АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОТКРИТИЯ И РАЗКОПКИ
ARCHAEOLOGICAL DISCOVERIES AND EXCAVATIONS

1892 - 1921 - 1948
БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
НАЦИОНАЛЕН АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ С МУЗЕЙ
BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES
NATIONAL ARCHAEOLOGICAL INSTITUTE WITH MUSEUM

ДРЕВЕН И ВЕЧЕН

Регионален Археологически Музей
Пловдив

пловдив
заедно
2019
ЕВРОПЕЙСКА
СТОЛИЦА
НА КУЛТУРАТА

Настоящото издание е подготвено за LVI Национална археологическа конференция, Пловдив
The present volume has been prepared for the LVI National Archaeological conference, Plovdiv

Главен редактор / Editor-in-Chief
Людмил Вагалински / Lyudmil Vagalinski

Редакционна колегия / Editorial board
Мария Гюрова / Maria Gurova
Татяна Стефанова / Tatyana Stefanova
Георги Иванов / Georgi Ivanov
Маргарит Дамянов / Margarit Damyanov
Марио Иванов / Mario Ivanov
Анастасия Чолакова / Anastasia Cholakova
Елена Василева / Elena Vasileva
Петър Димитров / Petar Dimitrov
Георги Нехризов / Georgi Nehrizov
Иво Чолаков / Ivo Cholakov
Надежда Кечева / Nadezhda Kecheva
Наталия Иванова / Natalia Ivanova

Автор на картите: Никола Тонков
Author of the maps: Nikola Tonkov

Графичен дизайн: Росица Кънева
Graphic design: Rositsa Kaneva

На корицата: Златно съставно мънисто от могилно погребение край село Изворово, община Харманли, ЮИ България, началото на II хил. пр. Хр.; разкопки на Борислав Бориславов; снимка – Ивайло Левичаров.
On the cover: Golden composite bead from a mound grave near Izvorovo Village, Harmanli Municipality, SE Bulgaria, first half of the 2nd millennium BC; excavations by Borislav Borsilavov (NAIM); photo by Ivaylo Levicharov.

Печат: Булгед ООД
Print: Bulged Ltd
ПЕЧАТНО ИЗДАНИЕ: ISSN 1313-0889 (PRINT)
ИЗДАНИЕ НА CD-ROM: ISSN 2535-065X (CD-ROM)

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
НАЦИОНАЛЕН АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ С МУЗЕЙ
BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES
NATIONAL ARCHAEOLOGICAL INSTITUTE WITH MUSEUM

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОТКРИТИЯ И РАЗКОПКИ ПРЕЗ 2016

ARCHAEOLOGICAL DISCOVERIES AND EXCAVATIONS IN 2016

София / Sofia
2017

Уважаеми дами и господа,

За мен е чест и удоволствие да Ви приветствам с „Добре дошли“ в шестия най-стар жив град в света и най-стария в Европа, притежаващ повече от 700 културно-исторически забележителности и над 300 000 движими културни паметници, с находки от седем археологически периода. Останките от Античността, Средновековието и Възраждането съжителстват със съвременната архитектура, вплетени в неустоимата красота на хилядолетния град.

Днес Пловдив се развива успешно като водеща дестинация за култура, културно-исторически и религиозен туризъм, а много от забележителностите на Пловдив са напълно реставрирани и обновени. Малката базилика и Античният стадион на Филипопол са не само уникални туристически обекти, но и любими места за пловдивчани и гости. И в момента се работи по реставрацията на Епископската базилика – една от най-големите раннохристиянски базилики на Балканите, с която градът ни ще кандидатства за включване в списъка на обектите, признати за културно наследство от ЮНЕСКО. Работата по обекта е пример за добро партньорство между неправителствена организация и местната власт, които заедно с упоритния и всеотдаен труд на професионалистите, работещи в Регионален археологически музей в Пловдив, ще допринесат за възстановяването на уникалния християнски център и облагородяването на целия район.

Добрите практики, в резултат на които се случват прекрасни неща за града, са много. Само през 2016 г., Регионален археологически музей – Пловдив организира и проведе спасителни и редовни археологически проучвания на 35 археологически обекта. Надписът върху колона, открит при археологически проучвания в подземната галерия на Античния театър, пренаписа историята на града ни. Много ценни артефакти бяха разкрити и при проучванията на Форума на античния Филипопол. Бъдещите планове за площад „Централен“ гарантират, че ще стане красив и привлекателен за туристите след мащабната му реконструкция. Археолозите продължават да работят и по друг приоритетен обект – Небет тепе, с идеята да го съхранят за поколенията, да разкрият историческите пластове и да го експонират по подходящ начин. Пловдив е първият град у нас, който съвсем скоро ще се похвали с пълна карта на всички паметници на културата с обемна информация от данни и кадастрално разположение. Намеренията ни за сериозни инвестиции в културно-историческото наследство на града със сигурност не спират до тук. Инвестирали сме и ще продължим да инвестираме всяка година в разкриването и социализирането на археологическото наследство.

Всяка стъпка от съхранението и експонирането на хилядолетната история на най-стария жив град в Европа води към предизвикателството „2019-та“, когато градът ни ще посрещне многобройните си гости с разнообразна културна програма и ново лице, за да се превърне в една от най-успешните европейски столици на културата. Пловдив е първият български град, който спечели титлата Европейска столица на културата и доказа в международен контекст, че може да оползотворява своите ресурси и да завоюва заслужено титли, които му дават престиж и популярност в световен мащаб. Всичко това се случва в резултат на упорит труд, последователна политика, безценния човешки капитал на пловдивчани, в условията на ЗАЕДНОСТ. Вярвам, че това е кауза.

Казват, че съществуват пет причини да посетиш България и една от тях е Пловдив и също, че има нещо предопределено в съдбата и хилядолетната история на Пловдив, което кара всеки да се влюби в него още от пръв поглед и да се връща отново.

Добре дошли в Пловдив и успех на 56-та Национална археологическа конференция!

инж. Иван Тотев
кмет на град Пловдив

РЕДАКТОРСКИ БЕЛЕЖКИ

По-качествено ли е съдържанието на настоящия том на поредицата „Археологически открития и разкопки“ в сравнение с предходния? На този директен въпрос бих отговорил с не така категоричното: „Има напредък“.

Най-очевидният плюс е въвеждането на научно оправдано структуриране на тома, отразяващо същата положителна промяна във вътрешното организиране на задължителните национални отчети през февруари-март 2017 година. Почти всички статии в настоящата книга включват нужните образи, които би трябвало да подкрепят изводите на авторите. Пейзажни и ненужни за текста снимки са забележителна рядкост. За втори пореден път четем годишни обобщения за интердисциплинарни изследвания и английски резюмета. И двете полезни нововъведения имат шанс да се утвърдят в съдържанието на „АОР“.

Притеснителни са не толкова отделни случаи на планове без коти, на стратиграфски разрези без легенда или с дълбочини, измерени от съвременната дневна повърхност, колкото големият брой стратиграфски профили, които не съдържат каквато и да е хронологична информация. Тази липса издава теренна методическа неувереност, която контрастира смущаващо с категорична и подробна хронология на съответните археологически обекти, изложена от техните проучватели. Едва ли ще преодолеем скоро тази системна теренна слабост на малкото ни професионално съсловие. Добрата новина е, че

Написаното остава!

доцент д-р Людмил Ф. Вагалински
(директор на НАИМ–БАН и председател на Съвета за теренни проучвания)

ИНСТРУКЦИИ ЗА ПОДГОТОВЯНЕ НА СТАТИИТЕ ЗА ИЗДАВАНЕ В ПОРЕДИЦАТА НА НАИМ-БАН „АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОТКРИТИЯ И РАЗКОПКИ“

Предаването на статиите става в деня на отчитането на резултатите от разкопките пред съответната секция и комисия. Отчитащият предава на секретаря на заседанието статия за всяко едно от проведените теренни археологически проучвания, със съпътстващия илюстративен материал, на електронен носител, обозначени с името на ръководителя и името на археологическия обект. При непредадена в срок документация и непредставена статия за поредното издание на АОР, написано според изискванията на редколегията, съгласно решение на Съвета за теренни проучвания, няма да бъде издавано разрешение за теренно археологическо проучване.

Отчети за наблюдения, при които не са регистрирани археологически структури и находки, не се публикуват с пълен текст, а се включват в списък, който се публикува в края на последния раздел.

ИЗИСКВАНИЯ КЪМ НАУЧНАТА ЧАСТ

Текстът се състои от две части: основна на български и кратко резюме (абстракт) на английски език. Всяка част има заглавие и списък с авторите. Задължително е абстрактът да съдържа в сбита форма основната информация от българския текст, както и споменаване на образите. Литературата се изписва след българския текст, преди английския.

Заглавието задължително съдържа хронологическа и съдържателна информация за обекта. Допуска се и допълнителна географска информация или за района на проучване. По изключение в някои случаи се допуска споменаването на годината на проучването. Всякаква друга допълнителна информация се поставя в началото на текста (напр. по кой проект се работи, по коя инфраструктура).

Съдържание. Текстът задължително съдържа ясна и конкретна научна информация за хронологията на разкопавания археологически обект или сектор, която да се основава на прецизни стратиграфски наблюдения. Задължително е наличието на минимум два образа, които да бъдат план на разкопавания археологически обект и стратиграфски разрез с легенда, където пластовете са представени със съответната интерпретация и хронология, а не според цвета и компактността на пръстта и съдържащите се в нея материали. Задължително е планът и стратиграфският разрез да бъдат упоменати в текста в подкрепа на направените изводи за хронологията на разкритите структури/пластове.

ТЕХНИЧЕСКИ ИЗИСКВАНИЯ

Обем на текста. Максималният брой знаци, включително интервалите, използваната литература, заглавието и авторите, за българския и английския текст заедно, е 7200 знака. Английският текст е до 1200 знака (част от общия обем от 7200 знака) вкл. заглавието и авторите.

Форматиране. Текстът се предават в шрифт Times New Roman (12 pt), като не е желателно прекаленото допълнително форматиране и стилизиране на текстовете (болд или курсив), освен в случаите, когато това е наложително за коректното изобразяване на чужди езици, специални означения и символи.

Авторите са представени под заглавието, с лично и фамилно име без съкращения (разгърнати).

Образи. Образите са минимум два и максимум три броя, които трябва да бъдат отделни файлове, номерирани по реда на тяхното представяне в текста. При представяне на археологически разкопки е задължително наличието на поне две изображения – профил и план на проучвания обект; третото изображение е по избор и включва следните възможности: снимки, планове, карти и графични табла (последните могат да съдържат до 10 добре аранжирани рисунки на артефакти, като размерът на компактното изображение да не надхвърля 13/10 см). При представяне на археологически теренни издирвания е задължително един образ да представя обхванатата територия с нанесени на картата регистрираните обекти.

Необходима е смислова обвързаност между изображенията и текста. Колаж от няколко изображения не се третира като самостоятелно изображение. Размерът на изображенията ще бъде определен от графичния дизайнер. В печатното издание изображенията ще бъдат чернобели. Те трябва да са ясни, детайлни, с възможност за намаляване на размера им и чернобял печат. Минималната резолюция е 300 dpi, а допустими формати са: jpg, jpeg, tif, tiff. Изображенията (илюстрациите) се обозначават като „Обр.“

(с главна буква при самото изображение) и „обр.“ (с малка буква в текста) и съответно „Fig.“ и „fig.“ за английския текст. Всеки образ носи съответен номер, напр. „Обр.1.“ и „Fig. 1.“ В текста се дават в скоби, съкратени и с малка буква (обр. 1) или (fig. 1) в английския текст. Когато даден образ съдържа няколко изображения, те се дават със съответни номера, което се отразява и в текста (обр. 2.3-5) или (fig. 3.1). Не се приемат илюстрации, които са приложени (вмъкнати) в текстовите файлове (.doc или .rtf) или са предадени/обединени в PDF формат.

Текст към образите (пояснителен текст) са задължителни и трябва да бъдат представени на отделен текстов файл, на български и английски език.

Съкращения. В текста (включително в заглавието и авторите) не се допускат съкращения, с изключение на описаните по долу в инструкциите. с изключение на общоприетите за българския език и специализираната археологическа литература. Когато в текста се дават имена, личното име е съкратено.

Запетая се използва за означаване на десетични дроби: 1,5; 1,05; 20,5 º.

Метрични символи: За размери под 10 см се използва сантиметър като основа, например: 3 см, 9 см. За размери над 9 см се използва метър, като основа, например: 0,10 м, 0,90 м, 102 м (за български със запетая, а за английски с точка 0,10 м, 0.45 m). За размери над 999 м се използва километър като основа, например 1,11 км;

Дълга чертица (тире) се използва при свързване на последователни величини и при изброяване (когато тире разделя години, векове, посоки, размери тирето е дълго и няма интервали, напр. I–III в. или 2nd–6th c., том 4–5, с. 58–60.

Съединителна (малка) чертица се използва при изписване на двойни лични и фамилни имена и на съставни географски имена: Константин-Кирил Философ, А. Теодоров-Балан, Австро-Унгария; при полуслято изписване на сложни думи: черно-бял, сто-двеста, горе-долу; При изписване на сложни думи, чиято първа част е числително име, означено с цифра: 5-дневен, 100-годишнина; при изписване на сложни думи, чиято първа част е означена с буква: П-образен; при изписване на две и повече сложни думи, които имат еднаква втора основа, изпусната при първата (първите) дума (думи): централно- и източноевропейски, едно-, дву- и триетажни сгради.

Изписването на векове се съкращава, като в българския текст са с латински цифри, а в английския текст с арабски: I–III в. или 2nd–6th c.

Кавички – за българския текст са в стил долу-горе по следния начин: „Костур“; за английския текст са само горе по следния начин “Salmon”. Употребата на кавички за ограждане на букви, буквени съкращения и цифри не се препоръчва. Имената на местности се изписват без кавички (м. Градището);

Курсив и удебеляване (болдиране). Пасажи в текста не се удебеляват и не се дават в курсив, с изключение на курсив – при термини, удебеляване – при изреждане на сектори, квадрати и т.н., напр.: decumanus, Квадрат 1;

„Ударено и“ се пише ѝ (с тежко ударение -> shift+ь), а не с й;

Месеците и годините се изписват по следния начин: 23 януари 2015 г.; 23 January 2015.

Референции към ползваната литература. Референциите в текста се дават в скоби. Когато авторът е един се изписва фамилното име, годината на издаване, страниците (Петров 2008, 15). Когато авторите са двама, се изписват фамилиите на двамата автори, разделени със запетая, годината, страниците или изображенията (Петров, Иванов 2008, 45–48). Когато авторите са повече от двама се дава името на водещия автор и др. (за заглавия на кирилица) и et al. (за заглавия на латиница), например: (Петров и др. 2008, 45-47; Georgiev et al 2008, 34–45). Страниците на използваната литература се поставят след годината на изданието, отделени със запетая. Две и повече референции се разделят с ; (Петров 2008, 2; Иванов 2009, обр. 4); когато са от един автор не се повтарят фамилиите (Петров 2008, 3; 2009, обр. 2; 2010, 8–10)

При подредбата на литературата първо се представят заглавията на кирилица, след това на латиница и накрая – с друга азбука (напр. гръцка). Ако цитираните публикации на един автор носят различни години на издаване, те се подреждат по възходяща градация – от най-ранната към най-късната. Когато един автор е представен в определен шрифт с повече от една публикация за определена година, към годината на издаване без интервал се прибавят малки кирилски или съответно латински букви – а, б, в и т.н. или a, b, c и т.н.

Наименованията на периодичните издания не се съкращават.

СЪДЪРЖАНИЕ
TABLE OF CONTENTS

I. ПРАИСТОРИЯ
I. PREHISTORY

Николай Сираков, Жан-Люк Гуадели, Свобода Сиракова, Станимира Танева, Алета Гуадели, Ивайло Крумов, Рейчъл Хопкинс, Том Хайъм, Ирена Димитрова, Николай Захариев, Кристина Янакиева, Таньо Димитров....... 41
№ 1. КОЗАРНИКА: ВЪЗНИКВАНЕ НА ЕДНОИМЕННАТА КЪСНОПАЛЕОЛИТНА КУЛТУРНА ТРАДИЦИЯ И ПРЕХОДЪТ СРЕДЕН/КЪСЕН ПАЛЕОЛИТ
Nikolay Sirakov, Jean-Luc Guadelli, Svoboda Sirakova, Stanimira Taneva, Aleta Guadelli, Ivaylo Krumov, Rachel Hopkins, Tom Higham, Irena Dimitrova, Nikolay Zahariev, Kristina Yanakieva, Tanyo Dimitrov
KOZARNIKA: MIDDLE/UPPER PALAEOLITHIC TRANSITION AND THE BEGINNING OF THE UPPER PALAEOLITHIC KOZARNIKIAN

Николай Сираков, Ценка Цанова, Жан-Жак Юблен, Свобода Сиракова, Шенън МакФерън, Сара Таламо, Жоао Марейрош, Джеф Смит, Хелън Фюлас, Ивайло Крумов, Росен Спасов, Желько Резек, Виржини Сине-Матийо, Николай Захариев 44
№ 2. ВЪЗОБНОВЕНИ ПРОУЧВАНИЯ В БАЧО КИРО – НОВИ ДАННИ ЗА ПРЕХОДА СРЕДЕН/КЪСЕН ПАЛЕОЛИТ И РАННИТЕ/СРЕДНИ ЕТАПИ НА КЪСНИЯ ПАЛЕОЛИТ
Nikolay Sirakov, Tsenka Tsanova, Jean-Jacques Hublin, Svoboda Sirakova, Shannon McPherron, Sahra Talamo, João Marreiros, Geoff Smith, Helen Fewllas, Ivaylo Krumov, Rossen Spassov, Željko Rezek, Virginie Sinet-Mathiot, Nikolay Zahariev
REOPENED BACHO KIRO CAVE: NEW DATA ON THE MIDDLE/UPPER PALAEOLITHIC TRANSITION AND EARLY-MIDDLE STAGES OF THE UPPER PALAEOLITHIC

Мария Гюрова, Стефанка Иванова, Николай Спасов, Латинка Христова, Васил Попов, Елена Маринова, Мадлен Бьоме.. 48
№ 3. ПРОУЧВАНЕ НА ПЕЩЕРАТА МИШИН КАМИК – СЕЗОН 4
Maria Gurova, Stefanka Ivanova, Nikolay Spassov, Latinka Hristova, Vasil Popov, Elena Marinova, Madelaine Böhme
EXCAVATIONS AT MISHIN KAMIK CAVE: FOURTH SEASON

Владимир Славчев, Красимир Ковачев, Станимир Първанов 51
№ 4. ТЕРЕННО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПЕЩЕРА „ТЕМНАТА ДУПКА“, ГР. БЕЛОСЛАВ, ОБЛАСТ ВАРНА
Vladimir Slavchev, Krassimir Kovachev, Stanimir Parvanov
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT TEMNATA DUPKA CAVE NEAR THE TOWN OF BELOSLAV, VARNA DISTRICT

Алета Гуадели, Камен Бояджиев, Кръстан Митов, Жан-Люк Гуадели 53
№. 5. ПРОУЧВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИТЕ ОТЛОЖЕНИЯ В ГОЛЯМАТА ПЕЩЕРА, ВЕЛИКОТЪРНОВСКО
Aleta Guadelli, Kamen Boyadzhiev, Krastan Mitov, Jean-Luc Guadelli
EXCAVATIONS OF PREHISTORIC DEPOSITS IN GOLYAMATA PESHTERA, VELIKO TARNOVO REGION

Недко Еленски.. 56
№. 6. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ „РАННОНЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ ДЖУЛЮНИЦА-СМЪРДЕШ", С. ДЖУЛЮНИЦА, ВЕЛИКОТЪРНОВСКО
Nedko Elenski
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE EARLY NEOLITHIC SETTLEMENT DZHULYUNITSA-SMARDESH

Георги Ганецовски 60
№ 7. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ: РАННОНЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ В М. ВАЛОГА (ДОЛНАТА ЛЪКА) КРАЙ СЕЛО ОХОДЕН, ОБЩИНА ВРАЦА
Georgi Ganetsovski
REGULAR ARHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN 2016 AT VALOGA (DOLNATA LUKA) EARLY NEOLITHIC SITENEAR THE VILLAGE OF OHODEN, VRATSA MUNICIPALIITY

Васил Николов, Десислава Такорова, Емилия Сиракова, Тодор Дяков, Кръстан Митов, Виолета Стоицова 63
№ 8. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОНЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ СЛАТИНА-СОФИЯ

Vassil Nikolov, Desislava Takorova, Emiliya Sirakova, Todor Dyakov, Krastan Mitov, Violeta Stoitsova
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT SLATINA, SOFIA – EARLY NEOLITHIC SITE

Малгожата Гребска-Кулов, Петър Зидаров, Иван Василев, Иван Суванджиев, Брент Уитфорд,
Мария Гюрова, Елена Маринова-Волф, Беатрис дьо Купер 66
№ 9. РАЗКОПКИ НА ПРАИСТОРИЧЕСКОТО СЕЛИЩЕ В М. МАСОВЕЦ КРАЙ С. ИЛИНДЕНЦИ, ОБЩИНА СТРУМЯНИ
Małgorzata Grębska-Kulow, Petar Zidarov, Ivan Vassilev, Ivan Suvandzhiev, Brent Whitford, Maria Gurova, Elena Marinova-Wolf, Bea de Cupere
EXCAVATIONS AT ILINDENTSI-MASOVETS NEOLITHIC SITE IN SOUTHWESTER NBULGARIA

Петър Калчев, Десислава Андреева 69
№ 10. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИ ОБЕКТ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. МАДЖЕРИТО, ОБЩИНА СТАРА ЗАГОРА
Petar Kalchev, Dessislava Andreeva
RESCUE ARCHEOLOGICAL EXCAVATIONS AT A PREHISTORIC SITE NEAR THE VILLAGE OF MADZHERITO, STARA ZAGORA MUNICIPALITY

Кръстина Панайотова, Маргарит Дамянов, Мила Чачева 72
№ 11. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ПИ 67800.8.881, М. КАВАЦИТЕ И СОЛИНАРИЯ, ГР. СОЗОПОЛ
Krastina Panayotova, Margarit Damyanov, Mila Chacheva
RESCUE EXCAVATIONS IN ZP 67800.8.881, KAVATSITE AND SOLINARIYA LOCALITIES, SOZOPOL

Малгожата Гребска-Кулов, Иван Вайсов, Георги Иванов, Петър Зидаров, Кръстю Чукалев, Илия Кулов,
Анета Бакъмска, Венета Генадиева, Владимир Славчев 75
№ 12. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКОТО СЕЛИЩЕ ДАМЯНИЦА
Małgozata Grębska-Kulow, Ivan Vajsov, Georgi Ivanov, Petar Zidarov, Krastyu Chukalev, Ilia Kulov, Aneta Bakamska, Veneta Genadieva, Vladimir Slavcev
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF THE PREHISTORIC SETTLEMENT DAMYANITZA

Крум Бъчваров, Георги Кацаров 79
№ 13. СПАСИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИЯ ОБЕКТ ОТ РАННИЯ ХАЛКОЛИТ И КЪСНАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА МОЩАНЕЦ–ЧУКАТА, ОБЩ. БЛАГОЕВГРАД
Krum Bacvarov, Georgi Katsarov
EVALUATION DIG AT THE EARLY CHALCOLITHIC AND LATE IRON AGE SITE OF MOSHTANETS-CHUKATA, BLAGOEVGRAD MUNICIPALITY

Иван Вайсов, Владимир Славчев 82
№ 14. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА „ГОЛЕМИЯ ОСТРОВ" ПРИ С ДУРАНКУЛАК
Ivan Vajsov, Vladimir Slavcev
EXCAVATIONS AT GOLEMIYA OSTROV NEAR DURANKULAK

Владимир Славчев 85
№ 15. ПРОУЧВАНЕ НА ХАЛКОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ В МЕСТНОСТТА КОРИЯТА ДО ГР. СУВОРОВО, ОБЛАСТ ВАРНА
Vladimir Slavchev
EXCAVATIONS AT THE CHALCOLITHIOC SETTLEMENT IN THE KORIYATA LOCALITY NEAR THE TOWN OF SUVOROVO, VARNA DISTRICT

Светлана Венелинова, Явор Бояджиев, Мария Гюрова, Алексей Цветанов, Николета Николова, Силвия
Манолова 87
№ 16. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ХАЛКОЛИТНАТА СЕЛИЩНА МОГИЛА ПРИ С. ИВАНОВО, ШУМЕНСКО
Svetlana Venelinova, Yavor Boyadzhiev, Maria Gurova, Aleksey Tsvetanov, Nikoleta Nikolova, Silvia Manolova
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE CHALCOLITHIC TELL IN THE VILLAGE OF IVANOVO, SHUMEN REGION

Александър Чохаджиев, Мария Гюрова, Лоранс Ферлан 90
№ 17. ХАЛКОЛИТНАТА СЕЛИЩНА МОГИЛА ПРИ С. ПЕТКО КАРАВЕЛОВО
Alexander Chohadzhiev, Maria Gurova, Laurence Ferland
THE CHALCOLITHIC TELL AT THE VILLAGE OF PETKO KARAVELOVO

Стефан Чохаджиев, Александър Чохаджиев 94
№ 18. СЕЛИЩНА МОГИЛА ПРИ С. ХОТНИЦА
Stefan Chohadzhiev, Alexander Chohadzhiev
EXCAVATIONS AT THE TELL HOTNITSA

Васил Николов, Крум Бъчваров, Петър Лещаков, Галина Самичкова, Николай Христов, Стоян Трифонов, Виолета Стоицова, Севдалина Жечева, Йорданка Илиева, Иван Коцов, Мария Славкова, Антон Атанасов, Катлийн Максуини, Валентин Тодоров 94
№ 19. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИЯ СОЛОДОБИВЕН И ГРАДСКИ ЦЕНТЪР ПРОВАДИЯ-СОЛНИЦАТА
Vassil Nikolov, Krum Bacvarov, Petar Leshtakov, Galina Samichkova, Nikolay Hristov, Stoyan Trifonov, Violeta Stoitsova, Sevdalina Zhecheva, Yordanka Ilieva, Ivan Kotsov, Maria Slavkova, Anton Atanasov, Kathleen McSweeney, Valentin Todorov
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT THE PREHISTORIC SALT-PRODUCING AND URBAN CENTER OF PROVADIA-SOLNITSATA

Петър Лещаков, Мария Иванова, Йорданка Илиева, Галина Самичкова, Таньо Димитров, Райнер Комп, Инго Петри 99
№ 20. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ И ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОХАЛКОЛИТЕН УКРЕПЕН ОБЕКТ АВРЕН-БОБАТА, ОБЛАСТ ВАРНА
Petar Leshtakov, Maria Ivanova, Yordanka Ilieva, Galina Samichkova, Tanyo Dimitrov, Rainer Komp, Ingo Petri
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AND GEOPHYSICAL STUDY OF THE LATE CHALCOLITHIC FORTIFIED SITE AVREN-BOBATA, VARNA DISTRICT

Стефан Чохаджиев........ 102
№ 21. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА НУРИЮК В М. ЧАНАДЖИК, С. СУШИНА, ОБЛАСТ ШУМЕН
Stefan Chohadzhiev
REGULAR ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN 2016 AT THE NURIYUK TELL IN THE CHANADZIK LOCALITY, THE VILLAGE OF SUSHINA, SHUMEN DISTRICT

Явор Бояджиев, Димитър Чернаков, Дилен Дилов........ 105
№ 22. ХАЛКОЛИТЕН ПРОИЗВОДСТВЕН ЦЕНТЪР И НЕКРОПОЛ КАМЕНОВО
Yavor Boyadzhiev, Dimitar Chernakov, Dilen Dilov
CHALCOLITHIC PRODUCTION CENTRE AND CEMETERY KAMENOVO

Георги Ганецовски 108
№ 23. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИ ПЛАСТ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ "КАЛЕТО" В ГРАД МЕЗДРА, ОБЛАСТ ВРАЦА
Georgi Ganetsovski
REGULAR ARHAEOLOGICAL EXCAVATION OF THE PREHISTORIC LAYER AT KALETO MULTILAYER SITE IN THE TOWN OF MEZDRA, VRATSA DISTRICT

Явор Бояджиев, Камен Бояджиев, Валери Петров........ 111
№ 24. СЕЛИЩНА МОГИЛА ЮНАЦИТЕ – ХАЛКОЛИТЕН ПЛАСТ
Yavor Boyadzhiev, Kamen Boyadzhiev, Valeri Petrov
TELL YUNATSITE – CHALCOLITHIC LAYER

Борислав Бориславов, Христина Вълчанова........ 113
№ 25. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ПЕЩЕРА ХАРАМИЙСКА ДУПКА, С. ТРИГРАД, ОБЩИНА ДЕВИН
Borislav Borislavov, Hristina Valchanova
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN HARAMIYSKATA DUPKA CAVE, NEAR THE VILLAGE OF TRIGRAD, DEVIN MUNICIPALITY

Петя Георгиева, Виктория Русева, Станимир Първанов, Радослав Рачев 116
№ 26. КОЗАРЕВА МОГИЛА – СЕЛИЩНА МОГИЛА И НЕКРОПОЛ
Petya Georgieva, Victoria Russeva, Stanimir Parvanov, Radoslav Rachev
KOZAREVA MOGILA – SETTLEMENT MOUND AND CEMETERY

II. ТРАКИЙСКА АРХЕОЛОГИЯ
II. THRACIAN ARCHAEOLOGY

БРОНЗОВА ЕПОХА
BRONZE AGE

Мартин Христов, Иван Иванов, Стоян Иванов 121
№ 1. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В СКАЛЕН НАВЕС „МЕЧАТА ДУПКА“ КРАЙ ГР. КЛИСУРА, КАРЛОВСКО
Martin Hristov, Ivan Ivanov, Stoian Ivanov
ARCHAELOGICAL EXCAVATIONS IN MECHATA DUPKA ROCK SHELTER NEAR THE TOWN OF KLISURA

Георги Иванов, Габриела Джурковска, Венко Иванов 123
№ 2. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ОТ БРОНЗОВАТА ЕПОХА В М. ПОПСКА МОГИЛА
Georgi Ivanov, Gabriela Dzhurkovska, Venko Ivanov
BRONZE AGE SITE IN POPSKA MOGILA LOCALITY

Стефан Александров, Илия Киров 126
№ 3. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНА „КАНГАЛОВА“ МОГИЛА ОТ РАННАТА БРОНЗОВА ЕПОХА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ТРОЯНОВО, ОБЩИНА РАДНЕВО
Stefan Alexandrov, Ilia Kirov
RESCUE EXCAVATIONS OF THE EARLY BRONZE AGE KANGALOVA TUMULUS NEAR THE VILLAGE OF TROYANOVO, RADNEVO MUNICIPALITY

Красимир Ников, Румяна Георгиева 128
№ 4. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ОТ РАННАТА БРОНЗОВА И РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА В М. ВЕТАТА МАЯ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ПОЛСКИ ГРАДЕЦ, ОБЩИНА РАДНЕВО
Krassimir Nikov, Rumyana Georgieva
RESCUE EXCAVATIONS OF EARLY BRONZE AGE AND EARLY IRON AGE SITE IN VETATA MAYA LOCALITY NEAR THE VILLAGE OF POLSKI GRADETS, RADNEVO MUNICIPALITY

Борислав Бориславов 130
№ 5. МОГИЛА № 3, С. ИЗВОРОВО, ОБЩИНА ХАРМАНЛИ
Borislav Borislavov
TUMULUS NO 3, NEAR IZVOROVO VILLAGE, HARMANLI MUNICIPALITY

КЪСНОБРОНЗОВА И РАННОЖЕЛЯЗНА ЕПОХА
LATE BRONZE AND EARLY IRON AGE

Богдан Атанасов, Илия Кулов, Живко Узунов, Джон Горчик, Хана Адам, Мария Атанасова, Щефани Айзенман, Татяна Бранежац, Недка Димитрова, Стоян Иванов, Екатерина Илиева, Виолета Караилиева, Малеен Лепек, Елена Маринова, Антоанета Налбантова, Петранка Неделчева, Нилс Олдсен, Тома Соларов, Юлия Поланка, Филип Уатсон, Йордан Цветанов, Филип Щокхамер 134
№ 6. РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩЕ ОТ II–I ХИЛ. ПР. ХР. В БРЕСТО, С. БАНЯ, ОБЩИНА РАЗЛОГ
Bogdan Athanassov, Ilia Kulov, Zhivko Uzunov, John Gorczyk, Hannah Adam, Mariya Atanasova, Nedka Dimitrova, Stefanie Eisenmann, Tatjana Branezac, Ekaterina Ilieva, Stoyan Ivanov, Violeta Karailieva, Maleen Leppek, Elena Marinova, Antoaneta Nalbantova, Petranka Nedelcheva, Nils Oldsen, Julia Pollanka, Thoma Solarov, Philip Watson, Philipp W. Stockhammer
EXCAVATIONS OF THE 2ND–1ST MILL. BC SETTLEMENT OF BRESTO NEAR THE VILLAGE OF BANYA, RAZLOG MUNICIPALITY

Георги Нехризов, Юлия Цветкова, Наталия Иванова 137
№ 7. СКАЛЕН КОМПЛЕКС ГЛУХИТЕ КАМЪНИ
Georgi Nekhrizov, Julia Tzvetkova, Nataliya Ivanova
GLUHITE KAMANI ROCK-CUT COMPLEX

КЪСНОЖЕЛЯЗНА ЕПОХА
LATE IRON AGE

Стефан Бакърджиев, Тодор Вълчев, Илия Илиев 140

№ 8. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СЕЛИЩЕ ОТ РАННАТА И КЪСНАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА, РИМСКАТА ЕПОХА И СРЕДНОВЕКОВИЕТО (ОБЕКТ № 1 ПО ТРАСЕТО НА ТРАНЗИТЕН ГАЗОПРОВОД № 2 ЗА РЕПУБЛИКА ТУРЦИЯ) ПРИ С. ЛОЗЕНЕЦ, ОБЩИНА СТРАЛДЖА, ОБЛАСТ ЯМБОЛ
Stefan Bakardzhiev, Todor Valchev, Iliya Iliev
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION OF SETTLEMENT FROM THE EARLY AND LATE IRON AGES, ROMAN PERIOD, AND MEDIEVAL PERIOD – SITE NO. 1 ON THE ROUTE OF GAS PIPELINE NO. 2 TO REPUBLIC OF TURKEY NEAR LOZENETS, YAMBOL REGION

Анелия Божкова, Стефан Александров, Виолета Милчева, Илия Киров. 142
№ 9. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ОТ НЕОЛИТА, БРОНЗОВАТА ЕПОХА И КЛАСИЧЕСКАТА ЕПОХА ПРИ С. МАЛЕНОВО, ЯМБОЛСКО
Anelia Bozkova, Stefan Alexandrov, Violeta Milcheva, Iliya Kirov
RESCUE EXCAVATIONS OF A SITE FROM THE NEOLITHIC PERIOD, THE BRONZE AGE AND THE CLASSICAL PERIOD NEAR THE VILLAGE OF MALENOVO, YAMBOL REGION

Милена Тонкова, Десислава Любенова, Никола Тонков, Христина Василева 145
№ 10. ЯМЕН КОМПЛЕКС ОТ КРАЯ НА VII – НАЧАЛОТО НА III В. ПР. ХР. И СТРУКТУРИ ОТ БРОНЗОВАТА ЕПОХА КРАЙ С. ОВЧАРЦИ, ОБЩИНА РАДНЕВО
Milena Tonkova, Desislava Lyubenova, Nikola Tonkov, Hristina Vasileva
PIT COMPLEX OF THE LATE 7TH – EARLY 3RD C. BC AND STRUCTURES OF THE BRONZE AGE AT THE VILLAGE OF OVCHARTSI, RADNEVO MUNICIPALITY

ГРАДОВЕ
URBAN SETTLEMENTS

Алексей Гоцев, Вяра Петрова, Валентина Танева 149
№ 11. ЕМПОРИОН ПИСТИРОС. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В КВ. Б23, Б’3, Б’4 и Г3
Alexey Gotzev, Vyara Petrova, Valentina Taneva
EMPORION PISTIROS. ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS IN SQUARES Б23, Б’3, Б’4, AND Г3

Гавраил Лазов 152
№ 12. РАЗКОПКИ НА ЕМПОРИОН ПИСТИРОС, СЕКТОР АВ I А
Gavrail Lazov
EXCAVATIONS IN SECTOR AV I A OF EMPORION PISTIROS

София Христева, Божидар Драганов, Камен Станев 155
№ 13. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА НЕБЕТ ТЕПЕ, ГР. ПЛОВДИВ
Sophia Hristeva, Bozhidar Draganov, Kamen Stanev
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT NEBET TEPE, PLOVDIV

Тотко Стоянов, Мария Николаева, Красимир Ников, Даниела Стоянова, Живка Михайлова, Велислав Бонев, Калин Маджаров, Теодора Василева, Християн Узунов 159
№ 14. ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКИЯ ГРАД В АР „СБОРЯНОВО”
Totko Stoyanov, Maria Nikolaeva, Krasimir Nikov, Daniela Stoyanova, Zhivka Mihaylova, Velislav Bonev, Kalin Madzharov, Theodora Vasileva, Christian Uzunov
INVESTIGATIONS OF THE THRACIAN CITY IN SBORYANOVO RESERVATION

ИЗВЪНГРАДСКИ СЕЛИЩА И СВЕТИЛИЩА
EXTRAURBAN SETTLEMENTS AND SANCTUARIES

Митко Маджаров, Димитринка Танчева, Даниела Стоянова, Вяра Петрова 163
№ 15. СВЕТИЛИЩЕ ОТ ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА V В. ПР. ХР. ПРИ С. КРЪСТЕВИЧ, ОБЩИНА ХИСАРЯ
Mitko Madzharov, Dimitrinka Tancheva, Daniela Stoyanova, Vyara Petrova
SANCTUARY FROM THE SECOND HALF OF THE 5TH C. BC NEAR THE VILLAGE OF KRASTEVICH, HISARYA MUNICIPALITY

Даниела Агре, Деян Дичев 166
№ 16. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УКРЕПЕН ВЛАДЕТЕЛСКИ ДОМ В М. ТАТАР МАША КРАЙ С. КНЯЖЕВО, ОБЩИНА ТОПОЛОВГРАД
Daniela Agre, Dejan Dichev

ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS OF FORTIFIED RESIDENCE OF A THRACIAN RULER
NEAR THE VILLAGE OF KNYAZHEVO, TOPOLOVGRAD MUNICPALITY

Даниела Агре, Деян Дичев 169
№ 17. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УКРЕПЕН ДОМ В М. ГОЛАТА НИВА КРАЙ
С. СИНЕМОРЕЦ, ОБЩИНА ЦАРЕВО
Daniela Agre, Dejan Dichev
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE FORTIFIED RESIDENCE NEAR THE VILLAGE
OF SINEMORETZ, TZAREVO MUNICAPALITY

Деян Дичев 173
№ 18. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УКРЕПЕН ДОМ ОТ КЪСНОЕЛИНИСТИЧЕСКАТА
ЕПОХА В М. ПАСТИЧ, ОБЩИНА ЦАРЕВО
Dejan Dichev
ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS OF LATE HELLENISTIC FORTIFIED RESIDENCE
OF A THRACIAN RULER NEAR BRODILOVO, TZAREVO MUNICIPALITY

Иван Христов, Даниел Пантов 176
№ 19. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТЮРЗИС ОТ I В. ПР. ХР. В ОКОЛНОСТИТЕ
НА ГР. ПРИМОРСКО
Ivan Hristov, Daniel Pantov
ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS OF A TYRSIS FROM THE 1ST C. BC IN THE SURROUNDINGS
OF PRIMORSKO

Живко Узунов, Йордан Цветанов, Илияна Аролска, Богдан Атанасов 178
№ 20. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ЕЛИНИСТИЧЕСКИ ОБЕКТ В М. ГОЛЯМАТА КАНАРА,
С. АЛЕКСАНДРОВО, ОБЩ. ПОМОРИЕ
Zhivko Uzunov, Yordan Tsvetanov, Iliyana Arolska, Bogdan Atanasov
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION ON HELLENISTIC SITE GOLYAMATA KANARA, ALEXANDROVO,
POMORIE MUNICIPALITY

Алексей Гоцев, Васил Кацаров, Станислава Станева, Ива Начева 181
№ 21. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ ОТ КЪСНИЯ ХАЛКОЛИТ И КЪСНОЖЕЛЯЗНАТА
ЕПОХА В М. СКУМСАЛЕ ДО ГР. СТРЕЛЧА, ОБЛАСТ ПАЗАРДЖИК
Alexey Gotsev, Vassil Katzarov, Stanislava Staneva, Iva Nacheva
MEGALITHIC COMPLEX IN SKUMSALE LOCALITY NEAR STRELCHA

Диана Гергова, Асен Салкин 185
№ 22. СПАСИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ НА ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ В М. СВ. ИЛИЯ (КЛЕПТУЗА)
ПРИ ГР. ВЕЛИНГРАД
Diana Gergova, Asen Salkin
RESCUE EXCAVATIONS OF THE THRACIAN SANCTUARY AT ST. ILIYA (KLEPTUZA) LOCALITY,
VELINGRAD

Таня Христова, Мартин Христов 188
№ 23. ПРЕДВАРИТЕЛНИ СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ
ОТ КЪСНИЯ ЕЛИНИЗЪМ ПРИ С. МОЩАНЕЦ
Tanya Hristova, Martin Hristov
PRELIMINARY RESCUE EXCAVATIONS OF A LATE HELLENISTIC SITE NEAR MOSHTANETS

КЪСНОЖЕЛЯЗНА ЕПОХА
LATE IRON AGE

НЕКРОПОЛИ И НАДГРОБНИ МОГИЛИ
NECROPOLEIS/NECROPOLISES AND TUMULI

Костадин Кисьов, Десислава Давидова 192
№ 24. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МОГИЛА № 1, М. НЕНЧОВИ МОГИЛИ
(ТРЪНАКА) ДО С. ЧЕРНОЗЕМЕН, ОБЩИНА КАЛОЯНОВО, ПЛОВДИВСКА ОБЛАСТ
Kostadin Kisyov, Desislava Davidova

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF MOUND NO. 1, NENCHOVI MOGILI LOCALITY NEAR THE VILLAGE OF CHERNOZEMEN, KALOYANOVO MUNICIPALITY, PLOVDIV REGION

Татяна Борисова, Михаела Занева 194
№ 25. МОГИЛА ОСИКОВИЦА–6 , М. ГРОЗДЕВЦИ, М. БАЛИНИТЕ ПРИ С. ОСИКОВИЦА
Tatyana Borisova, Mihaela Zaneva
OSIKOVITSA–6 TUMULUS, BALINITE LOCALITY, OSIKOVITSA VILLAGE

Любен Лещаков, Яна Димитрова 197
№ 26. ЕЛИНИСТИЧЕСКИ ГРОБ В М. РЕЧКА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. БЕНКОВСКИ, ОБЩИНА КИРКОВО
Lyuben Leshtakov, Yana Dimitrova
HELLENISTIC GRAVE NEAR THE VILLAGE OF BENKOVSKI, KIRKOVO MUNICIPALITY

Диана Димитрова 200
№ 27. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА ГОЛЯМА КОСМАТКА
Diana Dimitrova
RESCUE EXCAVATIONS OF GOLYAMA KOSMATKA TUMULUS

Диана Димитрова, Меглена Първин 203
№ 28. РАЗКОПКИ И НАБЛЮДЕНИЕ НА МОГИЛА НА ГРИФОНИТЕ В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГР. ШИПКА
Diana Dimitrova, Meglena Purvin
EXCAVATIONS AND OBSERVATIONS OF GRIFFIN TUMULUS NEAR THE TOWN OF SHIPKA

Диана Димитрова, Меглена Първин 207
№ 29. РАЗКОПКИ И НАБЛЮДЕНИЕ НА МОГИЛА ХЕЛВЕЦИЯ, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. ШИПКА
Diana Dimitrova, Meglena Purvin
EXCAVATIONS AND OBSERVATIONS OF HELVETIA TUMULUS NEAR THE TOWN OF SHIPKA

Петър Балабанов, Даниел Пантов 210
№ 30. ТРАКИЙСКА НАДГРОБНА МОГИЛА В М. СИЛИХЛЯР ПОД ВРЪХ КАНАРА, ГР. ПРИМОРСКО
Petar Balabanov, Daniel Pantov
TRACIAN BURIAL MOUND NEAR PRIMORSKO

Диана Гергова, Йордан Анастасов, Жоселин Дезидери, Матео Джос, Фредерик Броес, Кай Фехнер, Христян Цанков, Цветана Попова, Гиоргос Котас, Дениз Жирарде, Галена Радославова, Стоянка Савова, Мари Бес 213
№ 31. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МОГИЛА 24 ОТ ИЗТОЧНИЯ НЕКРОПОЛ В ИАР „СБОРЯНОВО"
Diana Gergova, Jordan Anastassov, Jocelyne Desideri, Matteo Gios, Frédéric Broes, Kai Fechner, Christian Tsankov, Georgios Kottas, Denise Girardet, Galena Radoslavova, Stoyanka Savova, Marie Besse
ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS OF TUMULUS 24, EASTERN NECROPOLIS OF THE SBORYANOVO NATIONAL RESERVE

Диана Гергова, Йордан Анастасов, Жоселин Дезидери, Матео Джос, Фредерик Броес, Кай Фехнер, Христян Цанков, Цветана Попова, Гиоргос Котас, Дениз Жирарде, Галена Радославова, Стоянка Савова, Мари Бес 215
№ 32. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МОГИЛА 39 ОТ ИЗТОЧНИЯ НЕКРОПОЛ В ИАР „СБОРЯНОВО"
Diana Gergova, Jordan Anastassov, Jocelyne Desideri, Matteo Gios, Frédéric Broes, Kai Fechner, Christian Tsankov, Tsvetana Popova, Georgios Kottas, Denise Girardet, Galena Radoslavova, Stoyanka Savova, Marie Besse
ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS OF TUMULUS 39, EASTERN NECROPOLIS OF THE SBORYANOVO NATIONAL RESERVE

РИМСКА ЕПОХА
ROMAN AGE

НЕКРОПОЛИ И НАДГРОБНИ МОГИЛИ
NECROPOLISES AND TUMULI

Даниела Агре, Христо Христов 218
№ 33. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА № 3 В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЧЕРНОЗЕМ, ОБЩИНА ЕЛХОВО

Daniela Agre, Christo Christov
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION OF TUMULUS 3 NEAR THE VILLAGE OF CHERNOZEM, ELHOVO MUNICIPALITY

Костадин Кисьов, София Христева 219
№ 34. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА „МАЛ ТЕПЕ" ДО С. МАНОЛЕ, ОБЩИНА МАРИЦА, ПЛОВДИВСКА ОБЛАСТ
Kostadin Kisyov, Sophia Hristeva
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF MAL TEPE TUMULUS NEAR THE VILLAGE OF MANOLE, MARITSA MUNICIPALITY, PLOVDIV REGION

Стефан Александров, Пламен Караилиев, Павлина Девлова 223
№ 35. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНА МОГИЛА В М. ВЕТАТА МАЯ, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ПОЛСКИ ГРАДЕЦ, ОБЩИНА РАДНЕВО
Stefan Alexandrov, Plamen Karailiev, Pavlina Devlova
RESCUE EXCAVATIONS OF A TUMULUS IN VETATA MAYA LOCALITY NEAR POLSKI GRADETS, RADNEVO MUNICIPALITY

Михаил Христов, Веселин Хаджиангелов........ 224
№ 36. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ №2 – „МУЛЕЖОВА МОГИЛА" ПРИ С. ГОРНИ ОКОЛ, ОБЩИНА САМОКОВ
Mihail Hristov, Veselin Hadzhiangelov
RESCUE EXCAVATIONS OF MOLEZHOVA MOUND NEAR THE VILLAGE OF GORNI OKOL, SAMOKOV MUNICIPALITY

III. АНТИЧНА АРХЕОЛОГИЯ
III. ANCIENT ARCHAEOLOGY

АРХЕОЛОГИЯ НА ГРЪЦКАТА АНТИЧНОСТ (VII–I В. ПР. ХР.)
ARCHAEOLOGY OF THE GREEK ANTIQUITY (7TH-1ST C. BC)

ГРЪЦКИ ЧЕРНОМОРСКИ КОЛОНИИ И ГРЪКО-ЕЛИНИСТИЧЕСКИ ЦЕНТРОВЕ В ТРАКИЯ
GREEK COLONIES ON THE BLACK SEA COAST AND GRECO-HELLENISTIC CENTERS IN THRACE

Кръстина Панайотова, Маргарит Дамянов, Теодора Богданова 219
№ 1. ХРАМОВ КОМПЛЕКС НА О. СВ. КИРИК, ГР. СОЗОПОЛ
Krastina Panayotova, Margarit Damyanov, Teodora Bogdanova
ANCIENT GREEK TEMENOS ON THE ISLAND OF ST. KIRIK, SOZOPOL

Кръстина Панайотова, Маргарит Дамянов, Мила Чачева 232
№ 2. ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧНО СВЕТИЛИЩЕ, СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТНА СТЕНА И НЕКРОПОЛ НА Н. СКАМНИ, ГР. СОЗОПОЛ
Krastina Panayotova, Margarit Damyanov, Mila Chacheva
INVESTIGATIONS OF AN ANCIENT GREEK SANCTUARY AND MEDIEVAL FORTIFICATIONS AND NECROPOLIS ON SKAMNI PROMONTORY, SOZOPOL

Даниел Пантов 235
№ 3. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ В УПИ-246, КВ. 20, ПАРЦЕЛ II, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. СОЗОПОЛ
Daniel Pantov
RESCUE ARCHEOLOGICAL EXCAVATIONS IN RLP 246,49 APOLLONIA STR., SOZOPOL

Костадин Рабаджиев, Ивайло Лозанов, Иван Вълчев, Венета Ханджийска, Филип Колев, Милена Крумова 237
№ 4. АР „КАБИЛЕ" – ПРОУЧВАНИЯ НА СТРУКТУРИ ОТ ЕЛИНИСТИЧЕСКАТА И КЪСНОРИМСКАТА ЕПОХА В СЕКТОР V
Kostadin Rabadjiev, Ivaylo Lozanov, Veneta Handzhiyska, Ivan Valchev, Philip Kolev, Milena Krumova
ARCHAEOLOGICAL RESERVE "CABYLE" – EXCAVATIONS OF STRUCTURES FROM THE HELLENISTIC AND LATE ROMAN PERIOD IN SECTOR V

ИЗВЪНГРАДСКИ ОБЕКТИ
EXTRAURBAN SITES

Кръстина Панайотова, Теодора Богданова, Александър Баралис 241
№ 5. СЕЛИЩНА СТРУКТУРА И НЕКРОПОЛ НА ТЕРИТОРИЯТА НА АПОЛОНИЯ ПОНТИКА, В М. МЕСАРИТЕ, ГР. СОЗОПОЛ
Krastina Panayotova, Teodora Bogdanova, Alexandre Baralis
SETTLEMENT AND NECROPOLIS IN THE TERRITORY OF APOLLONIA PONTICA IN MESARITE LOCALITY, SOZOPOL

Теодора Богданова, Маргарита Попова, Димитър Недев, Милена Крумова 245
№ 6. КЪСНОАНТИЧНА СГРАДА И СЛЕДИ ОТ СЕЛСКОСТОПАНСКА ДЕЙНОСТ ОТ ГРЪЦКИЯ ПЕРИОД В ОБЕКТ „СУПЕРМАРКЕТ, ПАРКИНГ, ТРАФОПОСТ И СЪПЪТСТВАЩА ИНФРАСТРУКТУРА", „УПИ XIII-5194, 5195, 5259, 5260, 5261, УПИ I-5.859 И ПИ 67800.5.160", ГР. СОЗОПОЛ
Teodora Bogdanova, Margarita Popova, Dimitar Nedev, Milena Krumova
LATE ANTIQUITY BUILDING AND TRACES OF AGRICULTURAL ACTIVITIES FROM THE GREEK PERIOD AT SITE "SUPERMARKET "LIDL", SOZOPOL

Теодора Богданова, Димитър Недев, Маргарита Попова 248
№ 7. СЛЕДИ ОТ СЕЛСКОСТОПАНСКА ДЕЙНОСТ ОТ ПРЕДРИМСКИЯ ПЕРИОД НА ТЕРИТОРИЯТА НА НЕКРОПОЛА НА АПОЛОНИЯ ПОНТИКА В М. КАВАЦИТЕ/ СОЛИНАРИЯ, ПИ 67800.8.236, ГР. СОЗОПОЛ
Teodora Bogdanova, Dimitar Nedev, Margarita Popova
TRACES OF AGRICULTURAL ACTIVITY FROM PRE-ROMAN PERIOD IN THE TERRITORY OF THE NECROPOLIS OF APOLLONIA PONTICA, KAVACITE/SOLINARIA LOCALITY, PLOT 67800.8.236, SOZOPOL

НЕКРОПОЛИ
NECROPOLEIS

Анелия Божкова, Петя Кияшкина, Виолета Милчева 250
№ 8. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ В УПИ XXXIII, КВ. 55, ПО ПЛАНА НА ГР. НЕСЕБЪР
Anelia Bozkova, Petya Kiyashkina, Violeta Milcheva
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A SITE IN PLOT 33, SQUARE 55 ON THE TOWN PLAN OF NESEBAR

Калина Петкова, Димитър Недев, Руслан Стойчев, Виолета Караилиева 253
№ 9. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТЕРИТОРИЯТА НА НЕКРОПОЛА НА АПОЛОНИЯ ПОНТИКА В М. БУДЖАКА (УПИ X-5101), ГР. СОЗОПОЛ
Kalina Petkova, Dimitar Nedev, Ruslan Stoychev, Violeta Karailieva
RESCUE EXCAVATIONS WITHIN THE TERRITORY OF THE NECROPOLIS OF APOLLONIA PONTICA, BUDZHAKA LOCALITY, SOZOPOL

Теодора Богданова, Маргарита Попова, Димитър Недев, Милена Крумова 257
№ 10. ФАМИЛНА ГРОБНИЦА ОТ ЕЛИНИСТИЧЕСКАТА ЕПОХА И ПОГРЕБЕНИЯ ОТ РИМСКИЯ ПЕРИОД В ОХРАНИТЕЛНАТА ЗОНА НА НЕКРОПОЛА НА АПОЛОНИЯ ПОНТИКА, ГР. СОЗОПОЛ
Teodora Bogdanova, Margarita Popova, Dimitar Nedev, Milena Krumova
HELLENISTIC FAMILY TOMB AND BURIALS FROM ROMAN PERIOD IN THE PROTECTED ZONE OF THE NECROPOLIS OF APOLLONIA PONTICA, PLOT 861, SOZOPOL

АРХЕОЛОГИЯ НА РИМСКАТА ЕПОХА И КЪСНАТА АНТИЧНОСТ (II в. пр. Хр. –VII в. сл. Хр.)
ARCHAEOLOGY OF THE ROMAN AGE AND THE LATE ANTIQUITY (2ND C. BC – 7TH C. AD)

ДОЛНОДУНАВСКИ ЛИМЕС
LOWER DANUBE LIMES

Здравко Димитров, Иво Топалилов, Илко Цветков 260
№ 11. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ: УЛПИЯ РАЦИАРИЯ, М. КАЛЕТО, С. АРЧАР, ОБЩ. ДИМОВО, ВИДИНСКА ОБЛАСТ
Zdravko Dimitrov, Ivo Topalilov, Ilko Tsvetkov
PLANNED ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN RATIARIA IN 2016

Евгения Генчева, Петя Андреева 263
№ 12. НОВЕ. РАЗКОПКИ НА ВИА ПРИНЦИПАЛИС НА РИМСКИЯ ВОЕНЕН ЛАГЕР И РАННОВИЗАНТИЙСКИ ГРАД НОВЕ
Evgenia Gencheva, Petya Andreeva
NOVAE. EXCAVATIONS OF VIA PRINCIPALIS OF THE ROMAN MILITARY CAMP AND EARLY BYZANTINE TOWN OF NOVAE

Павлина Владкова 266
№ 13. NOVAE. СГРАДИ EXTRA MUROS
Pavlina Vladkova
NOVAE. BUILDINGS EXTRA MUROS

Анджей Биернацки, Елена Кленина 269
№ 14. НОВЕ. АРСЕНАЛ – ARMAMENTARIUM (?) В СЕКТОР XZ
Andrzej Biernacki, Elena Klenina
NOVAE. THE ARSENAL – ARMAMENTARIUM (?) IN SECTOR XZ

Агниешка Томас........ 272
№ 15. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА УКРЕПИТЕЛНАТА СИСТЕМА И СОНДАЖИ В РАЗШИРЕНИЕТО НА НОВЕ
Agnieszka Tomas
ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS IN NOVAE IN 2016

Пьотр Дичек 274
№ 16. НОВЕ. СЕКТОР XII – КАЗАРМИ НА I КОХОРТА НА VIII АВГУСТОВ И НА I ИТАЛИЙСКИ ЛЕГИОН И КЪСНО СТРОИТЕЛСТВО
Piotr Dyczek
NOVAE. SECTOR XII – FIRST COHORT BARRACKS OF LEGIO VIII AUGUSTA AND LEGIO I ITALICA

Върбин Върбанов, Никола Русев, Деян Драгоев, Кристина Янакиева, Светлана Великова, Светлана Тодорова 277
№ 17. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ: АНТИЧЕН КАСТЕЛ СЕКСАГИНТА ПРИСТА, ГР. РУСЕ, УЛ. ОДРИН № 4
Varbin Varbanov, Nikola Rusev, Deyan Dragoev, Kristina Yanakieva, Svetlana Velikova, Svetlana Todorova
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS ON THE TERRITORY OF LATE ROMAN FORTRESS SEXAGINTA PRISTA, ROUSSE, ODRIN STR. 4

Сирма Александрова 279
№ 18. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА РАННОРИМСКИ ВРЕМЕНЕН ВОЕНЕН ЛАГЕР КРАЙ С. ПОЛЕНИЦА, ОБЩ. САНДАНСКИ, ОБЕКТ № 15 ОТ АМ „СТРУМА“ ЛОТ 3.3 (ОТ КМ. 417+240 – 417+560)
Sirma Alexandrova
RESCUE EXCAVATIONS AT AN EARLY ROMAN TEMPORARY MILITARY CAMP, POLENITSA VILLAGE, MUNICIPALITY OF SANDANSKI

ГРАДСКИ ЦЕНТРОВЕ
URBAN CENTRES

Александър Минчев, Валери Йотов 282
№ 19. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „ЦАРИБРОД“ № 10 ВЪВ ВАРНА, В ГРАНИЦИТЕ НА ААР „ОДЕСОС – ВАРНА“
Alexander Minchev, Valeri Yotov
RESQUE EXCAVATIONS AT 10 TSARIBROD STR. IN VARNA, WITHIN THE ARCHITECTURAL AND ARCHAEOLOGICAL RESERVE “ODESSOS – VARNA”

Христо Кузов, Владимир Славчев, Николай Русев 284
№ 20. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ОДЕСОС ПРЕЗ 2016 Г.
Christo Kuzov, Vladimir Slavchev, Nikolay Rusev
ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS IN THE TERRITORY OF ODESSOS IN 2016

Мирослав Класнаков, Константин Господинов 286

№ 21. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ГР. ПОМОРИЕ, УЛ. „РОДОПИ“ № 3
Miroslav Klasnakov, Konstantin Gospodinov
RESCUE ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATION IN TOWN OF POMORIE, 3 RODOPI STR.

Павлина Владкова 289
№ 22. NICOPOLIS AD ISTRUM. DECUMANUS 6
Pavlina Vladkova
NICOPOLIS AD ISTRUM. DECUMANUS 6

Иван Църов 291
№ 23. ЗАПАДНИЯТ АКВЕДУКТ НА NICOPOLIS AD ISTRUM. CASTELLUM AQUAE
Ivan Tsarov
THE WESTERN AQUEDUCT OF NICOPOLIS AD ISTRUM. CASTELLUM AQUAE

Галена Радославова, Георги Дзанев 294
№ 24. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В АБРИТУС
Galena Radoslavova, Geogri Dzanev
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN ABRITUS

Георги Атанасов, Валери Йотов, Йото Валериев 296
№ 25. АНТИЧНА КРЕПОСТ ЗАЛДАПА, ОБЩИНА КРУШАРИ, ОБЛАСТ ДОБРИЧ
Georgi Atanasov, Valeri Yotov, Ioto Valeriev
THE ANCIENT CITY OF ZALDAPA, KRUSHARI MUNICIPALITY, DOBRICH REGION

Христо Кузов, Николай Русев 298
№ 26. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ТЕРЕННО ПРОУЧВАНЕ В МАРЦИАНОПОЛ, СЕКТОР „ЗАПАДНА ИНСУЛА“
Hristo Kuzov, Nikolay Rusev
ARCHAEOLOGICAL FIELDWORK IN MARCIANOPOLIS, SECTOR WEST INSULA

Людмил Вагалински 301
№ 27. ХЕРАКЛЕЯ СИНТИКА
Lyudmil Vagalinski
HERACLEA SINTICA

Владимир Петков, Христина Цонева 304
№ 28. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ПАРАКЛИС“ В ЕПИСКОПСКИЯ КОМПЛЕКС НА ПАРТИКОПОЛИС (ГРАД САНДАНСКИ)
Vladimir Petkov, Hristina Tsoneva
ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS OF THE BISHOP’S BASILICA IN SANDANSKI

Владимир Петков, Христина Цонева 306
№ 29. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ТРИМАТА МУСКЕТАРИ“ В ГР. САНДАНСКИ
Vladimir Petkov, Hristina Tsoneva
RESCUE EXCAVATIONS OF “THE THREE MUSKETEERS” SITE IN SANDANSKI

Маргарита Ваклинова, Цветана Комитова 308
№ 30. СГРАДА 1 В АНТИЧНИЯ И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД НИКОПОЛИС АД НЕСТУМ, С. ГЪРМЕН, ОБЛАСТ БЛАГОЕВГРАД
Margarita Vaklinova, Tsvetana Komitova
THE ANCIENT CITY OF NICOPOLIS AD NESTUM – BUILDING I, THE VILLAGE OF GARMEN, BLAGOEVGRAD MUNICIPALITY

Веселка Кацарова, Снежана Горянова, Александър Станев 311
№ 31. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В СЕВЕРНАТА ПОЛОВИНА НА ПЛОЩАД „СВ. НЕДЕЛЯ“, ГР. СОФИЯ, ПРЕЗ 2016 Г.
Vesselka Katsarova, Snezhana Goryanova, Alexander Stanev
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT THE NORTHERN PART OF SVETA NEDELYA SQUARE, SOFIA, 2016

Илиана Борисова-Кацарова, Александър Станев 314

№ 32. ЗАПАДНАТА ПОРТА НА СЕРДИКА
Iliana Borisova-Katsarova, Alexander Stanev
THE WESTERN GATE OF SERDICA

Митко Маджаров, Димитринка Танчева, Мирослав Маджаров 317
№ 33. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ТЕРМАЛЕН КОМПЛЕКС В ДИОКЛЕЦИАНОПОЛИС“ (НАР ХИСАРЯ), ОБЩИНА ХИСАРЯ ПРЕЗ 2016 Г.
Mitko Madzharov, Dimitrinka Tancheva, Miroslav Madzharov
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT THE SITE “THERMAL COMPLEX IN DIOCLETIANOPOLIS”, HISARYA, IN 2016

Елена Кесякова 320
№ 34. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „ДРАГАН ЦАНКОВ“ № 13, ГР. ПЛОВДИВ
Elena Kesyakova
RESCUE EXCAVATIONS AT 13 DRAGAN TSANKOV STR. IN PLOVDIV

Жени Танкова 323
№ 35. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ЕПИСКОПСКА БАЗИЛИКА“, ГР. ПЛОВДИВ, 2016 г.
Zheni Tankova
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT SITE “EPISCOPAL BASILICA”, PLOVDIV, 2016

Жени Танкова 326
№ 36. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ УЛ. „РАКОВСКИ“ № 21, УПИ VIII-523.2161, КВ. 134, ГР. ПЛОВДИВ, 2016 Г.
Zheni Tankova
RESCUE EXCAVATIONS AT 21 RAKOVSKI STR., PLOVDIV, IN 2016

Мая Мартинова-Кютова, Николай Шаранков 328
№ 37. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ: „АНТИЧЕН ТЕАТЪР“ В ГР. ПЛОВДИВ
Maya Martinova-Kyutova, Nicolay Sharankov
PLANNED ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION OF THE ANCIENT THEATRE – PLOVDIV

Мая Мартинова-Кютова, Биляна Груева-Здравчева 330
№ 38. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В УПИ XIV-519.786, КВ. 10, ЦГЧ, УЛ. „ОТЕЦ ПАИСИЙ“ 13, ГР. ПЛОВДИВ
Maya Martinova-Kyutova, Bilyana Grueva-Zdravcheva
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 13 OTETS PAISIY STR., PLOVDIV

Мая Мартинова-Кютова, Биляна Груева-Здравчева 332
№ 39. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ: „РАЗПРЕДЕЛИТЕЛЕН ТОПЛОПРОВОД ПО УЛ. „ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ“ ОТ КРЪСТОВИЩЕТО С УЛ. „РАДЕЦКИ“ ДО БУЛ. „РУСКИ“, ГР. ПЛОВДИВ
Maya Martinova-Kyutova, Bilyana Grueva-Zdravcheva
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION AT A SITE “HEATING DISTRIBUTION SISTEM ALONG L. KARAVELOV STR, FROM RADETZKY STR TO RUSKI BLVD”, PLOVDIV

Росица Миткова 334
№ 40. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ В УПИ: ИД № 56784.521.637, УЛ. „ПРЕСЛАВ“ № 7, РАЙОН ЦЕНТРАЛЕН, ГР. ПЛОВДИВ
Rositsa Mitkova
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A MULTI-LAYER SITE AT 7 PRESLAV STR., PLOVDIV

Росица Миткова 337
№ 41. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ ПО ВРЕМЕ НА ОСНОВЕН РЕМОНТ И РАЗШИРЕНИЕ НА ОБЕКТ: БУЛ. „КОМАТЕВСКО ШОСЕ“, ОТ БУЛ. „АЛ. СТАМБОЛИЙСКИ“ ДО ВХОДА НА КВ. КОМАТЕВО, ГР. ПЛОВДИВ
Rositsa Mitkova
RESCUE EXCAVATIONS AT “KOMATEVSKO SHOSE” (FROM AL. STAMBOLIYSKI STR. TO THE ENTRANCE OF KOMATEVO) IN PLOVDIV

София Христева, Цветелина Славкова 339
№ 42. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „КНЯЗ ЦЕРЕТЕЛЕВ“ № 21, ГР. ПЛОВДИВ
Sophia Hristeva, Tsvetelina Slavkova
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 21 KNIAZ TSERETELEV STR., PLOVDIV

София Христева, Божидар Драганов 342
№ 43. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „ПРОФ. КРИКОР АЗАРЯН“ № 5, ГР. ПЛОВДИВ
Sophia Hristeva, Bozhidar Draganov
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 5 KRIKOR AZARIAN STR., PLOVDIV

Здравка Коркутова, Ева Димитрова, Недка Димитрова, Нина Толева, Георги Томов 346
№ 44. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ УПИ XII (ПИ С ИДЕНТИФ. 56784.523.4011), КВ. 382, УЛ. „КРИЧИМ“ № 4, ГР. ПЛОВДИВ
Zdravka Korkutova, Eva Dimitrova, Nedka Dimitrova, Nina Toleva, Georgi Tomov
RESCUE EXACVATIONS OF A SITEAT 4 KRICHIM STR., UPI XII (ID. 56784.523.4011), SQ. 382, BY THE PLAN OF III CITY PART, PLOVDIV

Петър Калчев, Атанас Атанасов 348
№ 45. ОБЕКТ: УПИ № XI-1643 ОТ КВ. 26, УЛ. „ПЕНЧО МИНЕВ“ № 9 ПО ПЛАНА НА ГР. СТАРА ЗАГОРА
Petar Kalchev, Atanas Atanasov
EXCAVATIONS AT 9 P. MINEV STR. (PLOT XI-1643 SECTION 26) IN STARA ZAGORA

Мария Камишева, Петър Калчев.. 350
№ 46. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ „АВГУСТА ТРАЯНА-ВЕРЕЯ-СТАРА ЗАГОРА", УПИ XV3379-УПИ XIV3402, КВ. 64Б, БУЛ. „РУСКИ“ № 47-49 ПО ПЛАНА НА СТАРА ЗАГОРА
Mariya Kamisheva, Petar Kalchev
ARCHAELOGICAL INVESTIGATIONS IN THE ARCHAEOLOGICAL RESERVE “AUGUSTA TRAIANA–VEREYA–STARA ZAGORA“ (PLOTS XV3379-XIV3402, SECT. 64Б, 47–49), RUSKI BLVD IN STARA ZAGORA

Петър Калчев, Мария Камишева.. 353
№ 47. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА“ УПИ XV-3243, КВ. 6601, УЛ. „ЖЕЛЕЗНИ ВРАТА“ № 12 ПО ПЛАНА НА СТАРА ЗАГОРА
Petar Kalchev, Mariya Kamisheva
ARCHAELOGICAL INVESTIGATIONS IN “AUGUSTA TRAIANA–VEREYA–STARA ZAGORA” ARCHAEOLOGICAL RESERVE (PLOT XV-3243, SECTION 6601), 12 ZHELEZNI VRATA STR. IN STARA ZAGORA

Петър Калчев 355
№ 48. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ЗОНА Б НА АР АВГУСТА ТРАЯНА − ВЕРЕЯ − СТАРА ЗАГОРА, УПИ VII-535, КВ. 27, УЛ. „КОЛЬО ГАНЧЕВ“ № 109
Petar Kalchev
RESCUE EXCAVATIONS AT 109 K. GANCHEV STR. IN ZONE B OF “AUGUSTA TRAIANA−VEREYA−STARA ZAGORA” ARCHAEOLOGICAL RESERVE (PLOT VII-535, SECTION 27)

Атанас Атанасов, Мария Камишева 356
№ 49. ОБЕКТ: УПИ VII-3188, КВ. 67, УЛ. „ВАСИЛ ЛЕВСКИ“ № 57 ПО ПЛАНА НА ГР. СТАРА ЗАГОРА
Atanas Atanasov, Maria Kamisheva
EXCAVATIONS AT 57 VASIL LEVSKI STR. (PLOT VII-3188 FROM SECTION 67) IN STARA ZAGORA

Атанас Атанасов 359
№ 50. ОБЕКТ: УПИ IX-3190 ОТ КВ. 67, УЛ. „САВА СИЛОВ“ № 98 ПО ПЛАНА НА ГР. СТАРА ЗАГОРА
Atanas Atanasov
EXACVATIONS AT 98 SAVA SILOV STR. (PLOT IX-3190, SECTION 67) IN OF STARA ZAGORA
Атанас Атанасов, Петър Калчев 360

№ 51. ОБЕКТ: УПИ XVII-1050 ОТ КВ. 73, УЛ. „ПОП МИНЧО КЪНЧЕВ“ № 141 ПО ПЛАНА НА ГР. СТАРА ЗАГОРА
Atanas Atanasov, Petar Kalchev
EXCAVATIONS AT 141 POP MINCHO KANCHEV STR. (PLOT XVII-1050, SECTION 73) IN STARA ZAGORA

Мария Камишева, Атанас Атанасов 361
№ 52. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА“ УПИ I-3053, КВ. 5502, УЛ. „АВГУСТА ТРАЯНА“ 22 ПО ПЛАНА НА ГР. СТАРА ЗАГОРА
Mariya Kamisheva, Atanas Atanasov
ARCHAELOGICAL INVESTIGATIONS IN “AUGUSTA TRAIANA–VEREYA–STARA ZAGORA” ARCHAEOLOGICAL RESERVE (PLOT I-3053, SECT. 5502) 22 AVGUSTA TRAYANA STR. IN STARA ZAGORA

Мария Камишева, Петър Калчев........ 362
№ 53. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА“ УПИ V3352-VI 3351, КВ. 6801, УЛ. „Х. Д. АСЕНОВ“ № 129 ПО ПЛАНА НА ГР. СТАРА ЗАГОРА
Mariya Kamisheva, Petar Kalchev
ARCHAELOGICAL INVESTIGATIONS IN “AUGUSTA TRAIANA – VEREYA – STARA ZAGORA” ARCHAEOLOGICAL RESERVE (PLOT V3352 AND VI3351, SECTION 6801), 129 H. D. ASENOV STR. IN STARA ZAGORA

Стефан Бакърджиев, Мирослав Козарев 364
№ 54. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА В АР „ТРАКИЙСКИ И АНТИЧЕН ГРАД КАБИЛЕ“, СЕКТОР „ЮЖНА КРЕПОСТНА СТЕНА“ ПРЕЗ 2016 Г.
Stefan Bakardziev, Miroslav Kozarev
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN THE ARCHAEOLOGICAL RESERVE „TRACIAN AND ANTIQUE CITY CABYLE“, SECTOR “SOUTHERN FORTRESS WALL” IN 2016

Людмил Вагалински 367
№ 55. ДЕУЛТУМ. СЕВЕРНА КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТНА СТЕНА (ОБЕКТ 10)
Lyudmil Vagalinski
DEULTUM. NORTHERN LATE ANTIQUE CURTAIN WALL (site 10)

Христо Прешленов, Милена Райчева........ 369
№ 56. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ДЕУЛТУМ-ДЕВЕЛТОС, СЕКТОР ЦЕНТЪР – ФОРУМ-ЗАПАД
Hristo Preshlenov, Milena Raycheva
ARCHAEOLOGICAL EXPLORATIONS IN THE CENTRAL AREA OF DEULTUM-DEBELTOS. FORUM – WEST

Христо Прешленов 372
№ 57. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ДЕУЛТУМ-ДЕВЕЛТОС, СЕКТОР СЕВЕР – ИМПЕРАТОРСКИ ХРАМ
Hristo Preshlenov
ARCHAEOLOGICAL EXPLORATIONS OF EMPEROR TEMPLE IN DEULTUM-DEBELTOS

Красимира Костова 375
№ 58. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПОДОБЕКТ 02 „АНТИЧНИ ТЕРМИ“ В НАР „АНТИЧЕН И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ДЕУЛТУМ-ДЕБЕЛТ“, ОБЩИНА СРЕДЕЦ
Krasimira Kostova
EXCAVATIONS AT SUB-SITE 02 “ANCIENT TERMAE” IN “ANCIENT AND MEDIEVAL TOWN DEULTUM-DEBELT” NATIONAL ARCHAEOLOGICAL RESERVE

Красимира Костова 377
№ 59. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ АНТИЧЕН ГРАД – ЗОНИ „А“ И „Б“ И АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В ЗОНА „В“, ПОПАДАЩИ В ОХРАНИТЕЛНИТЕ ЗОНИ НА НАР „АНТИЧЕН И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ДЕУЛТУМ–ДЕВЕЛТ“, ВЪВ ВРЪЗКА С РЕКОНСТРУКЦИЯ НА ВЪЗДУШНА ЛИНИЯ НА ТП „ДЕТСКА ГРАДИНА“ С. ДЕБЕЛТ, ОБЩИНА СРЕДЕЦ
Krasimira Kostova
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE SITE ANCIENT TOWN – ZONES A AND B, AND AN ARCHAEOLOGICAL MONITORING IN ZONE V, WITHIN THE PROTECTED ZONES OF THE NATIONAL ARCHEOLOGICAL RESERVE “ANCIENT AND MEDIEVAL TOWN DEULTUM – DEVELT”, SREDETZ MUNICIPALITY, IN REGARD TO THE RECONSTRUCTION OF LOW VOLTAGE OVERHEAD POWER LINES OF TRANSFORMER STATION “KINDERGARTEN”, DEBELT VILLAGE, SREDETZ MUNICIPALITY

УКРЕПЕНИ ИЗВЪНГРАДСКИ ОБЕКТИ
FORTIFIED OUTDOOR SITES

Сергей Торбатов, Биляна Иванова 379
№ 60. ПРОУЧВАНЕ НА ПЛАСТА ОТ АНТИЧНАТА И КЪСНОАНТИЧНАТА ЕПОХА В ЧЕРТИТЕ НА УКРЕПЕНАТА ТЕРИТОРИЯ НА МНОГОСЛОЙНИЯ ОБЕКТ „КАЛЕТО“ В ГР. МЕЗДРА

Sergey Torbatov, Bilyana Ivanova
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE LATE ANTIQUITY AND ROMAN LAYERS AT KALETO MULTILAYER SITE IN MEZDRA

Татяна Борисова, Михаела Занева, Владимир Стайков 381
№ 61. КРЕПОСТТА БОРОВЕЦ ПРИ ПРАВЕЦ
Tatyana Borisova, Mihaela Zaneva, Vladimir Staykov
BOROVETS FORTRESS NEAR PRAVETS

Сергей Торбатов, Петър Бънов, Биляна Иванова 384
№ 62. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА „ГРАДИЩЕТО" КРАЙ С. РИБЕН
Sergey Torbatov, Petar Banov, Bilyana Ivanova
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE "GRADISHTETO" SITE NEAR RIBEN

Иван Христов 388
№ 63. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАСЕТО НА РИМСКИ ПЪТ ПРЕД PORTA PRAETORIA НА КАСТЕЛА СОСТРА (ПАРЦЕЛ С ИНДИФИКАТОР 44241.179.105 ОТ КАДАСТРАЛНИЯ ПЛАН НА ОБЩИНА ТРОЯН)
Ivan Hristov
ARCHAEOLOGICAL EXPLORATIONS OF THE ROMAN ROAD NEXT TO THE PORTA PRAETORIA OF THE CASTELLUM OF SOSTRA (PLOT IDENTIFIER 44241,179,105 ON THE CADASTRAL PLAN OF THE TROYAN MUNICIPALITY)

Олег Александров, Стамен Станев 390
№ 64. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ „КОВАЧЕВСКО КАЛЕ" КРАЙ ГР. ПОПОВО
Oleg Alexandrov, Stamen Stanev
RESCUE EXCAVATIONS IN THE TERRITORY OF THE LATE ROMAN FORTRESS "KOVACHEVSKO KALE"

Казимир Попконстантинов, Боян Иванов, Добри Добрев 393
№ 65. КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ PALMATAE В М. КАЛЕТО, С. ОНОГУР, ОБЩИНА ТЕРВЕЛ
Kazimir Popkonstantinov, Boyan Totev, Dobri Dobrev
LATE ANTIQUE FORTRESS OF PALMATAE AT KALETO LOCALITY, VILLAGE OF ONOGUR, TERVEL COUNTY

Тодор Марваков 396
№ 66. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В УПИ XXX-ОБЩ, КВ. 23 ПО РЕГУЛАЦИОННИЯ ПЛАН НА ГР. ОБЗОР
Todor Marvakov
RESCUE EXCAVATIONS IN PLOT XXX-GENERAL, SQUARE 23, UNDER THE PLAN OF OBZOR

Валери Йотов, Александър Минчев 399
№ 67. КЪСНОАНТИЧНАТА КРЕПОСТ (V–VI В.) НА НОС СВ. АТАНАС КРАЙ ГРАД БЯЛА, ОБЛАСТ ВАРНА
Valeri Yotov, Alexander Minchev
THE LATE ANTIQUE FORTRESS (5TH–6TH C. AD) AT CAPE ST. ATHANAS NEAR BYALA, VARNA REGION

Христо Кузов, Михаил Христов, Николай Русев 402
№ 68. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ТЕРЕННИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧНОТО СЕЛИЩЕ „ТИМУМ"
Hristo Kuzov, Mihail Hristov, Nikolay Rusev
ARCHAEOLOGICAL STUDIES OF THE LATE ANTIQUE SETTLEMENT TIMUM

Боян Иванов, Добри Добрев, Олга Пелевина 405
№ 69. АНТИЧНО УКРЕПЛЕНИЕ КРАЙ НОС ШАБЛА
Boyan Ivanov, Dobri Dobrev, Olga Pelevina
ANCIENT FORTRESS ON CAPE SHABLA

Владимир Баряков, Светла Барякова 407
№ 70. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ СИТАН КАЛЕ", М. КАЛЯТА, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. БАНСКО

Vladimir Baryakov, Svetla Baryakova
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT A LATE ANTIQUE FORTRESS "SITAN KALE", MUNICIPALITY OF BANSKO

Владимир Баряков, Светла Барякова 409
№ 71. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „АНТИЧНА КРЕПОСТ В М. СВЕТИ НИКОЛА", НА ТЕРИТОРИЯТА НА НП "ПИРИН", ОБЩИНА БАНСКО
Vladimir Baryakov, Svetla Baryakova
ARCHAEOLOGICAL EXPLORATION AT "ST. NIKOLA" SITE WITHIN THE TERRITORY OF THE NATIONAL PARK "PIRIN", MUNICIPALITY OF BANSKO

Михаил Христов, Веселин Хаджиангелов 411
№ 72. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ШИШМАНОВО КАЛЕ" ПРИ ГР. САМОКОВ
Mihail Hristov, Veselin Hadjiangelov
EXCAVATIONS AT "SHISHMANOVO KALE" SITE NEAR THE TOWN OF SAMOKOV

Александър Манев 415
№ 73. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ РИМСКА ПЪТНА СТАНЦИЯ BONA MANSIO
Alexander Manev
EXCAVATIONS AT "BONA MANSIO", A ROMAN ROAD STATION

Гергана Кабакчиева 418
№ 74. СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „АНТИЧНА И КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ" В М. ГРАДОВЕТЕ, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. КРЪН, ОБЩИНА КАЗАНЛЪК
Gergana Kabakchieva
RESCUE ARCHAEOLOGICAL FIELDWORK AT THE SITE "ANCIENT AND LATE ANTIQUE FORTRESS" IN "GRADOVETE" LOCALITY, NEAR THE TOWN OF KRAN, MUNICIPALITY OF KAZANLAK

Деян Рабовянов, Пламен Дойчев, Калин Чакъров 420
№ 75. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „КЪСНОАНТИЧНИ И СРЕДНОВЕКОВНИ КРЕПОСТ И ЦЪРКВА В М. БУЗОВО КАЛЕ И ЧЕРКОВИЩА" ДО С. БУЗОВГРАД, ОБЩ. КАЗАНЛЪК
Deyan Rabovyanov, Plamen Doychev, Kalin Chakarov
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION IN "LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS AND CHURCH IN LOCALITY BUZOVO KALE AND CHERKOVISHTA" NEAR VILLAGE OF BUZOVGRAD, MUNICIPALITY KAZANLYK, REGION STARA ZAGORA

Здравко Димитров, Николай Русев 423
№ 76. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ И УКРЕПЕН ОБЕКТ ОТ КЪСНАТА АНТИЧНОСТ КРАЙ С. АНГЕЛ ВОЙВОДА
Zdravko Dimitrov, Nikolay Rusev
PLANNED ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE THRACIAN SANCTUARY AND FORTIFIED SITE FROM LATE ANTIQUITY NEAR THE VILLAGE OF ANGEL VOYVODA

Борис Борисов, Пламен Дойчев 426
№ 77. РАЗКОПКИ НА РАННОВИЗАНТИЙСКА КРЕПОСТ И СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ, СЕВЕРНО ОТ С. КАРАНОВО
Boris Borisov, Plamen Doychev
EXCAVATIONS OF THE EARLY BYZANTINE FORTRESS AND MEDIEVAL SETTLEMENT, SITUATED NORTH OF KARANOVO

Милен Николов, Доротея Гюрджийска 429
№ 78. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ: КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ ПОРОС, КВ. КРАЙМОРИЕ, ОБЩИНА БУРГАС
Milen Nikolov, Dorothea Gyurdzhiyska
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT THE LATE ANTIQUE FORTRESS POROS, DISTRICT KRAIMORIE, MUNICIPALITY OF BURGAS, 2016

Иван Христов, Милен Николов 431
№ 79. ПРОУЧВАНЕ НА КРЕПОСТТА ХРИСОСОТИРА ПРИ ГР. ЧЕРНОМОРЕЦ, ОБЩИНА СОЗОПОЛ
Ivan Hristov, Milen Nikolov
EXPLORATIONS OF THE HRISOSOTIRA FORTRESS AT THE TOWN OF CHERNOMORETS, MUNICIPALITY OF SOZOPOL

НЕУКРЕПЕНИ СЕЛИЩНИ ОБЕКТИ И ПЪТНА МРЕЖА
UNFORTIFIED SETTLEMENTS AND ROAD SYSTEM

Венета Ханджийска 434
№ 80. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ВИЛНО ИМЕНИЕ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА В М. СЕЛИЩЕТО ПРИ С. СУХАЧЕ ПРЕЗ 2016 Г.
Veneta Handzhiyska
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH ON THE TERRITORY OF A VILLA RUSTICA FROM THE ROMAN PERIOD IN SELISHTETO LOCALITY, NEAR THE VILLAGE OF SUHACHE, MUNICIPALITY OF CHERVEN BRYAG

Иво Д. Чолаков, Милена Райчева 437
№ 81. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „КЪСНОАНТИЧЕН СТОПАНСКИ КОМПЛЕКС И СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ“ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. МИРОВЯНЕ, СТОЛИЧНА ОБЩИНА
Ivo D. Cholakov, Milena Raycheva
EXCAVATIONS OF THE “LATE ANTIQUE PRODUCTION COMPLEX AND EARLY MEDIEVAL SETTLEMENT” SITE IN THE TERRITORY OF MIROVYANE VILLAGE, SOFIA CAPITAL MUNICIPALITY

Гергана Кабакчиева 441
№ 82. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНИЯ ОБЕКТ „ТРАЯНОВИ ВРАТА“, В М. КАПИЯТА, ОБЩИНА КОСТЕНЕЦ, СОФИЙСКА ОБЛАСТ
Gergana Kabakchieva
EXCAVATION OF THE “TRAYANOVI VRATA” (“TRAJAN’S GATE”) IN KAPIYATA LOCALITY, KOSTENETS MUNICIPALITY, SOFIA PROVINCE

Веселка Кацарова, Калина Петкова 444
№ 83. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „СВЕТИЛИЩЕ НА НИМФИТЕ И АФРОДИТА“ ПРИ С. КАСНАКОВО
Veselka Katzarova, Kalina Petkova
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE SITE “SANCTUARY OF NYMPHS AND APHRODITE” NEAR KASNAKOVO VILLAGE IN 2016

Мария Камишева 448
№ 84. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧНА СГРАДА В М. „ДЮЛЕВЕЦ“ В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГР. ГУРКОВО
Mariya Kamisheva
ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS OF A LATE ANTIQUE BUILDING IN DYULEVETS LOCALITY NEAR THE TOWN OF GURKOVO

Стефан Бакърджиев, Мирослав Козарев 450
№ 85. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНО СЕЛИЩЕ В М. ЮРТА, С. СТРОЙНО, ОБЩ. ЕЛХОВО
Stefan Bakardzhiev, Miroslav Kozarev
EXCAVATIONS AT THE ROMAN SETTLEMENT IN YURTA LOCALITY, VILLAGE STROYNO, MUNICIPALITY OF ELHOVO

Димчо Момчилов, Мирослав Класнаков, Явор Русев, Мария Вичева 453
№ 86. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „СЕКТОР МУЗЕЙНА СГРАДА“ В ГРАНИЦИТЕ НА „КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ АКВЕ КАЛИДЕ–ТЕРМА“, БУРГАСКИ МИНЕРАЛНИ БАНИ, КВ. ВЕТРЕН, ГР. БУРГАС
Dimcho Momchilov, Miroslav Klasnakov, Yavor Rusev, Maria Vicheva
RESCUE ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATION OF A SITE: “MUSEUM BUILDING SECTOR” WITHIN LIMITS OF “LATE ANTIQUE AND MIDDLE AGE FORTRESS AQUAE CALIDAE – THERMA”, BOURGAS MINERAL SPA, BANEVO BOROUGH, BOURGAS

КУЛТОВИ ЕЗИЧЕСКИ И РАННОХРИСТИЯНСКИ КОМПЛЕКСИ
PAGAN AND EARLY CHRISTIAN CULT COMPLEXES

Нарцис Торбов, Александра Петрова 457
№ 87. ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧНА ЦЪРКВА В М. ГРАДИЩЕ, ЗАПАДНО ОТ ГРАД ВРАЦА
Narcis Torbov, Alexandra Petrova
EXCAVATION OF A LATE ANTIQUE CHURCH IN GRADISHTE LOCALITY,
WEST OF VRATSA

Александър Минчев, Васил Тенекеджиев 459
№ 88. РАЗКОПКИ НА РАННОХРИСТИЯНСКИЯ МАНАСТИР В М. ДЖАНАВАРА КРАЙ ВАРНА
Alexander Minchev, Vassil Tenekedjiev
EXCAVATION OF THE EARLY CHRISTIAN MONASTERY IN THE DJANAVARA LOCALITY NEAR VARNA

Светла Петрова-Динева, Анелия Геренска 462
№ 89. РАННОХРИСТИЯНСКА БАЗИЛИКА ПРИ СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА
„ВЪЗНЕСЕНИЕ ГОСПОДНЕ“ С. ЧЕРВЕН БРЕГ, ОБЩИНА ДУПНИЦА
Svetla Petrova, Aneliya Gerenska
EARLY CHRISTIAN BASILICA AT THE MEDIEVAL CHURCH “ASCENSION DAY”,
VILLAGE OF CHERVEN BREG, DUPNITSA MUNICIPALITY

Иван Христов, Илия Киров 465
№ 90. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА РАННОХРИСТИЯНСКА БАЗИЛИКА
В М. РАЗКОПАНИЦА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. СТАРОСЕЛ, ОБЩИНА ХИСАРЯ
Ivan Hristov, Ilia Kirov
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF AN EARLY CHRISTIAN BASILICA IN RAZKOPANITZA
LOCALITY, NEAR THE VILLAGE OF STAROSEL, MUNICIPALITY OF HISAR

Иво Топалилов, Николай Бояджиев 468
№ 91. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ЦЪРКВИЩЕТО“, С. ДРАГОЙНОВО, ОБЩИНА
ПЪРВОМАЙ
Ivo Topalilov, Nikolay Boyadzhiev
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION AT “TSARKVISHTE” SITE NEAR THE VILLAGE OF DRAGOINOVO,
PARVOMAI REGION

НЕКРОПОЛИ
NECROPOLEIS

Боян Иванов, Никола Русев, Върбин Върбанов, Добри Добрев 470
№ 92. КЪСНОАНТИЧЕН НЕКРОПОЛ ДО КРЕПОСТТА ЗАЛДАПА
Boyan Ivanov, Nikola Rusev, Varbin Varbanov, Dobri Dobrev
A LATE ANTIQUE NECROPOLIS NEAR THE FORTRESS OF ZALDAPA

Игор Лазаренко, Мария Манолова–Войкова 474
№ 93. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В УПИ IX-426, УПИ X-422
(ИДЕНТИФИКАТОР 10135.1506.426), КВ. 103, ПО ПЛАНА НА 7-МИ М.Р., УЛ. „ЛЮДОВИК ЗАМЕНХОФ“,
№ 24, ВАРНА
Igor Lazarenko, Mariya Manolova-Voykova
RESCUE EXCAVATIONS AT LYUDOVIC ZAMENHOF STR., IN PLOT IX-426, X-422, QUARTER 103
(IDENTIFIER 10135.1506.426), UNDER THE PLAN OF THE 7TH MICRODISTRICT, VARNA

Боян Иванов, Добри Добрев, Олга Пелевина 477
№ 94. АНТИЧНА ГРОБНИЦА КРАЙ С. ВЕЛИКОВО, ОБЩИНА ГЕНЕРАЛ ТОШЕВО, ОБЛАСТ ДОБРИЧ
Boian Ivanov, Dobri Dobrev, Olga Pelevina
ANCIENT TOMB NEAR VELIKOVO VILLAGE, GENERAL TOSHEVO MUNICIPALITY, DOBRICH REGION

Владимир Петков, Христина Цонева 480
№ 95. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ЛОВЕН ДОМ“, ГР. САНДАНСКИ
Vladimir Petkov, Hristina Tsoneva
RESCUE EXCAVATIONS AT THE SITE “LOVEN DOM” NEAR THE TOWN OF SANDANSKI

Юниан Мешеков, Полина Стоянова 482
№ 97. КЪСНОАНТИЧЕН ИЗТОЧЕН НЕКРОПОЛ НА СЕРДИКА ПРИ БАЗИЛИКА „СВ. СОФИЯ“
Iunian Meshekov, Polina Stoyanova
LATE ANTIQUE NECROPOLIS OF SERDICA BENEATH THE BASILICA OF ST SOFIA

Мая Мартинова-Кютова, Биляна Груева-Здравчева 485
№ 98. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ: РЕКОНСТРУКЦИЯ НА БУЛ. „ВАСИЛ АПРИЛОВ“, ЧАСТ ТОПЛОСНАБДЯВАНЕ, ОТ КРЪСТОВИЩЕТО С УЛ. „ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ“ ДО УЛ. „ПЕЩЕРСКО ШОСЕ“, ГР. ПЛОВДИВ
Maya Martinova-Kyutova, Bilyana Grueva-Zdravcheva
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT A SITE “RECONSTRUCTION OF V. APRILOV BLVD., HEAT-SUPPLY PART, FROM THE CROSSROAD WITH L. KARAVELOV STR. TO PESHTERSKO SHOSE STR.”, PLOVDIV

Мая Мартинова-Кютова 487
№ 99. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ: РЕКОНСТРУКЦИЯ И РАЗШИРЕНИЕ НА БУЛ. „ВАСИЛ АПРИЛОВ“, ОТ КРЪСТОВИЩЕТО С УЛ. “ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ“ ДО УЛ. „ВОЙНИШКА СЛАВА“, ГР. ПЛОВДИВ
Maya Martinova-Kyutova
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION AT A SITE “RECONSTRUCTION AND BROADENING OF V. APRILOV BLVD., FROM THE CROSSROAD WITH L. KARAVELOV STR. TO VOINISHKA SLAVA STR.”, PLOVDIV

Мария Камишева, Атанас Атанасов 490
№ 100. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА“ ИЗТОЧЕН НЕКРОПОЛ НА АВГУСТА ТРАЯНА
Mariya Kamisheva, Atanas Atanasov
ARCHAELOGICAL INVESTIGATIONS IN AUGUSTA TRAIANA – VEREYA – STARA ZAGORA ARCHAEOLOGICAL RESERVE – EASTERN NECROPOLIS OF AUGUSTA TRAIANA

Румен Миков, Стефан Бакърджиев 492
№ 101. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ПЛОСЪК ХРИСТИЯНСКИ НЕКРОПОЛ“, УПИ I-59 (В ГРАНИЦИТЕ НА УПИ I-10086, КВ. 10) В М. БОЗАЛЪКА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. КАБИЛЕ, ОБЩ. ТУНДЖА
Rumen Mikov, Stefan Bakardjiev
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT “FLAT CHRISTIAN NECROPOLIS” NEAR KABYLE, YAMBOL DISTRICT

Владимир Петков, Филип Колев 496
№ 96. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ СВЕТИ СПАС, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ЛАСКАРЕВО, ОБЩИНА САНДАНСКИ
Vladimir Petkov, Philip Kolev
RESCUE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH ON THE SITE SVETI SPAS, IN TERRITORY OF VILLAGE LASKAREVO, MUNICIPALITY OF SANDANSKI

ПРОИЗВОДСТВЕНИ ОБЕКТИ
PRODUCTION SITES

Калин Чакъров 498
№ 102. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА АНТИЧЕН КЕРАМИЧЕН ЦЕНТЪР КРАЙ ПАВЛИКЕНИ
Kalin Chakarov
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE ANCIENT CERAMIC CENTRE NEAR PAVLIKENI

Калин Чакъров 502
№ 103. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В ОБЕКТ АНТИЧНО СЕЛИЩЕ В СЕРОЗАПАДНАТА ЧАСТ НА ГР. ПАВЛИКЕНИ
Kalin Chakarov
ARCHAEOLOGICAL MONITORING RESEARCH OF THE SITE ANCIENT SETTLEMENT IN THE NORTHWESTERN PART OF PAVLIKENI

Павлина Владкова 506
№ 104. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА АНТИЧЕН КЕРАМИЧЕН (ПРОИЗВОДСТВЕН) ЦЕНТЪР КРАЙ ПАВЛИКЕНИ
Pavlina Vladkova
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT THE ANCIENT CERAMIC PRODUCTION CENTRE NEAR PAVLIKENI

Василка Паунова, Катя Трендафилова 510
№ 105. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СЕКТОР ОТ РИМСКИ И КЪСНОРИМСКИ ПРОИЗВОДСТВЕН КОМПЛЕКС (II–IV ВЕК) В М. ГОРНА ДАБОВИЦА И КРУША, ГР. БРЕЗНИК
Vasilka Paunova, Katya Trendafilova
RESCUE EXCAVATIONS OF A ROMAN AND LATE ROMAN PRODUCTION COMPLEX NEAR BREZNIK

ТЕРЕННИ ПРОУЧВАНИЯ ПРЕЗ 2015 г. (ADDENDUM)
FIELDWORKS IN 2015 (ADDENDUM)"

Иво Д. Чолаков, Владимир Славчев 513
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 9 ПО ТРАСЕТО НА „ТРАНЗИТЕН ГАЗОПРОВОД № 2“, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ПАЛАУЗОВО, ОБЩ. СТРАЛДЖА
Ivo D. Cholakov, Vladimir Slavchev
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT SITE NO. 9 ALONG THE “TRANSIT PIPELINE № 2”, NEAR THE VILLAGE OF PALAUZOVO, STRALDZHA MUNICIPALITY

IV. СРЕДНОВЕКОВНА АРХЕОЛОГИЯ
IV. MEDIEVAL ARCHAEOLOGY

СТОЛИЦИ И ОКОЛНОСТИ
CAPITALS AND THEIR SURROUNDINGS

ПЛИСКА
PLISKA

Павел Георгиев, Гергана Илиева, Тихомир Тихов, Юлиян Савев, Илиян Илиев 517
№ 1. ГОЛЯМАТА БАЗИЛИКА В ПЛИСКА
Pavel Georgiev, Gergana Ilieva, Tihomir Tihov, Julijan Savev, Ilijan Iliev
THE GREAT BASILICA IN PLISKA

Андрей Аладжов, Евгения Коматарова-Балинова, Станислав Станилов 520
№ 2. КРЪГЛА КАМЕННА ПЛОЩАДКА В ПЛИСКА
Andrey Aladzhov, Evgenia Komatarova-Balinova, Stanislav Stanilov
ROUND AREA COVERED WITH STONES IN PLISKA

Станислав Станилов, Мариела Инкова 523
№ 3. ДВОР, СЕВЕРНО ОТ ЦИТАДЕЛАТА ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА
Stanislav Stanilov, Mariela Inkova
A COURTYARD NORTH OF THE CITADEL IN THE INNER CITY OF PLISKA

Христина Стоянова 526
№ 4. СГРАДА В ЮГОЗАПАДНИЯ СЕКТОР НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА
Hristina Stoyanova
BUILDING AT THE SOUTHWEST SECTOR OF THE INNER CITY OF PLISKA

Янко Димитров 529
№ 5. ДВОРЦОВ ЦЕНТЪР НА ПЛИСКА – ИЗТОЧНА ЧАСТ НА ЦИТАДЕЛАТА
Yanko Dimitrov
THE PALACE CENTER OF PLISKA – EASTERN PART OF THE CITADEL

Валери Григоров, Михаела Занева, Любка Тодорова, Елка Анастасова, Светлана Венелинова 531
№ 6. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ДВОРЦОВ ЦЕНТЪР-ИЗТОК“ В ПЛИСКА

Valeri Grigorov, Michaela Zaneva, Lyubka Todorova, Elka Anastasova, Svetlana Venelinova
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AT THE SITE „PALACE CENTER-EAST" IN PLISKA

Янко Димитров, Христина Стоянова, Станислав Иванов 534
№ 7. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ОТВЕЖДАЩ КАНАЛ НА ПРЕЧИСТВАТЕЛНА СТАНЦИЯ ЗА БИТОВИ ОТПАДНИ ВОДИ В ЮЗ ЧАСТ НА ВЪНШНИЯ ГРАД НА НИАР „ПЛИСКА", ПИ № 039076, 000102, 042035, 030034, 000094, 003021 ПО ПЛАНА НА ГР. ПЛИСКА, ШУМЕНСКА ОБЛАСТ"
Yanko Dimitrov, Hristina Stoyanova, Stanislav Ivanov
RESCUE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN THE OUTER CITY OF PLISKA ALONG THE LAYOUT OF THE DISCHARGE CHANNEL OF "HERTI" FACTORY"

Христина Стоянова, Станислав Иванов 537
№ 8. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ПОЗЕМЛЕНИ ИМОТИ № 011069, 040037 И 003012 В НИАР „ПЛИСКА", ВЪНШЕН ГРАД"
Hristina Stoyanova, Stanislav Ivanov
RESCUE EXCAVATIONS OF LAND PLOTS Nos. 011069, 040037 AND 003012, NATIONAL HISTORICAL AND ARCHEOLOGICAL RESERVE "PLISKA", OUTER CITY

ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ
VELIKI PRESLAV

Маргарита Ваклинова, Снежана Горянова 539
№ 9. НИАР „ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ". ДВОРЦОВ ЦЕНТЪР – СЕВЕР
Margarita Vaklinova, Snezhana Goryanova
VELIKI PRESLAV NATIONAL HISTORICAL AND ARCHAEOLOGICAL RESERVE. ROYAL CENTER – NORTH

Петър Димитров, Мария Манолова-Войкова 542
№ 10. ОБЕКТ „ВЛАДЕТЕЛСКА ЦЪРКВА – НЕКРОПОЛ" В СЕКТОР СЕВЕРНО ОТ БАЗИЛИКАТА В НИАР „ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ"
Petar Dimitrov, Mariya Manolova-Voykova
"RULER'S CHURCH − NECROPOLIS" IN "VELIKI PRESLAV" RESERVE

Стойчо Бонев, Радостина Георгиева 545
№ 11. ДВОРЦОВА СГРАДА В ЮГОЗАПАДНАТА ЧАСТ НА ГОЛЕМИЯ ЦАРСКИ ДВОРЕЦ ВЪВ ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ
StoychoBonev, Radostina Georgieva
PALACE BUILDING IN THE SOUTHWEST PART OF THE GRAND ROYAL PALACE IN PRESLAV
ВЕЛИКО ТЪРНОВО

ВЕЛИКО ТЪРНОВО
VELIKO TARNOVO

Константин Тотев, Пламен Караилиев, Евгени Дерменджиев, Стилян Иванов 548
№ 12. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ЦЪРКВА И БАНЯ ЮЖНО ОТ МАНАСТИРА „СВ. 40 МЪЧЕНИЦИ" ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО
Konstantin Totev, Plamen Karailiev, Evgeni Dermedjiev, Stylian Ivanov
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF CHURCH AND BATH SOUTH FROM "ST. 40 MARTYRS" MONASTERY IN VELIKO TYRNOVO

Константин Тотев, Евгени Дерменджиев, Пламен Караилиев, Никифор Тодоров 551
№ 13. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР СЕВЕР /ДВОРЦОВИ СГРАДИ/" ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО
Konstantin Totev, Evgeni Dermendjiev, Plamen Karailiev, Nikifor Todorov
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF "MEDIEVAL CITY OF TRAPEZITSA – NORTH SECTOR (PALACE BUILDINGS)" IN VELIKO TIRNOVO

Хитко Вачев, Илиян Петракиев 555
№ 14. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА В КВАРТАЛ „ФРЕНКХИСАР" НА ГРАД ВЕЛИКО ТЪРНОВО
Hitko Vachev, Iliyan Petrakiev

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF MEDIEVAL CHURCH IN THE FRENK-HISSAR DISTRICT OF VELIKO TYRNOVO

Евгени Дерменджиев 558
№ 15. АРХЕОЛОГИЧЕСКО СПАСИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ШИШМАНОВА БАНЯ“ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО
Evgeni Dermendzhiev
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF “SHISHMANOVA BATH” IN VELIKO TYRNOVO

ГРАДОВЕ И КРЕПОСТИ
CITIES AND FORTRESSES

Мариела Инкова, Пламен Дойчев, Пламен Иванов 561
№ 16. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „КАЛЯТА“ КРАЙ ЯКОРУДА
Mariela Inkova, Plamen Doychev, Plamen Ivanov
THE LATE ANTIQUITY AND MEDIEVAL FORTRESS OF “KALYATA” NEAR YAKORUDA

Мариела Инкова, Ивайло Кънев 564
№ 17. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „БАЛЪК ДЕРЕ“, ОБЩИНА ИВАЙЛОВГРАД
Mariela Inkova, Ivaylo Kanev
Late-Antique and Medieval Fortress “BALAK DERE”, IVAYLOVGRAD Municipality

Филип Петрунов, Виолина Despite Кирякова, Габриела Райкова 566
№ 18. СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ – ГРАД ЛЮТИЦА
Filip Petrunov, Violina Kiryakova, Gabriela Raykova
MEDIEVAL FORTRESS – TOWN OF LYUTITSA

Филип Петрунов, Виолина Кирякова, Габриела Райкова 569
№ 19. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ ВЪВ ВТОРА ОХРАНИТЕЛНА ЗОНА НА КРЕПОСТТА ЛЮТИЦА
Filip Petrunov, Violina Kiryakova, Gabriela Raykova
RESCUE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN THE SECOND ZONE OF PROTECTION OF LYUTITSA FORTRESS

Николай Овчаров, Даниела Коджаманова, Здравко Димитров 571
№ 20. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ПЕРПЕРИКОН
Nikolay Ovcharov, Daniela Kodzhamanova, Zdravko Dimitrov
REGULAR ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF PERPERIKON

Стефан Бакърджиев, Явор Русев 574
№ 21. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „МАЛКОТО КАЛЕ“, С. ВОДЕН, ОБЩИНА БОЛЯРОВО, ОБЛАСТ ЯМБОЛ
Stefan Bakardzhiev, Yavor Rusev
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE MEDIEVAL FORTRESS “MALKOTO KALE”

Николай Овчаров, Ангел Конаклиев, Стефан Иванов 577
№ 22. РАННОВИЗАНТИЙСКА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ МИСИОНИС КРАЙ ТЪРГОВИЩЕ
Nikolay Ovcharov, Angel Konakliev, Stefan Ivanov
THE EARLY BYZANTINE AND MEDIEVAL FORTRESS OF MISSIONIS NEAR TARGOVISHTE

Надежда Ботева 579
№ 23. РАННОВИЗАНТИЙСКА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ХОТАЛИЧ, КРАЙ ГРАД СЕВЛИЕВО
Nadezhda Boteva
EARLY BYZANTINE AND MEDIEVAL FORTRESS HOTALICH NEAR THE TOWN OF SEVLIEVO

Илиян Петракиев, Мая Иванова 582
№ 24. СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „РЯХОВЕЦ“, ГР. ГОРНА ОРЯХОВИЦА
Iliyan Petrakiev, Maya Ivanova
THE RYAHOVETS MEDIEVAL FORTRESS, THE TOWN OF GORNA ORYAHOVITSA

Румяна Колева, Чавдар Кирилов, Радостина Енчева 584
№ 25. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ В КВ. ХОРИЗОНТ, ГР. БАЛЧИК
Rumyana Koleva, Chavdar Kirilov, Radostina Encheva
LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS, "HORISONT" CITY QUARTER AT THE TOWN OF BALCHIK

Елена Василева, Яна Димитрова, Филип Петрунов 587
№ 26. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КЕРПОСТ КАЛИАКРА, ВЪТРЕШЕН ГРАД
Elena Vasileva, Yana Dimitrova, Filip Petrunov
EXCAVATIONS OF THE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS KALIAKRA, INNER TOWN

Елена Василева, Велислав Бонев, Калин Маджаров, †Йордан Гатев 591
№ 27. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА НОС ЧИРАКМАН, ОБЩИНА КАВАРНА
Elena Vasileva, Velislav Bonev, Kalin Madzharov, †Jordan Gatev
ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF CHIRAKMAN CAPE, MUNICIPALITY OF KAVARNA

Валентин Плетньов, Мария Манолова, Игор Лазаренко, Преслав Пеев............ 594
№ 28. КРЕПОСТТА КАСТРИЦИ, РЕЗИДЕНЦИЯ ЕВКСИНОГРАД
Valentin Pletnyov, Maria Manolova, Igor Lazarenko, Preslav Peev
THE MEDIEVAL FORTRESS "KASTRITZI", EUXINOGRAD RESIDENCE

Валентин Плетньов, Мария Манолова, Игор Лазаренко, Преслав Пеев............ 597
№ 29. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КРЕПОСТТА ПЕТРИЧ КАЛЕ, ОБЩИНА АВРЕН, ВАРНЕНСКО
Valentin Pletnyov, Maria Manolova, Igor Lazarenko, Preslav Peev
ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF PETRICH KALE FORTRESS, AVREM MUNICIPALITY

Милен Николов, Доротея Гюрджийска, Стилиян Иванов............ 600
№ 30. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КРЕПОСТТА РУСОКАСТРО.
Milen Nikolov, Dorotea Gyurdzhiyska, Stilian Ivanov
REGULAR ARSCAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT RUSOKASTRO FORTRESS

Андрей Аладжов, Станимир Стойчев............ 602
№ 31. КЪСНОАНТИЧНА И СЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ АХТОПОЛ
Andrey Aladzhov, Stanimir Stoichev
LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS AHTOPOL

СЕЛИЩА
VILLAGES

Елена Пенчева, Мария Николаева 606
№ 32. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНОТО СЕЛИЩЕ В М. ПЕТРОВА НИВА, АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ СБОРЯНОВО
Elena Pencheva, Maria Nikolaeva
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH ON THE EARLY MEDIEVAL SETTLEMENT IN PETROVA NIVA LOCALITY, SBORYANOVO ARCHAEOLOGICAL RESERVE

ЦЪРКВИ И МАНАСТИРИ
CHURCHES AND MONASTERIES

Александра Петрова, Нарцис Торбов 609
№ 33. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР „СВЕТА ТРОИЦА" В МЕСТНОСТТА МАНАСТИРСКИ ДОЛ, КРАЙ ГРАД ВРАЦА
Alexandra Petrova, Narcis Torbov
RESCUE EXCAVATIONS AT THE MEDIEVAL MONASTERY "HOLY TRINITY", "MANASTIRSKI DOL" LOCALITY NEAR VRATSA

Филип Петрунов, Виолина Кирякова 610
№ 34. ПРОУЧВАНИЯ НА ХРАМ „СВ. ВМЧК. ГЕОРГИ", СЕЛО ТРУДОВЕЦ, ОБЩИНА БОТЕВГРАД
Filip Petrunov, Violina Kiryakova
RESEARCH OF ST. GREAT-MARTYR GEORGE CHURCH, TRUDOVETS VILLAGE

Татяна Борисова, Михаела Занева 613
№ 35. ЦЪРКВА „СВ. БОГОРОДИЦА“, М. МАНАСТИРА КРАЙ С. ОСИКОВИЦА, ОБЩИНА ПРАВЕЦ
Tatyana Borisova, Mihaela Zaneva
“VIRGIN MARY” CHURCH BY THE VILLAGE OF OSIKOVITSA NEAR PRAVETS

Цветана Комитова, Мирослава Георгиева 616
№ 36. СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА В СЕЛО ДРЕНКОВО, ОБЩИНА БЛАГОЕВГРАД
Tsvetana Komitova, Miroslava Georgieva
MEDIEVAL CHURCH FROM THE VILLAGE OF DRENKOVO, BLAGOEVGRAD MUNICIPALITY

Цветана Комитова 619
№ 37. СГРАДА, ЮЖНО ОТ „ПИСАНАТА ЦЪРКВА“ КРАЙ ГР. РАЗЛОГ, ОБЛ. БЛАГОЕВГРАД
Tsvetana Komitova
BUILDING SOUTH OF “PISANATA CARKVA” IN RAZLOG MUNICIPALITY, BLAGOEVGRAD REGION

Казимир Попконстантинов, Валентин Плетньов, Росина Костова 622
№ 38. СРЕДНОВЕКОВЕН КНЯЖЕСКИ МАНАСТИР В М. КАРААЧТЕКЕ, ВАРНА
Kazimir Popkonstantinov, Valentin Pletnyov, Rossina Kostova
MEDIEVAL ROYAL MONASTERY AT THE LOCALITY OF KARAACHTEKE, VARNA

Казимир Попконстантинов, Валентин Плетньов, Росина Костова 625
№ 39. СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР „СВ. ЙОАН ПРЕДТЕЧА“ НА О-В СВ. ИВАН–СОЗОПОЛ
Kazimir Popkonstantinov, Rossina Kostova, Milen Nikolov
MEDIEVAL MONASTERY OF ST. JOHN THE FORERUNNER ON THE ISLAND OF SVETI IVAN, SOZOPOL

Дойчин Грозданов, Галина Дянкова 628
№ 40. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА (ЦЪРКВА № 1) В СКАЛНИЯ КОМПЛЕКС „ГЛУХИТЕ КАМЪНИ“ ДО С. МАЛКО ГРАДИЩЕ, ОБЩИНА ЛЮБИМЕЦ, ОБЛАСТ ХАСКОВО
Doychin Grozdanov, Galina Dyankova
LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL CHURCH (No. 1) IN THE DEAF STONES ROCK-CUT COMPLEX NEAR THE VILLAGE OF MALKO GRADISHTE, LYUBIMETZ MUNICIPALITY

Иван Джамбов, Стоян Попов, Божидар Драганов 631
№ 41. КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ И СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР В М. ХИСАРЯ, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ДРАГОЙНОВО, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ
Ivan Djambov, Stoyan Popov, Bojidar Draganov
LATE ANTIQUITY FORTRESS AND MEDIEVAL MONASTERY IN THE LOCALITY “HISSARYA” NEAR DRAGOINOVO VILLAGE, PARVOMAY DISTRICT

Снежана Горянова 633
№ 42. БУХОВСКИ МАНАСТИР „СВЕТА МАРИЯ МАГДАЛИНА“
Snezhana Goryanova
SAINT MARY MAGDALENE BUKHOVO MONASTERY

НЕКРОПОЛИ
NECROPOLEIS

Александра Петрова, Нарцис Торбов, Георги Ганецовски 636
№ 43. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ СРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ В УПИ V-367, КВ. 55, УЛ. ТОДОР БАЛАБАНОВ № 1 В ГРАД ВРАЦА
Aleksandra Petrova, Narcis Torbov, Georgi Ganetzovski
RESCUE EXCAVATIONS OF THE MEDIEVAL NECROPOLIS AT 1, TODOR BALABANOV STR., TOWN OF VRATSA

Евгения Найденова, Деница Петрова 638
№ 44. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ НЕКРОПОЛ В КВ. 17, ГРАД ОРЯХОВО
Evgenia Naydenova, Denitsa Petrova
RESCUE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF NECROPOLIS IN QUARTER No. 17, ORYAHOVO

София Христева 641
№ 45. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА УЛ. „РИЛСКИ МЕТОХ“ № 3, ГР. ПЛОВДИВ
Sophia Hristeva
ARCHAEOLOGICAL MONITORING AR RILSKI METOH STR., PLOVDIV

Деян Драгоев 643
№ 46. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ТЪРГОВСКА СГРАДА“, УПИ VIII-1149, КВ. 100, УЛ. ОДЕСА № 6, СИЛИСТРА
Deyan Dragoev
RESCUE EXCAVATIONS AT “COMMERCIAL BUILDING” SITE IN PLOT VIII-1149, SQUARE 100, AT 6 ODESSA STR., SILISTRA

Мирослав Класнаков, Илиян Петракиев 645
№ 47. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ГР. ПОМОРИЕ, УЛ. „ПАНАЙОТ ВОЛОВ“ № 15
Miroslav Klasnakov, Ilian Petrakiev
RESCUE ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATION IN TOWN OF POMORIE, PANAYOT VOLOV STREET, 15

V. АРХЕОЛОГИЧЕСКА КАРТА НА БЪЛГАРИЯ
V. ARCHAEOLOGICAL MAP OF BULGARIA

ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ
FIELD SURVEY OF ARCHAEOLOGICAL SITES

СЕВЕРНА БЪЛГАРИЯ
NORTHERN BULGARIA

Георги Ганецовски, Нарцис Торбов, Александра Петрова 649
№ 1. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. КОСТЕЛЕВО, ОБЩИНА ВРАЦА
Georgi Ganetsovski, Narcis Torbov, Alexandra Petrova
ARCHAEOLOGICAL FIELD SURVEY IN THE LAND OF KOSTELEVO VILLAGE, VRATSA MUNICIPALITY

Нарцис Торбов, Георги Ганецовски, Александра Петрова 651
№ 2. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЛЮТИ ДОЛ, ОБЩИНА МЕЗДРА
Narcis Torbov, Georgi Ganetsovski, Alexandra Petrova
ARCHAEOLOGICAL FIELD SURVEY NEAR LYUTI DOL VILLAGE, MEZDRA MUNICIPALITY

Нарцис Торбов, Георги Ганецовски, Александра Петрова 651
№ 3. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА С. ГОРНА КРЕМЕНА И С. КАЛЕН, ОБЩИНА МЕЗДРА
Narcis Torbov, Georgi Ganetsovski, Alexandra Petrova
ARCHAEOLOGICAL FIELD SURVEY NEAR GORNA KREMENA AND KALEN VILLAGES, MEZDRA MUNICIPALITY

Александра Петрова, Георги Ганецовски, Нарцис Торбов 652
№ 4. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА С. СТАРО СЕЛО, ОБЩИНА МЕЗДРА И С. СТРУПЕЦ, ОБЩИНА РОМАН
Aleksandra Petrova, Georgi Ganetzovski, Narcis Torbov
ARCHAEOLOGICAL FIELD SURVEY IN THE LAND OF STARO SELO VILLAGE, MEZDRA MUNICIPALITY, AND STRUPETS VILLAGE, ROMAN MUNICIPALITY

Станимира Танева, Павел Попов, Мая Валентинова, Кристина Янакиева 655
№ 5. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА СОПОТ, ЛЕСИДРЕН, СЛАВЩИЦА И КИРЧЕВО, ОБЩИНА УГЪРЧИН И С. ГОЛЯМА ЖЕЛЯЗНА, ОБЩИНА ТРОЯН
Stanimira Taneva, Pavel Popov, Maya Valentinova, Kristina Yanakieva
FIELD SURVEY ON THE TERRITORY OF THE VILLAGES SOPOT, LESIDREN, SLAVISTITSA AND KIRCHEVO, MUNICIPALITY OF UGARCHIN AND THE VILLAGE OF GOLYAMA ZHELYAZNA, MUNICIPALITY OF TROYAN

Светлана Венелинова, Валери Григоров, Габриела Джурковска, Алексей Цветанов, Силвия Манолова 657
№ 6. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО СРЕДНОТО ТЕЧЕНИЕ НА РЕКА ГОЛЯМА КАМЧИЯ
Svetlana Venelinova, Valeri Grigorov, Gabriela Dzhurkovska, Aleksei Tsvetanov, Silvia Manolova
FIELD SURVEY ALONG MIDDLE STREAM OF GOLYAMA KAMCHIA RIVER

Владимир Славчев, Христо Кузов, Илиан Илиев 659
№ 7. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА ДЪЛГОПОЛ
Vladimir Slavchev, Hristo Kuzov, Ilian Iliev
ARCHAEOLOGICAL FIELD SURVEY ON THE TERRITORY OF DALGOPOL MUNICIPALITY

Владимир Славчев, Красимир Ковачев 660
№ 8. ИЗДИРВАНЕ НА ПАЛЕОЛИТНИ НАХОДИЩА В ДОЛИНАТА НА РЕКА ПРОВАДИЙСКА
Vladimr Slavchev, Krasimir Kovachev
FIELD SURVEY OF PALEOLITHIC SITES IN THE VALLEY OF PROVADIISKA RIVER

ЮЖНА БЪЛГАРИЯ
SOUTHERN BULGARIA

Василка Паунова.. 663
№ 9. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ЗАБЕЛ, ТУРОКОВЦИ, ЛОМНИЦА И ГР. ТРЪН, ОБЩИНА ТРЪН
Vasilka Paunova
ARCHAEOLOGICAL FIELD SURVEY NEAR ZABEL, TUROKOVTSI, LOMNITSA VILLAGES AND TRAN TOWN, TRAN MUNICIPALITY

Филип Михайлов 666
№ 10. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ВЕЛИНОВО, ГЛОГОВИЦА, МИЛКЬОВЦИ И ЕРУЛ, ОБЩИНА ТРЪН
Philip Mihaylov
ARCHAEOLOGICAL FIELD SURVEY NEAR VELINOVO, GLOGOVITSA, MILKYOVTSI AND ERUL VILLAGES, TRAN MUNICIPALITY

Филип Михайлов 669
№ 11. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМИЛИЩЕТО НА С. БАБИЦА, ОБЩИНА БРЕЗНИК
Philip Mihaylov
ARCHAEOLOGICAL FIELD SURVEY IN THE LAND OF BABITSA VILLAGE, BREZNIK MUNICIPALITY

Кръстю Чукалев, Живко Узунов, Пламен Георгиев, Юлия Димитрова, Ангел Григоров, Вероника Генчева.... 671
№ 12. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ОБХВАТА НА ПРОЕКТ „МОДЕРНИЗАЦИЯ НА ЖЕЛЕЗОПЪТНАТА ЛИНИЯ СОФИЯ – ДРАГОМАН“
Krastyu Chukalev, Zhivko Uzunov, Plamen Georgiev, Yulia Dimitrova, Angel Grigorov, Veronika Gencheva
FIELD SURVEY ALONG THE PROJECT “MODERNIZATION OF SOFIA – DRAGOMAN RAILWAY LINE”

Иво Д. Чолаков 674
№ 13. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ЖП УЧАСТЪК СОФИЯ – ПЕРНИК – РАДОМИР
Ivo D. Cholakov
ARCHAEOLOGICAL FIELD SURVEY ALONG THE RAILWAY SECTION SOFIA – PERNIK – RADOMIR

Георги Иванов, Кръстю Чукалев 677
№ 14. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ОБХВАТА НА ИНВЕСТИЦИОНЕН ПРОЕКТ „РАЗВИТИЕ НА ЖЕЛЕЗОПЪТЕН ВЪЗЕЛ СОФИЯ“
Georgi Ivanov, Krastyu Chukalev
ARCHAEOLOGICAL FIELD SURVEY WITHIN THE ROUTE OF THE “DEVELOPMENT OF SOFIA RAILWAY HUB” INVESTMENT PROJECT

Георги Нехризов, Надежда Кечева, Вероника Генчева, Ангел Григоров.. 680
№ 15. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ЖП ЛИНИЯТА СОФИЯ – ПЛОВДИВ, УЧАСТЪК ЕЛИН ПЕЛИН – С. МИРОВО

Georgi Nekhrizov, Nadezhda Kecheva, Veronika Gencheva, Angel Grigorov
FIELD SURVEY ALONG THE SOFIA – PLOVDIV RAILROAD, ELIN PELIN – MIROVO SECTION

Иво Д. Чолаков, Юлия Димитрова 682
№ 16. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ЖП УЧАСТЪК ЕЛИН ПЕЛИН – СЕПТЕМВРИ В ЧАСТТА МИРОВО СЕПТЕМВРИ
Ivo D. Cholakov, Yulia Dimitrova
ARCHAEOLOGICAL FIELD SURVEY ALONG THE ROUTE OF THE RAILWAY ELIN PELIN – SEPTEMVRI, MIROVO – SEPTEMVRI SECTION

Петър Лещаков, Галина Самичкова 684
№ 17. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ЖП ЛИНИЯ ПЛОВДИВ – БУРГАС, ПОЗИЦИЯ 5 И ПОЗИЦИЯ 11
Petar Leshtakov, Galina Samichkova
FIELD SURVEY ALONG THE PLOVDIV – BURGAS RAILWAY, POSITION 5 AND POSITION 11

Камен Бояджиев, Алета Гуадели, Валери Петров, Габриела Джурковска 687
№ 18. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ
В РАМКИТЕ НА ПОЗИЦИИ 6, 7 И 9 ПО ПРОЕКТ „РЕХАБИЛИТАЦИЯ НА ЖЕЛЕЗОПЪТНАТА ЛИНИЯ ПЛОВДИВ-БУРГАС, ФАЗА 2"
Kamen Boyadzhiev, Aleta Guadelli, Valeri Petrov, Gabriela Dzhurkovska
RESCUE FIELD SURVEY IN SECTIONS 6, 7 AND 9, PROJECT FOR MODERNIZATION OF THE RAILWAY LINE PLOVDIV-BURGAS, PHASE 2

Людмил Вагалински, Надежда Кечева, Иво Д. Чолаков 690
№ 19. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ОБЩИНА ПЕТРИЧ
Lyudmil Vagalinski, Nadezhda Kecheva, Ivo D. Cholakov
ARCHAEOLOGICAL FIELD SURVEY IN PETRICH MUNICIPALITY, 2016

Малгожата Гребска-Кулов, Цветана Комитова, Мария Пашова 691
№ 20. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БИСТРИЦА, ОБЩИНА БЛАГОЕВГРАД
Malgorzata Grebska-Kulov, Tzvetana Komitova, Maria Pashova
ARCHAEOLOGICAL FIELD SURVEY IN THE VILLAGE OF BISTRITSA, BLAGOEVGRAD MUNICIPALITY

Асен Салкин, Димитър Байраков, Любен Лещаков 693
№ 21. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ
В ЮГОЗАПАДНАТА ВИСОКА ЧАСТ НА ВЕЛИНГРАДСКА ОБЩИНА
Asen Salkin, Dimitar Bayrakov, Lyuben Leshtakov
ARCHAEOLOGICAL FIELD SURVEY IN SOUTHERN HIGHEST PART OF VELINGRAD MUNICIPALITY

Наталия Иванова, Георги Михайлов 695
№ 22. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БОРИМЕЧКОВО, ОБЩИНА ЛЕСИЧОВО, ОБЛАСТ ПАЗАРДЖИК
Nataliya Ivanova, Georgi Mihailov
FIELD SURVEY ON THE TERRITORY OF BORIMECHKOVO VILLAGE, LESICHOVO MUNICIPALITY, PAZARDZHIK REGION

Вяра Петрова 696
№ 23. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА СЕЛО ВЕТРЕН ДОЛ, ОБЩИНА СЕПТЕМВРИ
Vyara Petrova
ARCHAEOLOGICAL FIELD SURVEY IN THE VICINITY OF VETREN DOL VILLAGE, SEPTEMVRI MUNICIPALITY

Вяра Петрова, Георги Михайлов 698
№ 24. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА СЕЛО ПАТАЛЕНИЦА, ОБЩИНА ПАЗАРДЖИК
Vyara Petrova, Georgi Mihailov
ARCHAEOLOGICAL FIELD SURVEY IN THE LAND OF PATALENITSA VILLAGE, PAZARDZHIK MUNICIPALITY

Адриана Божкова, Георги Михайлов 701
№ 25. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА С. АЛЕКО КОНСТАНТИНОВО И С. ДЕБРАЩИЦА, ОБЩИНА ПАЗАРДЖИК
Adriana Bozhkova, Georgi Mihaylov
FIELD SURVEY IN THE LAND OF ALEKO KONSTANTINOVO AND DEBRASHTITSA VILLAGES, PAZARDZHIK MUNICIPALITY

Адриана Божкова, Георги Михайлов 703
№ 26. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА С. ОГНЯНОВО И С. ХАДЖИЕВО, ОБЩИНА ПАЗАРДЖИК
Adriana Bozhkova, Georgi Mihaylov
FIELD SURVEY IN THE LANDS OF OGNYANOVO VILLAGE AND HADZHIEVO VILLAGE, PAZARDZHIK MUNIPIPALITY

Мартин Христов, Иван Иванов, Стоян Иванов 704
№ 27. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГР. КЛИСУРА И С. РОЗИНО, ОБЩИНА КАРЛОВО
Martin Hristov, Ivan Ivanov, Stoyan Ivanov
ARCHAEOLOGICAL FIELD SURVEY NEAR KLISURA TOWN AND ROZINO VILLAGE, KARLOVO MUNIPIPALITY

Запрянка Кръстева 706
№ 28. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА СЕЛО ГОРНОСЛАВ, ОБЩИНА АСЕНОВГРАД
Zapryanka Krasteva
ARCHAEOLOGICAL FIELD SURVEY IN THE LAND OF GORNOSLAV VILLAGE, ASENOVGRAD MUNICIPALITY

Иво Д. Чолаков, Юлия Димитрова 707
№ 29. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ОБЩИНИ ДЖЕБЕЛ, КЪРДЖАЛИ, МОМЧИЛГРАД И КИРКОВО
Ivo D. Cholakov, Julia Dimitrova
ARCHAEOLOGICAL FIELD SURVEY ON THE TERRITORY OF THE MUNICIPALITIES OF DZHEBEL, KARDZHALI,
MOMCHILGRAD AND KIRKOVO

Мирослав Класнаков 709
№ 30. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БОГДАНОВО, ОБЩИНА СРЕДЕЦ
Miroslav Klasnakov
ARCHAEOLOGICAL FIELD SURVEY IN THE LAND OF BOGDANOVO VILLAGE, SREDEC MINICIPALLITY

Петър Лещаков, Калин Димитров 711
№ 31. ИЗДИРВАНЕ И АКТУАЛИЗИРАНЕ НА ИНФОРМАЦИЯТА ЗА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ, РЕГИСТРИРАНИ В АИС АКБ В ОБЩИНИ АВРЕН, НЕСЕБЪР, ПРИМОРСКО, СОЗОПОЛ И ЦАРЕВО
Petar Leshtakov, Kalin Dimitrov
SURVEY, EVALUATION AND DATA UPDATE OF ARCHAEOLOGICAL SITES WITHIN THE TERRITORY OF AVREN, NESSEBAR, PRIMORSKO, SOZOPOL AND TSAREVO MUNICIPALITIES

Петър Лещаков, Калин Димитров, Рене Кунзе 714
№ 32. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В РОСЕНСКОТО РУДНО ПОЛЕ
Petar Leshtakov, Kalin Dimitrov, Rene Kunze
ARCHAEOLOGICAL SURVEY WITHIN THE AREA OF ROSSEN ORE FIELD

ПОДВОДНИ ПРОУЧВАНИЯ
UNDERWATER SURVEYS

Калин Димитров, Кирил Велковски, Здравка Георгиева, Найден Прахов 717
№ 33. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ИЗДИРВАНЕ ПОД ВОДА В АКВАТОРИЯТА НА КАНАЛ № 2, СВЪРЗВАЩ ВАРНЕНСКО С БЕЛОСЛАВСКОТО ЕЗЕРО

Kalin Dimitrov, Kiril Velkovsky, Zdravka Georgieva, Nayden Prahov
UNDERWATER ARCHAEOLOGICAL SURVEY IN THE WATERS OF THE CHANNEL № 2 CONNECTING VARNA AND BELOSLAV LAKE

Людмил Вагалински, Калин Димитров, Джонатан Адамс, Крум Бъчваров, Веселин Драганов, Драгомир Гърбов, Родриго Пачеко-Руиз........ 720
№ 34. МОРСКИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОЕКТ ЧЕРНО МОРЕ: АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ ПО БЪЛГАРСКИЯ КОНТИНЕНТАЛЕН ШЕЛФ
Lyudmil Vagalinski, Kalin Dimitrov, Jonathan Adams, Kroum Bachvarov, Rodrigo Pacheco-Ruiz, Vesselin Draganov, Dragomir Garbov
MARITIME ARCHAEOLOGICAL PROJECT BLACK SEA: ARCHAEOLOGICAL RESEARCHES ON THE BULGARIAN CONTINENTAL SHELF

ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ
REMOTE SENSING SURVEYS

Здравко Димитров, Кирил Велковски, Християн Цанков, Атанас Иванов, Фионера Филипова, Илко Цветков........ 723
№ 35. ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „АНТИЧНА БОНОНИЯ“, КВ. КАЛЕТО, ГР. ВИДИН
Zdravko Dimitrov, Kiril Velkovski, Hristian Tsankov, Atanas Ivanov, Fionera Filipova, Ilko Tsvetkov
GEOPHYSICAL SURVEY ON THE ARCHAEOLOGICAL SITE «ANCIENT BONONIA», KALETO QUARTER, VIDIN

Сергей Торбатов, Християн Цанков, Атанас Кисьов, Биляна Иванова........ 726
№ 36. ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОРИМСКА ПЪТНА СТАНЦИЯ В М. АНИЩЕ КРАЙ С. ГРАНИЧАК, ОБЩИНА БЕЛОГРАДЧИК
Sergey Torbatov, Christian Tzankov, Atanas Kisyov, Bilyana Ivanova
GEOPHSYCAL SURVEY OF THE LATE ROMAN ROAD STATION IN THE ANISHTE LOCALITY, VILLAGE OF GRANICHAK, BELOGRADCHIK MUNICIPALITY

Петър Зидаров, Боряна Матева, Дилен Дилов, Мария Гюрова........ 729
№ 37. ХАЛКОЛИТНИ РАБОТИЛНИЦИ ЗА КРЕМЪК В ЛУДОГОРИЕТО: НЕДЕСТРУКТИВНИ ИЗДИРВАНИЯ НА ОБЕКТИ ЛЪВИНО-ЧАКМАКА И КАМЕНОВО-ДЮЗ ОРМАН, ОБЛАСТ РАЗГРАД
Petar Zidarov, Boryana Mateva, Dilen Dilov, Maria Gurova
CHALCOLITHIC FLINT WORKSHOPS IN DELIORMAN AREA: REMOTE SENSING SURVEYS AT LAVINO-CHAKMAKA AND KAMENOVO-DYUZ ORMAN, RAZGRAD DISTRICT

Петър Зидаров, Боряна Матева, Мария Николаева, Калин Димитров, Инго Петри........ 732
№ 38. МАГНИТНО КАРТИРАНЕ В ПОДНОЖИЕТО НА ГРОБНИЦАТА С КАРИАТИДИТЕ В СВЕЩАРИ
Petar Zidarov, Boryana Mateva, Maria Nikolaeva, Kalin Dimitrov, Ingo Petri
MAGNETOMETER SURVEY AT THE FOOT OF THE CARYATID TOMB IN SVESHTARI VILLAGE

Станислав Станилов, Нивес Донау........ 734
№ 39. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В НИАР-ПЛИСКА, ОБЩИНА НОВИ ПАЗАР
Stanislav Stanilov, Nives Donau
SEARCH FOR ARCHAEOLOGICAL SITES IN THE NATIONAL HISTORICAL ARCHEOLOGICAL RESERVE-PLISKA, NOVI PAZAR MUNICIPALITY

Петър Лещаков, Мария Иванова, Райнер Комп, Инго Петри, Калин Димитров........ 736
№ 40. ГЕОМАГНИТНО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОХАЛКОЛИТЕН ОБЕКТ В М. КОРИЯТА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. АВРЕН, ОБЩИНА АВРЕН
Petar Leshtakov, Maria Ivanova, Rainer Komp, Ingo Petri, Kalin Dimitrov
GEOMAGNETIC SURVEY OF A LATE CHALCOLITHIC SITE IN THE KORIATA LOCALITY, NEAR AVREN VILLAGE

Павел Георгиев, Петър Лещаков, Мария Иванова,Райнер Комп, Инго Петри, Калин Димитров........ 739
№ 41. ГЕОМАГНИТНО ПРОУЧВАНЕ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ В М. ЮРТЛУКА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ЦАРЕВЦИ, ОБЩИНА АВРЕН
Pavel Georgiev, Petar Leshtakov, Maria Ivanova, Rainer Komp, Ingo Petri, Kalin Dimitrov
GEOMAGNETIC SURVEY OF A MULTI-PERIOD SITE IN THE YURTLUKA LOCALITY NEAR TSAREVTSI VILLAGE, AVREN MUNICIPALITY

Людмил Вагалински, Кирил Велковски 741
ХЕРАКЛЕЯ СИНТИКА. ГЕОФИЗИЧНО ИЗДИРВАНЕ
Lyudmil Vagalinski, Kiril Velkovsky
HERACLEA SINTICA. GEOPHYSICAL SURVEY

Веселка Кацарова, Никола Тонков 743
№ 43. ГЕОФИЗИЧНО ИЗДИРВАНЕ НА ОБЕКТ „БЕСАПАРА" В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СИНИТОВО, ОБЩИНА. ПАЗАРДЖИК
Veselka Katsarova, Nikola Tonkov
GEOPHYSICAL SURVEY AT SITE "BESAPARA" IN THE LANDS OF THE VILLAGE OF SINITOVO, PAZARDZHIK MUNICIPALITY

Христо Попов, Никола Тонков, Пламен Георгиев 745
№ 44. ГЕОФИЗИЧНО ИЗДИРВАНЕ НА АНТИЧНИ ВИЛИ И СЕЛИЩА В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГР. КЕРМЕН И С. СКОБЕЛЕВО, ОБЩИНА СЛИВЕН
Hristo Popov, Nikola Tonkov, Plamen Georgiev
GEOPHYSICAL SURVEY OF ANCIENT VILLAS AND SETTLEMENT ON THE LAND OF KERMEN TOWN AND SKOBELEVO VILLAGE, SLIVEN MUNICIPALITY

Петър Лещаков, Емил Нанков, Християн Цанков, Атанас Кисьов, Йорданка Илиева, Александрина Цонева, Диан Дряновски, Иван Иванов 747
№ 45. ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА МНОГОСЛОЕН УКРЕПЕН ОБЕКТ ОТ III ХИЛ. ПР. ХР. – I ХИЛ. СЛ. ХР. В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СОТИРЯ, ОБЩИНА СЛИВЕН
Petar Leshtakov, Emil Nankov, Christian Tzankov, Atanas Kisyov,Yordanka Ilieva, Alexandrina Tsoneva, Dian Dryanovski, Ivan Ivanov
GEOPHYSICAL SURVEY ON A MULTILAYERED FORTIFIED SITE FROM THE 3RD MILLENNIUM BC – 1ST MILLENNIUM AD NEAR THE VILLAGE OF SOTIRYA, SLIVEN MUNICIPALITY

Петър Зидаров, Тодор Вълчев, Стефан Бакърджиев, Християн Цанков, Атанас Кисьов, Райнер Комп 750
№ 46. ИЗДИРВАНЕ НА СЕЛИЩНИ СТРУКТУРИ ЧРЕЗ КОМПЛЕКС ОТ ДИСТАНЦИОННИ МЕТОДИ В И ОКОЛО КАБИЛЕ
Petar Zidarov, Todor Valchev, Stefan Bakardzhiev, Christian Tzankov, Atanas Kisyov, Rainer Komp
INTEGRATED REMOTE SENSING SURVEY IN AND AROUND THE ANCIENT TOWN OF CABYLE

Людмил Вагалински, Кирил Велковски 754
№ 47. ДЕУЛТУМ. ГЕОФИЗИЧНО ИЗДИРВАНЕ
Lyudmil Vagalinski, Kiril Velkovsky
DEULTUM. GEOPHYSICAL SURVEY

Петър Лещаков, Християн Цанков, Атанас Кисьов 757
№ 48. ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОНЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ БУДЖАКА, СОЗОПОЛ
Petar Leshtakov, Christian Tzankov, Atanas Kisyov
GEOPHYSICAL SURVEY OF THE LATE NEOLITHIC SITE OF BUDZHAKA, SOZOPOL

Андрей Аладжов, Кирил Велковски, Християн Цанков, Станимир Стойчев 760
№ 49. ТЪРСЕНЕ И ЛОКАЛИЗИРАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ С ГЕОФИЗИЧНИ МЕТОДИ В РАЙОНА НА ГР. АХТОПОЛ
Andrey Aladzhov, Kiril Velkovski, Hristian Tsankov, Stanimir Stoichev
SEARCH AND LOCALIZATION OF ARCHAEOLOGICAL SITES BY GEOPHYSICAL METHODS IN THE AREA OF AHTOPOL

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ
ARCHAEOLOGICAL MONITORING

Мирослав Марков 763
№ 50. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ВЪВ ВРЪЗКА С РЕМОНТ И ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ НА СЪЩЕСТВУВАЩА ОГРАДА НА КОМПЛЕКС ЗА СОЦИАЛНИ УСЛУГИ В ГР. МОНТАНА
Miroslav Markov
ARCHAEOLOGICAL OBSERVATION IN CONNECTION WITH THE MAINTENANCE AND RESTORATION OF EXISTING FENCE OF THE SOCIAL SERVICES COMPOUND IN THE CITY OF MONTANA IN 2016

Венцислав Динчев 765
№ 51. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ЛОТ 3.3 НА АМ „СТРУМА“
(КРЕСНА–СТРУМЯНИ–САНДАСКИ–ДАМЯНИЦА)
Ventzislav Dintchev
ARCHAEOLOGICAL MONITORING OF LOT 3.3 OF THE “STRUMA” HIGHWAY (KRESNA – STRUMYANI – SANDASKI – DAMYANITZA) IN 2016

Веселка Кацарова, Адриана Божкова, Пламен Георгиев 768
№ 52. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В ГРАНИЦИТЕ НА ОБЕКТ „БЕСАПАРА“
ПРИ С. СИНИТОВО, ОБЩИНА ПАЗАРДЖИК
Veselka Katsarova, Adriana Bojkova, Plamen Georgiev
ARCHAEOLOGICAL MONITORING OF SITE “BESAPARA” NEAR SINITOVO VILLAGE, PAZARDZHIK MUNICIPALITY

Мария Камишева, Атанас Атанасов 770
№ 53. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ
„АВГУСТА ТРАЯНА–ВЕРЕЯ–СТАРА ЗАГОРА“
Mariya Kamisheva, Atanas Atanasov
ARCHAEOLOGICAL MONITORING IN AUGUSTA TRAIANA – VEREYA – STARA ZAGORA ARCHAEOLOGICAL RESERVE

Станислав Илиев 771
№ 54. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В ЗЕМЛИЩАТА НА С. ОРЯХОВО И С. ВАСКОВО,
ОБЩИНА ЛЮБИМЕЦ
Stanislav Iliev
ARCHAEOLOGICAL MONITORING ON THE TERRITORY OF ORYAHOVO AND VASKOVO VILLAGES, MUNICIPALITY OF LUYBIMETS, HASKOVO REGION

VI. ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ
INTERDISCIPLINARY INVESTIGATIONS

Виктория Русева, Надежда Атанасова, Борислава Гълъбова 775
АНТРОПОЛОГИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ ПРЕЗ 2016 г.
Victoria Russeva, Nadezhda Atanassova, Borislava Galabova
ANTHROPOLOGICAL INVESTIGATIONS DURING ARCHAEOLOGICAL SEASON 2016

Николай Шаранков 779
ЕПИГРАФСКИ ОТКРИТИЯ ПРЕЗ 2016 Г.
Nicolay Sharankov
EPIGRAPHIC DISCOVERIES IN 2016

Цветана Попова, Елена Маринова 783
АРХЕОБОТАНИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ ПРЕЗ 2016 Г.
Tzvetana Popova, Elena Marinova
ARCHAEOBOTANICAL STUDIES DURING 2016

Никола Тонков, Кирил Велковски 758
ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ ПРЕЗ 2016 Г.
Nikola Tonkov, Kiril Velkovski
GEOPHYSICAL SURVEYS 2016

НАБЛЮДЕНИЯ И РАЗКОПКИ БЕЗ КОНСТАТИРАНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОСТАНКИ 791
MONITORING AND EXCAVATIONS WITH NO ARCHAEOLOGICAL REMAINS ATTESTED

СПИСЪК С АВТОРИТЕ 795
LIST OF CONTRIBUTORS

I. ПРАИСТОРИЯ

№ 1. КОЗАРНИКА: ВЪЗНИКВАНЕ НА ЕДНОИМЕННАТА КЪСНОПАЛЕОЛИТНА КУЛТУРНА ТРАДИЦИЯ И ПРЕХОДЪТ СРЕДЕН/КЪСЕН ПАЛЕОЛИТ

Николай Сираков, Жан-Люк Гуаделипп, Свобода Сиракова, Станимира Танева, Алета Гуадели, Ивайло Крумов, Рейчъл Хопкинс, Том Хайъм, Ирена Димитрова, Николай Захариев, Кристина Янакиева, Таньо Димитров

Проучванията се осъществяват по българо-френски изследователски проект „Най-ранни изяви на човешко присъствие в България и на Балканите" на НАИМ–БАН и института PACEA-UMR5199 на CNRS и Университета Бордо с финансиране от френското Министерство на външните работи и от Университета Бордо 3, Оксфорд, Милано и БАН, на които екипът ни е благодарен.

Беше продължено разкопаването на сектори DE 7–DE 10 във входната зала на пещерата (обр. 1). В тях проучихме нива на обитаване с най-ранните фази на култура Козарника от началото на късния палеолит и от прехода среден/късен палеолит (38–43 000 г. BP) (обр. 2).

В Сектор III се навлезе повече в контекста на деформираните пластове и се установиха допълнителни нарушения на нивата на обитаване след свличане, някъде и смесване на седиментите, поради значителните наклони след вторичното им нагъване. Бе потвърдено все пак, че нивата на обитаване тук могат да се отнесат поне генерално към ранните фази на късния палеолит и прехода среден/късен палеолит. Сред находките трябва да отбележим една по-къса стъргалка от черен кремък (в насип), която е част от малка серия от миналия сезон открита тук (също в нарушен контекст) от контакти с ориняшка традиция от Централна Европа.

Най-ранните фази на култура Козарника в прехода среден/късен палеолит бяха установени в нива на обитаване VIIIa и VIIIb в пл. 6/7. Характерно за каменните ансамбли в тях е присъствието на бифациални листовидни върхове, известни в Козарника още от началото на среднопалеолитната секвенция (>150Ky BP), но присъстващи и в ранните до средните фази на късния палеолит (обр. 3). Още по-голям интерес представляват няколко къснопалеолитни форми (пластинкови ядра и отломъци от тях) преработени в среднопалеолитни стъргала. Съчетанието им с листовидните върхове разширява възможностите за възстановка и интерпретация на някои аспекти в

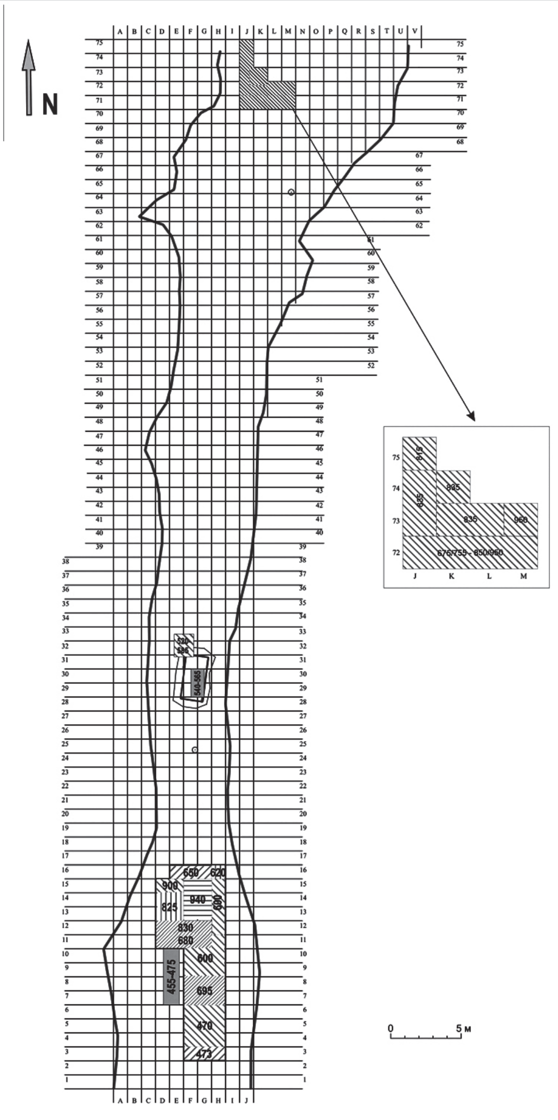

Обр. 1. Козарника. План-квадратна мрежа на пещерата. В секторите – достигнатите дълбочини в см под кота 0. В сиво) са секторите проучвани 2016 година.

Fig. 1. Kozarnika. Excavation grid system with levels (cm) reached in sectors below Zero Datum point. 2016 excavation sectors are marked in gray.

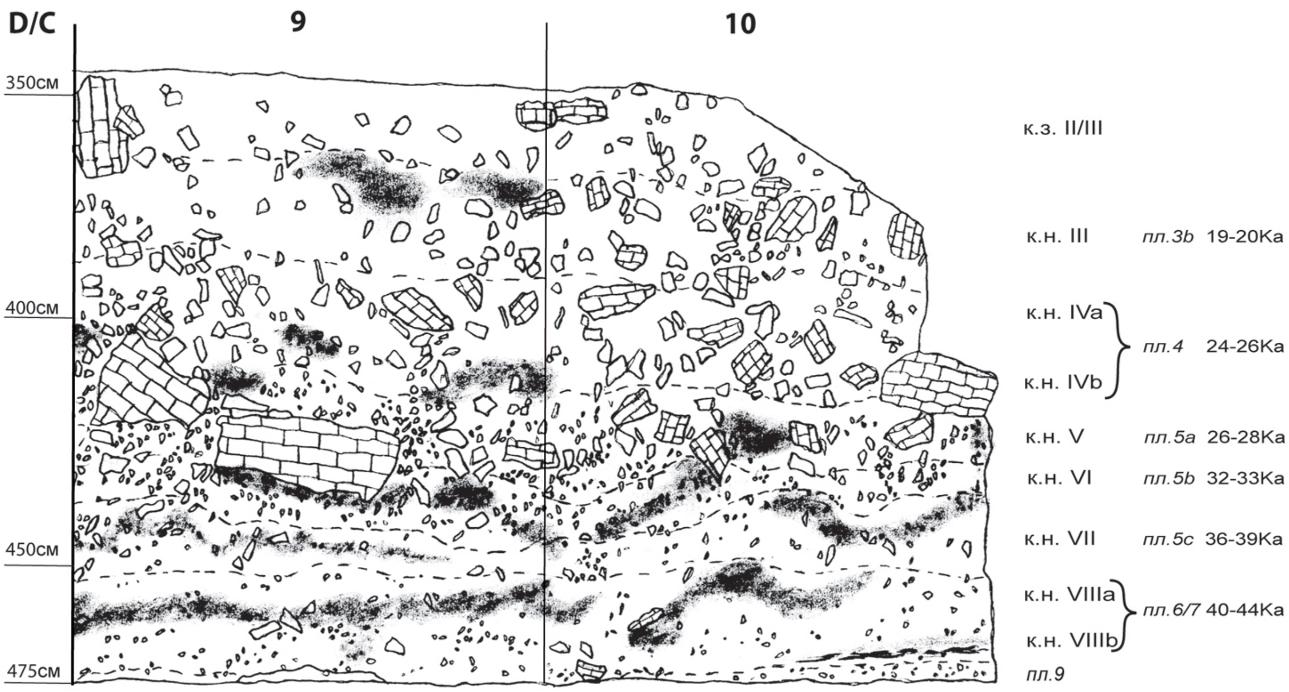

Обр. 2. Козарника. Къснопалеолитна секвенция: западен стратиграфски профил в сектор I – кв. DE 7-10 с хронология на културните нива. M 1:10.

Fig. 2. Kozarnika. Upper Palaeolithic sequence: Stratigraphic section (South) of sector I, squares DE 7-10 and culture level chronology. M 1:10.

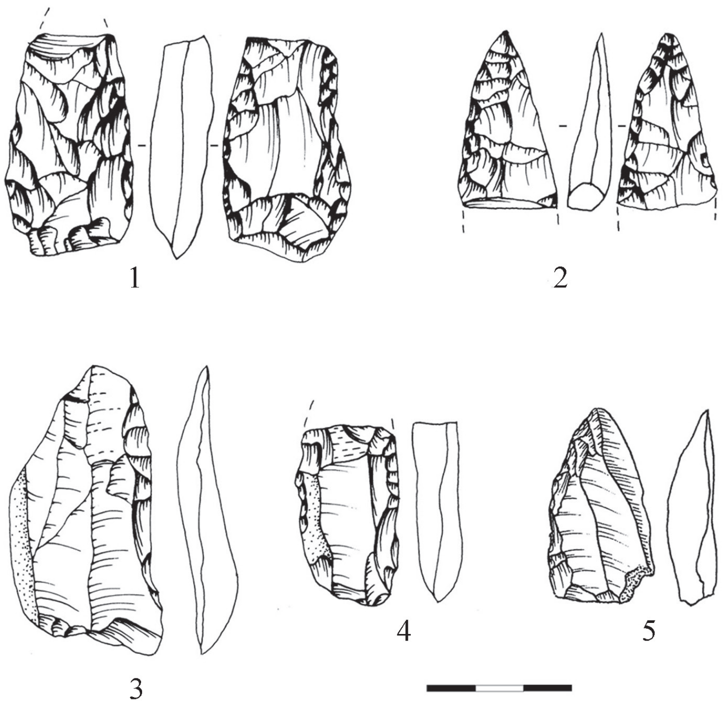

Обр. 3. Кремъчни ансамбли от прехода среден/късен палеолит и началото на късния палеолит: 1-2: бифациални листовидни върхове; 3-5: стъргала и подобни с мустиерски ретуши върху полуфабрикати от пластино-пластинков дебитаж.

Fig. 3. Kozarnika. Lithics: 1-2: bifacial leaf points, 3-5: side-scrapers and similar with Mousterian retouches on lamellar supports.

процесите на приемственост и взаимни влияния между средно- и къснопалеолитните групи и технологични традиции:

- среднопалеолитна група посещава/обитава пещерата след къснопалеолитни и преработва изоставени къснопалеолитни артефакти в стъргала, характерни за мустериена;
- среднопалеолитна група усвоява в контактите с къснопалеолитни пластинковия дебитаж, но преработва част тази продукция в характерни среднопалеолитни сечива;
- къснопалеолитни групи възприемат от среднонопалеолитните не само листовидните върхове, но и други ефикасни сечива като стъргалата, дори превръщат в такива някои свои ядра, полуфабрикати.

Установи се използване и на органични суровини, най-вече кост и за накити, декорации. Особен интерес представлява костен фрагмент с гравирано изображение на риба – вероятно дунавска сьомгова пъстърва (*Hucho hucho*), което засега е най-древното известно изображение на риба (41–43 000 г. ВР).

Фаунистичните останки показват значението на коня, магарето, дивата коза и бизона като ловна плячка на човека, към които се добавят и кости на конкурентите му – пещерните хищници.

В двата сектора се разкриха и човешки останки: фрагмент от ребро и предкътник на дете, резец от друг индивид, вероятно от модерния човек.

Резултатите от проучванията в Козарника през 2016 г. дават основания да се предложат някои насоки в предварителната им интерпретация:

- Взаимната приемственост в каменоделските технологии, а вероятно и в други области подсказват по-продължителна коекзистенция на средно- и къснопалеолитните групи.Това се подтвърждава и от датирането на този контекст (пл. 6/7–5с) обхващащ 3–5 хил. г.

- За процесите с такава характеристика и хронологически обхват по-адекватно е определението „преход среден/късен палеолит". То основателно заменя все по-често термина „граница", дори в текстове на същите автори, които са го употребявали преди това (Teyssandier 2008; Teyssandier et al. 2010).

- С това се повдига отново въпросът дали винаги и навсякъде създателите на културни нива, ансамбли със среднопалеолитен характер, се отнасят само към неадерталски популации, а авторите на тези с къснопалеолитен облик – само към модерния човек.

- В нивата от прехода среден/късен палеолит и началото на късния палеолит се потвърди инцидентният характер на контактите с ориняшки традиции от север (Банат и Централна Европа). Без директно датиране, необходимо в нарушения им контекст в Сектор III, техно-типологическата им характеристика подсказваше отначало по-късното им възникване в класическия/стария ориняк, но е възможно и по-ранното им датиране (Sitlivy et al. 2012).

- Съществено е съпоставянето с последните резултати от Бачо Киро и предишните от Темната, които потвърждават ориняшкото отсъствие в района през този период. Нарастват аргументите, че на Балканите и на югоизток/изток има райони, в които преходът среден/късен палеолит и началото на късния палеолит е без ориняшко участие от групи с други, по-ранни културни традиции. Някои могат да са с общи източни корени с протоориняка, но с различно развитие в рамките на къснопалеолитните процеси.

Литература

Sitlivy, Anghelinu, Chabai, Nita, Uthmeier, Hauck, Baltean, Hilger, Schmidt 2014: V. Sitlivy, M. Anghelinu, V. Chabai, L. Nita, T. Uthmeier, T. Hauck, I. Baltean, A. Hilger, C. Schmidt. Placing the Aurignacian from Banat (South-Western Romania) into the European Early Upper Palaeolithic Context. – In: M. Otte, F. le Brun-Ricalens (eds.). Modes de contacts et de déplacements au Pléolithique euroasiatique. Actes du Colloque de la Commission 8 de l'UISPP, Liège, 29-31 mai 2012. Liège, 2014, 33–67.

Teyssandier 2008: N. Teyssandier. Revolution or evolution? The emergence of the Upper Palaeolithic in Europe. – World Archaeology, 40/ 4, 2008, 493–519.

Teyssandier, Bon, Bordes 2010: N. Teyssandier, F. Bon, J.-G. Bordes. Within Projectile Range. Some Thoughts on the Appearance of the Aurignacian in Europe. – Journal of Anthropological Research, 66, 2010, 209–229.

KOZARNIKA: MIDDLE/UPPER PALAEOLITHIC TRANSITION AND THE BEGINNING OF THE UPPER PALAEOLITHIC KOZARNIKIAN

Nikolay Sirakov, Jean-Luc Guadelli, Svoboda Sirakova, Stanimira Taneva, Aleta Guadelli, Ivaylo Krumov, Rachel Hopkins, Tom Higham, Irena Dimitrova, Nikolay Zahariev, Kristina Yanakieva, Tanyo Dimitrov

„The earliest manifestations of human presence in Bulgaria and the Balkans" is Bulgarian-French project with core funding from the French Ministry of Foreign Affairs and support from the Universities of Bordeaux, Oxford and Milan as well as NIAM –BAS.

The preliminary results and their interpretation have raised the following topics for discussion:

- The continuity in technology suggests a longer co-existence of Middle and Upper Paleolithic groups 38–43 Ky BP.

- It raises, again, the question whether the Middle Paleolithic artifacts are related only to Neanderthals and those with Upper Paleolithic appearance – only to modern humans.

The findings suggest that the Middle/Upper Paleolithic transition and Initial Upper Paleolithic on the Balkans are related to earlier non-Aurignacian cultural traditions. Some of them may have eastern roots with Protoaurignacian but a different development in the Upper Paleolithic.

№ 2. ВЪЗОБНОВЕНИ ПРОУЧВАНИЯ В БАЧО КИРО – НОВИ ДАННИ ЗА ПРЕХОДА СРЕДЕН/КЪСЕН ПАЛЕОЛИТ И РАННИТЕ/СРЕДНИ ЕТАПИ НА КЪСНИЯ ПАЛЕОЛИТ

Николай Сираков, Ценка Цанова, Жан-Жак Юблен, Свобода Сиракова, Шенън МакФерън, Сара Таламо, Жоао Марейрош, Джеф Смит, Хелън Фюлас, Ивайло Крумов, Росен Спасов, Желько Резек, Виржини Сине-Матийо, Николай Захариев

Изследванията се осъществяват в рамките на съвместен българо-германски изследователски проект на НАИМ-БАН и Института Макс Планк за еволюционна антропология (MPI-EVA), Лайпциг. Те са насочени към допълване и развитие със съвременни методи на данните от полските проучвания от1971-75 г. на Я. К. Козловски и Б. Гинтер, с участие на техните български студенти (Kozłowski 1982, 172) и интерпретация на новите резултати в контекста на актуалния напредък по темата. Основното финансиране е от MPI-EVA с административно съдействие и подпомагане от НАИМ-БАН, на които изследователският екип изказва своята признателност.

През 2016 г. бе продължена работата във входната зала на пещерата:

- в южната ѝ част, в започнатия 2015 г. Основен сектор на ограничена площ – около 2 кв. м. следваща неправилното очертание на разкрития контролен стратиграфски разрез.

- в нов сектор – Ниша 1, също на ограничена площ (обр. 1).

В Ниша 1 бе осъществено: 1. Разкриване на стратиграфски профили на източните, северните и южните граници на кв. АА8 и ВВ8; 2. Разкриване на запазени части от пласт I и методичната му, много

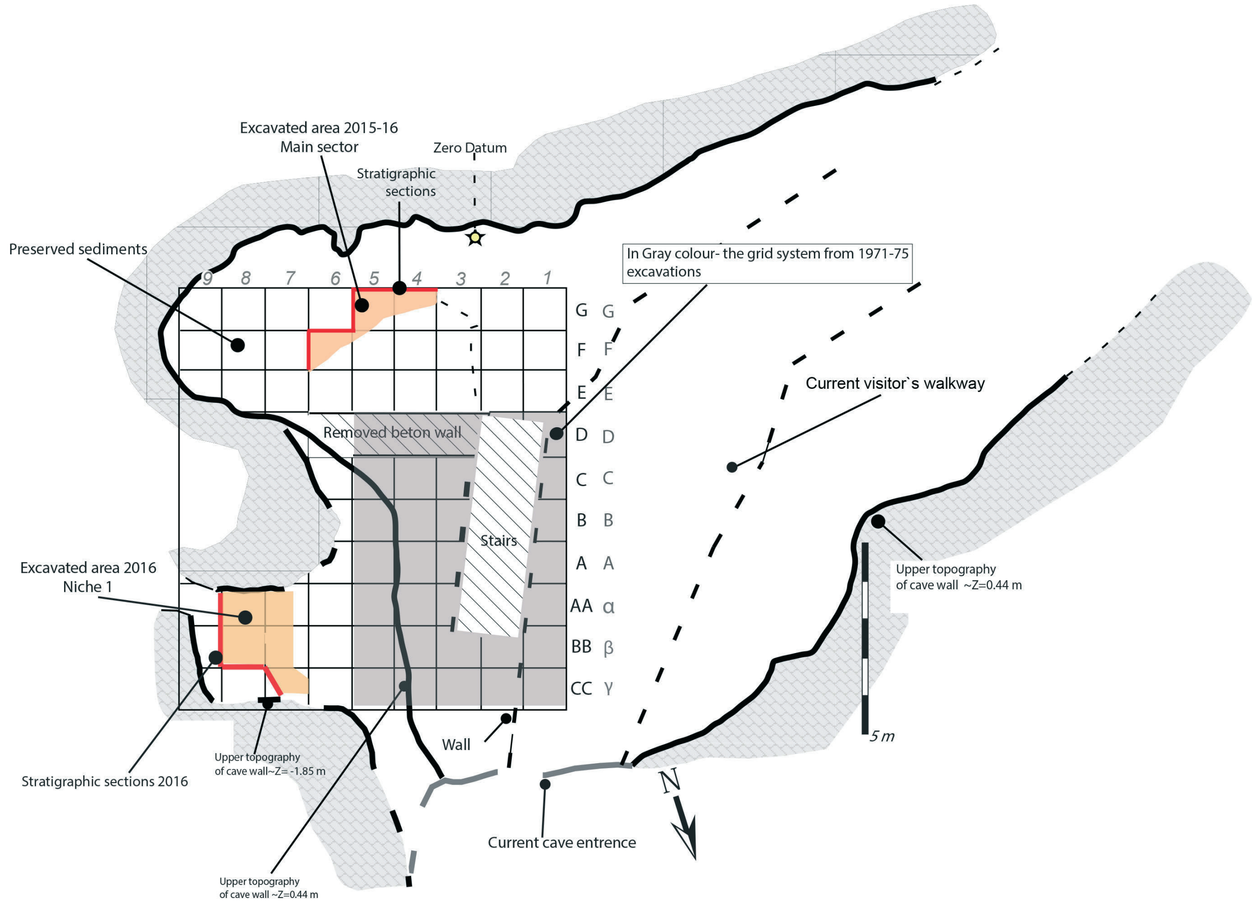

Обр. 1. Бачо Киро, 2016. План на входната зала с координатна система на проучваното пространство.

Fig. 1. Bacho Kiro, 2016. Plan of the cave entrance hall with the excavation grid.

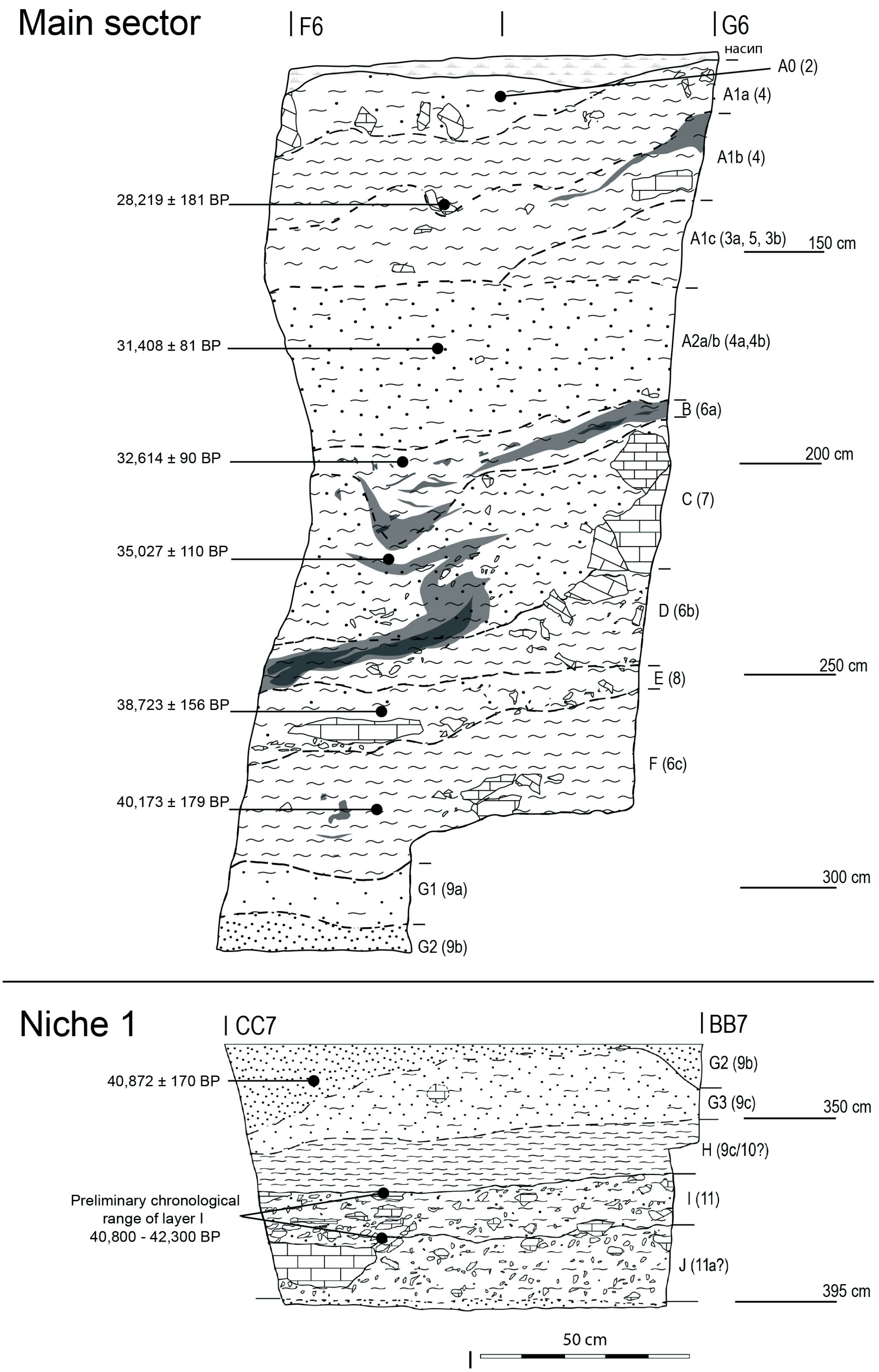

Обр. 2. Бачо Киро, 2016. Стратиграфски профили и хронология на къснопалеолитната секвенция в Основния сектор и Ниша 1.

Fig. 2. Bacho Kiro, 2016. Stratigraphic cross-sections and chronology of the Upper Palaeolithic sequence of the Main sector and Niche 1.

внимателна експлорация – основната ни задача тук, която бе изпълнена на ограничена площ от 2,5 кв.м. само в части от кв. АА7, ВВ7 и СС7.

Съдържанието на пласт I отразява период на много интензивно обитаване от изключителен интерес. Концентрацията на находките е многократно по-висока отколкото във всички следващи нагоре нива в къснопалеолитната секвенция взети заедно (обр. 2).

Кремъчният ансамбъл включва два компонента; по-малобройният обединява елементи със среднопалеолитен характер: дебитаж с твърда чукалка, отломъци и върхове свързани с левалуазката концепция, върхове с мустиерски облик, бифациален листовиден връх (обр. 3 *1-2, 4*). По-богатият ком-

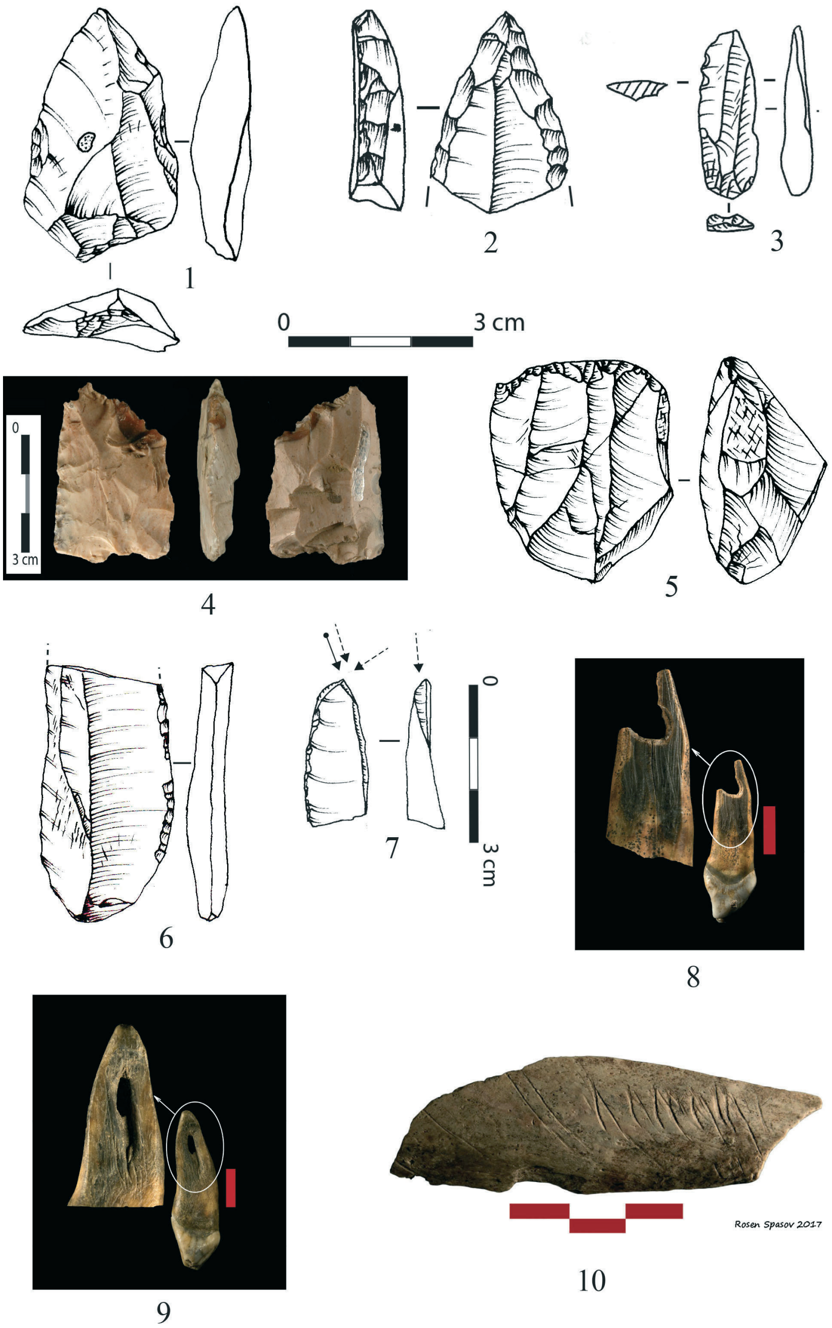

Обр. 3. Бачо Киро, 2016. Пласт I, преход среден/късен палеолит: 1 – левалуазки връх; 2 – мустиерски връх; 4 – листовиден бифациален връх. Начален късен палеолит: 3 – пластинка; 8-9 – пандантиви от зъби на пещерна мечка; ранни и средни фази на късния палеолит – пласт С и В: 5 – ядро за пластинки; 6- пластина с ретуш; 7 – резец; 10 – гравирана кост – декорация, изява на къснопалеолитно изкуство.

Fig. 3. Bacho Kiro, 2016. Layer I, MP/UP Transition: 1 – Levallois point; 2 – Mousterian points; 4 – bifacial leaf point; Layer I – Initial Upper Palaeolithic: 3 – bladelet; 8-9 pendants on Ursus spelaeus teeth. Upper Palaeolithic Early-Middle stages, Layers C-B: 5 – bladelet core; 6 – retouched blade; 7 – burin; 10 – engraved bone – decoration, Upper Palaeolithic art expression.

понент е с изразен къснопалеолитен облик: пластинов и пластинков дебитаж, някои от пластинките възможно отделяни с мека чукалка (обр. 3 *3*), ретуширани пластини, резци. С този компонент са свързани и значителни постижения в обработката на твърди животински тъкани, сред които няколко пандантива от зъби на пещерна мечка. Отворите им са пробивани с прилагане на различни техники: чрез ротационно движение на пробоя или чрез постъпателно – възвратно остъргване до оформяне на продълговат елипсовиден отвор (обр. 3 *8-9*). В каменния ансамбъл средно- и къснопалеолитният компоненти са по-скоро подобни в суровинно отношение – от едни и същи и близки кремъчни разновидности. Не бяха установени досега и съществени разлики между тях в пространствената им локализация.

В Основния сектор (обр. 1) експлорацията обхвана средните (пл. А2, В) и ранните (пл. C-G) етапи на късния палеолит в секвенцията (обр. 2).

Поради ограничения обем на разкопаните седименти, тук археологическите и фаунистични материали по пластове се свеждат до малки серии или единични находки. Все пак генерално изглежда, че се запазва и развива къснопалеолитната традиция, чието начало е засвидетелствано в пласт I.

Кремъчният материал показва развитие на пластино-пластинковия еднополюсен дебитаж с разширено използване на директната мека чукалка (обр. 3 *5-6*). Част от пластинките са използвани директно, срещат се и ретуширани пластинки, както и резци с типологическо разнообразие (обр. 3 *7*), някои в комбинация със стъргалки. Развива се и обработката на кост – най-често използван материал за изображения, декорации и други изяви на къснопалеолитното изкуство (обр. 3 *10*).

Фаунистичният ансамбъл от началото на късния палеолит (пласт I) включва следните често ловувани видове: тревопасен елен (*Cervus elaphus*), диво говедо (*Bos primigenius*), кавказки див козел (*Capra caucasicus)*. Сред хищниците преобладават пещерните – най-вече пещерна мечка (*Ursus spelaeus*), по-рядко пещерна хиена (*Crocuta spelaea*) и пещерен лъв (*Panthera leospelaea*). Костните останки (и на хищниците) носят доста повече следи от човешка дейност отколкото от намеса на хищници.

В обобщение, резултатите от проучванията в 2016 г. дадоха възможност да се установи следното:

- В най-долната част на къснопалеолитната секвенция, ансамбълът от пласт I съчетава белези характерни за прехода среден/късен палеолит и за началото на късния палеолит. Хронологическият обхват на този контекст е между 40800 и 42300 г. BP (по предварителни данни).

- Добавят се нови аргументи към вече изказаните (Tsanova, Bordes 2003, 41-50; Rigaud, Lucas 2006, 277-284) за липсата на ориняшко участие в тези процеси в района.

- Макар и оскъдни, сериите от пластове G–A2 бележат развитие на къснопалеолитната традиция възникнала в пласт I. Те се отнасят към ранните (пл. G–C) и средните (пл. B, A2) етапи на късния палеолит, които хронологически се отнасят съответно между 40800 и 35000 г. BP и 32500–30600 г. BP (по предварителни данни). В тях също липсват елементи с безспорна ориняшка характеристика.

Литература

Kozłowski 1982: J. K. Kozłowski (ed.). Excavation in Bacho Kiro cave (Bulgaria). Final report. Warszawa, 1982.

Tsanova, Bordes 2003: T. Tsanova, J.-G. Bordes. Contribution au débat sur l'origine de l'Aurignacien: principaux résultats d'une étude technologique de l'industrie lithique de la couche 11 de Bacho Kiro. – In: T. Tsonev and K. Montagnari (eds.). The Humanized Mineral Word: Towards social and symbolic evaluation of prehistoric technology in South Eastern Europe. ERAUL 103. Liège, 2003, 41-50.

Rigaud, Lucas 2006: J.-P. Rigaud, G. Lucas. The first Aurignacian technocomplexes in Europe: a revision of the Bachokirian. – In: O. Bar-Yosef and J. Zilhao (eds.). Towards a Definition of the Aurignacian, vol. Trabalhos de Arqueologia 45. Lisboa, 2006, 277-284.

REOPENED BACHO KIRO CAVE: NEW DATA ON THE MIDDLE/UPPER PALAEOLITHIC TRANSITION AND EARLY-MIDDLE STAGES OF THE UPPER PALAEOLITHIC

Nikolay Sirakov, Tsenka Tsanova, Jean-Jacques Hublin, Svoboda Sirakova, Shannon McPherron, Sahra Talamo, João Marreiros, Geoff Smith, Helen Fewllas, Ivaylo Krumov, Rossen Spassov, Željko Rezek, Virginie Sinet-Mathiot, Nikolay Zahariev

The excavations at the site are carried out by a Bulgarian-German team of NIAM–BAS and the Max Planck Institute, Leipzig.

In Layer I (42,300–40,800 BP), at the bottom of the UP sequence, (figs. 1, 2) two components typical for the MP/UP transition and IUP coexist: a) debitage by hard hammer, sometimes of Levallois concept and a bifacial leaf point (fig. 3 *1-2, 4*); b) UP blade-bladelet debitage, bone artefacts and personal ornaments (fig. 3 *3, 8-9*). Aurignacian elements were not found in this assemblage.

The Early-Middle UP stages yielded similar blade-bladelet technology, a higher number of burins and engraved bone (fig. 3 *5-7, 10*). Aurignacian is absent here too. The early stages of the UP (layers G, F, E, D, C) are dated to 40900–34700 BP while the middle stages (layers B, A2) are dated to 32500–30600 BP.

№ 3. ПРОУЧВАНЕ НА ПЕЩЕРАТА МИШИН КАМИК – СЕЗОН 4

Мария Гюрова, Стефанка Иванова, Николай Спасов, Латинка Христова, Васил Попов, Елена Маринова, Мадлен Бьоме

Археологически контекст

През 2016 г. продължи проучването в пещерата Мишин Камик, организирано от НАИМ-БАН и НПМ-БАН, и осъществено с финансова помощ от ОББ, предоставена на НПМ-БАН. В контекста на основната ни задача – откриване на артефакти или контекстуални свидетелства за човешко присъствие – започнахме работа в нов сондаж 4, разположен в коридора на пещерата, между сондаж 3 и зачистения профил 2 (обр. 1). Сондажът беше ориентиран по посоките на света с леко отклонение на изток. Площта за експлорация се състоеше от 3 пълни квадрата – В 18–20 и 3 непълни – С 18–20.

В процеса на проучването беше разкрита и документирана секвенция от 6 литостратиграфски единици върху основния реферативен профил – източния, по линията 4 А/В 18–20 (обр. 2). За разлика от разкопките в сондаж 1, тук масивна калцитна кора е съхранена само в ЮИ ъгъл на сондажа, а повърхностният пласт представлява нанос от съвременен иманярски изкоп. Вторият пласт е с холоценска възраст (по седиментологична идентификация). Следващите в дълбочина 4 пласта се идентифицират като плейстоценски, а последните два (5 и 6) са на дълбочината, на която в сондаж 1 беше открита структурата от черепи. Директно корелиране на пластовете между сондажи 1, 3 и 4 е невъзможно поради микро-локалните специфики на тяхното отлагане. Зависимости се търсят по наличните фосилни останки и регистрираните дълбочини.

През този сезон, сред обичайните находки на фосили, бяха идентифицирани 2 костни артефакта. Те представляват оформени оръдия, от които едното е в сигурен средноплейстоценски контекст (обр. 3). Сред интересните находки са и няколко кости с нарези и следи, изискващи внимателен тафономичен анализ. Един астрагал на голямо преживно (?*Megaloceros*) от най-долните пластове е сечен надлъжно.

Палеонтология и палеоекология

Интересната единична находка (сондаж 1, пл. 4) на малък минерализиран овоиден обект с органичен произход, се оказа копролит от бодливо свинче (*Hystrix),* в който бе установено и съхранение на полен. Анализът показа[1] преобладаване на отворена/лесостепна растителност с бореален характер. Поленът от единични светлолюбиви храсти и дребни дървета произхожда най-вероятно от плодове, консумирани от животното. В предполагаемите средноплейстоценски пластове са намерени и кости със следи от нагризване от дребни гризачи, което е индикация за относително ариден климат.

Едрата плейстоценска фауна[2] произхожда от пластове 3–6. В по-горния пл. 3 има останки от класическата голяма пещерна мечка, която, ако се съди по досегашните данни от България, трябва да отговаря на *Ursus ingressus*. По-разнообразна е фауната от пластове 4–6. От пласт 5 е идентифицирана *Ursus savini*, което дава основание да предположим, че това ниво отговаря на нивата на конфигурацията с черепите от сондаж 1 (края на средния плейстоцен). От пластове 4–6 са определени още *Vulpes vulpes*, *Alopex lagopus*, ?*Cuon* sp., *Canis lupus*, *Ursus* cf. *thibetanus*, *Cervus* aff. *elaphus*, ?*Megaloceros*

[1] Анализът е на Елена Маринова, Католически университет, Льовен.
[2] Анализът е на Николай Спасов и Латинка Христова от НПМ–БАН.

sp.,? *Capra* sp., *Equus hydruntinus*, Rhinocerotidae indet. Полярната лисица и хималайската мечка са нови елементи за фауната на пещерата. Едрата фауна свидетелства за присъствие на мозаечни, горско-степни ландшафти с предположително по-хладен от днешния, но не непременно студен климат.

Анализът на дребните бозайници[1] (проби от пл. 5) разкрива фауна, отличаваща се от съвременната в района с присъствието на степни и планински видове, които понастоящем населяват райони с по-хладен и по-сух климат. На базата на сходства с плейстоценски фосилни ансамбли от съседни райони (Пещера 16 край с. Карлуково, горните пластове на пещерата Козарника край Белоградчик и Меча дупка край с. Бов) може да се каже, че фауната от Мишин камък представя период от късния или втората половина на средния плейстоцен със сравнително хладен климат и мозаечен ланшафт с открити пространства от степен тип и гори.

Седиментологични наблюдения[2]

Най-долният пл. 6 от секвенцията съдържа хоризонтално струпване на плоски камъни. Те варират от 0,30 до 0,70 м ширина и са представени от различни литологични видове, сред които горноюрски карбонатни пясъчници. Те са ксенолити (с алохтонен произход) по отношение на долнокредните микритните варовици, в които е образувана пещерната система. Скали, сравними с привнесените пясъчници са регистрирани в региона – северно от левия бряг на Превалска Огоста. Намирането (и вероятното аранжиране?) на ксенолити (единият от които с внушителни размери) в плейстоценските нива на сондажа, предполага човешка намеса, което предстои да се провери с помощта на петрографски анализи на взетите проби.

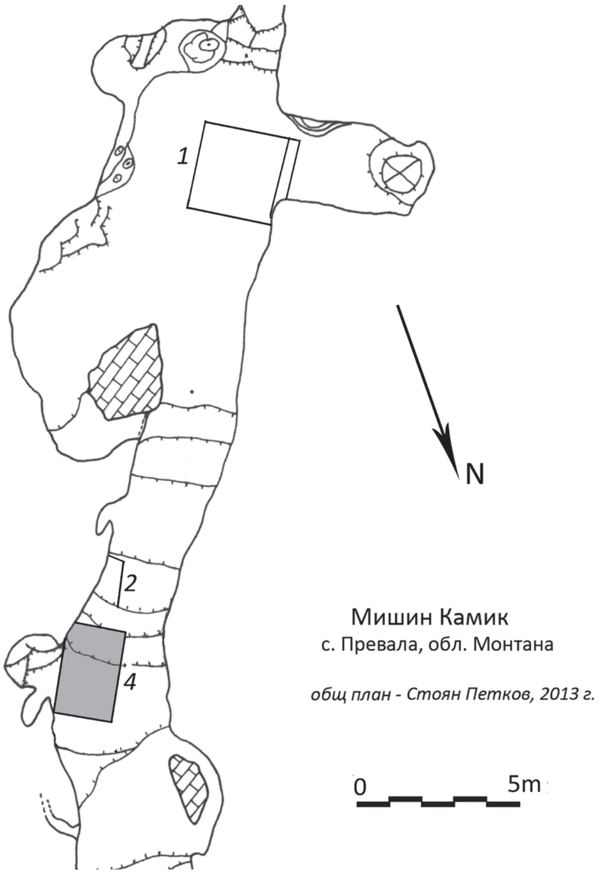

Обр. 1. План на привходната част на пещерата с обозначение на сондажите, маркиран е сондаж 4, експлориран през 2016 г. (план в оригинал С. Петков, допълнен от М. Гюрова).

Fig. 1. Plan of the entrance part of the cave with the locations of the trenches; trench 4 excavated in 2016 is marked in gray (original plan by S. Petkov, updated by M. Gurova).

Заключителни бележки

От съществено значение е да припомним, че анализът на масивен сталагмит (MK-stm-1) и калцитни кори вече предоставиха дати в периода 135 000–85 000 (Гюрова и др. 2016, обр. 3). Предстои анализ и прецизиране на датите на базата на нови образци от калцитни кори от сондажи 2 и 4.

Прецизиране на датирането е от съществено значение за културно-хронологичния контекст при интепретирането (включително функционално) на костните оръдия, които хронологически могат да се свържат най-общо с неандерталската ойкумена, но техно-типологически са близки с репертоара на раннопалеолитни оръдия от Африка (Backwell, d'Errico 2014).

Литература

Гюрова и др. 2016: М. Гюрова, С. Иванова, Н. Спасов, Л. Христова, И. Крумов, С. Ферхейден, Е. Маринова, И. Дедов. Проучване на пещерата Мишин Камик – сезон 5. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 56-59.

Backwell, d'Errico 2014: B L.R. Backwell, F. d'Errico. Palaeolithic bone tools. In: Smith, C. (ed.). – Encyclopedia of Global Archaeology. New York, 2014, 950-962.

[1] Анализът е на Васил Попов от ИБЕИ-БАН.
[2] Тези наблюдения са извършени и споделени от Мадлен Бьоме (Университет в Тюбинген).

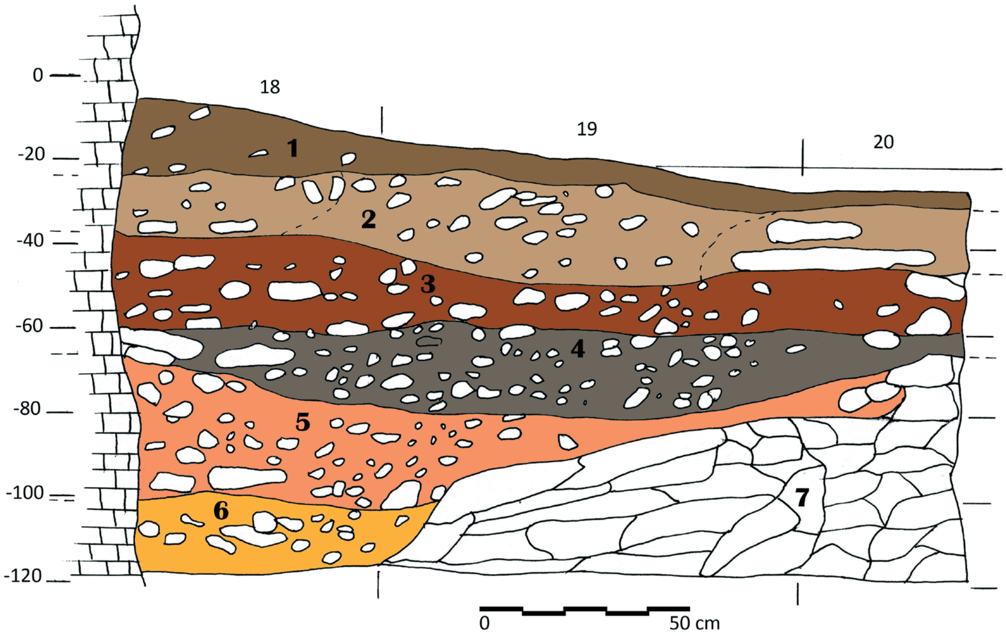

Обр. 2. Източен профил по линията A/B 18-20 с разграничени 7 литостратиграфски единици: 1 – съвременен насип, 2 – холоцен, 3-6 – плейстоцен, 7 – масивни блокове пясъчници (рисунка в оригинал С. Иванова).

Fig. 2. Cross-section E following the line A/B 18-20 with e sequence of 7 identified lithologies: 1 – recent surface cover, 2 – Holocene, 3-6 – Pleistocene, 7 – massive blocks of sandstone (original drawing by S. Ivanova).

Обр. 3. Костен артефакт от радиус на елен (Cervus sp.) (снимка М. Гюрова).

Fig. 3. Bone artefact on a radius of Cervus sp. (photo by M. Gurova).

EXCAVATIONS AT MISHIN KAMIK CAVE: 2016 SEASON

Maria Gurova, Stefanka Ivanova, Nikolay Spassov, Latinka Hristova, Vasil Popov, Elena Marinova, Madelaine Böhme

Last season excavation in the Mishin Kamik Cave focused on new trench excavation situated closer to the entrance (Trench 4, fig. 1). Stratigraphically, this trench revealed evidence of particular local lithologic and sedimentologic prossesses, different than those in trench 1 (fig. 2). Xenolithic lithology in the form of regular horizontal accumulation of stone plates, indicating probable human activity is registered in the lowermost layer 6. Two unambiguous bone tools were discovered in layers 2/3 and 4 respectively (fig. 3).

Late Pleistocene fauna with *Ursus* cf. *ingressus* is registered in the Upper Pleistocene layer. The two lowermost layers (positioned under a gravel layer), which yielded remains of *Ursus savini* and *U.* cf. *thibetanus*, could be dated to the same period as the configuration of „arranged" *U. savini* skulls, i. e. they could be dated to the end of the Middle Pleistocene. The registered mammal fauna is an indication of mosaic landscape of forests and steppes and a relatively cool and dry climate.

№ 4. ТЕРЕННО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПЕЩЕРА „ТЕМНАТА ДУПКА“, ГР. БЕЛОСЛАВ, ОБЛАСТ ВАРНА

Владимир Славчев, Красимир Ковачев, Станимир Първанов

Археологическите проучвания в пещерата „Темната дупка“ до гр. Белослав се проведоха от 12 до 16 декември 2016 г. Проучванията се реализираха благодарение на финансовата подкрепа на фирма „Експрес гаранцион“ ООД гр. Варна, за което изразяваме най-искрените си благодарности на управителя г-н В. Вълев.

Задачите за 2016 г. бяха следните: да се удълбочи основния сондаж (ОС); да се разкрият оптимално профилите и източната стена на пещерата; да се открият седиментационни белези за екстремни палеоклиматични промени; да се изясни границата между стенната и таванската пещерна седиментация и границата между седиментацията в хоризонталната галерия и вертикалната шахта; да се направят два нови контролни сондажа (КС2, КС3), които да се разположат по главната ос на пещерата.

Разположението, размерите и дълбочината на експлорация в отделните сондажи е както следва: ОС – на 17 м от входа, размери 1,5х2,0 м, дълбочина от +1,80 до –0,33 м; КС2 – на 12 м от входа, размери 1х1,5 м, дълбочина от 0,75 до 0,32 м; КС3 – на 15 м от входа, размери 0,8х0,9 м, дълбочина от 1,20 до 0,4 м (обр. 1).

Вертикалните измервания се извършваха спрямо основен репер с надморска височина 35,22 м.

Наблюденията за изминалия сезон могат да бъдат обобщени така:

1. Литостратиграфия (обр. 2):

Фациес 1 – вюрмски глациални (стадиални–интерстадиални) седименти от 0,80 до 0,20 м по вертикалата през т. 10 от западния профил:

- пласт 1а – слабо оглинени жълто-светлокафяви пясъци, псамити и алеврити (по-нататък за краткост алеврити) с дебелина от 0,10–0,30 м (ОС, КС2, КС3);

- пласт 1 b – бели алеврити с дебелина 0,10–0,15 м (ОС, КС2, КС3);

- пласт 1с – бели алеврити с оранжеви, червеникави и ръждивокафяви петна и ивици от железни окиси с дебелина 0,20–0,30 м. От горната повърхност на пласта започва появата на серии от крехки, плоски, хоризонтални спелеотеми с покрита с железни окиси горна повърхност (ОС, КС2, КС3);

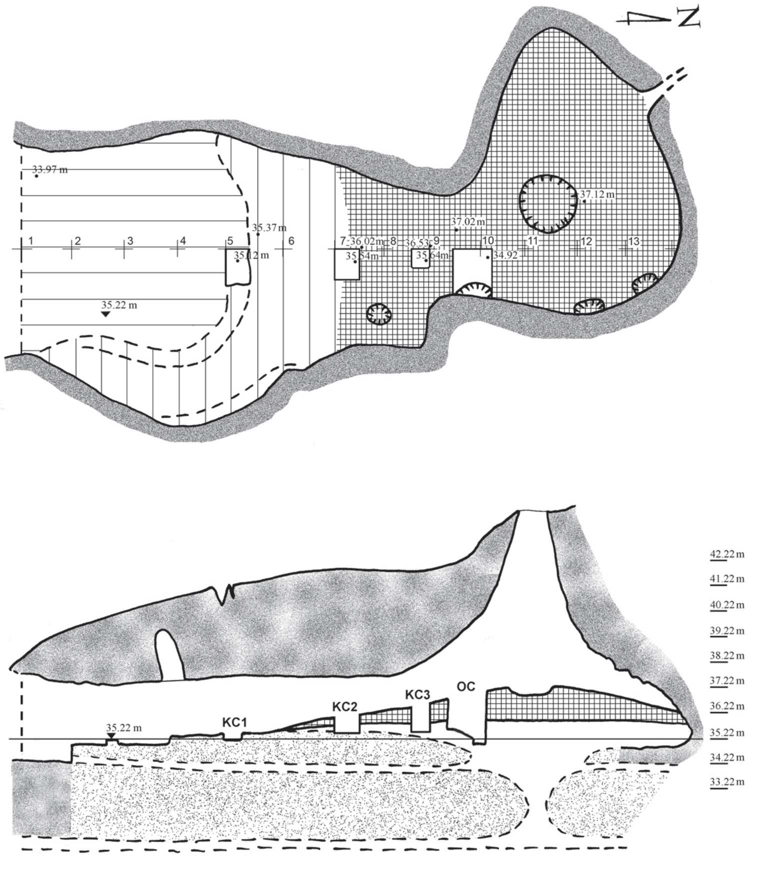

Обр. 1. Хоризонтален план и надлъжен разрез на пещерата: 1 – долноеоценски седименти на Дикилиташката свита – пластове от алеврити и песъчливи биогенни и микробиални варовици; 2 – напластявания от ново време: пепел, сажди, отпадъци от човешка дейност, животински екскременти; 3 – рахли, слабокарбонатизирани светлосиви, бели и жълти пясъци, алеврити и псамити; 4 – зона на разрушение на пещерния под при съвременен добив на скални материали; 5 – еоценска скала и карбонатизирани седименти, покрити с прах, пепел и сажди; 6 – иманярски изкоп; 7 – сондаж.

Fig. 1. Horizontal plan and longitudinal cross-section of the cave: 1 – Early Eocene sediments of Dikilitash formation – layers of aleurites and sandy biogenic microbial limestones; 2 – modern time layers: ash, soot, waste of human activity, animal excrements; 3 – lightly carbonized light gray, white and yellow sands, aleurites and psammites; 4 – an area where the cave floor was destroyed by modern mining activity; 5 – Eocene rocks and carbonized sediments covered with dust, ashes and soot; 6 – treasure-hunters' trenches; 7 – trench.

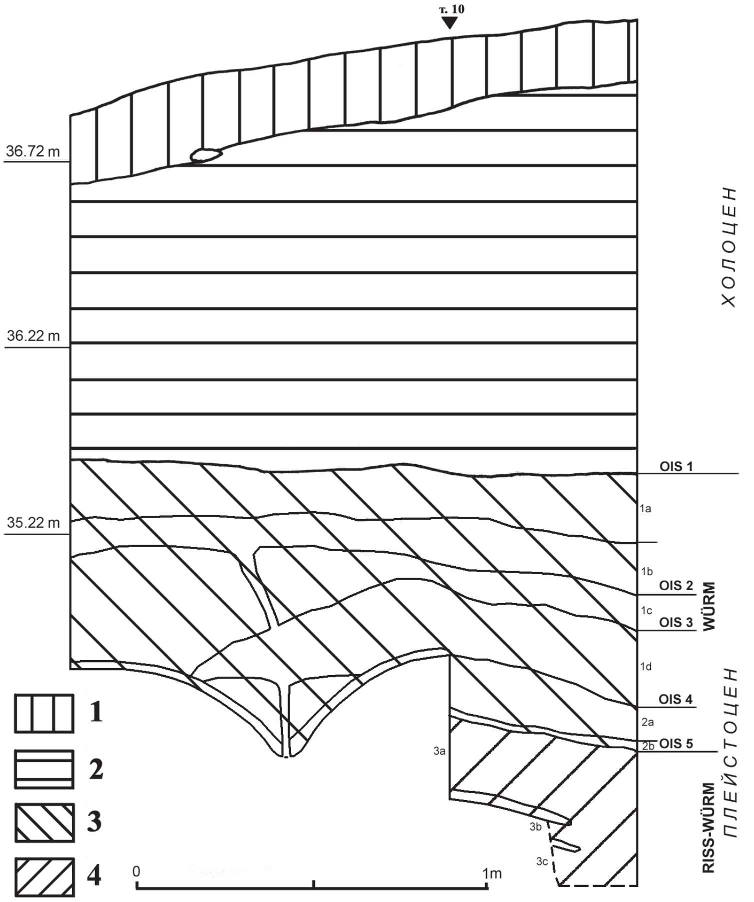

Обр. 2. Западен профил на сондажа: 1 – пепел и сажди, натрупани през последните 20 г.; 2 – пласт, натрупан през втората половина на XX в. при използването на пещерата като кошара; 3 – вюрмски седименти; 4 – рис-вюрмски седименти.

Fig. 2. West cross-section of the trench: 1 – ash and soot accumulated in the recent 20 years; 2 – a layer accumulated in the second half of the 20th c.; 3 – Würm sediments; 4 – Riss-Würm sediments.

- пласт 1d – прекъснати на места от пласт 1c бели алеврити с дебелина 0,10–0,15 м (ОС);

Фациес 2 – рис-вюрмски интерглациални седименти от 0,20 до 0,00 м:

- пласт 2а – оглинени оранжево-червени до тъмно кафяви, богати на железни окиси алеврити с дебелина 0,10-0,15 м (ОС);

- пласт 2b – глинест, тъмночервено-тъмнокафяв, изключително наситен с железни окиси пласт с дебелина 0,02-0,05 м, съпътстван на места от бели прослойки от гранулиран каолинит. На нивото на пласт 2b са основите на две крехки, камбановидни, покрити с железни окиси спелеотеми развити от 0,00 до + 0,28 м (ОС);

фациес 3 – риски глациални (стадиални-интерстадиални) седименти от 0,00 до – 0,33 м:

- пласт 3а – бели алеврити с дебелина 0,10 м. Разкриват се само в северозападния ъгъл на сондажа под пласт 2b и над белезникава твърда, наклонена на север спелеотема на ниво – 0,22 м (ОС);

- пласт 3b – алеврити с дебелина 0,05 м, разположени между две твърди, масивни спелеотеми с нива на северните ръбове – 0,22 и – 0,29 м (ОС);

- пласт 3с – бели алеврити продължаващи под втората спелеотема до дъното на сондажа на кота – 0,33 м (ОС).

2. Биостратиграфия

В пласт 1с в северозападния ъгъл на ОС на ниво 0,43 м през 2015 г. бе открит кътен зъб от диво магаре *Equus hydruntinus* (Славчев et al. 2016, 54-55, обр. 3).

В югозападната част на КС2 бе разкрита биокарбонатна структура с основа на ниво 0,40 м в пласт 1с и връх на ниво 0,65 м в *пласт 1а,* в която се откроява кътен зъб на едър бозайник (кон?) с размери 10/4/3 см (обр. 3).

3. Хроностратиграфия (обр. 2)

Ако приемем това, то разположеният под него пласт 3а съответства на последния риски стадиал – OIS 6 (195–130 КаВР), а лежащите над него: пласт 2а – на OIS 5d-5a; пласт 1d – на OIS 4, първи вюрмски стадиал; пласт 1с – на OIS 3, средновюрмски интерстадиал; пластове 1b и 1a – на OIS 2, втори вюрмски стадиал.

4. Пространствен анализ на плейстоценската секвенция по напречния и надлъжния профил на пещерата в ОС

Границата между таванско-стенно-подовата и таванско-подовата седиментация преминава между сериите от плоски крехки спелеотеми и камбановидните спелеотеми на 0,5 м от централната ос на пещерат в ОС.

Границата между седиментите в хоризонталната галерия и вертикалната шахта преминава на 0,2 м от севения профил на ОС и се бележи от рязката промяна на наклона на пласт *2b* и от севените ръбове на спелеотемите под него.

Определените граници имат отношение към техниката на експлорация и корелацията между

пластовете, намиращи се в различна позиция спрямо тези граници, тъй като синхронните хроноседиментационни повърхнини в различните зони са на различни нива и не са равни и хоризонтални, а пространствено изкривени.

Извършените през 2016 г. проучвания дават по-пълна картина за лито-, био- и хроностратиграфията на пещерната секвенция и позволяват приблизително датиране на откритите находки. Палеонтологичните останки показват, че пещерата е използвана като убежище от хищници през вюрмския интерстадиал OIS 3.

Обр. 3. Биокарбонатна структура в контролен сондаж 2.

Fig. 3. Biocarbonate context in test trench 2.

Литература

Славчев и др. 2016: В. Славчев, М. Гюрова, С. Иванова, К. Ковачев, Н. Спасов. Теренно археологическо проучване на пещера Темната дупка до кв. Акациите в гр. Белослав, област Варна. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 52-55.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS ATTEMNATA DUPKA CAVE NEAR THE TOWN OF BELOSLAV, VARNA DISTRICT

Vladimir Slavchev, Krassimir Kovachev, Stanimir Parvanov

Temnata Dupka Cave is located to the northeast of the town of Beloslav. It was studied through small trenches in the mid 20th c. The excavations yielded Pleistocene bones as well as worked flint piece and five pottery sherds. A lower molar tooth of *Equus hydruntinus* was found at a depth of 0,25 m in the Pleistocene sediments of the main trench made in 2015.

In 2016 a series of horizontal and bell-shaped speleothems rich of iron oxides were discovered in the same trench and in checktest trenches 2 and 3. They were found at a depth ranging from 0,25 to 0,75 m. An assemblage of white aleurites and psammites was registered further below at a depth of 1.10 m and two more speleothems were found at a depth of 0.9 to 1 m.

The explored sequence has to be dated in Riss-Würm with lower limit of 270–240 KaPB.

A biocarbonate assemblage which yielded a tooth of a large herbivorous mammal (horse?) was found in test trench 2.

№. 5. ПРОУЧВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИТЕ ОТЛОЖЕНИЯ В ГОЛЯМАТА ПЕЩЕРА, ВЕЛИКОТЪРНОВСКО

Алета Гуадели, Камен Бояджиев, Кръстан Митов, Жан-Люк Гуадели

Проучванията се осъществиха по линия на българо-френски изследователски проект „Найранни изяви на човешко присъствие в България и на Балканите“ на НАИМ-БАН и Институт PACEA-UMR5199 на CNRS и Университет Бордо, с основно финансиране от френското Министерство на външните работи и подпомагане от Ланджоф ООД, на които екипът изразява своята признателност.

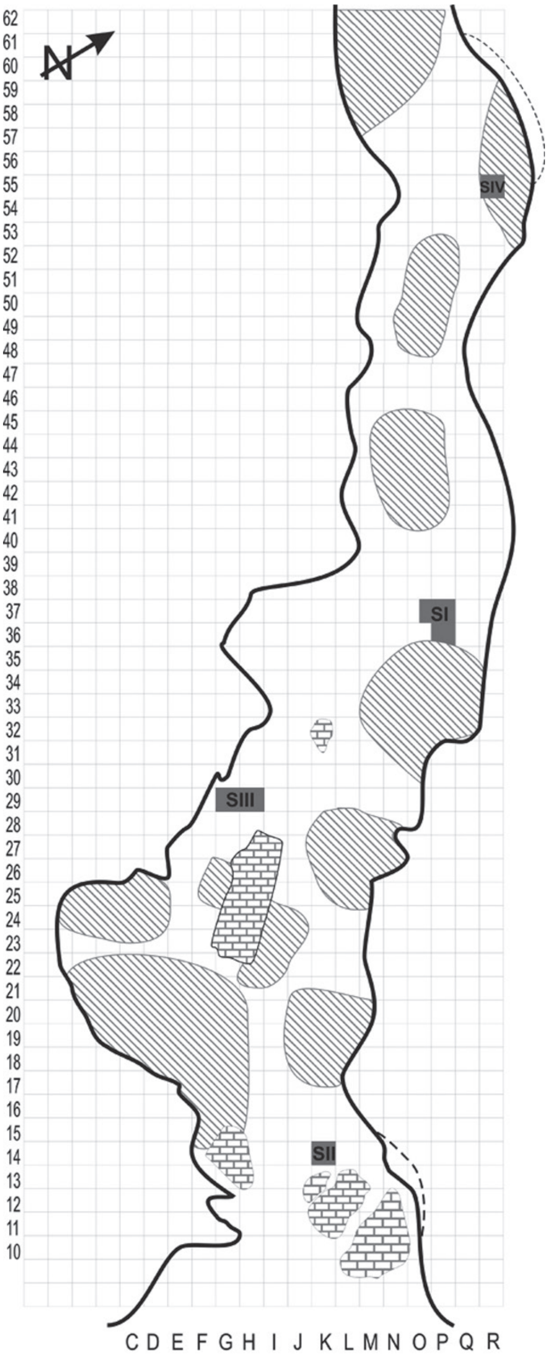

Обр. 1. Голямата пещера. План на пещерата с проучваните през 2016 г. сектори. Рис. А. Гуадели, К. Бояджиев. В щрих – сондажи на Р. Попов.

Fig. 1. Goliamata peshtera. Plan of the cave with the sectors excavated in 2016. Drawing A. Guadelli, K. Boyadzhiev. Strokes mark the trenches made by R. Popov.

В теренното проучване взеха участие А. Гуадели, К. Бояджиев (ръководители), А. Чохаджиев и К. Митов, а в обработката на фауната – Ж.-Л. Гуадели.

Пещерата е проучена частично от Р. Попов през 1899, 1901 и 1905 г. (Попов 1925). След изясняване на състоянието ѝ по време на издирвания през 2012 г., през 2015 г. предприехме разкопки, които продължихме през 2016 г. Разширихме съществуващия сондаж I и заложихме два нови сондажа, съответно III и IV (обр. 1). Сондаж IV беше разположен на около 45 м от входа, в квадрат R55. До самото дъно на пещерата, което е на около 0,20 м от повърхността, пластът беше хомогенен, преотложен, вероятно в следствие на „изкопни“ дейности през последните 100 години. Откритата керамика се отнася към неолита, халколита, късножелязната епоха и Възраждането. На самото дъно на сондажа открихме полирана каменна брадвичка.

Стратиграфските отложения в сондажи I и III (обр. 2) са сходни (?), като в сондаж III липсват някои от описаните вече пластове (Гуадели и др. 2016).

Пластове 1 и 2 са преотложени. Пластове 3 и 4 са свързани с Възраждането и са бедни на археологически материал. Пласт 6 е с мощност 0,15–0,18 м и в него керамиката и костните останки са малко и нехарактерни, но вероятно са халколитни. В тази част разпознахме още два фациеса на пласт 7 – 7а с халколитна керамика и 7с, който в сондаж III е свързан вероятно с неолита. За съжаление, поради ограничената площ на запазените седименти, не можем да бъдем категорични в това твърдение. В сондаж III, от нарушение в пласт 7, произхождат два керамични фрагмента, които се отнасят към към късножелязната епоха (обр. 3 *6*). В пласт 8 не бяха открити характерни находки. Пласт 9, който е с дебелина около 0,10 м, съдържа типично плейстоценска фауна (предимно мечка *Ursus spelaeus*) и един кремъчен артефакт, който е по-вероятно да се отнася към самото начало на късния палеолит или края на средния. Долулежащият пласт 10 е отложен директно върху калцитната кора и също съдържа плейстоценска фауна, както и един отломък със среднопалеолитни характеристики. В северозападния ъгъл успяхме да разчупим сталагмитната кора (пласт 11) и под нея е отложен пласт 12, който представлява стерилни пясъчни седименти с мощност най-малко 0,25 м.

Откритият керамичен материал при проучванията през 2016 г. е силно фрагментиран и в сравнително малко количество. Открити са фрагменти от съдове, изработени на ръка и на грънчарско колело, отнасящи се към различни епохи – Възраждане, късножелязна епоха, халколит и неолит. Близо половината от тях са нехарактерни фрагменти, които не могат да бъдат сигурно датирани.

Най-многобройна е халколитната керамика (обр. 3 *4-5*). Въпреки значителната фрагментираност и малките размери повърхностите са много добре запазени. Единични фрагменти са покрити изцяло или частично с тънка калцитна кора. Представени са както тънкостенни, така и дебелостенни съдове. В категорията на фината керамика се срещат паници със S-видна профилация, биконични купи с подчертан остър или заоблен прелом, цилиндрично-конични купи. В единични случаи е представена украса с графит (обр. 3 *4*). Сред дебелостенната керамика се срещат основно гърнета и гърневидни купи.

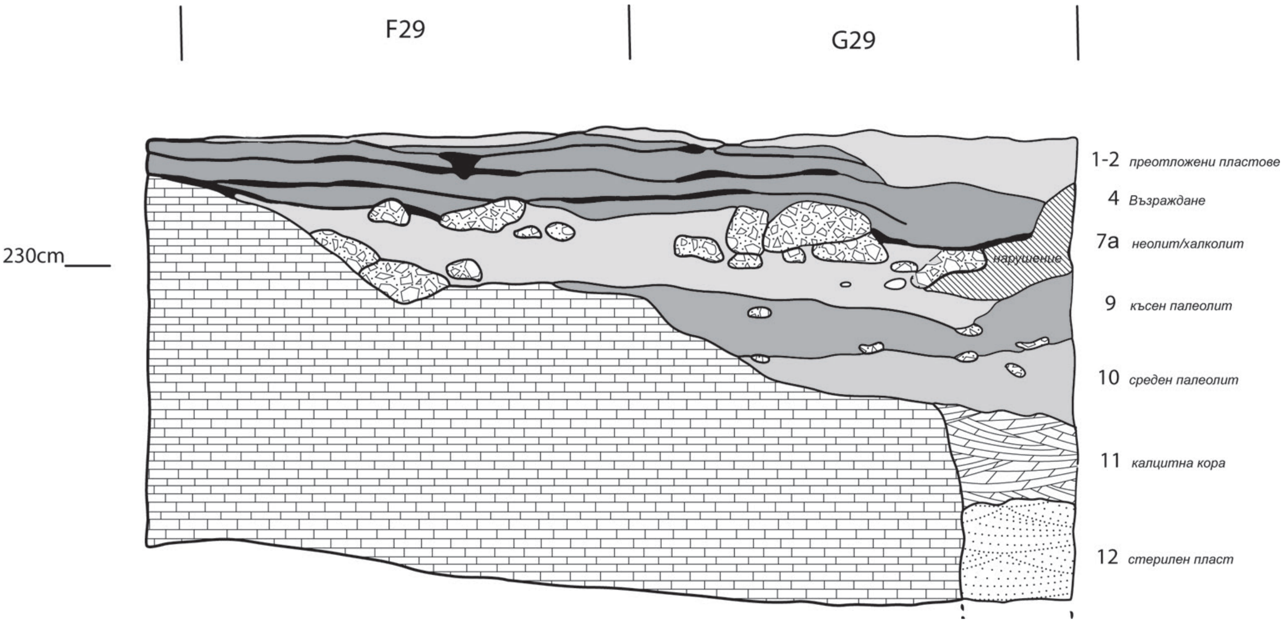

Обр. 2. Голямата пещера. Сондаж III. Северозападен профил по линията FG29/30. Рисунка А. Гуадели.

Fig. 2. Goliamata peshtera. Trench III. NW cross-section in sq. FG29/30. Drawing A. Guadelli.

Украса се среща рядко, основно различни видове барботина. Комплексът може да бъде датиран основно в късния халколит, но един фрагмент (вероятно от цилиндрично-конична купа с канелюри) показва и по-ранни характеристики (среден халколит?).

Сред раннонеолитната керамика са представени ниски столчета от паници или купи, заоблено-биконични купи, гърнета (обр. 3 *1-3*). Върху два фрагмента от купи има украса от канелюри. Почесто се среща характерната за епохата украса от нокътни набождания върху гърневидни съдове (обр. 3 *3*).

Фаунистичните останки, открити през 2016 г., са 251 фрагмента. Хищниците в плейстоценските нива 9 и 10 са слабо представени – среща се *Ursus spelaeus,* а в холоценските – *Felis catus*, *Vulpes vulpes* и *Canis familiaris.* Тревопасните преобладават, като по-голяма част от неопределяемите фрагменти също са от тревопасни.

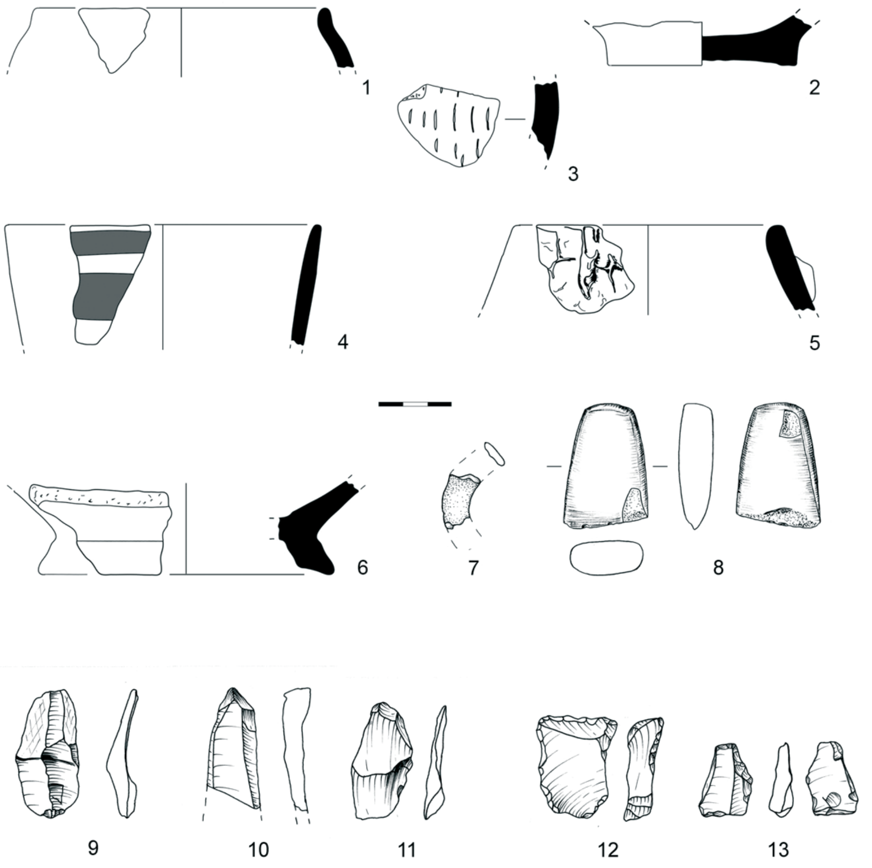

Обр. 3. Голямата пещера. 1-6: керамика; 7: гривна от Spondylus; 8: полирана брадва; 9-13: кремъчни артефакти. Рис. 1-6, 8: К. Бояджиев; 7, 9-13: А. Гуадели.

Fig. 3. Goliamata peshtera. 1-6: pottery; 7: Spondylus bracelet (fragment); 8: polished stone axe; 9-13: lithics. Drawings: 1-6, 8: K. Boyadzhiev; 7, 9-13: A. Guadelli.

Сред находките интерес представляват фрагмент от гривна от *Spondylus* (обр. 3 *7*), полирана брадвичка (обр. 3 *8*) и 5 кремъчни артефакта (обр. 3 *9-13*).

Проучванията ни в пещерата през 2015 и 2016 г. показаха прекалено много иманярски нарушения в непроучените от Рафаил Попов участъци. Въпреки това успяхме частично да коригираме публикуваната вече стратиграфия на отложенията. Бъдещи проучвания в пещерата едва ли биха допринесли за по-пълна и цялостна интерпретация на заселванията.

Литература

Гуадели и др. 2016: А. Гуадели, К. Бояджиев, Ж.-Л. Гуадели. Проучвания в Голямата пещера (Великотърновско) през 2015 г. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 91-94.

Попов 1925: Р. Попов. Беляковското плато – пещери и доисторически селища. –Материали за археологическата карта на България, 1925, кн. 3, 1-58.

EXCAVATIONS OF PREHISTORIC DEPOSITS IN GOLYAMATA PESHTERA, VELIKO TARNOVO REGION

Aleta Guadelli, Kamen Boyadzhiev, Krastan Mitov, Jean-Luc Guadelli

The archaeological excavations were carried out by a Bulgarian-French team within the framework of „The Earliest Manifestations of Human Presence in Bulgaria and the Balkans Research Project“ implemented by NIAM-BAS, Institute PACEA-UMR5199 of CNRS and Bordeaux University with core funding from the French Ministry of Foreign Affairs and Landjoff Ltd.

Trench I was enlarged to P37, and trench III was made in FG/29 (fig. 1). As in 2015, we distinguished layers 1 to 11 and 12 (fig. 2). Layers 1–2: disturbed sediments from adjacent trenches, 4: Bulgarian Revival period, 6 to 8: Chalcolithic and Neolithic artifacts mainly, layers 9-10: Pleistocene sediments, 11: stalagmite floor and 12: basal sandy sterile sediments.

The pottery from the undisturbed layers is dated to the Late Chalcolithic mainly (fig. 3 *4-5*).

Domestic bovine dominates the Holocene fauna and *Ursus spelaeus* – the Pleistocene one. The Holocene flint artefacts are mostly non-characteristic flakes and the Pleistocene- retouched flakes date layer 9 to the Upper Palaeolithic and layer 10 to the Middle Palaeolithic.

№. 6. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „РАННОНЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ ДЖУЛЮНИЦА-СМЪРДЕШ“, С. ДЖУЛЮНИЦА, ВЕЛИКОТЪРНОВСКО

Недко Еленски

Археологическите проучвания на раннонеолитното селище Джулюница-Смърдеш се проведоха от 15.09.2016 г. до 11.11.2016 г. Проучваната площ е общо 180 кв. м и попада в централната част на селището. През този сезон се проучиха структури от четири различни епохи: късножелязна епоха (V–IV в. пр. Хр.), ранножелязна епоха (XI –IX в. пр. Хр.), къснохалколитна епоха (IV хил. г. пр. Хр.) и неолит (финала на ранния неолит и началото на късния – 5700–5600 г. пр. Хр.). Достигната дълбочина е 1,10 м. Довършиха се проучванията на двете вкопани къщи от ранното средновековие – IX–X в. Те изясниха начина в изграждането на отоплителни съоръжения. От къснoжелязната епоха се проучиха 2 структури – 75 и 75А. Те са разположени една в друга като 75 нарушава 75А. Запълнителят и в двете ями е само от вторично изпечени мазилки, които са плътно набити една в друга. Разкрити са и няколко вторично изпечени керамични фрагмента.

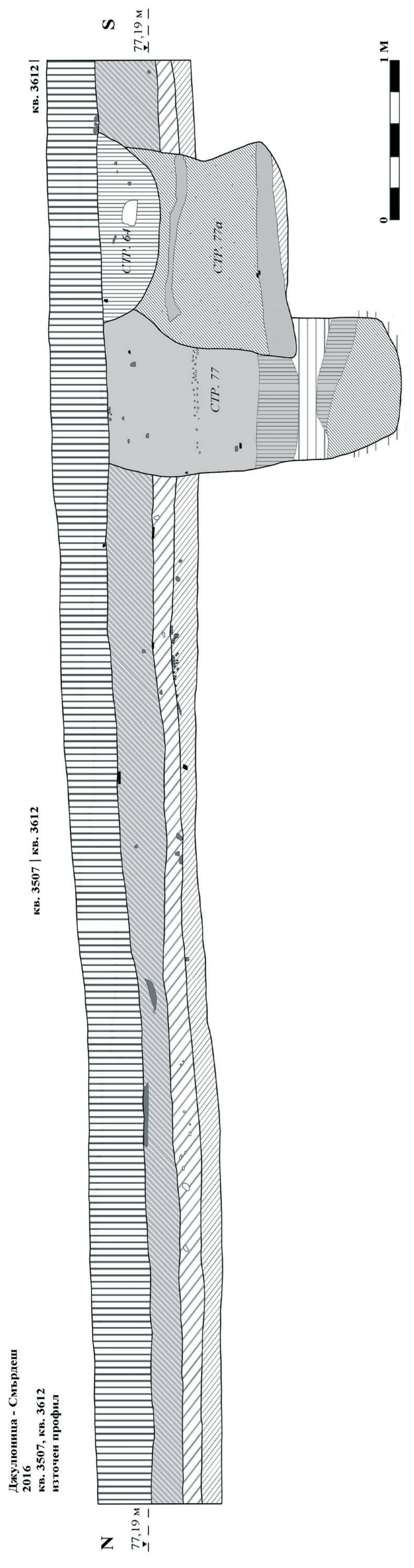

Обр. 1. Източен профил на кв. 3507 и кв. 3612.
Fig. 1. Eastern cross-section of sq. 3507 and sq. 3612 .

От ранножелязната епоха се проучиха пет ями. Структура 81 е с еднороден запълнител, в който се разкриват единични фрагменти. Структура 77 също е със сравнително хомогенен запълнител. Разкриват се единични керамични фрагменти и един прешлен за вретено. Структура 77А нарушава 77 в южната част (обр. 1). Структура 88 е с еднороден запълнител, в който се разкриват единични керамични фрагменти и прешлен за вретено. Структура 89 е стъпаловидна и има бицилиндрично сечение. По стените ѝ се разкрива отухляване. В началото на запълнителя на ямата има отухляване в централната част, с цвят от червено до жълто и пепелно петно. В дълбочина запълнителят става черно-кафяв с нормална плътност и ронлива структура. В него се разкриват единични керамични фрагменти, разпрашени мазилки, малки фрагменти от хромели и камъчета. Проучи се и една яма от къснохалколитния период. В горната си част тя завършва със струпване на четири вторично изпечени керамични съда, поставени един в друг. Следва запълнител, наситен с вторично изпечени мазилки. След него се достига до ниво от керамични фрагменти, хромел и части от други хромели и животински кости. Дъното на ямата е измазано с зелено-жълта глина. Тя има цилиндрично сечение и отвесни стени.

Проучи се западната част на жилище № 6. В тази част вторично изпечените мазилки са много фрагментирани и със слаба концентрация. Разкриват се две каменни чукалки и долен хромел. Много рядко се разкриват керамични фрагменти, като повечето са вторично изпечени. В източната част концентрацията им е по-хомогенна и се вижда, че те са паднали на място. Сред мазилките се разкриват камъни и каменни сечива. В северната периферия на структурата се разкрива редица от камъни със средна големина 20 см на разстояние един от друг 1–1,60 м. В тази част има запазен ред от масивни горели мазилки. Където се събират ъглите на четирите квадрата има голяма концентрация на фрагменти от основа на пещ. Окончателните размери на жилището са с дълж. 11,60 м и шир. 8 м. Ориентацията на жилището е ЮИ–СЗ. След премахване на мазилките, в централната на жилището (кв. 3506), се разкрива овално хлътване (вкопаване), което е запълнено с вторично изпечени мазилки, вторично изпечени керамични фрагменти от хранилище, фрагменти от друг голям съд, керамични фрагменти от други съдове и голям долен хромелен камък. В ЮИ ъгъл на сградата, под мазилките, се разкриват три съда като по-голямата част от тях лежат върху ходовото ниво. В тази част се разкрива и кръгло дървено съоръжение с отвор от юг. То е изградено от 7 кола с правоъгълно сечение (с големина от 4–6см до 9–6см), като между тях има малки дъсчи-

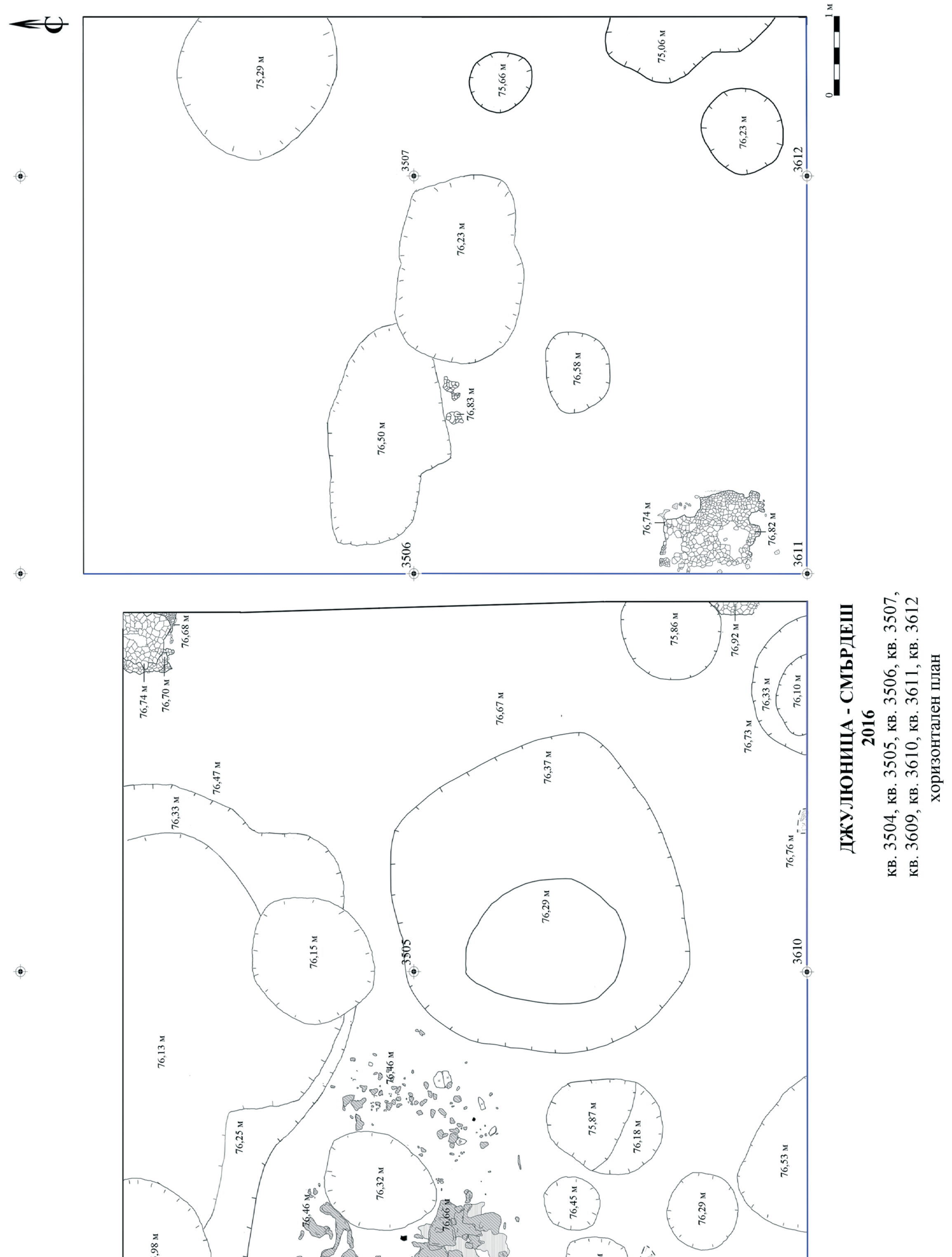

Обр. 2. Хоризонтален план на жилище № 7, вкопани структури 93 и 95 и трите основи на пещи.

Fig. 2. Plan of house № 7, negative structures 93 and 95 and the three oven foundations.

ци с големина 2–0,5 см. Жилището е от началото на късният неолит, който много добре се съотнася с периода Караново II–III.

В следващото ниво се проучиха три основи на пещи/огнища с различна степен на запазеност. Разстоянието между тях е 2,80 м, 4,80 м и 6 м. Всяка основа може да играе ролята на ъгъл в триъгълното пространство, което образуват помежду си. Между пещите се проучи яма, в която се разкрива скелет на овца.

Обр. 3. Раннонеолитен детски гроб № 10.

Fig. 3. Early Neolithic child's burial № 10.

Западно от пещите се разкриват две вкопавания. Първото е с овална форма, коси стени и равно дъно. В южната периферия се разкрива пепелно петно, а в западната част има отухляване на стените. Запълнителят е тъмносив с нормална плътност и ронлива структура. В него се разкрива концентрация от керамични фрагменти, животински кости, горели мазилки, кремъчни артефакти, култова масичка, 2 керамични тежести и камъчета. Следващото вкопаване е разположено северно от първото вкопаване. Вероятно има неправилна овална форма. Запълнителят е тъмносив, с понижена плътност и фина структура. В него има концентрация на керамични фрагменти и животински кости. На дълб. –76,33 м се достига до ниво от животински кости, камъни, фрагменти от хромели и керамични фрагменти. В централната част, на дълб. –76,23 м, се разкрива ново ниво от струпване от животински кости – челюсти, ребра, плешки, рогове на тур и козел, част от череп на тур, керамични фрагменти, камъни, горели мазилки и горен хромел. Западно от вкопаванията се разкрива източната част на жилище № 7. То представлява сравнително компактна маса от вторично изпечени мазилки, като на някои участъци те са на две нива. Второто ниво е възможно да представлява подът на сградата. По всяка вероятност в тази част на селището се оформя пространство, където общо се е приготвяла и консумирала храната на общността, а остътъците от са били депонирали във вкопаванията (обр. 2). Тези структури принадлежат към пласта Джулюница IV или финала на ранния неолит в региона, принадлежащ към култура Овчарово–Самоводене.

Бяха разкрити и три гроба на деца с възраст до 1 година (обр. 3). Те принадлежат към раннонеолитния пласт Джулюница II.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE EARLY NEOLITHIC SETTLEMENT DZHULYUNITSA-SMARDESH

Nedko Elenski

Last year's fieldwork continued in the sector excavated during the previous campaign and spread over an area of 180 sq. m in the central part of the settlement. The excavation of the negative structures dated back to the Late and Early Iron Age and the Chalcolithic was completed. The excavation of the burnt house of 92 sq. m dated back to the beginning of the Late Neolithic was also completed. A shallow depression was excavated in the central part of the excavated area. It was filled with burnt *debris*, pottery sherds and a grinding stone. Remains of a round wooden structure was revealed in the southeastern part of the house. Another burnt house was registered to the west of the negative structures. It is dated to the first layer of the Dzhulyunitsa IV stage, the emergence of Ovcharovo-Samovodene. The rest of the area is occupied by 3 ovens and 2 large pits filled with lots of animal bones and pottery sherds. Most probably, this part of the settlement was the place where the food of the community was prepared and consumed.

№ 7. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА РАННОНЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ В М. ВАЛОГА (ДОЛНАТА ЛЪКА) КРАЙ СЕЛО ОХОДЕН, ОБЩИНА ВРАЦА

Георги Ганецовски

Проучванията на раннонеолитно селище и обреден център Оходен-Валога се реализират за петнадесета поредна година. Средствата са осигурени от Община Враца. Екипът е в състав: Георги Ганецовски – ръководител, д-р Вивиана Митева – заместник-ръководител, д-р Радка Златева, Михаил Николов от НБУ и 7 безработни от село Оходен.

В обекта са регистрирани два културни пласта с вкопани структури, принадлежащи съответно към етапи Оходен I и Оходен II (Ганецовски 2014, 71-82).

През изминалия археологически сезон е проучена площ от 100 кв.м в четири квадрата от сектор „юг„ (обр. 1). Дебелината на културния пласт варира от 0,3 м, в участъците извън структурата, до 0,9 м – във вкопаните части на структурите.

Структура 15 е регистрирана в последните дни на 2015 г. в два квадрата (G12 и F12)(Ганецовски 2016, 71-82). През 2016 г., освен този участък, са разкопани още два квадрата (G11 и F11) в южна посока, следвайки очакваното разположение на останалите части от структурата, съобразно цвета на седимента и наситеността с археологически материали.

В участъка на вкопаната част на структурата са установени две нива на запълване, които добре се отличават от околния плътен, светлокафяв седимент и едно ниво на вкопаване с плътен сиво-жълт седимент, покриващ стерилното дъно на структурата.

Теренните наблюдения от ниво 2 на запълване показват, че структурата е съставена от две големи овални ями, обозначени съответно като структура 15 в квадрати F12–G12 и структура 15а в квадрати, F11–G11 (обр. 1 и 3). Установено е размесване на пластовете и съдържащите се в тях археологически материали вследствие на ерозия и заливания на терена.

Северната част, обозначена като структура 15, е стъпаловидно вкопана с около 0,3 м спрямо древния терен. Тя е запълнена с плътен сиво-жълт седимент (т.е. карбонизирана пепел), съдържащ керамични фрагменти, животински кости и камъни. На конусовидното дъно се наблюдават следи от горене с въгленчета, опалени мазилки и черупки от миди. Върху него лежат останките на голямо каменно съоръжение, съставено от изветрели варовикови валуни и ломени камъни. То има формата на два полукръга, съответно в посоките север и юг. Допускаме, че това се останките на каменна основа от стена, изградена в североизточната част на структурата и прилепено към нея отоплително съоръжение с основа от подредени камъни, измазани с глинена замазка.

Установи се, че структура 15 е оградена от леглата на осем, плитко вкопани в твърдия, светлокафяв терен кола с овална или неправилна форма (обр. 1).

В структура 15 преобладава керамика от етап Оходен I (която се характеризира с тъмнокафява или бежова повърхност, пръстеновидни столчета, вълнообразни устийни ръбове и въжести или тубести дръжки), но се срещат и фрагменти с черна рисунка върху червена повърхност от етап Оходен II. Тук са открити три артефакта от обсидиан и един малахитен къс.

Южната част, обозначена като структура 15а, има неправилна овална форма, ориентирана по дългата си ос в посока изток–запад (обр. 1 и 3). Тя е вкопана стъпаловидно спрямо древната повърхност с около 0,45/0,5 м. Дъното е конусовидно със сиво-пепеляв цвят и с добре личащи следи от горене. Върху него са разчистени камъни, опалени мазилки, въглени и керамични фрагменти, лежащи в плътен и твърд, сиво-жълтеникав, карбонизиран седимент. И тук е регистрирано съоръжение, съставено от изветрели, варовикови камъни с дъговидна форма, разположено върху твърдото, опалено дъно на структурата. Структура 15а също е оградена от леглата на седем кола, като ситуацията е сходна с тази при структура 15 (обр. 1).

В структура 15а преобладават керамични фрагменти характерни за етап Оходен II (високи конични или цилиндрични столчета и черна рисунка върху червена повърхност), но се открива и значително количество керамични фрагменти, характерни за етап Оходен I.

Стратиграфията на вкопаните структури е следната: под орницата е разположен тъмнокафяв пласт, наситен с археологически материали. Под него лежи плътен сиво-жълт, пепеляв пласт с висо-

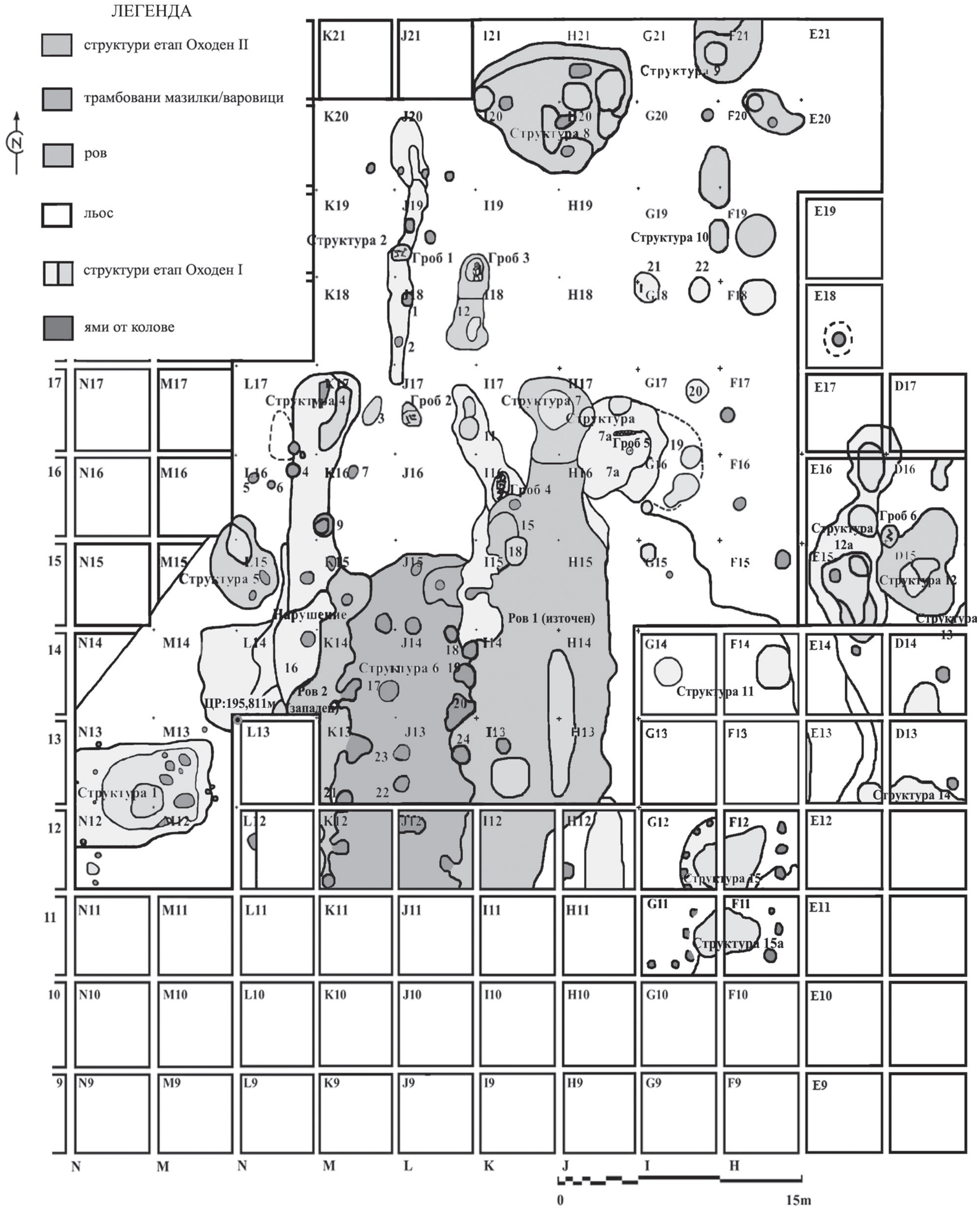

Обр. 1. Общ план на обекта с обозначение на проучваната през 2016 година структура 15/15а.

Fig. 1. General plan of the site and structure 15/15a excavated in 2016.

ка плътност, също съдържащ голямо количество археологически материали. Той застъпва стерилен светлокафяв плътен пласт (обр. 2).

Керамиката от етап Оходен I е характерна за втория етап на култура Протостарчево (Тодорова, Вайсов 1993, 59-63; Srejović 1995, 251-263). Керамиката от етап Оходен II има многобройни сходства с етап Старчево II (Garashanin 1979, 134-138).

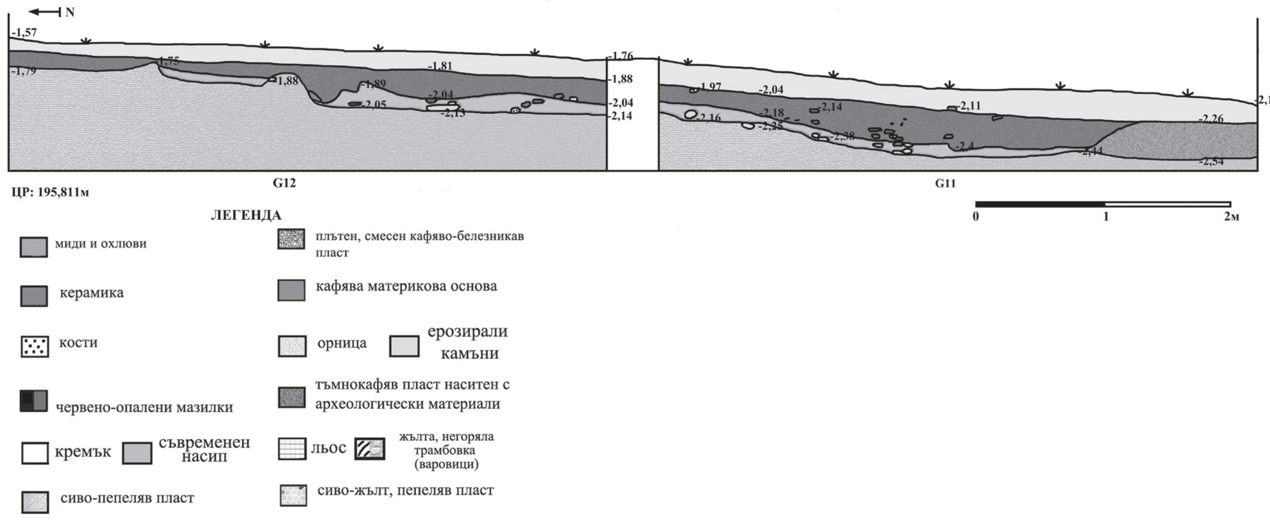

Обр. 2. Структура 15, източен разрез на квадрати G12,2-3-G11, 2-3.

Fig. 2. Structure 15, Eastern cross-section of squares G12,2-3-G11, 2-3.

Обр. 3. Структура 15, ниво на вкопаване, поглед отгоре.

Fig. 3. Structure 15, view from the top.

Получената научна информация от проучванията през 2016 г. и особено пространствените анализи на откритите материали дават ясна представа за наличие на две вкопани структури в изследвания участък със съответните каменни съоръжения към тях (обр. 1).

Литература

Ганецовски 2016: Г. Ганецовски. Редовно археологическо проучване на обект раннонеолитно селище в м. Валога (Долната Лъка) край село Оходен, община Враца –Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 71-82.

Ганецовски 2014: Г. Ганецовски. Свещеното място в раннонеолитното селище Оходен-Валога. – Годишник на националния археологически музей, 12. София, 2014, 71-82.

Тодорова, Вайсов 1993: Х. Тодорова и И. Вайсов**.** Новокаменната епоха в България. София, 1993, 59-63.

Garashanin 1979: M. Garashanin. Centralnobalkanska zona. – In: Milutin Garashanin (ed.). Praistorija jugoslocenskih zemalja. Sarajevo, 1979, 134-138.

Srejović 1973: D. Srejović. Die Anfänge des Neolithikums im Bereich des mittleren Donauraumes. – In: Milutin Garasanin, Nikola Tasic, Benac Alojz (ed.). Actes du VIII-e Congres UISPP, 2, 1973, 252-263.

REGULAR ARHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT VALOGA (DOLNATA LUKA) EARLY NEOLITHIC SITE NEAR THE VILLAGE OF OHODEN, VRATSA MUNICIPALIITY

Georgi Ganetsovski

The studies on the Early Neolithic settlement and ritual centre in Ohoden-Valoga locality are implemented for the fifteenth consecutive year over an area of 100 sq. m. Structure 15, registered in the last days of 2015, was completely excavated (Ганецовски 2016, 71-82).

The discovered pottery is related to two cultural layers registered at the site. The pottery from Ohoden I stage is characteristic of the second stage of the Protostarchevo culture (Тодорова, Вайсов 1993, 59-63; Srejović 1995, 251-263). The pottery from Ohoden II stage shows numerous similarities to Starchevo II stage (Garashanin 1979, 134-138).

№ 8. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОНЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ СЛАТИНА – СОФИЯ

Васил Николов, Десислава Такорова, Емилия Сиракова, Тодор Дяков, Кръстан Митов, Виолета Стоицова

Четвърти сезон продължават възобновените археологическите разкопки на раннонеолитно селище Слатина. Финансирани са от Столична община чрез проект на Народно читалище „Джон Атанасов“ (София) по програма „Култура“. Неоценимо съдействие оказа и Столичния инспекторат.

Селището се намира на левия бряг на Слатинска река. Площта му е била около 300 дка, но голяма част от културния пласт е унищожена в резултат на строителни дейности. Запазената част на селището е ок. 8 дка.

Проучванията през тази година обхващат площ от над 400 кв. м. Работата отново е съсредоточена в западната част на обекта. Дебелината на проучения културен пласт варира между 0,10 до 0,50 м, в него са установени останки от четири нива на обитаване.

Допроучени са останките от две пещи, многократно преправяни – структури 2 и 3, регистрирани през 2014 г., които са силно нарушени и стратиграфски трудно могат да се отнесат със сигурност към конкретно ниво, но най-вероятно към IV.

От ниво V е проучена останалата под метално покритие от 2013 г. част от негорялата къща V.1 – дължина 6 м (С–Ю) х ок. 1 м (И–З). На места е разкрито подовото ниво, маркирано от сива прослойка, върху която се откриват фрагменти от керамични съдове.

От ниво VI са изчерпани редица траншеи за стени на проучени вече постройки: траншея на западната стена на къща VI.1; траншея на южната и източната стена на къща V-VI.2, траншея на южната стена на къща VI.3. Допроучени са останките от къща V-VI.2. Преди изграждане на къщата и преди нивелирането на терена с глина под западния край на северното помещение са поставени разцепени на две дървета с посока на дългата ос С–Ю.

Към това ниво се отнася новорегистрирана къща – VI.5. Разположена е в югоизточната част на проучваната площ. Регистрирана е само западната ѝ част, като източната остава под централния профил на обекта в непроучваната площ. Къщата е негоряла и останките ѝ са лошо запазени. Размерите ѝ са установени чрез траншеите за западната и северна стена: 7,70 м (С–Ю) х 3,30 м (И–З). Вкопана е на дълбочина 0,20–0,30 м в горелите деструкции на по-ранна къща, а строителните траншеи са вкопани и в стерилната основа. Подовото ниво лежи директно върху трамбованите на място горели деструкции на по-ранна постройка. В къщата е регистрирано и проучено само едно съоръжение – пещта (структура 41), източно от нея са документирани останки от издигната над нивото на пода глинобитна площадка, използвана за домакински нужди. Пещта е разположена в югозападния ъгъл на къщата. Има подковообразна форма, като входът е разположен асиметрично на северната ѝ страна. Пред отвора ѝ е разположен подиум с правоъгълна форма със заоблени ъгли. Пещта е претърпяла три преустройства.

Основната част от проуванията през 2016 г. са съсредоточени върху останките от две опожаре-

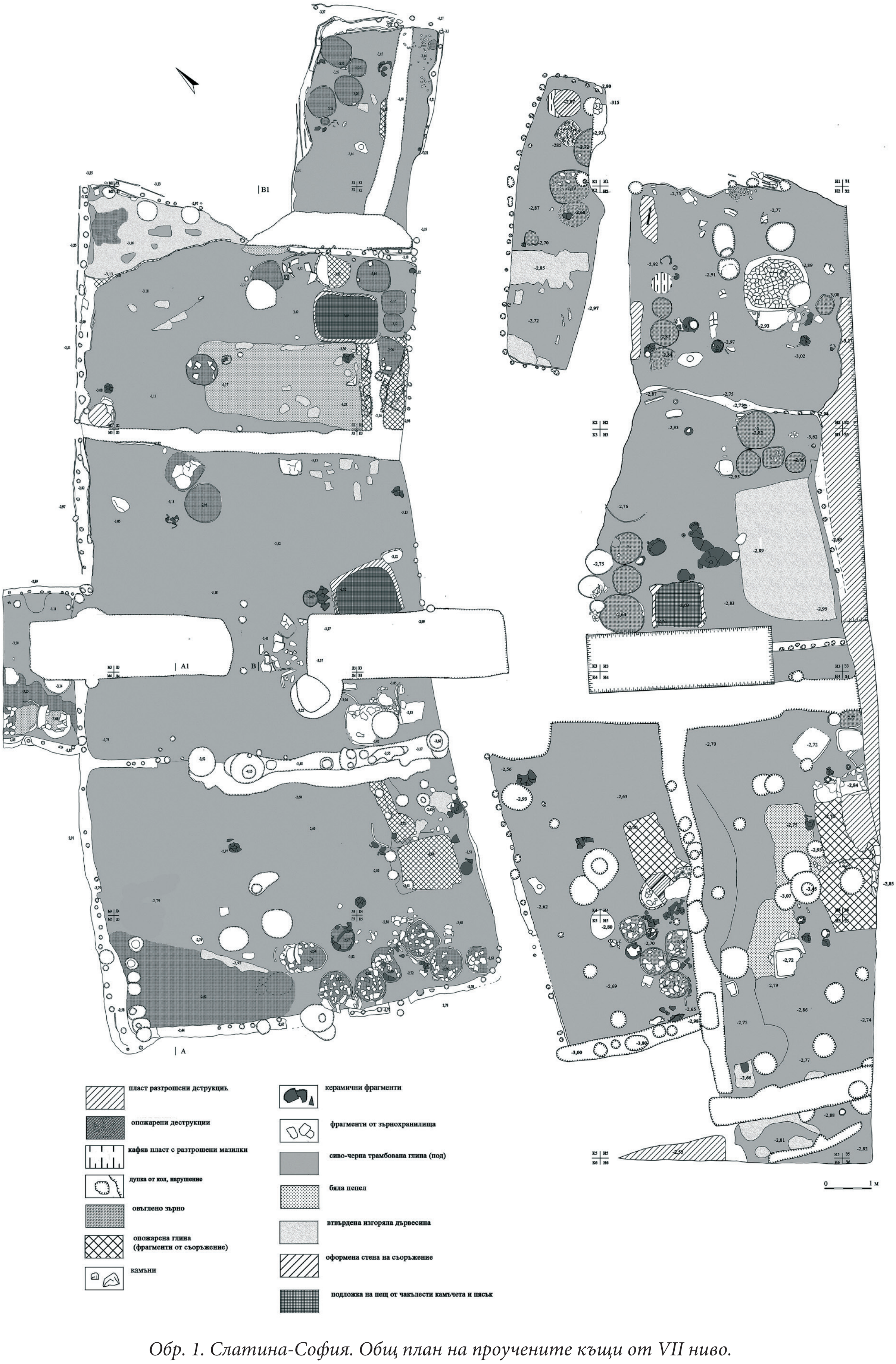

Обр. 1. Слатина-София. Общ план на проучените къщи от VII ниво.

Fig. 1. Slatina-Sofia. Plan of building level VII excavated.

ни постройки, отнасящи се към VII ниво – най-ранният етап на застрояване в тази част на селището (обр. 1 и 2).

В източната част на проучваната площ са разкрити опожарени деструкции, които се отнасят към проучената през 2013 г. къща VII.1. Къщата продължава частично под източния и вероятно под южния профил на сектора. Има значителни размери, ок. 155 кв. м само в рамките на проучената площ, и сложен план. Състои се най-малко от три помещения, във всяко от които има куполна пещ и множество хранилища.

Западно от тази къща, на разстояние 0,70–1,80 м, е разположена друга къща – VII.2-3. Деструкциите ѝ достигат дебелина до 0,30–0,40 м (обр. 3). Тя е почти изцяло разкрита, има площ ок. 142 кв. м. Дългите ѝ стени (с посока С–Ю), изградени с колово-плетена конструкция, са дъговидно извити. Включва три почти еднакви по площ помещения – северно, централно и южно, както и две малки странични помещения със стопански функции (на късата северна и на дългата западна стена). Северното помещение има слабоизразена трапецовидна форма, ориентирано е с дългата ос И–З. Пещата, с долепеното до северната ѝ стена хромелно съоръжение, се намира в североизточната част на помещението. Южно от нея е разположен глинобитен подиум. Зад пещта, между нея и стената, са разположени различни по форма и размери зърнохранилища. Такива се откриват и по протежението на северната стена. В северозападния ъгъл на къщата също е разкрит дъговидно оформен глинобитен подиум. Върху него се открива пласт овъглена до бяло дървесина. Под нея се разкрива овъглено с класовете зърно. Централното помещение е със слабоизразена правоъгълна форма. То е най-силно нарушено от по-късни вкопавания. Пещата се намира пред централната част на източната стена. Предната ѝ част (западната) е покрита с висящи релефни триъгълници. Северно и южно от нея се намират

Обр. 2. Слатина-София. Общ план на проучените през 2016 г. къщи от VII ниво. Въздушна снимка.

Fig. 2. Slatina-Sofia. Plan of building level VII, excavated in 2016. Aerial photo.

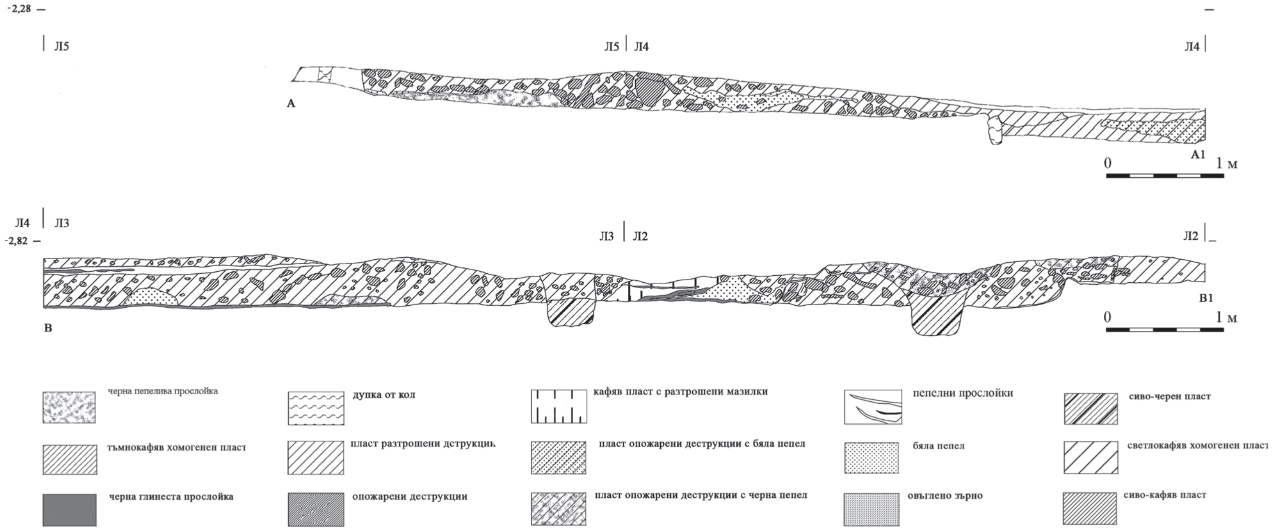

Обр. 3. Слатина-София. Профил север-юг през деструкциите на къща VII.2-3, поглед от изток.

Fig. 3. Slatina-Sofia. N-S cross-section of the burnt debris of house VII.2-3, view from the east.

останки от зърнохранилища. Южното помещение има слабоизразена трапецовидна форма, ориентирано е с дългата ос И–З. Пещта се намира пред централната част на източната стена. Северно от нея е разположен глинобитен подиум, върху него се намира и долепеното до северната ѝ страна хромелно съоръжение. Хранилища с различна форма и размери са концентрирани в югоизточната част на помещението. В югозападния ъгъл, под останки от овъглена дървесина, се открива голямо количество овъглено зърно – вероятно там е съществувало хранилище от нетраен материал. До източната част на северната стена е изградена малка пристройка с площ ок. 11 кв. м, вероятно със стопански функции. В нея са изградени няколко хранилища, запазени във височина до 0,60 м. Поставен е каменен хаван, разкрити са останки от сърп. Пред западната стена на централното помещение е разположена втора такава пристройка. Тя е проучена частично, тъй като на запад излиза извън проучваната площ. В нея също са разкрити хранилища. Във всички помещения се откриват счупени на място керамични съдове, разнообразни находки от камък, кремък и кост.

Проученото селищно ниво се отнася към началото на периода с бялорисувана керамика (група Слатина).

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT SLATINA, SOFIA – EARLY NEOLITHIC SITE

Vassil Nikolov, Desislava Takorova, Emiliya Sirakova, Todor Dyakov, Krastan Mitov, Violeta Stoitsova

The 2016 excavation covered an area of 400 sq. m in the western periphery of the site. The work focused on the remains of two burnt houses, both of them of considerable size, belonging to layer VII, the earliest occupation level in this part of the settlement (figs. 1, 2). One of the houses was almost completely excavated (fig. 3). It is 142 sq. m large and its long walls (north-south oriented) are horizontally bowed, one inwardly and one outwardly. The house consists of three rooms of similar size, each of them featuring a domed oven, several large grain storage bins and numerous ceramic pots. Two small storage rooms housing many grain storage bins abutted the short northern and the long western wall.

This occupation level dates to the beginning of the White-painted Ware period (Slatina group).

№ 9. РАЗКОПКИ НА ПРАИСТОРИЧЕСКОТО СЕЛИЩЕ В М. МАСОВЕЦ КРАЙ С. ИЛИНДЕНЦИ, ОБЩИНА СТРУМЯНИ

Малгожата Гребска-Кулов, Петър Зидаров, Иван Василев, Иван Суванджиев, Брент Уитфорд, Мария Гюрова, Елена Маринова-Волф, Беатрис дьо Купер

Теренната работа на обекта продължи и през 2016 г. под формата на полево училище, финансирано от Фондация „Балканско наследство". През отчетната година се работи в квадрати B5, C4, и D5.

В квадрат В5 е проучено струпване от камъни и керамика в южната част на квадрата (c. 26), намиращо се под контекст 18 с подобен характер, проучен предходната година. От изток то е ограничено от глинобитна стеничка (c. 15), а върху най-горното ниво бяха разкрити рушевините от пещ с части от купол (c. 7). Част от керамичните фрагменти намерени в контекст 26 принадлежат на съд с фрагменти намерени и в контекст 42 (подложка от керамика, камъни и мазилки под подовата замазка на пещ в кв. С5. Това убедително доказва синхронността на двете отоплителни съоръжения, представляващи съставни части на недвижим инвентар на една къща (обр. 1).

От източната страна контекст 26 е ограничен от глинобитна стеничка (c. 15) с широчина 0,17–0,19 м. При демонтажа на стеничката бяха намерени още 6 миниатюрни глинени мъниста. В края на сезона навсякъде се стигна до стерилна основа.

Квадрат С4. Основните усилия бяха насочени в проучване на двете траншеи – контексти 18 и 23. Едната траншея (контекст 18) е ориентирана С–Ю и е продължение на траншеи разкрити в северните квадрати: А4 – (c. 54) и В4 – (c. 12). В квадрат С4 траншеята е с дължина 3 м, ширина 0,30 м и запазена дълбочина 0,40 м. От юг траншеята завършва с дълбока яма (c. 20) с дупка от кол.

Втората траншея, контекст 23, е перпендикулярна на първата и я пресича на едно място. Тя е

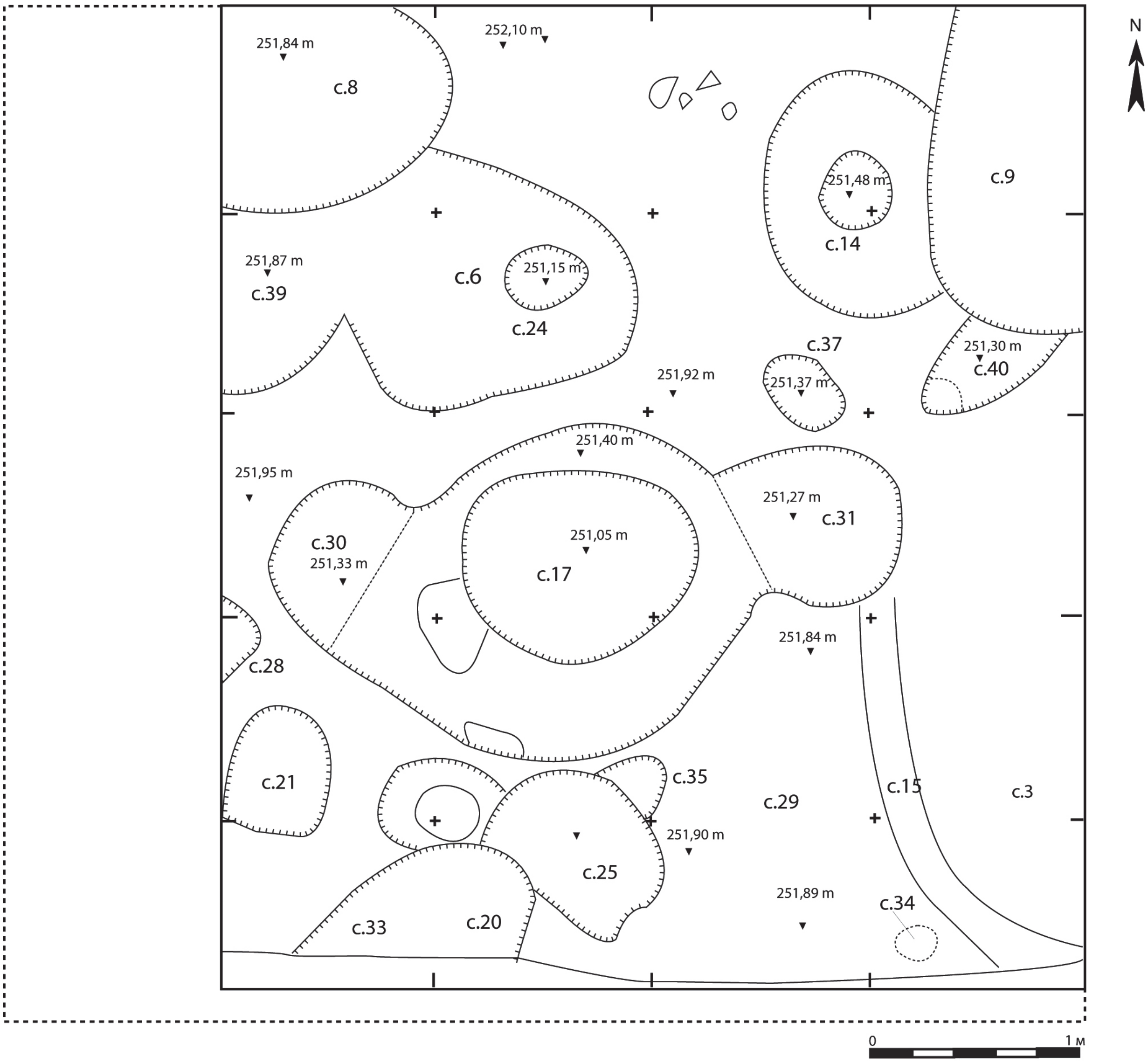

Обр. 1. Квадрат В5. Хоризонтален план на квадрата в края на проучванията 2016.

Fig. 1. Square B5: horizontal plan at the end of excavations 2016.

продължение на траншея (с. 43) от кв. С5. Траншеята е широка 0,40 см и дълбока 0,40 см, като дъното и тук е равно. Южната стена е много добре оформена, почти вертикална, докато северната е по-полегата. Тази траншея е успоредна на траншеята (контекст 30), разкрита в кв. В4 и има същите морфологични характеристики.

Прави впечатление, че двете траншеи (с. 30 в кв. В4 и 23/43 в кв. С4 и С5) са абсолютно успоредни до рова и са разположени на еднакво разстояние от 5 м помежду си и спрямо рова. Третата траншея (с. 18/кв.С4, с. 12/кв. В4 и с. 54/кв. А4) е перпендикулярна на рова и на двете други траншеи, но е по-късна от тях. Тази траншея е дълга 10 м и в двата края завършва с дупки от колове. Всичките три траншеи имат сходни форми и размери и в нито една от тях не са намерени дупки от колове, евентуални свидетелства за фондаменти на къщи (обр. 2).

В пространство на юг от опожарената къща, в кв. D5 се стигна до ненарушен археологически пласт. Тук са намерени фрагменти от подова настилка, голямо количество находки, включително глинена глава на елен, която е част от голям зооморфен съд, много сходен с този намерен в Мулдава.

Проучванията направени през 2016 г. напълно потвърждават наблюденията ни за съществуване на две фази на обитаване на селището (обр. 3).

Подложената на техно-типологически и трасологичен анализ кремъчната колекция наброява 85 инвентирани артефакта. Три номера са на псевдоартефакти.

Артефактите се отнасят към следните техно-типологически групи: типологически оръдия – 54; пластини – 5; отломъци – 9; фрагменти – 10; други – 4 бр. (3 ядра и една конкреция със следи от ядруване). Суровинно ансамбълът е разнороден – сред дебитажа и част от оръдията (микропробоите) са срещат различни суровини, които в голямата си част са близки до репертоара от Ковачево. Сред оръдията се отличава серия диагностични форми (8 бр.) от балкански флинт – белег на ранненеолитния кремъчен технокомплекс. Типологическият спектър включва: микропробои/свредели – 32, ретуширани пластини – 8, отломъци с ретуш и пробои/свредели – по 5 бр. Единично са представени лющник, стъргалка, напречно затъпена пластина и фрагмент от оръдие.

Пластините са изключително малобройни – 1 цяла и 4 фрагмента; отломъците и фрагментите са основно между 1.5 и 4 см. Трасологичният анализ позволи идентифицирането на 12 артефакта[1] със следи от употреба: 11 типологически оръдия и 1 отломък. Застъпените функции са: елементи от сърп – 5 оръдия, третиране на кожа – 2, прорязване на мек камък – 2, рязане на растения – 1, пробиване на неидентифицирана материя – 2. Инвентарът от обекта предоставя серии мъниста и кремъчни оръдия за пробиване. Предстои, обаче да се установи дали те са съвместими в контекста на общ процес. Като типологически репертоар (диагностични оръдия от балкански флинт и серия микропробои/свредели) се налага констатацията за близост с ансамбъла от Ковачево. В този смисъл един корелативен анализ в синхронен и диахронен аспект би бил много инструктивен.

Обр. 2. Траншеи, регистрирани във вътрешното пространство, оградено от рова (сн. Ив. Вайсов).

Fig. 2. Tranches registered in the inner space of the settlement enclosed by the ditch (photo I. Vajsov).

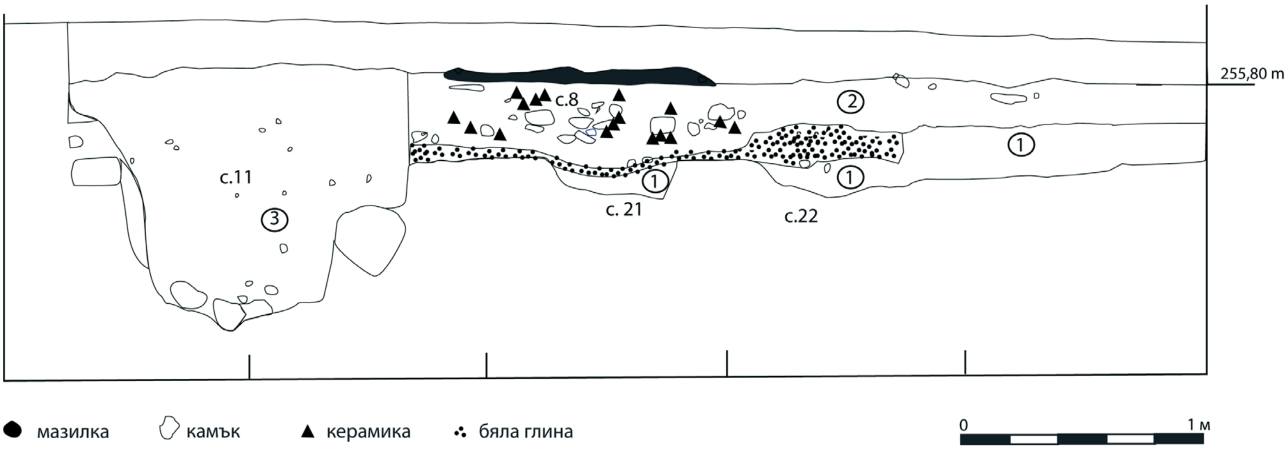

Обр. 3. Квадрат С4. Източен профил. 1. Ранненеолитен пласт. 2. Пластът от края на ранния неолит. 3. Средненеолитен пласт.

Fig. 3. Square C4: Eastern cross-section. 1. Early Neolithic layer. 2. Final early Neolithic layer; 3. Middle Neolithic layer.

[1] Микропробоите не са включени в категорията изделия с идентифицирани функции, защото са в процес на обработка.

EXCAVATIONS AT ILINDENTSI-MASOVETS NEOLITHIC SITE IN SOUTHWESTERN BULGARIA

Małgorzata Grębska-Kulow, Petar Zidarov, Ivan Vassilev, Ivan Suvandzhiev, Brent Whitford, Elena Marinova-Wolf, Bea de Cupere

The fieldwork in 2016 was aimed at continuing the work in the system of trenches and their possible connection with the ditch and the exploration of the space between the burnt house in sq. C5 and the northern arc of the surrounding trench in sq. A5.

The trenches are oriented to the cardinal directions. Two of them are absolutely parallel to the main ditch. The distance between the trenches and the main ditch is 5 meters. There is a third trench perpendicular to the main ditch and the two other trenches. Its stratigraphic position suggests that it is a later addition. This later trench is 10 m long and has post-holes at both ends. All trenches have similar shape and size, but it does not seem probable that they were made for house foundations. All pits around the trenches were excavated as well as a fireplace to the east of the later trench near the burned house in sq. C5.

In sq. B5, a number of pits were identified. Some of them formed complex systems consisting of several intersecting pits.

The flint assemblage comprises 85: 8 tools on blades of Balkan flint (part of the so-called EN formal toolkit) and a large series (32 items) of micropiercers/borers.

№ 10. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИ ОБЕКТ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. МАДЖЕРИТО, ОБЩИНА СТАРА ЗАГОРА

Петър Калчев, Десислава Андреева

Спасителните разкопки се проведоха в периода 27.09.– 5.11.2016 г. във връзка с инвестиционен проект за изграждане на административно-приемна сграда, складове и експозиционна площ за земеделска техника. Първоначалната цел на проучването беше констатиране на културен пласт и определяне на хронологическата му принадлежност.

Обектът се намира до с. Маджерито, южно от съвременния град Стара Загора, в местността Могилката. На северозапад се намира Берекетската селищна могила, а на север протича р. Берекетска. Теренът на инвеститорите е разположен в северната периферна част на възвишението.

Сондажно е проучена площ от 580 кв. м, като сондажите са разграничени в два сектора:

Сектор I е разположен непосредствено южно от строящата се сграда на фирмата. В заложената

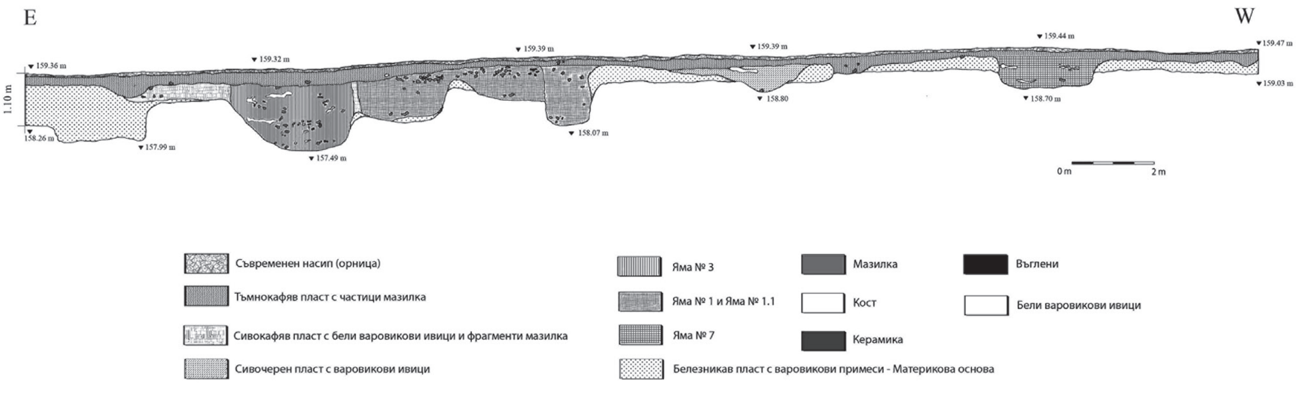

Обр. 1. Маджерито, Старозагорско. Сектор II. Контролен стратиграфски профил.

Fig. 1. Mardzherito, Stara Zagora region. Sector II. Control cross-section.

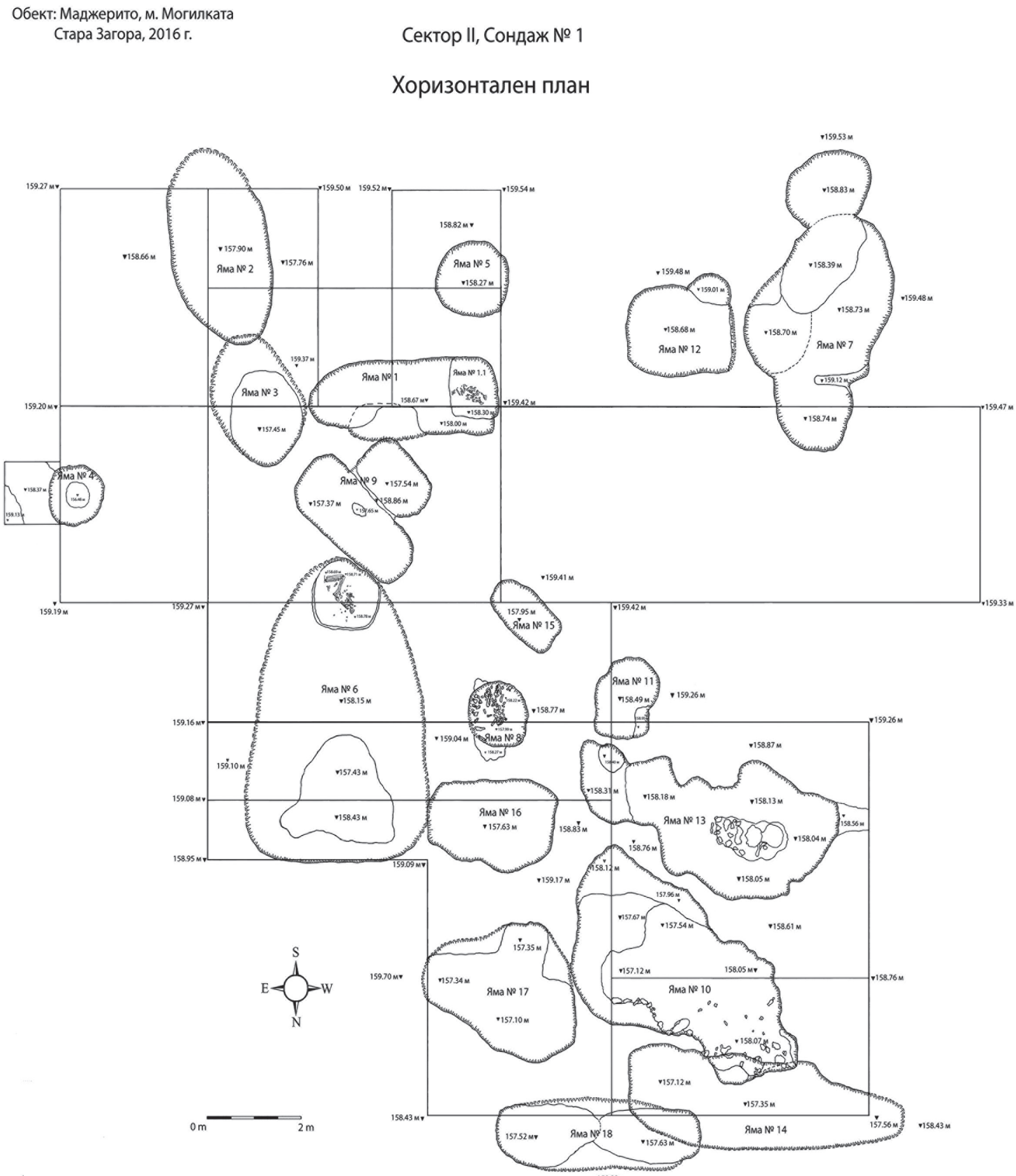

Обр. 2. Маджерито, Старозагорско. Сектор II. Общ план на проучените вкопани структури.

Fig. 2. Mardzherito, Stara Zagora region. Sector II. Plan of the excavated negative structures.

ивица с дължина 50 м, ширина 3 м и ориентация изток–запад е регистриран частично запазен хомогенен пласт от античния период, датиран по наличния сигнификативен керамичен материал в границите от средата на III в. до средата на V в. Дебелината на пласта варира от 1 до 1,20 м, като в източната зона е нарушен от съвременен боклучен насип. В западната зона пластът е запазен на площ около 45 кв. м. Археологически структури и съоръжения в ненарушения участък не са регистрирани. Пластът е хомогенен и съставен от кафява пръст, наситена с малки червени мазилки и варовикови камъчета, както и бели варовикови прослойки. Археологическите материали са представени от фрагменти от керамични съдове, животински кости и фрагменти от мазилки. На дълбочина 1,20 м е установена стерилна основа.

Сектор II. В направените сондажи в източната и западна части на сектора е констатирана стерилна основа на дълбочина от 1 до 1,40 м. Над стерилна основа лежи тъмен кафяв пласт без археологически материали.

Обр. 3. Маджерито, Старозагорско. Сектор II. Въздушна снимка.

Fig. 3. Mardzherito, Stara Zagora region. Sector II. View from the air.

Сектор I. Само в сондаж I, заложен в централната част на проучвания сектор, беше регистриран на площ от 350 кв. м. ненарушен културен пласт от раннонеолитния период – култура Караново I. На тази площ, върху стерилна основа, беше констатиран стерилен бял варовиков пласт с дебелина варираща от 0,70 до 1, 20 м. В пласта бяха проучени и документирани 18 ями от периодите: ранен неолит, късен халколит, желязна епоха и античност (обр. 2 и 3).

Ранен неолит. Проучени и документирани са 13 структури от ранния неолит (култура Караново 1 – Азмашки вариант). В зависимост от структурата и броя на вкопаванията могат да се разграничат три вида ями – с едно вкопаване (ями 2, 3, 10, 11, 14, 15, 16, 17 и 18), с две вкопавания (ями 1, 9 и 13) и с три вкопавания (яма 7) (обр. 1). Във всички ями са констатирани голям брой фрагменти от деструкции на жилища с различна големина – части от стени с отпечатъци от колове, подове и тавани с отпечатъци от греди, фрагменти от подиуми и обмазки от основи на пещи, фрагменти от зърнохранилища и хромелни камъни. Тънкостенната керамика е представена от всички видове раннонеолитни съдове – гърневидни, купи, паници, лалевидни съдове. Групата на червеноангобираните съдове, орнаментирани с бяла боя, е основна част от раннонеолитния керамичен комплекс. Специфична особеност на съдовете е, че фрагментите им са вторично изпечени. Находките са от камък, кремък, кост и керамика – гладилки, култови масички, шила, длета, тесли, зооморфна фигурка, лъжичка от кост, прешлени за вретено, тежести за тъкачен стан и др.

Кремъчната колекция наброява 64 артефакта: 61 броя са неолитни и три са хронологически по-късни (елементи от диканя). Неолитните артефакти са: ядра (7), пластини без ретуш (10), отломъци без ретуш (9), пластини с ретуш (22), отломък с ретуш (1), елементи от сърп (2) и типологически оръдия (10). Типологическите оръдия са представени от стъргалки (5), пробои (4) и тронкатюра – оръдие с напречно затъпяване (1)[1].

Проучените и документирани раннонеолитни ями са важно доказателство и потвърждение на тезата за ритуална практика на погребване на праисторическото жилище през неолита. Материалите от проучените ями в Маджерито са хронологически синхронни с културния пласт на праисторическото селище до Калитиново, Старозагорско. Изследваните проби от животински кости за радиовъглеродно датиране представиха хронологически диапазон 5990–5840 cal BC за развитието на Азмашкия вариант на култура Караново I в региона.

Късен халколит. Проучена и документирана е една структура от периода на късния халколит. Ямата има цилиндрична форма и по-тясно цилиндрично дъно; запълнена с кафява пръст с

[1] Анализът на кремъчната колекция е направен от Елка Анастасова (НАИМ-БАН).

фрагменти от мазилки, тънкостенни керамични съдове, животински кости, фрагменти от хромелни камъни.

Желязна епоха. Проучени и документирани са три ями от желязната епоха. В две от тях преобладават животинските кости, по-рядко се откриват фрагменти от керамични съдове. Яма 8 е с цилиндрична форма и по-тясно гърло. В ямата бяха открити големи фрагменти от животински кости на говедо от поне 4 индивида[1]. В яма 1.1, която също е с цилиндрична форма, бяха регистрирани останки от 5 кучета, две от които бяха проучени с изцяло запазени скелети на дъното на ямата. В третата яма (6) беше открит човешки скелет. Индивидът е погребан чрез формална инхумация в позиция хокер надясно. Липсват данни за обособяване на гробно съоръжение в ямата. Гробен инвентар също не е констатиран. Скелетът е добре запазен в анатомичен ред. Ямата е с диаметър около 5 м, като погребаният е разположен в южната периферия на съоръжението.

Антична епоха. Проучени са две антични ями. Едната от тях е с цилиндрична форма, диаметър 1,90 м и дълбочина 1,10 м, другата е овална, с елипсовидно сечение и размери 2,60 х 1,50 м и дълбочина 0,60 м. Запълнителят в ямите е от тъмнокафява пръст, наситена с мазилки, животински кости и керамични фрагменти от тънкостенни съдове, работени на колело.

Литература

Калчев, Андреева 2014: П. Калчев, Д. Андреева. Сондажно археологическо проучване на праисторическото селище Герена-Калитиново, Старозагорско. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 60-63.

Калчев, Андреева 2014: П. Калчев, Д. Андреева. Сондажно археологическо проучване на праисторическото селище Калитиново-Герена край Стара Загора. – Археология, 2014, 1-2, 49–69.

RESCUE ARCHEOLOGICAL EXCAVATIONS AT A PREHISTORIC SITE NEAR THE VILLAGE OF MADZHERITO, STARA ZAGORA MUNICIPALITY

Petar Kalchev, Dessislava Andreeva

The site is known as a prehistoric tell settlement and is situated in the Mogilkata locality to the south of the modern town of Stara Zagora. An area of 580 sq. m. was excavated. 18 negative structures dated to Early Neolithic, Late Chalcolithic, Iron Age and the Antiquity were excavated and documented in one of the 350 sq. m sectors. They were dug into a layer of white mortar 0,70–1.20 m thick. 13 pits were dated to the Early Neolithic and were realated to the Azmak variant of the Karanovo I culture (5990–5840 cal BC). The pits differed in structure and size. They yielded remains of different parts of the construction and the facilities of the prehistoric houses, pottery sherds and other artifacts.

№ 11. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ПИ 67800.8.881, М. КАВАЦИТЕ И СОЛИНАРИЯ, ГР. СОЗОПОЛ

Кръстина Панайотова, Маргарит Дамянов, Мила Чачева

Поземлен имот с идентификатор 67800.8.881 (идентичен с І – 8157) от землището на гр. Созопол изцяло попада в границите на обект „Античен некропол на Аполония в м. Каваците и м. Солинария“. Той се намира в м. Каваците, на около 3 км южно от Созопол, недалеч от „древната чешма с бистра и студена вода“ (Папайоанидис 2004, 24). Има неправилна четириъгълна форма, чиято дълга ос е с ориентация приблизително изток–запад. Теренът е с наклон на юг–югозапад. Неговата площ от 1130 кв. м е била използвана през последните години като място за депониране на строителни и др. отпадъци, които към момента на започване на проучванията бяха изчистени до пясъчен пласт.

[1] Животинските кости са определени от д-р Димитър Костов (Тракийски университет, Стара Загора).

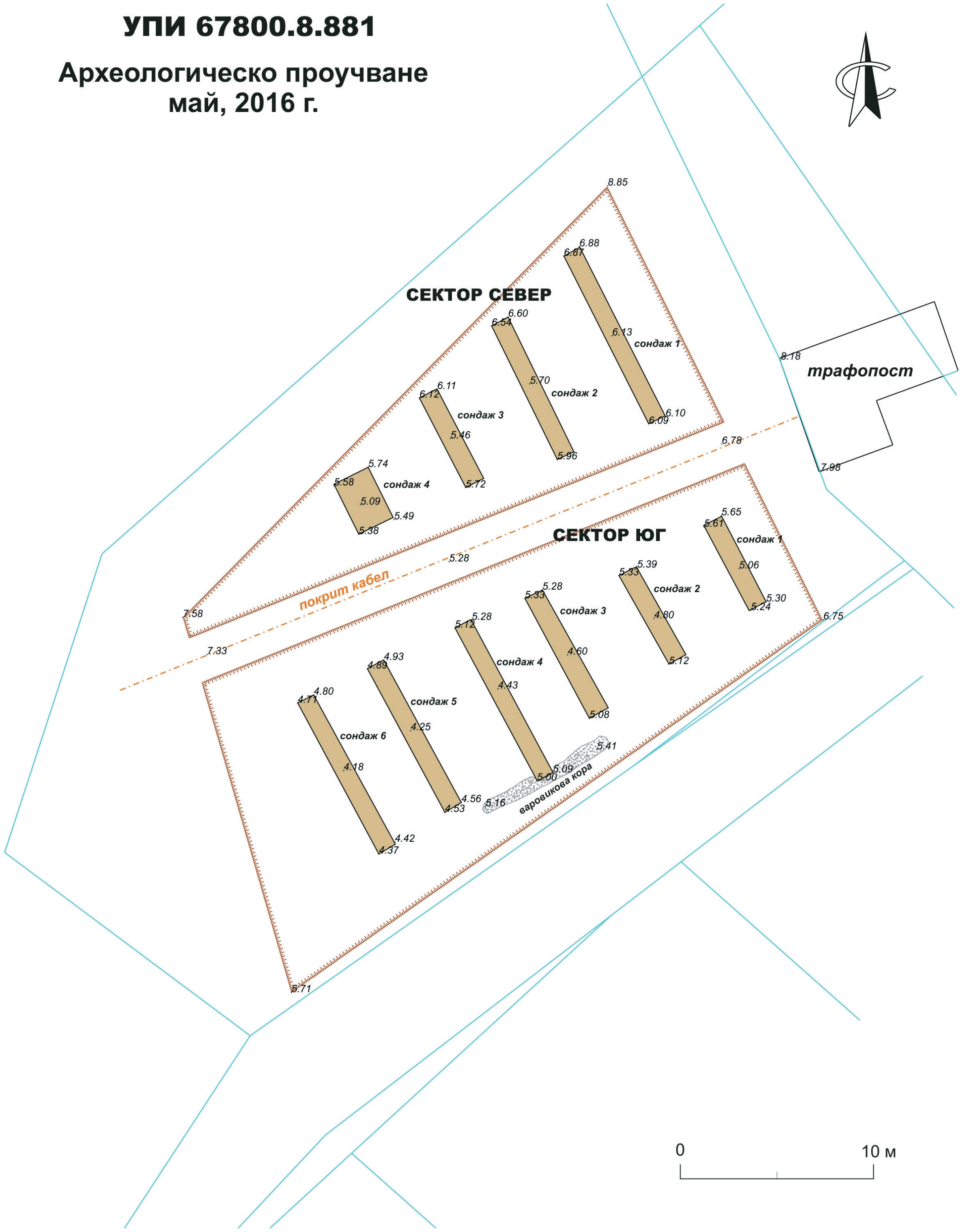

Обр. 1. План на проучванията в УПИ 67800.8.881.

Fig. 1. Plan of the site (ZP 67800.8.881).

В средата на парцела бяха разкрити два електропреносни кабела, покрити с тухли. Успоредно на електропроводите се намира и водопроводна тръба. Тяхното запазване на място предопредели разделянето на обекта на два сектора – северен и южен (обр. 1).

Бяха заложени общо десет сондажа (четири в северния сектор и шест в южния). Те са с широчина 1 м, дължина от 4 м до 10 м и ориентация СЗ–ЮИ (обр. 2). Според стратиграфските наблюдения в повечето сондажи до средна дълбочина от 0,60 м, навсякъде се констатират едни и същи напластявания:

- дебел (1,50–2,00 м в различните части на парцела) слой от чист жълтеникав пясък;

- тънък песъклив пласт с различни тинести примеси и оцветявания (в сиво, жълтеникаво и ръждиво-кафяво);

- под него следва пласт от сиво-черна глина с дебелина около 0,20 м (обр. 3), в който спорадично се откриват археологически материали – керамични фрагменти предимно от паници, някои от които с характерна за късния неолит украса, част от хромелен камък, части от чукалки, една от които със следи от охра, както и два броя кремъчни артефакти;

- в дълбочина продължава стерилна глина с кафяв цвят.

В два от сондажите (№№ 5 и 6), в югозападната част на изкопа, се установи наличието само на черна, мазна глина без никакви археологически материали.

Откритите малобройни находки вероятно са преотложени – свлечени надолу по склона. Те могат да се свържат с разположеното наблизо неолитното селище Буджака, обитавано през втората половина на VI хил. пр. Хр. (Лещаков, Класнаков 2007, 54–57; Класнаков и др. 2011, 66–67). Тези материали намират добри паралели и сред находките от проучените при разкопки къснонеолитни обекти в м. Аклади чеири, гр. Черноморец (Лещаков и др. 2009, 74–77) и кв. Хармани, гр. Созопол (Панайотова и др. 2014, 272).

Обр. 2. УПИ 67800.8.881 (поглед от запад).

Fig. 2. ZP 67800.8.881 (view from the west).

Литература

Класнаков и др. 2011: М. Класнаков, П. Лещаков, Г. Самичкова, Р. Александрова, Н. Спасов, Н. Илиев, Р. Златева. Спасително археологическо проучване на късонеолитно селище Буджака в зоната на УПИ 8035, гр. Созопол, област Бургас. – Археологически открития и разкопки през 2010 г. София, 2011, 65–68.

Лещаков, Класнаков 2007: П. Лещаков, М. Класнаков. Аварийни археологически разкопки на обект УПИ 8038 в м. Буджака, гр. Созопол, Бургаска област. – Ар-

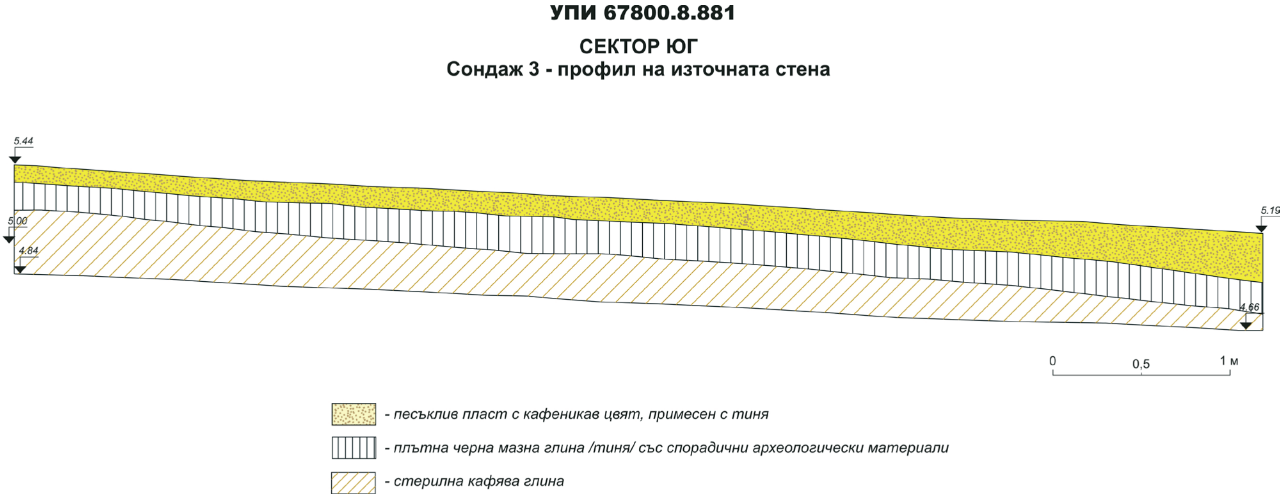

Обр. 3. Източен профил на Сондаж № 3, южен сектор.

Fig. 3. Eastern cross-section of trench № 3, southern sector.

хеологически открития и разкопки през 2007 г. София, 54–57.

Лещаков, и др. 2009: П. Лещаков, М. Класнаков, Д. Недев. Спасителни археологически разкопки на праисторически обект в м. Аклади чеири, село Черноморец. – Археологически открития и разкопки през 2008, София, 2009, 74–77.

Панайотова, и др. 2014: К. Панайотова, М. Дамянов, М. Чачева. Спасителни археологически проучвания в некропола на Аполония (VI–IV в. пр. Хр.) в кв. Харманите, ПИ 67800.502.410 и ПИ 67800.502.424 от землището на град Созопол. – Археологически открития и разкопки през през 2013 г. София 2014, 270–273.

Папайоанидис 2004: К. Папайоанидис. История на Аполония Понтийска – Созопол (от създаването ѝ до днес). София, 2004.

RESCUE EXCAVATIONS IN ZP 67800.8.881, KAVATSITE AND SOLINARIYA LOCALITIES, SOZOPOL

Krastina Panayotova, Margarit Damyanov, Mila Chacheva

Ten trenches were made; they were 1 m wide, 4 to 10 m long, and with an average depth of 0.60 m. The stratigraphic observations reveal the following uniform sequence of layers from top to bottom:

- a thick layer of pure yellowish sand (1.5-2 m thick in the various parts of the area);
- a thin sandy layer with various silty admixtures and colorations (grey, yellowish or reddish-brown);
- a layer of greyish-black clay, ca. 0.20 m thick. It yielded archaeological artifacts such as pottery sherds, mainly of bowls. Some of them are decorated in the style typical of the Late Neolithic, e.g. a fragment of a grinding stone, fragments of stone pestles, one of which bears traces of red ochre as well as two flint artifacts;
- brown clay, virgin soil.

Greasy black clay was detected only in two of the trenches in the southwestern part of the site.

The scarce number of the artifacts was probably not *in situ* and could be related to the Budzhaka Neolithic settlement situated nearby, which functioned in the second half of the 6th millennium. BC.

№ 12. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКОТО СЕЛИЩЕ ДАМЯНИЦА

Малгожата Гребска-Кулов, Иван Вайсов, Георги Иванов, Петър Зидаров, Кръстю Чукалев, Илия Кулов, Анета Бакъмска, Венета Генадиева, Владимир Славчев

Праисторическото селище Дамяница се намира в м. Османица (Кадийца), край с. Дамяница, община Сандански (GPS координати: N: 41° 30' 58.0847», E: 23° 16' 17.8190»). Това е нео- халколитно селище от открит тип, известно още от началото на 80-те години на миналия век, когато Лиляна Перничева (АИМ-БАН) и Малгожата Гребска-Кулов (РИМ-Благоевград) правят сондажни проучвания (Перничева, Гребска-Кулова 1985, 1988, 1989). Днес през обекта преминава трасето на АМ „Струма" ЛОТ 3.3, което наложи извършването на предварителни археологически проучвания[1]. За целта е положен един централен сондаж (ЦС), пресичащ селището по централната ос на магистралата и 64 контролни, разположени перпендикулярно на същия. Проучванията се направени по локална опорна пл. кв. мрежа, ориентирана по географския север, която се състои от кв. с размери на 20 х 20 м, на места сгъстена до такива с размери 5 х 5 м (обр. 1).

[1] Проучванията на обект №16 от АМ „Струма" се проведоха в съответствие с изискванията на ЗКН и договор между НАИМ-БАН и АПИ. Освен ръководителите на проучванията в екипа участваха още: Х. Маркова, Д. Марков, Г. Джурковска, С. Мирчева, С. Първанов, А. Атанасов, И. Славчева, Е. Митринова, П. Панчов, Й. Цветанов, И. Аролска, П. Ангелова, В. Генадиева, А. Бакамска, К. Чукалев, Р. Иванова, Р. Манджукова, С. Иванов, Д. Иванова, М. Анчев, П. Зидаров, Г. Костов, Б. Драганов, К. Митов, В. Николов, И. Суванджиев, В. Жекунова, Н. Захариев и др. Археоботаническите изследвания са направени от Е. Маринова (Center for Archaeological Sciences, Katholieke Universiteit Leuven, Belgium), археозоологическите – от Б. Де Купер (Royal Belgian Institute of Natural Sciences, Brussels, Belgium) и Н. Карастоянова, а изследванията на кремъчните ансамбли – от М. Гюрова (НАИМ-БАН).

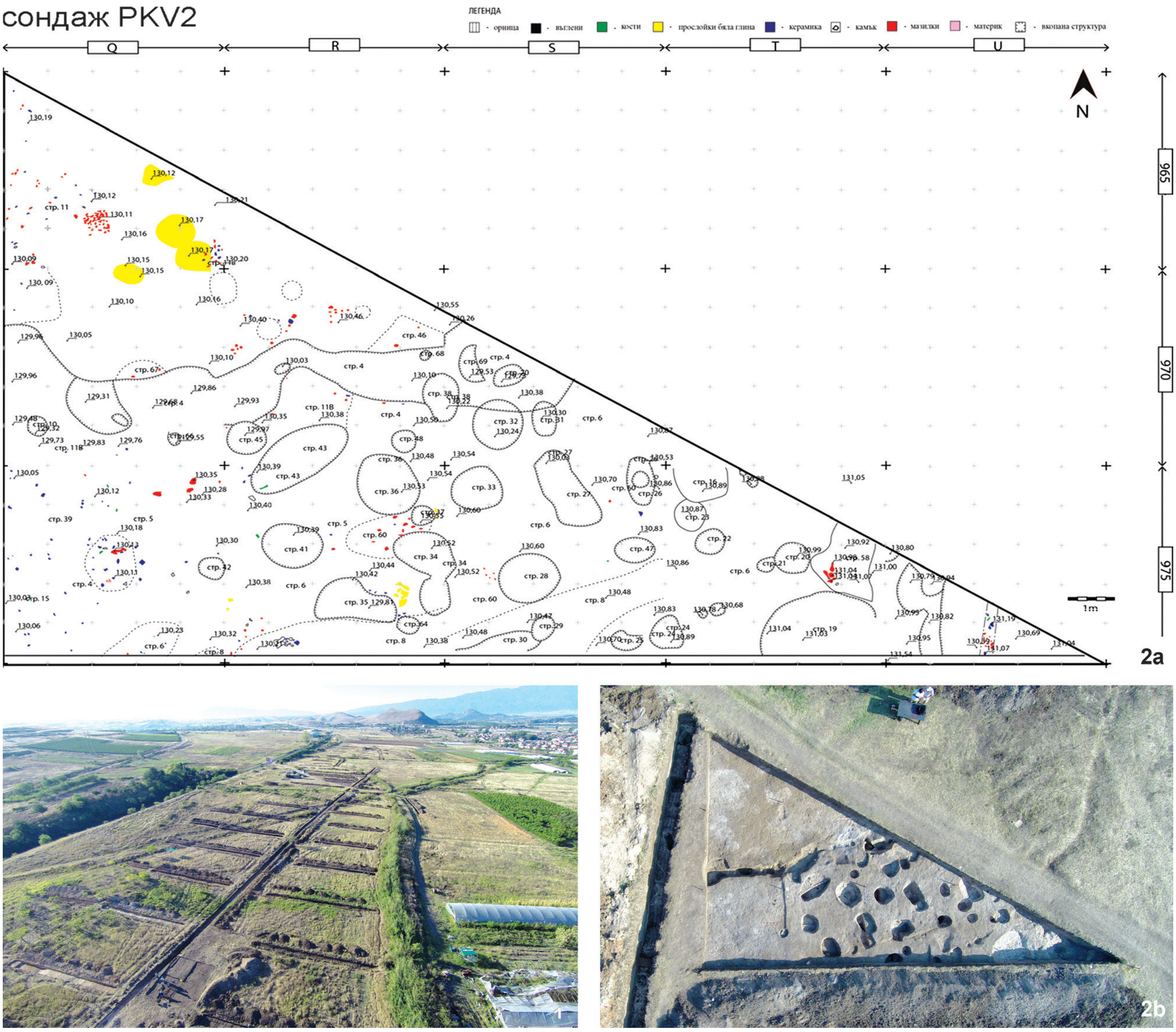

Обр. 1. Дамяница 2016: 1 – аерофотография на праисторическото селище Дамяница, етап предварително проучване 2016 год.; 2 – централен квадрат (PKV2), 2a – общ план на ситуацията – финален етап, 2b – аерофотография на ситуацията – финален етап.

Fig. 1. Damyanitsa 2016: 1 – aerial photography of the prehistoric settlement of Damyanitsa, preliminary research stage 2016; 2 – central square (PKV2), 2a – a general plan of the excavated area, final stage; 2b – aerial photography of the excavated area, final stage.

През 2016 г. са направени редица геофизчини изследвания (геомагнетика, вертикално електро сондиране и с георадар), които дават данни за наличието на археологически структури в междусондажните пространства.

Условно, обектът е разделен на три сектора, северен – от км 420+900 до км 420+670, централен – от км 419+160 до км 420+900 и южен – от км 420+384 до км 420+160 (обр. 2).

Сектор Юг (30 сондажа)

При проучванията на сектор Юг се установи, че в сондажите разположени източно от ЦС, където има основно ями, културният пласт е с малка дебелина, не повече от 0,50 м.

В сондажите на запад от ЦС ситуацията се променя. Дебелината на културните напластявания рязко се увеличава в западна посока, като пластът от късния неолит присъства във всички сондажи. Тук е регистрирана голяма денивелация на палео-терена, надхвърляща 3 м, с преотложени пластове, свлечени от изток, резултат от активни ерозионни процеси.

Сектор Централен (15 сондажа и един Централен квадрат – PKV2)

Централният квадрат (PKV2) е проучен изцяло. В него се очертават две зони: южна – с мно-

жество ями и северна – без такива. Тези зони са разделени с траншея със следи от дупки от колове, впоследствие използвана като отводнителен канал.

В сондажите от Централния сектор ясно се разграничават нарластяванията от късния неолит (когато селището приключило с опожаряване) и тези от ранния и късен халколит.

Сектор Север (27 сондажа)

Ситуацията е подобна на тази в южния сектор. В източната част има основно вкопани структури (ями), а дебелината на културния пласт не надвишава 0,40 м. Той постепенно нараства в западна и южна посоки, и към западната граница на сервитута надвишава 3 м. В южна посока дебелината на културния пласт се увеличава до 1,00–1,50 м. В тази част пластът с къснонеолитни материали е най-изразен и се препокрива с черния пласт от халколита. Изключение прави ситуацията в сондаж 35, където в западната зона се разкри голямо вкопаване, запълнено с многобройни и различни по структура и дебелина пластове. Откритите тук материали са от късния неолит.

В западните сондажи 46, 47 и 48 се откриха каменните основи на една многоделна сграда, а наличието на успоредните каменни зидове в междусондажните пространства, установени с георадар, предполагат съществуване на голяма такава с няколо вътрешни помещения. Монети, открити във вътрешността, я отнасят към III–IV в.

Датировка

Проучванята показват ясно изразено човешко присъствие през късния неолит, ранния и късен халколит, и през късната античност (III–IV в.) и имат голям принос в изясняване хронологията по Средна и Долна Струма. Специален интерес представляват наблюденията относно суперпозициите на керамиката с рисунка тип Акропотамос с тази тип Крионери, както и появата на графитната рисун-

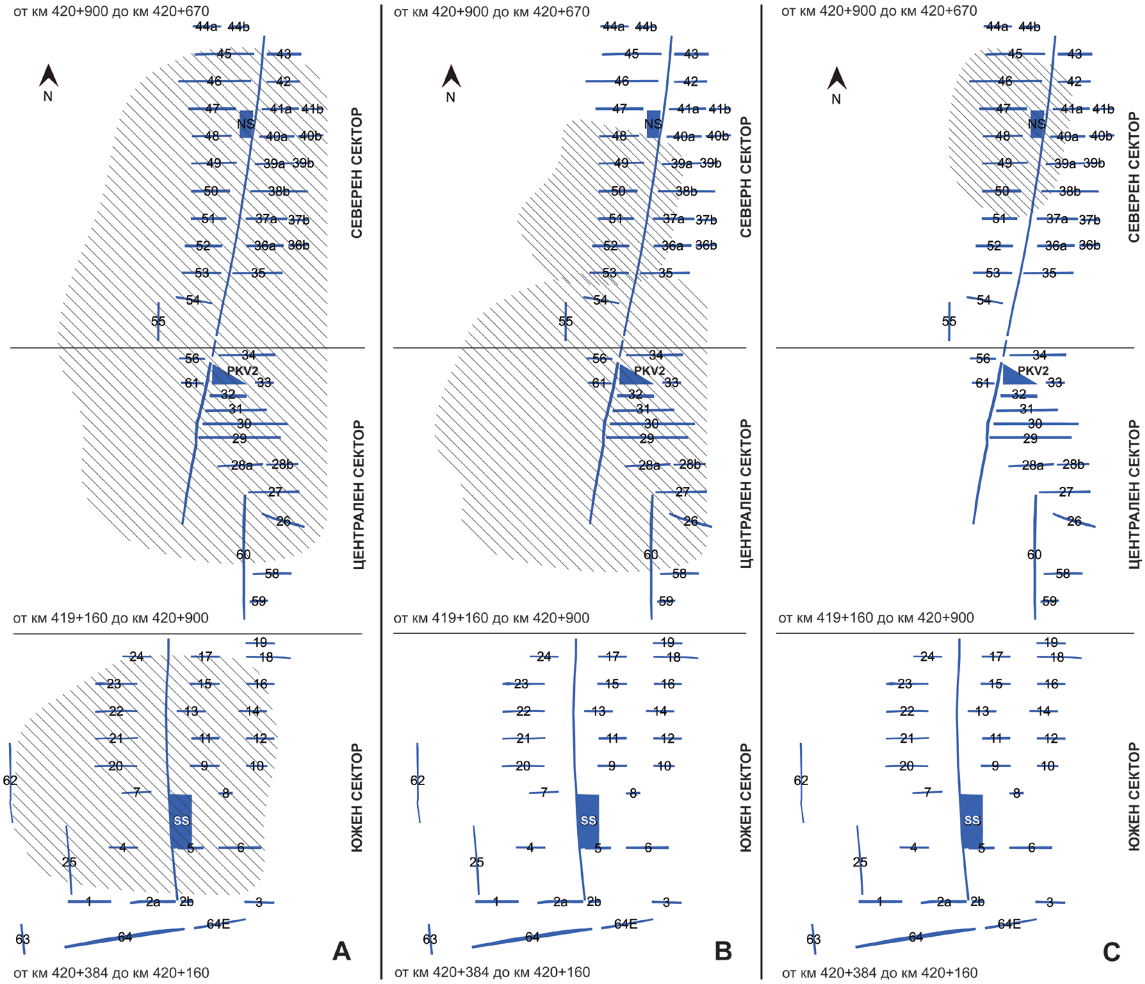

Обр. 2. Дамяница 2016: ареали на обитаване през различните периоди: A – късен неолит; B – халколит; C – късна античност III–IV в.

Fig. 2. Damyanitsa 2016: areas of occupation in the various periods: A – Late Neolithic; B – Chalcolithic; C – Late Antiquity, 3rd–4th c.

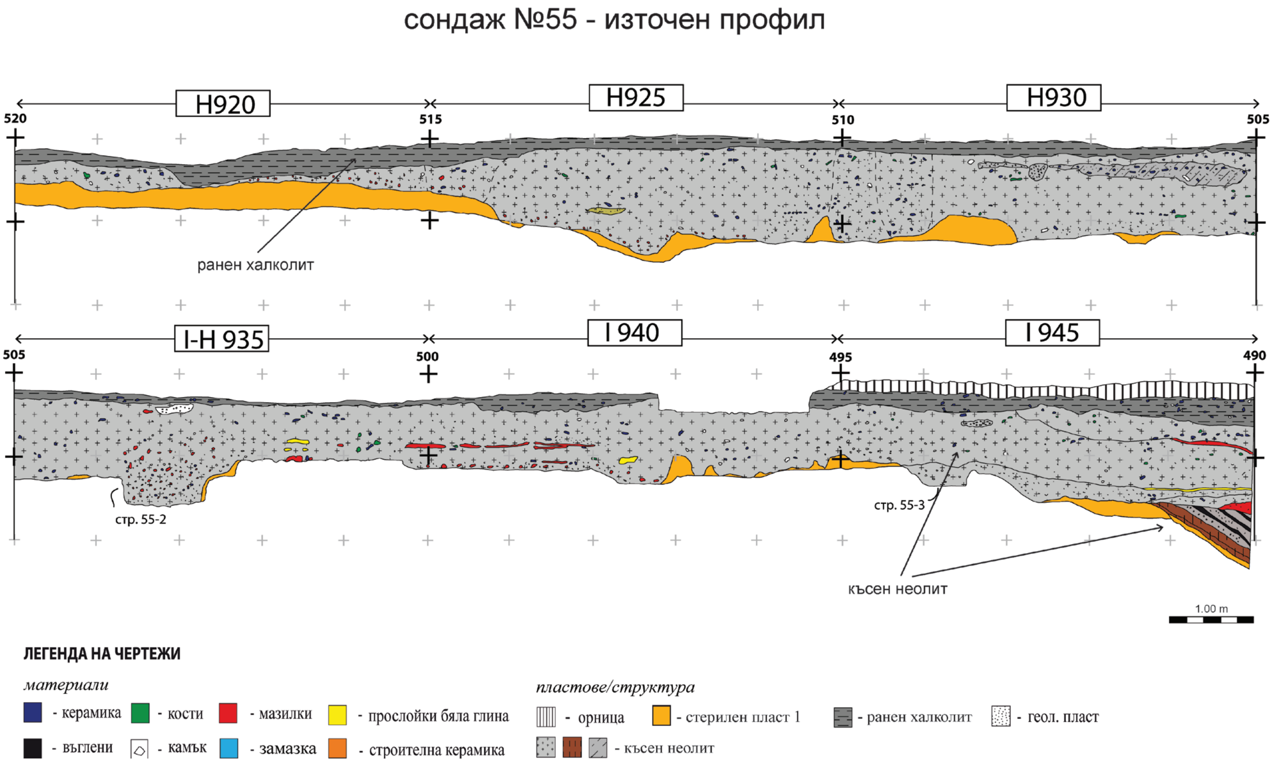

Обр. 3. Дамяница 2016: източен профил на сондаж № 55.

Fig. 3. Damyanitsa 2016: estern cross-section, trench № 55.

ка. За отбелязване е, че регистрираният в Дамяница преход от късния неолит към ранния халколит, свързан с опожаряване на селището, кореспондира със ситуацията, регистрирана в Промахон-Тополница. В Дамяница, наред с голямото количество антропоморфна пластика, прави впечатление липсата на т. нар. „светилници“, един доста типичен за култура Тополница-Акропотамос култов атрибут**.** Вероятно това се дължи на различния статут на двете селища, което предстои да бъде доуточнено при пълните археологически проучвания.

Литература

Перничева, Гребска-Кулова 1985: Л. Перничева, М. Гребска-Кулова. Сондажни проучвания на праисторическото селище край с. Дамяница, общ. Сандански. – Археологически открития и разкопки през 1985, В. Търново 1986, 24.

Перничева, Гребска-Кулова 1988: Л. Перничева, М. Гребска-Кулова. Сондажни проучвания на праисторическото селище край с. Дамяница, общ. Сандански. – Археологически открития и разкопки през 1988, Смолян 1989, 9.

Перничева, Гребска-Кулова 1989: Л. Перничева, М. Гребска-Кулова. Сондажни проучвания на праисторическото селище край с. Дамяница, общ. Сандански. – Археологически открития и разкопки през 2010 1989, Кюстендил 1990, 16.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF THE PREHISTORIC SETTLEMENT DAMYANITZA

Małgozata Grębska-Kulow, Ivan Vajsov, Georgi Ivanov, Petar Zidarov, Krastyu Chukalev, Ilia Kulov, Aneta Bakamska, Veneta Genadieva, Vladimir Slavcev

The Prehistoric settlement of Damyanitsa near the village of Damyanitsa, Sandanski Municipality, Blagoevgrad district, is a Late Neolithic and Chalcolithic open air settlement, similar to Promachon–Topolnitsa. Today, the site is affected by the construction of the Struma Motorway which led to the need for preliminary archaeological research. In 2016 a central long trench (CT) and 64 control trenches were made.

The site has been divided into three sectors – northern, central and southern ones (fig. 2). All three sectors have revealed archaeological structures dating from the Late Neolithic, Early and Late Chalcolithic and Late Antiquity (AD 3rd–4th c.). There is a break between the southern and central sectors. An ancient river bed was found, which led to the conclusion that the river must have caused numerous floods in the nearby settlements.

The great amount of anthropomorphic figurines, the absence of the so-called candlesticks should be noted as they are very typical of Topolnitsa–Akropotamos Culture. This is probably due to the different status of the two villages.

№ 13. СПАСИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИЯ ОБЕКТ ОТ РАННИЯ ХАЛКОЛИТ И КЪСНАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА МОЩАНЕЦ-ЧУКАТА, ОБЩ. БЛАГОЕВГРАД

Крум Бъчваров, Георги Кацаров

Археологическият обект е разположен на стръмните склонове и равния връх на възвишението Чуката на десния бряг на р. Струма, подножно стъпало във Влахина планина, североизточно от с. Мощанец, община Благоевград (обр. 1). Регистриран е през 2014 г. като „обект 4, ЛОТ 3.1, от км 363+400 до км 363+500“, по време на теренно издирване на археологически обекти за изграждането на АМ „Струма„ под ръководството на К. Чукалев. В рамките на сервитута на АМ „Струма“ попада площ около 18 дка. Общата денивелация на терена е около 50 м.

Във връзка с предстоящото строителство, през септември 2016 г. беше проведено предварително археологическо проучване с научен ръководител Крум Бъчваров, заместник-ръководител Георги Кацаров и следните членове на екипа: Десислава Такорова, Кръстю Чукалев, Атанас Цурев, Ради Радев и Николина Николова.

На повърхността по целия склон на подножното стъпало е регистрирано сравнително равномерно разпространение на единични обезличени и недиагностични фрагменти от керамични съдове и малки късове изпечена мазилка. Склонът е пресечен от няколко черни пътя, селскостопански канал и естествени улеи, образувани в резултат на ерозионни процеси.

С оглед изпълнение на целите на предварителното археологическо проучване, във всички подходящи зони извън районите с оголена скала, антропогенни и естествени нарушения бяха направени 38 сондажа с обща площ 500 кв. м (обр. 2).

В най-ниската част на проучваната площ от подножното стъпало и съответно в североизточния край на сервитута на АМ „Струма„ (сондаж Н30) бяха проучени три вкопани структури (стр. 1, 2 и 2.1) от късната желязна епоха, чиито горни части са унищожени в близкото минало при подравняване на терена за градина. Ямите имат овален хоризонтален план, максимален диаметър 2,60 м и максимална запазена дълбочина 1,10 м. Депозитите им се състоят от късчета

Обр. 1. Археологически обект Мощанец-Чуката. Панорамен изглед от североизток. С „А“ е означено местоположението на раннохалколитния обект на върха на подножното стъпало, а с „В“ – вкопаните структури от късната желязна епоха в долната част на склона.

Fig. 1. The archaeological site of Moshtanets-Chukata. Panoramic view from the northeast. 'A' shows the location of the Early Chalcolithic site at the top of the hill; 'B' shows the location of the Late Iron Age pits at the lower slope.

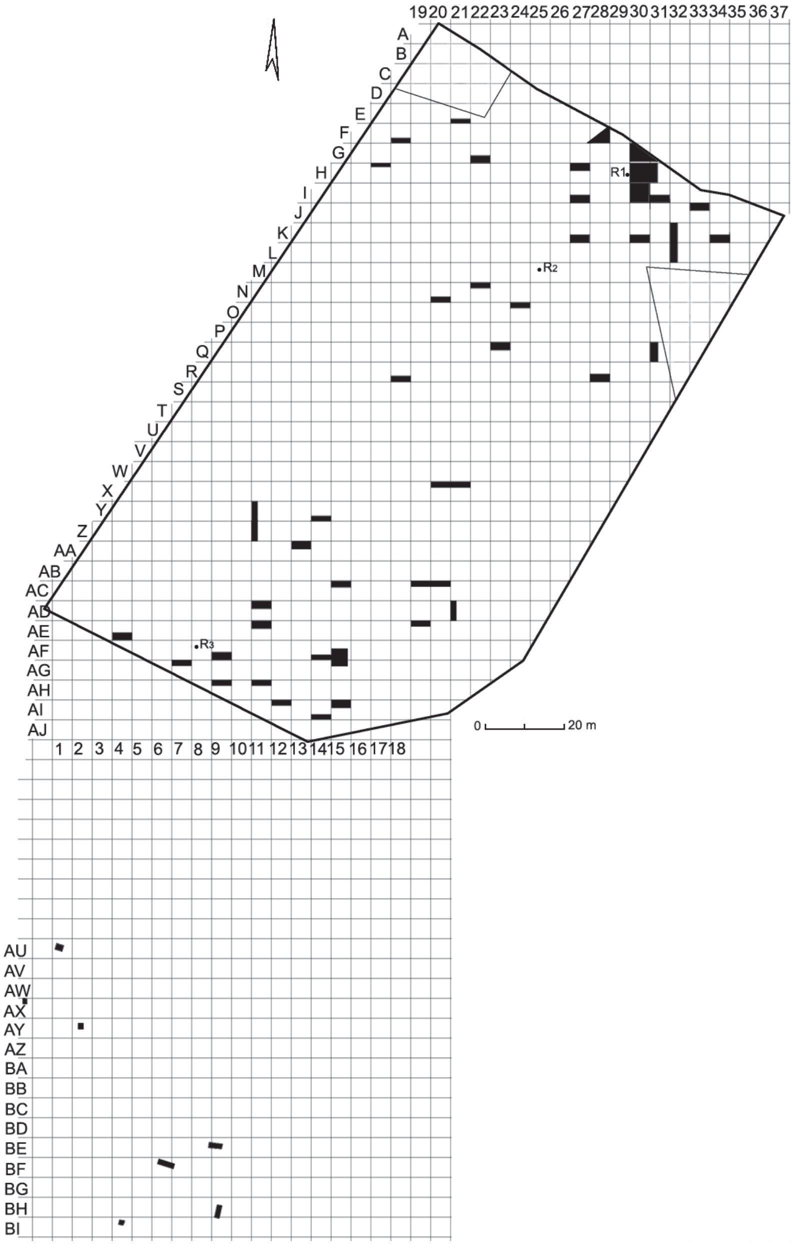

Обр. 2. Археологически обект Мощанец-Чуката. Общ план на сондажите.

Fig. 2. The archaeological site of Moshtanets-Chukata. Site grid with plan of the trenches.

изпечена мазилка, фрагменти от керамични съдове, от есхара и от основа на термично съоръжение, пирамидални тежести за тъкачен стан, камъни и животински кости. Културен пласт не е регистриран.

Керамичният комплекс на трите ями е характерен за периода втора половина на II–I в. пр. Хр.: съдове, изработени на ръка, имитиращи керамика на колело (кратеровидни съдове, полусферични паници, кани с S-овиден профил, хранилища) и монохромна керамика (кани, паници). Установени са и фрагменти от група Цепина с паралели в обекти в Западните Родопи.

Силно нарушените от рецентна дейност късножелезни вкопани структури вероятно са свързани със синхронните останки в самата основа на подножното стъпало, проучени от друг екип (обект 5; вж. Т. Христова, този том). В останалите сондажи по склона на подножното стъпало в рамките на сервитута на АМ „Струма“ не е установен културен пласт. Откритите единични фрагменти от керамични съдове, датиращи от ранния халколит и късната желязна епоха, са преотложени.

Върху сравнително равния терен в най-високата част на подножното стъпало над проучвания участък от сервитута на АМ „Струма“ бяха регистрирани нарушения на повърхността, включително малки изкопи. С цел установяване произхода на преотложените материали по склона на Чуката и съответно уточняване характеристиките на обекта, някои нарушения бяха оформени като сондажи. Културен пласт и археологически структури са регистрирани в три от тях, разположени в североизточната част на терасата.

Сондаж BH9 (NS 3 x EW 1 м). В северния край на сондажа са проучени останки от ъгъл на опожарена наземна постройка, вероятно от дървена конструкция, обмазана с глина, със сравнително плитко (около 0,80 м) вкопаване под пода (стр. 4). Постройката е регистрирана на дълбочина около 0,40 м под съвременната повърхност и е ориентирана в посока NW-SE/NE-SW. Проучената ѝ площ е около 1 кв. м.

Сондаж BF6 (EW 4 x NS 1 м). На дълбочина до 0,80 м под съвременната повърхност е регистрирана структура от ломени камъни (стр. 3), която продължава във всички посоки извън проучената площ (обр. 3). Камъните лежат в няколко „реда“ (до три с максимална височина 0,35 м) и се застъпват. Предназначението на структурата е неясно. Под нея са регистрирани два пласта с обща дебелина 1,20 м: горен, със сив цвят и фина структура, съдържащ въгленчета, дребни късове изпечена мазилка и фрагменти от керамични съдове; долен, със светлокафяв цвят и рохкава структура, съдържащ голям брой фрагменти от керамични съдове и въглени.

Сондаж ВЕ9 (EW 3 x NS 1 м). На дълбочина около 0,40 м под съвременната повърхност в северната част на сондажа е регистрирана структура от ломени камъни и фрагменти от керамични съдове (стр. 5). На запад, север и юг продължава извън рамките на проучената площ. В източния край на съоръжението хоризонтално са разположени пет големи камъка. Предназначението и евентуалната му връзка със стр. 3 са неясни.

Въз основа на характеристиките на керамичния комплекс, трите структури и съответно археологическият обект на върха на Чуката могат да се отнесат към ранния халколит (начало на V хил. пр. Хр.). Не са установени разлики в керамичния стил между отделните проучени в сондажите стратиграфски единици. Раннохалколитните керамични съдове от Мощанец–Чуката имат точни паралели в Струмско IIа, Българчево IV и Слатино–Кьро I–IV. В близост до стр. 4 е открита и керамична чаша, намираща аналози в Ситагри IV, което предполага човешко присъствие на това място и през ранната бронзова епоха. Малката площ на сондажите обаче не позволява по-категорични заключения нито за типа, нито за хронологията на обекта.

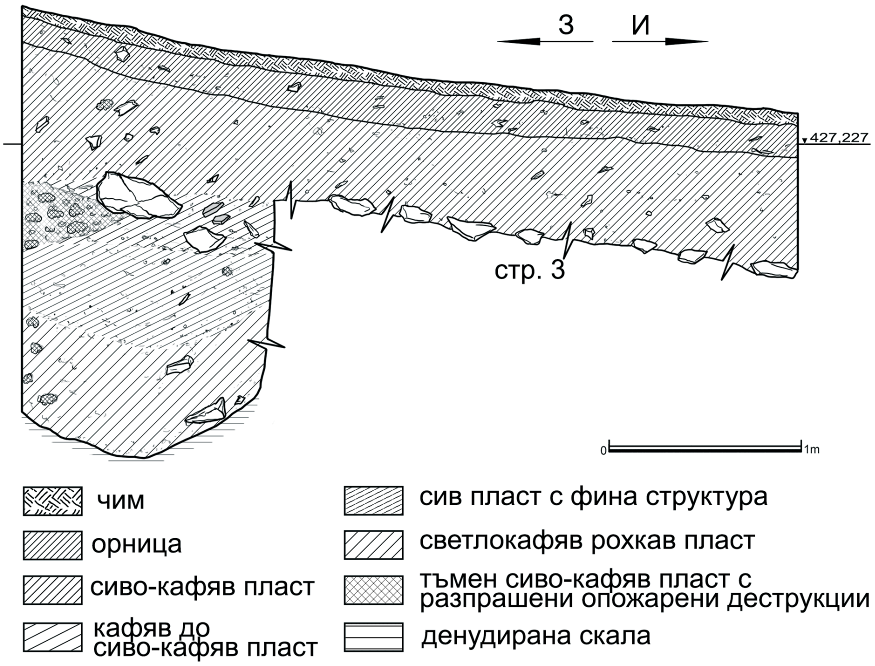

Обр. 3. Археологически обект Мощанец-Чуката. Сондаж BF6, северен профил. Ранен халколит.

Fig. 3. The archaeological site of Moshtanets-Chukata. Northern cross-section of trench BF6. Early Chalcolithic.

Резултатите от спасителното проучване показват, че силно обезличените фрагменти от керамични съдове по склона на подножното стъпало са преотложени от археологическия обект, разположен върху сравнително равния връх на Чуката извън сервитута на АМ „Струма„.

Благодарност

Авторите изказват благодарност на Красимир Ников и Малгожата Гребска-Кулов за консултациите относно керамичните комплекси, съответно от късната желязна епоха и ранния халколит.

EVALUATION DIG AT THE EARLY CHALCOLITHIC AND LATE IRON AGE SITE OF MOSHTANETS-CHUKATA, BLAGOEVGRAD MUNICIPALITY

Krum Bacvarov, Georgi Katsarov

The archaeological site is situated on the steep slopes and the flat top of the Chukata Hill on the right bank of the Struma River, a foot step of Vlahina Mountain, to the northeast of the village of Moshtanets, Blagoevgrad Municipality (fig. 1). An evaluation dig was carried out at the site prior to the construction of the Struma Motorway.

Thirty-eight trenches were made within the construction zone covering a total area of 500 sq. m (fig. 2). Three Late Iron Age pits (2nd–1st c. BC) were excavated at the lowermost edge. The other trenches on the upper slope yielded single relocated ceramic sherds only.

Seven trenches were made at the flat top of the hill outside the construction zone in order to identify the core area of the site. Small parts of a burnt house of wood-and-daub construction and two stone structures, walls probably (fig. 3), were excavated. The site is dated to the Early Chalcolithic (early 5th mill. BC), based on the pottery assemblage, and is contemporaneous to the site of Strumsko, located just across the Struma River.

№ 14. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ГОЛЕМИЯ ОСТРОВ ПРИ С. ДУРАНКУЛАК

Иван Вайсов, Владимир Славчев

През 2016 г. продължиха теренните проучвания на с. м. Големия остров при с. Дуранкулак[1] (обр. 1). Целта на проучванията беше допроучване на глинобитната платформа, разположена в сграда VII/8 и зоната северно от него (кв. Ж6–Ж3 и З5–З3).

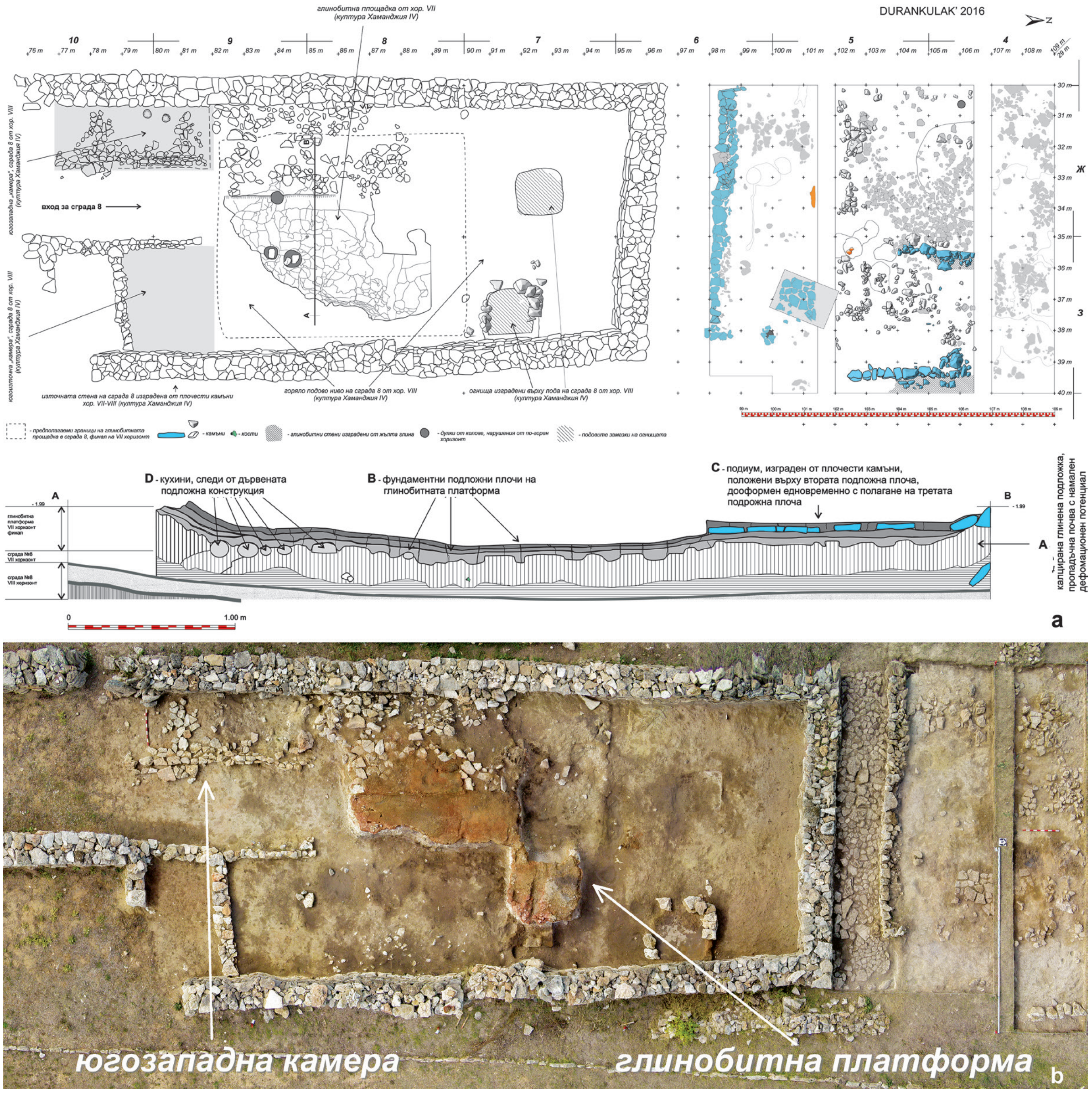

Обр. 1. Дуранкулак, Големия остров: а – план и профил на проучваните сектори през 2016 год; b – авиофотография на Сграда VII/8, етап 2016 г.

Fig. 1. Durankulak, Golemiya Ostrov: a – plan and cross-section of the sectors excavated in 2016; b – aerial view of building VII/8, 2016 excavations.

[1] Изследването се извършва в изпълнение на научно-изследователски проект „*Дуранкулак – врата към цивилизацията*“, финансиран от Министерството на културата на България по програма за предоставяне на целева финансова подкрепа за теренни археологически проучвания и теренна консервация. Освен ръководителите на проучванията в екипа участваха още: Х. Маркова, Д. Марков, Г. Джурковска, С. Мирчева, С. Първанов, А. Атанасов, И. Славчева, Е. Митринова и П. Панчов. Проучванията се финансират от Министерството на културата.

При допроучването на платформата се потвърдиха наблюденията от 2015 г., когато установихме, че тя е изградена върху дървена скара, направена от различни по дебелина и плътно подредени един до друг дървесни стволове. Ориентацията на елементите от подложната дървена конструкция е север–юг. Установихме, че фундаментът на платформата е направен от 3, а в източната част от 4 застъпващи се дебели пласта глина, примесени с до 70% плява.

Глинобитна платформа в сграда VII/8

Конструктивно глинобитната платформа е била изградена както следва: върху заравнените деструкции от западна стена на сграда VII/8 са били подредени, плътно един до друг, различни по дебелина, разполовени дървесни стволове, на места свързани с дебели въжета и уплътнени с тънки клони. След това те са обмазани с три дебели замазки, като при полагането на третата, по продължение на западната страна на платформата, е оформен и подиум (с височина 0,10–0,15 м) като ръбът му отстои на 1,50 м източно от нея. Подиумът е изграден чрез подреждането, плътно една до друга, на каменни плочи и е дооформен при полагането на третата замазка. След това площадката е била умишлено „опечена“, вероятно чрез изгарянето на натрупаните върху нея дървета, аналогично на технологията демонстрирана от В. Котиугъ при направените от него съвременни експерименти (Cotiugă 2009, figs. 1–3, 15–16). Вследствие на многократната експлоатация, платформата е слегнала (0,20–0,30 м), уплътнявайки кухините от изгорелите дървесни стволове под нея. Това е причината за наличието на многобройните пукнати по фундамента, което липсва при последващите многобройни замазки. Резултатите от проучванията на тази глинобитна площадка затвърдиха нашето убеждение, че това съоръжение представлява култова площадка, използвана за годишни обреди свързани с използването на огъня.

Структури от сграда VII/8

През 2016 г. се проучи и юго-западната „складова„ камера, която фланкира от запад южния коридор на сграда VIII/8. Установихме, че първоначално, плътно до западната стена на сградата, е бил изграден подиум, за чиято основа са използвани плочести камъни. Същите са обмазани с пласт от жълта глина (дебелина 0,15–0,20 м), в който, до северната периферия, бе открита долната част от керамична купа с типичната за Хаманджия IV вбодена украса. След това камерата е била до-

Обр. 2. Дуранкулак, Големия остров: кремъчен връх за копие (сграда VI/21, късен енеолит).

Fig. 2. Durankulak, Golemiya Ostrov: flint spear point yielded by building VI/21 (Late Chalcolithic).

Обр. 3. Дуранкулак-Големия остров, колективни находки от кремъчни пластини (късен енеолит): a–b – общ поглед, c – колективна находка №1, d – колективна находка № 2.

Fig. 3. Durankulak-Golemiya ostrov, two flint caches (Late Chalcolithic): a–b – general view, c – cache № 1, d – cache № 2.

оформена от изток чрез изграждане на фланкираща стена от четири реда плочести камъни със спойка от жълта глина. Същата, от лицевата страна е облицована с малки каменни изолационни плочи. Така оформената камера има размери 2,20 х 3,90 м. Тя беше празна, но по аналогии на подобните такива в другите сгради на праисторическото селище предполагаме, че е служила за съхранение на култивирани посевни семена. За отбелязване е, че на това място проучванията достигнаха до стерилен пласт и липсват структури от по-ранните етапи на култура Хаманджия.

Структури от сграда VI/21

През 2016 г. започнахме проучването и на зоната северно от сграда VII/8, където разкрихме каменните деструкции на сграда VI/21 и западната стена на сграда VI/20. Сред деструкциите се откриха плочестите основи на една платформа от по-горен хоризонт, както и основите на стена разделяща сградата на две. При проучванията на сградата се наблюдава промяна в структурата на каменните стени, които, за разлика от типичните за Хаманджия IV градежи (изградени от масивни плочески камъни), са направени от малки такива, типично за сградите от късния енеолит, VI и IV хоризонти в праисторическото селище Големия остров при Дуранкулак (обр. 2).

Тук, в северозападния ъгъл на проучвания сектор (кв. Ж 4/3), на 0,15 м под съвременната повърхност, открихме две колективни находки от кремъчни пластини, от които едната (колективна находка № 1) съдържа 9, а другата (колективна находка № 2) – 14 пластини (обр. 3). Суперпозицията, при която са открити тези находки, обаче, не ни дава основания да ги отнесем към ранния енеолит, период към който се отнася сграда VI/21. Депонирането им на това място е станало вероятно по-късно и е направено от жителите на V хоризонт, период на късния енеолит, култура Варна III–IV.

Датировка

Резултатите от археологическите проучвания през 2016 г. потвърдиха датировката на сграда 8/VII и ситуираната в нея глинобитна платформа. И двете се отнасят към IV фаза на култура Хаманджия. Що се отнася до проучваната северно от нея сграда VI/21 то тя се отнася към ранните етапи на късния енеолит – култура Варна II.

Литература

Cotiugă: 2009. V. Cotiugă, Experimental Archaeology: the Burning of the Chalcolithic Dwellings. – In: V. Cotiugă, F. A. Tencariu, G. Bodi (eds.). Itinera in praehistoria Studia in honorem magistri Nicolae Ursulescu quinto et sexagesimo anno. Iaşi 2009, 303–342.

EXCAVATIONS AT GOLEMIYA OSTROV NEAR DURANKULAK

Ivan Vajsov, Vladimir Slavcev

Burned clay platform, building VII/8. The burnt clay platform was built over the debris of the W wall of building VII/8. Part of the W half of the platform was made on top of a structure made of tightly arranged wooden beams, raising it above the rest of the area and serving as a platform.

Building VIII/8. The SW room of building VIII/8 was also excavated. The building has been interpreted as a storehouse. A platform made from stone slabs plastered with a layer of yellow clay (0.15-0.20 m thick) was built close to the W wall of the building. A room measuring 2.20 x 3.90 m was divided by a wall consisting of 4 rows of stone slabs bound by yellow clay. It was used for storing grain.

Building VI/21.The excavation of the area to the north of building VII/8 started. The stone remains of one building (VI/21) and the W wall of another building (VI/20) were uncovered. Here, in the NW corner of sector G 4/3, two flint caches were found. They yielded 9 and 14 blades respectively. The stratigraphic position of the caches allows to date them to the Late Chalcolithic. The building functioned during building level V of the Late Chalcolithic, Varna culture III-IV.

№ 15. ПРОУЧВАНЕ НА ХАЛКОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ В МЕСТНОСТТА КОРИЯТА ДО ГР. СУВОРОВО, ОБЛАСТ ВАРНА

Владимир Славчев

През 2016 г. продължиха разкопките на селището в м. Корията до град Суворово. Поради ограниченото финансиране времетраенето на проучването протече в рамките само на две седмици. За този сезон задачата бе да продължи разкриването на югозападното помещение на сграда 11-1 в квадрат В4. Тук в северната и източната част бе достигната настилка от едри плочести варовикови камъни, върху повърхността на които имаше слой от пепел и въглени с дебелина около 1 см. Камъните са със значителни размери – от 0,40 х 0,30 до 0,20 х 0,25 м, лежат един до друг, като фугите между тях не са равни, но не надвишават широчина от 1–2 см. Нито един от тях не е на ребро или под ъгъл, а всичките се откриват лежащи върху плоската си страна. Горната им повърхност е почти в една равнина – на дълбочина от 229,17 до 229,14 м надморска височина (обр. 1). Над слоя от пепел и въглени, мазилките бяха разчиствани в разпрашено състояние – горяла глина с яркочервен до оранжев цвят. Тук това напластяване бе с дебелина около 8 см. Над него следват едрите парчета от силно отухлена мазилка. Някои от тях достигат размери от 0,35 х 0,18 м, при дебелина до 9–10 см. След тяхното разчистване ясно пролича, че те представляват деструкциите на източната и на западната стени на помещението. Стените са се разцепили през средата – където е изгоряла носещата ги дървена колово-плетена конструкция – като вътрешните им лица са се срутили и са затрупали помещението. Външните лица, добре изпечени и отухлени, са запазени *in situ* в първоначалното си вертикално положение. Източното лице на източната стена е запазено до дълбочина 229,80 м и се свързва конструктивно с пода на съседното югоизточно помещение – т.е. стената тук е запазена до оригиналната си височина до

Обр. 1. Сграда 11-1, поглед от север към югозападното помещение.

Fig. 1. Building 11-1, the southwest room, view from the north.

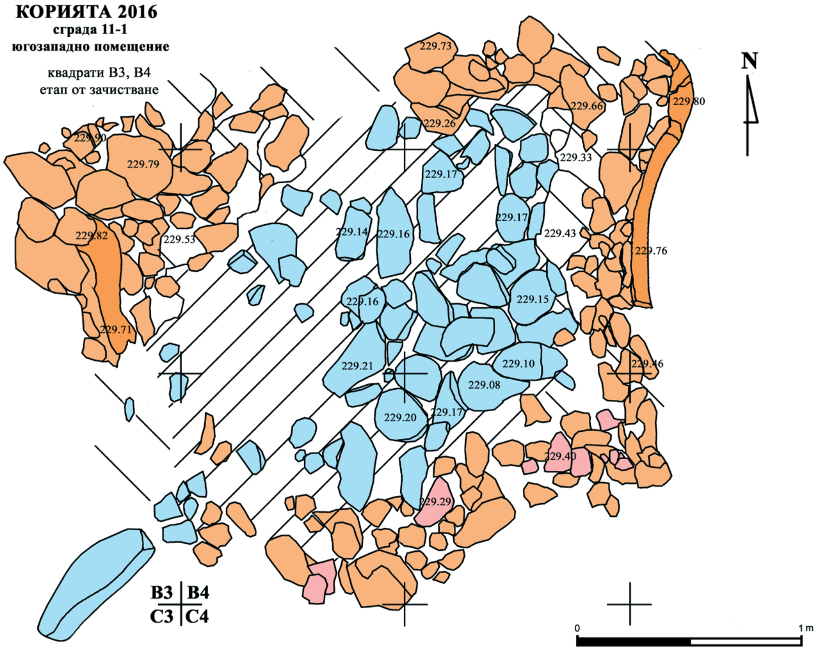

Обр. 2. План на проучения участък от югозападното помещение.

Fig. 2. Plan of the excavated area of the southwestern room.

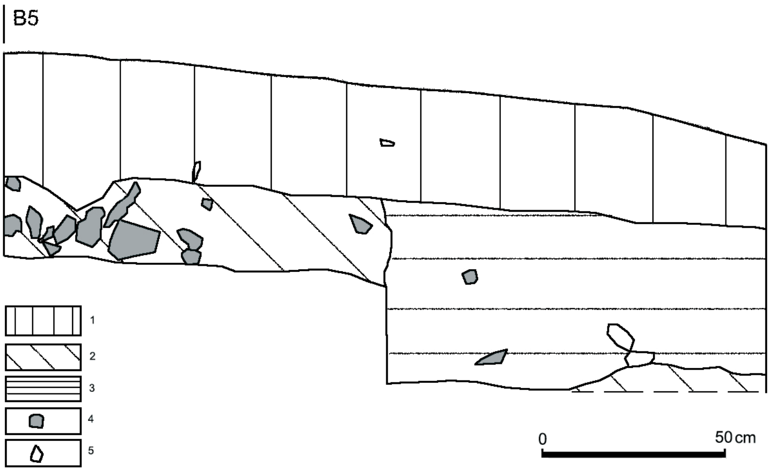

Обр. 3. Северен профил на кв. В5 със североизточния ъгъл на сграда 11-1: 1 – черносива орница; 2 – червенооранжев пласт от размити дребни фрагменти от отухлени мазилки, смесени с битова керамика, горели животински кости, пепел и въглени; 3 – сивокафява пръст, съдържаща битова керамика и животински кости; 4 – отухлена мазилка; 5 – камък

Fig. 3. North profile of sq. B5 with the northeastern corner of Building 11-1: 1 – greyish-black plough soil; 2 – orange-reddish layer of washed small fragments of baked plaster, mixed with sherds, burnt animal bones, ash and charcoal; 3 – greyish-brown soil, containing sherds and animal bones; 4 – baked plaster; 5 – stone.

60–65 см. Западното лице на същата се е разпаднало на различни по големина отухлени парчета глинена мазилка, срутили се към югозападното помещение. Аналогична е ситуацията, само че огледално обърната, за западната стена. При нея е запазено външното западно лице, а вътрешната (източна) половина от стената е рухнала на изток, към центъра на помещението. Най-високата запазена точка на стената е 229,90 м, т.е. следва да се очаква, че тук тя е запазена до 75 см от оригиналната си височина (обр. 2).

При зачистването на деструкциите в североизточния ъгъл на квадрат С4 се разкри участък с овална форма с размери 0,80 (по линията североизток–югозапад) на 1,10 м (по линията серозапад–югоизток). Той е плътно заобиколен от отухлени парчета от мазилка, но в него липсват такива, а е покрит/запълнен само с разпрашена/размита горяла мазилка с оранжево-червен цвят, консистенцията на която е сравнително мека. В този участък през 2013 г., при отнемането на пътеките между квадрати В4, В5, С4 и С5, бяха открити едри керамични фрагменти, датирани в първата фаза на култура Варна, както и една глава от антропоморфна фигура, четири кремъчни ядра и два големи кремъчни отломъка. Тогава не можахме да установим очертанията на евентуално вкопаване, в което те да са били положени, но сега изглежда, че дъното на такава предполагаема яма е достигнало отухлените нападали мазилки от среднохалколитния хоризонт и те са били отнети при изкопната дейност. Ямата не продължава в дълбочина. Нивото, на което е разкрит нейният негатив, е 229,48 м. Тук бе решено да се направи контролен сондаж в опит да се достигне пода на югоизточното помещение. За целта натрупаният слой от разпрашени и намити мазилки бе отнеман на механични пластове от по 5 см в източната половина на очертания от ямата овал. Откриват се единични фрагменти среднохалколитна керамика и горели животински кости. След отнемането на първия механичен пласт, в южната част на микросондажа се разкри горната част на фрагментиран съд, лежащ странично. По-голямата част от него бе разчистена и долната му страна бе достигната на дълбочина 229,18 м. Непосредствено под нея пръстта се променя и става глинеста, сбита и по-твърда, със сивозеленикав цвят. Поради малкия участък – около 0,30 х 0,40 м – не може да се твърди със сигурност, че това е подовото ниво на югоизточното помещение на сграда 11-1. Но тази дълбочина почти отговаря на нивото на каменната настилка в югозападното помещение – 229,14-229,17 м.

Разкопаваната през настоящия сезон площ бе отново зазимена и проучването ще продължи през следващата година.

EXCAVATIONS AT THE CHALCOLITHIOC SETTLEMENT IN THE KORIYATA LOCALITY NEAR THE TOWN OF SUVOROVO, VARNA DISTRICT

Vladimir Slavchev

The 2016 excavations lasted two week and were carried out on the limited area of the building dated back to the Middle Chalcolithic, the 4th stage of Sava and Hamangia cultures. The floor of the southwestern room, paved with large flat limestone slabs, was reached. The burnt pieces of the western and eastern wall were found above.

A small trench was made in the southeastern corner of the southeastern room of the building. It allowed to reach the floor of a small area (0.30 x 0.40 m). The two sectors of floor were reached at the same depth.

№ 16. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ХАЛКОЛИТНАТА СЕЛИЩНА МОГИЛА ПРИ С. ИВАНОВО, ШУМЕНСКО

Светлана Венелинова, Явор Бояджиев, Мария Гюрова, Алексей Цветанов, Николета Николова, Силвия Манолова

През 2016 г. завърши проучването на сграда № 1 от хоризонт VII на селищната могила при с. Иваново (обр. 1 и 2). Тя е с дълж. 16 м и шир. 6 м. Източната стена на сградата е маркирана от редица дупки от колове с диаметър 0,25–0,30 м и е разположена директно върху горелите деструкции на по-ранна сграда. Северната и западната стена на сградата са маркирани от двойни редици дупки от колове – външна с диаметри 0,20–0,40 м и вътрешна – от тънки колове.

Сградата се състои от три помещения, разделени с две преградни стени. Проучването беше концентрирано в определени участъци на сградата с цел изясняване на нейното устройство.

В най-северното помещение (1) бяха демонтирани част от мазилките на подиума. Най-горните три обмазки (с деб. по 0,5–0,8 см) са от пречистена глина. Разположените под тях (до 1,5 см) съдържат плява и са неравномерно изпечени. Те лежат върху дебела глинена плоча с отпечатъци от плътно наредени греди с диам. 0,10–0,17 м в посока изток–запад. Под тях следва втори ред от напречно разпо-

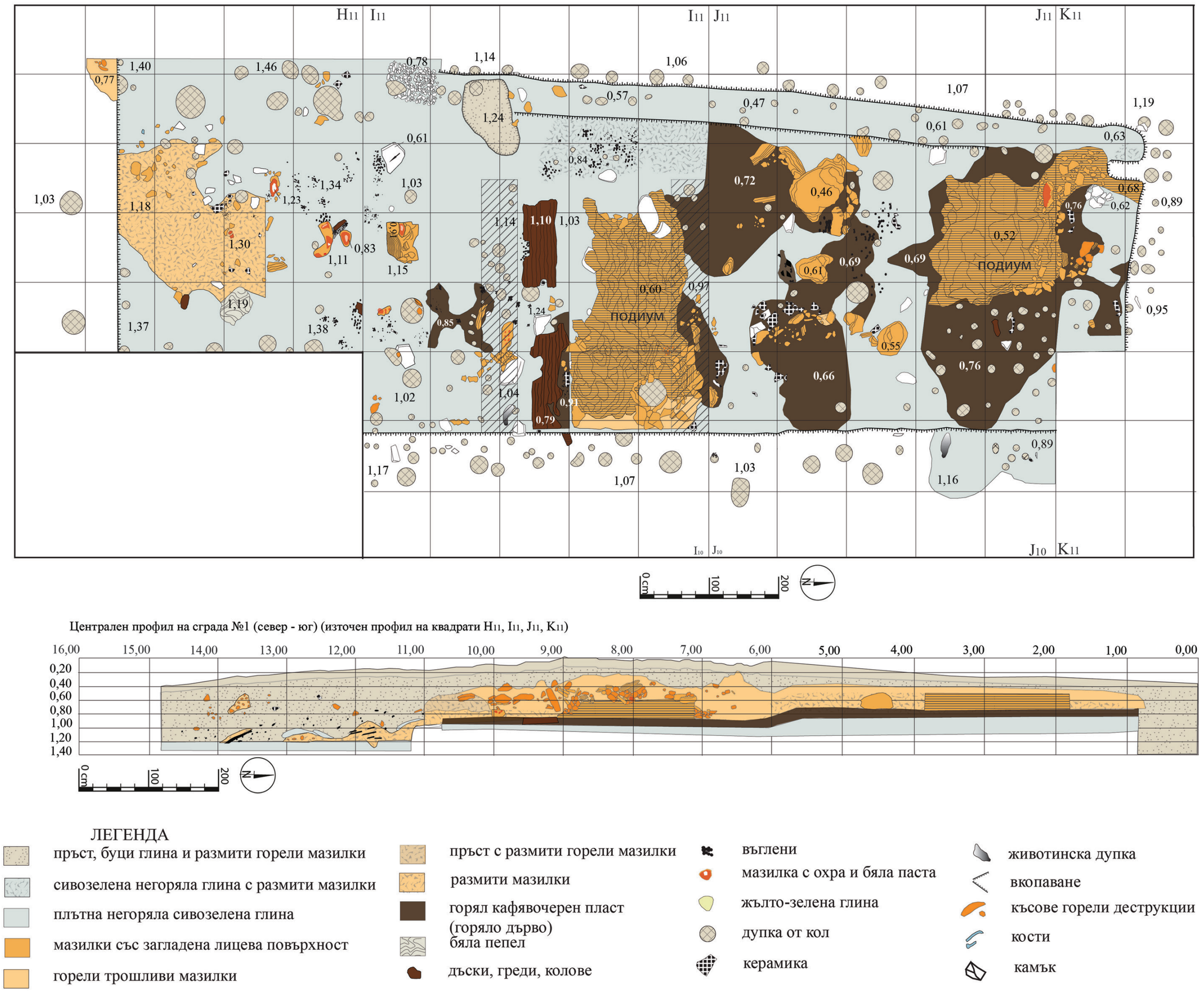

Обр. 1. Сграда № 1 от хоризонт VII. Рисунка С. Венелинова.

Fig. 1. Building № 1, building level VII. Drawing S. Venelinova.

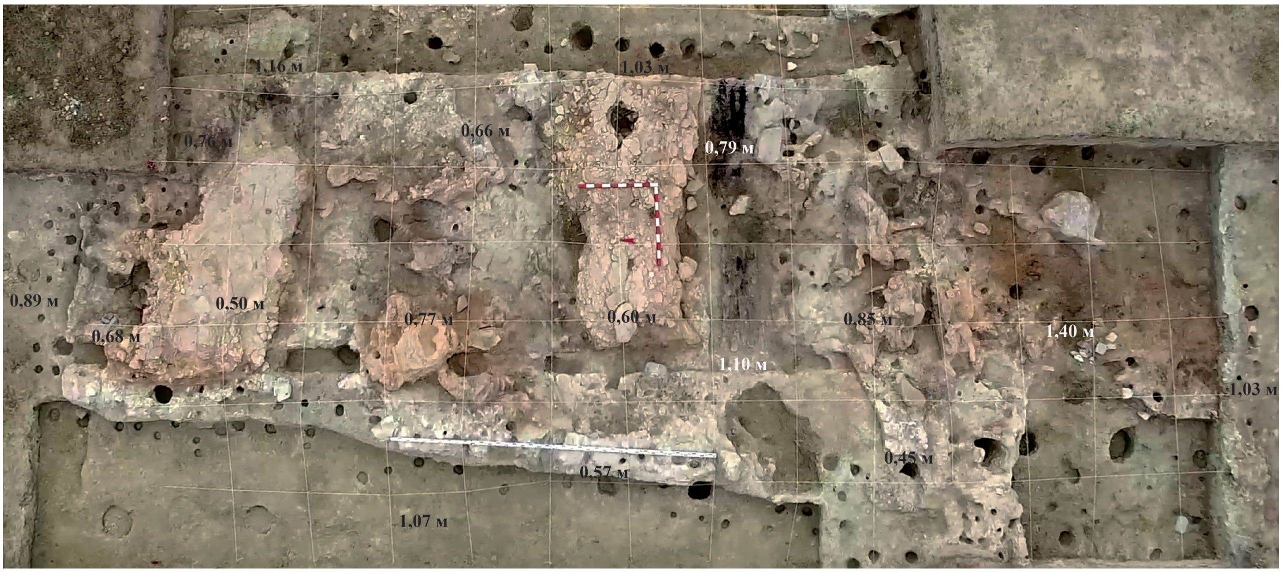

Обр. 2. Сграда № 1 от хоризонт VII. Въздушна снимка

Fig. 2. Building № 1, building level VII. View from the air.

ложени пръти с диам. 4 см. Подиумът е бил с височина 0,30 м и лежи върху овъгления дървен под на приземния етаж на сградата. Под подиума се очертават множество дупки от колове с диам. 0,07–0,15 м и дълбочина до 0,10 м. Подовото ниво южно от подиума представлява пепелив пласт от овъглена дървесина с деб. 3–7 см. Върху него са нападали деструкции от стените и пода на втория етаж с деб. до 0,50 м.

Във второто помещение също е разположен подиум (3,6 х 1,6 м) с височина 0,40 м. Основата му е дървена конструкция, многократно обмазана с глина. В посока изток–запад помещението е с денивелация 0,35 м.

Двете преградни стени са с колово-плетена конструкция, многократно обмазвани (над 14 пъти) и оцветени с червена охра и бяла боя. Те са с дебелина 0,40 м и западният им край е проследен до 1 м от стената на сградата. Северната преградна стена е запазена във височина до 0,15 м.

Южно от помещение 2, върху площ от 3 х 3 м, е достигнат пласт от буци горяла глина с късове мазилки от разрушената южна стена на сградата. Общата дебелина на деструкциите достига 0,80 м. Трасето на южната стена се маркира от редица с дупки от колове с диаметър 0,20–0,35 м. Сърцевината на стената е от глина, примесена обилно с плява. Тя е била обмазвана многократно (поне 25 пъти) от двете страни. Повечето от мазилките са покрити с охра, върху която с бяла боя е нанесен линеен или дъговиден орнамент.

Между помещение 2 и южната стена на сградата се оформя трето помещение с шир. 1,50 м и дълж. 5 м.

Южно от стената на същото ниво се оформя петно от трошливи мазилки. Редици от дупки с диам. 0,25–0,45 м ограждат пространство с площ от 3 х 4 м. Проучен е тънък горял пласт, който е идентичен и конструктивно свързан с пласта от разрушената южна стена. Новоразкритото пространство се намира непосредствено до южната фасада на сградата, но по своята характеристика се отличава от останалите помещения. То е с по-малки размери и подът му е с 0,40 м по-нисък от пода на останалите помещения и ходовото ниво извън сградата. За разлика от пода в сградата, където е застлан с дървени греди, то тук деструкциите са нападали директно върху негорялата трамбована глина, която изгражда глинената подложка под сградата.

Върху проучената през 2016 г. площ бяха открити 74 нови находки, като общият брой на всички находките от сградата достигна 142. Половината от жилищния инвентар (55%) представляват кремъчни изделия (78 броя), 13% (18) са запазените керамични съдове, 11% (15) са белемнити и други 9% (13) са костени оръдия.

Керамичният комплекс на жилището отразява характерните особености на култура Коджадермен, първа фаза (обр. 3). Срещат се биконични купи с висока горна част, купи с подчертан или удебелен цилиндричен или правоъгълен прелом, вазовидни съдове, биконични купи с издути плещи, гърнета, разлати паници, някои от които с удебелен отвън устиен ръб или с прегънато навътре устие.

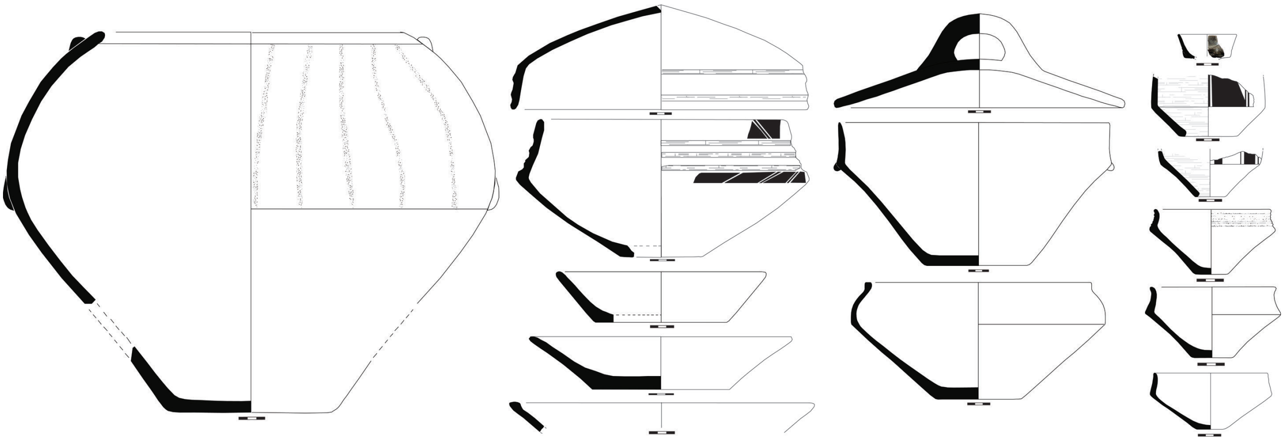

Обр. 3. Керамичен комплекс от сграда №1 от хоризонт VII. Рисунка С. Венелинова.

Fig. 3. Pottery assemblage of building № 1, building level VII. Drawing S. Venelinova.

Откриват се фрагменти от хранилища с диаметър на устието над 0,40 м, украсени с графит, кербшнит и бяла боя. Най-често съдовете са украсени с барботина в комбинация с пластична и врязана украса, с графит върху горната външна повърхност или от двете страни. Срещат се набождания по устието, прелома и дъната, както и линия с насечки.

Кремъчният ансамбъл наброява 26 артефакта, повечето от които са открити извън сградата. Суровинно ансамбълът е представен основно от лудогорски кремък (типове Равно и Крива река). Артефактите се отнасят към следните техно-типологически групи: 9 типологически оръдия (3 ретуширани пластини, 2 пластини с напречно затъпяване и единични екз. на стъргалка, лющник, резец и „връх на копие"); 9 пластини (3 основни, 5 средни и 1 върхов фрагмент); 6 отломъка (1 над 4 см); 2 фрагмента от отломъци. Акцент в колекцията са фрагментите от големи пластини, от които един проксимален е със запазена дълж. 11,8 см и безусловно е от суперпластина. Репертоарът на типологическите оръдия не е богат, особено внимание заслужава патинирано оръдие (ретуширан отломък) с опит за вторично преоформяне във връх за копие с характерно третиране на проксималната част. Подобни, но бифасиални върхове са познати от халколитни пластове в с. могили Русе и Дуранкулак (Бояджиев 2014, фиг. 37. 11-20). Следи от употреба са регистрирани върху 3 типологически оръдия. Всички са употребявани за третиране на кожа (рязане, латерално стъргане тип „рукан" и реутилизация след употреба като елемент от сърп). Тази практика е регистрирана и сред ансамблите от предходни сезони.

Литература

Бояджиев 2014: К. Бояджиев. Въоръжение през халколита в българските земи. Дисертации т. 9. София, 2014.

Венелинова, Гюрова 2015: Св. Венелинова, М. Гюрова, Археологически разкопки на халколитната селищна могила при с. Иваново, Шуменско през 2014 г. – Археологически открития и разкопки през 2014 г. София, 2015, 84-87.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE CHALCOLITHIC TELL IN THE VILLAGE OF IVANOVO, SHUMEN REGION IN 2016

Svetlana Venelinova, Yavor Boyadzhiev, Maria Gurova, Aleksey Tsvetanov, Nikoleta Nikolova, Silvia Manolova

The excavation of building № 1 (building level VII) continued in 2016 (figs. 1, 2), focusing on the southern and the eastern walls of the building. The walls were made of wattle-and-daub construction. The eastern wall of the building was marked by a row of postholes, and the northern and western wall were marked by a double row of postholes. The building measures 16 x 6 m. It consists of three rooms seperated by two partition walls. The walls were plastered

many times and painted with red and white paint. The house had a wooden floor. A row of postholes enclosed a space covered by a thin layer of *debris* in the front of the southern facade of the building. The layer is identical with the layer of the destroyed southern wall and is supposedly structurally related to it. The floor of the enclosed space is situated 0,40 m lower than the floors of the other rooms. It was not made from wood, and the *debris* is resting on the unburned trampled clay. The pottery assemblage yielded by the building is characteristic of the first phase of the Kodzhadermen culture (fig. 3).

№ 17. ХАЛКОЛИТНАТА СЕЛИЩНА МОГИЛА ПРИ С. ПЕТКО КАРАВЕЛОВО

Александър Чохаджиев, Мария Гюрова, Лоранс Ферлан

За четвърта година разкопките се финансираха от Министерство на културата. Екипът бе в състав: Ал. Чохаджиев, Кр. Митов, Ал. Янакиева, М. Велев, Р. Боянов и Л. Ферлан.

Проучихме Обект 127 – раннохалколитно жилище. Установено бе, че то е имало четири периода. Трите, след първия, са резултат от основни ремонти, свързани с повдигане на подовото ниво и съответното повдигане на нивата на двете пещи (обекти 71-О и 128). Освен, че принадлежат на едно и също жилище, двете пещи имат сходства и в технологията на изграждане, и в начина на експлоатация. Пещта Обект 71-О е разположена в северната част на жилището и има 13 последователни замазки. Пещта Обект 128 е разположена в т.нар. навес (пространството южно от входа на къщата). При нея бяха констатирани 12 замазки.

Дебелината на останките от Обект 127 варира от 0,80 м в северния профил до около 0,60 м. на юг (обр. 2). Категорично бе потвърдено наличието на две помещения. За разкритата площ на жилището, свободните подпори са общо шест – по три в редица.

По категоричен начин бе установено наличието на три основни ремонта на жилището, свързани с четири пакета от подови замазки. Дървени останки бяха констатирани само в западната и източната третини на южното помещение. Останки от дървена платформа бяха констатирани и в източната половина на преддверието. Проучихме и строителните траншеи. Те са с вкопани в стерилния терен на 0,30–0,40 м. В тях са полагани колове с диаметри от 9 см до 0,20 м на разстояние между 8 см и 0,30 м един от друг. Южната траншея не е изкопана по цялата площ. В средата има ями с диаметри около 0,80 м в които са положени масивни колове. Върху неразкопанато пространство между двете ями са положени дъски. Ориентацията на жилището е СИ–ЮЗ (11° отклонение от север). Входът е от южната страна и е с ширина около 0,90 м. Дължината на жилището (без преддверието) е не по-малка от 8,80 м (вероятно не надвишава 10 м). Ширината на жилището е 6,60 м. Преддверието има ширината на къщата, а дължината му е около 2 м.

Първият периферен сондаж (С1) е разположен извън границите на могилата (обр. 1). Пластът в този участък е преотложен, с много малко материали, предимно от късния халколит, но и много по-късни.

Сондаж С2 попада във външната страна на периферията на могилата. Материалите от него ясно показаха наличието на късно обитаване на могилата (от времето на т.нар. трета фаза на КГК VI), където по-масивните останки от него са унищожени от ерозията и земеделската обработка.

Подложената на техно-типологически и трасологичен анализ кремъчната колекция наброява 103 артефакта, произхождащи основно от обект 127. Артефактите се отнасят към следните техно-типологически групи: типологически оръдия – 19; пластини – 27; отломъци – 17 (от които 2 клинчета от резци); фрагменти – 39 (сред които 7 люспи и дребни отпадъци); други – 1 бр. (кремъчен къс със следи от ядруване). Представителните артефакти се свеждат до регулярни пластини и оръдия от кремък тип Равно (14 бр.) (обр. 3 *1-8, 11-14*). Сред типологическите оръдия доминират стъргалките – 6 бр., ретушираните пластини – 4 бр. и фрагменти от оръдия – 4 бр. Единично са представени пластина с напречно затъпяване, комбинирано оръдие, отломък с ретуш, лющник и трапец. Трасологичният анализ позволи идентифицирането на 7 артефакта със следи от употреба – 3 типологически оръдия и 4 пластини. Сред тях 4 са елементи от сърп и 3 са оръдия за третиране на кожа. За отбелязване е,

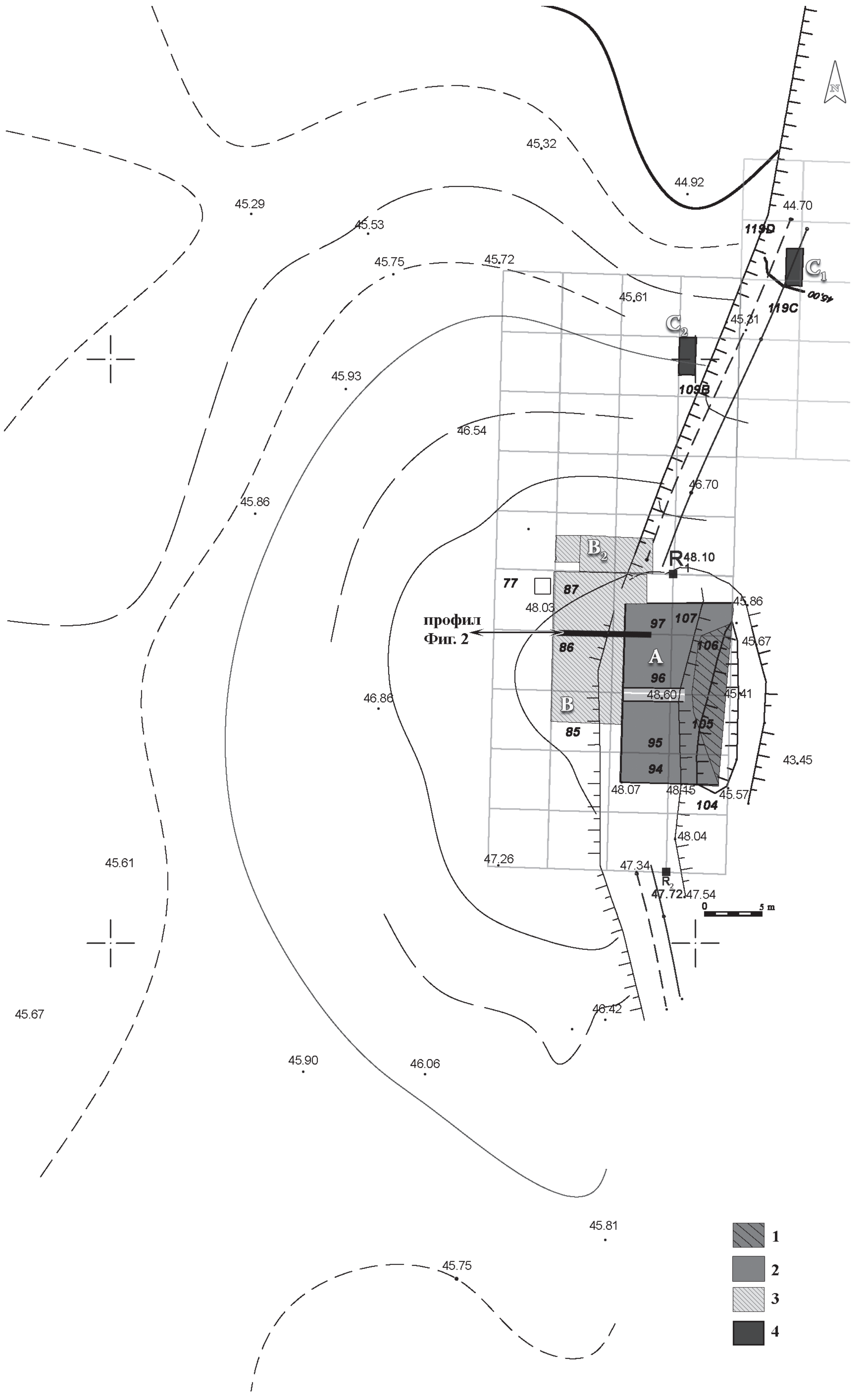

Обр. 1. План на обекта. 1– спасителни разкопки (2003–2004); 2 – сондаж А (2009-2012); 3 – Сондаж В (2013-2016); 4 – периферни сондажи С1 и С2 (2016).

Fig. 1. Plan of the site. 1 – rescue excavations (2003-2004); Trench A (2009-2012); 3 – Trench B (2013-2016); 4 – peripheral trenches C1 and C2 (2016).

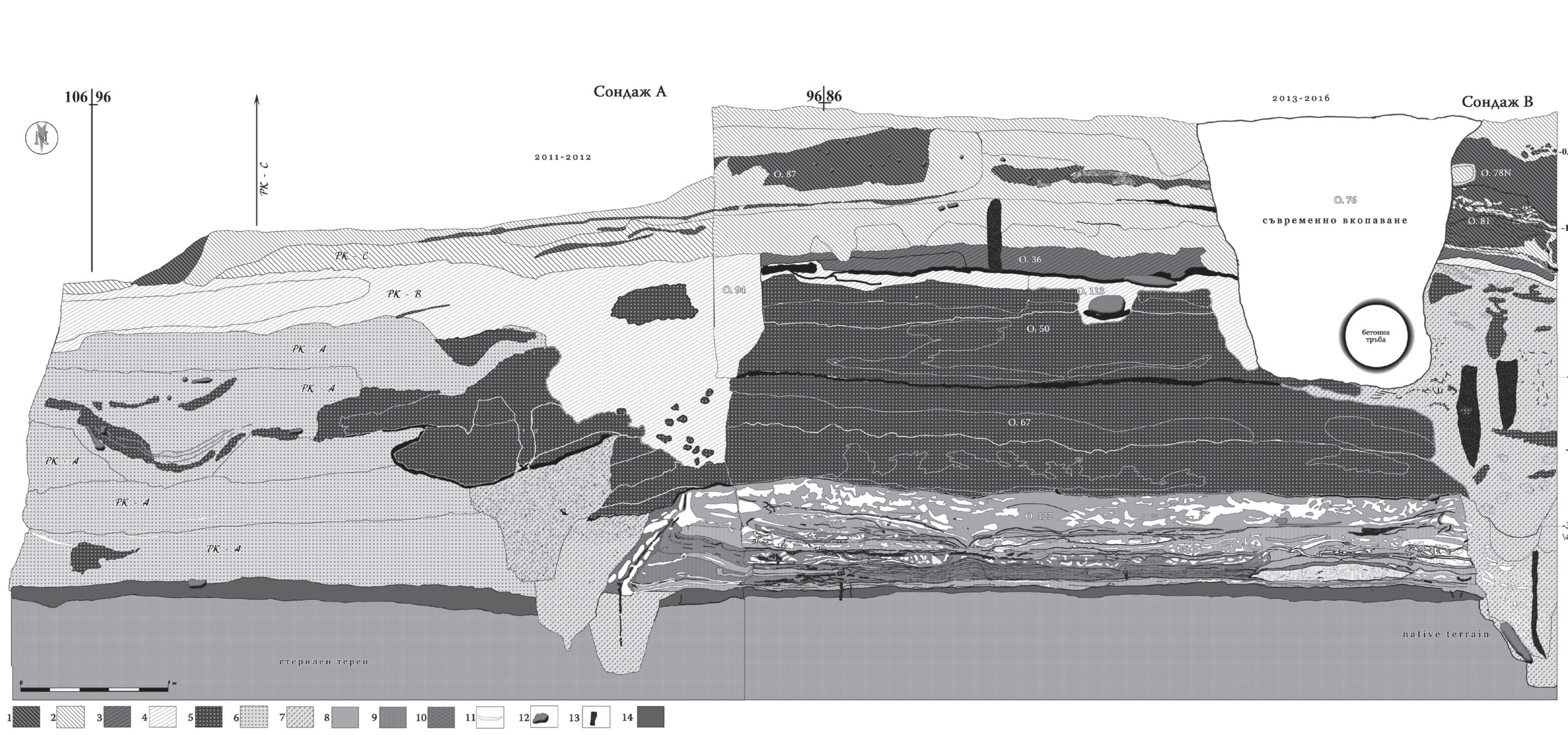

Обр. 2. Профил 2011-2016. 1 – кьснохалколитни опожарени структури; 2 – пластове от обитаването на жилищата през късния халколит; 3 – среднохалколитни опожарени структури; 4 – пластове от обитаването на жилищата през средния халколит; 5 – раннохалколитни опожарени структури; 6 – пластове пластове от обитаването на жилищата през ранния халколит; 7 – строителни траншеи; 8 – неопожарени жилищни останки на обект 127 (ранен халколит); 9 – неопожарени подови нива на обект 127 (ранен халколит); 10 – стена на обект 127; 11- различни по цвят и плътност прослойки в рамките на обект 127; 12 – камъни; 13 – дървени останки; 14 – над-стерилен пласт.

Fig. 2. Stratigraphic cross-section 2011-2016. 1 – burnt Late Chalcolithic structures; 2 – Late Chalcolithic layers; 3 – burnt Middle Chalcolithic structures; 4 – Middle Chalcolithic layers; 5 – burnt Early Chalcolithic structures; 6 – Early Chalcolithic layers; 7 – foundation trenches; 8 – unburnt Early Chalcolithic house remains of Feature 127; 9 – unburnt Early Chalcolithic floor remains of Feature 127; 10 – unburnt wall remains of Feature 127; 11 – various layers within Feature 127; 12 – stones; 13 – preserved wooden remains; 14 – post-sterile sediment.

че наред с типичните параметри на халколитната кремъчна индустрия, са регистрирани 2 малки стъргалки на отломъци и пластина с напречно затъпяване, които метрично и като суровина се родеят по-скоро с къснонеолитните параметри на кремъчния технокомплекс. Наличието на изключително фин геометричен микролит – трапец (къснонеолитна реминисценция?) от флинт тип Равно (халколитен белег) поставя своеобразен интерпретационен проблем.

При геофизичното проучване, проведено от П. Зидаров, бяха констатирани 6 аномалии в най-горната част. Те отразяват опожарени останки от жилища от най-ранния късно-халколитен хоризонт (началото на т.нар. първа фаза на КГКVI). В близост около шестте аномалии се очерта и концентрична аномалия с диаметър около 55 м, която може да се интерпретира като ограждение (ров или палисада). Външно от първия пръстен, се очертаха още четири подобни.

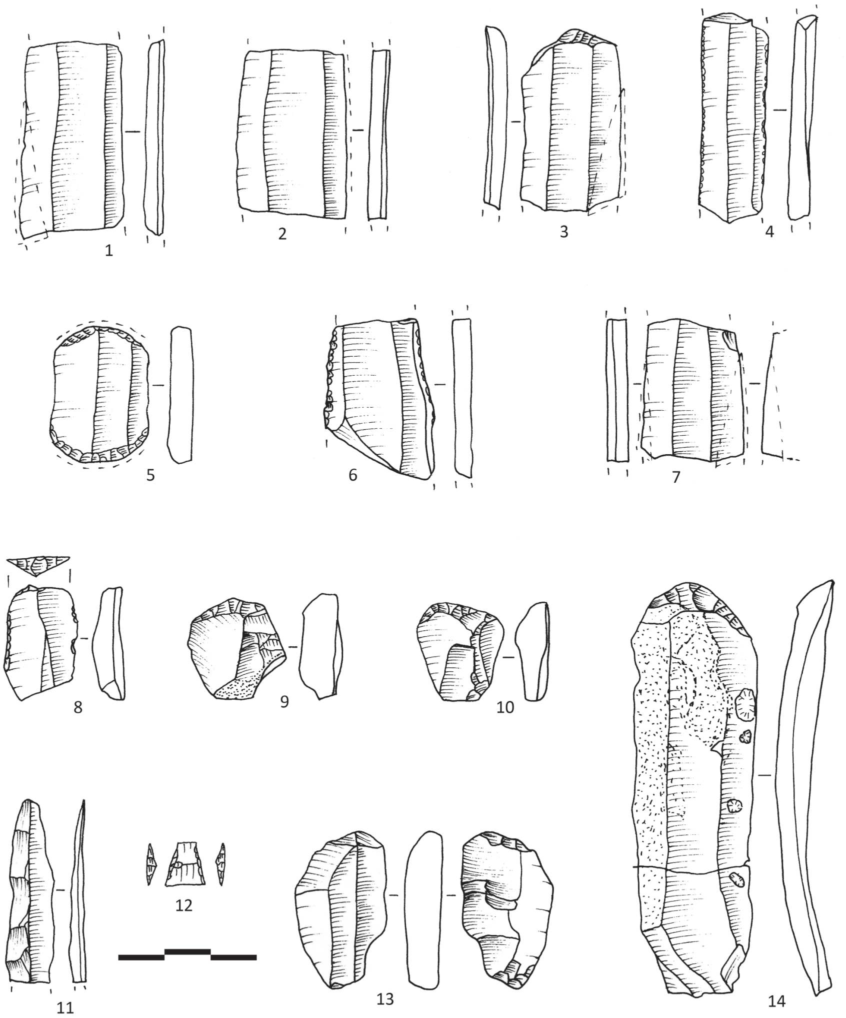

Обр. 3. Оръдия (3–6, 8–10, 12–14) и пластини (1, 2, 7). Шест изделия са със следи от употреба и работните им части са обозначени с пунктир (рисунки М. Гюрова).

Fig. 3. Tools (3–6, 8–10, 12–14) and blades (1, 2, 7). Six artefacts bear use-wear traces marked by a dotted line (drawings M. Gurova).

THE CHALCOLITHIC TELL AT THE VILLAGE OF PETKO KARAVELOVO

Alexander Chohadzhiev, Maria Gurova, Laurence Ferland

The Early Chalcolithic feature 127 was completely excavated. The unburnt layer of *debris* is 0.8 m thick. The house is 6.6 m wide and at least 8.80 m long. It consists of two rooms and a porch. Two ovens were excavated, one of them is situated in the northern room and the other – in the porch.

Northwards, two small test trenches, C1 and C2, were made. They were aimed at locating the tell's boundaries and at outlining a probable area of activities outside these boundaries. Trench C1 is 2.45 m deep. The work there was ceased because of the rise of the water table. A depth of 1.94 m was reached in trench C2 and the excavations will continue in the next season. The diagnostic artifacts are related to the Late Chalcolithic. Layer D yielded Early Chalcolithic artifacts.

The flint assemblage comprises 103 artefacts, which have been subjected to techno-typological and use-wear analysis. Apart from typically Chalcolithic artefacts, such as regular blades of Ludogorie type of flint and tools made from them, there are features revealing similarity to the Late Neolithic technological assemblage: various raw materials (for flake production mainly) and small endscrapers on flakes.

№ 18. СЕЛИЩНА МОГИЛА ПРИ С. ХОТНИЦА

Стефан Чохаджиев, Александър Чохаджиев

Археологическите проучвания при село Хотница, осъществени чрез съвместен проект на ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“ и Регионален исторически музей Велико Търново продължават вече седемнадесет години. Както всяка година, на могилата беше проведена лятната археологическа практика на студентите първокурсници от специалност „Археология“ при ВТУ.

В кв. 92–91–91А продължихме проучването на отбранителния вал. Една от целите през сезона бе да установим позицията на вала спрямо най-южно разположените жилища. Поради тази причина, от кота 1,28 м, започнахме проучване на ивица с размери: 1,40 м (С–Ю) и 1,8 м (И–З) в източна част на кв. 92. Предполагаемата зона за транжиране на животни в периферията на селището се потвърди и

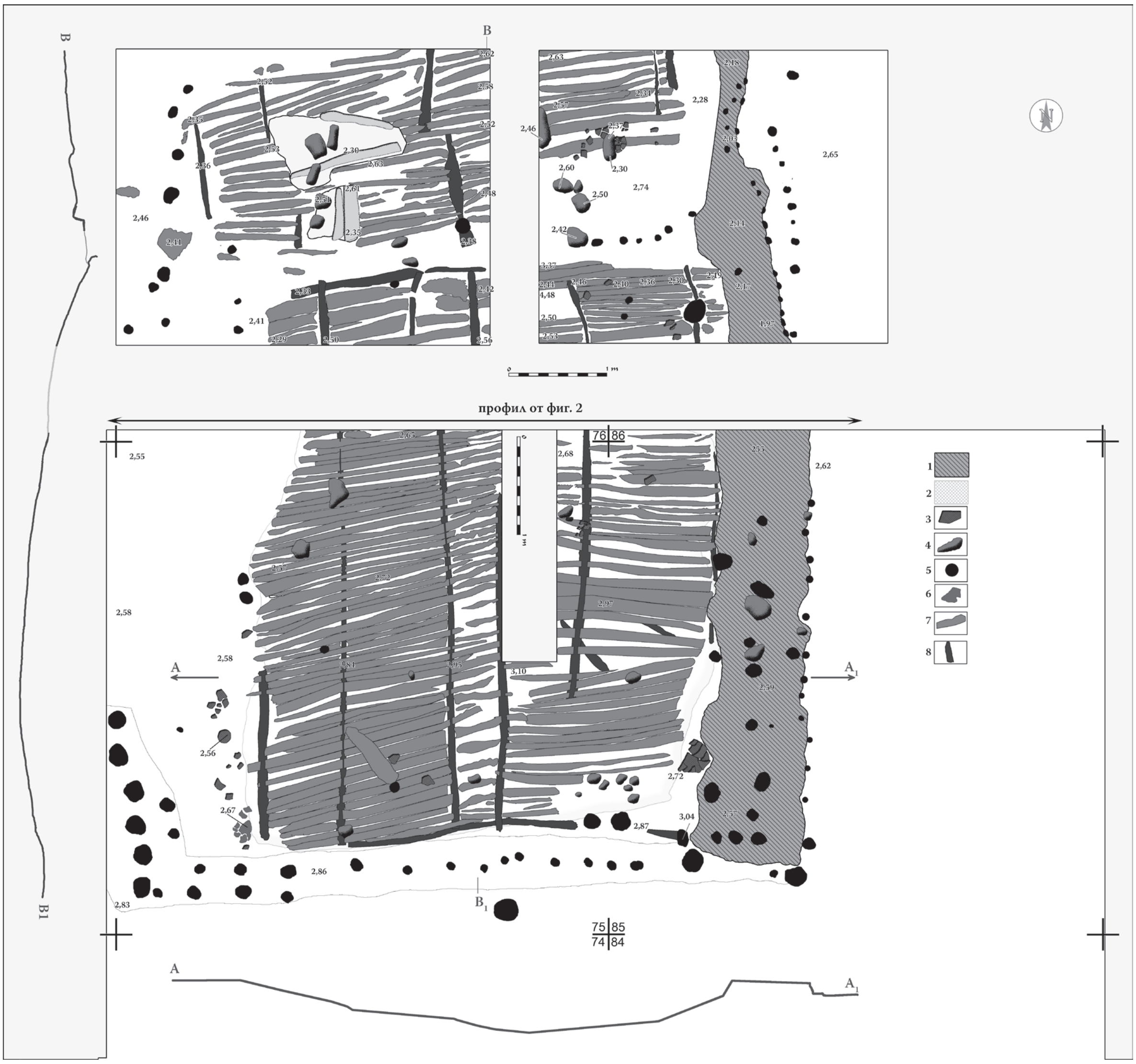

Обр. 1. План на разкопавания през 2015 и 2016 г. северен сектор на селищната могила Кв. 76-86-75-85, Обект 112, жилище 20 от пети строителен хоризонт (късен халколит). 1 – сива плътна глина (стена); 2 – сивозелена глина (запълнител на траншея); 3 – керамика; 4 – камък; 5 – дупка от кол; 6 – останки от замазки на пещ; 7 – дървени останки от под; 8 – дървени останки от по-долно ниво, носещи пода.

Fig. 1. Plan of the northern sector of the tell excavated in 2015-2016 (sq. 75 -85-76-86) with the remains of house № 20 – feature 112 from building level V (Late Chalcolithic). 1 – gray thick clay (wall); 2 – gray-greenish clay (filling of a trench); 3 – pottery; 4 – stone; 5 – posthole; 6 – fragments of plastered oven floors; 7 – remains of a wooden floor; 8 – remains of wooden structure supporting the wooden floor.

тази година. Там попаднахме на колективна находка от кости на сърна. Според А. Гуадели находката се състои от 14 костни фрагмента, върху които има следи от изрязване. Всичките са отпадъци (по-малко вероятно – полуфабрикати) от производството на шила – две метакарпални и една или две метатарзални кости от един и същи индивид на възраст над 15 месеца.

На дълбочина 3,30 м достигнахме до глинобитна стена с посока изток–запад (ширина 0,50 м) и редица от дупки. Разчистихме и основа на пещ, почти напълно влизаща в източния профил и застъпваща глинобитния вал от север. В профила на пещта ясно се виждат два етапа в нейната експлоатация. Около нея разчистихме ивица жълтозелена глина с полукръгла форма и диаметър около 2 м – вероятно останки от глинобитно хранилище, изградено до пещта.

С ръчна сонда пробихме до дълбочина 6,20 м, където достигнахме до воден пласт. Пробите показват наличието на хомогенен жълто-зеленикав пласт глина, от която е изграден валът.

В кв. 73 проучването започна от ниво с кота 2,15 м. Първо бе проучен нивелиращия глинен пласт, съдържащ значително количество керамични фрагменти, животински кости и изтляла дървесина. Важно е да се отбележи, че отново установихме „потъване на пластовете„ приблизително в средата на квадрата. На дълбочина 2,47– 2,50, достигнахме до масив от изтляла дървесина (Обект 124). Дюшемето е част от жилище, проучвано през 2013 г. Новият участък е с площ над 6 кв. м и размери 2,20/2,80. Дъските са ориентирани в приблизително посока изток–запад. Върху дървесината констатирахме тънка прослойка сива пепел – вероятно остатъци от органика (рогозка?). Дъските са положени върху греди с посока север–юг, на разстояние 1,50–1,60 м една от друга и имат ширина 0,10–0,12 м. Дъските са ширина 3–5 см и са плътно долепени една до друга. В западна посока, дюшемето достига стеничка от твърда глина с посока север–юг, ширина 0,20–0,30 см и запазена височина около 0,15–0,18 см.

Работата ни в кв. 76–86 имаше за цел да достигнем до нивото на жилище № 20, започнато през 2015 г. Още в самото начало, в кв. 76, непосредствено до северния профил, попаднахме на част от основа на пещ със запазени размери 67/40 см. Пещта

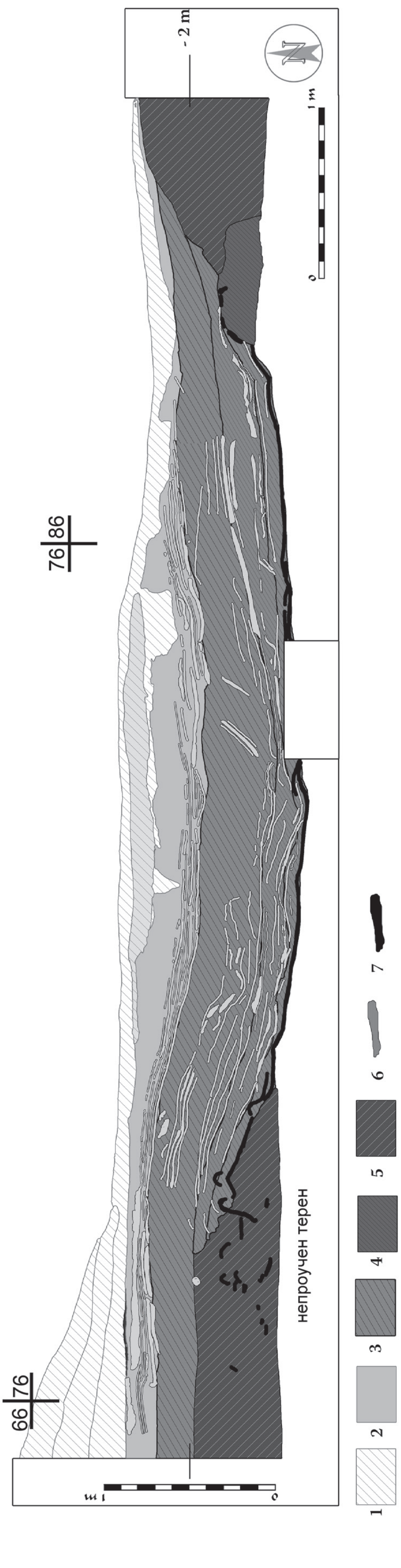

Обр. 2. Стратиграфски разрез в кв. 66-76-86 (късен халколит). 1 – Различни по цвят и плътност пластове, свързани с трети строителен хоризонт; 2 – различни по цвят и плътност пластове, свързани с четвърти строителен хоризонт; 3 – различни по цвят и плътност пластове, свързани с обект 112, жилище 20 от пети строителен хоризонт; 4 – стена на жилище 20; 5 – пласт по-ранен от пети строителен хоризонт; 6 – прослойки (различават се само по цвят и плътност); 7 – дървени останки от пода на жилище 20.

Fig. 2. Stratigraphic cross-section in sq. 66-76-86 (Late Chalcolithic). 1– layers within the third building level; 2 – layers within of the fourth building level; 3 – layer of feature 112, belonging to building level V; 4 – wall of house 20; 5 – layer under building level IV; 6 – thin layers; 7 – remains of wooden flor of house 20.

е с тънка основа – около 7 см, а замазката – около 1 см. В южната ѝ част разчистихме няколко дупки от тънки колове, вероятно от конструкцията на купола. Разчистихме и няколко камъка, очертаващи почти кръг и масивни греди в него или в близост до камъните. Камъните, очертават кръг с диаметър 1,30–1,40 м, лежат непосредствено върху дюшемето – в южната си част – върху пласт от 4–6 см над дюшемето, а в северната – върху 0,20–0,30 м пласт над дюшемето. В източната част на сондажа разчистихме глинобитна стена на жилището – ширината ѝ е около 0,55 м, а запазената височина – 0,50–0,60 м. В надлъжния ѝ разрез личат вертикални колчета със запазена височина 0,30–0,40 м, които са с добре запазена дървесина. Дюшемето е изградено по познатия ни вече начин – върху греди с посока север–юг са монтирани плътно долепени дъски с посока изток–запад (обр. 1). Забелязва се категорично „потъване“ на дюшемето и в северна посока. Такова „потъване“ бе вече констатирано и в южна посока (обр. 2). Причината за такова „пречупване“, вероятно е наличието на междинна стена с посока изток-запад, разположена приблизително в средната част на двата квадрата. Тази ивица с ширина около 0,50 м е останала устойчива във времето и не се е поддала на деформации и слягане. Вероятно жилището се е състояло от две помещения, всяко със собствено вкопаване под пода.

EXCAVATIONS AT TELL HOTNITSA

Stefan Chohadzhiev, Alexander Chohadzhiev

We continued the study of the defensive rampart in squares 92-91-91A located in an area of the settlement's periphery suggested to have been used for animal slaughter/butchering.

The remains of a house comprising an oven and a storage structure, that overlap the rampart from north, was reached at a depth of 3.30 m.

Remnants of a destroyed wooden platform were found in square 73 at a depth of 2.47–2.50 m. The floor is part of the house excavated in 2013. The planks were placed on N–S oriented wooden beams. The planks were E–W oriented; they were 3-5 cm wide and arranged tightly next to each other.

The fieldwork in squares 76-86 was aimed at reaching the level of house 20, which was excavated last year (fig. 1). The clay wall of the house, which is 0.55 m wide and preserved at a height of 0.50-0.60 m, was unearthed in the eastern part of the trench. The wooden floor was constructed as usual – the planks were tightly arranged next to each other on top of large wooden beams. The empty space under the floor is visible both north and south (fig. 2). Most probably, the house had two rooms, both with their own empty space dug under the floor.

№ 19. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИЯ СОЛОДОБИВЕН И ГРАДСКИ ЦЕНТЪР ПРОВАДИЯ – СОЛНИЦАТА

Васил Николов, Крум Бъчваров, Петър Лещаков, Галина Самичкова, Николай Христов, Стоян Трифонов, Виолета Стоицова, Севдалина Жечева, Йорданка Илиева, Иван Коцов, Мария Славкова, Антон Атанасов, Катлийн Максуини, Валентин Тодоров

Селищна могила. Продължи проучването на къснохалколитната каменна укрепителна система (обр. 1) и на структура 1 (кладенец).

Каменна стена 1 (среден халколит). В кв. О3 и Р4 е разкрито част от лицето на стената с дълж. 4,70 м и вис. 0,40 м (запазени са само на най-долните два ред камъни). На това място тя е използвана като основа на стена 2.

Каменна стена 2 (късен халколит). Крепостта има неправилна закръглена форма и обхваща около 4 дка площ. Общата дължина на каменна стена 2, измерена по външното лице, е около 234 м. Дебелината на основата ѝ варира от 2,50 до 4,50 м, а запазената височина – от 1,30 до 3,46 м.

Проучването е съсредоточено в Североизточния сектор. В участък с дължина 17,80 м, е регистрирано външното северно лице на стената. Запазената ѝ височина е 3,45 м в западната и 1,10 м в най-източната част. Стената е изградена от необработени ломени камъни в техника, която напомня

емплектон, а като свързващо вещество е използвана жълта глина. Непосредствено зад вътрешното лице на стената, в кв. N 3 е регистрирана основа на пещ – структура 6.

В сондаж 40Н (коридор на бомбоубежище) е достигната основата на стената. Там тя има ширина 3,90 м и запазена височина 3,46 м (обр. 2).

Продължи проучването на каменна стена 2 и в Югозападния сектор.

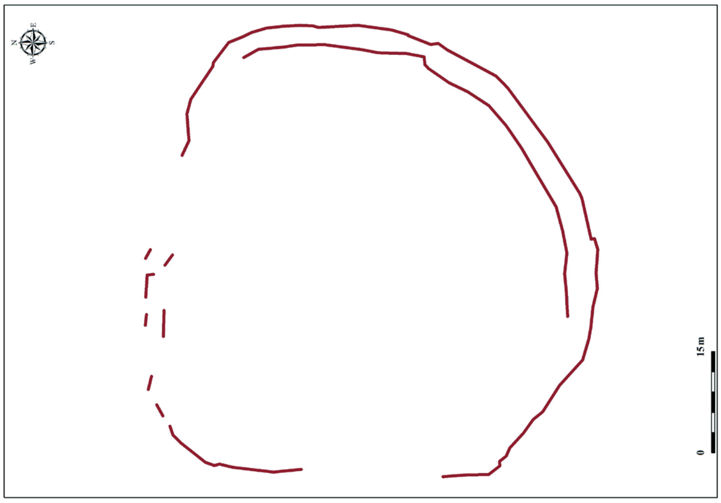

Обр. 1. Провадия-Солницата. План на проучената част на стена 2. Състояние 2016 г. Късен халколит.

Fig.1. Provadia-Solnitsata. Plan of the excavated parts (situation as of 2016) of the Late Chalcolithic wall 2.

Структура 1. Регистрирана е на дълбочина 83,50 м. Представлява кладенец, който частично нарушава каменна стена 2 и съответно датира от последния късноxалколитен период на обитаване. Има четвъртита форма с дължина на страната 2,50 м. На 5,90 м от нивото на засичане избива вода, като работата е прекратена на дълбочина 6,10 м. Така до момента общата дълбочина на кладенеца е 8 м. По стените му е регистрирано наличие на карбонизирана дървена конструкция – добре запазени вертикални стълбове с хоризонтални талпи между тях. Ширината им варира от 20 до 35 см, а разстоянието между талпите е между 30–50 см.

В части от Югозападния и Северозападния сектор (на площ около 450 кв. м) започна поетапното премахване на насипния пласт на надгробната могила с цел достигане на праисторическите напластявания. На ниво 88,60 м е достигнато ниво, свързано с обитаване през късноелинистическия период (II–I век пр. Хр.). В него през сезона са регистрирани няколко структури, които лежат върху или са вкопани в праисторическия пласт.

Структура 2. Представлява дълбоко вкопаване от периферията към вътрешността на надгробната могила (юг–север) с установена дължина 5,80 м и ширина 8 м. Нарушава 5 нива от късноxалколитния пласт. С тази структура е свързана крепида 2, която е доразкрита в югоизточната част на паметника.

Структура 3. Регистрирана е на ниво 88,65 м. Представлява частично разкрита постройка с правоъгълна форма, от която са разкрити части от южната (дълж. 4,40 м) и от западната (дълж. 8,30 м) ѝ стена, имащи ширина 1,30 м. За изграждането ѝ е използвана каменна субструкция с дълбочина 0,90 м, надградена в суперструкция с каменен зид с височина 1,70 м и кирпичената стена, запазена до 14-я ред (вис. 1,60 м), с размери на кирпичите 25 х 25 х 8 см. На 2,50 м от западната стена, вътре в помещението е установен къс каменен зид, напречен на южната стена, прилепен на фуга. Има същата дебелина и дължина 1,30 м. Недоразкритата постройка е най-вероятно кула от отбранителното съоръжение на владетелски дом.

Двете регистрирани жилища (структури 4 и 7) са със стълбово-плетена конструкция, обмазана с глина, разположени едно под друго. Размери – 3,70 (С–Ю) х 4,80 (И–З) м. В северозападната част на горното жилище, върху пода е разкрито огнище с кръгла форма и диаметър 1 м. Върху пода лежат и части от стените – вторично опалени, средно големи фрагменти от мазилки. Пред огнището са открити фрагменти от два керамични съда, върху единия от които релефно е изобразен конник. Югозападният ъгъл на жилището е нарушен от яма.

Гроб 53 е разположен близо до жилищата. Погребаният е положен в позиция хокер надясно. Черепът е засегнат от по-късно вкопаване. Няма гробен инвентар.

В късноелинистическия пласт е установено сравнително голямо количество тънкостенна керамика, изработена на колело или в калъп, с релефна украса (обр. 3).

Късноxалколитен некропол. В сектора е проучен на нов участък с площ ок. 445 кв. м, разположен източно от разкопаната през предходните години зона. Почти навсякъде е достигнато стерилно ниво. Проучени са 11 гробни комплекса. Повечето гробни ями са вкопани в културен пласт и границите им са трудно доловими. Пет от гробовете принадлежат на възрастни индивиди, пет на деца, а един, в който са открити три керамични съда и няколко човешки кости, може да се интерпретира

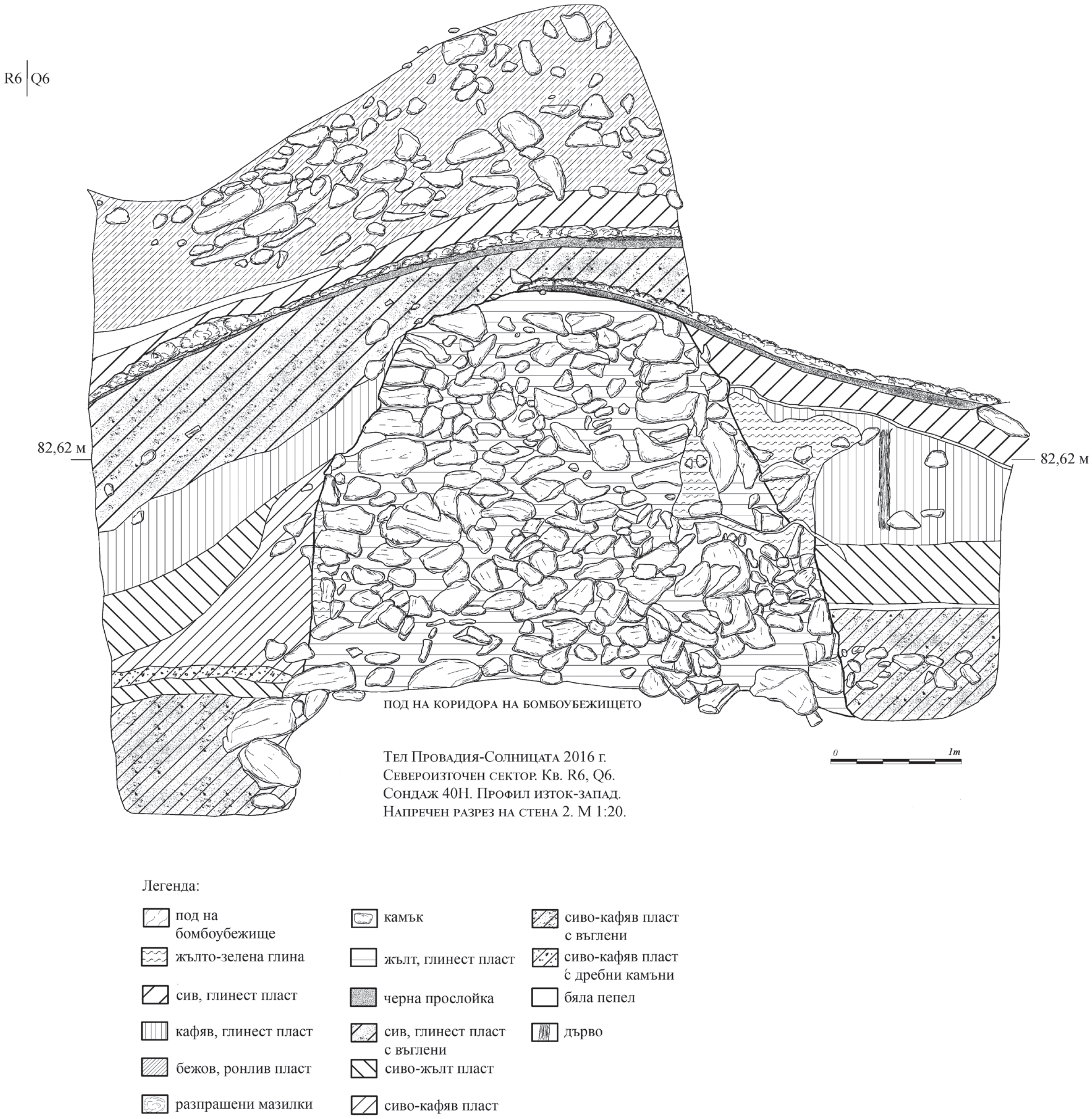

Обр. 2. Тел Провадия-Солницата. Североизточен сектор. Сондаж 40Н. Профил север–\юг (поглед от запад).

Fig. 2. Tell Provadia–Solnitsata. Northeastern sector. Trench 40H. Cross-section N–S, view from the west.

като символичен. Няма единство в ориентацията на гробовете. Възрастните са погребани в свита позиция наляво или надясно, с изключение на гроб 49, в който скелетът е свит и положен по корем. В групата на детските има единство в позицията – положени са в свита позиция наляво. В гроб 55 е открит скелет на дете с гробен инвентар, състоящ се от два керамични съда, плосък костен идол с медни апликации и няколко седефени мъниста, вероятно от наниз, носен на врата. Гробен инвентар, състоящ се от три керамични съда, е открит и в гроб 47.

В проучената зона са установени 11 къснохалколитни ями с овално или кръгло сечение на отвора и диаметър 0,90–2,30 м. В запълнителя им са открити фрагменти от керамични съдове (преобладаващо дебелостенни), животински кости и кремъчни сечива. Две от ямите са тесни с цилиндрична форма и дълбочина до 2,20 м. Част от вкопаните структури могат да се свържат с обитаването на зоната преди възникването на къснохалколитния некропол, а другите вероятно са свързани с извършването на обредни действия, по време на функционирането на некропола.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT THE PREHISTORIC SALT-PRODUCING AND URBAN CENTER OF PROVADIA-SOLNITSATA

Vassil Nikolov, Krum Bacvarov, Petar Leshtakov, Galina Samichkova, Nikolay Hristov, Stoyan Trifonov, Violeta Stoitsova, Sevdalina Zhecheva, Yordanka Ilieva, Ivan Kotsov, Maria Slavkova, Anton Atanasov, Kathleen McSweeney, Valentin Todorov

Обр. 3. Тел Провадия-Солницата. Фрагменти от керамични съдове, II – I в. пр. Хр.

Fig. 3. Tell Provadia–Solnitsata. Pottery sherds, 2nd – 1st c. BC.

The excavation was focused on the Late Chalcolithic fortification and the well located within it. The fortress covers an area of ca. 0.4 ha, and its length is ca. 234 m along the outer face of wall 2 (fig. 1). The base width of the latter varies between 2.50 and 4.50 m, and its preserved height measures from 1.30 to 3.46 m (fig. 2). The well was excavated to a depth of 8 m. It is framed by a wooden construction of well-preserved vertical posts with horizontal planks between them. The excavation at the top levels of the mound revealed a Late Hellenistic (2nd – 1st c. BC) occupation at the site (fig. 3). Five features were uncovered, including the remains of the tower of a Thracian ruler's residence.

Eleven new burials were revealed at the Late Chalcolithic cemetery: five adults, five sub-adults and one containing single human bones and three ceramic pots.

№ 20. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ И ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОХАЛКОЛИТЕН УКРЕПЕН ОБЕКТ АВРЕН – БОБАТА, ОБЛАСТ ВАРНА

Петър Лещаков, Мария Иванова, Йорданка Илиева, Галина Самичкова, Таньо Димитров, Райнер Комп, Инго Петри

Проучването на къснохалколитния обект Аврен-Бобата, разположен в западната периферия на Авренското плато, се проведе в периода 18.09.–16.10.2016 г. Реализирано е от екип с ръководители П. Лещаков (НАИМ–БАН), доц. д-р М. Иванова (Университет Хайделберг) и членове Й. Илиева, Г. Самичкова (НАИМ–БАН), Т. Димитров и четирима студенти от Университет Хайделберг.

Във вътрешността на укрепеното селище продължи проучването на опожарената постройка, означена като структура 2, отнасяща се към късния етап на обитаване на обекта (Лещаков и др. 2016, 124-127). Под дебелия между 0,30–0,60 м пласт с деструкции е достигнат подът на къщата. Той е изграден от трамбована глина, добре изпечена вследствие на пожар. В североизточния ъгъл на сградата е изградена глинобитна площадка, върху която е разположена откритата през 2014 г. пещ. Тя се издига на 0,38 м над подовото ниво. Непосредствено източно от нея са разкрити *in situ* три силно фрагментирани керамични съда. В близост до тях е открит фрагмент от стенна мазилка с декорация от V-образни врязвания.

Покрай северната стена на сградата са разкрити преотложени деструкции от замазка на друга пещ. Те лежат върху и в деструкциите на падналата стена. Положението на парчетата свидетелства, че съоръжението е разбито при падането на северната стена. Непосредствено на запад от него, в пласта с деструкции, са открити осем хромелни камъка и останки от съоръжение с неясна функция. Зър-

нохранилище с елипсовидна форма е запазено *in situ* близо до източната стена. То е изградено върху подложка от глина и средно големи ломени камъни. Стените му са с дебелина 0,10–0,12 м и запазена височина 0,65–0,70 м.

В централната част на жилището подовата замазка е разрушена. Размерите на постройката, според запазената част от пода са 11,40 м СИ–ЮЗ х 7,80 м СЗ–ЮИ. Откритият върху пода инвентар е малоброен и свидетелства за изоставяне ѝ преди опожаряването.

Западно от структура 2 е разкрита още една пещ (структура 15). Тя се намира на 3,50 м западно от горялата сграда и на 2,90 м от каменната стена. Пещта е с подковообразна форма и размери 1,75 х 1,45 м. Ориентирана е С–Ю, с вход от юг. Основата е издигната на 0,30 м над пода. Пещта е слабо изпечена. Замазката е частично запазена, а подложката е изградена от глина и единични средно големи камъни. Около нея е проследено тънко неизпечено подово ниво от жълто-белезникава трамбована глина. Съоръжението се отнася към началния етап на функциониране на структура 2 или незначително предхожда изграждането ѝ.

Източно от контролния профил са проучени квадрати 20М24/34/35/43/44 и 45 (обр. 1). Разчистени са девет фрагментирани и два цели съда. Те лежат в сиво-кафяв пласт с черни и пепеливи петна. Свързват се с означената като структура 3 постройка. Към нея принадлежат и над 10 керамични съда, открити през 2014–2015 г. Конструкцията на сградата не е установена. Наличието на тънки вторично изпечени парчета от стенна мазилка свидетелства, че тя също е загинала при пожар. Стратиграфски, този пласт лежи непосредствено върху стерилния терен и представлява първия етап на обитаването на обекта.

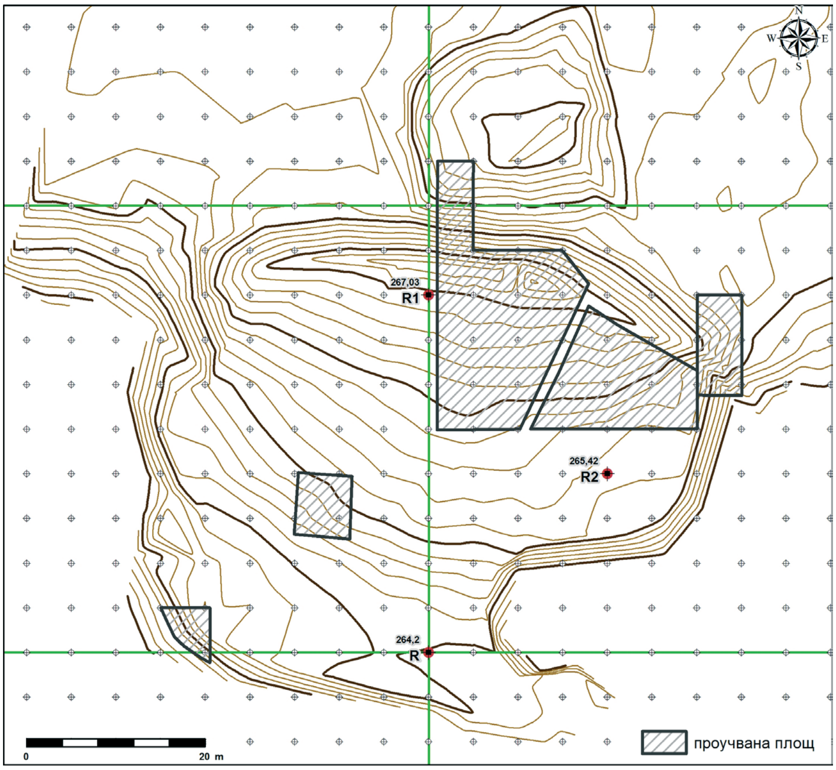

Обр. 1. План на проучванията през 2016 г.

Fig. 1. Excavation area in 2016.

В западния сектор бе разширен и напълно проучен сондаж 3. Площта му е 42 кв. м. Обхваща голям иманярски изкоп с неправилна правоъгълна форма. Установи се, че вследствие на иманярската дейност, културният пласт е напълно разрушен. Археологически структури са запазени само в СИ ъгъл на сондажа. Там е разчистено каменно съоръжение (структура 14), вероятно с термична функ-

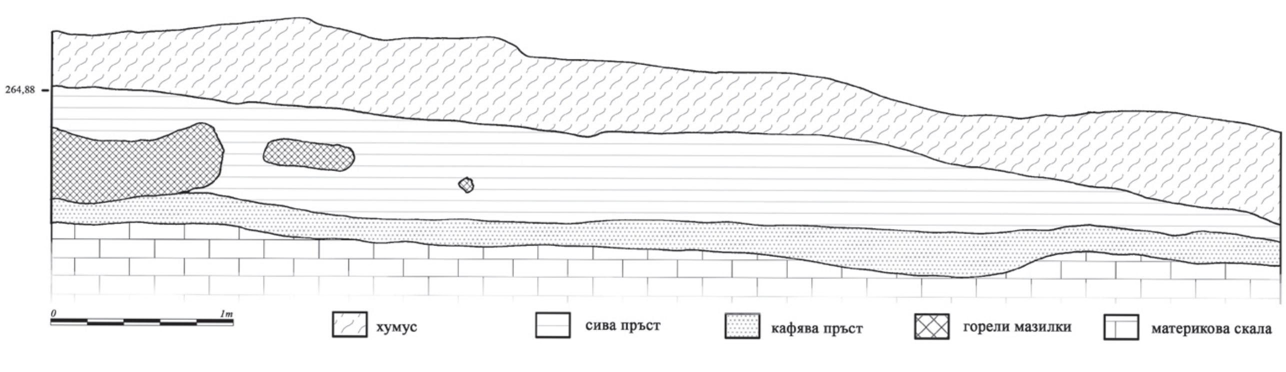

Обр. 2. Източен профил на сондаж 3.

Fig. 2. Eastern cross-section of Trench 3.

Обр. 3. Карта на вертикалния градиент на магнитното поле, обхващаща зоната северно от укрепеното селище.

Fig. 3. Vertical magnetic gradient map of the area to the north of the fortified settlement.

ция, лежащо върху стерилния терен. То има кръгла форма, изградено от средни по размери ломени камъни и фрагменти от хромелни камъни. Съоръжението е покрито от тънък пласт вторично изпечени парчета от стенна мазилка. Вероятно е част от опожарена постройка, развиваща се на север в непроучената площ. Наблюденията в профилите на сондажа показват изтъняване на културния пласт в южна посока и липсата на останки от сгради в тази зона (обр. 2).

С цел проверка на геофизична аномалия е проучен кв. 20L94, който попада в ЮЗ периферия на обекта, непосредствено до скалния ръб на платото (обр. 1). Регистрирано бе наличието само на пласт от хумус с дебелина 0,30–0,40 м, в който се откриват дребни преодложени керамични фрагменти от късния халколит.

Изследванията през настоящия сезон потвърдиха наблюденията, че обитаването през късния халколит не обхваща цялата площ на скалния език, а е съсредоточено непосредствено до каменната отбранителна стена, в зона с ширина 25–30 м.

Чрез геомагнитна градиентометрия (извършена от Р. Комп и И. Петри от Германски археологически институт)[1] е проучена зона с площ 140 дка северно от укрепеното селище (обр. 3). Изследването беше проведено с многосензорната геомагнитна система Magneto MX, представляваща рамка с широчина 4 м върху която са разположени 16 сензори от типа FGM 650. Регистрирани са голям брой геофизични аномалии, образуващи петно с неправилна форма и площ от 30 дка. Част от тях имат овална или кръгла форма и вероятно представляват вкопавания. Откритите на повърхността археологически материали свидетелстват за наличието на синхронни на укрепения обект структури (Лещаков 2015, 804-805). Функцията им на този етап на проучване остава неясна.

Литература

Лещаков 2015: П. Лещаков. Издирвания на археологически обекти в околностите на праисторически солодобивен център Провадия-Солницата. – Археологически открития и разкопки през 2014 г. София, 2015, 803-806.

Лещаков и др. 2016: П. Лещаков, М. Иванова, Г. Самичкова, Й. Илиева, Т. Димитров, Ф. Фокс, Х. Цанков, А. Кисьов. Археологически разкопки и геофизично проучване на къснохалколитен укрепен обект Аврен–Бобата, област Варна. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 124-127.

[1] Проучването бе реализирано с активното съдействие на гл. ас. Калин Димитров (НАИМ-БАН).

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AND GEOPHYSICAL STUDY OF THE LATE CHALCOLITHIC FORTIFIED SITE AVREN-BOBATA, VARNA DISTRICT

Petar Leshtakov, Maria Ivanova, Yordanka Ilieva, Galina Samichkova, Tanyo Dimitrov, Rainer Komp, Ingo Petri

Investigations in the fortified area of the settlement focused on two buildings. The burnt building of the latest period of occupation, which was partly uncovered in 2014-2015, was excavated to its floor level. The structure had an irregular rectangular plan and an area of 85-90 m^2. A clay platform and a domed clay oven were located in its southwest corner, while an oval-shaped clay storage bin was uncovered *in situ* in its northeast part. The floor inventory was scanty, suggesting that the building was emptied and abandoned before the fire.

Excavations continued in a building from an earlier phase of occupation. Here, several concentrations of smashed ceramic vessels were documented *in situ*. Evidence for the construction style was absent.

Geophysical survey was conducted on an area of about 14 ha adjoining the excavation site to the north. The southern part of the surveyed area shows a conglomeration of pit features of likely anthropogenic origin. Judging from the surface finds, the features may date to the Late Chalcolithic.

№ 21. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА НУРИЮК В М. ЧАНАДЖИК, С. СУШИНА, ОБЛАСТ ШУМЕН

Стефан Чохаджиев

Проучванията се проведоха от 31.07. до 01.09.2016 г., като са финансирани от МК и РИМ – Шумен. Работихме с осем студента от специалност археология към ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“. С допълнителни финансови средства бяха наети и трима работника от селото.

Основната цел и през тази година бе проучване на детайли от каменното отбранително съоръжение и допроучване на опожарено жилище в южната част на могилата.

Важно ново откритие от тази година е установяване на каменна стена и в северната част на могилата – засега, в квадрати F2 и G2. Там успяхме да проследим трасето на стената в продължение на около 8 м.

Направихме частично проучване на бастиона, с цел изясняване на неговата конструкция. Бе

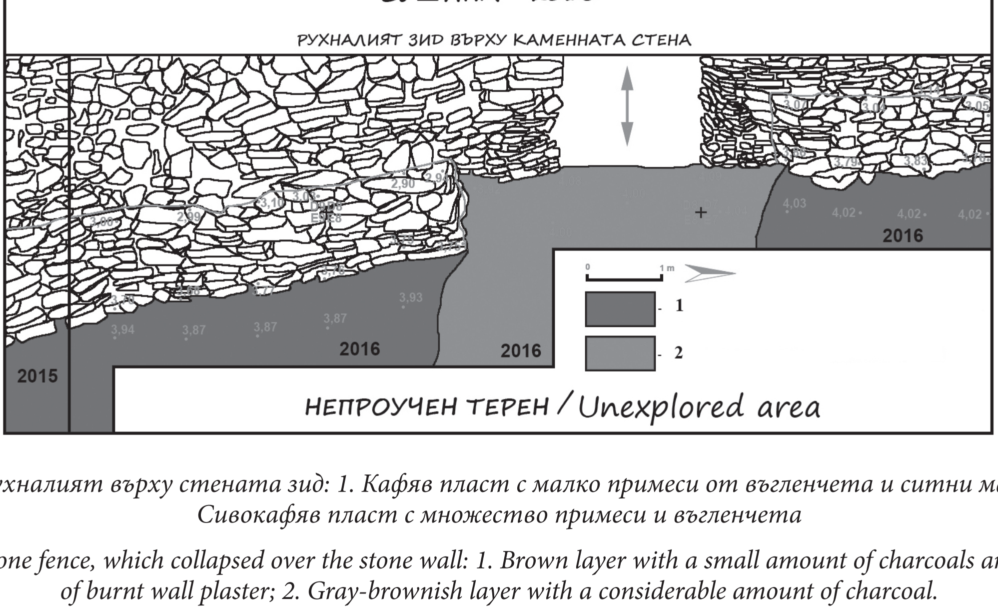

Обр. 1. Рухналият върху стената зид: 1. Кафяв пласт с малко примеси от въгленчета и ситни мазилки; 2. Сивокафяв пласт с множество примеси и въгленчета

Fig. 1. The stone fence, which collapsed over the stone wall: 1. Brown layer with a small amount of charcoals and tiny lumps of burnt wall plaster; 2. Gray-brownish layer with a considerable amount of charcoal.

очертан сондаж с размери 2,50/1,50 м, непосредствено западно от входа на стената. Там разчистихме стъпаловидно подредени камъни в хоризонтално положение, долепящи се до вертикалната каменна стена. Оказа се, че бастионът е конструктивно свързан с изградените след земетресението подпорни стени – в източната му част достигнахме и документирахме първата стена, която достига до нивото на входа и се опира в каменната стена; втората и третата стена, очертават силуета на бастиона – форма на пресечен конус с диаметър на горната основа – около 3 м.

Интересни са и резултатите от проучването на загадъчния единичен зид, успореден на вътрешното лице на стената. Деструкциите на този зид проучихме в продължение на около 15 м – в участъка южно и северно от входа в стената (обр.1). Камъните, с които е изграден този зид се отличават съществено от останалите камъни, използвани при строежа на стената. За разлика от болшинството предимно плочести камъни, тези от зида са много по големи и „по-четвъртити“ – най-големите достигат дължина около 1 м и дебелина 20–30 см. Реконструирайки този зид, се оказа, че е имал височина около 1,70 м и е бил изграден на разстояние от вътрешното лице на стената – 1,50 м. Зидът е изграден симетрично на входа – на разстояние около 1,20 м, съответно от южното и северното лице. Върху тези данни се оформи и предположението, че зидът е част от конструкцията на „бойната пътека“ в куртината. Може да се оприличи и на строителния тип „касемат“ – успоредни стени с празно пространство между тях. Ако приемем, а то е отдавна доказано, че стената в Сушина е била с височина около 3 м, се оказва, че тялото на отбраняващия се е защитено на височина около 1,30 м (приблизително до нивото на гърдите), което е напълно приемливо като стратегия за защита. След срутването на зида, той е бил запечатан със слоеве льос и опожарена мазилка, вероятно взета от разрушените жилища (обр. 2).

За да проверим стратиграфията на могилата, очертахме сондаж с раз-

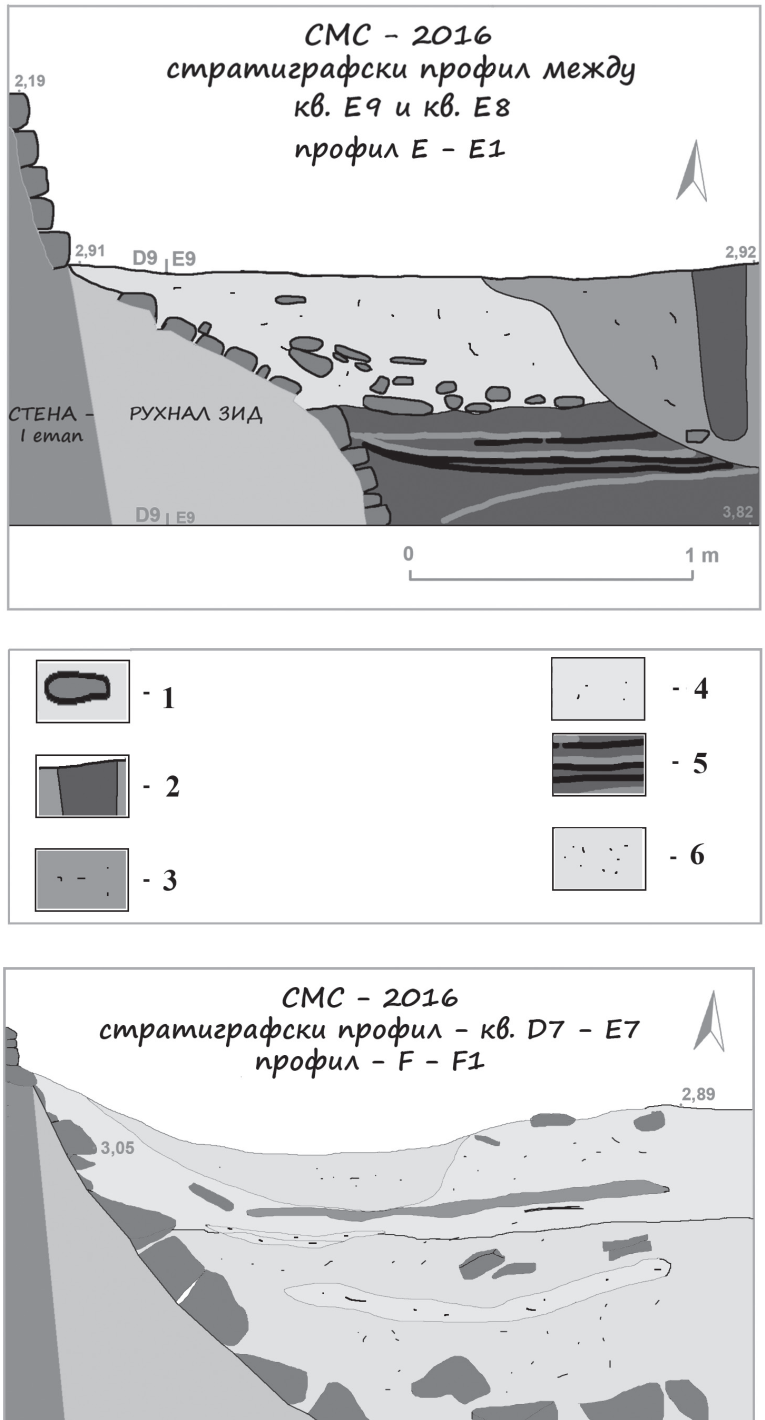

Обр. 2. Стратиграфски профили на запечатката върху рухналия зид: 1. Камък; 2. Дупка от кол; 3.Траншея; 4. Сивопепелив пласт; 5. Прослойки от черна пепел и опожарени деструкции; 6. Жълта трамбована глина (льос) – „запечатка“.

Fig. 2. Stratigraphic cross-sections of the sealing of the collapsed fence: 1.Stone; 2. Posthole; 3. Trench; 4. Gray ashy layer; 5. Thin layers of black ash and burnt daub; 5. Thin layers of black ash and burnt daub; 6. Yellow trampled clay (loess) – a sealing.

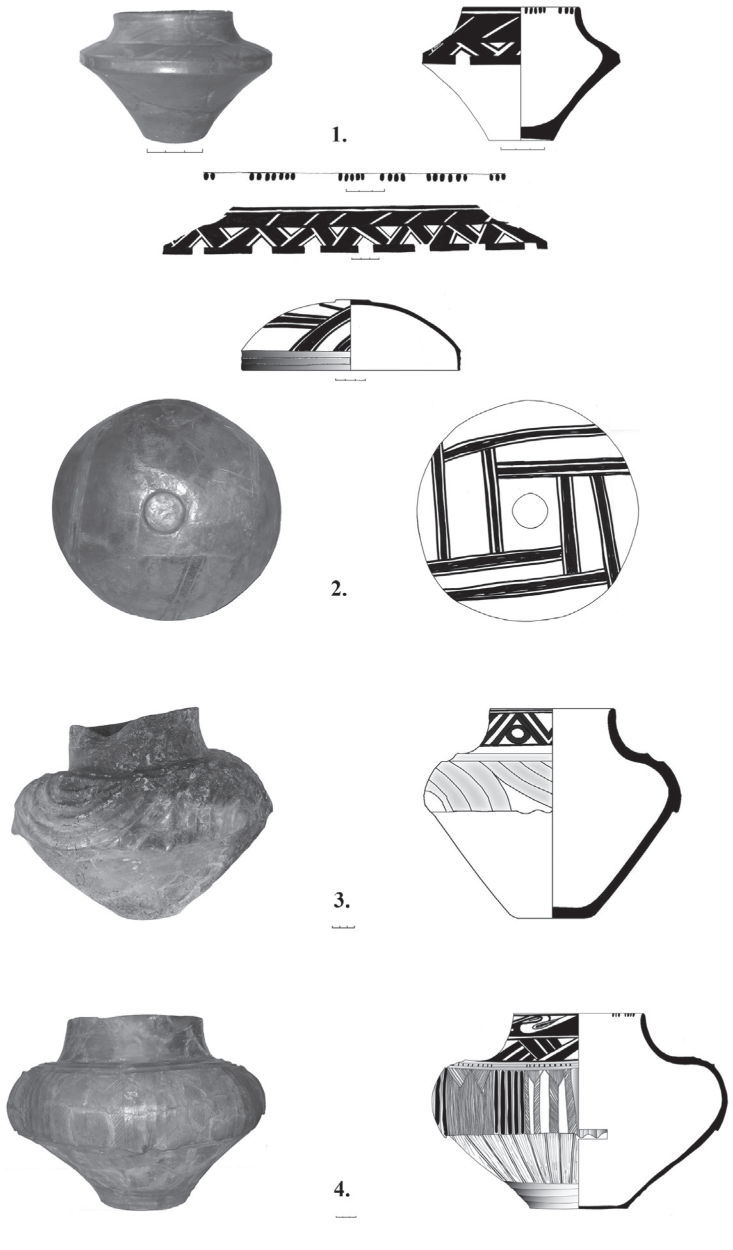

Обр. 3. Керамични съдове от опожареното жилище, обект 13.

Fig. 3. Ceramic vessels from the burnt house, feature 13.

мери 4/4 м в кв. J6. Изборът на този квадрат е във връзка с бъдещите проучвания във вътрешността на могилата, които да ни дадат информация за наличието и хронологията на пласта под кота 4,20, до която сме стигнали до момента (през 2015 г. в кв. F5). Достигнатата дълбочина е около 1,50 м, без да сме попаднали на запазени структури. Проучването в този квадрат ще продължат и през следващия археологически сезон.

Интересни резултати постигнахме и при планираното допроучване на жилище в южната част на могилата – квадрати F10–F11/G10–G11. Жилището е опожарено, в резултат на разрушителното земетресение, срутило каменната стена. Забелязани са отделни участъци, опожарени при различна температура – от керемидено червено, до разтопена и остъклена глинена замазка с виолетов цвят. Жилището е било двуетажно, защото ясно се различават два пода/тавана – всеки с множество силно фрагментирани керамични съдове. Изградени са от дебели (с диаметър около 0,15 м) дървени колове, в повечето случаи – необелени. Повечето фрагменти от под/таван са почти остъклени, а отпечатъците от колове (по ширината на жилището) са ориентирани в посока североизток-югозапад (около 20^0 отклонение от севера). На втория етаж бе проучено малко глинобитно хранилище с овъглена органика с диаметър около 0,30 м, изградено върху дървена основа от дъски с ширина 0,22 м. Засега сме различили повече от 30 съда, годни за реставрация (обр. 3). Те са разположени на две нива – върху пода на първия етаж и върху пода на втория етаж.

След приключване на проучванията, новоразкритите структури бяха покрити с метална оградна мрежа и покрити с геотекстил и полиетиленово платно.

Един месец по-късно, изчаквайки спадане нивото на язовира, отново се върнахме, за да проучим края на каменната стена в южната ѝ част (кв. E13). Миналата година предположихме, че тя „завива„ в източна посока и сега успяхме да проверим тази възможност. На самия завой се забелязва употреба на масивни каменни плочи с дебелина повече от 0,15 м и дължина 0,70–0,80 м, опиращи се в стената, вероятно за укрепване на зида от външната му страна. Достигнахме и до „пасаж„ от плътно долепени камъни, които са на нивото на язовира поради което приключихме работата в дълбочина. В съседния квадрат F13, върху полоса с ширина 1 м, след премахване на повърхностния (тинест) пласт с дебелина около 0,17–0,20 м достигнахме до стерилен льосов пласт. Информацията от тази проучена площ ни дава две възможности за обяснение. Едната – понеже няма следи от градеж е възможно да сме попаднали на вход, а другата – стената свършва до ръба на стръмния склон и не продължава в източна посока.

През 2016 г. попаднахме на 541 находки, някои от които с изключителна научна и експозиционна стойност, които са на съхранение във фонда на РИМ – Шумен.

REGULAR ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN 2016AT THE NURIYUK TELL IN THE CHANADZIK LOCALITY, THE VILLAGE OF SUSHINA, SHUMEN DISTRICT

Stefan Chohadzhiev

The important new discovery from this year's excavations is establishing the presence of the stone defensive wall in the northern part of the tell. We were able to trace it there for about 8 m.

We launched partial exploration of the bastion in order to define its construction.

It turned out that the bastion is structurally connected with the retaining walls built after the earthquake.

The results from the exploration of the enigmatic single stone fence, parallel to the inner face of the wall are also interesting. The stone fence was built symmetrically to the entrance – at 1.2 m from the south and north face (fig. 1). After the collapse of the fence, it was sealed with layers of loess and burnt house debris, probably taken from the destroyed houses (fig. 2).

We started the study of the fired house in the southern part of the tell – in squares F10-F11/G10-G11. We established that it was a two storey house. On the second floor we unearthed a small storage vessel with charred organics, raised on a wooden plank platform. So far we have been able to distinguish more than 30 vessels, all of which are fit for restoration (fig. 3). They are situated on two levels – on the floors of the fist and the second storey.

№ 22. ХАЛКОЛИТЕН ПРОИЗВОДСТВЕН ЦЕНТЪР И НЕКРОПОЛ КАМЕНОВО

Явор Бояджиев, Димитър Чернаков, Дилен Дилов

През 2016 г. археологическите разкопки се проведоха в двора на бившето училище, където през 2015 г. бяха открити осем халколитни погребения, както и участък, наситен с кремъчни отломъци (в сондаж 8). Бяха направени направени четири сондажа, от трите достъпни за работа страни на сондаж 8 (обр. 1).

В сондажи 10, 11 и 12, непосредствено под съвременната настилка, се навлезе в пласт, наситен с кремъчни артефакти. Поради изключително високата им концентрация сондажите бяха разделени на квадрати от по 1 м – площ, даваща най-добри възможности както за достатъчно прецизна документация, така и за ефективна работа.

Сондаж 10 е с размери 6,5 х 4,5 м. От него бяха проучени само 10 кв. м на дълбочина 0,20 м от древната повърхност, след което работата бе прекратена, за да се съсредоточи в сондажи 11 и 12. В кв. 1–2 се разкри плътно струпване от големи кремъчни отломъци с кора – явно от началната обработка на конкрециите.

Сондажи 11 и 12 са един до друг в посока югоизток–северозапад, с обща дължина 14 м и средна широчина 3 м. Разделени са един от друг с 0,50 м широко ребро. В тях се установи около 0,50 м дебел пласт, наситен с кремъчни отломъци (обр. 2) – няколко десетки хиляди. Очертаха се участъци, в които преобладават определен тип отломъци. В проучените квадрати на сондаж 10, както и в квадрати 4, 5 и 6 на сондаж 12 преблададават големите отломъци с кора; в кв. 10, 11, 12, 17, 18, 19 процентът на фрагментите от пластини е значително по-голям, отколкото в другите квадрати, като в кв. 18 се откри колективна находка от 24 пластини; в кв. 16 и 24 има и кремъчни ядра, каквито са рядкост в проучения участък; в квадрати 11, 12, 17, 18, 23 и 24 на сондаж 11 ясно доминират отломъците с малки размери, включително и миниатюрни люспи (0,2–0,3 см). Теренните наблюдения дават основание да се предположи, че тук е съществувала площадка за предварителна обработка на кремъчни артефакти при тясна специализация на производствения процес. В пласта с кремъчни артефакти се срещат малобройни фрагменти керамика. Характерните от тях се отнасят към късния халколит. Откри се и фрагмент от глинена антропоморфна фигурка.

Единствено в сондаж 9 (размери 2,5 х 2 м) не бе констатиран пластът с кремъчни отломъци, като под съвременната настилка се навлезе директно в жълтокафявия льос (подобна бе ситуацията и в съседните му сондажи 7 и 8 – югоизточна половина, проучени през 2015 г.).

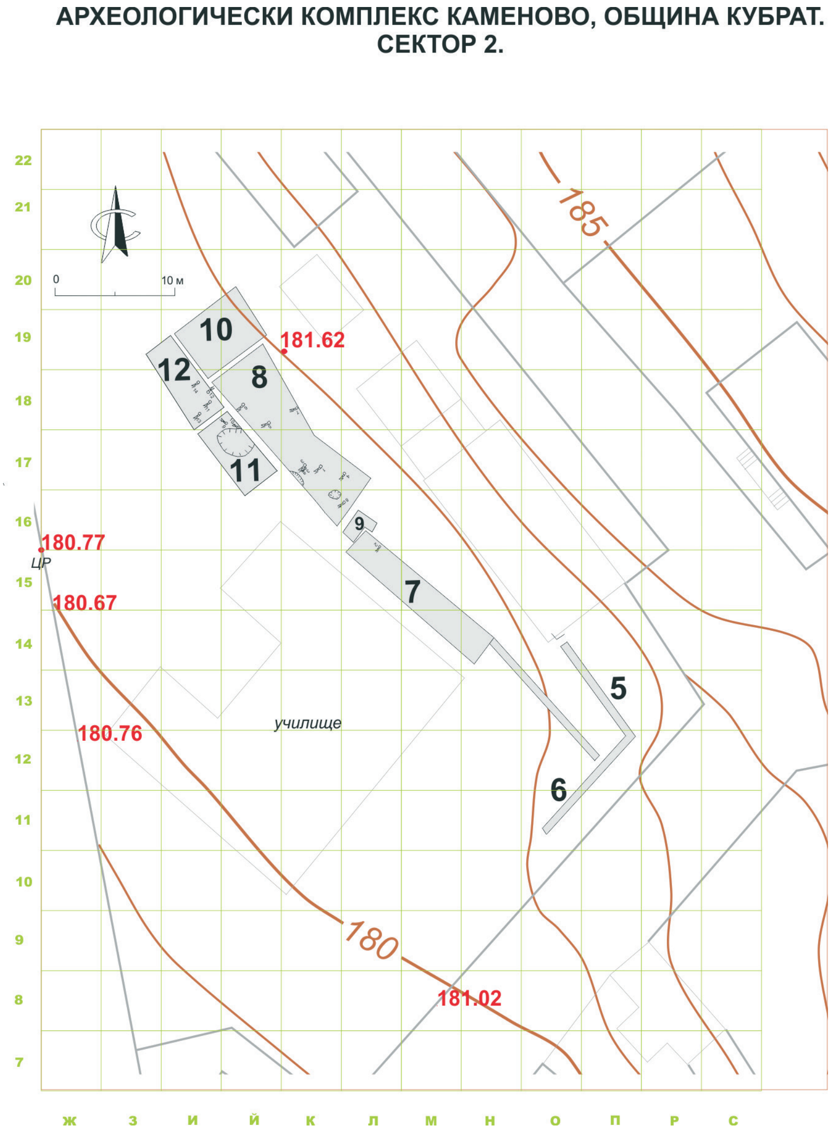

Обр. 1. План на проучвания през 2015 и 2016 г. участък в с. Каменово.

Fig. 1. A plan of the excavated sector in 2015 and 2016 in the village of Kamenovo.

В разширение на сондаж 8 се проучи гр. 8, регистриран последния ден на разкопките през 2015 г. в профила в югоизточния му ъгъл. Гробът лежи в по-стара яма от ранния халколит. В запълнителя ѝ има фрагменти керамика, кремъчни артефакти, животински кости, както и парчета горяла мазилка. Скелетът е на мъж, 30–40 г., в положение хокер наляво, с глава на изток (обр. 3). До лявото му рамо е положена каменна бойна брадва, а над дясната предмишница лежеше мънисто от *Spondylus*. Около, над и под скелета се намират многобройни фрагменти керамика и кремъчни артефакти, но те явно принадлежат към запълнителя на по-ранната яма.

Две погребения на деца (*Inf.* I) бяха проучени в сондаж 11, северозападната му част. Гроб 9 е нарушен, запазени са фрагменти от черепа и фрагменти от долните крайници. Трупът е бил в свито положение, на лявата си страна, с ориентация на И–ЮИ. Около скелета лежаха кремъчни отломъци, които се отнасят към пластта с кречъчни артефакти – скелетът лежеше в граничната зона между този пласт и льоса. Гроб 10 е хокер полунадясно – полу по гръб, като позата се е получила вторично, поради приплъзването на скелета към негативна структура от ранния халколит. Ориентиран е на изток – 71º. Не бе открит погребален инвентар.

В сондаж 11 бе установена и негативна структура с неправилна кръгла форма, с диаметър около 2,50 м, отнасяща се към ранния халколит. В запълнителя ѝ се откриха фрагменти керамика, кремъчни артефакти и малобройни животински кости. Гроб 10 лежи частично в периферията на тази структура, върху нейния запълнител и съответно е по-късен от ранния халколит. Същевременно както той, така и погребенията от сондаж 12, остават под пласта с кремъчни артефакти от късния халколит. Стратиграфската ситуация дава основание погребенията да се отнесът към първата половина на късния халколит, а кремъчната работилница – към последната фаза на епохата. Сондаж 11 бе проучен на дълбочина 1 м под нивото на гроб 10 (който е на 0,25 м по-ниско от гроб 9), като се достигна дълбочина 2 м от съвременната повърхност. На тази дълбочина се установи дъното на раннохалколитната яма. Не бяха открити други погребения или археологически материали.

В сондаж 12 се регистрираха четири погребения. От тях обаче бе проучено само намиращото се на най-малка дълбочина погребение № 11. То също е на дете, на 2–3 г., от което са запазени само свитите в колената и положени наляво долни крайници, както и лежащ до тях фрагмент от долната челюст, който явно не е *in situ*. Останалите три погребения бяха регистрирани последния ден на разкопките, на достигнатата дълбочина от 1,30–1,40 м и поради приключване на финансовите средства не бяха проучени. Те са покрити и оставени за проучване през 2017 г.

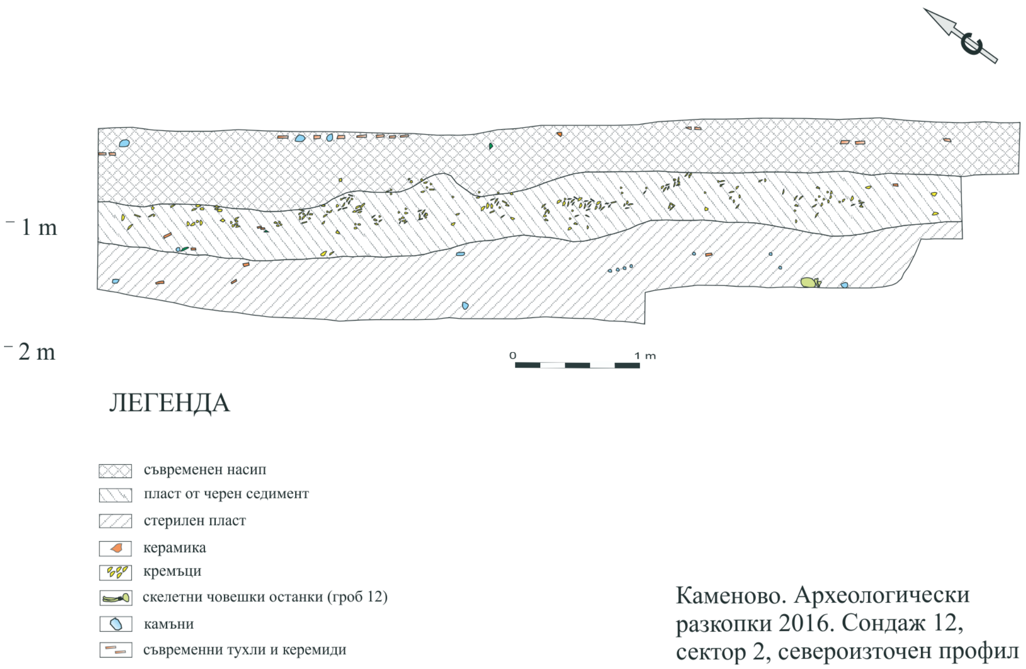

Обр. 2. Сондаж № 12 – североизточен профил.

Fig. 2. Sounding № 12, northeastern cross-section.

Въпреки ограничената проучена площ разкопките през 2016 г. дадоха възможност да се установи продължителната експлоатация на изследвания терен. През ранния халколит тук са се намирали негативни структури с диаметър 2–3 м; през първата половина на късния халколит в този район е бил разположен некрополът на селището, намиращо се в центъра на с. Каменово; в края на късния халколит районът е бил използван за производство на кремъчни оръдия на труда, като е съществувала добре изразена специализация на труда. Данни за подобни производствени площадки има и на други места в селото и около него.

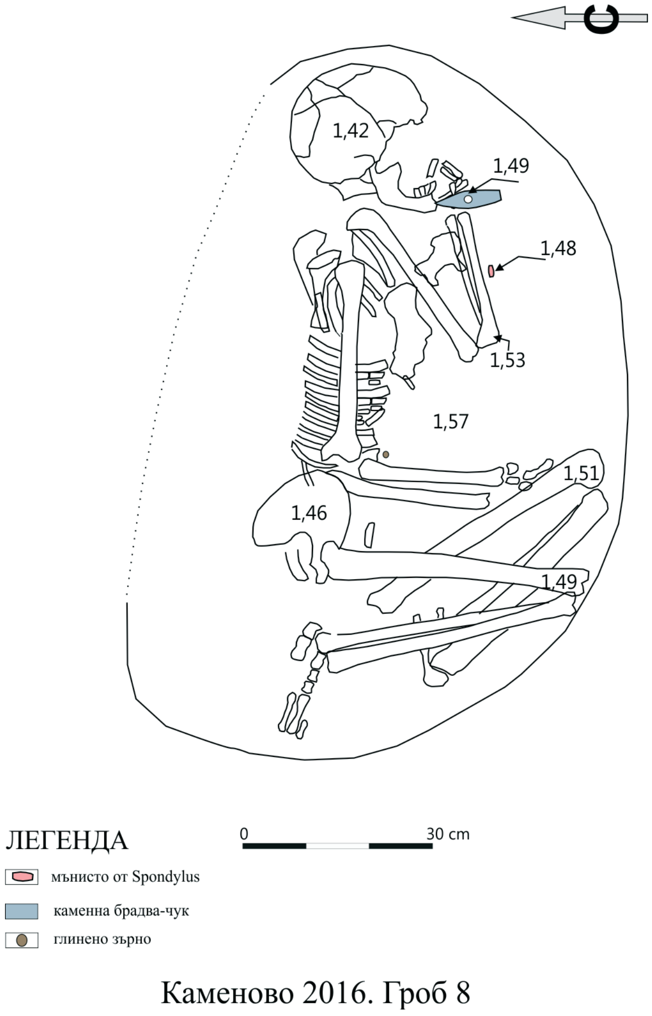

Обр. 3. Гроб № 8.

Fig. 3. Burial № 8.

CHALCOLITHIC PRODUCTION CENTRE AND CEMETERY KAMENOVO

Yavor Boyadzhiev, Dimitar Chernakov, Dilen Dilov

The archaeological excavations took place in the schoolyard of the former school (fig. 1). A layer ca. 0.50 m thick yielding thousands of flint fragments was registered in trenches 10, 11 and 12 under the modern asphalt surface (fig. 2). Sections with a particular type of flint artifacts were defined. The field observations gave reason to suggest a narrow specialization of flint tools production.

Four graves from the Chalcolithic were investigated. Grave № 8 belongs to a man in a crouched position with a head to the east (fig. 3). A stone hammer-axe

is rested close to the left shoulder. The grave was found an old pit from the early Chalcolithic. The others 3 graves belong to infans I. The skeleton in grave pit № 9 is in a crouched position to the left and the body is east–southeast oriented. The body in grave pit № 10, a burial in a chrouched position, is bent to the right and on his back. Burial № 11 is destroyed. Three burials were registered in the last day of the excavations. A negative structure from the Early Chalcolithic round in shape and a diameter of ca. 2.50 m was discovered in trench 11. The stratigraphic sequence at the site is as follows: negative structures dated to the Early Chalcolithic, burials dated to the beginning of the Late Chalcolithic, an area for processing of flint tools dated to the Final Chalcolithic.

№ 23. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИ ПЛАСТ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ „КАЛЕТО“ В ГРАД МЕЗДРА, ОБЛАСТ ВРАЦА

Георги Ганецовски

През 2016 г. е реализиран четринадесетия проучвателен сезон на праисторическия пласт на обект Калето в Мездра. Обектът е разположен върху скален рид в югозападната част на града, по левия бряг на река Искър. Според изследванията от предходните години тук са регистрирани два културни пласта, принадлежащи към късния халколит, като горния е частично разрушен от ерозията и от по-късни градежи (Ганецовски 2016, 113-115).

Проучванията са проведени в рамките на 22 работни дни за периода от 6 октомври до 4 ноември, в участък с частично изчерпан от С. Торбатов римски пласт, обозначен като сондаж III/19. Археологическите изследвания и през 2016 г. са реализирани с финансовата и логистична подкрепа

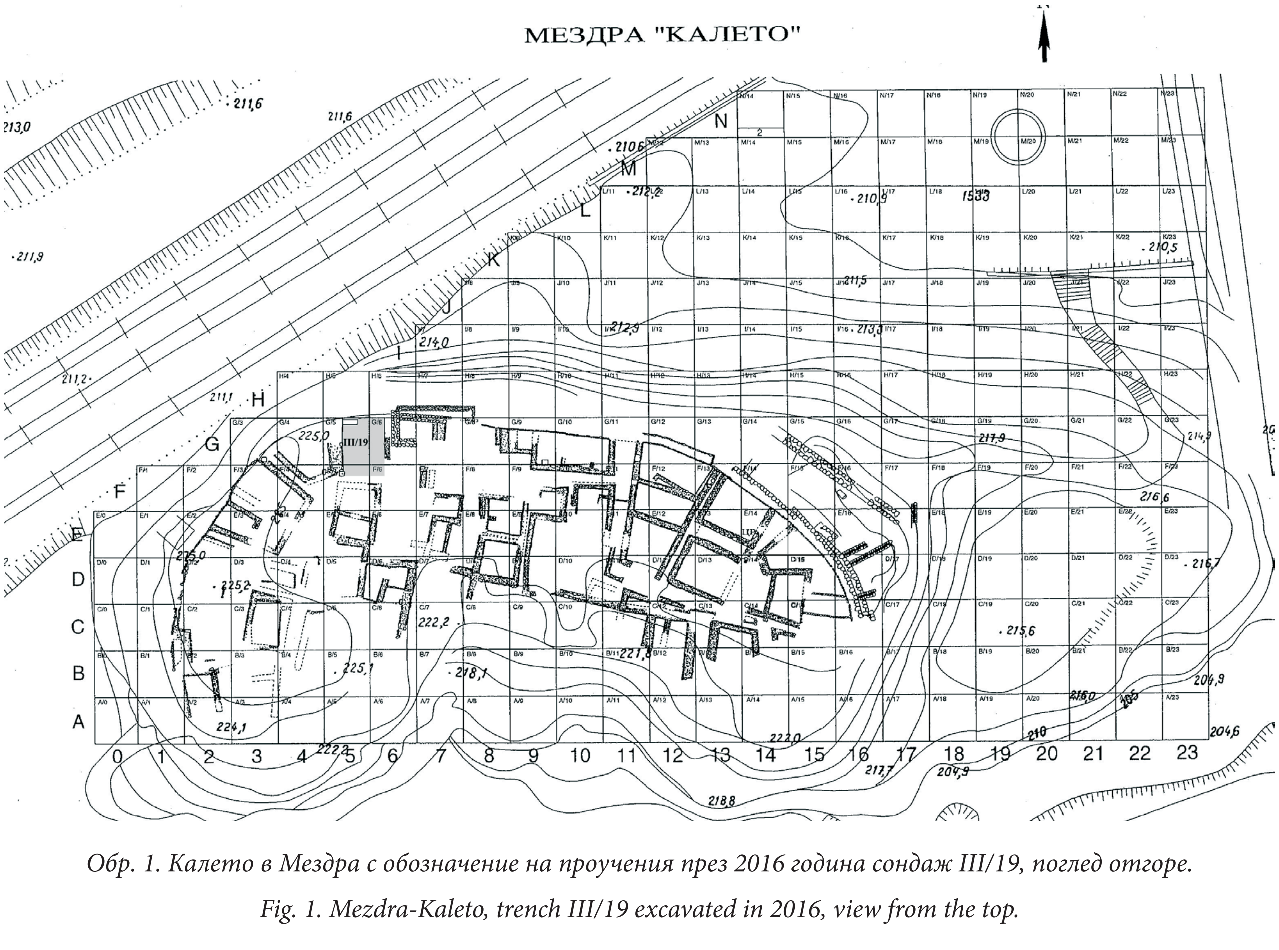

Обр. 1. Калето в Мездра с обозначение на проучения през 2016 година сондаж III/19, поглед отгоре.

Fig. 1. Mezdra-Kaleto, trench III/19 excavated in 2016, view from the top.

на община Мездра. В екипа са включени Георги Ганецовски – ръководител, Нели Иванова – стажант и четирима местни работници.

Основна цел на експедицията е да се добие пълен обем информация за вътрешното устройство, стратиграфията, времевия обхват на праисторическите пластове в обекта. Проучванията имат сондажен характер заради каменната архитектура от римската и ранновизантийската епохи, разположена на повърхността на терена.

Сондаж III/19 е разположен в северозападната част на сектор III, непосредствено до вътрешното лице на късноримската крепостна стена (обр. 1). Той има почти, квадратна форма, определена от каменните стени на ранновизантийска сграда и обхваща площ от около 16 кв.м. В процеса на работа, заради някои структури и теренни ситуации от римската епоха, изследваната площ бе ограничена в южната част на сондажа върху площ от около 4 кв. м (обр. 2). Общата разкопана мощност на културните пластове е 2,5 м без те да бъдат напълно изчерпани (обр. 3).

Обр. 2. сондаж III/19, южен разрез.

Fig. 2. Trench III/19, southern cross-section.

Проучванията стартираха от пласт, съдържащ керамичен материал от римската епоха (обозначен с наименованието „римски светилищен пласт“ с останки от разложено огнище или есхара и две опалени нива, които добре се очертават по южния профил на сондажа). Под него са регистрирани два разбъркани пласта със следи от горене и керамични материали от римската епоха, ранножелязната епоха (култура Бесараби), финалния халколит и късния халколит. В дълбочина са проучени един частично разрушен пласт от финалния халколит и един пласт, отнасящ се към късния халколит (обр. 2 и 3).

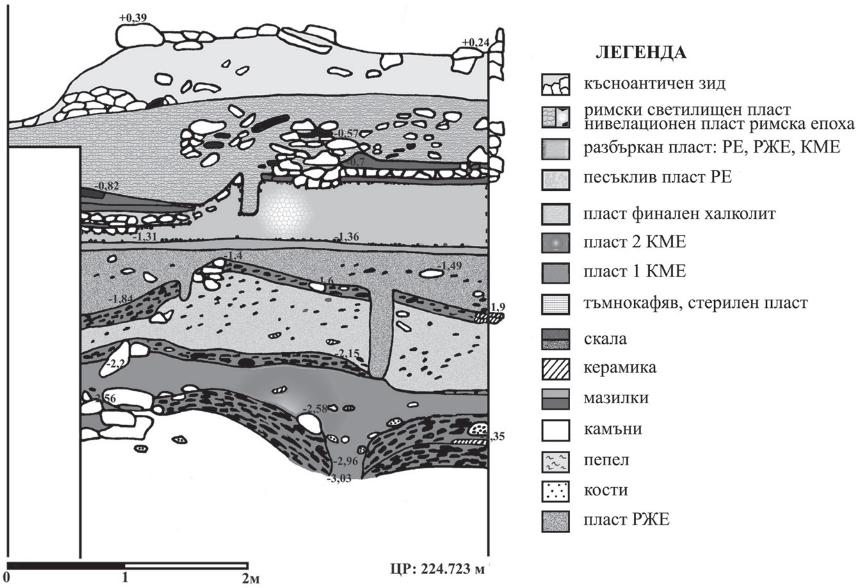

Обр. 3. сондаж III/19, южен контролен профил с обозначение на културните пластове.

Fig. 3. Trench III/19, southern cross-section and the layer sequence.

Под римския светилищен пласт е разкрита хоросанова замазка и каменна подложка под нея, съставена от речни валуни. Тази хоросанова замазка обхваща северната и централна части на сондажа, докато в южната му

част пластът има тъмнокафяв цвят. Под каменната подложка се попадна на дебел пласт пясък, чиято дебелина нараства драстично в северна посока. Изглежда, че този пясъчен пласт е изгребван от разположената в съседство р. Искър и стъпаловидно насипван в тази част на крепостта с цел запълване и нивелиране на ерозиралия терен (обр. 2).

Пластът от финалния халколит има тъмнокафяв цвят и съдържа керамични фрагменти, животински кости и опалени мазилки.

Пластът от периода на късния халколит е съставен от опалени глинени деструкции и голямо количество късноxалколитна керамика, част от която също е вторично опалена. По южния контролен разрез на сондажа се забелязва голяма денивелация на опожарените деструкции от изток на запад. Това вероятно се дължи на яма от периода на финалния халколит, която е прерязала опожарените късноxалколитни останки (обр. 2 и 3). В североизточната част на сондажа е разчистено струпване на ломени, плочести камъни. Допускаме, че те са били натрупани тук с цел укрепване или заздравяване на терена през периода на късния халколит. Освен късноxалколитна керамика в този пласт са открити животински кости и голямо количество кремъчни артефакти, сред които най-многобройна е групата на отломъците. В опожарените останки от късния халколит са открити още две костени шила и две медни остриета, вероятно също върхове на шила.

Керамиката от финалния халколит в сондаж III/19 е изработена от глина с черен цвят. Тя съдържаща примеси на счукани мидени черупки. Открити са изпъкнали дръжки със сплеснато сечение, фрагменти с плитко врязан орнамент, инкрустиран с бяла материя и фрагменти от гърне тип „млечник„. Тя се отнася към керамичния комплекс на култура Галатин (Georgieva 1992, 109-115).

Късноxалколитната керамика е идентична с тази на откритите късноxалколитни керамични комплекси през предходните години. Тя принадлежи към керамичния комплекс, представящ трета фаза на култура Криводол–Сълкуца–Бубани (Тодорова 1986, 92; Ганецовски 2007, 103-130).

През следващия археологически сезон сондажът ще бъде разширен в северна посока с цел изясняване на ерозионните процеси в тази част на обекта и пълно изчерпване на културните отложения.

Литература

Ганецовски 2007: Г. Ганецовски. Керамика от праисторическото селище Криводол-Тепето. – In: Mark Stefanovich, Christina Angelova (ed.). PRAE-In Honorem Henrieta Todorova. Sofia., 2007, 103-130.

Ганецовски 2016: Г. Ганецовски. Редовно археологическо проучване на праисторически пласт на многослоен обект „Калето“ в град Мездра, Врачанска област. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 113-115.

Тодорова 1986: Х. Тодорова. Каменно-медната епоха в България. София, 1986, 92.

Georgieva 1992: P. Georgieva. Galatin Culture. – In: Petya Georgieva (ed.). The Fourth Millennium BC. Sofia, 1992, 109-115.

REGULAR ARHAEOLOGICAL EXCAVATION IN 2016 OF THE PREHISTORIC LAYER AT KALETO MULTILAYER SITE IN THE TOWN OF MEZDRA, VRATSA DISTRICT

Georgi Ganetsovski

The archaeological excavations of the praehistoric layers at Mezdra-Kaleto site were carried out on a relatively small area because the trenches were located within and among the Roman and the Early Byzantine buildings (Ганецовски 2016, 113-115, fig. 1).

In 2016 several layers were studied. These included two levels from the Roman period yielding remains from heating facilities. There were also two mixed layers with traces of fire and pottery sherds related to the Roman period and the Early Iron Age. Layers dated to the Late Chalcolithic and the Final Chalcolithic were also excavated (figs. 2, 3).

The Late Chalcolithic layer contained lumps of burnt wall plaster and various facilities and a great number of Late Chalcolithic pottery sherds related to the third phase of Krivodol-Salkutsa-Bubani assemblage (Тодорова 1986, 92; Ганецовски 2007, 103-130).

№ 24. СЕЛИЩНА МОГИЛА ЮНАЦИТЕ – ХАЛКОЛИТЕН ПЛАСТ

Явор Бояджиев, Камен Бояджиев, Валери Петров

През 2016 г. работата бе съсредоточена в централната част на проучвания участък. Работи се в кв. М7, Л6/М6, Н6, О7, О6, О5, О4 и О3 с цел изясняване на стратиграфията на селищната могила (обр. 1). В тази част може да се направи връзка между най-горния халколитен хоризонт (BI) и пластовете в сондажа на В. Миков, където най-горните халколитни пластове са изчерпани през 1939 г. Поради денивелацията на терена в различни посоки в кв. О5 и О4 все още имаше останки от субструкцията на хоризонт BI, която да послужи като ориентир при изясняване на стратиграфията. След тяхното премахване навсякъде се достигна до нивото на хор. BII. В него се разкри западната част на сграда (№ BII-22, в кв. О3 и О4). Западната ѝ стена се проследява в продължение на 3,50 м в посока С–Ю. Тя се маркира от 12 дупки от колове с диаметър от 4–5 до 7–8 см, както и от две замазки. Непосредствено покрай стената лежат пет големи долни хромелни камъка (дълж. до 0,67 м), наблизо един до друг. На около 0,60–0,70 м източно от тях се разкри струпване от по-малки хромелни камъни (както горни, така и долни). Около хромелните камъни лежат фрагментирани съдове.

Сграда от хор. BII се установи и в западната половина на кв. О4. Запазени са източната ѝ стена, маркирана от траншея с дупки от колове в нея, както и две подови нива, лежащи директно едно върху друго.

В кв. О5 и О6 (югоизточен ъгъл) се навлезе в сграда BII–21. От северната ѝ стена личат следи от пакет замазки, които се проследяват на приблизително 0,20 м във височина. В централната ѝ част се достигна до подовото ниво, което включва няколко последователни замазки. В нея личи боядисана с червена боя стеничка. На пода има фрагментирани съдове.

В квадрати О7 и О6 се довърши проучването на сградата от хор. BII. В кв. О7 се установи съоръжение, югозападната половина на което е унищожена от вкопана яма-хранилище от хоризонт BI. Дълбоко е 0,45 м. Стените му са обмазани с два слоя пречистена глина. В него личат шест слоя на запълване. В горния му край до източната стена са забити две успоредни вертикални каменни плочи, а в западната половина има добре оформени компактни парчета опалена глина.

Под пода на сградата от хор. BII лежат горелите деструкции на сграда BIII-1 от хор. BIII – южната половина на сградата от кв. Н7–Н6, регистрирана в сондажа на В. Миков непосредствено под нивото от 1939 г. При раздигането им се разчистиха фрагменти от горели греди, а в северозападния

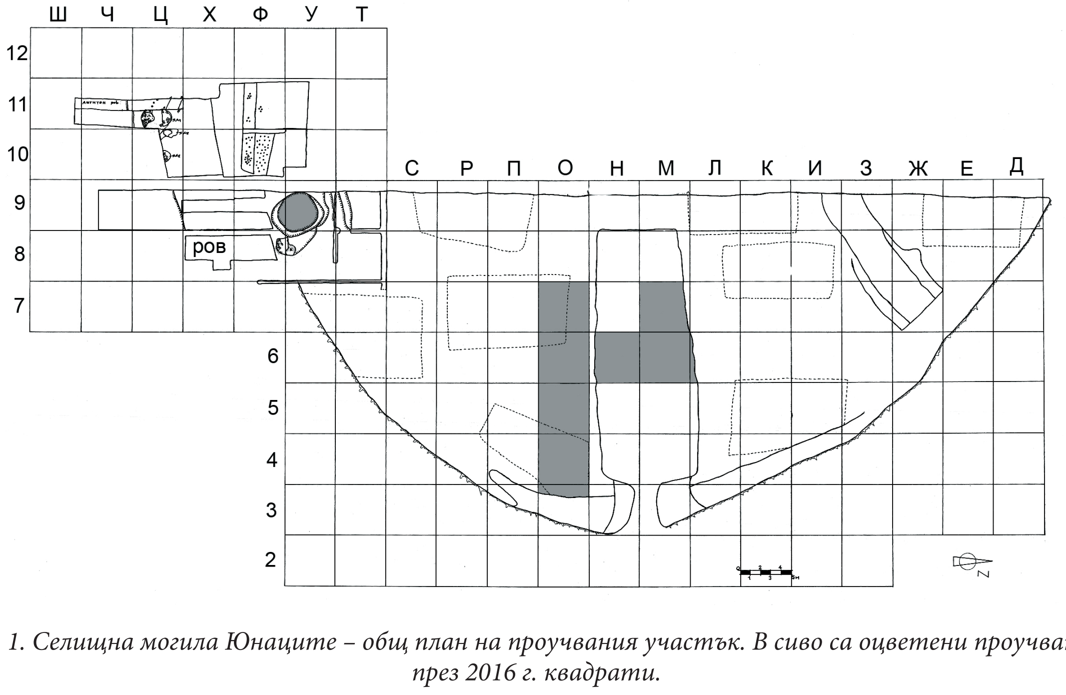

Обр. 1. Селищна могила Юнаците – общ план на проучвания участък. В сиво са оцветени проучваните през 2016 г. квадрати.

Fig. 1. Tell Yunatsite – plan of the excavated area. The squares excavated in 2016 are marked in gray.

ъгъл – струпване от еднозърнеста пшеница. В кв. О6 се установи източната стена на сградата – траншея с дупки от колове в нея, с посока ССИ–ЮЮЗ.

В сондажа на В. Миков работа бе съсредоточена в кв. Н6, М6 и М7.

В южната част на кв. Н6 ерозиралата част на профила на сондажа на В. Миков се свали до твърда основа. Там се установиха различни етапи в развитието на хор. BIII. Най-отдолу има основа на пещ, която впоследствие е била изоставена и покрита с тънък слой глина, като източно от нея е положена дървена конструкция, обмазана с глина. Над нейното ниво, в югоизточния ъгъл на квадрата, се откриха пет плоски костни идола (обр. 2 *4*). В проучения участък се констатира и концентрация на фрагменти от гривни от средиземноморската мида *Spondylus*.

В кв. М7 се разкри основата на сграда BIV-1 от хор. BIV. Западната стена е маркирана от 0,20 м широка траншея с 20 дупки от колове в нея. Северната стена също представлява траншея с колове в нея, която е продължение на траншеята, проучена в кв. М6. Върху пода има няколко тънки слоя – останки от неговото обитаване (обр. 3). В най-долния от тях се откри златно мънисто (обр. 2 *1*). Стратиграфското положение на сградата и откритият в нея керамичен материал я датират в прехода от ранния към късния халколит – около 4650–4550 г. пр. Хр.

В северната част на квадрата се достигна до хор. BV. Разкри се ниво от „кирпичи„, което явно е част от структурата, разкрита в съседния квадрат М6. Структурата лежи директно под пода на сграда BIV-1.

Обр. 2. Находки от 2016 г. 1 – златно мънисто; 2 – медно шило; 3 – изображение на птица с антропоморфни белези; 4 – антропоморфни плоски костени фигурки. Сн. К. Георгиев, К. Бояджиев.

Fig. 2. Small finds: 1 – golden bead; 2 – copper awl; 3 – ornitho-anthropomorphic figurine; 4 – anthropomorphic bone figurines. Photo: K. Georgiev, K. Boyadzhiev.

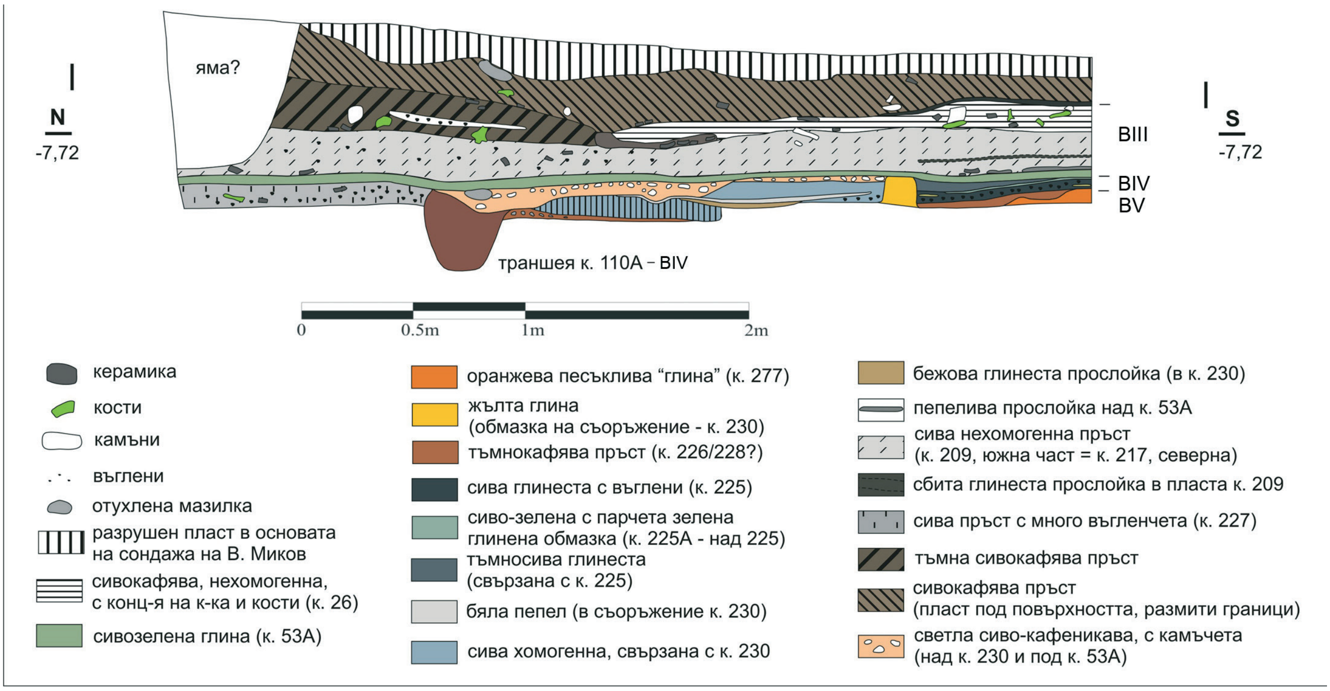

Обр. 3. Кв. М7 – източен профил. Хоризонти BIII, BIV и горна част на BV – халколит.

Fig. 3. Sq. M7, eastern cross-section. Building levels BIII, BIV and the upper part of BV – Chalcolithic.

В кв. М6 продължи проучването на структурата от хор. BV, установена предната година (Бояджиев и др. 2016). От южната страна на регистрираното през 2015 г. съоръжение, с овално хлътване под него, се разкри още едно подобно хлътване. По дъното и на двете личат останки от дъски/греди. Те дават основание да се предположи, че под съоръженията е имало дървена скара. И в двете съоръжения има следи от много силен огън. От изток, север и запад те са плътно оградени от слабо опалени глинени „кирпичи" – със светлокафява повърхност и тъмнокафява сърцевина. Срещат се и плътни светложълти глинени буци. Структурата продължава в кв. М7.

В кв. У9-У8 продължи проучването на негативната структура от вътрешната страна на крепостната стена. В източната половина на дъното ѝ се слезе на 2,50 м под нивото на падналата платформа (дълбочина 6,50 м от повърхността на хоризонт BI). На дълбочина около 0,80 м под долния край на падналата платформа, северната половина на „голямото хлътване„ е наситена с камъни, керамични фрагменти и животински кости. Откриха се останки от поне осем човешки индивида – предимно фрагменти от черепи. Находките са многобройни – фрагменти от антропоморфни и зооморфни фигури, модел на стол, инструменти от кремък, кост и глина, рогови брадви. От 12,80 м надолу концентрацията на камъни и археологически материали намалява, но седиментът запазва характера си, а археологическите материали все още се свързват с хоризонт BI. Следователно и на достигната дълбочина структурата е била отворена по време на съществуването на последното селище от халколита.

Открити са 170 находки. Във всички квадрати се срещат разнообразни инструменти от камък, кремък, кост, рог, глина. В хор. BII се откри и медно шило (обр. 2 *2*).

Литература

Бояджиев и др. 2016: Я. Бояджиев, К. Бояджиев, В. Петров. Селищна могила Юнаците. Археологическо проучване през 2015 г. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 136-139.

TELL YUNATSITE – CHALCOLITHIC LAYER

Yavor Boyadzhiev, Kamen Boyadzhiev, Valeri Petrov

The excavations in 2016 were concentrated in the central part of the excavated area (fig. 1).

Parts of two buildings from level BII were uncovered: BII–22 in sq. O3–O4 and BII–21 in sq. O4, O5, O6. Remains of a red-painted wall were found in BII–21. The excavations of building BIII–1, level BIII started in sq. O7–O6. In sq. H6 an oven from the same level was revealed. Five bone figurines (fig. 2 *4*) and concentration of fragments of *Spondylus* bracelets were found to the east.

The northern part of building BIV–1, excavated in sq. M7, was found in the next level BIV. Few thin layers were revealed on its floor and a golden bead was found (fig. 2 *1*). The stratigraphic position of this building (fig. 3) and the characteristics of the pottery date it to the transition between Early and Late Chalcolithic, ca. 4650–4550 BC.

In sq. У9-У8, the excavation of the big negative feature next to the fortification wall continued. In its eastern half, a layer 2.50 m thick was excavated under the remains of the burnt platform fallen in the feature (6.50 m under its upper part), but its bottom was not reached.

№ 25. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ПЕЩЕРА ХАРАМИЙСКА ДУПКА, С. ТРИГРАД, ОБЩИНА ДЕВИН

Борислав Бориславов, Христина Вълчанова

Пещерата Харамийска дупка се намира на 2 км от с. Триград в началото на Триградското ждрело. Тя е открита за археологическата наука през 1981 г., по време на спелеоложка експедиция в Ягодино-Триградския карстов район. Спелеолозите я определят като равна, суха, проходна и пропастна

пещера. Има две зали, свързани помежду си с малък отвор. Входът на пещерата се намира на 25 м от основата на скалния венец и е достъпен само чрез използване на алпийска техника (обр. 1). Първите археологически проучвания са проведени под ръководството на Х. Вълчанова, зав. отдел „Археология“ в ОИМ – Смолян между 1981 и 1984 г. (Вълчанова 1983; 1984; 1985). Те са съсредоточени в първа зала и е установено, че пещерата е благоустроявана и използвана от древните през края на каменно-медната и началото на ранната бронзова епоха. Обектът е определен като първото пещерно светилище, открито в Родопите.

Обр.1. Входът на пещерата.

Fig. 1. The cave entrance.

През 2016 археологическите проучвания бяха възобновени, благодарение на инициативата и финансирането осигурени от ТД „Орфей-1970“ – Девин и община Девин[1]. За съжаление, в резултат на неконтролираното и безразборно посещение на пещерата от средата на 80-те години досега, както и непрофесионалните и самодейни опити за „социализация„, много от проучените структури и съоръжения бяха заварени в изключително лошо състояние. По време на настоящата археологическа кампания повторно са разчистени, документирани и допроучени по-голяма част от разкритите през 80-те години съоръжения – най-вече огнища. Установено е, че те са многократно преизползвани и имат по няколко последователни обмазки. В кв. С6 е проучено огнище, което за разлика от останалите подобни съоръжения е направено на място, еднакво отдалечено от стените на залата, приблизително в нейния център. То има три преустройства като първоначалното му изграждане се отнася към най-ранния етап на използване на пещерата. След хлътване на част от първата обмазка на огнището е направен перваз от вертикално забити камъни, основата на огнището е подравнена с трошляк и червенокафява глина, след което е направена новата обмазка. При последното обновяване на огнището в кв. С6 поредното леко хлътване на част от повърхността е компенсирано с натрупването на светло-белезникава глина, като е използван същият перваз от камъни. Подобна ситуация – на вторично настъпила денивелация на първоначалните обмазки и последващи поправки и реконструкция на съоръженията е установена и при проучването на огнищата в кв. D2 и D3 (обр. 2). Тези две огнища вероятно са преизползвани и през РЖЕ като върху съоръженията от IV хил.пр. Хр. са направени нови обмазки. В източната част на залата в последния работен ден беше открито още едно, неизвестно до момента огнище, чието проучване е предвидено за настоящия археолочески сезон.

Освен огнищата, в кв. С1, в непосредствена близост до западната стена на пещерата, е проучена малка яма с материали от РЖЕ (фрагменти от керамични съдове, въглени, животински кости). Под дъното на ямата е достигнато до подово ниво с керамика от финала на халколита. Като стена на ямата от север е използван долен хромелен камък.

В кв. D 9/10 беше регистрирана естествена ниша (цепнатина) в северната стена на пещерата на височина 1,50 м. от пода. Нишата е с височина 1 м и е широка около 0,30 м. В нея беше открит амфоровиден съд (гърне с две срещуположни вертикални дръжки), съдържащ кости на бебе. Съдът има точни паралели в Ягодинската пещера (I и II) и се отнася със сигурност към финала на халколита (Todorova, Avramova 2016, fig. 6).

Зала II. При проучванията през 80-те години във втората зала е регистрирана яма, пълна с животински кости, а по повърхността ѝ – множество калцирани фрагменти от съдове. За съжаление, ямата е останала непроучена, а фрагментите от съдове по повърхността през 2016 г. вече липсваха.

---

[1] Екип: зам. р-л Христина Вълчанова; членове: доц. Галина Стоянова, Св Кл. Охридски, бакалаври: Петя Василева, СУ, Александър Иванов, СУ; Иван Иванов; кремъчни артефакти: доц. д-р Мария Гюрова, НАИМ-БАН; костен материал: доц. д-р Лазар Нинов, НАИМ-БАН; антропологичен анализ: ас. Надежда Атанасова-Тимева, ИЕМПАМ-БАН; геомагнитни проучвания: доц. д-р Алексей Стоев, ИКИТ-БАН; нумизматика: проф. д-р Иля Прокопов;

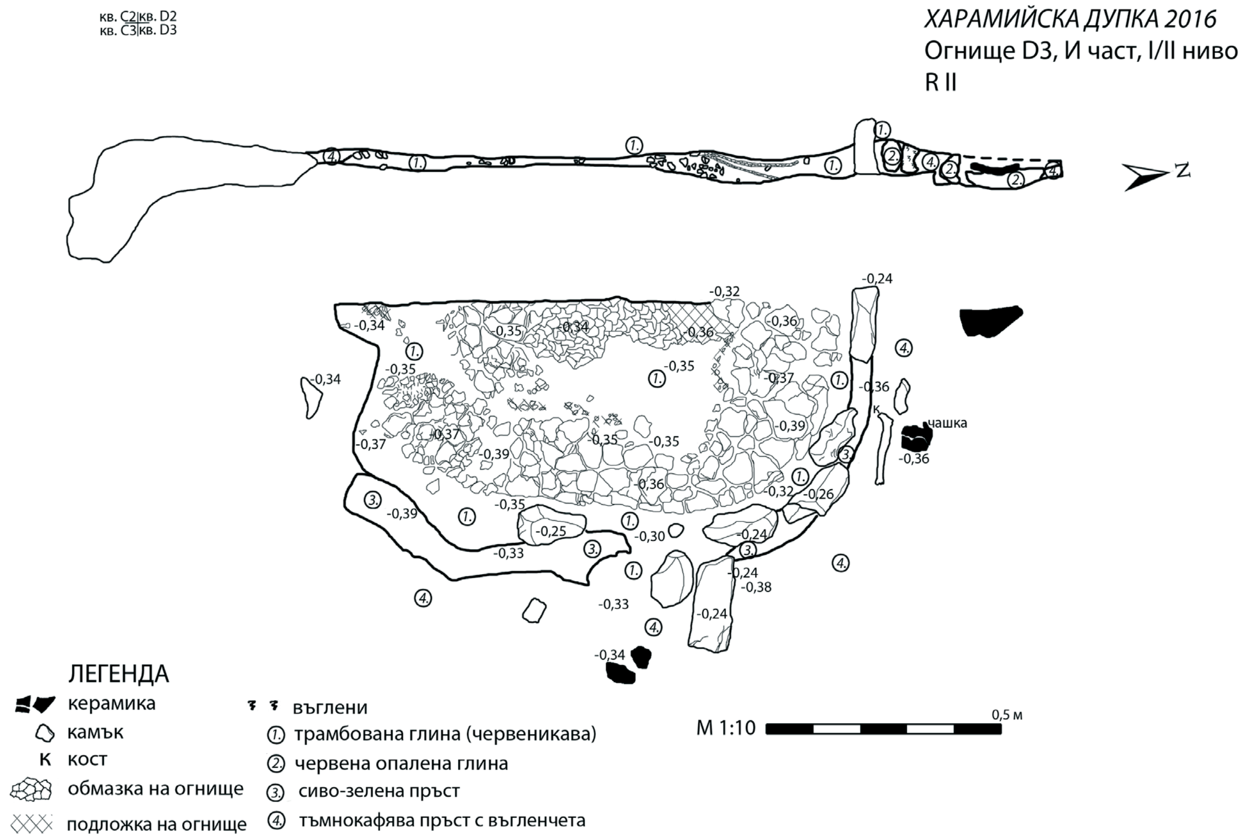

Обр. 2. Огнище в кв. D 3 (план на източната половина и разрез).

Fig. 2. A fireplace in sq. D3 (plan of the eastern half of the fireplace).

Бяха заложени два малки сондажа, с цел изясняване характеристиките на културния пласт. Установи се, че дебелината му е 10 см и под него започва пласт с кватернерни отложения. В извивка до южната стена, под 7 см. калцитна кора, беше открито медно шило.

Наред с многобройните керамични фрагменти са открити и множество интересни находки от камък, кремък, кост и метал. Най-интересни са три цели и две фрагментирани медни шила, част от меден слитък и керамична пота, които са сигурно доказателство, че в пещерата са извършвани и металургични дейности и са важно свидетелство за ранната металургия в Родопите (обр. 3). Особен интерес представляват сребърните находки от Харамийската дупка. В кв. В8, на около 30 см СИ от огнище, което се отнася към I строително ниво, беше открита отворена сребърна халка с кръгло сечение. При проверка на рампата от старите разкопки бяха открити и 9 сребърни мъниста с различна форма. Точните паралели със сребърните находки от пещерата Алепотрипа (Пелопонес, Гърция) дават основание да се приеме, че сребърните предмети от Харамийската дупка са едни от най-ранните изделия от този метал на българска територия.

Обр. 3. Медни шила, фрагмент от меден слитък и керамична пота (финален халколит).

Fig. 3. Copper awls, a fragment of a copper ingot anda ceramic melting pot (Final Chalcolithic).

В рампата бяха открити и бронзова монета на Маронея, железни „трипери“, стрели, корубести византийски монети и др., които са свидетелство, че макар и инцидентно, пещерата е била посещавана и в по-късни епохи.

Литература

Вълчанова 1983: Хр. Вълчанова. Разкопки на енеолитно жилище в пещерата „Харамийска дупка“ край с. Триград, Смолянски окръг. – Археологически открития и разкопки през 1982. Плевен, 17-18.

Вълчанова 1984: Хр. Вълчанова. Разкопки в пещерата „Харамийска дупка“ край с. Триград, Смолянски окръг. – Археологически открития и разкопки през 1983, Смолян. 33-34.

Вълчанова 1985: Х. Вълчанова. Разкопки в пещерата „Харамийска дупка“ край с. Триград, Смолянски окръг. – Археологически открития и разкопки през 1984. Сливен, 49-50.

Todorova, Avramova 2016: N. Todorova, M. Avramova.The Yagodina cave and the final stages of the Chalcolithic in the Western Rhodope mountains.– In: Z. Tsirtsoni (ed.). The human face of Radiocarbon: chronology in prehistoric Greece and Bulgaria, 5000-3000 cal BC. TMO 69, Maison de l'Orient et de la Méditerranée. Lyon, 2016, 249-268.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN HARAMIYSKATA DUPKA CAVE, NEAR THE VILLAGE OF TRIGRAD, DEVIN MUNICIPALITY

Borislav Borislavov, Hristina Valchanova

Haramiyska Dupka Cave is located in the Yagodina-Trigrad karst region, 2 km away from the village of Trigrad in the Western Rhodope Mountains. The first archaeological excavations in the early 1980s were carried out by Hristina Valchanova. The excavations was renewed in 2016. Most of the fireplaces, which had been discovered in the 1980s, were recovered and documented. Many interesting artifacts from stone, flint, bone and metal tools, including five copper awls, fragment of a copper ingot and a ceramic melting pot as well as silver personal ornaments, were found. The pottery finds find their parallels in the pottery assemblage yielded by the Yagodina Cave. They belong to the Final Chalcolithic and the beginning of Early Bronze Age (the first half of the 4th millennium BC).

№ 26. КОЗАРЕВА МОГИЛА – СЕЛИЩНА МОГИЛА И НЕКРОПОЛ

Петя Георгиева, Виктория Русева, Станимир Първанов, Радослав Рачев

Обектът се намира в землището на гр. Каблешково, община Поморие, област Бургас. Проучва се с редовни разкопки вече осемнадесети сезон. Има културни останки от енеолита, бронзовата епоха, елинистическата епоха и ранното средновековие. Проучването е насочено към праисторията и найвече към енеолита.

Селищната могила

През 2015 г. в южната половина на могилата се попадна на няколко близкостоящи и сравнително добре запазени огнища от ранната бронзова епоха. Те „запечатваха“ негорял пласт, който хронологически се отнася към края на енеолита и началото на преходния период към бронзовата епоха. Този пласт лежи непосредствено над най-горния горял хоризонт от късния енеолит, наречен от нас първи горял енеолитен хоризонт. Негорелият хоризонт нарекохме хоризонт IA. От този участък за първи път събрахме стратиграфски чисти материали от IA. Под него бе разчистена частично една сграда – сграда 4. През 2016 г. разширихме този участък на запад, за да допроучим сграда 4.

Новият участък е с размери 12 на 5 м и е разположен в горната югоизточна част на могилата. В него не бяха открити запазени структури от елинистическата епоха, освен малко керамика.

Първото сравнително добре запазено ниво е от ранната бронзова епоха. То е с доста, макар и малки нарушения – една късна, вероятно съвременна яма и животински тунели и дупки. Представлява трамбована пръст, примесена с много пепел. По него има и камъни, повече в югоизточната част. Има също едно петно пепел и няколко светложълти петна (?). Керамиката е най-вече от РБЕ, но има и отделни фрагменти енеолитна и антична. Ако се съди по дълбочината, това е долното ниво от РБЕ, засечено през 2015 г., но това не е сигурно поради многото нарушения. На няколко места в трам-

бованото ниво има хлътвания, които не го пробиват. Не е ясно дали е под на сграда или хододвото ниво от това време – изглежда като пласт с много пепел, по която са ходили. Няма следи от сгради. Многото откривани близкостоящи огнища, предполагат или липса на сгради в района на могилата къщите са били вън от могилата или използване за подслон на съоръжения с много лека конструкция, подобни на шатри или палатки, които не оставят следи. Под това ниво продължава да се намира малко керамика от ранната бронзова епоха. Дотолкова, доколкото може да се проследи хиатус, той е дебел 3–5 см.

Следва пласт, в който има много камъни и горяла и негоряла енеолитна керамика – хоризонт IA. Няма ясно проследим под или някакво ходово

Обр. 1. Козарева могила, хоризонт от късния енеолит. Съдове от сграда 4.

Fig. 1. Kozareva Mogila, Late Chalcolithic building level. Ceramic vessels yielded by building 4.

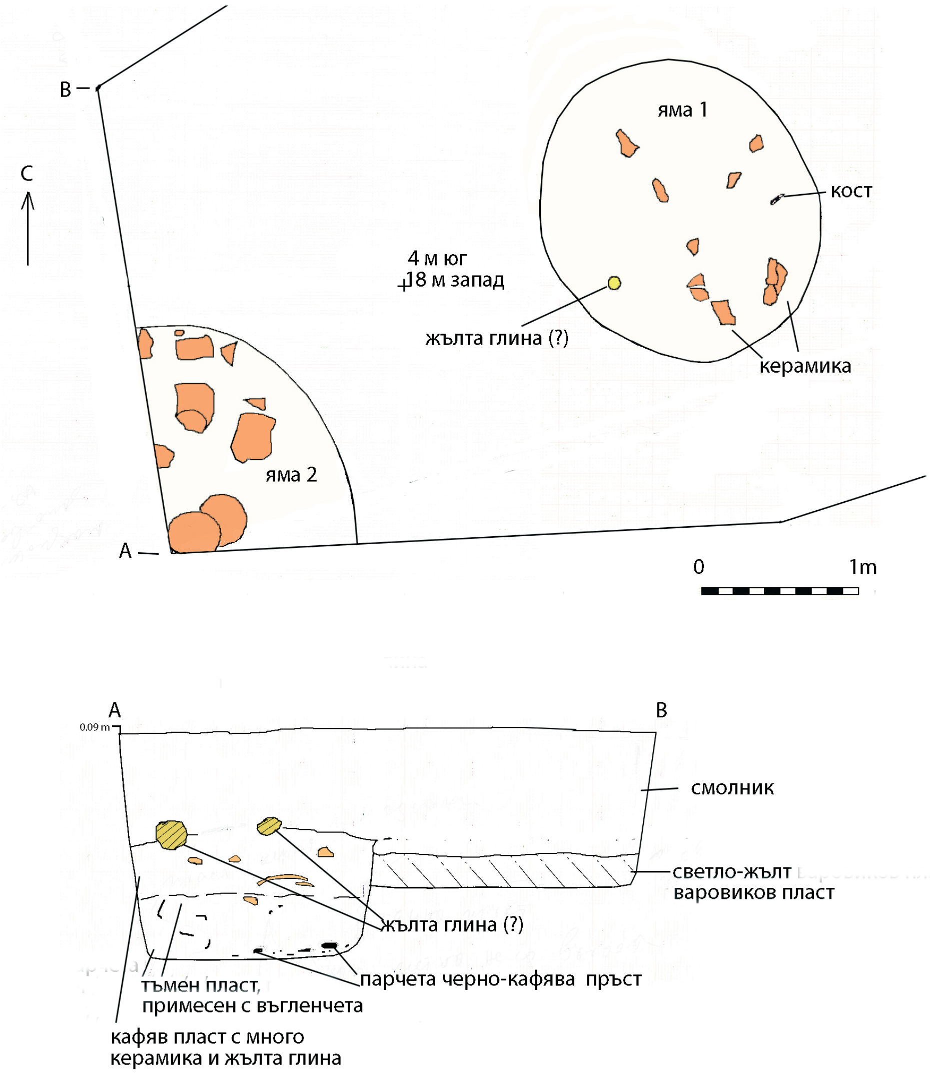

Обр. 2. Козарева могила, некропол. Ями 1 и 2.

Fig. 2. Kozareva Mogila, cemetery. Pits 1 and 2.

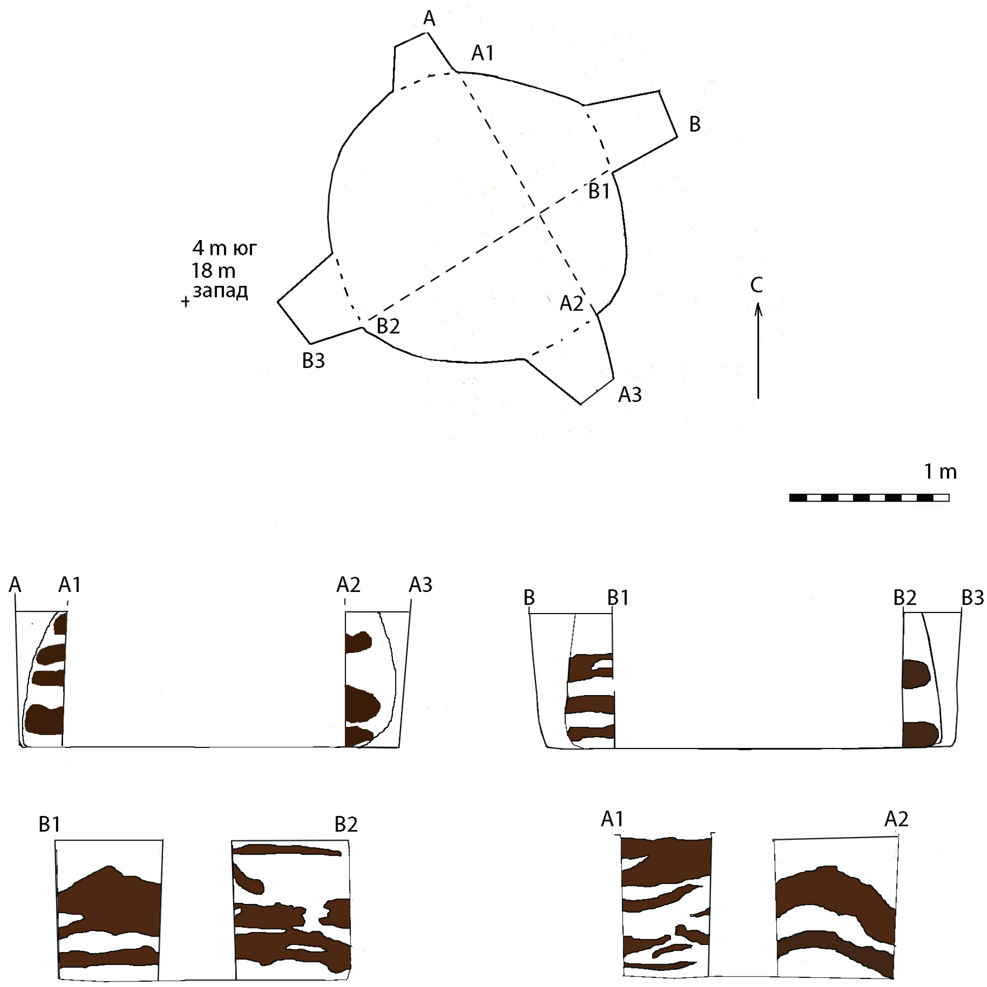

Обр. 3. Козарева могила, некропол. Яма 1.

Fig. 3. Kozareva Mogila, cemetery. Pit 1.

ниво. Находките от този хоризонт са между и под камъните. Части от деструкциите на долния горял хоризонт стърчат сред тъмния пласт на нивото на камъните. Любопитни находки от този хоризонт, открити близо една до друга, са модел на сграда, керамичен модел на брадва-чук и малко съдче. Керамиката е близка по характеристики на тази от подводното енеолитно селище при Созопол. През тази и миналата година в този пласт бяха намерени няколко фрагмента „керамика С", украсени с врязан орнамент „рибена кост".

В стратиграфски следващия I горял късноенеолитен хоризонт бе доразкрита на изток сграда 4. Проучени бяха само горната част от деструкциите. Бяха открити и вдигнати много съдове (обр. 1). Бе открита още една рондела, направена от човешки череп.

Некропол

Бяха направени два нови сондажа на изток и на запад от досега проучения участък. Общата им площ е 133 кв. м. В първия сондаж открихме четири гроба. Два антични, един много разрушен без инвентар на възрастен индивид и един на бебе, със слабо запазен скелет, също без инвентар. По-интересен е гроб 45. Погребана е девойка, положена по гръб в тясна дълга яма, ориентирана в посока изток-запад. Инвентарът е лекит, покрит с черен фирнис (много захабен и с липсваща шийка), голям керемиденочервен съд, някакви силно корозирали дребни железни предмети, кръгъл бронзов медальон, сребърни обеци и много маниста (цветни стъклени, костени, керамични). Манистата и железните предмети бяха пръснати в областта на таза и под него – до колената.

Във втория сондаж бяха открити две ями (обр. 2). Яма 1 бе разпозната като ясно разграничимо по-тъмно или по-скоро цветно петно на фона на светлокафявия пласт смолник, където е било ходовото ниво през енеолита. В горната част на запълнителя ѝ се откри голям фрагмент, сив на цвят, с

украса от врязани линии (част от спирала) и „стълбички". Повърхността на фрагмента е разрушена (изтрита) и изглежда, сякаш част от шлика е опадала поради лошо качество или поради ерозия. Освен него има и други фрагменти, един фрагмент от животинска кост и едно жълто глинесто петно. При изпразването на ямата се установи, че запълнителят не е еднороден. Състои се от ивици тъмна пръст, в които има малко малки парченца опалена глина с оранжево-жълт цвят и ивици светложълта варовикова пръст, която вероятно произлиза от вкопаването на ямата. Бяха направени вертикални разрези на периферията (обр. 3). В централната част пръстта е преимуществено тъмна, а по-светли ивици има в периферията. Формата на ямата е камбановидна или крушовидна, разширяваща се към дъното. Възможно е да е била по-тясна в горната си част и да е била запълнена изцяло с тъмния запълнител, а светлите ивици да са се получили при естественото срутване на стените. Ако ямата е била запълвана сравнително бавно с материал от повърхността, това също би могло да се случи, но така не може да се обясни значително по-голямото количество керамика в горната част на запълнителя. На практика ямата е изкопана до естествен чакълест пласт, в който е много трудно да се копае. В най-долната част на запълнителя няма културни останки.

Яма 2 не е изцяло проучена, тъй като е частично извън сондажа. Формата и запълнителят са различни от тези на яма 1. Керамиката в нея е повече (от късния енеолит) и стига до дъното. Има също парчета от опалени деструкции от стени.

KOZAREVA MOGILA – SETTLEMENT MOUND AND CEMETERY

Petya Georgieva, Victoria Russeva, Stanimir Parvanov, Radoslav Rachev

In 2016, layers from the Early Bronze Age, the end of the Chalcolithic and the beginning of the transition to the Bronze Age (building level IA) as well as the Late Chalcolithic (Late Chalcolithic burnt building level I) were excavated. A model of a building, a small ceramic model of an axe-hammer, an anthropomorphic figurine and a small adze, found near each other, are among the interesting finds yielded by building level IA.

The excavations of the cemetery continued in two sectors with a total area of 133 sq. m. Two burials from the Antiquity (the 3rd c. BC) and two poorly preserved burials which did not yield grave goods were discovered in one of the sectors.

Карта 1. Раздел I. Проучвани обекти

Map 1. Section I. Investigated sites

II. ТРАКИЙСКА АРХЕОЛОГИЯ

БРОНЗОВА ЕПОХА

№ 1. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В СКАЛЕН НАВЕС „МЕЧАТА ДУПКА“ КРАЙ ГР. КЛИСУРА, КАРЛОВСКО

Мартин Христов, Иван Иванов, Стоян Иванов

Археологическите проучвания се проведоха в периода 2–6 октомври 2016 г. Навесът е разположен в средната част на м. „Хайдушки дол“, от дясната му страна и северозападно от гр. Клисура. Има размери: дълбочина 8,10 м, ширина на входната част 14,50 м и височина на входната част 4,20 м. Формата му в хоризонтален план е близка до триъгълната. Входът е със североизточно изложение (обр. 1). GPS координати: N 42 42,408; E 024 25,960. Надморската височина е около 1080 м. Намира се на 2,1 км на 318° северозападно от града.

Предварителната информация е за направени пет сондажа в началото на 20-те години на XX в. от Н. Петков. Откритите от него материали – керамични фрагменти и кремъчен връх за стрела – са малко според публикацията и могат да се датират в края на късния халколит и вероятно ранната желязна епоха (Петков 1924, обр. 4–6).

Липсата на информация за разположението на неговите сондажи, както и съвременните иманярски изкопи наложиха проучванията да бъдат в рамките на един сондаж с размери 8×1 м, разположен по дължина на скалния навес в източна му част и неговото успоредно разширение с размери 3×0,8 м. Целта бе чрез него да се установят участъци със запазен културен пласт, незасегнат от предходните интервенции.

При проучването се установи, че в заложения сондаж никъде няма запазен културен пласт, а в цялата площ на сондажа пръстта представлява насип, останал от ранните сондажи и иманярските изкопи. Пръстта е многократно преобръщана, като вероятно поради тази причина не се откриха и археологически структури. При достигането на разрушената скална основа в сондажа и в неговото разширение се откриха и негативите от старите вкопавания в културния пласт. Те са с овална форма или вероятно правоъгълни. Отличават се добре на фона на скалната основа. В насипа не се откриха фрагменти от пещи, обмазки, кости и др.

Пластовете, установени в скалния навес (обр. 2), са следните:

Пласт 1. Констатиран е в цялата площ на сондажа. Най-тънък е при входа, а във вътрешността става дебел до 0,45–0,50 м. Той е най-горният и е със сив цвят, много рохък, пепеляв и е напълно съвременен. Цветът и плътността му се дължат на значителното изсъхване, наличието на много органични материали в него и на постоянното използване на навеса от пастири. Съдържа

Обр. 1. Входът от СИ.

Fig.1. Entrance from NE.

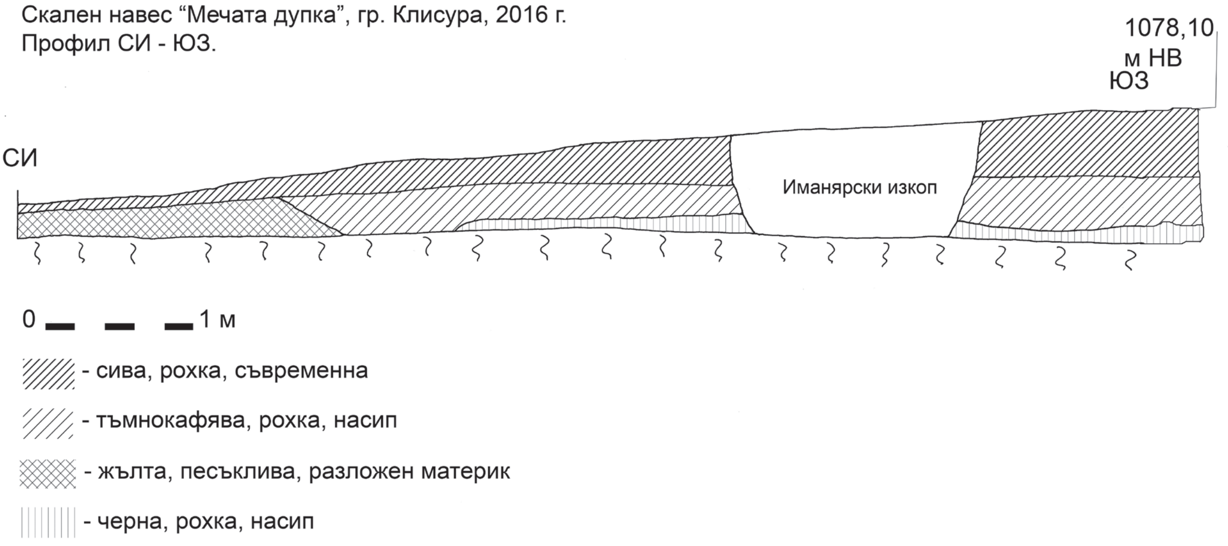

Обр. 2. Профил на сондажа.

Fig. 2. Section of the trench.

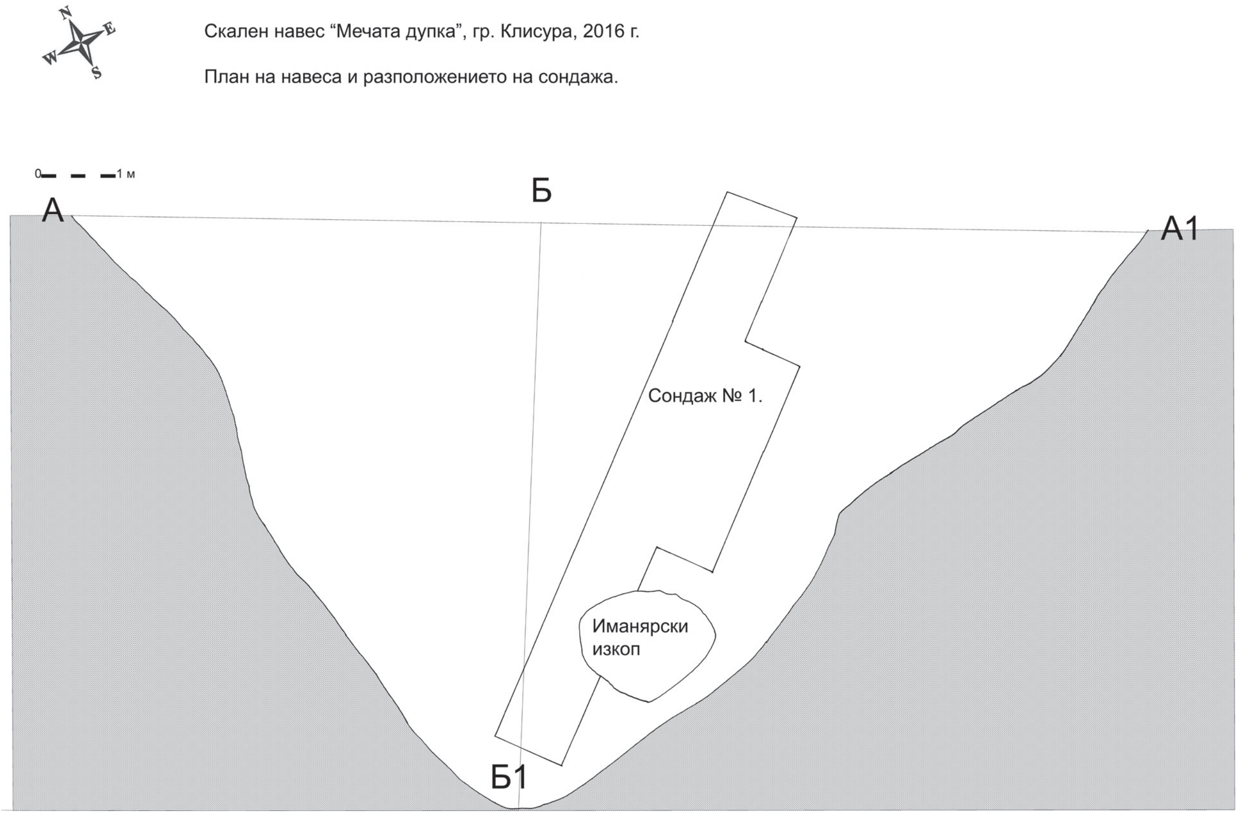

Обр. 3. План на навеса и разположението на сондажа.

Fig. 3. Plan of the rock shelter and location of the trench.

метални капачки, тел и тор. Няма археологически материали и структури.

Пласт 2. Констатиран е в цялата проучвана площ. Среден като разположение и дебелината му е от 0,20 до 0,38 м. Относително еднакъв е като дебелина в различните части на сондажа. Пръстта е тъмнокафява, мека и съдържа отделни нехарактерни фрагменти, вероятно от късния халколит, и дребни камъчета.

Пласт 3 (?). Най-долен и е констатиран само във вътрешността на скалния навес в най-долните му части. Пръстта е черна, мека и съдържа отделни, основно нехарактерни керамични фрагменти, но

и два от късния халколит и един от късната бронзова епоха. Характеристиката на пласта вероятно се дължи на запазената в по-голям процент, спрямо горния пласт, влага в него.

Откритите на различни дълбочини в насипа керамични фрагменти са малко на брой и могат да се отнесат към края на късния халколит и късната бронзова епоха. Със сходна датировка са и публикуваните от Н. Петков кремъчен връх за стрела и керамични фрагменти, като сред тях един вероятно датира от ранната желязна епоха. Оттук следва, че обитаването на скалния навес е било през тези епохи. Какъв е бил характерът му не е ясно, но предвид традиционното използване на тези планински терени за сезонно животновъдство е възможно да е свързан с него. Не се изключва и възможността да е експлоатиран като ловно укритие.

Литература

Петков 1924: Н. Петков. Скални дупки при град Клисура. – Годишник на народната библиотека в Пловдив, 1924, 175–179.

ARCHAELOGICAL EXCAVATIONS IN MECHATA DUPKA ROCK SHELTER NEAR THE TOWN OF KLISURA

Martin Hristov, Ivan Ivanov, Stoian Ivanov

N. Petkov conducted the first excavations here in the early 20th c. The trench in 2016 revealed that looters have disturbed the culture layers. Pottery fragments indicate that the rock shelter has been inhabited during the Late Chalcolithic Period, the Late Bronze Age, and the Early Iron Age.

№ 2. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ОТ БРОНЗОВАТА ЕПОХА В М. ПОПСКА МОГИЛА

Георги Иванов, Габриела Джурковска, Венко Иванов

За пета поредна година бяха проведени редовните археологически разкопки на селището от бронзовата епоха, като за втора поредна година финансирането бе осигурено от Министерство на културата (Иванов и др. 2016). Научен консултант на проучванията е С. Александров, кремъчните артефакти са обработени от М. Гюрова, а животинските кости от П. Зидаров. Както всяка година, работата на терен беше съобразена с прибирането на реколтата, но за първи път бяхме улеснени от арендаторите, които бяха оставили голяма площ без посев и така имахме възможност да разкрием по-голяма част от обекта. Поради нуждата от зариване на сондажите след края на разкопките винаги се преценява дали може да проучим до стерил определен сондаж, преди да продължим с разкриването му. Общата проучена до стерил площ бе 167 кв.м. Беше започнат един сондаж от 25 кв.м, но беше затрупан, защото времето нямаше да стигне за цялостно проучване (обр. 1).

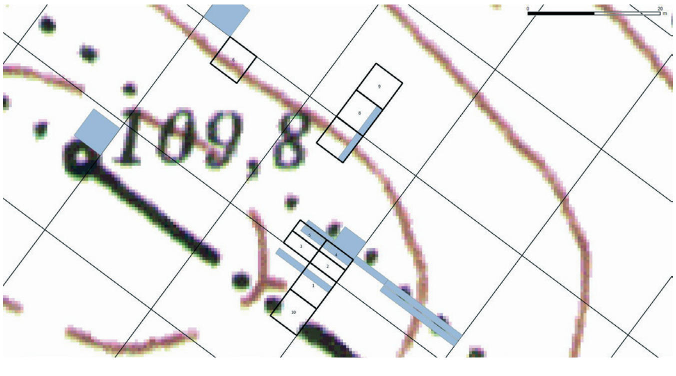

Обр. 1. Десетте разкопани сондажа и местата на проучванията през предишните години.

Fig. 1. The ten excavated trenches and the previously explored areas.

Проучване

Цел на разкопките бе разкриването на археологически структури на по-голяма площ или в цялост, когато има възможност, като с това да се допълнят резултатите от предишните кампании. За целта проучванията бяха съсредоточени в централната част на се-

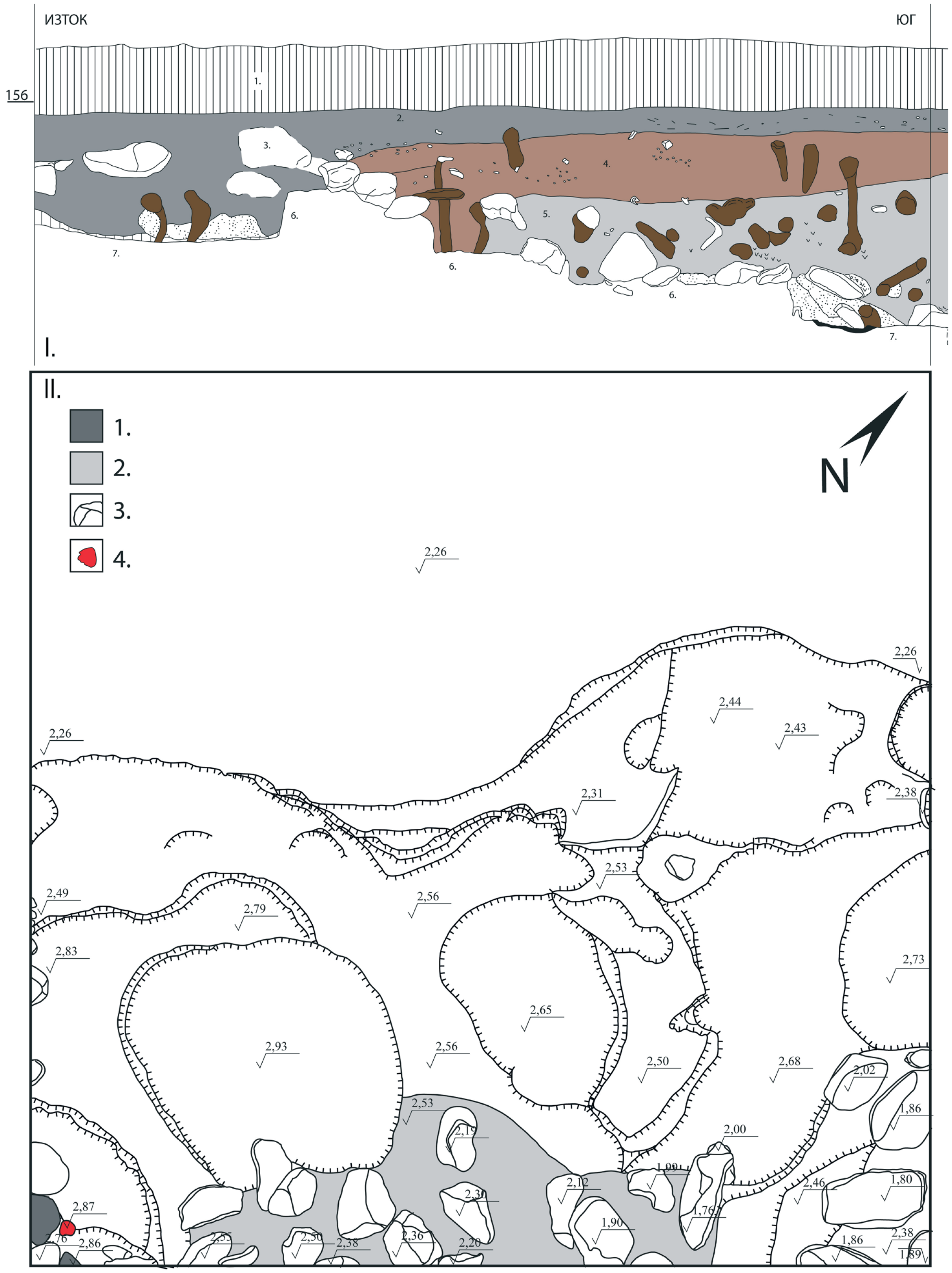

Обр. 2. I. Профил на сондаж 1: 1. повърхностен пласт (орница); 2. черен пласт с мазилки, камъчета, керамика (КБЕ); 3. ниво на камъни от план 1; 4. кафяв пласт с варовикови включения (РБЕ); 5. сив пепелив пласт (РБЕ структура); 6. черен пласт (достигнато ниво от структурата); 7. стерил. II. План на най-долното ниво на вкопаването от РБЕ. 1. пепел до огнището на дъното на вкопаването; 2. непроучена част; 3. камъни; 4. мазилки.

Fig. 2. I. Section of the Trench 1: 1. surface layer; 2. black layer with concentration of fired clay (LBA); 3. level of the stones of the scheme 1; 4. brown layer with limestones (EBA); 5. gray ashy layer (EBA structure); 4. black layer (part of the unexcavated EBA structure); 7. natural soil. II. Scheme of the lower level of the structure. 1. ash near to the fireplace; 2. unexplored part; 3. stones; 4. fired clay.

лището (6 сондажа), където през 2014 и 2015 г. засякохме огнища и където се надявахме да разкрием и останки от жилища. Допълнителни четири сондажа бяха разкрити в източната част.

Обр. 3. РБЕ керамична антропоморфна фигурка от сондаж 2.

Fig. 3. EBA ceramic figurine from Trench 2.

Хронология на обитаване на селището:

Още от първите години на проучванията се установиха два етапа на обитаване. През 2015 г. получихме десет ^{14}C дати. Към ранния етап се отнасят седем, които попадат между 3355 и 2888 г. пр.Хр. От късния етап имаме две дати в интервала 1620–1450 г. пр.Хр. и една в интервала 2118–1882 г. пр.Хр. С последните се свързва късният етап на обитаване, като има вероятност да се разграничат два подетапа.

Проучване на късния етап

От късния етап бяха разкрити пет нови огнища и беше допроучено това от 2014 г. Някои са със запазена подложка от подредени плоски речни камъни. Почти всички са с унищожена или разбита замазка от изпечена глина, тъй като се намират на дълбочината, на която се оре. До тях или наблизо бяха проучени няколко струпвания от камъни, вероятно част от конструкцията на жилищата. Керамиката от този етап е характерна за късната бронзова епоха – хоризонтални дръжки, излизащи над устието, релефна украса, врязани триъгълници.

Стратиграфски по-ранни са останките в сондажи 4 и 5, които би трябвало да попаднат в интервала между трите късни ^{14}C дати. Те принадлежат на масивна структура от изпечена глина, поставена или изградена във вкопаване. Част от вкопаването започнахме да проучваме през 2015 г. Около структурата се откри керамика с врязана украса, с хоризонтални дръжки, фрагменти от пирауноси, както и няколко сечива от кост, бронзова игла и мраморно манисто.

Проучване на ранния етап

В Сондаж 1 от ранния етап се разкри периферията на вкопаване, оградено с големи речни камъни (обр. 2.I). В най-дълбоката му част започна да се разкрива огнище (обр. 2. II). По-голямата част от това вкопаване остава в непроучените части, както и в последния разкрит Сондаж 10, който прекратихме и затрупахме, след като видяхме, че ще трябва да се разкрие на голяма дълбочина. Вероятно вкопаната структура е сходна с тази, проучена през 2013 г. Керамиката е позната от обектите в района: по-груба повърхност, украса от дупчици под ръба на устието, фини врязани линии (успоредни или под ъгъл), коси насечки по ръба на устието. От описаната структура се разкриват по-едри фрагменти, което подсказва, че може да не е нарушена. В съседния сондаж 2 се откри фрагмент от керамична фигурка (обр. 3), с паралели в Чернавода III или ранно Коцофени.

Открити животински кости

Три кости от кон бяха определени от П. Зидаров и консултирани с проф. Н. Спасов от НПМ–БАН. Две от тях са от сондажи 6 и 9. Не принадлежат на затворени комплекси, но вероятно са от най-късния етап. Третата е открита в структурата в сондажи 4 и 5 и е синхронна с нея.

Заключение

През 2016 г. получихме нови данни за планировката и гъстотата на заселване. Беше открита структура, която се датира в етап, несигурно определян досега – началото на късната бронзова епоха или по-рано. Потвърдиха се данните за паралелите и контактите на населението от селището – през РБЕ те са предимно на север от Балкана, докато в по-късния етап определено са на юг.

В края на разкопките всички сондажи бяха зарити.

Литература

Иванов, Джурковска, Иванов 2016: Г. Иванов, Г. Джурковска, В. Иванов. Редовни археологически разкопки на обект от бронзовата епоха в м. Попска могила, община Долни Дъбник. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 156–159.

BRONZE AGE SITE IN POPSKA MOGILA LOCALITY

Georgi Ivanov, Gabriela Dzhurkovska, Venko Ivanov

For a second consecutive year, the excavations were funded by the Ministry of Culture of the Republic of Bulgaria. Of the obtained ^{14}C dates, seven fall within 3355–2888 BC, corresponding to the early stage of the site. Two dates are within the 1620–1450 BC range, and one date is between 2118 and 1882 BC. These belong to the later stage of occupation.

During the investigations, six fireplaces and parts of dwellings from the late stage were excavated. In terms of stratigraphy, the structure in Trenches 4–5 is earlier: a platform of baked clay. Around it, there were several bone tools and a bronze needle. To the earlier stage belongs the periphery of a large negative feature, encircled with boulders. A fireplace was discovered at the bottom of the feature.

In 2016, new evidence was obtained about the planning and density of occupation. The evidence of the contacts maintained by the inhabitants was also confirmed: during the EBA the contacts were reaching to the north of the Balkan Mountains, while in the later stage they were oriented exclusively to the south.

№ 3. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНА „КАНГАЛОВА“ МОГИЛА ОТ РАННАТА БРОНЗОВА ЕПОХА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ТРОЯНОВО, ОБЩИНА РАДНЕВО

Стефан Александров, Илия Киров

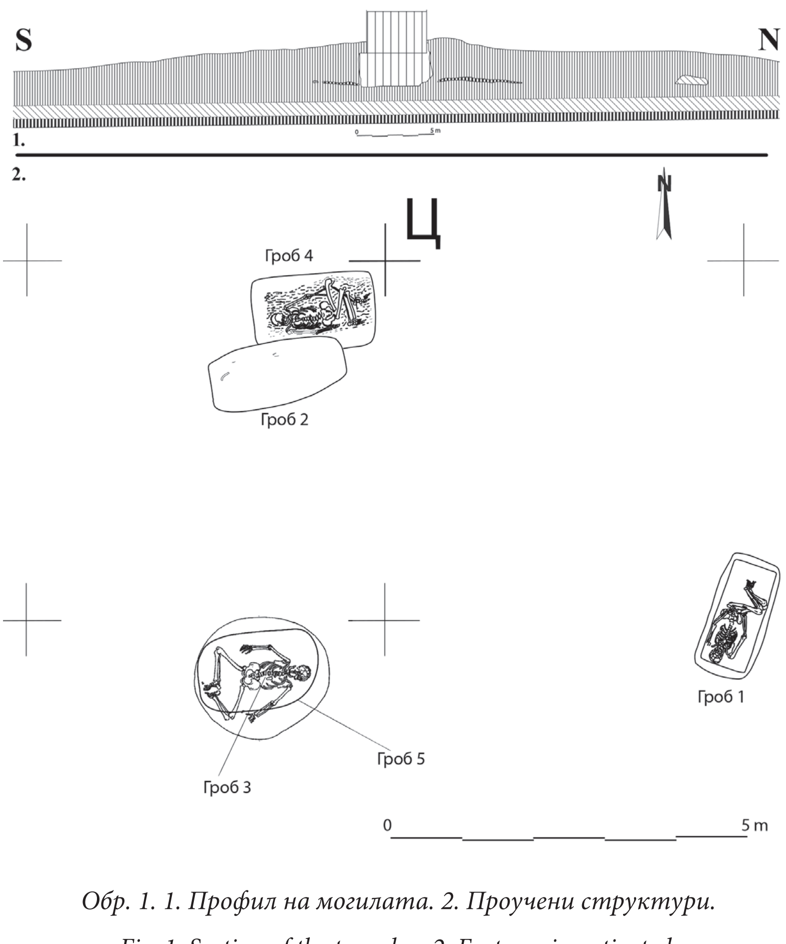

Обр. 1. 1. Профил на могилата. 2. Проучени структури.

Fig. 1. Section of the tumulus. 2. Features investigated.

Надгробната могила е част от могилен некропол, разположен между с. Бели бряг и с. Трояново, подлежащ на унищожаване при изкопните дейности, свързани с развитието на Рудник „Трояново“ (Александров и др. 2016). Насипът дълги години е обработван с тежки машини, а в централната част на могилата през 50-те години на XX в. е изградена бетонна шахта–преливник. Преди началото на проучванията през 2016 г. могилата имаше височина 1,40 м и диаметър 40 м.

Могилният насип беше изцяло проучен. В процеса на разкопките бяха открити 5 гробни комплекса от ранната бронзова епоха. Всички погребения са извършени с трупополагане. Вероятно първичен е гроб № 4, разположен в геометричния център на могилата. Гробната яма е вкопана в древния хумус и материка. Мъртвият е поставен в изпънато положение по гръб, със свити в коленете крака (обр. 1). Върху и южно от гроб № 4 е бил поставен гроб № 2, унищожен при изграждането на

шахтата–преливник (обр. 1). Южно от двата гроба бяха проучени гробове №№ 3 и 5 (обр. 3). Гробната яма на последния е вкопана в древния хумус и материка. Само части от погребания в нея са поставени в анатомичен ред (обр. 3). Ямата е преизползвана, като горната ѝ част е разширена. На 0,40 м над пода е извършено ново погребение – гроб № 3, в положение по гръб със свити в коленете крака, паднали в положение ромб (обр. 2). Хронологически най-късен е гроб № 1, открит на 7 м югоизточно от центъра – трупополагане по гръб със свити в коленете крака (обр. 1). В останалата част на могилния насип не бяха открити археологически структури.

Покритие на гробната яма с дървени греди беше регистрирано при гробове №№ 1, 2 и 4. В същите гробове беше регистрирано и използване на червена охра. Гробове №№ 3 и 5 са без покритие на гробната яма и без червена охра. Гробен инвентар беше открит само при разрушения гроб № 2 – масивна медна висулка, извита в два оборота, открита в областта на черепа.

Обр. 2. Гроб № 3.

Fig. 2. Grave No.3.

Обр. 3. Гроб № 5

Fig. 3. Grave No.5.

Литература

Александров и др. 2016: С. Александров, Н. Атанасова–Тимева, Б. Гълъбова. Спасителни археологически проучвания на надгробна могила № 5, землище на с. Бели бряг, община Раднево. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 153–154.

RESCUE EXCAVATIONS OF THE EARLY BRONZE AGE KANGALOVA TUMULUS NEAR THE VILLAGE OF TROYANOVO, RADNEVO MUNICIPALITY

Stefan Alexandrov, Ilia Kirov

The tumulus is part of a tumular necropolis located between the villages of Beli Bryag and Troyanovo. Five inhumation graves (one of them, grave No. 2, destroyed by modern anthropogenic activity) were investigated in the tumulus, all of them dating to the Early Bronze Age. The pits of graves Nos. 4 and 5 were dug into the ancient humus level and the virgin soil, and the others into the already existing barrow. The deceased in graves Nos. 1 to 4 were buried in anatomic order, in supine position with flexed legs (figs. 1, 2); the body in grave No. 5 has been mutilated, all of its parts buried in the grave (fig. 3). Wooden cover of the pits and red ochre on the skeletons were found in graves Nos. 1, 2, and 4. The inventory consists of a copper (?) hair-ring, found near the skull of the destroyed grave No. 2.

№ 4. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ОТ РАННАТА БРОНЗОВА И РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА В М. ВЕТАТА МАЯ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ПОЛСКИ ГРАДЕЦ, ОБЩИНА РАДНЕВО

Красимир Ников, Румяна Георгиева

Обектът е проучван чрез сондажи през 2014 г. (Ников, Георгиева 2015). Проведените през 2016 г. спасителни археологически разкопки бяха съсредоточени в зоната, наситена с археологически останки. Проучени бяха различни археологически структури от бронзовата и желязната епоха.

Негативни структури

Външен ров. Той вероятно оформя заграждение с елипсовидна/овална форма с приблизителни размери 120×90 м, като затваря пространство от около 15 дка. Ровът обикаля високата част на хълма. Вкопан е в седимента, като в отделните проучени участъци неговата дълбочина варира между 0,60 и 2 м, а ширината му е от 1 до 1,50 м. В профил той има форма на обърнат трапец. В пълнежа му се открояват няколко етапа на запълване, вероятен знак за периодичност в използването му. Изцяло бяха проучени 35 м от онази част на рова, разположена в западната/югозападната част на склона, а трасето му беше проследено чрез сондажни изкопи в южна/югоизточна посока.

Вътрешен ров (Структура 3 и Структура 4) (обр. 1). На около 7 м от външния ров е вкопана втора

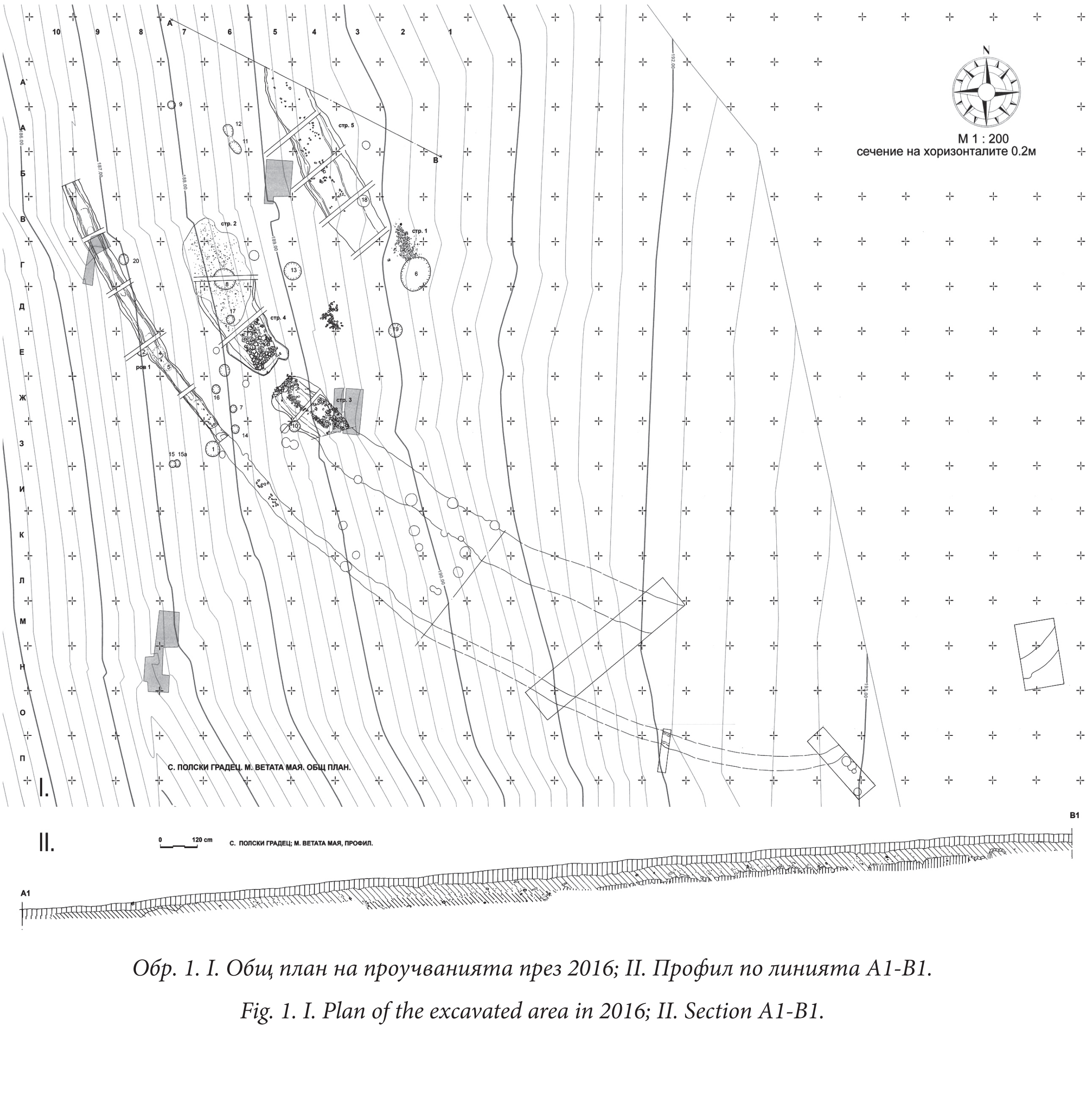

Обр. 1. I. Общ план на проучванията през 2016; II. Профил по линията А1-В1.

Fig. 1. I. Plan of the excavated area in 2016; II. Section A1-B1.

линейна структура, която също оформя елипса/овал (ширина на вкопаването 2,00–3,50 м и достигната дълбочина 1,70 м). От нея са проучени 18 м, разположени в западната/ югозападната част на склона, а трасето ѝ беше проследено чрез сондажи в югоизточна посока. В профил формата на двете вкопавания наподобява обърнат трапец. Между тях има „проход“ с ширина 2 м, който осигурява достъп към вътрешността на заграденото пространство. По двете къси стени откъм „прохода“, както и по дължина на вътрешните стени бяха разчистени множество големи и средни по размер камъни, сега свлечени във вътрешността. По всяка вероятност те са част от каменна конструкция (стена), която е защитавала „прохода“ (вход?) и вътрешността на заградената площ.

Обр.2. Вътрешен ров (структури 3-4).

Fig. 2. Inner ditch (structures 3-4).

Негативна структура 5. На около 15 м от вътрешния ров, в северната част на проучваната площ, беше регистрирана трета негативна структура (обр. 1). В разкопаната си част тя следва трасето на двата рова. От нея са проучени частично 17 м. На нивото на регистриране на структурата тя има ширина 3 м, а максималната достигната при проучването дълбочина е 0,70 м. В профил вкопаването има форма на обърнат трапец. По неговата дълга източна (вътрешна) стена има останки от разложен глинобитен градеж. Запълнителят има сиво-кафяв цвят и пепелива структура. В него се откриват голямо количество археологически находки (цели и фрагментирани глинени съдове, кремъчни и костени оръдия на труда, животински кости).

Обр. 3. Яма № 1.

Fig.3. Pit № 1.

Ями

Откритите на обекта през този сезон ями се отнасят към бронзовата и желязната епоха (обр. 1). Преобладаващата част от тях (20 на брой) датират от периода VII–VI в. пр.Хр и са пръснати из цялото изследвано пространство. Диаметърът им на ниво регистриране варира от 0,50 до 1,20 м, а дълбочината на някои от тях надхвърля 1,5 м. В профил ямите имат форма, близка до полусфера или цилиндър, и са запълнени със сиво-черна рохка пръст. В тях се откриват цели и фрагментирани съдове, прешлени за вретено, тежести за стан, късове мазилки, части от огнища, животински кости, камъни.

Наземни структури

По време на разкопките бяха проучени останките от една глинобитна структура с опалени стени (Структура 1), разположена в североизточната част на проучваната площ (към най-високата част на хълма). В план тя има овална форма и ориентация СЗ–ЮИ (обр. 1).

В централната част на проучваното пространство бяха проучени останки от друго глинобитно съоръжение (Структура 2), което стратиграфски попада над Структура 4 (обр. 1). В план то има издължена овална форма, размери 7×3 м и ориентация СЗ–ЮИ. По неговата повърхност беше документиран плътен „килим“ от керамични фрагменти и животински кости.

Дата и характеристика на обекта

Дебелината на културните останки сочи продължително човешко присъствие на обекта. Хронологическите рамки на обитаването през бронзовата епоха обхващат периода от края на РБЕ 1/начало на РБЕ 2 до края на РБЕ 3/начало на СБЕ. С втория етап на ранната бронзова епоха (етап „Михалич") се свързва Структура 5, а с РБЕ 3/начало на СБЕ – всички останали регистрирани и проучени съоръжения (ров 1; структури 1–4). Някои археологически артефакти (керамика, изделия от метал, обсидиан) свидетелстват за контакти с Анатолия. Начинът на изграждане на обекта – с няколко концентрично разположени линейни структури, които заграждат овално пространство, напомня обект, проучен в землището на близкото и вече несъществуващо с. Староселец, интерпретиран като селище и известен като Овчарица II (Kančev, Kančeva–Russeva, 1995).

Литература

Ников, Георгиева 2015. К. Ников, Р. Георгиева. Спасително археологическо проучване на обект от ранната бронзова и ранната желязна епоха в м. Ветата мая, енергиен комплекс „Марица-Изток". – Археологически открития и разкопки през 2014 г. София, 2015, 166–168.

Kančev, Kančeva–Russeva 1995. M. Kančev, T. Kančeva–Russeva. Architektur der prähistorischen Siedlung Ovcharitza II. – Reports of Prehistoric Research Project. Vol. I, Nos. 2–4, 1995, 227–238.

RESCUE EXCAVATIONS OF EARLY BRONZE AGE AND EARLY IRON AGE SITE IN VETATA MAYA LOCALITY NEAR THE VILLAGE OF POLSKI GRADETS, RADNEVO MUNICIPALITY

Krassimir Nikov, Rumyana Georgieva

The site is located west of the village of Polski Gradets, on the upper part of a hill, which dominates the surrounding area. During the archaeological research, various structures were uncovered: outer ditch (fig. 1), surrounding an area of 1.5 ha; inner ditch (Structures 3 and 4) (figs. 1, 2), parallel to the outer one; a negative Structure 5, which follows the route of the two ditches, dug 20 m away from the inner one; two oval structures on the ground (Structures 1 and 2), oriented NW–SE; Bronze and Iron Age pits (figs. 1, 3).

Chronologically, the habitation covers the period from the end of EBA 1/the beginning of EBA 2 to the end of EBA 3/the beginning of MBA. Structure 5 is of EBA 2 phase, and the other structures belong to EBA 3/the beginning of MBA phases. The Iron Age finds are dated to 7th–6th c. BC.

№ 5. МОГИЛА № 3, С. ИЗВОРОВО, ОБЩИНА ХАРМАНЛИ

Борислав Бориславов

Могилният некропол в землището на с. Изворово, общ. Харманли, е регистриран през 2007 г., а през 2008 г. е проучена Могила № 1. През 2010 г., по време на разкопките на Могила № 2, е локализирано и синхронното селище, което се проучва в продължение на три археологически сезона (2011, 2014 и 2015 г.). Обектът представлява много голям научен интерес поради факта, че е първият цялостен комплекс от селище и некропол от СБЕ (първата половина на II хил. пр.Хр.) на територията на Южна България. Поради непознатия засега селищен модел, при който могилите от некропола не са разположени компактно, а са около селището, повечето от гробните съоръжения са подложени на постоянна земеделска обработка и са реално застрашени от унищожение. От 2015 г. земеделците в района масово разчистват самотни дървета и ниски каменни струпвания, които в повечето случаи са полуразрушени ниски надгробни могили. Такъв е случаят с Могила № 3, която изглеждаше със силно нарушен насип. Видимите размери на могилата преди започване на проучванията бяха около 4×5 м в диаметър и запазена височина 0,50–0,60 м от околония терен.

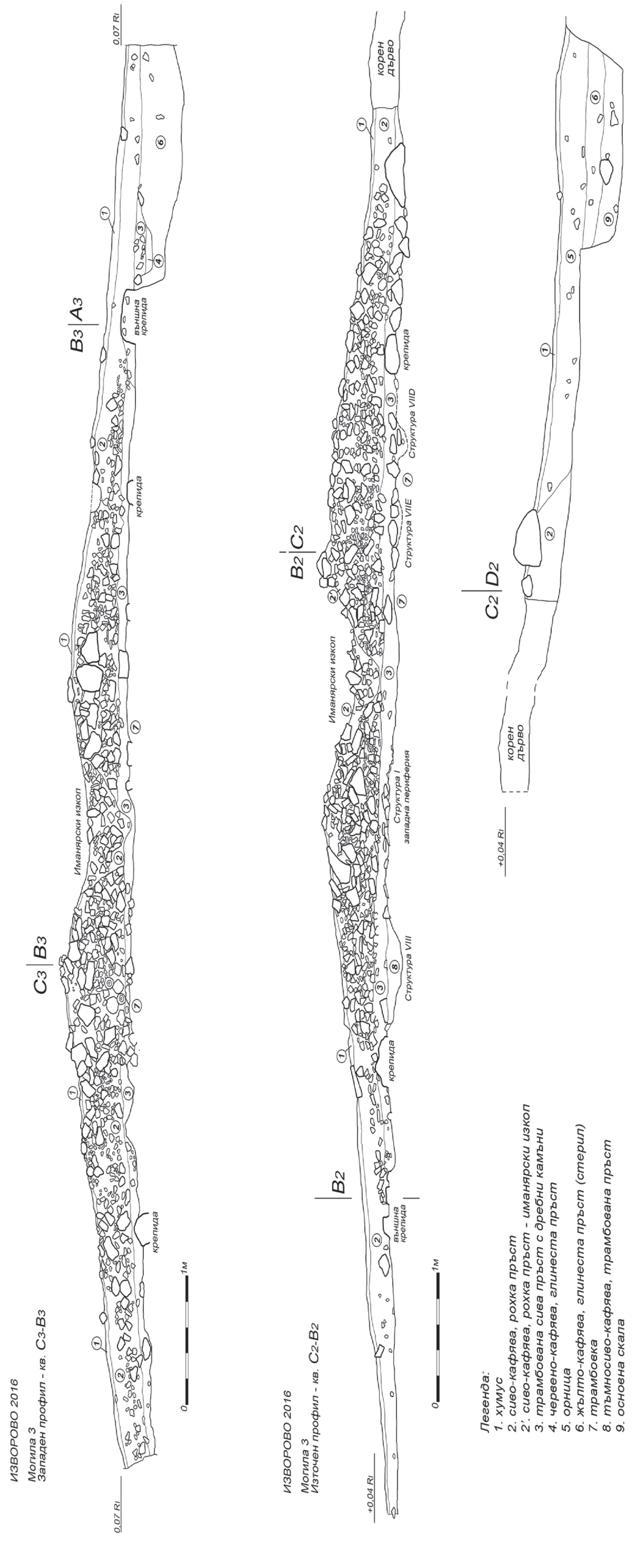

Обр. 1. Могила № 3. Западен и източен профил.

Fig. 1. Tumulus 3 – Western and Eastern sections.

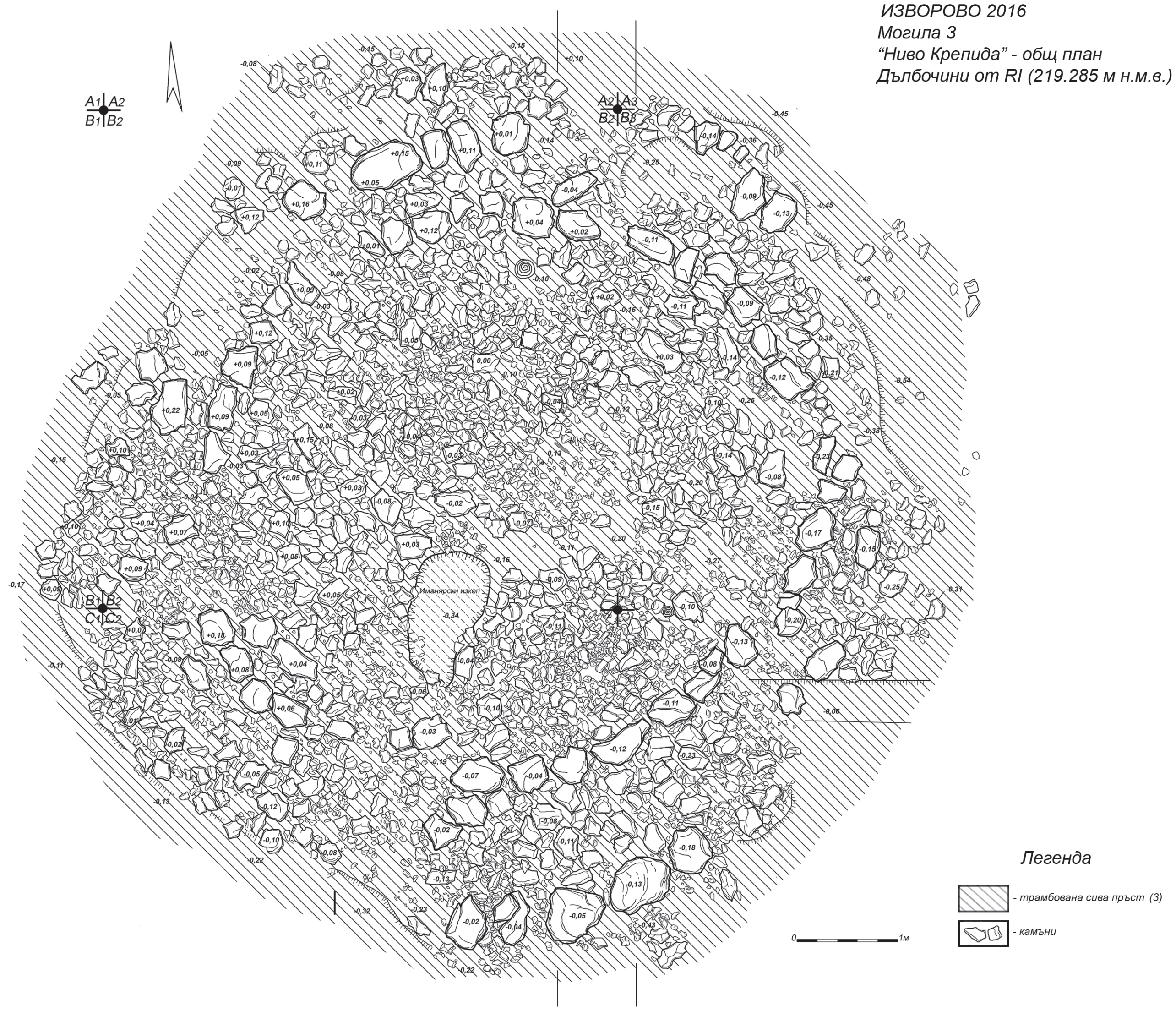

Обр. 2. План на нивото с находки и каменни структури.

Fig. 2. Scheme of the level with artifacts and oval stone structures.

Могилата се намира на склон с източно изложение и лека денивелация от запад на изток, в обработваем терен. Разположена е на около 200 м западно от селището в м. Бадема и на този етап е единствената от некропола, която е на десния бряг на р. Бакърдере. Проучванията започнаха с разкриване на каменния насип на могилата и установяване на точните ѝ граници[1]. Диаметърът на най-горната запечатка от камъни е 13 м (И–З) × 13,50 м (С–Ю). Запазената височина на оригиналния каменен насип е 0,80 м от околния терен. В центъра на могилата бяха регистрирани два сравнително малки и различни по време иманярски изкопа – по-старият е поне от няколко десетилетия, а вторият е от края на 90-те години на XX в. Основната част от насипа е от малки камъни (7×7, 7×9 см), които са много плътно подредени един до друг, като в някои участъци добре се вижда как са очертавани сектори, впоследствие запълвани с подходящи и напасващи се камъни. В централната част на могилата, където насипът е най-дебел, са проучени до 6 последователни насипвания на малки камъни и фина кафява пръст, като плътността на насипа в дълбочина не е така голяма, както при финалната запечатка. В периферията насипът изтънява до един пласт с малки камъни (обр. 1).

[1] Екип: докторант Галина Стоянова, СУ; докторант Надежда Бориславова, НАИМ–БАН; Петя Василева, СУ, Александър Иванов, СУ, Ради Радев, СУ; Иван Иванов, Веселин Нанов, Теодора Стоянова. Кремъчни артефакти: доц. д-р Мария Гюрова, НАИМ–БАН. Геоморфология: доц. д-р Росица Кендерова, СУ. Почви: доц. д-р Александър Сарафов, СУ. Геология: доц. д-р Стефка Приставова, МГУ. Костен материал: доц. д-р Лазар Нинов, НАИМ-БАН; гл.ас. д-р Виктория Русева, ИЕМПАМ–БАН. Нумизматика: проф. д-р Иля Прокопов. Геодезия и картографиране: „КартПроект" ООД. Теренна консервация: арх. Людмила Маркова.

Обр. 3. Централно сложносъставно златно мънисто. СБЕ.

Fig. 3. The central gold composite bead, MBA.

След фото- и графично документиране на каменния насип, той беше последователно отстранен. Между камъните се откриха керамични фрагменти с различна концентрация. Керамиката е правена на ръка, като преобладават фрагментите от паници с дръжки тип „Асеновец". Стратиграфски беше установена следната последователност на натрупване на могилата: подравняване на терена, трамбовка на пласт от средно големи камъни и глина и върху тях отново трамбован чакъл. Върху трамбовката от чакъл са направени крепида с диаметър 6,30 м (И–З) × 4,60 м (С–Ю) и овални каменни структури. Те са затрупани със средно големи камъни, върху които е натрупан могилният насип чрез редуване на кафява пръст и малки ломени и речни камъни, много плътно подредени един до друг. Вътрешността на крепидата е разделена е на две половини – северна и южна – от подредени в права линия камъни. В двете половини са проучени общо 16 каменни структури с елипсовидна форма и приблизителни размери 1×0,80 м. Извън крепидата са регистрирани още 8 каменни структури, долепени от външната ѝ страна. На местата, където са добавяни структури, те са оградени от втора крепида (обр. 2). С изключение на една от структурите (в центъра на могилата), всички останали могат да бъдат определени като „затворен комплекс". В Структура I са открити бронзова кама и златни мъниста, а в съседните структури – халка от електрон и златни мъниста с по-малка концентрация. Мънистата са пет типа и най-вероятно са съставни елементи на един накит. С изключение на единият от типовете, който вече е откриван през 2008 г. в Могила №1 на същия некропол, останалите са непознати досега (Borislavov 2010, fig. 16 b). Особено впечатляващо е централното мънисто на накита, което е сложносъставно и е изпълнено с няколко техники (обр. 3). При промиването на пръстта от каменните структури са открити и останки от кремирани кости, които са били разпръснати заедно с част от златните мъниста в северната половина на каменния кръг. В останалите овални структури не са открити археологически материали. Факт е, обаче, че каменните кръгове са правени сравнително продължително време, като в някои случаи при оформянето на нова структура са вадени и преизползвани отделни камъни от първоначалната крепида. Дори и след натрупването на каменния насип са регистрирани още два овала със същите характеристики, които са направени в североизточната периферия на могилата.

Литература

Borislavov 2010: B. Borislavov. The Izvorovo Gold. A Bronze Age Tumulus from Harmanli District, Southeastern Bulgaria (Preliminary report). – Archaeologia Bulgarica XIV, 1, 2010, 1–33.

TUMULUS NO 3, NEAR IZVOROVO VILLAGE, HARMANLI MUNICIPALITY

Borislav Borislavov

In 2016, in Tumulus No 3 (figs. 1–2), a cremation grave was uncovered, containing valuable inventory demonstrating the high social status of the buried person: a bronze dagger, a silver loop and various gold beads (fig. 3). The archaeological site near Izvorovo is the only known complex of settlement with a necropolis from the Middle Bronze Age in Bulgaria.

КЪСНОБРОНЗОВА И РАННОЖЕЛЯЗНА ЕПОХА

№ 6. РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩЕ ОТ II–I ХИЛ. ПР. ХР. В БРЕСТО, С. БАНЯ, ОБЩИНА РАЗЛОГ

Богдан Атанасов, Илия Кулов, Живко Узунов, Джон Горчик, Хана Адам, Мария Атанасова, Щефани Айзенман, Татяна Бранежац, Недка Димитрова, Стоян Иванов, Екатерина Илиева, Виолета Караилиева, Малеен Лепек, Елена Маринова, Антоанета Налбантова, Петранка Неделчева, Нилс Олдсен, Тома Соларов, Юлия Поланка, Филип Уатсон, Йордан Цветанов, Филип Щокхамер

Сред целите на разкопките бе изясняването на стратиграфията и функцията на пространството на И и ЮИ от терасиращата Стена 2 от фаза Бресто 1 в кв. H58, I58, I59 и K59 (обр. 1)[1]. В H57 продължихме в дълбочина, за да установим дебелината на културния пласт и началото на застрояването на Бресто през КБЕ. В L58 достигнахме до пода на централната част на постройката от фаза Бресто 2, чиято апсида и отлично запазено ходово ниво бяха проучени в съседния кв. K58 през предишни кампании. Продължихме разкопките и в M59, за да достигнем деструкциите на същата постройка в източна посока. Бяха отворени два нови квадрата – H56 и M57.

Въз основа на резултатите от радиовъглеродното датиране на около десет проби от семена на растения и животински кости, Фаза 1 на Бресто може да бъде отнесена към края на XIII и началото на XII в. пр.Хр., а Фаза 2 към XII в. пр.Хр. Керамиката на колело от Фаза 3 я поставя в периода V–III в. пр.Хр. (Athanassov et al. 2016, 468).

Фаза 1. В североизточната част на I58 бяха отнети няколко нива по 0,10 м, вследствие на което се достигна до дълбочина от 99,92–99,95 м. Това позволи да се добие представа за външното лице на Стена 2. Потвърдиха се миналогодишните ни наблюдения за това, че в рамките на I58 тя прави два отстъпа, т.е. чупки от около 0,30–0,40 м. Доколко те имат функционален характер или са декоративни, не може да се каже на този етап от проучванията. Пространството на З от Стена 2 в I58 е запълнено с хетерогенен културен пласт от Фаза 1, който се състои от жълтеникава глина, червеникави отухлени и разпрашени стенни мазилки, а също и седимент, оцветен в сиво-черно от изгорял дървен материал. Този културен пласт може да произхожда както от изхвърлени от терасата боклуци и седименти, така и от човешка дейност в пространството пред терасиращата стена (Стена 2). Подобен пласт се открива и пред, т.е. западно от Стена 2 и в I59 и K59.

Обмазани с глина дупки от колове и голямо струпване от отухлени стенни мазилки в западната част на I58 и североизточния ъгъл на H58 и H57 (дълбочини 100,28–100,33 м) показват, че през Фаза 1 е съществувала архитектура с масивни колове, измазани с глина, разрушена от пожар. Интересно е, че сечението на тези колове е кръгло, докато дървената конструкция на апсидната постройка от Фаза 2 в K58 и L58 се състои от правоъгълни цепени греди.

В централните части на H57 бе изчерпан културният пласт от Фаза 1, като се достигна материка. Западните части на квадрата са по-ниски и културният пласт продължава в дълбочина, а източните са заети от каменно струпване (Структура 14).

Структури от КБЕ, които не могат да бъдат отнесени със сигурност към Бресто Фаза 1 или Бресто Фаза 2:

За да бъде изяснено дали каменното струпване в H57 (Структура 14) е продължение на СЗ на терасиращата Стена 1, тази година възобновихме разкопките в I57, където нивото е все още с около 1,00–1,40 м по-високо, отколкото в H57 и I58. В северозападната част на I57 бе разчистена стена

[1] Бихме искали да благодарим на Министерството на културата на Република България за финансовата подкрепа на разкопките, както и на Нов български университет, *Ruprecht-Karls Universität Heidelberg, Ludwig-Maximilians Universität München* и Фондация „Балаканско наследство“ за това, че направиха възможно участието на стажанти и членове на екипа. Задължени сме на д-р Даниела Чернева за консултациите във връзка с консервацията на обекта. Благодарни сме и на хората от с. Баня и община Разлог заради безкрайната им дългогодишна подкрепа.

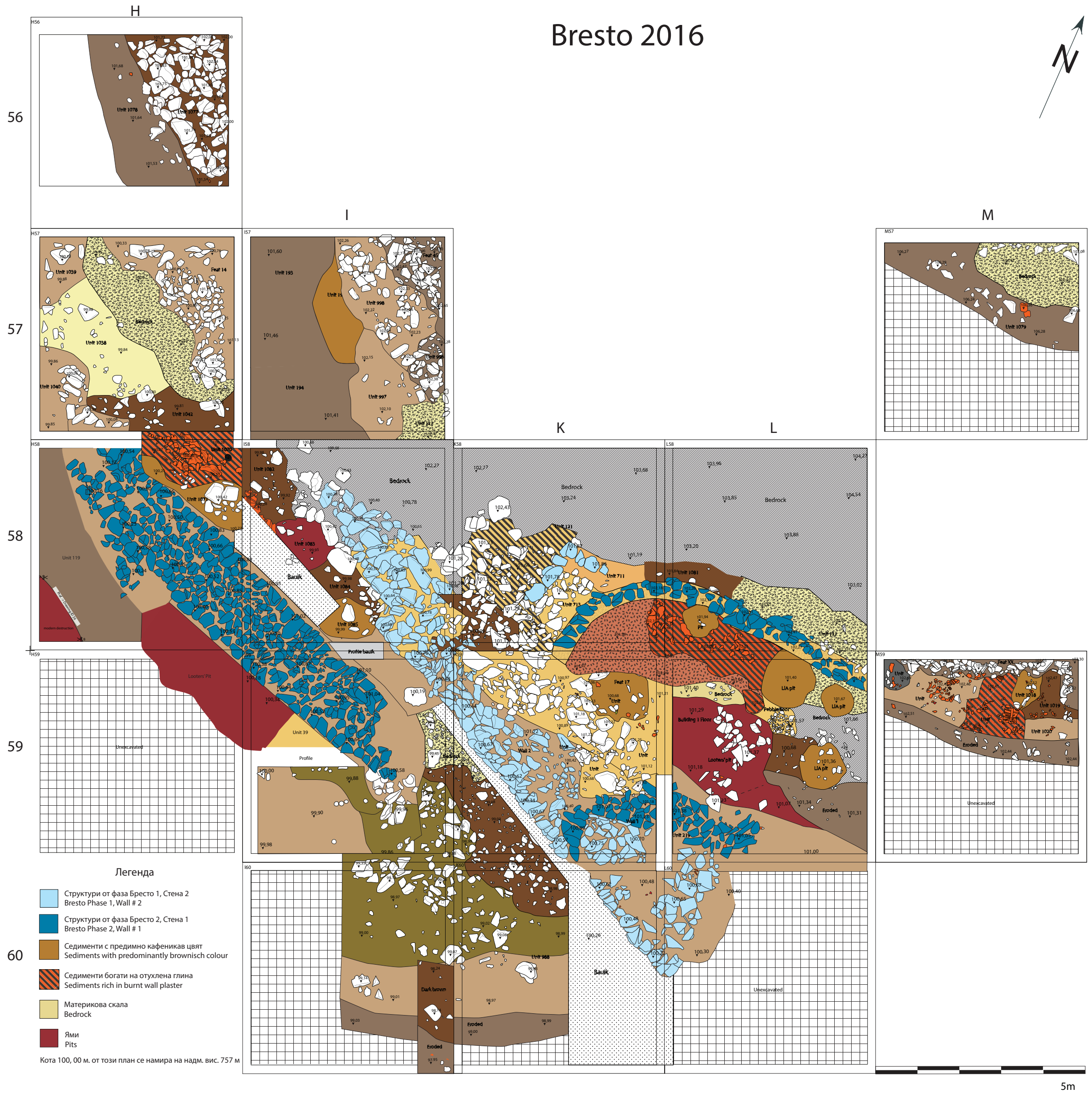

Обр. 1. Общ план на разкопаната площ в края на 2016 г. (Ортофотографска обработка Ст. Иванов).

Fig. 1. General plan of the excavated area at the end of the 2016 campaign (Orthophoto St. Ivanov).

с лице на запад и ориентация СЗ–ЮИ. Цялата прилежаща керамика е от КБЕ, но поради липса на стратиграфска връзка не може да се уточни дали става дума за Фаза 1 или Фаза 2. Подобна е датата и на каменното струпване в H56, чието лице също сочи на запад и има ориентация СЗ–ЮИ. Лицата на струпванията в H56 и I57 попадат в една линия, което показва, че не е изключено да принадлежат към една и съща терасираща стена.

Фаза 2. В кв. L58 бе достигната и разчистена северната стена на апсидната постройка, която се състои от цокъл от цепени и необработени камъни, наредени без спойка. За наличието на масивна дървена конструкция, която не е фундирана в дупки, а е стъпвала върху каменния цокъл, свидетелстват отпечатъците от обмазаните с глина гредички с правоъгълно сечение, открити върху пода на постройката в югозападния ъгъл на кв. L58, както и в северозападния ъгъл на кв. L59. И в тази част на пода на апсидната постройка се откри много малко керамика. Явно инвентарът ѝ е бил грижливо събран, преди да бъде разрушена. Ямичката, която прерязва мазилките, но не и пода в ЮЗ ъгъл на L58, може да се е появила при опит да се извадят ценни предмети от постройката след разрушаването ѝ. В тясното пространство между северната стена на апсидната постройка и скалата на склона в L58 се откриха фрагменти от микенски алабастър, направен на бързо грънчарско колело и украсен с черна боя (обр. 3). В егейския свят подобни съдчета се срещат в XIII в пр.Хр. (LH IIIB), докато апсидната по-

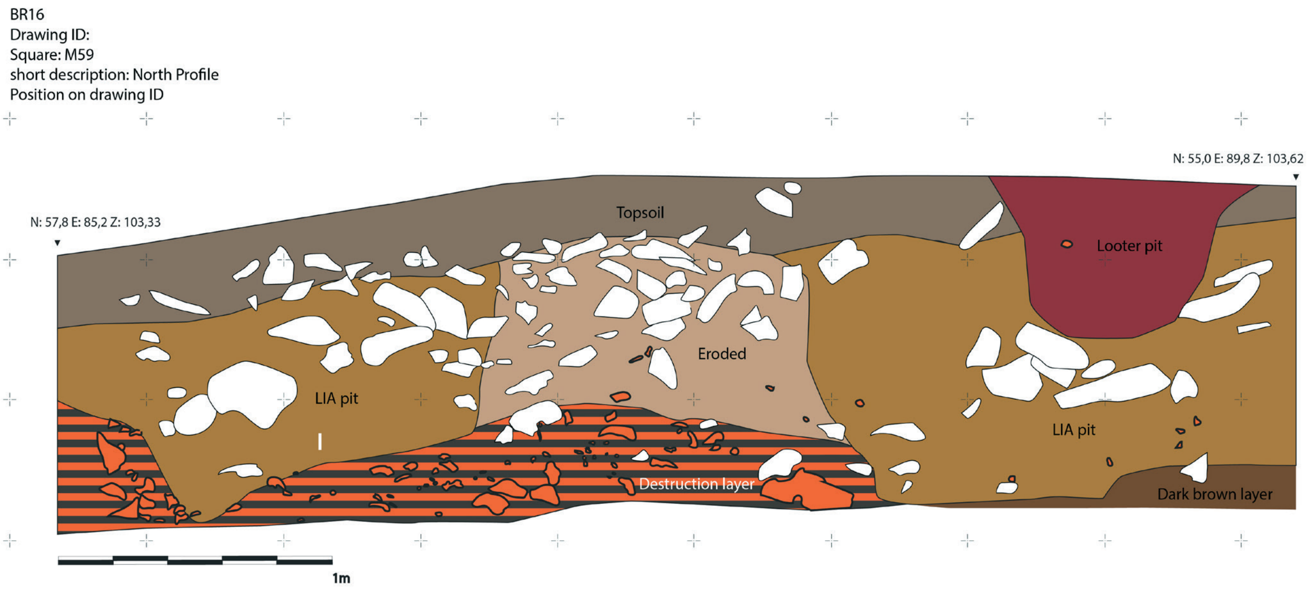

Обр. 2. Северен профил в М59.

Fig. 2. North Section in M95.

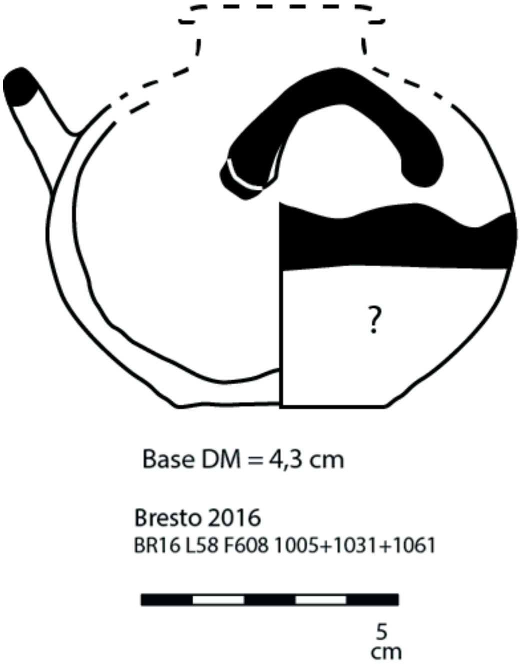

Обр. 3. Алабастър от кв. L58. (Рисунка Ф. Щокхамер, реставрация В. Караилиева).

Fig. 3. Alabastron from L58. (Drawing Ph. Stockhammer, restauration V. Karailieva).

стройка от Бресто се отнася към Фаза 2 или XII в. пр.Хр.

Фаза 3. В H57, H58, I58, K58 и M59 продължи проучването на ями от КЖЕ. В новия кв. M57 открихме свлечена от по-високи части на склона керамика от КЖЕ.

Литература

Athanassov et al 2016: B. Athanassov, J. Gorczyk, I. Kulov, Ph. Stockhammer. Eine Eberzahnlamelle aus der spätbronzezeitlichen Siedlung von Bresto. – In: Kr. Bacvarov, R. Gleser (eds.) Southeast Europe and Anatolia in Prehistory. Essays in Honor of Vassil Nikolov on his 65th anniversary. Bonn, 2016, 465–474.

EXCAVATIONS OF THE 2ND–1ST MILL. BC SETTLEMENT OF BRESTO NEAR THE VILLAGE OF BANYA, RAZLOG MUNICIPALITY

Bogdan Athanassov, Ilia Kulov, Zhivko Uzunov, John Gorczyk, Hannah Adam, Mariya Atanasova, Nedka Dimitrova, Stefanie Eisenmann, Tatjana Branezac, Ekaterina Ilieva, Stoyan Ivanov, Violeta Karailieva, Maleen Leppek, Elena Marinova, Antoaneta Nalbantova, Petranka Nedelcheva, Nils Oldsen, Julia Pollanka, Thoma Solarov, Philip Watson, Philipp W. Stockhammer

In 2016, we excavated layers rich in burnt wall plaster and charcoal in front (to the west) of the terrace wall of Bresto Phase 1 (late 13th–12th c. BC) in I58, I59, K59 (fig. 1). The evidence from H58 and I58 points to a wattle-and-daub architecture using round wooden beams – in contrast to the numerous burnt clay imprints from rectangular posts, found in the apsidal building from Phase 2 (12th c. BC) in K58, L58, and L59. In a narrow space between the north wall of the apsidal building and the rock step in L58, fragments from a Mycenaean vessel (alabastron) were discovered (fig. 2). The area is not fully excavated and future work will shed light on finding this 13th c. BC alabastron in a most probably 12th c. BC layer.

№ 7. СКАЛЕН КОМПЛЕКС ГЛУХИТЕ КАМЪНИ

Георги Нехризов, Юлия Цветкова, Наталия Иванова

През 2016 г. разкопките бяха съсредоточени в централния и северния сектор на обекта[1]. В централния сектор продължи работата в кв. 32 и 33. Проучва се културният пласт от РЖЕ, в който бяха отнети 10 механични пласта. Завърши изследването на четвърти стратиграфски пласт на обекта (ГК IV=РЖЕ 2) и започна работа в третия (РЖЕ 1) (обр. 1).

В ГК IV се проследиха и се документираха няколко ситуации. Разкриха се четири огнища, сходни на документираните досега над 20 такива в този сектор. Две от огнищата, намиращи се в СИ ъгъл на кв. 33, са разположени почти едно върху друго. Суперпозицията на горното може да се свърже с установеното на това ниво струпване от късове отухлена мазилка, вероятно останки от паянтова постройка или навес. Тази ситуация лежи в ясно разграничим пласт от тъмнокафява сбита пръст, наситена с късчета горяла глина и въглени.

Именно в този пласт, недалеч от огнището, бяха открити в три групи общо 188 миниатюрни керамични предмета, съставени съответно от 83, 98 и 7 бр. Общият брой е бил със сигурност по-голям, ако съдим по откритите дребни фрагменти, които не позволяват възстановяване на формата. Първите две групи са съставени от антропоморфни и зооморфни фигурки, модели на съдове, пръстени и други различни по форма предмети, а третата съдържа само женски антропоморфни фигурки. Във всяка от тях предметите бяха разположени плътно един до друг и най-вероятно са били депонирани в торбички от плат или кожа. Въпреки че тези дребни находки са изработени твърде схематично и небрежно, фигур-

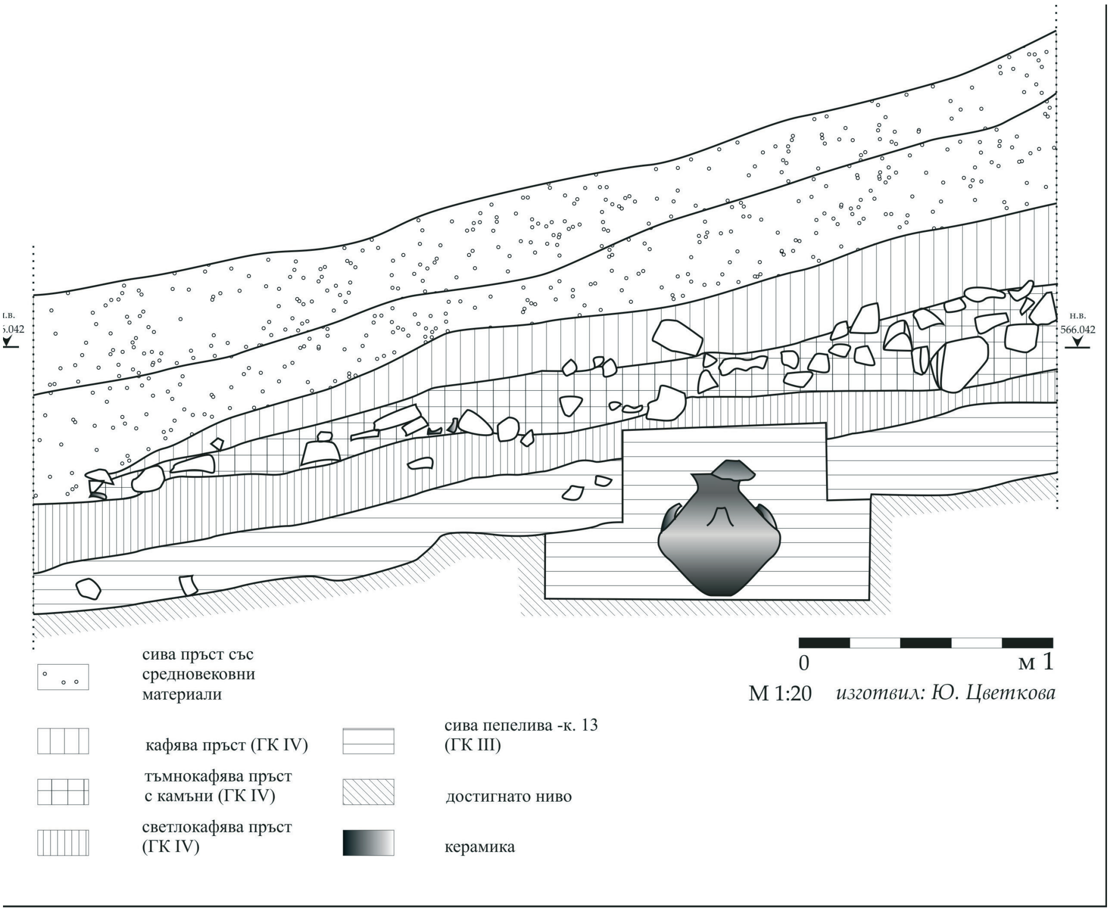

Обр. 1. Сектор Централен – западен профил.

Fig. 1. Sector Central – West Section.

[1] В разкопките взеха участие Вероника Генчева, Ангел Григоров, Магелон Бастид, Димитър Байраков и Виктория Халева.

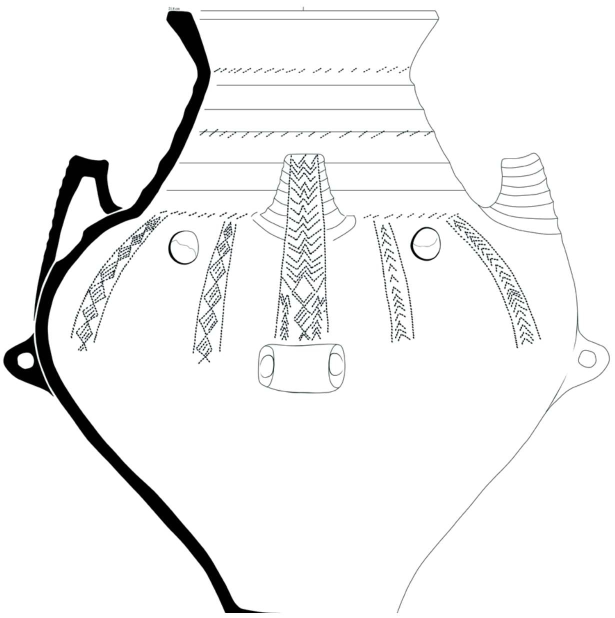

Обр. 2. Букел-амфора.

Fig. 2. Buckel-amphora from the EIA.

ките от трите групи се различават по похвата на формуване и по стилови особености. В сравнение с тези от първата, предметите от втората група са по-разнообразни и по-грижливо изработени. Животинските фигурки са значително по-едри и по-лесно разпознаваеми. Сред човешките има такива с неестествено удължени тела, други са представени в седяща поза. На врата на една от мъжките фигурки е прилепена лента, а друга се откри с нанизан на врата пръстен. Всички женски фигурки от третата група пък са с ясно представени гърди. Всички човешки статуетки са с подчертани полови белези. Общо в цялата находка са включени 53 женски фигурки, 26 мъжки и 16 фрагментирани и по тази причина неопределими.

Сред зооморфните фигурки преобладават тези на рогати животни. На гърба на една е прилепена лента с извити нагоре краища, вероятно с цел да се изобрази товарно седло. Във втората група има два отделно формувани такива предмета, които може точно да се закрепят на гърба на две от зооморфните фигурки.

Миниатюрните съдчета са общо 48. Представени са груби модели на различни категории съдове – паници, купи, чаши и гърнета. Част от купите са с пробито дъно. Отделна група от 15 предмета наподобяват глинени пръстени. Други два, незатворени и с по-голям диаметър, условно може да бъдат определени като гривни. Пет удължени цилиндрични предмета с изтънен край вероятно изобразяват змии или някакви сечива. Към тази група може да се причислят още няколко фрагментирани предмета с цилиндрична форма, два от които са надлъжно пробити. Трудна за интерпретация е една находка с форма на буквата Х.

Извън трите групи от пласта произхождат още 20 антропоморфни фигурки, две зооморфни, пет миниатюрни съдчета и четири керамични предмета с неопределима функция.

Предмети от този тип често се откриват на обекти от I хил. пр. Хр. и обикновено се свързват с култови практики. За пръв път обаче се намира такава голяма колекция в ясен археологически контекст. Няма съмнение, че съставът на колективната находка, а вероятно и броят на отделните предмети във всяка група не е случаен.

В четвърти стратиграфски пласт в южния профил на кв. 32 се разкри голям кухненски съд, положен с дъното нагоре. При проучването се установи, че под него е поставен фрагментиран кантаросовиден съд, около който се откриха няколко животински кости, прешлен за вретено и печат за украса на керамика.

От този стратиграфски пласт произхождат няколко прешлена за вретено, костени шила, печати за украса и кръгове от стени на съдове. Единствената метална находка е железен нож с дръжка от рог на елен. Както всяка година досега, при разкопките се откри огромно количество керамични фрагменти.

При проучването на трети стратиграфски пласт се разкри напълно запазен керамичен съд, покрит с дъното на друг. Това е амфоровиден съд с украса от канелюри, щампован псевдошнуров орнамент и четири букела. Букелите са кухи и имат форма на пресечен конус. На плещите на съда между букелите са разположени четири овални гнезда, запълнени със смола, в които са били апликирани орнаменти от бели каменни плочки. Тази букел-амфора няма паралели сред откритите досега в Тракия като форма и декорация (обр. 2). Съдът беше запълнен с пръст. При палеоботаничния анализ на съдържанието му бяха открити семена от житни растения – различни видове пшеница, ечемик, просо, единични представители на бобови и овъглена дървесина[1]. Интересно е, че от петте проби от съда произхождат повече ботанични останки, отколкото от останалите 15 от различни нива и контексти в сектора.

В северния сектор продължи проучването на открития през 2015 г. некропол от XI–XII в. в кв. А15–17 (обр. 3). Разкрити и документирани са девет гроба. С изключение на един, всички принадлежат

[1] Изследвания на д-р Иванка Христова.

Обр. 3. План на разкритите структури в сектор Север.

Fig. 3. Sector North – plan of the revealed structures.

на възрастни индивиди. В областта на кръста на един от скелетите се откри желязна халка, огниво с два кремъка и две билонови монети, както и останки от платнената кесия, в която са били поставени. На гърдите на друг се намери изработен от камък кръст.

След вдигането на скелетите продължи проучването на структурите от РЖЕ. На значителна площ в кв. A16 бе разкрито *in situ* ниво от отухлена мазилка и няколко съда – амфоровиден, две гърнета и две чаши. Структура е част от проучената през 2015 г. в съседния западен квадрат. Развива се и в северна посока. Принадлежи на разположено в този участък жилище. В кв. A1 се разкриха деструкции от друго жилище от края на РЖЕ 2.

Сред находките в сектора преобладават тези от средновековието – върхове на стрели, накити и фрагменти от керамични съдове, както и 28 бронзови монети на Йоан II Комнин (1118–1143 г.) и Мануил I Комнин (1143–1180 г.).

GLUHITE KAMANI ROCK-CUT COMPLEX

Georgi Nekhrizov, Julia Tzvetkova, Nataliya Ivanova

The excavations continued with studying of the EIA layers. In the Central Sector, close to a fireplace, a collective find of 188 clay figurines was found. It consists of very roughly modeled anthropomorphic and zoomorphic figurines, miniature vessel, clay rings, etc. Another important find is the EIA buckle-amphora, uncovered in situ, standing on its base. It is decorated with flutes, pseudocord ornament, four buckels, and on the shoulder between them – four round sockets filled with resin for appliqué decoration of white oval stones. The buckel-amphora has no parallel in form or decoration among the uncovered ones in Thrace.

In the Northern Sector, the study continued of the mediaeval necropolis from the 11th–12th c., revealing nine more graves. Beneath, a house from the EIA was partly uncovered.

КЪСНОЖЕЛЯЗНА ЕПОХА

№ 8. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СЕЛИЩЕ ОТ РАННАТА И КЪСНАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА, РИМСКАТА ЕПОХА И СРЕДНОВЕКОВИЕТО (ОБЕКТ № 1 ПО ТРАСЕТО НА ТРАНЗИТЕН ГАЗОПРОВОД № 2 ЗА РЕПУБЛИКА ТУРЦИЯ) ПРИ С. ЛОЗЕНЕЦ, ОБЩИНА СТРАЛДЖА, ОБЛАСТ ЯМБОЛ

Стефан Бакърджиев, Тодор Вълчев, Илия Илиев

През 2016 г. продължиха проучванията на обект № 001 по трасето на транзитен газопровод № 2 за Република Турция. Те се проведоха от 21 март до 19 април под научното ръководство на Стефан Бакърджиев и Тодор Вълчев (РИМ – Ямбол). Заместник-ръководител на проучването е Илия Илиев.

Археологическият обект се намира на 2,44 км на СИ (54°) от църквата на с. Лозенец. Разположен е на надзаливна тераса на десния бряг на р. Брястов дол. Площта на селището е около 380 дка. Регистриран е в Археологическата карта на България под № 10001859 като селище от ранната и късната желязна епоха, римската епоха и средновековието.

През 2015 г. бяха проучени 5800 кв.м. от сервитута на газопровода (Бакърджиев, Вълчев, Илиев 2016). По време на археологическите разкопки през 2016 г. се допроучиха 5100 кв. м от сервитута на обекта. На проучваната територия се разкриха 17 структури.

Хронологически найранната структура (структура № 20) представлява вкопаване с неправилна форма с размери 11×9 м (С–Ю × И–З) и максимална дълбочина 1,37 м. В запълнителя с тъмен сиво-кафяв цвят се откриха фрагменти от керамични съдове, които са изработени на ръка и се отнасят към късния неолит – култура Караново IV. Откриха се 1 каменно и 10 кремъчни оръдия на труда, както и два фрагмента от керамични култови масички и една каменна тежест за прашка.

В проучваната територия се откриха 14 негативни структури (ями), които се отнасят към късната желязна

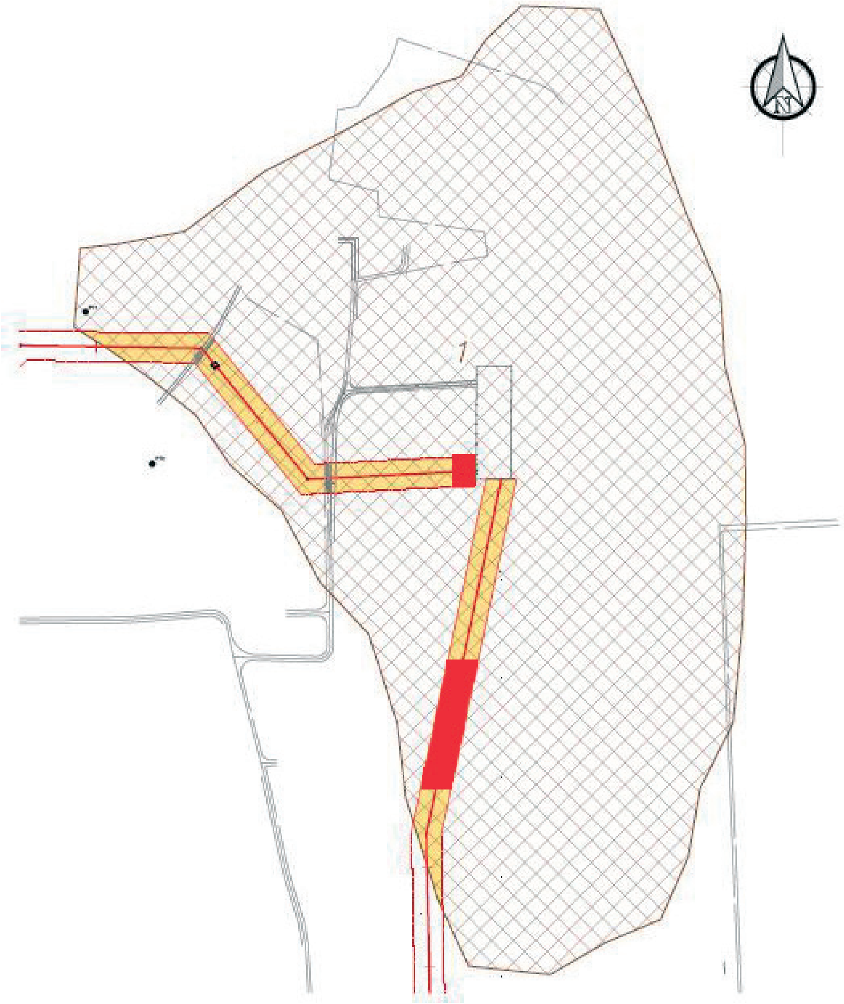

Обр. 1. Проучвана площ.

Fig. 1. Excavated area.

епоха (структури №№ 11, 35, 37–48). Те са с кръгла или овална форма. Размерите им варират от 0,78×1,20 м до 1,80×2,40 м. Дълбочината им е от 0,20 м до 1,26 м. Запълнени са с пръст с наситен тъмнокафяв цвят. В нея се откриват фрагменти от керамични съдове, които са изработени на ръка и на бързо грънчарско колело. В глиненото тесто са добавени дребни минерални примеси. След изпичането съдовете са придобили сив, черен, червен, светло- и тъмнокафяв цвят. Повърхността им е загладена. Монохромната трапезна керамика е представена от паници с извито навътре устие, леканета с хоризонтални дръжки, кани и чаши с S-виден профил и дръжки, които излизат над устието на съда. Дебелостенната керамика на колело е представена от амфори с червен, сив и черен цвят. Дебелостенната керамика, която е изработена на ръка, е украсена с релефни ленти с или без ямички и врязвания. Някои от съдовете имат езичести дръжки с ямичка в средата. Във вкопаните структури се откриха още животински кости, единични дребни камъчета и въгленчета, както и парчета изпечени стенни мазилки. Последните имат червен или светлокафяв цвят. По някои от мазилките има следи от пръчки. В ямите се откриха фрагмент от хромелен камък, керамичен диск, изработен от стена на съд, фрагмент от бронзова гривна и два бронзови предмета с формата на паралелепипед. По време на проучването на структура № 38 се откри една паница с разчленена езичеста дръжка (обр. 1). Керамичният материал от вкопаните структури позволява да ги отнесем към началото на класическата епоха (VI–V в. пр.Хр.) (Tonkova, Savatinov 2001).

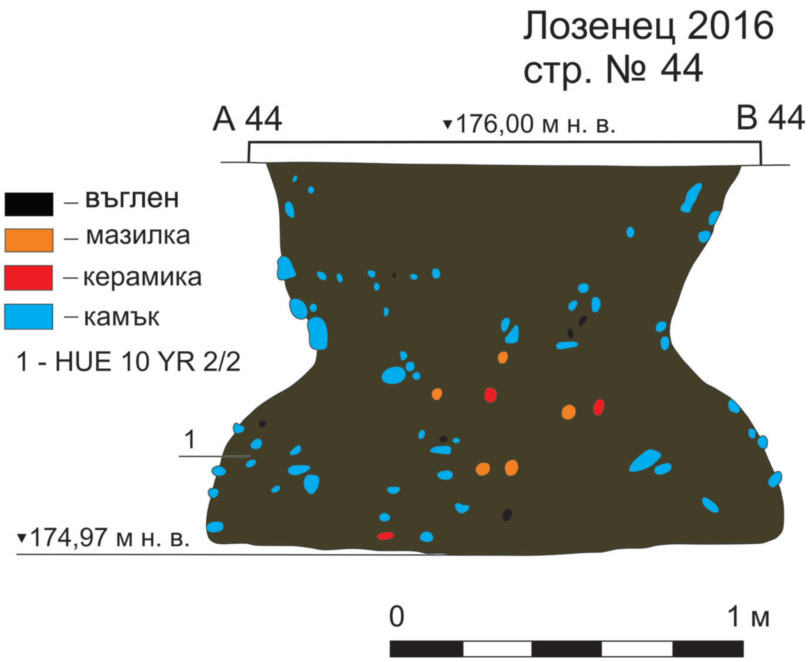

Обр. 2. Напречен разрез на вкопана структура № 44.

Fig. 2. Section of pit No 44.

През 2016 г. се проучи една средновековна землянка (структура № 28). Тя има форма, близка до квадрата. Размерите ѝ са 3,6×3,2 м. Ориентирана е по осите СИ–ЮЗ × СЗ–ЮИ. Вкопана е на 0,40 м дълбочина. В югоизточния ъгъл се откриха множество камъни, които са свързани с отоплителните съоръжения на жилището. По време на проучването се откриха фрагменти от керамични съдове с червен или кафяв цвят, животински кости и парчета изпечени стенни мазилки. Откритите фрагменти от керамични съдове позволяват структура № 28 да се датира в средновековната епоха (IX–X в.). Трите средновековни жилища вероятно са част от сезонно селище, разположено в подножието на Стара планина (Попов 2009, 40).

По време на археологическите проучвания се откри и едно погребение (гроб № 4). Тялото е положено по гръб с ръце свити в лактите и лежащи на гърдите. Краката са силно свити и с колена на ляво. Скелетът е разположен по оста СИ–ЮЗ, с 40˚ отклонение от полярния север. Главата е на югозапад, а лицето – на север. Скелетът е в анатомичен порядък, като само мандибулата е вторично нарушена, а няколко зъба са разнесени в близост до колената на скелета. Част от костите са напълно изтлели. Гробната яма е вкопана в стерилния терен на дълбочина 7 см. Тя е с овална форма с дължина 1,10 м (по линията СИ–ЮЗ) и ширина от 0,75 м (в южната част) до 0,55 м (в северната част).

Първоначално над погребението се разкри струпване от камъни с големина до 12×15 см. То имаше овална форма с размери 1,50×0,65 м (СИ–ЮЗ × СЗ–ЮИ). Това струпване е маркирало древния терен.

Разкритите по време на археологическото проучване структури показват, че територията, която е определена като обект № 001, е била обитавана интензивно през различните етапи от развитието на човешкото общество – от времето на късния неолит до X в.

Обр. 3. Керамична паница от вкопана структура № 38.

Fig. 3. Ceramic bowl from pit No 38.

Литература

Бакърджиев, Вълчев, Илиев 2016: Ст. Бакърджиев, Т. Вълчев, Ил. Илиев. Спасително археологическо проучване на селище от ранната и късната желязна епоха, римската епоха и средновековието – обект № 1 по трасето на транзитен газопровод № 2 за Република Турция, с. Лозенец, община Стралджа, област Ямбол (II етап). – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 227–230.

Попов 2009: Хр. Попов. Жилища от ранносредновековното селище при Капитан Андреево. – В: Приноси към българската археология V. София, 2009, 39–53.

Tonkova, Savatinov 2001: M. Tonkova, S. Savationov. Thracian culture of the Late Iron Age. – In: Maritsa–Iztok Archaeological Research, Vol. 5. Radnevo, 2001, 95–126.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION OF SETTLEMENT FROM THE EARLY AND LATE IRON AGES, ROMAN PERIOD, AND MEDIEVAL PERIOD – SITE NO. 1 ON THE ROUTE OF GAS PIPELINE NO. 2 TO REPUBLIC OF TURKEY NEAR LOZENETS, YAMBOL REGION

Stefan Bakardzhiev, Todor Valchev, Iliya Iliev

The archeological site is located at 2.44 km to the northwest from the center of the village of Lozenets, Yambol Region. During excavation, 5100 sq.m were investigated. Seventeen structures were detected and excavated. One of them dates to Late Neolithic Karanovo IV culture. Fourteen pits date from the Late Iron Age (6th–5th c. BC). One dwelling from the Medieval Period (10th c.) was also investigated. During the excavations, a grave was also uncovered.

№ 9. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ОТ НЕОЛИТА, БРОНЗОВАТА ЕПОХА И КЛАСИЧЕСКАТА ЕПОХА ПРИ С. МАЛЕНОВО, ЯМБОЛСКО

Анелия Божкова, Стефан Александров, Виолета Милчева, Илия Киров

През 2016 г. продължи археологическото проучване на обект № 7 по трасето на газопровод № 2 за Република Турция в землището на с. Маленово, община Стралджа, област Ямбол. Ръководители на проучването бяха доц. д-р. Анелия Божкова и доц. д-р Стефан Александров от НАИМ при БАН, а заместник ръководители – маг. Виолета Милчева от СУ „Св. Климент Охридски" и маг. Илия Киров от НИМ.

Обектът е разположен в блатиста равнинна местност, на заливна тераса на р. Мочурица, на около 1,5 км западно от с. Маленово. Проучването през 2016 г. е продължение на спасителните разкопки, започнали през 2015 г. Проучената площ е около 3500 кв.м (обр. 1).

По време на проучването през 2016 г. бяха проучени общо 50 ями (негативни структури от класическата епоха – края на V и първата половина на IV в. пр.Хр.) и 24 праисторически структури (контексти от късната неолитна епоха, преходния период и средната бронзова епоха), както и останки от една сграда с плетено-колова конструкция от класическата епоха.

Късен неолит

Най-ранни са структурите от късния неолит, датиращи от края на VI – началото на V хил.

пр.Хр. Проучени са 13 структури от този период, локализирани между линии 39 и 60. Повечето от структурите са негативни – ями с кръгла (диаметър от 1 до 2 м) или овална форма (с диаметри до 6×3 м), вкопани от древния материк на дълбочина до 0,90 м. Запълнени са със сиво-кафява пръст (древен хумус). В повечето случаи в ямите са поставени половинки или фрагменти от глинени съдове и животински кости, по-рядко – оръдия на труда: кремъчни пластини или каменни брадви и тесли. Върху повечето от дъната на къснонеолитните структури са поставяни един или повече големи, необработени камъни. Проучените структури от този период най-вероятно са част от ямно светилище, което, от своя страна, би могло да се свърже с намиращата се на около 1 км южно от обекта селищна могила, обитавана през късния неолит. Откритите материали дават възможност проучените структури да се свържат с края на култура Караново IV в Тракия.

Преходен период към бронзовата епоха

Хронологически следват четири гроба, локализирани и проучени в централната част на обекта (обр. 2). Всичките са с трупополагане, като в три от тях (№№ 2, 4 и 5) мъртвите са положени в изпънато положение по гръб, с ръце, положени покрай тялото, докато в гроб № 3 мъртвият е положен по гръб със свити в коленете крака, паднали на ляво. В три от гробовете (№№ 2, 4 и 5) мъртвите са положени в посока З–И, в един (№ 3) – в посока ЮИ–СЗ. Гроб № 4 е на двегодишно дете, останалите три – на възрастни мъжки индивиди. До краката на погребаните в гробове №№ 4, 5 и 6 са поставени съответно два и по един глинен съд, изработени на ръка. Въз основа на анализа на погребалните практики и гробния инвентар, гробовете могат да се датират в първата половина на IV хил. пр.Хр. Подобни гробни комплекси, свързани с началото на индоевропеизацията по нашите земи, се откриват за първи път във вътрешността на Тракия.

Средна бронзова епоха

Структурите от средната бронзова епоха (XXII–XVIII в. пр.Хр.) са представени предимно от керамични струпвания – 7 на брой, проучени през 2015 г., разпръснати на голямо разстояние едно от друго в северната част на обекта, между линии 55 и 98, както и от три ями, локализирани в централната част на обекта. Откритите в тях материали – керамични фрагменти и животински кости, предполагат култовия им характер, както и свързването им с част от светилище, което, както и при структурите от късния неолит, би могло да се свърже с намиращата се на около 1 км южно от обекта селищна могила, обитавана и през тази епоха.

Класическа епоха

Негативни структури от късната желязна епоха бяха разпръснати по цялата проучвана

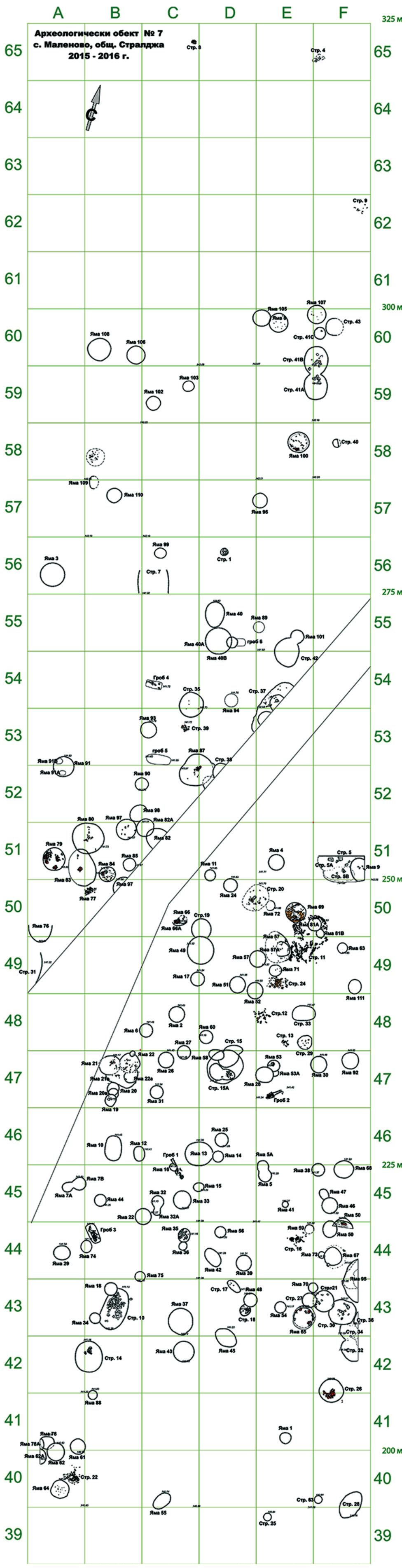

Обр. 1. Общ план на обекта.

Fig. 1. General plan of the site.

Обр. 2. Яма № 79. Първа половина на IV в. пр. Хр.

Fig. 2. Pit No 79. First half of the 4th c. BC.

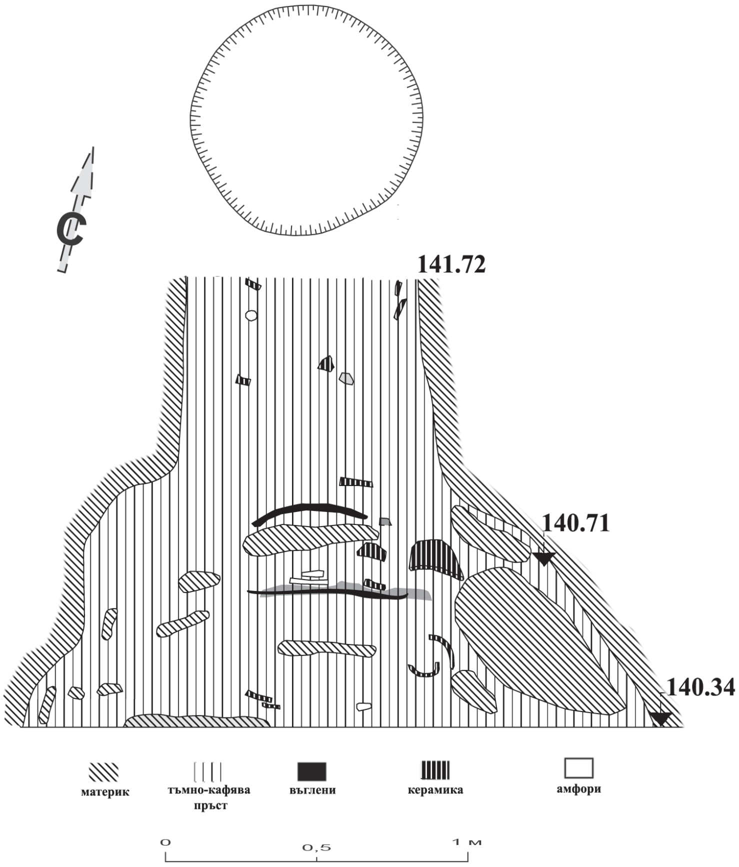

Обр. 3. Яма № 79. Първа половина на IV в. пр.Хр.

Fig. 3. Pit No 79. First half of the 4th c. BC.

площ, без да се наблюдава преднамерено планиране, въпреки наличието на някои по-изявени концентрации на ями. През отчетния сезон бяха проучени предимно по-плитки вкопавания с дълбочина между 0,40 и 0,80 м, макар че не липсваха и структури с дълбочина над 1 м (обр. 3). Запълнителите повтарят вече известното за обекта и съдържат сиво-черна пръст, рядко примесена с жълта, стерилна, в която се откриват керамични фрагменти или цели съдове. Всички ями съдържат в пълнежа си внушително количество животински кости или само черепи и по-запазени скелети от животни (проучени от Г. Рибаров), парчета мазилки, въглени и камъни с малки размери. По-рядко се откриват дребни находки като глинени зарчета, бронзови фибули, железни ножчета. Керамичните съдове са изработвани на ръка или на грънчарско колело. Особено висока на проучвания обект е концентрацията на фрагменти от транспортни амфори (включително и цели екземпляри или такива с амфорни печати) от различни средиземноморски центрове, сред които Тасос, Хераклея, Менде, Хиос и др. Най-многобройни са амфорите, определяни като „хераклейски“, които вероятно са достигали до обекта по течението на река Мочурица. По време на разкопките беше документиран един участък, в който централно място в ямите заема горна половина от хераклейска амфора (почти винаги с печат), което предполага наличието на утвърден обред, свързан със символиката на виното. Открити са представителни фрагменти от сиви монохромни съдове, както и от вносни чернофирнисови (най-често скифоси) и червенофигурни съдове. Фрагментите от последните често представят човешки образ в профил. Хронологията на негативните структури от класическата епоха е от края на V до около средата на IV в. пр.Хр.

RESCUE EXCAVATIONS OF A SITE FROM THE NEOLITHIC PERIOD, THE BRONZE AGE AND THE CLASSICAL PERIOD NEAR THE VILLAGE OF MALENOVO, YAMBOL REGION

Anelia Bozkova, Stefan Alexandrov, Violeta Milcheva, Iliya Kirov

The investigations uncovered 50 pits and a structure from the Classical Period, and 24 structures from the Late Neolithic Period, the transitional period from the Eneolithic to Bronze Age, and the Middle Bronze Age (fig. 1).

Late Neolithic Period

Most of the Late Neolithic (late 6th – early 5th mill. BC) structures are pits filled with gray-brown soil, pottery fragments, and animal bones.

Transitional period to the Bronze Age

Four inhumation graves were discovered (fig. 2), dated to the first half of the 4th mill. BC. In three of them, handmade pottery vessels were placed at the feet of the deceased.

Middle Bronze Age

Seven pottery assemblages and three pits date from the period (22nd–1^{8th} c. BC).

Classical Period

The pits from the period are filled with gray or black soil, sometimes mixed with virgin yellow subsoil and containing pottery fragments, rarely whole vessels (fig. 3), as well as animal bones, lumps of clay plaster, charcoal, stones, amphora fragments, and small metal artefacts.

№ 10. ЯМЕН КОМПЛЕКС ОТ КРАЯ НА VII – НАЧАЛОТО НА III В. ПР.ХР. И СТРУКТУРИ ОТ БРОНЗОВАТА ЕПОХА КРАЙ С. ОВЧАРЦИ, ОБЩИНА РАДНЕВО

Милена Тонкова, Десислава Любенова, Никола Тонков, Христина Василева

Обектът в м. Старите саи при с. Овчарци се проучва за трети археологически сезон. През 2016 г. спасителното проучване продължи 65 работни дни с 30 работника. То бе извършено от екип в състав: доц. д-р М. Тонкова от НАИМ–БАН (ръководител); зам. ръководител Д. Любенова, докторант в НАИМ–БАН; д-р инж. Н. Тонков (НАИМ–БАН); С. Бехар, докторант в НАИМ–БАН; магистри и бакалаври по археология от СУ „Кл. Охридски“ – Х. Василева, Е. Тонкова, А. Антонов, С. Станчев и А. Алексиев; Р. Йоргова (художник); С. Димитрова и М. Илиева (реставратори) от АМ „Марица–Изток“, Раднево.

Проучването бе осъществено в три сектора – сектор Запад, който обхваща проучвания през изминалите сезони терен, и новосъздадените сектори Изток и Юг, по-високо на билната част на склона и южно от него. Проучването бе концентрирано в тези нови сектори, които бяха непосредствено застрашени от изкопните дейности.

Ямен комплекс от архаичната и класическата епоха

През 2016 г. в сектор Запад бяха проучени 7 ями, в две от които бяха открити фрагменти от амфори от Хиос, Менде и Тасос от края на V и първата половина на IV в. пр.Хр.[1]. В сектор Изток бе осъществено проучване на площ от 4 дка, предшествано от геомагнитно картиране. Бяха регистрирани 78 аномалии с малки размери и интензитет от 5 до 15 nT и една по-голяма, с диаметър над 4 м. Бяха проучени 61 ями, както и вкопана част от по-ранна постройка (структура 4). Част от ямите се пресичат – индикация за съществуването на различни хоризонти на функциониране на ямния комплекс. В ямите са открити материали от архаичната и класическата епоха. Концентрацията на структури е по-голяма в западната и централната част на сектора и намалява в източната, където е периферията на ямното поле (обр.1.1).

Ямите са с кръгла или овална форма и разширяващи се към дъното стени, най-често с дълбочина между 1,50 и 2 м. Те са с хомогенен пълнеж или с по-сложна стратиграфия на пластовете (обр. 1.2).

[1] Амфорите са определени от гл. ас. д-р И. Лозанов.

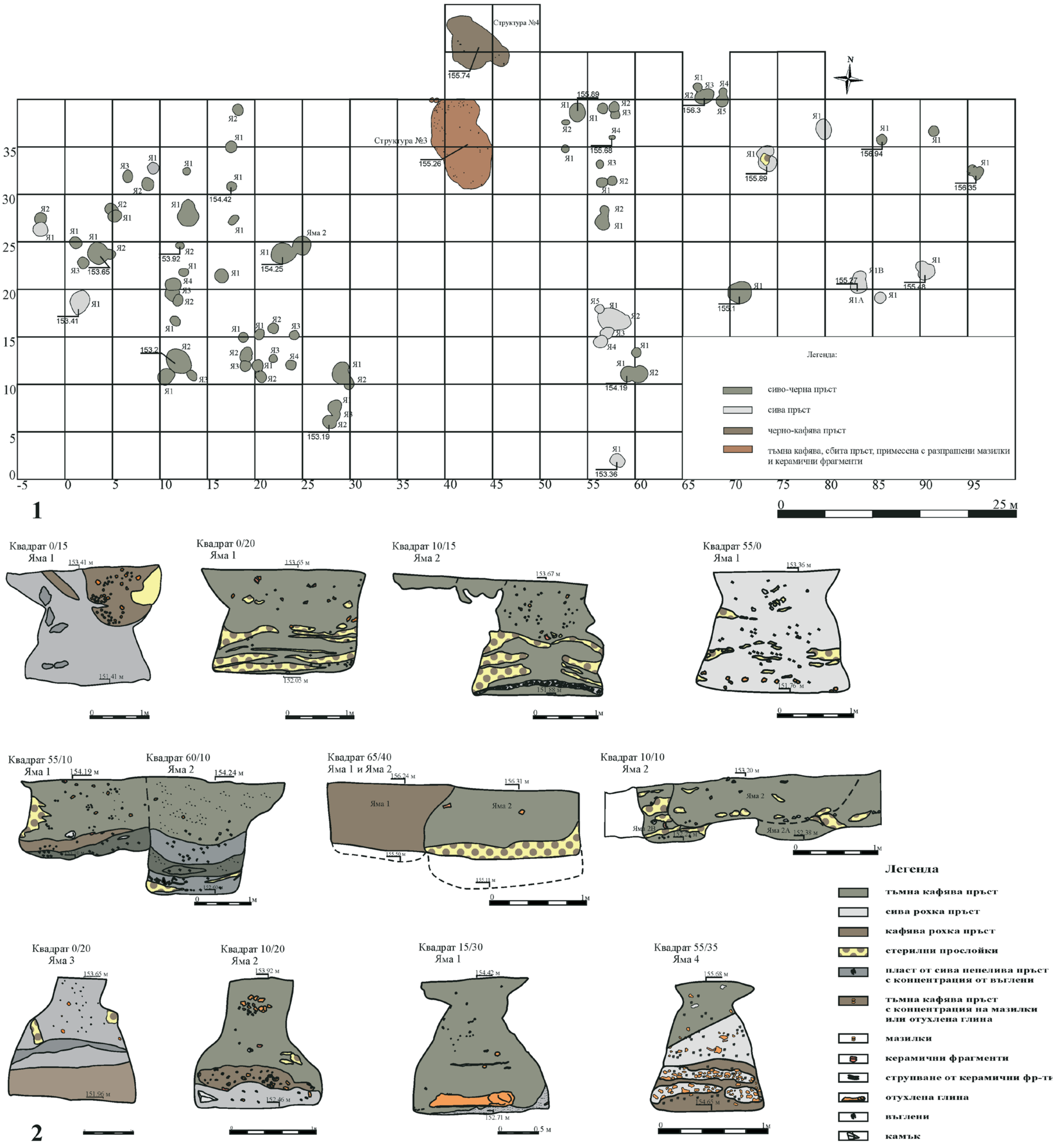

Обр. 1. Сектор Изток. 1. Общ. план; 2. Профили на ями.

Fig. 1. Sector East. 1. General plan; 2. Sections of pits.

Основно са депонирани фрагменти от съдове на колело и на ръка, характерни за КЖЕ. Открояват се съдове от групата на монохромната керамика с високо качество и сив, бежов и черен цвят на покритието. Пример за това е струпването на фрагменти от големи съдове – кратер, хидрия (?), 4 трапезни амфори и кана с блестящо черно покритие на дъното на яма 2 в кв. 60/10 (обр. 2). В 15 ями са открити фрагменти от вносни източногръцки рисувани съдове от архаичната епоха, сред които един от „чаша с розети“ (rosette bowl)[1] (обр. 3.1). Често присъстват метални предмети, сред които бронзови накити – фибули (обр. 2), игли и салталеони, характерни за втората фаза на РЖЕ. Повтарящи се елементи в пълнежа са прешлените за вретено (над 20), кирпичите и мазилките (в две трети от ямите) и хромели-

[1] Материалите са консултирани с доц. д-р К. Ников.

те (в над 20 ями). В повечето ями са открити животински кости. В по-късните ями има транспортни амфори – тасоска амфора от първата половина на IV в. пр. Хр. и фрагменти от хиоски амфори от края на V в. пр.Хр.

В северната периферия на сектора бе проучена голяма вкопана структура (структура 4) с неправилна форма, заравнено дъно, размери 5,8×5 м и дълбочина 0,7 м. В нея има данни за наличие на огнище. В запълнителя бе открито голямо количество фрагменти от съдове на колело и такива на ръка с белези, характерни за последната фаза на РЖЕ. Структурата е интерпретирана като вкопана част от постройка от VII–VI в. пр.Хр.

В сектор Юг бе направено геофизично проучване на площ от 3500 кв.м. Бе регистрирана само една аномалия. Оказа се, че тя е предизвикана от голяма яма с равно дъно с диаметър 3,50 м и дълбочина 0,6 м (структура 5). Пълнежът ѝ е от пръст със сив цвят и концентрация от фрагменти от съдове, правени на колело и на ръка, много кости, прешлен за вретено, зарче. Сред находките бе открит и фрагмент от киликс с червенокафяв фирнис от края на VI или началото на V в. пр.Хр. (обр. 3.5). Южно от структура 5 бе проучена малка яма с останки от глинобитно съоръжение.

Обр. 2. Фибула и съдове от керамично струпване на дъното на яма 2, кв. 60/10, сектор Изток.

Fig. 2. Fibula and vessels from the pottery pile at the bottom of pit 2, sq. 60/10, Sector East.

Комплексът от ями от с. Овчарци има характеристиките на ямно светилище. То е възникнало на билото на незаливна тераса още в архаичната епоха (сектор Изток). През V и първата половина на IV в. пр.Хр. се е развило в южна и западна посока към реката (сектори Запад и Юг). В по-близката до реката част (сектор Запад) е продължило да съществува и през IV–III в. пр.Хр. Дългото му съществуване и присъствието на вносна монохромна и източногръцка керамика водят до извода, че свързаното с него селище е имало висок статут в селищната система по средното течение на Марица.

Структури от бронзовата епоха

През изминалия сезон продължи проучването на структури от бронзовата епоха. Те са интерпретирани като останки от вкопаните части на жилища. В сектор Запад бе допроучено дъното на структура 2. В запълнителя има фрагменти от съдове от РБЕ 2–3 (паници с тунелести дръжки, фрагмент с шнурова украса), но по-голямата част от материала (фалшиви тунелести дръжки, кани с вертикални дръжки с релефна лента по средата, фрагменти с последователна щампована украса) е характерна за РБЕ 3. Наред с тях се срещат и фрагменти от съдове, украсени с техника тип „фурхенщих", характерни за КБЕ (култура Разкопаница VII–Асеновец)[2]. Присъствието им вероятно е свър-

[2]Материалите са консултирани с проф. К. Лещаков.

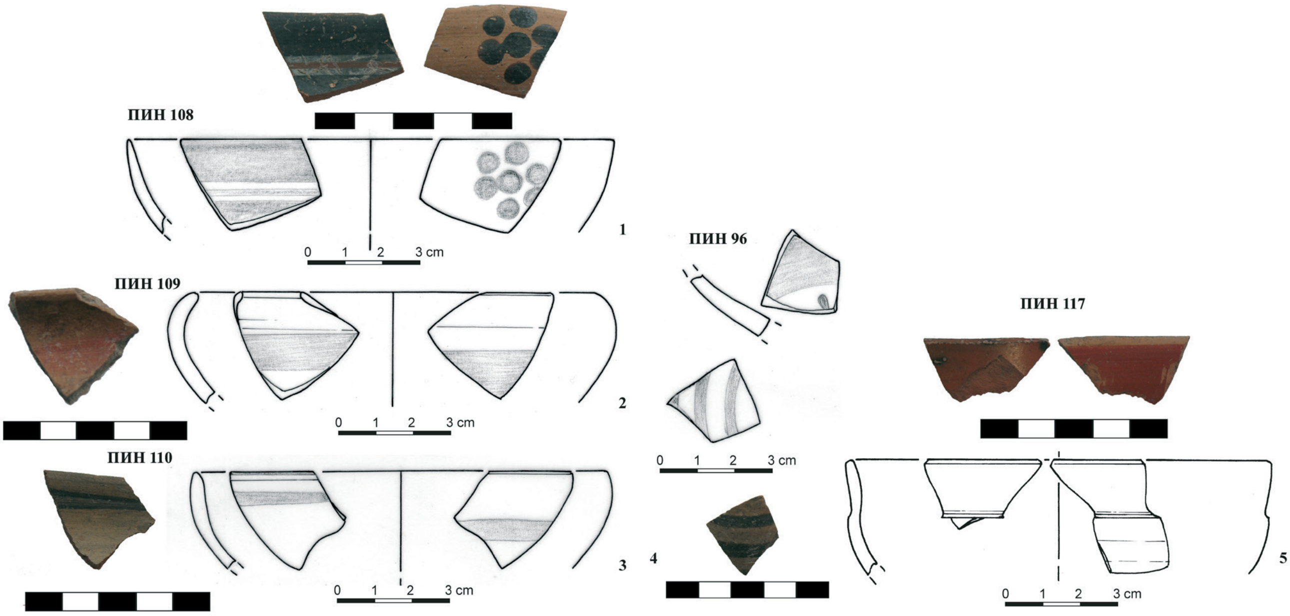

Обр. 3. Фрагменти от вносни рисувани съдове от архаичната епоха.

Fig. 3. Fragments of import painted pottery of the Archaic period.

зано с вкопаване на ями от този период. Две подобни ями са проучени в непосредствена близост.

В сектор Изток бе проучена нова вкопана структура от КБЕ (структура 3) с неправилна овална форма и размери: дължина 9,7 м, ширина 6,8 м и дълбочина 0,75 м. В южната част има по-дълбоко вкопаване с диаметър 3 м и дълбочина 1,15 м. В запълнителя са открити останки от отоплително съоръжение от глина, фрагменти от съдове – гърнета с релефни ленти, кантарос, двоен съд и фрагменти от съд с врязана декорация, изпълнена в техника тип „фурхенщих“.

PIT COMPLEX OF THE LATE 7TH – EARLY 3RD C. BC AND STRUCTURES OF THE BRONZE AGE AT THE VILLAGE OF OVCHARTSI, RADNEVO MUNICIPALITY

Milena Tonkova, Desislava Lyubenova, Nikola Tonkov, Hristina Vasileva

In 2016, the excavations, preceded by geophysical survey, continued in the sectors West, East, and South. The pit complex has the characteristics of a pit sanctuary. It emerged in the upper parts of the site in the end of the 7th–6th c. BC and later, in the 5th–4th c. BC, expanded south- and westward. Fine monochrome pottery (fig. 2) was found in 61 pits (fig. 1), with more than 20 fragments of Archaic East Greek pottery, including one from a rosette bowl (fig. 3), and several pieces of jewellery – bronze fibulae, pins, and spirals, typical of the second phase of the EIA. Repetitive elements in the filling are also spindle whorls, plasters, querns, charcoals.

The study of the structures of the Bronze Age continued. Structure 2 in Sector West belongs to the EBA 2–3. There occurred also shallow pits of the LBA (Razkopanitsa–Asenovets Culture). A new sunken structure of the LBA was studied in Sector East. Both structures have been interpreted as the sunken parts of dwellings.

ГРАДОВЕ

№ 11. ЕМПОРИОН ПИСТИРОС. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В КВ. Б23, Б’3, Б’4 И Г3

Алексей Гоцев, Вяра Петрова, Валентина Танева

Проучванията бяха осъществени през юли–август 2016 г. и бяха осигурени финансово от фондация „Балканско наследство“ в рамките на проект съгласно Договора за сътрудничество между фондация „Балканско наследство“ и община Септември и Археологически музей – гр. Септември, сключен през 2013 г.

Работата бе съсредоточена в три квадрата, разположени в най-югоизточната част на обекта, и един новооткрит квадрат в северозападната част (обр. 1).

На първо място в югоизточната част на обекта беше демонтиран профилът, ориентиран И–З, между кв. Б23 и кв Б’3. Целта беше да се проследи характерът на културните напластявания непосредствено над разкритите частично негативни контексти. Профилът е разделен на четири части (Пр. I, II, III, IV), стъпващи върху различни структури (обр. 2).

При снемането на пластове в Пр. I се разкри кафеникаво-сивкава рохка пръст, наситена с дребни камъни. Под нея бяха документирани няколко едри речни камъка без видима подредба, глинена деструкция (?) и следи от колове, отново без подреждане. Тази конструкция лежи върху негативния контекст, регистриран в СИ ъгъл на кв. Б’3 и запълнен с тъмносива рохка мазна пръст, примесена с керамични фрагменти, отделни въгленчета, кости и др. Документираната вертикална стратиграфия показва, че негативният контекст е достигал до двата квадрата и вероятно продължава в източна

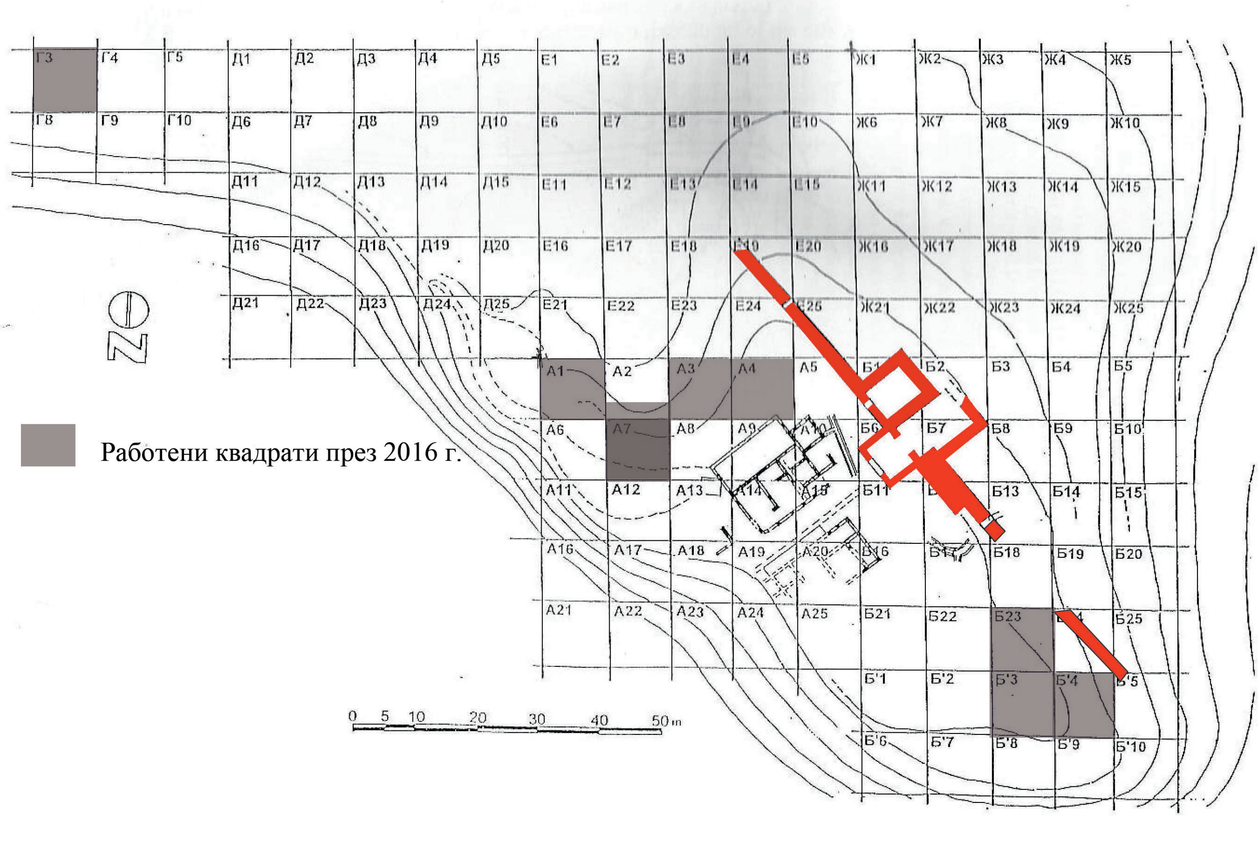

Обр. 1. Общ план на проучваната територия и квадратите.

Fig. 1. General plan of the excavated area and squares.

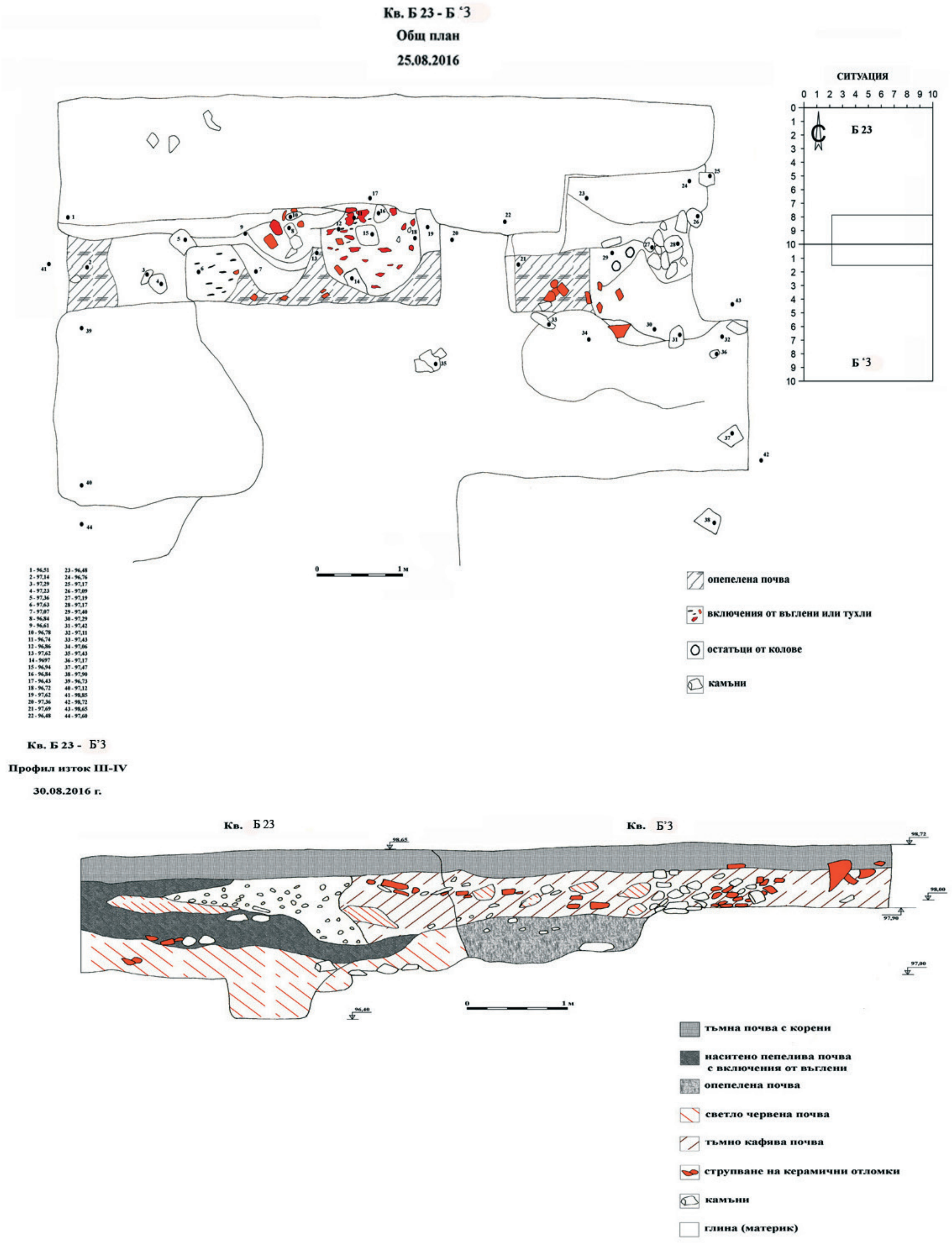

Обр. 2. Общ план на профила между кв. Б 23 и Б'3 и източен профил на същите квадрати.

Fig. 2. General plan of profile between squares B 23 and B'3 and eastern section of the same squares.

Обр. 3. 1. Кв. Б'3 ЮИ – общ изглед; 2. Бронзова монета, Лизимахия с тип на Филип II; 3. Амфорен печат на Енос; 4. Бронзов пръстен.

Fig. 3. 1. Sq. B'3, SE – general view; 2. Bronze coin of Lysimacheia, type of Philip II; 3. Amphora stamp from Ainos; 4. Bronze ring.

посока в кв. Б24 и Б'4. Глинената замазка с дупки от колове и речните камъни вероятно са следи от стена (?).

При проучването на Пр. II се установи, че пръстта е светлосива и сбита, без археологически материали – вероятно стерил (?).

Целта на проучванията на Пр. III беше да се установи ситуацията над ямите (№№ 1 и 2), чиито северни части бяха проучени през предходните години, а южните им бяха очертани през 2015 г.

В горните пластове на източната яма пръстта е сравнително хомогенна, рохка, сиво-кафеникава, примесена с дребни камъчета и керамични фрагменти. В долните пластове пръстта става по-светлосива, пепелива, примесена с керамични фрагменти и по-едри камъчета. Стените на ямата не са обмазани, което затрудни проследяването на формата на всички нива. Близо до дъното на ямата бяха разкрити няколко едри ломени камъка. В горните пластове на ямата бе открита еднофитилна чернофирнисова лампа с графити и част от зооморфна култова фигурка „конче".

Западната яма, с по-малки размери и необмазани стени, е запълнена със сиво-кафеникава рохка пръст. Двете ями не се застъпват. В основата на ямата в профила личат няколко по-едри камъка, които са на същото ниво като при източната яма и големите глинени замазки, регистрирани там. Ямите са разположени между негативните контексти, без да ги нарушават, и вероятно са свързани с тях, но е възможно и да са малко по-късни.

Пр. IV съвпада с регистрирания в СЗ ъгъл на кв. Б'3 негативен контекст. Вероятно структурата продължава в северна и западна посока. През следващата година в този участък на обекта предстои цялостно изчерпване на културните напластявания с оглед документиране на най-ранните фази от съществуване на негативните структури тук.

Започнаха проучванията в кв. Б'3 ЮИ, като целта беше да се установи връзката между разкритите в същия квадрат на север глинена замазка и каменни конструкции и глинена пещ на изток (обр. 3.1). Регистрирането на вертикална стратиграфия би могло да изясни относителната хронология на разкритите съоръжения в тази част на обекта, които се отнасят в последната фаза от съществуването му. В северната част на проучваната площ бе открито петно трамбована пръст, чието ниво кореспондира с глинената замазка на север и глинената пещ на изток. Наличието на запазени *in situ* глинени конструкции показва, че пластовете в дълбочина вероятно не са нарушени. Регистрирана е концентрация на бронзови монети (6 на брой) на Филип II, Александър III Велики, Лизимах и един рядък тип на Филип II, сечен в Лизимахия (обр. 3.2). Местоположението и дълбочините на откриването на монетите показват, че културните напластявания са силно компрометирани. Интерес представляват един амфорен печат с глава на бик и надпис в два реда ΔΙΟ/ΤΙΜΟ от Енос (обр. 3.3, 3а), който се датира във втората половина на IV – първата половина на III в пр.Хр.[1], и бронзов пръстен с изображение на права мъжка фигура в профил наляво (обр. 3.4) от втората половина на IV в. пр.Хр.[2].

Продължи работата в кв. Б'4, който е с ключово значение за изясняване на връзките между крепостната стена на изток и регистрираните археологически ситуации на запад. При снемането на

[1] Благодарим на колегата д-р Чавдар Цочев за консултацията.
[2] Благодарим на колегата доц. д-р Милена Тонкова за консултацията.

културния пласт бяха разкрити изолирани петна от деструкции – късове глинена замазка и фрагменти строителна керамика. Открити бяха фрагменти от различни съдове импортна и местна керамика. Прави впечатление сравнително големият процент на съдове с умишлено пробити дупки върху дъното или в долната част на съда. Открити бяха две сребърни монети на Тракийски Херсонес, които се отнасят в средата на IV в. пр.Хр.

В северозападната част на обекта беше отворен кв. Г 3. Целта беше да се установи наличие на културен пласт северно от сектор А. Бяха заложени три сондажа. В ЮЗ ъгъл на работения участък се очерта петно с неясни граници и форма, което продължава в западния и южния профил. Петното е от тъмнокафява до черна пепелива пръст с високо съдържание на въглени, червени петна от отухлена глина и жълто-зеленикави петна от разпаднал се кирпич. Структурата е богата на разнообразен археологически материал – вносна керамика, амфорна тара, местна сива керамика на колело и на ръка, кости, фрагменти от питос. Оттук бе възстановена и една сива кана на колело. Въз основа на фрагментите от импортна керамика и частично възстановената кана ситуацията може да се отнесе в третата четвърт на IV – началото на III в. пр.Хр.

EMPORION PISTIROS. ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS IN SQUARES Б23, Б'3, Б'4, AND Г3

Alexey Gotzev, Vyara Petrova, Valentina Taneva

In 2016, the investigations of Pistiros were concentrated in the southeastern part of the site (Б23, Б'3, Б'4) and in a single square in the northwestern part (Г3) (fig. 1). The aim in the southeastern part was to reveal the character of the cultural layers directly above the partially excavated pits and negative contexts (figs. 2–3). The investigations in the new square Г3 confirmed the existence of a cultural layer to the north of the already excavated area of the settlement. The excavations confirmed the vertical stratigraphy, which will allow clarifying the chronological sequence of the materials and the situations on the territory of emporion Pistiros.

№ 12. РАЗКОПКИ НА ЕМПОРИОН ПИСТИРОС, СЕКТОР АВ I А

Гавраил Лазов

Разкопките се проведоха от 4 юли до 2 август 2016 г. под ръководството на Г. Лазов. В кв. А1, А3, А4 и А7 на сектор АВ 1 А бяха проучени културни напластявания на площ 155 кв.м. Целта на разкопките беше разкриване на структури от различните фази (Domaradzki 1996) на живота в тази част на обекта и тяхното съотнасяне с планировката на емпориона, разкрита до този сезон (Лазов 2016).

Обр.1. Негативен контекст от първа фаза в кв. А4 ЮИ.

Fig. 1. Negative context from the first phase in sq. A4 SE.

В кв. А7 беше проучено подово ниво от помещение, ориентирано СИ–ЮЗ и запазено на площ от 16 кв.м. Подът от трамбована и добре загладена глина беше отухлен и покрит със слой от пепел и въглени. Керамичният комплекс включва предимно фрагменти от стени на амфори, от монохромна на колело и малък процент от груба местна керамика. На север подът продължава в кв. А2, вече проучен като контекст 200. Над него в предходните сезони беше проучено друго, по-високо подово ниво – контекст 201. Механичните пластове (V и VI) между двете

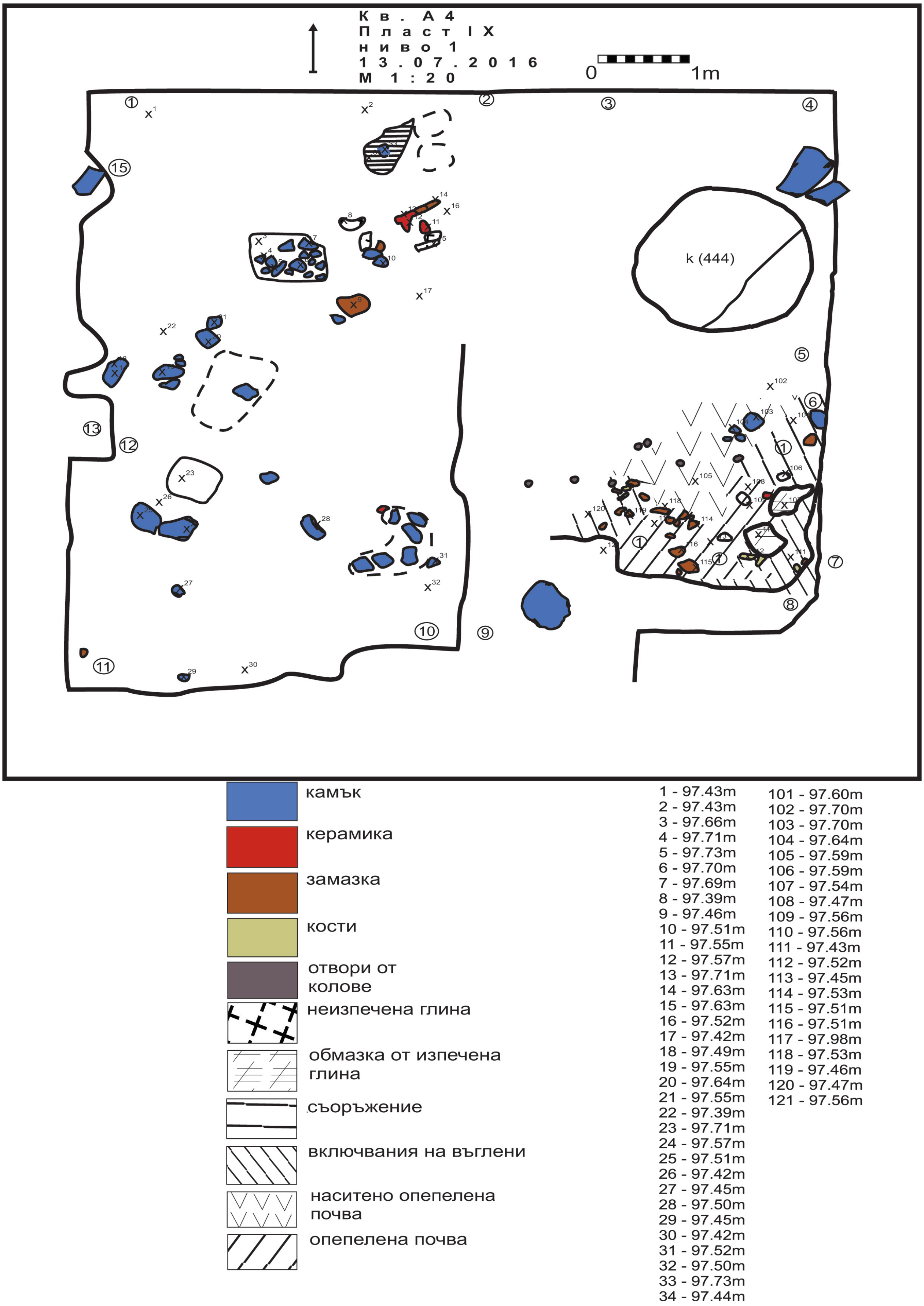

Обр.2. План на кв. А4 със структури от първа фаза от развитието на емпориона.

Fig. 2. Plan of sq. A4 with structures from the first phase of the development of the emporion.

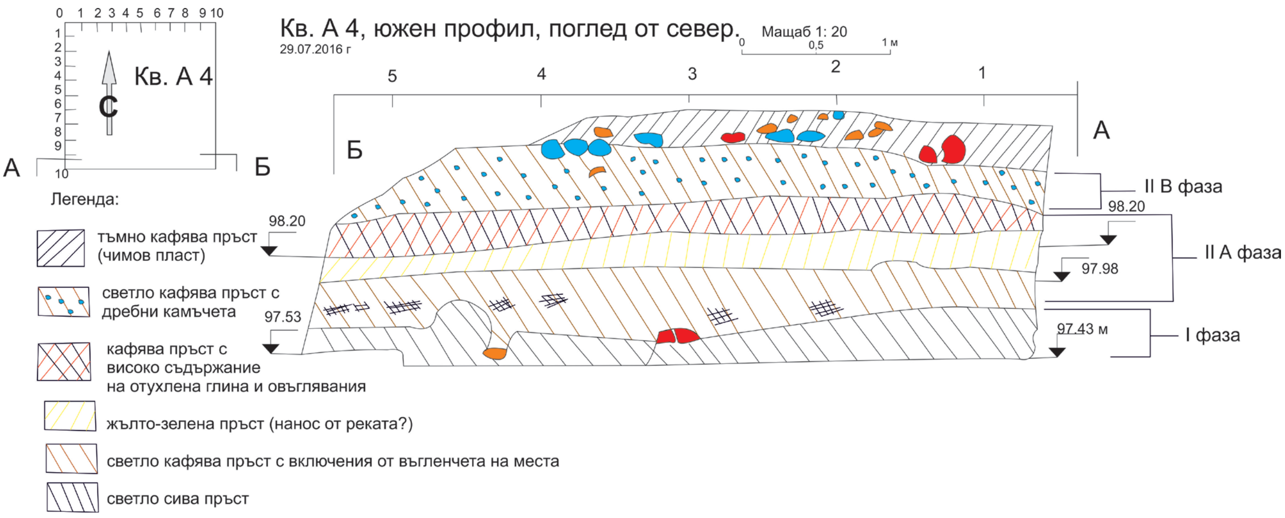

Обр. 3. Южен профил на кв. А4 ЮЗ с разграничаване на трите фази от развитието на емпориона.

Fig. 3. Southern Section of sq. A4 SW with the three phases of the development of emporion.

нива бяха наситени с голямо количество останки от опожарена постройка. Следите от пожара се проследяват добре в южния и западен профил на кв. А2. На границата на двата квадрата се проучи малка яма. В нейната стена от запад, на 0,20 м под разкритото подово ниво, се очерта друга глинена замазка. Тя може да се отнесе към останките от зид на същата дълбочина, разкрит в западната част на реброто между А2 и А7. Той е изграден от неголеми речни камъни със запазена дължина 1,33 м. По ниво на залагане и техника на градеж той е идентичен със зида от първа фаза, разкрит при демонтажа на украсения глинен олтар №1 в кв. А6. Разкритите през 2016 г. нови подови нива дават възможност за доуточняване на стратиграфията и в тази част на емпориона. През 1992 г. в III пл. на А7 се разкри *in situ* фрагмент от украсен глинен олтар с отпечатана върху него тракийски тип фибула. Нивото с този олтар и силно разрушени основи на сгради с каменни основи се отнася към финала на втора фаза от развитието на емпориона. Към този период се отнасят и групата глинени олтари в кв. А6 СИ, разположени в редица, ориентирана СИ–ЮЗ. Контекст 201 се отнася към по-ранен етап на късната втора фаза, докато контекст 200 – към нейната ранна подфаза. Пластът на нивото на зида от неголеми речни камъни, разположен под контекст 200, следва да се отнесе към първа фаза от развитието на емпориона.

В кв. А3 и А4 продължи проучването на останки от постройки с основи от речни камъни и бигор, ориентирани СИ–ЮЗ. Разкри се нивото на разрушаването им с петна от пръст, примесена с фрагменти от отухлени мазилки и пепел. Концентрации на керамични фрагменти се разкриха в А3 ЮЗ и А3 СЗ (тук се откри антропоморфна култова фигурка). Посочените структури в кв. А3 са в VI пласт. Разположените на същото ниво структури в кв. А4 са ситуирани в VIII и IX пласт (обр. 2). Причина за разликата в номерацията на механичните пластове от едно строително ниво в двата съседни квадрата е денивилацията в резултат на мелиоративни дейности в началото на 80-те години на XX в. В VIII пласт на кв. А4 СЗ се разкриха две съоръжения. Едното е разположено в СИ ъгъл на квадрата. От него е запазена частично отухлена замазка със сивочерна гладка повърхност и късове от изпечена глина със същия цвят – контекст 453. На юг от него е разположено второто – контекст 452. То е оформено от отухлена глинена основа, по чиито надлъжни ръбове, ориентирани СИ–ЮЗ, са закрепени вертикално плочи от изпечена глина. Между двата контекста се разкри керамичен предмет, изработен на ръка – ПИК № 46. Той няма аналог измежду находките от Пистирос. На ЮЗ от контекст 452 в IX пласт се разкри плитко вкопаване с речни камъни и дъна от монохромна керамика на колело. Друг, по-голям негативен контекст – 454, беше проучен в кв. А4 ЮИ (обр. 1). Той също е ориентиран СИ–ЮЗ и представлява вкопаване в жълтеникавата глинеста пръст на пластове VIII и IX. От северозападната му страна се очерта редица от дупки от колове с малък диаметър. Между дупките от колове и стената на вкопаването се очерта малко разширение, запълнено с белезникава пепел, горели кости и керамични фрагменти от местна и импортна керамика. От противоположната му страна се очерта друго разширение, в което се откри фрагментирана сива монохромна кана. Останалата част беше запълнена с по-тъмна пръст, примесена с много голямо количество фрагменти от керамични съдове: местна груба, монохромна сива на колело, питоси, гръцка чернолакова и стени от

амфори, горна част от хютра, керемиди и единични фрагменти от мазилки и замазки. Количеството на откритите тук силно корозирали и фрагментирани дребни бронзови пластинки е значително повече, отколкото в останалите части на сектора. На дъното на вкопаването се разчистиха фронтална част от череп и рога от млад екземпляр едър рогат добитък. В керамичния комплекс най-голямо е количеството на фрагменти от монохромна керамика, изработена на колело. Проучените през 2016 г. пластове в кв. А3 и А4 следва да се отнесат към първата фаза от развитието на емпориона. В източния профил на контекст 454 се очертаха на три нива тънки слоеве от черна пепел, които се свързват с етапи на запълване на вкопаването. Трите фази от живота на емпориона са отразени в южния профил на кв А4 ЮЗ (обр. 3).

В СИ част на квадрата беше проучена окончателно голямата яма – контекст 444, достигаща на дълбочина 4,30 м. Тя е била предназначена за зърнохранилище. Стените ѝ са обмазани с дебел пласт глина. На нейното дъно се разкри голям правоъгълен мелничен камък. Впоследствие ямата е била запълнена с много голямо количество материали от опожарена постройка – предимно коринтски солени и лаконски калиптери. В пълнежа на ямата се откриха тежести за стан, корозирали гвоздеи, фрагмент от железен сърп и монохромно сиво ойнохое.

Окончателно беше проучена яма – контекст 102 в кв. А1.

Литература

Лазов 2016: Г. Лазов. Емпорион Пистирос. Археологически проучвания в Пистирос, Обект АВ I А. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 255–258.

Domaradzki 1996: M. Domaradzki. Interim Report on Archaeological Investigations at Vetren- Pistiros, 1988–94. – In: J. Bouzek, M. Domaradzki, Z. H. Archibald (eds.). Pistiros I. Prague, 1996, 13–34.

EXCAVATIONS IN SECTOR AV I A OF EMPORION PISTIROS

Gavrail Lazov

In 2016, the archaeological excavations continued in the NW part of the site, in squares A1, A3, A4, and A7. A partially preserved clay floor of a burned room has been investigated in sq. A7. The level belongs to the early second phase of the existence of the emporion and dates from the second quarter – the middle of the 4th c. BC. In squares A3 and A4, the investigations continued of the remains of buildings with stone foundations and of negative contexts (fig.1) from the first phase of the emporion – the end of 5th and the first quarter of the 4th c. BC. A large pit (K 444) was investigated in sq. A4 (NE). Originally designed for grain storage, it was subsequently filled with the remains of burned buildings from the second phase of the existence of the emporion.

№ 13. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА НЕБЕТ ТЕПЕ, ГР. ПЛОВДИВ

София Христева, Божидар Драганов, Камен Станев

Разкопките се осъществиха по предварително зададен план на база резултатите от геофизични проучвания, извършени през 2015 г. (Кисьов, Цанков 2016). През 2016 г. проучванията бяха концентрирани в сектори „Резервоара“ и „Крепостта“[1].

В сектор „Резервоара“, разположен на З от средновековната щерна, са ситуирани сондажи 1, 2 и 3, ориентирани СИ–ЮЗ и с размери съответно 6×4 м, 5×2 м, 9×2 м.

Сондаж 1. Четири къснoсредновековни християнски гроба се проучиха на дълбочина от съвременния терен от 0,30 до 0,60 м, вкопани в пласт от началото на XIII в. (обр. 1.3); пети гроб бе регис-

[1] Научен консултант е доц. д-р К. Кисьов, зам.-ръководител – д-р Б. Драганов. Екип: доц. д-р К. Станев, Л. Янков, Р. Златев, арх. Г. Кръстева, инж. П. Златанов, И. Прокопов, Т. Тодоров, Ц. Славкова, Е. Божинова, М. Илиева.

Обр. 1. Стратиграфски профил. Северен профил на Сондаж 1.

Fig. 1. Stratigraphic section. Northern section of Trench 1.

триран в З профил. Гробни съоръжения са запазени в три случая: тухлена подложка, камък и тухла, поставени перпендикулярно на черепа или ходилата. Гробен инвентар липсва.

В СЗ ъгъл на сондажа се разкри трамбовка от дребни камъни и строителна керамика, характерна за втората половина на XII – началото на XIII в. Синхронна на нея е голяма яма в ЮЗ ъгъл, към която принадлежат и две дупки за греди. Запълнена е с керемиди, кирпич, керамика, кости, тетартерон на Мануил I Комнин, желязно стило.

Ямата разбива ранносредновековен пласт от X в., който се отличава със сиво-черна рохка пръст (обр. 1.4). В него се откриха фрагменти от гърнета на ръчно колело с врязана украса, фрагменти от амфори и част от белоглинена паница.

В ЮИ ъгъл се проучи част от вкопана ранновизантийска структура със запазено подово ниво. С нея се свързват три дупки от греди (обр. 2.1). Според керамиката се датират след края на IV–V в.

В З част на С профил се разкри Ю лице на ранновизантийска сграда, която се развива на СИ от проучената площ. Изградена е от големи сиенитни блокове на суха зидария. Запазената височина е 1,96 м. Керамиката и монети на Константин II, Констанций II и Констанс, открити върху ходово ниво пред нея, я датират в IV в. (обр. 1.5).

Под сградата следва пласт светлокафява пръст с буци бял хоросан (обр. 1.6). Образувал се е при изравняване на терена, разбивайки горната част на варна яма, която заема цялата централна част на сондажа. Ямата след изчерпването ѝ е била запълнена с хомогенен пласт стенни мазилки от бял хоросан. Керамиката от нея е синхронна на тази от пласта, разположен над и около нея и ги датира във II–

III в. Ямата е вкопана в сиво-жълт глинест пласт, под който следва ниво покривни деструкции от коринтски тип керемиди (обр. 2.2). В СЗ ъгъл се проучи в дълбочина еднороден пласт деструкции от кирпичени тухли, наситен с фрагменти стенни хоросанови мазилки с полихромна украса (обр. 1.7; обр. 2.3). Откриха се трапецовидна тежест за стан с щампа и фрагмент от дръжка на местна амфора с печат. Хронологически попада между I в. пр.Хр. и II в. сл.Хр.

Сондаж 2. По-голямата му част е компрометирана. В С и И профил личат два гроба и ранносредновековният пласт, регистриран в С.1. Под варницата се разкри зид от ломени камъни на суха зидария с посока И–З, дължина 3,15 м и ширина 0,65 м. На С от него се достигна до здрав пласт. Откритата тук керамика и бронзов пръстен датират от IV–V в.

1. Ранновизантийска вкопана структура.
2. Покривни деструкции (Късен елинизъм).
3. Кирпичени деструкции със стенни мазилки (Късен елинизъм).

Обр. 2. Сондаж 1, последен етап на проучването.

Fig. 2. Trench 1, last stage of the investigations.

Сондаж 3. В горната част се състои от съвременни строителни отпадъци. В И част се откри фрагмент от зид, вероятно османски. Под и Ю от него се разкри настилка от тухли с регистрирани преправки, между които се откриха фрагменти от средновековно гърне от IX–X в. Източно от настилката, в двата ъгъла на профила, частично се проучиха две ями. Едната се датира в XI в., а другата – във втората половина на XII – началото на XIII в.

Западно и под настилката се откри зид с посока СЗ–ЮИ. Изграден е от ломени камъни, споени с глина. Във височина е запазен в два реда. Наклонен е на запад, където се проучиха и прилежащите към него деструкции. Източно от зида се разкри трамбовка от дребни камъни и строителна керамика. В нея се регистрираха три гнезда от питоси и две дупки за греди. Сградата датира от IV–V в. и вероятно е стопанска постройка.

Западно от нея следва дебел пласт кирпичени деструкции с голямо количество фрагменти от разноцветени мраморни облицовъчни плочки и римска битова керамика. В дълбочина пластът е от нееднородна, сиво-жълта глинеста пръст. В него се очерта ниво кирпичени тухли, където се откриват и фрагменти цветна стенна мазилка. Керамиката е римска, изработена на ръка и колело. Датите на най-ранните структури ще бъдат прецизирани след пълното им проучване.

Сектор „Крепостна стена“. Сондажът е разположен върху съвременна пътека, обикаляща от З видимия ЮЗ сектор от крепостната стена, където има множество съвременни градежи (обр. 3.1). Късноелинистическата крепостна стена се проследи в Ю посока с още 8,60 м (обр. 3.8). Лицата ѝ са изградени от разнородни по форма сиенитни блокове и отделни квадри от черупчест варовик. За подравняване са използвани плоски речни камъни. Стената има дълбока основа, която достига до скала. Субструкцията завършва с малък отстъп с ширина 0,25 м, след който започва суперструкцията на спойка бял хоросан с ширина 1,90 м. Емплектонът е от дребни, основно речни камъни, споени с бял хоросан. Непосредствено по западното ѝ лице се разкри трасето на ранновизантийската крепостна стена с ширина 1,60 м, която е с различна степен на запазеност (обр. 3.3).

Вътрешно от елинистическата крепостна стена и перпендикулярно на нея е изграден зид, долепен на фуга. От него е запазена основата. Изграден е от големи сиенитни блокове и речни камъни на спойка бял хоросан. Има разкрита дължина 6 м и ширина 1,70 м (обр. 3.7). В здравия пласт около него личи траншеята за направата му. Откритите материали са дребни фрагменти нехарактерна битова керамика, изработена на ръка и колело.

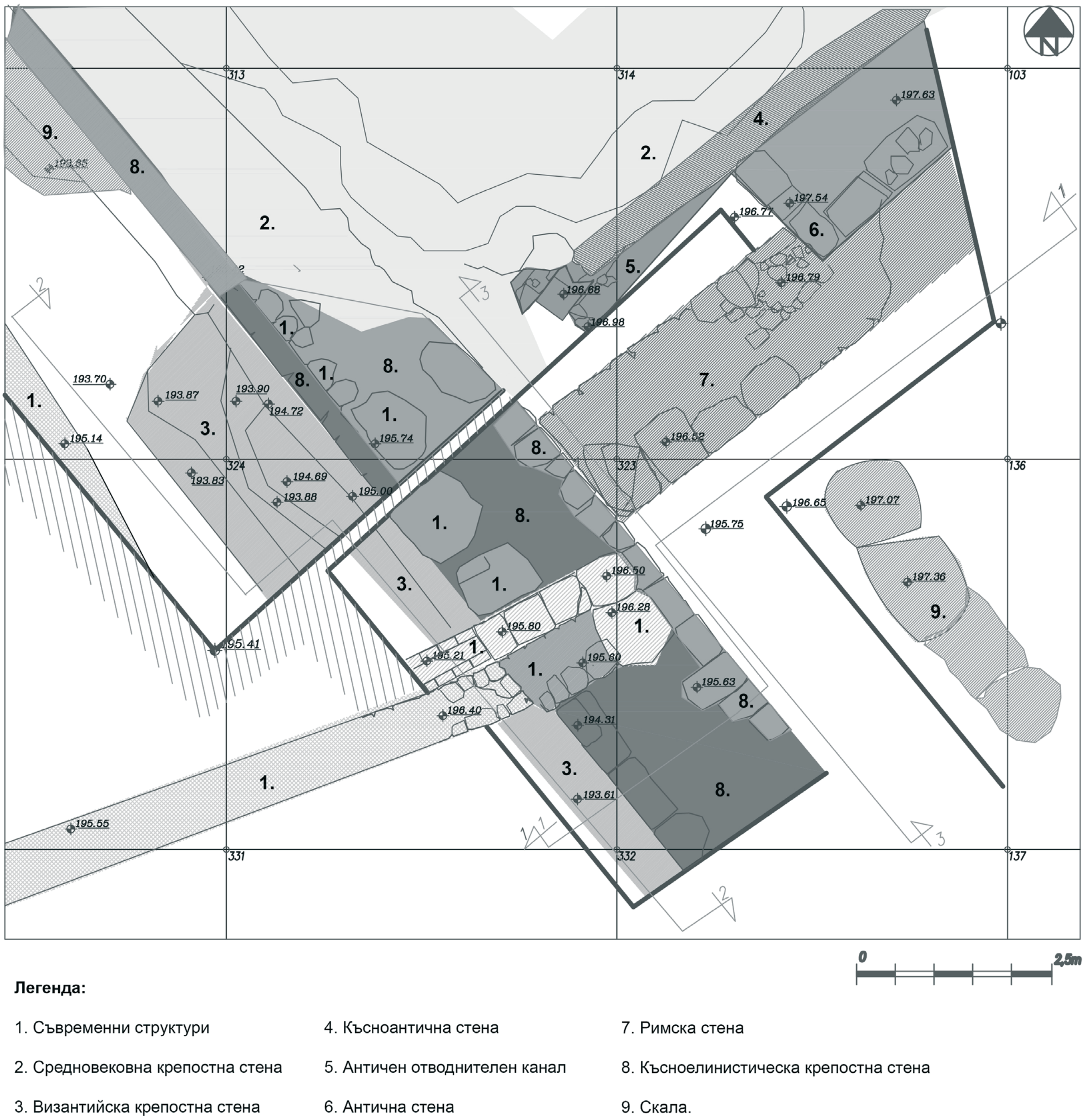

Обр. 3. План на Сектор „Крепостта“ въз основа архитектурно заснемане.

Fig. 3. Plan of sector The Fortress.

Върху този зид е построено съоръжение, от което се разкри ЮЗ ъгъл (обр. 3.6). Западната му част е изградена от големи квадри, запазени до два реда във височина. На СИ градежът е от средни по размер, вертикално разположени камъни и единични фрагменти строителна керамика. Разкрити размери: 1,70×2,30 м, дебелина 0,43 м. От С съоръжението е застъпено от зидан отводнителен канал, изграден от ломени камъни на хоросанова спойка и настлан с плочести камъни (обр. 3.5). Каналът е застъпен от Ю с фасаден зид на ранновизантийска сграда (обр. 3.4). Изграден е от ломени сиенитни и единични речни камъни с различни размери на спойка от бял хоросан. Във височина има следи от редове тухли. Северното лице на зида попада непосредствено под късносредновековната крепостна стена, с която имат почти идентична ориентация. Последната е изградена от ломени и речни камъни и строителна керамика на спойка от бял хоросан (обр. 3.2).

Литература

Кисьов, Цанков 2016: К. Кисьов, Х. Цанков. Геофизични проучвания на обект „Небет тепе", гр. Пловдив. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 245–248.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT NEBET TEPE, PLOVDIV

Sophia Hristeva, Bozhidar Draganov, Kamen Stanev

The site is situated on the top of Nebet Tepe hill. Eighty-six features were investigated, dated to the Ottoman Period, the Middle Ages, the Early Byzantine and the Roman Periods.

№ 14. ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКИЯ ГРАД В АР „СБОРЯНОВО"

Тотко Стоянов, Мария Николаева, Красимир Ников, Даниела Стоянова, Живка Михайлова, Велислав Бонев, Калин Маджаров, Теодора Василева, Християн Узунов

Проучванията бяха осъществени през юли и август 2016 г. и бяха осигурени финансово от Исторически музей Исперих, Министерството на културата и Софийски университет "Св. Кл. Охридски".

I. Югозападен квартал (ЮЗК). Обр. 1.1–2

1. Ранноелинистически структури

За разкриване на предполагаемата потерна (вход) и продължението на Стена VI на североизток продължи внимателното разчистване на плътния каменен разсип в западната половина на кв. 264/10 и целия кв. 265/6. Въпреки че на места бе достигната дълбочината на каменния пласт пред източното лица на Стена VI, не бяха документирани никакви индикации за предполагаемия вход и продължението на Стена VI. Решението на проблема се появи с доразкриването на структурите, доловени през 2015 г. в кв. 264/4 и кв. 264/5. Тук бе ситуиран нов, мощен зид, вероятно част от сложната укрупителна система на Югозападния квартал, получил условен номер VII. Има направление С–Ю (обр. 1.2). На юг има добре оформено лице. Доловени са части от западното и източното лица в посочените квадрати (обр. 1.3). Има средна ширина 3,60 м. Като структура на изграждане тази стена е сходна с VI и V. Това може да указание и за синхронност между тях, а ширината от 3,60 м, характерна за основната крепостна стена на платото, е указание за едновременно строителство с тази част от фортификационната система на града. Така се оказа, че залата с есхара е на практика включена в очертанията на три крепостни стени – II, V и VII. Вътрешните размери на това пространство са ок. 10 м дължина и ок. 5 м ширина. Размерите са приблизителни заради силните деформации на всички стени, причинени от земетресението, унищожило града ок. средата на III в. пр.Хр. (срв. обр. 1.2–3). Вероятно на това се дължи и планът на структурата – като успоредник, а не правоъгълник. Вместването на такава монументална сграда с обществен и ритуален характер в затворена укрепена структура засега няма аналог в ранноелинистическа Тракия. Разчистването на руините под каменния разсип в югозападния ъгъл на кв. 259/24 и северозападния ъгъл на кв. 264/4 донесе нова изненада – беше разкрита, макар и в силно разрушено състояние, нова, втора есхара (обр. 1.2). Тя е била вероятно с по-малки размери и по различна схема на декорация. Това потвърждава изказаното вече предположение, че сградата е имала две помещения. Двете помещения с различни есхари допълват интерпретацията на сградата като обществена, с ритуални функции. Пред южната стена на сградата с есхари, на запад от предполагаемия вход, в кв. 264/2, бе открита трета каменна база, сходна по размери и устройство като другите две пред южната стена. Тя също има кръгъл отвор върху горната повърхност. Трите бази подсказват ново решение за архитектурата на сградата. Те вероятно са основи на масивни дървени колони, а това води към предположението за втори етаж. Основание за това са паралелите с жилищата в Севтополис. Наличието на фасада с колонада на сградата с есхари вероятно е свързано и с каменната настилка

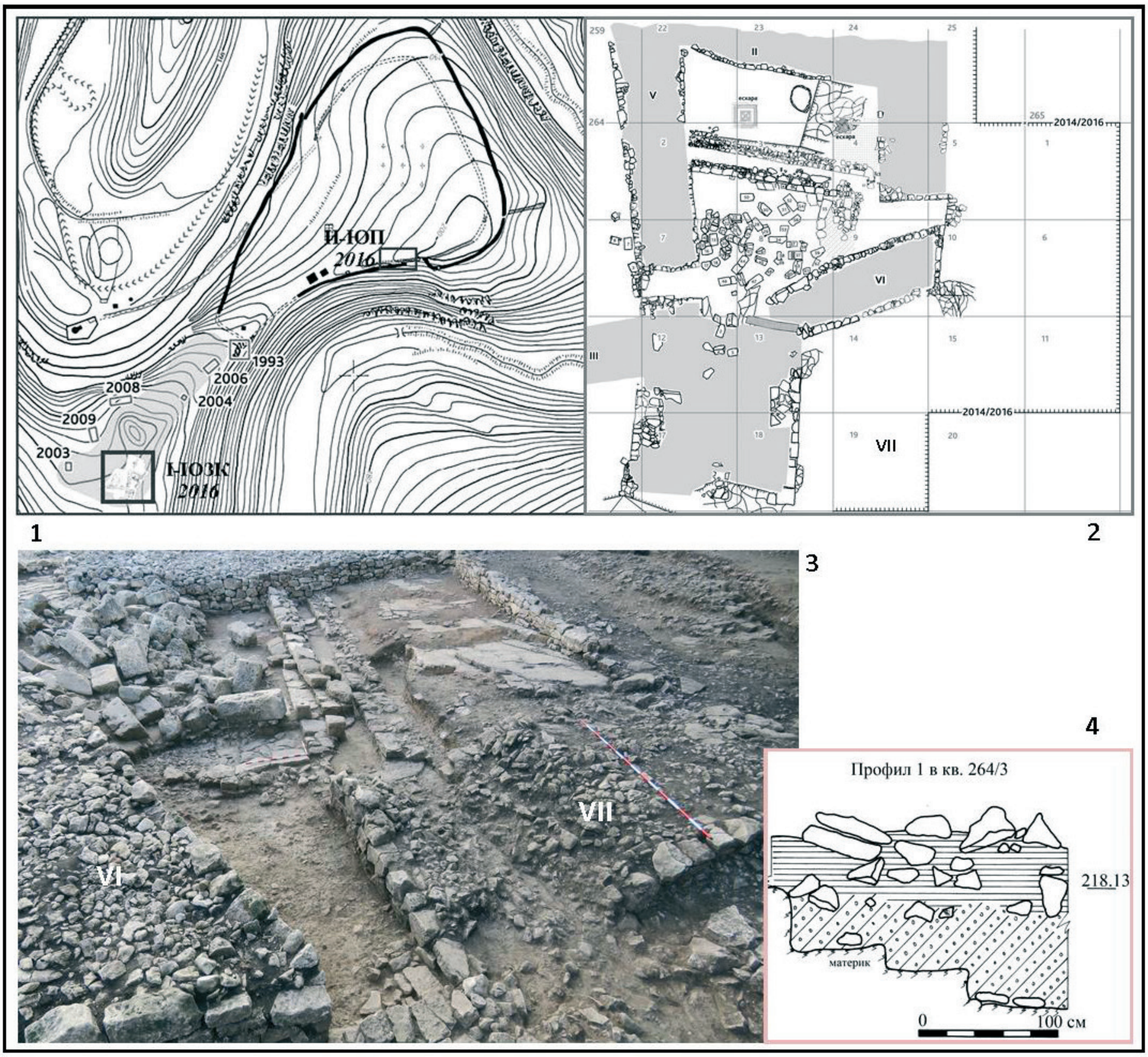

Обр. 1. 1. Общ план на града с проучваните сектори през 2016 г.; 2. План на ранноелинистическите структури в Югозападния квартал, проучвани през 2016 г. 3. Стени VI, VII и сградата с есхари (от изток); 4. Профил в кв. 264/3.

Fig. 1. 1. General plan of the city with indicated sectors excavated in 2016; 2. Plan of the Early Hellenistic structures in the South-western quarter studied in 2016; 3. Walls VI, VII and the Eschara-Hall (from the east); 4. Profile in sq. 264/3.

от плочести и големи ломени камъни, грижливо оформена в пространството на юг от нея, разкрита частично в кв. 264/3–4, 8–9 (обр. 1.3).

Продължи разчистването на пласта на изток и юг от Стена I. В източната част на кв. 259/17 и западната на кв. 259/18 бе документирана част от лицева зидария – линия от осем обработени камъка с размери ок. 0,18×0,20 м, с направление И–З (обр. 2.1). Зидът е вероятно част от структура от ранноелинистическата епоха, изградена на север от сградата с есхари. Някои от находките в новопроучвания участък – амфорни печати на Кос и неидентифициран център (обр. 2.3–4), фрагмент от ченофирнисова ихтия (обр. 2.2) и др., сочат ранната дата на комплекса.

II. Южна порта (ЮП) – Западно крило и Южна крепостна стена. Обр. 3.

Продължи проучването на Западното крило на Южна порта и продължението му на запад в сектори 188 и 187, където се работи в предходните сезони през 2014 и 2015 г. Целта през 2016 г. бе разчистването на по-голяма площ в дълбочина северно от крепостната стена и по-нататъчното трасиране на вътрешното лице в западна посока. Проучването непосредствено на запад от входа постави под съмнение разграничената от началните проучвани преградна стена. В слоя непосредствено над материковата скала в този участък бяха открити дръжка от синопска амфора с печат на Голас

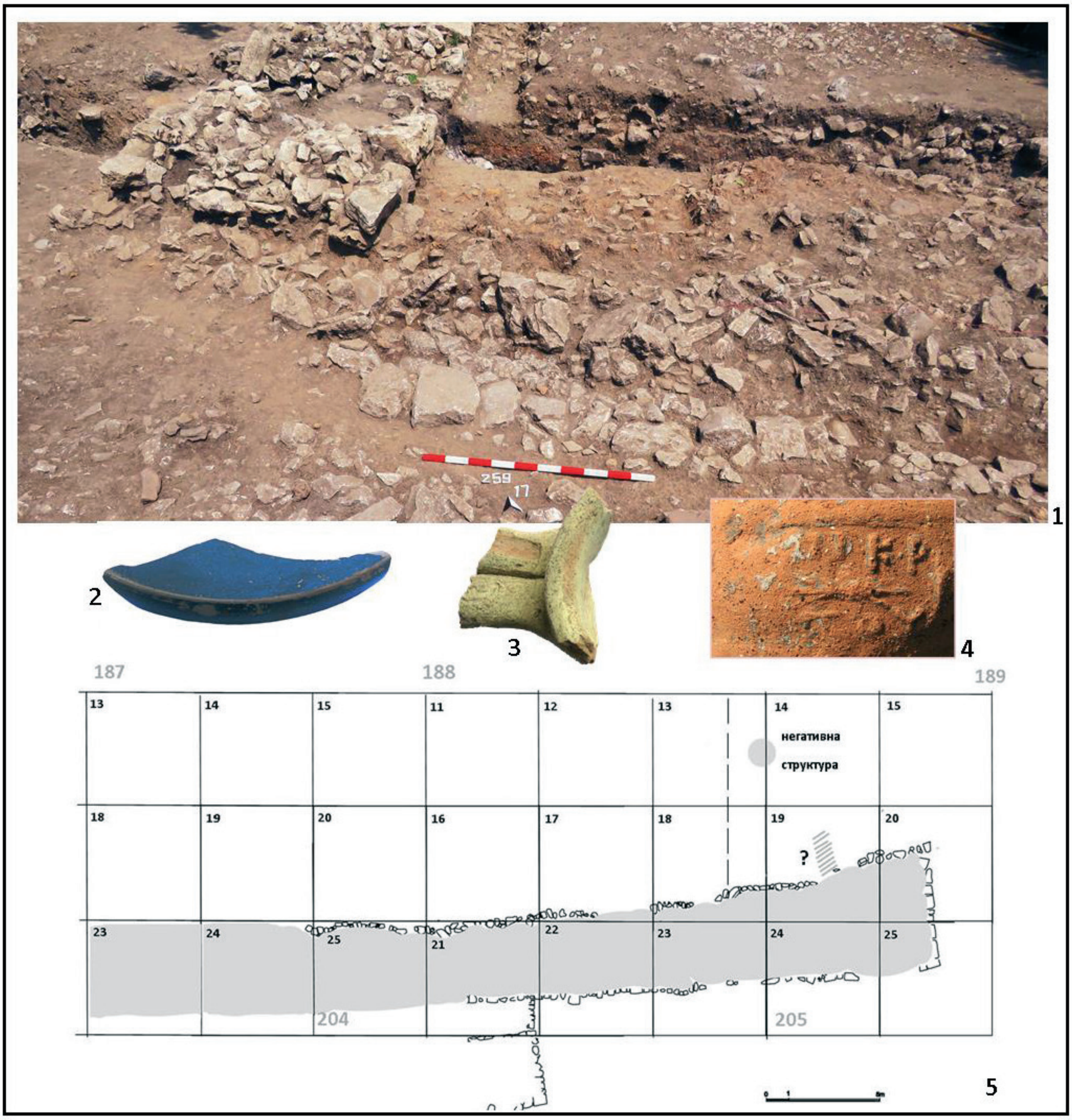

Обр. 2. 1. Югозападен квартал – лицев ред от камъни югоизточно от Стена I; 2. Фрагмент от ихтия и амфорни печати от каменния разсип юго-източно от Стена I; 3. Сектор Южна порта-Западно крило и Южна крепостна стена, 2016 – план.

Fig. 2. 1. The South-western quarter – stone line to the south-east of the Wall I; 2. Part of fish-plate and amphora stamps from the stone ruins to the south-east of the Wall I; 3. South Gate -Western wing and the South Fortification Wall – plan, 2016.

(обр. 3.3), фабрикант от група I A (ок. 354–348 г. пр.Хр. по Y. Garlan 2004) и фрагмент от дръжка на тасоска амфора с печат на епонима Пантимидес (обр. 3.2 – началото на Група I – ок. 332 г. пр.Хр. по Y. Garlan 2004/2005). Те вероятно принадлежат на ранното селище на платото, преди строителството на комплекса на Южната порта. На границата на кв. 188/13 и 14 бе разкрита негативна форма (яма?) с диаметър 1,15×1,20 м, изсечена в скалата и запълнена със средно големи камъни.

За по-успешно трасиране на Южната крепостна стена през 2016 г. във вече разкопаните кв. 187/19, 20 и 24 усилията бяха насочени към разкриването в дълбочина на каменните структури до втори ред. Резултатите в края на проучването показват, че вътрешното лице прекъсва до кв. 187/19 и на запад засега не се проследява. В рамките на кв. 187/23 и 24 няма ясни данни за плътно изградена каменна стена (обр. 3.1 дясно).

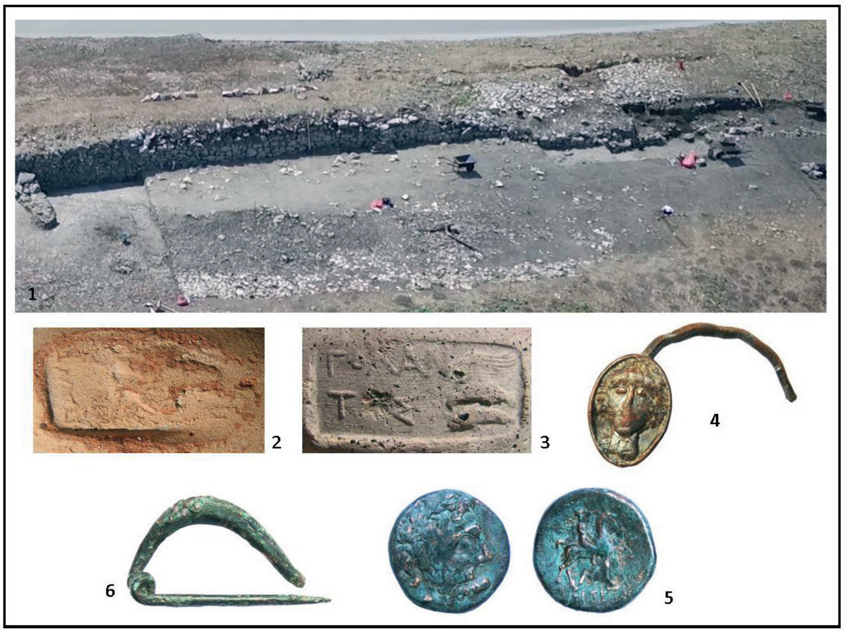

Обр. 3. 1. Южна порта и част от Южната крепостна – общ изглед на проучвания през 2016 г. участък; 2. Тасоски амфорен печат; 3. Синопски амфорен печат; 4. Оловен пръстен; 5. Бронзова фибула „тракийски“ тип; 6. Бронзова монета на Одесос.

Fig. 3. 1. General view of the South Gate – Western wing and the South Fortification Wall; 2. Thasian amphora stamp; 3. Sinopean amphora stamp; 4. Lead finger-ring; 5. Bronze Thracian type fibula; 6. Bronze coin of Odessos.

Освен фрагмент от синопски амфорен печат на астином Мнесикъл I (ок. 276 г. пр.Хр. по Y. Garlan 2004), други находки, датиращи комплекса основно в първата половина III в. пр.Хр., са бронзова монета на Одесос (обр. 3.6) и бронзова фибула „тракийски“ тип (обр. 3.5).

Литература

Стоянов 2015: Т. Стоянов (ред.). Тракийският град. Градоустройство. Укрепителна система. Архитектура (Сборяново III). София, 2015.

Стоянов и др. 2016: Т. Стоянов, К. Ников, М. Николаева, Д. Стоянова, Ж. Михайлова, В. Бонев, К. Маджаров, Т. Василева, Х. Узунов. Проучвания на тракийския град в АР “Сборяново“ през 2015 година. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 262–266.

INVESTIGATIONS OF THE THRACIAN CITY IN SBORYANOVO RESERVATION

Totko Stoyanov, Maria Nikolaeva, Velislav Bonev, Kalin Madzharov, Krasimir Nikov, Daniela Stoyanova, Zhivka Mihaylova, Theodora Vasileva, Christian Uzunov

In 2016, the cleaning of Wall VI in the Southwestern Quarter continued. No evidence for an entrance was uncovered. Instead, to the north of Wall VI, a new monumental wall was documented, designated as Wall VII. Apparently, the new wall closed from the east the Eschara-Hall (fig. 1.2–3). In the eastern part of the hall, another eschara was discovered.

The continuing investigation to the east of the Late Hellenistic Wall I brought interesting observations. A thick layer of stone destructions was detected, probably of Early Hellenistic date (fig. 2.1–4).

The continuing cleaning led to new observations on the structure of the northern face of the west wing of the South Gate (fig. 2.2; 3.1), and some intriguing artifacts were discovered (fig. 3.2–6).

ИЗВЪНГРАДСКИ СЕЛИЩА И СВЕТИЛИЩА

№ 15. СВЕТИЛИЩЕ ОТ ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА V В. ПР. ХР. ПРИ С. КРЪСТЕВИЧ, ОБЩИНА ХИСАРЯ

Митко Маджаров, Димитринка Танчева, Даниела Стоянова, Вяра Петрова

Основната задача, поставена през 2016 г., беше да се изясни архитектурният план на светилището от първата строителна фаза. За целта работата беше насочена в СИ ъгъл на светилището, в кв. 2–4 и 14 на сектор 58 (обр. 1).

Първа строителна фаза. Структура от първата строителна фаза е открита в кв. 2 и 3. Тя е продължение на северния ограден зид на светилището в СИ посока. Запазени са само част от блоковете в основата на зида. Зидарията е изпълнена от добре обработени правоъгълни блокове от млечен кварц и гранит със сравнително големи размери. Новоразкритата дължина на зида е 6,73 м и представлява югоизточната стена на североизточната ъглова кула на светилището. При зачистване на камъните от северното лице на зида *in situ* е документиран добре обработен каменен блок от млечен кварц, който е разположен извън линията на зида и образува прав ъгъл с него. Разстоянието от този блок до продължението на крайния източен зид на светилището в посока СЗ съответства точно на вътрешните размери на разкритите през предходните сезони кули, разположени в северозападния и югозападния ъгли на светилището. В изследвания терен основите на югозападната и североизточната стена на кулата са демонтирани при изграждането на северния ограден зид на светилището от втората строителна фаза.

Наличието на три ъглови кули предполага, че югоизточният ъгъл също е бил снабден с кула. Разкритите досега на това място археологически структури, изградени от гранит и вулканичен туф, принадлежат на втората строителна фаза. В структурите *in situ* е документиран и един блок от млечен

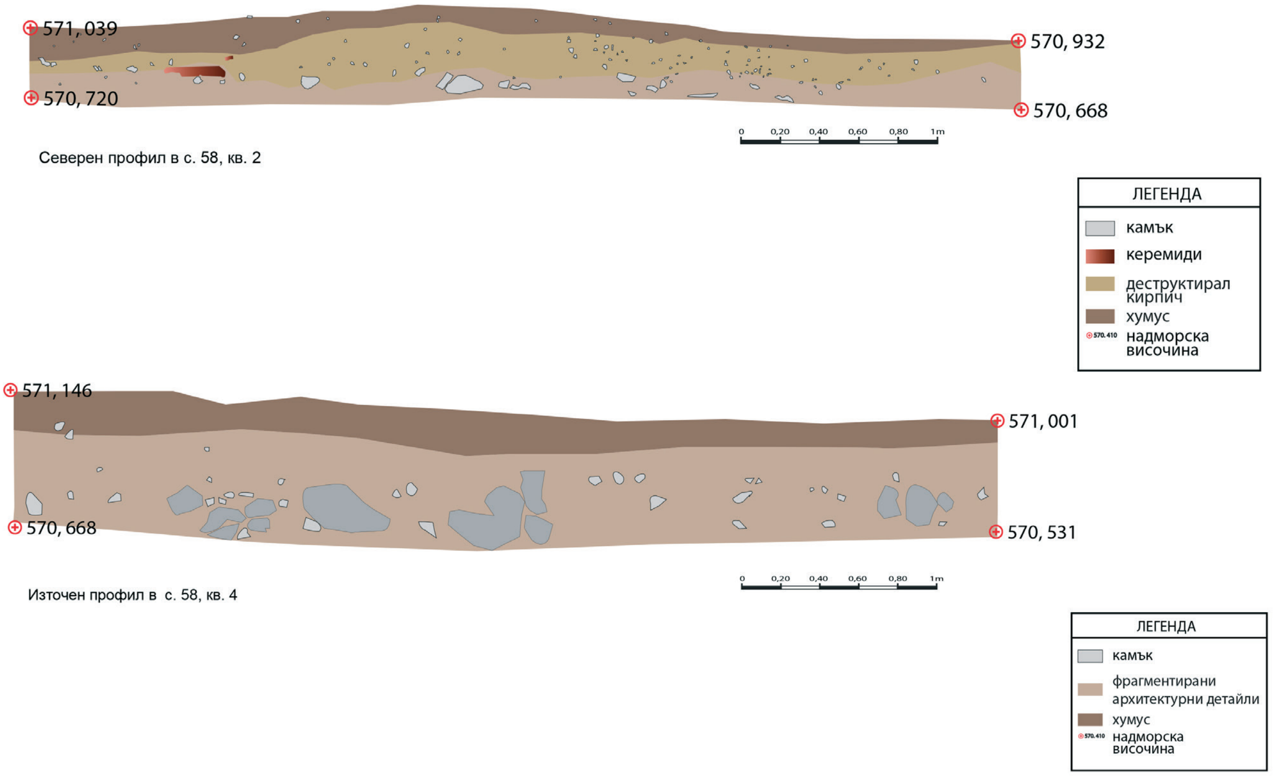

Обр. 1. Северен и източен профили в с. 58, кв. 2.

Fig. 1. North and east section in sector 58, sq 2.

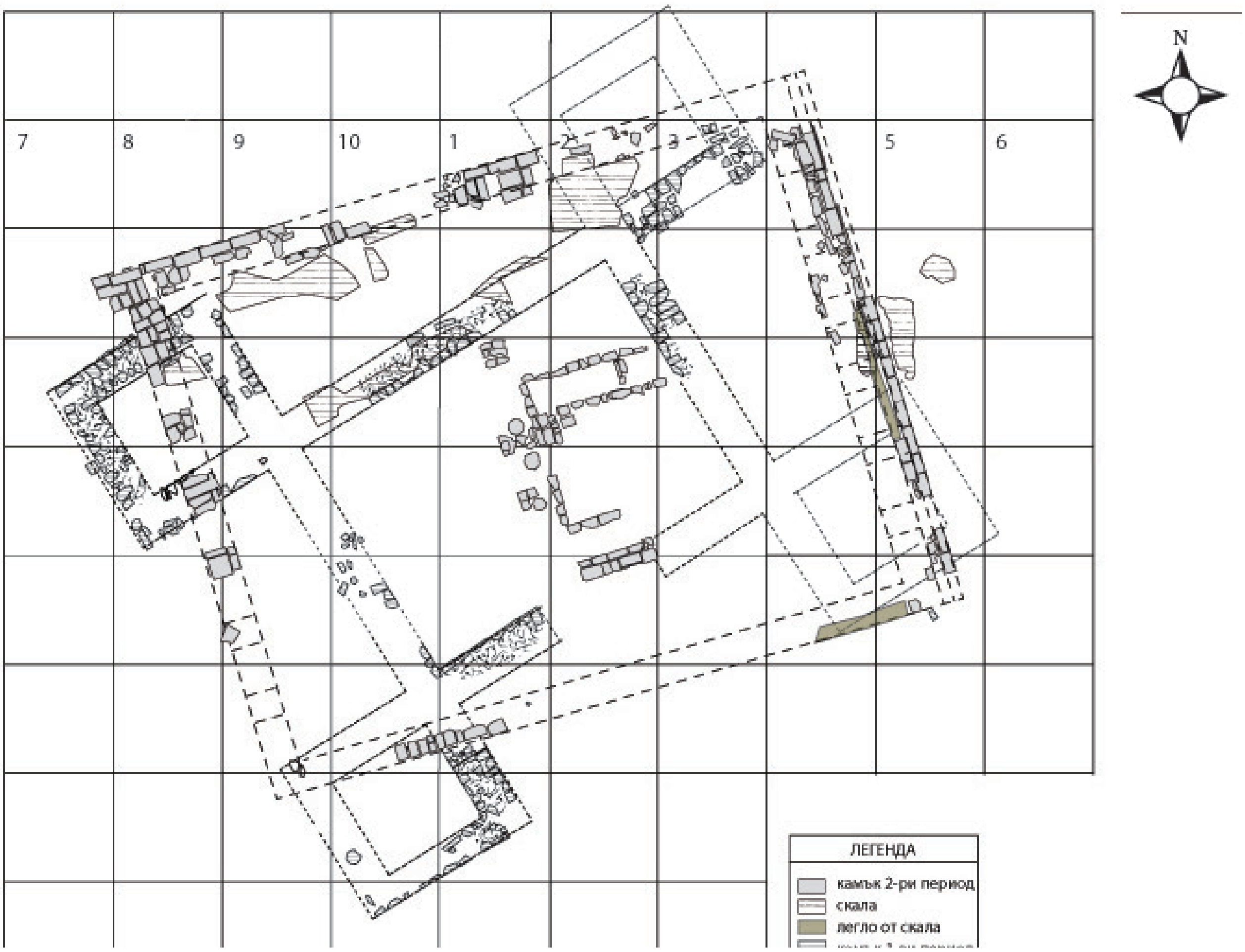

Обр. 2. Общ план на светилището при с. Кръстевич.

Fig. 2. General plan of the sanctuary at Krastevich.

кварц, който е характерен каменен материал за светилището от първата строителна фаза. Най-вероятно този каменен блок е част от основите на ЮИ ъглова кула, чиито камъни са извадени при изграждането на основите на оградните зидове на теменоса от втората строителна фаза, а в по-ново време за строителството на къщи от околните села.

Втора строителна фаза. През втората строителна фаза, която се отнася към последната четвърт на V в. пр.Хр., върху останките от светилището от първата строителна фаза са били изградени оградна стена и храм (обр. 2). В кв. 2 и 3 са документирани блокове от трасето на северната оградна стена на теменоса. Естествената скала в кв. 2 е използвана за основа на оградния зид, като в нея са изсечени специални легла за монтиране на блоковете от основите на зида. Повърхността на скалата също е подравнена, така че да бъде включена в основата на зида. Ширината на основата, изградена от обработената скала и прилежащите към нея блокове, е 1,5 м.

Най-много останки от втората строителна фаза са документирани в кв. 4. Те принадлежат на двустъпалния стилобат на източния пропилон на теменоса (обр. 3). Открити са няколко големи, добре обработени гранитни блока, които са продължение в северозападна посока на стълбището от източната страна на теменоса. Първият ред блокове, който служи за основа на стълбището, е положен в предварително вкопано в здравия терен легло. Над него е монтиран вторият ред блокове, който оформя първото стъпало на стълбището. От западната страна на горната повърхност на блоковете са издълбани продълговати плитки легла, служили за фиксиране на третото стъпало. Върху тях са открити два силно повредени блока от пясъчник. Този вид камък се появява за първи път като строителен материал в светилището. Източните лица на блоковете са гладки, а върху западните им лица са оформени рамки с полирани повърхности, които затварят поле с по-грубо обработена, леко потънала повърхност. Долната повърхност на камъните също е добре подравнена. По дължината на горната повърхност на блоковете са оформени две ивици: една по-широка от източната страна и една по-тясна от западната страна. Различният материал и обработка на тези блокове предполагат, че първона-

чално те не са били предназначени за стъпала.

Битова керамика, керемиди и каменни детайли. Като цяло керамичният материал, който е силно фрагментиран, попада в хронологическите граници от средата на V в. пр.Хр. до началото на IV в. пр.Хр. Фрагментът от дръжка на атически кратер е с много плътен лъскав черен фирнис, идентичен на вече известния фрагментиран кратер от светилището, и се отнася към последната четвърт на V в. пр.Хр. (Маджаров 2016, 117, обр. 44). Сивата монохромна керамика по форми и изпичане е идентична със сивата монохромна керамика от Пистирос (Bouzek 2007, 212, fig. 1.2). Фрагментите от съдове на ръка принадлежат по-скоро на кухненската керамика, отколкото на трапезната.

Обр. 3. Останките от източния стилобат на светилището в кв. 4 и кв. 14, сектор 58.

Fig. 3. Remains of the eastern stylobate of the sanctuary in sq. 4 and sq. 14, Sector 58.

Фрагментите от плоски и покриващи коринтски тип керемиди са многобройни и не се различават от досега откриваните (Маджаров 2016, 115–116, обр. 35, 38).

Откритите малко на брой каменни фрагменти с декорация са от бази на лутерии, изработени от шист и вулканичен туф, йонийски капител от посветителна колона с декорация от петлистни палмети върху ехина, изработен от шист, фрагменти от канелираните барабани на колоните от източния пропилон, изработени от вулканичен туф, и архитектурен детайл, най-вероятно акротерий, също от вулканичен туф.

Обобщение. Така очертаният план от първата строителна фаза в архитектурно отношение съответства на определението тетрапиргион. Разкритите масивни каменни стъпала от източната страна дадоха възможност за пълна реконструкция на двустъпалния стилобат. В хронологическо отношение откритите археологически находки не се различават от досега открития и анализиран подвижен археологически материал, който се вмества във втората половина на V в. пр.Хр.

Литература

Маджаров 2016: М. Маджаров. Светилище и храм от V в. пр.Хр. при с. Кръстевич, община Хисаря (предварително съобщение). – В: Проблеми и изследвания на тракийската култура VIII. Казанлък, 2016, 105–158.

Bouzek 2007: J. Bouzek. The development of local pottery at Pistiros: Preliminary sketch of its chronology. – In: Pistiros III. Prague, 2007, 205–220.

SANCTUARY FROM THE SECOND HALF OF THE 5TH C. BC NEAR THE VILLAGE OF KRASTEVICH, HISARYA MUNICIPALITY

Mitko Madzharov, Dimitrinka Tancheva, Daniela Stoyanova, Vyara Petrova

The results from the archaeological excavations conducted in 2016 confirmed the assumptions regarding the existence of a NE corner tower from the first building period, the southern wall of which is entirely revealed (figs. 1–2). Most likely, the SE corner of the sanctuary also had a tower. Thus, the outlined plan of the first building period in terms of architecture corresponds to a *tetrapyrgion*. The massive stone stairs revealed in situ at the eastern side of the sanctuary and dating from the second building period added to the overall plan of the temenos and provided a base for a complete reconstruction of the two-step stylobate from the east (fig. 3). In terms of chronology, the archaeological finds discovered here do not differ from those discovered so far and belong to the second half of the 5th c. BC.

№ 16. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УКРЕПЕН ВЛАДЕТЕЛСКИ ДОМ В М. ТАТАР МАША КРАЙ С. КНЯЖЕВО, ОБЩИНА ТОПОЛОВГРАД

Даниела Агре, Деян Дичев

Разкопките на обекта се проведоха под ръководството на Даниела Агре – НАИМ–БАН, със зам.-ръководител Деян Дичев, и бяха финансирани от община Тополовград.

През 2016 г. проучванията бяха насочени в няколко направления: проследяване на трасето на рова в северна, западна и южна посока; проследяване на трасето на оградната стена от север и юг; влизане в дълбочина в някои от помещенията в западната част на централния сектор; влизане в дълбочина пред централната сграда и северно от нея; проучване на квадратите около кулата в ЮИ сектор на обекта.

Западен ров: беше проучен изцяло в рамките на кв. А`11/12 и от А12 до Е11/12. Изсечен е под формата на тесен канал в скалата непосредствено пред южния ограден зид и продължава на северозапад и север. В кв. А12 (обр. 1) ровът е най-дълбок, а северната му стена е най-стръмна. Има ширина 1,70 м и дълбочина до 1,05 м.

Източен ров: проученият участък от рова в кв. С1/Т е с размери: ширина от 1,35 м до 1,90 м и дълбочина 0,55 м.

Северен ров: засечен е в кв. О1/О1 (север), където е проучено продължението в западна посока на рова, разкрит през 2015 г. в кв. П1. В този участък ровът е дълбоко вкопан и изсечен в скалата от юг и съвсем плитък от север. В южната му част се оформя разширен участък с размери: ширина 1,55 м в източната част и ок. 2,80 м в разширението, дълбочина – 0,65 м спрямо терена от юг.

Обр. 1. Ровът в западната част на обекта в кв. А11 – VI механичен пласт.

Fig. 1 The ditch at the western part of the site (Sq. A11) – VI mechanical layer.

Сектор централен, северно от централната сграда: през тази година се проучваха кв. З 3–5, И–К 3–4, Л–М 2–3 и Н1/2. Проучени са общо четири нови ями – една в кв. З5, две в кв. Н2 и една в кв. Н3. И четирите са почти без археологически материали и не се различават от проучваните през предходните години.

В кв. К3/4 се проучи „негативна структура А“ (НСА): правоъгълно помещение с размери 5,80×4,60 м, оформено с каменни зидове, чиито основи са запазени от север, запад и изток (обр. 2). Стените са

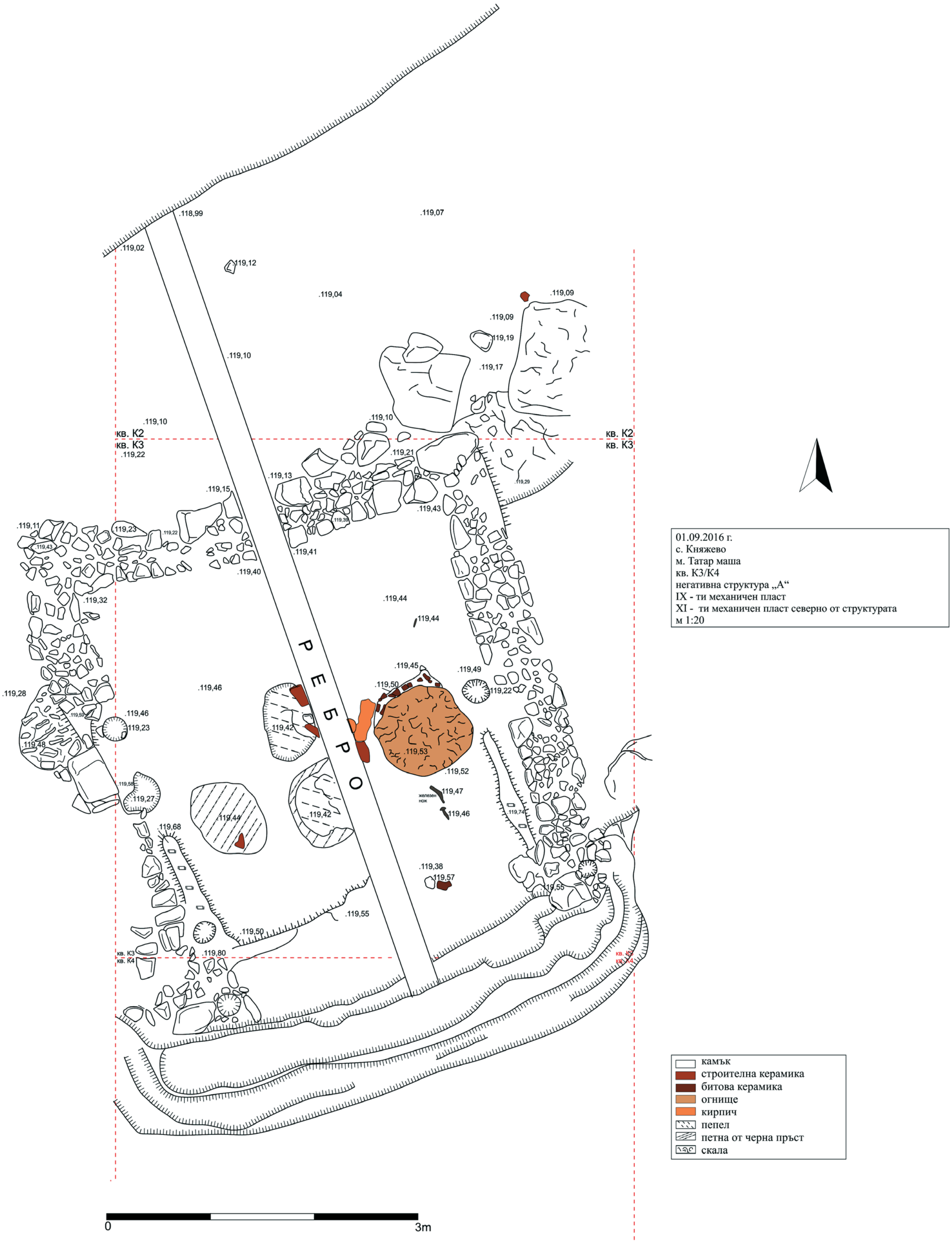

Обр. 2. Каменни основи на постройка в кв. К3/4 – IX механичен пласт.

Fig. 2. Stone foundations of a dwelling in Sq. K3/4 – IX mechanical layer.

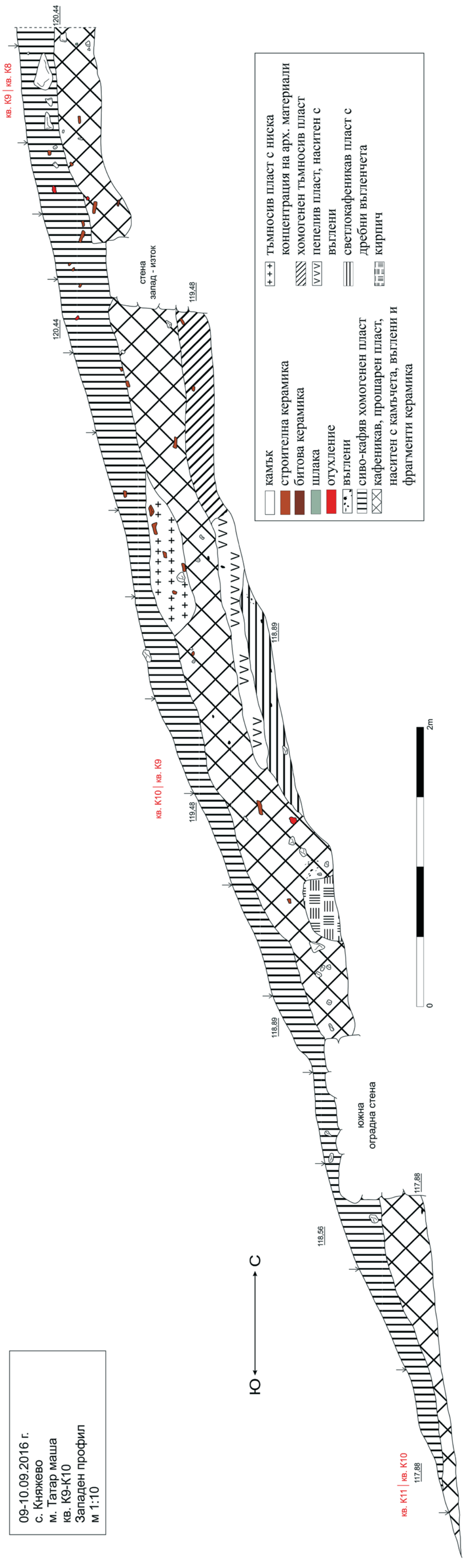

Обр. 3. Кв. К8/9/10 – западен профил.

Fig. 3. Sq. K8/9/10 – western profile.

с дебелина между 0,50 и 0,60 м, изградени от необработени, различни по размер камъни, запазени в два реда. Южната стена е разбита или липсва. На това място са оформени три „стъпала“ с височина от по 0,30–0,40 м. Южната половина на помещението е вкопана в здравия терен. Входът вероятно е бил от запад. В южните ъгли са разчистени дупки от колове. В помещението бе разкрито огнище с размери 0,95×0,93 м.

На запад от НСА, в рамките на кв. И 3–4, е проучена „негативна структура Б“. Тя е на същото ниво като НСА, но тъй като липсват каменни зидове е засечена само вкопаната ѝ южна половина. И тук личат дупки от колове в южните ъгли.

Сектор запад: работи се в квадрати: Б 8–9, В 7–9, Г 7–8, Д7, В–Г 6–7, Д–Е 5–6 и Ж5. В кв. Е6 и Ж6 е достигната материковата скала, като добре личи трасето на северната оградна стена, от която са запазени само отделни камъни.

В кв. Г/Д7 се проучиха няколко вкопавания, запълнени единствено с различни по размер необработени камъни. На север тези вкопавания достигат до северната оградна стена, а във височина отделните елементи се съединяват в една голяма структура. Функцията на вкопаванията за момента остава неясна.

В кв. В/Г8 е разкрита яма с размери 2,25×1,90 м, която е изпълнявала функцията на пещ за топене на желязна руда. Запълнена е почти изцяло с железни шлаки и остатъци от горяло дърво в тях. Стените са изсечени в здравата скала. Западно от пещта се разкри основата на пилон с размери 1,55×1,15 м. Основата е изградена от два реда обработени камъни, като във височина градежът е от кирпич.

Южен сектор: работи се в редиците квадрати 10 и 11, от Б до З. По протежение на цялата южна оградна стена са доразчистени още сегменти от нея, включително основите ѝ. На места стената стъпва върху стерил, а в други участъци – върху твърдата скала. Във височина тя е запазена до 1 м и има дебелина 1,20 м.

На границата между кв. Д11 и Е11 е разкрита нова стена с ширина 0,60 м и посока С–Ю, перпендикулярна и допираща се до оградния зид, успоредна на откритата през 2015 г. подобна стена в кв. Г11. Двете стени имат сходни характеристики – изградени са от един ред по-големи камъни и по-малки такива във височина. Северните части на зидовете са изсечени в естествената скала.

В кв. Б/В11 се доизчерпа пластът с голяма концентрация на керемиди. В кв. Е–Ж 10–11 се проучиха нивата с шлака, достигащи до скалата на север и вероятно имащи подравняваща функция. Навсякъде в квадратите естествената скала е изсичана и оформяна, а неравностите и дупките са запълвани с шлака и камъни.

Сектор централен, южно от централната сграда: бяха проучени три нови квадрата от редица К – К 8–10 (обр. 3). В кв. К10 е разкрит нов участък от южната оградна стена, а в кв. К9 – от успоредната стена, започваща от кв. Б10, явяваща се северна стена на три помещения, верижно подредени пред вътрешното лице на южната оградна стена. На границата между кв. К9 и Л9 бе разкрита още една перпендикулярна стена с посока С–Ю. Тя е изградена от един ред големи каменни блокове и по-дребни камъни, като общо е запазена до 7 реда във височина. На границата между квадрати К8 и К9 е разчистена стена с посока С–Ю. Изградена е от големи и средни по размер обработени камъни, запазени до 8 реда във височина (0,90 м) и с дебелина 0,55–0,60 м. Дължината на проучения участък е 4,30 м. На 3 м от запад на изток започва стената, свързваща се с оградната в южна посока. Тази стена е изградена от различни по размер камъни, включително големи блокове. Ширината ѝ е 0,55 м, а височината достига до 0,90 м. Стената е изградена стъпаловидно, като най-южният сегмент с дължина 1,50 м е на значително по-ниско ниво (на нивото на запазената височина на оградния зид).

Сектор изток–кула: бяха проучени три нови квадрата от редица Р – Р7–9.

В кв. С9 се разкри още един участък от оградната стена.

Откритият през сезона нумизматичен и керамичен материал (75 амфорни дръжки с печати и 14 бронзови монети) затвърждава изградената хронология на функционирането на дома – от средата на третата четвърт на IV до първата четвърт на III в. пр.Хр.

ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS OF FORTIFIED RESIDENCE OF A THRACIAN RULER NEAR THE VILLAGE OF KNYAZHEVO, TOPOLOVGRAD MUNICPALITY

Daniela Agre, Dejan Dichev

In 2016, the efforts were focused on the ditch and the excavations of new squares in the southern, northern, and western parts of the site. The ditch was identified on all sides of the site. In most sectors, it was dug into the rock; its depth varies from 0.55 m to 1.05 m and its width – from 1.35 m to 1.90 m. A new dwelling with dimensions 5.80×4.60 m was discovered to the north of the central building. Its walls are about 0.55 m thick and are built from fieldstones in two courses. The dwelling had a fireplace and there were post-holes in the southern corners. In the western part of the site, a pit was excavated. It had dimensions 2.25×1.90 m and was filled with iron slag and remains of burnt wood. The pit was used as a furnace for smelting iron ore.

The archaeological materials (75 stamped amphora handles and 14 bronze coins) confirmed the previously established chronology of the site – from the middle of the third quarter of the 4th c. BC to the first quarter of 3rd c. BC.

№ 17. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УКРЕПЕН ДОМ В М. ГОЛАТА НИВА КРАЙ С. СИНЕМОРЕЦ, ОБЩИНА ЦАРЕВО

Даниела Агре, Деян Дичев

През ноември и декември 2016 г. продължиха археологическите проучвания на обекта от късноелинистическата епоха, разположен в м. „Голата нива“ в землището на с. Синеморец. Те се проведоха под ръководството на Даниела Агре – НАИМ–БАН, със зам.-ръководител Деян Дичев, и бяха финансирани от община Царево и Министерството на културата.

Проучванията бяха съсредоточени около вътрешното и външното лице на югозападната и западната част на оградната стена в кв. И 5–9, Й 5–10, в кв. В12/13 и Г13 в северната част на обекта и в кв. Б6 и В6 в източната му част.

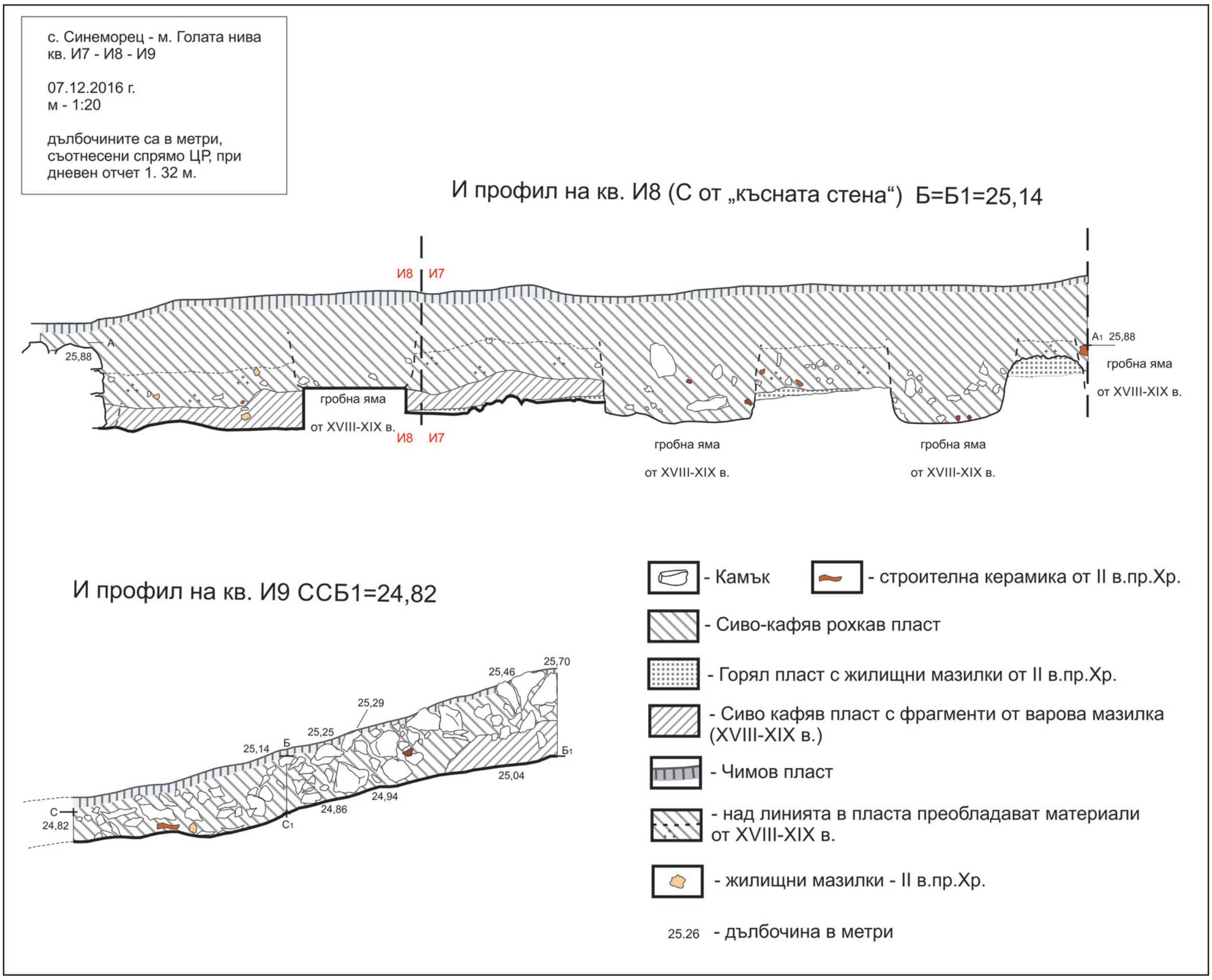

Обр. 1. Източен профил на кв. И7-И8-И9.

Fig. 1. Eastern Section of Sq. И7-И8-И9.

В квадратите с участъци от югозападната и западната оградна стена са проучени от три до четири механични пласта, като навсякъде е достигнат елинистически пласт, нарушен единствено от гробове от XIX в. По цялата си дължина западната оградна стена е с еднакъв характер – изградена е от средни, едри и дребни необработени камъни на калова спойка. Тя е с дебелина 1,40 м и с максимално запазена височина около 0,70 м. Единствено в кв. Й8 не се откриха камъни от стената на достигнатото ниво.

В рамките на кв. И5/6 и Й5/6 се проучиха три механични пласта. Достигнатото ниво е с изцяло елинистически материал. Изключение правят четири късни гроба, вкопани в пласта. Беше свалено нивото с мазилките, достигнато в предходните сезони. Достигна се ниво от кафява пръст с примеси от разложени мазилки и следи от горене. В югоизточния ъгъл на кв. Й6 се очертаха следи от горели греди с размери 0,70×0,20м. В кв. И6 е достигнато подовото ниво на постройка, чието проучване започна през 2015 г. Подът ѝ е от трамбована глина, върху която има пласт от пепел и въглени. В това пространство попада квадратната есхара, проучена през 2015 г.

Навсякъде в кв. И7/8 и Й7/8 се достигна елинистически пласт, нарушен от девет късни гроба. Демонтиран бе късният зид между кв. И7/8 и Й7/8. Под мазилките в ЮИ край на кв. И7 беше открита находка от 10 миниатюрни керамични култови предмета. При разчистването на мазилките в югозападната част на кв. Й7 се разкри битова пещ с кръгла форма и диаметър 1 м. В кв. И8 е разкрито огнище, периферията на което е оградена със строителна керамика (керемиди). В източната част на кв. Й8 бяха разкрити фрагменти от орнаментирана есхара.

Квадрати И9 и Й9/10: в източната част на кв. И9 се разкри нивото на скалата. В скалата личат изсечени дупки (за колове) и няколко канала (обр. 1). Западно от скалата беше демонтиран пласт с мазилки, които продължават и в кв. Й9. В северната част на кв. И9 се проучи квадратна есхара с раз-

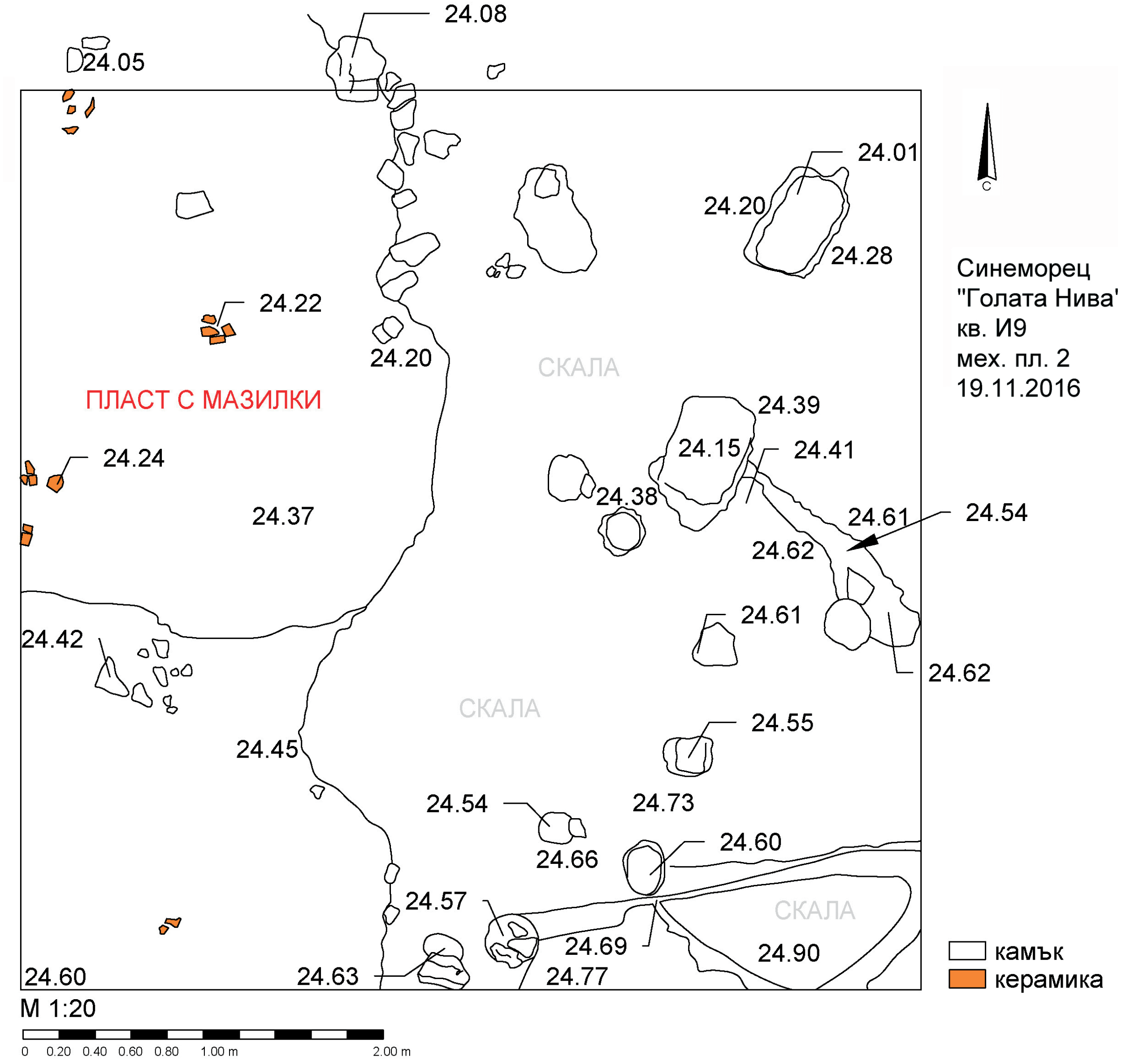

Обр. 2. Кв. И9 – II механичен пласт.

Fig.2. Sq. И9 – II mechanical layer.

мери 0,70×0,70 м. Вероятно и на това място (както и в кв. И6) се е издигала постройка, чиито носещи колони са набити в изсечените в скалата дупки. На достигнатото ниво в кв. Й9 (след III мех. пласт) се разкри голямо керамично струпване, в което се разграничават фрагменти от 10–15 съда, изработени на колело, и 3–4 съда на ръка.

В кв. Й10 нивото е със смесен материал – елинистически и османски – и са проучени три механични пласта. Нивото е нарушено от два късни гроба. Западната част на квадрата остава непроучена – тя попада в пропадането на терена на запад.

Керамиката в достигнатите пластове, с изключение на кв. Й10, е елинистическа. В пъти преобладава керамиката на колело спрямо тази на ръка. Откриха се фрагменти от тънкостенни съдове, чаши с релефна украса, кратеровидни съдове на колело с апликирана украса, съдове на ръка с пластична украса, фрагменти от питоси и голямо количество фрагменти от амфорна тара. Дръжките на амфорите със сложно профилиране са от Кос/Псевдокос. В по-горните пластове се откриват фрагменти от османска керамика с глазура. Елинистическите керемиди са от лаконски и коринтски тип, а османските са U-образни.

На този етап в Западния сектор на обекта липсва материал, по-късен от късноелинистическия и по-ранен от османския.

В сектор Изток (кв. Б6/В6) бяха проучени 6 механични пласта. В последното ниво се достигна до изцяло елинистически материали. Наклонът на терена е на изток и в тази посока бяха разпръснати

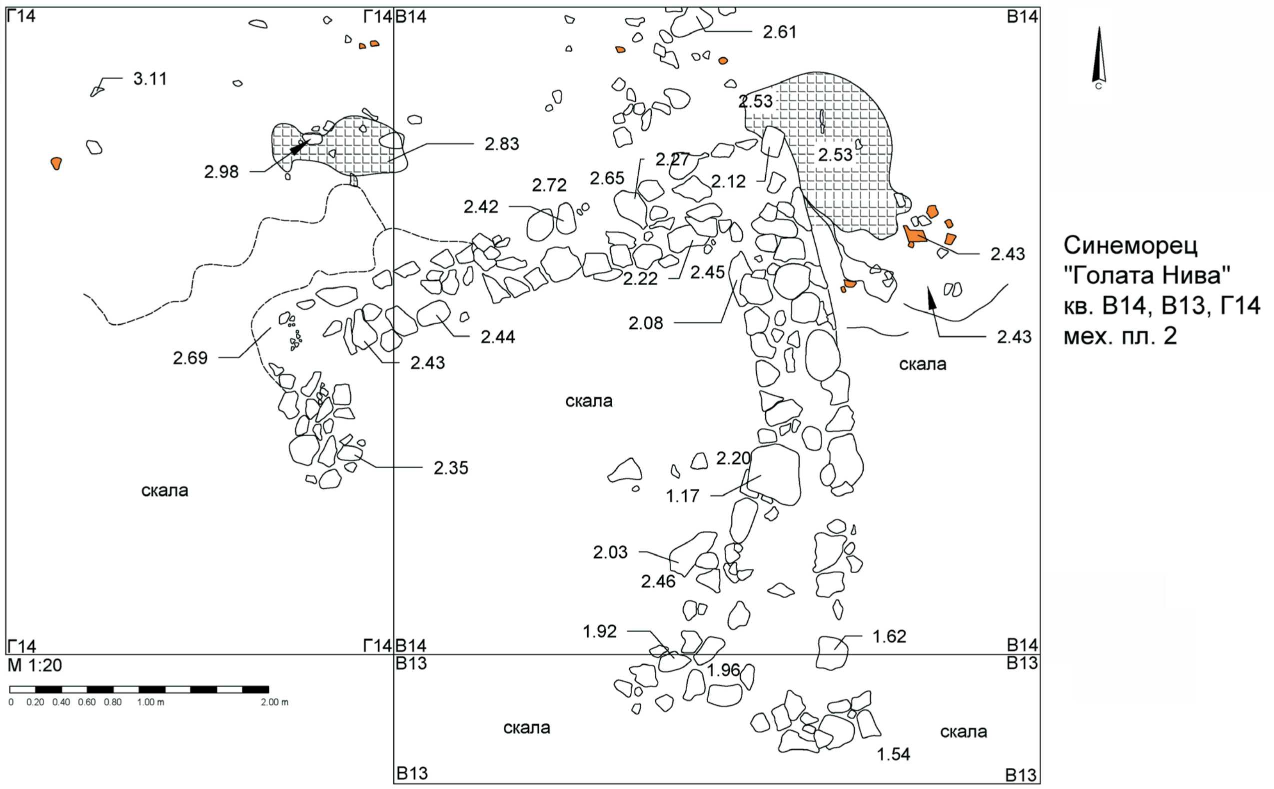

Обр. 3. Кв. В13/14; Г14 – 2 механичен пласт – основи на постройка.

Fig. 3. Sq. В13/14; Г14 – II mechanical layer – foundation of a dwelling.

и нападалите от църквата материали. Горните нива бяха заети с каменни деструкции от апсидата на църквата. В пластовете се откри и голямо количество късна строителна керамика. В по-долните пластове при демонтирането на камъните беше разкрит пласт от разложена вар. На достигнатото ниво се очертават два гроба с посока И–З. Ямите са запълнени с материали от горните пластове (пръст и вар) и се очертават ясно в нивото с кафява пръст.

В сектор Север (кв. В13/14 – Г14) се отнеха два механични пласта и се достигна до материковата скала. В самия ЮЗ ъгъл на квадрата се проучи част от яма, запълнителят на която е от парчета мазилки. В кв. В14 се проучиха основи на постройка, ориентирана СЗ–ЮИ с приблизителни размери 4,20×4,60 м (обр. 2). Частично са разкрити източната, северната и малка част от западната стена. Градежът е от средни и големи обработени и необработени камъни на калова спойка. Зидовете са фундирани в скалата. От тях са запазени до три реда камъни. Входът в постройката вероятно е бил от запад. Извън източния зид се откри петно с мазилки, горяла пръст и фрагменти от амфорна тара. Материалът в този квадрат е основно елинистически.

През сезона в западните квадрати на обекта бяха проучени още 13 късни (XIX в.) гроба (обр. 3). Всички са с трупополагане по християнски обред с ориентация З–И. Ямите са правоъгълни със заоблени краища. Костите са много зле запазени. При част от гробовете в някой от краищата на ямата са положени кости без порядък – вторично препогребване в същия гроб. Инвентарът е представен от керамични плочки със знаци (кръст и букви – „Исус Христос Победител над ада и смъртта“), сребърни и бронзови монети от XIX в., керамични съдове и подкови.

Откритите през сезона материали са основно от късноелинистическата епоха, с обща дата от средата на II до началото на I в. пр. Хр. Голямото количество луксозна керамика, основно внос от малоазийски центрове, е показателно за значителните финансови възможности на обитателите на дома в посочения период.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE FORTIFIED RESIDENCE NEAR THE VILLAGE OF SINEMORETZ, TZAREVO MUNICAPALITY

Daniela Agre, Dejan Dichev

The excavations took place in November and December 2016 and focused on investigating the area near the inner and outer faces of the southwestern and western parts of the enclosure wall, as well as the northern part of the site. The layer with Hellenistic pottery was reached in all squares. Most fragments belong to wheel-made thin-walled vessels, fine cups with relief decoration, krater-like vessels with applications, but also to pithoi and amphorae. A square eschara (0.70×0.70 m) was uncovered in the northern part of Sq. И9. Probably, a dwelling was built at this place, the supporting posts of which were fixed in holes cut into the rock. Thirteen 19th c. graves were investigated, dug into the Hellenistic layer. They are all inhumations carried out in accordance with the Christian ritual. Until now, no archaeological materials from the time between the Late Hellenistic Period and the Ottoman Period have been discovered at the site.

№ 18. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УКРЕПЕН ДОМ ОТ КЪСНОЕЛИНИСТИЧЕСКАТА ЕПОХА В М. ПАСТИЧ, ОБЩИНА ЦАРЕВО

Деян Дичев

Разкопките са продължение от започналите през 2013 г. проучвания на обекта. Финансирани са от фондация „Хоризонти“ по проект „Тракийската култура в Приморска Странджа“ и община Царево.

През 2016 г. проучвания се извършиха в три сектора на обекта: сектор Източен – кв. К 10–12; Западен – кв. З5/6; и Северен – пред северното лице на оградния зид в кв. Е1 и пред вътрешното лице на оградната стена в кв. Е7/8, Ж7/8.

В кв. К10/11 от източния сектор е свален I механичен пласт. В пласта бе открито значително количество строителна керамика (плоски керемиди) и битова керамика на ръка и колело. На граница-

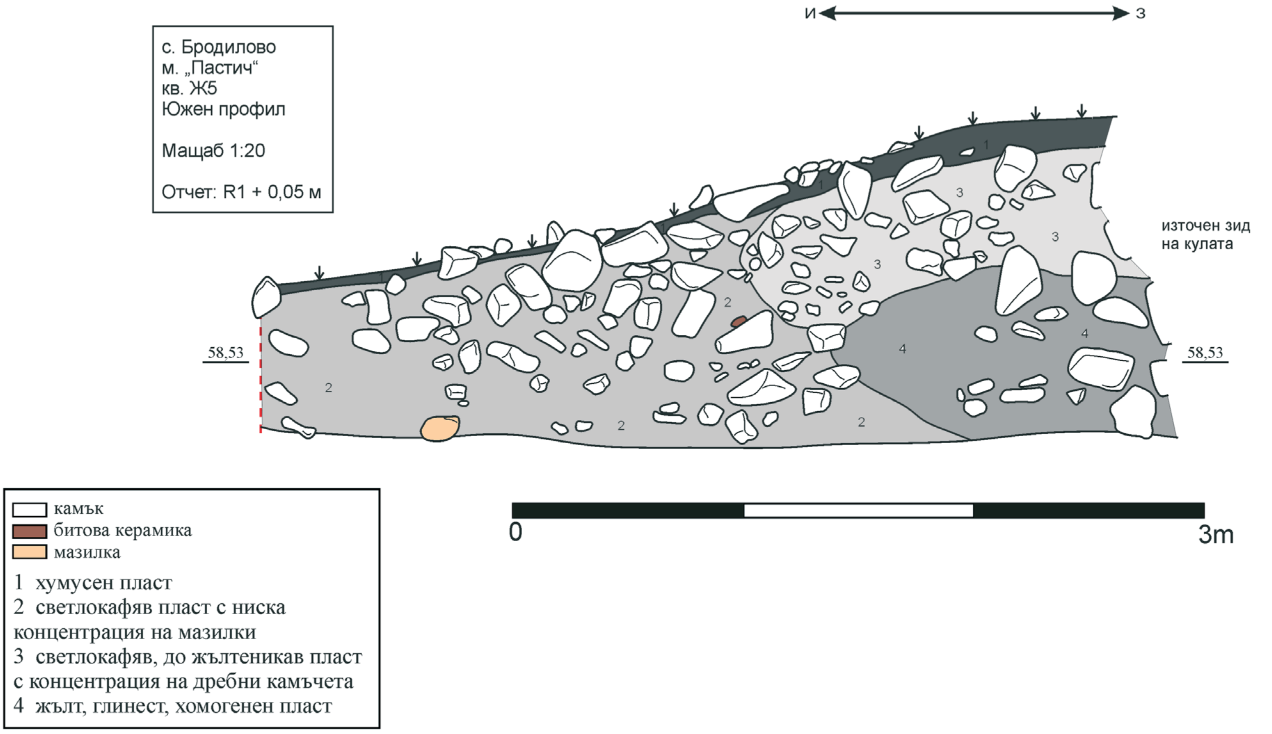

Обр. 1. Южен профил на контролното ребро в кв. Ж5

Fig. 1. Southern Section of the test rib in Sq. Ж5.

Обр. 2. Кв. Е7- трети мех. пласт.

Fig. 2. Sq. E7 – the third mechanical layer.

та между кв. К10 и К11, в северната им половина, е зачистено петно от горели мазилки. В кв. К10 е достигната материковата скала.

В кв. З5/6 на западния сектор са проучени три механични пласта. В северната част на квадратите керамиката в пластовете е в по-голямо количество в сравнение с тази от юг. Преобладават фрагментирани на място съдове от битова керамика на ръка и колело, трапезни амфори, а от луксозна керамика – чаши и купи с релефна украса, както и тънкостенни съдове с лаково покритие. Намерени са също керамично ойнохое, теракота на Афродита и фрагмент от хромел (олинтски тип). В северната част на кв. З6, до голям съд на ръка, бе открито овъглено зърно. Съдовете вероятно принадлежат на жилищното помещение, проучено през 2013 г. в кв. Ж6 и разположено на север от контролното ребро между кв. Е6 и Ж6.

След проучване на трите пласта в квадратите е достигнато до ходово ниво, представляващо настлана пътека от плочести камъни, положени с равната си страна нагоре. Пътеката е ориентирана И–З, като в единия си край достига до входа на кулата, а в кв. З6 – до по-скалистата част на терена.

Продължи проучването на участък от външното лице на оградната стена в кв. Е7 на северния сектор. В квадрата се разкрити трети ред от лицето на стената и са проучени четири механични пласта, наситени с деструкции от оградната стената. Пластовете се състоят от камъни и светлокафява пръст. В тях бяха открити малък брой фрагменти от строителна керамика (керемиди) и фрагменти от съдове на ръка. Общата дължина на разкрития участък от северната оградна стена е 19,90 м.

След вдигане на деструкциите от оградната стена в кв. Е7 и Ж7 на северния сектор, заемащи три механични пласта, се достигна до горял пласт. Върху пласта бяха открити голямо количество фрагментирани на място съдове на ръка – гърнета и чаши, струпвания от фрагменти от питос и цедка. Керамиката е вторично горяла и е с ерозирала повърхност. На същото ниво бе открит хромел, желязна кирко-брадва, връх на копие, „косер“, железни заготовки и други железни предмети, както и неорнаментирана есхара. Керамиката и предметите лежат върху тънък пласт от горяло дърво, който се намира върху пласт от отухлени мазилки. Тази ситуация е нова, тъй като в този участък за пръв път се регистрира втори период от обитаването на обекта. През него върху опожарените мазилки от първия период на обитаване е подравнено пространство, върху което вероятно е издигната дървена постройка с малки размери: приблизително 5×5 м. По своите характеристики керамиката от този втори период не може да се разграничи от керамиката от първия период на обитаване на обекта. Единствената разлика е, че изработената на ръка е почти 90%, а луксозната керамика липсва. Периодът на това обитаване би могъл да се свърже с бронзовите монети на Котис II, открити през 2014 г. на около 5 м западно от кв. Ж7, в кв. Ж8. Вторият период на обитаване на обекта, подобно на първия, е завършил с опожаряване.

След вдигане на материалите от това ниво в кв. Е7 и Ж7 е проучен масивен пласт от горели мазилки с дебелина до 0,30–0,40 м – деструкции от стените и тавана на помещение. Пространството, което заемат, е с приблизителни размери 4×4 м. Стените на помещението са били изградени от дървена конструкция, обмазана с глина. След вдигане на мазилките (след IX механичен пласт) се достигна до подовото ниво на помещението. Върху него беше разкрита голяма концентрация от фрагментирани на място керамични съдове на колело и ръка (паници, купи, питос, трапезни амфори), импортна луксозна керамика и фрагменти от орнаментирана есхара. В много от съдовете беше открито голямо количество горяло зърно от четири вида растения. В други се откри овъглена органична материя, което показва, че към момента на пожара, унищожил дома, те са съдържали храни. В югоизточния ъгъл на това помещение бяха открити загладени мазилки, върху лицето на които е нанесена дълбока геометрична украса. До тях беше открит и железен елемент, вероятно служил за прикрепването на

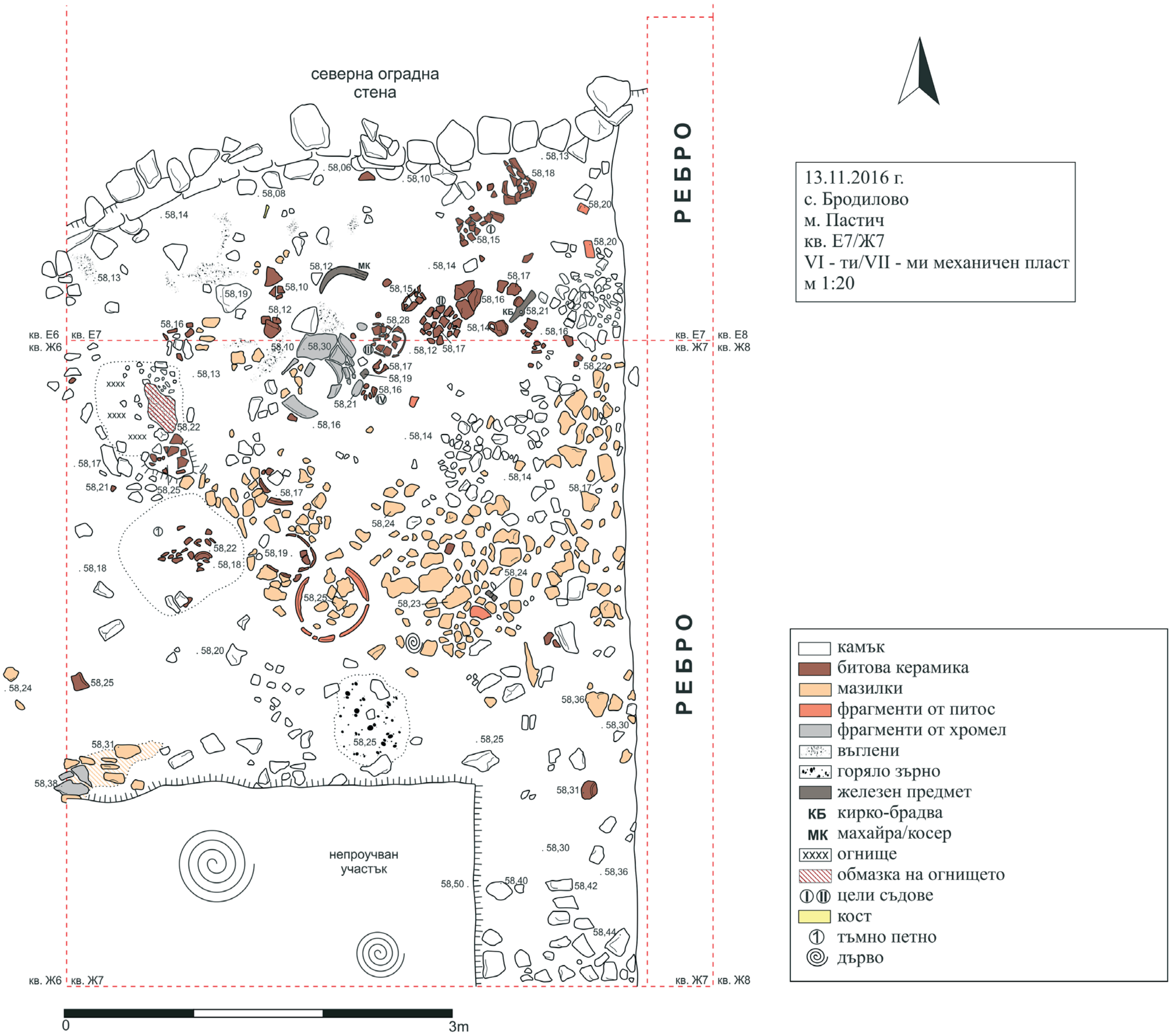

Обр. 3. Кв. Е7/Ж7 – седми мех. пласт.

Fig. 3. Sq. Е7/Ж7 – the seventh mechanical layer.

оста на дървена врата. Тези материали и тяхното разположение дават основание да се предположи, че тук е бил входът в помещението. Страниците на входа са били украсени с орнаментиран „кант“, покрит с бяла варова мазилка.

Откритите през сезона материали, преди всичко импортна керамика, в голяма степен позволяват прецизирането на хронологията на обекта и най-вече на последния етап от функционирането и унищожаването му. Домът е построен и обитаван в последната четвърт на II – първата четвърт на I в. пр.Хр. Известно време след неговото унищожаване, което най-вероятно е станало в края на 70-те години на I в. пр. Хр., обектът отново е заселен, като периодът на това второ обитаване може да се отнесе към средата на I в. пр.Хр.

ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS OF LATE HELLENISTIC FORTIFIED RESIDENCE OF A THRACIAN RULER NEAR BRODILOVO, TZAREVO MUNICIPALITY

Dejan Dichev

The excavations resumed the investigations started in 2013. In 2016, excavations were conducted in three sectors of the site – eastern, western, and northern.

In sq. E7 and Ж7 of the northern sector, evidence of a second period of habitation the site was registered for

the first time. During this period, a small wooden dwelling (c. 5×5 m) was built over the remains of burnt plasters of a dwelling from the first period. The second period, which, as the previous one, also ended with a fire, could be associated with the bronze coins of Kotys II found in 2014 in sq. Ж8 – at about 5 m to the west of sq. Ж7.

The materials discovered during this season, especially the imported pottery, allowed for more precise observations on the chronology. The residence was built and inhabited in the last quarter of 2nd and the first quarter of the 1st c. BC. Not long after the destruction of the site, probably in the end of the 70s BC, it was settled again. This second habitation could be dated to the mid-1st c. BC.

№ 19. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТЮРЗИС ОТ I В. ПР. ХР. В ОКОЛНОСТИТЕ НА ГР. ПРИМОРСКО

Иван Христов, Даниел Пантов

От 7 май до 15 юни 2016 г. продължи вторият етап от проучването на късноелинистическия укрепен обект, разположен в м. „Фармакида“ в землището на гр. Приморско (Hristov, Pantov 2016). Проучванията протекоха чрез разкопаването на 14 квадрата от план-квадратната мрежа. Целта бе да се прецизира планът на обекта и проучи максимална площ от вътрешността му (обр. 1).

На североизток от сондаж №2 с ново продължение, обозначено като сондаж №8 (кв. В8, В9, Б8 и Б9), беше проучена северната периферия на жилищната сграда. От сградата, чиито зидове бяха открити в сондажи №№ 5 и 6 през 2015 г., беше открит северният зид с дебелина 0,45 м, който е служил за основа на кирпичена стена. Зидът е открит в субструция и бил изграден от дребни ломени камъни, споени с кал. В проучената част от обекта бе открит *in situ* цял питос (обр. 2). Проучването на сградата през двата сезона показва, че тя е заемал площ от 72 кв.м. Североизточният ѝ край е бил долепен до крепостната стена. Очевидно сградата е била двуделна, с предполагаем вход на югозапад. Основното помещение, в което през 2015 г. бе открито огромно количество фрагментирана импортна керамика от Мала Азия, е с дължина около 8 м и ширина 6 м. Второто помещение се разпростира в посока крепостната стена с ширина 3,50 м. Тук под пласт от нападал кирпич са открити бронзова монета на Мос-

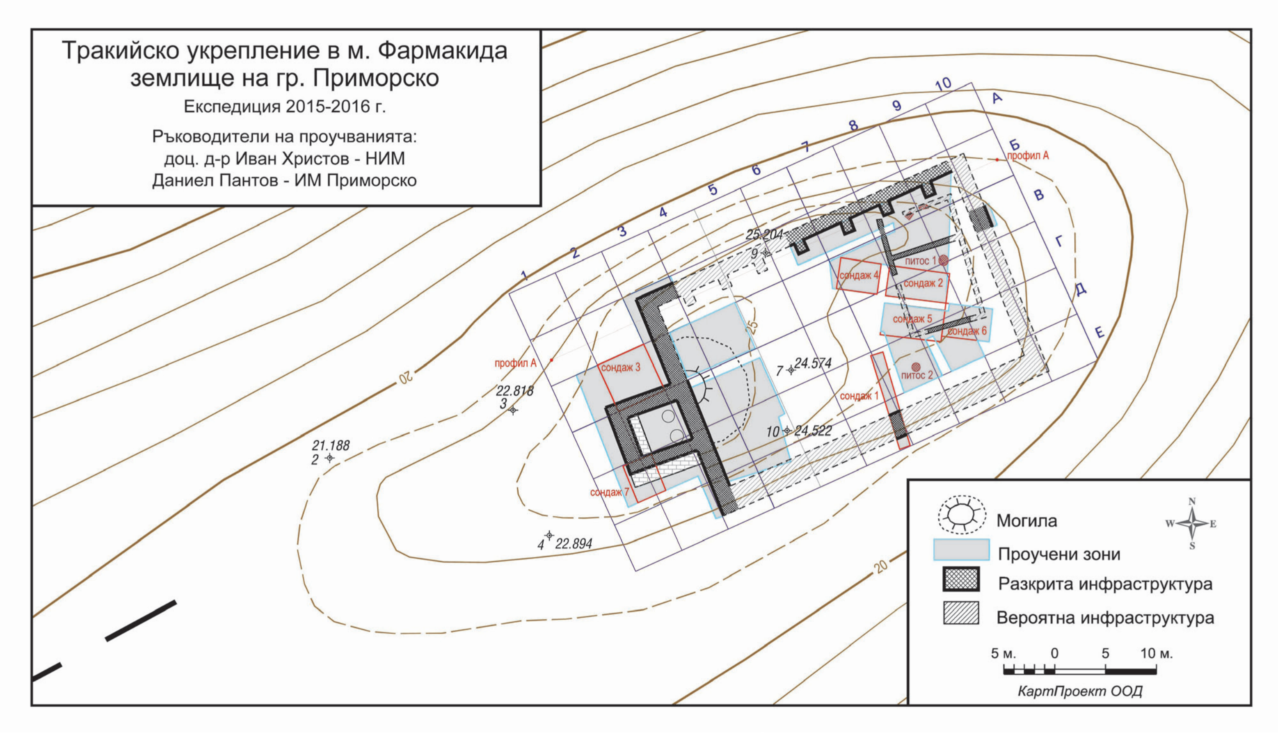

Обр. 1. План на обекта и проучените участъци.

Fig. 1. General plan of the site and the excavated sectors.

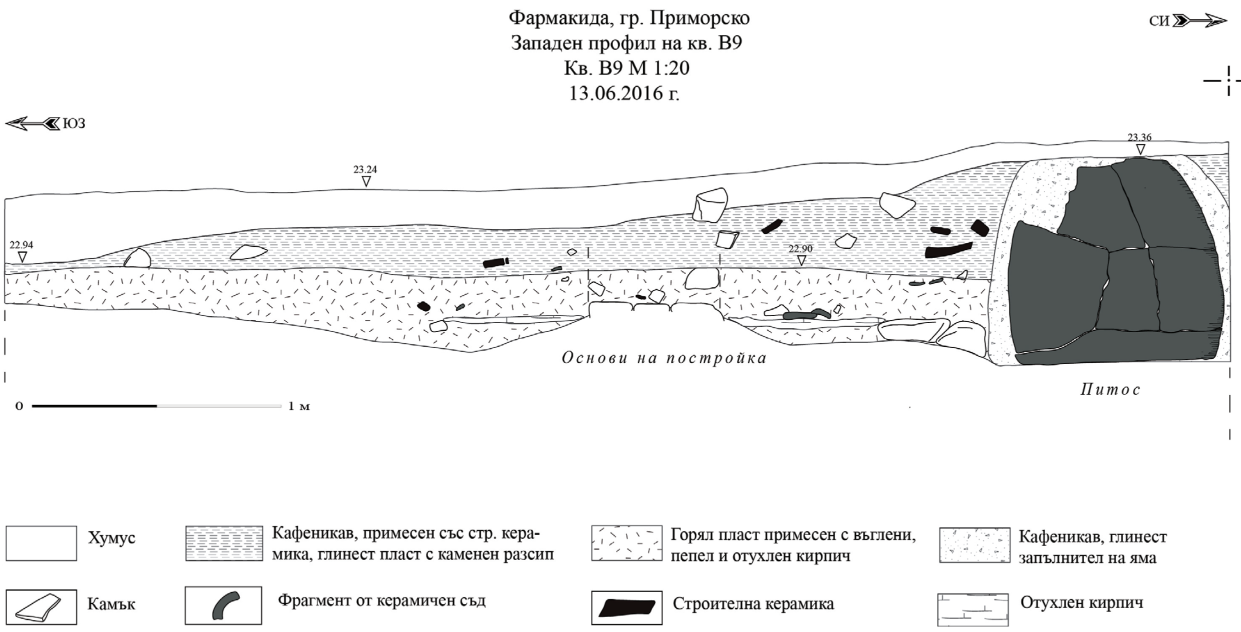

Обр. 2. Западен профил в кв. В9-вътрешността на жилищна сграда.

Fig. 2. Western section in sq. B9 in the interior or of the residential building.

тис и сребърен денар на консула C. Coelius Caldus от 51 г. пр. Хр. – с уговорката, че денарът е износен и е циркулирал вероятно и след средата на I в. пр.Хр. В същия контекст са намерени и няколко сравнително цялостно запазени керамични съда от късноелинистическата епоха.

При разкопаването на кв. Б9, Б8, Б7 и отчасти Б6 беше открито вътрешното лице на северозападната крепостна стена на дължина 20 м. Стената е с дебелина 1,50 м и е запазена в суперструкция до 0,60 м. Субструцията е едва 0,20–0,30 м, като основата ляга върху скала. Характерно на въпросния участък от стената е наличието средно през 3,50 м на четири пиластра с ширина 1 м, издадени на 1 м във вътрешността на обекта (обр. 3). Тези пиластри са конструктивно свързани със стената и са служели да носят бойната платформа за охраната на тюрзиса. По всяка вероятност пиластрите са били свързани във височина с дървени греди. На определена височина над каменната основа стената е преминавала в кирпичена надстройка. Именно под паднал кирпичен пласт в кв. В7 бе открита тетрадрахма на Тасос – келтски варваризиран вариант. Монетата е с медно ядро и се датира след 72 г. пр. Хр., като горната хронологическа граница може да бъде отнесена до 30-те години на I в. пр.Хр.

Обр. 3. Пиластри на северозападната стена.

Fig. 3. Pilasters on the northwestern wall.

В кв. В3, Г3 и Д3 се проучи вътрешното лице на югозападната стена и участъци, разположени в непосредствена близост до нея. Дебелината на стената в тази зона е 1,70 м. Съдейки от стратиграфската ситуация точно зад кулата, можем да твърдим, че тя е била изградена във височина навсякъде с камък.

Въз основа на археологическите проучвания през 2015 и 2016 г. можем да обобщим, че обектът е функционирал от края на II в. пр. Хр. до към 40-те години на I в. пр. Хр. Това се доказва от анализа на нумизматичния материал и керамиката.

Строителната керамика е представена от фрагменти от коринтски плоски и лаконски покриващи керемиди. Така приложената смесена техника и особено използването на лаконски покриващи керемиди е явление, характерно за късноелинистическата епоха, докато в Аполония например за IV–III в. пр. Хр. е характерно използването преди всичко на коринтски покриващи керемиди. От местната тракийска керамика преобладава работената на ръка, като това са преди всичко съдове за съхранение на храни – гърнета, кратеровидни съдове и питоси. Тя съставлява едва 30% от общия керамичен материал. Според наблюденията върху керамичните фрагменти от обекта, импортната керамика се датира във времевия диапазон между средата на II в. пр. Хр. и средата на I в. пр. Хр. Те принадлежат към следните керамични групи: монохромна трапезна керамика, представена от няколко типа купи; чаши с релефна украса; съдове с апликирана украса; съд тип *terra sigillata*; лампи; амфорна тара – фрагменти от амфори, устия, дръжки и столчета. Присъстват характерните за периода отворени и затворени форми.

Фрагментите от амфори, открити на обекта, принадлежат към разпространените през периода II–I в. пр. Хр. типове на различни производители: Кос, Родос, Синопе и Книд. Предимно са представени дъна и дръжки на амфори и сравнително малко устия.

На обекта са открити повече от 30 бойни топки. Намират се както в насипите на крепостната стена и кулата, така и във вътрешността на обекта. Тежат средно от 1 до близо 6 кг и имат диаметър от 9 до 18 см.

Разкопките през двата сезона на Фармакида изясниха до голяма степен планировката на обекта, като от него са проучени прибилзително 70%, с което опасността той да бъде прекопан от имянари е избегната. Започнат е процес на проектиране с цел консервация на югозападната крепостна стена и кула.

Литература

Hristov, Pantov 2016: Iv. Hristov, D. Pantov. Farmakida. Study of a τύρσις from the Hellenistic period in the Farmakida locality, Primorsko municipality, 2nd–1st c. BC. Sofia, 2016.

ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS OF A TYRSIS FROM THE 1ST C. BC IN THE SURROUNDINGS OF PRIMORSKO

Ivan Hristov, Daniel Pantov

The second phase of the archaeological investigations of the Late Hellenistic fortified site in the Farmakida locality within the territory of Primorsko took place between 7 May and 15 June, 2016. Fourteen squares of the grid-plan were excavated. The aim was to specify the layout of the site and to investigate the maximum of its interior. Based on the evidence obtained during the two archaeological seasons of 2015 and 2016, the existence of the site could be dated from the end of the 2nd c. BC to the 40s BC. This conclusion is supported by the analysis of the numismatic and ceramic materials.

№ 20. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ЕЛИНИСТИЧЕСКИ ОБЕКТ В М. ГОЛЯМАТА КАНАРА, С. АЛЕКСАНДРОВО, ОБЩ. ПОМОРИЕ

Живко Узунов, Йордан Цветанов, Илияна Аролска, Богдан Атанасов

Обектът се намира върху възвишение, разположено на меандър на р. Ахелой. Регистриран е при теренни издирвания през 2007 г. и е пререгистриран през 2013 г. В резултат са установени следи от сграда на върха и постройки в неговото подножие. Сред материалите се открояват теракоти, калъп за изработка на купа с релефна украса, фрагменти от импортни съдове и др. (Михайлов 2008; Узунов и др. 2014).

Основната цел на разкопките е изясняване на селищните модели през елинистическата епоха в контактната зона между Месамбрия и близките райони от вътрешността. През 2016 г. проучванията се съсредоточиха във високите части на възвишението (обр. 1). Установи се, че няма запазен пласт, като иманярските изкопи са само една от причините за това. Основната част от обекта е разрушена през 50-те години на XX в., когато възвишението се е използвало за добив на скална маса за строителството на железопътна линия.

В проучените шест квадрата на възвишението се разкриха основно каменни разсипи от ломени камъни върху тънък пласт, след който следва материкова скала (обр. 2). Камъните са от стените от сградата, разположена на най-високата част. Между тях се откриха фрагменти от керемиди, с най-голяма концентрация в източната част на проучвания сектор. Образци от тях са взети през 2007 г. с цел установяване на наличието на местни ателиета за производство на строителна керамика (вж. Kovachev et all. 2011).

Керемиденото струпване не е покрив *in situ*, а е следствие на преотложени материали, разбъркани при изкопите работи по време на функционирането на кариерата и иманярски дейности след това. Само в един от квадратите, непосредствено върху материковата скала, бе разкрита част от глинена замазка на под, която се е отухлила вследствие от висока температура.

В подножието на възвишението бяха заложени два сондажа с цел изясняване наличието на структури в тази част. Тук обектът също е сериозно пострадал от иманяри, като изкопите са направени с багер.

В първия сондаж отново бе разкрит каменен разсип от ломени камъни, но не бяха регистрирани запазени съоръжения или постройки. Както на възвишението, така и тук между камъните се откриват фрагментирани керемиди.

Обр. 1. Общ изглед към проучваните части на възвишението.

Fig. 1. Excavated area on the hilltop.

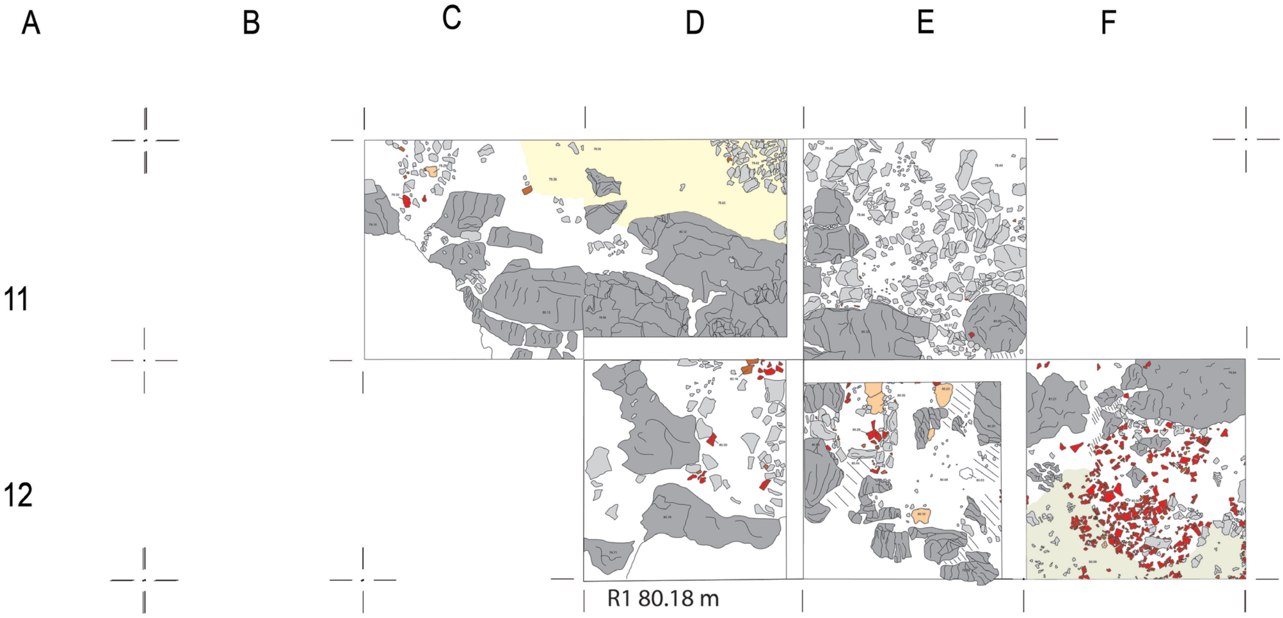

Обр. 2. План на проучваните части на възвишението.

Fig. 2. Plan of excavated structures on the hilltop.

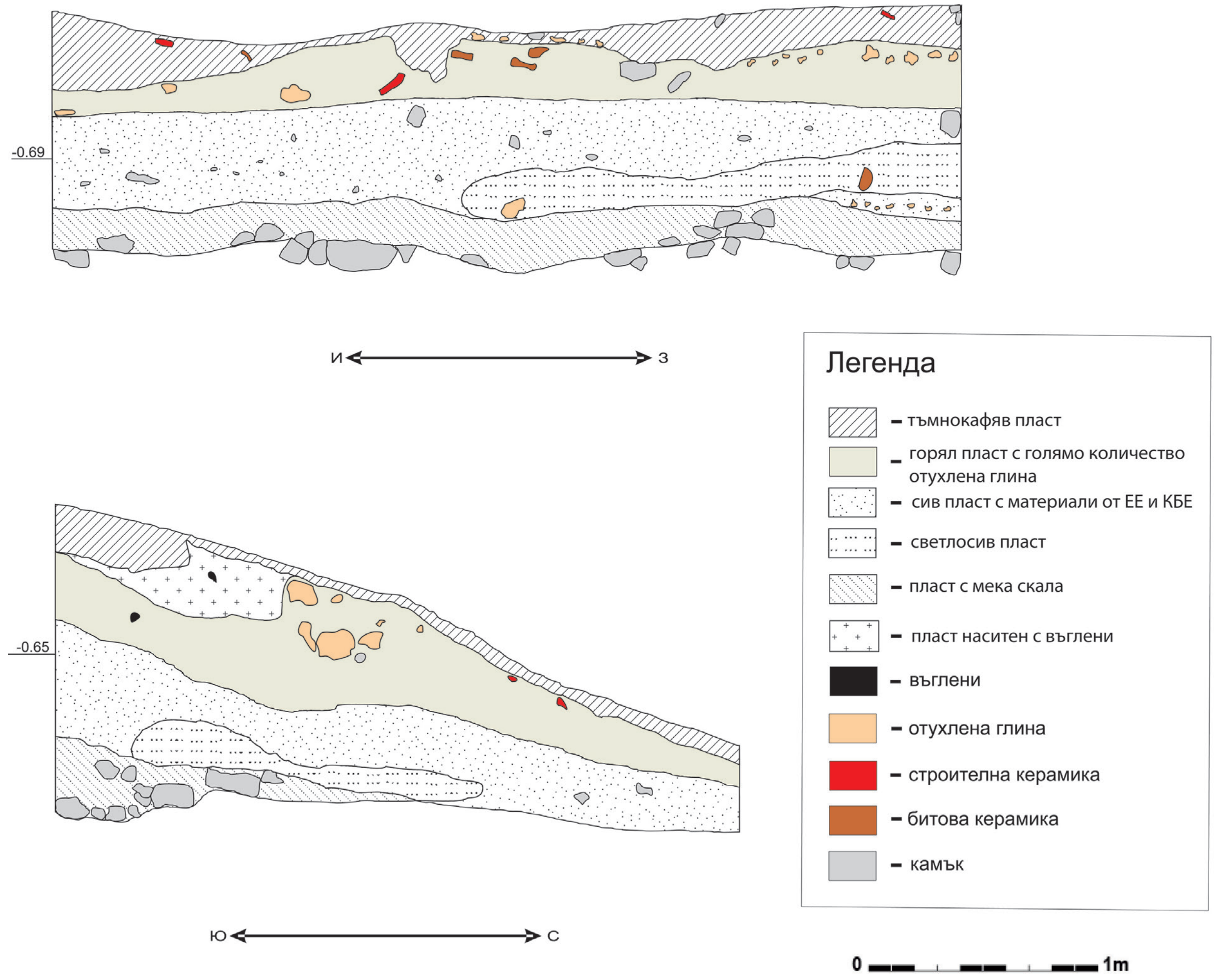

Обр. 3. Сондаж 2. Южен и западен профил.

Fig. 3. Trench 2. Western and southern section.

В сондаж 2 непосредствено под хумусния пласт се разкри опожарен пласт с късове отухлена глина от стенна мазилка, които принадлежат на постройка, разположена в подножието на възвишението (обр. 3). В пласта още се откриват животински кости и фрагменти от керамични съдове от късноелинистическата епоха. На около 0,20 м дълбочина от горния пласт следва друг пласт, в който отново се разкриват отухлени късове мазилки от съоръжения и стени. Няма запазени структури, като материалите показват, че пластът е от елинистическата епоха.

В сондажите се установиха по-ранни материали на обекта от времето на КБЕ, култура Кослоджени III, фаза Радовану. Те са преотложени, без контекст, като основната причина за това е обитаването на хълма и подножието му през елинистическата епоха.

Материалите от деструктиралите части от сградата на възвишението показват, че горната граница на съществуването на обекта може да бъде поставена през втората половина на III в. пр.Хр. Потвърждение на това са една бронзова монета и амфорен печат. Монетата е от от т.нар. „Каваров тип“ сечена в периода 245/235–215/210 г. пр. Хр. (Karayotov 2009, 43). Амфорният печат – Παρίων, също се датира във втората половина на III в. пр. Хр.[1]. Останалите материали се разполагат най-общо от средата на III до първата четвърт на I в. пр. Хр. Липсата на запазен културен пласт прави невъзможно проследяването на отделни фази или преустройства, предположени от наблюденията на база разлики в типовете керемиди.

За разлика от горните части, стратиграфските наблюдения от сондаж 2 показват поне две фази на обитаване в тази част на подножието, видими чрез два пласта, в които се регистрират опожарявания. Материалите в долния пласт насочват отново към времето от средата и третата четвърт до края на III в.

[1] Амфорните печати са определени от гл.ас. д-р Калин Маджаров (НАИМ-БАН). Проучвателите изказват искренна благодарност за оказаната помощ.

пр. Хр. Откритите до този момент в по-късния пласт фрагменти от луксозни фирнисови и лакови съдове от трапезна керамика насочват към времето на II до първата четвърт на I в. пр. Хр. Без контекст, близо до повърхността, остават два печата – Διογένης Διόσθυος и Παρίον (трета четвърт – края на III в. пр. Хр.), които са попаднали в сондажа с други материали след свличане от горната част на възвишението.

Въпреки липсата на запазени структури и масивната добивна и иманярска дейност би могло да се предположи, че на възвишението от втората половина на III до първата четвърт на I в. пр.Хр. е съществувала поне една постройка със стени на ломени камъни и покрив от керемиди. Бяха регистрирани следи от стъклена шлака, които индикират производство на стъклени продукти, но на този етап е рано да се правят заключения за функциите на сградата. Проучванията в подножието също показват синхронно обитаване. За разлика от сградата на върха, постройките в ниските части са били изградени с плетено-колова конструкция.

Литература

Михайлов 2008: Й. Михайлов. Теренно издирване на археологически обекти в землищата на селата Бата, Габерово, Медово, Порой, Александрово, общ. Поморие. – Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 789.

Узунов и др. 2014: Ж. Узунов, П. Лещаков, А. Божкова, П. Кияшкина, П. Делев, И. Карайотов, Я. Мутафчиева, И. Киров. Теренни издирвания на археологически обекти в общ. Несебър и Поморие. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 650–653.

Karayotov 2009: I. Karayotov. The coinage of Mesambria. Vol. II. Bronze coins of Mesambria. Burgas, 2009.

Kovachev et all. 2011: V. Kovachev, T. Stoyanov, T. Stanimirova, D. Stoyanova, I, Lozanov, V. Mladenov. Archaeometric Study of Hellenistic Roof Tiles and Amphorae from Apollonia and Mesambria: An Attempt at Identifying Local Production. – In: C. Tzochev, T. Stoyanov, A. Bozkova (eds.). PATABS II. Production and Trade of Amphorae in the Black Sea. Sofia, 2011, 203–244.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION OF HELLENISTIC SITE GOLYAMATA KANARA, ALEXANDROVO, POMORIE MUNICIPALITY

Zhivko Uzunov, Yordan Tsvetanov, Iliyana Arolska, Bogdan Atanasov

During the first archaeological season at the Hellenistic site Golyamata Kanara, situated on a hilltop next to river Aheloy, remains of two buildings were excavated. In mid-20th c., the hill was used as a quarry and the preservation of the structures is poor. One structure on the hilltop had stone walls and was covered with roof tiles. Pan and cover tiles have been identified. The former are only Corinthian, but the latter are both Corinthian and Laconian. The structure dates from the second half of the 3rd to the first quarter of the 1st c. BC.

Two trenches were excavated at the foot of the hill from the northwest. The results indicate burned down structure with wattle-and-daub construction. Two coins were found in the level, dating the building to the second half of 3rd – first quarter of the 1st c. BC.

№ 21. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ ОТ КЪСНИЯ ХАЛКОЛИТ И КЪСНОЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА В М. СКУМСАЛЕ ДО ГР. СТРЕЛЧА, ОБЛАСТ ПАЗАРДЖИК

Алексей Гоцев, Васил Кацаров, Станислава Станева, Ива Начева

Археологическият обект се намира на 7 км северно от град Стрелча, с координати на мястото на проучване (Водна скала) – 42.55654/ 24.33344. Разположен е на южния склон на Същинска Средна гора, в подножието на връх Стръмонос – 1423 м. Средната надморска височина на обекта е 750–850

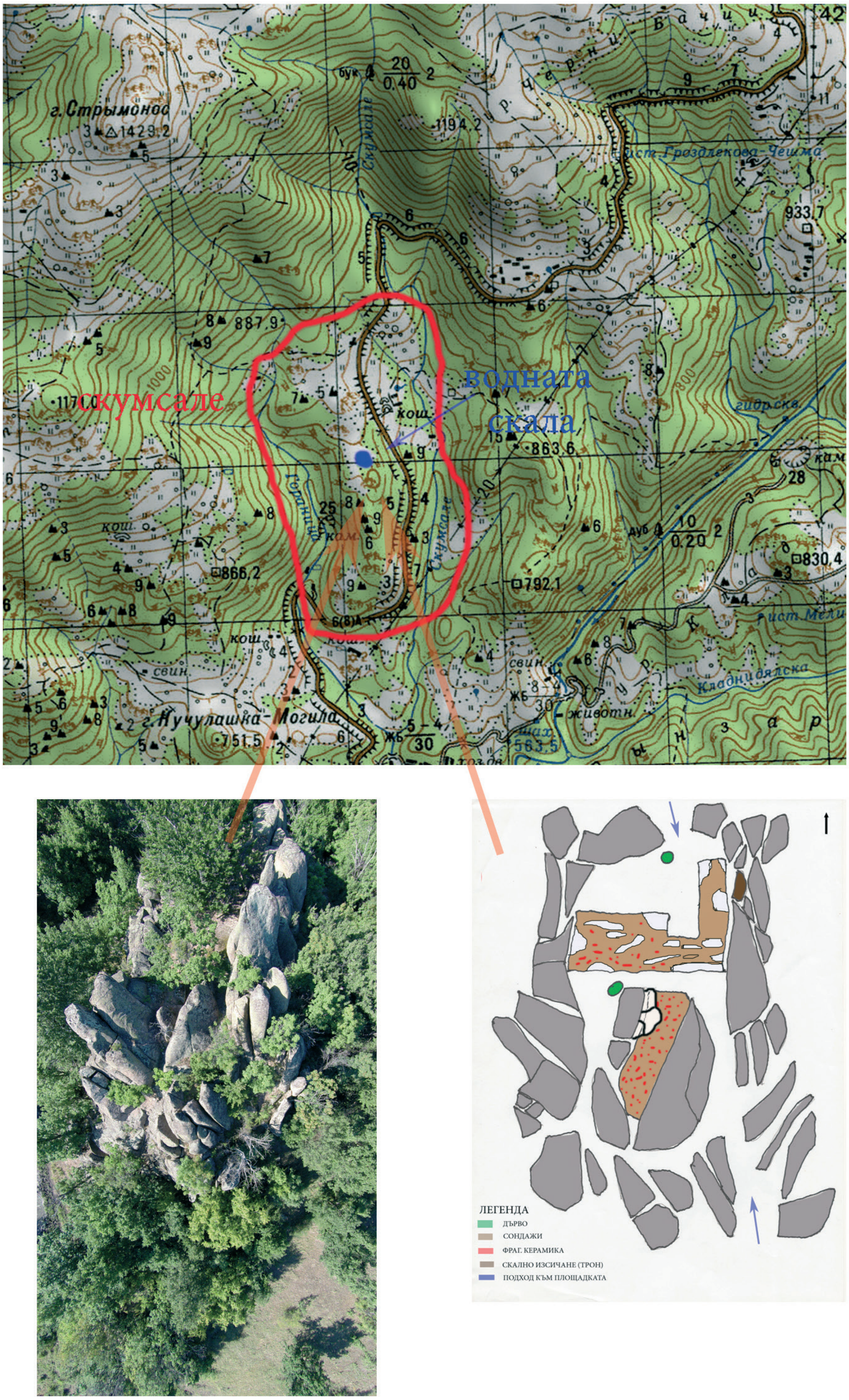

Обр. 1. Топографска карта със снимка от въздуха и окомерна скица на проучвания обект.

Fig. 1. Topographic map, aerial photograph, and sketch of the site.

м и той обхваща билото на водоразделен рид, ориентиран С–Ю, с наклон в южна посока (обр. 1). От изток и запад завършва със стръмни гористи склонове, които се спускат към дерета, явяващи се десни притоци на р. Стрелчанска Луда Яна. На юг границата е асфалтовият път Стрелча–Копривщица. Северната граница не е ясна и тук теренът плавно се издига към централното било на Средна гора. Общата площ на обекта е приблизително 60 дка.

През 2016 г. съсредоточихме археологичните проучвания в северната част на мегалитния скален комплекс, върху и в подножието на скален откос, носещ името Водна скала. Откосът е разположен източно от Малък Белανταш, на който през 2011 г. са правени проучвания. Водната скала представлява издължен скален хълм с неправилна овална форма, ориентиран С–Ю. Теренът около скалния откос е сравнително равен, с естествен наклон на юг. От трите страни скалният откос е заобиколен от блато, което тази година бе пресъхнало. Най-лесният подход към върха е от юг и отчасти от север. На върха на Водната скала, под скалата, върху която е разположен т.н. „Трон“, личи заравнена площадка с приблизителни размери 12×5 м и ориентирана С–Ю, с наклон на север. Тя е обградена от изток и от запад със скални монолитни блокове, като източният е по-висок от западния. Не се забелязват изсичания върху скалните блокове и съвременна намеса.

Цялото скално възвишение е с приблизителни размери 80–100 м (С–Ю) и 60–70 м (И–З), с височина ок. 15–20 м спрямо околния терен (обр. 1). От върха на Водната скала, непосредствено над правоъгълната площадка, се открива много добра видимост както към целия обект, така и към подобните регистрирани в района местности Кочулата и Кулата. При ясно време се вижда част от Горнотракийската низина и северните склонове на Западните Родопи.

Вниманието ни беше привлечено от естественото разположение на скалния откос, който доминира над околния терен, от липсата на видима съвременна намеса върху скалните монолитни блокове, от пресъхналото блато като най-близък водоизточник и от разположения на върха скален монолитен блок, наподобяващ формата на скален трон. Трябваше да се проверят и потвърдят и постигнатите резултати от предишните проучвания в тази част на обекта, където бяха открити материали от халколита.

Заложени бяха 16 сондажа в подножието от всички страни на Водната скала и на площадката, разположена непосредствено под върха на хълма.

В Сондаж 6/16 в непосредствена близост до блатото регистрирахме каменно струпване на дълбочина 0,50 м от нивото на околния терен. Около каменното струпване се откри горяло петно пръст, наситено с въглени и фрагменти керамика. Общо керамиката се отнася към късножелязната епоха, като преобладават фрагменти от съдове, правени на ръка. Прави впечатление, че част от фрагментите не са доизпечени и се разпадат лесно при допир.

В сондаж 7/16, който е в непосредствена близост, се документира следната ситуация: на дълбочина 0,50–0,60 м от нивото на околния терен се откри железен връх на копие, умишлено прегънат между втулката и листа (обр. 3). Под него се разкри горял пласт, наситен с въглени и фрагменти керамика, отнасящи се към късножелязната епоха. Преобладава керамиката, работена на ръка, като и тук част от нея е с много лошо качество на изработка. Откритият връх на копие е с дължина 0,17 м, максимална ширина 0,02 м и диаметър на втулката 0,022 м. Острието е умишлено огънато в плоскостта на листовидната му част, където започва втулката. Поради корозията е трудно да се определи дали листовидната част е продължавала до самия връх на острието, или последното е било оформено като

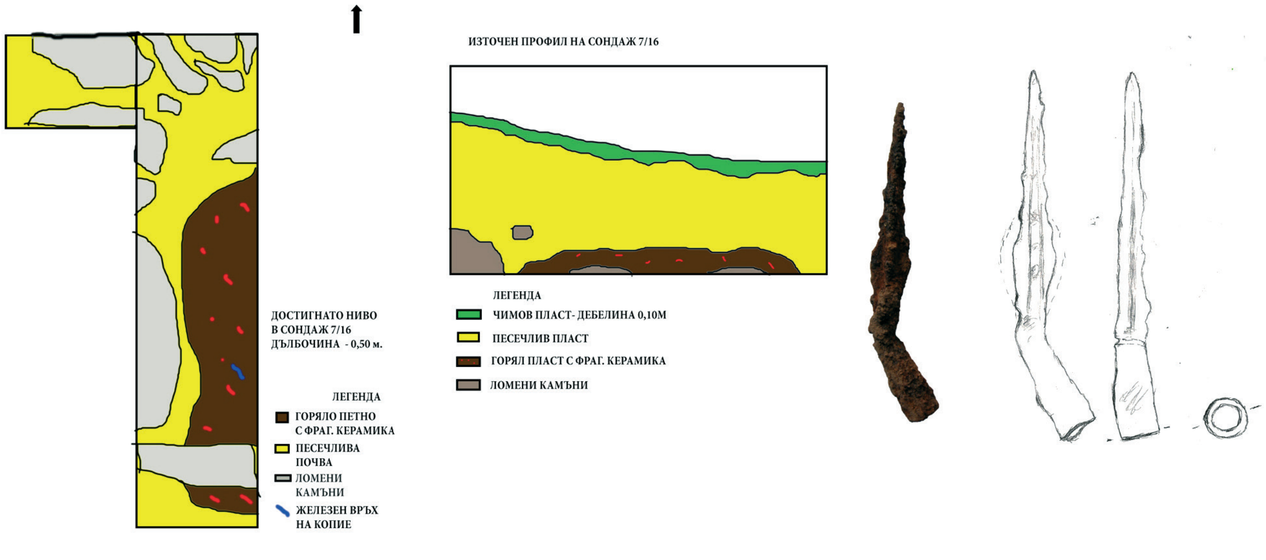

Обр. 2. Сондаж 7/16 и железен връх на копие от КЖЕ.

Fig. 2. Trench 7/16 and iron spearhead from the Late Iron Age.

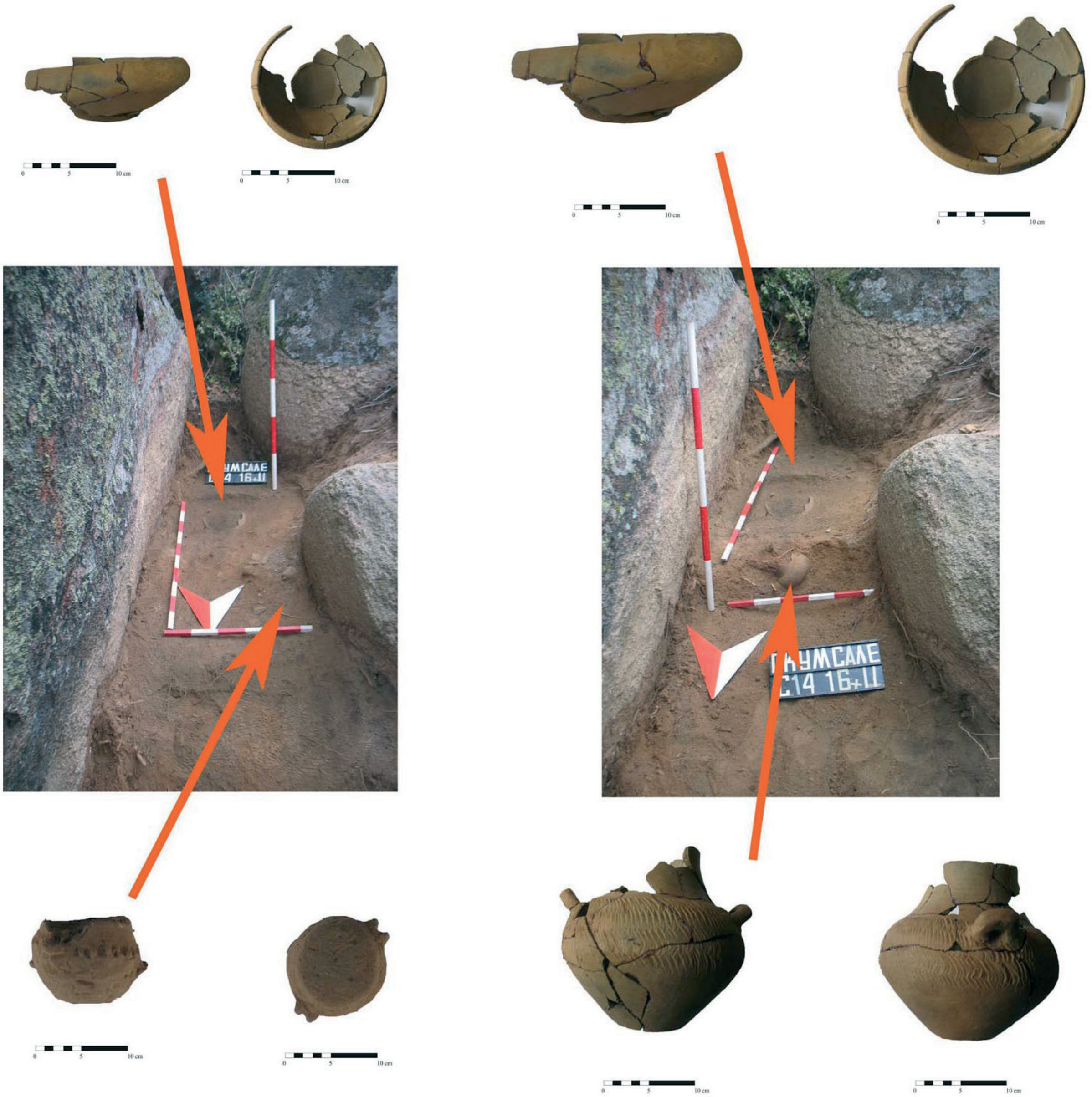

Обр. 3. Сондаж 14/16+11, ситуация и открити материали от Късния Халколит.

Fig. 3. Trench 14/16+11, situation and materials from the Late Chalcolithic Period.

остър шип. Този тип върхове на копия са популярни в Древна Тракия през КЖЕ и то по-скоро през втората ѝ половина. Най-близки паралели има в проучения некропол в Панагюрски колони. Малките размери на копието вероятно означават, че оръжието е било предназначено за хвърляне.

Заравнената площадка на върха на Водната скала – под скалата, върху която е разположен т.н. Трон – е обградена от изток и от запад с монолитни скални блокове. Не се забелязват изсичания върху скалните блокове. Проучванията на площадката дадоха интересни резултати:

- Откриха се цели съдове, депонирани в скалните процепи. На този етап се отделят 4 глинени съда, които са почти изцяло запазени и явно са умишлено оставени в този си вид на върха на скалата. Тази практика контрастира до известна степен с обичая на свещените места да се оставят предимно фрагменти от глинени съдове (обр. 2).

- В сравнително малък участък върху скалния откос бяха документирани няколко различни нива в културните напластявания, всяко със свои характеристики и различен керамичен материал. Тази регистрирана вертикална стратиграфия говори за продължителност и своеобразна еволюция в обичая да се депонира керамика на този тип археологически обекти.

- Разположението на целите съдове, тяхната позиция, поставянето на малкото съдче с дъното нагоре и пр. трудно би могло да се обясни с пряко практическо усвояване на това място. Още повече

като се вземат предвид и неговите природни особености, които не се свързват нито с поселищни, нито с фортификационни дадености.

- Интересно е присъствието на материали от късния халколит върху скалния масив Водната скала, върху която няма скални изсичания, които често се срещат върху другите скали в района на Скумсале.

- Прави впечатление, че при всички досегашни проучвания и в северния и южния участък на Скумсале се откриват еднотипни материали от КЖЕ. Явно усвояването на пространството (под една или друга форма) е обхващало цялата територия на паметника. По отношение на материалите от халколита нямаме такава сигурност, което може да се обясни отчасти с ограничения обхват на проучванията досега.

Литература

Gotsev et al. 2017: A. Gotsev, V. Katzarov, S. Staneva. Some Problems Connected with the Study of Megalithic Complexes: The Skumsale case II. – In: Proceedings of the Second International Symposium „Megalithic Monuments and Cult Practices". Blagoevgrad, 2017.

MEGALITHIC COMPLEX IN SKUMSALE LOCALITY NEAR STRELCHA

Alexei Gotsev, VassilKatzarov, StanislavaStaneva, Iva Nacheva

The archaeological site is located 7 km north of the town of Strelcha. Coordinates (Vodna skala) – 42.55654 / 024.33344. The documented evidence of human activity at the site belongs to two periods that are very distant in time: the Late Chalcolithic Period and the Thracian Period. Part of ceramic assemblage, collected at Skumsale, is very poorly manufactured and could have hardly been used in the everyday life of ancient population.

№ 22. СПАСИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ НА ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ В М. СВ. ИЛИЯ (КЛЕПТУЗА) ПРИ ГР. ВЕЛИНГРАД

Диана Гергова, Асен Салкин

Проучванията на светилището бяха осъществени в ограничен мащаб в рамките на 10 работни дни през септември–октомври 2016 г. с участието на Снежана Углешова, реставратор, Ат. Каменаров, Калоян Петков – СУ „Св. Климент Охридски", четирима студенти на практика от Института по археология, Държавен университет, Жешув, Полша, и четирима доброволци от Италия, по проект на Фондация „По пътя на траките" и по програма „Еразъм".

Поради необходимостта от наложителното най-бързо проучване на културните напластявания във вътрешността на основното съоръжение – кула–храм, работата бе съсредоточена в тази част на обекта.

Продължи проучването на културния слой, свързан с първия етап от функционирането на кулата–храм, на дълбочина 0,60–0,90 м от страницата на входа, маркираща началото на втория етап на изграждане и функциониране на кулата–храм. След почистване бе документирана ситуацията на дълбочина 0,60–0,70 м. На тази дълбочина при южната стена се намират плочестите камъни, които маркират етап от депонирането на дарове – подобно на практиката, регистрирана в светилищата в района, например Бабяк и Острец. В пласта от горяла черна пръст в южната част на помещението бяха открити множество фрагменти керамика – груба с пластична украса, култова керамика, фрагменти от глинени дискове, астрагал, животински кости.

Установено бе, че пластът от черна пръст, примесен в ЮЗ ъгъл и с житни зърна, покрива на дълбочина 0,80 м ниво от плътно подредени глинени мазилки покрай западната стена и от нападали големи късове мазилки в ЮИ част на помещението.

Обр. 1. План на светилището с проучвания участък.

Fig. 1. Plan of the sanctuary with the investigated area.

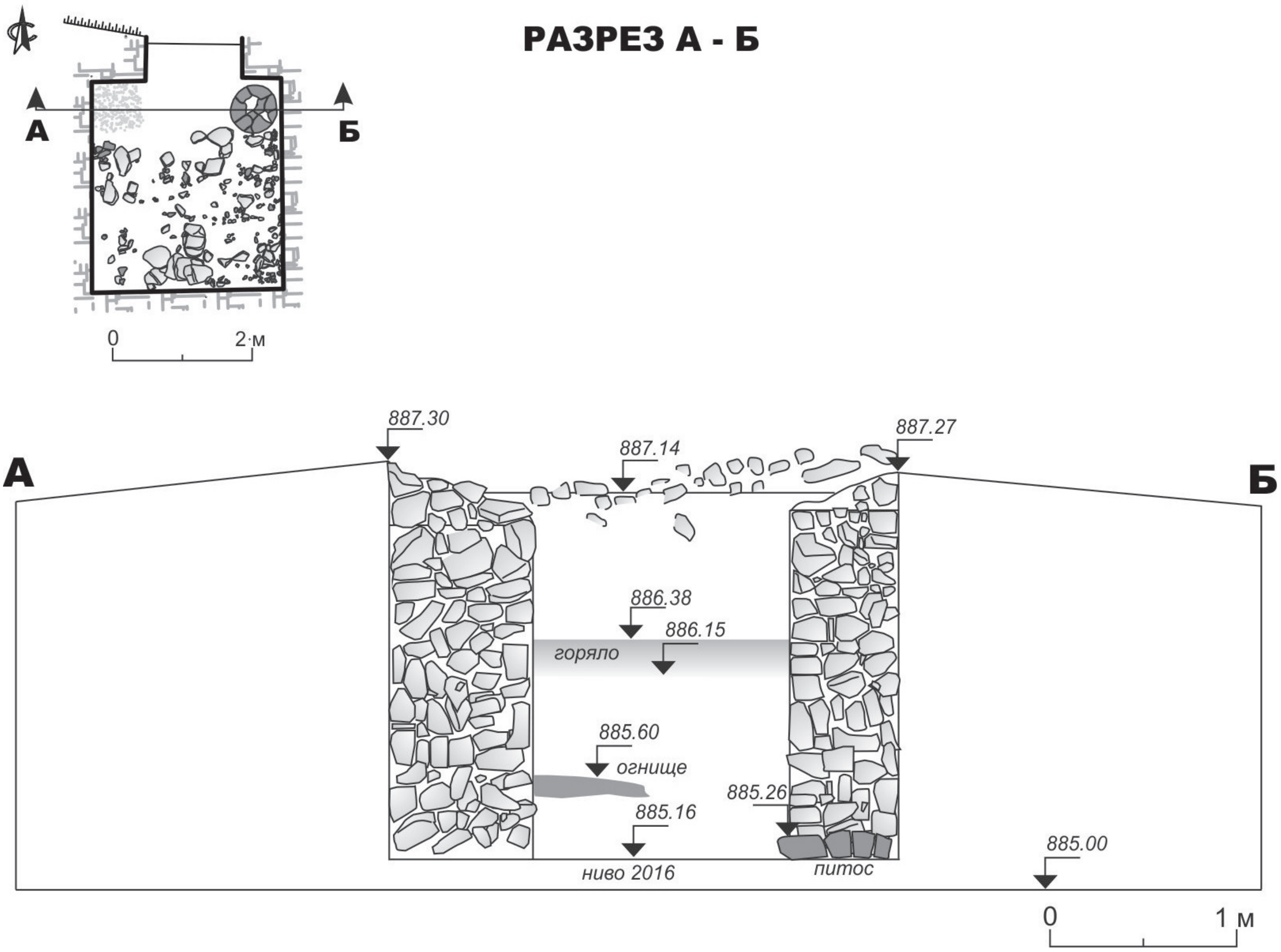

Обр. 2. Разрез на ситуацията във вътрешността на основното съоръжение.

Fig. 2. Section of the interior of the tower – temple.

При питоса в СИ ъгъл на помещението на тази дълбочина бяха открити подредени в кръг късове мазилки и фрагменти керамика. След вдигането им непосредствено до него бяха открити фрагменти от съд с украса тип „Цепина“ с черен цвят и беше разкрита горната част – устие и две дръжки – на цяла каничка, положена до питоса на по-ниско ниво.

На дълбочина 0,90 м в северната част на помещението, пред входа, бяха разкрити неправилна дъга от светла глина с фрагменти керамика, а непосредствено до нея – останки от огнище с разрушена горна повърхност с диаметър 0,40 м, разположено пред входа на съоръжението.

Откритата при разкопките през 2015 г. монета на Хистиея от 196–146 г. пр.Хр. дава *terminus ante quem* на проучваните структури.

Обр. 3. Огнището и други структури във вътрешността на храма и пред входа.

Fig. 3. The hearth and other structures in the interior and in front of the entrance of the temple.

Проучванията на този пласт подсказват отново ритуалния характер на дейностите в кулата–храм, като обогатяват с нови елементи представата за извършваните дейности и наличните структури. Наред с бъдещото проучване на огнището пред входа, ценна информация за евентуални глинени съоръжения в ЮИ част на храма ще ни дадат запазените засега на място рухнали големи късове мазилки.

Почистен бе и северният профил на могилата, наложено от частичното му разрушаване вследствие иманярска намеса в пластовете с въглени и керамика. Проучванията ще продължат през следващия сезон.

RESCUE EXCAVATIONS OF THE THRACIAN SANCTUARY AT ST. ILIYA (KLEPTUZA) LOCALITY, VELINGRAD

Diana Gergova, Asen Salkin

The excavations were concentrated in the interior of the tower–temple of the sanctuary. The investigated layers of pottery, stones and burned plaster belong to the first phase of the functioning of the sanctuary, at a depth of 0.60–0.90 m below the upper level of the early tower–temple structure.

Stone slabs near the south wall mark a phase of offerings in the interior similar to the practice documented in the sanctuaries at Babyak and Ostrec. In the layer of burned soil below them, numerous fragments of hand-made and cult pottery and clay discs were found, mixed with stones and burned plaster, a knuckle bone, and two animal bones (of a hen and of a goat). At a depth of 0.90 m, large fragments of burned plaster from a destroyed structure, the upper part of a jug, placed on a lower level, and a hearth in front of the entrance were registered.

The coin of Histiaia from 196–146 BC discovered in 2015 gives terminus ante quem for the investigated situations. The investigations in 2016 confirmed the ritual character of the tower–temple.

№ 23. ПРЕДВАРИТЕЛНИ СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ ОТ КЪСНИЯ ЕЛИНИЗЪМ ПРИ С. МОЩАНЕЦ

Таня Христова, Мартин Христов

Спасителните археологически разкопки на Обект 5, ЛОТ 3.1, АМ „Струма" (от км 363+650 до км 363+700), попадащ в землището на с. Мощанец, община Благоевград, се проведоха в продължение на двадесет календарни дни. Проученият обект се ситуира на около 900 м югоизточно от с. Мощанец. Той заема горната част на брега на съвременно дере и долните склонове на възвишението Чуката. На около 400 м североизточно от обекта е р. Струма. В очертанията на сервитута на магистралата са направени 11 сондажа, всички с ширина 2 м и различна дължина. Най-малкият е дълъг 8 м, докато най-големият е 40 м, обединяващ дължините на два сондажа. Те са успоредни на осевата линия на трасето, като са ориентирани ЮИ–СЗ по дължина. В долната част на обекта, която обхваща терасата на съвременното дере, са разположени 7 сондажа. Останалите четири са ситуирани в долната част на склона на възвишението (обр. 1).

В сондажи 8, 9 и 11 археологически материали и културен пласт не са регистрирани. Подобна е ситуацията и в Сондаж 10, като се изключат долните 2 м, в най-ниската част на склона. В сондажи 3, 4, 5, 6 и 7 се разкриха наслаги от воден поток – руслото на стара река, която най-вероятно днес се е преместила на северозапад с около 30 м и чието корито понастоящем е видно. Най-добре, с цялата си ширина, това старо русло е уловимо в Сондаж 7, като в останалите сондажи, разположени на североизток, то намалява като площ и излиза извън очертанията им и респективно извън границите на обекта, така че в Сондаж 2 то е засечено само в северозападния му ъгъл. Археологическите материали – строителна и битова керамика, както и силно корозирали железни предмети, открити в изброените сондажи, през които преминава руслото на стара река, са със силно загладени ръбове и измита повърхност, което е резултат от транспортирането им от водата. Много вероятно е в горните части на дерето и по възвишението, в посока с. Мощанец, да е имало или има обект, от който да произхождат споменатите материали.

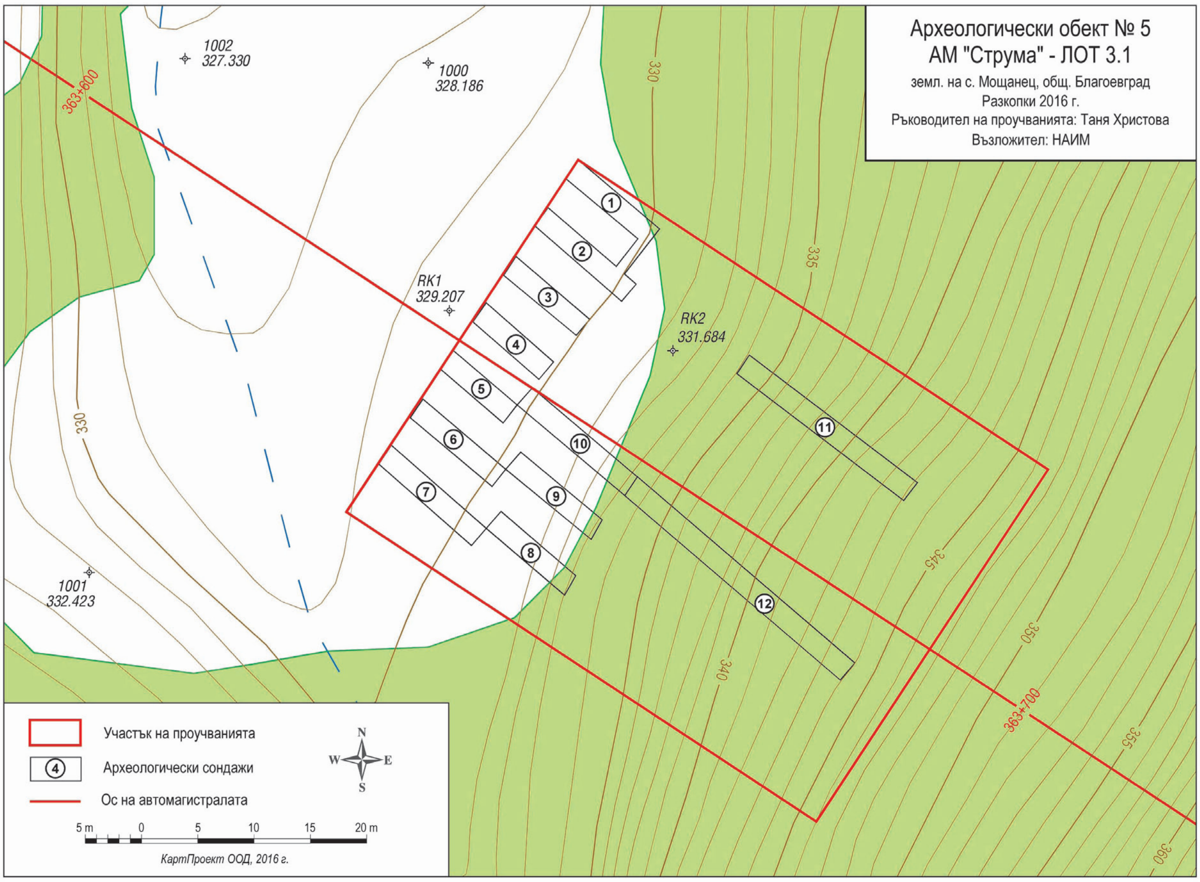

Обр. 1. Разположение на сондажите в сервитута на магистралата.

Fig. 1. Location of the trenches within the route of the highway.

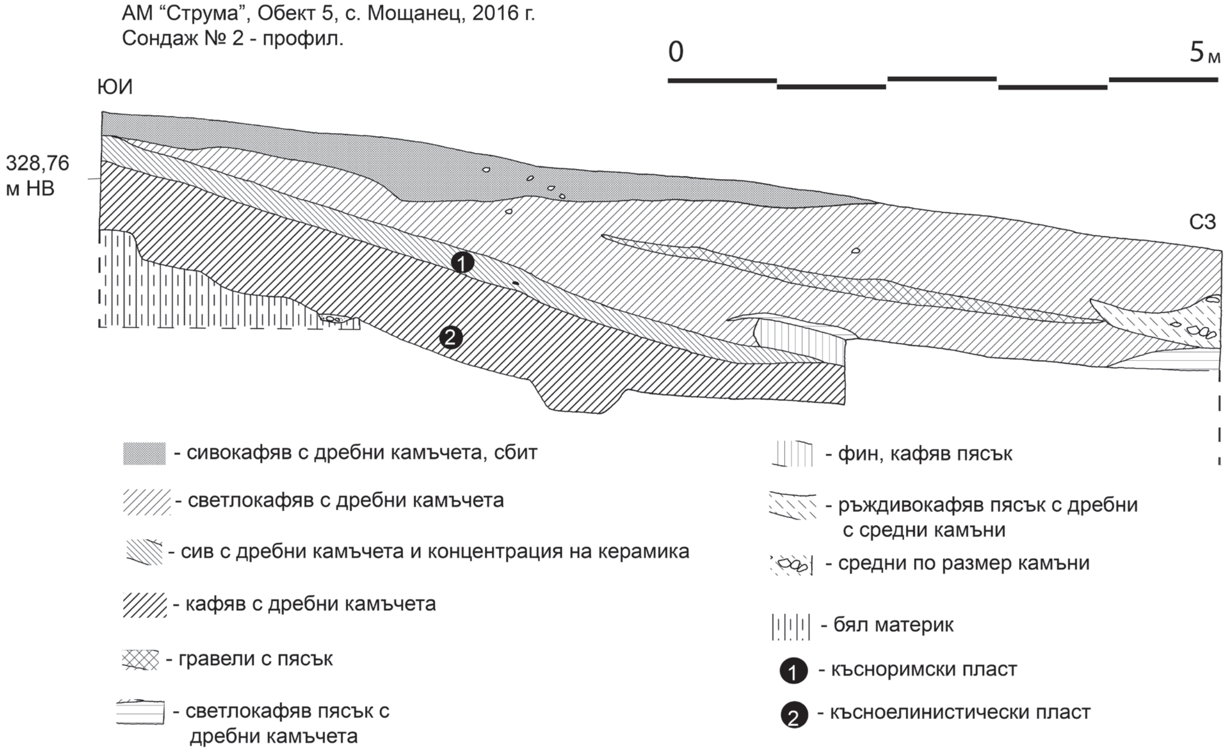

Обр. 2. Югозападен профил в Сондаж 2.

Fig. 2. Southwestern section of Trench 2.

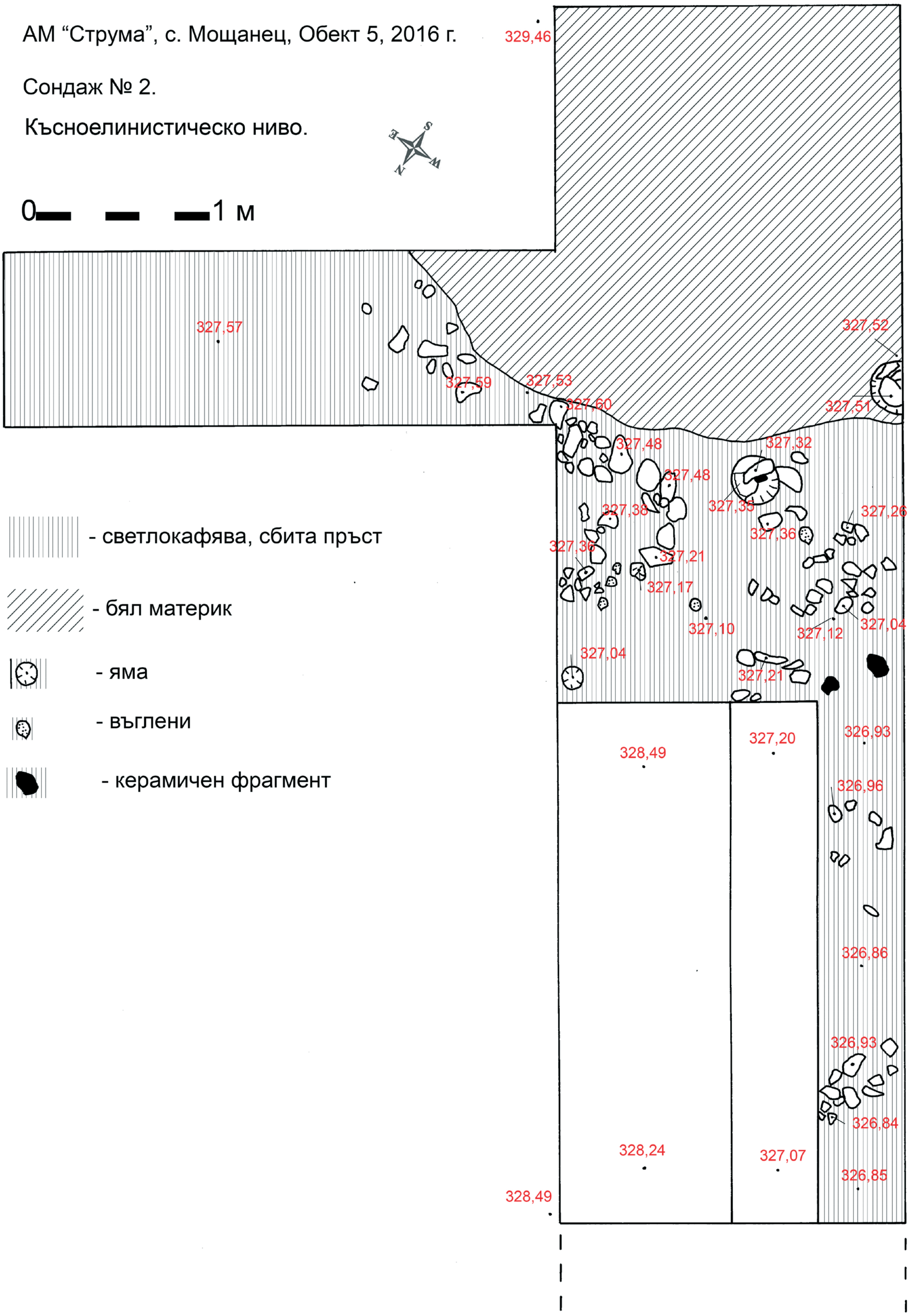

Обр. 3. Сондаж 2 – късноелинистичеко ниво.

Fig. 3. Trench 2 – Late Hellenistic level.

В сондажи 3, 4 и 10 са открити следи от човешка дейност. В горната част към склона и извън руслото на старата река са открити каменни струпвания с керамика, покрита с бяла и зелена глеч. В долната част на Сондаж 10 се разкри ситуация от струпани разрушени парчета отухлена глина (мазилки), камъни и керамични фрагменти, покрити с глеч. Около единия от камъните, който е голям и с равна повърхност отгоре, имаше концентрация от въглени и пепел. Най-вероятно той е част от огнище, изградено от големи камъни за основа, върху които се е поставял съдът за готвене. Тази теренна ситуация е разкрита непосредствено до скалата в основата на склона, като по този начин са използвали естествения терен в конструкцията. Разкритите фрагменти керамика с покритие от бяла и зелена глеч, както и откритата част от лула позволяват тези материали и респективно описаната ситуация да се отнесат към XIX в. В подкрепа на това е и информацията на местното население от с. Мощанец, според което тук се е разполагала махалата Чифутци, която през XIX в. е била залята от силно придошла река. В резултат на това природно бедствие тя се премества нависоко към билото на възвишението.

В сондажи 1 и 2 се откри археологически материал. В най-горните пластове заедно с антична керамика се появяваха и фрагменти с глеч. В дълбочина последните изчезват. Документирани са четири пласта: под съвременната повърхност следва пласт със сивокафяв цвят и плътна структура, в който археологическите материали са с ниска до средна концентрация; следва пласт със светло кафява рохка пръст, в който керамичните фрагменти са със средна концентрация; висока концентрация от керамика е регистрирана в следващия сив пласт; под него следва хомогенен пласт с кафяв цвят и рохка структура, в който керамиката е с ниска концентрация. В най-горните два пласта откритата керамика се отнася към късната античност и XIX в. В третия пласт, характеризиращ се с най-висока концентрация на материали, керамиката е основно от късната античност, докато в последния четвърти пласт керамиката е от късния елинизъм (обр. 2).

В Сондаж 2, в четвъртия пласт на дълбочина 327,06 м и на около 2 м от съвременната повърхност, се разчисти структура с петна от въглени, отделни животински кости и керамични фрагменти. На това ниво на структурата част от появилите се камъни, с големи и средни размери, оформят редица. Подобна конфигурация, но в различна посока, имат регистрираните три дупки, много вероятно от колове (обр. 3). В съседния Сондаж 1, на същата дълбочина, разкритата археологическа ситуация продължава, но в него вече се документира и периферията на структурата чрез появата на скала от изток. Много е възможно последната да маркира единия край на съоръжението. Разкритата структура представлява най-вероятно част от постройка с лека конструкция. Откритият в нея материал се отнася към късния елинизъм. Той е представен предимно от фрагментирана керамика, работена на ръка и на колело, която е покрита с налепи. Резултатите в първите два сондажа дават възможност да се предположи, че в този участък на обекта е имало поне едно съоръжение от късния елинизъм. Материалите от късната античност, открити в по-горния пласт, най-вероятно са част от периферията на римски обект или са свлечени по склона от него. Последният е регистриран на около 30 м източно от настоящите проучвания, като от него произхождат и три бронзови монети: на Юлиан и две на Константинова династия.

Фактът, че разкритата елинистическа структура, която е частично проучена в двата сондажа, попада в най-външната североизточна част на обекта и че коритото на дерето преминава северозападно от нея, дава основание да се предположи, че в очертанията на трасето на магистралата не се оформя площ, в която би могло да се развиват други подобни структури. Много е възможно те да се развиват в североизточна и източна посока от трасето на магистралата в посока към регистрирания късноантичен обект.

PRELIMINARY RESCUE EXCAVATIONS OF A LATE HELLENISTIC SITE NEAR MOSHTANETS

Tanya Hristova, Martin Hristov

The site is situated about 800 m to the southeast of the village of Moshtanets, on the upper slope of a gully and lower part of the hill called "Chukata". There were no archaeological materials in trenches 8 and 9, while trenches nos. 3–7 crossed an old riverbed. In the lower part of Trench 10, traces of human habitation and activities were documented, dated to the 19th c.

In trenches 1 and 2, Late Hellenistic and Late Antique archaeological materials were found. In Trench 2, a feature was investigated consisting of ashes, animal bones, pottery fragments, and stones; three post-holes were detected. It was probably part of a small Late Hellenistic dwelling/structure.

КЪСНОЖЕЛЯЗНА ЕПОХА

НЕКРОПОЛИ И НАДГРОБНИ МОГИЛИ

№ 24. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МОГИЛА № 1, М. НЕНЧОВИ МОГИЛИ (ТРЪНАКА) ДО С. ЧЕРНОЗЕМЕН, ОБЩИНА КАЛОЯНОВО, ПЛОВДИВСКА ОБЛАСТ

Костадин Кисьов, Десислава Давидова

Проучването се извърши с Разрешение за редовно археологическо проучване № 71/ 08.04.2016 г. Обектът е регистриран в АКБ под регистрационен № 100014081. Археологическите разкопки бяха проведени през месец септември 2016 г. от екип в състав: ръководител доц. д-р Костадин Кисьов, зам.-ръководител Десислава Давидова и Любомир Мерджанов – стажант археолог в РАМ Пловдив. Геодезическите заснемания бяха извършени от инж. Петко Златанов.

Могилният насип има следните размери: диаметър 50 м и височина 5,50 м, като общият обем на могилният насип се равнява на 16 000 м^3 в уплътнено състояние (обр. 2).

През 2000 г. поради иманярски интервенции върху могилата бяха извършени спасителни проучвания, които обхванаха единствено северозападния сектор на могилния насип, в резултат на което беше открита саркофаговидна гробница от втората половина на V в. пр.Хр. (Кисьов 2005).

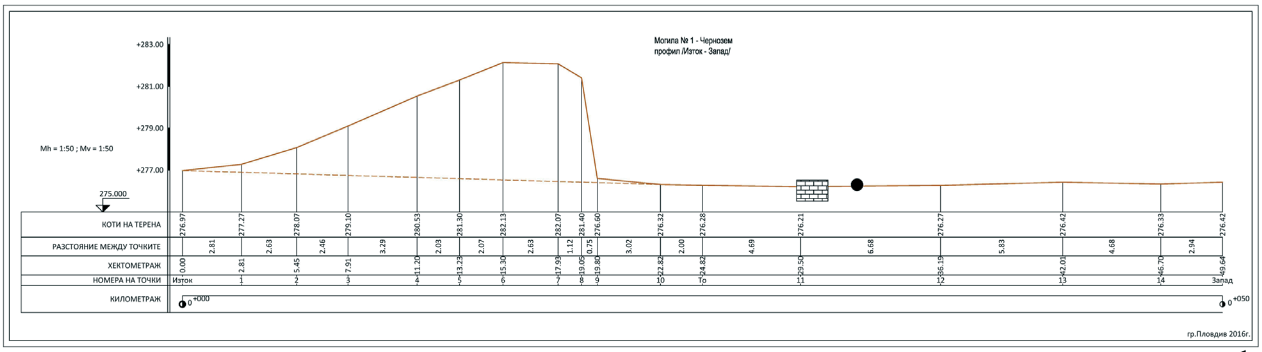

1.

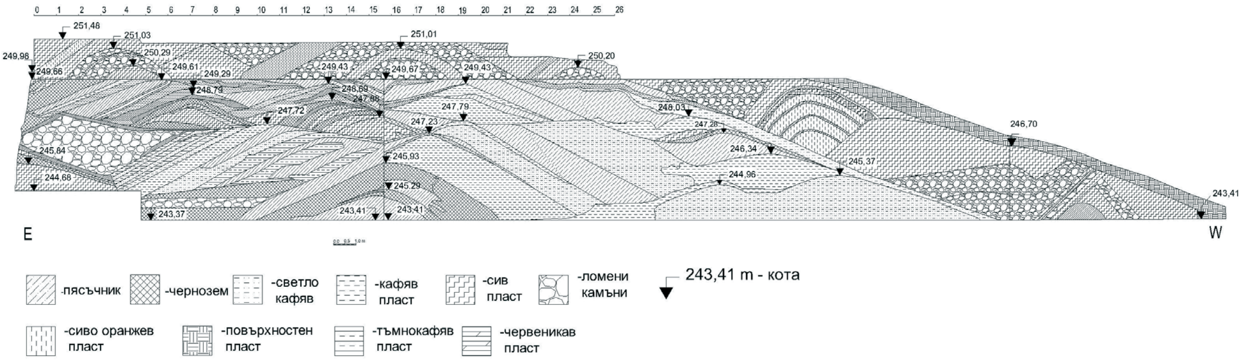

2.

Обр. 1. 1. Профил И-З: проученият сектор на могилния насип с разположение на гробното съоръжение и хоросановото петно. 2. Стратиграфски профил запад-изток (северно лице).

Fig. 1. 1. E-W profile of the excavated part of the mound with the situation of the burial structure and the place for mixing mortar. 2. Stratigraphic section W-E (northern face).

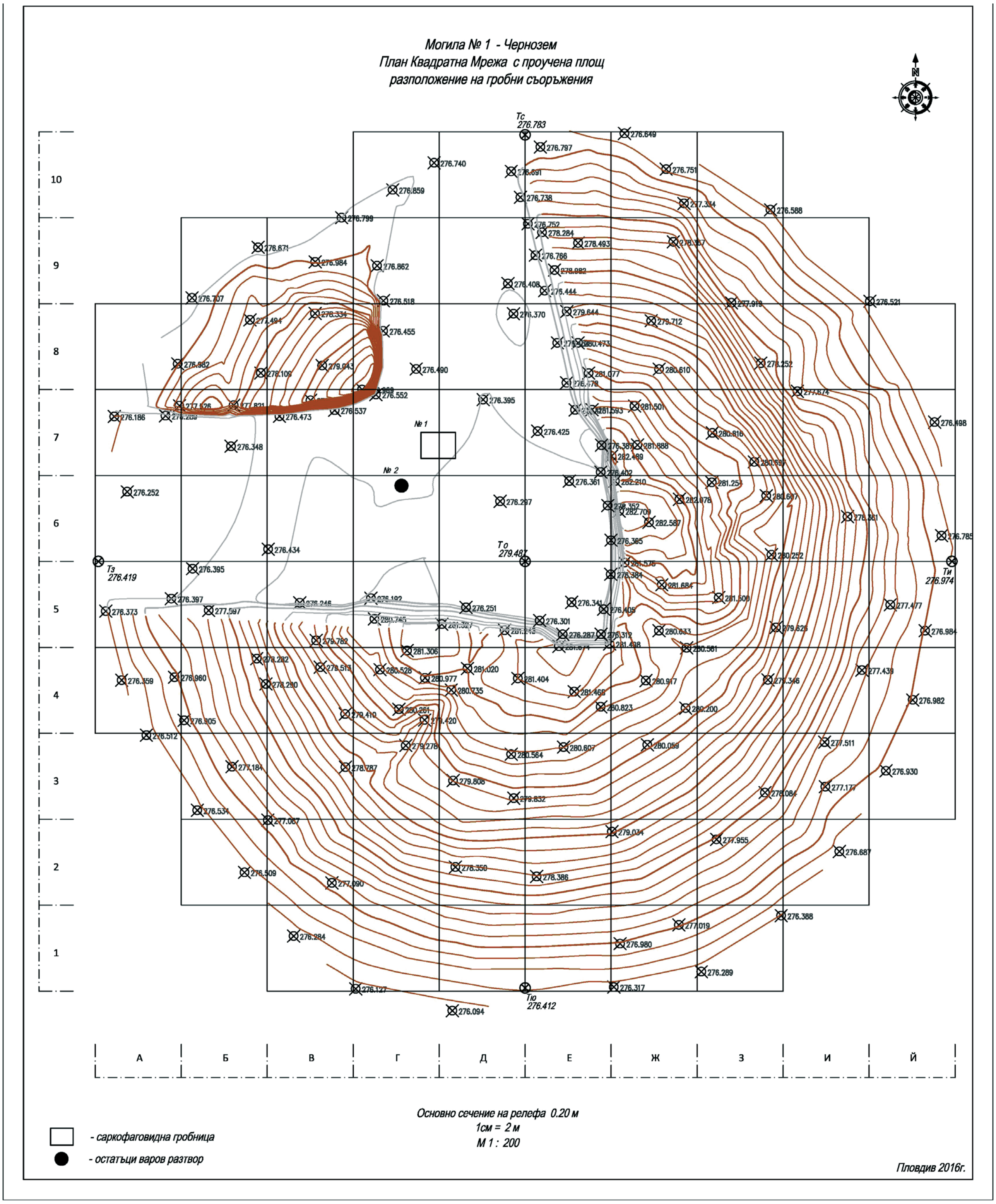

Обр. 2. Геодезически план с проучената площ, гробното съоръжение и останките от хоросаново петно.

Fig. 2. Geodetic plan of the excavated area, the burial structure and the remains of the place for mixing mortar.

Целта на археологическите проучвания през настоящата година беше свързана с проучването на централната част от могилния насип и подмогилната площ. Саркофаговидната гробница попада в кв. Г–Д 7, на кота 276,97 м. Намира се на 19 м от северната периферия и на 8,50 м от центъра на могилата (обр. 2).

Разкопките обхванаха кв. В–Ж 5–10 като се достигна до основния терен – чернозем и кафява глинеста пръст, намиращи се на кота 276 м. В проучения централен сектор на могилния насип не бяха

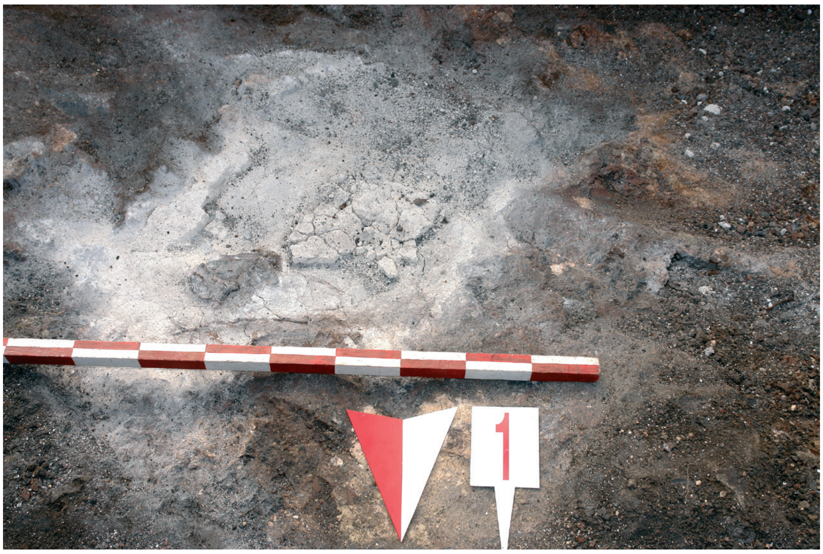

Обр. 3. Остатък от плътен пласт хоросан (бъркало).

Fig. 3. Remains of thick mortar layer (a place used for mixing the mortar).

открити обредни съоръжения и артефакти. На нивото на глинестия пласт в кв. Г6, на кота 276,58 м и на 1 м южно от югозападния ъгъл на гробницата, се откри петно от плътен пласт хоросан с диаметър 1 м и дебелина 5–6 см (обр. 1.1,2). Петното представлява остатък от подготвяния хоросан (бъркало) за стенната мазилка на вътрешните стени на гробницата (обр. 3). Около него не се откриха други културни останки.

Литература

Кисьов 2005: К. Кисьов. Тракия и Гърция в древността. Част I. Могилни гробници от класическата епоха в община Калояново. Пловдив, 2005.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF MOUND NO. 1, NENCHOVI MOGILI LOCALITY NEAR THE VILLAGE OF CHERNOZEMEN, KALOYANOVO MUNICIPALITY, PLOVDIV REGION

Kostadin Kisyov, Desislava Davidova

The mound has the following dimensions: diameter 50 m and height 5.50 m (fig. 1). In 2000, due to looter interventions, rescue excavations were carried out only of its northwestern part. In result, a sarcophagus-like tomb from the second half of the 5th c. BC was discovered. The tomb is in grid-square Г–Д 7, at 276.97 m above sea level, at 19 m from the northern periphery, and at 8.50 m from the center of the mound (fig. 2). The excavations covered squares В–Ж 5–10, where the natural terrain was reached – black soil and brown clayey sediment at 276 m above sea level. A spot of mortar, 1 m in diameter and 5–6 cm thick (fig. 1) was found at the level of the clayey layer in grid-square Г6, at 276.58 m above sea level and at 1 m south from the southwest corner of the tomb. The mortar was used for plastering the inner walls of the tomb (fig. 3).

№ 25. МОГИЛА ОСИКОВИЦА-6 , М. ГРОЗДЕВЦИ, М. БАЛИНИТЕ ПРИ С. ОСИКОВИЦА

Татяна Борисова, Михаела Занева

Могилата се намира в мах. Гроздевци, м. Балините, и отстои на около 600 м по права линия и на 2 км по асфалтов път на СЗ от центъра на с. Осиковица. Разположена е в слабо пресечена местност, на поляна с естествен наклон на юг, а в непосредствена близост на ЮИ е магистрала „Хемус“. Обектът е регистриран при теренни обходи на експедиция ЕТАП (1987 г.). На върха има триангулачен знак (1939 г.) и оброчен кръст на Св. св. Петър и Павел. Диаметърът в основата е около 15,00 м, а височината е около 2,50 м. Има форма на пресечен конус, отгоре е заравнена, обрасла с трева, ниски храсти и дървета. По цялата видима повърхност от северната периферия в посока юг към високата част на могилата и слизащи към периферията, се виждат подредени в права линия камъни. В централната част има плитък иманярски изкоп, правен на ръка.

МОГИЛА ОСИКОВИЦА - 6
м. Балините, село Осиковица, общ. Правец

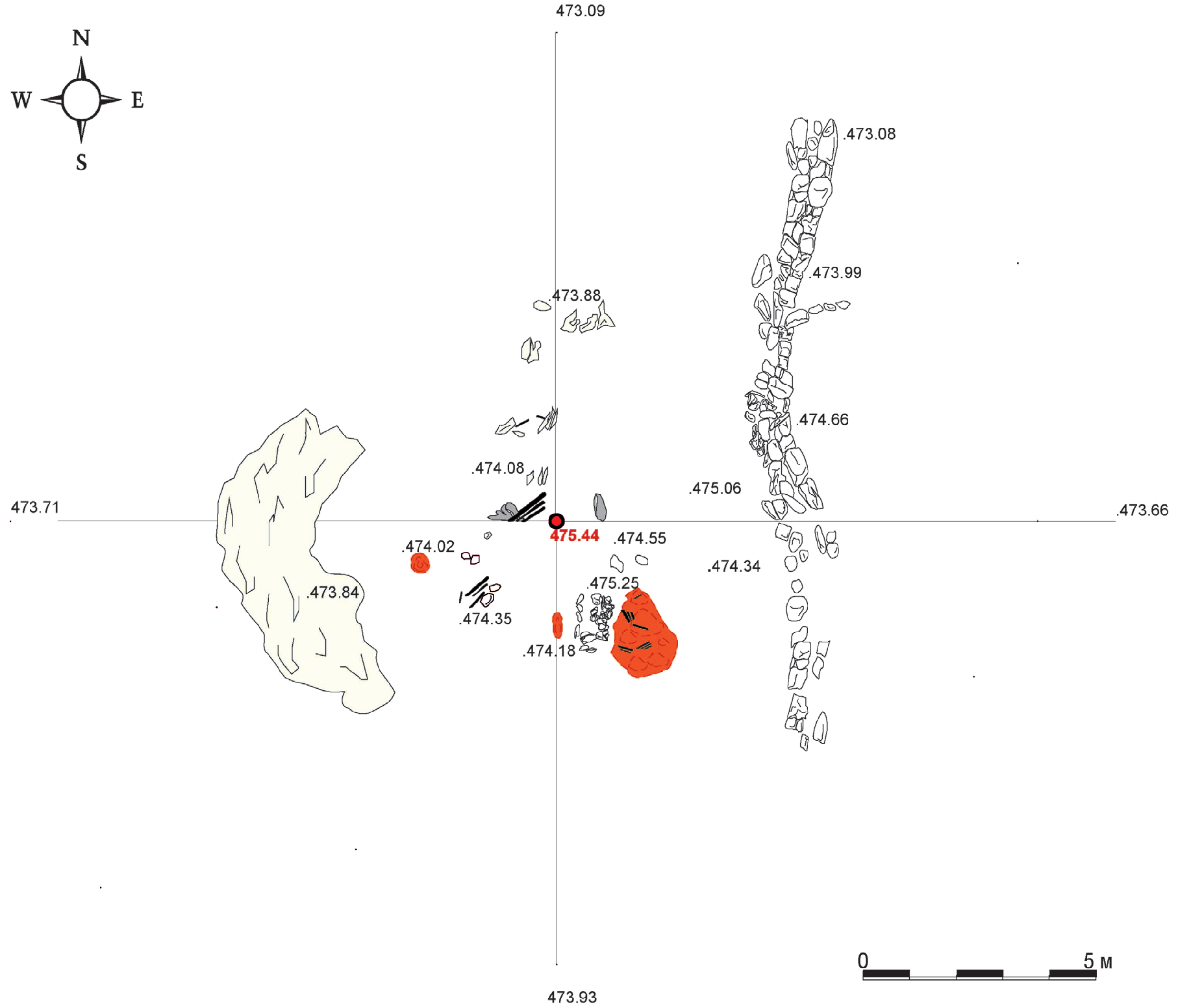

Обр. 1. Общ план на проучените структури в могилата.

Fig. 1. General plan of the investigated structures in the mound.

Тахиметричното заснемане е извършено от инж. А. Каменаров. Заложени са четири опорни репера по посоките на света, триангулачната точка е основен (R). Могилата се проучва шахматно на четири четвъртини, съответно СЗ, СИ, ЮЗ и ЮИ, чрез работа на ръка и с багер. През средата в ЮЗ четвърт на могилата е заложен контролен сондаж с посока И–З и ширина 1,00 м. На дълбочина 0,60 м от съвременната повърхност, в пласт жълто-сива сбита пръст се откриват фрагменти битова керамика от КЖЕ.

В СИ четвърт на могилата са разчистени по-големи плочести и ломени камъни, плътно подредени един до друг в права линия към ЮИ периферия. Само на едно място във височина са в два реда. Вероятно това е по-късно ограждение на землище или имот от края на 50-те години на XX в. Размери: 13,00×0,80 м (обр. 1).

В ЮЗ четвърт на могилата, на дълбочина 0,55 м от повърхността на З от централния репер, в пласт сиво-жълта сбита пръст се откриват въглени и фрагменти битова керамика, грубо изработена на ръка от глина с едри примеси. Локализирано е горяло петно с няколко камъка и следи от горели дървени греди с ориентация СИ–ЮЗ. Размери: 0,90 м (И–З), 1,17 м (С–Ю), дълб. 0,71 м от R. Координати: от R на юг в централната част – 3,45 м, и от третия метър на профила в З посока – 2,84 м; дълбочина 1,15 м, кота 474,29 м. Размерите на една от горелите греди са 0,60×0,13 м. В насипа около това

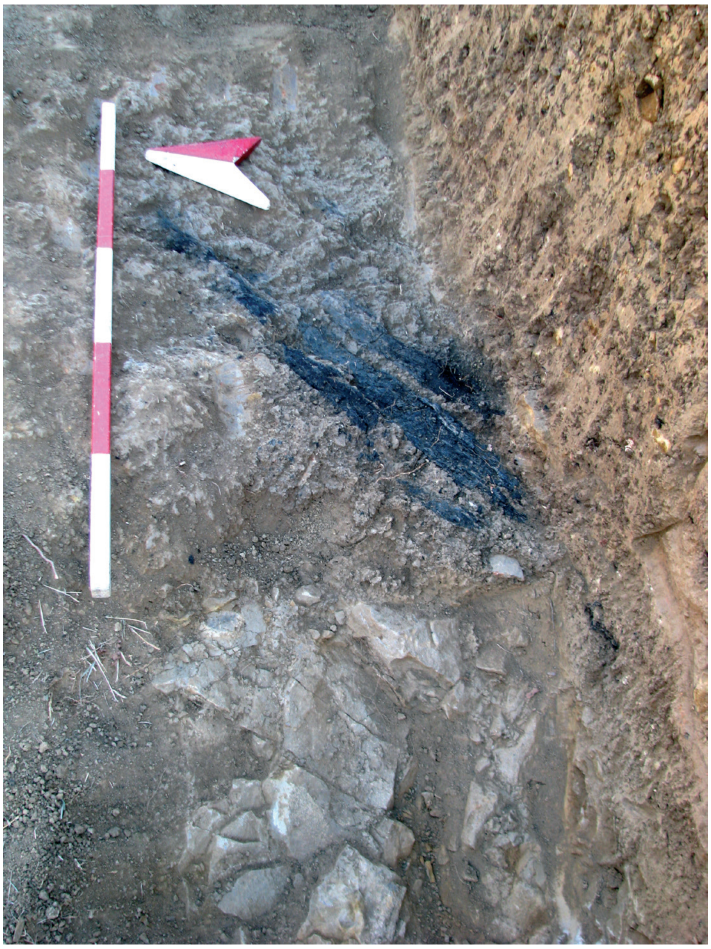

Обр. 2. Горели дъски in situ.

Fig. 2. Burnt planks in situ.

петно се откриват множество фрагменти керамика, малко животински кости, въгленчета и отухлявания, както и малка част от корозирал железен предмет с неясно предназначение. В З посока в пласт от много твърда жълто-сива пръст е разчистено второ горяло петно с координати: 3,90 м от централен R и 1,96 м западно от третия метър на централния профил; кота 474,02 м. В него има обмазка с бял цвят по лицевата част на глината с дебелина около 0,3 см, отухлявания в розово-червен цвят, откриват се въглени. Вероятно става въпрос за глинен олтар, който е разнесен още в античността. Останките на този глинен олтар са с размери: 0,60 м (И–З) и 0,45 м (С–Ю). В западна посока от него, на 5,40 м от R, е разчистена скала с кота 473,84 м. Тя е със средна ширина 2,00 м и завива в южна посока. Вероятно това е търсено умишлено. Насипът на могилата започва от тази скала и върху нея не се откриват археологически материали.

В ЮИ четвърт на могилата, непосредствено до оставеното ребро С–Ю, под чимовия пласт е разчистено каменно струпване №1 с правоъгълна форма, ориентирано по дългата си страна С–Ю. Състои се от пет подредени един до друг средно големи камъка в една посока и по един-два напречни камъка при късата страна. Размери: 1,80×1,25 м. Координати: 4,32 м от т. R в Ю посока. Под повърхността са разчистени камъни, отстоящи на около 4 м в З посока от централния R, подредени в приблизително права линия и продължение на тези, локализирани в С периферия на могилата, част от по-късна структура. Между тях се откри цяло стъклено шишенце от лекарство и стъклено шише от мляко, характери за края на миналия век.

В ЮИ четвърт на могилата в насипа се откри каменна бойна топка. В същия пласт са открити множество фрагменти битова керамика. На кота 473,55 м е достигнато петно с овална форма с отухляване в розовочервен цвят, голямо количество въглени, следи от горели дъски, пепел и голямо количество фрагментирана битова керамика. Координати: 2,40 м от централен R на ЮИ и 1,30 м източно от втория метър на оставеното ребро с ориентация С–Ю; размери: 3 м (С–Ю) × 2,35 м (И–З). Под петната със следи от горене и отухляване, горяло дърво и камъни е нивото на стерила – кота 473,84 м, и ниво на скалата – 473,71 м.

В СЗ четвърт на могилата, в насипа под чимовия пласт, се откриват множество фрагменти битова керамика. Откри се прешлен за вретено. Малко над скалата е локализирано петно с останки от три горели дъски с ориентация СИ–ЮЗ и дебелина на едната 0,18 м. Координати: 0,63 м СЗ от централен R и на 0,65 м на СИ от втория метър в З посока на централния профил, кота 474,28 м. Горялото дърво продължава в южна посока под могилния насип. Откриват се фрагменти битова керамика (обр. 2). Под контролното ребро С–Ю и леко на З от него има отухляване в червен цвят и въглени с размери 0,40×0,36 м и координати: 3,00 м в южна посока от централен R и кота 474,18 м.

Резултатите от цялостното археологическото проучване доказват култово и ритуално предназначение на могила Осиковица 6. Извършвани са определени действия, свързани с използване на огън. Това се потвърждава от откритите горели петна с отухлявания и въглени, части от вероятен глинен олтар и останки от горели дъски. Тези ритуални действия са извършени на ниво скала, върху древния терен. Впоследствие мястото е насипано с жълто-сива сбита глинеста пръст, примесена с голямо коли-

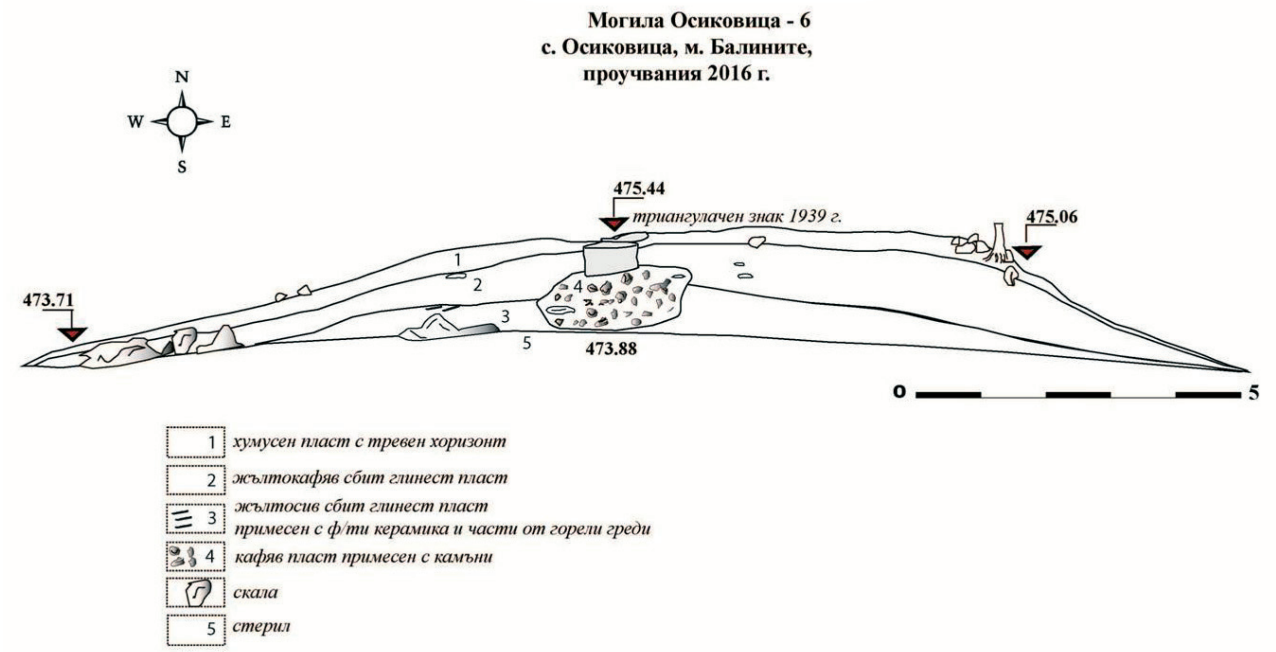

Обр. 3. Стратиграфски профил изток-запад.

Fig. 3. Stratigraphic section East-West.

чество фрагменти битова керамика, грубо изработена на ръка с едри примеси. Следва пласт с жълтосива глинеста пръст, а най-отгоре има хумусен пласт с тревист хоризонт. В централната част се открива пласт от кафява пръст, примесена с камъни, свързан с вкопаването на триангулачната точка (обр. 3).

Въз основа на открития керамичния материал обектът може да бъде датиран в края на V–IV в. пр.Хр.

OSIKOVITSA–6 TUMULUS, BALINITE LOCALITY, OSIKOVITSA VILLAGE

Tatyana Borisova, Mihaela Zaneva

The results of the complete archaeological excavations indicate the cult and ritual purpose of the mound Osikovitsa 6. Certain acts involving the use of fire have been performed (fig. 1), as indicated by burnt spots with ashes and burnt pieces of clay, probably fragments of an altar, and remains of burned planks (fig. 2). The rituals took place on the ancient terrain, at the level of the bedrock. Eventually, the place was covered with yellow-greyish hard soil, mixed with numerous fragments of coarse hand-made pottery. It is followed by a clayey layer and a humus layer (fig. 3). In the central part, a layer of brown soil mixed with stones is revealed, a result of the cementing of the triangulation point. A stone ball and a ceramic spindle whorl were found in the tumulus. Based on the ceramic material, the site could be dated to the late 5th–4th c. BC.

№ 26. ЕЛИНИСТИЧЕСКИ ГРОБ В М. РЕЧКА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. БЕНКОВСКИ, ОБЩИНА КИРКОВО

Любен Лещаков, Яна Димитрова

Археологическият обект е локализиран на скален рид в гората в местността Речка, намиращ се между селата Бенковски и Речка. Проучванията обхванаха 26 квадрата от заложената план-квадратна мрежа с обща площ 650 кв. м (обр. 1). Установено бе наличието на културен пласт от светла сиво-кафява, песъклива почва, в която се намират керамични фрагменти от късната желязна епоха, работени

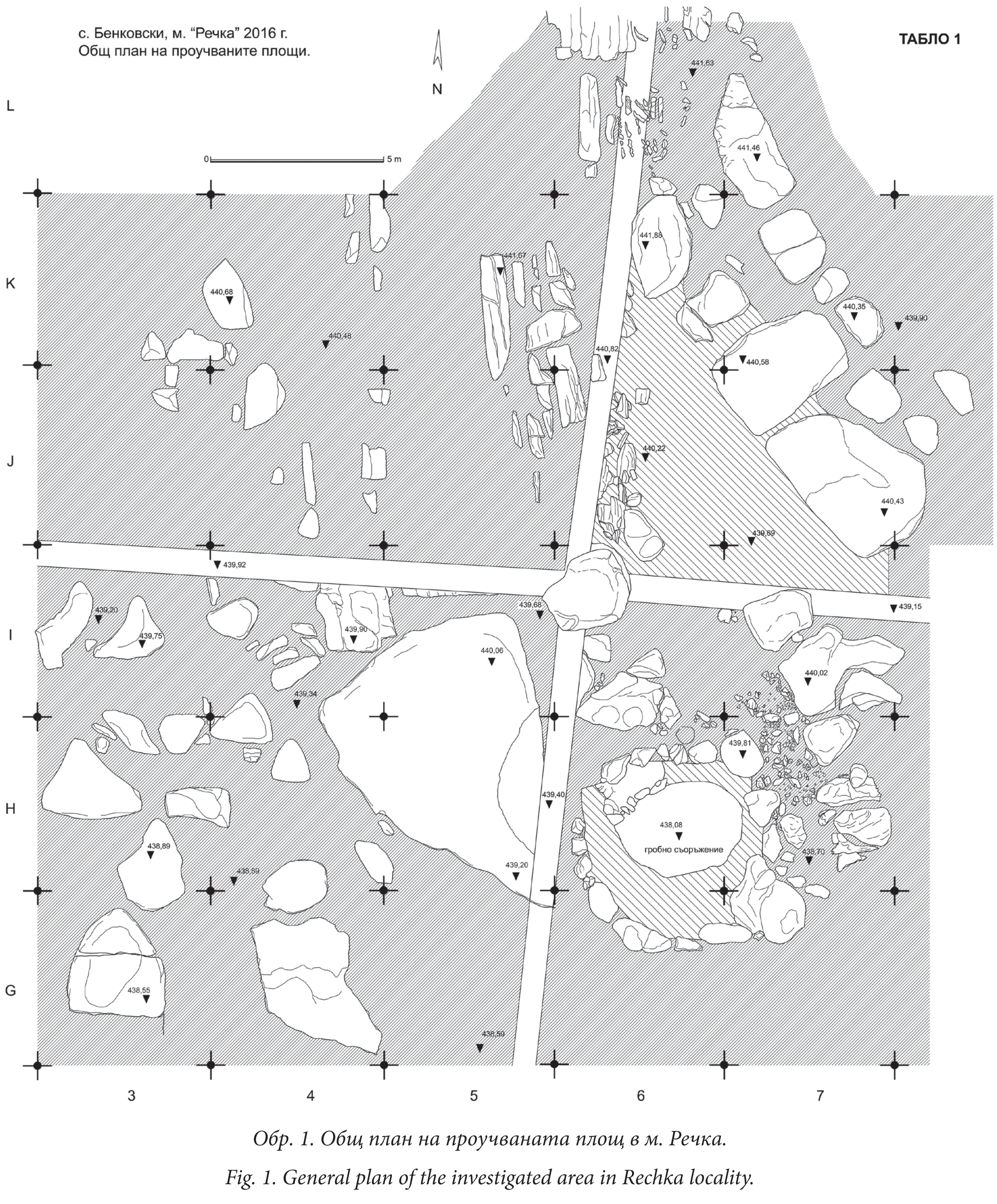

Обр. 1. Общ план на проучваната площ в м. Речка.

Fig. 1. General plan of the investigated area in Rechka locality.

на ръка. Пластът има различна дебелина поради неравната повърхност на материковата скала. В някои части на обекта той има дебелина от едва 0,10 м, а в други все още не е изчерпан на ниво от 0,40 м от съвременната повърхност (обр. 2).

След отнемането на първия пласт от гниеща горска растителност, а на места и на втори пласт от почва с дебелина 0,10 м бе установено, че на обекта са налице два вида археологически структури: скални изсичания и гробно съоръжение.

В кв. H 6–7 и G 6–7 е разкрито каменно струпване. Установено бе, че то се състои от големи скални късове, които ограждат пространство с приблизително квадратна форма и размери 6,10×6,15 м. Вътрешността е плътно запълнена с пласт от ломени камъни с големи размери и скален трошляк. Част от тях са видими на повърхността на съвременния терен, а други са разкрити непосредствено под пласта от гниеща горска растителност. Проучването на структурата в дълбочина установи, че пластът от ломени камъни и скален трошляк има дебелина от 0,30 до 0,40 м. Под него на ниво 0,40 м от

ТАБЛО 2

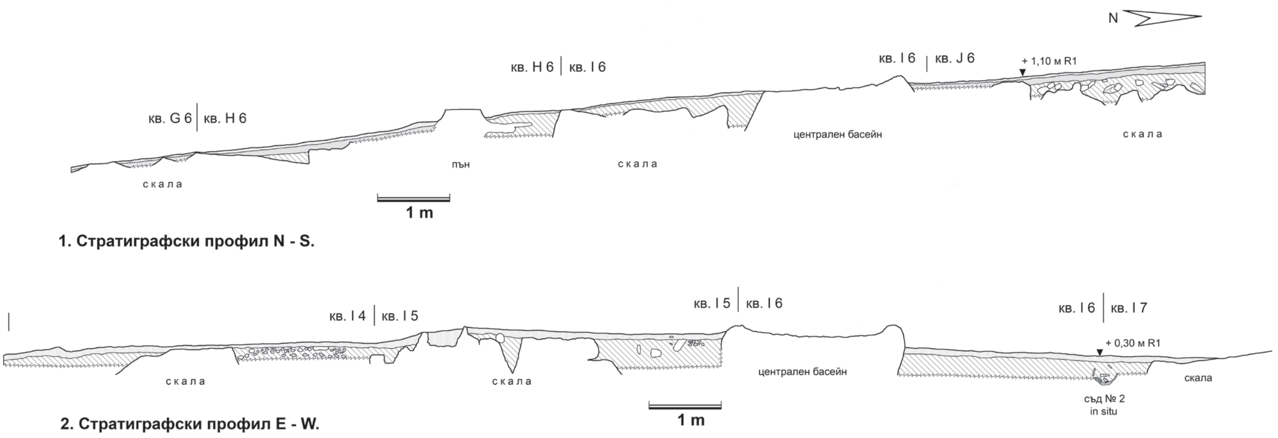

Обр. 2. Стратиграфски профили на обекта.

Fig. 2. Stratigraphy of the site.

съвременния терен се разкри каменно струпване с продълговата форма и размери 3,9×2,88 м, разположено в северната половина на оградието от скални късове. То е ориентирано по надлъжната си ос в посока И–З. Пространството около него е запълнено със светла, сиво-кафява, песъклива почва, идентична с културния пласт в съседните квадрати. В нея се намират и керамични фрагменти, т.е. това е част от културния пласт на обекта.

Самото струпване е изградено от големи скални късове и ломени, плоски камъни, повечето от които са хоризонтално подредени, но на места фугите между тях са запълнени с вертикално поставени тънки каменни плочи. В югозападната четвърт на струпването бе регистриран участък, запълнен с чакъл, дребни и средно големи ломени камъни, чиято структура съществено се отличава от останалата част на каменното струпване.

Проучването на описаната структура в дълбочина установи, че в естествена негативна форма на терена, запълнена с почва и керамични фрагменти, е направен изкоп с продълговата форма и заоблени ъгли. При изкопаването му е разкрита материковата скала. Тя е била изсечена до дълбочина 1,16 м от нивото на съвременния терен, след което подът на съоръжението е старателно подравнен. От запад част от скалата е оставена непокътната и по този начин е оформена ниска каменна стена с височина между 0,30 и 0,80 м според естествената денивелация на терена. В така оформената яма са погребани най-малко два индивида: в югоизточния ъгъл на гробната яма са разкрити човешки подбедрици в анатомичен порядък, лежащи на нивото на дъното на гробната яма в петно от червено-кафява почва. Те са ориентирани И–З с отклонение от 19,5° на север. Като гробни дарове около тях бяха намерени сребърен пръстен и неопределим бронзов предмет. Проучването на почвата под костите показа, че става дума за естествена скална цепнатина, която пресича гробната яма в посока СИ–ЮЗ. Непосредствено под човешките останки тя е оформена като кръгла яма с диаметър 0,67 м и дълбочина 0,49 м. В нея, на 0,10 м под нивото на костите, бе намерен още един сребърен пръстен.

В северозападния ъгъл на гробната яма е разкрито струпване на човешки кости. Те са струпани на две места с 0,20 м отстояние, директно върху скалата. Преобладават тръбните кости на възрастен индивид, но са разкрити и черепни кости на дете. Прави впечатление, че намерените кости не отговарят на пълния набор от кости в човешкото тяло. В тази част на съоръжението, около и под костите, са намерени едно каменно сечиво, сребърни пръстени, бронзови и сребърни фибули и неопределим железен предмет. Около черепа е увита сребърна диадема, изработена от тънка метална лента.

Югозападната четвъртина на гробното съоръжение е била подложена на по-късна интервенция, при която гробът е бил отворен и най-вероятно част от костите на покойниците са извадени. На това място не бяха намерени и гробни дарове. След това ямата е била запълнена с чакъл, ломени камъни и почва. При това като дар в ямата е положен малък керамичен съд, работен на колело, грижливо ограден с плочести камъни.

Останалите гробни дарове са положени в централната и североизточната част на гробното съоръжение. Според нивото на намирането им те могат да се разделят на две групи: част от тях лежат директно върху материковата скала. След това дъното на гроба е било покрито с почва (пласт с дебе-

лина около 5–7 см) и един ред от средно големи и големи плочести камъни, върху които лежи втората група дарове и всички човешки кости. След това ямата е запълнена с девет реда хоризонтално положени, големи плочести камъни. Накрая са подредени големите скални късове, ограждащи гробното съоръжение, а вътрешното пространство е запечатано с пласт от камъни и чакъл.

Проучването на пространството около описваното съоръжение показа, че то е запълнено с камъни, идентични на запечатващите гроба. Непосредствено на север от каменното ограждение бе разкрит керамичен съд с хоризонтални дръжки *in situ*. Устието и дъното му липсват. В северна посока на 3,00 м от него бе разкрит втори керамичен съд *in situ*. Пластът от камъни около каменното ограждение показва, че най-вероятно става дума за ниска надгробна могила.

Според типологическата принадлежност на гробните дарове – фибули, пръстени, обици, висулки, една сребърна монета и стъклени мъниста за огърлица, функционирането на гробното съоръжение може да бъде отнесено към периода от средата на IV до началото на III в. пр. Хр.

HELLENISTIC GRAVE NEAR THE VILLAGE OF BENKOVSKI, KIRKOVO MUNICIPALITY

Lyuben Leshtakov, Yana Dimitrova

The site is situated on a rocky ridge in the forest north of the modern village of Benkovski. After clearing the vegetation, several platforms hewn in to the bedrock were discovered, as well as an aproximatelly square area with concentration of big stones, measuring 6.10×6.15 m (figs. 1–2). Big boulders up to 1.50 m in length marked the borders of this feature. After the removal of the covering layer of stones (0.40 m thick), a layer of light brown sandy soil was reached. A crude burial chamber was discovered in the center of the structure. It was hewn into the bedrock and filled with boulders and stones, arranged in horizontal layers. The remains of two individuals were discovered in it. Their bones were arranged in two small heaps in the NW corner of the structure. In the SE corner, shinbones in anatomical order were also discovered. The inventory of the burials consists of silver and bronze fibulae, finger rings, earrings, a silver diadem, a silver coin of Maroneia, amphora-shaped glass beads, etc. The burials date from 360 BC until the beginning of the 3rd c. BC.

№ 27. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА ГОЛЯМА КОСМАТКА

Диана Димитрова

Проученото през 2004 г. (Kitov 2005, 68) монументално подмогилно архитектурно съоръжение в могила Голяма Косматка, символична гробница на тракийския цар Севт III (Dimitrova 2015, 112), през годините се превърна в атрактивен туристически обект. Дромосът му, изграден от ломени и речни камъни на кална спойка и прилепен на фуга към фасадата от гранитни блокове, на няколко пъти частично се срутва, което наложи спешни укрепителни действия (Димитрова 2016, 292).

Спасителните археологически разкопки през 2016 г. на могила Голяма Косматка в землището на гр. Шипка се извършват във връзка с укрепителни и възстановителни дейности на зидовете на коридора на подмогилното съоръжение или, както „поетично“ е назован проектът – „Оформяне на входно пространство – приемна сграда със застроена площ на покривното пространство 81 кв.м“. Проектът, по който се работи, изисква цялостно презиждане на зидовете на коридора с ломени и речни камъни, като оригиналната кална спойка между тях се заменя с циментов разтвор. Използваният цимент е на фирмата „Рьофикс“. Фирмата изпълнител на проекта е „Реставрация“ ЕАД. Демонтирането на цели археологически и архитектурни структури (зидове) се извършва като археологически разкопки. Те се налагат във връзка с открити фрагменти от листа от златния венец на Севт III през 2005 г. по време на частичната реставрация на зидовете в Ю им част.

Методиката на работа на строителите е следната. Зидовете се демонтират частично, като се върви от Ю на С. След това се изкопават легла за основи с дълб. 0,10–0,15 м, тъй като оригиналните зидове нямат такива и лежат направо върху нивото на терена. В основите се полагат камъни и се излива дос-

татъчно количество бетонов разтвор. Такъв разтвор замества изцяло калната спойка на зидарията във височина.

Беше установено, че дебелината и на двата зида е еднаква – 0,35–0,50 м. И зад двата бяха открити безредно поставени ломени и речни камъни с фуги между тях, които най-вероятно са от кожух. На места при нареждането на редовете зад тях каверните бяха попълнени с бетон с цел свободно стоящите камъни от кожуха на зидовете да се захванат стабилно един за друг и да се образува здрава стена, доколкото това е възможно.

В З зид, между V и VI метални рамки от Ю на С (обр. 1), както и между VII и VIII метални рамки, беше документирано вертикално легло за дървена греда от подпората на покривната конструкция. Гредата е била с правоъгълно сечение с размери 0,20×0,25 м. Останалите места за подпорите са заличени от многократните срутвания на коридора през годините след откриването на съоръжението през 2004 г. За съжаление през миналата година тези легла бяха окончателно заличени по време на новия градеж, тъй като по проект строителите нямаха указания да ги запазят. Моите аргументи за запазване автентичността на паметника не бяха взети под внимание.

В крайна сметка (обр. 2) западният и източният зид на дромоса на съоръжението в могила Голяма Косматка бяха напълно президани с прави стени от Ю към С и с лек наклон към вътрешността на помещението. Бетоновият разтвор във фугите беше замазан с почва, за да се постигне по-голяма автентичност на градежа.

Обр. 1. Легло за дървена греда в З зид на коридора на съоръжението в могилата. Сн. Д. Димитрова.

Fig. 1. Groove for bedding of a wooden beam in the west wall of the corridor of the construction in the tumulus. Photo: Diana Dimitrova.

Обр. 2. Местата на двете легла за дървена греда в З зид на коридора на съоръжението в могилата. Автор Д. Димитрова.

Fig. 2. Places of two grooves for bedding of a wooden beam in the west wall of the corridor of the construction in the tumulus. Drawing by Diana Dimitrova.

Обр. 3. Ремонтираният коридор на съоръжението в могилата. Сн. Д. Димитрова.

Fig. 2. The reconstructed corridor of the structure in the tumulus. Photo: Diana Dimitrova.

При демонтиране на С части на двата зида и премахването на окачения таван в тази част на дромоса беше открита напълно горната част на фасадата на гробницата, чиито И и З край не бяха документирани до момента, тъй като зидовете на коридора ги скриваха. Цялата фасада над трегера се състои се от 4 реда, които са номерирани отдолу нагоре: I ред е с дебелина 0,34 м и дължина 4,15 м и се състои от 5 блока; II ред е с дебелина 0,38 м и дължина 4,10 м и се състои от 4 блока; III ред е с дебелина 0,34 м и дължина 4,20 м и се състои от 4 блока; IV (най-горен) ред е с дебелина 0,29 м и дължина 3,45 м и се състои от 3 каменни блока. Общата височина на фасадата над трегера на входа към правоъгълната камера е 1,35 м. Редовете не са равни от И и от З. Тяхното продължение е трамбована почва с червено кафяв цвят.

С метални ламарини и хидроизолация са подпрени насипите, които на И и на З се явяват продължения на редовете от блокове от фасадата. Цялото пространство пред фасадата и над входа е облицовано с метални плоскости, а на И и на З насипът на могилата е затворен със стоманени греди. Надолу, между фасадата и новите зидове на коридора, е поставена изолация от 2 см стиропор, която да не позволи на бетоновия разтвор да навлезе в блоковете от фасадата.

Общо в зидовете на коридора е направена 6 куб. м нова каменна зидария. Почистени са 400 линейни м фуги и са фугирани 900 линейни м фуги.

Частично беше почистена растителността от повърхността на могила Голяма Косматка в Ю ѝ част. Това не позволи на фирма „Реставрация“ ЕАД да изкопае отводнителни канавки и такива не са направени.

След проливните дъждове в последните дни на май в южния край на коридора се появи теч – точно под запълнената при предишния ремонт през януари 2016 г. дупка, на която е поставена хидроизолация. Тъй като проблемът с теча в началото на коридора не е отстранен, събиращата се вода се отвежда по гумен маркуч към лейка, поставена пред входа на дромоса (обр. 3). Такова остава положението и до днес, като лейката е прикрита зад първата метална рамка.

Литература

Димитрова 2016: Д. Димитрова. Археологическо наблюдение на могила Голяма Косматка. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 294–295.

Dimitrova 2015: D. Dimitrova. The Tomb of King Seuthes III in Golyama Kosmatka Tumulus). София, 2015.

Kitov 2005: G. Kitov. The Valley of the Thracian Rulers. Varna, 2005.

RESCUE EXCAVATIONS OF GOLYAMA KOSMATKA TUMULUS

Diana Dimitrova

In the spring of 2016, during rescue excavations of Golyama Kosmatka Tumulus near the town of Shipka, the existing corridor walls were completely dismantled and rebuilt. Split stones that did not belong to the original masonry were used for foundations, 0.10–0.15 m deep. The walls were completely rebuilt to their original height and the initial mud binding was replaced with concrete. Concrete was poured in the stone mantle to the west of the west wall and to the east of the east wall for further strengthening of the construction. Gaps between stones were filled in and plastered with mud for a more authentic appearance.

All metal parts of the supporting scaffolding in the corridor were painted to prevent corrosion and hydro-insulation was placed in the upper part of the construction as well as in front of the façade of the first chamber. The mound was partially cleared from vegetation in its southern part. The construction company did not make additional drainage ditches.

№ 28. РАЗКОПКИ И НАБЛЮДЕНИЕ НА МОГИЛА НА ГРИФОНИТЕ В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГР. ШИПКА

Диана Димитрова, Меглена Първин

Спасителните археологически разкопки на Могила на Грифоните през 2016 г., както и последвалото археологическо наблюдение са извършени във връзка с проект на община Казанлък „Консервация, реставрация и социализация на тракийски могили Хелвеция и Грифони и изграждане на приемна сграда“. За целта бяха издадени две разрешения – за спасителни разкопки и за наблюдение. По същество археологическото наблюдение представлява разкопки, тъй като фирмата изпълнител на защитните сгради отнема голяма част от непроучената Ю половина на могилите във връзка с изграждането на съвременна защитна сграда.

Могила на Грифоните е с диаметър 42×47 м. Максималната ѝ височина от Ю е 13,30 м. От С е висока 7,50 м.

През 1996 г. в Ю централна част екип под ръководството на д-р Георги Китов откри и проучи монументално подмогилно съоръжение, състоящо се от дромос с най-малко два строителни етапа и правоъгълна и кръгла камера с куполно покритие, което се датира в IV в. пр. Хр. (Kitov 2003, 311).

Първоначално през 2016 г. беше проучен засечен от строителите зид от ломени камъни на кална спойка в ЮИ периферия на могилата, за който се установи, че е съвременен – от времето, когато Ю половина на могилата попада в рамките на завод „Хидравлика“.

За нуждите на проекта за нова защитна сграда над съоръжението в могилата изкопните дейности бяха съсредоточени на С от коридора и беше започнат изкоп на З от З зид на дромоса. В С зона на изкопите беше почистен и документиран каменният кожух над правоъгълната и част от кръглата камера (обр. 1).

При започване на изкопи за основи на рандбалка на площадката С от защитната сграда бяха открити антични керемиди. При разширяване на изкопа за почистване на археологическата структура се установи, че това е С част на стрехата от керемиди *in situ*, предпазваща фасадата на подмогилното съоръжение. Южната част от стрехата е открита срутена в пълнежа на коридора пред фасадата по време на разкопките през 1996 г. (Kitov 2003, 307; Kitov 2005, 23).

Дължината на стрехата (обр. 2) от керемиди е 6 м в направление И–З. Тя се издава извън фасадата на И и покрива И зид с 1,90 м. Аналогично се издава на З от фасадата и с 1,60 м покрива З зид. Каменният кожух на съоръжението от С достига до стрехата от керемиди (обр. 3). Той е разчистен върху площ с размери 8,00 (И–З) × 5,20 м, като на С се издига във височина по склона на могилата и достига височина 0,90 м.

Керемидите са два основни вида – плоски (солени) и извити (калиптери). Те са с керемиденочервен цвят. Плоските са коринтски тип (Winter 1990, 13) с хоризонтална част с два надлъжни странични ръба, напречен зацепващ ръб от едната къса страна и напречен вал от другата за зацепване на

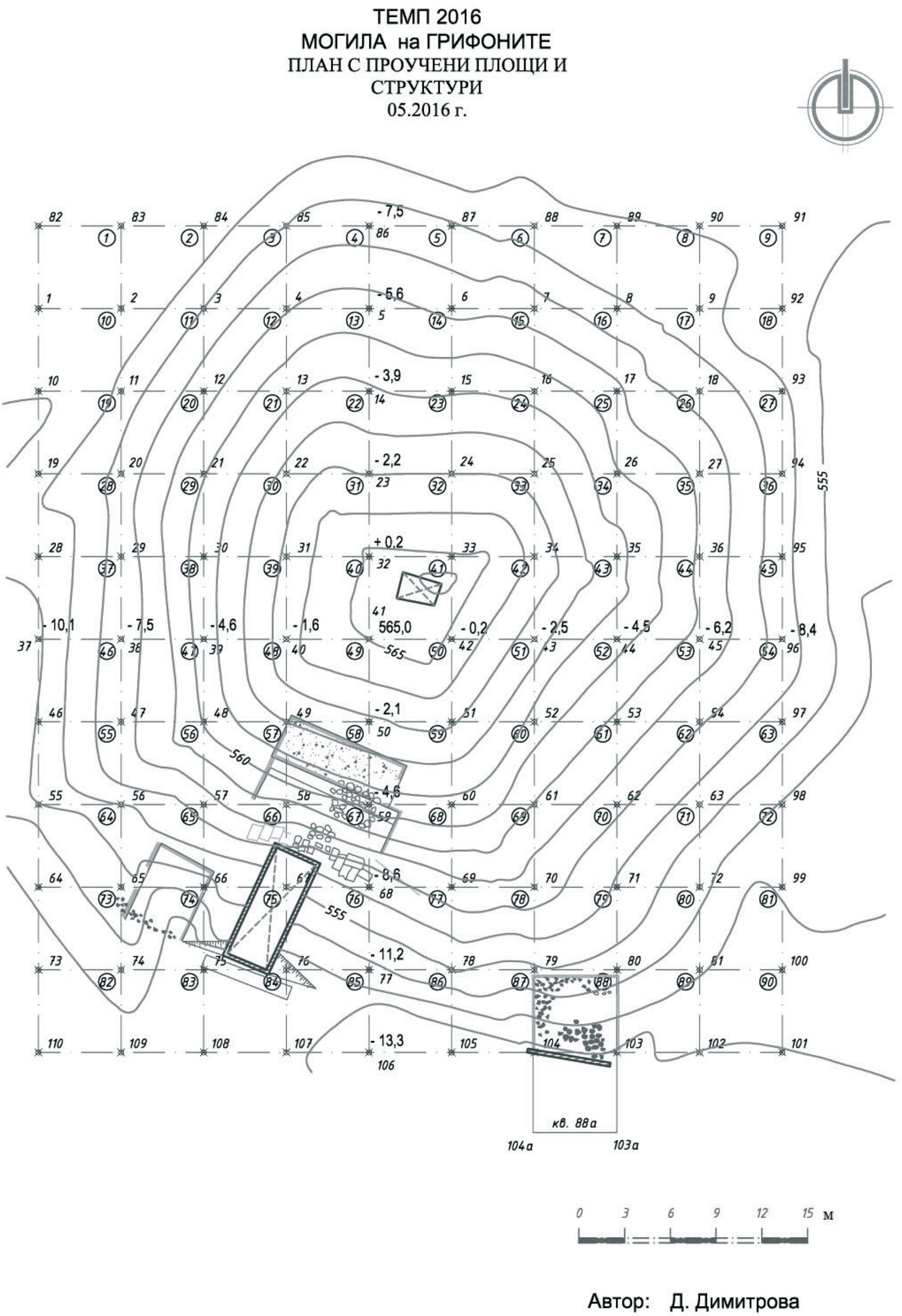

Обр. 1. План на проучените площи и стуктури в могилата.

Fig. 1. Plan of the investigated areas and structures in the tumulus.

Обр. 2. План на каменен кожух и стреха от керемиди над фасадата на съоръжението в могилата.

Fig. 2. Plan of the stone mantle and of the eaves of tiles over the façade of the structure in the tumulus.

следващата керемида от редицата. Ширината им варира от 40,5 до 43 см, а дължината – от 58 до 61 см. Извитите керемиди са лаконски тип (Winter 1990, 13) – извити, като от едната къса страна имат жлеб за захващане на следващата керемида от редицата, а от другата къса страна са гладки и леко стеснени. Ширината им варира от 10,5–12 см в по-тесния край до 19–20 см в другия, а дължината – от 58 до 61,5 см. Може да се обобщи, че покривната система на стрехата над фасадата е смесена и най-общо се датира в средата – втората половина на IV в. пр. Хр. Надлъжно ръбовете на всеки две допрени плоски керемиди са били покрити с калиптери, които в по-голямата си част липсват в момента на откриването. Между каменните блокове и керемидите има подложка от малки и средни по размери речни камъни/чакъл и глинена замазка от червеникава глина с дебелина 3–5 см. В СЗ ъгъл, между фасадата и З край на З зид на коридора, беше открита долната заострена част от оригинална дървена греда от покривната конструкция на стрехата на подмогилното съоръжение.

При почистване на горната страна на блоковете от фасадата се оказа, че те са захванати помежду си с железни скоби, заляти с олово. Това е установено и документирано между З блок и фронтона, както и между И блок и фронтона.

По време на археологическите разкопки изкопните дейности не са извършени в пълния предвиден размер по причини, независещи от екипа. Това наложи последващи изкопни дейности през септември–октомври 2016 г., извършени като археологическо наблюдение.

Бяха направени два изкопа, успоредни на зидовете на коридора на съоръжението, с цел полагане на изолация. Западният изкоп е разположен непосредствено на З от З зид на коридора и е с размери 3,50×7,00 м и дълбочина 2,00 м. В него бяха открити безредно разположени камъни от кожуха на гробницата, които са оставени на място.

Източният изкоп е разположен непосредствено на И от И зид на коридора и е с размери 1, 90×3,20 м и дълбочина 3,00 м. В него, освен ломени камъни от кожуха на гробницата, които са оставени на място, беше открит бетонов блок, вероятно заровен в насипа, когато Ю половина на могилата е била в двора на завод „Хидравлика“.

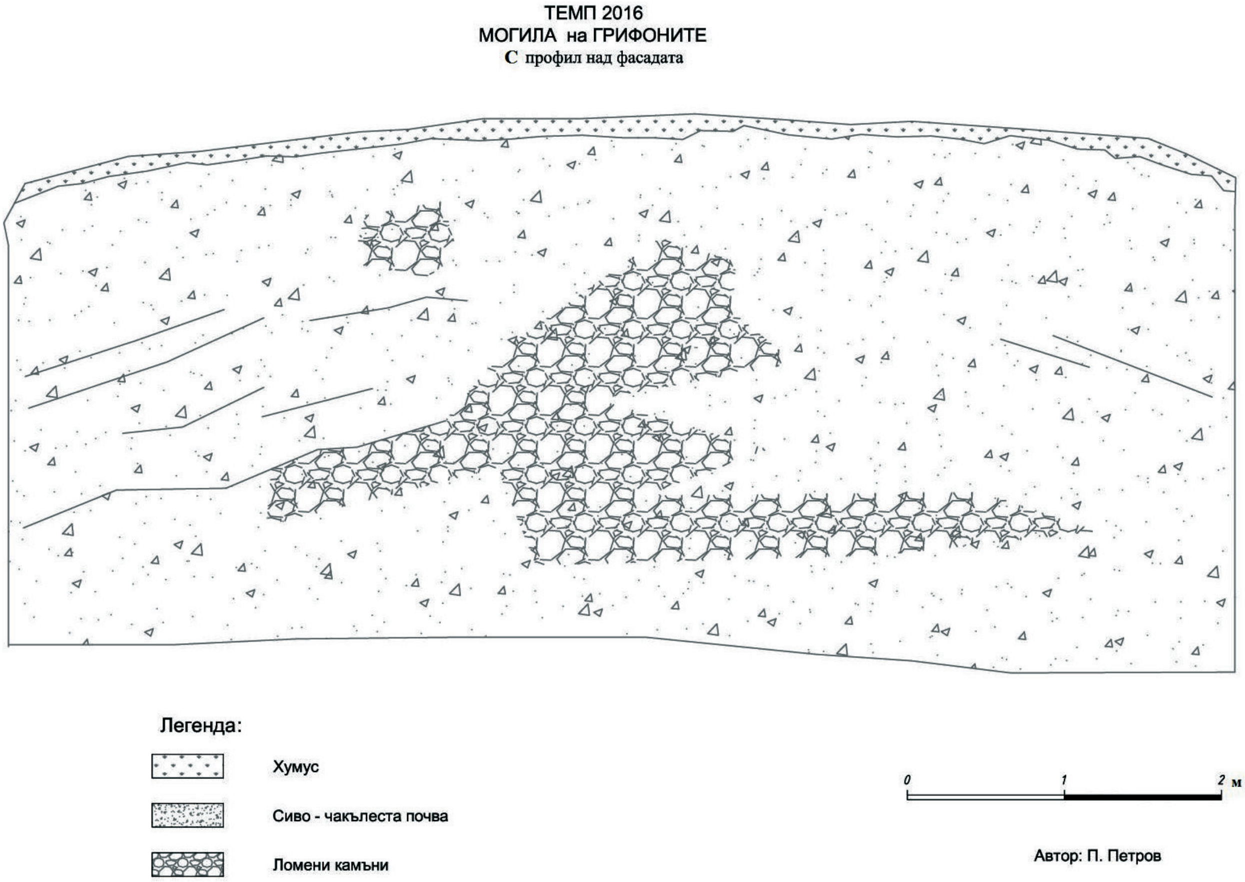

Обр. 3. Северен профил над фасадата на съоръжението в могилата. Автор П. Петров.

Fig. 3. Northern section over the façade of the construction in the tumulus. Drawing by P. Petrov.

В цялата Ю половина на могилата – над кръглата камера и С от нея – беше премахнат пласт от чимове и хумус под него с обща дебелина 0,25 м върху площ от 325 кв. м.

Впоследствие в проучените по време на археологическите разкопки и археологическото наблюдение участъци са извършени строително монтажни дейности и в края на декември 2016 г. новата защитна сграда в Могила на Грифоните е почти завършена.

Литература

Kitov 2003: G. Kitov. The Griffin Tumulus. – Thracia XV, 2003, 303–312.

Kitov 2005: G. Kitov. The Valley of the Thracian Rulers. Varna, 2005.

Winter 1990: N. Winter. Defining Regional Styles in Archaic Greek Architectural Terracottas. – Hesperia 1990, 59, 1, 13–32.

EXCAVATIONS AND MONITORING OF GRIFFIN TUMULUS NEAR THE TOWN OF SHIPKA

Diana Dimitrova, Meglena Purvin

The 2016 archaeological excavations of Griffin Tumulus were carried out for the needs the construction of a protective building over the tomb discovered in 1996.

In the northern parts of the trenches, the stone mantle over the rectangular and part of the circular chambers was uncovered and documented (fig. 1), as well as a number of roof tiles. The latter were from the 6 m long eaves overhanging the façade (fig. 2). The pan tiles are of Corinthian type and the cover tiles are Laconian, composing a mixed roofing system.

Two trenches were dug parallel to the walls of the corridor in order to install insulation. The west trench was parallel to the west wall of the corridor, measuring 3.50×7.00 m and 2.00 m deep. Scattered stones from the mantle of the tomb were discovered and left in situ. The east trench was parallel to the east wall of the corridor, measuring 1.90×3.20 m and 3.00 m deep. Stones from the mantle were discovered, as well as a modern concrete block.

№ 29. РАЗКОПКИ И НАБЛЮДЕНИЕ НА МОГИЛА ХЕЛВЕЦИЯ, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. ШИПКА

Диана Димитрова, Меглена Първин

Могила Хелвеция е разположена е на 150 м И от Могила на Грифоните и на 300 м ЮЗ от могила Шушманец. Принадлежи към некропол Шушманец.

През 1996 г. в Ю ѝ централна част екип под ръководството на д-р Георги Китов откри и проучи монументално подмогилно съоръжение, състоящо се от дромос, преддверие и правоъгълна камера с дъговидно извито двускатно покритие, което се датира в средата и втората половина на IV в. пр.Хр. (Китов 1996, 64). Могилата е с диаметър 44 м и максималната ѝ височина от Ю е 12,80 м.

По време на археологическите разкопки през 2016 г. изкопните дейности бяха съсредоточени на С, З и И от съществуващата защитна сграда. Насипът беше проучван на стъпала (обр. 1) – с отстъпи в профилите, за да се получи шкарп, който да осигури по-голяма стабилност и да го предпази от само-срутване. Почистен, документиран и частично проучен е каменният кожух на съоръжението – на С, И и З от съществуващата защитна сграда.

По време на археологическите разкопки изкопните дейности не са извършени в пълния предвиден размер по причини, независещи от екипа. Това наложи последващи изкопни дейности през септември–октомври 2016 г., извършени като археологическо наблюдение.

Изкопните дейности се съсредоточиха върху проучването на кожуха (обр. 2) на съоръжението в могила Хелвеция и освобождаване на необходимите площи за изграждане на съвременна защитна сграда и сервизни помещения.

През 2016 г. беше установен начинът на насипване на могилата. Каменният кожух се състои от речни и ломени камъни с кухини между тях. Наблюдават се неправилни редове необработени камъни с дебелина около 0,60 м в близост до зидовете на дромоса, която намалява съответно на И и на З към периферията на могилата. Тези редове се редуват с пластове тъмнокафява чакълеста почва. Тази стратиграфия (обр. 3) следва наклона на могилата веднъж от С към Ю и втори път от зидовете на коридора към периферията на могилата. Сред камъните от кожуха бяха открити единични обработени късове гранит с размери до 0,15×0,20×0,20 м, които вероятно са остатъци от градежа на подмогилното съоръжение. Те са разположени в И и З периферия, което означава, че направата на съоръжението е предхождала натрупването на каменния кожух.

При направата на изкоп за основи на новата защитна сграда, разположен непосредствено на Ю от Ю фасада на съществуващата постройка, както и на нивото на околния терен на З от дромоса, се установи, че в античността съоръжението е било

Обр.1. Етап от проучването на могилата.

Fig. 1. Stage of the investigations of the tumulus.

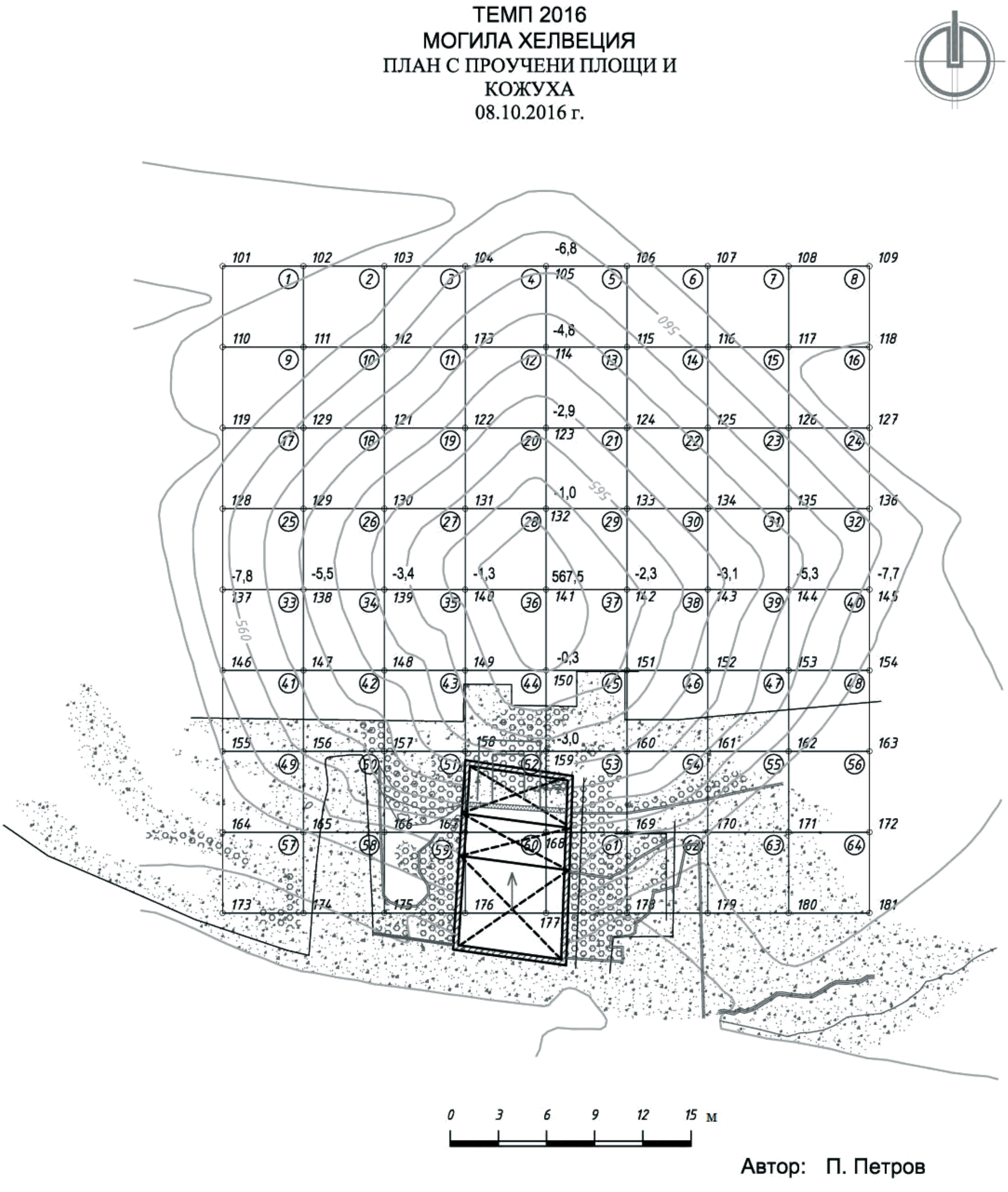

Обр. 2. Могила Хелвеция - план с проучените площи и структури.

Fig. 2. Helvetia Tumulus – plan of the investigated areas and structures.

положено върху основа от ломени и речни камъни, подобни на тези от кожуха. Подложката е с дебелина 0,40–0,70 м.

Подновеното проучване на могила Хелвеция даде възможност да се проследи самият начин на натрупване на насипа и като продължение на археологическите разкопки през 1996 г. допълни знанията ни за инженерните и архитектурни умения на древните строители на територията на Одриската държава през IV в. пр. Хр.

Установи се, че изграждането на съоръжението е предхождало насипването на могила Хелвеция, като в Ю част на зидовете на коридора, а най-вероятно и под целия градеж, има здрава подложка

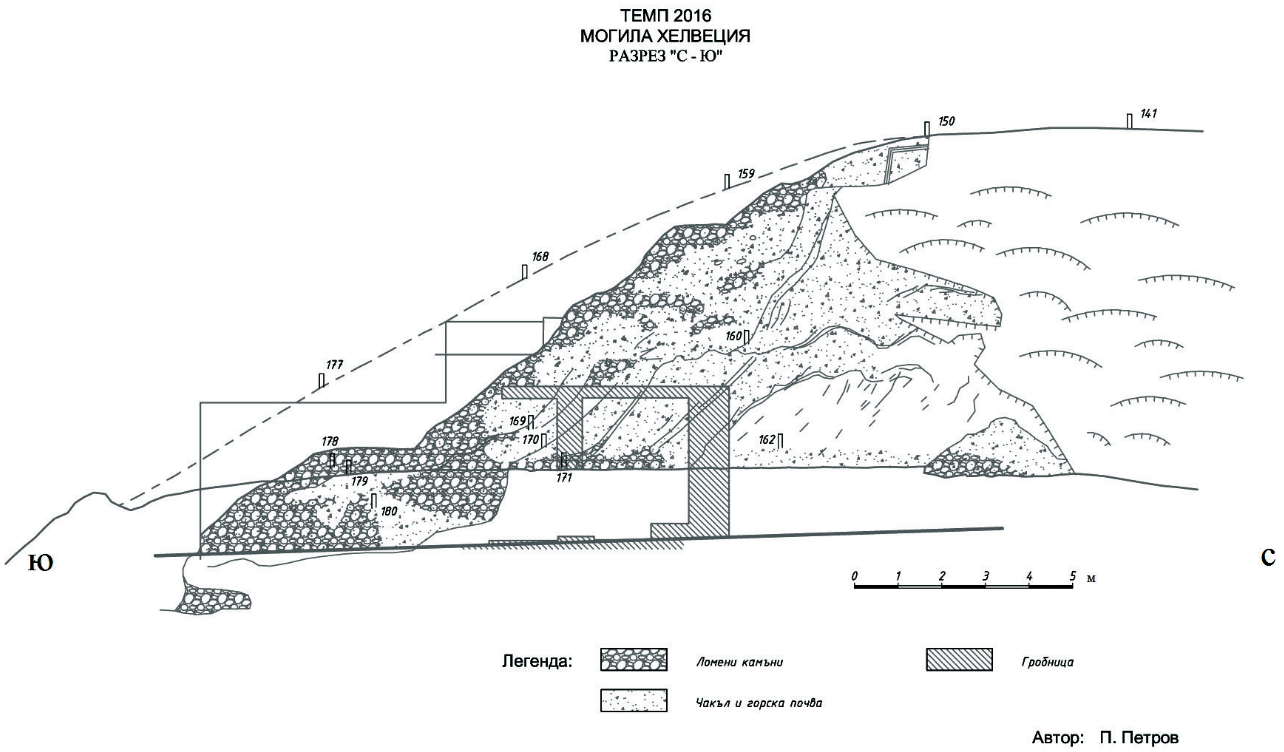

Обр. 3. Разрез на могилата с гробницата и кожуха.

Fig. 3. Cross-section of the tumulus with the tomb and the mantle.

от пласт от речни и ломени камъни с дебелина 0,40–0,70 м. Каменният кожух не е компактен. Състои се от редуващи се пластове камъни и тъмнокафява чакълеста почва, които са натрупани впоследствие от И, З и С на гробницата. Те играят роля на дренаж и са част от цялостния предварителен план за изграждане на построения от гранитни квадри монумент. Впоследствие могилният насип е донатрупан, така че е имало достъп до преддверието и камерата по коридора за някакъв период от време. Наличието на външни лица на зидовете на коридора, установено през 2016 г., показва, че те за известно време са били видими. Откритите през 1996 г. покривни керемиди в пълнежа на дромоса (Kitov, Dimitrova 2000, 42) – плоски коринтски и извити лаконски – датират съоръжението в средата – втората половина на IV в. пр. Хр. В един момент използването на съоръжението е било преустановено. В преддверието е бил погребан кон (Kitov, Dimitrova 2000, 44; Kitov 2005, 25). Върху краката му е направен преграден зид от квадри в долната част и от подредени ломени камъни във височина между дромоса и прага на преддверието. След това целият коридор е запълнен с ломени и речни камъни и почва, а пред И му чело е бил погребан втори кон (Kitov, Dimitrova 2000, 44). Скелетът е открит от екипа през 1996 г. *in situ* заедно с една бронзова ажурна апликация за украса на конска амуниция (Kitov, Dimitrova 2000, 44), която по стиловите си особености се датира в IV в. пр. Хр. Тя намира паралел в апликация от Стоян Заимово (б. Бедняково), Чирпанско (Венедиков, Герасимов 1973, кат. № 275), която обаче се датира в края на V – началото на IV в. пр. Хр.

По време на разкопките и наблюдението през 2016 г. в могилния насип не бяха открити никакви археологически материали.

Литература

Венедиков, Герасимов 1973: Ив. Венедиков, Т. Герасимов. Тракийското изкуство. София, 1973.

Китов 1996: Г. Китов. Нови открития в Долината на тракийските царе. – Анали 1996, 1–4, 37–68.

Kitov 2005: G. Kitov. The Valley of the Thracian Rulers. Varna, 2005.

Kitov, Dimitrova 2000: G. Kitov, D. Dimitrova. New Discoveries in the Thracian Valley of the Kings in the Region of Kazanluk. Excavations by a Thracian Expedition for Tumular Investigations (TEMP) in the Region of Kazanluk from 1995 till 1997. – Talanta XXX-XXXI (1998–1999), 2000, 31–54.

EXCAVATIONS AND MONITORING OF HELVETIA TUMULUS NEAR THE TOWN OF SHIPKA

Diana Dimitrova, Meglena Purvin

The stone mantle of the structure discovered in 1996 was partially uncovered, studied and documented to the north, east and west of the existing protective building. The manner of piling the mound was elucidated. The stone mantle consists of field and split stones with gaps between them. Irregular rows, 0.60 m thick, were observed near the walls of the dromos. Their thickness decreases eastwards and westwards towards the periphery of the mound. They alternate with layers of dark brown soil and gravel. This stratigraphy follows the slope of the mound from north to south and from the walls of the corridor to the periphery of the tumulus. It was established that the structure was built on top of a foundation layer, 0.40–0.70 m thick, of field and split stones, similar to those of the mantle. After the excavations in 2016, it is certain that the structure and the mound were erected simultaneously and belonged to a single design. No archaeological materials were found in 2016.

№ 30. ТРАКИЙСКА НАДГРОБНА МОГИЛА В М. СИЛИХЛЯР ПОД ВРЪХ КАНАРА, ГР. ПРИМОРСКО

Петър Балабанов, Даниел Пантов

Разкопките на обекта се проведоха от 27 септември до 29 октомври 2016 г., съгласно разрешение за спасително археологическо проучване №338/ 09.09.2016 г. Могилата бе разположена върху терен с наклон от север на юг. Височината ѝ достигаше 6,42 м (от южната периферия), а диаметрите в посока С–Ю и И–З бяха съответно 124 и 86 м.

Насипът бе свален с два багера „Катерпилар“. Участъците, в които бяха констатирани концентрации от артефакти или признаци за архитектурни структури, се проучваха на ръка с работници от община Приморско.

Върху могилата бяха трасирани две ребра с ширина 1,3 м, ориентирани по посоките на света. Така бяха оформени сектори „Югозапад“, „Югоизток“ и „Север“ (от практически съображения не бе оставено продължение на реброто с посока С–Ю в северната част от насипа).

Сектор „Югозапад“

В почти целия сектор насипът се състоеше от еднородна пръст с кафяв до светлокафяв цвят.

В периферията, малко над материка, се откриха три концентрации от фрагменти на керамични съдове. Информативните фрагменти бяха от гръцки амфори от периода между средата на IV и началото на III в. пр.Хр. Бяха определени столчета и устия от съдове, произведени на остров Тасос (също така „кръга на Тасос“), островите Родос, Хиос и Пепарет, както и от полуостров Книд и градовете Менде и Синопе. В минимални количества се срещаха фрагменти от местни съдове, правени на ръка, както и от местна монохромна керамика. Само три фрагмента принадлежаха на луксозни съдове, покрити с доброкачествен черен фирнис.

В южната част на сектора, покрай реброто с посока С–Ю, върху този насип се появяваше друг. Той се състоеше от черна пръст, примесена с пластове от разложен варовик (вар?) и дребни камъни от органичен произход с почти бял цвят (обр. 1).

В непосредствена близост до същото ребро, под кота 42,374 м, бе разкрито струпване от ломени и обработени камъни. Купчината имаше диаметър С–Ю 2,75 м и височина от основата 1,38 м. Камъните лежаха върху пласт от глинеста пръст, наситена с дребни камъчета, придобил червен цвят. По едната от повърхностите на квадрите в струпването бе запазена варова мазилка с дебелина до 0,4 см и старателно изгладена повърхност.

Сектор „Югоизток“

В почти целия сектор насипът се състоеше от хумусизирана пръст с черен цвят, примесена с пластове от разложен варовик (вар?) с неправилни очертания. Насипът бе сравнително твърд в южната периферия и значително по-мек в останалите участъци. Покрай източната периферия, под повърхността на могилата, се очерта ивица от безредно струпани ломени камъни от различни породи. При

проверка на насипа с металотърсач в източната и югоизточната периферия на могилата на дълбочина 0,25–0,45 м бяха намерени дръжка на съд от сребро (?), част от апликация от бронз, желязна скоба и бронзов гвоздей със завит под прав ъгъл връх.

В североизточната част на сектора се очерта голямо струпване от безредно нахвърляни камъни с различен произход и размери. Сред тях имаше плочи с линейни размери 1,95×0,68 м с дебелина до 0,16 м, както и добре обработени камъни с трапецовидна форма и закръглена голяма основа с дебелина до 0,15 м.

Между струпването и реброто С–Ю на 41,107 м н. в. се очерта настилка от един ред камъни, оформящи пътека с ширина 1,30–1,50 м и дължина до 8,70 м. Те бяха положени върху пласт от глина, настлан върху античното равнище на терена. Между камъните имаше голям брой фрагменти от хоросанова мазилка, положена върху плътен пласт фраг-

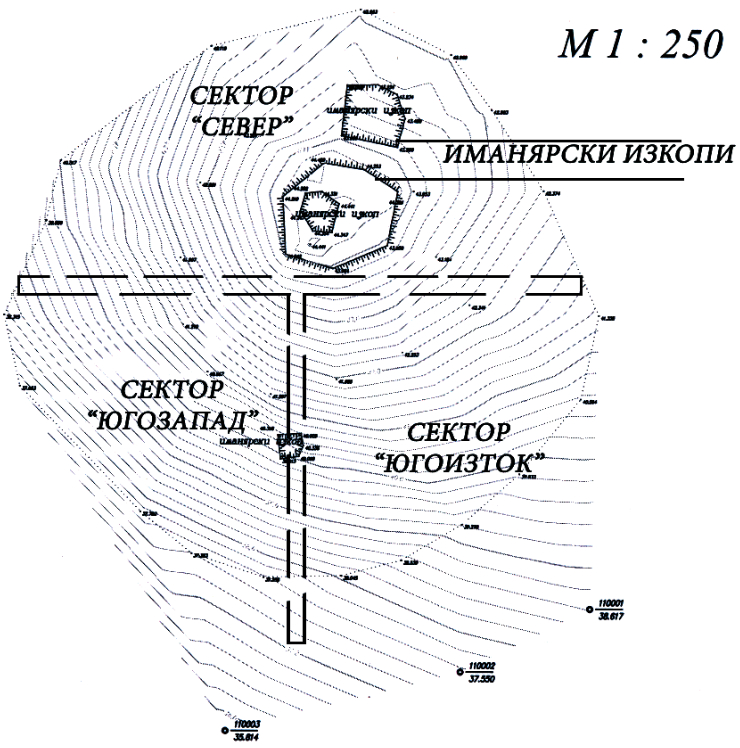

Обр. 1. План на надгробната могила.
Fig. 1. Plan of the burial mound.

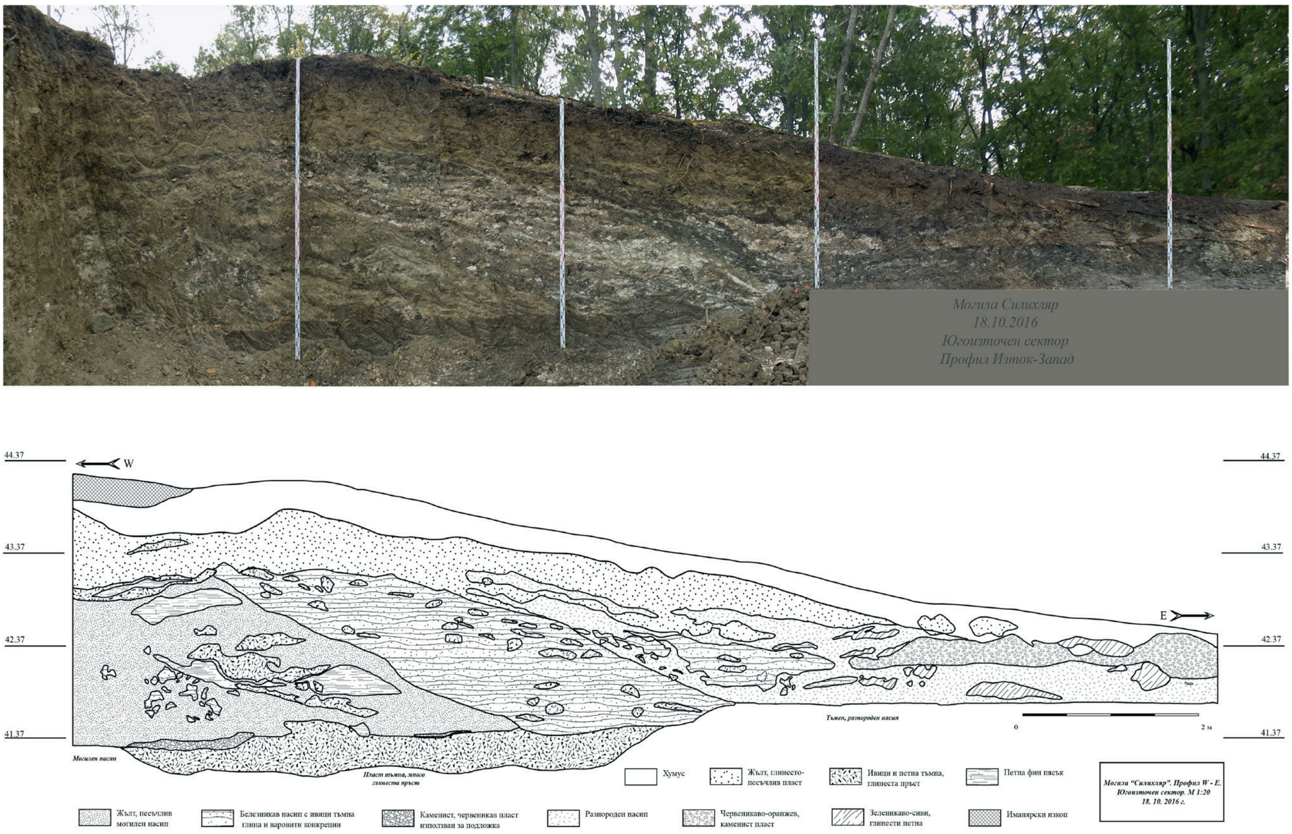

Обр. 2. Стратиграфски профил на надгробната могила.

Fig. 2. Stratigraphic section of the burial mound.

Обр. 3. Златно съкровище от могилата.

Fig. 3. Golden treasure from the mound.

менти от стени на керамични съдове. Повърхността на мазилката бе абсолютно гладка, без следи от контакт с други структури. Дебелината на фрагментите от мазилката бе в рамките на 3–6 см.

Под струпването бяха разкрити основи на правоъгълно помещение, ориентирани почти точно по посоките на света. Градежът им бе от два успоредни реда квадри със спойка от пръст и глина. От външната им страна имаше струпване от ломени камъни. Вътрешността на помещението бе покрита с настилка от пласт хоросан върху пласт фрагменти от керамични съдове. Подовото равнище и стените в отделни участъци бяха пропаднали с 0,15–0,35 м и между отделните им части имаше сериозни пукнатини.

Между камъните в североизточния ъгъл на помещението бяха намерени фрагменти от железни букаи, между които бяха запазени ашик и част от копито на кон.

При проверка с металотърсач бяха получени сигнали за предмети от злато под подовата настилка. Това наложи нейното демонтиране. Тук бяха открити 40 елемента от украса на конска сбруя (обр. 3). Централният елемент от комплекта представлява плочка с форма на осморка, в средата на която има скулптирана глава на орел. Освен нея бяха открити четири кръгли и две продълговати апликации с ажурна и релефна украса, допълнена с псевдофилигранни орнаменти, и една кръгла апликация, украсена с релефни орнаменти. Най-многобройни бяха малките апликации с бъчвовидна форма и изпъкнали в двата края релефни ленти, украсени с насечки – 32 броя. Съкровището е било депонирано преди заливането на пода с хоросан, тъй като всички елементи бяха намерени под неговото равнище, а някои – в самата хоросанова замазка. Под основата на югоизточния ъгъл, в непосредствена близост до златните апликации, бе намерена глинена лампа от периода 320–280 г. пр. Хр.

Сектор „Север“

Този участък бе оформен от два вида насип, които представляваха продължение на документираните в съседните сектори. В северната периферия над равнището на античния терен бе документирана площадка от един ред ломени камъни. Тя имаше неправилна форма с размери 4,2 м (И–З) × 2,75 м (С–Ю).

Насипът в очертанията на могилата бе свален до повърхността на материка. Оставени на място бяха основите на пътеката и на помещението, под което бе намерено златното съкровище.

TRACIAN BURIAL MOUND NEAR PRIMORSKO

Petar Balabanov, Daniel Pantov

In 2016, rescue archeological excavations were conducted of a Thracian burial mound near Primorsko. The ancient terrain has been diligently leveled using clay mixed with pebbles (fig. 1). Among stone debris, ashlars were discovered, with lime plaster on one of the surfaces. A pathway covered with a single line of stones led eastwards. In the eastern sector of the mound, below a large heap of stones, the foundations of a rectangular structure were uncovered. The northern and the western walls and the floor in some places have sunken due to the subsidence of the mound. Forty gold appliques for horse harness were discovered below the floor: 32 small and 8 large. Of the latter, four are round, with openwork, relief and pseudo-filigree decoration. The decoration of two elongated appliques is similar. The central part is a figure-of-eight shield, to which the head of an eagle is soldered. A round applique with relief decoration was placed above the nose of the horse (fig. 3). Together with the gold objects under the northeastern corner stone of the structure, an intact clay lamp was found, dated to 320–280 BC.

№ 31. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МОГИЛА 24 ОТ ИЗТОЧНИЯ НЕКРОПОЛ В ИАР „СБОРЯНОВО“

Диана Гергова, Йордан Анастасов, Жоселин Дезидери, Матео Джос, Фредерик Броес, Кай Фехнер, Христян Цанков, Цветана Попова, Гиоргос Котас, Дениз Жирарде, Галена Радославова, Стоянка Савова, Мари Бес

Проучванията в Сборяново през 2016 г. бяха проведени в рамките на проекта “Сборяново, некрополи и територия“ по договор за сътрудничество между НАИМ–БАН и Женевския университет, включващ разкопки, теренни и лабораторни изследвания, преразглеждане и ново документиране на вече разкрити археологически паметници и находки, обнародване на изследванията на некропола (Гергова и др. 2016).

От 29 юни до 5 юли 2016 г. екипът осъществи археологически разкопки, геологически и почвени анализи и фотограметрия на Могила 24, която се намира в централната част на Източния некропол (№ 233/ 31.05.2016).

В международния екип с ръководители проф. Д. Гергова (НАИМ–БАН) и д-р Й. Анастасов (Женевски университет) участваха 11 специалисти от 5 лаборатории от България, Швейцария и Франция: д-р Ж. Дезидери, М. Джос, проф. М. Бес (Женевски университет), Ф. Броес, д-р К. Фехнер (INRAP–Франция), Г. Радославова, С. Савова (РИМ Разград), Г. Илиев (РИМ Ямбол). В проучванията се включиха 5 студенти от Женевския университет (Г. Котас, Д. Жирарде, В. Фавр, Г. Даиер и Т. Хофщетер), както и 20 доброволци от Европа по програма „Еразъм“.

Геодезия, картография и геофизика

На могилата бе направено геодезичното заснемане с поставяне на репери и въвеждане на регистрираните точки в база-данни.

Чрез геофизичното проучване на могилата, проведено от екип от МГУ „Св. Иван Рилски“ (д-р Християн Цанков и екип), бяха локализирани 4 аномалии.

Разкопки

В проучените 189 м^2 чрез 7 сондажа, заложени върху геофизичните аномалии, бе достигана дълбочина до 1,30 м в стерилния пласт (обр. 1).

В проучената площ не бяха идентифицирани никакви структури, освен слабо напластяване на могила със съхранена височина около 0,50 м (обр. 2). Реалният ѝ диаметър не бе установен.

Нивото на античния хумусен слой, маркиран от отделни керамични фрагменти, бе констатирано единствено в сондаж S6, където бе открито и малко струпване от горели въглени и мазилки. В Сондаж S7 бе установено струпване на заоблени камъни на дълб. 0,50 м, съответстващо на нивото с въглени в сондаж 6 (обр. 3). По-голяма концентрация на горели мазилки и въглени, както и на отделни фрагменти керамика на колело е констатирана в южния край на могилата.

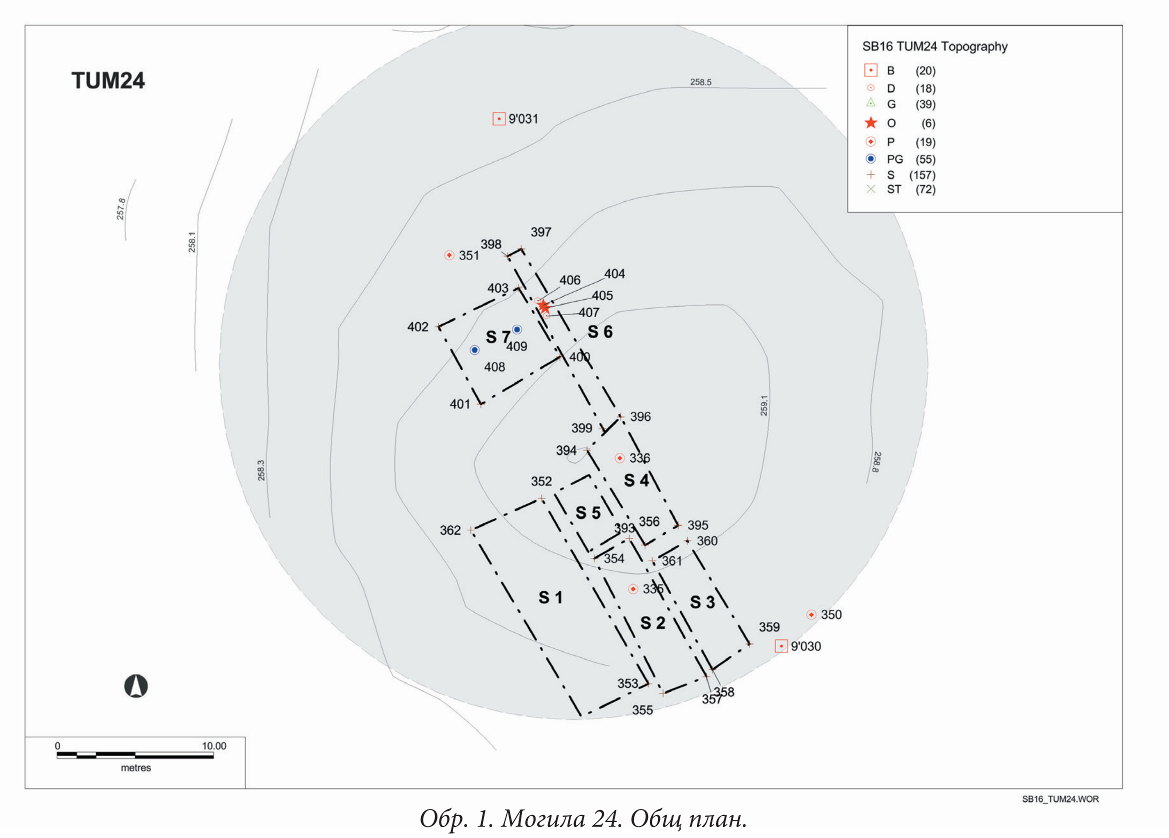

Обр. 1. Могила 24. Общ план.

Fig. 1. Tumulus 24. General situation.

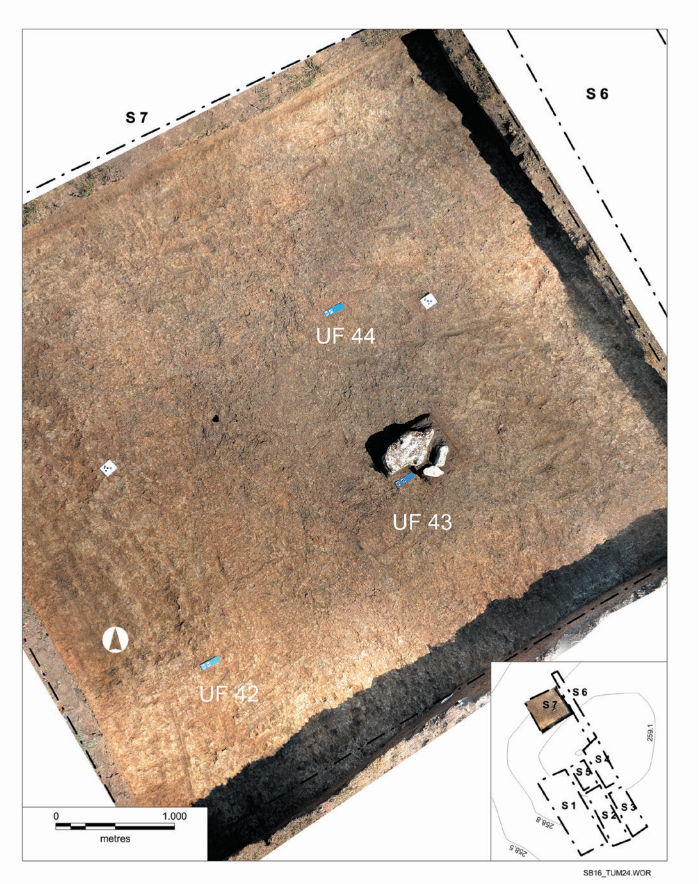

Обр. 2. Могила 24. Детайл на каменната концентрация в сондаж S7.

Fig. 2. Tumulus 24. Details of the stone concentration in the northern part of the excavated surface (S7).

Противоречието между локализираната геофизична аномалия в южната част на могилата и резултатите от сондажите изискват допълнителни изследвания.

Геоархеология

В района на могилата бяха взети 20 геоложки проби с оглед характеризирането на литоложката структура на Източния некропол. Наблюденията позволяват да се подчертае голямото разнобразие на горните пластове на профилите около могилата и да се установи силно изменение на естественото напластяване в първите 0,70 м в зони без видима следа от могилни пластове, вероятно поради присъствие на неустановени съоръжения източно от могилата.

Интерпретация на обекта

Разкритата ситуация в Могила 24 не позволява да се предложат датировка и интерпретация на обекта. Наличието на отделни фрагменти керамика и мазилки не изключва възможността могилата и съоръженията в нея да са изцяло разрушени при обработка на земята.

Литература

Гергова и др. 2016: Д. Гергова, Й. Анастасов, Ж. Дезидери, М. Бес, М. Джос, П. Мениел, Ф.

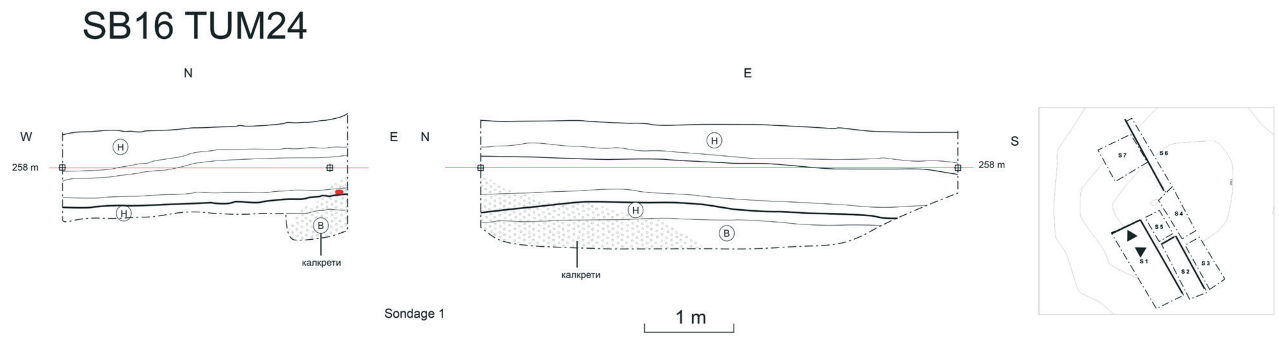

Обр. 3. Могила 24. Стратиграфски профили от сондаж S1.

Fig. 3. Tumulus 24. S1 sections.

Броес, Г. Айданлийски, М. Каменова, Й. Котас, К. Кузманов, Н. Атанасова-Тимева, Б. Гълъбова, Г. Радославова, С. Савова. Редовно археологическо проучване на Голямата свещарска могила в ИАР „Сборяново“. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 296–299.

ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS OF TUMULUS 24, EASTERN NECROPOLIS OF THE SBORYANOVO NATIONAL RESERVE

Diana Gergova, Jordan Anastassov, Jocelyne Desideri, Matteo Gios, Frédéric Broes, Kai Fechner, Christian Tsankov, Georgios Kottas, Denise Girardet, Galena Radoslavova, Stoyanka Savova, Marie Besse

The interdisciplinary investigations of the tumulus were carried out in the frame of the Bulgarian–Swiss Project “Sboryanovo: Necropolises and Territory“, with the participation of students from Geneva University and 20 volunteers in the frame of Erasmus Program.

The excavations of the tumulus (diam. 15 m, height 0.50 m) were based on the results of the localization of four anomalies by the geophysical prospecting. The 189 m^2 were investigated to the depth of 1.30 m (fig. 1).

Although no archaeological structures were found in the investigated area, fragments of pottery and amphorae, concentrations of stones and burned clay coat fragments were registered in several places (figs. 2–3). The contradiction between the results of the geophysical and archaeological investigations need further discussion. Most probably, the structures under this small tumulus were totally destroyed during agricultural activities.

№ 32. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МОГИЛА 39 ОТ ИЗТОЧНИЯ НЕКРОПОЛ В ИАР „СБОРЯНОВО“

Диана Гергова, Йордан Анастасов, Жоселин Дезидери, Матео Джос, Фредерик Броес, Кай Фехнер, Христян Цанков, Цветана Попова, Гиоргос Котас, Дениз Жирарде, Галена Радославова, Стоянка Савова, Мари Бес

В международния екип с ръководители проф. Д. Гергова (НАИМ–БАН) и д-р Й. Анастасов (Женевски университет), участваха 11 специалисти от 5 лаборатории от България, Швейцария и Франция (№ 232/ 31.05.2016) (Anastassov, Gergova et al. 2016). В проучванията се включиха и 5 студенти от Женевския университет, както и 20 доброволци от Европа по програма „Еразъм“.

Разкопките се осъществиха на базата на геофизичното проучване на могилата от екип от МГУ „Св. Иван Рилски“, при което се установи наличието на аномалия с Г-образна форма извън очертанията на могилата.

Осъществено бе геодезичното ѝ заснемане, поставяне на геодезични репери в терена и регистриране на измерените точки в база-данни.

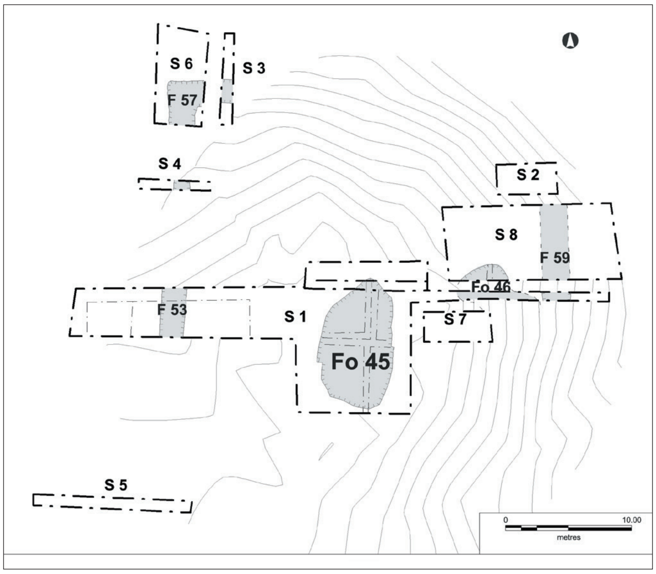

Обр. 1. Могила 39. Общ план.

Fig. 1. Tumulus 39. General situation.

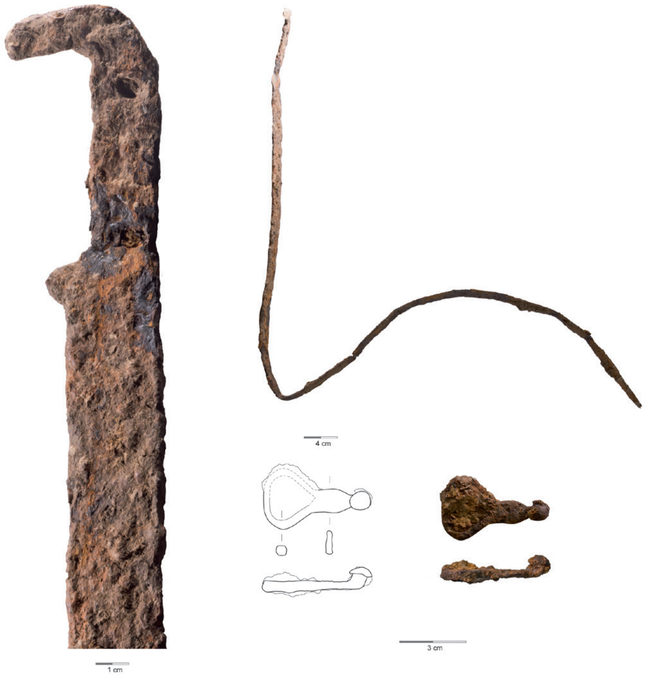

Обр. 2. Могила 39. Меч-ромфея и тока от колан за латенски меч.

Fig. 2. Tumulus 39. Rhomphaia sword and La Tène type belt buckle.

Проучена бе площ от 343 м^2 чрез 8 сондажа, заложени съобразно геофизичните резултати (обр. 1). Цялата документацията бе вкарана в обща база-данни и ГИС система.

Структури

В проучената площ бе идентифициран комплекс от ями, могила и оградена от ровове правоъгълна площ от 800 м^2. Поради унищожението на горните хоризонти от активна селскостопанска дейност, структурите са регистрирани на дълб. 0,30 м под тяхното реално ниво на вкопаване.

Могилата с диаметър 25 м и височина 0,30–0,50 м покрива разположената в центъра ѝ яма Fo 45 с овална форма (10×6 м, дълб. 0,95–1,40 м) (обр. 1). В южната част плоското дъно е вкопано с около 0,30 м и запълнено с варовикови камъни. Пълнеж от многопластов тинест седимент, формиран в утаяваща среда, сочи, че ямата е фунционирала като структура без покритие. Открит е само един неидентифициран железен фрагмент.

Яма Fo 46 – с неправилна овална форма и плоско дъно (площ 15 м^2, дълб. 0,60 м) – е функционирала подобно на Яма Fo 45. Разположена е на СИ от Яма Fo 45 и е вкопана в могилния насип.

Чрез сондажи са проучени участъци от западния (S1, F 53, S4, S6, F 57), северния (S6, S3) и източния ров (S1, S8, F 59) и е документиран северозападният ъгъл (S6, F 57). Ровът е с разляти горни ръбове и плоско дъно, с пълнеж от черна–тъмнокафява глинеста органична пръст (горна шир. 2,60–3,20 м, долна шир. 2 м, дълб. 0,60 м). В източния край на Сондаж 1 ров F 59 е частично покрит от яма Fo 46, без да може да се определи връзката му с могилния насип, пресечен от същата яма.

Находки и датировки

На различни места в пълнежа са открити малък брой находки – керамика и въоръжение (обр. 2). Фрагментите груба и фина керамика на колело и амфори са със силно заоблени ръбове и обща датировка в късножелязната епоха.

Желязната тока на дъното на ров F 53 е единствената от този тип от България и е с точни паралели в латенския свят, датирани към края на Средния Ла Тен (LT C1–C2) около 200 г. пр.Хр. Ритуално огънатата на три ромфея е втората от СИ България и има специфични черти, но се включва в серията от около 20 екземпляра с обща датировка IV–I в. пр.Хр.

Антропология

На дъното и по дължината С–Ю на ров F 59 бе открит скелет на възрастен индивид, положен на дясната страна в свито положение, с глава на Ю и поглед на И, а в малка яма в горните нива във вътрешността на ограждението или в ров F 59, чийто горни граници са трудно разграничими – депо от кремирани кости на възрастен индивид от неопределен пол.

Палеоботаника

Палеоботаническите изследвания на седименти установяват микроскопични частици от овъглена дъбова дървесина.

Геоархеология

Осъществените около 30 геоложки сондажа за характеризиране на литоложката структура на Източния некропол показват голямото разнообразие на горните пластове на профилите в близост до могилата и силно изменение на естественото напластяване в първите 0,70 м, причинени вероятно от присъствието на нелокализирани съоръжения.

Интерпретация

Разкритата ситуация в Могила 39 е първата от този род, открита не само в некропола в Сборяново, но и на територията на Балканите. Могилата, вписана симетрично в рамките на оградената от рововете площ, разкритите ями, както и депонираните дарове позволяват да се предложи интерпретация на обекта като единен ансамбъл с ритуален характер от края на III в. пр. Хр. Основание за това са многобройните паралели в келтския свят на светилища с депонирано ритуално деформирано въоръжение и човешки жертвоприношения, поставени предимно в рововете. Те функционират от IV в. пр. Хр. насетне.

Продължаването на проучванията на обекта ще бъде от решаващо значение за изясняването на неговия характер.

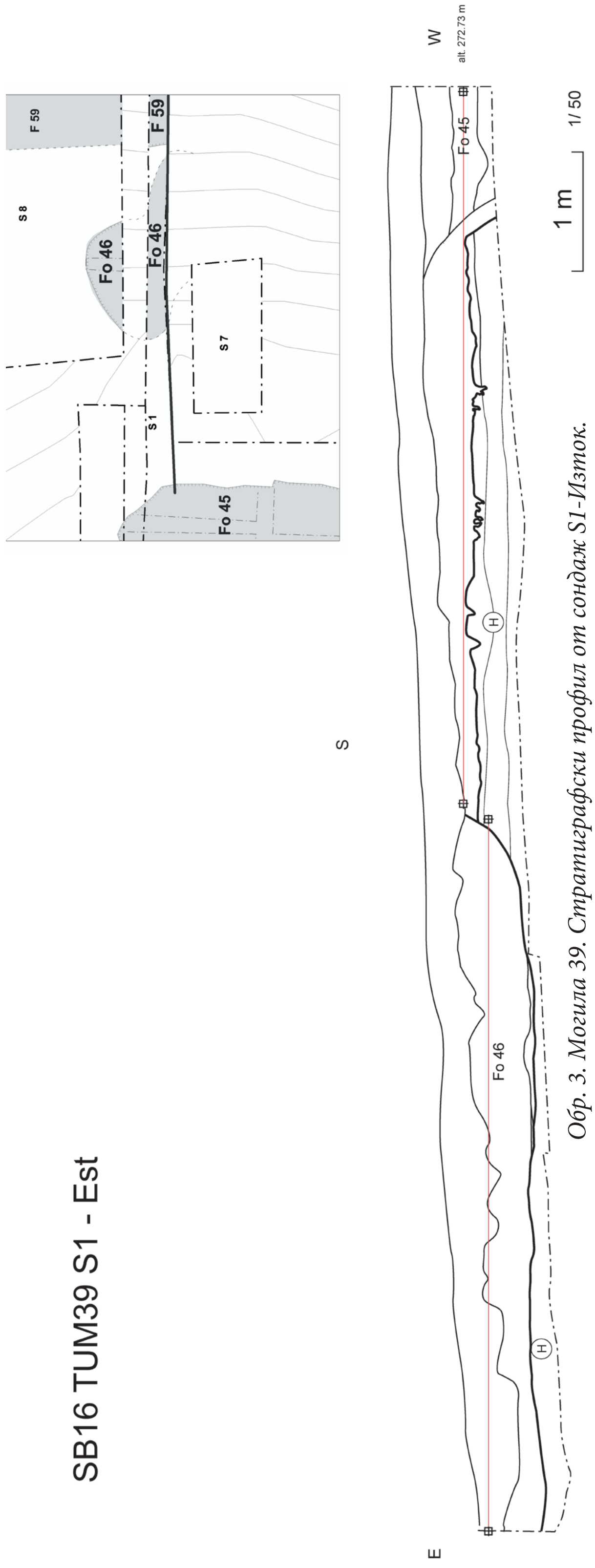

Обр. 3. Могила 39. Стратиграфски профил от сондаж S1-Изток.

Fig. 3. Tumulus 39. S1-East section.

Литература

Anastassov et al. 2016: J. Anastassov, D. Gergova, J. Desideri, P. Méniel, G. Kottas, M. Besse. Nouvelles découvertes laténiennes à Sboryanovo (Bulgarie). – Bulletin de l'AFEAF 34, 2016 (in print).

ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS OF TUMULUS 39, EASTERN NECROPOLIS OF THE SBORYANOVO NATIONAL RESERVE

Diana Gergova, Jordan Anastassov, Jocelyne Desideri, Matteo Gios, Frédéric Broes, Kai Fechner, Christian Tsankov, Tsvetana Popova, Georgios Kottas, Denise Girardet, Galena Radoslavova, Stoyanka Savova, Marie Besse

The investigations of the tumulus were carried out in the frame of the Bulgarian–Swiss Project "Sboryanovo: Necropolises and Territory".

The excavations of the tumulus (diam. 25 m, height 0.50 m) were based on the results of its geophysical prospecting (figs. 1, 3). A complex of pits, a tumulus, and ditches surrounding a rectangular area of 800 m^2 was identified.

An oval pit (10×6 m, 0.95–1.40 m deep) was discovered in the center of the tumulus, containing only an amorphous iron object. A similar pit was registered to the NE of it.

Fragments of pottery and amphorae, an iron rhomphaia and an iron belt buckle of La Tène C1 type (220–200 BC) (fig. 2), and two burials by inhumation and by incineration were discovered in the ditches. This site has no parallels in Bulgaria and on the Balkans. Evidence from Western Europe give ground to interpret it as a cult site.

РИМСКА ЕПОХА

НЕКРОПОЛИ И НАДГРОБНИ МОГИЛИ

№ 33. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА № 3 В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЧЕРНОЗЕМ, ОБЩИНА ЕЛХОВО

Даниела Агре, Христо Христов

Могилата се проучва във връзка с проекта „Тракийската култура по долното течение на р. Тунджа“. Разположена е в гориста местност на около 0,5 км северозападно от с. Чернозем, в местността Малкото кале. Могилата е с елипсовидна форма – издължена на югоизток. Тя е с височина от 2,80 до 3,40 м и диаметър С–Ю 35 м и И–З 21 м. (обр. 1) Повърхността ѝ е обрасла с дървета, храсти и треви. На най-високата ѝ точка е поставен триангулачен знак.

Могилният насип е от рохка почва с разнородни по цвят пластове, като преобладават тези с бяло-жълта варовикова пръст, но има и със светлокафява, кафяво-червена глинеста или черна (рохка) пръст (обр. 2). Първичната могила е изнесена на запад спрямо геометричния център. Височината ѝ е 1,10 м и има диаметър около 3 м (обр. 3). Тя е насипана от пластове силно сбита сиво-черна и кафява пръст, рязко контрастираща с останалите пластове на могилата.

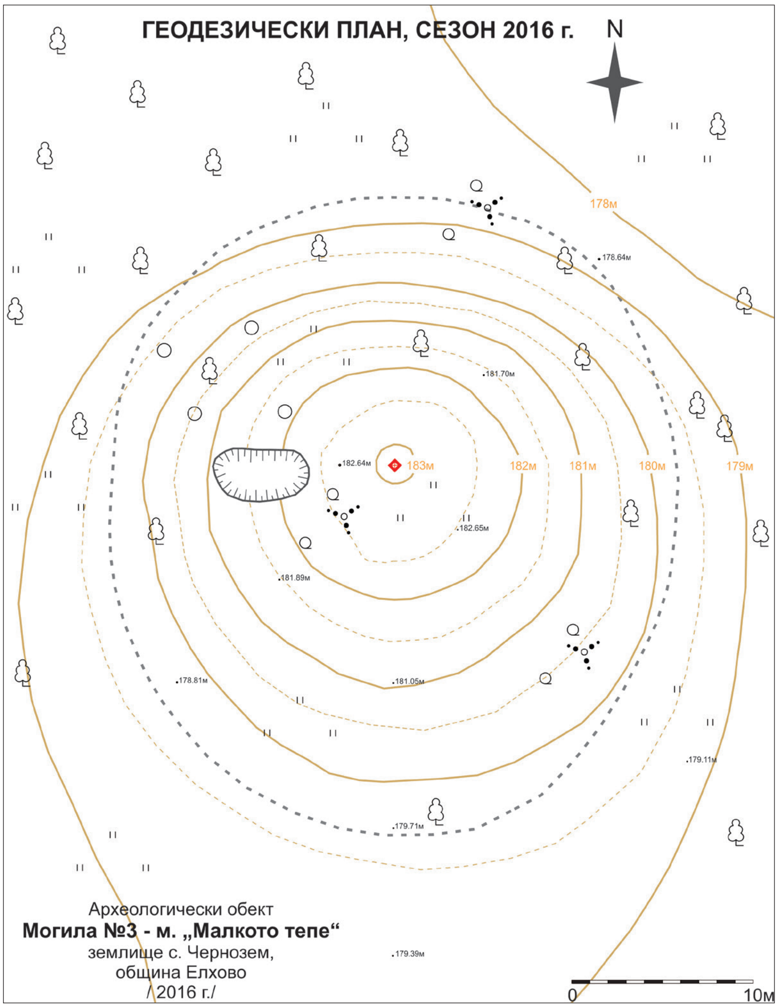

Обр. 1. План на могилата

Fig. 1. Plan of the tumulus.

Централен гроб в могилата не бе открит. В югоизточната ѝ периферия бе проучен един гроб, представляващ неоткрояваща се на терена плитка яма, вкопана на дълбочина около 0,30 м от повърхността на могилата. Ритуалът е кремация, извършена извън пределите на могилата. Кремираните кости са събрани, измити и поставени в ямата. Като дар в гроба са поставени три керамични съда, обърнати с дъната нагоре, и една бронзова монета. В насипа на могилата бяха открити малък брой керамични фрагменти от съдове на колело. Репертоарът е представен от паници и чаши – типични керамични форми от римската епоха, характерни за периода II–III в. Най-близките аналогии на инвентара от гроба са от обекти, отнесени към средата на II–III в., което позволява и той да бъде датиран в тези хронологически рамки. Вероятно гробът принадлежи на по-бедно местно население, живяло в близост през посоченият период.

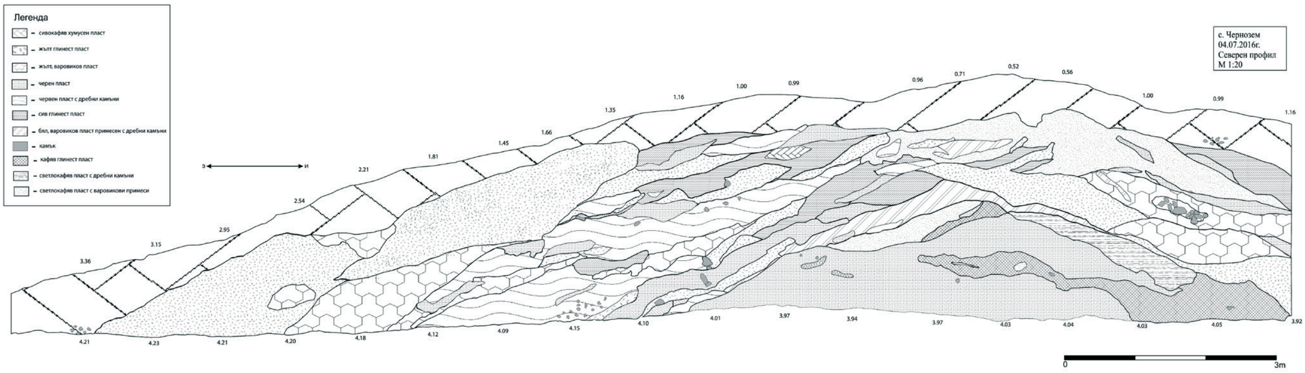

Обр. 2. Западен профил на могилата.

Fig. 2. Western section of the mound.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION OF TUMULUS 3 NEAR THE VILLAGE OF CHERNOZEM, ELHOVO MUNICIPALITY

Daniela Agre, Christo Christov

Обр. 3. Първичната могила

Fig. 3. The primary mound.

The mound was located about 0.5 km NW from the village of Chernozem. The height varied from 2.80 to 3.40 m and the diameter was 35 m (N–S) and 21 m (E–W) (fig. 1). It was piled from loose soil with layers of different colours (fig. 2). The primary mound was to the west of the geometric centre of the mound. It was 1.10 m high and about 3 m in diameter (fig. 3). It was piled from layers of hard black and brown soil.

No central grave was found. A shallow pit grave was investigated, dug into the mound at the depth of 0.30 m from the surface in the SE periphery of the mound. The rite was cremation outside the mound. The cremated bones were collected, washed up and placed into the pit. Three ceramic vessels turned upside-down and a bronze coin were placed as grave goods.

A few ceramic fragments of vessels typical of 2nd–3rd c. AD were also found into the mound. The burial dates from the mid-2nd–3rd c. AD.

№ 34. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА „МАЛ ТЕПЕ“ ДО С. МАНОЛЕ, ОБЩИНА МАРИЦА, ПЛОВДИВСКА ОБЛАСТ

Костадин Кисьов, София Христева

Проучването се извърши с Разрешение за редовно археологическо проучване № 127/ 18.05.2016 г. Обектът е регистриран в АКБ под регистрационен № 10001496.

Археологическите разкопки бяха проведени в периода 8 август – 28 октомври 2016 г. от екип в състав: ръководител доц. д-р Костадин Кисьов и зам.-ръководител София Христева, докторант в НАИМ–БАН. В теренните проучвания взеха участие Любомир Мерджанов – археолог стажант, и Мили-

ца Илиева – реставратор в РАМ Пловдив. Геофизичните измервания се извършиха от инж. д-р Никола Тонков от НАИМ–БАН, а геодезическите и стратиграфски заснемания бяха направени от инж. Петко Златанов. Финансирането на проучванията, охраната и реставрацията на находките беше осигурено от бюджета на община Марица.

Могилният насип има следните размери: диаметър И–З 125 м и С–Ю 130 м; височина 21 м в профил И–З и 18,50 м в профил С–Ю (обр. 1). Разкопки бяха извършени в югоизточната и източната периферия, докато в южната периферия се направиха геофизични измервания (обр. 1). В югоизточната периферия беше положен Сондаж № 1, попадащ в кв. Р 5–6, С 5–9, Т 5–9, У 6–8, Ф 6–9 и Х 7–10. Размерите на сондажа са: дължина 20,50 м, ширина 9 м и височина на централния профил 7 м. Достигнатото ниво в могилния насип е на кота 148,80 м (обр. 1).

В югозападния сектор на сондажа, на ниво кота 148,80 м, бяха открити седем фрагмента от тухли с дебелина 4 см, характерни за римската епоха. В югоизточния сектор на сондажа, на ниво кота 149 м, бяха открити три култови ями с почти еднакви размери и форма (обр. 2.2).

Яма 1 е с размери: диаметър 0,45 м и дълбочина 0,65 м. Външната повърхност на ямата е опалена, като преди това отворът е запечатан с фрагменти от глинобитни стенни мазилки. Вътрешността е за-

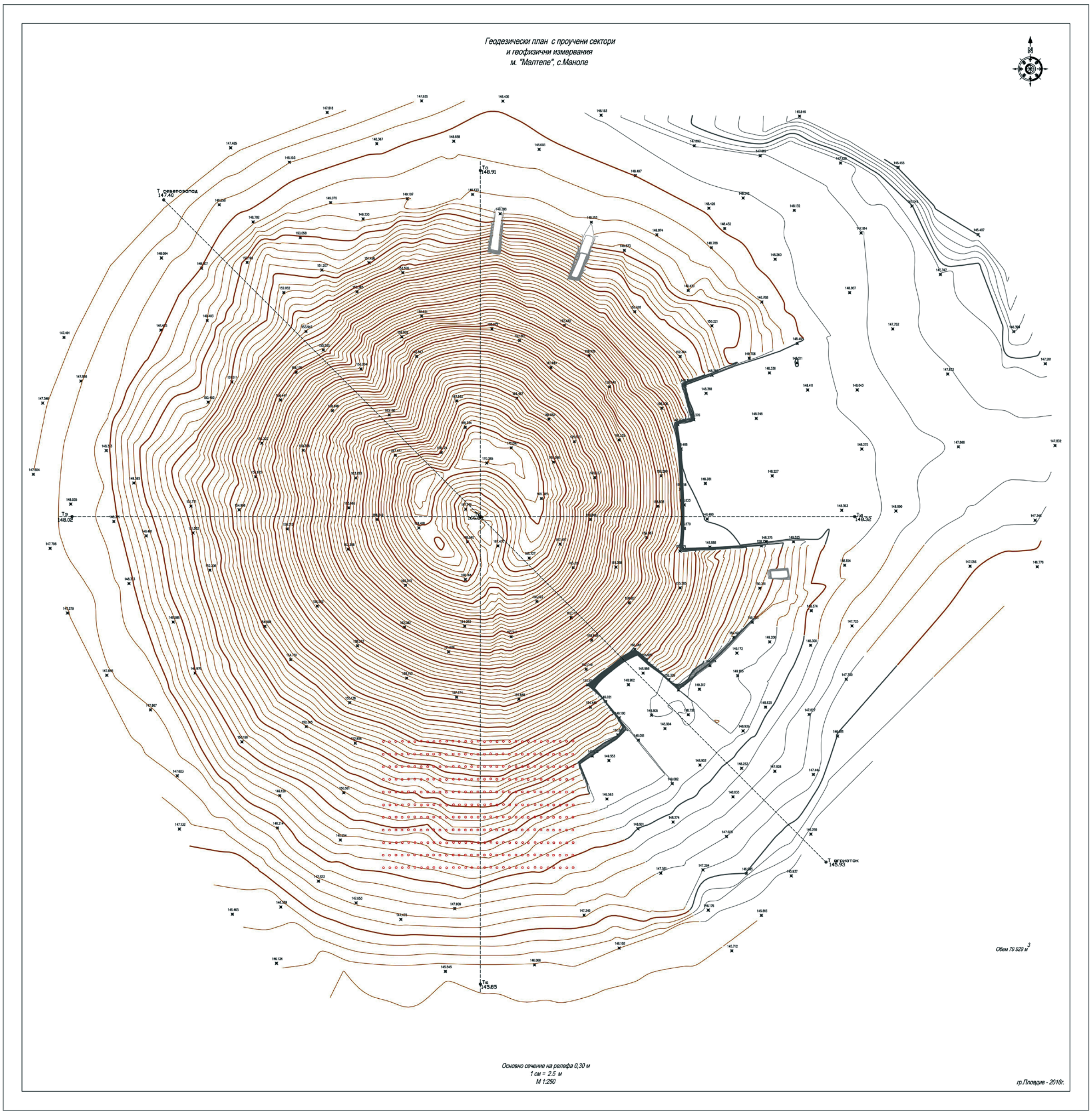

Обр. 1. Геодезически план на могилата с проучени сектори и геофизични измервания.

Fig. 1. Geodetic plan of the mound with excavated sectors and geophysical prospections.

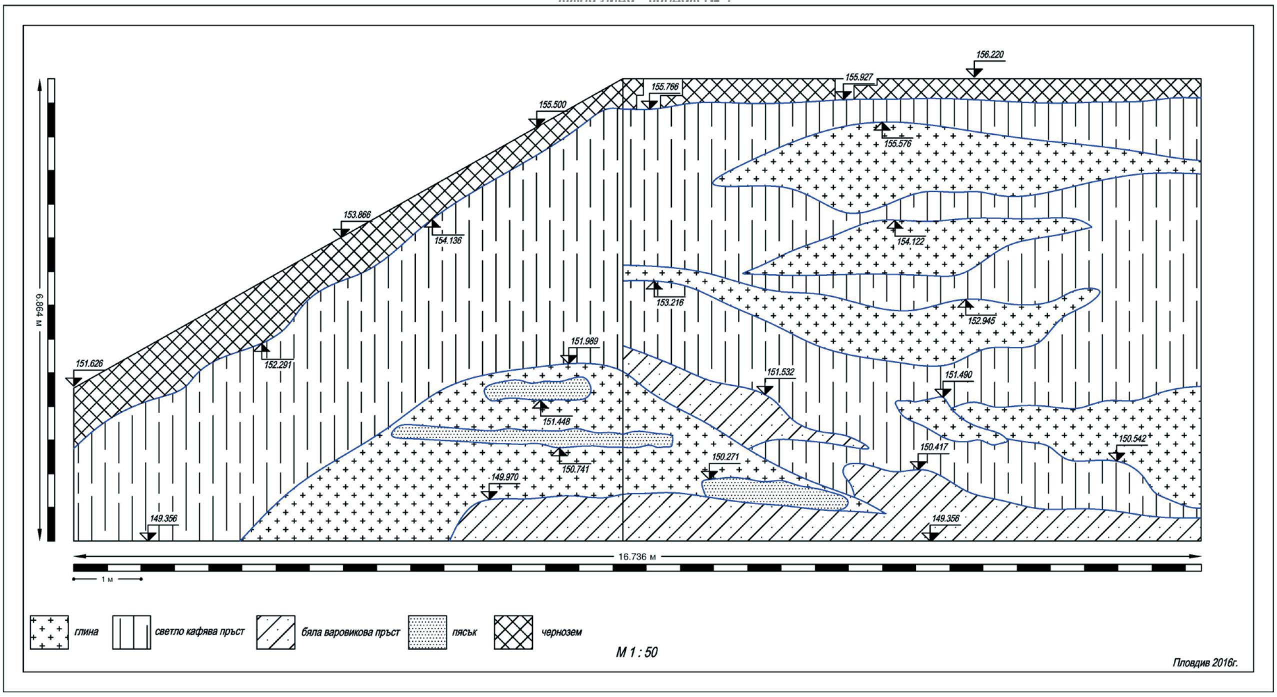

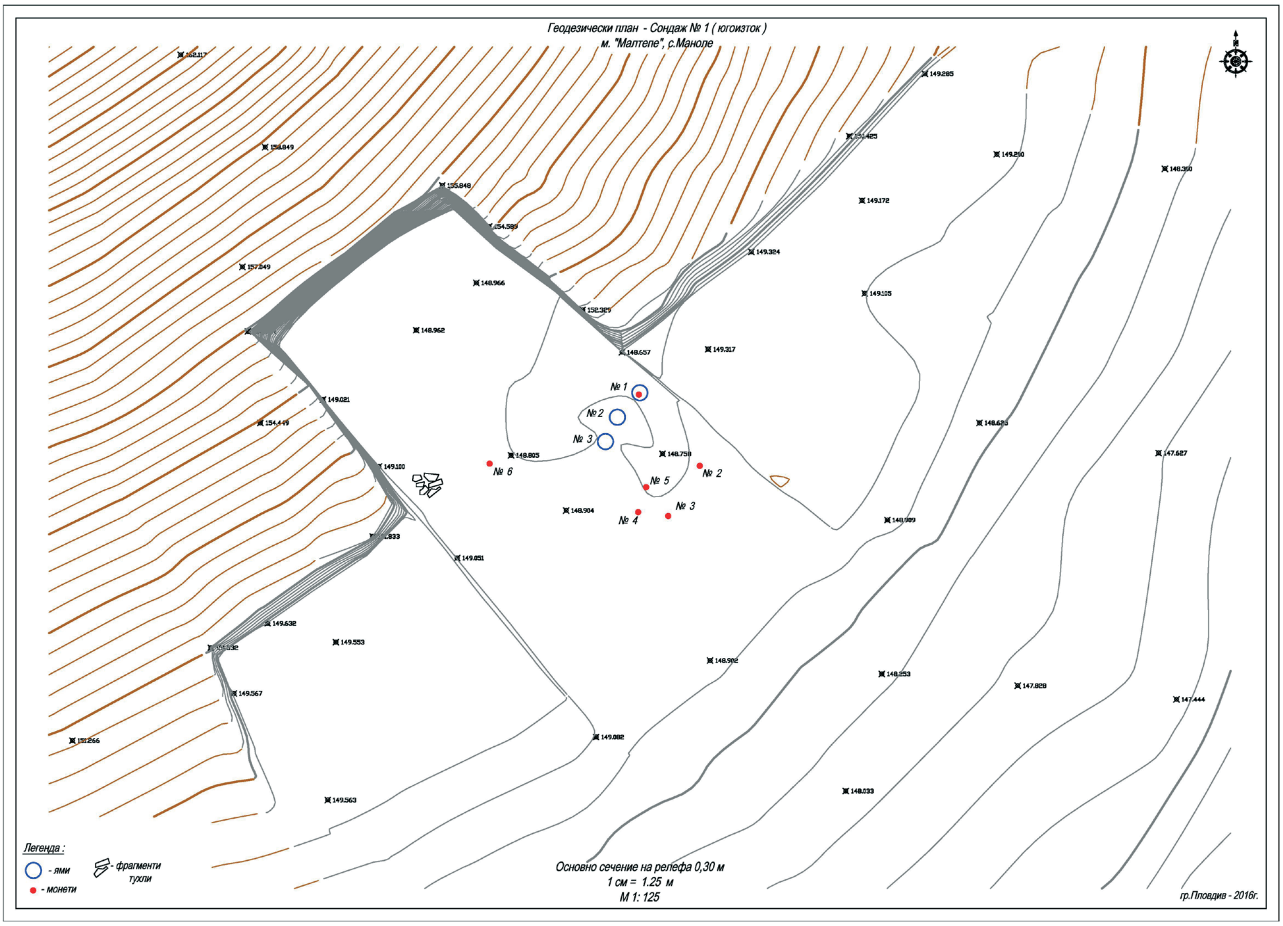

Обр. 2. 1. Стратиграфски профил изток-запад (южно лице), сондаж № 1. 2. Геодезически план на сондаж № 1 (ЮИ) с разположение на култовите ями и монетните находки.

Fig. 2. 1. Stratigraphic section E-W (southern face), trench 1. 2. Geodetic plan of Trench 1 (SE) with locations of the ritual pits and the coins.

Обр. 3. Яма № 2 с депонирани глинени съдове.

Fig. 3. Pit 2 with deposited clay vessels.

пълнена с речен пясък, покриващ поставени върху дъното на ямата керамични фрагменти и бронзова монета на Плавтила (198–217 г.), сечена в Никополис ад Иструм.

Яма 2 е с размери: диаметър 0,40 м и дълбочина 0,45 м. Външната повърхност е опалена, като върху огнището са били поставени две глинени съдчета. Отворът на ямата е запечатан с фрагменти от глинобитни стенни мазилки и малки по размери фрагменти от тухли и керемиди. Запълнена е с речен пясък, покриващ разположени върху дъното глинена тежест за вретено и два глинена съда, поставени един в друг (обр. 3).

Яма 3 е с размери: диаметър 0,40 м и дълбочина 0,40 м. Външната повърхност е опалена. Отворът на ямата е запечатан с фрагменти от глинобитна подова и стенна мазилка. Вътрешността е запълнена с речен пясък, керамични фрагменти от различни съдове, характерни за римската епоха, фрагмент от каменна плоча и малки по размери фрагменти от подова мазилка.

На 0,70 м южно от ямите, върху повърхността на терена на кота 148,80 м, бяха открити две бронзови монети на Аврелиан (270–275 г.) и една бронзова монета на Констанций II (354–361 г.).

В източната периферия на могилата беше положен Сондаж № 2, който попада в кв. У 13–16, Ф 13–18, Х 13–18, Ц 13–18, Ч 13–19 и Ш 13–18. Размерите на сондажа са следните: дължина 23 м, ширина 28 м, височина на централния профил 8 м. Достигнатото ниво в могилния насип е на кота 148,32 м – основен терен. На различна дълбочина в периферията на проучения могилен насип бяха открити единични фрагменти от антични тухли и керемиди. Стратиграфските напластявания в южния профил на сондажа (северно лице) ясно очертават наличието на вторично насипване върху източната периферия на могилата.

В южната периферия на могилата беше извършена електротомография на сектор с размери 20×34 м, попадащ в кв. К–П 3–6, ориентиран по посоките на света (обр.1). Целта е установяване наличието в дълбочина на структури, които могат да представляват археологически интерес или да индикират наличието на голямо гробно съоръжение по-дълбоко в централните части на могилата, регистрирането на което би било извън възможностите на геофизиката. Резултатите от тримерното инверсионно моделиране не показаха аномални отклонения, които да говорят за наличието на някакви монументални археологически структури в дълбочина.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF MAL TEPE TUMULUS NEAR THE VILLAGE OF MANOLE, MARITSA MUNICIPALITY, PLOVDIV REGION

Kostadin Kisyov, Sofia Hristeva

The mound has diameter 125 m E–W and 130 m N–S; height: 21 m of the E–W profile and 18.50 m of the N–S profile (fig. 1). Trench No.1 was in squares Р 5–6, С 5–9, Т 5–9, У 6–8, Ф 6–9, and Х 7–10. The reached level in the mound is at 148.80 m above sea level (fig. 1). Three almost identical ritual pits were found in the southeast section of the trench, at 149 m above sea level (fig. 2). The outer surface of Pit 1 is burned and the opening was sealed with fragments of wall plaster. It is filled with river sand, covering ceramic fragments and a bronze coin of Plautilla (AD 198–217) on the bottom. Pit 2 is filled with river sand, covering a clay spindle whorl and two clay vessels placed one into the other on the bottom (fig. 3).

South from the pits, on the surface of the terrain at 148.80 m above sea level, two bronze coins of Aurelian (AD 270–275) and a bronze coin of Constantius II (AD 354–361) were found. Trench No. 2 was opened in the east periphery of the mound, in squares У 13–16, Ф 13–18, Х 13–18, Ц 13–18, Ч 13–19, and Ш 13–18.

№ 35. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНА МОГИЛА В М. ВЕТАТА МАЯ, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ПОЛСКИ ГРАДЕЦ, ОБЩИНА РАДНЕВО

Стефан Александров, Пламен Караилиев, Павлина Девлова

Преди началото на проучванията могилата имаше следните размери: височина 0,70 м и диаметър – 30 м. В централната част на могилата през 50-те години на XX в. е изградена триангулачна точка. Могилният насип е бил обработван с машини, поради което могилата е променила първоначалната си височина и диаметър. Могилният насип беше изцяло проучен (обр. 1). В процеса на разкопките беше установено следното:

1. Могилата е издигната върху яма от VI–V в. пр.Хр. Ямата има кръгла форма и дълбочина 1,80 м, вкопана от древното ниво. В нея са били поставени няколко керамични фрагмента, работени на ръка и колело, част от каменна брадва и два средно големи камъка (обр. 2). Първият могилен насип е от бяла материкова пръст, с височина около 0,80 м и диаметър около 15 м.

2. През II в. сл.Хр. в могилния насип са извършени минимум 3 погребения. Погребалният обред е трупоизгаряне извън рамките на некропола. Гробните ями са вкопани на малка дълбочина в могилния насип. Инвентарът се състои от глинени съдове (обр. 3), украшения и оръжия.

3. През XVII–XVIII в. могилата е била използвана за мюсюлмански некропол. Проучени са 8 гроба с трупополагане в изпънато положение (обр. 1). В могилния насип се откриха и множество човешки кости, което говори, че при обработката на могилата с машини са унищожени още мюсюлмански гробове и че некрополът се е развивал в североизточна посока.

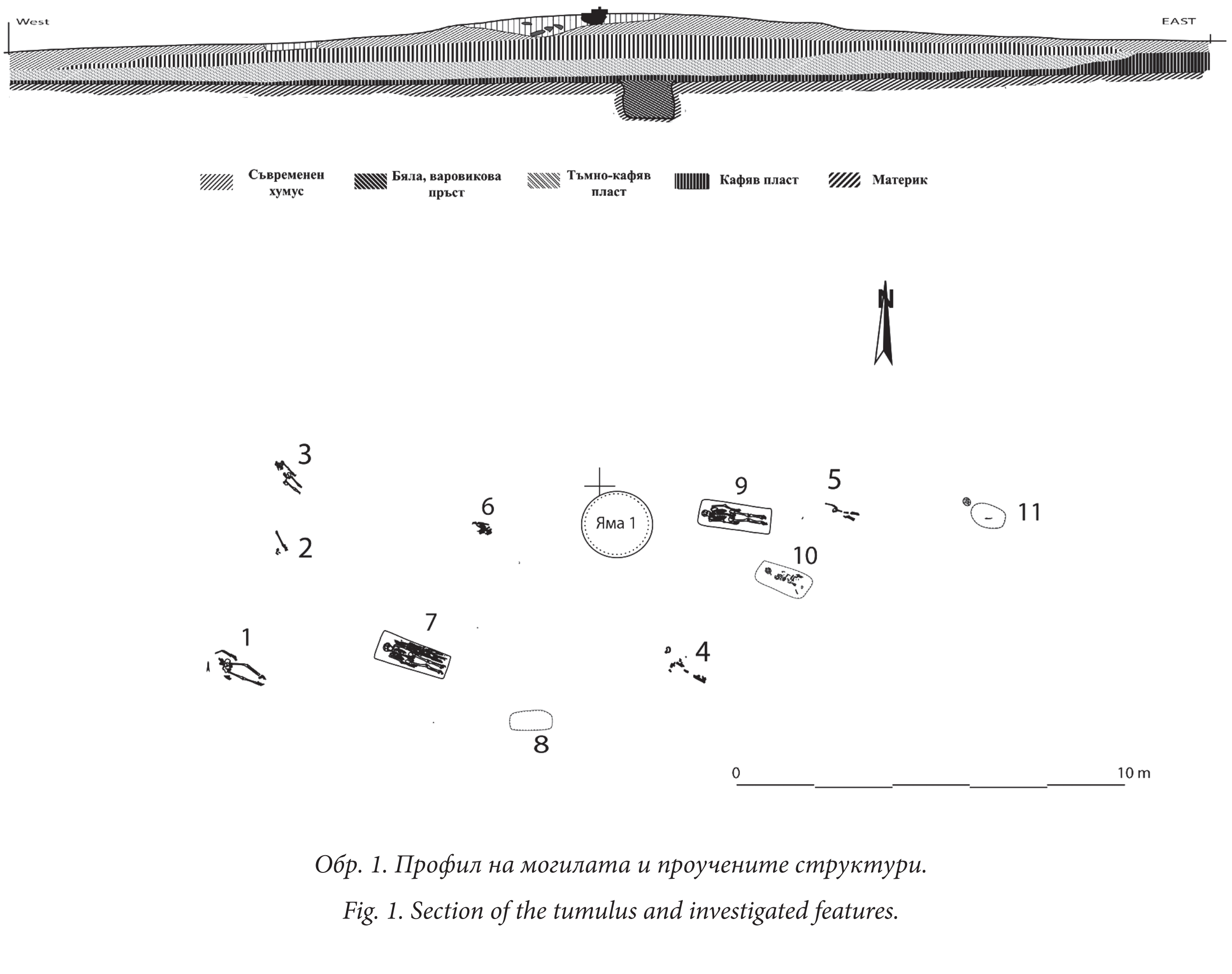

Обр. 1. Профил на могилата и проучените структури.

Fig. 1. Section of the tumulus and investigated features.

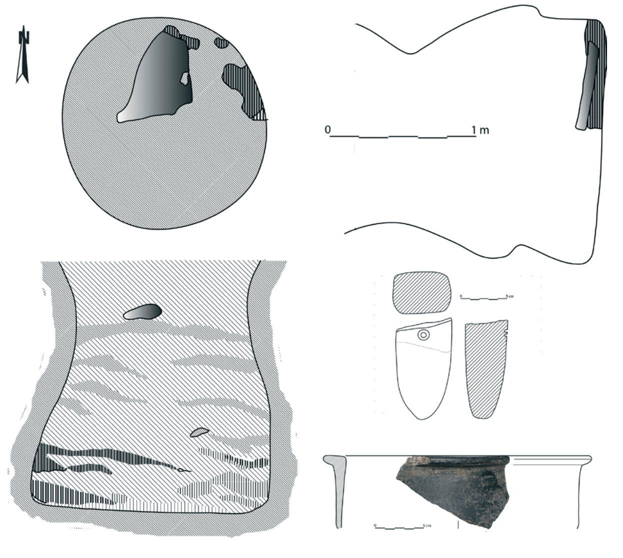

Обр. 2. Яма №1 и открити в нея материали.

Fig. 2. Pit No.1 and materials discovered in it.

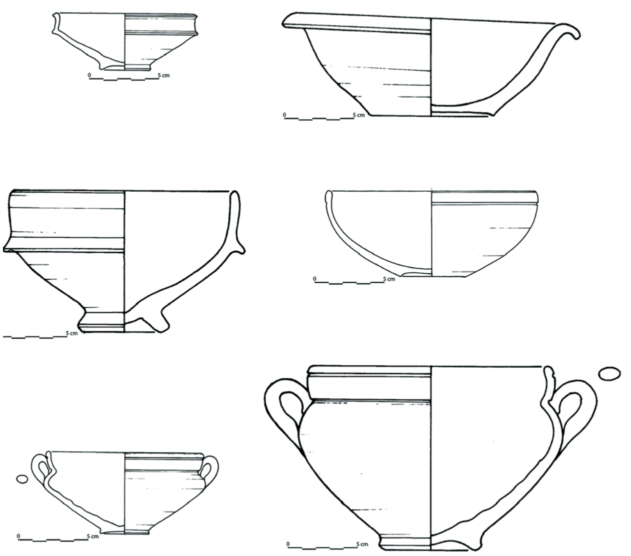

Обр. 3. Керамика от гроб №10.

Fig. 3. Pottery from grave No.10.

RESCUE EXCAVATIONS OF A TUMULUS IN VETATA MAYA LOCALITY NEAR POLSKI GRADETS, RADNEVO MUNICIPALITY

Stefan Alexandrov, Plamen Karailiev, Pavlina Devlova

In 6th–5th c. BC, the tumulus has been piled over a pit, 1.80 m deep. During the 2nd c. AD, at least three cremation burials were dug into the mound. The number of cremation graves should have been larger, considering the fragments of wheel-made vessels found in the tumulus. In 17th–18th c., the place was used for a Muslim necropolis that probably caused the destruction of several graves from the 2nd c. AD. Eight Muslim graves were investigated, most of them disturbed by modern agricultural activities.

№ 36. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ №2 – „МУЛЕЖОВА МОГИЛА“ ПРИ С. ГОРНИ ОКОЛ, ОБЩИНА САМОКОВ

Михаил Христов, Веселин Хаджиангелов

Спасителните археологически проучвания на Обект №2, т.нар. „Мулежова могила“, в инвестиционната площ на с. Горни Окол, се извършиха в рамките на 10 дни в периода 16–29 май 2016 г. Могилата е регистрирана при теренни издирвания през късната есен на 2015 г. (Лещаков 2016, 856–859).

Могилата е слабо изразена над околния терен, средно с ок. 0,50–0,60 м. Приблизителният ѝ диаметър е 10 м. Почти в централната ѝ част е устроена триангулачна точка. На ок. 3 до 4 м южно и югоизточно от могилата, както и на ок. 25 м югозападно и западно от нея по терена се забелязват слабо изразени неравности, разположени линейно, които също бяха подложени на проучване чрез сондажи. За изясняване на характера им и на ситуацията около могилата бяха заложени седем сондажа (обр. 1). Шест от тях са радиално разположени в периферията ѝ и един е на ок. 25 м югозападно от нея, перпендикулярно на значително издигане на терена. Ситуацията в тях е идентична – под тънкия чимов пласт, който не се регистрира навсякъде, се проследява пласт чиста кафява горска почва с дебелина 0,10–0,30 м. Кафявата горска пръст заляга директно върху материковата скала.

Слабо изразени следи от антропогенна дейност бяха регистрирани единствено в Сондаж №3, разположен северозападно от масива на могилата. В рамките на сондажа са регистрирани горели на място греди с посока СИ–ЮЗ (обр. 2). Това беше причината за разширяване на проучванията в тази зона. Беше регистрирана паднала и изгоряла *in situ* покривна конструкция от дървени греди и единични фрагменти от извити керемиди. Разкритата площ на падналия покрив е 3,5×5 м. Той е покривал сграда с лека конструкция, измазана с тънък слой глина, който при опалването се е отухлил. Няма данни за специално оформено подово ниво, като за такова е била ползвана скалната повърхност. От контекста на проучената структура не произхождат метални находки или скрепителни елементи. Подемният материал е малко и е представен от няколко фрагмента от глазирани трапезни съдове от първата половина на XIX в. и фрагмент от лята полигонална стъклена чаша от същия период. Липсата на повече материали, както и на специално устроено подово ниво или допълнителни съоръжения говорят за непостоянно обитаване. Сградата може да се интерпретира като навес от периода на Възраждането.

Могилата бе разкопана по установената методика, като за целта беше разделена на четири сектора с приблизително еднаква площ и ориентация по посоките на света. Бяха оставени четири профила с широчина 0,90 м, започващи от триангулачната точка, намираща се на върха на могилата. Напластяванията бяха изчерпани до материковата скала. Тяхната дебелина не надвишава

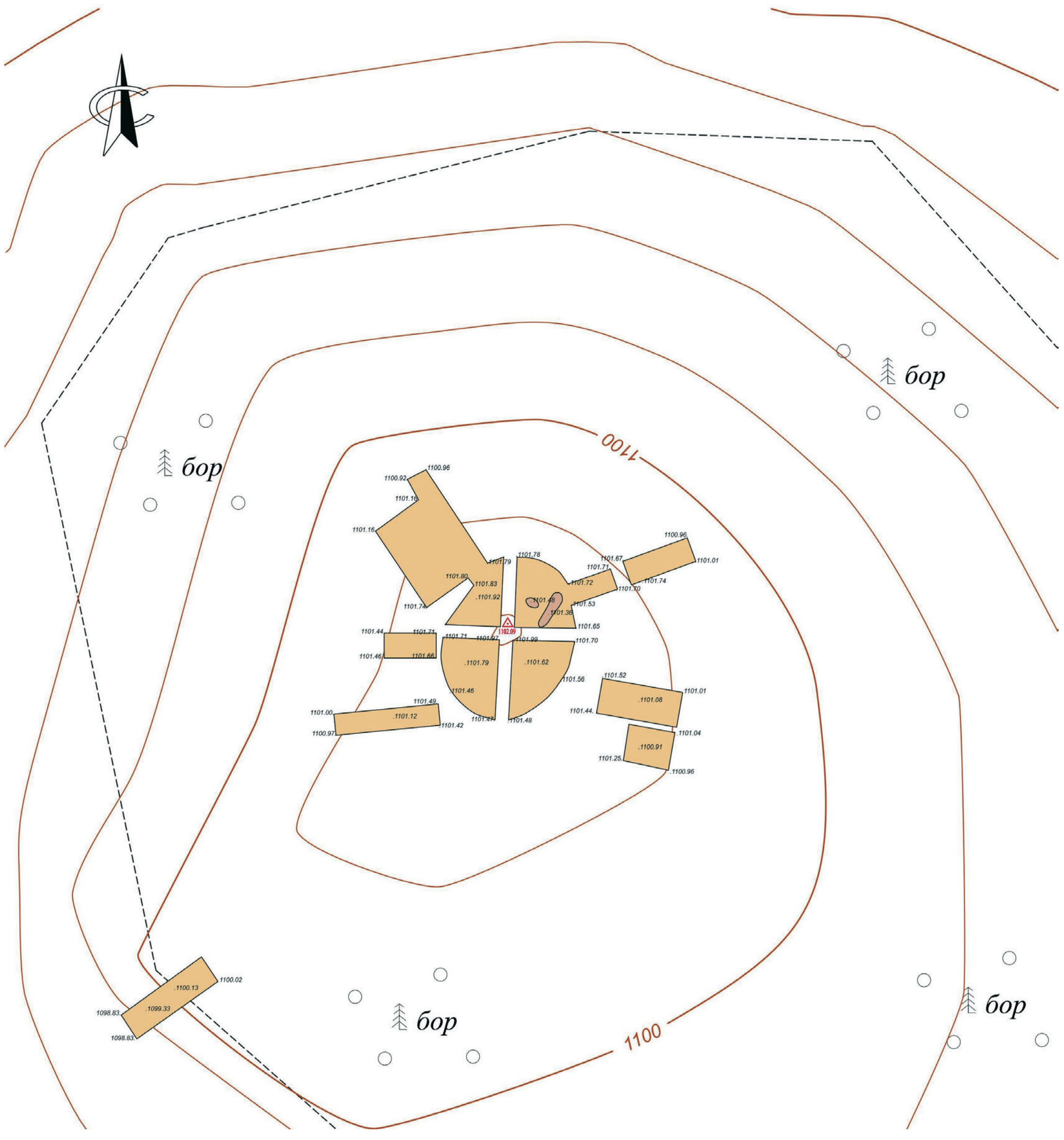

Обр. 1. Ситуация и план на могилата и сондажите около нея.

Fig. 1. General plan of the tumulus and the trenches.

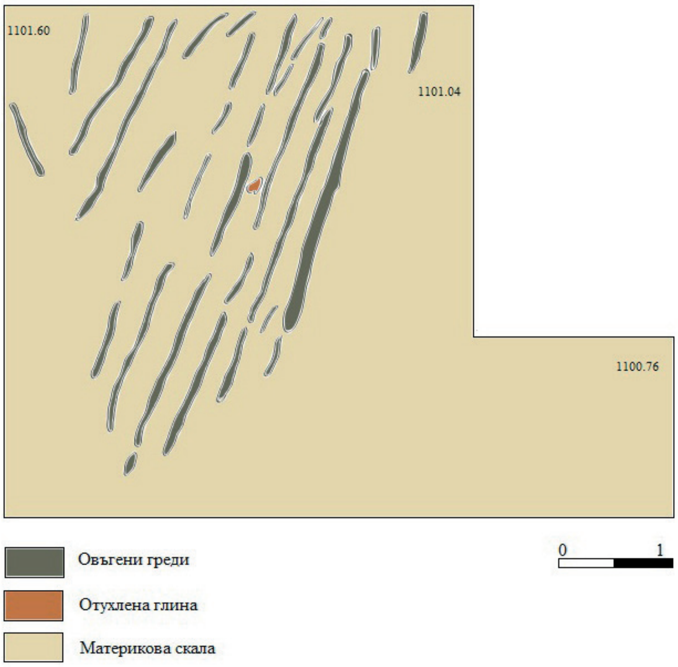

Обр. 2. Ситуация в сондаж №3. Изгорели in situ греди от покривната конструкция на лека постройка

Fig. 2. Situation in Trench 3: Beams from the roof of a shed, burnt in situ.

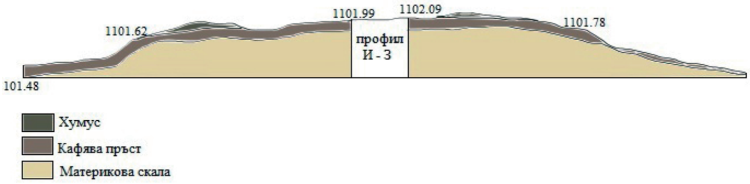

Обр. 3. Разрез на могилата през профила С- Ю

Fig. 3. East-west section of the tumulus.

0,30 м и те представляват естествено покритие на издигнатата скална повърхност. Характерът на пръстта, покриваща скалното издигане, е идентичен с този на околния терен – кафява горска. В пластовете не бяха открити археологически материали или следи от изкуствено насипване. Единствено в североизточната част на могилата беше документирано вкопаване в скалата с неправилна елиптична форма, запълнено със същата кафява пръст. Вкопаването е изчерпано изцяло – то е с дълбочина ок. 0,40 м и в него няма следи от специфично запълване. Вероятно става дума за иманярски опит за проверка на могилата в недалечното минало. Могилата е изцяло проучена и в нея не са открити археологически материали. В резултат на спасителното проучване на т.нар. Мулежова могила може да се потвърди нейният естествен произход.

Литература

Лещаков 2016: П. Лещаков. Издирване на археологически обекти в инвестиционна площ в землището на село Горни Окол, община Самоков. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 856–859.

RESCUE EXCAVATIONS OF MOLEZHOVA MOUND NEAR THE VILLAGE OF GORNI OKOL, SAMOKOV MUNICIPALITY

Mihail Hristov, Veselin Hadzhiangelov

The mound is located to the northwest of the village of Gorni Okol. During the excavations, no traces of archaeological materials in the mound were found. The mound consists only of a thin soil layer covering the bedrock. These data confirm the geological origin of the mound. The only traces of human activity were registered northwest of the mound. They could be related to a brief occupation in the 19th c.

Карта 2. Раздел II. Проучвани обекти

Map 2. Section II. Investigated sites

III. АНТИЧНА АРХЕОЛОГИЯ

АРХЕОЛОГИЯ НА ГРЪЦКАТА АНТИЧНОСТ (VII – I В. ПР. ХР.)

ГРЪЦКИ ЧЕРНОМОРСКИ КОЛОНИИ И ГРЪКО-ЕЛИНИСТИЧЕСКИ ЦЕНТРОВЕ В ТРАКИЯ

№ 1. ХРАМОВ КОМПЛЕКС НА О. СВ. КИРИК, ГР. СОЗОПОЛ

Кръстина Панайотова, Маргарит Дамянов, Теодора Богданова

Археологическото проучване, финансирано от Фондация „Балканско наследство“ и Министерството на културата, се осъществина два етапа в два сектора (обр. 1).

Източен сектор

В сектора североизточно и югоизточно от сградата на Морското училище бяха проучени три късноантични гроба, единият от които представлява по-скоро препогребване на останки от два индивида. Вторият гроб, покрит с керемиди, е нарушен. Третият е граден от варовикови и необработени ломени камъни, без специално покритие. И в трите липсва гробен инвентар.

Навсякъде в проучвания терен, който в повечето квадрати се характеризира с тънки напластявания, се намират фрагменти от керамични съдове, лампи, прозоречно стъкло от късноримския период и късната античност.

В южната част на кв. S8, до и под водещето към плаца пред училището съвременно стълбище се разкри стена, дълга около 2,76 м, с ориентация СИ–ЮЗ. Изградена е от един ред варовикови блокове, поставени с лек отстъп от правата линия. Тя е почти перпендикулярно разположена на откритата през 2015 г. в кв. Т7 и Т8 стена, която също е от един ред блокове. Според използвания материал и ориентацията ѝ, тази стена може да се отнесе към класическия период. Към това време се отнасят и откритите в сектора варовикови, мраморни и керамични архитектурни детайли, както и голяма част от фрагментите от керамични съдове, между които и с графит „IH”. Особено място сред металните находки заемат три бронзови стрели-монети, както и бронзов връх за стрела.

Централен сектор

Основната работа беше съсредоточена южно от съществуващата пътека за количките (квадрати K15, K16, L14 и L15) и в квадрати K13 и L13, където е локализирана вкопана в глина и частично в скала структура с неправилна сърцевидна форма.

В квадрати K15 (обр. 2) и K16 теренът беше проучен до скала. Единствените регистрирани структури в кв. K15 са два градени с варовикови квадри гроба. При оформянето на ЮИ стена на единия са използвани тухли. Тъй като по-голямата част от гробовете попада под пътеката, на този етап те не бяха допроучени.

Открити бяха два варовикови блока, поставени вероятно за изравняване на скалистия терен в северозападния ъгъл на кв. K16. В близост до тях се намериха бронзови монети на Аполония от втората половина на IV в. пр. Хр. и фрагмент от чернофигурна чаша с графит „[A]NEΘ_“ от външната страна. В пласта тук се наблюдава по-висока концентрация на варовиков и мраморен трошляк, както и фрагменти от мраморни архитектурни детайли. Те могат да се свържат с регистрираната през 2011 г. структура, която представлява „отпечатък” от сграда, която е била разрушена и строителният материал е бил изваден. Останалите наслаги в тези квадрати имат характера на насип, в който освен фрагменти от предримски амфори и съдове, се открива и късноантична керамика, която явно датира насипването.

В съседните квадрати (L14 и L15) ситуацията е същата – насипен слой до скалата, но се засичат и

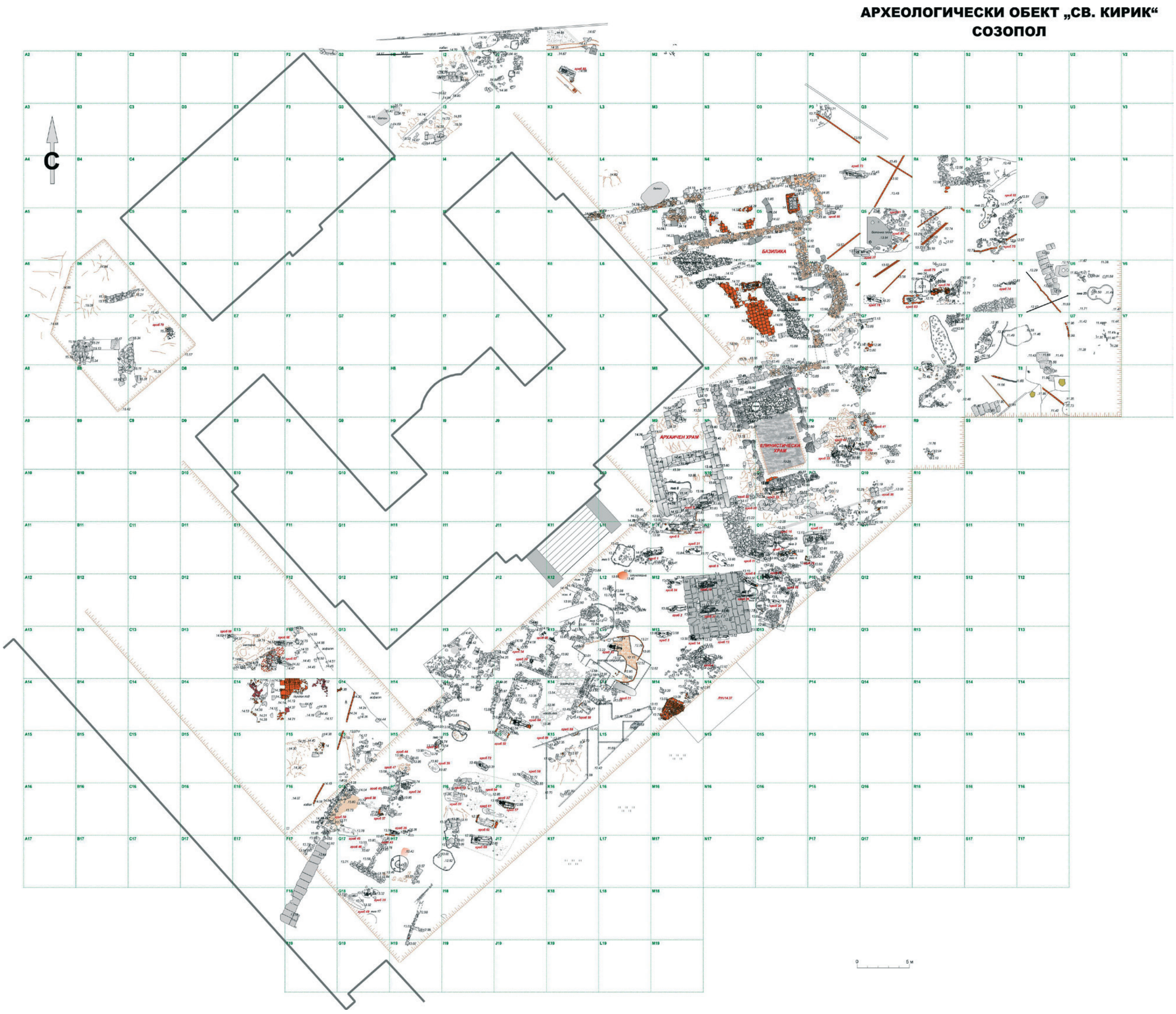

Обр. 1. Общ план на археологическите структури на о-в Св. Кирик.

Fig. 1. General plan of the archaeological structures on the island of St. Kirik.

някои по-късни (?) вкопавания (в СЗ ъгъл на квадрата и в централната част). Няма видима разлика в открития материал спрямо този от квадрати К15–К16. Откритите в този сектор амфори произхождат от Милет, Хиос, Лесбос и др. от VI–V в. пр. Хр. Представени са всички категории керамика. Навсякъде са налице много ранни фрагменти – от първите десетилетия на VI в. пр. Хр.: от чаши с птици, южнойонийски килики, севернойонийски кратер. Няколко фрагмента от атически чаши датират от края на VI и първите десетилетия на V в. пр. Хр. Както е обичайно, огромното количество материали са ранни – до първите десетилетия на V в. Тук, обаче, са открити и няколко (много малко) елинистически фрагмента. Те, аполонийските монети, бронзовите стрели и най-вече късноантичните фрагменти свидетелстват за голямо разбъркване на пластовете, т.е. за късен насип.

С цел да се проследи пропадането на терена от север на юг в квадратите по линията 14, беше заложен сондаж в ЮЗ ъгъл на кв. L14. Той е с правоъгълна форма и пресича дългия профил по пътеката през квадрати L14 и К15. В западния профил на сондажа ясно личи рязкото (линията е почти вертикална) вкопаване/падане на стерилната глина, запълнено с късния насип. Северният профил също е в стерилна глина, но източният е изцяло насип.

Продължи работата във вътрешността на вкопаната структура със сърцевидна форма (Панайотова и др. 2016, 370–371, обр. 3). Проучена беше западната половина на обмазаното съоръжение в най-широката ѝ част. Установи се, че то е запълнено с пръст, парчета не добре изпечени тухли, късове обгорена до червено от външната страна мазилка със следи от пръсти, купчини непечена глина. Жълтата глина заляга над опаления измазан под на структурата, в чийто пълнеж се откриха големи

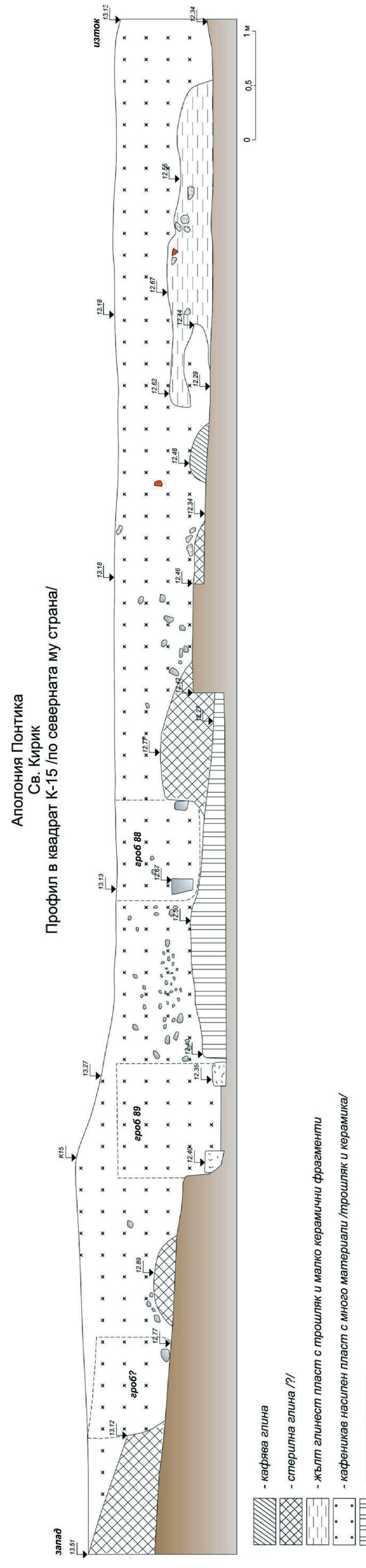

Обр. 2. Северен профил на кв. К15.

Fig. 2. Northern cross-section of sq. K 15.

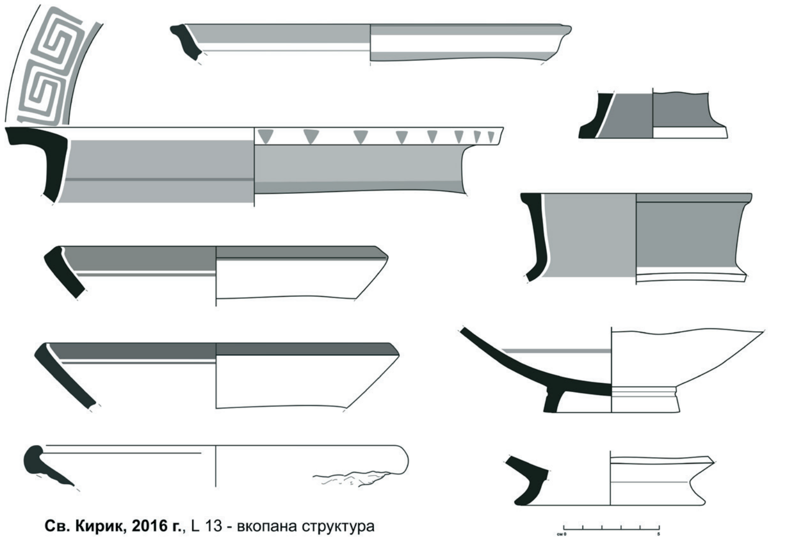

Обр. 3. Керамика от вкопаната структура.

Fig. 3. Pottery from the sunken structure.

въглени от черен бор, шлака и животински кости.

Керамичният комплекс от съоръжението не се отличава особено от този, открит през предходния сезон: фрагменти от амфори от различни центрове (Южна и Северна Йония, Еолида), импортни съдове (източногръцки и атически) и обикновена керамика. Сред най-ранните фрагменти е част от устие на северноййонийски кратер от края на първата – началото на втората четвърт на VI в. пр. Хр. По-голямата част от материалите са от късния VI – началото на V в. пр. Хр. (обр. 3).

Най-късните материали със сигурност са няколко фрагмента, основно столчета и една дръжка, от чернофирнисови атически скифоси, каквито бяха открити и през 2015 г. Те могат да се датират рано във втората четвърт на V в. пр. Хр. и са показателни за времето на засипване на вкопаната структура. Следователно тя е използвана (все още неясно за какво) синхронно с ранния етап на функциониране на архаичния храм и олтар (построени според настоящите предварителни данни в началото на Vв. пр. Хр.) и след това е засипана.

Литература

Панайотова и др. 2016: К. Панайотова, М. Дамянов, Т. Богданова. Храмов комплекс на о. Св. Кирик, гр. Созопол. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 369–372.

ANCIENT GREEK TEMENOS ON THE ISLAND OF ST. KIRIK, SOZOPOL

Krastina Panayotova, Margarit Damyanov, Teodora Bogdanova

In the northeastern sector of the site, three late antique graves were excavated. In the southern part of S8, a wall of one course of limestone blocks was uncovered, oriented NE–SW. There were three arrowhead-coins among the finds.

Grid squares K15–16 (in the central part) were cleared to the bedrock. There were no structures except for two graves. The excavated layers should be interpreted as fill, as they contained fragments of Archaic and Classical amphorae and vases, but also late antique pottery (providing a date for the fill).

In the northwestern corner of K16, a higher concentration of limestone debris and marble fragments was observed. Bronze coins of Apollonia were found in the area, as well as a black-figure fragment with graffito „[A]NEΘ_“.

The excavations in the interior of the sunken structure in L13 continued. The curved walls are built of mudbricks, plastered with clay and the floor is plastered and fired. The fill consists of soil, pieces of mudbrick and burned daub, pottery, etc. The materials date from the 6th and the first decades of the 5th c. BC.

№ 2. ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНО СВЕТИЛИЩЕ И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТНА СТЕНА И НЕКРОПОЛ НА Н. СКАМНИ, СОЗОПОЛ

Кръстина Панайотова, Маргарит Дамянов, Мила Чачева

Проучванията през 2016 г. бяха съсредоточени в североизточния край на обекта, кв. E 4–5 и F 4–5, между средновековния параклис и кулата, и бяха започнати нови сектори на юг, целящи да проследят продължението на източната крепостна стена – в кв. D 5–6 и E 6–8. (обр. 1).

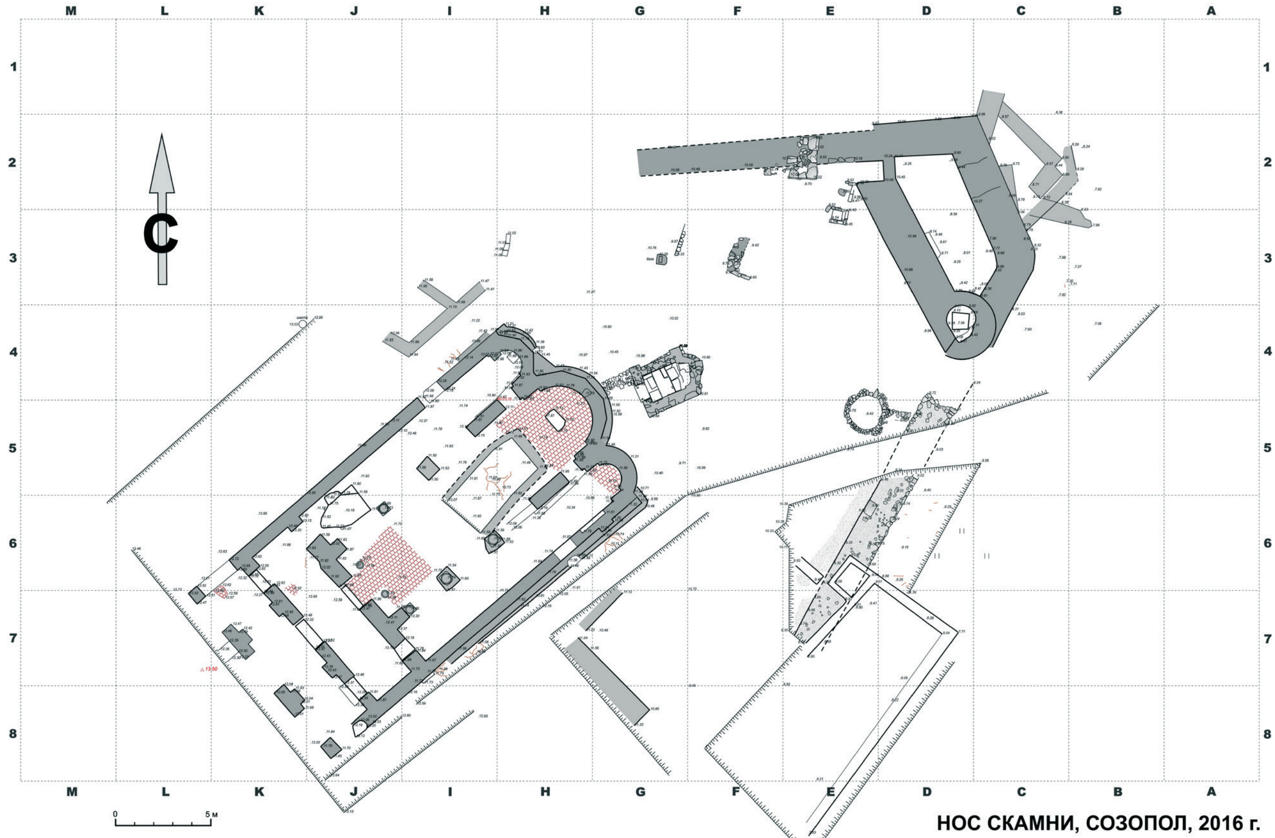

Обр. 1. Нос Скамни, Созопол. Общ план на архитектурните останки от всички периоди.

Fig. 1. Skamni Promontory, Sozopol. General plan of the architectural remains from all periods.

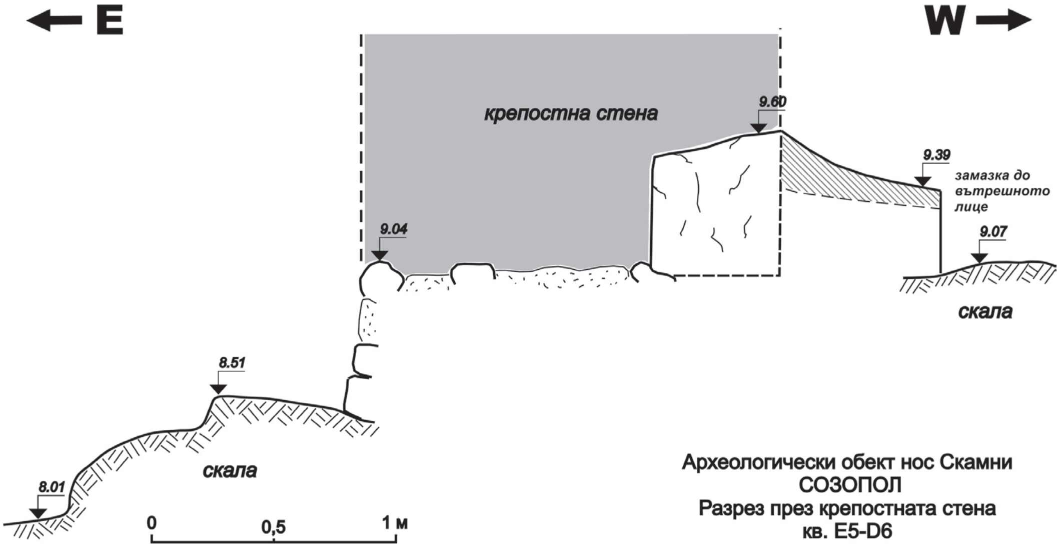

Обр. 2. Нос Скамни, Созопол. Разрез на източната крепостна стена от средновековния период.

Fig. 2. Skamni Promontory, Sozopol. Cross-section of the eastern fortification wall from the medieval period.

Бяха регистрирани и проучени напълно или частично още 26 гроба от средновековния некропол, който е с най-голяма гъстота именно в този участък, където пластовете над вулканичната скала са били най-дебели. С тях общият брой на гробовете достигна 184. В кв. E 4–5 гробовете се откриват в до три реда един над друг, като най-долните гробове на практика лежат върху материка и съответно са компрометирали почти напълно по-ранните напластявания. Гробните съоръжения са ями с неясни очертания, като в два от случаите са поставени ломени камъни по дългите им страни. В шест гроба се откриха железни пирони. Трупополагането е извършено с глава на запад и кръстосани на гърдите ръце. Гробният инвентар е оскъден: сферични копчета (в 4 гроба) – медни и едно от кост; бронзови пръстен и гривна, чифт железни налчета и сграфито паница от първата половина на XV в.

Установи се, че на юг от кулата крепостната стена е почти напълно разрушена – на практика с напълно демонтирано вътрешно лице и външно, запазено в субструкция от един–два реда ломени камъни. Линията на вътрешното лице се проследява благодарение на дебела хоросанова замазка с ширина над 0,50 м, която е била долепена до него. В кв. E7 трасето на стената е напълно унищожено от постройка от XX в. Проученият участък от източната стена е с дължина ок. 15 м и дебелина ок. 1,7 м (обр. 2).

Непосредствено на запад от кулата проучената през 2011 г. крепостна стена беше започнала да се обрушава и при зачистването се установи, че не лежи върху скалата, а върху културен пласт. Освен това се изясни, че в западна посока стената застъпва по-ранна структура, поради което нападалите камъни бяха отстранени. Тънкият (0,15–0,20 м) културен пласт отдолу предостави хомогенни антични материали от V–IV в. пр. Хр. Разкритата каменна структура представлява частично запазена площадка с размери ок. 2,70 х 2,30 м (вероятно оригиналната ширина), ориентирана почти точно И–З по дългата си ос. Техниката на градеж – от големи ломени вулканични блокове и обработени варовикови блокове и плочи за нивелиране на неравните участъци – е идентична с тази на градежи от V–IV в. пр. Хр. на о-в Св. Кирик и в некропола на Аполония. Не е използван хоросан и блоковете лежат направо върху скалата. Това позволява отнасянето на структурата към античното светилище на н. Скамни. Възможно е да става дума за платформа за олтар. Следва да се отбележи, че през 2011 г. в непосредствена близост на югоизток бяха проучени още два малки олтара (?) от добре обработени варовикови блокчета, които имат идентична ориентация – т.е. в тази част на обекта структурите от античния период са най-добре запазени.

Останалите следи от античното светилище се свеждат до подемен материал, събран от силно компрометираните вследствие от средновековния некропол пластове. Не е възможно да се говори за сигурни контексти, макар най-голяма концентрация на антични находки да се наблюдава в пръстта непосредствено върху вулканичния материк. Засвидетелствани са вече познатите от предходните сезони категории. Сред фрагментираните теракоти абсолютно доминират женските фигури, седнали на трон или прави (обр. 3), които затвърждават впечатлението за култ към женско божество, най-вероятно Деметра (Панайотова 2013; Damyanov 2016, 119–121). Те се допълват от голям брой (над 100 по дъна

Обр. 3. Нос Скамни, Созопол. Теракоти от античното светилище на Деметра.

Fig. 3. Skamni Promontory, Sozopol. Terracotta figurines from the sanctuary of Demeter.

и цели екземпляри) вотивни съдчета със затворени форми – канички, хидрийки и амфориски, добре познати от предходните сезони (Damyanov 2016, 124–129, Figs. 6–10). Те също типични за светилищата на Деметра, а характерният за култа към богинята комплекс се допълва от един фрагмент от кернос и от сравнително многобройните лампи (използвани при нощни ритуали). Представени са и други групи керамика – много трапезни форми, най-вече паници и блюда (включително чернофирнисови) и различни чаши, но също и кухненски гърнета, транспортни амфори и др.

Наблюденията върху керамиката затвърждават известната хронология (вж. Damyanov 2016, 121-124). Възникването на светилището трябва да се датира най-късно във втората четвърт на VI в. пр. Хр., като се наблюдава увеличаване на материали след средата на столетието. През V–IV в. пр. Хр. импортната керамика намалява, както личи от малобройните червенофигурни фрагменти. Периодите след Ранния Елинизъм са много слабо представени.

Литература

Панайотова 2013: К. Панайотова. О культе Деметры и Персефоны в Аполлонии Понтийской. – Боспорский феномен. Греки и варвары на евразийском перекрёстке. Санкт-Петербург, 2013, 561–567.

Damyanov 2016: M. Damyanov. Votive and other pottery from a sanctuary of Demeter in *Apollonia Pontica*. – In: M. Manoledakis (ed.). The Black Sea in the Light of New Archaeological Data and Theoretical Approaches. Proceedings of the 2nd International Workshop on the Black Sea in Antiquity held in Thessaloniki, 18–20 September 2015, Archaeopress, Oxford, 2016, 119–138.

INVESTIGATIONS OF AN ANCIENT GREEK SANCTUARY AND MEDIEVAL FORTIFICATIONS AND NECROPOLIS ON SKAMNI PROMONTORY, SOZOPOL

Krastina Panayotova, Margarit Damyanov, Mila Chacheva

The investigations in 2016 took part in the northeaster part of the site and to the southeast of the previously excavated areas. Twenty-six medieval graves were uncovered (out of so far 184 in total), as well as about 15 m of the eastern fortification wall from the same period, preserved as substructure of small split stones and mortar. To the south, the wall was completely destroyed by a building from the 20th c. To the west of the corner tower, the deteriorating condition of the medieval wall revealed that it overlies a layer with materials from 5th–4th c. BC and that it incorporated an earlier structure – a stone platform, 2.7 by 2.3 m, founded on the bedrock. It was built of roughly shaped volcanic blocks and smaller limestone blocks for levelling the terrain, a technique known from the island of St. Kirik and the necropolis of Apollonia. The structure could be interpreted as a platform for an altar in the sanctuary of Demeter. Fragmented terracotta figurines, miniature votive vases and other materials were discovered.

№ 3. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УПИ 246, УЛ. „АПОЛОНИЯ“ № 49, ГР. СОЗОПОЛ

Даниел Пантов

През периода 1–21 декември 2016 г., в УПИ 246, кв.20, парцел II, в землището на гр. Созопол бяха проведени пълни спасителни археологически разкопки с цел локализиране и проучване на археологически структури. Разкопките бяха осъществени с Разрешение за спасително археологическо проучване № 384/28.11.2016 г., под ръководството на Даниел Павлов Пантов – директор на Исторически музей гр. Приморско.

Имотът е с площ 67 кв. м и попада в зоната на Архитектурен и археологически резерват „Старинен Созопол“. Проучванията са свързани с цялостна реконструкция на съществуваща жилищна сграда – недвижима културна ценност с местно значение от края на XIX век. Основите на сградата до голяма степен са нарушили стратиграфията на културните пластове.

Преди началото на проучването вътрешното приземно пространство бе изчистено от строителни отпадъци до нивото на земята. Покрай съществуващите стени на сградата и калкана на съседната къща бяха заложени два изкопа с широчина до 1,80 м. Между тях бе оставено контролно стратиграфско ребро с широчина 0,70 м, в посока СЗ–ЮИ. При демонтиране на основите на западния зид към страната на двора, в профила бе открито горяло петно с размери 1,80 х 1,20 м, както и зид на сграда от османския период.

Обр. 1. Северен сектор.

Fig.1. Northern sector.

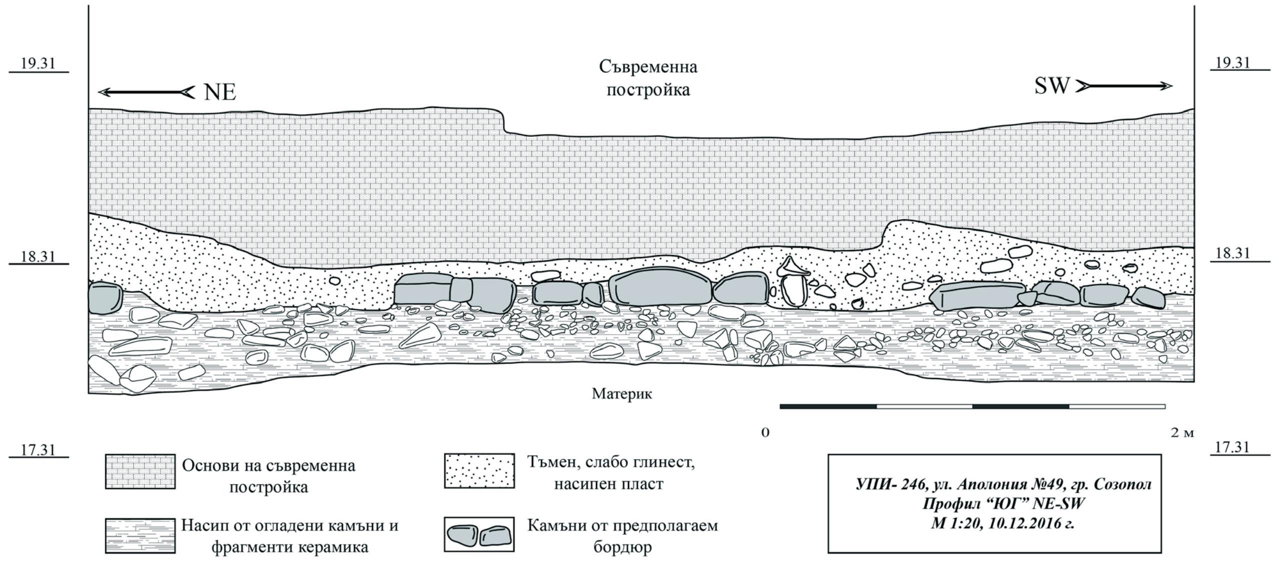

Обр. 2. Южен профил на обекта.

Fig. 2. South profile of the site.

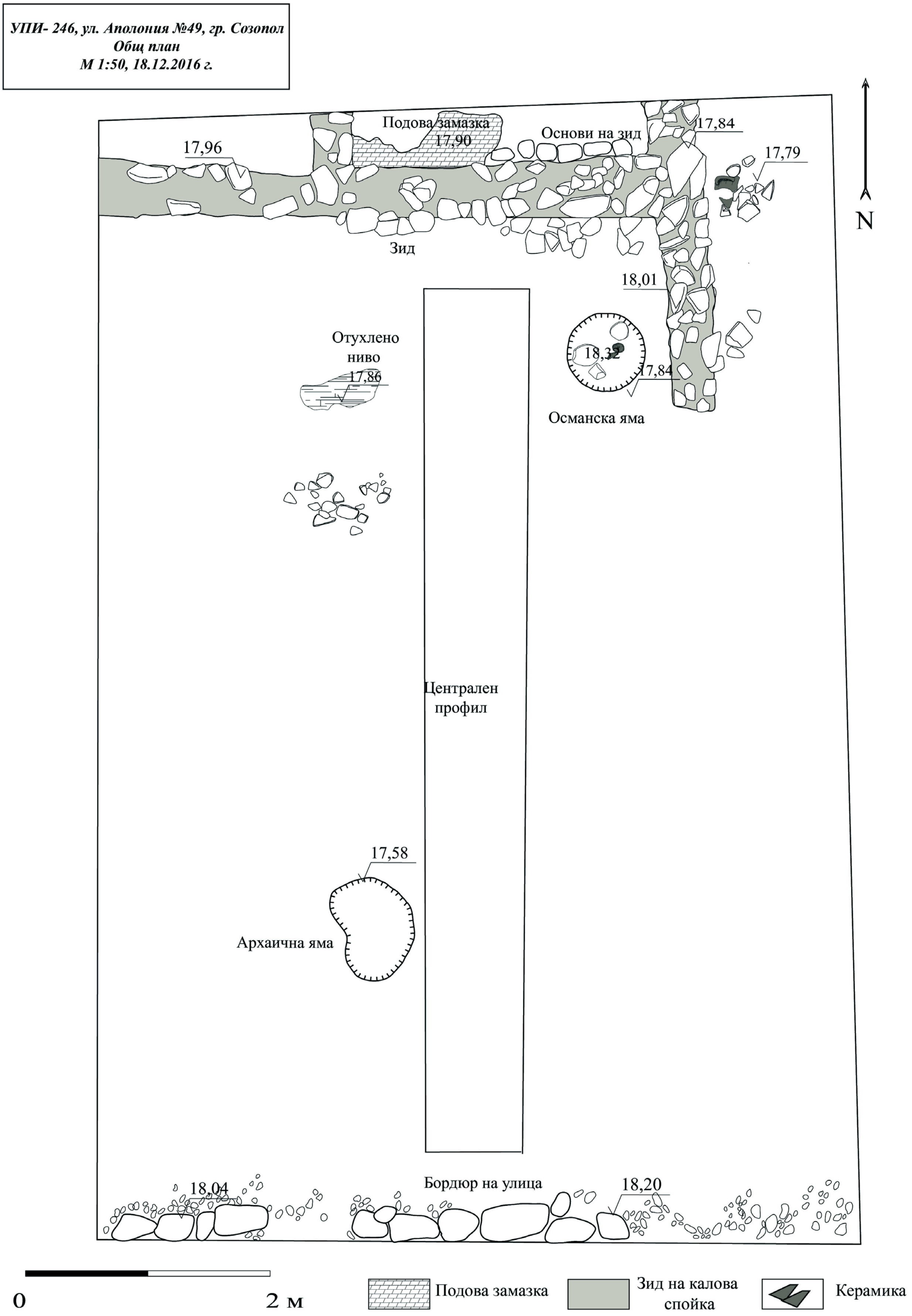

Обр. 3. Общ план на обекта.

Fig. 3. General plan of the site.

Последователно бяха отнети четири механични пласта от по 0,30 м. В първия механичен пласт се открива керамика от края на XVI–началото на XVII в., заедно със строителни и битови отпадъци от съществуващата сграда.

Във втори механичен пласт на дълбочина до 0,60 м ситуацията е сходна. Продължават да се откриват фрагменти от края на XVI–началото на XVII в. Срещат се и фрагменти от класически и късноантични амфори. В югоизточната част на имота се откриват и фрагменти от класически източногръцки импортни съдове с черен фирнис.

На ниво трети механичен пласт се разкриха основи на зид от ломени камъни на калова спойка с размери 4,70 м в посока СИ–ЮЗ и 1,80 м в посока СЗ–ЮИ, със запазена височина до 0,60 м. Югозападно от зида се откриват фрагменти от сграфито керамика, която се датира във втората половина на XIII в. В югоизточна посока зидът е свързан с отухлено подово ниво, а към северозападния му ъгъл бе проучено керамично струпване с материали от V в. пр. Хр. Културният пласт източно от зида е нарушен от боклучна яма, датирана през османския период. Западно от зида, по линията на профила е регистрирано правоъгълно съоръжение, оградено с каменен зид, в което е отложен горелият пласт от османския период с размери 1,80 м широчина и 2,10 м височина (обр. 1).

В четвърти механичен пласт, отнет по цялата площ на имота, смесено се откриват фрагменти от архаична и късноласическа керамика на нивото на основната скала. В югоизточната част на имота, бе изцяло проучена яма с бъбрековидна форма, датирана с материали от втората половина на VI в. пр. Хр. В целия обем на терена бе достигната материковата скала, която на места е с червеникав оттенък. В профила на югоизточната част на имота, по цялата му широчина бе регистриран трамбован пласт от едър морски пясък и камъни, примесен с висока концентрация на керамика, който вероятно маркира улично или дворно ниво с дебелина на пласта 0,25 м (обр. 2). В този участък нивото на материковата скала се повишава.

В резултат на проучванията бе установено, че теренът е обитаван от архаичния период до късното средновековие (обр. 3). Разкритите археологически структури са с ниска степен на запазеност, силно фрагментирани и обезличени.

RESCUE ARCHEOLOGICAL EXCAVATIONS IN RLP 246, 49 APOLLONIA STR., SOZOPOL

Daniel Pantov

Full rescue archeological excavations were conducted on a site in RLP 246, district 20, plot II, in the territory of the town of Sozopol. The plot has an area of 67 m^2 and is situated in the zone of the *Apollonia* Archeological Reserve. The fieldworks were necessitated by a complete reconstruction of an existing residential building from the end of the 19th c. Successively, four mechanical layers were excavated in which materials for different periods were found – pottery fragments from the end of the 16th – beginning of the 17th c. and fragments of sgraffito pottery dated to the second half of 18th c., fragments of late antique and classical period amphorae, as well as fragments of classical, East Greek imported high quality black-slip vessels. Foundations of earth-bonded wall were excavated on the third mechanical level. To the southeast, the wall is connected with a floor level of bricks, and in its northwest corner an accumulation of pottery shards was found and it contained materials from the 5th c. BC. The investigation demonstrated that the site was inhabited from the archaic period until the late Middle Ages. The excavated archeological structures are highly fragmented and with a poor level of preservation.

№ 4. АР „КАБИЛЕ“ – ПРОУЧВАНИЯ НА СТРУКТУРИ ОТ ЕЛИНИСТИЧЕСКАТА И КЪСНОРИМСКАТА ЕПОХА В СЕКТОР V

Костадин Рабаджиев, Ивайло Лозанов, Венета Ханджийска, Иван Вълчев, Филип Колев, Милена Крумова

Основна цел на проучванията в сектор V – запад през 2016 г. беше изясняване на стратиграфската ситуация и прецизиране на хронологията на т. нар. ранноелинистическа сграда. Поради това, работата беше съсредоточена най-вече в два участъка, определени условно като помещение 2 и 3 (обр. 1).

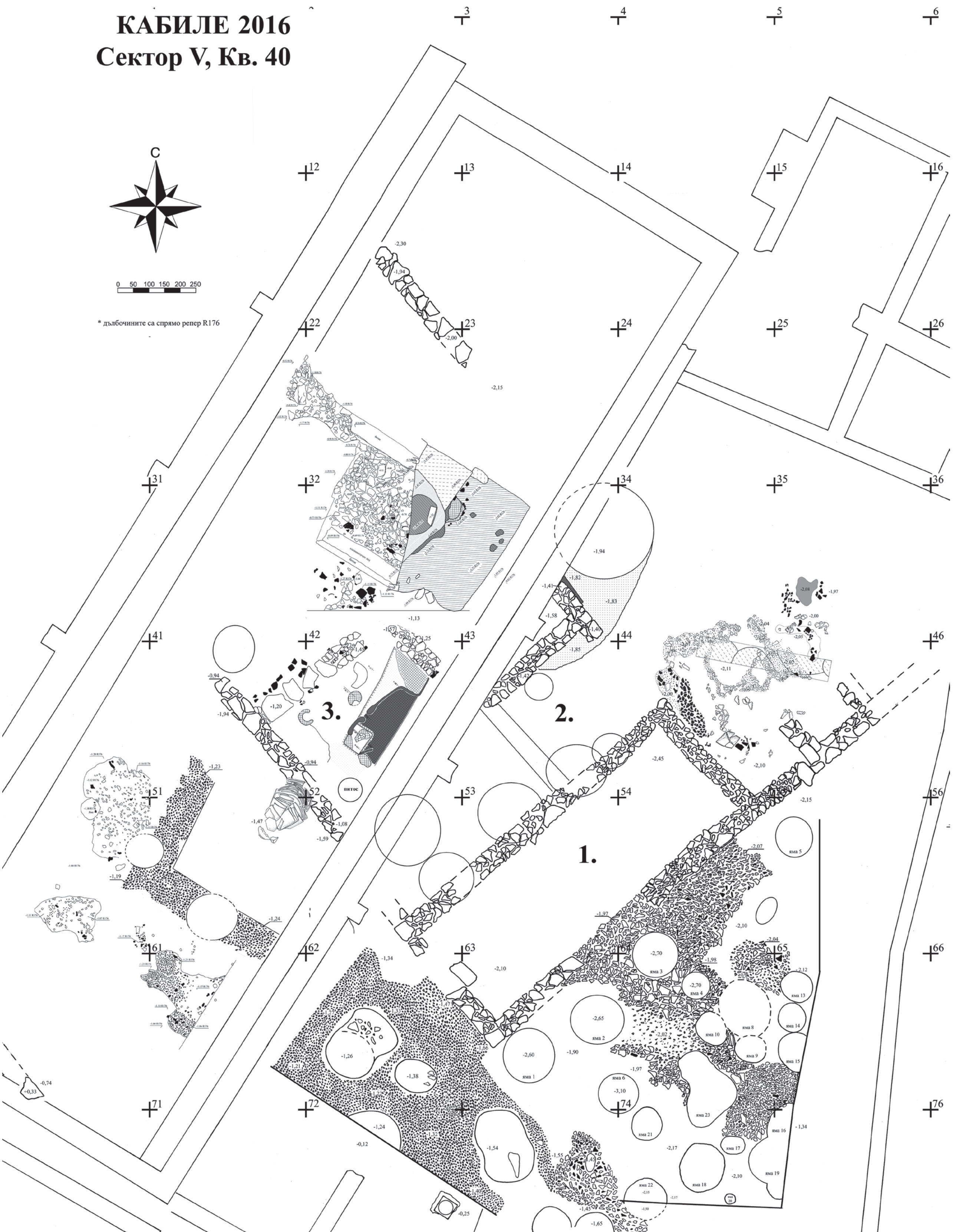

Обр. 1. Сектор V – запад. Общ план.

Fig. 1. Sector V-west. General plan.

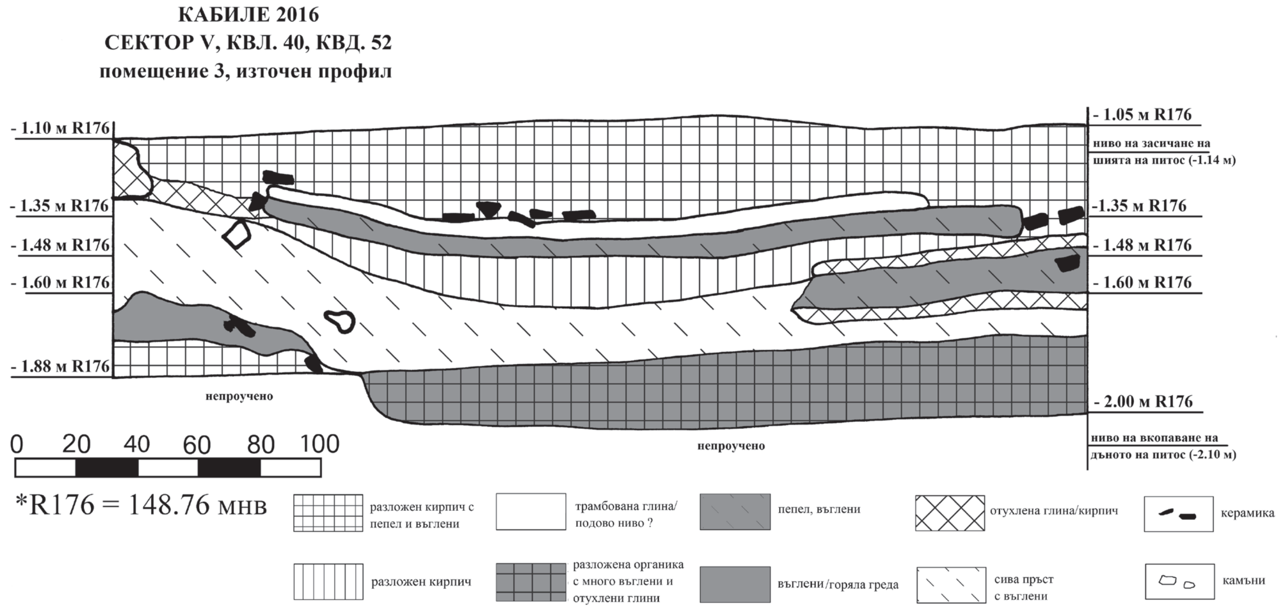

Обр. 2. Стратиграфски профил в помещение 3.

Fig. 2. Stratigraphic section in premise 3.

В резултат на проучването по-категорично се потвърди наблюдението от предходните два сезона, че първоначалното изграждане на сградата се явява най-малко втори етап от обитаването в сектора през елинистическата епоха. Установи се, че тя е вкопана в по-ранни структури – ями, запълването на които може да се постави най-късно към началото на III в. пр. Хр. Ями с аналогична стратиграфска позиция и датировка бяха разкрити и под дворната настилка на сградата през 2015 и 2014 г. Тогава те бяха определени като следствие от преустройство на сградата, но новите данни предполагат, че те по-скоро предхождат изграждането й.

При разчистването на вътрешното лице на югоизточния зид на помещение 2 ясно се очерта нивото на суперструкцията му (дълбочина -2,04 м; всички дълбочини са измерени от репер 176 с надморска височина +148,76 м). В североизточна посока, към ъгъла, в градежа на зида се забелязва разлика, като в случая е възможно да става въпрос за вход, който е бил затворен в последствие. Нивото на суперструкция този участък съвпада с това на подиума на есхарата, разкрит през 2008 г. в северозападна посока. Заради множеството нарушения трудно може да се установи пряка връзка между двете структури, но стратиграфската им позиция ги определя по-скоро като синхронни. В този контекст бяха открити малко материали, които могат да се свържат с първоначалния етап на обитаване на сградата в рамките на първата половина на III в. пр. Хр. Може би финалният етап на използване на пространството се маркира от малка яма, югозападно от подиума, която е запълнена най-късно във втората четвърт III в. пр. Хр.

Повече данни за първия етап на обитаване на сградата бяха събрани при проучването на т. нар. помещение 3, попадащо във вътрешността на хореума. Тук беше установено наличието на по-ранно подово ниво (около дълбочина -1,60 м), предхождащо това от втората половина на III в. пр. Хр. (обр. 2). То е маркирано с останките от силно обрушена опалена структура – огнище/есхара. Под това ниво, в централната част на помещението се разкри вкопаване с четвъртита форма. То е оформено в глинестата основа, а границите му са очертани с широка ивица въглени. Вероятно става въпрос за овъглена на място дървена конструкция (облицовка?). Откриха се и останки от покритието на вкопаването – овъглени дървени греди и буци отухлени кирпичи (гредоред?). Частично проучената вкопана структура на този етап може да се определи най-общо като зимник (?), който е синхронен с подовото ниво на дълбочина 1,60 м, съдейки по откритите и в двата контекста бронзови монети (една на Филип II, една на Александър Македонски, четири на Лизимах, четири на Севт III и вероятно една на Скосток). Последните, както и няколкото сравнително добре запазени керамични съда, очевидно маркират по-ранен етап от използването на помещение 3 в рамките на първата половина на III в. пр. Хр.

В югоизточната част на сектор V продължиха проучванията на структурите от късноримската епоха (обр. 3).

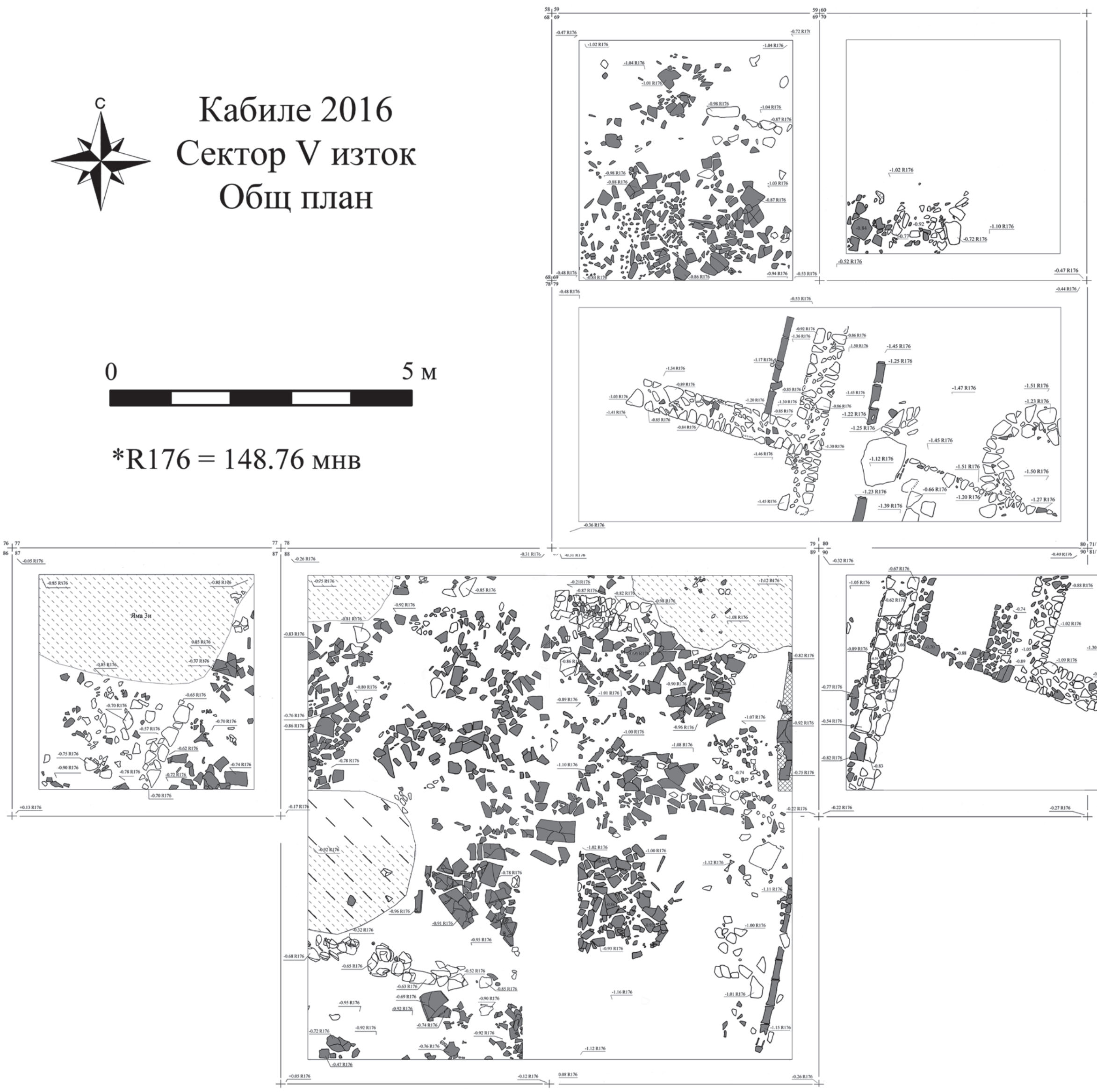

Обр. 3. Сектор V – изток. Общ план.

Fig. 3. Sector V– east. General plan.

Сграда А. Демонтирана е част от падналия покрив, попадащ в рамките на кв. 87. Под два пласта от фрагментирани керемиди следва пласт от разложен кирпич със следи от опалване, а под него – пласт от дребни фрагменти керамика и бучки хоросан. Под керемидите от покрива са открити четири монети. Най-ранната е на Константинопол, а най-късната е на Валент или Валентиниан I.

Западно от сграда А е достигнато улично ниво с посока СИ–ЮЗ и настилка от дребни камъни и фрагменти керамика. Под настилката е изграден водопровод от глинени тръби. В пласта непосредствено над уличното ниво бяха открити по една монета на Лициний I и Константин I. На базата на тях може да се допусне трасирането на улицата в рамките на първата третина на IV в.

Сграда B. Демонтирани са деструкциите от покрива на сградата в южната половина на кв. 90. Под керемидите следва еднороден пласт от разложен кирпич с достигната дълбочина до -1,40 м. В пласта са открити 6 монети. Най-ранната от тях е на Константин Велики или някой от синовете му, а останалите са на Констанций II. До северния зид на сградата е частично проучено съоръжение с форма на сегмент от окръжност. Изградено е от един ред грубо обработени камъни. Диаметърът му е около 1,90 м. Съоръжението се развива в източна посока. Към момента предназначението му остава неясно.

Сграда C. Плановата схема на сградата все още не е изяснена. Частично проучени са южният и източният зид, а в края на кампанията е регистриран и северният. Източният зид продължава в

южна посока, но е пресечен от яма 2 и не е ясно дали се свързва със северния зид на сграда А. Под падналия покрив на сградата следва пласт с деструкции от разложени и горели кирпичи. Не е регистриран плътен горял пласт, а само отделни петна със силно опалени кирпичи, въглени и пепел. Между и под керемидите са открити общо 29 четливи и подлежащи на определяне медни и бронзови монети. Най-ранната сред тях е една монета на Максимин Дая, а най-късните са на Констанций II. До вътрешното лице на южния зид на сграда С е открит глинен съд. На дъното му е открита колективна находка от 28 медни монети на Константин I и синовете му. Находката е натрупана през втората половина на 30-те години на IV в. и евентуално в самото начало на 40-те години. В северната част на кв. 69, северно от северния зид на сграда С, е открита още една колективна находка от 21 медни монети от IV в. отново на Константин I и синовете му, но с малко по-ранна дата – в 20-те и самото начало на 30-те години на IV в.

ARCHAEOLOGICAL RESERVE "*CABYLE*" – EXCAVATIONS OF STRUCTURES FROM THE HELLENISTIC AND LATE ROMAN PERIOD IN SECTOR V

Kostadin Rabadjiev, Ivaylo Lozanov, Veneta Handzhiyska, Ivan Valchev, Philip Kolev, Milena Krumova

Premises 2 and 3 of the Hellenistic building were investigated at the west side of sector V (fig. 1). Earlier features (pits) filled down as late as at the beginning of the 3rd c. BC, predate the building. The first construction period is most abundantly represented by numerous artifacts found within premise 3, where remains of a hearth and a cellar dug into the floor were discovered (fig. 2).

Continuing excavations of three buildings (A, B, C) from the late Roman period at the southeast part of quarter 40 allowed more secure observations on their construction and dating. The walls were made of clay-bound rubble superseded by sun-dried brick. Chronology covers the period from the reign of Constantine I until the Gothic wars of AD 377-378. Two collective finds with coins of Constantine I and his sons dating from 320-s and 330-s were found within building C and to the north of it.

ИЗВЪНГРАДСКИ ОБЕКТИ

№ 5. СЕЛИЩНА СТРУКТУРА И НЕКРОПОЛ НА ТЕРИТОРИЯТА НА АПОЛОНИЯ ПОНТИКА В М. МЕСАРИТЕ, ГР. СОЗОПОЛ

Кръстина Панайотова, Теодора Богданова, Александър Баралис

Археологическите проучвания на обект „Селищна структура и некропол от територията на Аполония Понтика в м. Месарите" от землището на гр. Созопол се осъществяват в изпълнение на българо-френски научно изследователски проект „Аполония – некропол и територия" и се извършиха в два сектора.

Сектор Месарите 27 е разположен на източния склон на възвишението, на около 200 м източно от Сектор Месарите 4 (обр. 1). На повърхността му беше регистриран зид от големи ломени камъни без спойка с ориентация С–Ю и дължина 6,64 м. Бяха заложени четири сондажа, в които се откриха незначително количество загладени фрагменти от строителна и битова керамика, между които и един с глазирана украса.

Археологическият изкоп в Сектор Месарите 4 беше разширен с 400 кв. м в южна и източна посока (обр. 2). Така вече проучваната площ е около 2 дка.

В СИ част продължи да се работи по разкриването на голямата късна стена, открита през 2015 г. Установи се, че източно от сграда № 3 тя прави плавен завой на ЮИ. Допроучено беше вътрешното ѝ

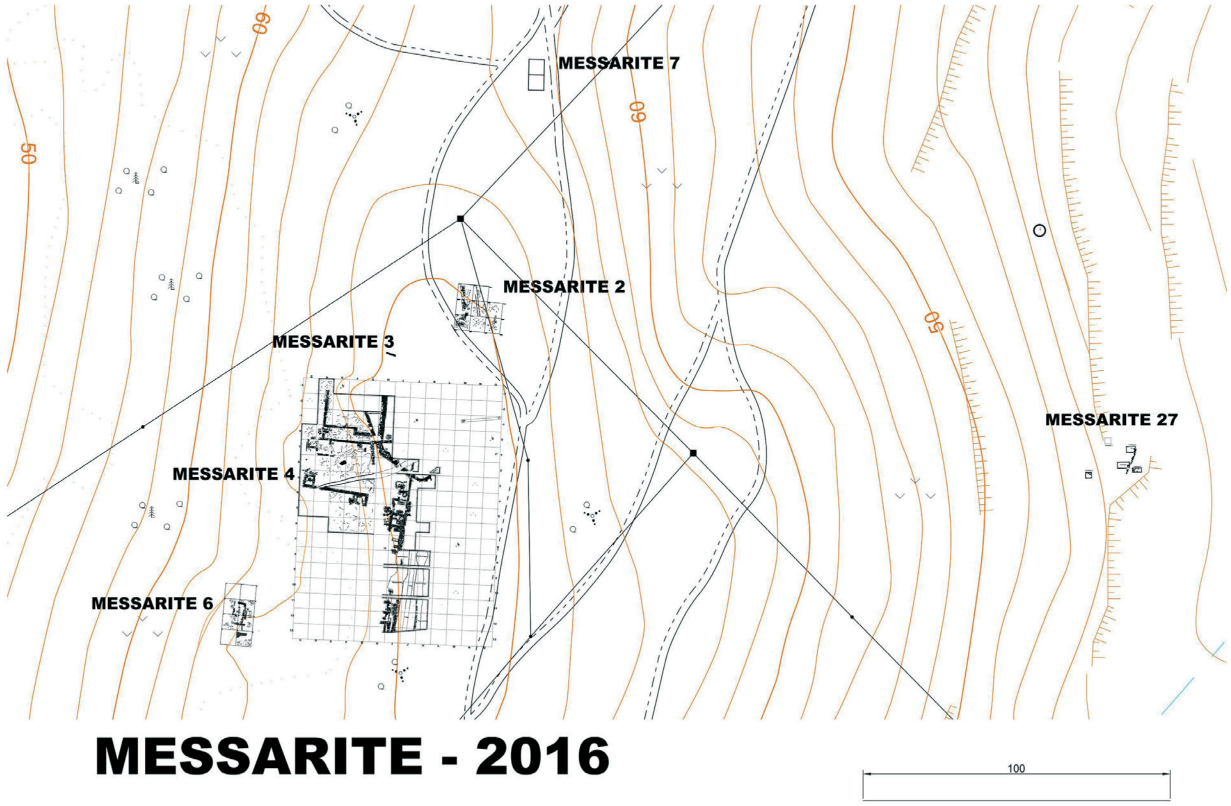

Обр. 1. План на секторите Месарите 4 и Месарите 27 (инж. Ат. Каменаров).

Fig. 1. Plan of the sectors Mesarite 4 and Mesarite 27 (A. Kamenarov).

лице при СЗ и ЮЗ ъгъл с максимална запазена височина от три–четири реда камъни (0,52 м). На този етап от проучванията все още не е ясно какво точно загражда тази внушителна стена, която стъпва над източната стена от сграда № 3 и върху една друга сграда, чийто СЗ ъгъл беше открит през 2015 г. Сега беше проучена голяма част от нейната северна стена (запазена в един ред ломени камъни с широчина 0,90 м, каквато е широчината и на западната стена), както и два камъка, които вероятно принадлежат на източната ѝ стена. Ориентацията на тази структура е по-различна от останалите сгради в сектора и вероятно тя е свързана с втората фаза от съществуването на сграда № 1 през IV в. пр. Хр.

Разкрито беше продължение на източната стена на Сграда № 3 до прокопания през XX в канал. Новооткритият сектор е с дължина 2,75 м и широчина 0,60 м – двулицев градеж от един ред ломени камъни.

В ЮИ ъгъл на помещение 1 беше достигнат пласт с отухляване (огнище) и пепеливо петно, съдържащо животински кости, керамични фрагменти, между които от работен на ръка съд. Палеоботаничният анализ показва наличието на два вида пшеница, ечемик и вероятно каша или хляб.

Непосредствено до тези два контекста, като ги нарушава частично, се откри гроб № 16 – трупополагане на възрастна (40–45 г.) жена в керамичен саркофаг, при вкопаването на който е била разрушена стената, която затваря тази част от помещението от север. Гробът е покрит с 3 керамични плочи, две от които имат кръгъл печат с вписани буквите „АГ" в лигатура. Над СИ ъгъл на гроба е поставен с дъното нагоре лопас.

Гробният инвентар се състои от бронзова монета на Аполония, лекит с мрежест орнамент и унгвентарий от началото на III в. пр. Хр. В пръстта около черепа също има единични зърна от овъглена твърда пшеница и леща, попаднали тук вероятно от насипа на гроба.

В СЗ част на помещение 3 се откри стеничка с ориентация И–З, дължина 1,15 м, която е прекъсната при полагането на питоса от гроб № 2. От западната страна на помещение 3 бе проучена стена – продължение на неговата южна стена, и огнище 4 с фрагменти от горели съдове (чернофирнисови панички с извит навън ръб; болсал, ихтия, червенофигурно лекане) от първата половина на IV в. пр. Хр.

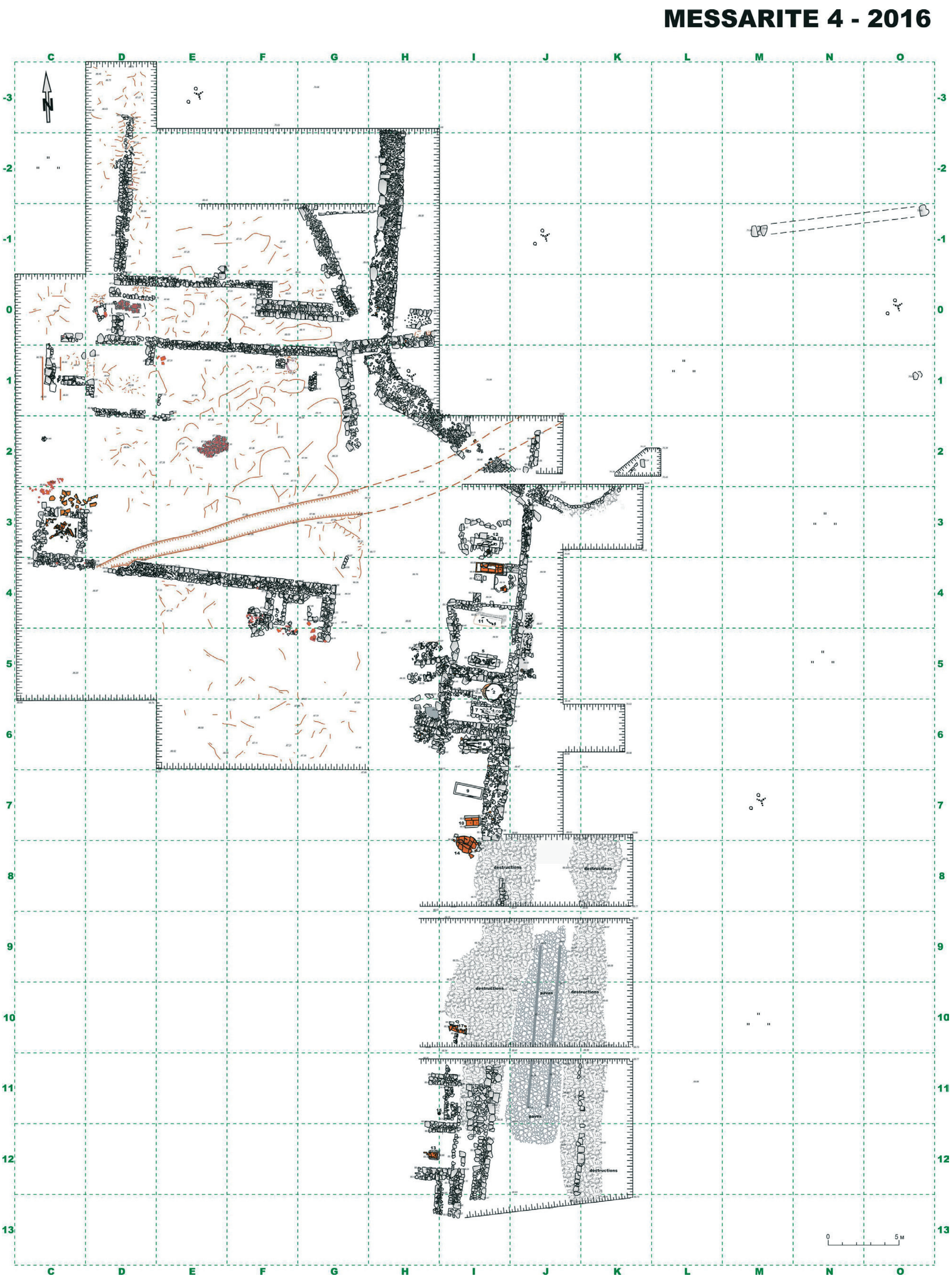

Обр. 2. План на сектор Месарите 4 (инж. Ат. Каменаров).

Fig. 2. Plan of the sector Mesarite 4 (A. Kamenarov).

Обр. 3. Сектор Месарите 4 (фото Л. Дамле).

Fig. 3. Sector Mesarite 4 (photograph L. Damelet).

Установени бяха границите на помещение 4 (6,62 м х 3,78 м). Непосредствено до крайната южна точка на източната му стена се откри гроб № 14 – трупополагане на възрастен индивид (жена ? на възраст над 45 г.) в питос, положен с устие на изток. От гробните дарове са запазени части от унгвентарий, перли от погребален венец, железен нож със следи от тъкан и бронзова монета на Аполония.

В резултат на разширението на археологическия изкоп в южна посока беше разкрита част от път (дължина около 23 м, широчината около 6,50 м), ориентиран в посока С–Ю с отклонение на ЮЗ. За разлика от пътя в м. Калфата, който е с аналогична широчина, този път има настилка от дребни камъни върху сбита кафява пръст. По средата ясно се очертават коловози, разположени на 1,08 м един от друг. От двете страни на пътя са били издигнати стени от големи и средни ломени камъни без спойка (обр. 3).

Стената от западната страна на пътя е изградена в началото на силен наклон на терена на запад, което е наложило да бъде оформена с две лица от големи ломени камъни и емплектон от по-малки с широчина 1,03 м. Непосредствено до нея от западната страна с ломени камъни е иззидана втора успоредна стена (тераса) в двулицев градеж с широчина 0,90 м. Тя е укрепена с подпорни стени, също изградени от ломени камъни на равни разстояния от около 3,50 м. На около 0,42 м по-ниско от нея с ломени камъни е оформена втора тераса. В така получилите се сектори през първата половина на III в. пр. Хр. са извършени погребвания.

Гроб № 13, който нарушава най-южната тераса от проучената територия, представлява разрушена циста, изградена от варовикови блокове. По вътрешното лице на източната къса стена са запазени следи от червена боя. Подът е покрит с керамични плочи. Тук е извършено трупополагане на възрастен (между 45–50 г.) индивид от мъжки (?) пол. Запазените гробни дарове са унгвентарий и погребален венец от керамични цветчета и плодчета, които са били прикрепени към оловна лента.

В сектора северно от него се откри урна (местна хидрия, покрита с местна паница), съдържаща останки от трупоизгаряне извън мястото на погребване на мъж (?) на възраст между 20–24 г. Той е бил съпроводен от два унгвентария, железни стригила и пръстен, както и погребален венец (плодчета и цветчета с полихромна украса).

Последният проучен през изминалия сезон гроб също нарушава долната тераса и вероятно намираща се от северната му страна подпорна стена. Той е изграден от две двойки керемиди по дължина и една на източната къса стена. Две от керемидите имат печат – буквите „АПА" в лигатура. Липсата на костни останки в така образуваното пространство предполагат извършването на символично погребване.

SETTLEMENT AND NECROPOLIS IN THE TERRITORY OF *APOLLONIA PONTICA* IN MESARITE LOCALITY, SOZOPOL

Krastina Panayotova, Teodora Bogdanova, Alexandre Baralis

The archaeological investigations continued in the sectors Mesarite 4 and Mesarite 27. In the latter, a wall of large split stones without mortar could be seen on the surface, 6.64 m long and oriented N–S.

In Mesarite 4, part of a road was uncovered, paved with small stones and oriented N–S. On both sides of the road there were walls of split stones without mortar. The area to the west of the road has been terraced and divided in sectors,

in three of which there were burials: a cinerary urn, a tile grave (cenotaph?), and a partially demolished cist from the first half of the 3rd c. BC.

In Room 1 of Building 3, grave 16 was investigated – inhumation in terracotta sarcophagus, covered with three terracotta slabs, two of them stamped. In the southern part of the building, one more inhumation in pithos was discovered. The inventory of the newly discovered burials in Mesarite 4 consists of unguentaria (five), a net-pattern lekythos, funerary wreaths (three), iron strigil, knife, and finger ring, and bronze coins of *Apollonia* (two).

№ 6. КЪСНОАНТИЧНА СГРАДА И СЛЕДИ ОТ СЕЛСКОСТОПАНСКА ДЕЙНОСТ ОТ ГРЪЦКИЯ ПЕРИОД В ОБЕКТ „СУПЕРМАРКЕТ, ПАРКИНГ, ТРАФОПОСТ И СЪПЪТСТВАЩА ИНФРАСТРУКТУРА“, „УПИ XIII – 5194, 5195, 5259, 5260, 5261, УПИ I-5.859 И ПИ 67800.5.160”, ГР. СОЗОПОЛ

Теодора Богданова, Маргарита Попова, Димитър Недев, Милена Крумова

Обектът с площ 11 284 кв. м, предназначен за изграждането на магазин от веригата „Лидл“ и съпътстващата го инфраструктура, попада на територията на охранителна зона на НКЦ „Античен некропол на Аполония Понтика, IV–III в. пр. Хр. в м. Буджака“. Обектът е ситуиран на кръстовището на околовръстния път на Созопол, северно от съвременното гробище на града, на около 350 м от съвременния Черноморски бряг. В проучването взеха участие колегите Огнян Лулев, АМ „Созопол“ и инж. А. Каменаров.

На места северната част на терена е компрометирана от съвременни изкопни дейности – трасе на функциониращ, високоволтажен ел. кабел и вкопавания с S-овидна форма с неясно предназначение (обр. 1).

В южната част на терена бяха проучени субструкциите на зид и постройка, разположена в непосредствена близост, с ориентация З–И, които следват естествената денивелация на терена (обр. 2). Изградени са от ломени камънив суха зидария. Градежите са фундирани на дълбочина 0,20–0,40 м в песъчливия пласт, съдържащ материали от VI – края на III в./началого на II в. пр. Хр, като основите им залягат директно върху материковата скала.

Зидът, запазен между два и четири реда, на височина между 0,20–0,45 м, е с дължина 29,40 м и ширина 0,40–0,80 м. Разположен е южно от постройката и вероятно представлява основата на оградно съоръжение или синор.

Постройката е с две обособени помещения, условно наречени западно (дължина 3,70 м и ширина 2,40 м) и източно (дължина 6,50 м и ширина 3,90 м). Малкото подемен материал (фрагменти от съдове и керемиди), открит в помещенията, датира постройката в периода на късната античност. От северната стена на постройката бяха запазени само отделни камъни. Малкото археологически материали сред тях дават основание да се предположи, че стената е била разрушена по време на по-късните етапи на обитаване на терена (XV–XVII в.).

Стените на източното помещение, запазени между два и пет реда, на височина 0,30–0,90 м, са с добре оформени вътрешни лица. Южната стена е имала „вход“ (ширина 0,70 м), който в по-късните етапи на съществуване на постройката е бил затворен.

Стените на западното помещение, запазени между един и четири реда, на височина 0,20–0,40 м, нямат оформено външо или вътрешно лице. Не са запазени следи от източната стена на помещението.

Източно от постройката бяха разкрити камъни със следи от кирпич по тях – част от пещ. Съоръжението, с дължина 0,90 м, ширина 0,50 м и височина 0,40 м, вероятно е функционирало по време на съществуване на постройката.

На по-голямата площ на проучвания имот бяха разкрити следи от селскостопанска дейност, а именно система от 114 траншеи, вкопани в песъчлив пласт (обр. 1 и 3). В него се откриха малко археологически материали – керамични фрагменти и бронзови монети, попадащи в хронологичните граници VI–края на III в./началото на II в. пр. Хр.

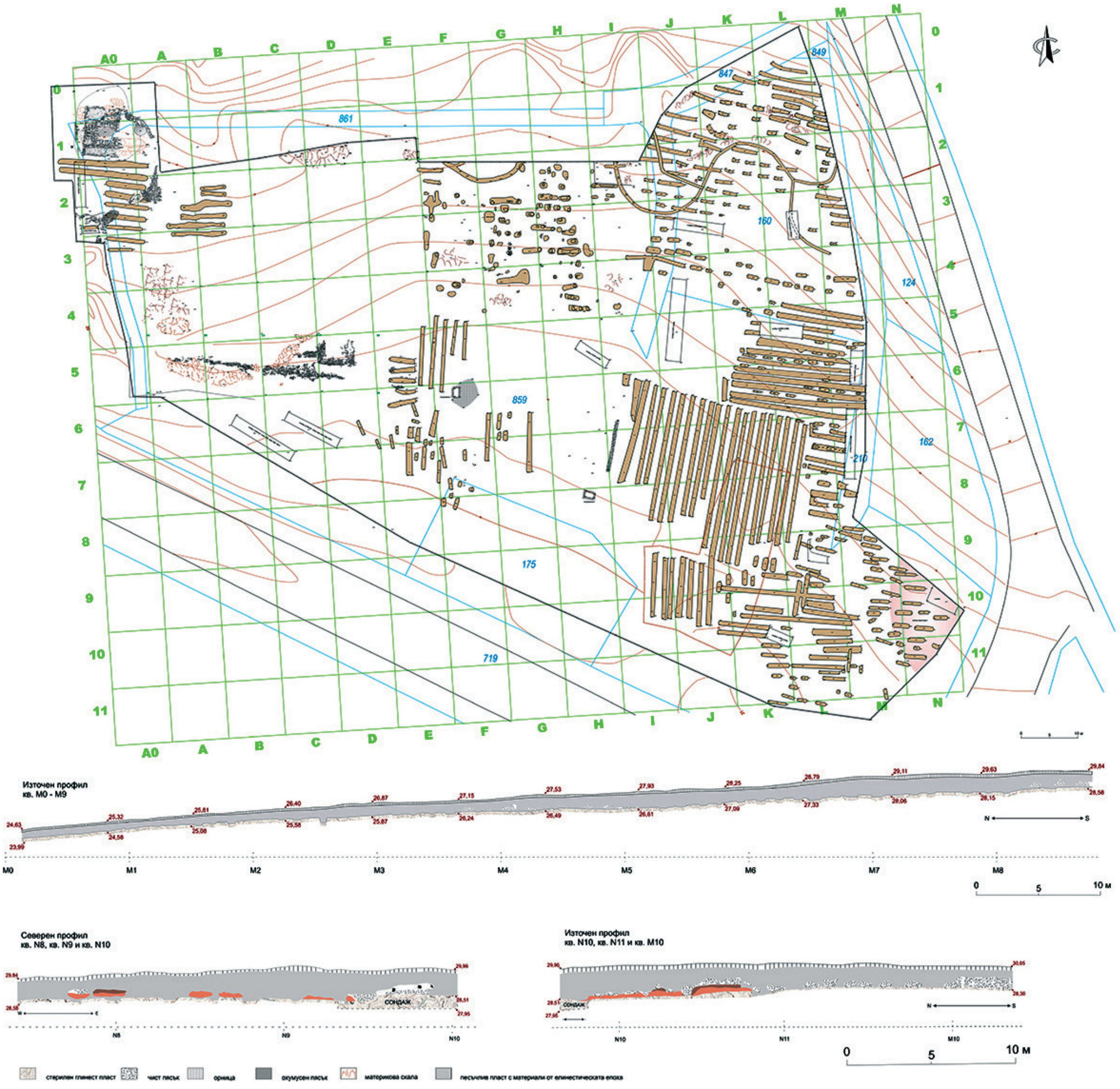

Обр. 1. План и профили на проучения терен.

Fig. 1. Plan and profiles of the site.

Обр. 2. Общ поглед към зида и постройката с две помещения.

Fig. 2. General view of the wall and the two-room building.

Запълнителят на траншеите, в който археологически материал почти не се откри, се състои от фин пясък, като дъното им достига на дълбочина от 0,10 до 0,55 м в глинестата, стерилна основа. Част от траншеите – 32 на брой, са с приблизителна ориентация С–И. Дължината им варира от 8,60 до 27,30 м, а ширината от 0,50 до 0,90 м. Те са разположени успоредно една на друга през 0,50 до 0,70 м. Останалите траншеи (82 на брой) са с приблизителна ориентация З–И. Дължината им варира

Обр. 3. Общ поглед към траншеите за лозя.

Fig. 3. General view of the trenches for vineyards.

от 13,20 до 39 м, а ширината от 0,57 до 0,90 м. Те също са разположени успоредно една на друга, на разстояние между 0,50 до 1,30 м. Разкритите структури са сходни с проучените такива в съседните имоти в м. Буджака и се интерпретират като следи (бразди) от селскостопански насаждения – лози.

В южната част на терена бяха проучени две отделни съоръжения, които може да се интерпретират като зимници. Съоръженията са с форма близка до правоъгълник и представляват вкопаване от 0,60–0,90 м в глинестия стерилен пласт. Размерите им варират между 1,60/1,00 м и 1,56/0,85 м. Стените им са изградени от ломени камъни между два и пет реда на суха спойка, залягащи директно върху материковата скала. В обема на съоръженията бяха открити единични фрагменти керамика от елинистическия период.

След проучването на античните структури в рамките на разкопаната площ бе достигната стерилната, глинеста основа. Други археологически материали и структури не бяха открити.

В югоизточната част на терена бе регистриран отухлен, глинесто-песъчлив пласт (дебелина 0,10–0,40 м), нарушен от вкопаните в него траншеи (обр. 1). Пластът съдържа малко керамика от раннобронзовата епоха и животински кости. Откриха се и отделни фрагменти керамика от елинистическия период, вероятно привнесана при вкопаването на траншеите. В северна и източна посока пластът продължава извън границите на проучваната площ. Може да се предположи, че югоизточната граница на обекта попада в периферията на структура от бронзовата епоха, която се развива по-високите части на терена.

LATE ANTIQE BUILDING AND TRACES OF AGRICULTURAL ACTIVITIES FROM THE GREEK PERIOD AT SITE “SUPERMARKET “LIDL”, SOZOPOL

Teodora Bogdanova, Margarita Popova, Dimitar Nedev, Milena Krumova

The site is located in the protected zone of the necropolis of *Apollonia Pontica*. The rescue excavations covered an area of 11 284 m^2.

In the southern part of the site two-room building was unearthed, built of stones in dry masonry techniques (fig. 1, 2). Its foundations are in a sandy layer, as they reach the bedrock. The archaeological material found in the rooms dates the structure back to Late Antiquity.

Within the site 114 trenches dug into the sandy layer were registered (fig. 3), containing material from the Hellenistic period. The majority of the trenches are oriented W–E, and the rest follow N–S direction. They could be interpreted as traces of agricultural activities – viticulture.

In the southeastern corner of the site a layer was registered, disturbed by the trenches, which contained a few ceramic fragments from the Early Bronze Age. Perhaps this layer is related to a site from the Bronze Age, which develops in the higher parts of the terrain, outside the excavated area.

№ 7. СЛЕДИ ОТ СЕЛСКОСТОПАНСКА ДЕЙНОСТ ОТ ПРЕДРИМСКИЯ ПЕРИОД НА ТЕРИТОРИЯТА НА НЕКРОПОЛА НА АПОЛОНИЯ ПОНТИКА В М. „КАВАЦИТЕ/СОЛИНАРИЯ“, ПИ 67800.8.236, ГР. СОЗОПОЛ

Теодора Богданова, Димитър Недев, Маргарита Попова

Спасителното археологическо проучване на обект „ПИ 67800.8.236“, попадащ на територията на НКЦ „Античен некропол на Аполония, IV – III в. пр. Хр., в м. Каваците-Солинария“, гр. Созопол, бе проведено през месец май 2016 г. Обектът е с обща площ 1800 кв. м. Геодезичното заснемане на откритите структури е извършено от инж. Атанас Каменаров.

Обр. 1. План на регистрираните структури.

Fig. 1. Plan of the archaeological remains.

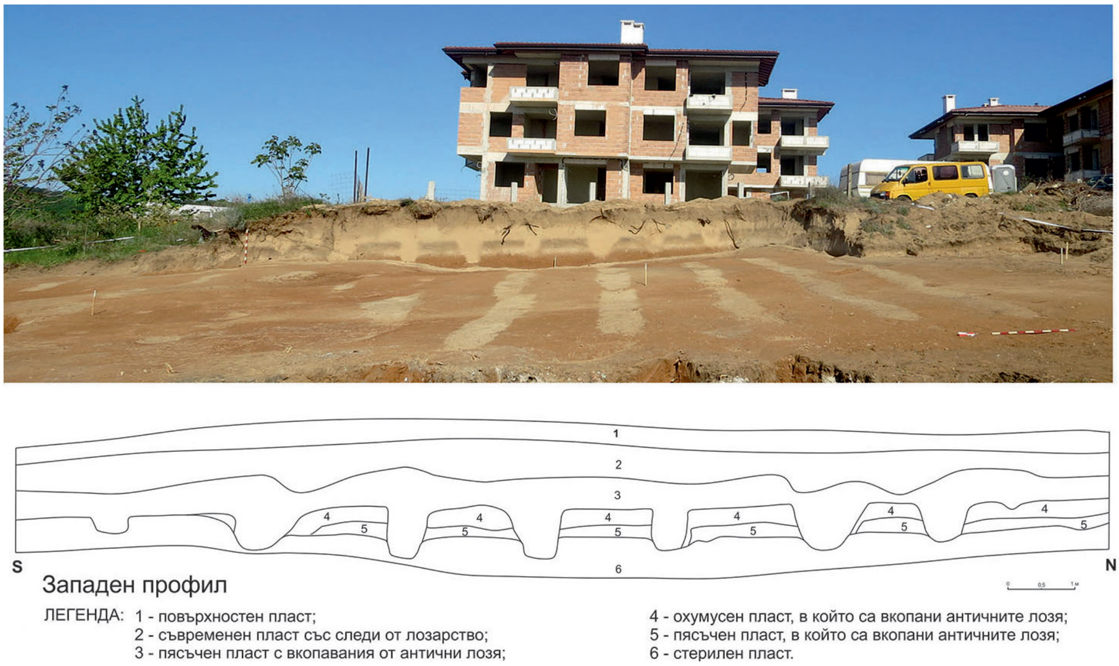

Обр. 2. Западен профил на обекта и траншеите за селско стопанство.

Fig. 2. Western profile of the site and the trenches.

В резултат на проучването се установи, че по-голямата площ на имота е била компрометирана през съвремието, като от тук е бил извличан пясък, използван в строителството, и археологически структури са запазени единствено в западната и северна част на проучвания парцел (обр. 1).

Открити и проучени бяха следи от обитаване от късния неолит и 15 траншеи, които могат да бъдат интерпретирани като останки от селскостопанска дейност, вероятно отглеждане на лозя (обр. 1, 2). Откритият керамичен материал бе изключително спорадичен, единични фрагменти от късния неолит и такива, които могат да бъдат отнесени към IV – III в. пр. Хр.

Следите от обитаване представляват петна от опалване с овална или неправилна форма, чиито размери варират между

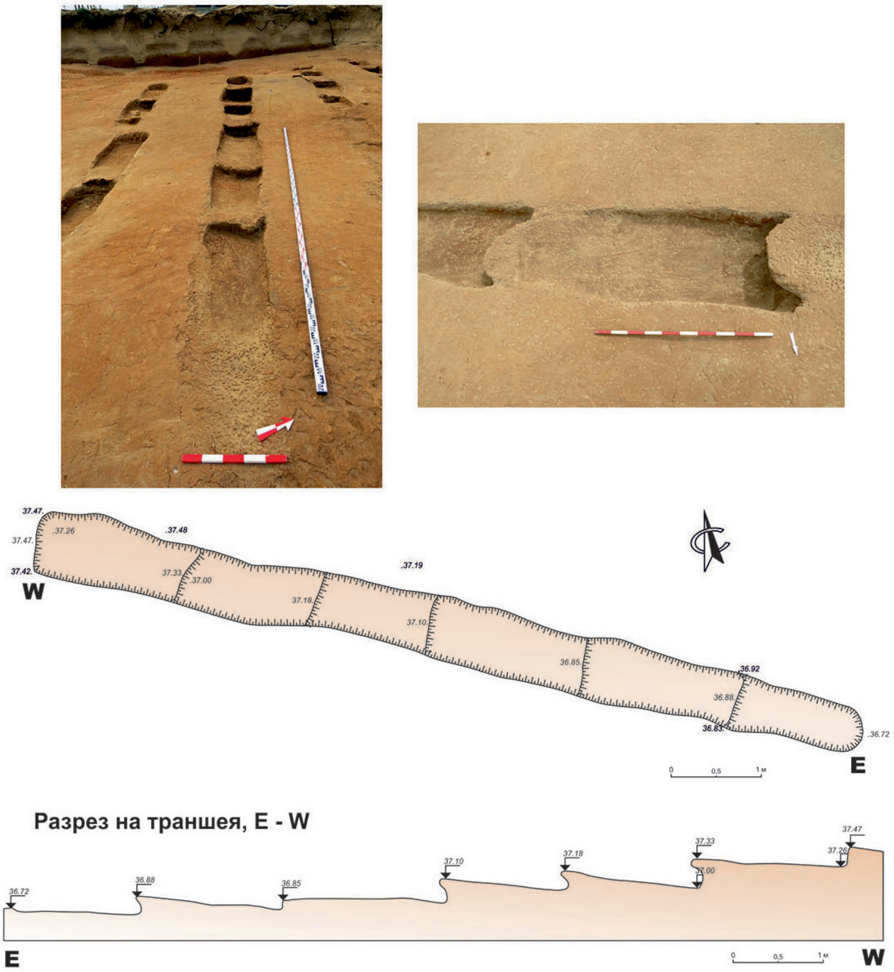

Обр. 3. Стъпаловидно оформяне на дъното на траншеите.

Fig. 3. Stepwise forming of the bottom of the trenches.

0,50 м и 10,50 м. Такива опалвания бяха регистрирани на три места в северозападната част на проучвания парцел (обр. 1). Откритият в тях материал се състои от единични въглени с малки размери, няколко фрагмента от късния неолит и три фрагмента отухлена парчета пръст, изработени от пречистена глина с органичен опоснител (плява), които биха могли да бъдат определени като деструкции от стени или неопределим предмет.

Проучените 15 траншеи, резултат на развиваната през античността селскостопанска дейност, са предимно с ориентация И–З, като единствено четири от тях са разположени в посока С–Ю. Проучената им част е с дължина 17 м, като на запад те влизат под съвременна пътна артерия; ширината им варира между 0,45 и 0,80 м (обр. 1). Разстоянието между отделните траншеи е почти еднакво и варира между 0,75 и 0,80 м. Те следват денивелацията на терена, като дъното им е стъпаловидно оформено (вероятно за задържането на водата в пространството около корена на растението) и е вкопано в стерилната глина (обр. 3).

В югоизточната половина на обекта, веднага след отнемането на повърхностния пласт, се достигна до стерилна глина, в която бяха заложени пет сондажа. При проучването в тази част на парцела не се откриха никакви археологически структури или материали.

TRACES OF AGRICULTURAL ACTIVITY FROM THE PRE-ROMAN PERIOD IN THE TERRITORY OF THE NECROPOLIS OF *APOLLONIA PONTICA*, KAVACITE/SOLINARIA LOCALITY, PLOT 67800.8.236, SOZOPOL

Teodora Bogdanova, Dimitar Nedev, Margarita Popova

The site is located in the territory of the necropolis of *Apollonia Pontica*. The rescue excavations covered an area of 1800 m^2, and were conducted in May 2016.

During the excavations traces of habitation from the late Neolithic period were found, as well as 15 trenches, interpreted as traces of agricultural activity – most probably viticulture – and could be dated to the 4th–3rd c. BC (fig. 1, 2). The trenches follow the slope of the terrain; their bottoms are stepwise formed (probably to retain the water around the root of the plant), and are dug into sterile clay (fig. 3).

НЕКРОПОЛИ

№ 8. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ В УПИ 33, КВ. 55 ПО ПЛАНА НА ГРАД НЕСЕБЪР

Анелия Божкова, Петя Кияшкина, Виолета Милчева

Обектът попада в границите на недвижима културна ценност „Некропол на Месамбрия-Месемврия“, а проучванията се проведоха от 19 октомври 2016 г. до 18 декември 2016, съгласно договор между НАИМ и фирма „Триод инвест“ ОДД и Разрешение № 362/11.10.2016 г.

Размерите на предвидения за проучване парцел са около 6072 кв. м (обр. 1). Теренът е със слаб наклон С–Ю, с експозиция към морето и в южна посока достига до южния парк на града. В северната част на обекта, по цялата дължина на парцела, преминава широк около 15 м компрометиран участък, в който преди години са били извършени дълбоки изкопни дейности, като впоследствие изкопът е бил запълнен със строителни отпадъци. Втори компрометиран участък се ситуираше близо до средата на парцела, където са били разположени временни постройки, автомивка и други съоръжения, със съответната подземна инфраструктура (тръби за чисти и отпадни води, кабели и други). Предвид компрометираните участъци, проученият терен не надвишава обща площ от около

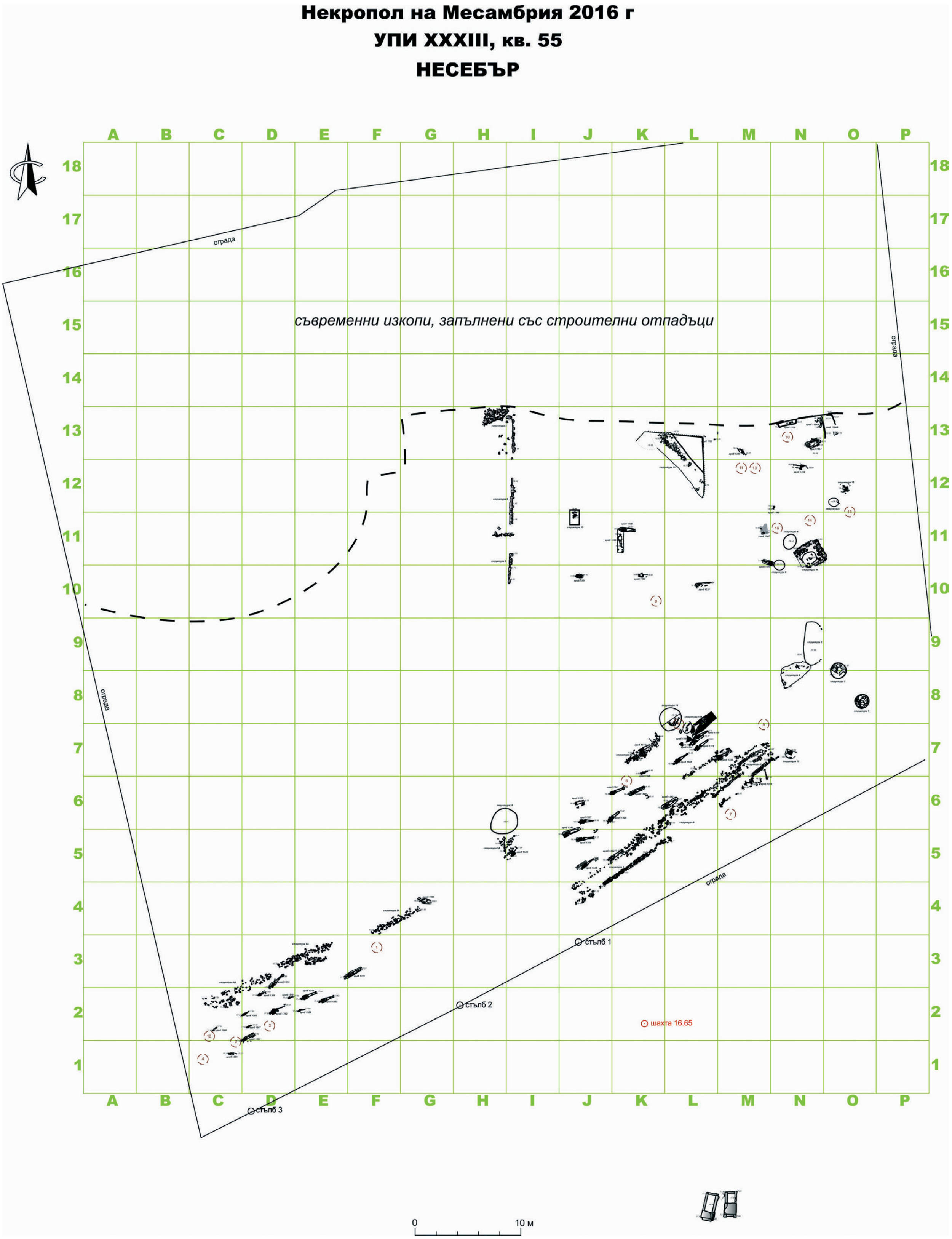

Обр. 1. План на проучените структури.

Fig. 1. Plan of the excavated structures.

3500 кв. м.

С цел улесняване на проучването и документирането на културните останки обектът беше условно разделен на три сектора – югоизточен, югозападен и североизточен. Между югоизточния и югозападния сектор е оставена ивица, по която се извършва преминаване на механизирана техника за

Обр. 2. Гроб с кремация от късната елинистическа епоха.

Fig. 2. A cremation grave from the Late Hellenistic Age.

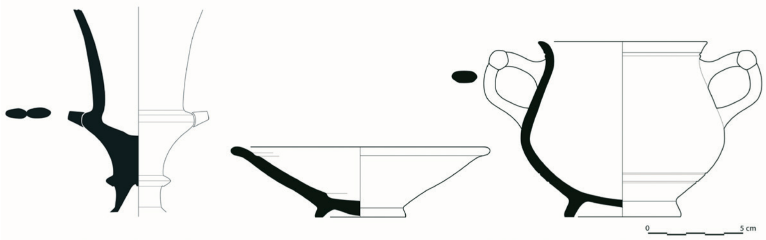

Обр. 3. Керамични съдове от обредно депо от късната елинистическа епоха (II в. пр. Хр.).

Fig. 3. Pottery from a Late Hellenistic ritual depot (2nd c. BC).

извозване на пръстта. В югоизточния и югозападния сектор са проучени нива от кота +19,51 до кота +17,96. В североизточния сектор са проучени нива от +19,80 до +17,86 (в източната част) и от +20,25 до +19,26 (в западната част).

Характеристика и хронология на обекта

На обекта бяха проучени следните културни останки: общо 48 запазени гроба от които 38 от средновековната епоха (XIII–XIV в.), три гроба с неясна хронология и етническа принадлежност на погребаните (посока И–З и глава на изток), седем гроба от късната класическа и късната елинистическа епоха. Освен това, проучени и документирани бяха още 15 разрушени от различни интервенции във времето гроба и 16 други археологически структури като ями, ровове, зидани съоръжения, ниска оградна стена от античността, деструкции от ниски каменни редове от времето на средновековието.

Най-ранните археологически структури датират от периода на гръцкия полис. Това са четири гроба с трупополагане (два от късната класическа епоха и два от късната елинистическа епоха – обр. 2) и три гроба с кремация от късната елинистическа епоха. Те са ориентирани с посоки И–З или С–Ю и се ситуират в североизточния сектор на проучения парцел. Откритият инвентар не е богат, с изключение на чифт златни обеци и се състои предимно от керамични съдове – чаши с релефна украса, унгвентарии, кани. В същия този сектор е разкрита и една оградна стена с еднолицев градеж в един ред с посока С–Ю, която не може да бъде датирана прецизно, но по-вероятно е антична и може би е ограждала парцел от некропола на гръцкия полис. В североизточния сектор е проучена и една яма от елинистическата епоха, както и голям керамичен депозит от късната елинистическа епоха. Депозитът е разположен във вдлъбнатина на терена с посока И–З (ров?), която се проследява добре в източния профил на проучвания парцел. Съставен е от няколко керамични струпвания, разположени на малко разстояние едно от друго, в които се откриват натрошени съдове от категорията „plain pottery", като паници, рибни блюда, скифоси и фрагменти от амфорна тара (обр. 3). Открити са и три родоски амфорни печата, които датират депозита в първата половина и средата на II в. пр. Хр. Вероятно към това време се отнасят и гробните съоръжения от елинистическата епоха.

Към епохата на късната римска империя може да се отнесе едно почти квадратно зидано с обработени камъни съоръжение (вероятно гробно), открито в силно разрушен вид, като камъните от градежа са на спойка от розов хоросан.

Най-многобройни са структурите от средновековната епоха и те се ситуират предимно в югоизточния и югозападния сектори. Скелетите от разположения тук некропол са положени по християнски обичай, най-често в прости гробни ями, с глава на запад. Само някои от гробовете са маркирани в края на гробната яма с един или повече необработени камъни. В югозападния сектор е документиран участък с преобладаващо присъствие на детски гробове. Инвентарът е оскъден; при няколко индивида са открити лошо запазени бронзови копчета, при други два – семпли бронзови обеци от прости халки и бронзов пръстен. Наблюдава се известен стремеж към планиране на средновековния некропол и разполагане на гробовете в редици. В зоната на средновековните гробове са проучени и линейно разположени деструкции от необработени камъни, които вероятно са представлявали примитивни стени, маркиращи отделни участъци от некропола. В югоизточния сектор са проучени и няколко средновековни ями, които съдържат в пълнежа си камъни, животински кости, строителна и битова керамика (включително и съдове тип „сграфито"), метални предмети (ножчета, копия). В северозападния сектор е документирана част от ров, с дълбочина до 1 м, запълнен с тъмна пръст, камъни и амфорна тара от средновековната епоха. Ровът е разрушил гроб от късната елинистическа епоха, от който са запазени две разлати паници, които подлежат на реставрация.

На различни места на обекта са открити и монети от античността и средновековието.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A SITE IN PLOT 33, SQUARE 55 ON THE TOWN PLAN OF NESEBAR

Anelia Bozkova, Petya Kiyashkina, Violeta Milcheva

The plot is situated within the territory of the "Necropolis of *Mesambria-Mesemvria*" site. The excavations were carried out between 10 October and 18 December 2016.

The plot covers an area of 6072 m^2 on a slight slope from north to south, with an open view to the sea, next to the seaside city park. Two large areas were completely compromised by modern building activities and the actual surface studied archaeologically was only about 3500 m^2.

General characteristics and chronology of the site.

The excavations revealed the following archaeological structures at the site: a total of 48 preserved burials of which 38 were of Christian ritual and datable to the medieval period (13th–14th c.), three were of uncertain chronology and ethnicity (with head pointing to the east), and seven were of Late Classical and Late Hellenistic date. Some 15 other graves were uncovered badly damaged by previous interferences. Among the remaining 16 archaeological structures excavated and documented there were pits, ditches, stone built constructions, a low enclosure wall from antiquity, and destructions of long stone rows of medieval date.

№ 9. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТЕРИТОРИЯТА НА НЕКРОПОЛА НА АПОЛОНИЯ ПОНТИКА В М. БУДЖАКА (УПИ Х 5101), ГР. СОЗОПОЛ

Калина Петкова, Димитър Недев, Руслан Стойчев, Виолета Караилиева

Имотът с идентификатор ПИ 67800.4.328 (стар УПИ Х-5101) се намира на 1,7 км югоизточно от гр. Созопол и попада в охранната зона на недвижима културна ценност „Античен некропол на Аполония".

Парцелът е разположен върху надзаливна морска тераса с лек наклон на юг и надморска височина 15,74 м. Има форма на трапец, обърнат с дългите си страни в посока СИ–ЮЗ. На север и изток имотът граничи с монолитна жилищна сграда и асфалтиран път към нея, на юг–югозапад с черен път, а на запад – със свободен, все още незастроен парцел. Настоящите археологически разкопки се извършиха в североизточната и централната част на парцела като проучената площ обхваща 400 кв. м. На тази площ са проучени и документирани 29 гробни съоръжения и свързани с тях структури.

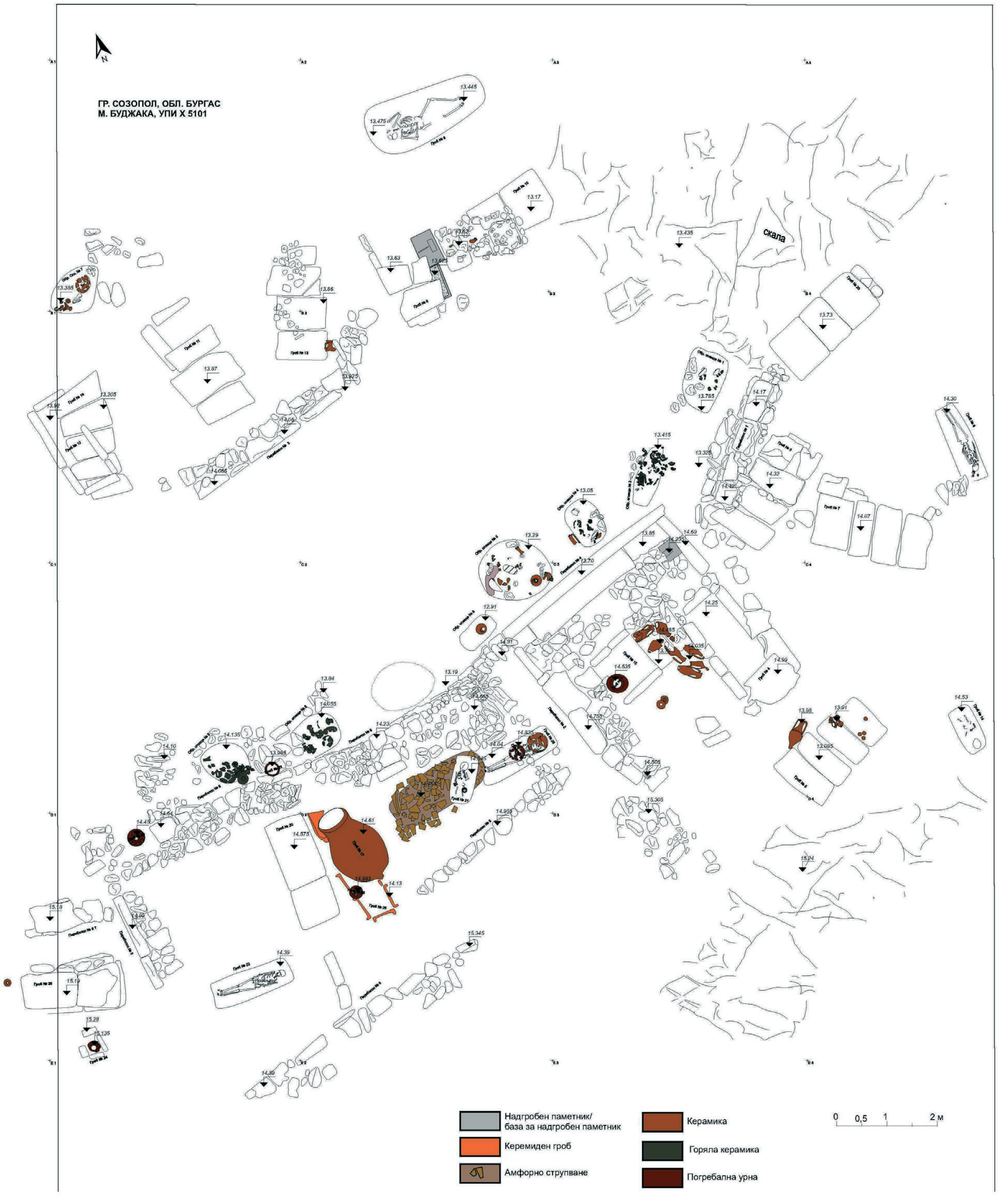

Обр. 1. План на археологическите проучвания на обект УПИ Х 5101.

Fig. 1. Plan of the archaeological structures on the site Plot X 5101.

Пет от погребенията са извършени в обикновена гробна яма, вкопана в пласт от кафява глина. Два от гробовете (№№ 28 и 29) са керемидени. При гроб № 29 са запазени три подредени керемиди, част от стреховидното му покритие. Една от тях е с печат „НРА".

Най-голям брой (14) са цистовите гробове, при изграждането на които са използвани големи варовикови блокове с размери средно около 0,70 х 0,50 х 0,30 м за камерата и покритието. Върху покритието на гробове №№ 10 и 13, по дължината на гроба, са натрупани дребни ломени камъни, а в градежа на южната и източната страница на гроб № 8 са преизползвани две надгробни стели с техните бази. Върху стелите се четат имената ΑΛΚΑΙΟΣ ΔΗΙΛΟΧΟ (Алкей, син на Дейлох) и

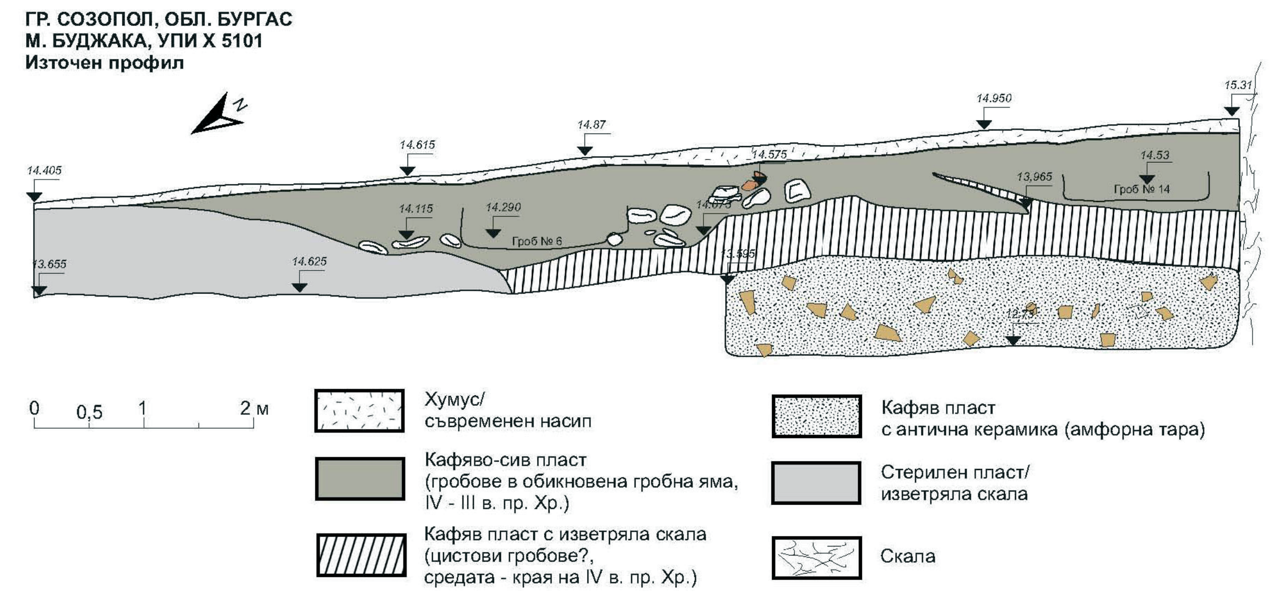

Обр. 2. Източен профил на обекта.

Fig. 2. East profile of the site.

ΑΝΘΕΣΤΗΡΙΣ ΑΠΑΤΟΥΡΙΟ (Антестерида, дъщеря на Апатурий), като буквите на втория надпис са със запазени следи от червена боя[1].

При две от съоръженията (гробове №№ 20 и 25) стените са от монолитни блокове, свързани с оловни скоби тип „лястовича опашка". При гроб № 20 подът е оформен от подредени тухли, а при гроб № 25 – от три варовикови блока. И при двата гроба вътрешността на стените и покривните камъни е обмазана с варопясъчен разтвор, като при гроб № 20 се е запазило оцветяването в червено, а при гроб № 25 – в бяло.

В един гроб (№ 17) погребението е извършено в голям керамичен съд – питос, който е бил затворен с кръгъл капак.

Във всички тези случаи начинът на погребване е трупополагане по гръб с глава на изток, като най-често горните крайници са изпънати по тялото. Понякога лявата или дясната ръка е положена върху таза. При гроб № 9 погребаният е положен с глава на ЮЗ, лявата ръка е вдигната нагоре, а дясната е положена върху корема.

Шест от погребенията (гробове №№ 1, 18, 19, 23, 24, 27) са с кремация. Костните останки от кладата и даровете са положени в урни. За такива са използвани различни съдове – червенофигурен кратер, амфора „псевдо-кипърски тип" (Дамянов 2013, 89–96), съд с две вертикални дръжки и др.

Сред гробните дарове преобладават съдовете за благовония – лекит с полихромна декорация, лекити с червена палмета и с украса от мрежест орнамент, алабастрони и балсамарии. Макар и порядко, в инвентара присъстват и монохромни керамични съдове – аскос, пиксида, гърнета. В пет случая в гроба е положена бронзова стригила. Металните находки са представени още от бронзови монети[2], огледала и фибули, игли, бронзови и железни пръстени, погребални венци.

Проучените през 2016 г. гробове са обособени в отделни, вероятно фамилни сектори, оградени с периболоси. Разкрити и документирани са девет периболоса, с еднолицев градеж, изградени както от добре оформени варовикови блокове (№№ 1, 2, 3, 4 и 7), така и от грубо обработени ломени камъни без спойка. В градежа на периболоси №№ 2, 4 и 6 са преизползвани цели и фрагментирани бази за надгробни стели. Периболос № 4 е двустъпален във височина. Към него на фуга е прилепен периболос № 6, който се различава по начина си на градеж и вероятно е изграждан последователно няколко пъти от средни по големина ломени камъни. Периболоси с №№ 5 и 8 са оформени от един ред средни по големина ломени камъни. Между периболос № 3 в северната част на парцела и периболос № 6 от юг се оформя свободно от гробове пространство (ширина 5,70 м), вероятно част от античния крайбре-

[1] Паметниците са консултирани с ас. Николай Шаранков (СУ „Св. Климент Охридски"), за което му благодарим. Според палеографските и езиковите особености те могат да бъдат датирани в V в. пр. Хр.

[2] Монетите са консултирани с доц. д-р Дочка Аладжова (НАИМ-БАН). Най-късната монета е от гроб № 17, дата началото на II в. пр. Хр.

Обр. 3. Керамика от обредно огнище № 2.

Fig. 3. Pottery from ritual fireplace No 2.

жен път, наречен „Via sacra“ (Панайотова, Дамянов 2015, 347).

В зоната пред периболоси №№ 1, 4 и 6, както и северно от гроб № 16 са проучени структури, свързани с поменални практики в некропола. Регистрирани са осем обредни огнища, две от които са оградени от средни по размер ломени камъни. Материалите от огнищата включват фрагментирани на място чернофирнисови рибни блюда, монохромни и чернофирнисови паници и купи, скара за риба, бронзови предмети, ядки и семена от плодове. С постпогребални ритуали са свързани и документираните депозити от местни кани, скифос, паничка, цели и фрагментирани амфори.

В североизточния край на парцела, на дълбочина 0,80 м от повърхността, се достигна до нивото на основната скала. В югоизточната част на парцела, на 0,20 м под хумусния пласт, се достигна до скала, която е отвесно изрязана надолу до близо 2 м дълбочина и маркира южната граница на антична кариера за добив на камък.

Най-ранните материали от обекта се датират в първата четвърт на IV в. пр. Хр., а най-късните са от началото на II в. пр. Хр.

Литература

Дамянов 2013: М. Дамянов. Нови „псевдо-кипърски“ амфори от Аполония. Археология LIV, 2013, 1, 89–96.

Панайотова, Дамянов 2015: К. Панайотова, М. Дамянов. Спасителни археологически проучвания в некропола на Аполония в м. Калфата (ПИ 67800.4.303). Археологически открития и разкопки през 2014. София, 2015, 347–351.

Hermary et al. 2010: A. Hermary, K. Panayotova, A. Baralis, M. Damyanov, A. Riapov. Apollonia du Pont (Sozopol). La Necropole de Kalfata (V–III s. av. J.-C.). Fouilles franco-bulgares (2002-2004). Paris, 2010.

RESCUE EXCAVATIONS WITHIN THE TERRITORY OF THE NECROPOLIS OF *APOLLONIA PONTICA*, BUDZHAKA LOCALITY, SOZOPOL

Kalina Petkova, Dimitar Nedev, Ruslan Stoychev, Violeta Karailieva

The site is located 1.7 km to the southeast of Sozopol, on a hill slightly sloping to the south. The excavations covered an area of 400 m^2 where 29 graves, nine periboloi and eight ritual fireplaces were found. The inhumations were carried out in simple pits, cists and tiled graves. One of the burials was placed in a large pithos. So far, six graves with cremated remains placed in pottery vessels used as urns have been discovered. The walls were built from limestone ashlars (Nos 1-4 and 7) and crushed stone. The inventories of the graves are typical of the period from the first quarter of the 4th c. to the first half of the 2nd c. BC.

№ 10. ФАМИЛНА ГРОБНИЦА ОТ ЕЛИНИСТИЧЕСКАТА ЕПОХА И ПОГРЕБЕНИЯ ОТ РИМСКИЯ ПЕРИОД В ОХРАНИТЕЛНАТА ЗОНА НА НЕКРОПОЛА НА АПОЛОНИЯ ПОНТИКА, ГР. СОЗОПОЛ

Теодора Богданова, Маргарита Попова, Димитър Недев, Милена Крумова

Във връзка с изявено инвестиционно намерение за изграждане на трафопост и инфраструктура към обект „Супермаркет Лидл, паркинг, трафопост и съпътстваща инфраструктура“ (проучен през същата година) бяха проведени спасителни археологически проучвания в имот УПИ 861, представляващ улица, фланкираща парцела за изграждане на магазина от север и запад. Обектът попада на територията на охранителната зона на НКЦ „Античен некропол на Аполония Понтика, в местността Буджака“, гр. Созопол и в неговото проучване взеха участие колегите Огнян Лулев, АМ „Созопол“ и инж. А. Каменаров.

В северозападната част на обекта се проучи фамилна гробница (обр. 1, 2), чиято камера е изградена от ломени камъни, оформящи масивни стени. Тя е с външни размери 4,80/4,80/4,60/4,80 м, като е запазена във височина до 1,30 м. От северната, западната и южната страна на камерата са изградени дублиращи зидове от същия материал. Всички те се намират на отстояние 1,40 м от камерата, като пространството, което затварят, е запълнено с малки по размер камъни и трошляк. Неговите външни размери са 6,50 (северен зид), 6,60 м (западен зид) и 6,20 (южен зид). Тези дублиращи зидове са запазени във височина до 0,75 м. Единствено от западна страна е изграден и трети подпорен зид. Входът към гробницата е от изток, като той е бил зазидан с ломени камъни, без специална подредба. Подът на камерата е замазан с фина варова обмазка. За покритието на съоръжението можем само да предполагаме, че е възможно да е било някакъв вид купол, за което дава основание наличието на един масивен камък, поставен напречно върху югоизточния ъгъл на камерата, както и лекото засводяване, което се наблюдава в двата последни реда на северната и южна вътрешна стена на гробницата.

Проучени бяха седем гроба, пет от които могат да бъдат отнесени към елинистическия и два към римския период.

Най-ранното съоръжение е цистов гроб (гроб 4), намиращ се в североизточния ъгъл на гробницата (обр. 1, 3), като нейните дублиращи стени лежат върху него. Погребението е на дете, а богатият гробен инвентар, сред който присъстват теракоти, съдове, астрагалоси, златни обеци и огърлица, го датира в края на IV – началото на III в. пр. Хр.

Централните гробни съоръжения са вградени в западната стена на камерата на гробницата и представляват две ниши, изградени от добре обработени варовикови блокове, които са били ограбени още в античността (гроб 7 и 8, обр. 1). Скелетни останки от два индивида (жена на възраст 20–45 г. и мъж на 30–50 г.), както и част от техния инвентар – стъклен алабастрон, три унгвентария, погребален венец, астрагалос и 6 монети, бяха открити разпръснати пред нишите. Даровете отнасят съоръженията към началото – първата половина на III в. пр. Хр. (антропологичният анализ е извършен от д-р В. Русева).

Върху южния дублиращ зид на гробницата се проучи друг гроб (гроб 3, обр. 1), принадлежащ на женски индивид на възраст 11–15 г., чийто единствен дар – монета, го датира в средата–втората половина на III в. пр. Хр.

Погребение в амфора на много млад индивид бе регистрирано пред източната фасада, като опира в нея (гроб 6, обр. 1). Поради липсата на дарове, за датата на погребението може да се съди единствено по контейнера, използван да съхрани останките на починалото дете, който може да се постави най-общо в III в. пр. Хр.

На пет места бяха регистрирани следи от опалване или огнища, свързани с пост-погребални ритуали и такива, отнасящи се към изграждането на гробницата (обр. 1).

Открити бяха и седем надгробни стели, като особен интерес предизвиква една от тях, открита пред входа на гробницата, разкриваща имената на погребаните в нея индивиди, като това на мъжа е добавено на по-късен етап (обр. 3).

Ἡγοῦς
Ἑκαταίου
Πάρμιος γυνή
(Дописано:) Πάρμις Δημητρίου.

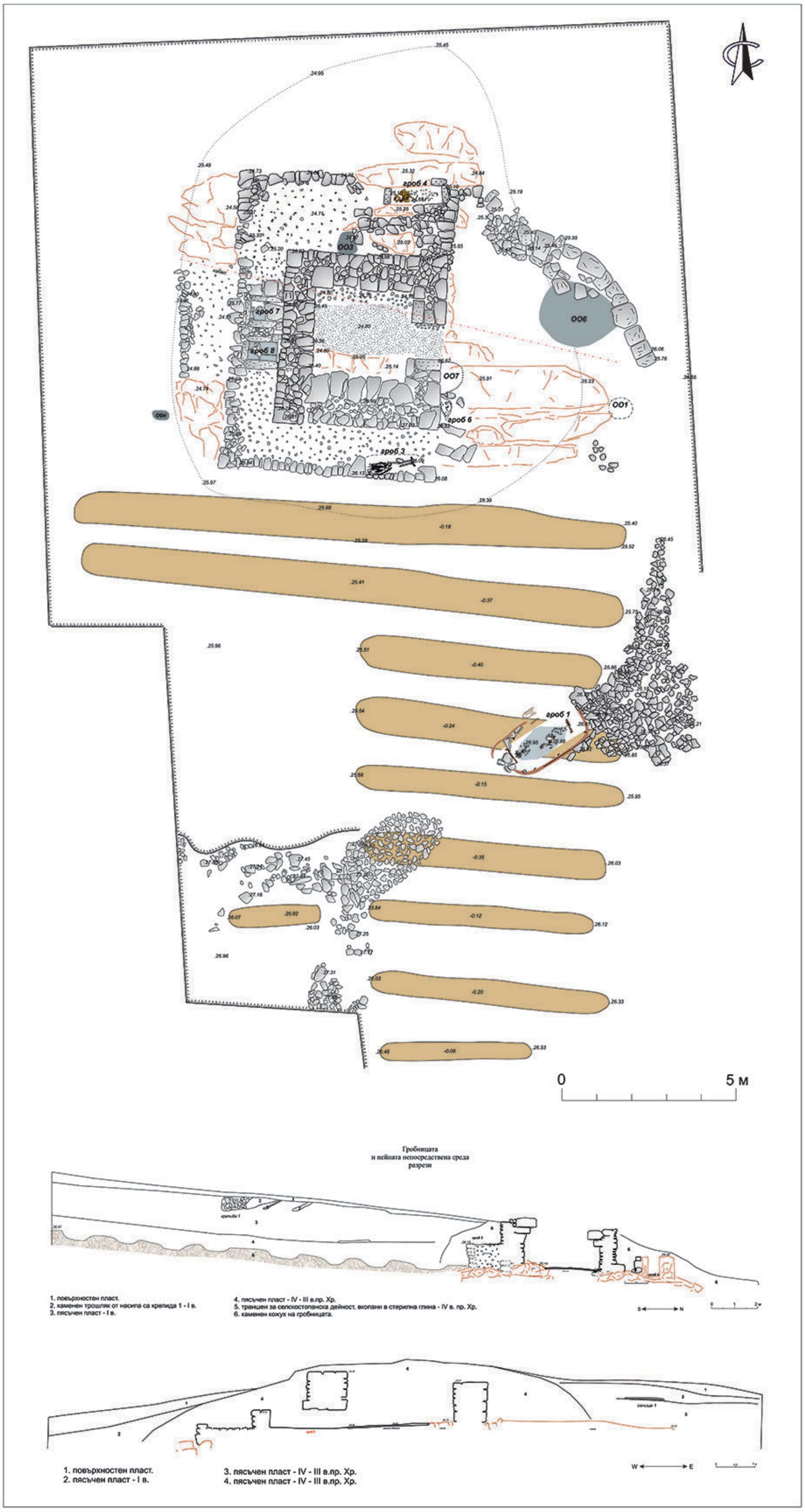

Обр. 1. План и разрези на гробницата.

Fig. 1. Plan and cross-sections of the tomb.

Обр. 2. Гробницата, поглед отгоре и от изток.

Fig. 2. Tomb, view from air and from east.

"Хегус, (дъщеря) на Хекатей, съпруга на Пармис.

Пармис, (син) на Деметрий."

Другите стели са били преизползвани в градежа на съоръжението; имената в тях са изключително редки. В една от стелите патронимът е с дорийско падежно окончание, т.е. тя вероятно е на преселник от дорийски полис (анализът е извършен от ас. Н. Шаранков).

Пред източната фасада са били изградени две крепиди, ограждащи сакралното пространство.

През римския период гробницата е била вторично преизполвана, като в южната част на камерата, на ниво почти непосредствено под съвременния терен, бе открит гроб (гроб 2, обр. 1), чийто инвентар (стъклена фиала, чаша с релефна украса, представяща персонажи от Дионисовия тиас, нож) го датира в първата половина на I в. сл. Хр. Погребаният индивид е мъж на възраст 20–40 г.

На по-късен етап около гробницата е изградена крепида, върху която се откри друго погребение (обр. 1, 3), което може да бъде отнесено към втората четвърт–средата на I в. Неговият инвентар е много сходен на този от гроб 2, като той съдържа стъклена чаша, червенолакова купа, нож, монета и златен венец. Погребението е на мъж на възраст 20–40 г.

И двата гроба от римския период са керемидени, покрити с камъни, а ритуалът е кремация. При гроб 1 със сигурност може да се каже, че тя е била извършена на мястото на погребване, докато при гроб 2, кремацията вероятно е извършена извън него.

В пространството, затворено между крепидата и гроб 2, на две места бяха регистрирани

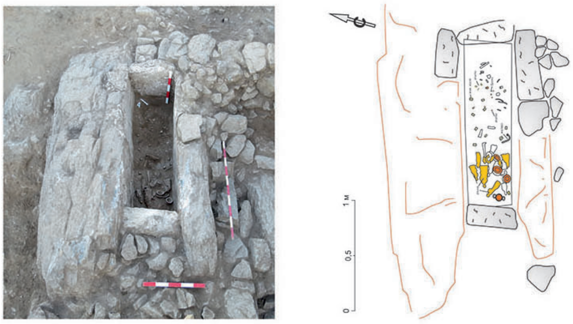

Гроб 4 / Grave 4

Надгробна стела / Funerary stele

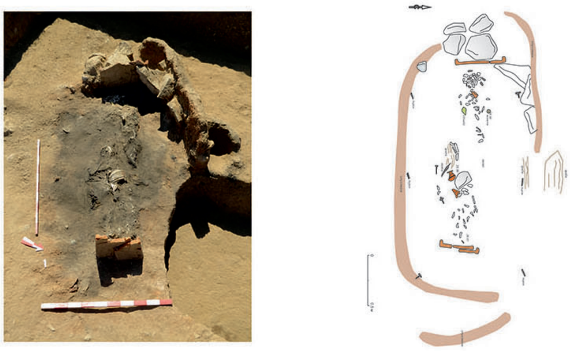

Гроб 1 / Grave 1

Обр. 3. Гроб 1 и гроб 4. Надгробна стела.

Fig. 3. Grave 1 and grave 4. Funerary stele.

следи от пост-погребални практики – опалвания с фрагментирани съдове, вероятно свързани с гроб 2.

Откритата фамилна гробница, поради своята уникална архитектура, предизвиква особен интерес и допълва познанията ни за погребалните практики на аполонийци през елинистическата епоха.

HELLENISTIC FAMILY TOMB AND BURIALS FROM ROMAN PERIOD IN THE PROTECTED ZONE OF THE NECROPOLIS OF *APOLLONIA PONTICA*, PLOT 861, SOZOPOL

Teodora Bogdanova, Margarita Popova, Dimitar Nedev, Milena Krumova

In the northwestern part of the site a family tomb was excavated, with massive walls duplicated at their foundations with second ones (fig. 1, 2).

Seven graves were studied, five of which could be dated to the Hellenistic period and two graves belong to the Roman period.

The earliest one (grave 4, fig. 1, 3) was situated in the northeastern part of the tomb. Its inventory indicates that the grave dates to end of the 4th–beginning of the 3rd c. BC.

In the eastern wall of the chamber two niche-graves are formed, both of them robbed in antiquity. Part of their inventory was found in front of the niches. These graves could be dated to the beginning–first half of the 3rd c. BC.

Two more graves, a pit (grave 3, fig. 1) and a burial in an amphora (grave 6, fig. 1), were found as well.

The tomb was re-used during the Roman period, as evidenced by two tile graves with cremations (graves 1 and 2, fig. 1). Their inventory dated the complexes to the first half of the 1st c. AD.

АРХЕОЛОГИЯ НА РИМСКАТА ЕПОХА И КЪСНАТА АНТИЧНОСТ (II В. ПР. ХР.–VII В. СЛ. ХР.)

ДОЛНОДУНАВСКИ ЛИМЕС

№ 11. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В РАЦИАРИЯ

Здравко Димитров, Иво Топалилов, Илко Цветков

На базата на издадено Разрешение за редовно археологическо проучване № 100/26.04.2016 г. екип в състав: доц. д-р Здравко Димитров (НАИМ-БАН), ръководител, доц. д-р Иво Топалилов (ШУ „Константин Преславски“), Илко Цветков (РИМ-Видин), зам.-ръководители и доц. д-р Венцислав Динчев (НАИМ-БАН), консултант, проведе редовни археологически проучвания на археологическия обект „Улпия Рациария“, м. Калето, с. Арчар, община Димово, област Видинска.

Разкопките се проведоха от 15 август до 2 септември 2016 г., като в тях участваха археологическият екип, реставратор от РИМ-Видин, студенти по археология (СУ „Св. Климент Охридски“) и шест работници от село Арчар.

Археологическото проучване бе съсредоточено в работен сектор квартали GV (квадрати № 1, 11 и 21) и FV (квадрати № 10 и 20), с обща площ 100 кв. м. В нея бе довършено изследването на археологическите структури, започнато през 2015 г. (обр. 1). Те са както следва:

1. Голяма сграда от късноантичната епоха – датираща в периода IV–V в., в която има и вероятност за наличие на етап от VI в.;

2. Улица – декуманус, разположена между тази сграда и резиденцията на провинциалния управител на Крайбрежна Дакия;

3. Останки от най-ранния период на Рациария (най-вероятно като военен лагер) от I в., Тибериево-Клавдиево време, които са разположени под късноантичните структури.

В резултат на проучването от 2016 г. културните пластове бяха изчерпани напълно. Единствено в кв. № 1 на квартал GV остава да се допроучат някои структури в дълбочина, тъй като иманярските разрушения там са най-големи.

В зоната на късноантичната сграда бяха изследвани напълно останките от зидове, изградени от речни камъни и дялани варовикови блокове, споени с хоросан. Документирани бяха и подовете на тази сграда.

Декуманусът, разположен между резиденцията и късноантичната сграда също бе изследван напълно. Разкриха се каналът под него и останките от каменните плочи на самата улица, които са били преобърнати от багерите на иманярите през последните години.

Обр. 1. Аерофотозаснемане на работния сектор в Рациария от 2015–2016 г.: резиденцията на провинциалния управител на Крайбрежна Дакия от късната античност и жилищна сграда на север от нея.

Fig. 1. Areal view of the excavated sector in Ratiaria in 2013–2016: residence of the provincial governor of Dacia Ripensis and the building from Late Antiquity, situated to the north.

В най-дълбоко запазените пластове на този работен сектор за първи път при археологически проучвания в Рациария се откриха запазени *in situ* пластове и материали от I в. сл. Хр. Те вероятно са от военния лагер, който е бил изграден през ранноримската епоха. Всички материали – керамика, бронзови предмети, монети и костни материали датират в най-ранния период от историята на Рациария. Това е времето на император Тиберий (14–37) и неговия наследник Гай Калигула (37–41). Археологическите структури бяха с изключително нетраен характер – следи от разложени кирпичени стени, много въглени и овъглени дървени конструкции.

От архитектурата на лагера открихме запазени само дъното и негативите на основите на два зида от варовикови блокове, които ще бъдат консервирани на терена (обр. 2).

При контролния разрез в западния край на проучвания сектор също се регистрираха данни за този най-ранен период от развитието на Рациария (обр. 3).

Появата на тези така важни материали от I в. се установи при престъргване на пласта между късноантичната сграда, докладвана през 2015 г., и основите на канала от VI в., който е ситуиран под декумануса, северно от резиденцията. Открито бе „петно“ от овъглени кирпичи, дървени останки (пласт от тях е и ясно видим под най-дълбокия слой от каменните основи на канала под декумануса) и плътни въглени. При проучването на този археологически контекст, който като ниво отговаря на долния край на основите на късноантичната сграда, т.е. ситуира се под тях, се откриха някои находки характерни за първата половина на I в. Това са керамични фрагменти (вкл. италийска тера сигилата), дребни метални предмети и три бронзови монети. От нумизматичните единици получихме най-ясни и безспорни данни. Те са бронзови асове и монета дребен номинал (ПИН 58-60/2016 г.) на императорите Тиберий Клавдий (14–37) и Гай Калигула (37–41).

Също така, на различни места в рамките на помещенията от късноантичната сграда се откриха пластове от дървени останки (въглени и дърво с ясен черен цвят), които са обаче без археологически материали. Особен интерес представляват негативите на зидове, които изчерпахме, но също не се откриха материали. Налице са и глинени конструкции с формата на неправилни окръжности, които са вкопани дълбоко в льоса. Те също не са определими засега. Не притежаваме материали от тези

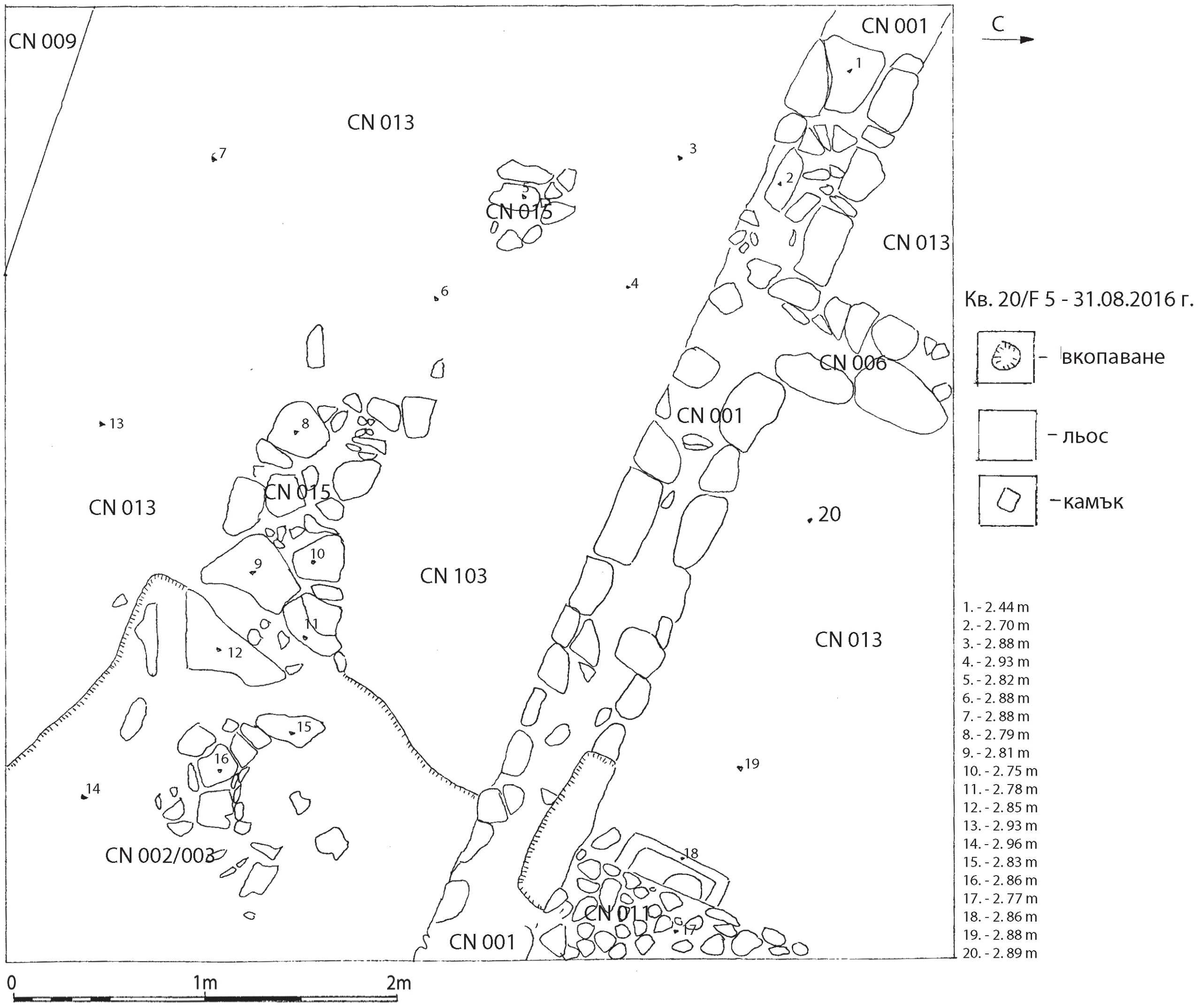

Обр. 2. План на архитектурните останки от I в. сл. Хр. (CN 015) и късната античност (CN 001; 006 и 011) в кв. 10/F 5.

Fig. 2. Plan of the architectural remains dated back to the 1st c. AD (CN 015) and Late Antiquity (CN 001, 006 and 011) in sector 10/F 5.

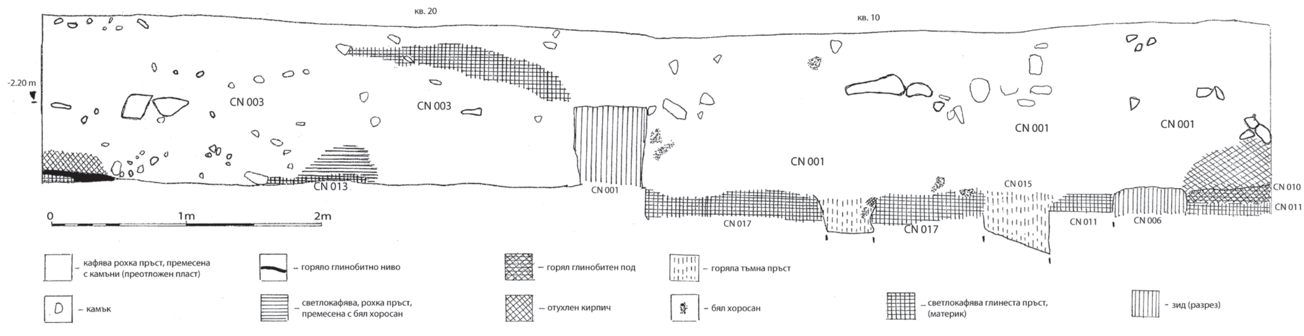

Обр. 3. Контролен вертикален разрез със стратиграфски данни за културните напластявания и иманярските интервенции в западния край на кв. 10/F 5 и 20/F 5 – контексти 010 и 015 се датират в I век сл. Хр. (CN 010; CN 015).

Fig. 3. Control cross-section of the archaeological layers and looters' interventions at the west end of sectors 10/F 5 and 20/F 5 – contexts 010 and 015 dated back to the 1st c. AD.

археологически контексти. Всички тези структури – безспорните останки от зид и културен пласт с находки от I в., негативите на зидове и глинените съоръжения (вероятно основи на дървени стълбове ?) – са с голяма вероятност първите преки археологически данни за най-ранният етап от живота на Рациария.

През преиода на Тибериево-Клавдиевото управление в тази зона на Долнодунавския лимес е бил изграден и е функционирал военен лагер. Данни за това имаме от историческите свидетелства (Dinchev 2015, 173, с пълна библиография по темата) и от стотиците преотложени материали – керамика, тера сигилата, монети, метални находки, надписи и редица други. Но тук за първи път можем със сигурност да потвърдим и по археологически данни, че Рациария от I в. се е намирала именно под късноантичните структури на столицата на провинция Крайбрежна Дакия, в днешната местност „Калето".

Литература

Dinchev 2015: V. Dinchev. Ratiaria. From Colonia Ulpia Traiana Ratiaria to Anastasiana Ratiaria. – In: R. Ivanov (ed.). Thracian, Greek, Roman and Medieval Cities, Residences and Fortresses in Bulgaria. Sofia, 2015, 173–196.

PLANNED ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN *RATIARIA* IN 2016

Zdravko Dimitrov, Ivo Topalilov, Ilko Tsvetkov

The excavations were situated in quarters GV (sq. № 1, 11 and 21) and FV (sq. № 10 and 20; fig. 1), covering an area of about 100 m^2. We completed the excavations of archaeological structures which we have started back in 2015.

They are as follows:

1. A large building from Late Antiquity dated to the 4th–5th c. AD, which possibly has also a construction phase from the 6th c.;

2. Street from Roman period *Ratiaria*: *decumanus*, located between this building and the Residence of the provincial governor of *Dacia Ripensis*;

3. Remains of the earliest period of *Ratiaria* (probably as a military camp on the Danubian limes), from the 1st c AD (Tiberius-Claudius times), which are situated stratigraphicaly under the late antique structures in this quarter (fig. 2 and 3).

These architectural remains of the military camp are preserved only as a bottom part and negatives of the foundations of two walls made of limestone blocks (fig. 2). In the same archaeological context we found demolished mudbrick walls, charred wooden structures and small finds such as pottery shards, terra sigillata fragments and three bronze coins of Roman emperors Tiberius (14–37) and Caligula (37–41).

№ 12. НОВЕ. РАЗКОПКИ НА ВИА ПРИНЦИПАЛИС НА РИМСКИЯ ВОЕНЕН ЛАГЕР И РАННОВИЗАНТИЙСКИ ГРАД НОВЕ

Евгения Генчева, Петя Андреева

През 2016 г. продължиха проучванията на сектор виа принципалис на римския военен лагер и ранновизантийски град Нове. Изкопът, заложен през 2014–2015 г., е разширен: на север с около 14 м и на изток със 7 м. В частта, разкопавана през 2014–2015 г., е направен контролен сондаж за достигане до стерилен пласт, като се потвърди наблюдението, че е запазен само един ред от големите плоски камъни от улицата. Отводнителният канал на виа сагуларис бе покрит с черна хартия и засипан с цел запазване.

Разширената площ на изкопа е разкопана до дълбочина 46,40 м н. в., където се появяват първите следи от археологически структури. Най-високо е регистриран граден каменен канал, който

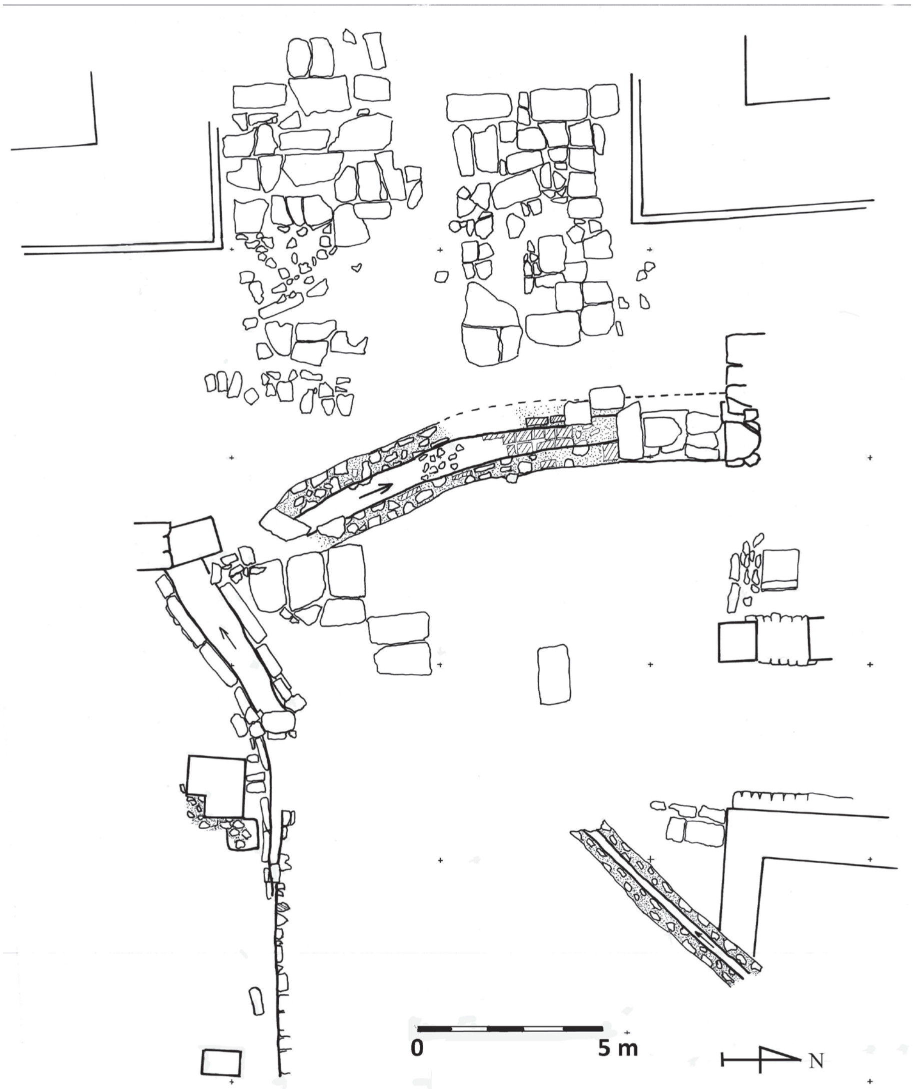

Обр. 1. Нове. Виа принципалис. План.

Fig. 1. Novae. Via principalis. Plan.

пресича диагонално целия изкоп (обр. 1). Той е проследен на дължина от 34,40 м от североизточния ъгъл на разкопаната площ до южната стена на изкопа, по-точно до югозападния ъгъл и пресича цялата улица (една част е унищожена при по-ранните полски разкопки на западната порта). Каналът е изграден от малки и средни по големина камъни, нахвърляни в две траншеи и споени с едрозърнест, жълтеникав хоросан. Леглото на канала е покрито с хидрофобен розов хоросан, добре огладен и изравнен. Ширината му е 0,15–0,16 м, а дълбочината 0,10–0,12 м, което предполага, че там е лежал оловен водопровод. Той има наклон от СИ–ЮЗ и за момента не е ясно откъде тръгва и дали снабдява с вода една от кулите на западната порта. При всички случаи, това е най-късното свидетелство за строителна дейност в лагера, вероятно от края на VI в.

Каналът пресича и частично разрушава югозападния ъгъл на голяма сграда, чиято ширина е 12,30 м. Дължината ѝ излиза извън рамките на изкопа. Сградата е изградена от жълт местен пясъчник, споен с белезникав хоросан с много пясък и чакъл. Тя има портик от западна страна, където са разкрити две бази за колони на разстояние 1,13 м една от друга. Разстоянието между колонадата и каменната стена е 3,25 м, като там на дълбочина 45,70 м лежи паднал покрив от тегули и имбрици. Въпросната сграда е най-вероятно *scholae* на I кохорта, което обикновено се намира на това място в лагерите.

По дължината на голямата сграда са вкопани ред амфори (в момента разбити), които засягат стената на по-ранна подобна сграда, от която са запазени два реда от основите, изградени от дребни камъни, залети с голямо количество бял хоросан. Вероятно това е по-ранна сграда, която изпълнява същите функции. Амфорите са вкопани на нивото на основите на по-късната постройка.

От линията на портика на юг започва улична настилка от дребни камъни, парчета от керамика и тухли. Тя лежи на дълбочина 45,35 м н. в. На запад от колонадата е разположена виа сагуларис, ограничена от двете страни с големи каменни плочи с ръб, висок 9 см. Ширината на улицата е 3,60 м, като в нея влиза и големият каменен канал, открит през миналата година. Наблюденията показват, че виа сагуларис е покрита с по-големи камъни – калдъръм, отколкото виа принципалис, където настилката е или от големи плоски камъни, или от трошляк от дребни камъни, парчета от керамика и тухли, т.е. по-пригодна за превозни средства.

Южният тротоар на виа принципалис е разкрит в южната част на изкопа. В началото на тротоара е изграден Г-образен зид, чието разположение отговаря на преустроената късна южна кула на за-

падната порта. На разстояние 5,58 м източно от него се намира градена основа под колона и вероятно там започва портикът на тротоара. И двата градежа са от дялани камъни, споени с пясъчен жълтеникав хоросан с големи парчета тухла.

От южната страна на виа принципалис е проследен и късният канал, направен от големи камъни (части от архитрави). За съжаление, повечето от тях са извадени. Под него се очертава северната стена на по-ранен канал, изграден от жълт пясъчник, споен с белезникав хоросан с пясък и чакъл без тухла. Ширината на този канал не е установена, но той е свързан с първоначалното изграждане на западната порта.

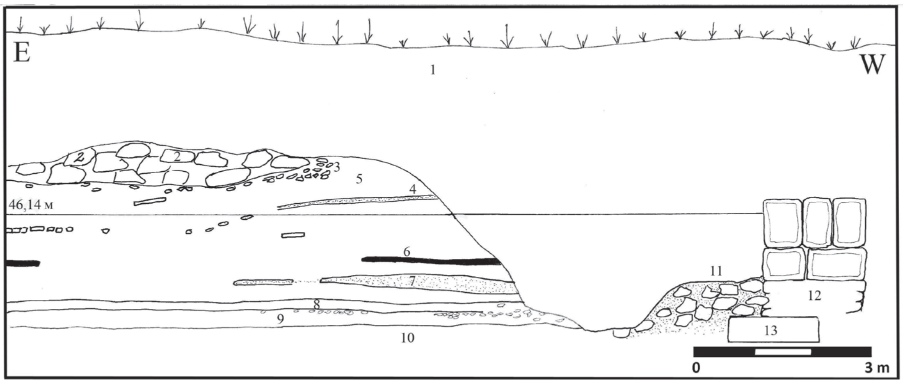

Обр. 2. Нове. Виа принципалис. Южен профил:1. Насипана пръст от стари разкопки; 2. Нахвърляни камъни от стари разкопки; 3. Останки от настилка – дребни камъни, чакъл, фрагменти от строителна керамика; 4. Строително ниво – жълт хоросан с големи парчета тухла; 5. Сивкава пепелява пръст; 6. Горял пласт; 7. Хоросаново ниво; 8. Горял пласт; 9. Жълта льосова пръст; 10. Първичен хумус (стерилен пласт); 11. Останки от каменна конструкция с жълтеникав хоросан с много тухла; 12. Късноантичен зид; 13. Основа под по-ранна колона.

Fig. 2. Novae. Via principalis. Southern cross-section:1. Heaped earth from past excavations; 2. Scattered stones from past excavations; 3. Remains of a pavement – small stones, gravel, fragmented building ceramics; 4. Building level – yellow mortar mixed with large pieces of brick; 5. Grayish ashy earth; 6. Burnt layer; 7. Mortar layer; 8. Burnt layer; 9. Yellow loess soil; 10. Humus layer (sterile layer); 11. Remains of a stone structure bonded with a yellowish mortar mixed with large quantity of brick fragments; 12. Late antique wall; 13.Base of a column of an earlier date.

На разстояние 0,30 м северно от Г-образния зид на дълбочина 45,25 м н. в. се намира основа на колона. Тя принадлежи на първата колонада на тротоара на улицата. Около основата лежат парчета от тегули и имбрици от падналия покрив на портика. Самият тротоар е покрит с чиста жълта глина (обр. 2).

NOVAE. EXCAVATIONS OF *VIA PRINCIPALIS* OF THE ROMAN MILITARY CAMP AND EARLY BYZANTINE TOWN OF *NOVAE*

Evgenia Gencheva, Petya Andreeva

In 2016, a canal built of stone, crossing diagonally the whole trench, is registered at the highest level, near the present-day surface. It is traced for 34.40 m from the northeast to the southwest corner of the excavated area, passing across the entire street. The canal bed, 15–16 cm in width, is covered with hydrophobic pink mortar of good quality, well-smoothed and leveled, suggesting that a lead piping was laid in it. The inclination of the canal has a NE–SW direction; the canal provides evidence of the latest (probably late 6th c. AD) building activity in the military camp.

The canal passes through and has partially destroyed the southwest corner of a large building, 12.30 m in width. It had a portico on the west side and was most likely *scholae* of I cohors, usually situated at this place in the military camps.

The south side walk of *via principalis* is excavated in the south sector of the trench. There is a Г-shaped wall at its end, situated in accordance with the south tower (its reconstructions at a later date) of the west gate. Pedestal built under a column at a distance of 5.58 m to the east of it presumably indicates the beginning of the side walk portico.

Column base is unearthed at a distance of 0.30 m north of the Г-shaped wall. It belonged to the first colonnade over the sidewalk along the street. The side walk is covered with a layer of pure yellow clay.

№ 13. *NOVAE*. СГРАДИ *EXTRA MUROS*

Павлина Владкова

Разкопките са проведени от 7 септември до 5 октомври. Зам.-ръководител на проучванията е Стоян Михайлов – нумизмат в РИМ-Велико Търново. В екипа участва Марин Маринов – уредник в Исторически музей гр. Свищов.

Проучената площ е приблизително 150 кв. м (обр. 1), като на места дълбочината достига до 3,50–4,0 м под нивото на съвременния терен. Придобити са 22 бр. движими културни ценности – монети, фрагменти от глинени и стъклени съдове, метални предмети, както и строителна и битова керамика. Проучванията бяха съсредоточени в два сектора с цел доизяснявате на плана на сградите през различните строителни периоди.

Югозападен сектор. Тук са продължени разкопките от 2014 г., когато са разкрити западните части на няколко помещения (обр. 2). През 2015 г. на обекта не е работено. През 2016 г. основната цел е тяхното цялостното разкриване и достигане до оста на нартекса на базиликата, т.е. да бъде обхваната и част от прохода с канализацията, частично проучен още в края на миналия век.

В югозападния ъгъл на сектора са открити следи от дървено-землена горяла конструкция. Пластът е с дебелина 0,20 м и лежи над стерилния терен. Предвид много малката запазена част, не може да бъде установен план на постройката. Няколкото открити находки – фрагменти от керамика и стъклени съдове дават основание структурата да бъде датирана към края на I–началото на II в.

Към следващия строителен период на комплекса, II–III в., принадлежат четири помещения с подово и стенно отопление (V, VI, VII и VIII). Първите три са цялостно разкрити, а на помещение VIII е установен размерът в посока И–З, като южната част остава в южния профил на сектора (обр. 2). Колонките на хипокауста са изградени с тухли или тръби. При стените са използани *tegulae mammatae* или специални кухи тухли с отвори, на места добре запазени, на други извадени при по-късното строителство. В разрушените части се откриват рушевините от бипедалните тухли и суспензурата. Върху част от строителната керамика са запазени печати LEGIITAL – правоъгълни, в *tabula ansata* или в емблема кораб. Подът на помещенията е хоросанов. Суперструкцията е обмазана с бяла фина хоросанова мазилка. Пещите са разположени в западна посока, където е имало вътрешен двор със стопанско предназначение (обр. 3). През предходния сезон е открит засводеният отвор върху западния зид на помещение VII, а през настоящия – отдушник западно от помещение VIII. След края на функционирането хипокаустът е разграден частично и запълнен със строителна и битова керамика. Разграничават се две фази на строителство, като през втората подовото ниво е понижено с около 0,20 м.

След разрушаването на помещенията, върху техните руини са изградени нови помещения, като на места са използвани ранните зидове, а на други са направени нови, в резултат на което се променя планът на постройката (обр. 2). Подовете са също хоросанови, положени върху трамбована глинена основа. Цялостно проучено е помещение с правоъгълен план (Ж), второ с почти квадратен (З) и коридор южно от тях (И). В пом. Ж са констатирани две фази. От първата в югозападния ъгъл е запазена част от тухлена настилка, положена върху по-ранния хоросанов под. Тухлите са голям формат, със зигзаговидна украса, с печати на легиона. Помещението е с вход от юг, пред който има предверие.

Обр. 1. Novae. Комплексът extra muros.

Fig. 1. Novae. The complex extra muros.

В помещение З е разкрит

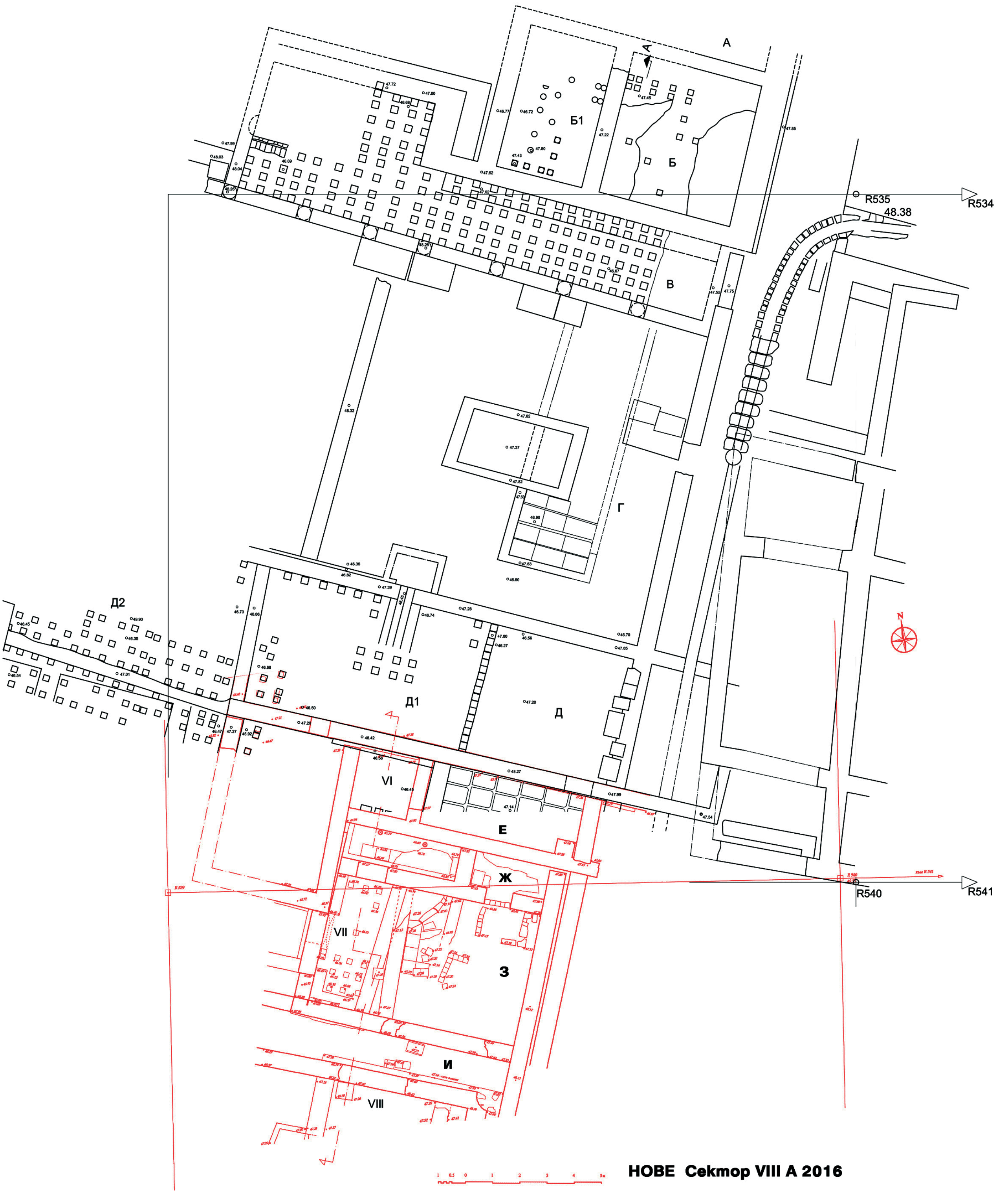

Обр. 2. Novae. План на западната част на комплекса extra muros.

Fig. 2. Novae. Plan of the west part of the complex extra muros.

частично запазен хоросанов под. Впоследствие върху него е положена настилка от тухли, вероятно от по-ранния хипокауст в помещение VII. Тук, както при помещение Ж, се констатират две фази на преустройство. През втората фаза са направени и два вътрешни преградни зида, изградени от камъни и фрагменти строителна керамика на хоросанова спойка, чиито основи стъпват върху пода на хипокауста на ранното помещение. Към северната стена през първата фаза е изградено кръгло съоръжение, пресечено от северната преградна стена. В централната част на помещението на място е запазен един ред тухли върху хоросанова подложка, които са подредени под прав ъгъл – малък басейн? Първона-

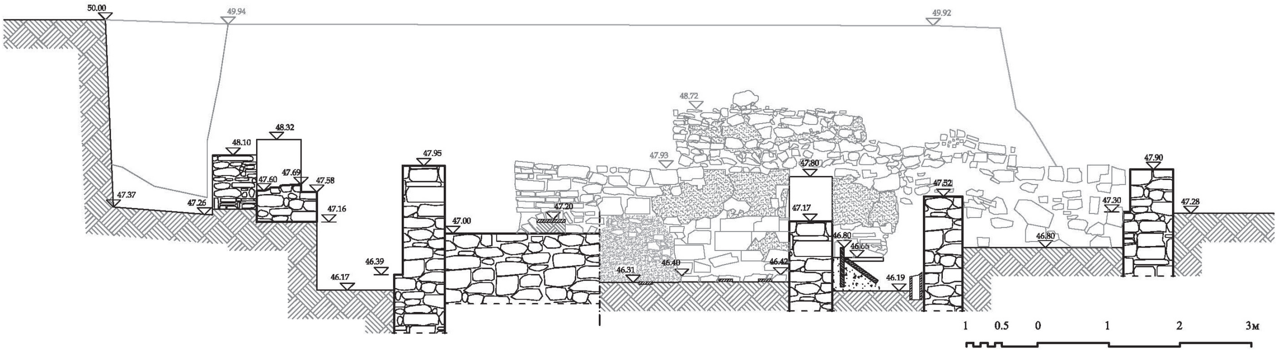

Обр. 3. Novae. Комплексът extra muros. Вертикален разрез.

Fig. 3. Novae. The complex extra muros. Vertical cross-section.

чално входът е бил на западната стена (както на помещение VII), а през втората фаза такъв е оформен и от юг, към коридора.

Помещение И е ситуирано южно от З и представлява дълъг тесен коридор. В източна посока той е ограничен, а в западна стените влизат в профила и не могат да се установят размерите. Подово ниво от фрагменти строителна керамика е запазено в малък участък в югоизточната част на сектора. За последното южно помещение К все още няма достатъчно данни.

Помещения Ж, З и И, на база на керамичния материал и монети, намерени върху пода и в подравнителния глинен пласт над него, са датирани през късен III–IV в.

След разрушаването на хипокаустите на ранната сграда мястото е превърнато в депо за фракция от строителна керамика. Подготвеният материал е използван при направата на водоустойчив хоросан за подове на жилищни и обществени сгради или като спойка при изграждането на зидовете.

Над пласта фракция е изградена стена на калова спойка с посока С–Ю, от която са разкрити само долните редове на основите. Възможно е тя да е свързана с базиликата от VI в. В нея е вграден фрагмент от плоча с надпис със запазени четири реда посвещение на Аполон, Диана и Минерва. Светилището, където е честван култът към божествата, се е намирало в непосредствена близост до проучвания комплекс.

Централен сектор. Разкопките са продължение на тези от 2014 г., когато е установена ширината на портика на сградата от II–III в. и от IV в. – съответно 2,80 и 3,20 м. Тогава е открит и постамент, свързан с по-ранния строителен период. Заложеният сондаж през 2016 г. е с цел уточняване на ситуацията около втори постамент, открит в северна от първия посока и установяване неговата принадлежност към един от двата строителни периода. Разкрита е траншея на извадена стена с посока И–З, запълнена с горял кирпич, хоросан и фрагментирана строителна керамика, както и две траншеи с посока С–Ю, перпендикулярни на описаната. Керамиката от пълнежа на траншеите е с дата, не по-ранна от последната четвърт на III в.

NOVAE. BUILDINGS *EXTRA MUROS*

Pavlina Vladkova

Traces of a burnt wooden-earthen structure were found for the first time in the SW corner, situated to the west of the fortress; on the basis of ceramic fragments and glass vessels it was dated to the late 1st–early 2nd c. AD (fig. 1).

Four premises with floor and wall heating were dated to the next construction period, 2nd–3rd c. (fig. 2). The pillars of the hypocaust were made of bricks or tubes, and *tegulae mammatae* and hollow bricks with openings were used in the walls. Most of the construction ceramics was stamped. The floor was made of mortar and the walls, partly preserved in superstructure, were plastered with fine white stucco (fig. 3).

In the late 3rd c., a new building was erected upon these ruins. There was no hypocaust and the flooring was made of bricks with zig-zag decoration and legion stamps. The ceramic material and several coins scattered on the floors and in the leveling clay layer above it indicate the time of functioning – by the end of the 4th c. One of the premises was used as a depot for fraction of construction ceramics, which was to be used in mortar later on.

№ 14. НОВЕ. АРСЕНАЛ – *ARMAMENTARIUM* (?) В СЕКТОР XZ

Анджей Биернацки, Елена Кленина

През 2016 г. продължи проучването на уникалната постройка в сектор Xz (обр. 1), провеждано от екип на международната археологическа експедиция „Нове" при Университета „А. Мицкевич" в Познан, под ръководството на д-р А. Биернацки и финансиране със средства на ректора на Университет „А. Мицкевич", Историческия факултет и Института по история при същия ВУЗ.

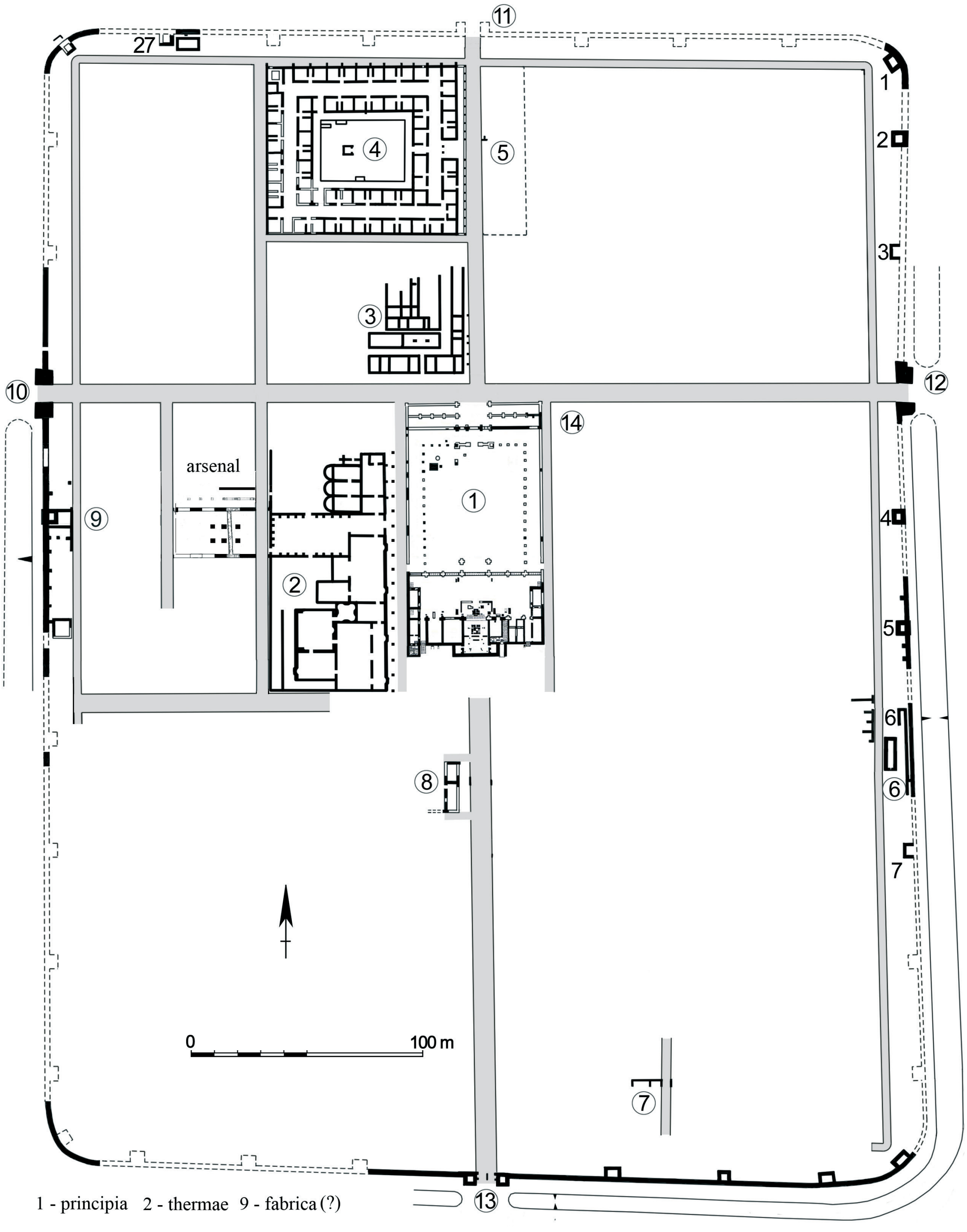

Обр. 1. Нове. План с местоположението на арсенала.

Fig. 1. Novae. Plan of the legionary camp in Novae with the location of the arsenal.

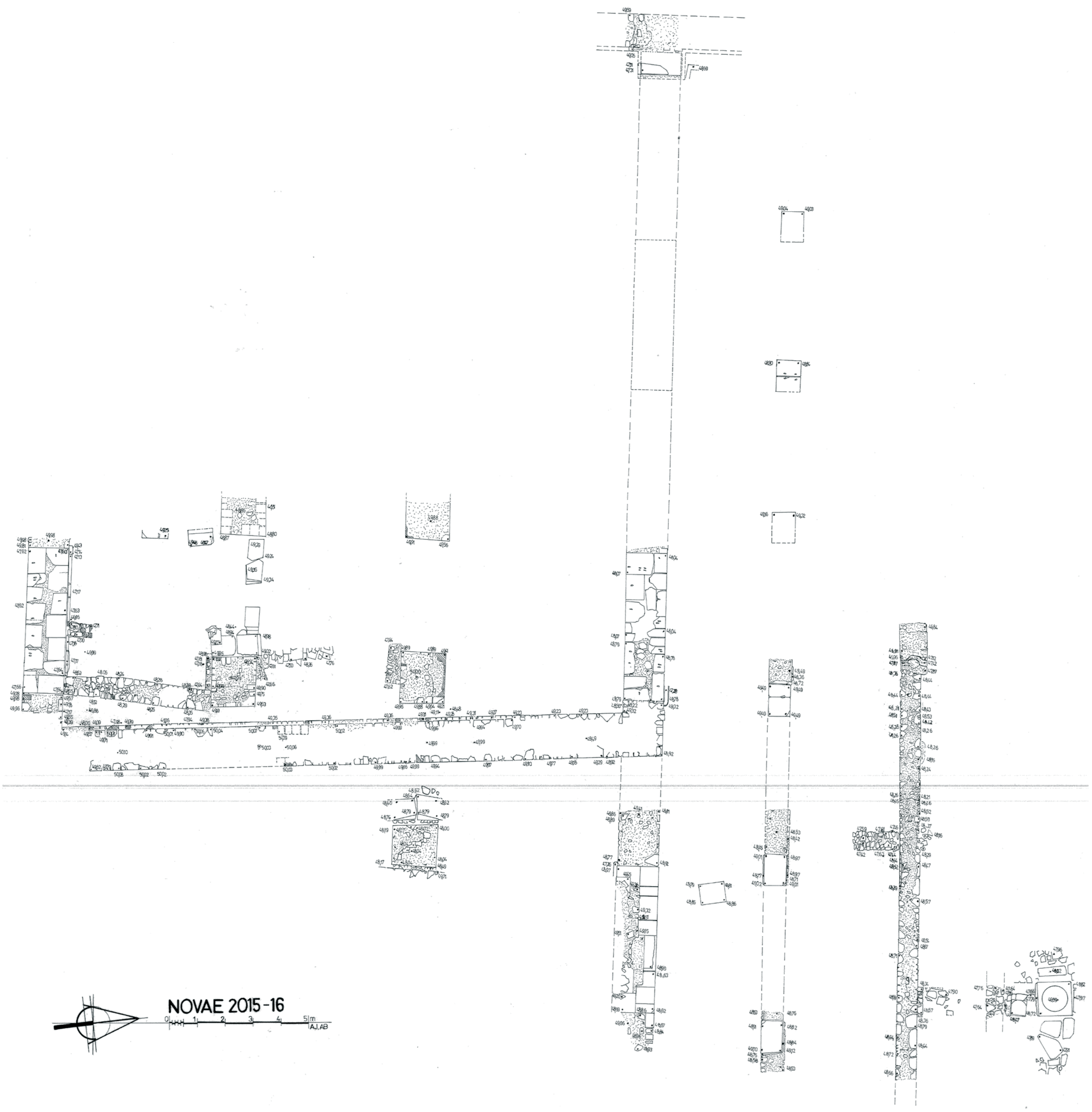

Обр. 2. Нове. План на разкопаната част от арсенала.

Fig. 2. Novae. Plan of the excavated remains of the arsenal.

Постройката е издигната върху шест монументални правоъгълни пилона с размери 5,30 х 1,40 м, изработени от старателно обработени рустицирани варовикови блокове. Пилоните са разположени в два реда по три, при което на западния и източния край на структурата се намират по четири по-малки по размери пилони (обр. 2).

Проходите между монументалните правоъгълни пилони са с широчина 5,50–5,70 м. Следователно, сградата, която се е извисявала, е била с размери около 43 х 23 м. Тя най-вероятно е построена около средата на II в. Въз основа на тазгодишните резултати от проучванията може да се твърди, че сградата е арсенал, т.н. *armamentarium*. В нея са се съхранявани не само оръжията на войниците на I Италийски легион, но и метателни машини, балисти и катапулти – артилерийски оръжия. През следващите периоди ползването на сградата води до значителни промени в конструкцията ѝ.

През II фаза проходите между монументалните правоъгълни пилони са застроени със старателно иззидана от малки камъни стена. На дългите страни на сградата за сега не са намерени входове. През следващата III фаза от функционирането ѝ във вътрешността ѝ са построени в техника *opus*

mixtum най-малко осем нови каменно-тухлени пилони с размери 1,80 х 1,60 м всеки. Те са разположени в два реда по четири и са носели лъкообразни сводове под втория етаж на тази сграда. На този етап е трудно да се установи каква е функцията на постройката, първоначално датирана към III–IV в.

Сградата функционира до началото на V в., когато при построяването на двете ранно-християнски базилики в непосредствена близост е частично разрушена и засипана в рамките на нивелацията на терена.

От северната ѝ страна, на разстояние 8,45–8,70 м, е разкрита каменна стена с дебелина 0,95 м, която от стратиграфска гледна точка най-вероятно е свързана с II–III фаза на функциониране. В пространството, затворено между монументалните пилони от I фаза и гореописаната стена от II–III фаза са разкрити останките от шест по-малки правоъгълни основи на колонада с размери 1,10 х 0,72–0,75 м. Те са изработени от монолитни, старателно обработени каменни блокове и са разположени в една линия. Разстоянието между тях е средно от 4,30–4,80 м. Описаните основи лежат на разстояние 3,75 м северно от монументалните правоъгълни пилони от I фаза на строежа. Предполагаме, че аналогична колонада се намира и от южната страна на постройката. По този начин, през по-късен период сградата е разширена до размери от около 43 х 43 м, с обща площ над 1800 кв. м.

Обр. 3. Нове. Част от варовикова скулптура.

Fig. 3. Novae. Part of a limestone block with relief.

Тезата за това, че сградата е арсенал (*armamentarium*) се нуждае от по-нататъшни доказателства чрез разкопки и проучвания. Ако тя се потвърди, това ще е първият обект от този тип, открит на територията на всички крайдунавски провинции. До момента няма възможност за по-прецизно разпознаване на предназначението и функцията на сградата от II и III фаза.

В югоизточния ъгъл на двора, който се намира от северната страна на сградата, е открит отлично запазен кладенец. По стените му личат жлебове, получили се вследствие на многократното вадене с въжета на съдове за вода. Те са знак за дълготрайното използване на кладенеца. Той е направен от един монолитен варовиков блок с размери 1,20 х 1,20 х 0,86 м.

По време на проучванията са открити интересни движими артефакти, сред които особено внимание заслужават две бронзови фибули, декоративна бронзова игла, костена ръкохватка на меч, гребен от кост, лъжичка от кост – сито, вероятно използвано за медицински или козметични цели, незавършен полуфабрикат – оловна фигурка на римска богиня, железни върхове на стрели и повече от сто бронзови монети, голяма част от които от IV в. Открит е и фрагмент от релеф, изсечен във варовиков блок, представящ кожената броня на римски центурион (обр. 3). Той е украсявал стената на арсенала и е възможно да е елемент от външната фасада на сградата и да информира за нейното предназначение и функции.

Резултатите от изследванията показват, че релефът е изсечен от монолитен варовиков блок, вграден по-рано във фасадата на сградата. Това се разкрива от анализа на следите от резбарските инструменти, чиито наклон показва ъгъла на ударите, които нанася скулпторът, изработвайки релефа–броня.

NOVAE. THE ARSENAL – *ARMAMENTARIUM* (?) IN SECTOR XZ

Andrzej Biernacki, Elena Klenina

In 2016, the International Interdisciplinary Expedition “*Novae*” of the Adam Mickiewicz University of Poznañ continued the exploration of the unique structure featuring six large rectangular pillars of the size of 5.30 × 1.40 m built with carefully cut rusticated limestone blocks. The pillars are arranged in two rows of three, with four pilasters enhanc-

ing the spatial layout at the western and eastern ends of the structure. The resulting building, apparently erected in the second half of the 2nd c. AD, had measured approximately 43 x 23 m.

The results of the exploration in 2016 substantiate the supposition that the building housed an arsenal (*armamentarium*), used for storage of both weapons for *Legio I Italica* soldiers and for artillery. In later phases of its operation, the building underwent substantial structural modifications, and thereby its function and characteristics changed.

The building was used until the early 5th c. AD, when in the course of the construction of the two basilicas and other structures of the early Christian complex of the bishopric in *Novae* it was partly pulled down and covered with earth, as the ground was being levelled for the new buildings.

№ 15. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА УКРЕПИТЕЛНАТА СИСТЕМА И СОНДАЖИ В РАЗШИРЕНИЕТО НА НОВЕ

Агниешка Томас

През 2016 г. разкопки бяха проведени на три обекта: на западната крепостна стена на север от западната порта, на кула №12 от южната крепостна стена и в разширението на Нове (обр. 1).

Западна крепостна стена (обр. 1,1). Изкопът се намира на около 5 м на север от северната кула на западната порта (кв. VIII – 258/259/278/279) и съвпада с частично проучената от експедицията на университета в Познан през 70-те години на XX в. част от стената. Целта на новото проучване е проверка на по-ранните наблюдения за разширяването на крепостната стена по време на строежа на западната порта през III в.

В резултат на разкопките са разкрити нови фрагменти от късната стена със запазени външно и

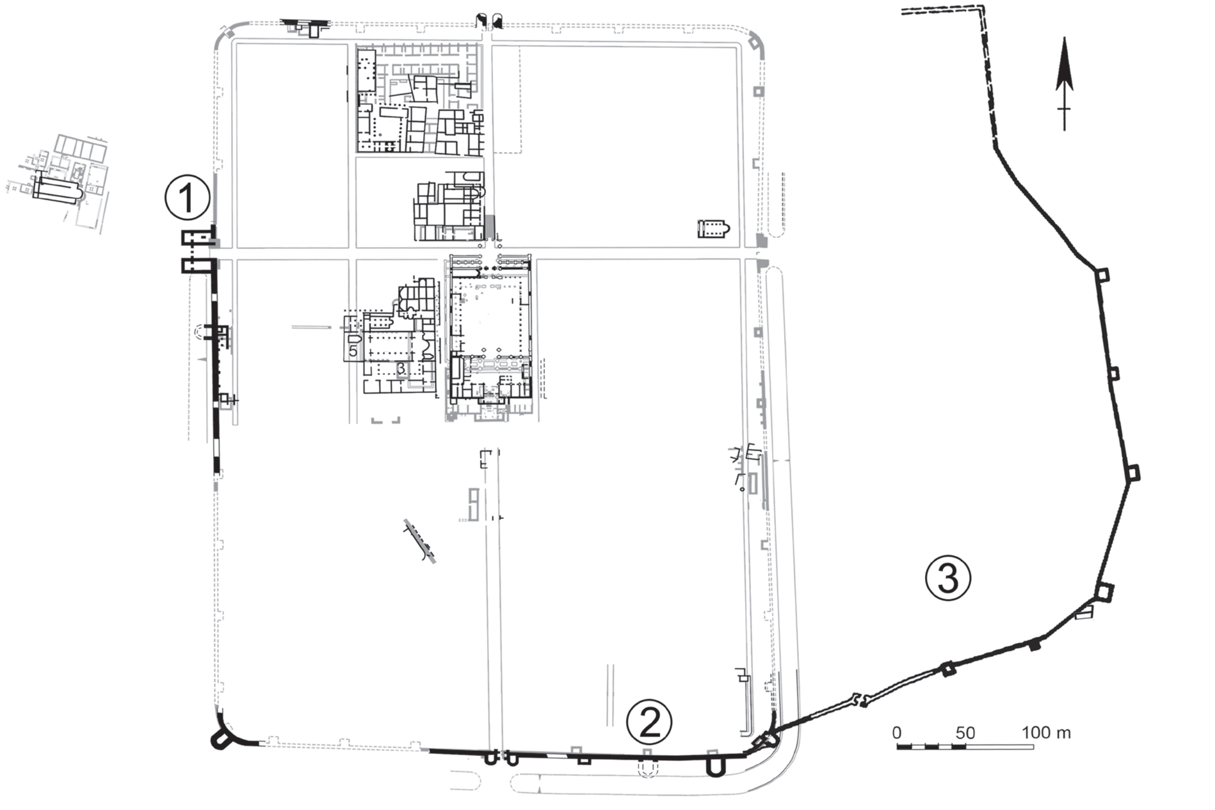

Обр. 1. Нове. План с обозначени места на проучванията през 2016 г.: 1. Западна крепостна стена; 2. Южна крепостна стена – кула № 12; 3. Разширение на Нове.

Fig. 1. Novae. Plan of the excavated areas in 2016: 1. Western fortress wall; 2. Southern fortress wall – tower 12; 3. Annex of Novae.

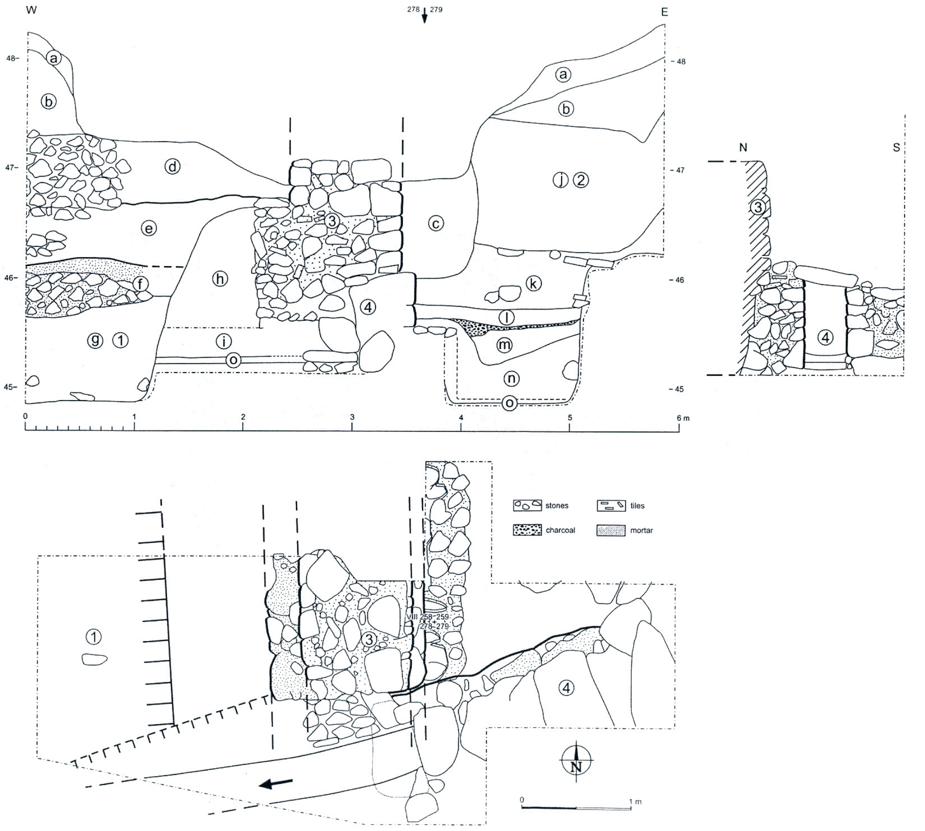

Обр. 2. Нове. Профил и план на сондажа при западна крепостна стена: 1. Следи от рова; 2. Запазени части от вала; 3. Крепостна стена от времето на император Траян; 4. Отводнителен канал, перпендикулярен на крепостната стена.

Fig. 2. Novae. Cross-section and plan of the trench at the western fortress wall: 1. Remains of a ditch; 2. Preserved remains of a rampart; 3. Fortress wall dated to the reign of Trajan; 4. Rainwater drain perpendicular to the fortress wall.

вътрешно лице, както и каменни струпвания от разрушаването ѝ до основи (обр. 2). На дълбочина 46,02–45,87 м са установени останки от крепостната стена, строена по времето на император Траян (обр. 2, 3). Локализиран е и валът, насипан от жълто-кафяв льос, чиято основата е изградена от камъни, споени с бял хоросан (обр. 2, 2). Той е датиран през I в., а в насипа му е открита керамика от III–VI в. Уточнено е и мястото на рова (обр. 2, 1).

На височината на основата на крепостната стена е открит отводнителен канал, който върви почти перпендикулярно на нея (обр. 2, 4). Изграден е от плоски каменни плочи, а дъното му е покрито с жълт пясък, който се откроява ясно върху тъмнокафявия льос (вероятно първичен хумус). На някои места на дъното на канала са разположени керемиди, които образуват прагове за намаляване на скоростта на водата.

Анализът на структурите показва, че в даден момент крепостната стена и каналът са разрушени до основи.

Кула № 12 на южната крепостна стена (обр. 1, 2). Целта на проучванията е установяването на южната и западната стена на външната кула и определянето на размерите ѝ.

В резултат е разкрита страничната стена на U-образната кула в мястото на допира ѝ с извитата част на кулата. Тя е с ширина 2,85 м и е запазена само в основи и съвсем малка част над тях. Освен каменно-тухленото лице на кулата, по-голямата част от нея е направена от тухли, споени с голямо количество жълт хоросан. На места в хоросана личат леглата на тухлите. В насипа, образуван от ваденето на камъни от кулата, са намерени многобройни парчета от тухли, някои с надпис LEPIFICOR, а също така и монети от IV и началото на V в. Благодарение на анализа на стратиграфията и на намерените находки, късната външна кула на южната крепостна стена може да се датира около средата на IV в., най-вероятно по времето на император Констанций II.

Разширение на Нове (обр. 1, 3). През тази година започна реализацията на проект, чиято цел е установяването на заселването извън стените на военния лагер в рамките на разширението на Нове.

Теренът лежи непосредствено на изток от източната крепостна стена. Там по времето на Принципата се намира източната част на военното селище (*canabae*), а през късната античност той влиза в разширената укрепена част на Нове. Направените геофизични изследвания потвърдиха наличието на каменни градежи на това място.

През тази година бяха документирани зидовете, които се виждат в иманярските изкопи, както и се направиха профили за определяне на стратиграфията на терена. Избрани са три места, които се разчистват и задълбават. В едно от местата (кв. XXVIII – 266/267/287) се виждат оголени зидове. Върху ходовото ниво на сградите са открити костена апликация, фрагменти от глинени детски играчки, както и монета на Септимий Север. Под нивото личат следи от дървено-землени конструкции.

ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS IN *NOVAE* IN 2016

Agnieszka Tomas

In 2016 excavations were carried out in three areas: western fortifications (to the north of West Gate), southern fortifications (Tower No. 12) and in the eastern part of the extramural settlement (fig. 1).

The unearthed section of the western fortifications consisted of a wall dated to the reign of Trajan, a ditch, and a rampart (fig. 2). The rampart footing is dated to the 1st c. AD, but pottery fragments found in its upper layers were dated to the 3rd and 5th–6th c. AD. At the level of the foundations of the wall, there was a perpendicular construction, possibly a rainwater drain. At a certain section, the wall and the drains were dismantled to the level of the foundations.

The unearthed remains of the southern fortifications included the U-shaped tower and a fragment of retaining wall dated to the middle of the 4th c. AD. The remains of the tower were covered by a layer containing fragments of building materials, including bricks with LEPIFICOR stamps.

Three places were chosen for investigations in the extramural area. All of them were illegal ditches located within the so-called annex of *Novae*. The remains of a building were unearthed in one of the chosen places. Among finds discovered at an occupation level there was a coin issued during the reign of Septimius Severus.

№ 16. НОВЕ. СЕКТОР XII – КАЗАРМИ НА I КОХОРТА НА VIII АВГУСТОВ И НА I ИТАЛИЙСКИ ЛЕГИОН И КЪСНО СТРОИТЕЛСТВО

Пьотр Дичек

През 2016 г. са направени два широки изкопа в северната и южна страна на сектор XII с обща площ 250 кв. м (обр. 1). В северната част изкопът е разширен на изток, за да се установи посоката, в която е разположен дървеният дом на центуриона на VIII Августов легион. В южната част разширението има за цел да обхване цялата дървена барака на I Италийски легион.

Установено е, че дървените бараки достигат почти до улицата, като малката оставаща площ е използвана за неголеми таберни, разположени по дължината ѝ. Те са дървено-землени, направени от плет, обмазан с глина.

От южна страна са регистрирани две бараки, както и портикът към едната от тях. Разстоянието между колоните му е около 2 м (или 7 римски стъпки). От бараките са открити само 10 двойни контубернии. В края на редицата е регистрирано едно помещение с идеално изработен под, което заема частично пространството между двете бараки.

Подът е направен от дребни камъни, залети с хоросан и старателно покрити с хидрофобна замазка. Стените на помещението са запазени поне на височина от 10 см, до която са покрити с хидрофобна замазка. Тези мазилки са положени върху направените от плет и покрити с глина стени на бараката. Използването на хидрофобната замазка предполага, че става въпрос за помещение с бански функции (?).

Нови данни са налице относно конструкцията на самите бараки. Дългите носещи стени имат рамкова конструкция, което означава, че вътрешността на дървената рамка, направена от дебели греди, е изпълнена с вертикално забити пръти, около които е направен плет. След това всичко е обмаза-

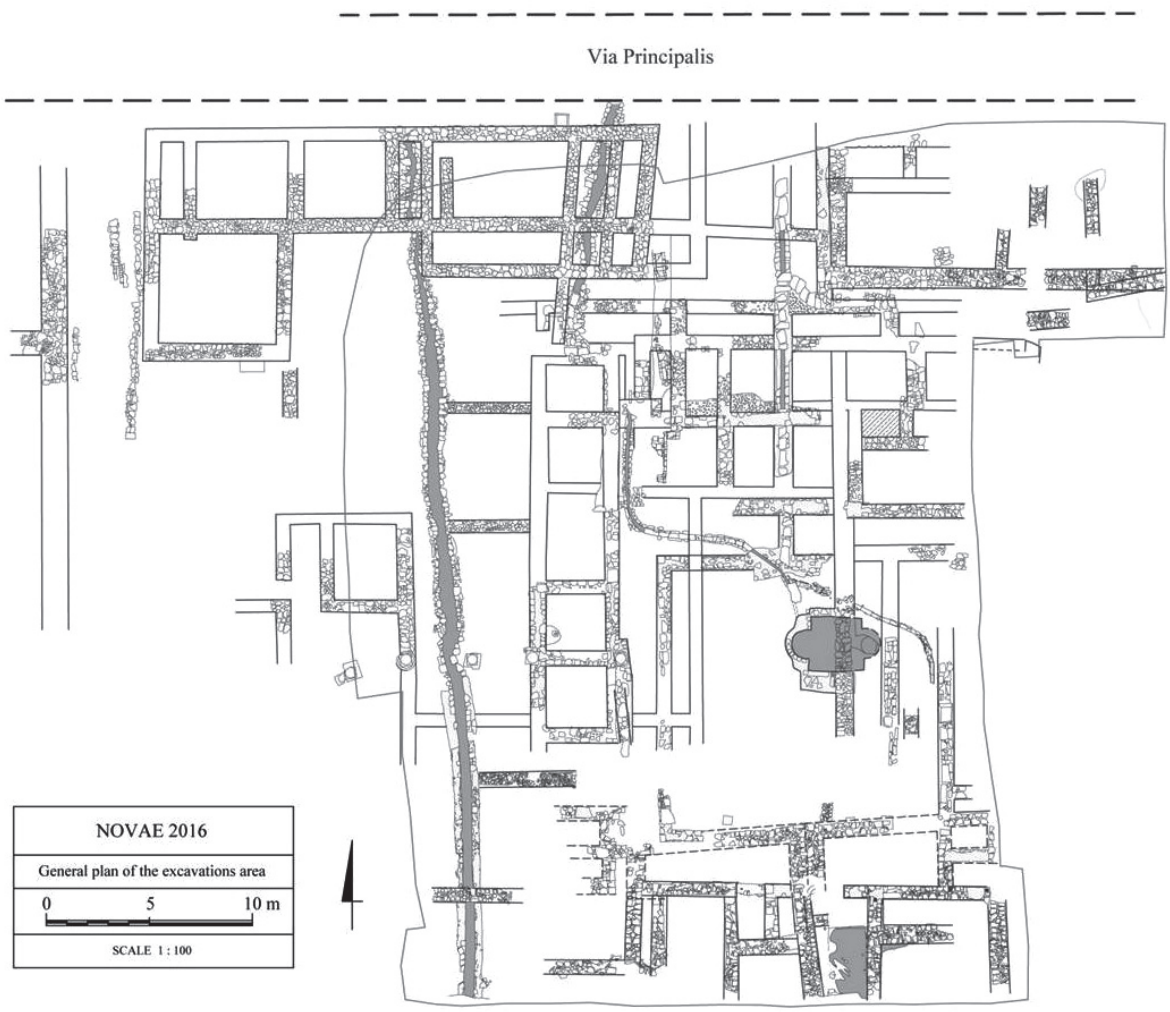

Обр. 1. Нове. Сектор XII. План.

Fig. 1. Novae. Sector XII. Plan.

но с дебел слой глина с примеси от слама. Част от вътрешните къси стени са направени от плет, придържан от дебелите греди и покрит с пласт от глина, върху който е направена хоросанова мазилка.

По друг начин изглеждат каменните градежи на I Италийски легион. Знаем, че по дължината на виа принципалис са разположени таберни, отделени от бараките с тесен проход. Вътрешният двор с басейн и портици около него заемат централно място в жилището на центуриона (обр. 1). Около тях се развиват верижни помещения с различни размери. Установена е и малка цистерна или вътрешно водно съоръжение – възможно да е нимфеум. Тук в южната част на изкопа се натъкнахме на първите контубернии. Открити са ред помещения, които са връзката между дома на центуриона и жилищните помещения на легионерите.

Добре запазените подови и строителни нива на казармите ни позволяват да установим, че стените са поне веднъж ремонтирани основно. Те са боядисани с бяла боя, която е запазена и след ремонта. В дома на центуриона е открита част от мраморен релеф със следи от червена боя.

Каменните бараки са целенасочено разградени (за момента нямаме никакви следи от унищожение). Върху тях е издигната късноантична цивилна сграда, с която, както показват по-ранните разкопки, са свързани две стъкларски пещи. Установено е южното крило на тази сграда. В една от ямите, в която са събирани отпадъци от строежа ѝ е разкрита дълга оловна тръба с диаметър 3 см, вероятно изхвърлена по време на ремонта на сградата. Тръбата е пробита и личи опит за поправяне с хоросанова замазка. По всяка вероятност тя произхожда от водопроводната система на дома на центуриона.

Под пода на цивилната сграда е открито съкровище от 48 добре запазени монети. Някои от тях са залепени, което предполага, че са скрити в торбичка. Интересен е хронологическият обхват на съкровището, най-ранната монета в него е на Хадриан, а най-късната на Гордиан III, което показва че то е укрито около средата на III век, вероятно свързано с готската заплаха (?).

Обр. 2. Нове. Сектор XII. Бронзова кадилница.

Fig. 2. Novae. Sector XII. Bronze censer.

Обр. 3. Нове. Сектор XII. Каменна пещ.

Fig. 3. Novae. Sector XII. Stone oven.

От късната античност произхожда серия силно унищожени зидове, които принадлежат на сравнително монументална сграда, чийто портик е открит през първия сезон на разкопки на това място. Изглежда тя има публичен характер, възможно е тук да се помещава градската управа (?). Някои от помещенията ѝ са покрити с бяла боя, върху която са запазени графити. Един от тях изобразява глиган – който е възможно най-късното изображение на символа на I Италийски легион (?). От същото помещение произхождат и три бронзови везни.

Извън тази сграда са разкрити и зидове, принадлежащи на друга късноантична сграда. Върху пода ѝ е намерена добре запазена бронзова кадилница – възможно е тук да е имало църква (обр. 2).

Малката пещ (печка) произхожда от още по-късен период (обр. 3). Префурниумът, дъното и куполът ѝ са добре запазени. Тя е изградена от камъни, свързани с глина. Вътрешните стени и дъното са покрити с дебел пласт глина.

NOVAE. SECTOR XII – FIRST COHORT BARRACKS OF *LEGIO VIII AUGUSTA* AND *LEGIO I ITALICA*

Piotr Dyczek

In 2016 we enlarged sector XII in its northern and southern parts, with a total area of 250 m^2. In the southern part of sector, we uncovered a well-preserved floor made of hydrophobic mortar. We have found in a demolition layer of the house of centurion a fragment of marble sculptures with traces of red paint and a piece of lead water pipe. A small hoard consisting of 48 coins was found on the floor of civil building, dated from the time of Hadrian to Gordian. The monumental building from Late Antiquity excavated in the southern part of the section has fragments of graffiti on its walls, one of them depicting a wild boar. A set of three small bronze weight scales was found in the same space. In the northern part of the section was found a well-preserved bronze censer (fig. 2). The chronologically most recent structure discovered during the campaign was a well-preserved oven (fig. 3).

№ 17. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА КЪСНОРИМСКИЯ КАСТЕЛ СЕКСАГИНТА ПРИСТА, РУСЕ, УЛ. „ОДРИН“ № 4

Върбин Върбанов, Никола Русев, Деян Драгоев, Кристина Янакиева, Светлана Великова, Светлана Тодорова

Археологическите разкопки се проведоха в периода 29 август – 30 септември 2016 г. и бяха финансирани от Министерство на културата. Частично са проучени четири квадрата с обща площ 100 кв. м. Разкрит е участък от югоизточната крепостна стена на Сексагинта Приста до връзката ѝ с U-образна кула (обр. 1, 3). Проучени са и десет ями от модерно време и две от късноелинистическо. Открити са 158 находки, 97 от които са монети. От тях 28 са от периода I–III в., 52 са от периода IV–началото на V в., 14 са османски (от XVI до XIX в.), две са румънски (1867 г.) и една е от модерно време. Общо при разкопките са открити над 4000 фрагмента керамика, от които са събрани 3826. От тях около 38% са от тракийската епоха, 51% са от късноримската епоха, от X–XI век са 0,4% и късноосмански са 11%.

Тракийски период (II век пр Хр.–I век). Теренът е проучен до стерил единствено в ограничена площ от около 10 кв. м (кв. E1). Към късноелинистическата епоха се отнасят две ями, едната от които попада под крепостната стена (обр. 1). В сектора е запазено ходовото ниво от периода на около 37,44

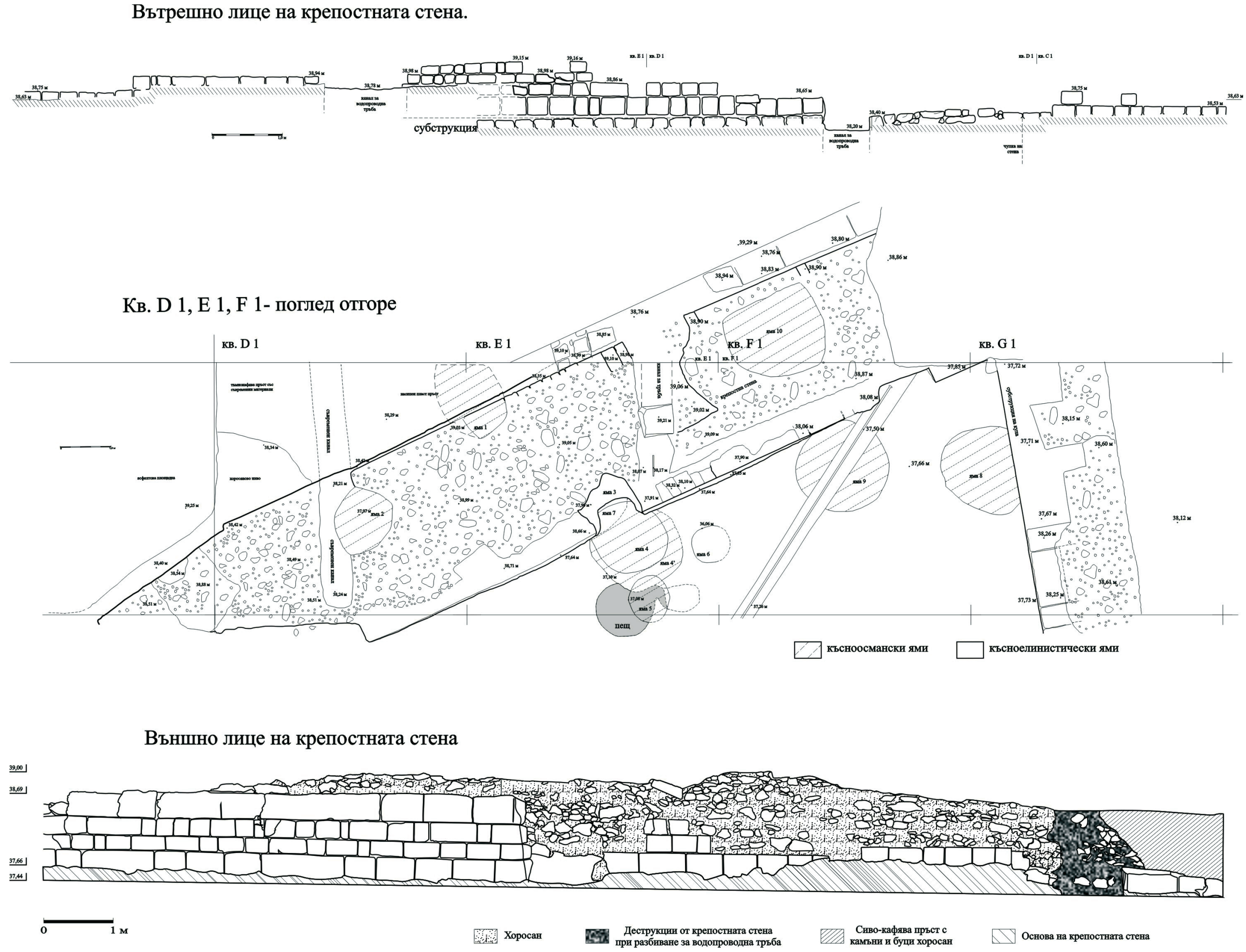

Обр. 1. Сексагинта Приста. Поглед отгоре. Вътрешно и външно лице на крепостната стена.

Fig. 1. Sexaginta Prista. View from above. Inner and outer face of the fortification wall.

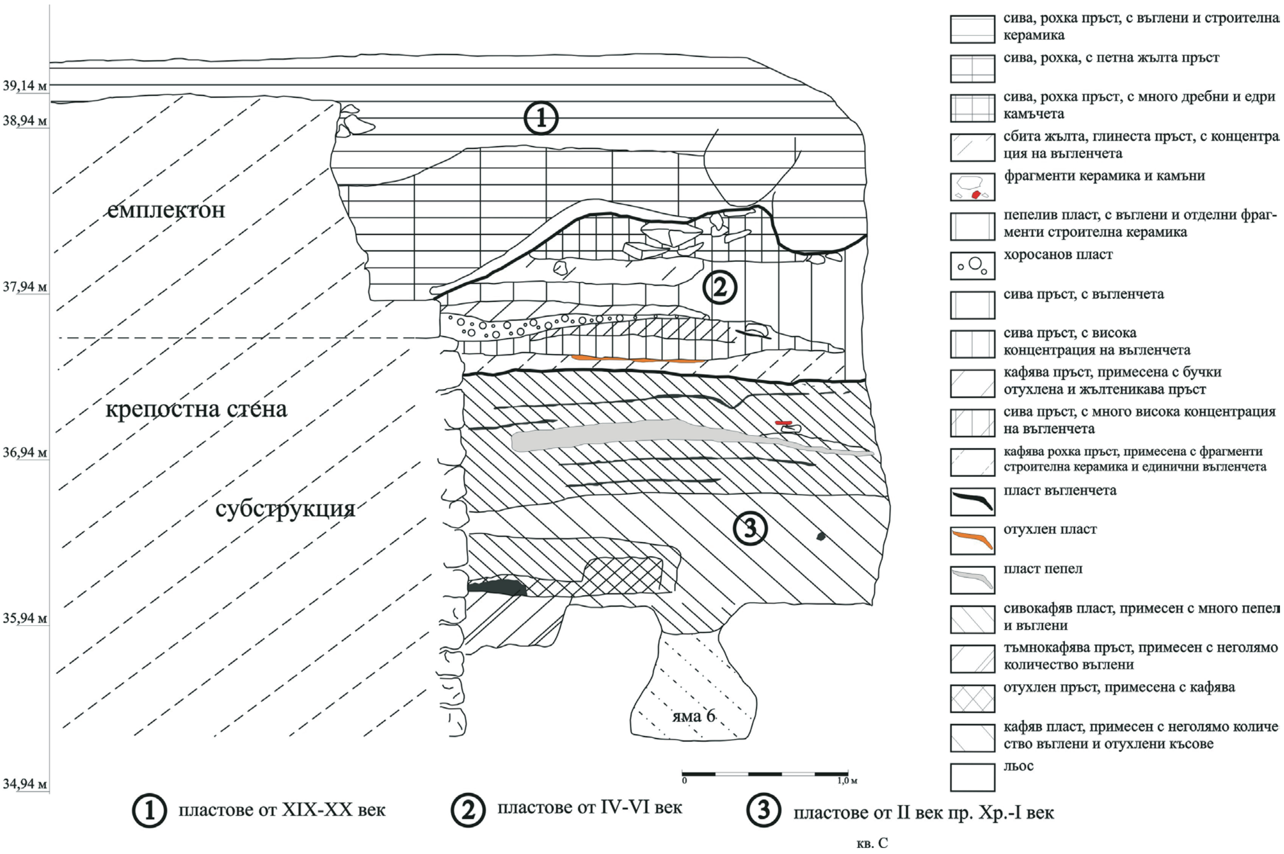

Обр. 2. Сексагинта Приста. Северен профил на кв. Е1.

Fig. 2. Sexaginta Prista. Northern profile of sq. E1.

Обр. 3. Аерофото на проучената част от Сексагинта Приста.

Fig. 3. Sexaginta Prista – view from above of the excavated area.

м н. в. До нивото на засичане на двете ями няма регистрирани други структури. Едната от тях е със сложна форма – в долната ѝ част е вкопана по-малка яма (обр. 2). Открити са находки от метал, стъкло и глина, сред които датиращи са амфорен печат и фибула (II–I в. пр. Хр).

Късноантично ниво (IV-VI век). В проучваната площ липсват пластове или структури, които да се отнесат към римската епоха (I–III в.). От началото на IV в. са разкритата част от югоизточната крепостна стена и прилежащата ѝ кула (обр. 1). На места куртината е запазена до ниво 39,15 м н. в. През 2016 г. се установи, че стената прави чупка на север от вътрешната страна (ъгъл от 172°). От вътрешната и външната ѝ страна са запазени до четири реда от суперструкцията (обр. 1). В различни участъци лицевите каменни блокове са извадени в ново време. На три места стената е разрушена от съвременни водопроводи. В проучения участък пред стената е регистриран пласт с деструкции (ниво 38,29–38,11 м н. в.), който се свързва с изоставянето и разрушаването на крепостта в края на VI в. (обр. 2). Границата между суб- и суперструкцията на крепостната стена при външното ѝ лице е на ниво 37,67–37,66 м н. в. Освен от разлика в градежа, тя е маркирана и от тънък слой хоросан и дребни камъчета. Той представлява ивица, допряна до стената, с ширина 0,50–0,80 м. Под това ниво са открити няколко монети, главно от края на III в. Общата дължина на вътрешното лице

на крепостната стена е 21,70 м, а на външното 18,70 м. U-образната кула е с дължина 8,40 м. Нейният цокъл е изграден по системата „биндер-лойфер", но по-голяма част от лицевите ѝ блокове са извадени. В два от квадратите (кв. F1 и G1) късноантичното ниво не е проучено изцяло. Няма регистрирани структури от средновековната епоха.

Модерно ниво (XIX–XX в.). Към модерно време се отнасят десет ями, датиращи в периода XIX–XX в. От най-ново време са трите траншеи за водопроводи, разрушили крепостната стена до нивото на субструкцията.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS ON THE TERRITORY OF LATE ROMAN FORTRESS *SEXAGINTA PRISTA*, ROUSSE, ODRIN STR. 4

Varbin Varbanov, Nikola Rusev, Deyan Dragoev, Kristina Yanakieva, Svetlana Velikova, Svetlana Todorova

During the archaeological campaign carried out in 2016, an area of 100 m^2 of the late Roman fort of *Sexaginta Prista* was excavated (fig. 1-3). Part of the southeastern wall of the fort, with its U-shaped tower was unearthed. In addition, 12 pits were excavated; ten of them dating to the 19th–20th c. and two are of the Late Hellenistic period (2nd /1st c. BC–1st c. AD). The structures are dated accurately according to the 158 coins and other finds found at the site.

№ 18. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА РАННОРИМСКИ ВРЕМЕНЕН ВОЕНЕН ЛАГЕР КРАЙ С. ПОЛЕНИЦА, ОБЩ. САНДАНСКИ, ОБЕКТ № 15 ОТ АМ „СТРУМА" ЛОТ 3.3 (ОТ КМ. 417+240 – 417+560)

Сирма Александрова

Обект № 15 от АМ „Струма" е регистриран през 2014 г. от екип на НАИМ (АКБ картон 1930053). Заместник-ръководители на проучването са Владимир Петков (директор на Археологически музей – Сандански) и Люба Трайкова (докторант НАИМ). Членове на екипа: Сотир Иванов (директор на Исторически музей – Петрич), Стилиян Иванов (НАИМ – БАН), Георги Митрев (Исторически музей – Тутракан) и Владислав Живков (докторант НАИМ).

Археологическият обект е разположен на втората, незаливна източна тераса над р. Санданска Бистрица. Площта му е около 3 дка. Магистралата го пресича косо, засягайки неговата югозападна периферия. Обектът попада в участъка между км 417+320 и 417+360. Културният пласт лежи на дълбочина 0,30–0,50 м от съвременната повърхност. Дебелината на напластяването е 0,05–0,50 м. Установихме следното:

– Обектът е еднослоен, обитаван е кратко време и е напуснат доброволно. Липсват следи от вражеска атака, природни бедствия или опожаряване (обр. 1).

– Откритите градежи и подемен материал показват липсата на обичайна селищна структура. В рамките на сервитута попада единствено ъгъл на заслон, направен от речни камъни със спойка на кал (обр. 2). Нагоре стената е била от паянтов градеж, измазан с глина. Всички останали многобройни камъни и фрагменти от керемиди, както и отделни тухли, са нападали след изоставянето на селището. Керемидите са предпазвали стените на заслона от атмосферни води.

– От дребните находки най-масово се срещат железни цинтове от подметки на калиги. Следват ги по брой железни колчета за палатки. Разграничаваме три вида колчета: шило с халка; колче с S-овидна горна част; както и по-малки колчета, с триъгълна горна част, използвани най-вероятно за опъване на дългите страни на палатките. Най-разпространени са железните колчетата с халка, паралели на които се намират в Испания и Великобритания, като не претърпяват промяна през цялата античност (Bishop, Coulston 2009, 70; Avelaira 2015, 2). Често се използват в комбинация с дървени колчета (Wild 1975, 302). Любопитно е, че част от колчетата, заедно с настилка от камъни, очертават мястото на една от палатките, както и евентуалното място на друга. Подобно наблюдение за каменни площадки, показващи място на палатки е направено в Израел през 1989 г., макар и да се отнася за

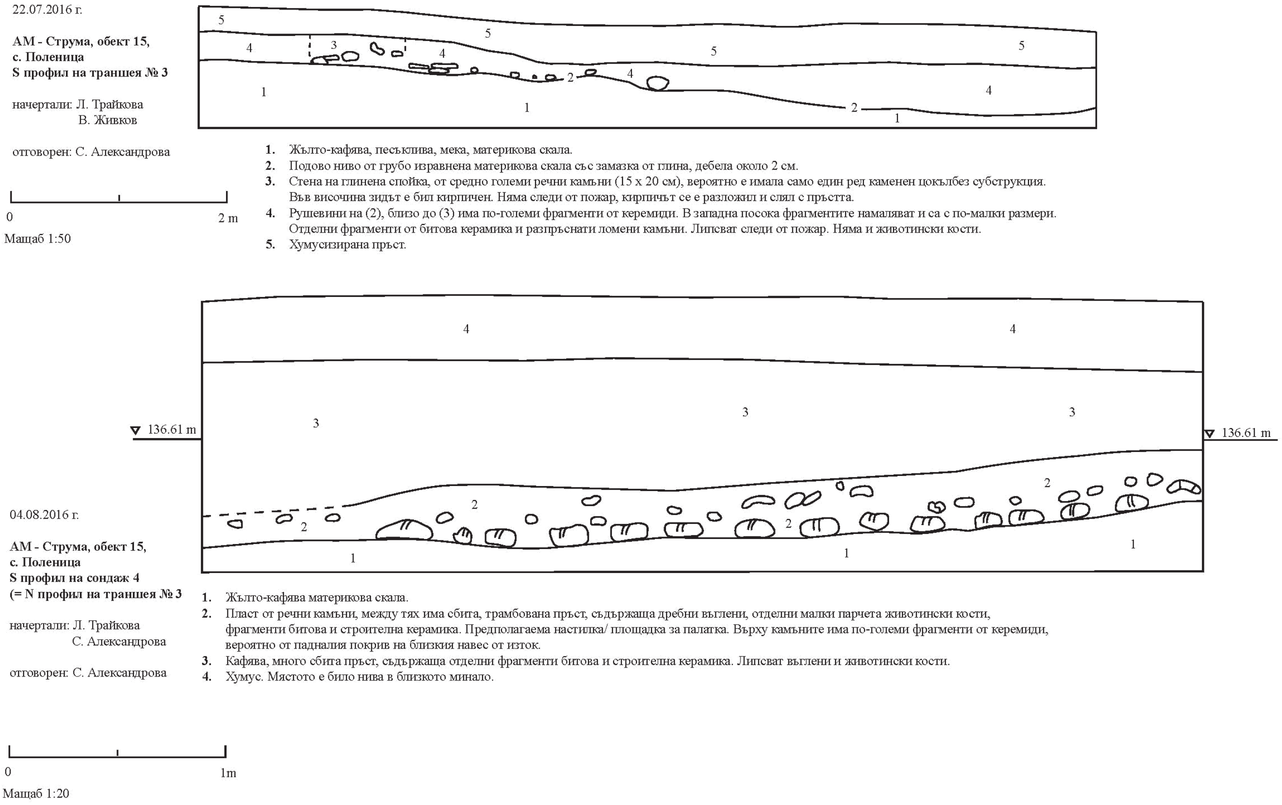

Обр. 1. Стратиграфски разрези на сондажите на Обект № 15 от АМ „Струма“.

Fig. 1. Stratigraphic cross-section of the trenches of Site № 15 of “Struma” Highway.

късноантичния период (Rosen 1993, 449). Останалите дребни находки включват 15-тина стрели, малки железни „клинчета“, които най-вероятно са заготовки за цинтове, два фрагмента от фибули, малко бронзово „съдче“ и парче от сребърен неопределим предмет.

Керамиката е основно трапезна и относително малко като количество. Срещат се различни видове кани, амфори и купички. Битовата керамика е представена от гърнета, изработени на ръка. Те, както и трапезната керамика, са местно производство.

Открити са 7 монети. Открояват се две монети на Амфиполис с изображение на речния бог Стримон с корона от тръстика надясно/ тризъбец, сечени в кратък интервал между 188 и 168 г. пр. Хр. Това са първите монети в България от такъв тип, открити в археологически контекст. Следва монета на Амфиполис от първата половина на I в. сл. Хр. (Юлиево-Клавдиева династия), сребърна монета на император Траян, сечена между 103 и 111 г. и две римски императорски монети от втората половина на IV в. Седмата ни монета е всъщност оловен монетообразен фрагмент.

Откритите на обекта градежи показват кратко обитаване и мирно напускане. Липсват следи от пожар. На три места в проучената площ регистрирахме силен нагар върху древната дневна повърхност, причинен най-вероятно от факли, осветяващи лагера. Цинтовете, стрелите, монетите, почти пълната липса на кухненска керамика говорят за кратко обитаване на терена от военна част (обр. 2). Регистрираните многобройни иманярски плитки дупки в селището, но извън сервитута на магистралата, показват, че мястото е богато на предмети от метал, което е характерно за римските военни лагери.

Най-вероятно обектът е временен палатков лагер на римска военна част. Археологическите данни се потвърждават от писмените извори. Ливий съобщава, че след победата над Персей в 168 г. пр. Хр. Емилий Павел изпраща пълководеца Публий Назика с отряд от пехота и конница да разори Хераклея Синтика и да не позволи на царя да предприеме ответни действия. Римските войници останали в района за около година и през 167 г. пр. Хр. Хераклея се споменава още веднъж – с включването ѝ заедно със земите на бастарните в Първа македонска област (Делев 2013, 424).

Наличието на монети, попадащи в широк интервал от време, обяснявам с това, че най-вероятно античният път е преминавал по западната част на незаливната речна тераса. Двете монети на Амфиполис (Стримон/ Тризъбец) са намерени в точен археологически контекст, едната от които е при палатката. Изключително тънкият културен пласт в тази част на обекта – около 0,10 м от съвремен-

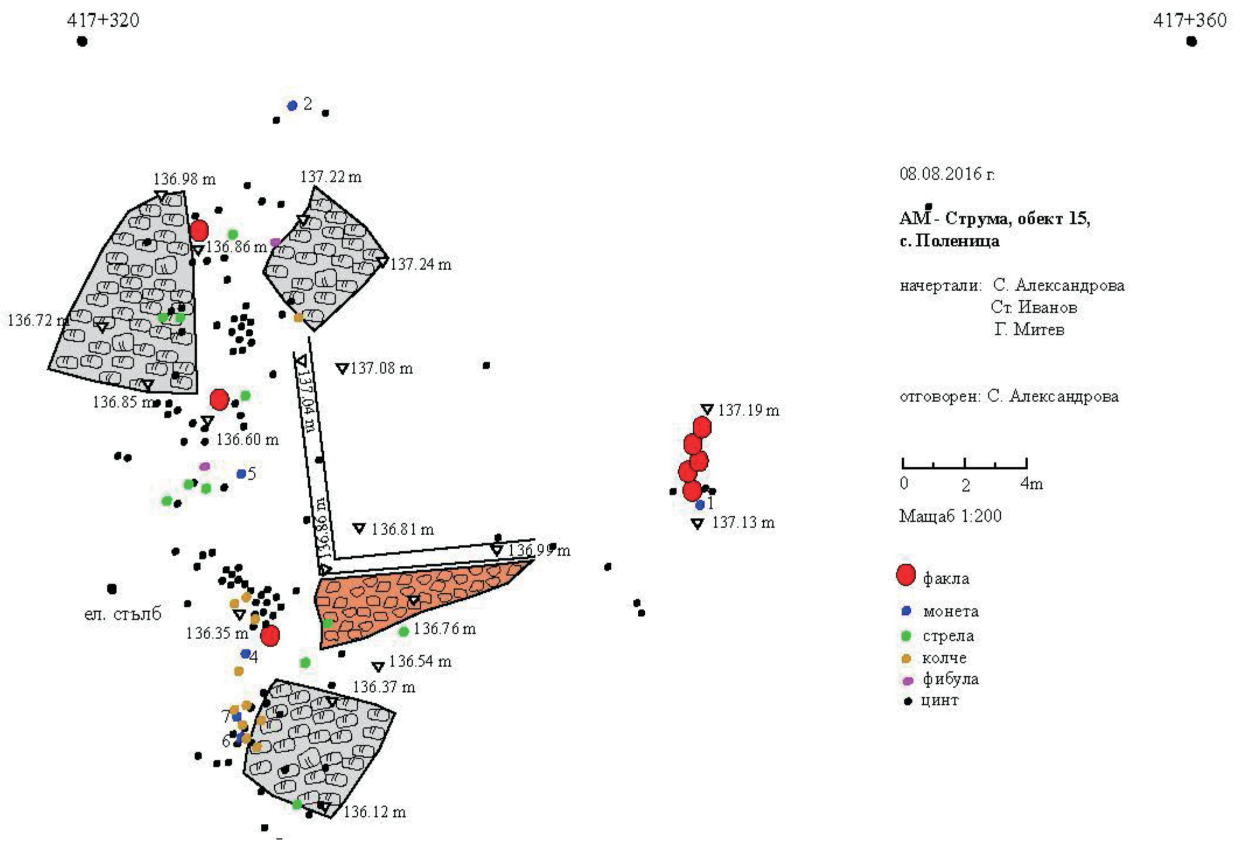

Обр. 2. План на археологическите структури и находки на Обект № 15 от АМ „Струма“.

Fig. 2. Plan of the archaeological structures and findings at Site № 15 of “Struma” Highway.

ната повърхност, както и денивелацията на терена не ни позволяват да поставим останалите монети в по-ясен контекст.

За един месец обектът бе изцяло проучен в рамките на сервитута на АМ „Струма“. Участъкът от ЛОТ 3.3 (от км. 417+240–417+560) в землището на с. Поленица беше освободен за строежа на магистралата.

Литература

Делев 2013: П. Делев. История на племената в югозападна Тракия през I хил. пр. Хр. София, 2013.

Avelaira 2015: T. Avelaira. Piqueta. Campamento de Aquae Querquennae. Museo arqueolóxico provincial de Ourense, 2015.

Bishop, Coulston 2009: M. Bishop, J. Coulston. Roman military equipment. From the Punic Wars to the fall of Rome. Oxford, 2009.

Rosen 1993: S. Rosen. A Roman-Period pastoral tent camp in the Negev, Israel. – Journal of Field Archaeology, 20, 4, 1993, 441–451.

Wild 1975: J. Wild. Wooden tent-pegs from the Roman fort at Melandra Castle, Glossop, Derby. – The Antiquaries Journal. London, 1975.

RESCUE EXCAVATIONS AT AN EARLY ROMAN TEMPORARY MILITARY CAMP, POLENITSA VILLAGE, MUNICIPALITY OF SANDANSKI

Sirma Alexandrova

The archaeological site is situated on the second eastern terrace over the river Sandanska Bistrica. The discovered constructions show a short-term occupation and a peaceful departure. There are no traces of fire (fig. 1). At three spots on the ancient living surface in the excavated area we found distinct traces of burning caused most likely

by torches, illuminating the camp. The iron hobnails, arrows, coins and the lack of ceramics suggest a briefly living of a military unit on the field (fig. 2). The numerous shallow looters' holes registered in the village (outside the layout the highway) indicate that the site is rich in metal objects, which is typical for the Roman military camps. The site is a temporary camp of a Roman military unit. Livius reports that after the victory over Perseus in 168 BC Aemilius Pavel sent the military commander Publius Nasica with a squad of infantry and cavalry to destroy *Heraclea Sintica* and not to allow the king to take retaliatory action. The Roman soldiers stayed in the area for about a year and in 167 BC *Heraclea* is mentioned again –in regard to its inclusion in the First Macedonian region.

ГРАДСКИ ЦЕНТРОВЕ

№ 19. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „ЦАРИБРОД“ № 10 ВЪВ ВАРНА, В ГРАНИЦИТЕ НА ААР „ОДЕСОС – ВАРНА“

Александър Минчев, Валери Йотов

Проучен бе сектор от около 200 кв. м от имота, като бе отнет пласт с дебелина 1,50 м от съвременния терен – изцяло запълнен с материали от края на XIX–XX в.

Южната част на имота е заета главно от останките на дълбоко вкопан бетонен трафопост, който е разрушил културния пласт. В северната половина на имота бе разкрита част от голяма сграда изградена в *opus mixtum*, с два входа от изток (обр. 1).

От сградата са запазени: сектор от северния масивен зид, с дължина 8,20 и ширина 1,00 м, с три пиластъра, два от които са основи на арковидното му вътрешно оформление (обр. 2, 3); малък участък от източния зид, също с пиластър, който оформя широкия североизточен вход, както и основа на стълб с квадратно сечение – ситуиран точно срещу втория запазен пиластър на северния зид. Навярно този стълб е бил първият от разположени в посока И–З ред стълбове, които са поддържали втория етаж (?) на сградата. За такава конструкция подсказва и арковидното вътрешно оформление на северния зид. Последният продължава в западна посока под съседния непроучен на този етап парцел.

Градежът на зидовете и малобройният открит масов материал се отнасят към късната античност (IV–VI в.). Това са фрагменти от амфори (една от тип Газа и няколко от други с гребенчата украса); цели и фрагменти от тухли и от керемиди – тегули и имбрици; част от мраморен късноколинтски капител; мраморни фрагменти от подова настилка – може би от втория етаж (?); две силно корозирали бронзови монети от дребен номинал, вероятно късноантични и др.

Вътрешното архитектурното оформление и очевидно големите размери на сградата и нейните входове, през които могат да минават и коли, както и бли-

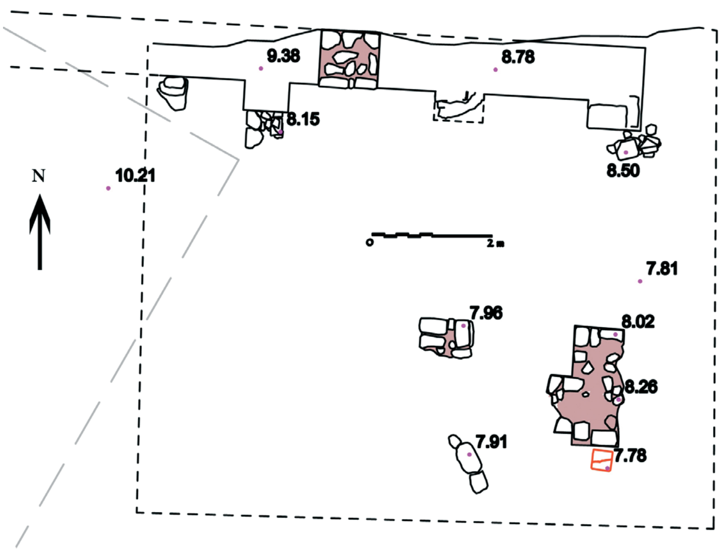

Обр. 1. План на проучения сектор.

Fig. 1. Plan of the excavated plot.

Обр. 2. Част от зид със смесен градеж.

Fig. 2. Part of a wall in opus mixtum.

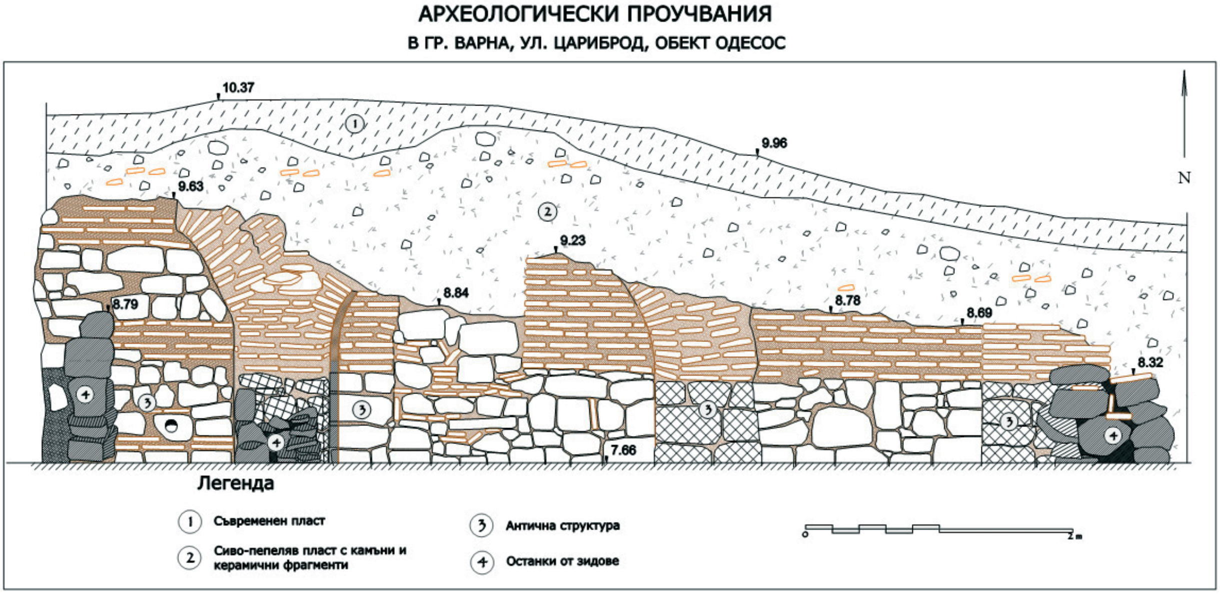

Обр. 3. Южно лице на зида и напластяванията над него.

Fig. 3. South side of the wall and the layers situated above it.

зостта ѝ до античното пристанище на Одесос подсказват, че тя вероятно е имала търговски характер – най-вероятно склад/ магазин, каквато е била функцията на известната подобна голяма сграда с мозайки от Томи (Констанца) от IV–началото на VII в. (Canarache 1966).

Литература

Canarache 1966: V. Canarache. The mosaic floored edifice of Tomi. Constanța, 1966.

RESQUE EXCAVATIONS AT 10 TSARIBROD STR. IN VARNA, WITHIN THE ARCHITECTURAL AND ARCHAEOLOGICAL RESERVE "ODESSOS – VARNA"

Alexander Minchev, Valeri Yotov

In 2016, rescue excavations revealed remains of a large building situated in the area of the ancient harbor of *Odessos*. The northern wall of this building (fig. 1–3) is constructed in *opus mixtum* technique, with three pilasters on its inner side, which possibly supported an arch-shaped construction of the upper floor. The building has two large entrances on its eastern side, and most probably functioned as a storehouse and shop during Late Antiquity, similarly to the well-known building with mosaics dated to the 5th–early 7th c. AD in Tomis (Constanța), Romania.

№ 20. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ОДЕСОС ПРЕЗ 2016 Г.

Христо Кузов, Владимир Славчев, Николай Русев

Поради надстрояване на съществуващата жилищна сграда на ул. „Дебър“ № 44 в град Варна, конструкторът на проекта е предвидил да се изградят колони, които ще носят новопостроения във височина етаж. На местата на фундаментите на проектираните колони се заложиха седем археологически сондажа (обр. 1). Двата попадат в малко вътрешно дворче, а останалите – в приземния етаж на съществуващата къща.

Най-отгоре теренът е подравняван със съвременни строителни отпадъци от строителството на настоящата къща. По време на археологическите проучвания се установи, че основите на съществуващата постройка достигат културен пласт от османската епоха с голяма концентрация на керамика и фрагментирани едри животински кости. В дълбочина се разкри жълтеникава хоросанова подложка на под (сондажи №№ 1,3, 6) от късноантична сграда, която към момента на проучването вече не е запазена. Дебелината на хоросановото ниво е от 0,15 до 0,20 м (обр. 2). Под горната замазка хоросанът е рохък с високо съдържание на пясък. В него има малко фрагментирана битова и строителна късноантична керамика. Върху него има ясно изразено опожаряване. Над и под хоросана има късноантичен културен пласт. Отдолу пластът съдържа значителен примес от пясък и дребни парченца хоросан.

ГР. ВАРНА, УЛ. "ДЕБЪР" № 44, ОБЕКТ ОДЕСОС

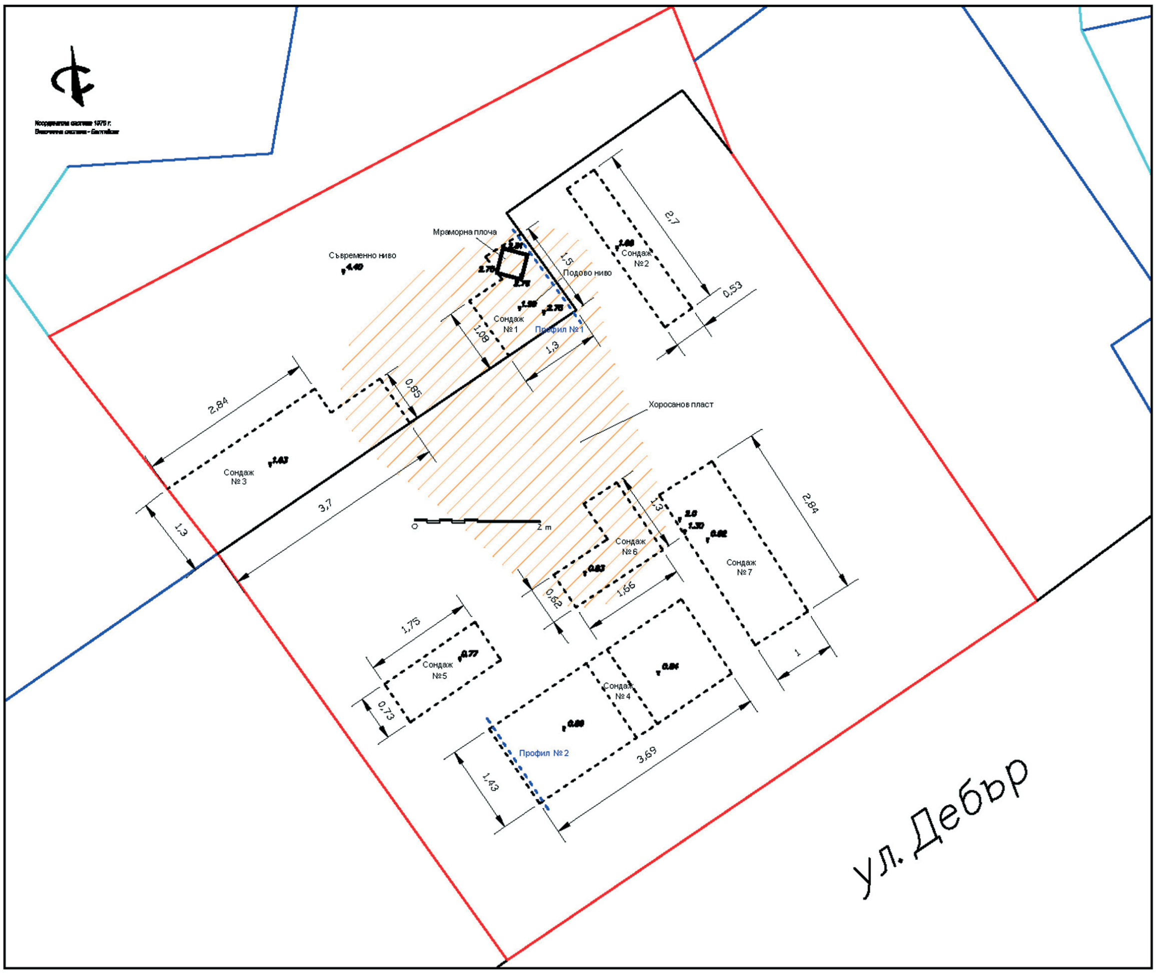

Обр. 1. Разположение на сондажите.

Fig. 1. Position of the trenches.

Сградата вероятно се е намирала извън крепостната стена на Одесос в югозападна посока. Явно функциите ѝ са били свързани с пристанището на града, което е в близост. Регистрираният късноантичен пласт изобилства, както с разнообразна битова керамика, така и със строителна. Според нея културният пласт и структурата се датират в VI в. Стерилът под културния пласт представлява зеленикав пясък.

Откритата в хода на археологическото проучване керамика попада в периода на късната античност и османската епоха (обр. 3).

От късноантичната керамика са определени следните групи: вносна лакова, битова и амфори. Откритата керамика от османската епоха е сравнително малобройна и силно фрагментирана. Могат да бъдат определени следните категории съдове: гърнета, гювечи, стомни, лули, нощни гърнета и строителна керамика.

В заключение могат да бъдат направени няколко важни извода относно по-точното датиране и функцията на комплекса през епохата на късната античност.

Въпреки наличието на няколко фрагмента от римската и късноримска епоха, почти всички съдове биха могли да бъдат поставени в рамките след средата/края на V–началото на VII в. За пръв път от територията на античния Одесос са анализирани амфори и вносна керамика от различни производствени центрове, събрани от един комплекс. Потвърждават се няколко важни извода относно вносната късноантична лакова керамика и амфорите, чието разпространение е силно зависимо от икономическите и политически събития в периода преди създаването на *quaestura exercitus* и след това.

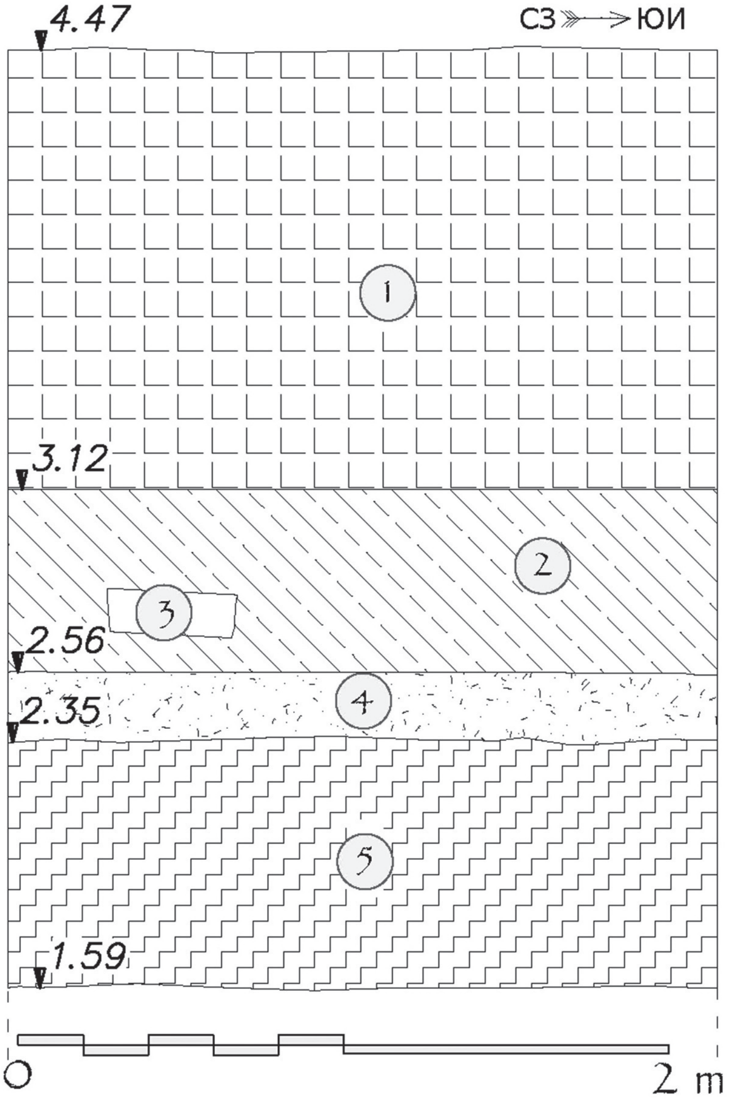

Обр. 2. Варна, ул. „Дебър“ № 44; профил на Сондаж № 1: 1. Пласт от ново време; 2. Културен пласт от VI в.; 3. Мраморна плоча; 4. Хоросаново (подово) ниво; 5. Културен пласт от VI в.

Fig. 2. Varna, 44 Debar Str., cross-section of trench No.1: 1. Layer of modern-day remains; 2. 6th c. AD layer; 3. Marble slab; 4. Mortar layer (floor level); 5. 6th c. AD layer.

Преди създаването на формированието се наблюдава значително присъствие на различни типове амфори от Северна Африка, докато след 536 г. значително се увеличава броят на амфорите от Източното Средиземноморие, Истро-понтийската зона и Мала Азия.

Към края на V–началото на VI в. се наблюдават значителни промени в търговските контакти на Одесос, което е видимо от вносната керамика и амфори. В този период значително намалява вносът на амфори от района на Северна Африка за сметка на амфорите типове LRA1–4 и късната версия на Зеест, тип 80. Известните засега производствени центрове на типа LRA1 са в Кипър, о. Кос и няколко други района в Източното Средиземноморие. С произход в този ареал са и няколко други типа, докато амфорите от тип Gaza са произвеждани в Палестина. Вносът, съответно и търговските контакти, се засилват особено в VI в., за което съдим по вносната керамика, характерна за този период.

Изложените факти и представените материали спомагат за изясняване функцията и датировката на комплекса. Сред откритите материали преобладават амфорите (73%). Освен това, наличието на вносна керамика и съдове за специално предназначение – унгвентарии, предполагат интерпре-

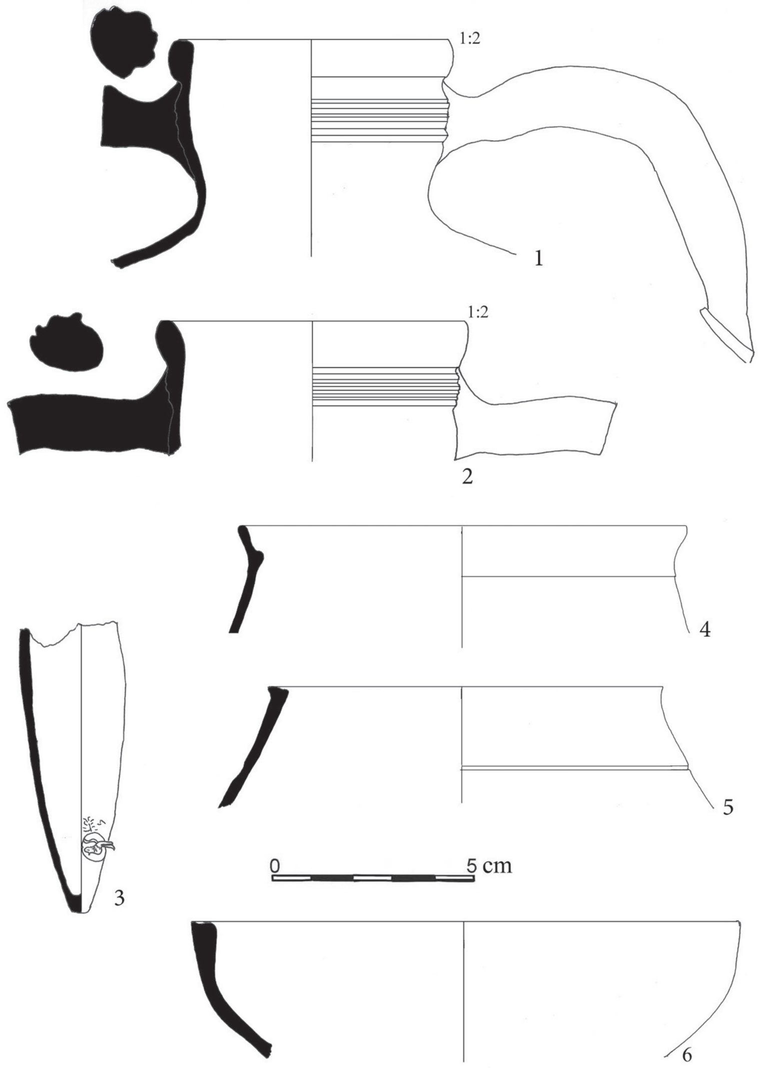

Обр. 3. Керамика: 1-2. Амфори – Кузманов 1985, тип XIX; 3. Унгвентарий; 4-6. Османска керамика.

Fig. 3. Pottery: 1-2. Amphorae – Kuzmanov 1985, Type XIX; 3. Unguentarium; 4-6. Ottoman Age pottery.

тацията на откритите структури като част от складово помещение или магазин. Подобна интерпретация може да се подкрепи и от някои от амфорите, които вероятно са служели и за трапезни и реекспорт на стоки и храни.

На база всички налични хронологични и аналогични примери на анализираната керамика, може да се каже, че основният и най-интензивен период на обитаване е периодът на VI в.

ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS IN THE TERRITORY OF *ODESSOS* IN 2016

Christo Kuzov, Vladimir Slavchev, Nikolay Rusev

The archaeological excavations in seven trenches (fig. 1), revealed the presence of a layer of yellowish mortar, serving as a foundation of a floor level of a late antique building (fig. 2). The building was located outside the city wall of *Odessos*, to the southwest from the ancient town. Apparently, its functions had been associated with the city's harbor situated nearby to the south.

For the first time on the territory of ancient *Odessos* are analyzed amphorae and imported pottery from different production centers, collected from one complex. Several important conclusions regarding the import of late antique red-slip ceramic and amphorae whose distribution is heavily dependent on the economic and political developments in the period before the creation of *quaestura exercitus* and after, were confirmed. The presence of imported ceramics and containers for special purposes –unguentaria (fig. 3) – suggests the interpretation of the open structures as part of a warehouse or a store. Based on all of the available chronological and similar examples of the analyzed ceramics we may say that the main and most intense period of occupation was the 6th c.

№ 21. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ГР. ПОМОРИЕ, УЛ. „РОДОПИ“ № 3

Мирослав Класнаков, Константин Господинов

Обектът е разположен в гр. Поморие на ул. „Родопи“ № 3, УПИ VI-2534, кв. 164 (ИН 57491.506.186) – на северния ъгъл на кръстовището между ул. „Родопи“ с ул. „Републиканска“. Попада в границите на зона „А“ на НКЦ „Античен и средновековен град Улпия Анхиалейон – Палеокастро“.

Проучването е проведено в периода от 3 до 7 октомври 2016 г. Оформен е един сондаж с обща

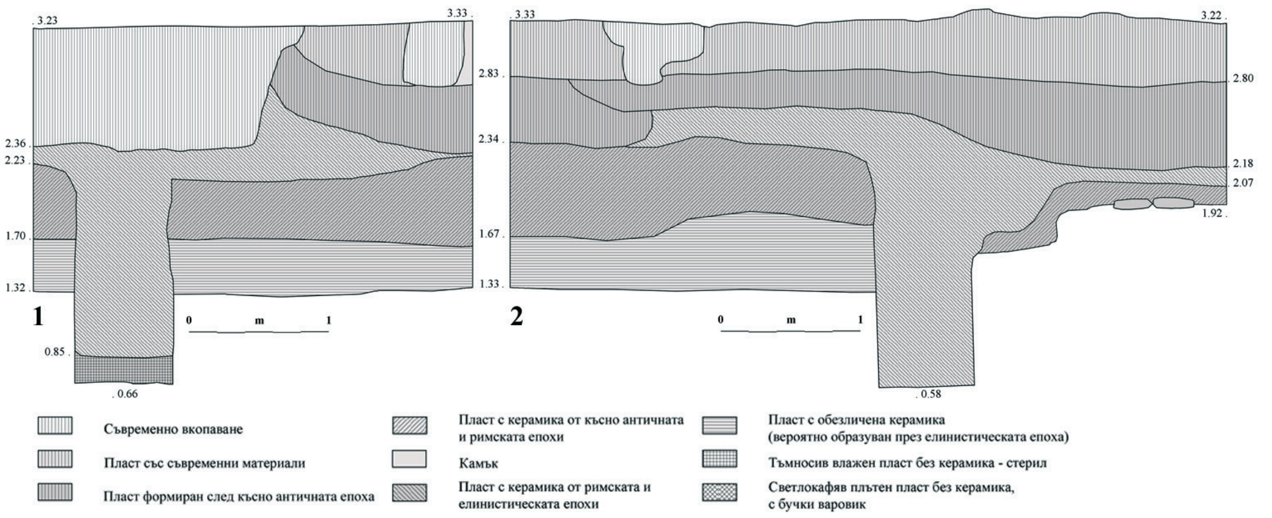

Обр. 1. Югозападен и северозападен профил на сондажа.

Fig. 1. Southwest and northwest profiles of the trench.

площ 16,64 кв. м. Поради мерки за безопасност на екипа, работниците и околните постройки, сондажът е ситуиран в единствената незастроена и възможна за проучване площ. Теренът е на 3,37 м н. в. Достигната е дълбочина до 0,50 м н. в.

Стратиграфски са разграничени шест пласта, но и в рамките на тази малка площ техните дълбочини (денивелация) варират в широки граници, а отделните прослойки не могат да се проследят в четирите профила (обр. 1).

Първият пласт на места достига до 2,36 м н. в., като в него има съвременни вкопавания.

Вторият пласт достига до 2,18 м н. в. Открити са керамични фрагменти от късната античност и римската епоха. Вероятно е формиран в дълъг период от време, след късната античност, когато върху този терен не е имало постоянно обитаване и организиран градски живот.

Третият пласт варира от 2,36 м н. в. до 1,67 м н. в. Наситен е със строителни отпадъци, докато битовата керамика е много малко и принадлежи на късната античност и римската епохи. Пластът може да се отнесе към късната античност. Негативите от основи на сграда, съществувала по-рано, но разрушена в този период, достигат до 0,66/0,58 м н. в.

Четвъртият пласт достига максимална дълбочина до 1,22 м н. в. На базата на откритата керамика този пласт се отнася към края на елинистическата и началото на римската епохи.

Петият пласт достига до дълбочина 0,80 м н. в. В него почти отсъства керамика – открити са малко на брой, дребни и обезличени фрагменти, дребни камъчета и въгленчета.

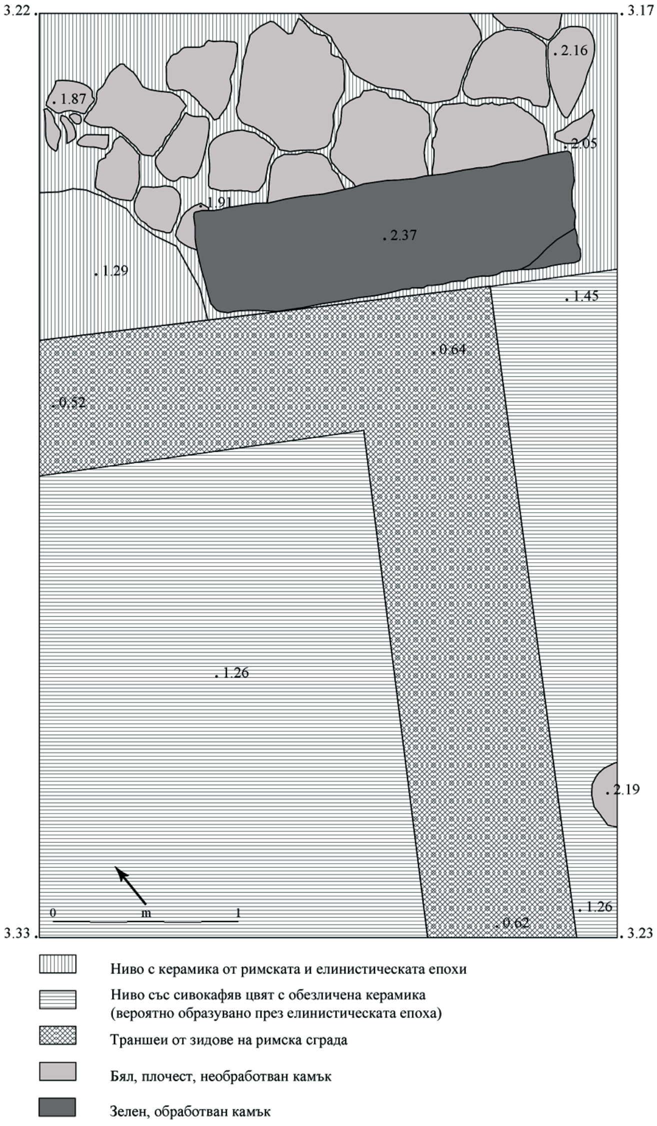

Обр. 2. План на проучената площ.

Fig. 2. Plan of the excavated trench.

Обр. 3. Общ изглед на обекта.

Fig. 3. General view of the site.

Тези материали са индикатор за спорадично обитаване, вероятно през елинистическата епоха. Датиращ материал не е открит.

Шестият пласт започва от 0,80/0,60 м н. в. и продължава в дълбочина. Представлява тъмносива почва без антропогенни следи. Регистриран е само в рамките на траншеите на гореспоменатата сграда, разрушена през късната античност.

Ограничената площ и многото вторични намеси в дълбочина (от древността и от съвременността) до известна степен намаляват възможността за категоричност на направените изводи (обр. 1; обр. 2). За интерпретацията на относителната хронология на регистрираните структури сме подпомогнати от по-ранни археологически проучвания и наблюдения, както и от случайно открити единични археологически паметници в тази част на гр. Поморие.

Върху незастроен терен през късните етапи на елинистическата или ранната римска епохи е изградена настилка от бели, плочести камъни с различни форми и приблизителни размери: 0,80/0,40 м, 0,65/0,25 м и 0,25/0,25 м. Тя е разположена в СИ част на сондажа, на дълбочина от 2,16 до 1,87 м н. в. Продължава в СЗ, СИ и ЮИ профили. Дали настилката е част от улица или настлано с камък дворно пространство, на този етап не може да се установи. Вероятно през вековете на римската власт над тази територия, настилката е частично унищожена (пресечена) от строеж на сграда. От нея е засечена малка част от СИ ъгъл. Траншеите имат Г-образна форма (сключват прав ъгъл) и са с ширина 0,85/0,90 м. Продължават в СЗ и ЮЗ профили. Регистрирани са приблизително от 2,20 м н. в. и в дълбочина продължават до 0,66/0,58 м н. в. През късноантичната епоха строителният материал от зидовете на сградата (камъни и тухли) е демонтиран и преизползван за други цели, а траншеите са запълнени със строителни отпадъци. Това разграбване на строителен материал е довело до смесване на стратиграфските пластове, като на места късноелинистическа керамика се открива с такава, от късната античност.

Ако предположим, че въпросната настилка е част от улица от края на елинистическата или ранната римска епохи, може да приемем, че тя е с ориентация СИ–ЮЗ. На около 30 м в ЮЗ посока тя кореспондира със стена от елинистическата епоха (Иванов 2016, 358) и вероятно води към частично разкрития през 2014 г. голям елинистически комплекс с представителни функции, разположен на около 80 м в същата ЮЗ посока (Торбатов и др. 2015, 309). Към близък хронологически обхват се отнася и случайно открития на 20 м в И посока от сега проучения обект (буквално от другата страна на улицата) мраморен надпис с посвещение на Дионис, от Гай Юлий Аполоний, син на Ептайкент (Karayotov 2000, 219-226), който е отнесен към 38 г. (Шаранков 2015, 66-67).

За тази част на гр. Поморие има данни за проведена сериозна строителна инициатива през I–II в., свързана с полагане на основите на градската инфраструктура на Улпиа Анхиало. През II–III в. тук е осъществено и ново строителство (Торбатов и др. 2015, 309-310). През средата на VI в. в този район е констатирано системно ограбване на строителен материал, свързано с изграждането на ранновизантийската крепостна стена (Торбатов и др. 2015, 309-308). Всички тези процеси могат частично да се проследят и в новопроучения обект.

Литература

Иванов 2016: С. Иванов. Археологическо наблюдение и спасително проучване във връзка с реконструкция и рехабилитация на ВиК мрежата на гр. Поморие, осъществявана върху територията на „Античен град Улпия Анхиало-Палеокастро", гр. Поморие, Бургаска област. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 355-359.

Торбатов и др. 2015: С. Торбатов, М. Манолова-Войкова, Б. Иванова, А. Карабашев. Спасително археологическо проучване на УПИ-I, кв. 122, гр. Поморие. – Археологически открития и разкопки през 2014 г. София, 2015, 308-310.

Шаранков 2015: Н. Шаранков. Нови данни за тракийските стратези. – Археология, 2015, 1-2, 62-78.

Karayotov 2000: I. Karayotov. "...Arta sub Anchiali moenia…" (Ovid. Tristia, III) – réalités numismatiques et archéologiques. – In: Thracia, 13. Studia in memoriam Velizari Velkov. Serdicae, 2000, 219-226.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATION IN TOWN OF POMORIE, 3 RODOPI STR.

Miroslav Klasnakov, Konstantin Gospodinov

The site is situated within the territory of the "Antique and medieval town *Ulpia Anchialeon* – Paleocastro" (zone A). In total six layers were differentiated in a trench with an area of ca 7 m^2. Their interpretation suggests that during the later Hellenistic period or in the beginning of the Roman period, a pavement of stone slabs was constructed on an empty terrain. During the later Roman times it was partially destroyed by a building. In Late Antiquity the wall of that building was dismantled and this activity resulted in mixing of materials dated to different periods.

In this part of Pomorie there is evidence for substantial building activities during the 1st–2nd c. AD related to the establishment of the urban infrastructure of *Ulpia Anchialo*. During the 2nd–3rd c. new constructions were made (Торбатов и др. 2015, 309-310). A systematic extraction and reuse of building materials is attested in this region in the middle of the 6th c., associated with the construction of the early Byzantine fortress wall (Торбатов и др. 2015, 309-308). All these processes could be traced partially in the newly investigated site.

№ 22. *NICOPOLIS AD ISTRUM. DECUMANUS 6*

Павлина Владкова

Разкопките се проведоха с участието на докторантите на Великотърновския университет Калин Чакъров и Стоян Михайлов – заместник-ръководители и със съдействието на доброволци от страната и чужбина.

Разкрити са 11 м от дължината на улицата с посока изток–запад, преминаваща северно от градския площад – *decumanus* 6 (обр. 1). Ширината от 6 м показва важната ѝ роля в градоустройствената схема на Никополис ад Иструм. От улицата, по стълбище от пет стъпала и през колонада, се достига до градския площад. Настилката е изградена от доломитизирани варовикови блокове, като плочите имат различни размери. Най-големите блокове са положени в средата на улицата, в южната част са по-малки, но с правилна форма, а в северната са разнородни (обр. 2). Дебелината им варира от 0,12 до 0,35 м.

От двете страни уличното платно е оградено с бордюри, които се издигат на 0,20 м над нивото на улицата.

В средата на улицата преминава зидан канал с дълбочина 0,80 м, който е отвеждал атмосферните и отпадни води извън крепостната стена. Върху улицата е открита шахта с размери 0,75 х 0,65 м, през която периодично каналът е почистван. Капакът на шахтата липсва.

Няма запазени следи от коловози на коли, но в централната част блоковете на настилката са изтрити, което доказва, че *decumanus* 6 е предназначен и използван единствено от пешеходци, а движението на транспортни средства по него е било забранено.

Върху уличното платно и във фугите между плочите на настилката са открити над 80 бронзо-

Обр. 1. Nicopolis ad Istrum. Стълбите на северния вход към форума и проученият участък от decumanus 6.

Fig. 1. Nicopolis ad Istrum. Stairs leading to the northern entrance of the forum and the excavated area of decumanus 6.

Обр. 2. Nicopolis ad Istrum. Decumanus 6, северен вход на форума и останките от ранния портик южно от тях.

Fig. 2. Nicopolis ad Istrum. Decumanus 6, northern entrance of the forum and remains of the earlier portico to the south of it.

ви и медни монети, които датират края на функционирането на уличната система в Никополис ад Иструм – около средата на V в. Най-късната монета е от времето на император Теодосий II (435–436).

Разкрита е част от портика южно от проучваната улица, който принадлежи към най-ранния строителен период на града – времето на управление на императорите Траян (98–117) и Хадриан (117–138). Достигна се до пласт имбрекси, части от дървени греди и железни гвоздеи и скоби, всички от горялата покривна конструкция. Стените на ранните постройки са били изградени от кирпич и измазани с хоросанови мазилки, някои от които боядисани в помпеанско червено. От пласта над покрива произхожда устие от стъклен арибал, ажурна бронзова апликация, глава от теракота, фрагменти от керамични съдове, които се отнасят към първата половина на II в. Единствената открита монета е на император Траян (98–117) и потвърждава датировката на разкритите структури.

NICOPOLIS AD ISTRUM. DECUMANUS 6

Pavlina Vladkova

The *decumanus* is situated to the north of the forum; it is 6 m wide and has an important function in the urban plan of *Nicopolis ad Istrum*. A stairway of 5 steps, followed by a colonnade, leads to the open square. The pavement consists of limestone slabs procured from the quarry near the present day village of Samovodene. The street is flanked by 0.20 m curbs on either side. In the middle of the street there is a 0.80 m deep canal (drain), taking the surface and waste waters outside the fortification wall; on top of it there is a manhole measuring 0.75 x 0.65 m. Although the street is quite wide there are no preserved cart ruts on it – a fact which indicates that the street was designed for pedestrians only.

More than 80 coins were found on the street and in the spaces between the slabs; all of them dating to the end of the existence of the street network in *Nicopolis ad Istrum* – ca. mid-5th c. Furthermore, a bronze key and a lock were found, as well as a bone pin, a fibula, buckles and metal belt decorations, ceramic and bone objects.

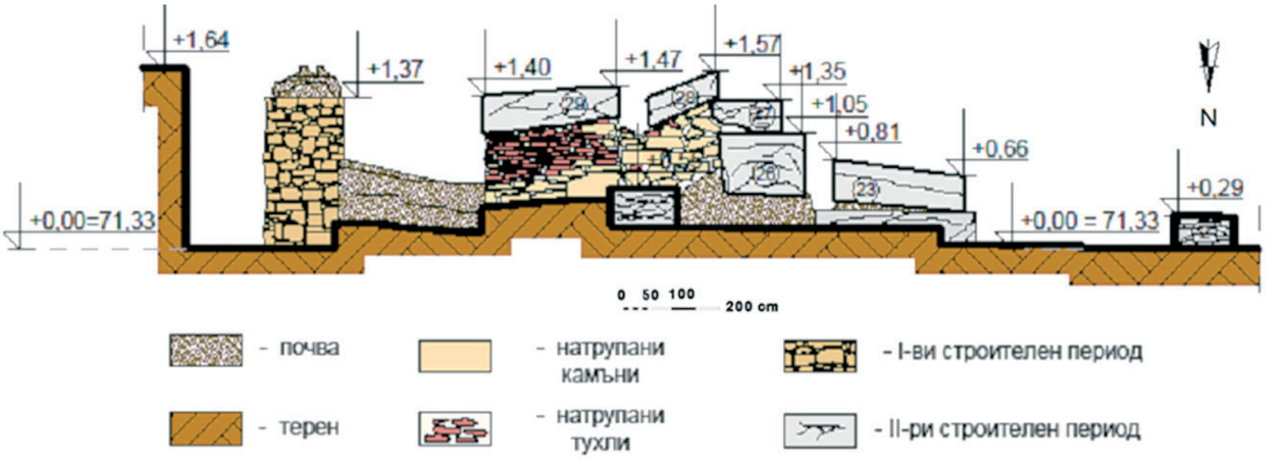

Обр. 3. Nicopolis ad Istrum. Стратиграфски разрез през decumanus 6, северния вход на форума и ранния портик южно от тях.

Fig. 3. Nicopolis ad Istrum. Stratigraphic profile crossing decumanus 6, the northern entrance of the forum and the earlier portico to the south of them.

A section of a portico was also uncovered, belonging to the earliest construction period of the city – the reign of Trajan (98–117) and Hadrian (117–138). A rim of a glass aryballos, bronze application, terra-cotta and fragments of ceramic vessels were localized in the layer above the collapsed burnt roof of the earliest building.

№ 23. ЗАПАДНИЯТ АКВЕДУКТ НА *NICOPOLIS AD ISTRUM. CASTELLUM AQUAE*

Иван Църов

Целта на проучването през 2016 г. бе окончателното изясняване параметрите на инженерната конструкция на съоръжението, неговия сервитут, хидравлични стойности, хронология на функциониране.

Конкретната задача бе да се установи дали има запазени елементи от разпределителната система, която отвежда водите от *castellum aquae* по известните от по-рано керамични тръбопроводи към кварталните разпределителни резервоари в пределите на града (обр. 1). За съжаление, потвърди се информацията от началото на XX в., че около водната кула са извадени и предадени за скрап значителни количества оловни тръби и арматура (Цончев 1931/4, 145). Многобройните оловни стопилки в някои от пластовете подсказват, че процесът по ограбването не е само продукт на новото време, а е започнал още в късното средновековие.

Четирите керамични провода са проследени по протежение на 7 м. Положени са в пасажа между две сгради, които от своя страна отнемат част от сервитута на *castellum aquae*. Откритите артефакти потвърждават тезата, формулирана в миналите сезони, че това се е случило след втората четвърт на IV в., когато градската администрация и в частност службата за поддръжка на акведукта вече не е изпълнявала стриктно задълженията си според римското законодателство (Буров 1997, 57). Безспорен факт е, че тогава акведуктът е в експлоатация повече от две столетия, техническото му състояние е лошо, а доставяното количество вода е около 1/10 част от конструктивните му параметри или дори и по-малко. В този момент нивото на околния терен вече е доста по-високо от онова, което е при построяването на резервоара. Това издигане е следствие от превръщането от живеещите в околните сгради на неохраняемия сервитут в сметище за битови отпадъци.

Констатирано бе, че някои от тръбите на двата „средни“ по големина проводи имат отвори (*spiramen*), затворени с кръгли неправилни керамични кръгчета – тапи (обр. 2). Някои автори ги ин-

Обр. 1. Castellum aquae с прилежащите му структури (поглед от височина 75 м).

Fig. 1. Castellum aquae with the surrounding structures (aerial view from elevation of 75 m).

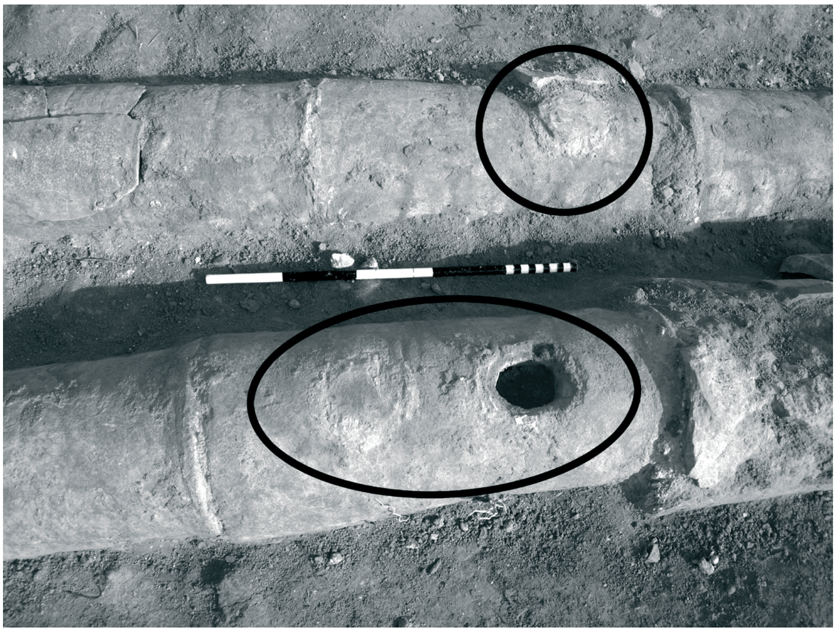

Обр. 2. Керамични тръби с отвори (spiramen).

Fig. 2. Ceramic pipes with openings (spiramen).

терпретират като съоръжения за контрол или почистване на тръбите от тиня (Иванов 1967, 22). „Северният“, както и „бай–пас“ проводите са повредени от яма, образувана следствие интервенция при ограбване на строителните материали. В линията на трасето на липсващите тръби бе заложен стратиграфски сондаж, който трябваше, наред с документирането на културните пластове, да даде информация и за „малкия“ провод, попадащ под „северния“. Следи от „малкия“ не се откриха, което иде да покаже, че той също е унищожен частично при споменатата интервенция.

При проучването на пасажа с керамичните проводи бе осъществено частичното разкриване на двете сгради, фланкиращи го от север и юг. Повече време бе отделено на разкриването на южната сграда. Нейният зид с посока запад–изток бе разкрит по протежение на 7,68 м. На 6,50 от ъгъла се попадна на гнездо с размери 0,30 х 0,30 м. Вероятно в него е стояла подпорна греда. Не е ясна функцията ѝ, но с оглед дебелината на зида от 0,60 м, едва ли има отношение към евентуално съществуващ втори етаж. Изглежда наличието ѝ по-скоро е във връзка с устойчивостта на стените и покривната конструкция на едноетажната сграда. Върху част от същия зид е запазен *in situ* отухлен кирпич, което донякъде може да се приеме като аргумент за едноетажна сграда. До зида, от вътрешната страна на помещението, бе разчистена конструкция, небрежно изградена от еднопедални тухли и фрагменти от тегули. Вътрешността ѝ, състояща се от две камери, е обмазана с глина, сега отухлена. Идентифицирам съоръжението като примитивна печка. В едната камера се откри почти напълно запазена амфориска. От двете страни на описания зид се попадна на пласт фрагментирани тегули и имбрици, част от покривната конструкция на сградата.

Чрез проведените разкопки завърши теренната работа по постигането на основните научни цели – проучването на западният акведукт и в частност на *castellum aquae* (обр. 3).

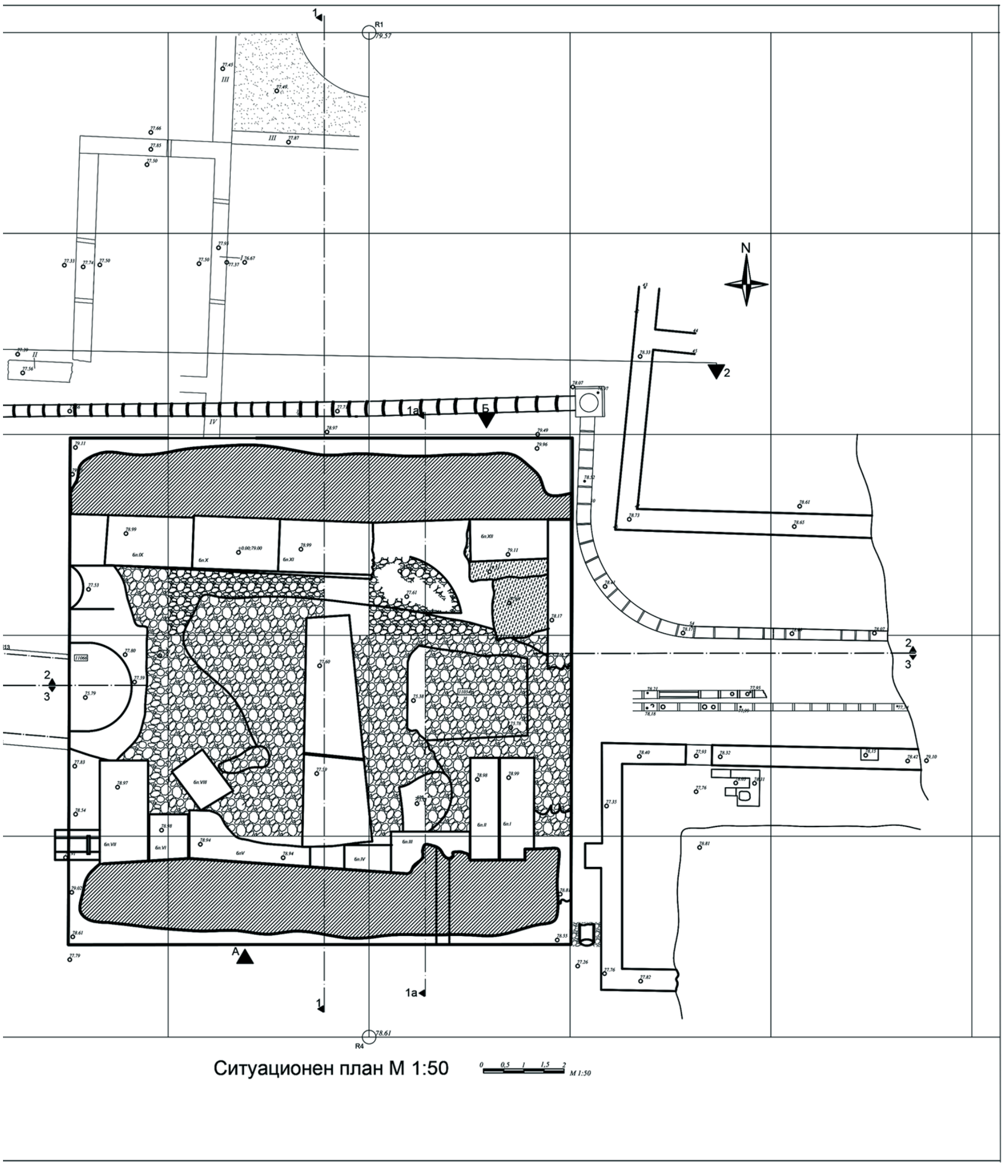

Обр. 3. Castellum aquae с прилежащите му структури (план).

Fig. 3. Castellum aquae with the surrounding structures (plan).

Литература

Буров 1997: А. С. Буров. О праве проведения и охраны воды в Древнем Риме (по трактате Фронтина De aquis urbis Romae). – Ius antiquum. Древнее Право, 1, 1997, 56–59.

Иванов 1967: Т. Иванов. Водоснабдяване и канализация на градовете от римската и късноантичната епоха в България. – Археология, 1967, 2, 15–26.

Цончев 1931/34: Д. Цончев. Водопроводите на ΝΕΙΚΟΠΟΛΙΣ ΠΡΟΣ ΙΣΤΡΟΝ. – Годишник на Пловдивската народна библиотека с музей, 1931/1934, 131–148.

THE WESTERN AQUEDUCT OF *NICOPOLIS AD ISTRUM. CASTELLUM AQUAE*

Ivan Tsarov

The goal of the 2016 campaign was to find out if there are any preserved elements of the distribution system carrying water from the *castellum aquae* along the already localized ceramic water pipelines to the quarter distribution tanks within the city (fig. 1).

Four ceramic pipelines were traced along 7.0 m. They were laid in the passage between two buildings taking some of the right of way of *castellum aquae*. The unearthed artefacts support the thesis formulated during the previous seasons that this habitation happened after the second quarter of the 4th c., when the local authorities and in particular the office in charge of the aqueduct did no longer fulfil strictly their obligations under the Roman law.

It was ascertained that some of the pipes in the two "medium" size ducts have openings (*spiramen*), capped with round irregular ceramic disks (fig. 2).

Parts of two buildings, flanking the passage on the northern and on the southern side, were localized. A two-chamber stove was uncovered at the wall of the south building.

These digs completed the field work related to the major scholarly purposes – studying the Western aqueduct and more precisely *castellum aquae* (fig. 3).

№ 24. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В АБРИТУС

Галена Радославова, Георги Дзанев

През 2016 г. продължи археологическото проучване в сектор 3 – теренът покрай северната крепостна стена на късноантичната крепост Абритус, зад кула 9. Проучването беше проведено през периода 15 юли–15 август 2016 г., 21 работни дни, с финансиране в размер на 10 000 лв. от Министерство на културата и дофинансиране в размер на 3000 лв. от страна на община Разград. Целта през настоящия археологически сезон бе да се разшири секторът в южна посока и, ако е възможно, да се изясни окончателно архитектурният план на археологическите структури (масивни сгради), разкрити през изминалите три археологически сезона. Проучена бе площ от 80 кв. м до дълбочина от 4 м в източната част на сектора. Културните напластявания бяха силно компрометирани от съвременни изкопни и строителни работи. В западната част на сектора, веднага след първият механичен пласт, се разкри съвременна железобетонна плоча и тук работата беше преустановена. В източната част на сектора, на дълбочина 2,40 м от съвременния терен, се откриха деструкции от ранносредновековно полувкопано жилище от X–началото на XI в. С него откритите жилища от този период в сектора стават три на брой. Тук се откриха многобройни керамични фрагменти от съдове, 2 костени шила, един бронзов ремъчен накрайник, както и един бронзов нагръден кръст – реликвиар.

В източната част на сектора, при разширението му в южна посока, се разкри окончателно архитектурният план на източното помещение (№ 2) на голяма сграда (археологическа структура 2), чиито северни части бяха разкрити през миналогодишния археологически сезон. Основите на тази сграда са от необработени варовикови камъни на калова спойка. Запазена е и част от суперструкцията на стените. Досега са проучени две помещения на сградата с обща дължина 14 м И–З и ширина 3,50 м (външни размери). Източното помещение, напълно проучено през настоящата година, е с вътрешни размери 4,10 м (И–З) на 2,45 м (С–Ю). Подът на това помещение е от набити в терена малки по размер варовикови камъни, с калова обмазка отгоре. Стратиграфската позиция и откритите в сградата археологически находки – фрагментирана битова керамика, предимно амфори с характерната украса за периода от дълбоко врязани хоризонтално, леко вълнообразни линии и откритите през 2015 г. бронзови монети на императорите Анастасий I (491–518) и Юстиниан I (527–565) я датират в първата половина – средата на VI в. Сградата се развива в южна посока, като продължението остава в непроучения терен.

Източно от тази сграда, под деструкциите от ранносредновековния период, се разкри масивен зид с проучена досега обща дължина 15 м и посока СИ–ЮЗ (археологическа структура 6). Части от този зид се откриха в дълбочина под демонтираното подово ниво на сградата от VI в. Зидът, изграден от обработени варовикови камъни на калова спойка, е в конструктивна връзка с помещенията, открити през 2013 г. в източната част на сектора. От открития археологически материал от тази година и през изминалите три археологически сезона можем да кажем, че този зид е част от масивна сграда от втората четвърт на IV в – най-ранната археологическа структура, открита в този сектор.

За изясняване връзката на помещение 8, проучено през 2013 г., с вътрешното южно лице на северната крепостна стена заложихме сондаж с дължина 1,10 м (И–З), колкото е ширината на помещението в тази му северна част, и ширина 1 м. На кота 208,09 се разкри банкетът на крепостната стена. Ширината му С–Ю е 0,59-0,62 м, а проследената дължина И–З 1,10 м – ширината на помещението

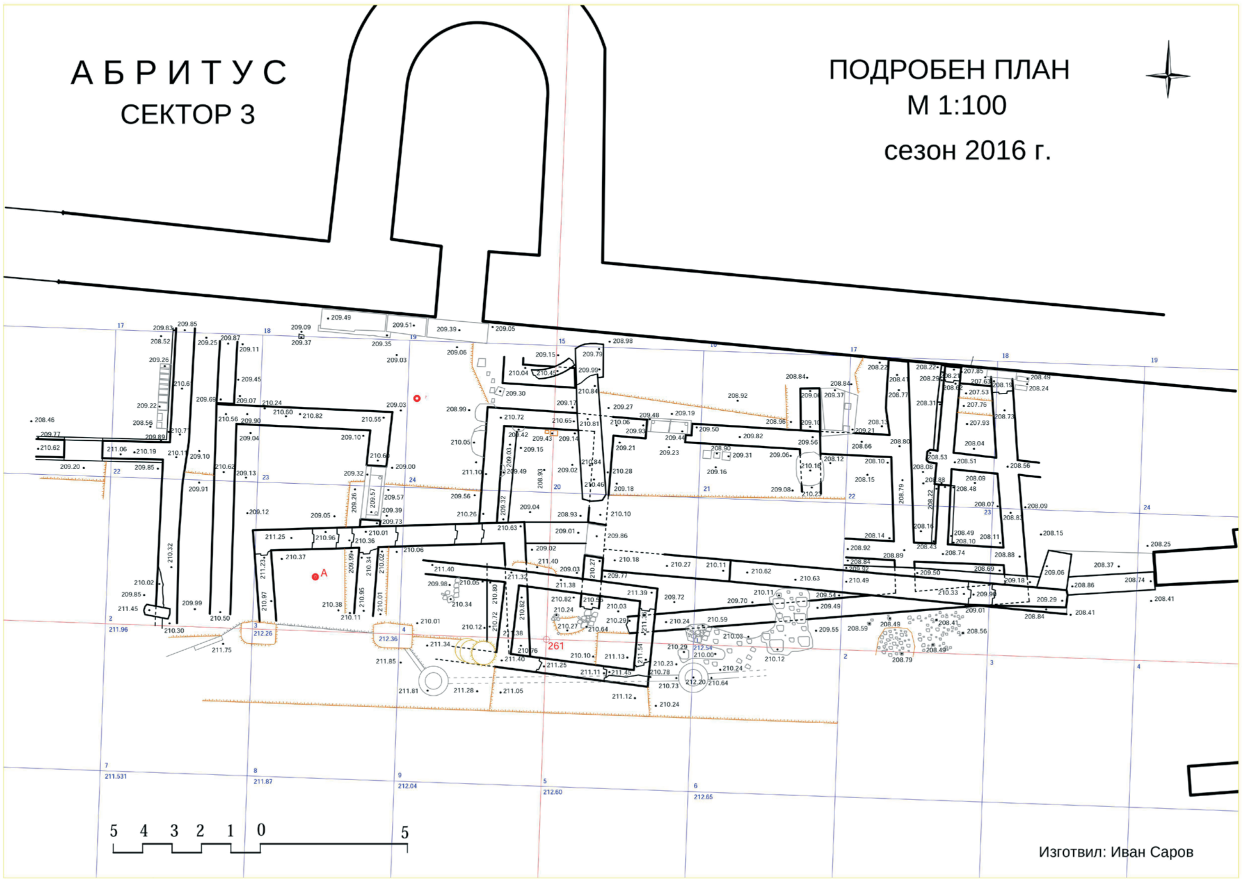

Обр. 1. Подробен план на Сектор 3 в Абритус.

Fig. 1. Detailed plan of Sector 3 in Abritus.

тук. Източният зид на помещение 8, граден от необработени камъни на калова спойка, стъпва върху банкета на крепостната стена. Западният зид на помещението, с аналогичен градеж стъпва върху подложка от дребен каменен трошляк с дебелина 0,12 м. Тук трошлякът отстои на 0,11 м височина над банкета на крепостната стена. Явно това е направено поради денивелацията на терена. Пръстта в сондажа е чернокафява на цвят и прави впечатление, че е нанос от водите на р. Бели Лом – абсолютно стерилна. В горната част на пласта се откриха единични фрагменти керамика с червено-кафяв и кафяв лак. Всичко това доказва, че помещенията тук са изградени след изграждането на северната крепостна стена. Откритите в предишни археологически сезони субструкции от тези най-източни помещения са датирани във втората четвърт на IV в.

За окончателно изясняване на архитектурните планове на откритите 6 масивни сгради с 14 помещения са необходими още археологически проучвания и изработване на консервационно-реставрационен проект за тяхното окончателно експониране и включване в туристическия маршрут на Абритус.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN *ABRITUS*

Galena Radoslavova, Geogri Dzanev

In 2016, the archaeological excavations in *Abritus* continued in Sector 3. In the eastern part of the sector, at a depth of 2.40 m from the modern terrain, an early medieval sunken house was found, dated to the 10th–beginning of the 11th c. AD. The architectural plan of the room No 2 of a 6th c. AD building was also documented. Beneath the remains of the early medieval dwelling a wall was discovered, with NE–SW direction, and it is part of a massive building from the 4th c. AD. A trench along the southern (inner) side of the northern curtain wall of the town (fig. 1) allowed the investigation of the curtain banquette, constructed with a width of 0.60 m. Later on, the walls of Room No. 8 are built over the banquette.

№ 25. АНТИЧНА КРЕПОСТ ЗАЛДАПА, ОБЩИНА КРУШАРИ, ОБЛАСТ ДОБРИЧ

Георги Атанасов, Валери Йотов, Йото Валериев

Проучванията бяха съсредоточени главно на три обекта: базилика № 1; базилика № 3 и разкритата под последната, по-ранна базилика № 4.

Базилика № 1 в Залдапа е цялостно проучена от К. Шкорпил през периода 25 август–18 септември 1906 г. Описания и планове се съхраняват в Архива на БАН и в архива на РИМ – Варна.

При направен сондаж в бемата, на мястото където е била мозайката, бе разкрита яма с правоъгълна форма (размери 1,95 х 1,65 м) и добре подравнени стени. По средата на южната стена бе установено стъпаловидно вкопаване. Дъното на ямата е било измазано с хоросан и покрито с тухли. Хипотезата ни е, че тази структура в олтарното пространство на базилика № 1 е крипта (обр. 1, обр. 2).

Базилика № 3. Продължиха проучванията на няколко сектора: атриум, централната част на наоса, епископската резиденция (сондажно проучване). Атриумът е имал дължина 22,50 м, като в западния край са били издигнати квадратни кули (фланкиращи входа) с външни размери 4 х 4 м. Амвонът бе разкрит на 4 м пред канцела на олтарната преграда. Запазена е частично основата с форма на буквата Ф. Ширината на западното стълбище е 0,98 м, със запазена обща дължина 3,88 м. Амвонът бе частично възстановен с монтиране на открити в други сектори детайли.

Базилика № 4. При сондаж за изясняване фундамента на разкритата през 2015 г. крипта на базилика № 3 попаднахме на дъговидно оформен зид (ширина 0,60 м) от ломени камъни на кална спойка. Установено бе, че този зид е всъщност апсида на друга, по-ранна базилика, която е определена като № 4 с предварителни размери: обща дължина около 29 м и ширина 18 м.

Криптата на базилика № 4. В апсидното пространство на базилика № 4 постепенно се разкриваше монолитно съоръжение, което определяме като нова крипта (обр. 3). Тя има правоъгълна форма с външни размери 6,60 х 4,60 м. Преграден зид я разделя на две помещения, всяко с вътрешни размери съответно: южното 2,80 х 1,35; северното 2,8 х 2,40 м. Към двете камери от запад има вхо-

Обр. 1. Апсидното пространство на Базилика № 1 (проучена 1906 г. от К. Шкорпил) с откритата през 2016 г. крипта.

Fig. 1. The apse of Basilica No. 1 (excavated in 1906 by K. Škorpil) and the crypt discovered in 2016.

дове, които са широки 0,85 м. Криптата иззидана е от камъни с добре оформени лица на червен хоросан, като фугите са старателно оформени със същия хоросан. Стените са широки 0,70 м. Подът е бил със залепени върху тънък слой червен хоросан тухли, които са запазени единствено в ъглите на двете помещения. В югоизточния ъгъл на голямата камера и североизточния ъгъл на малката камера над тухления под са открити четири човешки костици (мощи ?) и сребърен медалион-апликация с хризма.

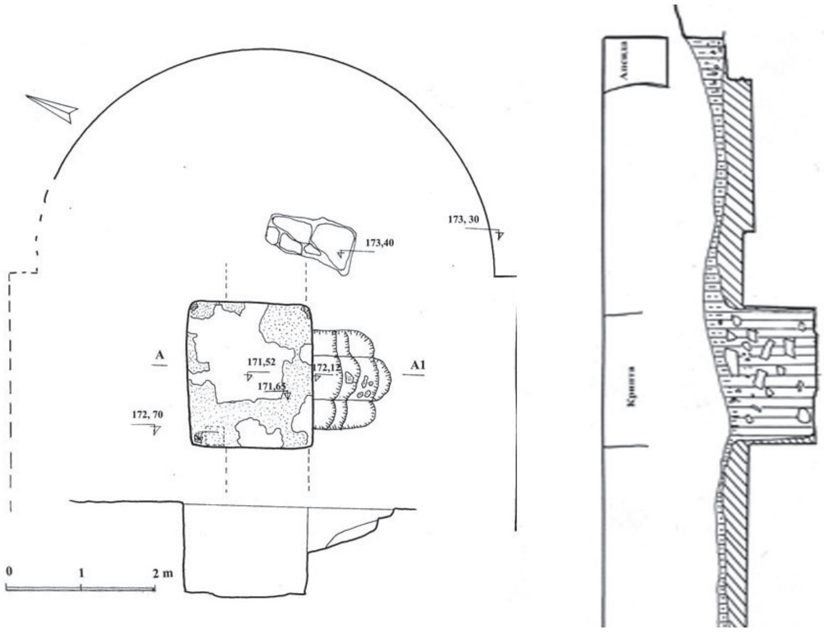

Обр. 2. Криптата на Базилика № 1 (план и профил).

Fig. 2. The crypt of Basilica No. 1 (plan and cross-section).

THE ANCIENT CITY OF *ZALDAPA*, KRUSHARI MUNICIPALITY, DOBRICH REGION

Georgi Atanasov, Valeri Yotov, Ioto Valeriev

The excavations in 2016 were focused at the following locations within *Zaldapa*:

Basilica No. 1

The Christian basilica No. 1 on *Zaldapa* was fully excavated in 1906 by K. Škorpil. In 2016 a trench in the bema of the church was done. A rectangular pit was found beneath the bema, with a staircase on its southern wall. The bottom of the pit was plastered with red mortar and had tile flooring (only partly preserved). It is likely that this rectangular structure under the altar space in Basilica No. 1 was a crypt (fig. 1; fig. 2).

Обр. 3. Криптата в апсидното пространство на базилика № 4.

Fig. 3. The crypt in the apse of Basilica No. 4.

Basilica No. 3

In 2016, the *atrium*, the central aisle of church, and the episcopal residence were excavated. In the W end of the *atrium* remains of two square towers were identified. The ambo was excavated 4 m to the west of the chancel screen of the church.

Basilica No. 4

In a trench in Basilica No. 3 an earlier wall – the apse of an earlier basilica (Basilica No. 4) was found. Under the bema of that Basilica No. 4 we excavated a monolithic structure with two premises which we define as still another crypt in *Zaldapa* (fig. 3).

№ 26. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ТЕРЕННО ПРОУЧВАНЕ В МАРЦИАНОПОЛ, СЕКТОР „ЗАПАДНА ИНСУЛА“

Христо Кузов, Николай Русев

През 2016 г. археологическите теренни проучвания продължиха на запад от проведените разкопки преди седем години, в сектор „Западна инсула“ (Кузов 2010, 279–282). Беше заложена план-квадратна мрежа – продължение на предишната. Започнахме работа от юг на север (обр. 1).

Първите два квадрата попадат по трасето на декумануса, който фланкира от юг сградата с мозайките. Чрез квадрат № 2 проследихме продължението на улицата в западно направление и външното лице на южната фасада на новопроучваната инсула. Каменните блокове от зидарията са с различна дължина – между 0,40 и 1 м и височина на редовете около 0,20 м. Ширината на фасадата е 0,75 м. Покрай външното лице е запазен бордюрът към улицата, широк 0,47 м.

На север проучването се проведе в жилищната площ на инсулата. След изчерпване на пласт с кирпич и строителна керамика се разкри каменен плочник от настилка (обр. 2). Част от плочника, от изток, беше разкрита още при предишната археологическа кампания. Плочите са добре оформени с квадратна, правоъгълна, трапецовидна или близка до тях форма. Някои са с размери 0,60 х 0,50; 1 х 0,80 м. Една от плочите е с украса – вероятно от олтарна преграда на раннохристиянски храм. На места се разкриват въглени с висока концентрация – от пожар унищожил последното застрояване, съобразено с планировката на инсулата и римската градска среда. Под жилищното ниво с плочите са по-ранните градежи, установени при предишните проучвания. При тях архитектурата е по-монолитна и с по-висока естетическа стойност.

С плочника кореспондира помещение, от което разкрихме югозападния ъгъл (обр. 3). Прагът на входа към него е ситуиран от юг. Разкритият зид с посока север–юг е с ширина 0,65 м и е проследен на дължина 4,70 м. Зидарията е от добре подредени камъни и прецизно оформени лица. Вътре в помещението открихме две цели тегули с размери 0,32 х 0,32 м.

Западно от помещението, от другата страна на пасаж от плочника (в западния профил на сектора), се разкри частично праг от вход на друго помещение. То се развива в западна посока и входът му е от изток. Според стратиграфските наблюдения на терена, обитаването на инсулата през този период е от края на IV до средата на V в.

В югоизточния ъгъл на инсулата е доразчистено по-късно вкопано малко жилище, белег на падението на античната цивилизация в този край на Римската империя. Това жилище беше регистрирано при предишните проучвания. При неговото функциониране не се е използвала вече течаща питейна вода и канализацията на града. То застъпва нивото на проучваната сграда с плочника. Най-вероятно е използвано от остготите, заселени като федерати за известно време в града, в края на третата четвърт на V в.

Под северната част на плочника се очерта масивен зид *opus mixtum* от по-ранния период. Той е с посока изток–запад и очертава помещение с източната фасада на инсулата – от по-ранните периоди на обитаването ѝ. Размерът му е приблизително 10 на 10 м.

Северно от плочника разкрихме база от колона и фрагмент от колона с диаметър около 0,40 м. Откриха се фрагменти от мраморни плочи за облицовка, вероятно от по-ранен строителен период.

В южния край под плочника, където липсват няколко плочи, се разчисти извита стена от помещение (екседра). Широчината ѝ е 1 м. Тя извива дъговидно от южна в югоизточна посока.

Дребните находки се състоят главно от късноантични бронзови монети и битова керамика. От дървените конструкции в жилищата са се запазили малък брой железни ковани пирони. Откритите тухли с цели размери са 0,34 х 0,34 м и дебелина от 4 и 5 см, изработени от жълтеникава добре пречистена глина. Обработеният керамичен материал е сравнително малоброен и фрагментиран. Могат да бъдат разделени следните групи: лакова керамика – 37,25% (19 фрагмента); късноантична вносна керамика – 11,76% (6 фрагмента); късноантична битова керамика – 23,52% (12 фрагмента); амфори – 25,49% (13 фрагмента) и керамика на ръка – 1,96% (1 фрагмент). Сравнително многобройна е групата на лаковата керамика, а най-многоброен е материалът в периода от втората половина на V и VI в.

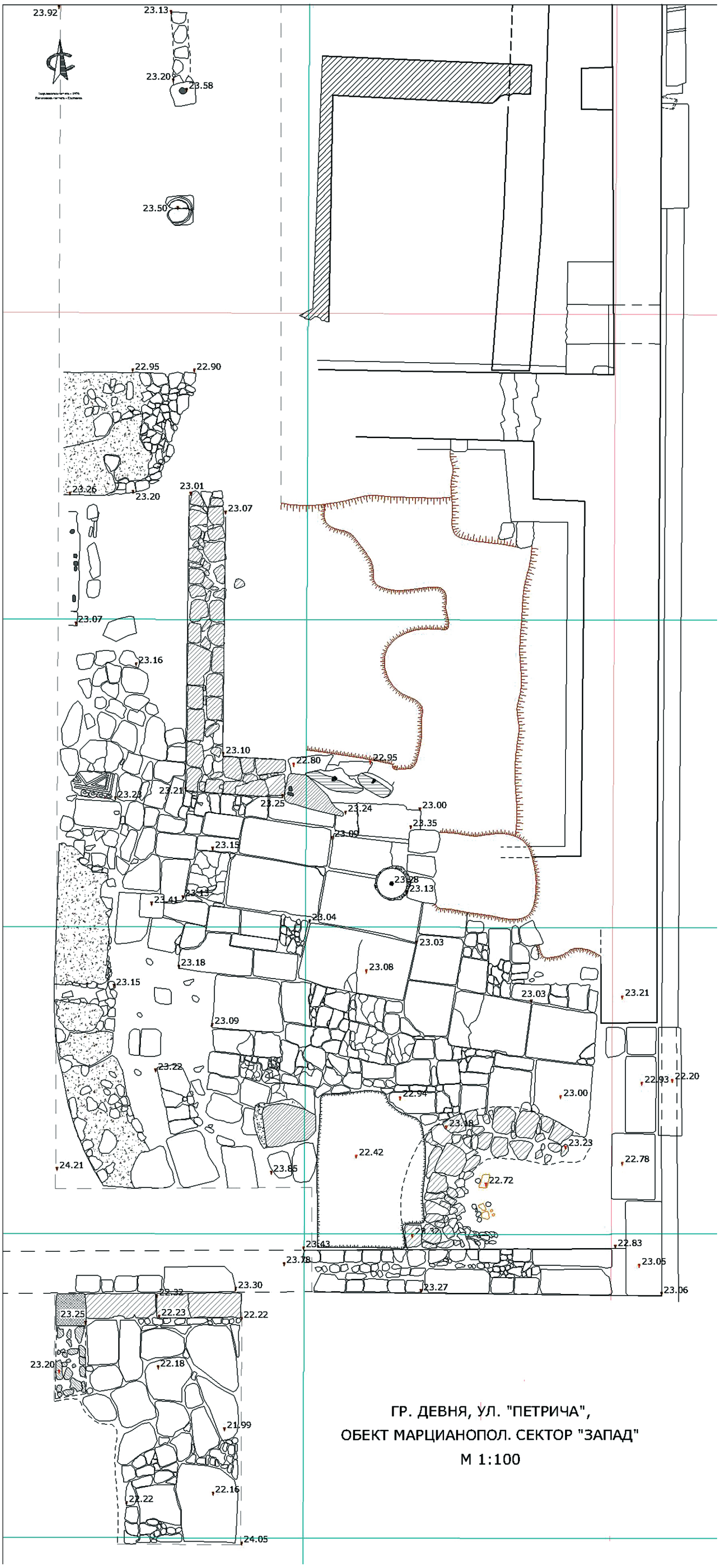

Обр. 1. *План на разкритите структури.*

Fig. 1. Plan of the excavated structures.

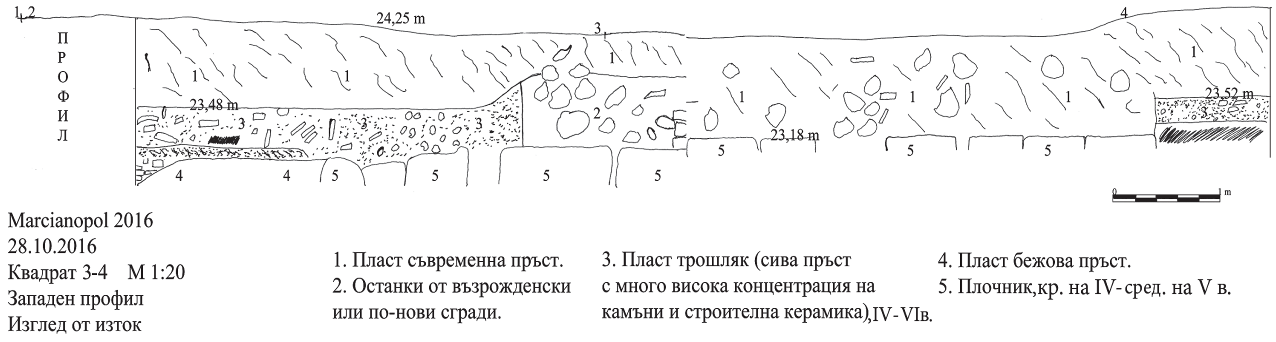

Обр. 2. Западен профил на трети и четвърти квадрати.

Fig. 2. West profile of the third and the fourth square.

Обр. 3. Плочник и югозападен ъгъл на частично запазено помещение.

Fig. 3. Pavement and southwest corner of a partially preserved room.

Литература

Кузов 2010: Х. Кузов. Археологически разкопки в Марцианопол, сектор „Западна инсула“. – В: Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 279–282.

ARCHAEOLOGICAL FIELDWORK IN MARCIANOPOLIS, SECTOR “WEST INSULA”

Hristo Kuzov, Nikolay Rusev

We traced the continuation of the southern *decumanus* to the west, and the exterior face of the south facade of the recently studied insula. The width of the facade is 0.75 m. The curb of street is preserved alongside the exterior face.

To the north, the survey took place in the residential area of the insula (fig. 1), where a part of a floor paved with stones was unearthed (fig. 2). Underneath that level there is a construction from an earlier period, already documented in previous excavations. The stone pavement chronologically corresponds to a room, which southwest corner was documented (fig. 3). The entrance of the room was from the south, where the threshold was discovered. A threshold from another room was partially excavated on the other side of the pavement. The stratigraphy indicates that the pavement and the two rooms functioned from the late 4th to the mid-5th c. AD.

In the southeast corner of the insula was excavated a small dugout, from a later period, situated above the level of the stone pavement. Most likely this pit house was used by Ostrogoths at the end of the third quarter of the 5th c., when they were settled for a while in the city as *foederati*.

№ 27. ХЕРАКЛЕЯ СИНТИКА

Людмил Вагалински

Градът е разположен в местността Рупите край едноименното село (бивше Ширбаново/Мулетарово) в община Петрич[1]. Работихме 38 дни през юни-юли с финансиране от община Петрич и Министерство на културата. Екипът включваше: гл. ас. д-р Иво Д. Чолаков (НАИМ), гл. ас. д-р Сирма Александрова (НАИМ) – заместник-ръководители; Сотир Иванов (ОИМ-Петрич). Геодезично заснемане извърши инж. Атанас Каменаров (София), геофизично – инж. Кирил Велковски (с георадар) и Петър Зидаров (НБУ, с магнитометър), археомагнитно изследване – д-р Деян Лесигярски и Мария Костадинова-Аврамова (НИГГ-БАН), химичен анализ на стъкло – гл. ас. д-р Бойка Златева (Катедра по аналитична химия във Факултета по химия и фармация на СУ), археозоологично изследване - докторант Теодор Тодоров (НАИМ), а археоботанично – доц. д-р Цветана Попова (НАИМ). Извършено бе ортофото заснемане на част от територията на Хераклея (фирма Геодетект). Иван Вайсов (НАИМ) засне с дрон обект 2, на който работихме.

Доразкрихме изцяло късноримската гражданска базилика (обр. 1.1). В нейното С засводено помещение и в рамките на III селищен период функционирала пещ за стъкло (обр. 1.2). Достъпът до трибуната във вписаната апсида ставал по стълбище в Ю засводено помещение (обр. 1.3). Под и едновременно с него е построен масивен колектор (обр. 1.4) за дъждовни и фекални води, извеждани на Ю по каменен канал със същия градеж. Третият селищен период приключил със силно опожаряване между 313 и 355 г. (обр. 2.8). Тази стратиграфска датировка се потвърждава поразително точно от археомагнитната, според която спомената пещ е палена/опалена за последно в интервала 303-354 г.! През следващия IV период (започнал след 355 г.) дневните и подови повърхности са значително повдигнати до 1 м (обр. 2.9), за да се покрият сериозните поражения. Сред тях се открояват масивни мраморни архитектурни елементи (два корниза със скулптирани лъвски глави-водоскоци и един архитрав?) (обр. 1.5, обр. 2.5–7, обр. 3), рухнали непосредствено пред ЮИ ъгъл на базиликата и Ю от новооткрито мраморно стълбище (обр. 1.6, обр. 2.3–4), водещо на Ю към форума. През IV период (след 355 г.) базиликата се използва за стопански нужди. Забелязва се спад в материалната култура на града, продължил до вече документираното мощно земетресение, съсипало го около 400 година – след 388 г. или след 402 г. Втората дата се нуждае от още доказателства. Усилията на хераклейци за живот сред руините завършват през втората четвърт на V век в рамките на последния V селищен период.

Предварителните резултати от химичен анализ на стъкла, открити около пещта, показват високо съдържание на Na_2O, което ги определя като натриеви. За тяхното производство е използва-

[1] Обобщена информация за Хераклея Синтика може да се открие на: www.archaeologia-bulgarica.com
Summarized information about Heraclea Sintica can be found at: www.archaeologia-bulgarica.com

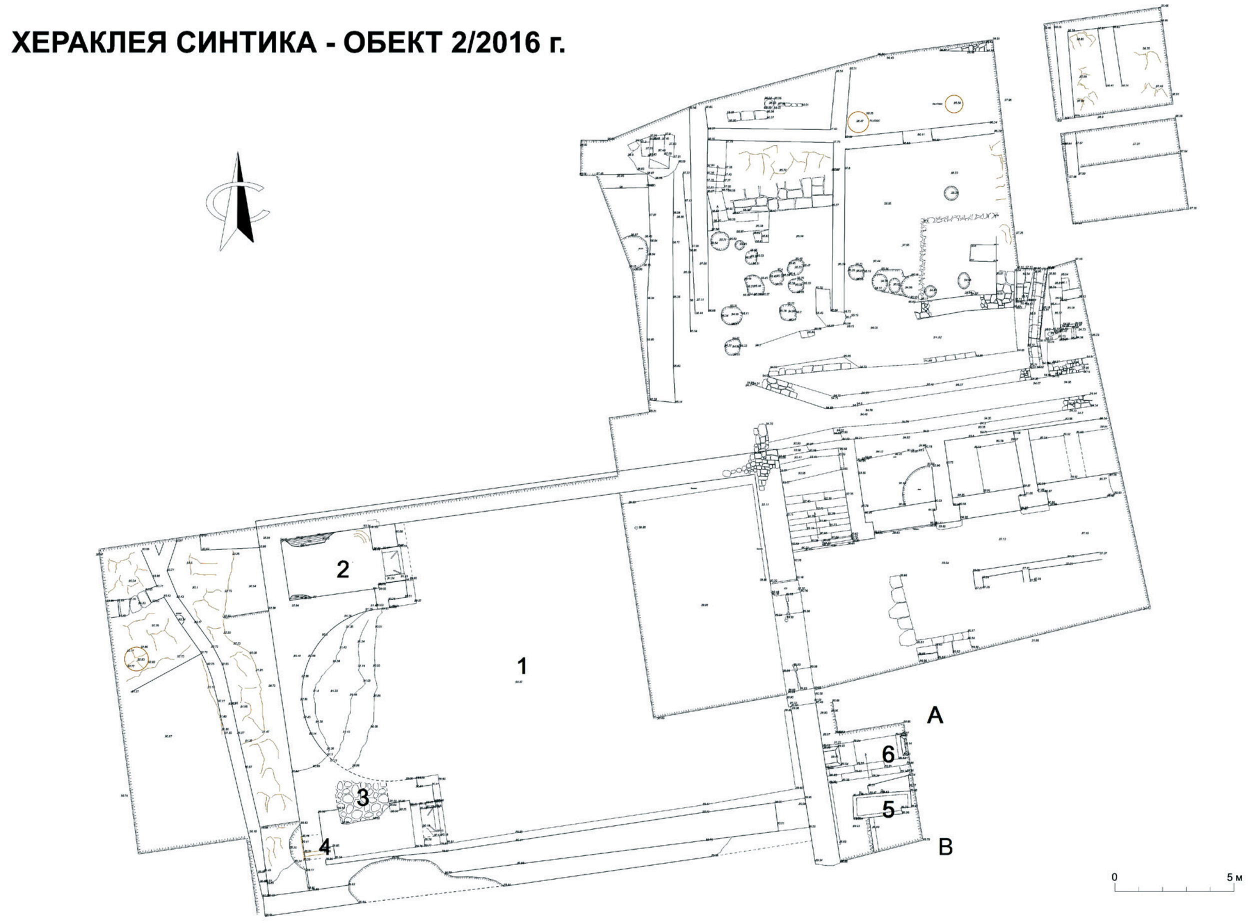

Обр. 1. Хераклея Синтика, обект 2, план (А. Каменаров / Л. Вагалински).

Fig. 1. Heraclea Sintica, site 2, plan (A.Kamenarov / L. Vagalinski).

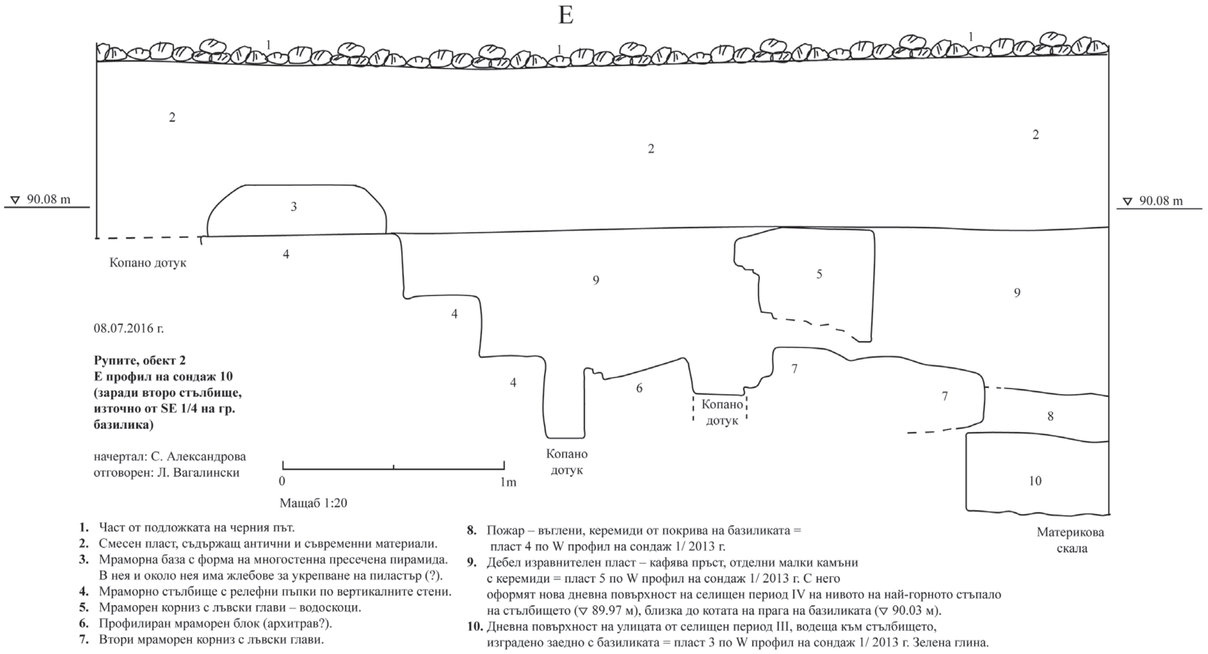

Обр. 2. Хераклея Синтика, източен профил на сондаж заради второто стълбище (С. Александрова / Л. Вагалински); виж фиг. 1 / A – B.

Fig. 2. Heraclea Sintica, eastern cross-section of trench because of the 2nd staircase (S. Alexandrova / L.Vagalinski); see fig. 1 / A – B.

на природна сода, което е типично за римското стъкло от българска територия. Налице е провинциално-римска рецепта, при която частното на M_2O : MO е 2–2.5. От друга страна, едновременното прилагане на обезцветителите пиролузит (MnO_2) и стибнит (Sb_2O_3) е характерно за т. нар. "близкоизточна рецепта".

Сред малко над 2000 фрагмента от животински кости преобладават тези на говедо (Bos taurus), свиня (Sus scrofa) и Овца/Коза (Ovis aries/Capra hircus; с най-много индивиди). Често срещани са кон (Equus caballus), куче (Canis familiaris) и заек (Lepus europaeus). Дивите животни са представени главно от сърна (Capreolus capreolus). Единични са костите от костенурка, котка (Felis catus), риба и мида. Сред птиците преобладават кокошка (Gallus gallus) и по-рядко гъска (Anser anser).

Установени са 5 дървесни вида – дъб, бряст, елша, бял бор и плодни дръвчета (вероятно слива или череша). Преобладава дъбът. Останките от елша и бряст се свързват с влажни места покрай Струма и Струмешница.

Мраморни градежи на базиликата бяха укрепени от Здравка Съботинова (НАИМ).

Комисия на МК определи нови граници и режими на ползване на територията на Хераклея и нейните некрополи.

Обр. 3. Хераклея Синтика, мраморен корниз с водоскоци, скулптирани като лъвски глави (Л. Вагалински).

Fig. 3. Heraclea Sintica, marble cornice with lion's-head gutter-spouts (L. Vagalinski).

HERACLEA SINTICA

Lyudmil Vagalinski

The old Macedonian and Roman city of *Heraclea Sintica* is located by the village of Rupite, district of Petrich in the very SW corner of Bulgaria (see footnote 1).

The whole Late Roman civilian basilica was revealed (fig. 1.1). A glass kiln functioned in its northern vaulted room (fig. 1.2) during its 1st stage (= 3rd settlement period) which was destroyed by a strong fire between AD 313 and AD 355 according to stratigraphic data (fig. 2.8). Archaeomagnetic study confirms completely this date for the last heating of the glass kiln happened between AD 304–354! Marble architectural parts like a cornice with lion's-head gutter-spouts and an architrave (?) collapsed at that time in front of the basilica (fig. 1.5, fig. 2.5-7, fig. 3), and nearby a new discovered marble staircase (fig. 1.6, fig. 2.3-4) that led to the south / to the forum. The basilica was used during the 4th settlement period (it started after AD 355) as a farm and craft building. A certain decline of the city's culture of that time can be observed till the already registered powerful earthquake which demolished Heraclea about AD 400 (t. p. q. AD 388 or AD 402). Last attempts to live in the city (among the ruins) ceased in the 2nd quarter of 5th C AD in the course of the final 5th settlement period.

Cattle (Bos taurus), pig and sheep's/goat (Ovis aries/Capra hircus are the most numerous) bones prevail

among more than 2000 parts of animal remains in these Late Roman contexts. Horse (Equus caballus), dog's (Canis familiaris) and hare (Lepus europaeus) bones were found as well. Deer's (Capreolus capreolus) bones are the main representative of wild animals. A few remains of tortoises, cats (Felis catus), fish and mussels were discovered. Hen (Gallus gallus) and rarely goose (Anser anser) predominate among birds.

According to the chemical analysis, the glass found around the kiln had been produced after the so-called "Roman provincial recipe" while the decolourants MnO_2 and Sb_2O_3 reveal "Near East recipe". The analyzed samples belong to sodium glass which is the most widespread Roman glass in Bulgaria.

Archaeobotanical study reveals oak (it prevailed), elm, alder, white pine-tree and fruit-trees (perhaps plum- or cherry-tree).

Heraclea Sintica was the main settlement of the Middle Struma valley region for over more than 700 years – from the second half of the 4th c. BC till ca. AD 400.

№ 28. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ПАРАКЛИС" В ЕПИСКОПСКИЯ КОМПЛЕКС НА ПАРТИКОПОЛИС (ГРАД САНДАНСКИ)

Владимир Петков, Християна Цонева

В резултат на проучванията бе разкрит наполовина параклисът (обр. 1), последното помещение от раннохристиянския епископски комплекс от периода V–VI в. сл. Хр. Той се намира на запад от наоса на епископската базилика и е разположен между баптистерия и мартириума. Подходът към него е ставал от три входа. Парадният, който е и най-широк, идва от изток през засводен коридор, свързан с притвора. Прагът е мраморен, с ширина 2 м. Вторият вход също е засводен и идва от юг, от баптистерия, с ширина 1,10 м и височина на свода 1,80 м. Третият вход е от север, от страната на мартириума, вграден е в апсидата на помещението. Той е с ширина 0,92 м и разрушен праг, най-вероятно от мрамор.

Обр. 1. Общ изглед към обект „Северен параклис".

Fig. 1. General view of the "Northern Chapel" site.

Параклисът е с размери 11,30 х 6,05 м и е ориентиран в рамките на епископския комплекс в посока север–юг с апсида на север (обр. 2). Градежът е в *opus mixtum*, характерен за периода V–VI в. сл. Хр. Основната част е била засводена с тухлена зидария. Покривната конструкция е била изградена от тегули и имбрици. Помещението е било изградено през последния период от съществуването на комплекса (обр. 3) върху мозаечен под на по-ранно помещение с правоъгълна форма. При така направения градеж в североизточния ъгъл, на изток от апсидата е оформена малка ниша с арковиден отвор към помещението на височина 0,90 м от пода на параклиса. Отново на източната стена е била изградена и полукръгла ниша с размери 1,40 х 0,90 м. Тя е била облицована с мраморни плочи. Плочите са залепени с розова хидрофобна мазилка. Подът на нишата е изграден от мраморни плочи с отвор в източния край на нишата. Засега не е установен отводнителен отвор от него към канализацията на епископската базилика.

Обр. 2. Общ план.

Fig. 2. General plan.

Подът на помещението е с лека денивелация на юг и е застлан с мозайки. Параклисът е бил обмазан с мазилка, а върху силно фрагментираните останки се откриват изографисани стенописи с геометрични мотиви. Открити са и дребни стенописи по деструкциите от падналия свод на помещението. Част от тях наподобяват стенописите в мартириума на епископския комплекс.

Особен интерес представляват откритите мозайки. Те са на площ от 68 кв. м, като впечатляващи са две централни мозаечни пана. Южното е ориентирано в посока изток–запад, вероятно то е главно, но до разкриването и на второто северно пано не можем да го твърдим със сигурност.

Южното мозаечно пано е доминиращо и е с изображение на кантарос, който заема долната половина на паното. Кантаросът е добре изработен, с профилирано тяло и цветове от зелено, кафяво и бяло. Останалата част от паното е заета от излизаща от кантароса лоза, която се вие по рамките на паното, като в горния край е с узрели гроздове, докато в долния те вече са нападали. Паното е било разрушено най-вероятно в края на първия строителен период и преди адаптацията на новото помещение. Разрушените части са над кантароса. Замазани са фино с розова мазилка.

Паното с кантароса е оградено от многобройни мозаечни пана с различни форми и изображения. На изток под кантароса и след мраморния праг е оформено правоъгълно мозаечно пано с геометрични мотиви – ромб в центъра, в който е вписан кръг с флорална украса. Симетрично са оформени правоъгълници в четирите ъгъла на паното. На юг то е ограничено от два бордюра с различна широчина. Външният бордюр се състои от правоъгълни рамки, в които са изобразени стилизирани растения с по три листа. Паната са пет на брой. Те копират паната на изток от кантароса, а в центъра на бордюра е разположено пано с изображение на птица с профил на север, а около него – флорални мотиви.

На запад централното пано отново е заобиколено със същите бордюри, като точно в центъра им е разположено пано с изображение на паун – доминиращ в паното, което е с размери 0,50 х 0,50 м.

Паната са оградени от бордюри в мозаечни украси с геометрични мотиви. Засега са разкрити само източният и южният бордюр.

Обр. 3. Северен сондаж – южен профил.

Fig. 3. Northern trench – southern profile.

ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS OF THE BISHOP'S BASILICA IN SANDANSKI

Vladimir Petkov, Hristina Tsoneva

During the 2016 campaign, approximately half of the chapel, part of the 5th–6th c. AD bishop's complex, has been investigated. It is located to the west of the basilica, between the baptisterium and the martyrion. The chapel was built in *opus mixtum* technique with a north–south axis, apsis to the north; and measuring in total 11.30 by 6.05 m. Its floor, with a slight gradient to the south was covered with mosaics on an area of 68 m^2. The two central mosaic panels are the most impressive, being surrounded with mosaic framework with geometric decoration. The south panel, probably the main one, has been completely investigated. Its main theme is a kantharos representation made of green-, brown- and blue- tesserae. The rest of the panel is decorated with grapes. The panel had probably been destroyed at the end of the first building period of the bishop's complex, before the new adaptation of the premises.

№ 29. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ТРИМАТА МУСКЕТАРИ“ В ГР. САНДАНСКИ

Владимир Петков, Христина Цонева

Археологическите проучвания се проведоха през октомври 2016 г. под сградата, известна със заведението „Тримата мускетари“, което се намира южно от раннохристиянския комплекс, експониран южно от Археологическия музей в града. Както очаквахме, откри се продължението на античната глав-

Обр. 1. Общ изглед на обект „Тримата мускетари“, гр. Сандански.

Fig. 1. General view of the site „The Three Musketeers", town Sandanski.

на улица *cardo maximus* (обр. 1). Новооткритият участък е с дължина от 15 м и заедно с вече разкритата част имаме разкрит участък с дължина от 34 м. Кардото, както е известно в древността, е една от двете главни улици в ортогонално планирания античен град, т.е. с правоъгълна улична система и заедно с *decumanus maximus* са двете главни улици, в чиято пресечна точка е площадът – агората и важните административни сгради. Макар и сравнително тясна, с ширина от 3,80 м (обр. 2), улицата спазва всички изисквания за античното градско планиране. Застлана е с масивни гранитни блокове със средни размери 0,80 х 1,90 м. При предишни сондажни проучвания е установено, че под тях преминава градската канализация. Най-вероятно на запад е бил разположен античният площад, но на по-високо градско ниво. Похвално е отношението на строителния предприемач Драго Делев, който за трети път показва положително отношение при ново строителство и опазване на културното наследство в град Сандански, за което му изказваме специална благодарност.

По протежението на улицата се откриха почти симетрично разположени гранитни блокове, изправени странично до западните зидове на *cardo maximus*, които засега са с неизвестно предназначение. Можем да предположим, че става въпрос за извършване на мащабни строителни дейности по удължаването на уличната мрежа, по време на които е станало унищожаването на града.

Голяма част от античните структури са били разрушени по време на строителството на сградата на „Трима мускетари“, която е строена през 1927 г. (обр. 3). Под нея най-вероятно е имало магазини или жилищни сгради.

Освен улицата, се разкри и завършващият южен участък от стоата, както я определя Теофил Иванов. Част от нея е разкритата паднала и счупена колона с останки от тухлена арка, разположена върху кемпфер. На юг стоата е завършвала с мраморен праг.

На запад от античната улица се разкриха останки в субструкция на две помещения, за съжаление с възможност за проучване на малка площ. Те потвърдиха откритията от преди години, че на запад от *cardo maximus* градът преминава на по-високо ниво, около 1,20 м над нивото на античната улица. По останките може да предположим, че става въпрос или за търговски помещения, или за разполагането на античната агора.

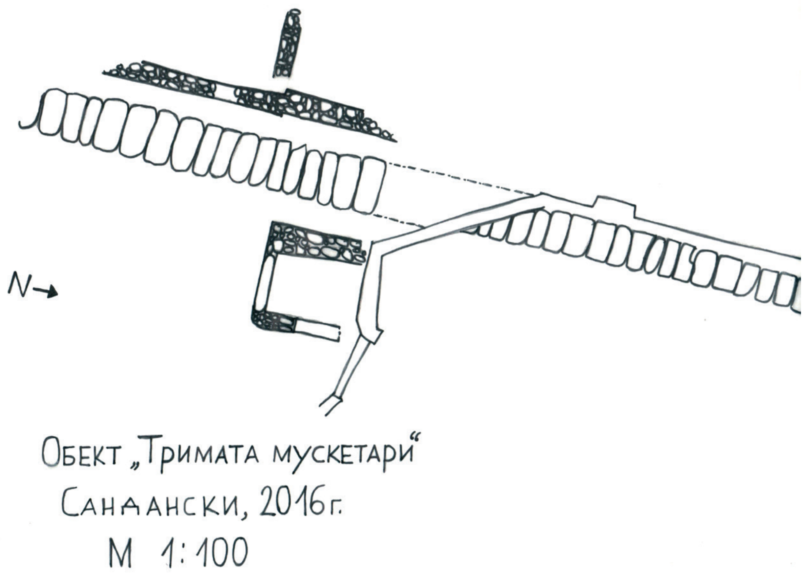

Обр. 2. Общ план на обект „Тримата мускетари“, гр. Сандански.

Fig. 2. Generall plan of site „ The Three Musketeers ", town Sandanski.

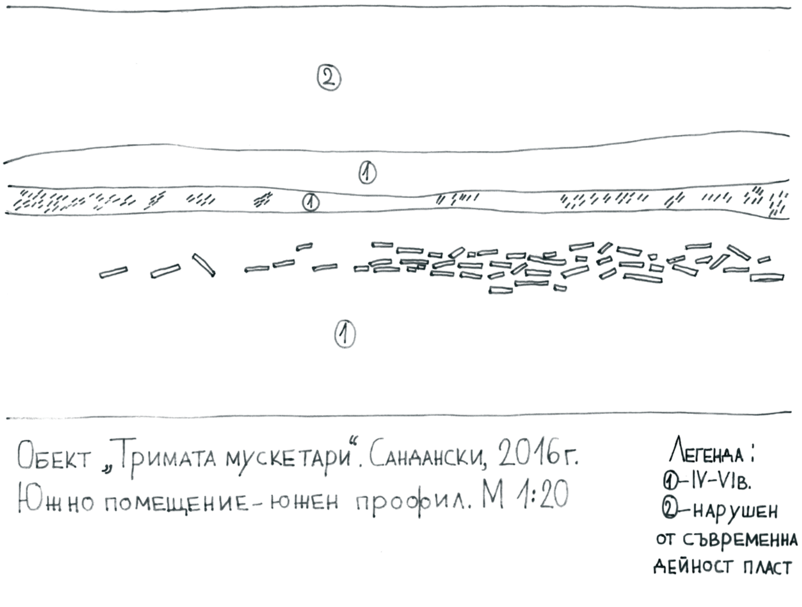

Обр. 3. Южен профил на южното помещение, разкрито западно от cardo maximus.

Fig. 3. South profile of southern room, discovered west of the cardo maximus.

RESCUE EXCAVATIONS OF "THE THREE MUSKETEERS" SITE IN SANDANSKI

Vladimir Petkov, Hristina Tsoneva

The excavation beneath the building known as "The three musketeers" pub, located to the south of the early Christian complex, revealed a new section of the *cardo maximus* of the ancient town. The newly discovered section of the street is 15 m long and 3.80 m wide, constructed of massive granite blocks with average dimensions 1.90 by 0.80 m. Beneath the blocks, the town's sewerage was placed. Probably, to the west of the 2016 excavated area but on a higher level, the agora of the town was situated.

№ 30. СГРАДА 1 В АНТИЧНИЯ И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД НИКОПОЛИС АД НЕСТУМ, С. ГЪРМЕН, ОБЛАСТ БЛАГОЕВГРАД

Маргарита Ваклинова, Цветана Комитова

Проучванията са редовни и финансирани по договор между НАИМ – БАН и Министерство на културата. Програмата предвижда доразкриване и цялостно проучване на терена в югоизточния ъгъл на укрепената в IV в. територия. Тази територия е използвана е между II–XIX в, като се откриват и следи от по-ранни епохи (монети от III–I в. пр. Хр.). Най-забележителният строеж на това място са останките от условно наречената Сграда 1 – голяма перистилна сграда, построена при организацията още на градското пространство през II–III в.

Разкриването на югозападния ъгъл на градската вила – една от задачите на проучванията през 2016 г., установи размерите на пространството, което тя е заемала при първоначалното си построяване – 1024 кв. м (обр. 1). Планът ѝ е правилен квадрат 32 х 32 м, като помещенията са верижно разположени около двор с четири портика и кладенец в центъра. Основни преустройства в плана и обема на сградата са настъпили в западната част, проучвана през тази година. Там централната част е разрушена и е била издигната църковна постройка, а помещенията са били пригодени за нови нужди. Апсидата на църквата и източната стена са легнали върху стилобата на демонтираната западна колонада, като стените на помещението на вилата в центъра на западния ред са били разрушени. Сега под пода на църквата беше проследена източната стена на първоначалното помещение, част от тухления под. Откриха се питоси в северната част и монети на Галерий Максимиан (305–311), Лициний (308–324), Крисп (317–326) и Константин I (307–337). Така помещенията стават 16. Това е широко 7,30 м и вероятно към запад достига до външната стенана сградата – 5,30 м. Данни за промените в помещение 13 към юг има под нивото на настилката на съоръжения, вероятно тук баптистерий, свързан с църквата. Останките дават основание да се предполага, че тук е била първоначално банята на вилата. Очертава се сложна канализационна мрежа, откриват се части от тухли от отоплението, монети и керамика от същото време. Монета на Грациан (367–383) в заравнения пласт под пода на църквата има отношение към времето на преустройствата и реорганизацията на това пространство за религиозни цели. Това изтегля предполагаемата по-рано дата в IV в.

Самото устройство на църковната постройка, освен известните малка апсида и два срещуположни входа към пространството на западния портик, показва и още специфични особености. Директната връзка с останалите части на сградата е извикала необходимостта да бъде изградена напречна стена през цялото пространство. Тя е успоредна на източната стена и на разстояние 6,30 м от нея. В тази стена има вход, широк 1,40 м, с мраморен праг и вероятно оформление с каменна рамка – познато и от други части на строежите в града. Такъв един блок от портал е бил преизползван в някакъв момент в баптистерия. Подът на църквата е бил покрит с мраморни плочи с размери 0,43 х 0,43 м и 0,72 х 0,43м. Така, ако предположим, че църквата е обхващала пространство до западната външна стена в първоначалния обем на сградата, то от това пространство, което е изолирано от достъп към вътрешността, вход в северозападния ъгъл на баптистера, води към притвор, между външната западна стена и преградната стена в църквата. Може да се очаква, че е имало вход от запад през западната стена – предположения, които трябва да бъдат проверени.

Обр. 1. Сграда I – план.

Fig. 1. Building I – plan.

В това помещение на юг от църквата се уточняват размерите – 6,0 х 5,30 м. Достигнато бе до подовото ниво, което е било ползвано до края на VI в, когато сградата и съоръженията са опожарени. Части от покривната конструкция и стените се намират навсякъде именно върху това ниво във всички помещения, разкрити досега в западната част на сградата. По дължина на западната стена на помещение 13 (обр. 2) се разкри зидан постамент, върху който е имало очевидно умивалник – размерите отговарят на този открит до южната стена по-рано. В него е вградена вертикална тръба,

която под наклон излива вода в плитък басейн, ограден с мраморни плочки и с под от тухли. Досега в сградата са открити на различни места четири такива. В насипа върху него бе намерена правоъгълна мраморна маса и части от други детайли, а по-нататък преизползван мраморен блок от рамка на вход, поставен хоризонтално върху материали от разрушения и натрошени архитектурни детайли, сред които мраморна олтарна преградна плоча от тип, характерен за втората половина на V – началото на VI в. Ограден е с изправени мраморни плочи. Подът е настлан с камък, а под него минава зидан канал. Плиткият басейн в югоизточния ъгъл на помещението може би е мястото, където е била монтирана мраморната вана с текст от псалтира на дъното, открита през 2015 г. Размерите им си схождат. Към север от църквата в тясно помещение (под № 14) се проследява падането на покрива при пожара и рухването на стените върху каменния под, затрупали питос, още други съдове, предмети и монети и няколко на брой екзагии – картина, предложена още през 2015 г.

Стените и насипите са изравнени на 0,75 м от съвременната повърхност (обр. 3) и се очертава пласт от Средновековието, в който се виждат вкопани през различно време пет големи ями. В тях находките са доста оскъдни, но между тях има и монети на Константин VII (913–959), които бележат възстановяването на живота в Никополис и особено времето на неговата активност през Средновековието – с монета от клас A/3 (1030–1035) на анонимното византийско монетосечене. Дъната на ямите достигат на дълбочина до 2,50 м от повърхността и дълбоко пробиват античния пласт. В югозападната част на сградата напластяванията и характерът на находките вече три години показват активно ползване през средновековието между началото на X и края на XII в. Предметите са свързани с бита, а стените са сравнително ниско изрязани, като средновековният пласт достига до 1,75 м дълбочина от повърхността.

Обр. 2. Сектори от западната част на сграда I, проучени през 2016 г.

Fig. 2. Sectors from the western part of Building I, excavated in 2016.

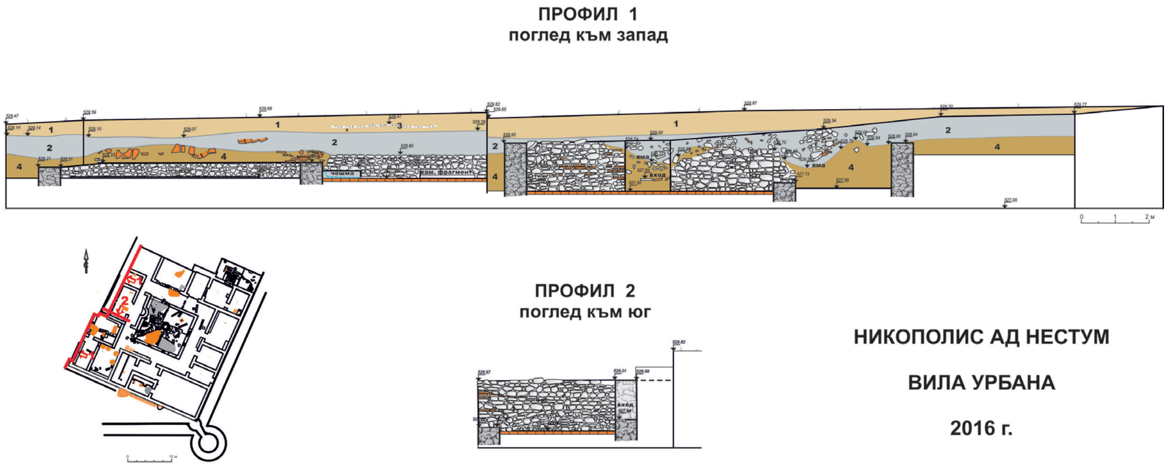

Обр. 3. Сграда I – профил 1 (западен): 1. Хумусен пласт с примеси от насипни материали (дребни фрагменти камъни, хоросан и строителна керамика); 2. Сива/сиво-кафява сбита пръст с отделни фрагменти хоросан и строителна керамика, X–XII в.; 3. Хоросан; 4. Деструкции – камъни и строителна керамика, V–VI в.

Fig. 3. Building I – cross-section 1 (western): 1. Top soil with mixed materials (small stone fragments, mortar and clay bricks); 2.Gray/gray-brown compact layer mixed with fragments of mortar and clay bricks, 10th–12th c. AD; 3. Mortar layer; 4.Layer of destructions – stones and clay bricks, 5th–6th c. AD.

THE ANCIENT CITY OF *NICOPOLIS AD NESTUM* – BUILDING I, THE VILLAGE OF GARMEN, BLAGOEVGRAD MUNICIPALITY

Margarita Vaklinova, Tsvetana Komitova

Building I is situated on an area of 1024 m^2 and features a peristyle plan, with an inner courtyard, 16 premises and an entrance formed with propylaea. In the 5th c. AD a chapel and a baptistery were erected over the west part of Building I.

Below the floor of the church, remains of a premise were found. The church was divided into western and eastern parts by a wall which had an entrance (1.40 m width) and a marble threshold. In that way, a certain interior was formed which left the eastern part isolated, and the western part connected by another entrance to the baptistery to the south (premise 13).

The baptistery was built over parts of the ruins of the bath that belonged to the Roman villa. A complicated system of water piping, drains and other structures were excavated under the ruins.

On the floor of premise 14 there were charred beams from the collapsed roof construction, tiles and parts of the walls which had smashed a pithos and a big flat vessel, ceramics and coins from the 5th c. AD.

Waste pits from the 10th–12th c. AD were dug into the above mentioned destructions.

№ 31. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В СЕВЕРНАТА ПОЛОВИНА НА ПЛОЩАД „СВ. НЕДЕЛЯ“ – ГР. СОФИЯ, ПРЕЗ 2016 г.

Веселка Кацарова, Снежана Горянова, Александър Станев

Археологическите проучвания се провеждат по проект, финансиран от програма „Култура“ на Столична община, във връзка с предстоящо преустройство на пространството около църквата „Св. Неделя“. Основна цел през новия сезон бе, чрез разширяване на площта за проучване в източна и южна посока, да се разкрие по-голяма част от античната сграда, чиито североизточен ъгъл и част от северната фасада бяха разкрити през 2015 г. (Кацарова и др. 2016, 549–553).

Общата площ на терена, в който се извършват проучвания, е 700 кв. м.

В източното и южното разширение на обекта се разкриха архитектурни останки от възрожденската епоха. Това са основите на три мазета на сгради от XVII–XIX в. Те имат еднолицеви зидове, изградени от камъни и тухли в т. нар. „клетъчен“ градеж. Запазени са с височина над подовите им нива между 0,80 м и 1,20 м. Единствено мазе № 2 е проучено изцяло. То има две помещения, по-малкото от които е с под от каменни плочи. Размерите на помещение № 1 са 4,25 м (И–З) х 5,80 м (С–Ю), а на помещение № 2 – 2,40 м (И–З) х 5,40 м (С–Ю). Основите на мазе № 2 застъпват и разрушават частично зидове от античната сграда. Другите две мазета не са разкрити напълно, тъй като части от тях попадат извън границите на проучваната площ. Мазе № 1 е вкопано в източната част на помещение № 1 от античната сграда, така че е разрушило неговия североизточен ъгъл и подовото му ниво от розов хоросан. В площта между мазе № 1 и мазе № 2 са открити трасетата на 5 глинени водопровода. Те са били положени под ходовото ниво на улица с посока ЮИ–СЗ и широчина 5,90 м, разделяща двете сгради.

От османската и възрожденската епоха датират 14 сметни ями и два гроба.

На античната и късноантичната епоха принадлежат останките на сграда № 1. Проучени са части от три помещения, регистрирани в предходния сезон и са разкрити и документирани три нови помещения. Изясни се, че първоначалният план на североизточната част от сграда № 1 е включвал 4 верижно подредени помещения, разположени източно от масивен зид с посока север–юг (обр. 1). Източните помещения са имали приблизително квадратен план и сходни размери (6,60 х 5,80 м; 6,70 х 5,80 м; 6,75 х 5,80 м). Зидовете им са широки по 0,85 м и са изградени от камъни и тухли в *opus mixtum*. Западно от масивния зид е била изградена голяма зала с широчина 17,40 м (С–Ю) и максимално разкрита дължина 11,10 м (И–З). Тя е била разделена на три части посредством стилобати широки по 1,10 м. Северната и южната части на залата са завършвали от изток с по една полукръгла ниша, оформена с тухли в масивния зид. Успоредно на южната стена е изграден канал от големи варовикови блокове,

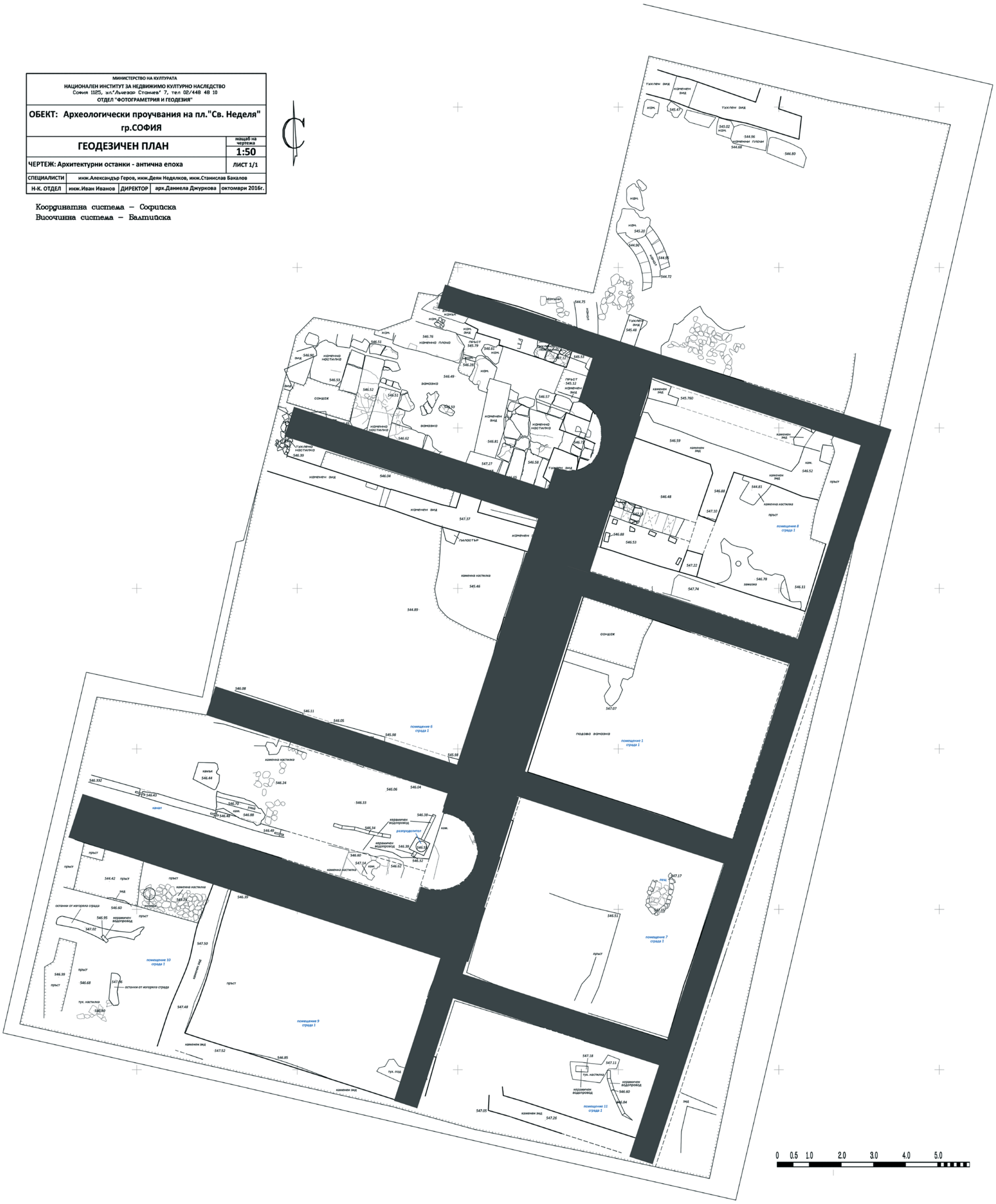

Обр. 1. План на североизточната част от сграда № 1 през първи строителен период.

Fig. 1. Plan of the north-eastern part of building No. 1 – first construction phase.

захванати с железни скоби. Дъното на канала е от хоризонтално поставени тухли, а дълбочината му е 2,11 м.

Сградата е изградена през втората половина на II–началото на III в. и е доживяла до края на VI–началото на VII в., като е преживяла редица преустройства и ремонти. Източната ѝ фасада, обърната към *cardo maximus*, е открита през 50-те години на XX в. при археологическите проучвания в участъка под хотел „Балкан“ – т. нар. „Сграда VI“ (Иванов, Бобчев 1964, 43–49).

В последната четвърт на III–началото на IV в. сграда № 1 преживява сериозни преустройства. Изградени са зидове, дублиращи трасетата на разрушени по-стари, други зидове са заравнени до новите подови нива в част от помещенията. Подът в страничните части на голямата зала е бил повдигнат с блокаж от камъни и пясък, а цялото помещение е покрито с настилка от големи каменни плочи с приблизително правоъгълна форма. То вероятно е било оформено като двор или открито пространство. Успоредно на канала са били поставени каменни улеи за атмосферни води, преработени от корнизи.

По-голямата част от разкритата площ на сградата е изследвана до подовите нива в помещенията от V в. По това време масивният зид с посока С–Ю е стеснен, като част от западното му лице е съборено, а във височина е надграден с по-малка дебелина. В две от североизточните помещения е била изградена хипокаустна инсталация със зидани тухлени колонки. Каменната настилка е замазана с розов хоросан. Със същия хоросан е бил покрит и подът в помещения № 1 и № 8 от източната редица. Подовите нива в останалите помещения са от трамбована пръст. В едно от южните помещения (обр.

Обр. 2. Помещение № 10 със следи от пожар.

Fig. 2. Room No. 10 – view of the area with traces of fire.

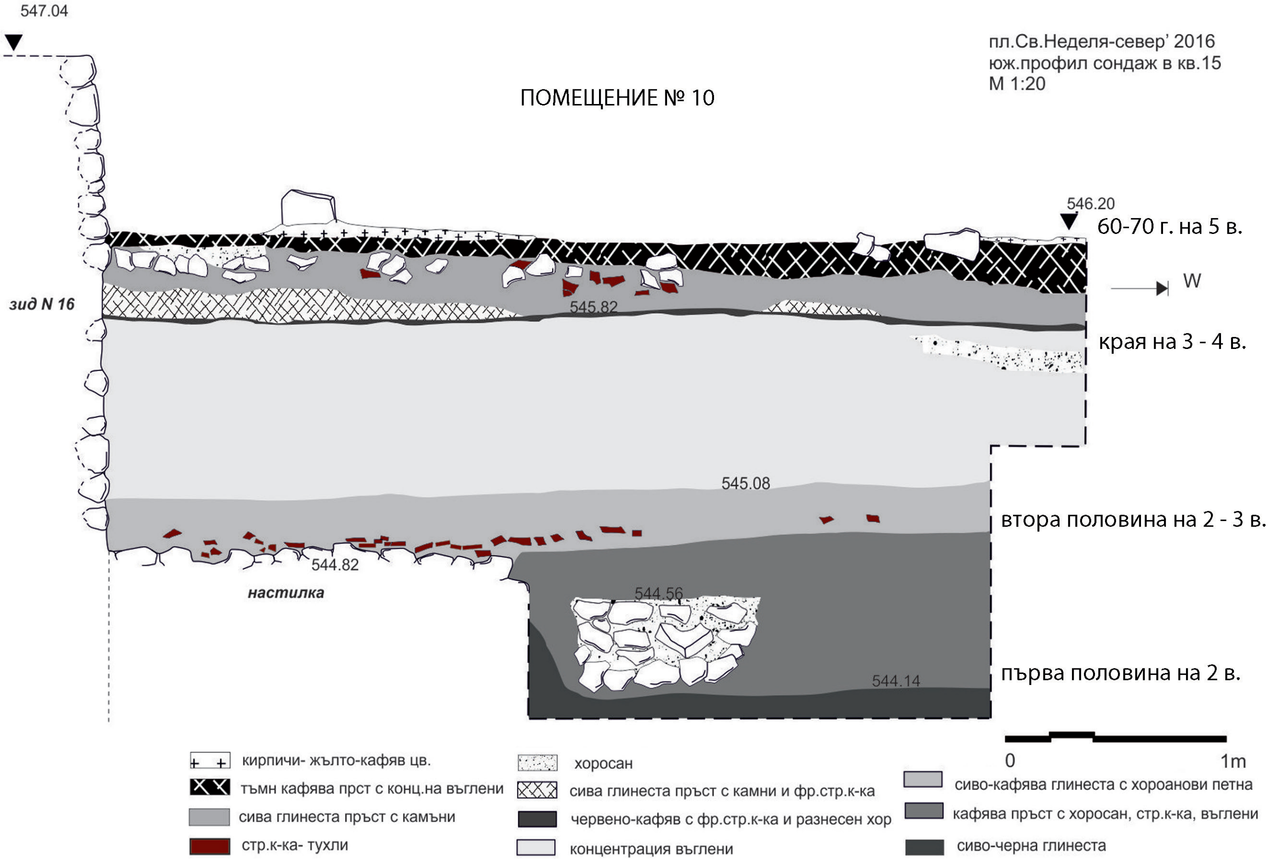

Обр. 3. Стратиграфски профил в сондаж в помещение № 10.

Fig. 2. Cross-section of the stratigraphic layers in a trench in room No. 10.

2) е документиран пласт с деструкции и следи от силен пожар, в който са изгорели цели керамични съдове и чували със зърнени и бобови култури (пшеница, ръж, грах и леща). Намерените пръснати върху пода на помещението над 500 монети са с горна хронологическа граница управлението на император Лъв I (457–474).

Според откритите находки, сграда № 1 е продължила да функционира поне до края на VI в., но най-късните ѝ подови нива не са запазени.

В три сондажа е достигнато нивото на стерилната пръст (обр. 3). Установената дебелина на културния пласт е 3,50 м. Най-ранните археологически останки на обекта се отнасят към римската епоха (първата половина на II в.) и представляват частично разкрити градежи от камъни и бял, песъклив хоросан, както и такива от кирпичи и дърво с покритие от керемиди. Тъй като попадат под стратиграфски профили или под по-късни зидове и подови нива, характерът и планировката на тези градежи не са изяснени напълно на този етап.

Литература

Иванов, Бобчев 1964: Т. Иванов, С. Бобчев. Разкопки върху площта на хотел „Балкан“ в центъра на София през 1952–1953 г. – В: Т. Герасимов (ред.) Сердика. Археологически материали и проучвания, Т. I. София, 1964, 9–76.

Кацарова и др. 2016: В. Кацарова, С. Горянова, А. Станев. Археологически проучвания на обект „Форумът на Сердика“ – площад „Св. Неделя“, гр. София. – В: Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 549–553.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT THE NORTHERN PART OF SVETA NEDELYA SQUARE, SOFIA, 2016

Vesselka Katsarova, Snezhana Goryanova, Alexander Stanev

The archaeological excavations cover an area of 700 m^2.

Three cellars dated to the National Revival period (17th–19th c.) have been excavated. Their foundations have destroyed part of the walls of an antique building. Five water mains of ceramic pipes have been found between two of the cellars. They are located under the walking level of a street 5.90 m wide and SE–NW oriented.

The remains of a building (№ 1) occupying the larger part of the excavated area are dated to antiquity. Four rooms aligned with each other have been discovered in its NE part (fig. 1). A large three-partial hall with two semi-round niches is situated to the west of those. Building № 1 was built in the second half of the 2nd–the early 3rd c. and survived until the late 6th–the early 7th c. The larger part of the building has been excavated down to the 5th c. floor levels. In one of the rooms (fig. 2), a layer showing signs of a strong fire has been documented; it is dated to the 460s – 470s.

The sterile soil was reached in a few test trenches (fig. 3). The earliest documented remains are dated to the Roman period.

№ 32. ЗАПАДНАТА ПОРТА НА СЕРДИКА

Илиана Борисова-Кацарова, Александър Станев

Спасителното археологическото проучване през 2016 г. беше проведено във връзка с изпълнението на проект за консервация, реставрация и експониране на Археологически парк „Западна порта на Сердика“. Чрез сондажи бяха проучени участъци, подлежащи на дейности по проекта.

Сондаж западно от петоъгълната кула за изграждане на отводнителна шахта (кв. I3–I4). Тук културният пласт е нарушен още преди първото проучване на обекта (1973–1980 г.). Теренът е вторично засипан с големи камъни и строителни отпадъци с дебелина до 1,20 м. Под него е проучен пласт от римската епоха, в който бяха открити следи от широка траншея (С–Ю), запълнена с речна

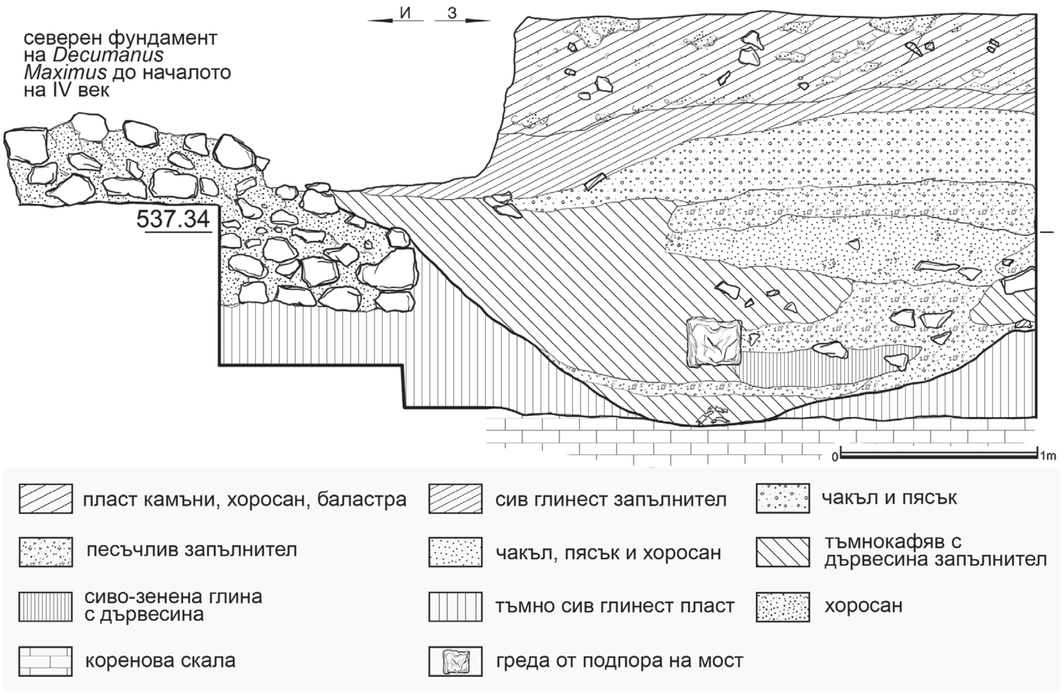

Обр. 1. Кв. J3 южен профил (крепостен ров).

Fig. 1. Sq. J3 southern section (the ditch).

баластра, примесена с керамика и предмети от бита с датировка II–IV в. Траншеята е вкопана в културен пласт, който може да се отнесе до средата на II в. и следва да бъде интерпретирана като дренажно съоръжение за противодействие на атмосферни и/или подпочвени води. Към по-ранния културен пласт принадлежи и зид с посока И–З, свързан с ходово ниво от фрагменти битова керамика и следи от дървени конструкции.

Сондаж за проверка наличието на ров пред крепостната стена (кв. J 3). Потвърдено беше наличието на широко около 5 м и дълбоко около 2 м вкопаване, успоредно на крепостната стена (обр. 1). При оформянето му е нарушена по-ранната улица (*decumanus*), свързана с изграждането на първата крепостна стена и вероятно функционирала до началото на IV в. На 10 м западно от портата, във вкопаването, беше разкрита масивна конструкция от дървен пилон, стъпил върху дебела греда с четириъгълно сечение, положена върху преупотребен архитектурен детайл (обр. 2). Това най-вероятно е част от подпора за мост през крепостния ров в участъка пред градската порта. Дървесината е в добро състояние, но по-голямата част от конструкцията остава в непроучен участък в южна посока[1]. В сондаж в кв. J5–J6/I5–I6 беше регистрирана цялата запазена ширина на вкопаването.

В кв. J6, на кота 536.82, е регистриран участък от здраво споен и трамбован чакъл. Не е изключено това да е част от улица от първата половина на II в., но участъкът е твърде малък (1 х 1,5 м), за да сме сигурни.

В кв. F5/G5 беше установено, че субструкцията на крепостната стена пресича зид с посока И–З, датиран във времето преди построяването на първата крепостна стена. На това място има втори банкет (кота 537.19 – около 3 м под цокълните блокове и първия банкет, маркиращи субструкцията), вероятно към края на основите, които продължават в дълбочина, но чиято реална дълбочина не беше установена, поради подпочвената вода.

В кв. H9 беше заложен сондаж с цел регистриране на структури между крепостната стена и протейхизмата. Тук съвременните нарушения са с дебелина до 1,20 м. Под тях има пласт с деструкции, следи от стенни мазилки с цветна украса и декоративни профилирани хоросанови детайли. Аналогични са открити в кв. I8 (2014 г.) и кв. C11, датирани до средата на II в. В източния профил на сондажа беше регистриран зид с посока С–Ю, на който принадлежат споменатите деструкции.

След отстраняване на деструкциите от ул. „Г. Вашингтон“, пропаднала в границите на обекта

[1] От дървесината бяха взети проби, обработени от Д. Димитров, Институт за гората – БАН и Н. Зафиров, Лесотехнически университет, София. Дървесината е определена като представител на семейство Букови, род Дъб, секция Цероидни дъбове, вид Цер.

Обр. 2. Дървена подпора за мост през крепостния ров (поглед от изток).

Fig. 2. A wooden support of a bridge over the ditch (view from east).

през март 2016 г., беше установено, че каменните и тухлени настилки (V–VI в.) са пострадали само в западната си периферия. В последствие те бяха демонтирани, за да бъде извършено укрепването на улицата с вертикални стоманени пилоти. Настилките са възстановени на първоначалното им място, но са експонирани на по-висока кота. Под каменната настилка в кв. C3–C4 бяха документирани следи от по-ранна настилка от бипедални тухли (+539. 64).

При прокопаване на траншея за полагане на тръби, свързващи отводнителните шахти, западно от върха на петоъгълната кула към портата и триъгълната кула на СИ, бяха регистрирани следи от още два зида с посока И–З (кв. I5, G10) и един с посока С–Ю (кв. G9) с датировка преди средата на II в.

При оформяне на експозиционното ниво и пренареждане на уличната настилка, в СИ част на обекта беше допроучена античната канализация. Бяха проучени участъци от четири канала, функционирали последователно или синхронно в периода II–VII в.

Decumanus maximus. Настилката от големи каменни плочи беше демонтирана, за да бъде укрепен каналът под улицата и да се направи нова подложка за плочите. Проучването установи наличието на четири каменни улични настилки в дълбочина (II–IV в., IV(?)–V в., V–VI в. и VI в.) и приемственост на трасето на канала под улиците. Каналът, в последния етап от неговото функциониране – VI в., в участък с дължина около 10 м до портата, е изграден изцяло от преупотребени масивни строителни елементи и е с дълбочина от 1,20–1,50 м.

Тухлената структура, преграждаща входното пространство на портата (кв.F1/G1) е била част от повдигане на терена в района на портата. В северната част на входното пространство, като част от тухления градеж, е бил изграден канал от преупотребени строителни материали, който да отвежда отпадните води към намиращия се вече с 1 м по-ниско канал.

След вдигането на плочите от уличната настилка в пространството на портата, беше документирано отклонение на канала на СИ, което се проследява и извън портата. По-ранният канал в този участък е унищожен. Настилката от по-ранната улица (до IV в.) е използвана като дъно от канала от VI в. (обр. 3).

Във връзка с реставрацията на крепостната стена, археологическото проучване продължи в участъка на т. нар. „пробив“ в стената. Вероятно от това място е добиван строителен материал за по-късни строежи, включително през османския период. Установено беше наличието на банкет от вътрешната и от външната страна на ранната стена (+538.00). Основите на втората крепостна стена стъпват върху него.

Частично археологическо проучване беше проведено и в кв. C6 и D6. В участък с размери 2,70 х 2,80 м е запазена настилка в *opus signinum*. В един участък настилката е нарушена и там е положен преупотребен абак. Под и около него бяха открити голямо количество тесери и парчета от подова

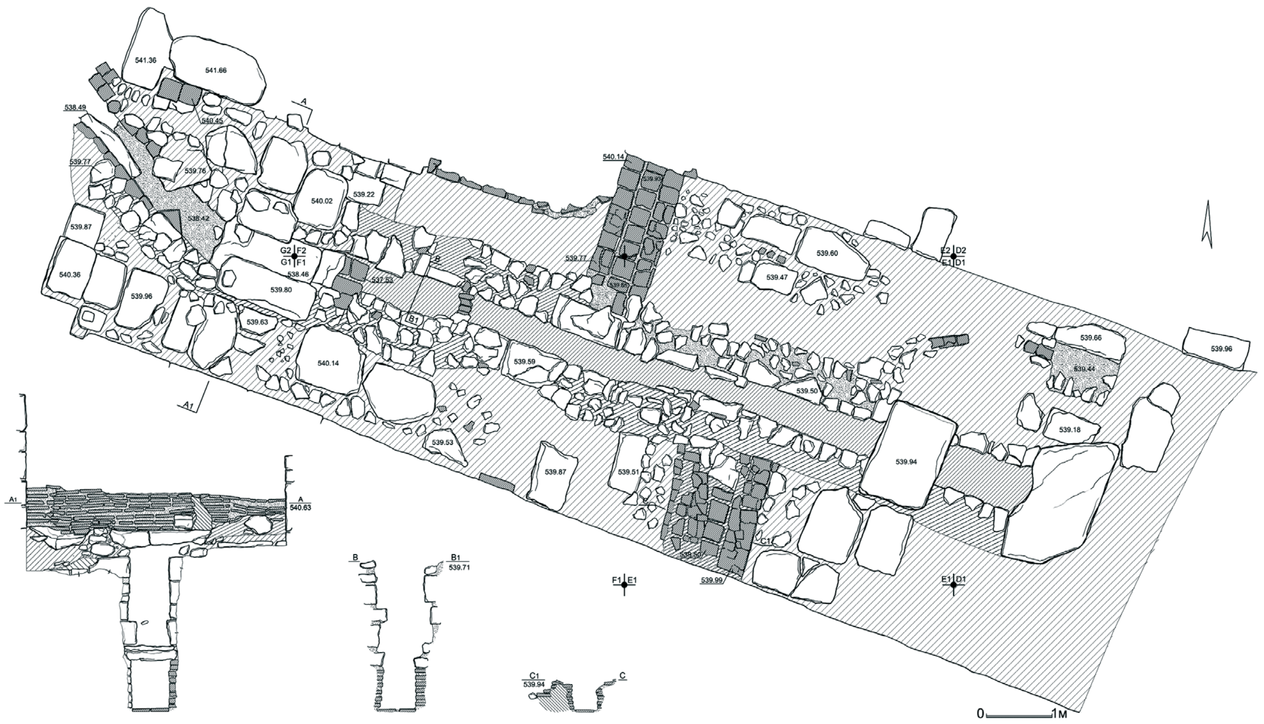

Обр. 3. Канал под decumanus maximus (VI в.).

Fig. 3. Sewer under the decumanus maximus (6th c. AD).

мозайка с оцветяване в бяло, жълто, гълъбово сиво/синьо. Вероятно в този участък е имало мозаечен под, разрушен при оформянето на настилката в *opus signinum*. Монетите, открити в подложката ѝ, датират от V в.

THE WESTERN GATE OF *SERDICA*

Iliana Borisova-Katsarova, Alexander Stanev

In 2106, the presence of a ditch in front of the city walls was confirmed; apparently it functioned in the 4th c. (fig. 1). A wooden support of a bridge over the ditch was found *in situ* (fig. 2).

Remains of seven walls were documented between the city wall and the *proteichisma*, and they probably date to the time preceding the construction of the city walls (i.e. the second half of the 2nd c.).

The drain under *decumanus maximus* has functioned without interruption, but with certain transformations, during the period from the second half of 2nd until the 6th c. In the last reconstruction in the 6th c., the last 10 meters of the drain were built entirely of reused structural elements and were diverted to the NE at the entrance of the gate (fig. 3).

There were traces of four successive pavements of the *decumanus maximus*, dated respectively in the second half of the 2nd to the 4th c., the 5th c., from the 5th to the 6th c. and the 6th c. AD.

№ 33. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ТЕРМАЛЕН КОМПЛЕКС В ДИОКЛЕЦИАНОПОЛИС“ (НАР ХИСАРЯ), ОБЩИНА ХИСАРЯ, ПРЕЗ 2016 г.

Митко Маджаров, Димитринка Танчева, Мирослав Маджаров

Археологическите разкопки на термалния комплекс в Диоклецианополис през 2016 г. имаха за цел:

1. Да се установи широчината на калдариум № 1 и съответно широчината на разположения в него басейн.

Обр. 1. План на термалния комплекс с обозначен калдариум № 1 и работния сектор в него.

Fig. 1. Plan of the thermal complex with caldarium No. 1 indicated and the excavated sector within it marked.

2. Да се направи, където е възможно, стратиграфски профил в калдариум № 1.

3. Да се прочисти, доколкото е възможно, канализационната система на термите.

За постигането на първите две цели работата се съсредоточи в СЗ част на калдариум № 1 (обр. 1). Това е единственото място, което позволява разширение на проучваната в калдариума площ в посока запад за разкриването на крайния западен зид на термите. В направения стратиграфския профил много добре са очертани културнитенапластявания (обр. 2). Профилът е с обща височина 3,30 м. Най-долният пласт, който започва от ниво тухлен под на калдариума, се състои от черна тинеста пръст, примесена с малко по количество средни камъни. Над него следва пласт, наситен с големи паднали от зидарията камъни, примесени с хоросан. В третия пласт преобладават едри тухли от падналите покривни сводове и сравнително голямо количество хоросан. Следва един по-тънък пласт, състоящ се от подребни камъни и пръст, над който е очертан пласт от пясък, положен при трасирането на съвременна канализация. Най-отгоре се намира пласт, състоящ се от сива пръст, в която се откриват и строителни материали от ново време, насипани при направата на съвременните паркови алеи.

По време на изкопните работи бяха разкрити редица съвременни електрически и ВиК комуникации, които сериозно затрудниха археологическите разкопки. При разчистването на срутилата се, в резултат на непрекъснатата влага, земна маса се достигна до зид с посока С–Ю, който впоследствие се оказа крайният западен зид на термите. Това даде за първи път възможност да се установи точно и широчината на калдариум № 1, която е 11,50 м, а оттам и широчината на целия термален комплекс – 30,85 м.

При разчистването на пода на калдариума беше разкрита и западната страна на разположения в това помещение басейн. По този начин бяха установени и точни размери на басейна: дължина – 12,10 м, широчина – 8,30 м и дълбочина – 1,50 м.

Изцяло беше разкрит и крайният северен зид на калдариум № 1 западно от входа към съседно-

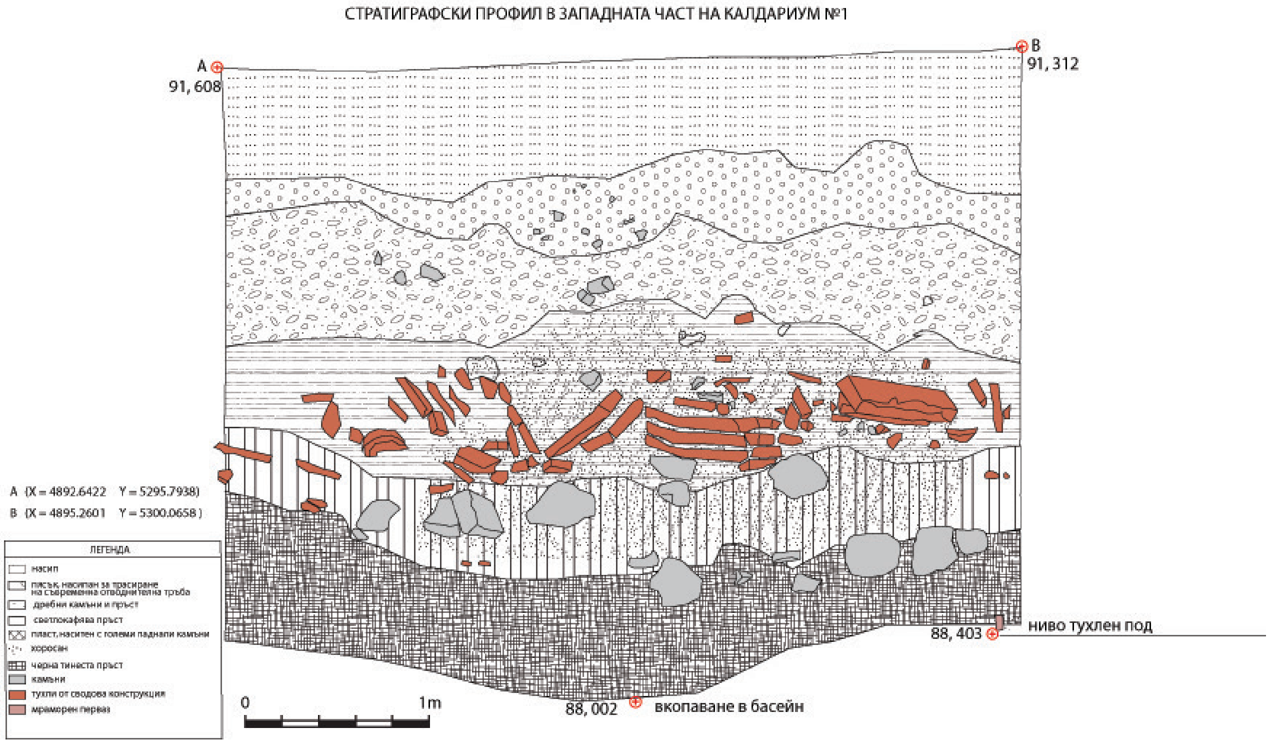

Обр. 2. Стратиграфски профил в работния сектор на калдариум № 1.

Fig. 2. Stratigraphic profile in the excavated sector of caldarium No. 1.

то северно помещение. Суперструкцията на зида е запазена до 2,30 м и е изпълнена от ломени камъни, споени с хоросан с примес на натрошена тухла. В средата на зида е оформен тухлен свод, чийто зенит отстои от пода на калдариума на височина 1 м. Пространството под свода допълнително е зазидано. Същият свод, със зазидано под него пространство, е документиран и на северния зид, източно от входа. Очевидно в случая се касае до симетрично разположени на северната страна на калдариума декоративни ниши, които в по-късно време са били зазидани и измазани с дебела мазилка.

Обр. 3. Част от водната пътека в СЗ ъгъл на калдариум № 1.

Fig. 3. Part of the shallow water channel in the NW corner of caldarium No. 1.

В дълбочина работното пространство е разчистено до подово ниво. Разкрити са мраморните первази на северния и западния зидове на калдариума и няколко *in situ* запазени плочи от мраморната подова настилка. В СЗ ъгъл на басейна е открит сектор от тухлен праг с височина 10 см. Пространството между прага и мраморния перваз, което е широко 0,95 м, е било оформено като своеобразна пътека около целия басейн.

В СЗ ъгъл на калдариум № 1 на нивото на мраморния перваз е открита глинена тръба, която пресича цялата дебелина на зида и се отправя в посока север, към минералния извор. Водата от тази тръба се е изливала в гореспоменатата пътека, която по този начин е била постоянно пълна с течаща минерална вода и е имала хигиенна функция преди ползването на чистия минерален басейн (обр. 3).

По изпълнението на третата основна задача: прочистване на канализационната система на тер-

мите беше изчистена от калта видимата част от канала, в който се изливат и днес водите от басейните на калдариум № 2. Дълбочината на канала до свода е 1,10 м. Дъното му е покрито с тухли.

По време на археологическите разкопки бяха открити малко находки: една силно корозирала бронзова римска монета, която е трудно да бъде определена и няколко фрагмента от съдове – фина римска керамика (II–III в.). Находките са намерени при разчистването на отточния канал.

Резултатите от археологическите разкопки на термите в Диоклецианополис установиха трасето на крайния западен зид на комплекса и точните размери на калдариум № 1. Беше допълнен и уточнен планът на термите от I-ви строителен период, който се отнася към средата на II в. Тогава термите са изпълнявали функцията и на нимфеум. Твърде вероятно е в двете ниши, разположени на северния зид на калдариум № 1 да са стояли оброчни релефи на нимфите. Установено беше наличието на водна пътека около басейна в калдариум № 1, която е била изградена от хигиенни съображения за ползването преди влизането в минералния басейн. Бяха установени също и точните размери на басейна в калдариум № 1.

Комплексният анализ на резултатите от досегашните археологически проучвания на термалния комплекс на Диоклецианополис даде възможност за първи път да се направи сравнително достоверна реконструкция на вътрешните обеми на разкритите помещения и наличните в тях съоръжения.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT THE SITE "THERMAL COMPLEX IN *DIOCLETIANOPOLIS*", HISARYA, IN 2016

Mitko Madzharov, Dimitrinka Tancheva, Miroslav Madzharov

The results of the archaeological excavations of the *thermae* in *Diocletianopolis* in 2016 have outlined the western wall of the complex and the precise proportions of *caldarium* № 1. The detailed plan of the thermae from the 1st building period dating to the mid-2nd c. AD (fig. 1) has been clarified and the dimensions of the building defined more accurately. At that time, the thermae served as a *nymphaeum*, too. The stratigraphic cross-section in the NW part of *caldarium* № 1, with a height of 3.30 m, consists of six layers (fig. 2). The presence of a shallow water channel around the pool in *caldarium* № 1 has been established. It served as a hygienic barrier before entering the mineral pool (fig. 3). The precise measures of the pool in *caldarium* № 1 have also been defined.

The complex analysis of the results from the archaeological excavations conducted so far at the thermal complex of *Diocletianopolis* has presented the opportunity for the completion of relatively reliable interior reconstructions of the unearthed premises.

№ 34. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „ДР. ЦАНКОВ“ № 13, ГР. ПЛОВДИВ

Елена Кесякова

Съгласно разрешително № 301/15.07.2016 г. издадено от НАИМ при БАН се извърши спасително археологическо проучване в УПИ XXIV-521.719, кв. 298, ул. „Др. Цанков“ 13 по плана на централна градска част на гр. Пловдив. Първоначално е осъществено археологическо наблюдение на изкопните дейности от С. Христева. След регистриране на археологически структури са започнати спасителни разкопки под ръководството на Елена Кесякова. В площ от 75 кв. м, предвидена за строеж на жилищна сграда, се направи пълно археологическо проучване, като се достигна до стерилен терен. Разкриха се зидове с еднотипен градеж от ломен камък на бял хоросанов разтвор (обр. 1), сравнително груби и непрецизно изработени. При един от тях (зид № 2) се проследи банкет, който бележи началото на суперструкцията. Общата запазена височина на зидовете е около 0,70–0,80 м. Подовото ниво е добре изявено с глинен под, запазен в едно от помещенията. Над глинения под следва горял пласт с дебелина 0,40–0,60 м. Намери се и дебел керемиден пласт от падналата покривна конструкция. Разкритите структури принадлежат на жилищни сгради от римската епоха, II–III в. (обр. 2). Проследяват се три строителни периода, като най-добре изявен е вторият. На него принадлежат по-голямата част от

зидовете. Те оформят плана на две сгради, като едната се развива изцяло в неразкопаната площ на изток. Имат големи по обем помещения. Всички зидове са фундирани в глинестия терен и субструкцията им не е повече от 0,20–0,30 м, което предполага не особено висока суперструкция. Сградите са унищожени от пожар. Дебел горял пласт покрива руините им, като в източната част той е много по-дебел отколкото в западната. Очевидно при изгарянето суперструкцията на сградите се е свляла в източна посока. Керамиката, която се намира е силно фрагментирана и оскъдна. Липсват цели съдове. Липсват находки от метал или стъкло. Намериха се само две монети: еднин сребърен денар на Траян (98–117), а другата монета е бронзова, доста корозирала, но по фактура може да се определи като монета на Антонин Пий (117–138).

Върху руините на зидовете се намери особено интересна и важна за историята на града Филипопол мраморна плоча-афиш или покана за организираните спортни и гладиаторски игри (обр.

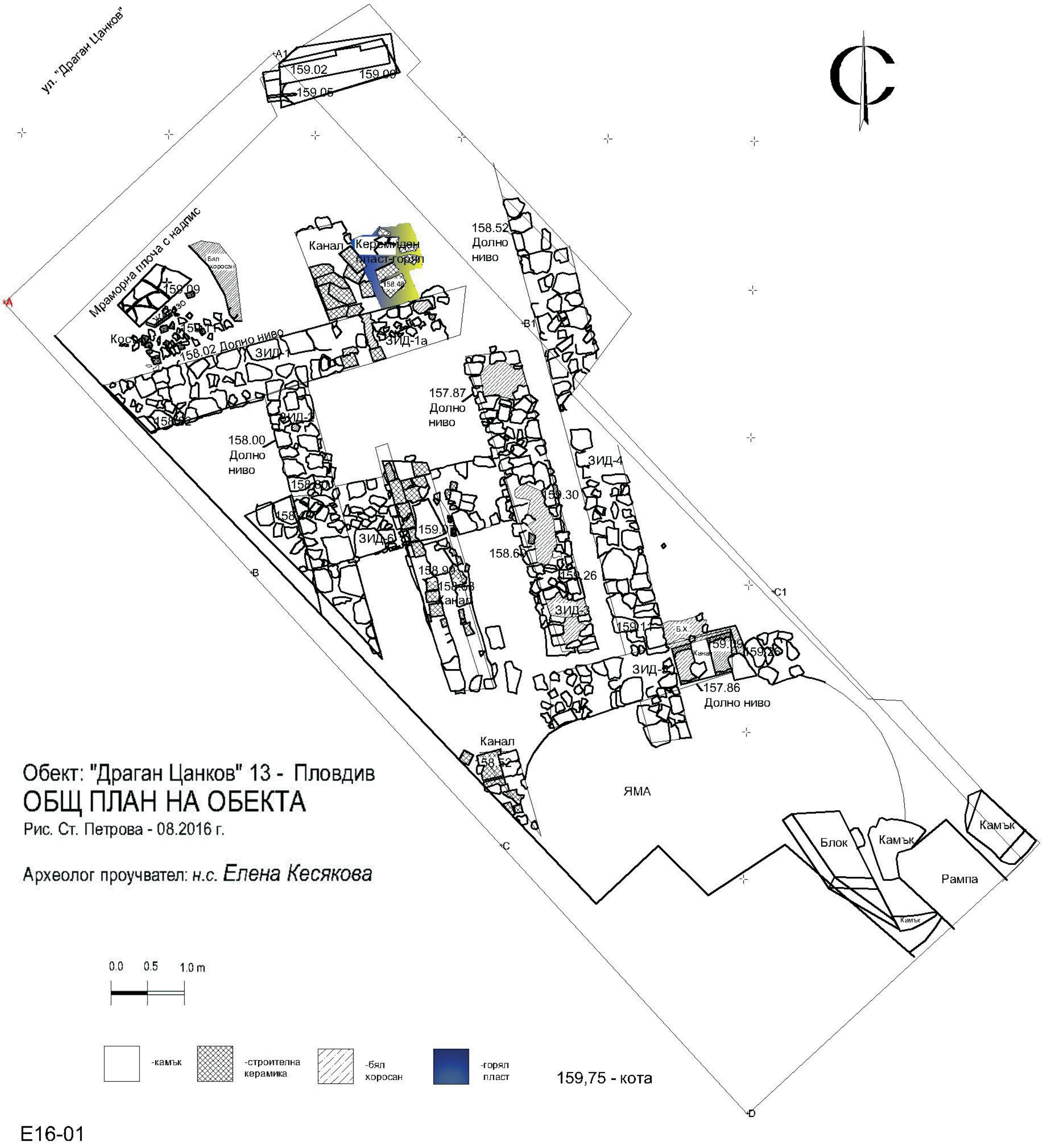

Обр. 1. План на разкритите археологически структури.

Fig. 1. General plan of the excavated structures.

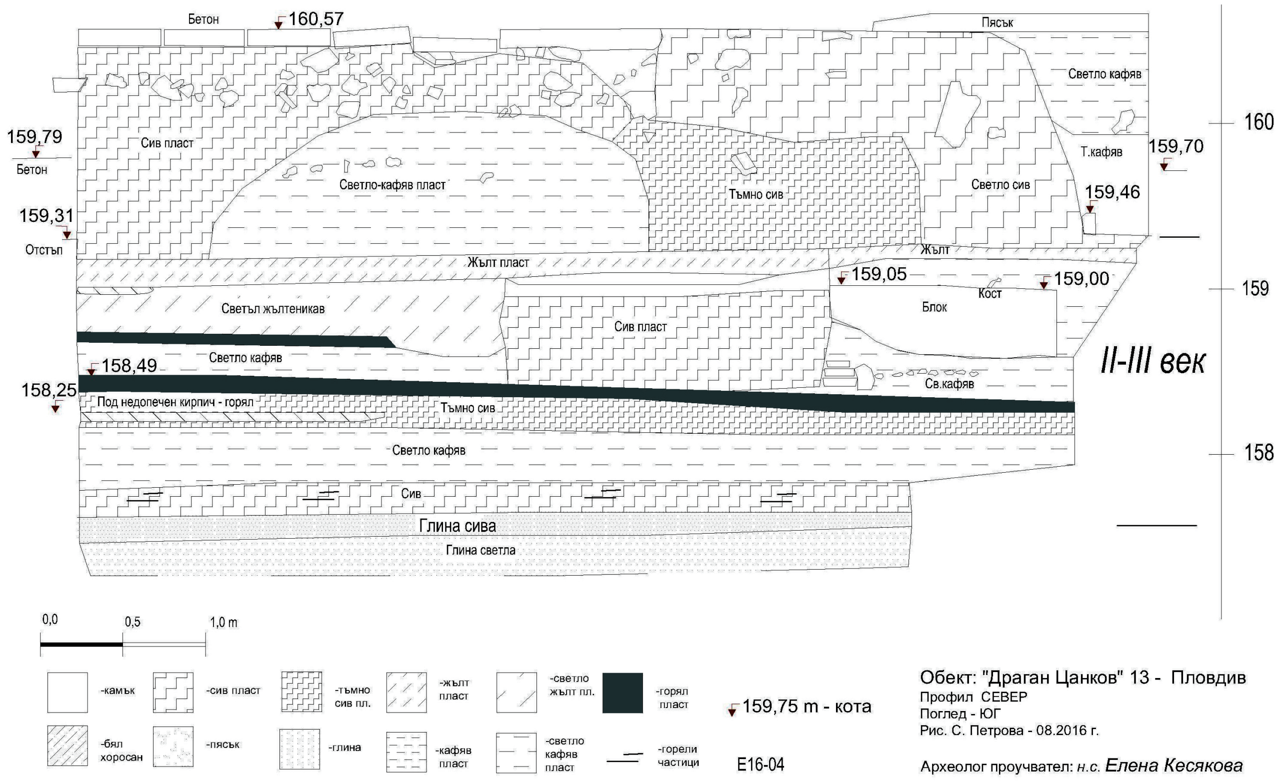

Обр. 2. Стратиграфски профил – север.

Fig. 2. Cross-section of the stratigraphic layers – north.

3). Плочата е с размери 0,97 x 0,47 м и дебелина 3–4 см. В горната половина на плочата е запазен част от двуредов гръцки надпис, в който се съобщава, че архиереус Теодорос организира игри и кани за присъствие. Под надписа в правоъгълното поле има релефно изображение на игрите, които ще се проведат. Те са групирани в три сцени: Първата, най-вляво представлява бик, пред него двама мъже. Едната мъжка фигура придържа на раменете си другата, която е изправена и държи в ръцете си тояга, с която изглежда се готви да прескочи бика. Тези зрелища са известни в литературата като таврокатапсия. В Тесалия са познати от дълбока древност. Цезар ги въвежда в Рим и през римската епоха те получават широка популярност в целия елинизиран Изток (Вагалински 2009, 81). Античните автори ги описват като безкръвна демонстрация на ловкост, сила, бързина и съобразителност. Обикновено те съпътстват гладиаторските игри, както е и при нашата плоча-покана. В надпис от Атина научаваме, че тракийският владетел Реметалк (вероятно Реметалк III) организира таврокатапсия в чест на избирането му за архонт на града. Непубликуван надпис от Деултум, но разчетен от Н. Шаранков, споменава също за ловни игри и борби с бикове, наречени таврокатапсия. Надписът е не само първото свидетелство за гладиаторски игри в колония Деултум, но и първото сведение за таврокатапсия в българските земи (Вагалински 2009, 84).

Втората сцена (в средата) представя двама гладиатори тежка категория един срещу друг. Те са с едно и също облекло: полуцилиндричен скутум, който покрива тялото от врата до коленете, на главите шлем, в ръцете си къс меч, ръцете обвити в кожени ленти, а на краката къси боти.

Третата сцена представя млад мъж с дълга тояга (венатор) в ход надясно с къси боти на краката, зад него пума – изправена на задните си крака, а предните – опрени на гърба на венатора. Забележителното е, че е представено едно екзотично животно, което не се среща по нашите земи. Включването на подобен тип животни в спортните игри има за цел да повиши качеството на игрите и да им придаде по-официален характер. Това не са обикновени игри, а игри устроени в чест на височайша особа. Известно е, че през 214 г. Каракала предприема голяма обиколка из провинциите на Римската империя. На път за Мала Азия той посещава и Филипопол. Градът прави големи приготовления в чест на неговата визита, включително и сечене на възпоменателни монети (медалиони). Едно от най-важните мероприятия в чест на императорската визита е устройването на пищни спортни и гладиаторски игри. Не случайно плочата се намери в западните покрайнини на античния град. Инсулата, в която се намери плочата, е ситуирана покрай декумануса, който извежда към западните пропилеи на аго-

рата. Тук трябва да търсим и връзката на този важен декуман с главния път, който идва от Сердика през Филипопол за Византион. Така, плочата е била поставена на главния път при влизането на императора в античния град.

Археологическите проучвания на обект „Драган Цанков“ №13 са важен принос за изясняване на топографското развитие на античния град през II–III в. в посока запад, като обогатява познанията ни за културния и административен живот на Филипопол.

Обр. 3. Мраморна плоча-покана.

Fig. 3. Marble slab-placard.

Литература

Вагалински 2009: Л. Вагалински. Кръв и зрелища. Спортни и гладиаторски игри в елинистическа и римска Тракия. София, 2009.

RESCUE EXCAVATIONS AT 13 DRAGAN TSANKOV STR. IN PLOVDIV

Elena Kesyakova

The site is situated in the western suburbs (*extra muros*) of the Roman city of *Philippopolis*. Dwelling houses from the Roman period (2nd–3rd c. AD) were found at an area of 75 m^2 (figs. 1, 2). Particularly interesting and important for the history of the city is a marble slab-placard or an invitation for the organized sports and gladiatorial games (fig. 3). A two-row Greek inscription is preserved in the upper part of the slab and it notifies that *archiereus Theodoros* organizes the games. In the lower part of the slab there are relief depictions of the games to be held. These are games with bulls (*taurokathapsia*), gladiator fights and hunting scenes. Most probably the games were held in honour of a visit of the emperor to *Philippopolis*.

№ 35. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ЕПИСКОПСКА БАЗИЛИКА“ ГР. ПЛОВДИВ

Жени Танкова

Археологическото проучване на обект „Епископска базилика”, гр. Пловдив се проведе от 8 юни до 9 декември 2016 г., с Разрешение № 244/16.05.2016 г.

В резултат на извършените археологически разкопки се разкриха и проучиха:

I. Сектор западно от наоса:

1. Три помещения, ситуирани южно от атриума. Констатира се, че имат по-ранен строителен период, като впоследствие са приобщени към комплекса, оформящ базиликата на запад;

2. Атриум, в два строителни периода;

3. Северен стилобат на атриума и сектор от помещение, ситуирано непосредствено до него в северна посока, с мозаечен под, I-ви период;

4. Нартекс пред централния и частично пред северния кораби, с мозаечен под, I-ви период.

II. Наос:

1. Западен фасаден зид на базиликата, с три входа към централния и един към северния кораби;

2. Централен кораб, северна половина, проучи се терен на площ от 250 кв. м, до нивото на мозаечния под – II-ри период; северната половина на презвитериума; разкри и се проследи север-

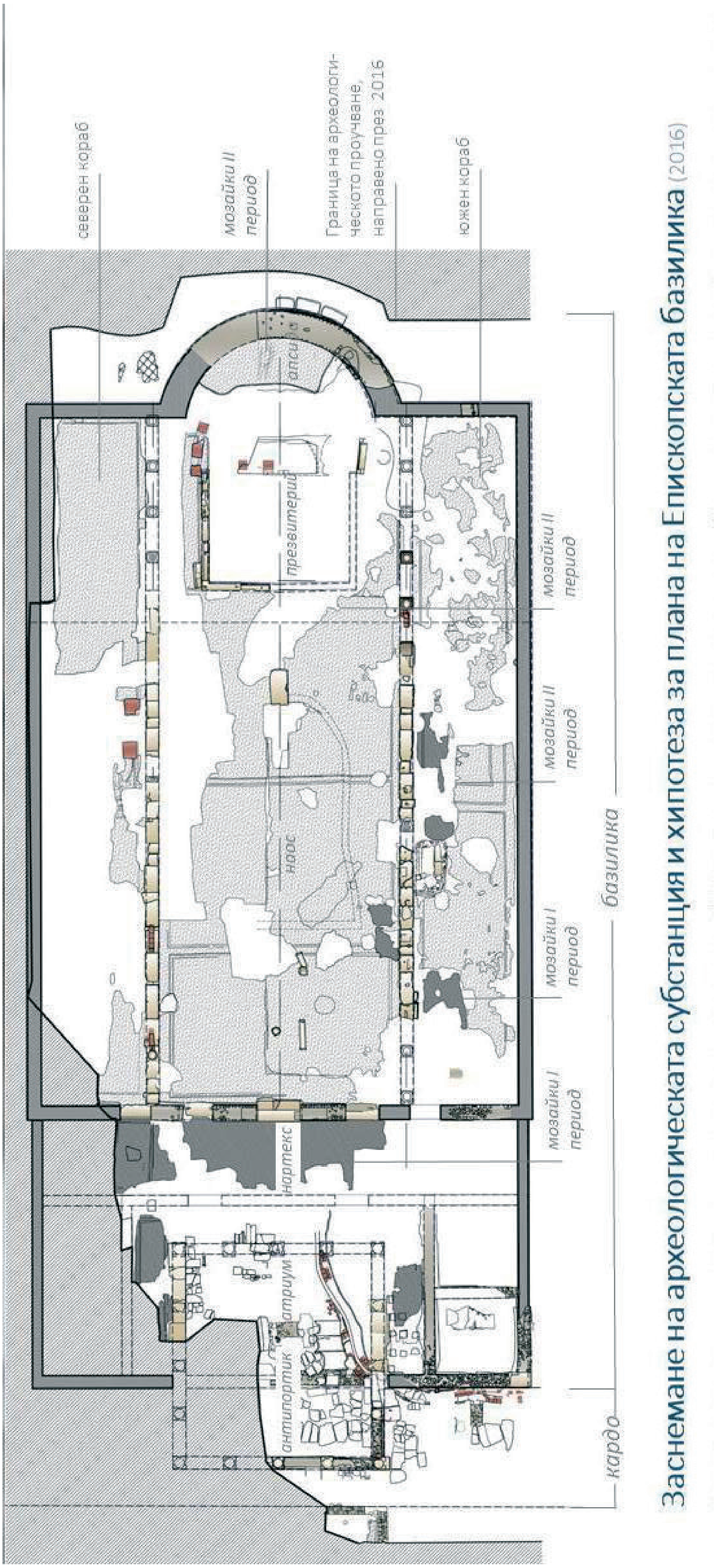

Обр. 1. План на археологическите разкопки.

Fig. 1. Plan of the excavated area.

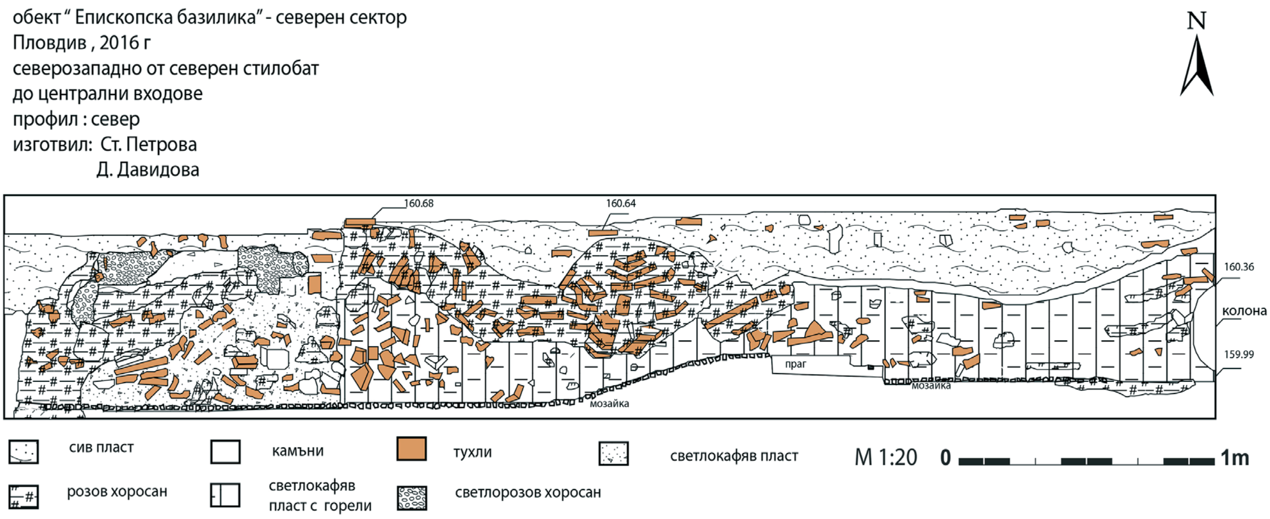

Обр. 2. Стратиграфски профил – север.

Fig. 2. Stratigraphic profile – north.

ният стилобат, отделящ централния от северния кораб;

3. Северен кораб, югоизточен сектор – проучи се площ от 150 кв. м, до второто ниво на мозаечния под (обр. 1–3).

III. Средновековна епоха:

В обема на централния и северен кораби се проучиха и документираха 56 гроба и 10 гробни ями от XI–XII в., както и едно средновековно едноделно жилище, вкопано в мозаечния под на централния кораб, с огнище до североизточния му външен ъгъл.

Обр. 3. Общ изглед.

Fig. 3. General view.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT SITE "EPISCOPAL BASILICA", PLOVDIV

Zheni Tankova

As a result of the archaeological excavations were excavated and documented:

I. Section to the west from the naos: three rooms, situated south of the *atrium*; the *atrium* and its north stylobate; the narthex in front of the main and the north naves.

II. *Naos*: the west front wall of the basilica with three entrances to the central and one entrance to the north naves; around 250 m² from the central and 150 m² from the north naves to the level of the mosaic floor – 2nd period (5th–6th c.) and the north stylobate that separates them.

III. From the medieval period: 56 graves and 10 grave pits from 11th–12th c. AD were excavated in the space of the central and north naves, as well as a medieval pit-house with adjoining hearth.

№ 36. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ УЛ. „РАКОВСКИ“ № 21, УПИ VIII-523.2161, КВ. 134, ГР. ПЛОВДИВ

Жени Танкова

Обр. 1. План на археологическите разкопки.

Fig. 1. Plan of the excavated area.

Теренът с площ от 140 кв. м се намира в чертите на укрепения през античността Филипопол. Той е предвиден за изграждане на нова жилищна кооперация. Археологическото проучване се проведе с Разрешение № 70/06.04.2016 г., през периода май–юни 2016 г.

В резултат на извършените археологически разкопки се проучиха структури от три строителни периода:

Първи строителен период (краят на I–средата на III в.). Разкриха се сектори от две жилищни сгради. Първата от изток на запад се развива под южния и източен шкарп. Втората е в две строителни фази. От нея се проследиха два зида, с посока И–З и три преградни с посока С–Ю. Строителната техника на структурите е ломени и дялани камъни със спойка от бял хоросан. Ходовото ниво е от трамбована глина. Поради естеството на терена, малката площ и конфигурация, не може да се констатира цялостната планировка на сградата.

Втори строителен период (средата на III–първата половина на V в.). По-ранните структури са частично използвани и надзидани. Строителната техника е дялани и ломени камъни, споени с хоросан, примесен с тухлен прах. Едно от помещенията, ситуирано във втората сграда е с хоросанов под. Проучи се частично и помещение с тухлен под, положен върху масивен блокаж от ломени камъни, споени с хоросан примесен с дребни фракции строителна керамика, на места силно обрушен. На ограничаващи го зидове не се попадна, с изключение на малък сектор от южния му зид.

Трети строителен период (след средата на V в.). Периодът е представен от сектор от помещение, развиващо се върху това от втория строителен период, констатирано във втората сграда. Северният му зид е фундиран върху хороса-

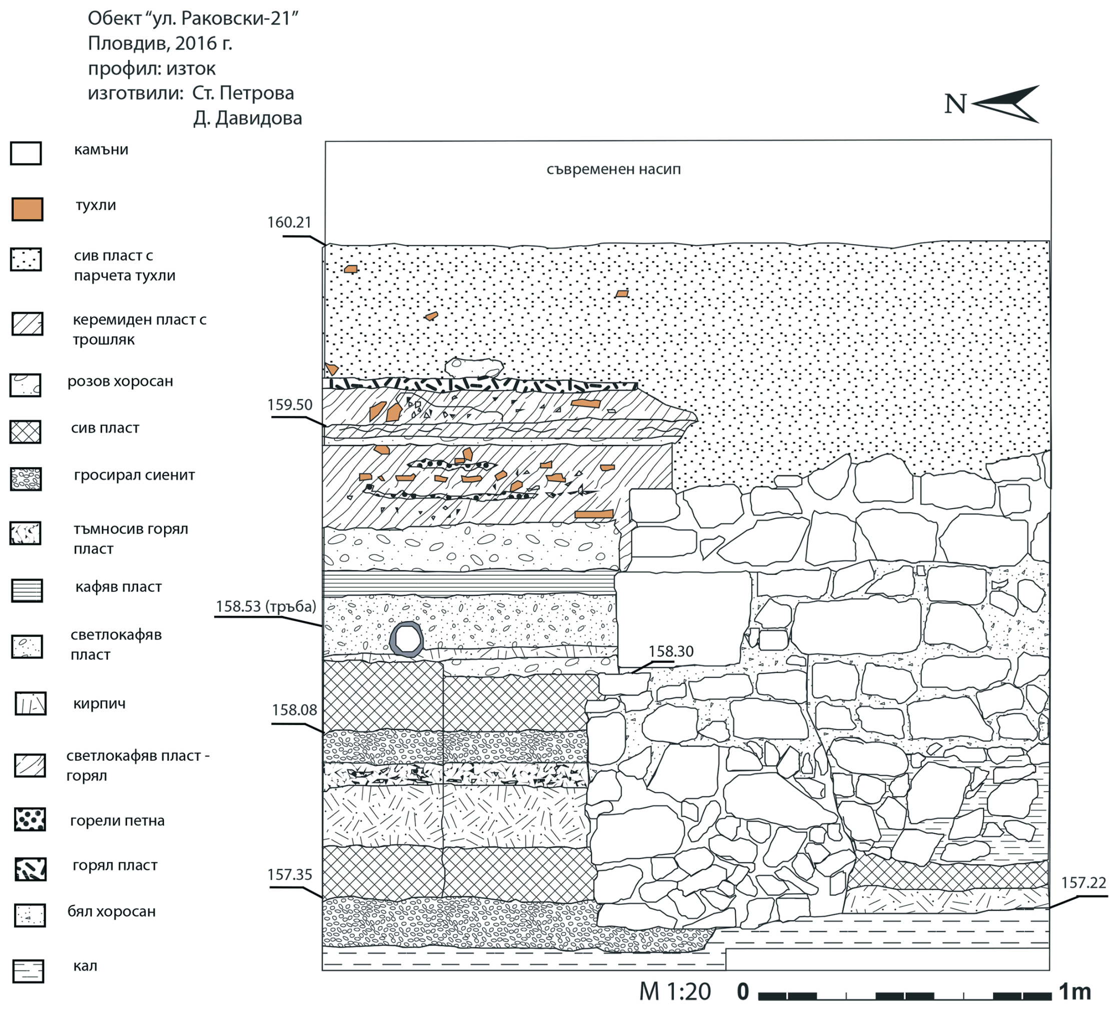

Обр. 2. Стратиграфски профил – изток.

Fig. 2. Stratigraphic profile – east.

новия под, който частично използва. Градежът е от големи сиенитни дялани блокове, без спойка.

В процеса на проучване се попадна на структура от преизползвани елементи от стенна хипокустна система и бъркало за варов разтвор.

Разкритите структури са проучени до стерилен пласт и подпочвени води.

Обр. 3. Общ изглед.

Fig. 3. General view.

RESCUE EXCAVATIONS AT 21 RAKOVSKI STR., PLOVDIV

Zheni Tankova

The terrain with an area of 140 m^2 is situated within the territory of the fortified ancient town of *Philippopolis* (fig. 1–3).

As a result of the archaeological excavations structures from three building horizons were examined:

From the first building horizon – the end of 1st–the middle of the 3rd c. AD – we unearthed sections of two houses, one of which has two construction phases. The building technique of the structures is rubble and ashlar stones set with white mortar. The walking level is from rammed clay.

The second building horizon is dated from the middle of the 3rd c. until the first half of the 5th c. AD. The building technique is ashlar and rubble stones set with mortar with fractions of building ceramics. The walking levels are with mortar or brick flooring.

The third building horizon, dated after the middle of the 5th c., is represented by a section of a room, situated above a structure from the second period. The construction is from big syenitic, ashlar stones with no bonding.

№ 37. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „АНТИЧЕН ТЕАТЪР“ В ГР. ПЛОВДИВ

Мая Мартинова-Кютова, Николай Шаранков

Редовното археологическо проучване е проведено във връзка с технически инвестиционен проект „Благоустрояване, техническо обслужване и изграждане на информационна система за обект АНТИЧЕН ТЕАТЪР НА ФИЛИПОПОЛ” с инвеститор община Пловдив. Проектът предвижда подмяна на настилката на орхестрата и оформянена експозиционни пространства в различни зони на комплекса. Разкопките се проведоха през периода ноември–декември, в рамките на 10 работни дни в следните два сектора:

Късноантично стълбище, изградено върху орхестрата до източния параскений и засводен вход (пародос).

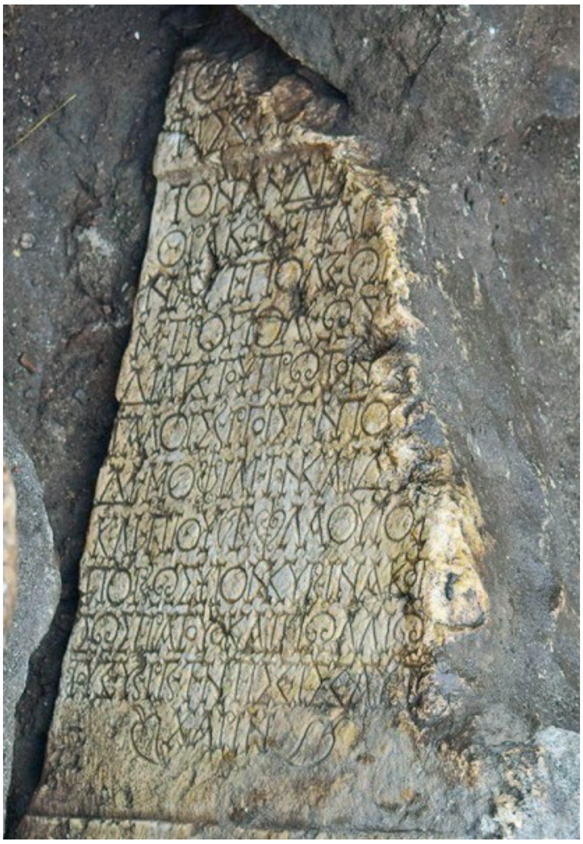

Обр. 1. База за статуя на Тит Флавий Котис.

Fig. 1. Base of a statue of Titus Flavius Cotys.

Обр. 2. Сондаж южно от сценичната постройка.

Fig. 2. Trench to the south of the stage construction.

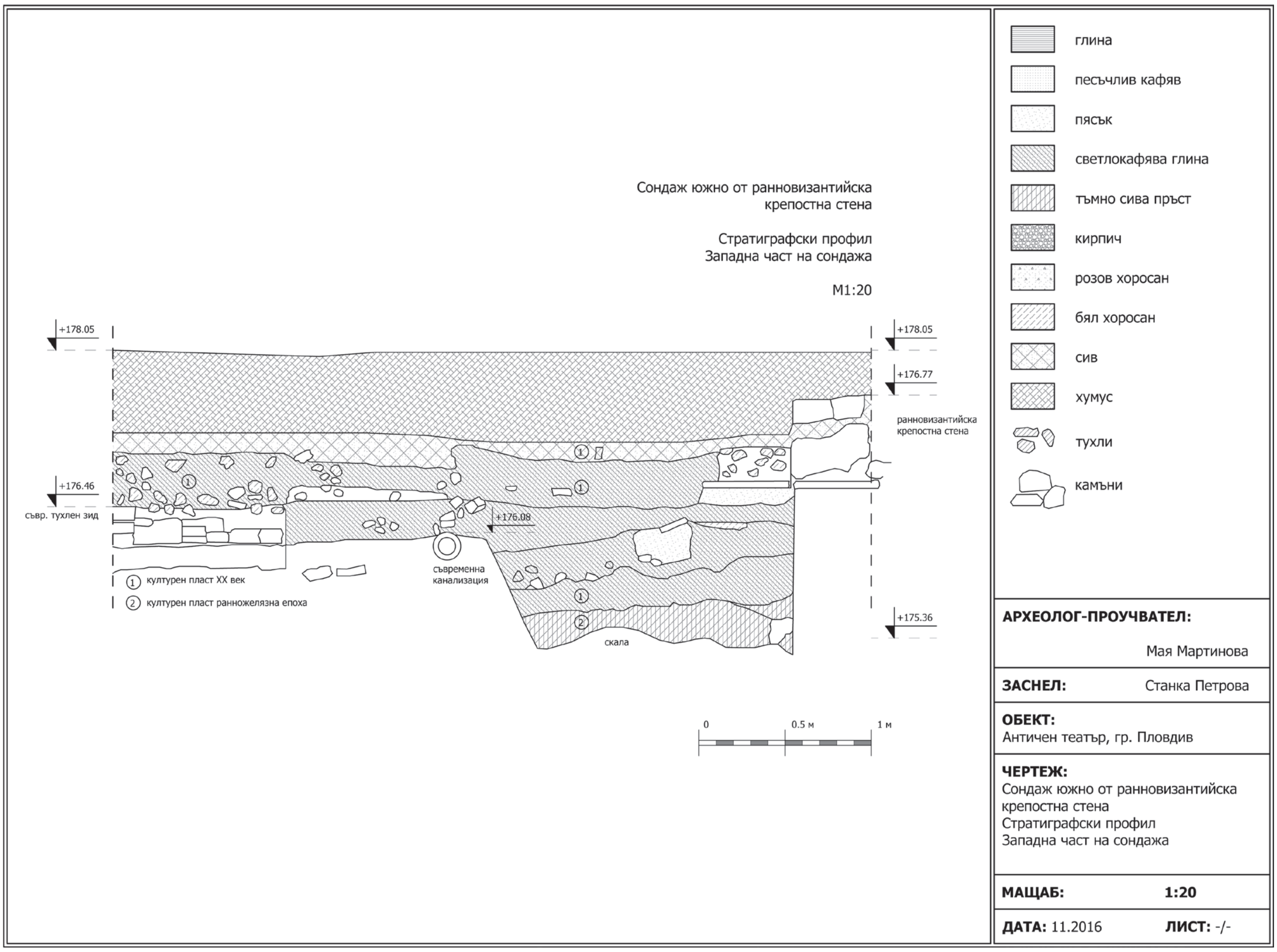

Обр. 3. Стратиграфия на сондажа южно от сценичната постройка (западен профил).

Fig. 3. Stratigraphy in the trench to the south of the stage construction (west profile).

Изграждането на стълбището се свързва с последното преустройство на театъра в началото на IV в. сл. Хр. В изграждането му са използвани фрагменти от бази за статуи и архитектурни елементи. В процеса на археологическо проучване се изяви западният профил на стълбището, при което се разкри част от база за почетна статуя с надпис на старогръцки. Почетеният е Тит Флавий Котис, син на Рескупорис, от трибата Квирина, от предците си пръв в провинцията, три пъти първожрец на провинция Тракия и на градовете в нея, съдебен представител на метрополията и отговорник за строежите, който украсил великолепно града, любимец на народа и пожизнен жрец на Асклепий. Статуята е била издигната от лице, чието име не е запазено и допълнително име Полион, син на Сострат. Надписът се датира в последната четвърт на I в. сл. Хр.

Сондаж южно от сценичната постройка

Заложи се сондаж с размери 5,70 на 2,80 м, южно от сценичната постройка, пред масивния зид, интерпретиран като късноелинистическа крепостна стена. В южната част на сондажа археологическото проучване не е реализирано в дълбочина, поради разкрита действаща съвременна канализационна система и останки от сграда от XX в. В северната половина на сондажа е разкрит масивен зид с ширина 1,30–1,46 м, изграден от ломен камък със спойка от хоросан с тухлен прах, долепен на фуга до южното лице на късноелинистическата крепостна стена. Изявена е субструкцията на зида, фундиран стъпаловидно върху скалния масив, следвайки конфигурацията на терена и един ред от суперструкцията му. Проученият зид принадлежи на ранновизантийската укрепителна система на Трихълмието (Акропол). В сондажа е документиран културен пласт от раннобронзовата епоха.

Литература

Ботушарова 1980: Л. Ботушарова. Разкопките на театъра на Филипопол. – Музеи и паметници на културата 1980, 1, 11–13.

PLANNED ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION OF THE ANCIENT THEATRE – PLOVDIV

Maya Martinova-Kyutova, Nicolay Sharankov

The archaeological excavation was conducted in relation to a project of Plovdiv Municipality for replacement of the *orchestra* flooring and establishment of exhibition areas, in the following two sections:

- Late antique staircase, built on the *orchestra* near the east *parascenium* and vaulted entrance (*parodos*).

The staircase was built of re-used fragments of statue bases and architectural elements. In the west profile of the staircase part of a base of a honorific statue with an ancient Greek inscription was discovered. The honoured person was *Titus Flavius Cotys*, son of [*Rhescu?*]*poris*, from the tribe *Quirina*, "since his ancestors first man in the province", three times archiereus of the province of Thrace and its cities, legal representative of the metropolis and superintendent of construction works, who as first archon adorned the city with magnificent buildings, demophiletos ("loved by the people") and lifelong priest of Asclepius. The statue was erected by a person whose name is not preserved and additional name *Pollio*, son of *Sostratus*. The inscription can be dated to the 90s AD, under Domitian, and is so far the earliest piece of evidence about the administrative structure of early Roman *Philippopolis*.

- Trench south of the stage building

A section of an early Byzantine fortification wall, 1.30–1.40 m wide, was excavated. The substruction of the wall and one row of the superstructure are preserved. A layer from the Early Bronze Age was documented in the trench.

№ 38. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В УПИ XIV-519.786, КВ. 10, ЦГЧ, УЛ. „ОТЕЦ ПАИСИЙ" № 13, ГР. ПЛОВДИВ

Мая Мартинова-Кютова, Биляна Груева-Здравчева

Теренът за археологическо проучване е ситуиран в пространството на античния град, между театъра и стадиона на Филипопол. Спасителното проучване се проведе във връзка с инвестиционно намерение за изграждане на жилищна сграда с магазини и стаи за гости. Основите на демонтираната съвременна сграда и съседните къщи са фундирани върху античните структури.

В цялата площ за археологическо проучване е открит сектор от едно помещение с размери 15 м изток–запад и 12 м север–юг, което продължава в източна и южна посока, извън терена, определен за застрояване.

Обр. 1. Общ изглед към разкритите структури (сн. М. Мартинова).

Fig. 1. General view of the excavated structures (photo M. Martinova).

От север и запад помещението е ограничено от масивен зид в *opus mixtum*. Достъпът до помещението е осъществяван посредством засводен вход с ширина 1,80 м от север. До западната стена на помещението е изграден правоъгълен басейн с мраморна стенна и подова облицовка, който от изток е бил оформен с малък праг (седалка). Изследвана е система за подподово (хипокауст) и стенно отопление. В мощния северозападен ъглов тухлен градеж е изградено Г-образно стълбище, засводено в най-ниската си част. В северните тухлени стени са вградени вертикални и хори-

Обр. 2. План на проучената площ.

Fig. 2. Plan of the excavated area.

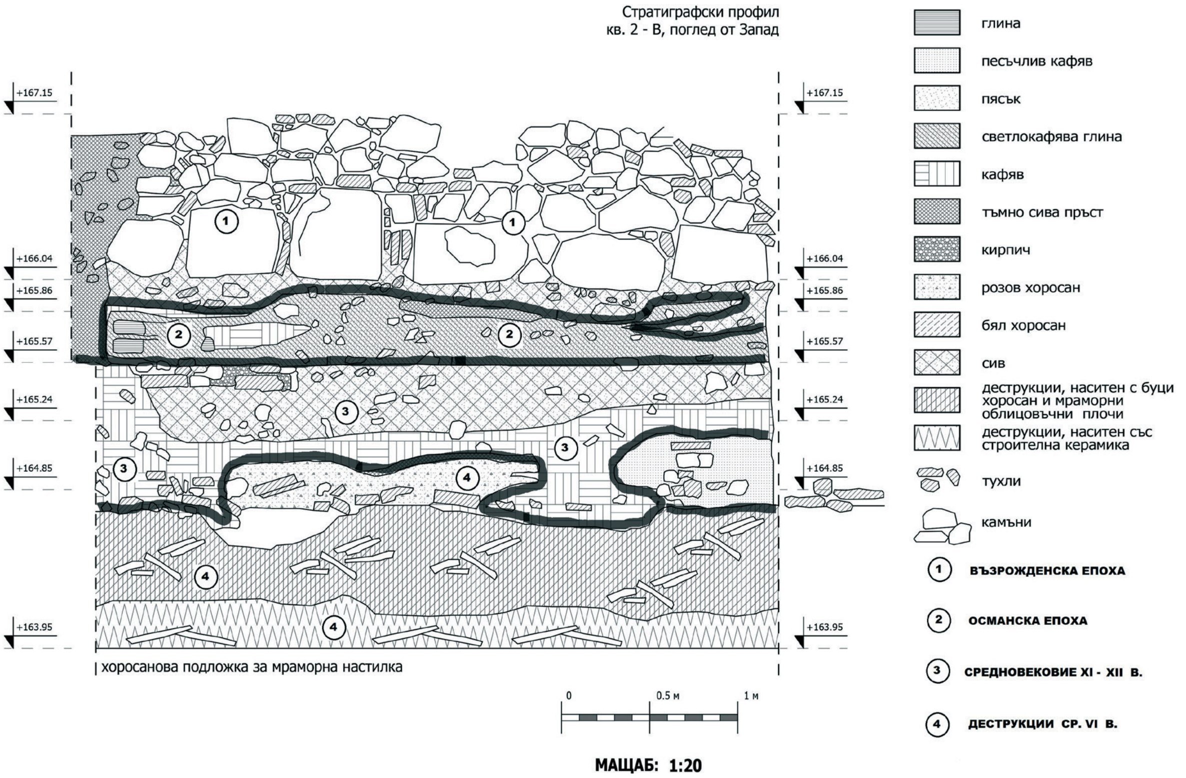

Обр. 3. Кв. 2 – В , източен профил.

Fig. 3. Square 2 – B, east profile.

зонтални канали, съставени от широки глинени тръби. Към интериора на сградата принадлежи полукръгла ниша, изградена в северната тухлена стена. В центъра на нишата е имало правоъгълен отвор, допълнително зазидан. Запазената над античното подово ниво суперструкция достига до височина 3,50 м.

Подът и стените на залата са облицовани с правоъгълни мраморни плочи, поставени върху масивна хоросанова подложка. Открити са голямо количество стъклени тесери от стенни мозайки. В северозападния ъгъл на строителния изкоп и частично под улицата и парцела от север се констатира струпване от мраморни архитектурни елементи от II–III в. сл. Хр., които не е ясно дали принадлежат на интериора на сградата. Пласт деструкции и горял пласт бележат гибелта на сградата от пожар. В горелия пласт се откри монета на Юстиниан I.

Разкритите останки са част от банско помещение, принадлежащо към по-голям комплекс, вероятно обществени терми от римската епоха.

Високо запазените антични зидове са използвани за обитаване през средновековието (XI–XII в.) и през османската епоха.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 13 OTETS PAISIY STR., PLOVDIV

Maya Martinova-Kyutova, Bilyana Grueva-Zdravcheva

The terrain of the archaeological excavation is situated inside the ancient city, between the theatre and the stadium of *Philippopolis*. Part of a larger space was excavated, which continues outside of the terrain outlined for archaeological investigations. The space is confined on its northern side by a massive wall in *opus mixtum*, in which a vaulted brick entrance is formed. A rectangular basin with marble wall and floor tiling is built on the western wall of the room. A system for underfloor (*hypocaust*) and wall heating was documented. The northwestern corner of the room consists of an L-shaped staircase and a massive brick construction; vertical and horizontal channels are built in the walls. A semicircular niche is built in the northern brick wall of the room. The floor and walls of the room are covered with rectangular marble slabs. Glass tesserae from wall mosaics are also found.

The excavations reveal part of a bath, probably belonging to a larger complex (public *thermae*?) from the Roman period.

The preserved height of the ancient walls was re-used during the Middle Ages (11th–12th c. AD), and during the Ottoman period.

№ 39. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „РАЗПРЕДЕЛИТЕЛЕН ТОПЛОПРОВОД ПО УЛ. „Л. КАРАВЕЛОВ“ ОТ КРЪСТОВИЩЕТО С УЛ. „РАДЕЦКИ“ ДО БУЛ. „РУСКИ“, ГР. ПЛОВДИВ

Мая Мартинова-Кютова, Биляна Груева-Здравчева

Теренът за археологическо проучване отстои на около 1,5 км югозападно от укрепения през римската и късноантична епоха град Филипополис. Археологическото проучване се проведе в периода 22–25 юни 2016 г. в рамките на 4 работни дни. В изкопа за полагане на тръби за топлопреносна мрежа с ширина 2,50 м са регистрирани три структури.

Структура 1: сектор от зид с посока североизток–югозапад, граден от ломен камък, споен с хоросан с тухлен прах и дребна фракция тухли.

Структура 2: на около 6 м западно от Структура 1 е документиран масивен градеж от ломени камъни в субструкция, от който е разкрито само южното лице. Зидът е с разкрита ширина от 2,70 м и продължава извън терена, определен за археологическо проучване. Източно от гореописания градеж е документиран малък сектор от зид, граден от ломени камъни, споени с хоросан с тухлен прах. Археологическите проучвания са затруднени от действащата канализация, трасирана върху античните градежи.

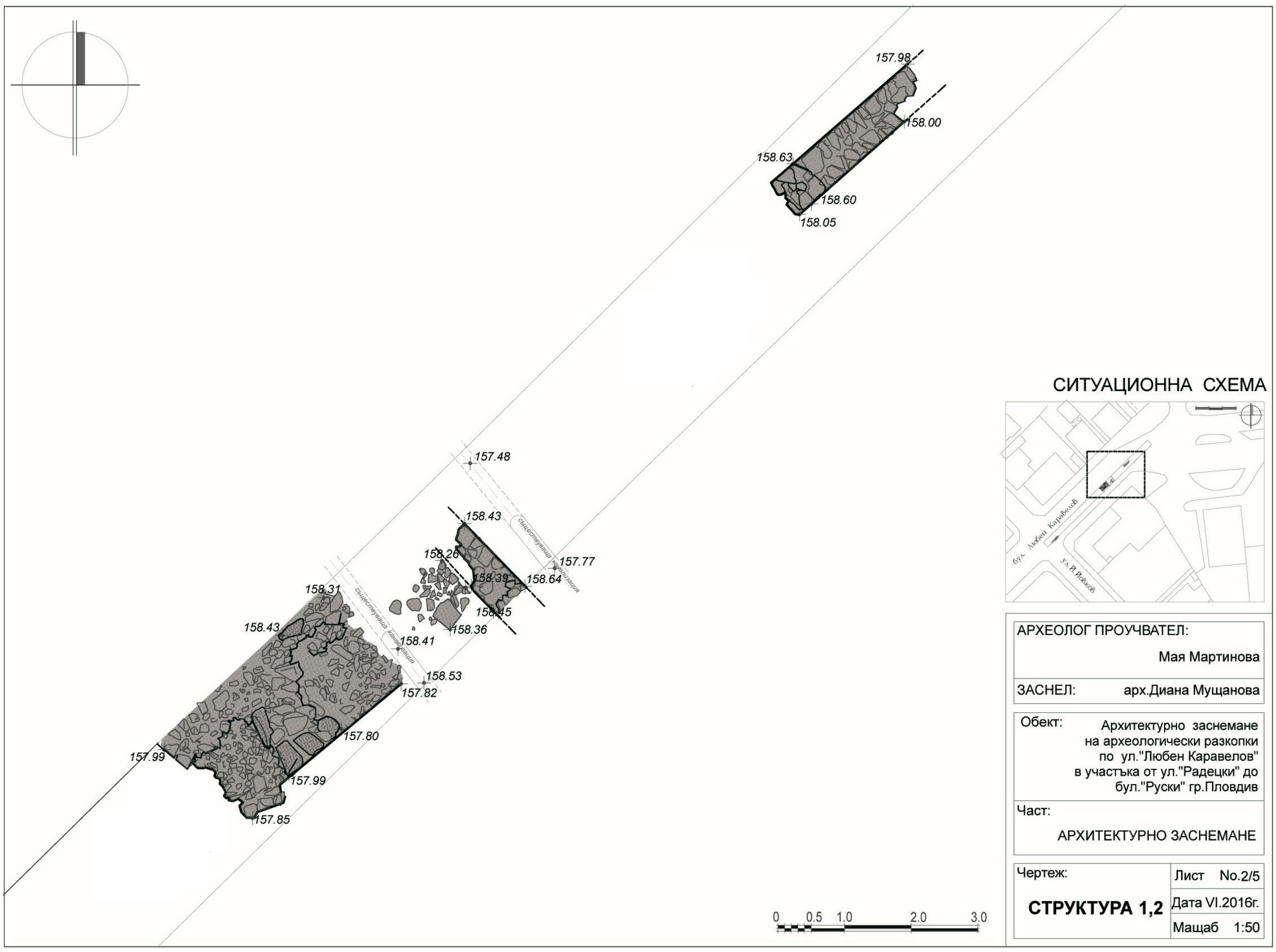

Обр. 1. Общ план на разкритите структури.

Fig. 1. General plan of the excavated structures.

Структура 3: масивен (прагов ?) блок от сиенит *in situ*, ситуиран на около 1 м под съвременния терен и в голяма част извън строителния изкоп. В терена, определен за археологическо проучване, не се разкриха структури, които имат връзка с гореописания прагов блок.

Разкритите зидове и прагов блок *in situ* са в единна планова схема и принадлежат на една сграда. Градежите са от ломен камък, споен с хоросан с тухлен прах и счукана тухла. Фундирани са в пласт с жълтеникава песъчлива структура (стерил), нарушена от множество съвременни съоръжения от техническа инфраструктура. Датировката им е затруднена поради липса на археологически находки.

Обр. 2. Общ изглед към структура 1.

Fig. 2. General view of structure 1.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION AT A SITE "HEATING DISTRIBUTION SISTEM ALONG L. KARAVELOV STR, FROM RADETZKY STR TO RUSKI BLVD", PLOVDIV

Maya Martinova-Kyutova, Bilyana Grueva-Zdravcheva

The terrain of the archaeological excavation is situated around 1,5 km southwest from the fortified Roman and late antique city of *Philippopolis*. Three structures are registered in a trench, 2,50 m width, for laying pipes for the heating network. The discovered *in situ* walls and threshold block are parts of an integral plan scheme and belong to one and the same building. The constructions are from rubble stones, bonded with mortar containing brick dust and crushed bricks.

№ 40. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТВ УПИ: ИД № 56784.521.637, УЛИЦА „ПРЕСЛАВ" № 7, РАЙОН ЦЕНТРАЛЕН, ГР. ПЛОВДИВ

Росица Миткова[1]

На обекта е проведено археологическо наблюдение, което прераства в спасителни разкопки след регистрирането на археологически пластове и останки. Спасителното проучване е във връзка със строеж на нова жилищна сграда, която попада в обхвата на историческа зона „Филипопол-Три-

Обр.1.Общ план на обекта с разкритите археологически структури.

Fig. 1. General plan of the site with the excavated archaeological structures.

[1] Анализът на костните останки е извършен от Н. Атанасова и Б. Гълъбова. Монетите са определени от Д. Давидова.

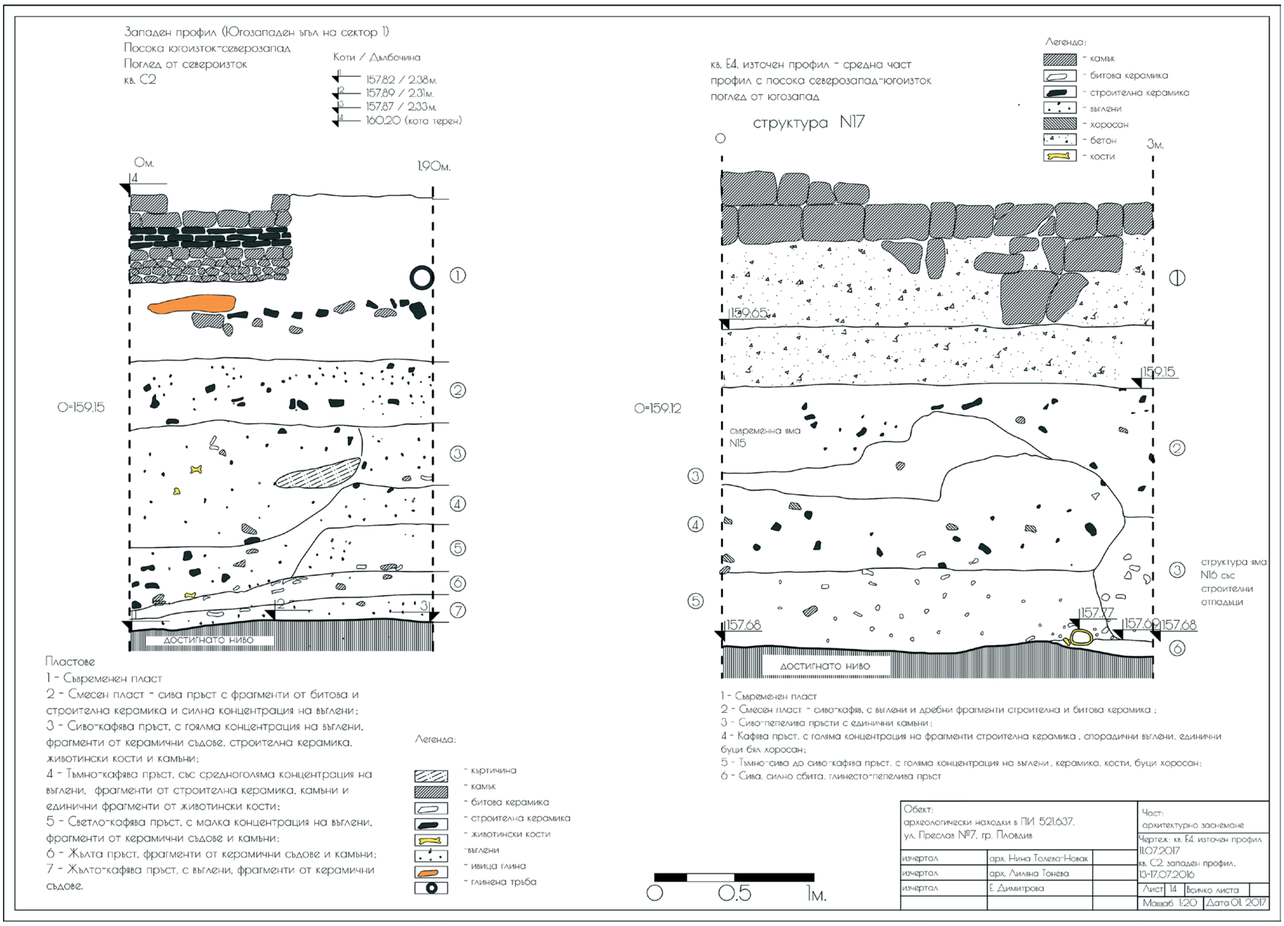

Обр. 2. Фрагменти от профили (източен и западен) на сектор I.

Fig. 2. Cross-sections (east and west) in Sector I.

монциум-Пловдив“. Ситуира се в западната част на античния Филипопол, на 430 м северозападно от форума; на 200 м североизточно от проучена от Д. Цончев работилница за мраморни изделия от II–III в. (Tsontchev 1941; Tsontchev 1959, 7); на 115 м северно от разкритите през 1987 г. късноантични пещи за керамика на ул. „Гладстон“. Тук са открити и некрополи от V–VI и XI–XII век (Мартинова-Кютова 2004, 137–145; Морева 2001; 1988). На 83 м североизточно от изследвания терен, на ул. „Т. Каблешков“ № 14, е открит ранносредновековен езически некропол (Topalilov, Stanev 2014, 83–92).

Обектът е многослоен, с проучена площ от 154 кв. м (обр. 1). В различни участъци на обекта са констатирани от 7 до 11 пласта, датиращи от античността (II–V в.) и Средновековието (края на XI–XIII в.) до наши дни. Установената дебелината на културния пласт в сектор I е 5,40 м. На много места в профилите се констатират дълбоки вкопавания от по-късни периоди, които нарушават по-ранните пластове (обр. 2).

Запълнителят на структурите съдържа голямо количество фрагменти от керамични съдове, кости, строителна керамика – тухли, тегули, имбрици, фрагменти от мраморни облицовъчни плочи, въглени, единични пирони. На дълбочина 3,03–3,08 м (+158,31– +158,26) върху площ от около 1,43 кв. м е разкрита част от улична настилка. Второ, по-ниско ниво от настилка, е установено в централната и ЮИ част на сектор I. Сред трамбованите строителни отпадъци се забелязват фрагменти битова антична и късноантична керамика, животински кости, фрагменти от антични тухли, тегули, фрагменти от мраморни облицовъчни плочи.

В ЮЗ част на една от проучените ями (№11), на дълбочина 2,30 м (+157,84), в пласт сива, глинесто-пепелива пръст се откри част от човешки скелет на израснал индивид (структура № 12). Гробна яма и дарове не са установени. Трупополагане по гръб. Запазените кости са силно фрагментирани и в много лошо състояние. Черепът не се открива, посткраниалният скелет е нецялостно представен. Десният горен крайник е свит под много остър ъгъл в лакътната става и лежи до гръдния кош. Положението на левия горен крайник не може да се определи. Долните крайници липсват. Археологическите

Обр. 3. Стопанска яма (структура № 11) с част от скелет (структура №12).

Fig. 3. A pit (structure № 11) with parts of a skeleton (structure №12).

материали от ямата, в която са открити скелетните останки, не дават основание за коректна датировка (обр. 3).

Сред проучените археологически структури преобладават средновековните. Интерес представлява едно разрушено съоръжение, вероятно пещ (структура 9). Намерените на много места около него буци шлака дават основание да се предположи, че е свързано с производствена дейност. Проучени са и 7 ями със стопанско предназначение (№ 1; 2; 3; 3а; 4; 19) от XI–XIII в. Не е изключено някои от тях да са служели за черпене на вода.

Сред откритите находки са: керамична статуетка на орел; фрагменти от статуетки на Венера; антични керамични лампи (II–III в.), една от тях с печат „Πριμος“ („Преймос“); костни игли (II–III в.), част от кохлеар (II–III в.), малък фрагмент от златен (?) лист, 3 бронзови монети от втората половина на II–началото на III в., едната филипополска на Елагабал (218–222); фрагменти от средновековни стъклени гривни, мъниста.

Литература

Мартинова-Кютова 2004: Мая Мартинова-Кютова. Нови данни за топографията на Филипопол в низината. – Годишник на археологическия музей в Пловдив, IX/2, 2004,137–145.

Морева 2001: Росица Морева. Данни за топографията на средновековния Пловдив. – Годишник на археологическия музей в Пловдив, X, 2001, 103–113.

Морева 1988: Росица Морева. Проучвания на средновековния пласт в Пловдив. – Археологически открития и разкопки през 1987 г. Благоевград, 1988, 178–179.

Topalilov, Stanev, 2014: Ivo Topalilov, Kamen Stanev. Two Bulgar Pagan Burials from Plovdiv. Avars, Bulgars and Magyars on the Middle and Lower Danube. София (L. Doncheva-Petkova, C. Balogh, A. Türk (eds.). – Piliscsaba 2014, 83–92.

Tsontchev 1941: D. Tsontchev. Neue Denkmäler der thrakischen Religion. Archäologisches Beiblatt, XXXIII, 1941, 1–14.

Tsontchev 1959: D. Tsontchev. Monuments de la sculpture romaine en Bulgarie méridionale. –Latomus, XXXIX, 1959,7.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A MULTI-LAYER SITE AT 7 PRESLAV STR., PLOVDIV

Rositsa Mitkova

The site is situated within the Historic Area of “*Philippopolis – Trimontium – Plovdiv*”; the excavated area is 154 m^2 (fig. 1). The site features seven to 11 different layers, dated from antiquity (2nd–5th c. AD), through to Middle Ages (late 11th–12th c. AD), to modern days. The established thickness of the cultural layer is 5.40 m (Sector I). In many places, deep pits from later periods have disturbed the earlier layers (fig. 2). At a depth of ca. 3 m, an area of street pavement measuring 1.43 m^2 was excavated. Another, lower level of the pavement has been observed in the central and south-east parts of Sector I.

The most prevalent archaeological structures from this site are the medieval ones. Of interest is a partly destroyed Structure 9 (a furnace?). The number of slag deposits found around it suggests its use in a larger-scale production process.

In the SW section of pit No.11, parts of a human skeleton (adult) were found. There is no evidence of a formal burial having taken place. The torso has been laid on its back, in a NE–SW orientation; no skull has been discovered (fig. 3).

№ 41. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ „КОМАТЕВСКО ШОСЕ“ ГР. ПЛОВДИВ (ОТ УЛ. „АЛ. СТАМБОЛИЙСКИ“ ДО ВХОДА НА КВАРТАЛ КОМАТЕВО)

Росица Миткова

Обектът е ситуиран в южната част на гр. Пловдив, на границата между райони Западен и Южен (обр. 1).

Спасителното археологическо проучване се проведе от 9 септември до 30 декември 2016 г. Проектът за реконструкцияе финансиран от община Пловдив. Ремонтните дейности започват от север (пресечка с бул. „Ал. Стамболийски“) и се извършват в 5 етапа, означени като сектори I–V. Общата дължина на проученото трасе е 2 км и 101 м. Разкрити и документирани са над 50 структури. Найранни са 4 каменни зида на бял хоросан, чиито лица са разкрити в профилите на изкопа за канализация. Регистрирани са на дълбочина 0,50 м (+168.92) и 1,09 м (+168.33). На два от тях, на дълбочина 3,80 м (+165.52) е достигнато и нивото на фундиране. Планът и връзката им с акведукт № 2 не са установени. Откриват се на една линия с друга ранна структура (3/5) регистрирана в промененото трасе на новоизграждащата се И от „Коматевско шосе“ канализация. Структурата представлява редица от 68 ритмично повтарящи се каменни „струпвания“, проследени в 7 участъка на сектори II, III и IV, в продължение на 737 м (обр. 2). Те са конструктивна част от съоръжение с неизвестно за момента предназначение. Изградени са предимно от речни камъни на спойка глина. Откриват се в пласт светлокафява глина с кафяви хоризонтални ивици без археологически материали. Разкритите части от тях са с ширина (С–Ю) между 0,60–1,0 м; размерите им И–З не са установени. Имат височина 0,80 до 1,10 м. Отстоят на разстояние 1,0–1,70 м. Фиксирани са на нива +170.03 (сектор IV) и +167.99 (сектор II). Разликата в нивата на засичане (за разстояние от 718 м) в Ю и С край на структурата е 2,04 м. Наклонът е от юг към север. Няколко са работните хипотези за представените „струпвания“: 1. Старо трасе на водопровод; 2. Депа за строителни материали при строежа на акведукта; 3. Укрепване на блатистия, глинест терен; 4. Подпори за основи на скеле при изграждане на аркадата на акведукт № 2, който се намира З от описаната структура.

В проучвания участък са открити и 6 единични „пилона“ с правоъгълен план, разположени И от акведукт №2. Изградени са от камъни и тухли на спойка розов хоросан. Подобни градежи с правоъгълен план са проучвани от Д. Цончев и Е. Кесякова, описани като част от И акведукт № 1. В два случая, при сегашните проучвания, е установена позицията на З акведукт и големите единични каменни структури с правоъгълен план. Те са разположени на разстояние 2–2,10 м. Възможно е откритите 6 масивните единични „пилона“ да са били свързани с охрана или поддръжка на З акведукт. Размерите им не навсякъде са установени, но сред тях се регистрират структури с по-малки (3,55х 3,55 м) и по-големи (4,40 х 5,75) размери.

Акведукт № 2, западният, е проследен на разстояние 2 км и 229 м (от км 0+130 до км 2+230). Проучени и документирани са 752 м от него (118

Обр.1.Местоположение на обекта.

Fig.1. Location of the site with the modern city of Plovdiv.

Обр. 2. Каменни струпвания.

Fig. 2. Stone heaps.

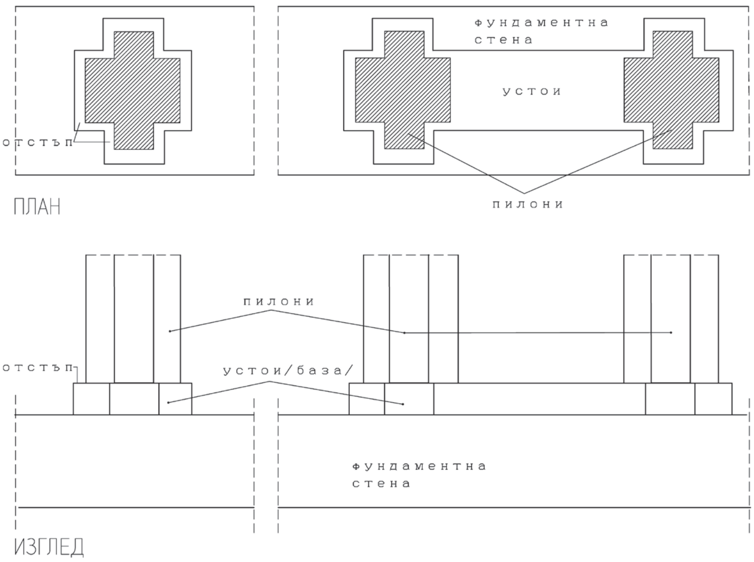

Обр. 3. Елементи на акведукт № 2 – план и изглед.

Fig. 3. Elements of aqueduct No. 2 – plan and reconstruction.

пилона и свързващата ги фундаментна стена). Трасето е с посока ЮЗ–СИ. Наклонът е от Ю на С. Разкрива се предимно в субструкция. В запазената конструкция на акведукта се различават 3 елемента (обр. 3): 1. Обща фундаментна стена. 2. Устои (каменни основи над фундаментната стена). 3. Пилони. Върху общата фундаментна стена са издигнати единични или групирани устои, над които са изградени пилони с кръстовиден план, единично или в група с общи устои. Трябва да се отбележи, че не всички пилони имат устои. На няколко места се достигна до нивото, на което лежат фундаментната стена и пилоните. Те са изградени едновременно. Най-ниското (в сектор I) ниво, на което са фундирани пилоните, е +163.99, а на фундаментната стена +164.35. Най-ниското регистрирано ниво в горната ѝ част е +165.90. Разстоянието между основите на пилоните в сектор I варира от 3,35 до 5,10 м. Размерите също варират. В участъка при км 0 + 480–500 най-запазените са с дължина 2,50–2,60 м (С–Ю) и ширина 3,40–3,72 м (И–З).

В три участъка са разкрити големи вертикални керамични тръби с дължина 0,34–0,53 м и външен диаметър 0,26–0,33 м. На км 0+467 са разкрити четири вертикални тръби, вградени във фундаментната стена на акведукта. Отворът на най-долната лежи на дълбочина 3,90 м (+163.80), малко под основата на фундаментната стена.

По цялото трасе се констатират преправки. Пространството между пилоните е запълнено с небрежно изградени каменни зидове на бял хоросан. Начинът на строеж контрастира с по-ранния. Спойката на по-късните градежи е сиво-бял хоросан.

През късната античност, когато зоната на акведукта вече не се охранява, край него започват да се издигат зидове, оформящи пристройки. На този етап на проучване характерът им не е изяснен.

Монети на Антонин Пий и Каракала с изображения на акведукт дават насочващи начални дати за изграждането на акведукт във Филипопол, но не е ясно кой от акведуктите е изобразен. Откритите при сегашните проучвания монети от деструкциите на акведукт № 2 са индикатор за края на функционирането му около средата на V в. Основание за това, наред с монетите, ни дават и разкритите в сектор V късноантични каменни зидове, структури 5/3 и 5/7, датирани с керамични фрагменти от късноантични амфори.

При ремонта на Коматевско шосе, на км 1+653 и км 1+840, се попадна и на две антични сгради. В южното помещение на една от тях, на дълбочина 2,46м (+167.74) е открита монета на Максимиан.

При изкоп с багер на км 1+740-1+770 се попадна на три пещи. Засичат се на дълбочина 0,90 м

от съвременния терен. Вкопани са в тъмнокафявия глинест пласт на 1,70 м. Имат форма на обърнат пресечен конус. Диаметър на горната част – 1,30 м, на долната – 1,0 м. И трите имат каменен кожух с дебелина 0,90 м. От вътрешната страна се откриват 3 реда тухли с дебелина 3,5–4 см, поставени косо, а между тях буци отухлена пръст. Пълнежът на пещта е от тухли, кирпич и камъни. В горната част стените са обмазани с дебел 0,15 м слой глина, като на дъното замазката е с дебелина 0,35 м. На дъното на пещта е разкрит 0,40 м пласт, от дребни варовикови камъни, а в западния край – петно вар. Дъното на пещ № 3, е на кота +168,40. Пещта нарушава елемент от каменно струпване, което дава основание да се твърди, че е по-късна от него.

На км 1+596 багерът е разрушил гроб (структура 3/8). Той е без инвентар и не може да се датира. На 0,70–0,80 м в Ю посока, от км 1+720 до км 1+735, в профилите на изкопа са регистрирани още 4 гроба, разрушени от багера. Те остават под непроучената площ.

В 7 участъка (сектори I, II и V) са открити керамични водопроводи. В три от случаите тръбите лежат върху пласт пръст над разрушени пилони на акведукта. Положени са след като акведукт № 2 е престанал да съществува. Тръбите на късния водопровод са с външен диаметър 0,22 м и дължина 0,36 м.

RESCUE EXCAVATIONS AT “KOMATEVSKO SHOSE” (FROM AL. STAMBOLIYSKI STR. TO THE ENTRANCE OF KOMATEVO) IN PLOVDIV

Rositsa Mitkova

The main goal of the excavations, carried out during construction roadworks, was to trace and document the Roman aqueduct (aqueduct No. 2) which lies underneath one of the main city roads. The site is situated to the south of Plovdiv (fig. 1). The excavations covered five sectors.

More than 50 structures have been unearthed. The earliest amongst these are three stone walls discovered at a depth of 0.5 m and 1.09 m. They can be observed at the same layer as another early structure 3/5, which consists of 68 distributed stone heaps (fig. 2).

Aqueduct No. 2 (the west aqueduct) has been traced at a length of 2.2 km; 118 pillars and the connecting foundations were excavated. The direction of the aqueduct is SW–NE, leading to the town of *Philippopolis*. Three distinctive elements can be observed in the remains of the aqueduct: 1. Foundation wall; 2. Stone base (foundations above the wall) and 3. Pillars (fig. 3).

№ 42. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „КНЯЗ ЦЕРЕТЕЛЕВ“ № 21, ГР. ПЛОВДИВ

София Христева, Цветелина Славкова

Обектът е разположен в югоизточната част на билото на Джамбаз тепе, на 200 м североизточно от Античния театър. Площта на проучване е 70 кв. м. Разкопките се проведоха в периода 12 април–7 май 2016 г.[1]

На цялата площ на обекта е достигната скала, която е с 40° денивелация от юг на север (обр. 1). Разкрити и документирани са пластове и структури от османски период, Средновековието и античността (обр. 2). Най-ранните регистрирани материали се датират в желязната епоха, представени от малък брой фрагменти битова керамика, открити като преотложен материал.

Най-значими структури са западните стени на две сгради и пространството непосредсвено западно и извън тях. Разположени са в и непосредствено пред източния профил на проучваната площ и се развиват на изток в съседните парцели. Имат различна степен на запазеност (обр. 3).

Непосредствено върху скалата се проучи зид с ориентация север–юг, с леко отклонение на из-

[1] В екипа участваха: доц. д-р К. Станев, Цв. Славкова, Л. Янков и Р. Златев. Монетите бяха определени от Д. Давидова, костният материал – Т. Тодоров. Реставрация – М. Илиева. Архитектурно заснемане – арх. Г. Кръстева.

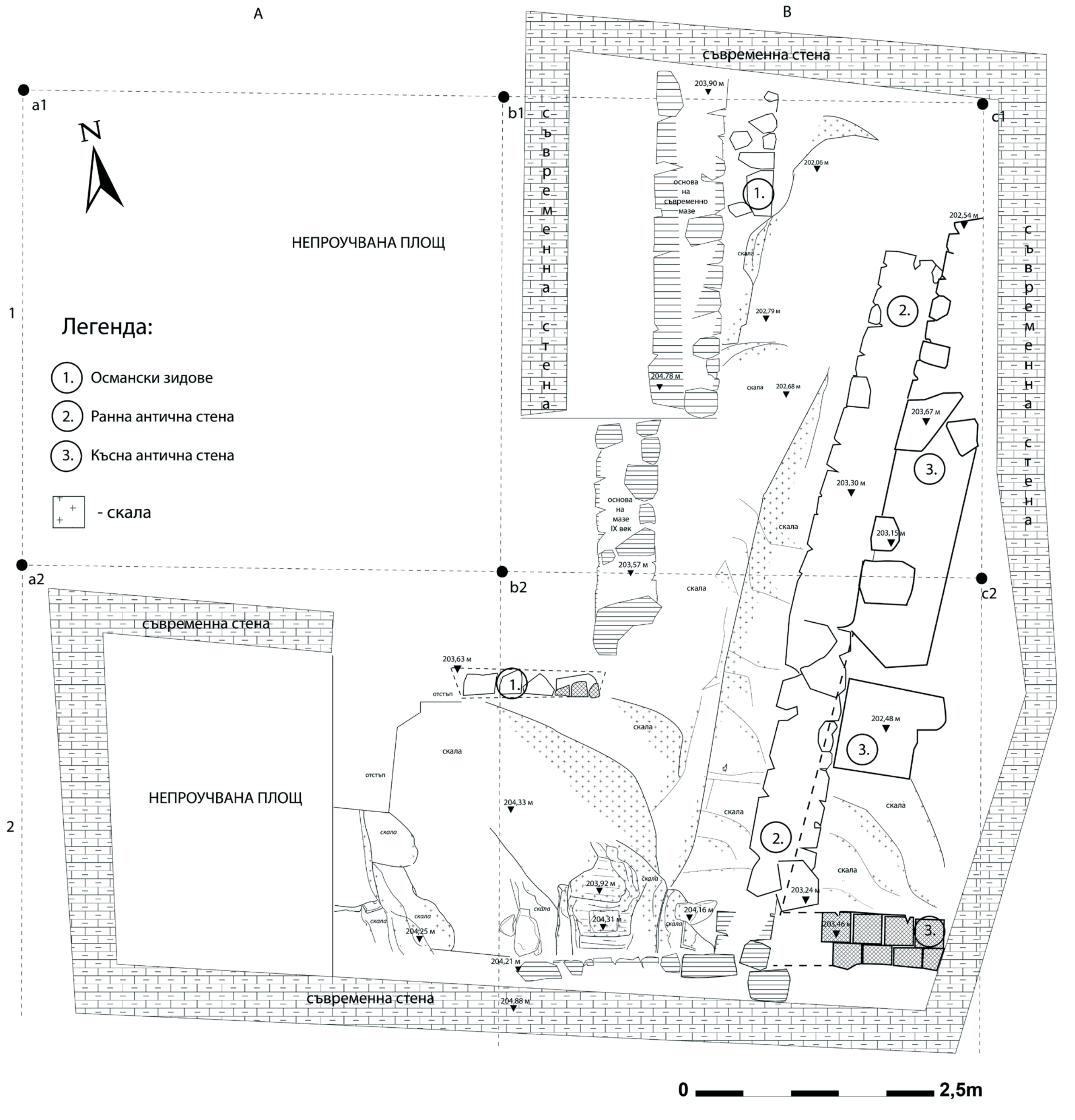

Обр. 1. План на обекта на основа архитектурно заснемане.

Fig. 1. Plan of the site.

ток (обр. 1.3). Изграден е от ломени камъни, споени с бял хоросан. Зидът има разкрита дължина 7,20 м, ширина 0,70 м и запазена височина от 0,80 до 1,50 м. На места върху видимата част от вътрешно (източно) лице на зида е запазена хоросанова замазка с дебелина 2 см. В северната част, по западното му лице и частично върху самия зид, се проучиха два пласта строителни деструкции: ниво строителна керамика, което лежи върху скалата и пласт кирпич непосредствено върху него. Кирпичът е добре подравнен и трамбован. Възможно е деструкциите да са принадлежали към суперструкцията на същата сграда, като на един по-късен етап, след загиването ѝ, теренът е бил подравнен. В тях се откри фрагмент от ъглова стенна мазилка от бял хоросан.

Подравняването на терена най-вероятно е било свързано с изграждането на втората, по-късна сграда (обр. 1.2). От нея също се проучи единствено западната стена, която има идентична ориентация на предходната и частично я застъпва от изток. Запазена е основно в субструкция от големи ломени камъни на спойка глина. Разкритата ѝ дължина е 4,90 м, като на север се развива в профила, ширината е 0,74 м, запазената височина до 1,0–1,20 м. В централната част на зида е запазен фрагмент

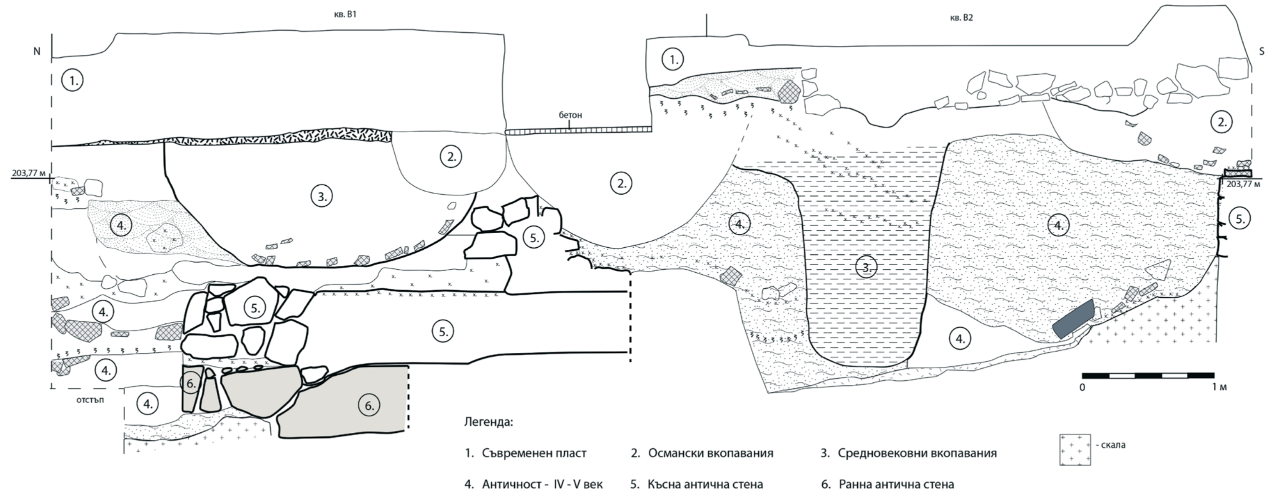

Обр. 2. Стратиграфски профил. Източен профил на кв. В1 и В2.

Fig. 2. Stratigraphic profile. Eastern profile of the site in sq. B1 and sq. B2.

от суперструкцията ѝ в два реда камъни във височина и ширина, с общи размери 0,80 х 0,70 м, и височина 0,64 м. Тук градежът е на спойка от песъклив, светлорозов хоросан с едри бучки тухлена фракция.

В ЮЗ ъгъл на парцела се разкри и част от южната стена на сградата с ориентация изток–запад, която продължава в източния и южен профил на обекта. Разкритата ѝ дължина 1,58 м, ширина 0,74 м и запазена височина 0,70 м. Градежът тук се различава със смесена зидария от ломени камъни, редуващ се с пояс от тухли с дебелина 5 см, запазен в три реда тухли, споени с розов хоросан. Южното продължение на западната стена и връзката ѝ с южната е почти изцяло разрушено. Запазен е единствено малък фрагмент от основата на западната стена, в най-южния ѝ край, който се отличава с по-голяма ширина от тази на южната: 0,80 х 0,83 м. Вероятно това е част от ъгъла на преградна стена на вътрешно помещение.

Обр. 3. Изглед към обекта от север след изчерпване на културните пластове.

Fig. 3. General view to the site from north at the bedrock level.

Непосредствено над подравненото ниво кирпич следва тънък пласт черно-кафява пръст, примесена със скален трошляк, в който се откриха единични фрагменти антична битова керамика и висока концентрация на натрошени животински кости. Нивото е запечатано от дебел пласт деструкции – строителна керамика, състояща се от тухли, сред които голямо количество секторни, и керемиди, които се проследяват на запад в профила. Вероятно принадлежат към съществувала тук постройка-навес, паралелна на по-късната сграда. Следи от носещата конструкция не са регистрирани в проучвания участък.

Върху най-северната част от деструкциите на постройката се разкри *in situ* паднал фрагмент от суперструкцията на сградата. Пластът около него се състои от кафява пръст с дребни фрагменти строителна керамика и буци хоросан, сред които се откриха фрагменти от стенна мазилка с червена,

зелена и бяла боя, някои украсени с шнуров орнамент. Деструкции от сградата се регистрират и в южната част на източния профил, в който ясно личи дебел пласт разложен хоросан и единични фрагменти строителна керамика, разположен непосредствено върху скалата.

Археологическите материали, открити в античните пластове, са сравнително малко и имат близка хронология (обр. 2.4). Керамиката е в ниска концентрация, като преобладават нехарактерните фрагменти. Представителните образци се състоят предимно от кухненска керамика и единични фрагменти трапезна червенолакова местна керамика, датирани в IV–първата половина на V в. Нумизматичният материал се състои основно от преотложени или силно обезличени монети. Отнасят се най-общо в IV–V в. Сред находките е и една бронзова игла за коса с глава на четирилистно цветче.

Ниво строителни деструкции се проследява частично и в югозападната част на обекта, където те лежат непосредсвено върху скалата и вероятно са използвани за подравняване на терена в по-късни периоди. Единствените находки, открити тук, са фрагменти от костена апликация. Керамичният материал е представен от фрагменти от антични гърнета, паници и стомни.

Всички разкрити антични зидове и пластове около тях са силно нарушени от по-късни вкопавания. Западното лице на ранния зид е разбито от яма от XI в. В запълнителя ѝ се откриват фрагменти кухненска керамика, сред които и един от дъно на съд със златиста ангоба, фрагмент от стъклена гривна, анонимен фолис клас С (Михаил IV (1034–1041 г.)/Константин IX (1042–1055 г.). Северната част на по-късния зид, до нивото на субструкцията, е унищожена от яма от края на XI–началото на XII в. Находките в нея се състоят от фрагменти битова керамика, основно паници, сред които фрагмент от белоглинена с бяла глазура (импорт), с петниста глазура, с червена ангоба и обикновени.

На по-късен етап южното трасе на късната стена и преградната са демонтирани целенасочено, в следствие на което на терена личат две траншеи, разположени „Г"-образно една на друга. Едната се отнася към XIV–XV в., а втората остава с неясна хронология.

Теренът е обитаван и през османския период, през което време са направени множество взаимно засичащи се вкопавания (обр.2.2). Към този период следва да се отнесат и два каменни зида на калова спойка. Единият е запазен в малък сектор в северозападната част, а другият в централната западна част на обекта (обр. 1.1).

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 21 KNIAZ TSERETELEV STR., PLOVDIV

Sophia Hristeva, Tsvetelina Slavkova

The site is situated in the southeast ridge of the Dzhambaz Tepe hill. An area of 70 m^2 is investigated. Layers and features dated to Late Antiquity, Middle Ages and the Ottoman Period are studied.

№ 43. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „ПРОФ. КРИКОР АЗАРЯН" № 5, ГР. ПЛОВДИВ

София Христева, Божидар Драганов

Обектът е разположен в най-ниската част на западния склон на Трихълмието, на границата между Небет и Джамбаз тепе. Площта на проучване е 30 кв. м. Археологическите разкопки се проведоха в периода 22 юни–15 юли 2016 г.[1]

Теренът следва денивелация от изток на запад. Документирани са пластове и структури от римския период, античността, Средновековието и османския период (обр. 1). Максималната достигната дълбочина от началното ниво на проучване е 5,64 м.

След демонтиране на съвременните пластове, на дълбочина от 0,40 до 1,70 м под съвременното ниво на терена, са разкрити 11 структури от османския период (от XV–XVI до XVIII в.) – три зида и

[1] В екипа участваха: зам.-ръководител гл. ас. д-р Б. Драганов, доц. д-р К. Станев, Л. Янков. В обработката на артефактите се включиха Н. Бориславова, Ц. Славкова.

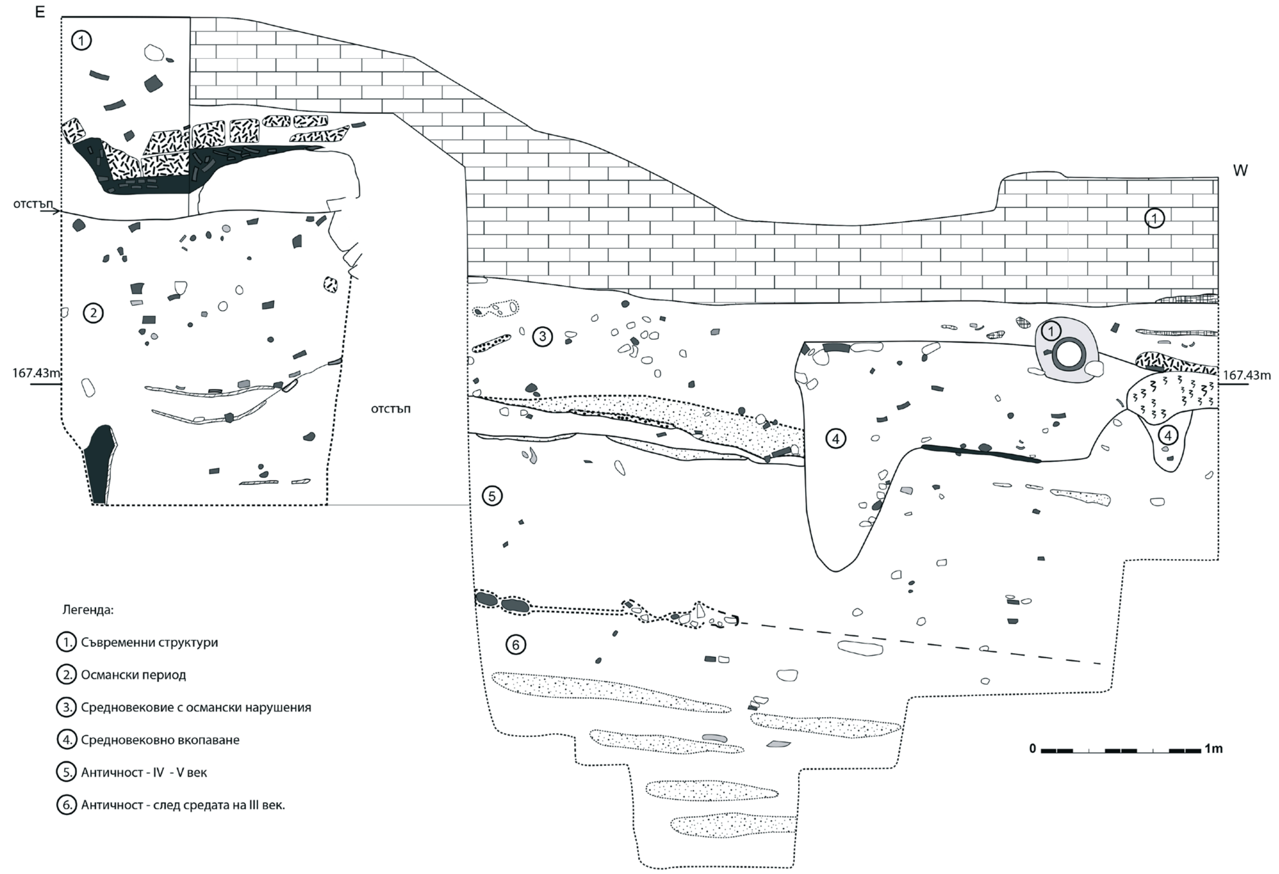

Обр. 1. Стратиграфски профил. Южен профил на кв. А и В.

Fig. 1. Stratigraphic profile. Southern profile of the site, sq. A and sq. B.

седем вкопавания (обр. 2.2, 4). Зидовете са запазени до един хоризонтален и вертикален ред камъни. Върху единия впоследствие е изградена пещ, от която е запазена северната половина (обр. 2.3). Вкопаванията се откриват на цялата проучвана площ. Едно от тях заема изцяло източната 1/3 от парцела. Проучена е югозападната му част, а на изток и юг се развива в профилите. По размерите и пластовете, които проследихме в него, съдим, че става въпрос за кирпичена постройка с прилежащо към нея вкопано мазе.

Друга голяма вкопана структура се регистрира в най-западната част на терена. От нея се проучи югоизточната четвърт. Представлява вкопаване с разкрити размери ширина 1,20 м и дълбочина 2,20 м. Дъното е стъпаловидно от изток на запад. В горната му част има следи от запечатване с дребни и средни по размери камъни. Запълнено е с кафява рохка пръст с висока концентрация на въглени, единични фрагменти строителна и битова керамика, сред които единични железни пирони, 2 бронзови монети от XVII–XIX в., пробито стъклено камъче, фрагмент от стъклена гривна. На базата на открития керамичен материал се датира в XV–XVI в.

Проучиха се и две средновековни структури. Едната е яма от средата на XII–началото на XIII в., с кръгла форма и диаметър 1,80 м (обр. 1.4). Северната ѝ половина ясно се очертава на терена, докато южната се развива изцяло в южния профил. Запълнена е с нееднородна сиво-кафява рохка пръст с бучки и прослойки разложена сиво-жълта глина, бучки оранжев пясък, въглени, пепел, фрагменти строителна и ниска концентрация на битова керамика.

Втората структура е улична настилка от XII в. (обр. 2.5). Проследява се единствено в централната част на обекта. Изградена е от плътно подредени дребни ломени и речни камъчета, фрагменти строителна и битова керамика, единични животински кости и е много добре трамбована. Настилката е с денивелация от юг на север с лек наклон на запад. Констатирани са три преправки, запазени в различна степен.

След изчерпването на османските и средновековни структури, почти на цялата западна половина се премина през пласт черно-кафява пръст, много сбита, с примеси скален трошляк, единични фрагменти битова керамика, изработени на ръка и на колело.

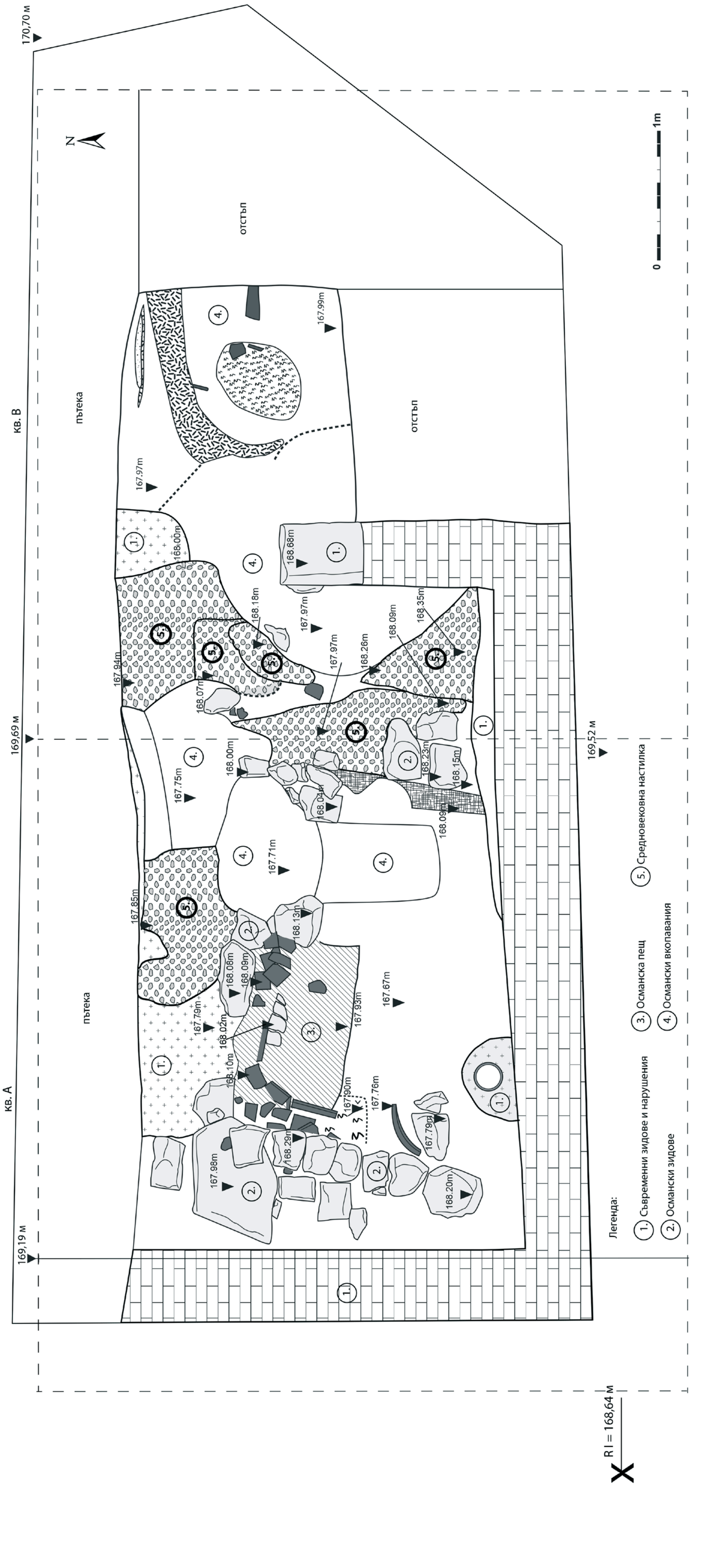

Обр. 2. План на обекта с османски и средновековни структури.

Fig. 2. Plan of the site with features from the Ottoman and the medieval periods.

Следва дебел пласт еднородна кафява пръст (обр. 1.5) с ниска до средна концентрация на археологически материали, сред които са фрагменти от трапезна и кухненска керамика – червенолакови паници, гърнета, амфори с лаково покритие (местно производство); бронзови монети на Крисп (317–326 г.) и Константин I (Антиохия), бронзова игла за коса и бронзова апликация. В този пласт са вкопани 2 детски гроба. Първият е разположен в централната част на обекта (обр. 3.А). Ориентиран е З–И с леко отклонение на юг. Гробното съоръжение е изградено по дължина от стреховидно поставени под остър ъгъл керемиди, по две от всяка страна. Източната страна също е запечатана с вертикално поставени фрагменти от керемиди, дребни камъни и плоска буца античен хоросан. Покритието е с дължина 1,10 м и ширина 0,44 м. След демонтирането на покритието се очерта и гробната яма, с размери: дължина 1,16 м, ширина 0,48 м, дълбочина 0,18 м. В нея се откри силно изтлял скелет.

Обр. 3. Гробни съоръжения от късната античност.

Fig. 3. Graves from Late Antiquity.

Вторият гроб е разположен югозападно от първия (обр. 3.В). Ориентиран е З–И с леко отклонение на север. Гробната яма ясно се очерта на терена с размери 1,39 х 0,47 м. Гробното съоръжение е идентично на предходното, като тук и двете къси страни са запечатани, а две от страничните керемиди са деформирани, вероятно приезползван брак. Съоръжението е с размери: дължина 1,24 м, ширина 0,40 м и височина 0,30 м. От скелета са запазени части от гръбначния стълб, няколко ребра, единични горни фаланги и бедрените кости. Инвентар не е открит в нито един от гробовете.

На базата на проучени идентични гробове на обект в непосредствена близост (Божинова, Христева 2016, 250) може да предположим, че са част от един некропол, и да отнесем новоразкритите гробове в периода след средата на IV–V в.

В дълбочина се разкри втора настилка. Изградена е от дребни камъни и фрагменти строителна керамика с близки размери, единични фрагменти римска битова керамика и единични животински кости. Настилката не е добре трамбована, а фрагментите, от които е изградена, са рехаво разположени и не добре подравнени. Има денивелация от изток на запад от 0,68 м и разкрити размери: 4,0 х 1,20 м. Заема централната и югозападна половина на обекта. Материалите, открити в пласта непосредствено върху настилката, се състоят от фрагменти строителна и ниска концентрация на нехарактерни фрагменти битова керамика.

В дълбочина следва пласт с дебелина над 1,0 м сиво-кафява песъклива пръст с прослойки едър и ситен пясък със средна до висока концентрация на големи фрагменти антична битова керамика – трапезна червенолакова и кухненска; фрагменти от амфори – 1 фрагмент от амфора местно производство и два фрагмента внос: тип Kapitän II и дръжка на псевдородоска амфора. Според датата на артефактите пластът е образуван след средата на III в. (обр. 1.6).

Литература

Божинова, Христева 2016: Е. Божинова, С. Христева. Спасително археологическо проучване на бул. „Цар Борис III Обединител“ № 65, гр. Пловдив. – Арахеологически открития и разкопки през 2015 г. София 2016, 248–251.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 5 KRIKOR AZARIAN STR., PLOVDIV

Sophia Hristeva, Bozhidar Draganov

The site is situated on the western slope of Nebettepe hill. An area of 30 m² was excavated. Layers and features dated to the Roman period, Late Antiquity, the Middle Ages and the Ottoman period were studied.

№ 44. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ УПИ XII (ПИ С ИДЕНТИФ. 56784.523.4011), КВ. 382, УЛ. „КРИЧИМ“ №4, ГР. ПЛОВДИВ

Здравка Коркутова, Ева Димитрова, Недка Димитрова, Нина Толева, Георги Томов

Проученият обект е разположен в югоизточната част в границите на античния Филипопол, в зона с доказано наличие на археологически структури. Първоначално е осъществено археологическо наблюдение на изкопните дейности. След регистриране на археологически структури имотът е проучен чрез спасителни разкопки.

Спасителното археологическо проучване се проведе в периода октомври–декември 2016 г. от археологически екип с ръководител д-р Здравка Коркутова и зам. ръководител Ева Димитрова (Регистрационна Карта №10004035 в АИС АКБ). Цел на разкопките беше разкриване на археологически структури и установяване на стратиграфията на културните наслоявания в границите на строителното петно. Проучена е цялостно площ от 200 кв. м в границите на строителното петно в дълбочина 1,0–3,40 м до материк. Установено е, че всяка строителна намеса на терена, във възходящ ред във времето, е нарушавала по-старите структури за извличане на годния за преупотреба строителен материал. Така са нарушени културните напластявания, като находки от късни периоди се откриваха често редом с такива от началното обитаване.

Обр. 1. Общ изглед на обекта.

Fig. 1. General view of the site.

При разкопките се откриха бордюри от улица с посока И–З, настлани с каменни плочи и ред от тухли, споени с хоросан. Също така бордюри с посока С–Ю, настлани каменни плочи. Те оформят своеобразно малко дворно пространство. Разкрито беше и помещение (сграда), изградено от камъни и тухли, споени с розов хоросан. Помещението е с почти правоъгълна форма с размери 8,0 х7,0 м (обр. 1). Проучено е до стерилна пръст. То има два строителни периода. Разкрити бяха също два късносреновековни зида. При разкопките е разкрит добре запазен глинен водопровод, с посока И–З. Изцяло е проследено трасето му (дължина 6,90 м, диаметър 0,33–0,33,5 м). Освен водопроводът е разкрит и зидан канал от тухли и бял хоросан.

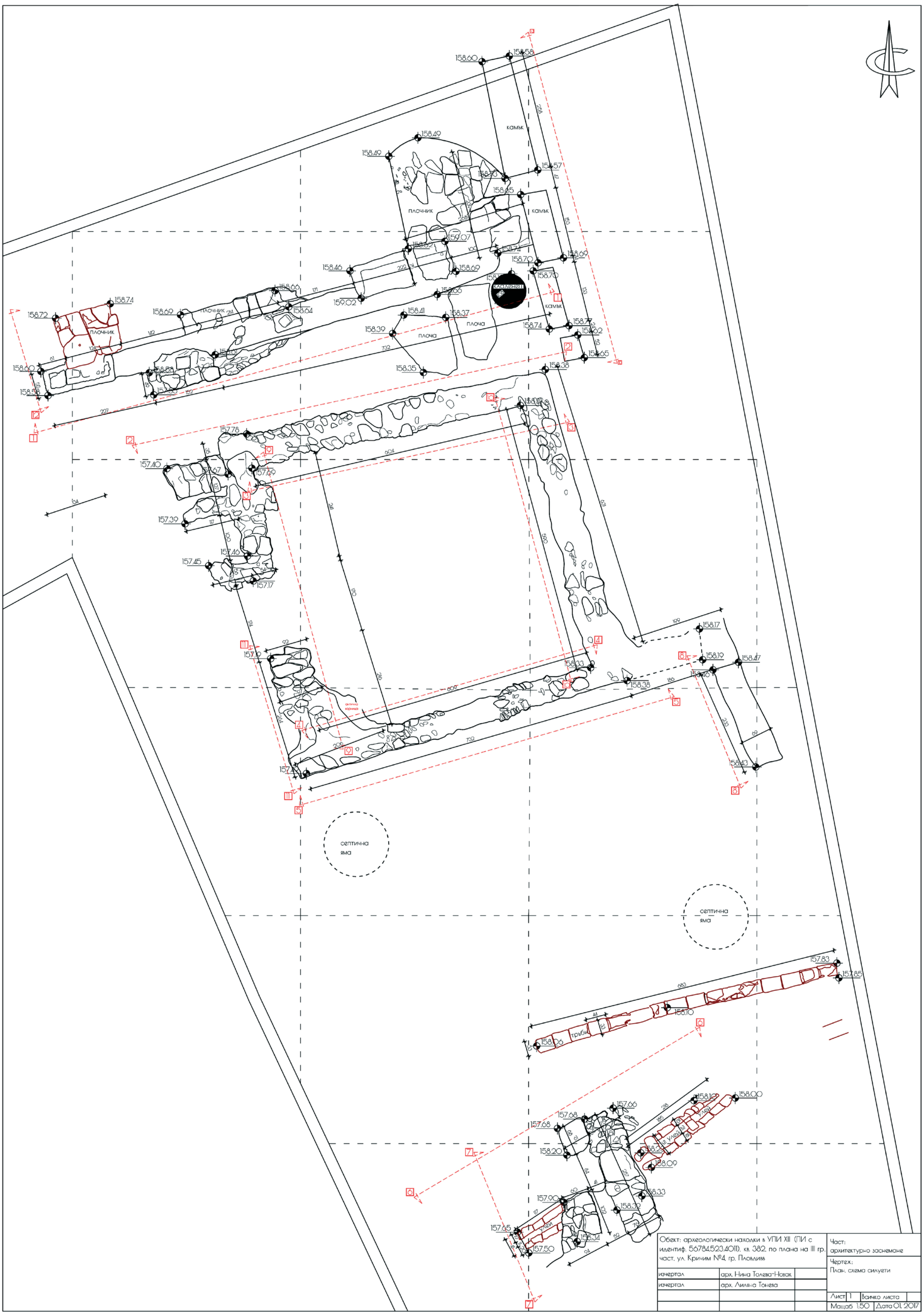

Обр. 2. План на обекта.

Fig. 2. Plan of the site.

Находките от разкопките са предимно строителна керамика (керемиди и тухли), повечето от османската епоха, както и от XX в., и само отделни фрагменти от XIII в, и такива от късната античност. Сред тях се открояват фрагменти от съдове със златиста ангоба, няколко устия на амфори, две късноантични лампи; предмети от метал – железни гвоздеи, стъкло (гривни, фрагменти от съдове), монети – антични и средновековни.

Разкритите археологически структури са показателни за строителната история и хронология на обекта. Архитектурният анализ, анализът на стратиграфските данни и находките открояват няколко основни периода: римска епоха (II–IV в.), късна античност/Ранна Византия (V–средата на VII в.), Средновековие (X–XVII в.), Възраждане, XX в. (обр. 2).

RESCUE EXACVATIONS OF A SITE AT 4 KRICHIM STR., UPI XII (ID. 56784.523.4011), SQ. 382, BY THE PLAN OF III CITY PART, PLOVDIV

Zdravka Korkutova, Eva Dimitrova, Nedka Dimitrova, Nina Toleva, Georgi Tomov

The aim of the excavations was to establish the stratigraphy of the cultural layers within the construction spot. An area of 200 m^2 was completely explored. Numerous disturbances of the stratigraphy were documented, caused by later destructions and building material extraction from earlier levels. Curbs of a street with E–W direction, paved with stone slabs and a row of bricks bonded with mortar were found. Another line of curbs with N–S direction was also excavated, shaping small courtyard. A building with rectangular plan, two medieval walls, and a ceramic piping and a drain were unearthed.

The site provided evidence about the occupation phases from the Roman period (2nd–4th c. AD), Late Antiquity/ Early Byzantium (5th–mid-7th c. AD), the Middle Ages (10th–17th c.) and modern days.

№ 45. ОБЕКТ: УПИ № XI-1643 ОТ КВ. 26, УЛ. „ПЕНЧО МИНЕВ“ № 9 ПО ПЛАНА НА ГР. СТАРА ЗАГОРА

Петър Калчев, Атанас Атанасов

Обектът се намира се в зона „А“ на археологически резерват „Августа Траяна – Верея – Стара Загора“. Работи се на механични пластове от по 0,20–0,30 м в дълбочина, като се достигна до стерилния терен и подпочвената вода. В проучваното пространство са разкрити две жилищни помещения и южният тротоар на декумануса с разположената под него канализация (обр. 1). В северната част на парцела е разположен зид, който се пада северна стена на помещение № 2 (източното). Той е с дължина 8,70 м. В източната си част той е широк 0,95 м. В тази си част е най-запазен във височина – 2,20 м. Северно от този зид е разположен тротоарът на декумануса, открит при разкопките в горния парцел. За момента е запазена само източната му част, западната половина е унищожена при строежа на кооперацията от север. В момента на терена са запазени три плочи. От запад на изток са както следва: дължината на първата е 0,90 м, втората е 1,50 м и третата е с дължина 1,30 м. Ширината им е неизвестна, тъй като влизат под северния профил. Под тези плочи се откри канализацията за отвеждане на дъждовните и отходните води от къщите. Тя представлява канал, който е зидан с малки до средни ломени камъни, които са споени с хоросан. Каналът има ширина 0,50 м и дълбочина от 0,80 м (обр. 2). Северният зид на помещение № 2 е изграден в следния порядък. Субструкцията му е съставена от дребни ломени камъни, които са смесени със строителна керамика (тухли) в неправилни редове, споени с жълт хоросан. Суперструкцията е изградена от по-големи ломени камъни, като на 0,70 м във височина от цокъла започва пояс от тухли с височина от 0,30 м, изграден от четири реда тухли. В този участък има вход към декумануса от север, който в последствие е зазидан. Този вход е широк 1,60 м, като запушването е станало с големи камъни, споени с калов разтвор. В източната част на помещение № 2 има два зида, които са запазени във височина от 0,20 м. Западният е широк 0,65 м, а източният е широк 0,60 м. И двата зида са изградени от ломени камъни. В западния за спойка е използван жълт хоросан, а за източния – калов разтвор. Те са по-ранни, тъй като северният зид на помещение № 2 ги надкрачва и те не продължават във височина. Помещение № 2 (източното) има следните размери – 8,70 × 5,50 м. Западната стена на помещение № 2 се пада обща с помещение № 1 (западното). Южната стена на помещение № 2 е много

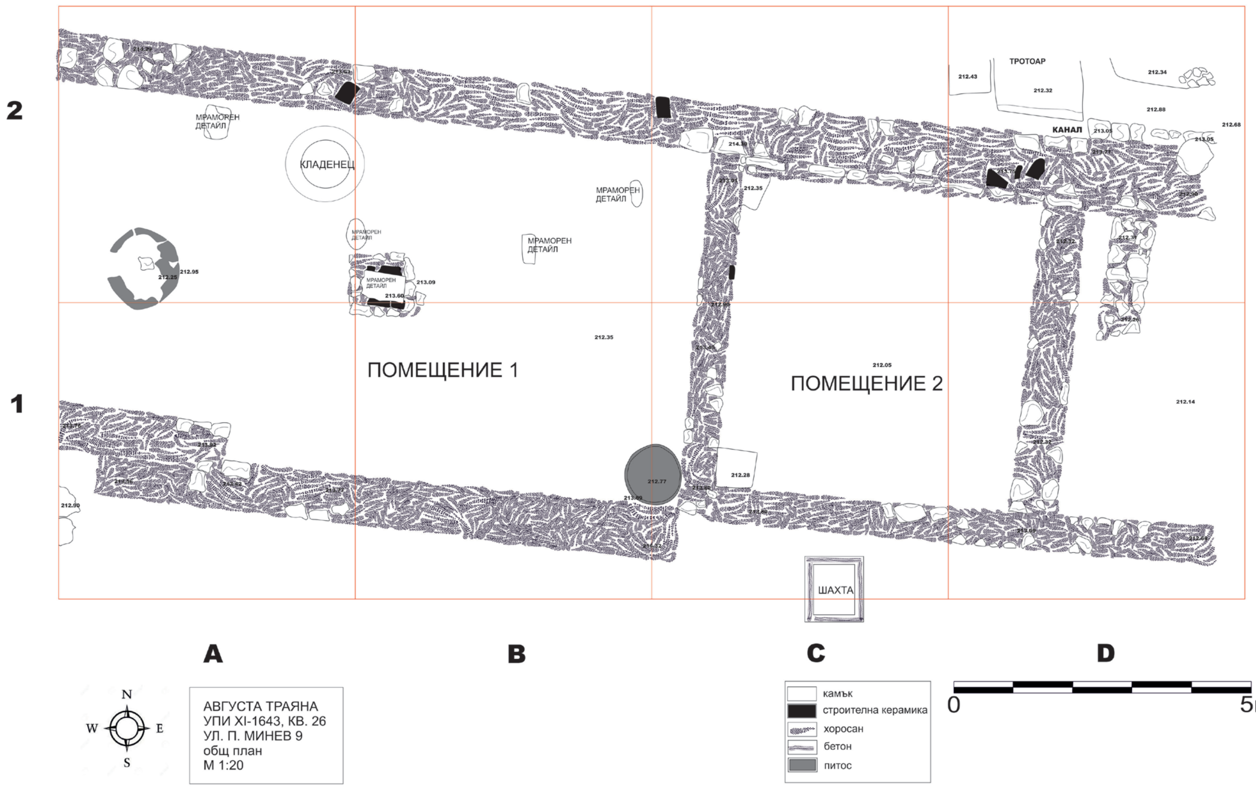

Обр. 1. Общ план на проучвания обект.

Fig. 1. General plan of the excavated site.

по-разрушена. Тук отново е имало вход, който е разположен на 1,80 м от западната стена. Този вход е зазидан с ломени камъни, споени с калов разтвор. В югозападния и северозападния ъгъл на помещение № 2 има запазена по една каменна плоча, като тази в югозападния ъгъл е по-голяма. Тези плочи може би представляват част от разрушена подова настилка. Стерилният терен, който се достигна, е керемиденочервена пръст. На запад от помещение № 2 се развива помещение № 1 (по реда на откриване). Северната страна на помещение № 1 е изградена от ломени камъни, споени с жълт хоросан. В този зид липсва цокалът и поясът от тухли, които се откриват в северния зид на помещение № 2. Зидът има следните размери – запазен е във височина от 2,10 м и ширина 0,80 м. Южната стена на помещение № 1 отново е изградена от ломен камък със същата спойка от жълт хоросан. В този зид присъстват тухлите в четири реда, но на по-високо ниво спрямо тези в помещение № 2. Стената е със запазена височина от 1,90 м и ширина 0,80 м. В югоизточния ъгъл на това помещение има питос, който е изправен в ъгъла. В западната част на помещение № 1, буквално под западния профил, има друг зид от ломени камъни (дребни) на калова спойка (обр. 3). Този зид е на фуга и преграждa помещение № 1 от север на юг. Може да се предполага, че зидът е от средновековието

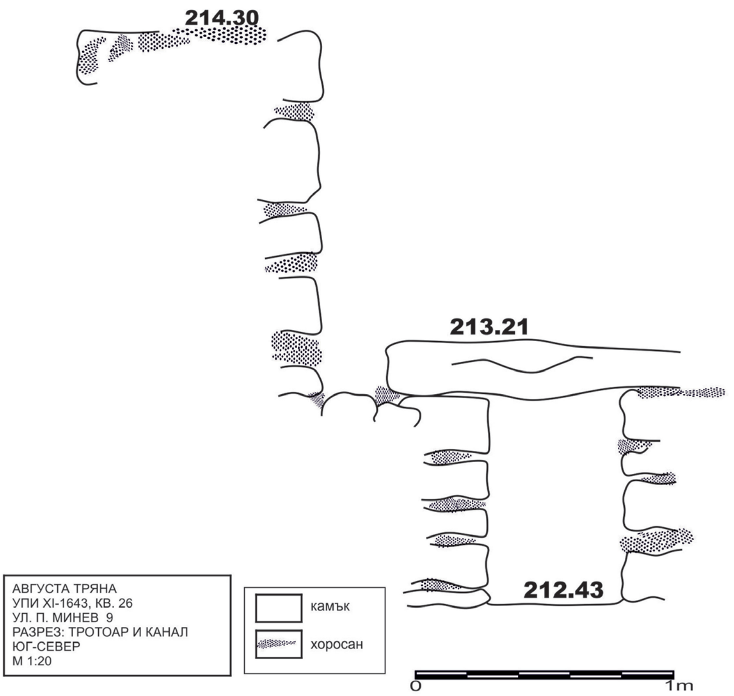

Обр. 2. Разрез на тротоара и канала.

Fig. 2. Cross-section of the sidewalk and the canal.

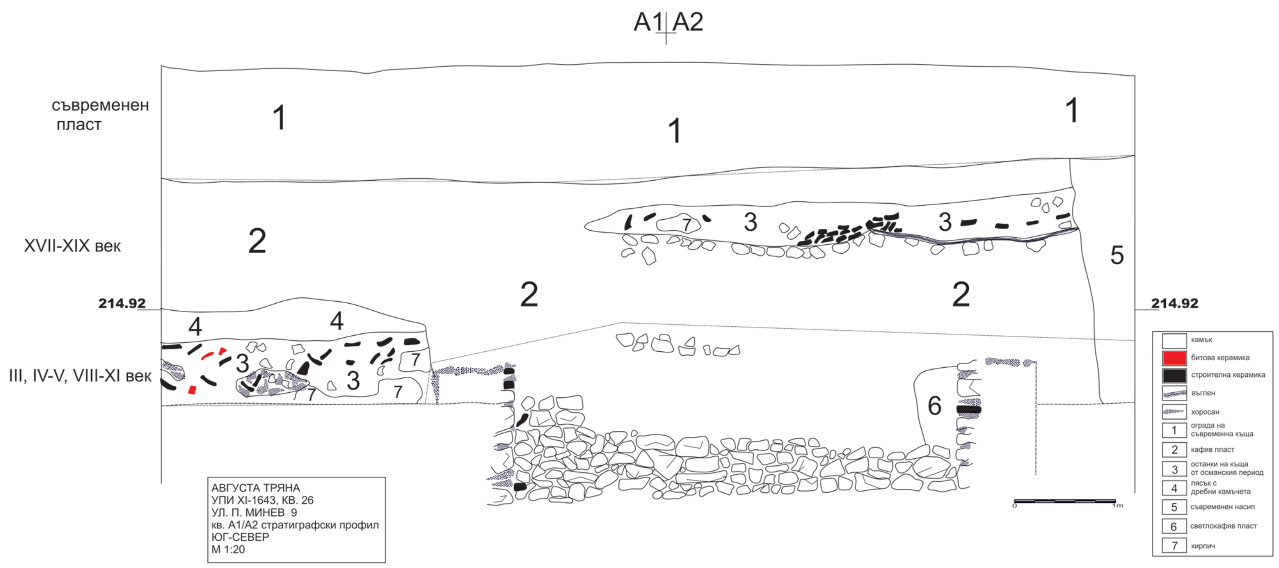

Обр. 3. Стратиграфски профил.

Fig. 3. Stratigraphic profile.

(X–XI в.), а помещението от античността (III–IV в). Запазената му височина е 1,10 м. Пред този зид има друг по-голям питос, който е вкопан в здравия терен. В централната част на помещение № 1 има база за дървена колона, която представлява корниз, преизползван като сполия. Основата е от ломени камъни и е с ширина 1×1 м. Във височина има още един ред от камъни и над тях два реда от тухли. По-тясната част има размери 0,70×0,70 м. Последната част е споена с жълт хоросан. Помещение № 1 е с дължина 10 м и ширина като помещение № 2 – 5,50 м.

EXCAVATIONS AT 9 P. MINEV STR. (PLOT XI-1643 SECTION 26) IN STARA ZAGORA

Petar Kalchev, Atanas Atanasov

Two residential buildings and the south sidewalk of a *decumanus* street, as well as the drain beneath it (fig. 1) were unearthed. A wall is situated in the northern part of the plot, which was the northern part of buildings No 2 (the eastern one) and No 1 (the western one). To the north of this wall the sidewalk of the *decumanus* is situated. Three stone slabs are currently preserved at the terrain. The sewerage for rain and waste water was found under these stone slabs. It is built of small to medium-sized split stone, which are bonded with mortar (fig. 2). Building No 2 measures 8.70 x 5.50 m. To the west of building No 2, building No 1 develops. In the western part of building No 1, there is another earth-bonded wall made of split stone (fig. 3). The wall can be dated to the 10th–11th c. and the building – to the 3rd–4th c. Building No 1 has a length of 10 m and width same as that of building No 2 – 5.50 m.

№ 46. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ „АВГУСТА ТРАЯНА–ВЕРЕЯ–СТАРА ЗАГОРА“, УПИ XV3379–УПИ XIV3402, В. 64Б, БУЛ. „РУСКИ“ № 47–49 ПО ПЛАНА НА СТАРА ЗАГОРА

Мария Камишева, Петър Калчев

Обектът попада в централната част на северната половина на укрепената територия на Августа Траяна. През 1999 г. в северния парцел са проведени археологически проучвания под ръководството на н. с. Красимир Калчев. Разкрита е част от голям градски домус. От него са проучени портик от запад покрай една от улиците на Августа Траяна, три помещения и вътрешен двор от изток. В помеще-

ния 1 и 2 са запазени подовите покрития. В северното, частично разкрито, помещение подът е настлан с многоцветна мозайка, а в помещение № 2 – геометрична композиция от големи тухли. Сградата се датира в началото на IV в. Установени са пет строителни периода:

Първи период – края на II–началото на IV в. Зидовете на сградите са от ломени камъни, споени с белезникав хоросан. Те следват трасето на античната улица *decumanus* и са съобразени с нея. Сградата в северната част на обекта е с различими 4 помещения, разкрити частично. В едно от помещенията е вписан басейн от малка частна баня. В югоизточния му ъгъл е изградено двустъпално съоръжение. Подът е оформен с тухли. Античната улица *decumanus* е изградена от големи каменни плочи. Има ширина 7,83 м и проучена дължина 22 м. В средата и е оформен канал за отпадни води. В югоизточната част на парцела се разкри и трасето на антична улица *cardo*, което е много разрушено и се откриват само единични плочи от него. Улицата е била оформена с канали за отпадна вода, разположени под тротоарите.

Обр. 1. Общ план – края на II–края на VI в. (автор Мария Камишева).

Fig. 1. General plan of the site – end of the 2nd–end of the 4th c. AD (author Mariya Kamisheva).

Обр. 2. Северен профил над античния басейн (автор Мария Камишева).

Fig. 2. Northern profile over the antique pool (author Mariya Kamisheva).

Обр. 3. Басейн към частна баня (снимка Мария Камишева).

Fig. 3. Pool into a private bath (photo Mariya Kamisheva).

Втори период – началото на IV–края на VI в. През втория период са извършени преправки в сградите от двете страни на *decumanus*-а. Нивото на уличните платна е повдигнато с трамбовка от пясък, дребни камъни, мраморни фрагменти и строителна керамика. Част от плочите на улицата са премахнати и са изградени нови трасета на водопроводи от глинени тръби и шахта от тухли. Шахтата свързва новия водопровод по трасето на декумана и по трасето на кардото. По западния тротоар на кардото е изградена латрина. Южно от декумана сградата от първия период е преустроена, като са удебелени зидовете, а подът е оформен с многоцветна подова мозайка. Оформена е в няколко пана, като централната ѝ емблема е кръг с човешко изображение, което в последствие е разрушено. Общата и запазена площ е около 15 кв. м. Нейната датировка трябва да се отнесе към първите десетилетия на IV век.

Трети период – XII–XIV в. От този период на терена са разкрити няколко структури, като само една от тях може да бъде определена като помещение. За изграждането му са използвани основно тухли от античните градежи. Вероятно в близост е съществувала сграда с религиозни или административни функции, съдейки по открития като сполия в съвременните градежи мраморен капител от този период.

Четвърти период – XVI–XVIII в. От този период са проучени 5 ями. Всички са изградени от ломени камъни без спойка. Имат неправилна кръгла форма.

Пети период – XIX в. Разкритите структури от този период се откриват главно в южната част на терена. Те изцяло разрушават структурите от античния период.

ARCHAELOGICAL INVESTIGATIONS IN THE ARCHAEOLOGICAL RESERVE "*AUGUSTA TRAIANA* – VEREYA – STARA ZAGORA" (PLOTS XV3379-XIV3402, SECT. 64Б, 47-49), RUSKI BLVD IN STARA ZAGORA

Mariya Kamisheva, Petar Kalchev

The site is located in the central part of the northern half of the fortified area of *Augusta Traiana*.

First period – late 2nd–early 4th c. The walls of the buildings are built of split stones bonded with whitish mortar.

They follow the route of the ancient street (*decumanus*) and align to it. Four partially uncovered rooms are found, and a small pool situated in one of them. A two-stepped structure is built in the southeastern corner of the pool which probably belongs to a small private bath.

The ancient *decumanus* is paved with large stone slabs; there is a drain for waste waters beneath the street. In the southeastern part of the property, another ancient street (*cardo*) was uncovered.

Second period – early 4th–end of 6th c. During the second period, the buildings on both sides of the *decumanus* underwent reconstructions and the level of the streets was raised A *latrina* was built along the western sidewalk of the *cardo*.

To the south of the *decumanus*, the building from the first period was reconstructed and its floor was covered with a polychrome mosaic which dates to the first decades of the 4th c. AD.

Third period – 12th–14th c. Several of the uncovered structures date from this period and only one of them could be interpreted as a room.

Fourth period – 16th–18th c. Five pits from this period were investigated.

Fifth period – 19th c.

№ 47. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ „АВГУСТА ТРАЯНА-ВЕРЕЯ-СТАРА ЗАГОРА“, УПИ XV-3243, КВ. 6601, УЛ. „ЖЕЛЕЗНИ ВРАТА“ № 12 ПО ПЛАНА НА СТАРА ЗАГОРА

Петър Калчев, Мария Камишева

Обектът е разположен в западната част на Археологически резерват „Августа Траяна-Верея-Стара Загора”. През 2004 г. северно от него е разкрита късноантична базилика, а през 2009 г. от другата страна на улицата е проучена антична улица – *decumanus*.

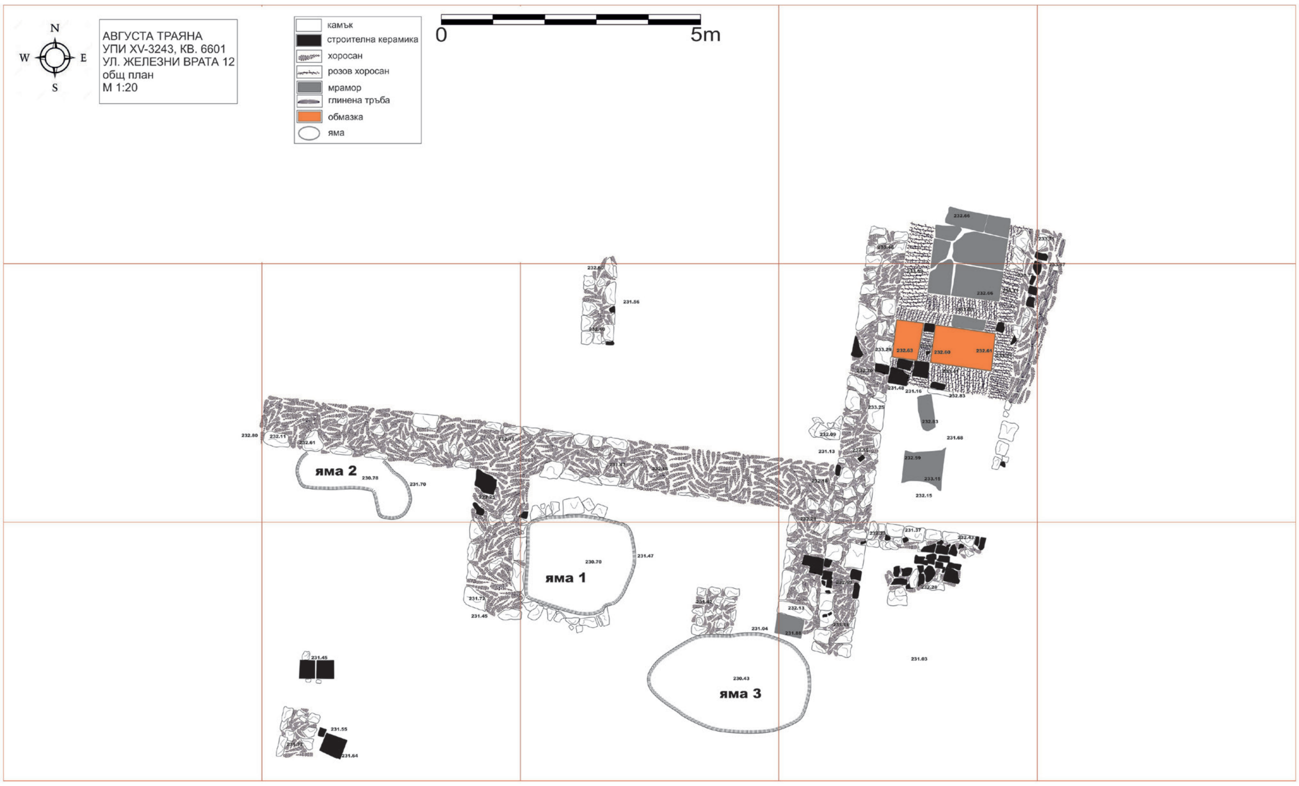

Обр. 1. Общ план (автор Диана Стоянчова).

Fig. 1. General plan of the site (author Diana Stoyanchova).

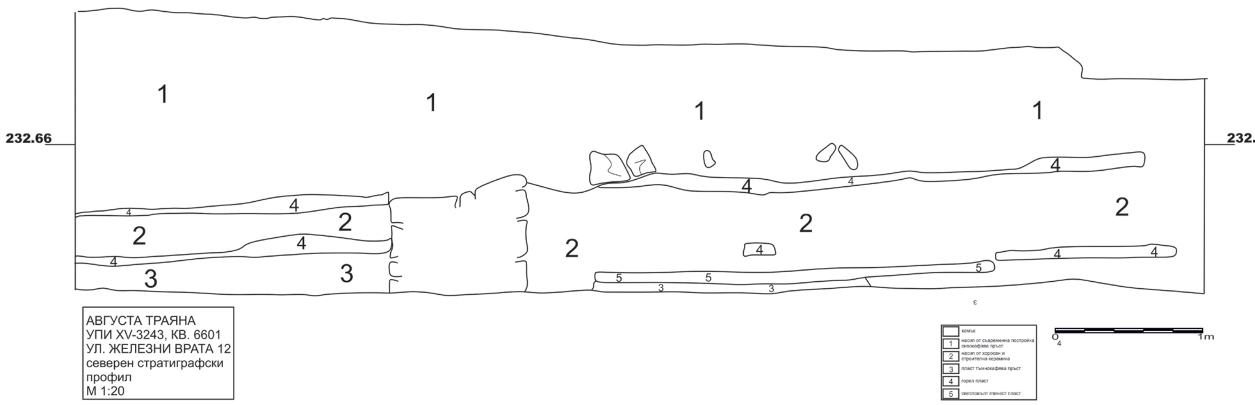

Обр. 2. Северен профил (автор Диана Стоянчова).

Fig. 2. Northern profile (author Diana Stoyanchova).

Обр. 3. Общ изглед към проучените структури (снимка Петър Калчев).

Fig. 3. General view to the site and the investigated structures (photo Petar Kalcev).

В североизточната част на парцела се откри част от баня. Открити са три басейна за топла вода, които най-вероятно са част от калдариума (топлото помещение) на банята. Стените и подът на първия басейн са облицовани с мраморни плочи, а при втория и третия са обмазани с червен хоросан. От южната страна на банята се откри префурниумът, изграден е от каменни плочи. Под първия басейн е оформен хипокауст върху тухлени стълбчета, като от тях са запазени четири. Изградени са от по осем реда тухли, споени с хоросан и фундирани върху скалистия терен. Тухлите са различни по големина. При едно от стълбчетата личи преправка, като до първоначално изграденото е долепено второ с по-малка ширина.

Западно от банята се развива сграда, от която могат да се проследят две помещения. Стените са изградени от ломени камъни и тухли, споени с хоросан. Запазената ѝ дължина е 12,20 м. В южна посока са разкрити части вероятно от две помещения със запазени дължини 2,0 м и 2,40 м. В по-късен период сградата е преустройвана, като за направата на част от зидовете са използвани мраморни архитектурни елементи. На терена са проучени три ями от османския период, както и няколко трасета на водопроводи от същия период.

На цялата площ на обекта се наблюдава насип от строителни материали – тухли, керемиди и камъни. В него, в северната част на обекта бе открит фрагмент от мраморна ара с надпис на старогръцки език: „На добър час! (Статуя на) Флавий Никий, син на Публий, неокор, издигнаха по решение на най-скъпата му родина неговите братя. Щастливо“.

По време на демонтирането на разкритите археологически структури бяха открити още два надписи на старогръцки език. Първият от тях е върху страничната част на една от мраморните плочи, оформящи северния басейн на проучената баня: „...ий Монтан, знаменосец; Теодор, син на Монтан; ... на [тавро]болия; Юлий Никомед, жрец на Херакъл, булевт; ..., син на Юлий Никомед“. Вторият е върху изцяло запазена ара, използвана като сполия в източния зид на банята: „На добър час! (Статуя на) най-великия и най-божествен император ...“. Откритите надписи се датират в периода края на II–средата на III в.

На терена са проучени три ями от османския период, както и няколко трасета на водопроводи от същия период.

ARCHAELOGICAL INVESTIGATIONS IN "*AUGUSTA TRAIANA* – VEREYA – STARA ZAGORA" ARCHAEOLOGICAL RESERVE (PLOT XV-3243, SECTION 6601), 12 ZHELEZNI VRATA STR. IN STARA ZAGORA

Petar Kalchev, Mariya Kamisheva

The site is located in the western part of the "*Augusta Traiana*–Vereya–Stara Zagora" archaeological reserve. In 2004, a late antique basilica was excavated to the north of it, and in 2009, an ancient street (*decumanus*) was investigated on the opposite side of the street.

In the north-eastern part of the property, part of a bath was discovered. Three basins for hot water were uncovered, most probably part of the *caldarium*. The walls and the floor of the first basin were lined with marble slabs, and the other two were plastered with red mortar. To the south of the bath, the *praefurnium* built of stone slabs was uncovered. A hypocaust was built under the first basin. The pillars are made of bricks bonded with mortar. One of them has been repaired.

To the west of the bath, a building develops with three separate rooms. The walls are built of split stones and bricks bonded with mortar. Three inscriptions in ancient Greek, related to the Imperial cult, were found.

№ 48. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ЗОНА „Б" НА АР „АВГУСТА ТРАЯНА-ВЕРЕЯ-СТАРА ЗАГОРА", УПИ-VII 535, КВ. 27, УЛ. „КОЛЬО ГАНЧЕВ" № 109

Петър Калчев

В имота е проведено археологическо наблюдение на изкопните дейности. След регистриране на археологически структури са извършени спасителни разкопки. В източната част на проучвания парцел е разкрита част от антична улица с размери 8,0 х 7,40 м (обр. 1). Уличното платно е покрито с каменни плочи с размери, които варират между 1,45 и 0,70 м. Под улицата има отводнителен канал с правоъгълна форма и дъно, покрито с каменни плочи (обр. 2). Той е служил за отвеждане на водите от намиращото се на това място малко дере. Каналът е запълнен с тъмнокафява пръст с висока концентрация на археологически материали: фрагменти от антични керамични съдове, животински кости, антични керамични лампи и бронзови монети от III в. Разкритият участък от римската улица се намира извън крепостните стени на античния град Августа Траяна. Вероятно тя води към източната му порта.

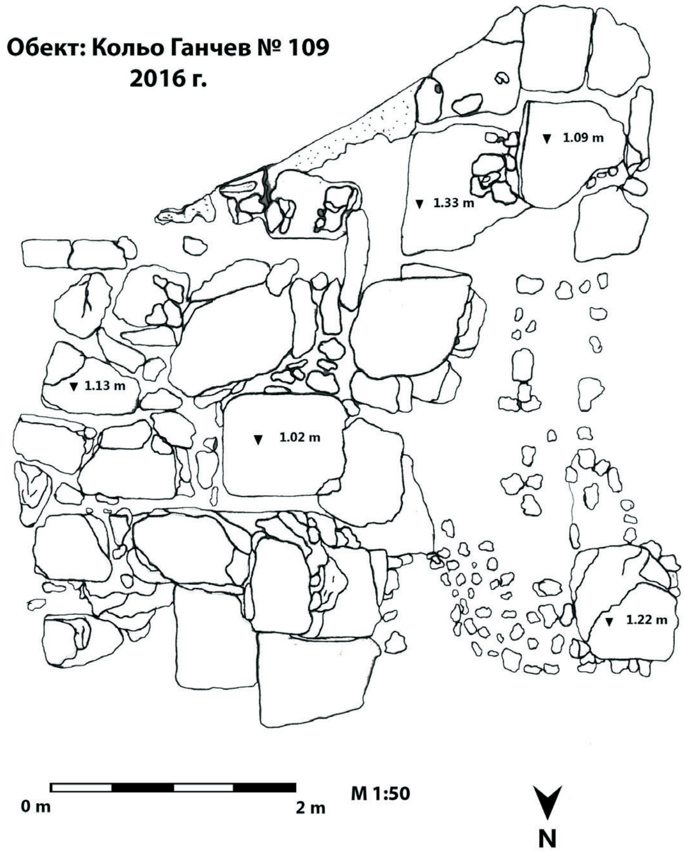

Обр. 1. План на проучената антична улица.

Fig. 1. Plan of the excavated ancient street.

Обр. 2. Канал под античната улица.

Fig. 2. Drain situated beneath the ancient street.

RESCUE EXCAVATIONS AT 109 K. GANCHEV STR. IN ZONE B OF "*AUGUSTA TRAIANA*–VEREYA–STARA ZAGORA" ARCHAEOLOGICAL RESERVE (PLOT VII-535, SECTION 27)

Petar Kalchev

Part of an ancient street with dimensions 8 x 7.40 m was uncovered in the eastern section of the excavated plot (fig. 1). The street is paved with stone slabs with dimensions that vary between 1.45 m and 0.70 m. Beneath the street there is a drain of rectangular cross-section and bottom covered with stone slabs (fig. 2). It served for draining the water from the small gully located on the spot. The drain was filled with dark brown soil with high concentration of archeological material – fragments of ancient pottery, animal bones, ancient ceramic lamps and bronze coins from the 3th AD. The uncovered part of the Roman street is located outside the fortification walls of the ancient city of *Augusta Traiana*. Most probably the street leads to its eastern gate.

№ 49. ОБЕКТ: УПИ № VII-3188, КВ. 67, УЛ. „ВАСИЛ ЛЕВСКИ“ № 57 ПО ПЛАНА НА ГР. СТАРА ЗАГОРА

Атанас Атанасов, Мария Камишева

Обектът попада в северната част на охраняваната зона на Археологически резерват „Августа Траяна – Верея – Стара Загора“. На проучваната площ се откриха четири зида (обр. 1), които са изградени по един и същ начин от ломени камъни, споени с хоросан. В градежа на зидовете участват и тухли, които най-вероятно изграждат стълбове или стъпки за колони. Зид № 1 е разположен в квадрати А2 и А3. Той има следните размери: дължина 4,60 м, ширина 1 м. Зидът е с посока север–юг, в по-голямата си част е разрушен. В северната си половина е запазен във височина от 1,50 м. В южна посока зид № 1 сключва прав ъгъл с друг зид, който ще бъде с поредна номерация № 2. Той е с посока изток–запад и е разположен в квадрати А2, В2, С2. Притежава следните размери: дължина 9,5 м и отново същата дебелина от 1 м. В източната половина на парцела зид № 2 е разрушен от съществуващата на това място съвременна постройка (обр. 2). Запазен е в най-голямата си височина от 1,80 м, в централната част на обекта, в квадрат В2. Зид № 3 е със същата посока, както зид № 1. Двата зида са успоредни. Зид № 3 има следните размери: дължина 4,80 м и ширина 1 м. Най-добре е запазен в южната си половина, като достига на височина до 1,60 м. Последният зид с поредна номерация № 4 е разположен в южната част на парцела, квадрат В2, непосредствено до тротоара на улицата. От него е разкрит само един фрагмент с почти квадратна форма и размери 0,80 × 0,70 м. За съжаление, почти половината от парцела все още не е проучена. В по-голямото „помещение“, заключено от зидове с номерация № 2 и 3, е оставен стратиграфски профил (обр. 3). При проучването на това помещение се откри пласт от керемиди, който е горял. Този пласт е разположен на цялата площ на помещението, на 1 м дълбочина от повърхността. Под него и в самия него се откри малко количество битова керамика с най-обща датировка VI в. В по-горните пластове битовата керамика е смесена, като се срещат фрагменти от XI до XVIII в. В северната част на парцела на дълбочина 1,60 м се достигна стерилният пласт – жълта ронлива скала. В южната част на обекта все още не е открит стерилният терен. Всички разкрити зидове в този парцел притежават цокъл, който е маркирал нивото на тогавашния терен. През 2016 г. продължи разкриването на зид № 4. Той бе

проучен на дължина от 4,5 м. През тази година се проучиха също така два канала. Първият канал е с посока север–юг. Той се намира източно от зид № 3. Изграден е от тухли, споени с хоросан. Дъното на канала отново е постлано с тухли. Каналът е притежавал покритие от камъни, запазено в много малко участъци, главно на юг от зид № 2. Другият канал е с посока юг–север и се намира източно от зид № 1 и западно от зид № 3. Изграден е от ломени камъни, споени с хоросан. Дъното на канала е покрито с тухли, а за покритие са използвани каменни плочи. За съжаление каналът на север от зид № 2 е изцяло разрушен, като личи само в негатив. Запазен е само на юг от зид № 2, отново в тази си част има запазена и една каменна плоча от покритието. Хронологически първият описан канал е съществувал на това място преди изграждането на зид № 2, тъй като той го пресича. Вторият канал е синхронен с изграждането на зидовете. В източната част на парцела е проучена яма от античността с диаметър около 3 м, в която се откри голямо количество керамика от II–IV в. Източната част на ямата продължава в източния профил на парцела. При проучването на целия парцел може да се обозначат три сигурни помещения, които се образуват от проучваните зидове.

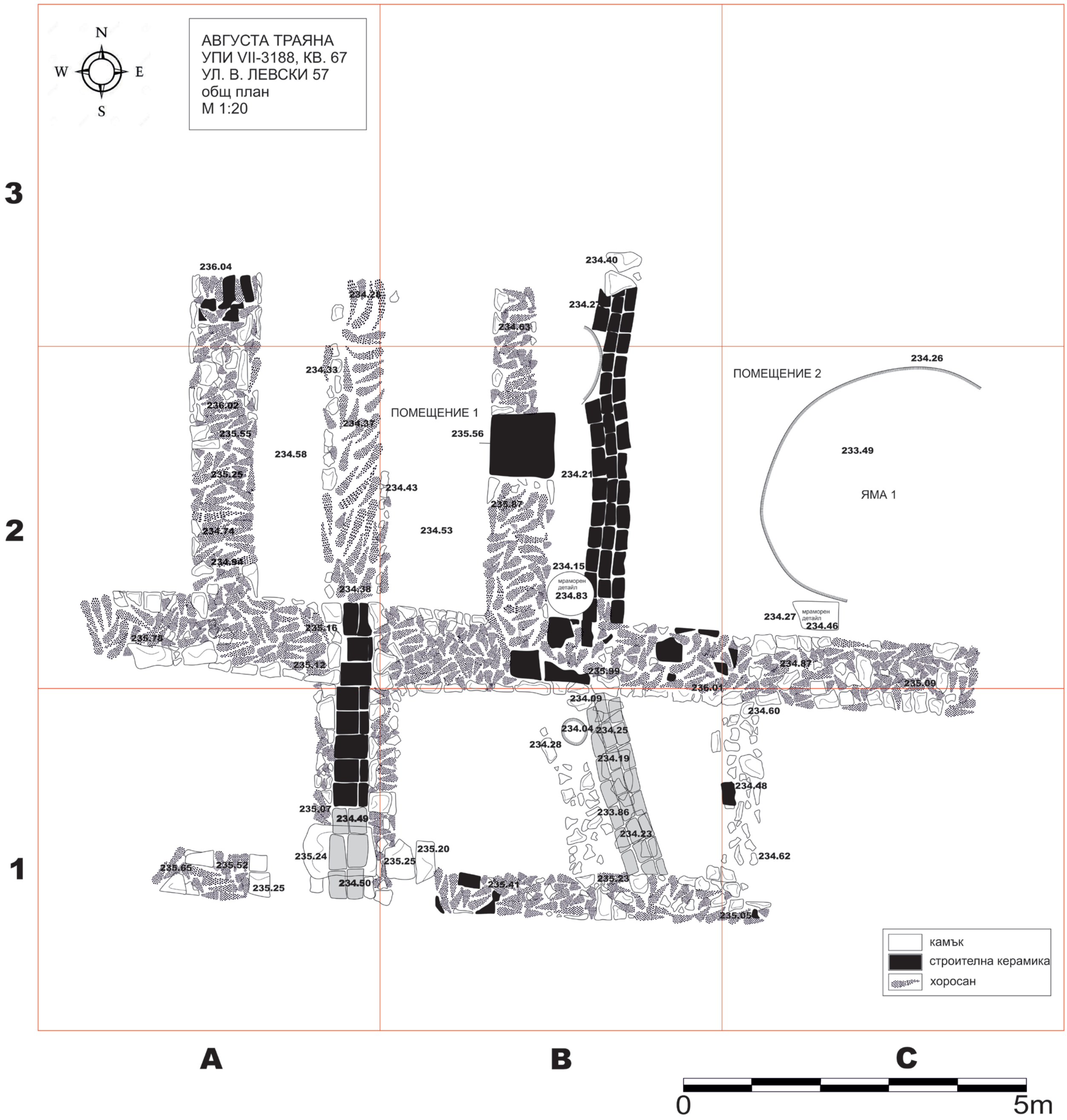

Обр. 1. Общ план на проучвания обект.

Fig. 1. General plan of the excavated site.

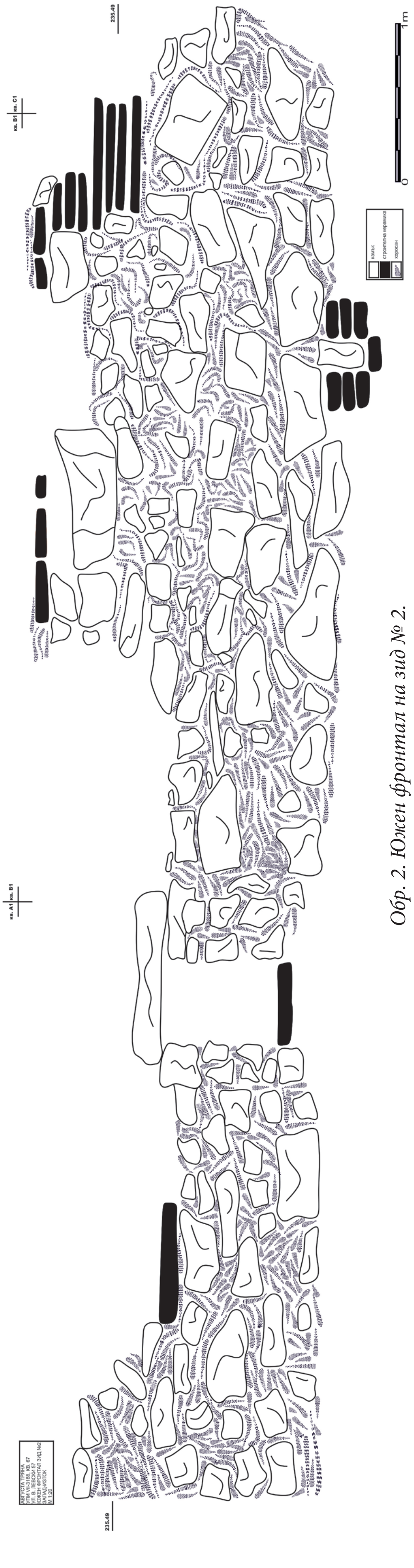

Обр. 2. Южен фронтал на зид № 2.

Fig. 2. Southern side of wall № 2.

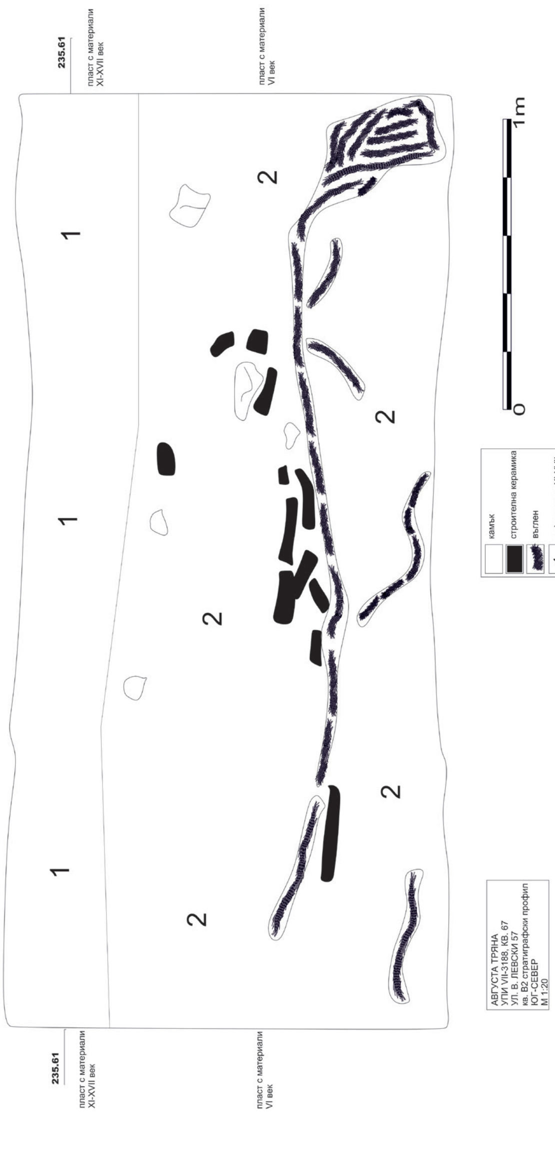

Обр. 3. Стратиграфски профил.

Fig. 3. Stratigraphic section.

EXCAVATIONS AT 57 VASIL LEVSKI STR. (PLOT VII-3188 FROM SECTION 67) IN STARA ZAGORA

Atanas Atanasov, Maria Kamisheva

The excavations of wall No. 4 continued in 2016 and it was investigated at a length of 4.5 m. Two drains were also found during this year. The first one is directed north-south and is located to the east of wall No 3. The other drain is directed south-north and is located east of wall No 1 and west of wall No 3. Chronologically, the first structure existed at the terrain before the construction of wall No 2. The second drain is contemporaneous with the walls. In the eastern part of the plot a pit with a diameter of about 3 m was investigated and a significant amount of pottery from 2nd–4th c. was found in it.

№ 50. ОБЕКТ: УПИ № IX-3190 ОТ КВ. 67, УЛ. „САВА СИЛОВ“ № 98 ПО ПЛАНА НА ГР. СТАРА ЗАГОРА

Атанас Атанасов

Обектът се намира се в зона „А“ на археологически резерват „Августа Траяна – Верея – Стара Загора“. Строителното петно, което се проучи, е разположено в западната част на урегулиран поземлен имот № IX-3190 от кв. 67, ул. „Сава Силов“ № 98. Западната му граница е съвременната граница на имота, северната граница е долепена до кооперацията, която се намира от север. Източната граница е разположена по средата на урегулирания имот, а южната се движи по зидовете на къщата, която съществуваше на това място. Строителното петно има следните размери: западната граница е с дължина 6 м; северната страна е с дължина 13 м; източната – с 4,50 м и южната – с 9,50 м (обр. 1). Навсякъде в строителното петно се достигна до дълбочина от 0,50 м (обр. 2), необходимата кота според изискванията за фундиране на проекта за едноетажна фамилна сграда с ивични основи. При своята работата съм се съобразил изцяло с геодезичните репери, отложени на терена от геодезиста. По време на спасителното археологическо проучване в рамките на строителното петно не бяха открити никакви археологически движими и недвижими културни ценности, тъй като работихме под основите на съвременната къща, а и достигнатата дълбочина е много малка.

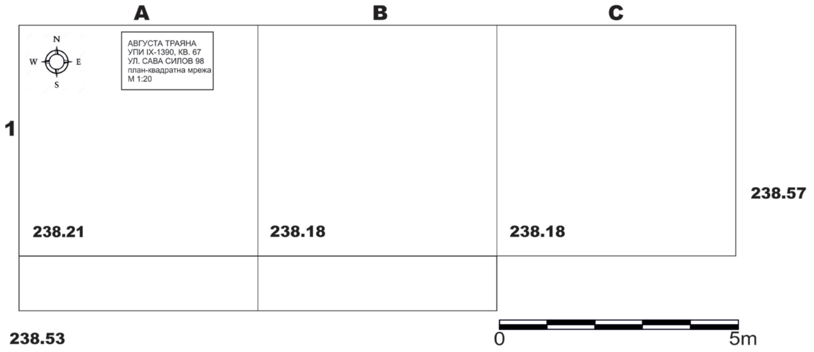

Обр. 1. Общ план на проучвания обект.

Fig. 1. General plan the excavated site.

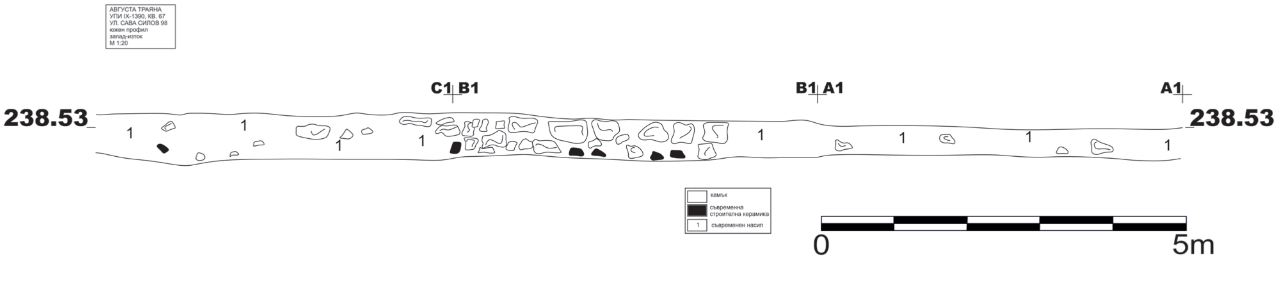

Обр. 2. Стратиграфски профил.

Fig. 2. Stratigraphic section.

EXACVATIONS AT 98 SAVA SILOV STR. (PLOT IX-3190, SECTION 67) IN STARA ZAGORA

Atanas Atanasov

The site is located in Zone “A” of “*Augusta Traiana* – Vereya – Stara Zagora” archaeological reserve. On the terrain of the construction spot a depth of 0.50 m was reached, since this is the necessary elevation as per the requirements for laying the foundations of a one-storey family building with strip foundations. During the rescue archeological research there were no structures or small finds found within the construction spot, since we worked under the foundations of the modern house and the depth reached is too small.

№ 51. ОБЕКТ: УПИ № XVII-1050 ОТ КВ. 73, УЛ. „ПОП МИНЧО КЪНЧЕВ“ № 141 ПО ПЛАНА НА ГР. СТАРА ЗАГОРА

Атанас Атанасов, Петър Калчев

Проучваният терен се намира извън крепостните стени на Августа Траяна, в зона „Б“ на резервата. На целия терен са открити общо 19 боклучни ями (обр. 1) от османския период. Те са вкопани в здравия материков терен, който в случая представлява жълта ронлива скала. Това много добре се откроява на западния стратиграфски профил (обр. 2). Ямите притежават различна форма и дълбочина. Не могат да се изведат закономерности при тяхната направа. Всички ями са запълнени с органични отпадъци, животински кости и силно фрагментирана битова керамика. Освен ямите на терена са проучени три

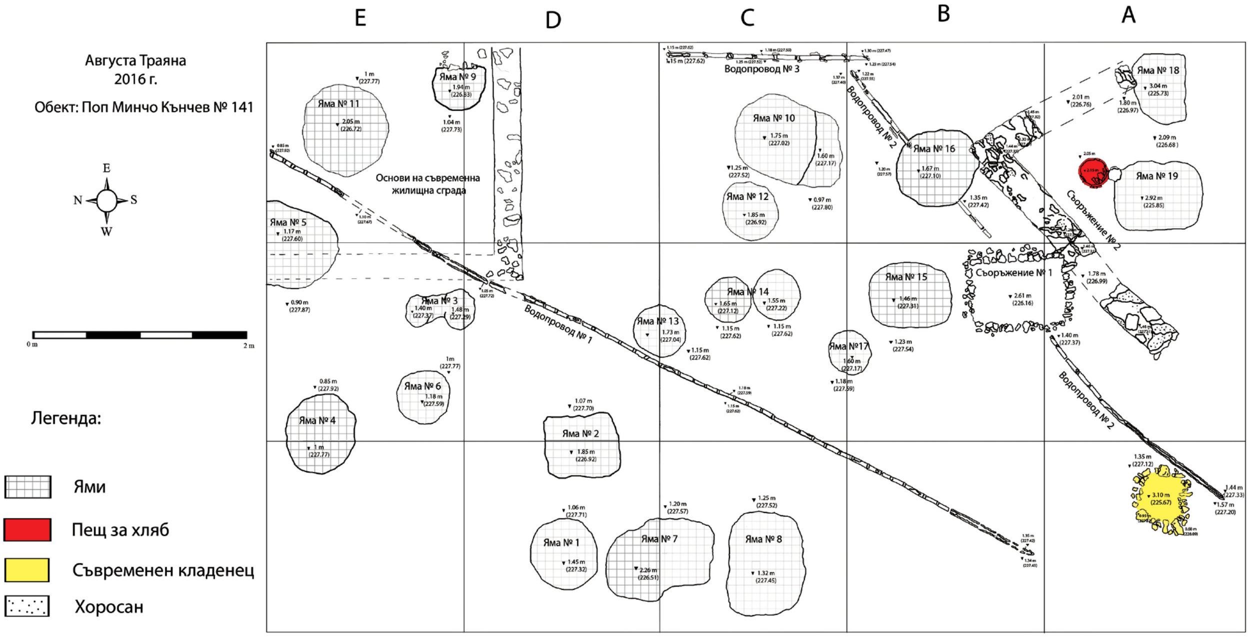

Обр. 1. Общ план на проучвания обект.

Fig. 1. General plan of the excavated site.

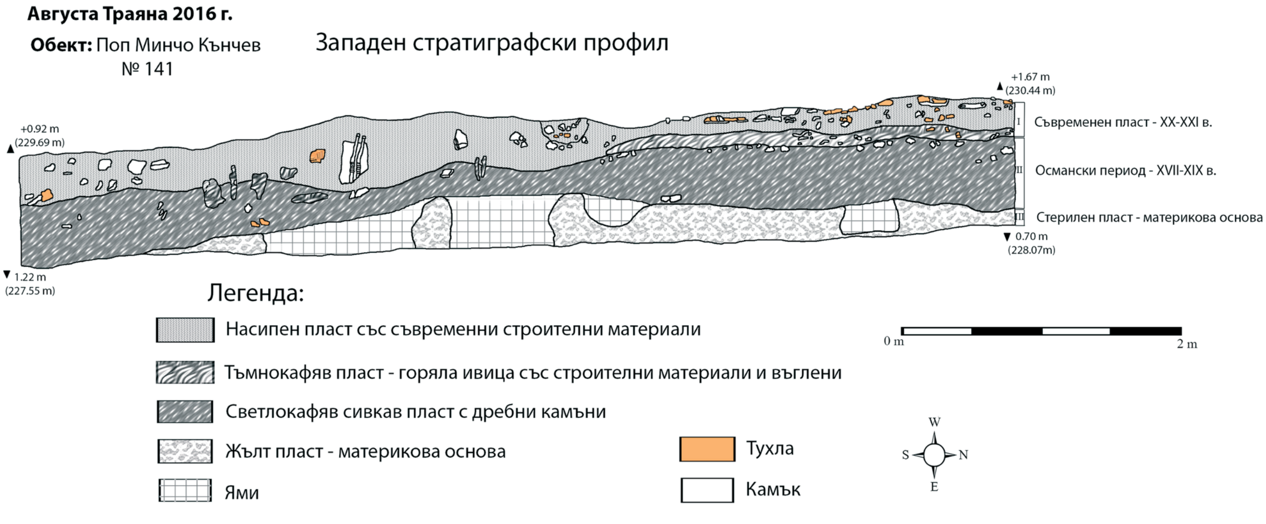

Обр. 2. Западен стратиграфски профил.

Fig. 2 .Western stratigraphic cross-section.

водопровода, изградени от керамични тръби. Един от водопроводите преминава с посока североизток–югозапад, един е с посока север–юг и още един, отново с посока североизток–югозапад. Водопроводите са по-ранни от боклучните ями, тъй като последните ги разрушават на няколко места. Водопроводите също се отнасят към османския период. В южната част на парцела са проучени основите на едно мазе от османския период, което е изградено от ломени камъни без спойка. То е вкопано в здравия терен. В непосредствена близост до проученото мазе са документирани основите на жилищна постройка, които са изградени от ломен камък, споен с хоросан, но за съжаление са разрушени от по-късните боклучни ями. В очертанията на тази постройка е проучена пещ с кръгла форма (обр. 3). Около пещта и в очертанията на помещението се откриват отделни фрагменти средновековна керамика, което е основание да се смята, че вероятно построяването на помещението е извършено през средновековието.

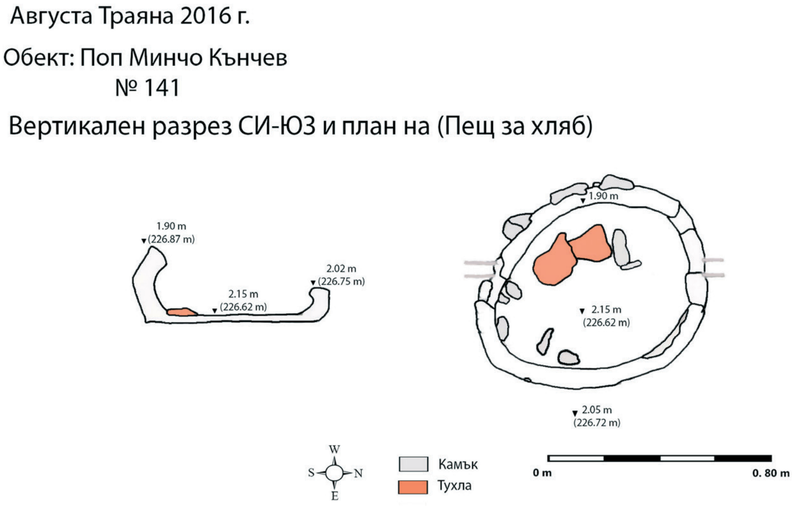

Обр. 3. Графично заснемане на пещ (за хляб?).

Fig. 3. (?Bread) oven – cross-section and plan.

EXCAVATIONS AT 141 POP MINCHO KANCHEV STR. (PLOT XVII-1050, SECTION 73) IN STARA ZAGORA

Atanas Atanasov, Petar Kalchev

A total of 19 waste pits (fig. 1) from the Ottoman period were excavated within the plot. They were dug into the sterile terrain, as clearly seen in the western stratigraphic profile (fig. 2). In addition to the pits, three water mains built of ceramic pipes were also investigated on the terrain. The pipelines also belong to the Ottoman period. In the southern part of the plot the foundations of a basement from the Ottoman period, which was built of split stone with no bonding, were investigated. In the immediate vicinity of the investigated basement were documented the foundations of a residential building. Within this building a kiln/oven of circular form was found (fig. 3). Around the kiln and within the building there were separate fragments of medieval pottery which is the reason to believe that the building was constructed during the Middle Ages.

№ 52. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ „АВГУСТА ТРАЯНА-ВЕРЕЯ-СТАРА ЗАГОРА“, УПИ I-3053, КВ. 5502, УЛ. „АВГУСТА ТРАЯНА“ № 22 ПО ПЛАНА НА ГР. СТАРА ЗАГОРА

Мария Камишева, Атанас Атанасов

Обектът попада северно от северната крепостна стена на античния град. През 2011 г. теренът, намиращ се непосредствено южно от коментирания, е проучен частично. Разкрити са трасетата на двете крепостни стени и структури от античния, средновековния и възрожденския период на Стара Загора.

Проучванията се провеждат във връзка с предвидено разширение на съществуващ магазин за хранителни стоки. Във връзка със спецификата на провеждането на археологическите проучвания бе взето решение да бъде изпълнен един, общ за четирите колони изкоп, под формата на „Г“. Разположен

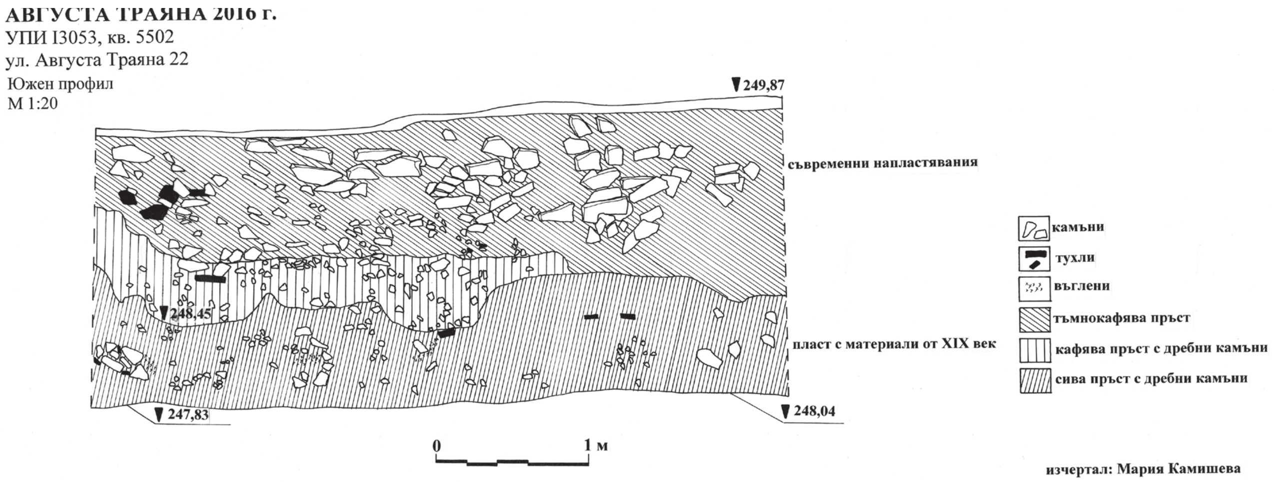

Обр. 1. Южен профил (автор Мария Камишева).

Fig. 1. South profile (author Mariya Kamisheva).

е непосредствено до основите на съществуващата сграда (в северната част) и до изградена шахта за отпадни води. На достигната проектна дълбочина изкопаната пръст е с характеристиките на съвременен насип – едри, средни и дребни ломени камъни, фрагменти строителна керамика и керемиди. В профила на югозападната част ясно личат съвременни отпадъци. В югозападния ъгъл се достигна до скалист терен. В изкопа не бяха открити археологически структури.

ARCHAELOGICAL INVESTIGATIONS IN "*AUGUSTA TRAIANA* – VEREYA – STARA ZAGORA" ARCHAEOLOGICAL RESERVE (PLOT I-3053, SECT. 5502), 22 AVGUSTA TRAYANA STR. IN STARA ZAGORA

Mariya Kamisheva, Atanas Atanasov

The site is located to the north of the fortification wall of the ancient city.

The property immediately to the south of the one under consideration was partially investigated in 2011, and parts of two fortification walls were uncovered there.

Due to the specifics of the site, a single L-shaped trench was excavated. The intended construction depth was reached, where the layers consists of modern fill – building materials and modern waste. The level of the bedrocks was reached but no archaeological structures were detected in the trench.

№ 53. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ „АВГУСТА ТРАЯНА-ВЕРЕЯ-СТАРА ЗАГОРА", УПИ V3352-VI 3351, КВ. 6801, УЛ. „Х. Д. АСЕНОВ" № 129 ПО ПЛАНА НА ГР. СТАРА ЗАГОРА

Мария Камишева, Петър Калчев

Обектът попада в източната част на укрепената територия на Августа Траяна. През 2010–2011 г. в парцела са проведени археологически проучвания под ръководството на Георги Илиев. Разкритите тогава структури принадлежат на няколко строителни периода, като най-представителни са тези от втория строителен период (IV–VI в.). Разкрита е част от базиликална сграда, чийто под е покрит частично с мозайка. Съгласно решенията на експертна комисия от Министерство на културата, структурите и мозайката следва да бъдат демонтирани и археологическото проучване да бъде довършено.

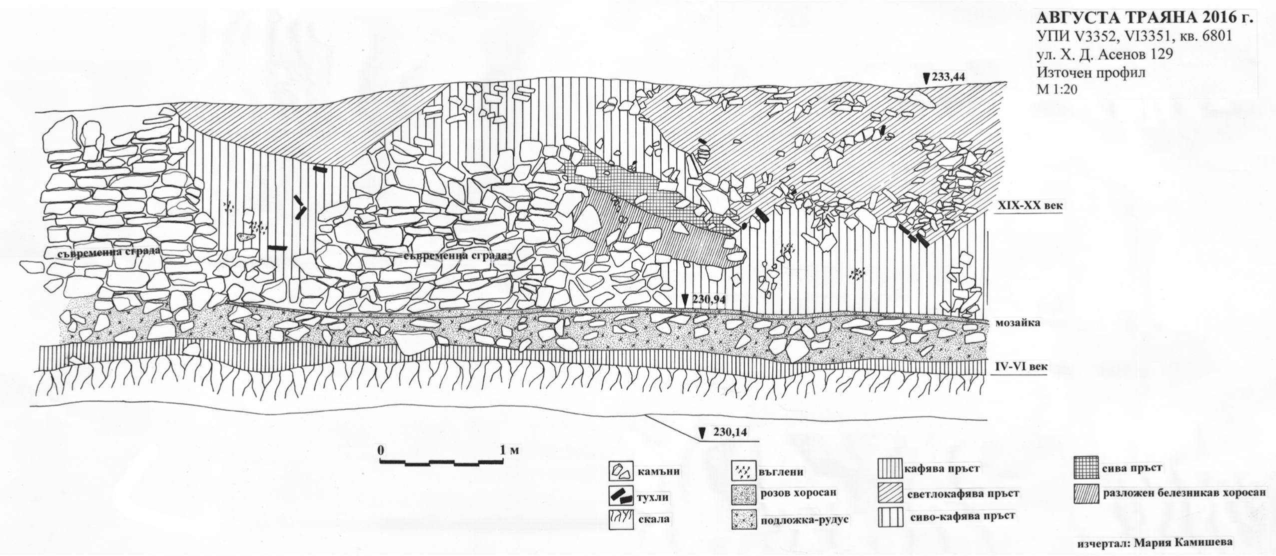

Обр. 1. Източен профил (автор Мария Камишева).

Fig. 1. Eastern *profile (author Mariya Kamisheva).*

При проучването през 2011 г. в цялото пространство на терена е достигнато до скалист терен, без археологически структури (в северния парцел на ниво – 232,10, а в югозападния ъгъл – 231,06). Според предписанията, зидовете от първи и втори строителен период, както и хипокаустната система, бяха демонтирани и пренесени на депо във фондохранилището на РИМ-Стара Загора. Запазената антична мозайка бе демонтирана от реставраторски екип под ръководството на Аглика Икономова, поставена на платна и пренесена за съхранение във фондохранилището на РИМ – Стара Загора. Теренът под мозайката бе проучен до кота 230,14 под нивото на рудуса. Не бяха констатирани други археологически структури.

Литература

Илиев 2012: Г. Илиев. Археологически проучвания на обект УПИ V3352 и УПИ VI3351 в кв. 68а, ул. "Х. Д. Асенов" 129 по регулационния план на гр. Стара Загора. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 345–347.

ARCHAELOGICAL INVESTIGATIONS IN "*AUGUSTA TRAIANA* – VEREYA – STARA ZAGORA" ARCHAEOLOGICAL RESERVE (PLOT V3352 AND VI3351, SECTION 6801), 129 H. D. ASENOV STR. IN STARA ZAGORA

Mariya Kamisheva, Petar Kalchev

The site is located in the eastern part of the fortified territory of *Augusta Traiana*. In 2010–2011, archaeological investigations were carried out in the plot under the direction of Georgi Iliev. The uncovered remains belong to several construction periods, those from the second one (4th–6th c.) being the most monumental ones. Parts of a basilical building was investigated, its floor partially covered with a mosaic.

According to the instructions of Ministry of Culture, the walls from the first and the second construction periods and the hypocaust system were dismantled and transferred in the depository of Stara Zagora Regional Museum of History.

The preserved ancient mosaic was lifted by a team of conservators under the direction of Aglika Ikonomova, mounted on steel boards, and transferred for storage to the depository of Stara Zagora Regional Museum of History. The terrain under the mosaic was investigated down to 230.14 m above sea level and no archaeological structures were detected.

№ 54. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА В АР „ТРАКИЙСКИ И АНТИЧЕН ГРАД КАБИЛЕ“, СЕКТОР „ЮЖНА КРЕПОСТНА СТЕНА“

Стефан Бакърджиев, Мирослав Козарев

Проучванията се проведоха в рамките на два месецаот екип на РИМ – Ямбол с научен ръководител Стефан Бакърджиев и заместник ръководител Мирослав Козарев и обхващат площ от 1180 кв. м. Зоната и обхвата на проучването бе определена въз основа на резултатите от геофизично проучване. Регистрираните аномалии показват очертания на сгради с правоъгълен или квадратен план и ориентация, която показва обвързаност с късноримските сгради, проучени зад източната порта и в сектор XII. Ясно разграничима е една аномалия, ориентирана СЗ–ЮИ с дължина около 130 м, западно от която няма регистрирани по геофизичен път структури (обр.1), факт, който ни даде основание да предположим, че маркира част от укрепителната система на Кабиле. Поради тази причина проучванията се съсредоточиха в квартал LX и LI. В проучения участък на кота 147,80 м бе засечен пласт с дебелина

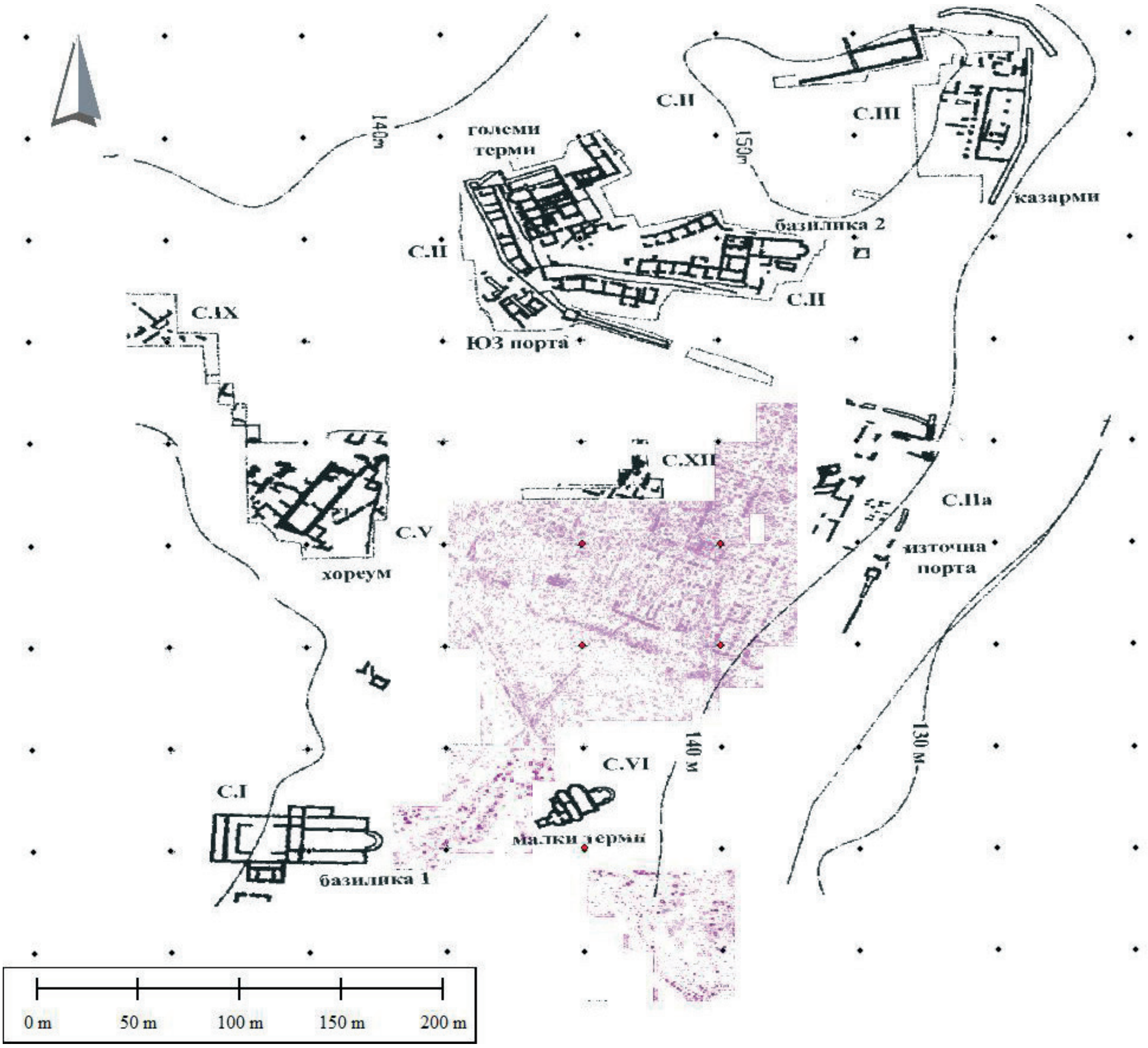

Обр.1. Геофизичен план на проучвания сектор.

Fig. 1. General plan of Cabyle with the area of geophysical survey.

около 0,60 м хоросанови деструкции (бял хоросан с отделни едри ломени и обработени камъни), следващ посоката ЮИ–СЗ. Пластът е регистриран в кв. 06, 95, 94 и 93 и е добре видим в южните профили на кв. 94, 95, в западния на 94 и в кв. 06. Той е с ширина между 2,50–2,80 м. В кв. 94 и 95 пластът застъпва част от по-ранна сграда, изградена от ломени камъни на кал, ориентирана ЮЗ–СИ, с отклонение 40°. Сградата се датира в средата на III в. пр. Хр. Проучванията показаха, че регистрираният мощен пласт от хоросанови деструкции е аномалията, засечена при геофизичните проучвания и най-вероятно останките са от късноантичната крепостната стена на Кабиле. Откритите над рушевините на елинистическата сграда и под хоросановия пласт монети на император Проб (276–282) и император Нумериан (282–283) показват, че стената е изградена през 80-те години на III в. сл. Хр. Нейното разрушаване вероятно е започнало в края на IV в. сл. Хр., регистрирано с вкопавания от края на IV и V в. сл. Хр. и окончателно е завършило в началото на XX в. Североизточно на 8,0 м, успоредно от предполагаемата крепостна стена, бе почти напълно проучена представителна сграда (сграда D), с план на неправилен четириъгълник ориентиран С–Ю с отклонение 22° на изток, размери С–Ю – 34,10 м, И–З – 28,70 м и площ 978 кв. м (обр. 2). Сградата е замислена и изградена като единен комплекс в духа на градските римски жилища. Проучени са изцяло западното, южното и по-голямата част от източното крило с общо 16 помещения. Те са организирани около вътрешен двор с размери 14,80 x 12,0 м и площ 177 кв. м. В двора е разположен квадратен impluvium с размери 8,0 x 8,0 м, ограден е с нисък 0,25 м зид с ширина 0,30 м. Имплувиумът е ограден от север, изток и юг с портици с ширина от 2,0 м. От запад портикът е 4,75 м с колонада от две дървени колони. За основа на гредите е преизползвана една база за колона от първата половина на II в. Разстоянието между двете колони е 5 м. Имплувиумът е застлан с фин трамбован речен чакъл. В ЮИ му ъгъл е разкрит участък от водопровод, който излиза от него в Ю посока, което показва съществуването на водоизточник в средата на двора. Сградата е била едноетажна. Над добре оформения каменен цокъл с височина 0,50–0,60 м, изграден от дребни и средни камъни, споени с бял хоросан и добре обмазани фуги, е имало стени от кирпич. Дебелината на зидовете е 0,55 м за външните и 0,30-0,45 м за вътрешните. Покривът е бил покрит с керемиди. В градежа на сградата тухли почти не са употребявани, изключения са основата на огнището в помещение 14 и каналът в помещение 13а. Главният вход на сградата е от изток, където е имало портик по протежение на цялата стена. Портикът е бил с дървени колони, които са стъпвали върху квадри. Открити са 4 стъпки на 2,40 м от фасадата на сградата с интервал от 3,35 м по протежение на улицата. Представителните помещения – 3, 4, 5 и 6 са в западното крило, пред тях е дълбокият портик към двора. Това са единствените помещения в сградата с вътрешна мазилка от фин бял хоросан. В ЮИ ъгъл на сградата са разположени сервизните

Обр. 2. Сграда D. Снимка от въздуха.

Fig. 2. Building D. Aerial photo.

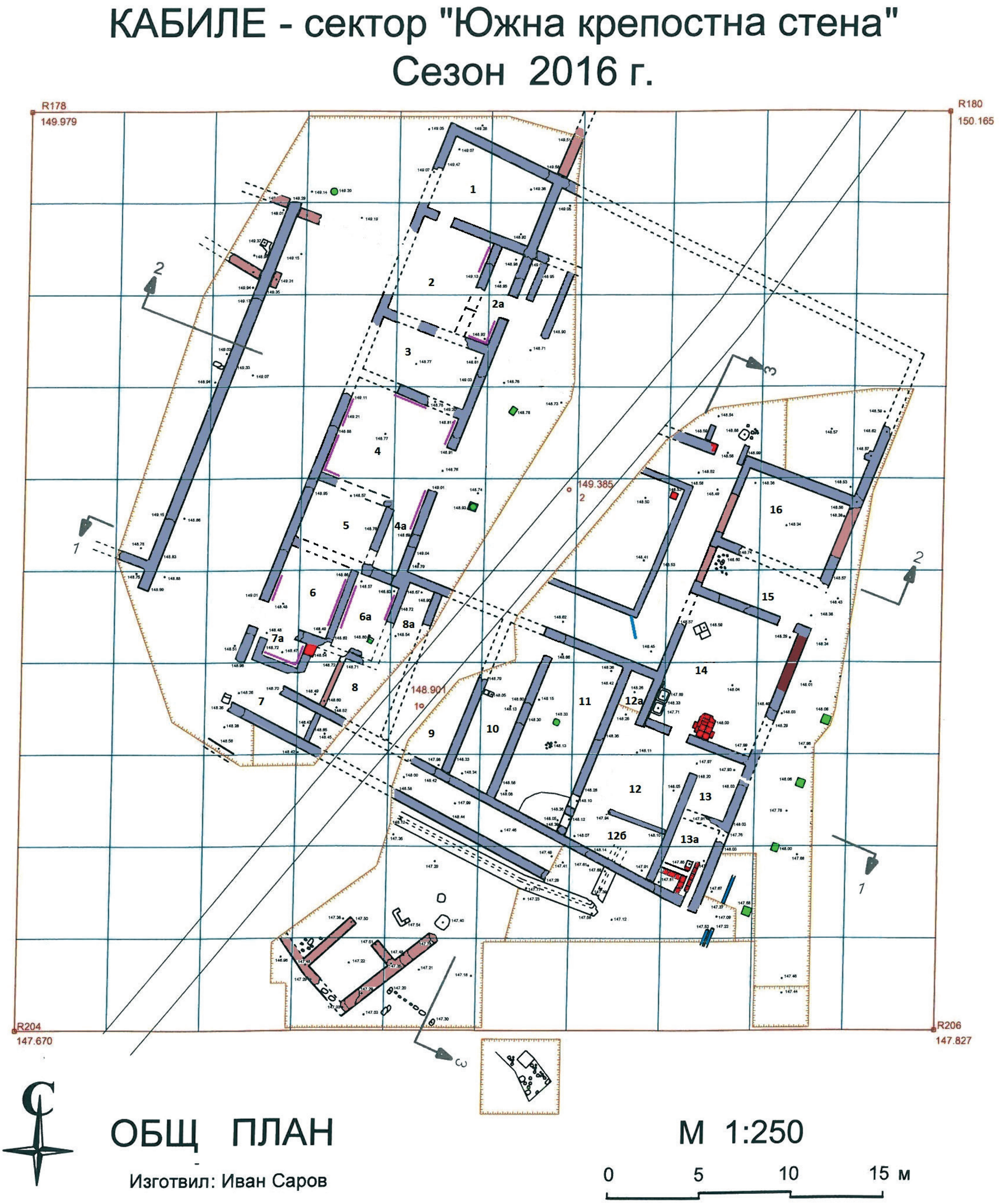

Обр. 3. План на проучените части от сграда D.

Fig. 3. Plan of the excavated parts of Building D.

помещения – 12, 13, 14. Жилищни са вероятно южните помещения – 8, 9, 10, 11. Сградата има поне две преустройства. Първото е свързано с преграждането на помещение 6 и появата на помещение 7а. Второто с преправки от ломени камъни на кал в помещения 7, 14, 15 и 16. Проучванията към момента показват два периода на обитаване. Първият е от края на III в. до 377–378 г., датиран с монети от Диоклециан (284–305 г.) до Юлиан (361–363 г.), открити на подовите нива под рухналия покрив в южното и западното крило. През този период сградата е функционирала като единен комплекс. Вторият

период е датиран с монети на Теодосий II (408–450 г.) и Юстиниан Велики (527–565 г.) и материали от V–VI в. С него са свързани преустройствата на кал. Площта на сградата е редуцирана и са използвани основно северните и СИ части от нея. Предложената хронология на сграда D е предварителна, тъй като проучванията не са приключили. От изток и запад на сградата се проучиха части от две улици. Западната е широка 6 м и е продължение на проучената улица източно от сграда А. Източната е с наклон С–Ю и според геофизиката е широка 12 м. Уличните настилки са от дебел 0,25–0,35 м пласт дребни камъни, чакъл и фрагменти керамика. Под източната улица се разкри глинен водопровод. По протежение на южния зид на сградата е проучен зид на канал със сечение 0,20 х 0,30 м, който следва естествения наклон в посока ЮИ.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN THE ARCHAEOLOGICAL RESERVE „TRACIAN AND ANTIQUE CITY *CABYLE*“, SECTOR “SOUTHERN FORTRESS WALL”

Stefan Bakardziev, Miroslav Kozarev

The excavations were carried out by a team of the Regional Museum of History – Yambol, on an area of 1180 m^2. A geophysical survey preceded the excavations. Destructions from the fortress wall built of stones and mortar bonding were documented. The results proved that the wall was built in the last quarter of the 3rd c. AD. The foundations of the wall are situated above the remains of a building from the middle of the 3rd c. AD. Northeast from the fortress wall Building D was investigated, with a square plan and a total area 978 m^2. The finds from Building D show two periods of habitation. The first period is from the end of 3rd c. to AD 377/378 when the house was destroyed by the Goths. The second period is from the beginning of the 5th to the end of 6th c. AD, when the size of the building is reduced.

№ 55. ДЕУЛТУМ. СЕВЕРНА КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТНА СТЕНА (ОБЕКТ 10)

Людмил Вагалински

Работихме на терена в края на август-септември 2016 г. Разполагахме с 12 дни включително за пътуване София-Дебелт-София, от които реализирахме 11 работни. Екипът включваше: Люба Трайкова (редовен докторант на НАИМ-БАН) - заместник-ръководител; гл. ас. д-р Сирма Александрова (НАИМ-БАН); Емил Дакашев (студент, СУ). Инженер Атанас Каменаров извърши геодезично заснемане на новия (под)обект 10, чрез който целяхме да разкрием северозападния ъгъл на ранновизантийската крепост на града, издигната през втората половина на V в. Проведено бе и геофизично проучване на фортификацията на Деултум и на северния край на термите (инж. Кирил Велковски)[1].

Свалихме около 2 м дебел културен пласт. В преобладаващата си част той е силно нарушен от съвременна яма за грабеж на строителен материал от късноантичните стени (обр. 1.2). Разкрихме западно продължение на северната късноримска (изградена около 400 година) куртина (обр. 1.6, обр. 2.3), на долепената отвътре подпорна/усилваща ранновизантийска стена със стълбище за нея (обр. 2.4), както и заварени от тях късноримски стени (обр. 2.2). Проучените части от фортификация принадлежат на разкритите градежи в предходни години на обект 9 (обр. 3)[2]. Най-вероятно търсеният северозападен ъгъл на ранновизантийската крепост лежи под съвременна, ориентирана север-юг, непавирана улица на селото, ограничаваща го от изток. В нейния западен край бе проучена амбразура на късноримската куртина (обр. 2.3 запад)[3]. Ориентацията на този бойник предполага, че и северозападният ъгъл на късноримската крепост лежи на това място.

---

[1] За него виж отчет на Людмил Вагалински в настоящия том.
[2] За хронологията на тези градежи виж Вагалински, Л. Късноантична северна кула с куртина на Деултум (= обект 9). - Разкопки и проучвания през 2015 г. София 2016. 415-420.
[3] Спасителни разкопки на Красимира Костова (Общински исторически музей – Средец) през пролетта на 2016, наложени от подмяна на електрически стълбове в селото. Виж нейния отчет в настоящия том.

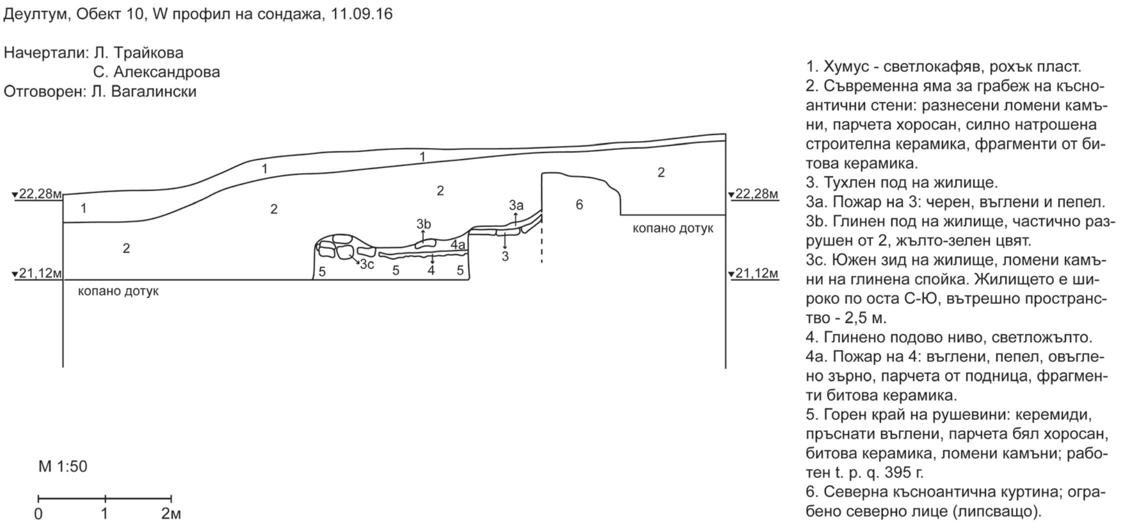

Обр. 1. Деултум, западен профил на сондажа на обект 10 (Л. Трайкова, С. Александрова, Л. Вагалински)

Fig. 1. Deultum, western cross-section of trench at site 10 (L. Traikova, S. Alexandrova, L. Vagalinski)

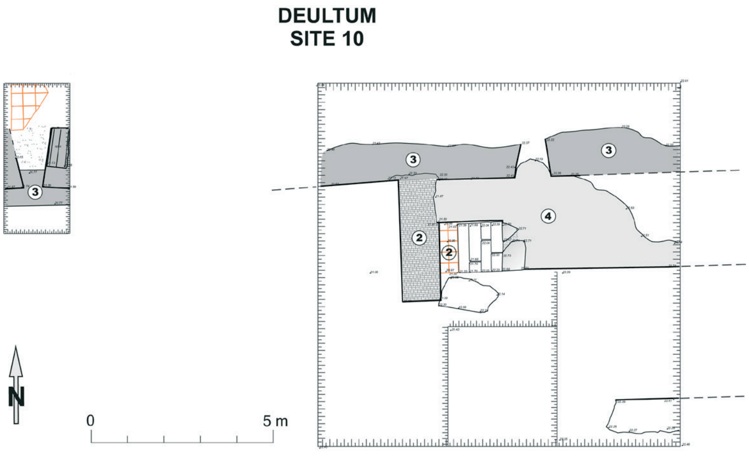

Обр. 2. Деултум, план на обект 10 (А. Каменаров, Л. Вагалински)

Fig. 2. Deultum, plan of site 10 (A. Kamenarov, L. Vagalinski)

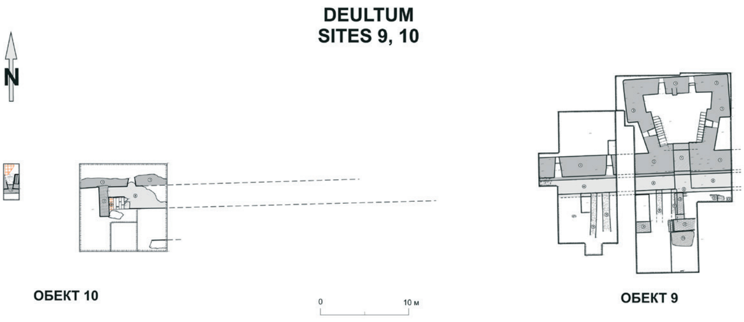

Обр. 3. Деултум, план на обекти 9 и 10 (А. Каменаров, Л. Вагалински).

Fig. 3. Deultum, plan of sites 9 and 10 (A. Kamenarov, L. Vagalinski).

Подемният материал е скромен: 28 медни и никелови монети от II–V век и от XIX–XX век, парчета от преупотребена архитектурна украса, хромели, прешлени за вретено, железни стрели и ножчета, глинени лампи, битова керамика.

Догодина би трябвало да прережем улицата, за да разкрием този важен за плана и за хронологията на фортификацията на Деултум участък от последната, както и да изчерпим културния пласт в започнатия тази година сондаж в рамките на обект 10.

DEULTUM. NORTHERN LATE ANTIQUE CURTAIN WALL (SITE 10)

Lyudmil Vagalinski

The western extension of late antique northern fortifications of *colonia Flavia Pacis Deultensium* was revealed (fig. 3): a curtain wall built ca. AD 400 (fig. 1.6, fig. 2.3), an Early Byzantine reinforcement with a staircase constructed in the second half of the 5th c. AD (*terminus post quem* AD 457 (fig. 2.4) as well as preceded/ older Late Roman walls (fig. 2.2). The northwestern corner of the late antique *Deultum* stronghold was the main aim of the excavations at site 10. Most probably it lies beneath a near-by current street according to archaeological data such as the position of an embrasure (fig. 2.3 west).

№ 56. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ДЕУЛТУМ-ДЕВЕЛТОС, СЕКТОР ЦЕНТЪР – ФОРУМ-ЗАПАД

Христо Прешленов

Археологическите проучвания са проведени в инсулата западно от кардото, тангиращо римските терми. Уличното платно и част от непосредственото му застрояване е проучвано през 1987–88 г. и 2014–15 г. (обр. 1).

През 2016 г. доизясняването на плановата схема, периодите и фазите на вътрешно преустройство, строително-конструктивната и функционалната връзка на римските и ранновизантийските постройки се извърши посредством траншейни сондажи в разкритите структури.

Северно и южно от уличния канал на ранновизантийската улица (И–З) се установи продължението на късноримския зид (С–Ю), разкрит в югоизточното помещение на ранновизантийската постройка (обр. 2). Горният ред на деструкциите на градежа се състои от грубо и лицево обработени камъни и хоросанови късове, с вложена в тях натрошена строителна керамика. Върху горната им повърхност са запазени отпечатъци от тухлена настилка.

Субструкцията на външната южна стена на ранновизантийската постройка, изградена в края на IV в. северно от улицата, е иззидана в строителен изкоп с обрушени откоси. Опира на фуга от изток и надзижда хоросановия ред на деструкциите на късноримската стена.

Строителният изкоп на северната външна стена на изградената в края на IV в. (след 383–388 г.) ранновизантийска сграда южно от улицата е вкопан в стерилен терен (обр. 3). Хоросанов слой върху обратен насип от сива глинеста пръст маркира строителното ниво. Субструкцията минава над късовете хоросан вложени в градежа на късноримската стена. Част от ранновизантийския хоросанов разтвор с жълтеникав оттенък се е разлял по тях. Под субструкцията на стената е формиран нивелиращ (и укрепващ) блокаж от камъни и части от тухли свързани с жълтеникав хоросанов разтвор. Блокажът и основата на междинната стена (С–Ю) на ранновизантийската постройка са разкрити и в стерилната черна глинеста пръст южно от северната стена на постройката. Върху сива подравняваща глина по време на строителството на суперструкцията ѝ е разпилян хоросанов разтвор.

В края на IV в. ходовото ниво в северните помещения на постройката е формирано над повдигащ изравнителен пласт от сивочерна глинеста пръст и строителни отпадъци (камъни, хоросанови и пясъчни прослойки, мраморни отломки). Уличните плочи северно от тях са нивелирани по външния ръб на банкета на външната стена (И–З) на постройката с тухлени подложки на нивото на долните части на цокъла на страниците на северния ѝ вход. Праговите му блокове вероятно са демонтирани при ремонтно-възстановителни работи в сградата, разрушена от пожар след 406–408 г. Уличният канал, изграден северно от нея, е иззидан с лицево обработени камъни, сполии и тухли на хоросанов свързващ разтвор. В пълнежа му е установено частично затлачване с песъчлив слой, в който най-късно отсечени са монети от тип „Константинополис на трон“ (401–403 г.) и „Тримата императори“

Обр. 1. Общ изглед от изток на проучените структури.

Fig. 1. General view of the explored structures from E.

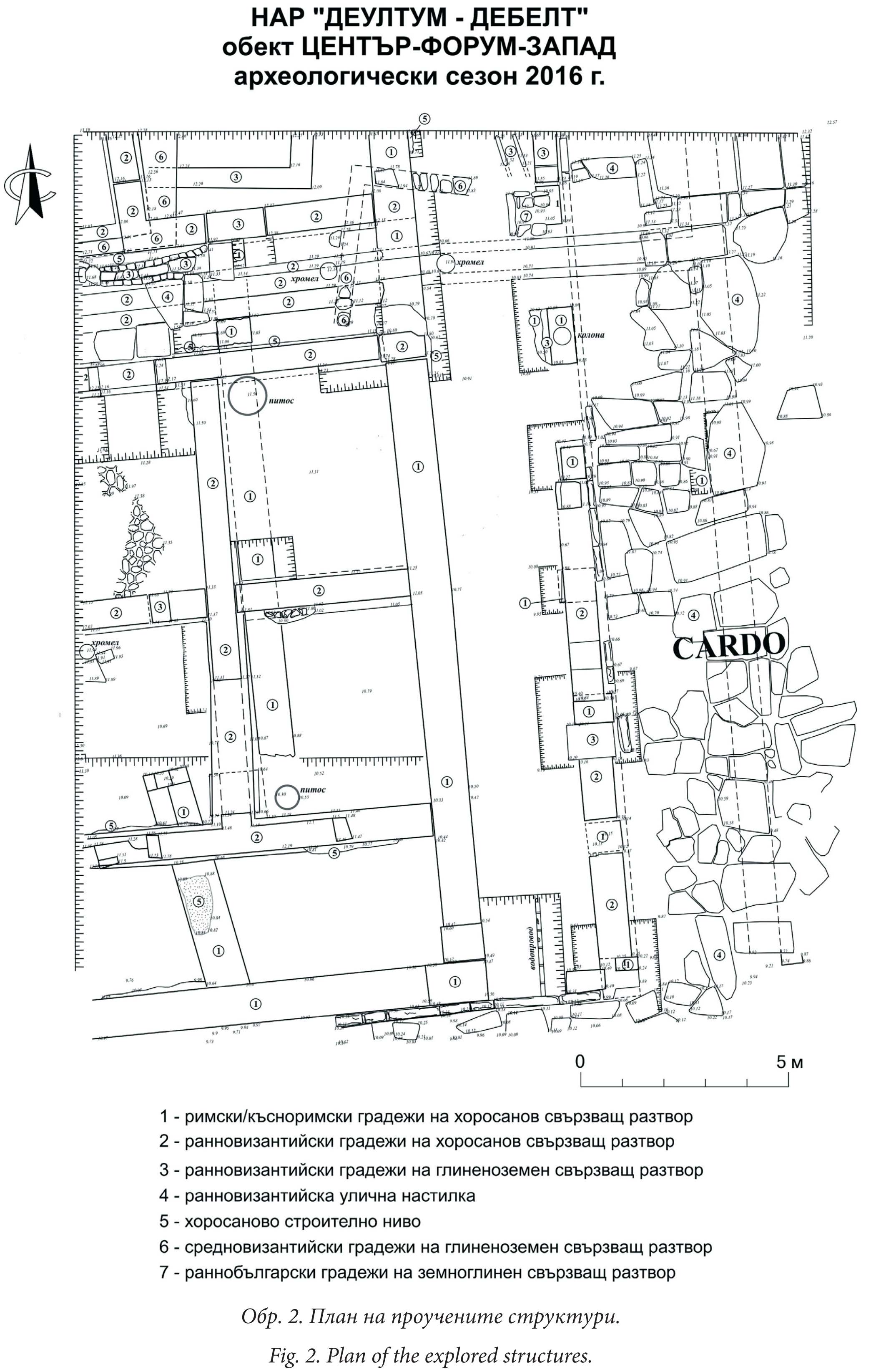

Обр. 2. План на проучените структури.

Fig. 2. Plan of the explored structures.

(406–408 г.). След демонтажа на покривните каменни плочи на канала върху южната му стена попада монета на Теодосий II от 408–423 г. Незатлачената част на отвора му е запълнена със сива пръст, части от ранновизантийски амфори и гърнета от края на IV–V в., червенолакови трапезни съдове (V в.), гвоздеи, черупки на речни миди, животински кости, фрагмент от римска керамична лампа, бронзова монета на Теодосий II (425–435 г.).

Югозападно от северния вход на ранновизантийската постройка е извършено вкопаване (СИ–

ЮЗ) с полегати откоси, запълнено с преотложени горели структури – части от тухли и керемиди, кирпичи, амфори (II–III в., IV–V в.), въглени и бронзови монети (най-късната на Хонорий от 406–408 г.). Вкопаването завършва в нивелиращ пласт със строителни отпадъци, установен и източно от входа.

В югозападния ъгъл на североизточното помещение на ранновизантийската постройка, между двете пресичащи се под прав ъгъл междинни стени, се разкри участък от късноримския зид, изпълнен с грубо обработени камъни, тухли и хоросанови късове. При изграждането на субструкциите на пресичащите се стени, зидът е частично демонтиран и надзидан от едната (И–З) и застъпен от банкета на другата (С–Ю).

В североизточния ъгъл на югозападното помещение на ранновизантийската постройка, над черна сбита глинеста пръст, речен пясък и фрагмент от римска керамична лампа е отложен тънък хоросанов слой, строително ниво (преди средата на IV в.) в постройката. Вероятно по същото време е отложен хоросановият слой върху черна глинеста пръст пред югоизточния ъгъл на постройката. Субструкцията на източната ѝ стена е иззидана с лицево обработени камъни на жълтеникав хоросанов свързващ разтвор. Върху нея е положен профилиран квадров блок (ъглов цокъл). Източно от него е разкрито хоросаново строително ниво на стъпковия фундамент на колонадата на кардото, отложено през първата половина на IV в. Източната стена на постройката и стъпковите фундаменти на колонадата пред нея са с денивелация (С–Ю) 0,80–0,85 м. Около 5% е наклонът и на водопровода, положен в черна глинеста пръст източно от постройката. Разкритият му участък преминава под уличната настилка на декумануса в съседната инсула.

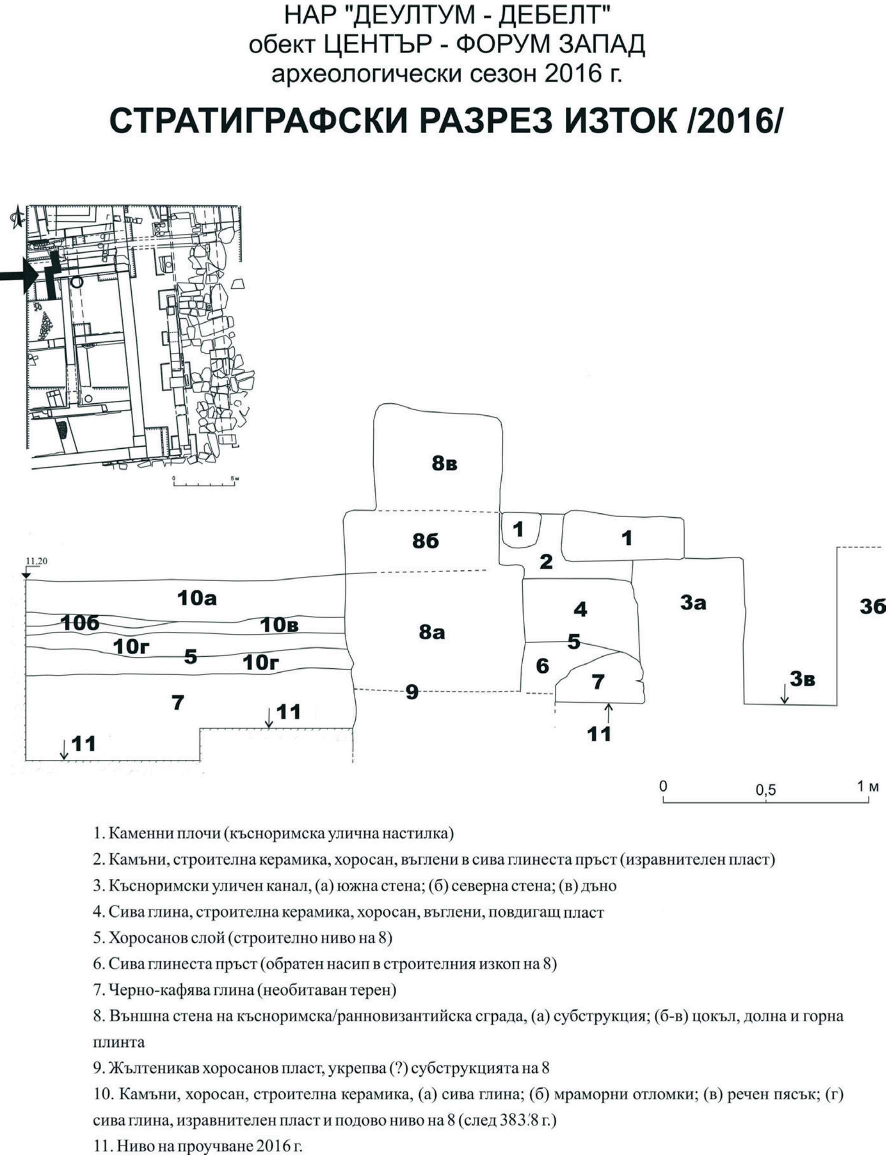

Обр. 3. Стратиграфски разрез Изток.

Fig. 3. Profile E.

ARCHAEOLOGICAL EXPLORATIONS IN THE CENTRAL AREA OF *DEULTUM-DEBELTOS*. FORUM – WEST

Hristo Preshlenov

The archaeological research is conducted in the insula to the west of the *cardo* tangent to the Roman thermae. The street lane and part of the neighbouring constructions is explored in 1987–88 and 2014–15. The mortar construction level of the building west of the *cardo* before the middle of the 4th c. was created at the same time with the one formed

east of it with the construction of the stepwise fundaments of the colonnade of the *cardo* (fig. 2). The street denivelation is around 5%, followed by the external piping laid in front of the east façade of the building. In the end of the 4th c. the substructures of the two formed in its volume buildings pass over the deconstructions of the late Roman wall (N–S), built during the first reconstruction of the building (fig. 3). The sewer of the street between them completely interrupts the late Roman wall. After the reconstruction of the two buildings during the first quarter of 5th c. the partially blocked late Roman sewer is replaced with a new brick sewer.

№ 57. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ДЕУЛТУМ-ДЕВЕЛТОС, СЕКТОР СЕВЕР – ИМПЕРАТОРСКИ ХРАМ

Христо Прешленов

Археологическите разкопки са проведени в югоизточната зона на инсулата северно от римските терми от Х. Прешленов (ръководител) и М. Райчева (заместник-ръководител). Теренът е проучван през 1986–1990 г. и 2004–2012 г., когато са разкрити императорски храм, жилищни структури, крепостна стена, декуманус, източно и западно кардо. През 2016 г. за доизясняване на плана, строителни-

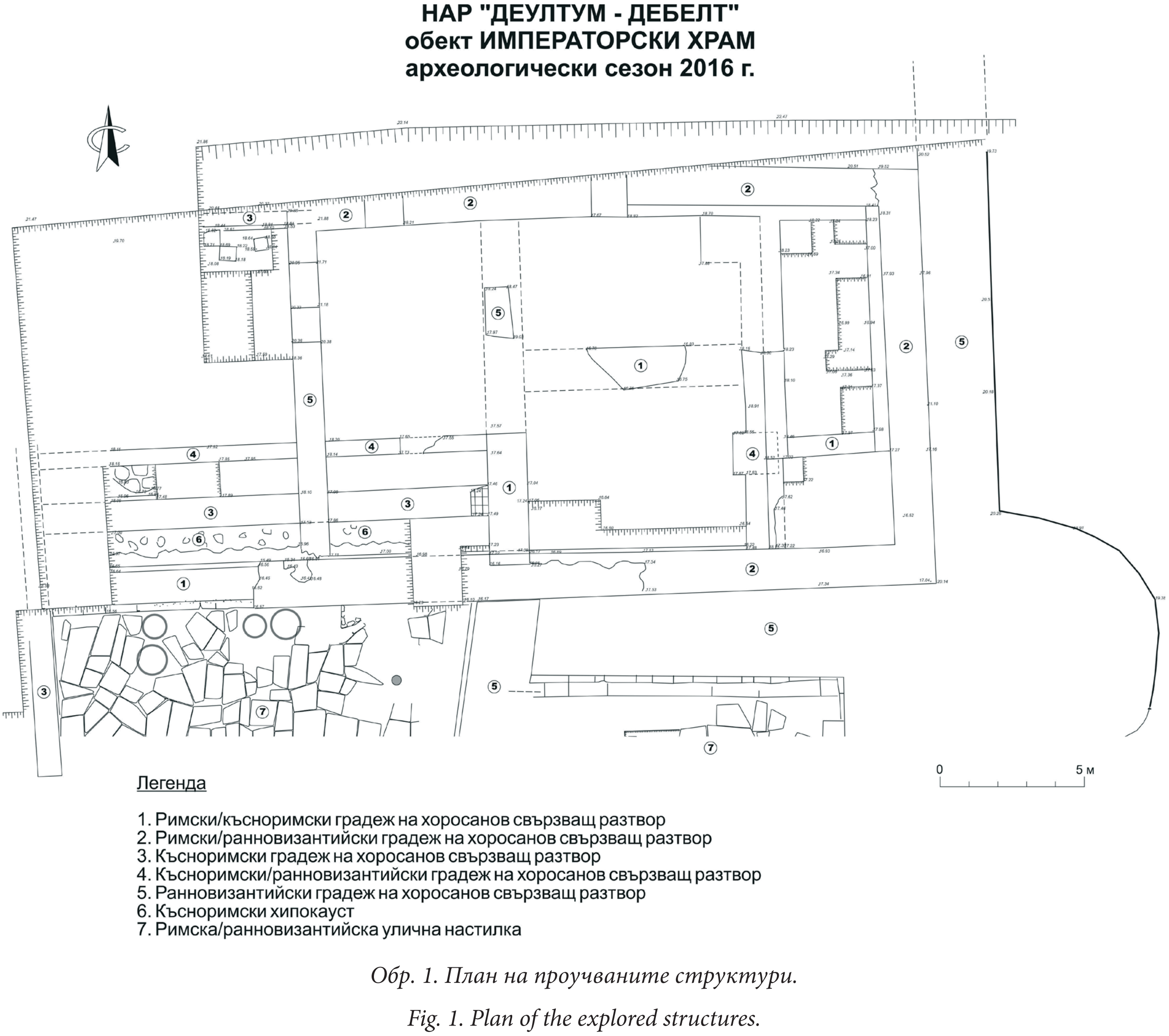

Обр. 1. План на проучваните структури.

Fig. 1. Plan of the explored structures.

те периоди и хронологията на разкритите структури са формирани четири сондажа (обр. 1).

Сондаж Запад е разположен в северозападния сектор на проучванията от 1986–1988 г. (обр. 2). В него в кафява глинеста пръст над необитавана черноглинена повърхност е отложен хоросан, въглени, строителна керамика, амфори и червенолакови съдове (II–III в.). Те принадлежат на помещение, чиято северна стена е изградена с бял хоросан. След нейния демонтаж по дъното на строителния ѝ изкоп остава тънък хоросановия слой. Между демонтажния изкоп и глиненото подово ниво над него е попаднала бронзова монета „Виртус, пробождащ конник“ от 348–352 г. По северната граница на сондажа глинената настилка опира до тухлен зид изграден на хоросан. Част от лицевата му мазилка е разнесена по глинения под. Разрушенията на това жилищно ниво – камъни, мраморни отломки, керемиди, части от питоси и амфори (III–IV в.), хоросан, въглени – са заравнени с жълтеникава глина, подложка на настилка, от която е запазена бипедална тухла. Обитаемите структури на това ниво са опожарени през втората половина на IV в. Върху овъглени греди, гвоздеи, тухли, керемиди, амфори и червенолакови съдове (IV в.), мраморни облицовъчни плочи, хоросан и бронзови монети (най-късната на Теодосий I от 383–394 г.) е положена настилка от тухли и преупотребени мраморни облицовъчни плочи. Северната тухлена стена на помещението е измазана с хоросан с натрошена строителна керамика.

Обр. 2. Стратиграфски разрез в сондаж Запад.

Fig. 2. Profile N-W.

Постройката е опожарена след 401–403 г., когато е отсечена изгубена в разрушенията бронзова монета на Хонорий. В наситената с черна пепел пръст са отложени въглени, камъни, хоросан, бронзови монети. Хоросанов слой над заравнените със сивокафява глинеста пръст деструкции маркира строително ниво, формирано при изграждането на зид С–Ю от лицево обработени камъни, преупотребени квадри и тухли с хоросан с натрошена строителна керамика. Субструкцията му минава върху демонтирания тухлен зид. Подовото ниво на постройката е повдигнато с пласт зеленикава глина.

Сондажи Юг и Западен профил обхващат пространството източно от западния профил от 1988 г. и северно от декуманyса (обр. 3). Каменната му настилка опира в южната стена на римските и къснoримските строежи западно от източното кардо. Върху нивелираните с камъни и тухли на жълтеникав хоросан субструкции са положени каменни блокове с емплектон между тях, а северните улични бордюри изглежда са демонтирани в началото на IV в. През 2012 г. над оставен на място бордюр и демонтирани улични плочи са открити кирпичи, тухли, въглени, пепел и бронзови монети на Лициний I от 312–313 г. и 316 г.

На фуга с основата на стената И–З, от грубо обработени камъни на жълтеникав хоросан е изградена и субструкцията на зид С–Ю. Върху нея са положени каменни блокове, навлизащи в квадровия

Обр. 3. Общ изглед от запад на сондаж Юг.

Fig. 3. General view of the explored structures from W.

цокъл над основата на стената И–З. Следи в негатив и части от демонтирани през XX в. блокове са запазени по северното лице на изградената в средата на V в. крепостна стена. Вероятно северният цокъл е демонтиран при преустройство след 270–275 г., когато южната стена е надзидана с редова каменна зидария, а междинният зид – с тухлена превръзка. Обитаемото ниво е повдигнато с горели структури, сред които амфори, кухненски съдове и керамична лампа (II–III в.), мраморни облицовъчни плочи, мозаечни тесери, керемиди, керамични тръби-подпори за суспензура на хипокауст, въглени, животински кости, хромел, мраморен двулицев релеф, статуетка и торс на статуя, долни крайници на бронзови статуи и монети на Гордиан III, Галиен и Аврелиан.

Западно от зида С–Ю, само тухлени отпечатъци върху квадровите блокове маркират суперструкцията на зид с външен цокъл и вътрешен банкет. Северно от демонтирания през XX в. градеж, с лицево обработени камъни и тухли с хоросанов разтвор с натрошена строителна керамика е изградена стена в смесена зидария с гладко измазани фуги по северното лице и банкет формиран на нивото на настилка от каменни плочи. След опожаряване обитаемото ниво е повдигнато с жълтокафява пръст, съдържаща строителна керамика, трапезни стъклени съдове (III–IV в.), тухла с печат (CFP[D]?), костена игла, каменна плочка за стриване.

Нивото между южната стена и тази в смесена зидария е повдигнато с два блокажа от камъни, хоросан, строителна керамика и амфори (III–IV в.) и два хоросанови нивелиращи ги пласта. Върху втория са наредени тухли, залети с хоросан с натрошена строителна керамика. Така е формирано дъното на наземен (?) хипокауст. Южната лицева повърхност на стената в смесена зидария е измазана с двупластова мазилка, каквато е положена и по западното лице на стената С–Ю. По време на проучванията през 1986 г., на място са открити две от керамичните тръби, поддържащи суспензурата.

В края на IV в. в повдигащия пласт северно е вкопана основата на стена, изградена от бипедални и половинки тухли, мраморни облицовъчни плочи, прозоречни рамки, керемиди и камъни, свързани с бял хоросан. След 401–403 г. субструкцията на зида, разкрит през 1987–1988 г. и проучван през 2016 г. в Сондаж Запад минава над разрушените зидове И–З и дъното на хипокауста и опира в демонтираната през XX в. стена, изградена върху цокълните блокове северно от уличната настилка.

Сондаж Изток е формиран северно и западно от ранновизантийската крепостна стена, в североизточния сектор на проучванията от 1986–1988 г. През 2016 г. е установен трислоен блокаж от ломени, грубо и лицево обработени камъни, хоросан и тухли залети с бял хоросан. Третият слой е нивелиран с хоросанов пласт – строително ниво, върху което са иззидани на конструктивна връзка южния и източния зид на помещение, вписано в североизточния ъгъл на пространството, заемано до последната четвърт на III в. от императорския храм. Зидовете са изградени с лицево обработени камъни на бял хоросан. В изравнителен пласт над обитаемо през III в. ниво, южно от помещението, са отложени части от амфори и трапезни съдове (II–III в.).

ARCHAEOLOGICAL EXPLORATIONS OF EMPEROR TEMPLE IN *DEULTUM-DEBELTOS*

Hristo Preshlenov

The Roman emperor temple in *Deultum-Debeltos* was initially explored during the 80^{s} of the 20th c. in the northern urban zone (fig. 1). At the end of the 2nd c. the temple was tangent east- and southward of streets, which connected it to the central urban zone. During the 4th c. the built-up area of the abandoned pagan temple was reused (fig. 2). An impressive domus was constructed (fig. 3). Structural and decorative architectural elements were discovered in the levelling layers of the pagan temple and of the late antique domus, as well as pieces of fresco wall painting, mosaic tesserae, parts of marble statuettes, bas-reliefs, statues of Greco-Roman Gods. Legs of larger than life-size bronze statues were also found.

№ 58. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПОДОБЕКТ 02 „АНТИЧНИ ТЕРМИ“ В НАР „АНТИЧЕН И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ДЕУЛТУМ-ДЕБЕЛТ“, ОБЩИНА СРЕДЕЦ

Красимира Костова

През археологически сезон 2016 година работата продължи при достигнати дълбочини в започнатия през 2015 г. сектор Изток/Юг 4 (обр. 1–2). Проучваната площ обхваща кръстовището между източното кардо и декумануса, тангиращо югоизточната част на термите.

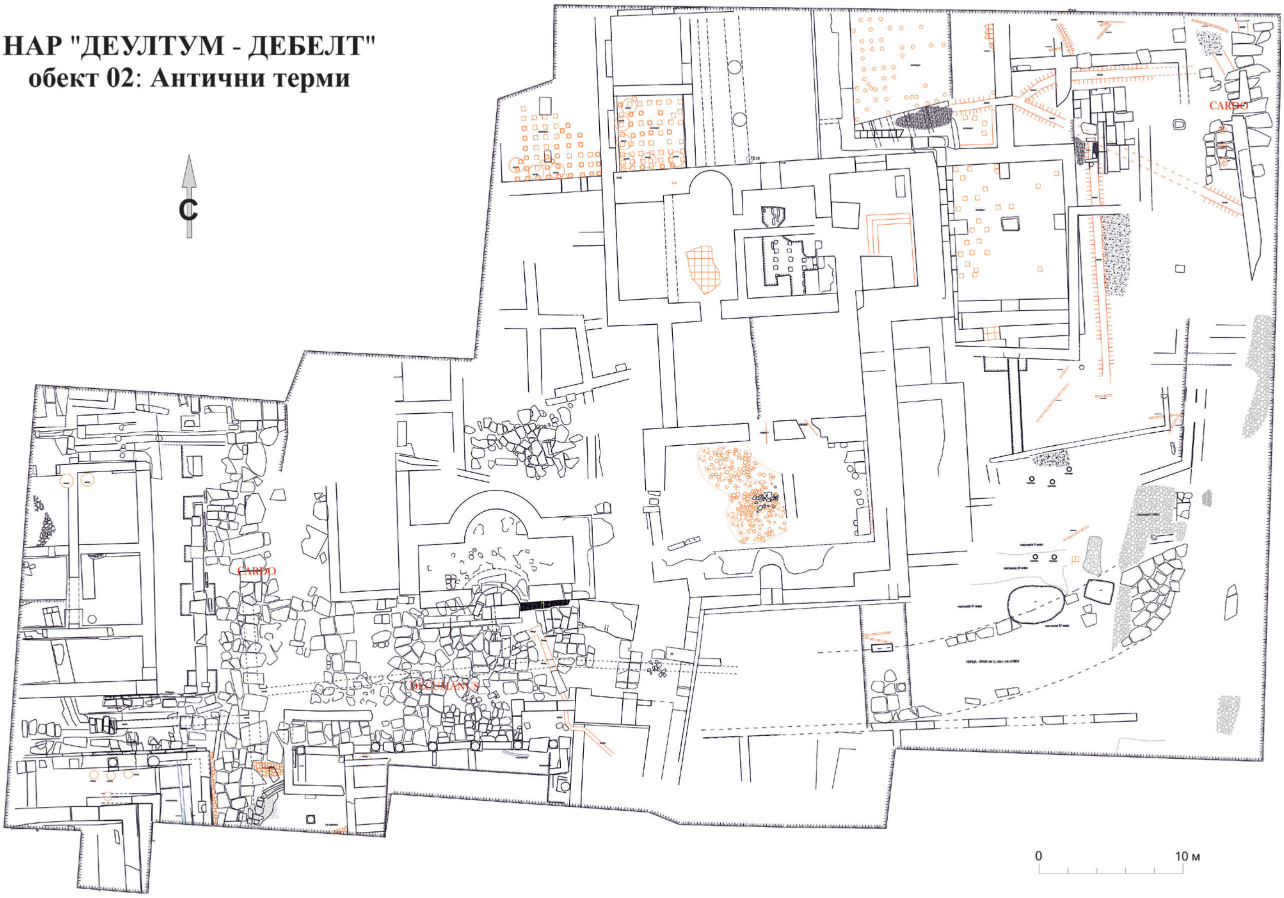

Обр. 1. Подобект 02 „Антични терми“ - Деултум.

Fig. 1. Sub-site 02 "Ancient thermae" - Deultum.

Обр. 2. Сондаж Изток.

Fig. 2. Trench East.

През тази година продължи проучването на дренажа на настилката от втората половина на V–VI век в централната и източна част на сектора. За да проследим пластовете за нейното изграждане, в западната част на сектора заложихме и проучихме сондаж № 1. Сондажът е с посоки С–Ю, достигна се ▼7.24–6.72, на която се разкри античната настилка на декумануса, изградена от каменни плочи. В централните улични части настилката на декумануса е извлечена. Разкри се централният отходен канал с дълбочина 0,94 м. Каналът е иззидан с камък, споен с бял хоросан с добре оформени лица. От северната му страна се проучи водопровод, изграден от керамични тръби споени с бял хоросан. Водопроводът преминава диагонално над канала, изграден е след като каналът вече не се използва. Предстои прецизиране на датата на неговото изграждане.

Южно от античния декуманус се разкриха верижни търговски помещения. Предполагаме, че са били с портик. Разкритата мраморна база за колона, върху постамент *in situ* в сондаж №1, на уличната настилка, която е фланкирана от двете страни с добре обработени камъни ни дава основание да предположим, че портикът е изнесен върху уличното плътно. Разкритите търговски помещения са изградени в техника *opus mixtum*.

При проучването на пластовете, формирани при полагането на нивата от пълнежа на настилка, на ▼8.45 се достигна до ниво оформено от каменни плочи, фланкиращи двете страни на улица с ширина 5,20 м. Между каменните плочи от двете страни в средата уличната настилка е запълнена с насип от камък и строителна керамика. Прави впечатление, че трасето на улицата излиза от строителната линия на античния декуманус и при кръстовището завива на североизток. Културните напластявания в сектора не са изчерпани.

EXCAVATIONS AT SUB-SITE 02 “ANCIENT THERMAE” IN “ANCIENT AND MEDIEVAL TOWN *DEULTUM-DEBELT*” NATIONAL ARCHAEOLOGICAL RESERVE

Krasimira Kostova

During the 2016 archaeological season we resumed out excavations at the previously reached depths at sector East/South 4, which we have been working on since 2015 (fig. 1–2). The excavated area includes the crossroad between the eastern *cardo* and the *decumanus*, which goes along the south-eastern part of the roman thermae.

This year we resumed our excavation of the drainage of the pavement from the second half of the 5th–6th century AD, in the central and eastern part of the sector. In order to trace the different layers of the pavement’s construction, trial trench no. 1 was dug in the western part of the sector. At ▼ 7.24–6.72 the ancient paving of the *decumanus* was unearthed, consisting of stone slabs. In the central parts of the street, the slabs of the paving had been removed. The central sewer, with a depth of 0.94 m was unearthed. The sewer’s walls were built using stones with mortar. Water mains consisting of ceramic pipes with mortar were excavated on its northern side.

A row of chained commercial rooms was excavated to the south of the ancient *decumanus*; they possibly had a portico situated on the street.

Interestingly, the route of this 5th–6th c. pavement does not follow the direction of the earlier *decumanus*, and takes a north-eastern turn at the crossroad.

№ 59. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ АНТИЧЕН ГРАД –ЗОНИ „А“ И „Б“ И АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В ЗОНА „В“, ПОПАДАЩИ В ОХРАНИТЕЛНИТЕ ЗОНИ НА НАР „АНТИЧЕН И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ДЕУЛТУМ-ДЕВЕЛТ“, ВЪВ ВРЪЗКА С РЕКОНСТРУКЦИЯ НА ВЪЗДУШНА ЛИНИЯ НН НА ТП „ДЕТСКА ГРАДИНА“ С. ДЕБЕЛТ, ОБЩИНА СРЕДЕЦ

Красимира Костова

Във връзка с реализацията на инвестиционен проект на ЕВН България „Електроразпределение“ ЕАД „Реконструкция на въздушна линия НН на ТП „Детска градина“ с. Дебелт, се извърши спасително археологическо проучване на обект Античен град – охранителни зони „А“ и „Б“ и наблюдение в охранителна зона „В“ на резервата. Проектът обхваща южната част на село Дебелт.

Охранителна зони „А“. Проучиха се 20 сондажа за поставяне на стълбове от електроразпределителната мрежа. Сондажите са заложени на улиците „Средец“, „Мусала“, „Велека“, „Яне Сандански“ и „Гоце Делчев“, попадащи в югоизточната част на селото. При сондажи с номера 6, 7 и 19 се разкриха археологически структури (обр. 1). Разкритите материали – керамика и монети, са късноантични (IV–V в.). В останалите сондажи на охранна зона „А“ не се разкриха археологически структури.

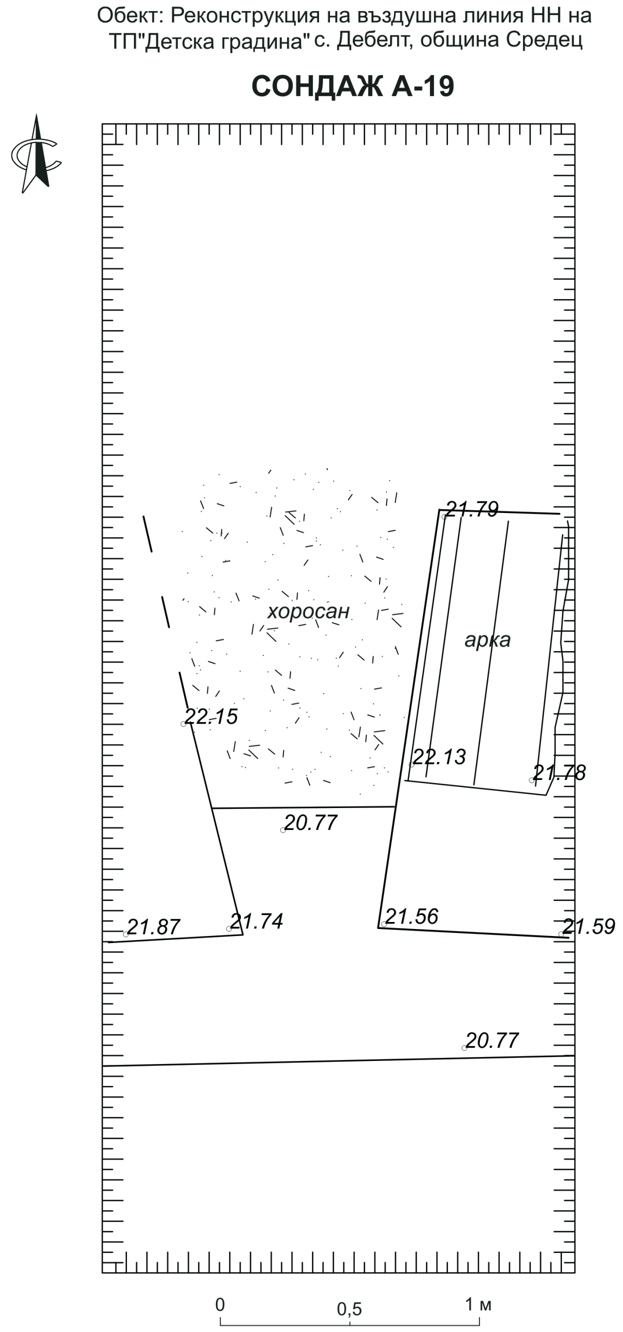

Обр. 1. Сондаж 19. План на южната стена от късноантичната СЗ кула на Деултум.

Fig. 1. Trial trench no. 19A. Plan of the southern wall of the NW late antique tower of Deultum.

Охранителна зони „Б“. Проучиха се 33 сондажа за поставяне на стълбове от електроразпределителната мрежа. Археологически структури и материали се разкриха в сондажи с номера 8, 9, 13, 14 и 32. Охранителна зона „Б“ обхваща западните части извън крепостните стени на римската колония Деултум. При направените сондажи прави впечатление, че зоната не е гъсто населена през античността с вили субурбана. Разкритите структури са от късната античност. Поради денивелация на на терена се наблюдават преотложени и разнесени от повърхностни води и обработка на земята в по-късно време фрагменти от антична керамика.

В Сондаж 14 Б се разкри гроб с ориентация И–З, глава на запад и ръце леко свити и кръстосани в областта на таза, вероятно християнски. При проучването на сондаж 32 Б, на дълбочина 1,08 м се достигна до настилка от добре настлани плочести камъни. Разкритата настилка предполагаме, че е част от улица, излизаща от урбанизираната територия на града с посока И–З.

Охранителна зони „В“. Проучиха се 48 сондажа за поставяне на стълбове. Заложените сондажи са разкопавани с ръчен труд до достигане на материк. Не се разкриха археологически структури и материали, тъй като средата е компрометирана от съвременни вкопавания.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE SITE ANCIENT TOWN – ZONES A AND B, AND AN ARCHAEOLOGICAL MONITORING IN ZONE V, WITHIN THE PROTECTED ZONES OF THE NATIONAL ARCHEOLOGICAL RESERVE “ANCIENT AND MEDIEVAL TOWN *DEULTUM – DEVELT*”, SREDETZ MUNICIPALITY, IN REGARD TO THE RECONSTRUCTION OF LOW VOLTAGE OVERHEAD POWER LINES OF TRANSFORMER STATION “KINDERGARTEN”, DEBELT VILLAGE, SREDETZ MUNICIPALITY

Krasimira Kostova

In regard to a construction project of EVN Bulgaria, rescue archaeological excavations and monitoring were carried out in the southern part of Debelt village.

Protected zone A: 20 trial trenches were located along a few of the modern streets, within the southeastern part of the village. Archaeological structures were encountered during the excavation of trial trenches Nos. 6, 7 and 19, (fig. 1). The excavated materials, pottery and coins date to Late Antiquity (4th c. AD). No archaeological structures were found in the other trenches.

Protected zone B: 33 trial trenches were dug in this zone, and archaeological structures were encountered in trenches Nos. 8, 9, 13, 14 and 32. The protected zone B comprises the western parts of the Roman colony *Deultum*, outside of the town walls. During the 2016 fieldworks we noticed that the zone was sparsely inhabited in the ancient times. The structures we unearthed date back to Late Antiquity.

Protected zone V: The trial trenches were excavated until reaching bedrock; no archeological structures or materials were present.

УКРЕПЕНИ ИЗВЪНГРАДСКИ ОБЕКТИ

№ 60. ПРОУЧВАНЕ НА ПЛАСТА ОТ АНТИЧНАТА И КЪСНОАНТИЧНАТА ЕПОХА В ЧЕРТИТЕ НА УКРЕПЕНАТА ТЕРИТОРИЯ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ „КАЛЕТО“ В ГР. МЕЗДРА

Сергей Торбатов, Биляна Иванова

Разкопките на пласта от античната епоха в Калето в Мездра през 2016 г. се осъществиха в продължение само на 5 работни дни, което предопредели съвсем скромна изследователска цел – да бъде завършено изследването на античната археологическа субстанция в чертите на т. нар. Сектор Б, условно обособен при предишните проучвания на екипа през 2014 г. в северозападната част на Калето (обр. 1). Секторът обхваща останките от сграда с трапецовиден план, принадлежаща към застрояването на ранновизантийското укрепено селище от края на V–първите десетилетия на VI в. Проучването ѝ започва през 1985 г., когато са изчерпани само най-горните културни напластявания. При подновяването на работата в сградата през 2014 г. беше установено, че тя е изградена върху пластове,

Обр. 1. План на Сектор Б: 1. Камъни; 2. Строителна керамика; 3. Градеж на спойка от бял хоросан; 4. Външни очертания на зид; 5. Неразкопан участък; 6. Градеж на спойка от глина; 7. Градеж на спойка от кал; 8. Граници на проучване; 9. Ходово ниво от трамбовани дребни камъни.

Fig. 1. Plan of Sector Б: 1. Stones; 2. Building pottery; 3. Structures built with mortar; 4. Outlines of a wall; 5. Unearthed sector; 6. Structures built with clay; 7. Structures built with mud; 8. Limits of excavation; 9. Walking level built of rammed small stones.

Обр. 2. Състояние на сектора в края на проучванията.

Fig. 2. The sector at the end of the excavations.

свързани със селищно обитаване през двете регистрирани за обекта късноримски фази на живот (от втората четвърт на IV до към средата на V в.), краят на първата от които сигурно се свързва по време с Втората готска война на император Валенс (376–378 г.). Непосредствено под тях лежи пласт от втората фаза на „светилищния“ период на обекта, до който през 2014 г. се достигна само на отделни места.

За съжаление, поради липса на времеви ресурс, през 2016 г. не успяхме да финализираме работата по пълно изчерпване на античните напластявания в сградата (обр. 2), но тяхната стратиграфия беше задоволително установена и документирана (обр. 3).

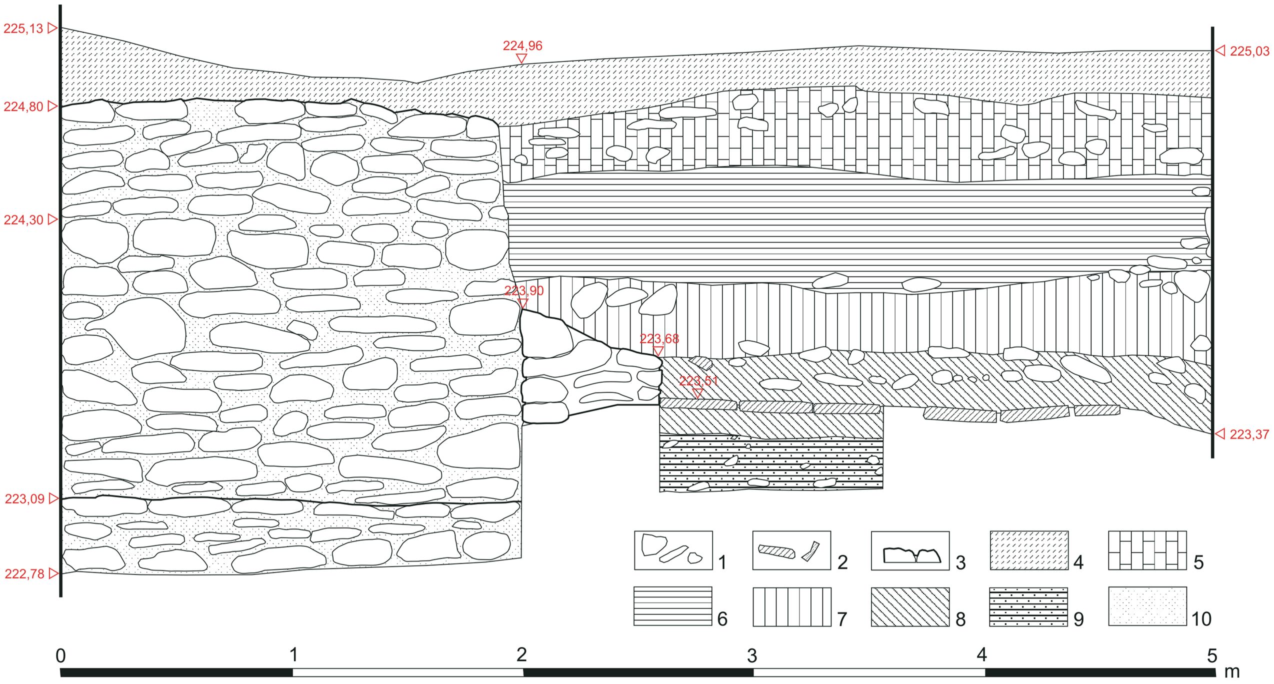

Обр. 3. Сектор Б – Северен профил: 1. Камъни; 2. Строителна керамика; 3. Външни очертания на зид; 4. Хумус; 5. Тъмнокафява пръст; 6. Кафява пръст; 7. Жълто-кафява пръст; 8. Жълта глина; 9. Сиво-черна пръст; 10. Бял хоросан.

Fig. 3. Sector Б – North profile: 1. Stones; 2. Building pottery; 3. Outlines of a wall; 4. Humus; 5. Dark brown soil; 6. Brown soil; 7. Yellow-brown soil; 8. Yellow soil; 9. Gray soil; 10. White mortar.

По крепостната стена не личат никакви поправки и тя очевидно е продължила да функционира на сега запазената височина в първоначалния си вид от средата на II в. чак до края на късната античност, но една тясна траншея, вкопана покрай вътрешното ѝ лице от нивото на обитаване през втората половина на IV в. надолу, свидетелства, че във връзка с ремонтно-възстановителните работи по това време състоянието на отделни нейни участъци е било надлежно инспектирано.

Разкрити бяха и структури, отнасящи се към по-ранните периоди в античната история на обекта. На две места беше достигнато оригиналното ходово ниво от времето на функциониране на рим-

ското укрепление през II в. Другите структури са от втората половина на III в. и са свързани с втората фаза в развитието на светилищния комплекс. Към тях се отнася един лишен от основи зид със съвсем слаб градеж, с каквито са ограждани изключително характерните за това време и иновативни за регистрираната тук култова практика четириъгълни жертвени пространства. Новооткритото се е развивало в южна и източна посока, но очертанията му засега не са установени. От него произхождат стандартни за обекта вотивни депозити: фрагментирана битова керамика, монети, оловни тежести за рибарска мрежа, пулове, функционални и декоративни елементи от тоалетни сандъчета, но и едно колело от детска играчка и бронзов стилус. Много сходни, но с по-ранна датировка, са и вотивите от частично проучения пласт, свързан с първата фаза във функционирането на светилището. Сред тях заслужава да се отбележи един фрагмент от бронзова статуетка на Хермес, най-вече поради факта, че подобни находки досега не бяха известни от обекта.

Макар че въпросите около светилището в Мездра от римската епоха са съвсем задоволително изяснени и многократно препотвърдени в хода на досегашните проучвания, то не престава да поднася изненади. Така, през отчетната кампания в коментираното жертвено пространство от втората половина на III в. частично бяха разчистени и документирани две непознати досега от територията на обекта съоръжения – леко раздалечени една от друга четириъгълни площадки, оформени от неплътно прилягащи и неспоени помежду си тухли. В случая определено не става дума за подово ниво нито за огнище, тъй като върху горната повърхност на тухлите няма нито пепел, нито следи от вторично обгаряне. Съоръженията предположително се интерпретират като импровизирани олтари, изградени при някое от последователно извършените тук серия от жертвоприношения.

С далечния предходник от ранножелязната епоха на римското светилище в Мездра е свързана друга впечатляваща находка на кампанията през 2016 г. – фрагменти от изработен на ръка култов съд с форма на пресечен конус и пробити в стените му отвори, с апликирана от вътрешната (!) страна високорелефна украса, изобразяваща свастика.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE LATE ANTIQUITY AND ROMAN LAYERS AT KALETO MULTILAYER SITE IN MEZDRA

Sergey Torbatov, Bilyana Ivanova

The excavations were carried out in only 5 days and aimed at thorough investigation of the late antique and the Roman layers within a partially excavated trapezoidal building from the end of the 5th – the early 6th c. AD, which is situated in the northwestern part of the site. Clear and well-preserved stratigraphy concerning the period from the mid-2nd until the late 4th c. was established. A part of the curtain wall of the 2nd c. Roman fort was unearthed and the original walking level within the latter was reached in two trenches. The other studied architectural remains date to the second half of the 3rd c. and belong to the cult infrastructure of the Roman sanctuary from the second period in its development.

№ 61. КРЕПОСТТА БОРОВЕЦ ПРИ ПРАВЕЦ

Татяна Борисова, Михаела Занева, Владимир Стайков

Археологическото проучване на крепостта Боровец при с. Разлив през 2016 г. е съсредоточено в Ю сектор. Проучени са четири квадрата С от сгради 7 и 8 (D3/7, D3/8, D3/11 и D3/12) и още още четири квадрата на СЗ от входа на крепостта, при сграда 9 и на С от нея (D5/1, D5/5, C5/13, C5/9). Разчистено е продължението на крепостната стена в С посока от входа на крепостта по външното лице по протежение на около 10 м (обр.1).

В ЮЗ сектор, в кв. D3/7, D3/8, D3/11 и D3/12 са разкрити основи от зидове на сгради, чиито план на този етап не е напълно изяснен. В този участък денивелацията в посока С–Ю е голяма, регистрирана е голяма иманярска интервенция, старите изкопи на някои места достигат ниво скала. Проучването е затруднено и от корениците на големи дървета, които се изваждат внимателно. Те допъл-

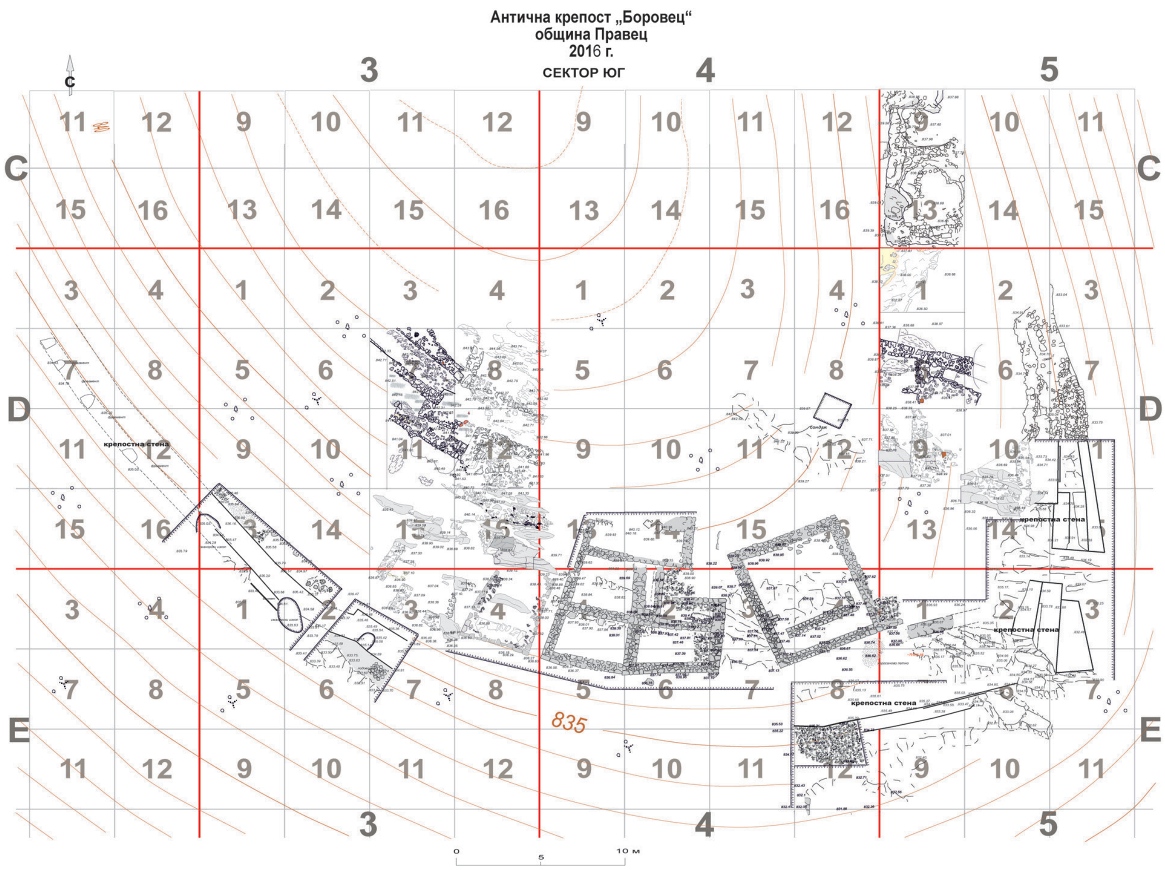

Обр. 1. План на проучвания южен сектор на крепостта Боровец.

Fig. 1. Plan of the explored area in the southern sector of Borovets fortress.

Обр. 2. Външно лице на северен зид от сграда 9.

Fig. 2. Northern wall of building 9 (northern frontage).

нително са разместили камъните от градежите. Структурите, които се разкриват, са разрушени или в субструкция. Разчистени са няколко зида от сгради с ориентация СЗ–ЮИ и два зида в посока С–Ю в З край на кв. D3/8 и кв. D3/12. Градени са от ломени и грубо обработени камъни на калова спойка. В кв. D3/7 има два успоредни зида СЗ–ЮИ, отстоящи на 1,50 м един от друг. Между тях, на по-ниско ниво, са разположени един до друг плоски камъни, вероятно ходово ниво – част от улица между сгра-

Обр. 3. Въздушна снимка на южния сектор на крепостта Боровец.

Fig. 3. Aerial photo of the southern sector of Borovets fortress.

дите. В кв. D3/8 вероятно е локализирана сграда с правоъгълен план, продължаваща на ЮИ, в С част е използвана скалата, подравнявана със следи от изсичания.

В рамките на кв. D3/7, кв. D3/8, кв. D3/11 и кв. D3/12 е регистриран силно горял пласт на голяма площ, със значителна дебелина, вероятно от пожар. Откриват се множество отухлявания, мазилки, горели дъски, въглени, има висока концентрация от трапезна и кухненска керамика на ръка и колело, фрагменти от питос, строителна керамика, много животински кости, шлака, дребни железни предмети. Открити са прешлени за вретено, каменни брусове, бронзови монети и тока, бронзова пръчка, железен ключ, ножчета, железни стило и секач, бронзов капак, част от стъклена гривна, висулка от златна обеца. Горелият пласт се локализира и продължава под регистрираните структури, което във времето го прави по-ранен от тях. В този пласт са открити датиращи монети на Клавдий II Готски (268–270) и Тацит (275–276). На по-горно ниво в кв. D3/7 е открита монета на Юстиниан I (527–565).

В ЮИ сектор СЗ от входа на крепостта са проучени кв. D5/1, D5/5, C5/13, C5/9, допроучени са D5/9 и D5/10. Работата продължава в С посока при източната част на крепостната стена, най-вече при нейното външно лице. В кв. D5/10 върху крепостната стена е открита бронзова монета на Юстиниан I (527–565).

Допроучена е сграда 9, с почти квадратен план, попадаща в територията на кв. D5/5, D5/6, D5/9, D5/10. Тя е единствената сграда, разкрита досега, която опира до крепостната стена. Проучени са С и И стена (обр. 2). В СЗ ъгъл под градежа има пълнеж от пръст, примесена с чъкълести камъни, откриват се фрагменти керамика, животински кости, включително рог, железни и бронзови частици, фрагменти от стъклени съдове. В З профил на оставената пътека се откри отухлено петно с червен цвят и жълта повърхност. От сграда 9 произхождат 3 бронзови екзагии, сребърни монети на Хостилиан (251) и Галиен (253–268), бронзови на Клавдий II Готски (268–270), Валентиниан II (375–392) и Валентиниан III (425–455), част от брозов пръстен, апликация, железни стрели, длето.

В кв. D5/1 няма разкрити структури. Голяма скала в З част заема в дълбочина ⅓ от изкопа, стесняващ се на И. В скалата има пълнеж от по-малки камъни, примесени с хоросан. Разкопан е дебел пласт от черна мазна пръст с малки камъни и фрагменти от горяло. Открива се голямо количество битова керамика, множество животински кости, дребни железни и бронзови частици, буци хоросан (бял и розов). Материалите в дълбочина са по-ранни. Тук са открити 17 монети от III–V в., две екзагии, част от сребърно кръстче, бронзов пръстен и части от още два, бронзова висулка, железни предмети – ножчета, кука, цинтове, халки, части от хромели, брусове, оловна стрела.

В кв. C5/13 на повърхността в З половина има голяма скала с ясни следи от изсичания и обработка. В I-ви механичен пласт са открити фрагменти от кантаросовидна чаша и щемпелувана украса от I-ва фаза на РЖЕ, вероятно паднали отгоре. Разкрита е част от сграда 10. Разчистени са част от Ю, З и външното лице на С зид в кв. C5/9. Денивелацията З–И е много голяма, скалата от З е умело използвана в градежа. При ЮЗ ъгъл на сграда 10 се разчисти голямо петно от отухляване и въглени, с дебелина до 0,20 м, вероятно огнище, опасано от недобре подредени камъни, силно разместени. Слабо запазено е ходово ниво от трамбована пръст, заравнено с камъни. Открити са счупена тухла, много желязо, железни клинове, както и битова керамика, животински кости, част от тях горели, голямо количество горели нападали греди. Оттук са множество железни предмети – ножчета, шило,

огрибка, стрели, длето, две ножици, заключващи механизми, част от свещник, хлопатари, части от синджири, единият с шипове, двуостра бойна брадва, каменни брусове, оловна тежест. Особено ценни находки са бронзова везна и вотивна пръчка, както и една дъска вероятно за писане (табула алба) или капак за нещо. Дъската е дървена, изработена от рядък вид дърво с бял цвят, с голяма степен на минерализация, върху едната дълга страна личат местата за малки панти. Открити са и няколко монети: колониална на Септимий Север (193–211), на Константин II (337–361), на Теодосий (402–450) и още две от IV в.

Останките от гъсто разположените сгради във вътрешността на крепостта Боровец, доказват, че тя има функции на укрепено селище (обр. 3). Голямото количество фрагменти битова керамика, монети от III–VI в. (48 на брой) и множеството предмети, свързани с ежедневния бит на обитателите на крепостта потвърждават, че е строена в средата на III в. Регистрирани са следи от опожаряване. Животът тук продължава през IV–VI в.

BOROVETS FORTRESS NEAR PRAVETS

Tatyana Borisova, Mihaela Zaneva, Vladimir Staykov

The excavations of the fortress Borovets, near the village of Razliv in 2016 are concentrated in the S sector (fig. 1). Four quadrangles are explored N at building 7 and another four – next to building 9. A length of 10 m from the fortress wall is cleared, N from the entrance. Remains from other structures are registered N from Building 7, as well as some segments of a street between them. Building 9 is fully explored – it has one square room, and it is the only building in the site adjoining the fortress wall (fig. 2). In N direction the ruins of another building 10 are excavated. Five bronze weights were discovered there, as well coins from the mid-3rd to the 6th c. Among the finds are also a wooden writing board, votive stick, bronze scale, axe, padlocks and of iron tools. The dense occupation of the site is a proof that it has functioned as a fortified settlement (fig. 3). Big amount of pottery, coins and other finds, used in the everyday life confirm that the fortress was built in the mid-3rd c. AD. Traces of fire are registered. The life here continues in the 4th–6th c.

№ 62. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА „ГРАДИЩЕТО“ КРАЙ С. РИБЕН

Сергей Торбатов, Петър Бънов, Биляна Иванова

Градището се намира северозападно от с. Рибен, община Долна Митрополия. Разкопките на обекта започват през 2013 г. и досега той е отчитан под името „Ад Путеа“ в различни вариации. Проучванията през 2016 г. бяха проведени в 4 от обособените през предходните кампании сектори.

Сектор 5. Тук беше идентифицирана на терена и разчистена яма-зърнохранилище, издълбана в материковата скала. През последните десетилетия на IV в. тя е била превърната в боклучна, като запълването ѝ е продължило и през Средновековието.

Сектор 2. Продължи проучването на три (3, 4 и 2) от вече регистрираните тук 4 късноантични помещения, като същевременно стана ясно, че т. нар. помещение 3 е всъщност открито пространство, вероятно с площадни функции (обр. 1). Попадна се и започна разчистването на още едно помещение със същата датировка, което получи пореден номер 5. Установено беше, че разкритите досега в сектора архитектурни останки принадлежат на 6 строителни периода, най-ранният от които е с непрецизирана датировка, възможно в късножелязната епоха, а най-късният се отнася към последните десетилетия на IV–началото на V в. Обитаването на мястото обаче е започнало още през преходния период от късен неолит към ранен халколит – т. нар. култура Бреница (обр. 2).

При проучванията в Сектор 2 беше събрана фрагментирана керамика от късножелязната епоха, в огромната си част произхождаща от няколко компактни и добре локализирани струпвания, които трябва да се интерпретират като култови депозити, тъй като нито структури, нито какъвто и да било подемен археологически материал, които да свидетелстват за селищно усвояване на терена по

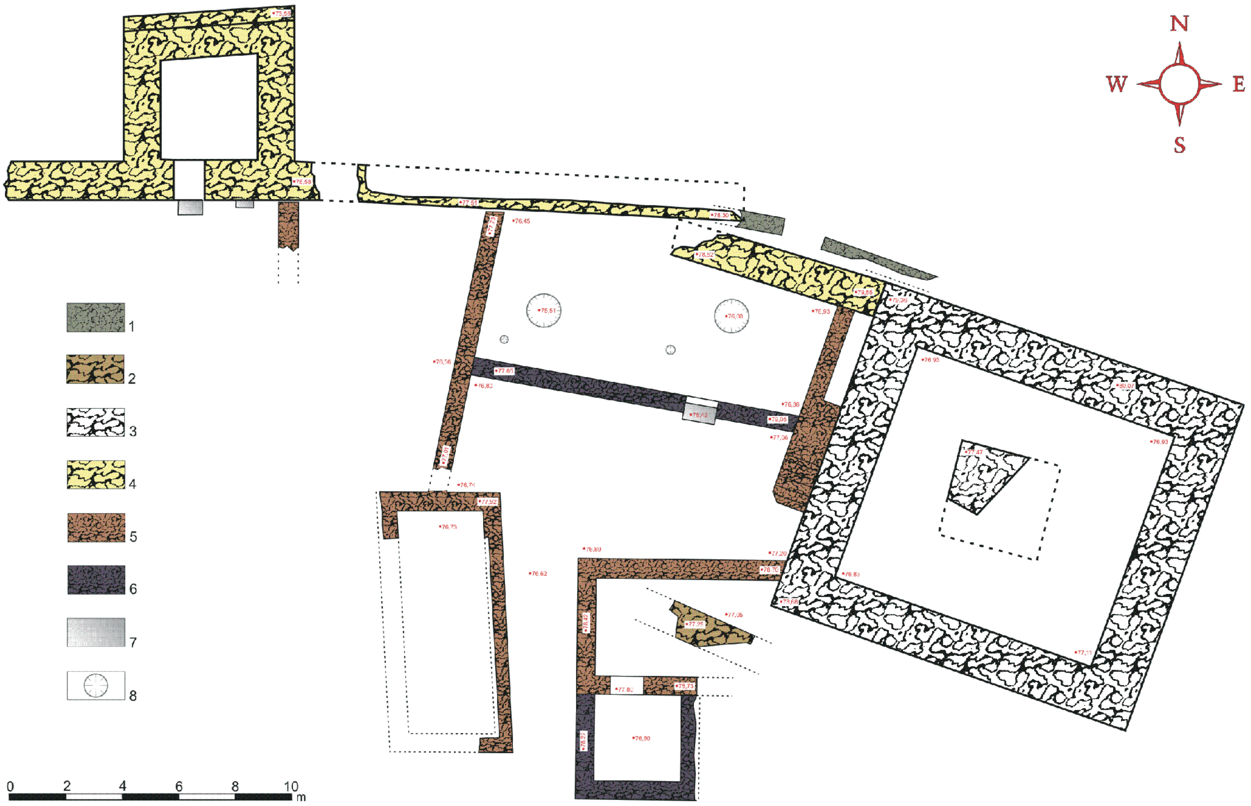

Обр. 1. План на Сектори 1–3: 1. Градежи с непрецизирана датировка (КЖЕ?); 2. Градежи от римската епоха (II–III в. сл. Хр.); 3. Бургус от края на III/началото на IV в.; 4. Крепостна стена от средата/началото на втората половина на IV в.; 5. Сгради от началото на втората половина на IV в.; 6. Преустройства и достроявания от втората половина на IV в./първата половина на V в.; 7. Монолитни варовикови блокове; 8. Ями.

Fig. 1. Plan of Sectors 1–3: 1. Structures of uncertain dating (Late Iron Age?); 2. Structures from the Roman period (2nd–3rd c.); 3. Burgus from the late-3rd/early-4th c.; 4. Curtain wall from the mid-4th/beginning of the second half of 4th c.; 5. Buildings from the beginning of the second half of 4th c.; 6. Re-buildings and repairs from the second half of 4th/first half of 5th c.; 7. Big stone slabs; 8. Pits.

това време, не бяха открити. Керамичният материал датира в основната си част от периода II в. пр. Хр.–I в. сл. Хр., но за част от фрагментите е възможна датировка в по-ранен етап на късножелязната, ако не дори и в ранножелязната епоха.

В пространството на т. нар. помещение 3 и отчасти на помещение 4 беше регистриран пласт, съдържащ категорични следи от системно упражняване на култова дейност през втората половина на III в. Най-късните монети от този пласт принадлежат на монетосеченето на Максимиан и Диоклетиан и са отсечени в 291 г., която се явява и *terminus post quem* за „затварянето“ на „култовата страница“ в историята на градището. Към инфраструктурата на светилището от римската епоха със сигурност принадлежи един частично разкрит масивен градеж на хоросанова спойка, който може би представлява фрагмент от северния зид на храмова постройка. Планомерният демонтаж на тази постройка се намира в пряка връзка с издигането в непосредствена близост на т. нар. „стражева кула“, която е класически бург от тип, считан за една от емблемите на фортификационното строителство от времето на император Диоклетиан.

Бургът е просъществувал като самостоятелна (и вероятно единствена на хълма) постройка до към средата на IV в., когато е бил интегриран във фортификационната система на възникналото тук по онова време укрепено селище. Новоизградените отбранителни елементи са с посредствено качество на изпълнение. Веднага след завършването на укрепителната система се е пристъпило към застрояване на защитената площ. Относителната хронология на градежите отчетливо се установява по конструктивните фуги и свидетелства за наличието на два строителни периода, което се съгласува със стратиграфските наблюдения за съществуването на две обособени фази в обитаването на укрепеното селище през късната античност. Хронологически индикатор за края на първата фаза са вече 4 известни от обекта колективни монетни находки, свързани със събитията от времето на Втората

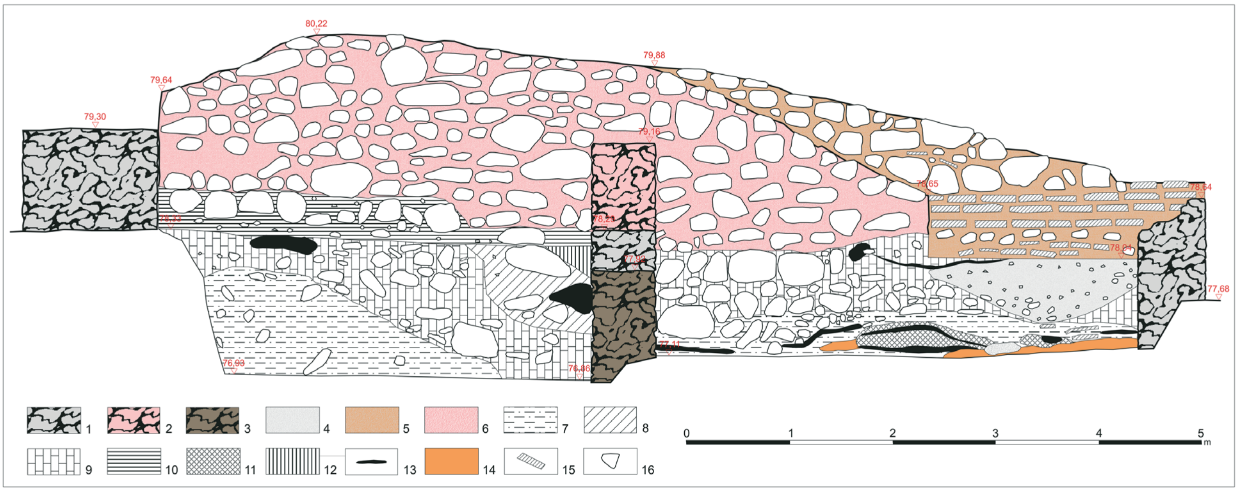

Обр. 2. Сектор 2, Помещения 4–3, Източен профил: 1. Зид от камъни, споени с бял хоросан; 2. Зид от камъни, споени с розов хоросан; 3. Зид от камъни, споени с кал; 4. Бял хоросан; 5. Бял хоросан с примес на счукана тухла; 6. Розов хоросан; 7. Сиво-кафява пръст; 8. Светлокафява пръст; 9. Тъмнокафява пръст; 10. Сиво-черна пръст (подравнително-подложен пласт); 11. Отухлена глина; 12. Запълнител на яма (траншея за надграждане на зид?); 13. Пласт с овъглявания; 14. Жълта глина; 15. Строителна керамика; 16. Камъни.

Fig. 2. Sector 2, Rooms 4–3, Eastern profile: 1. Stone wall built with white mortar; 2. Stone wall built with pink mortar; 3. Stone wall built with mud; 4. White mortar; 5. White mortar with admixture of crushed brick; 6. Pink mortar; 7. Gray-brown soil; 8. Light brown soil; 9. Dark brown soil; 10. Gray-black soil (leveling layer); 11. Burnt clay; 12. Pit filling; 13. Layer with charcoal; 14. Yellow clay; 15. Building ceramics; 16. Stones.

готска война на император Валенс (376–378 г.). Възобновяването на живота настъпва наскоро след това, може би още през деветото десетилетие на IV в., но новите обитатели едва ли са обикновено провинциално население, а най-вероятно готи-федерати. Обитаването на късноантичното укрепено селище прекъсва по насилствен път вероятно още в средата на V в., както показва най-късната известна досега от цялата територия на обекта монета от тази епоха – на император Марциан, отсечена в периода 450–457 г.

Сектор 6. Тук беше регистрирано селищно обитаване през средновековната епоха (X–XII в.) и през двете установени за обекта късноантични фази (обр. 3). Под чимовия пласт и в непосредствено съседство със стар иманярски изкоп бяха намерени две аспри на цар Иван Александър със сина му Михаил Асен, отсечени в периода 1331/2–1366/67. Вероятно те съставляват част от колективна находка, чието укриване следва да се постави във връзка с трагичните обстоятелства около края на Второто българско царство.

При проучванията в Сектор 6 бяха разкрити множество скалноизсечени структури с разнообразен план, форма и размери – полусферични и цилиндрични ями с различен диаметър и дълбочина, две големи правоъгълни корита, подравнени площадки на различни нива и едно стълбище. Всички те със сигурност предхождат строителството от късноантичната епоха. В северната част на сектора от яма тип „ботрос“ произхожда фрагментирана битова керамика от късножелязната епоха, а такава е намерена и на други места. Предвид това и с оглед стратиграфската позиция и пространственото разположение на останалите скалноизсечени съоръжения, целият комплекс може да бъде задоволително обяснен единствено като инфраструстура на едно класическо скално светилище от КЖЕ.

Сектор 1. При работата в пространството северно от бурга беше достигнат хомогенен пласт от пепелива сиво-кафява пръст, покриващ останките от обитаването на това място през ранния халколит. Вкопан в него, тук беше открит гроб, съдържащ останките от трупополагане на дете. Инвентар липсва, но тленните останки са били посипани с охра, което, както и стратиграфската позиция, дават основание гробът с голяма вероятност да бъде отнесен към ранната бронзова епоха.

Източно от бурга също беше достигнато нивото от ранния халколит. При почистването на профила в него беше намерен фрагмент от керамичен култов съд с пиктограма, принадлежаща към протописмената система, известна досега предимно върху паметници от епонимния обект Градешница.

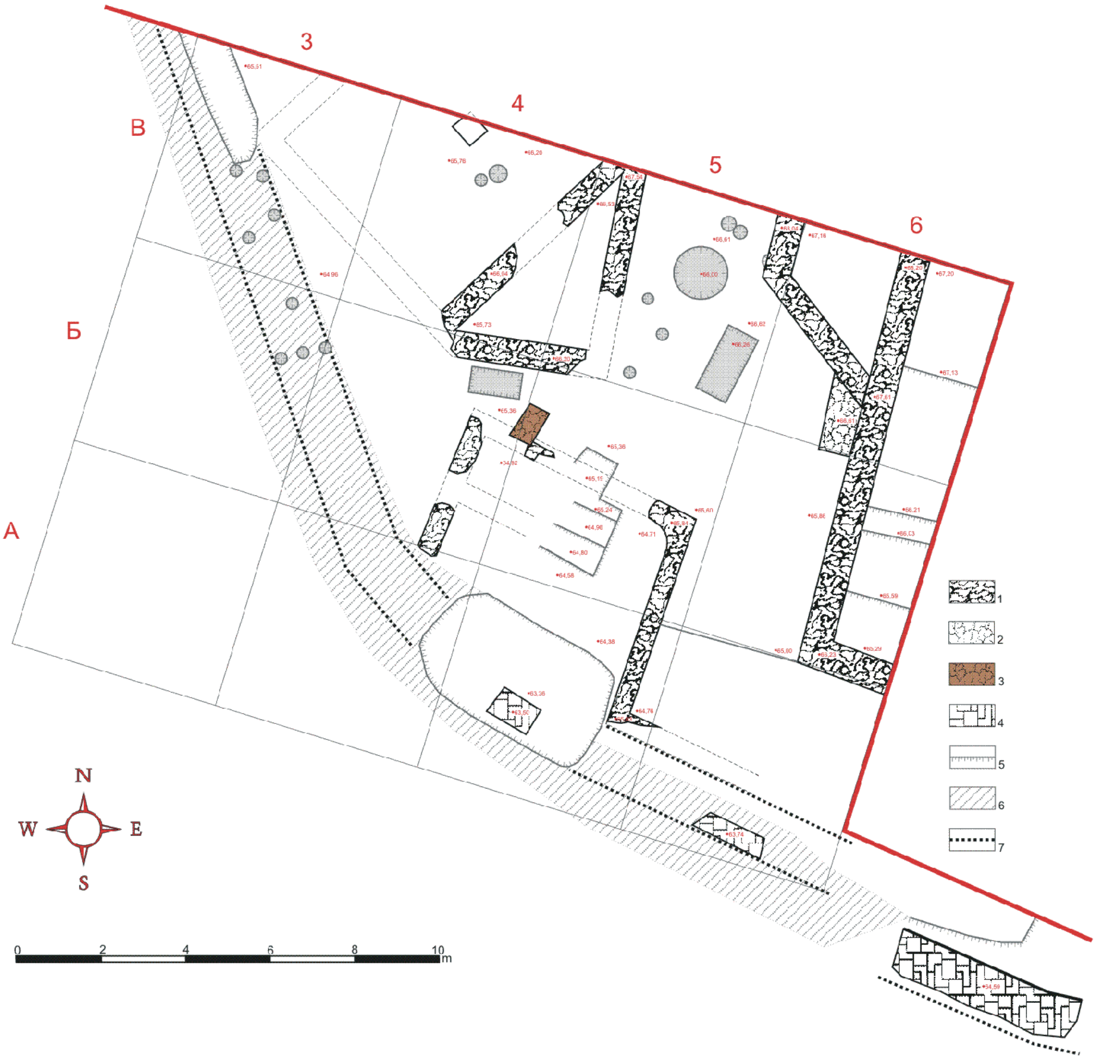

Обр. 3. План на Сектор 6: 1. Градежи на спойка от бял хоросан (втора половина на IV в./първа половина на V в.); 2. Градежи на спойка от глина (втора половина на IV в./първа половина на V в.); 3. Градежи на спойка от кал (XI–XII в.); 4. Останки от крепостна стена (среда/начало на втората половина на IV в.); 5. Очертания на скалноизсечени структури; 6. Шкарпиран скален венец; 7. Предполагаемо трасе на крепостната стена.

Fig. 3. Plan of Sector 6: 1. Structures built with white mortar (second half of 4th/first half of 5th c.); 2. Structures built with clay (second half of 4th/first half of 5th c.); 3. Structures built with mud (11th–12th c.); 4. Remains of a curtain wall (mid-4th/beginning of the second half of 4th c.); 5. Outlines of rock-cut structures; 6. Ledged rock wreath; 7. Hypothetical course of the curtain wall.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE “GRADISHTETO” SITE NEAR RIBEN

Sergey Torbatov, Petar Banov, Bilyana Ivanova

The new excavations of the site, which has been registered in the annual reports until present under the name of “*Ad putea*”, yielded evidence that its regular habitation began already in the Late Neolithitic/Early Chalcolithic. In the Late Iron Age, if not even earlier, regular cult practices started to be performed here and a rock-cut sanctuary came into being. In the Roman period it developed into an important cult complex that ceased functioning in the late-3rd c. A *burgus* was built over its ruins in Diocletianic times, and later it was integrated into the mid-4th c. defensive system of a newly established fortified settlement. The latter suffered destruction in the late-70s of the 4th c. but was soon rebuilt and resettled by new population, maybe of Gothic origin. By the mid-5th c. the settlement was again destroyed. The life resumed in the 10th c. and went on until the end of the 12th c. In the late 14th c. a coin hoard was buried in its ruins.

№ 63. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАСЕТО НА РИМСКИ ПЪТ ПРЕД *PORTA PRAETORIA* НА КАСТЕЛА СОСТРА (ПАРЦЕЛ С ИНДИФИКАТОР 44241.179.105 ОТ КАДАСТРАЛНИЯ ПЛАН НА ОБЩИНА ТРОЯН)

Иван Христов

Във връзка с реализирането на ПУП и идеен проект за изграждане на път, паркинг и посетителски център пред източната крепостна стена на кастела Состра до с. Ломец, община Троян през 2016 г. бяха проведени археологически проучвания върху общински имот с индинтификатор 44241.179.105 от кадастралния план на община Троян (обр. 1). Разкопките протекоха върху три сектора, съобразени с предварително определените места за застрояване на одобрения ПУП.

Сектор „Римски път“. Пътят е широк 7,0 м, обособен на две платна, отделени с доминираща над терена осова линия. При изграждането му е спазена закономерност източното платно да е с голям наклон на изток с цел отводняване на пътната настилка. При разреза на пътя в сондаж № 6 е установена следната картина. Най-горният пласт на пътя се състои от големи плочести камъни с дебелина 0,10–0,20 м. Следва пласт от средно големи обли речни камъни с дебелина около 0,20 м. След тях следва плътен слой чакъл с дебелина до 0,10 м. Пътната настилка е положена върху глинест пласт. Изброените пластове под големите плочести камъни, които вероятно са късна поправка на настилката, са плътно трамбовани. В горния пласт на пътя, в дълбочина до 0,20 м, повсеместно бяха открити забити между речните камъни бронзови монети отсечени от градските управи на Маркианопол, Никополис

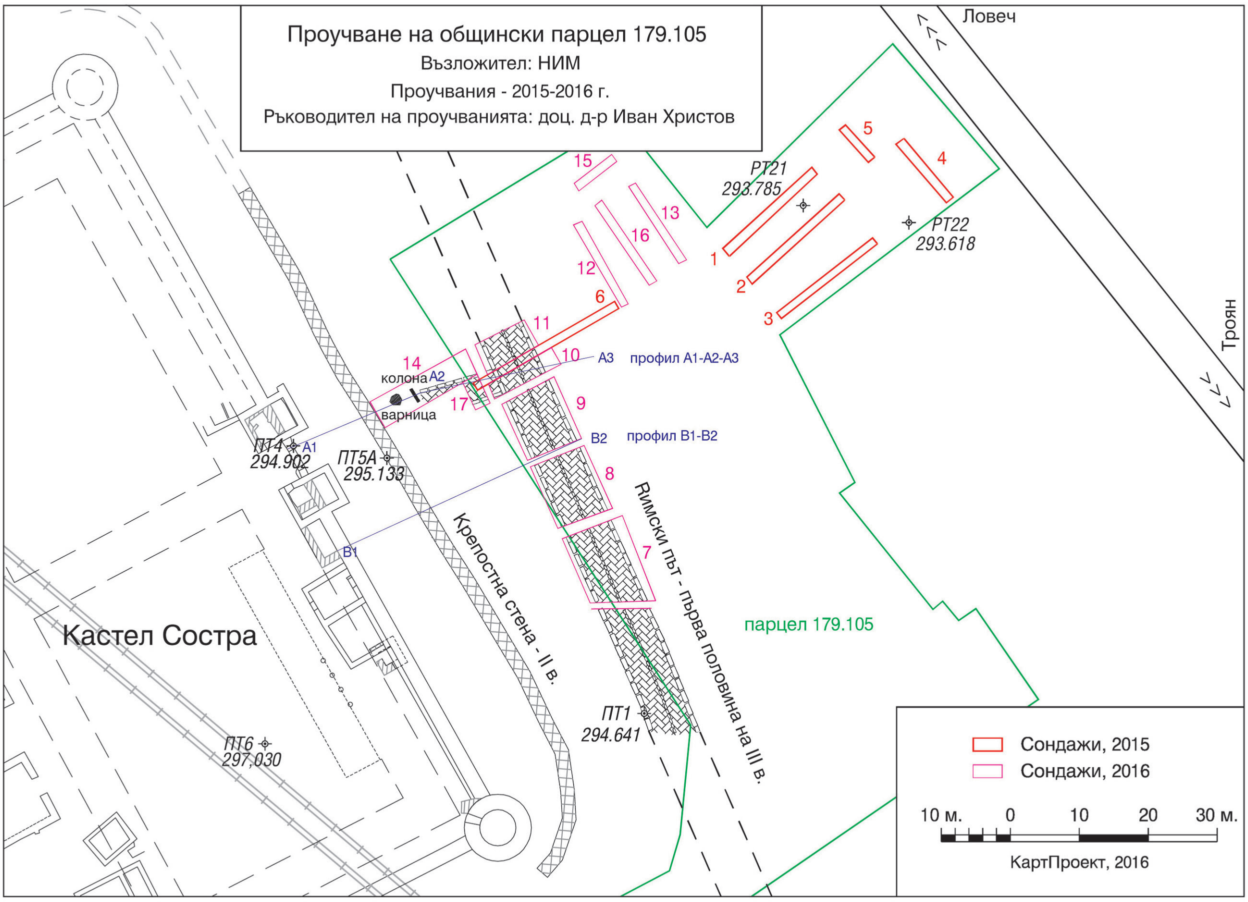

Обр. 1. План на сондажите.

Fig. 1. Plan of the test trenches.

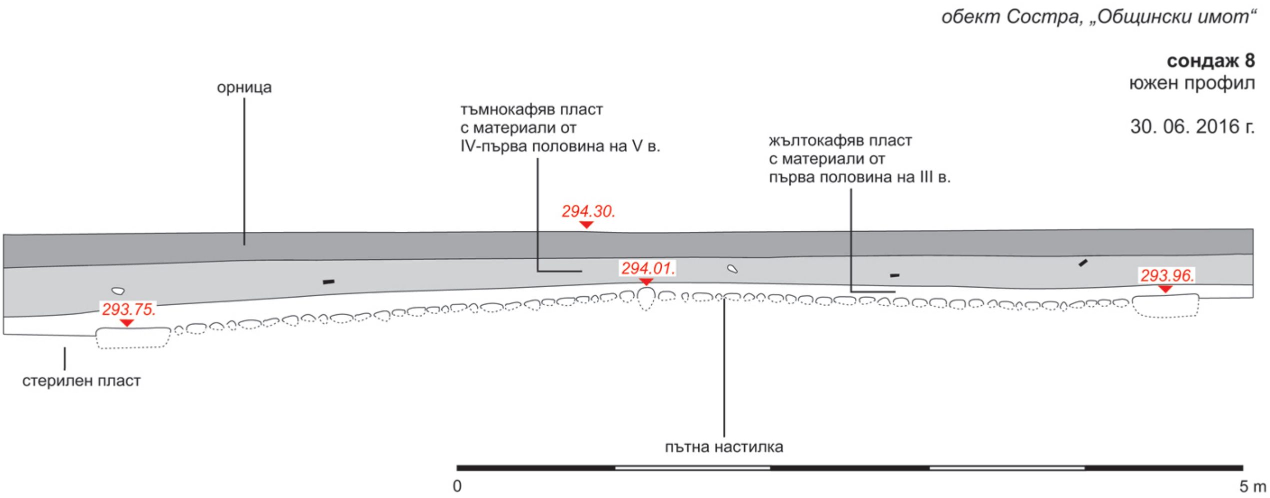

Обр. 2. Южен профил в сондаж № 8 – пътна настилка от III в.

Fig. 2. Southern profile in trench № 8 – road pavement from the 3rd c. AD.

ад Иструм, Пауталия и Хадрианопол. Монетите се откриват, както като единични екземпляри, така и като колективни находки, състоящи се от 9 до 45 монети. Монетите носят лика на императорите Септимий Север, Елагабал, Север Александър и Гордиан III. Въпросните монети маркират един последен етап на реконструкция или рутинна поддръжка на пътната настилка преди готските нашествия в средата на III век (обр. 2).

Над трасето на пътя, в зависимост от пътните платна, следва стерилен пласт с дебелина от от 8 см до 0,20 м. Над него следва културен пласт, състоящ се от деструкции от късноантични структури (фрагментирана строителна керамика, камъни, въглени), в който се откриват монети от втората половина на IV в. до началото на V в. (екземпляри на императорите Теодосий и Аркадий). Следва орница с дебелина 0,30–0,40 м.

Сектор „Посетителски център“. Разположен е в крайния североизточен участък на проучвания терен на площ 150 кв. м. В него са заложени 4 сондажа с широчина 1,20 м и дължина от 7 до 14 м. И при четирите сондажа с номерация 12, 13, 15 и 16 не са открити структури.

Сектор „Пространство между пътя и ранна крепостна стена от IIвек“. Сондаж № 14 е разположен на запад от сондажи № 6, 10 и 11. Целта на този сондаж е да се проследят пластовете между пътното трасе и ранната крепостна стена от II в. Сондажът е с размери 4,20 х 15,50 м. До достигането на антично ходово ниво от III–IV в., в него се редуват деструкции от крепостната стена от края на III в., деструкции от ранна крепостна стена на калова спойка от края на II в. В западната периферия на сондажа имаме запазено външно лице на крепостна стена. В средата на сондажа е открита милиарна колона, която е паднала на място с над-

Обр. 3. Милиарна колона от времето на император Филип I Араб – 244 г.

Fig. 3. Miliarium dated from the reign of Emperor Philip the Arab – AD 244.

писно поле на изток към трасето на римския път (обр. 3). Размерите на колоната са следните: дължина 2,20 м; надписно поле 1,60 м х 0,29 м; височина на буквите 3,5–4 см. Основа на колоната за вкопаване: височина – 0,58 м, дебелина – 0,25–0,35 м. Чете се: „На император Цезар Марк Юлий Филип благочестив, щастлив Август, Персийски велики, Партски велики, с трибунска власт, баща на отечеството, проконсул и на Марк Юлий Филип, най-знатен Цезар, негов син; с грижите на Прастина Месалин, Августов легат пропретор. 1 миля". Надписът се датира в 244 г., годината на възкачване на престола на Филип Араб. Поводът за издигането на колоната може да е било преминаването на Филип през Балканите на път за Рим през лятото на 244 г., или пък обявяването на Филип Млади за Цезар. Името на легата *Prastina Messalinus* е известно от едно посвещение за Филип Млади, направено от I Киликийска кохорта в Сацидава, както и от монети на Филип Араб от Марцианопол.

ARCHAEOLOGICAL EXPLORATIONS OF THE ROMAN ROAD NEXT TO THE *PORTA PRAETORIA* OF THE *CASTELLUM* OF *SOSTRA* (PLOT IDENTIFIER 44241, 179, 105 ON THE CADASTRAL PLAN OF THE TROYAN MUNICIPALITY)

Ivan Hristov

The excavations were conducted in three sectors:

1. **Roman Road** sector. The road is 7 m wide and comprises two traffic lanes divided by a central line dominant over the terrain. Regularity is observed in the road construction – the east lane is largely slanting to the east in order to provide drainage of the road pavement. Bronze coins minted by the cities of *Marcianopolis, Nicopolis ad Istrum, Pautalia* and *Hadrianopolis* were found stuck between the pavement stones everywhere in the upper layer of the road, at a depth up to 0.20 m. The coins are either single finds or collective hoards consisting of 9 to 45 individual pieces. The coins are issued in the times of the emperors Septimius Severus, Elagabalus, Severus Alexander and Gordian III. These coins mark the final stage of a reconstruction or regular maintenance of the road pavement before the Gothic invasions in the mid-3rd c.

Visitors Centre sector. It is situated in the north-eastern section of the explored terrain, on an area of 150 m^2. Four trenches were set in that sector and no structures were found there.

Area between the road and the early fortress wall from the 2nd c. AD. The purpose of trench № 14 (fig. 1) was to trace the layers between the road and the early fortress wall from the 2nd c. The external face of the preserved wall was unearthed in the western periphery of the trench. In the middle of the trench a *miliarium* was discovered – it had fallen with the inscription field facing east, towards the route of the Roman road. The inscription reads: "To Emperor Caesar Marcus Julius Philippus, Pius Happy Augustus, Persicus Maximus and Parthicus Maximus, with tribunicial power, progenitor of fatherland, proconsul, and Marcus Julius Philippus, the most noble Caesar, his son; with the care of Prastina Messalinus, legatus Augusti pro praetore. 1 mile." The inscription is dated in AD 244, the year in which Philip the Arab ascended the throne. It is known that he has crossed the Balkans on his way to Rome in the summer of 244. Possibly this event or, the announcement of Philip the Younger as Caesar may have served as occasion to erect the column.

№ 64. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ „КОВАЧЕВСКО КАЛЕ" КРАЙ ГР. ПОПОВО

Олег Александров, Стамен Станев

Обектът се намира на 6 км западно от гр. Попово и на 4 км източно от с. Ковачевец, непосредствено край главния път Бяла–Попово. Теренните археологически проучвания през 2016 г. се проведоха във връзка с предписания на експертна комисия към Министерство на културата за продължаване разкопките на сградата, намираща се непосредствено на север от западния вход на крепостта.

Проучването се осъществи по договор за съвместна дейност между община Попово и Великотърновски университет „Св. Св. Кирил и Методий". Научният екип се състоеше от ръководител – Олег Александров (ВТУ) и зам.-ръководител – Стамен Станев от Исторически музей – Попово. На-

учният екип бе подпомаган през цялото време на своята работа от стажанти (студенти и докторанти от ВТУ), а община Попово осигури за целия срок на разкопките необходимия брой работници.

Археологическите разкопки се проведоха от 1 август до 30 септември 2016 г. в продължение на 42 работни дни. Основна цел на проучванията бе да се установят действителните размери на частично разкрития през 2015 г. хореум. Тогава бе установена само ширината му от късата южна страна – 24,50 м с контрафорсите, а без тях – 22,10 м. Западната страна бе разкрита едва на 20,20 м от югозападния ъгъл при предполагаема дължина от 50–55 м (по паралели от разположения в близост Абритус). В тази връзка, за цялостно проучване бяха определени 6 работни квадрата (от постоянната план-квадратна мрежа на обекта), разположени в редица с дължина 30 м (XIX–11, 16, 21; XLII–1, 6, 11). По този начин се целеше цялостно разкриване на западната стена хореума и едновременно с това достигане на северозападния ъгъл на сградата, а оттам и определяне на точните размери на огромния склад за зърно. Впоследствие се наложи оформянето на сондаж (2016/А) с размери 3,60 х 3,60 м на север от последния проучен квадрат (попадащ в кв. XIX–6). През изминалия археологически сезон се работи и в два квадрата (XLII–22, 23), разположени във вътрешността на хореума, с цел прецизиране на хронологията на неговото функциониране (по предназначение) и последвало обитаване с битов контекст. Работата по последните два квадрата, обаче, не бе сред основните задачи на изследването и не достигна до цялостното им изчерпване. При възможност проучванията тук ще продължат през следващия сезон.

Обр. 1. Изглед към проучванията (от северозапад).

Fig. 1. The excavated area in 2016 (view from the north-west).

Обр. 2. План на късноримския хореум в Ковачевско кале.

Fig. 2. Plan of the late Roman horreum in "Kovachevsko Kale" site.

Хореум. След методичното проучване на културен пласт с дебелина около 2 м се достигна до най-долните редове от суперструкцията на самия хореум. В южната част зидът е запазен едва до втория ред след цокълните камъни, но в северната – на една значителна височина от 0,90 м, образувана от 4–5 хоризонтални реда каменни блокчета, стоящи все още на своето място (обр. 1). На места е запазен по един ред от тухления пояс, съставна част от смесен градеж (*opus vittatum mixtum*). За съжаление се оказа, че северозападният ъгъл на хореума е напълно унищожен през XX в. от траншея за вадене на камъни. Въпросната траншея е „вървяла“ в посока от изток (където нивото е по-ниско) към запад и е отнела целия материал от суперструкцията. По тази причина се наложи оформяне и поетапно разширяване на сондаж на север от работните квадрати, който да позволи проучване на субструкцията на тази част от сградата.

В крайна сметка размерите на хореума бяха категорично установени, а с това целите на проучването – достигнати. Западният зид на сградата е с дължина от 53 м (обр. 2). От външната страна на неговото протежение са разположени 10 контрафорса (най-северният от които е запазен само в основи). Разстоянието между контрафорсите, които са с почти квадратна форма (1,20 x 1,20 м), варира между 4,85 и 5,05 м. Единствено крайните южен и северен, за по-голяма стабилност, са само на 3,75 м от съседните. От вътрешната страна, симетрично разположени на контрафорсите, са изградени конструктивно свързани със стената по два пиластъра с размери 0,60 x 0,90 м. Дебелината на зида по цялото му протежение е 1,30 м. Сондаж от 2015 г. (2015/В) показа, че основите му са с дълбочина от почти 2 м. Установените параметри свидетелстват за една солидно изградена постройка. Имайки предвид външната ширина на нейната къса южна страна, а именно 22,10 м, общата застроена площ на късноримския хореум възлиза на 1170 кв. м.

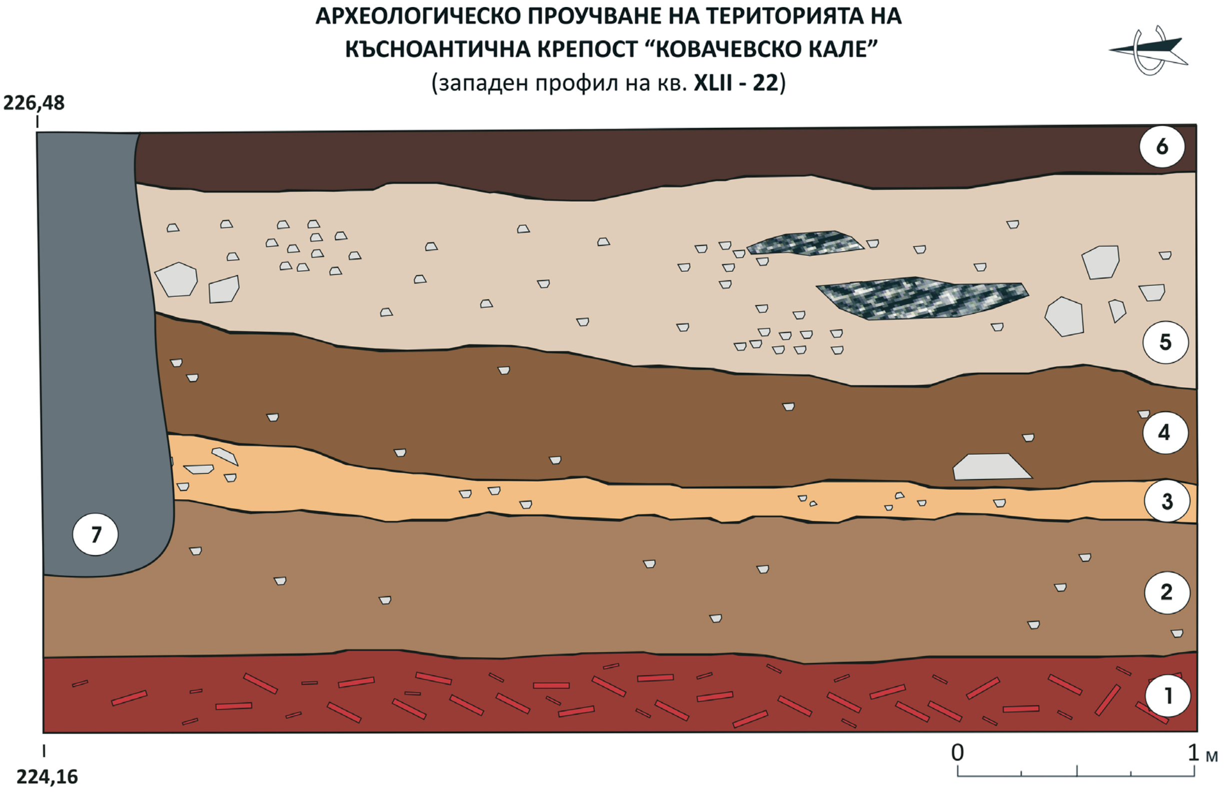

1. Пласт със деструкции от покривната конструкция (съдържащ обилно количество покривни керемиди и железни гвоздеи), образуван при разрушаване на зърнохранилището през третата четвърт на IV в.;
2. Ниво със следи от обитаване (с битов контекст) от втората половина на IV в. - първата четвърт на V в.;
3. Пласт от хоросан и малки камъчета, останал след частично разрушаване стените на хореума и последвалото отнемане на годния за употреба каменен материал;.
4. Второ ниво с битов контекст от втора четвърт на V в., отложен най-късно до големите хунски нашествия от 40-те год. на V в.;
5. Пласт, съдържащ голямо количество дребни камъни и хоросан (строителен трошляк), образувал се при поетапния и почти цялостен демонтаж на хореума и издигащата се в близост крепостна стена;
6. Хумусен пласт. 7. Траншея, останала (и постепенно запълнена) след ограбване на каменния материал през XIX - XX в.

Обр. 3. Стратиграфски разрез на проучвания сектор.

Fig. 3. Cross-section of the excavated area.

Стратиграфия. Дебелината на културните напластявания в основните работни квадрати бе между 1,80 и 2,20 м. Самата сграда (изградена в началото на втора четвърт на IV в.) е използвана по предназначение едва няколко десетилетия. След известни преустройства нейното рухване или поне на покривната конструкция трябва да се отнесе малко след средата на IV в. Върху тухления под във вътрешността на хореума се открива дебел до 0,30 м пласт, съдържащ огромно количество керемиди и железни гвоздеи, а от запад (извън сградата) се регистрира голямо количество фрагментирана амфорна тара (заедно с монети от първата половина на IV в.). Амфорите вероятно са съхранявани в навеси, долепени до зърнохранилището. Върху въпросните деструкциите е отложен културен пласт (разграничен в няколко жилищни нива) със следи от интензивен живот с битов контекст от третата четвърт на IV–втора четвърт на V в. Новите обитатели на крепостта са използвали възможността да направят своите жилища покрай все още запазените във височина стени на хореума. Най-късният нумизматичен материал от този пласт са монети на император Теодосий II (408–450 г.). Предвид данните от проучвания и в други сектори на крепостта, може да се изкаже становище, че краят на живота край несъществуващия вече хореум слагат хунските нашествия от 40-те години на V в. Над тези нива (с обща дебелина от 1,0–1,20 м) се е образувал пласт от 0,70–0,80 м деструкции от последващото постепенно разрушаване и демонтиране (в ново време) на крепостната стена (обр. 3).

Находки. По време на проучванията бяха открити сравнително голям брой находки. Само монетите са 154 бр. (включващи 93 единични екземпляра и 3 колективни находки, съответно от 6, 25 и 30 бр. монети). Останалите материали са предимно с битов контекст – прешлени за вретено, тежести за стан, хромелен камък, столчета от стъклени съдове, ножчета и др. Масовият материал е съставен от битова керамика с предимно сив и сиво-черен цвят, както и амфорна тара от IV–V в.

RESCUE EXCAVATIONS IN THE TERRITORY OF THE LATE ROMAN FORTRESS “KOVACHEVSKO KALE”

Oleg Alexandrov, Stamen Stanev

“Kovachevsko Kale” is a late Roman fortress located 6 km west of the town of Popovo, Targovishte District (in Northeast Bulgaria). It was built during the reign of Emperor Constantine I the Great. A large *horreum* has been discovered during previous archaeological seasons at the site, and its excavations continued in 2016. The building is 24.5 m wide and 53 m long (fig. 1-2). The walls are 1.3 m thick, and reinforced with buttresses and pilasters. Archaeological evidence indicates that the Roman granary was burnt down after the mid-4th c. AD when, as it is well known, the fortress was captured by the Goths. Above the ruins of the warehouse we have explored layers related to a new population which settled in “Kovachevsko Kale” until the mid-of 5th c. AD, when the Huns’ terminated the occupation of this area (fig. 3).

№ 65. КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ *PALMATAE* В М. КАЛЕТО, С. ОНОГУР, ОБЩИНА ТЕРВЕЛ

Казимир Попконстантинов, Боян Тотев, Добри Добрев

Крепостта е разположена върху скалист полуостров, ограничен от изток от Суха река, а от север и юг – от два странични дола, вливащи се в нея. Археологическите останки са описани за първи път от К. Шкорпил в 1889 г. В по-ново време наблюдения на крепостта са направени от Л. Бобчева (Бобчева 1974, 52–53) и С. Торбатов (Torbatov 2000, 59–62). В съвременната научна литература укрепеното селище се идентифицира с *Palmat(ae)* в *Proc. De aedificiis* IV, 6, 32–33. През 2013 г. попроект на ВТУ и НАИМ при БАН, финансиран от ФНИ, бяха снети GPS координати на основни елементи от крепостта и бе извършено геофизично проучване в западната и югоизточната част на обекта (Костова и др. 2014, 611–614).

Бе създадена план квадратна мрежа в ЮИ сектор, където геофизичното проучване регистрира голямасграда, ориентирана запад–изток. След откриване на източната част от базиликата бе направено георадарно изследванена олтарната части западно от нея. Бяха установени размерите на базиликата (55 х 30 м).

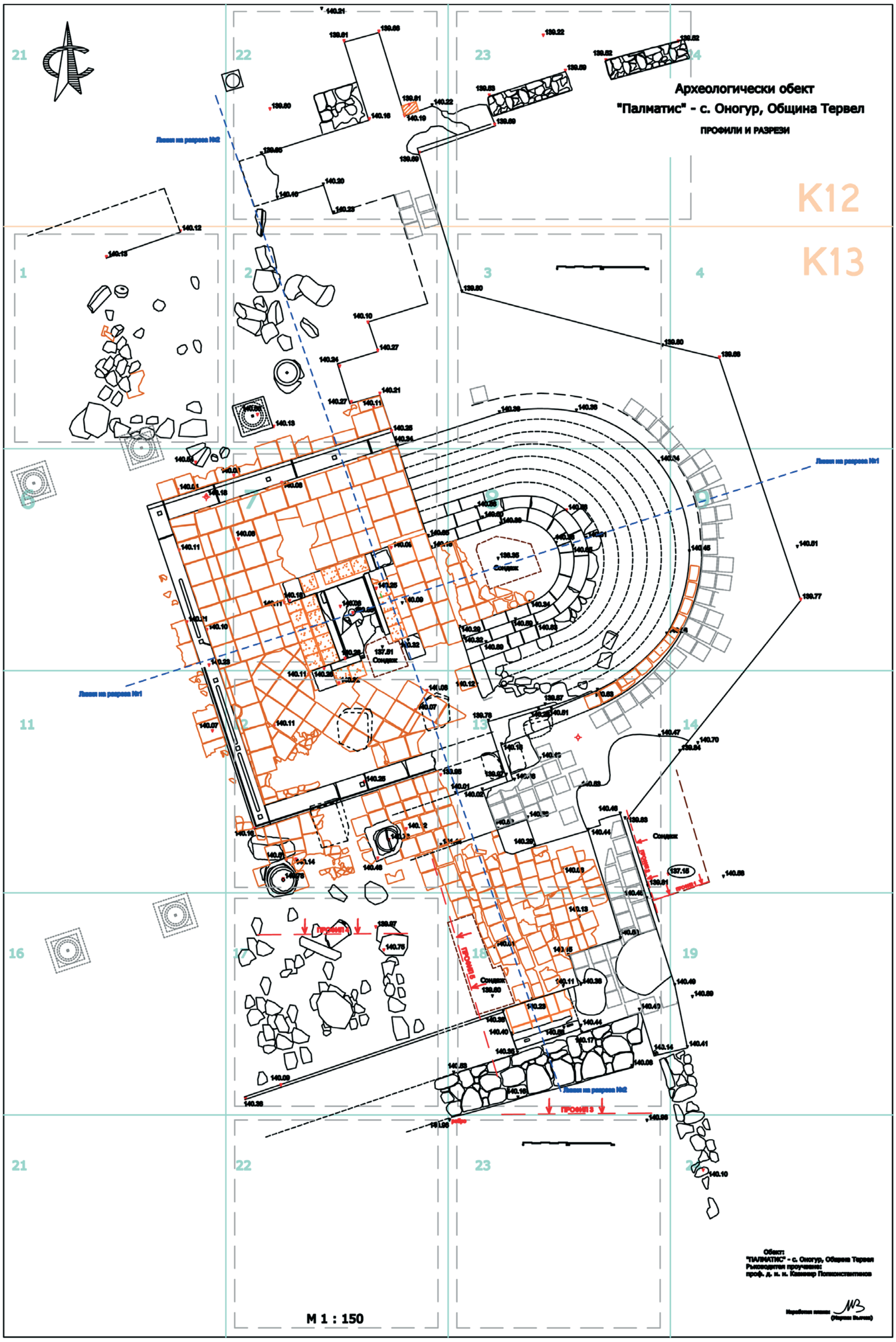

Обр. 1. План на проучените останки от източната част на базиликата в Palmat(ae).

Fig. 1. Plan of the excavated remains of the eastern part of the basilica in Palmat(ae).

След разчистване на тревния пласт на дълбочина 0,20 м попаднахме на основите на апсидата и синтрона. В насипа имаше фрагменти от керамични съдове от V–VI в. и IX–X в. На дълбочина 0,20–0,60 м открихме и многобройни мраморни фрагменти от капители, бази, колони, олтарни преградни плочи. След цялостното снемане на насипите върху основите се очерта апсидата, която е полукръгла отвътре (дълбочина 5,60 м, ширина в западната част 7,0 м) и тристенна отвън (северна стена 6,20 м, източна 5,70 м, южна 6,20 м) (обр. 1).

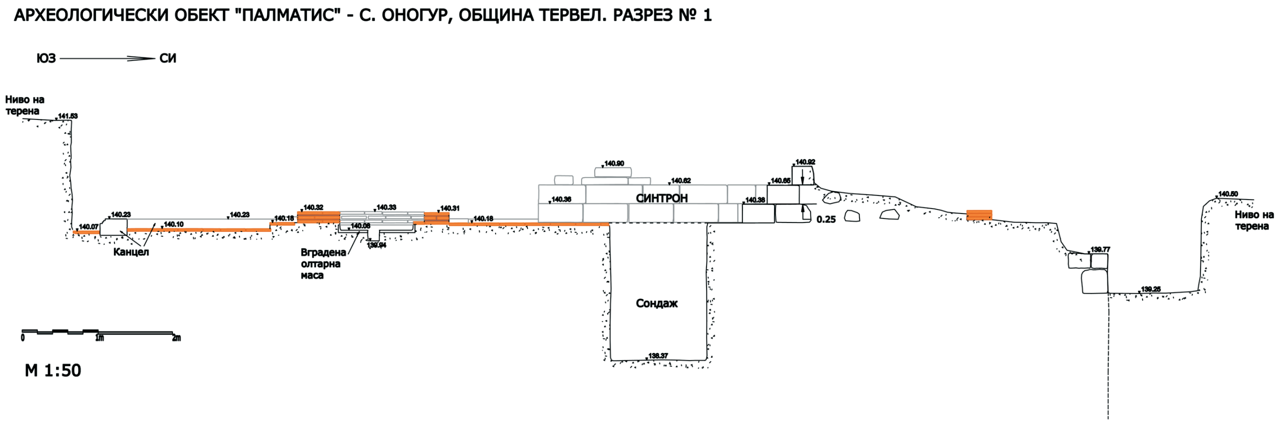

Обр. 2. Надлъжен разрез на олтарното пространство на базиликата.

Fig, 2. E–W cross-section of the sanctuary of the basilica.

Обр. 3. Аерофото на проучените останки от източната част на базиликата (снимка А. Аладжов).

Fig. 3. Aerial photo of the excavated remains of the eastern part of the basilica in Palmat(ae) (A. Aladzhov).

На разстояние 2 м западно от вътрешното лице на апсидата разкрихме стъпало от синтрона. Някои детайли свидетелстват за препланиране на храма: изтеглянето на синтрона в западна посока и откриването в насипа до първото стъпало на фрагменти от олтарна маса, колонки и др.; изтеглянето с 1 м западно от синтрона на *mensa sacra*; обособяването на просторно предапсидно пространство с размери 7,50 м х 6 м със симетрично обособени входове към северния и южния кораб и т. нар. царски двери към централния кораб.

Mensa sacra е в идеалния център на олтарното пространство, на 2,60 м от северната, западната и южната основа на мраморната олтарна преграда. Постаментът, върху който е поставена мраморната маса, е мраморна плоча с есовидно оформен бордюр. Местата за поставяне на колонките (6), върху които стъпва мраморната маса, са маркирани точковидно. Постаментът на новоизградената света трапеза е ограден с четири реда тухли, като в четирите ъгъла са запазени останките от четири каменни бази с правоъгълна форма, които са поддържали киворий.

В олтарната част на храма е изграден **синтрон**, от който са запазени изцяло три стъпала и част от четвъртото. Синтроните се изграждат плътно до вътрешната стена на апсидата, което подсказва, че за да се достигне до вътрешното лице на апсдидата трябва да има още 5 стъпала. Самата площадка, върху която е изграден синтронът, също подсказва, че синтронът е деветстъпален – седалката на всяко стъпало е с ширина 0,30 м, височината на всяко следващо също е 0,30 м и така, за да се достигне стената, са необходими именно 9 стъпала. Така височината на синтрона е достигала 2,8 м.

Олтарната преграда е от типа на т. нар. ниски прегради, като челната част е изтеглена на 5,50 м пред синтрона. Тя е съставена от мраморни плочи и колонки с височина 1,20 м, монтирани върху мраморни стилобати (постаменти), които „опасват“ цялото олтарно пространство. Те са с профили, аналогични на базите за колони.

Бе разкрита източната част на северния и южният кораб. Установихме входовете за връзка между двата кораба и олтарната преграда и още два входа за връзка, от една страна южно от базиликата, а

от друга – с помещение северно от базиликата. Установихме ширината на двата странични кораба (4 м), както и на централния (10,50 м). Няма податки за оформяне на протезис и диаконикон. За наличието на скевофилакий в североизточната част на базиликата можем да предполагаме, тъй като входът в източната част на северния кораб отвежда към постройка.

Основите на базиликата са с дебелина 1,20 м и са вкопани на дълбочина 2,80 м, което означава, че тя е била висока поне 15-18 м. Разстоянието между базите, открити на място, е 1,80 м, т. е. имало е гъста колонада, която очевидно е поддържала галерийния етаж над страничните кораби, за което свидетелстват нападалите каменни архитектурни елементи, отделящи подовата част на етажа от архитрава. От архитектурната украса са открити ок. 4000 мраморни фрагмента, като върху някои са запазени знаци на ателиета.

Сондажните проверки в олтарната част установиха, че базиликата е претърпяла преустройство (препланиране) (обр. 2). То най-вероятно е свързано с промяна в статута на църковната институция в града Палмате от една страна, а от друга – с литургични особености, които оказват влияние върху функционалната организация на църквата. В нашия случай тази организация най-вероятно е била повлияна от преминаването на диоцеза под юрисдикцията на Константинополския патриархат след Халкедонския събор от 451 г. Особено важно е оформянето на голямо предапсидно пространство и голям синтрон, което е свидетелство за придобиване на епископски статут от Палмате по времето на император Юстиниан I (527–565)(обр. 3).

Литература

Бобчева 1974: Л. Бобчева. Археологическа карта на Толбухински окръг. София, 1974.

Костова и др. 2014: Р. Костова, О. Александров, А. Аладжов. Теренни издирвания в басейна на р. Суха река. – В: Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 611–614.

Torbatov 2000: Procop. De Aedif. IV, 7, 12–14 and the historical geography of Moesia Secunda. – Archaeologia Bulgarica, 2000, 3, 58–77.

LATE ANTIQUE FORTRESS OF *PALMATAE* AT KALETO LOCALITY, VILLAGE OF ONOGUR, TERVEL COUNTY

Kazimir Popkonstantinov, Boyan Totev, Dobri Dobrev

The fortress is situated on a rocky promontory surrounded by the river of Suha reka and two of its tributaries. Recently it has been identified as *Palmat(ae)* (*Proc. De aed.* IV, 6, 32–33). The excavations were conducted in the SW sector where a geophysical survey has been previously carried out. It has attested a very large building oriented W–E. The excavations revealed the eastern part of a single-apse three-nave basilica (fig. 1). The *presbyterium* was equipped with a *synthronon*, originally built as a two-step structure. Following a serious reconstruction of the sanctuary (fig. 2), it was rebuilt with 9 steps (2.80 m height). *Mensa sacra* is placed in the center of the sanctuary and arranged over 6 columns fixed on a marble plate with S-shaped edge. The altar table was crowned by a *ciborium* erected over 4 pillars fixed at the corners of a tile rectangular base. The sanctuary was closed by a low chancel barrier, which consisted of marble plates and collonetes (1.20 m height). Over 4000 fragments of marble architectural decoration were found, some of them with tooling marks. No indications of *prothesis* and *diakonikon* were found; perhaps, a *skeuphylakion* was annexed to the SE. The enlargement of the *synthronon* suggests that the basilica must have served as an episcopal cathedral, perhaps in the time of Justinian I (527–565) (fig. 3).

№ 66. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В УПИ XXX–ОБЩ, КВ.23 ПО РЕГУЛАЦИОННИЯ ПЛАН НА ГР. ОБЗОР

Тодор Марваков

През 2016 г. продължиха спасителните археологически проучвания на обект „Югоизточна кула със стена“ в УПИ XXX–общ, кв. 23 по регулационния план на гр. Обзор. През 2015 г. тук се проучиха

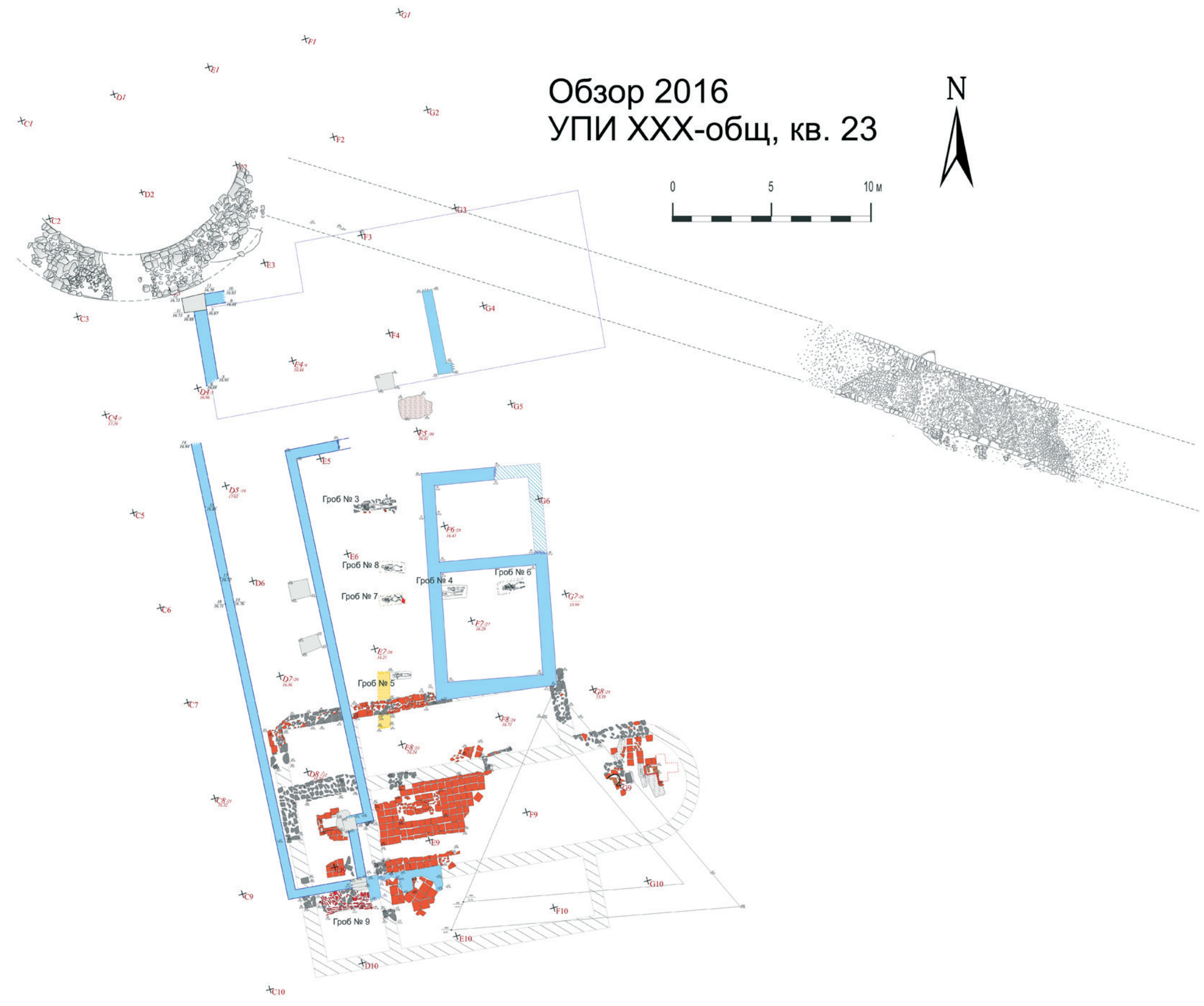

Обр. 1. Общ план на проучените структури.

Fig. 1. General plan of excavated structures.

останките от югоизточната кула на късноантичната крепост и част от стена, свързваща тази кула с брега на морето (Марваков 2015, 337–340). Членове на екипа бяха К. Господинов, К. Клисуранов, Кр. Христов и Ю. Пулчев, на които изказвам своята благодарност. В южния край на парцела се откри трикорабна едноапсидна църква. За съжаление тя е запазена само в субструкция, като голяма част от нея е унищожена от съвременни намеси. Цялата южна стена и част от стилобата, разделящ южния от северния кораб са разрушениот вкопаването тук на помещение на военните, строено през 30-те години на XX век, както и на съоръжения на построения в началото на 60-те години на същия век ресторант „Морско казино“. Най-накрая, през месец септември 2015 г., преди началото на археологическите проучвания, в югоизточния край на парцела се построява голяма бетонна наблюдателна площадка. При вкопаването на основите ѝ са унищожени южната половина на апсидата и източните части на централния и южния кораб на църквата. Допълнително, отново преди началото на проучванията, се прокарва трасе за пешеходна алея с посока север–юг, която разрушава източната част на апсидата. Основите на източната половина на северната стена на църквата са използвани и за основи на двуделна сграда на военните, намираща се в централната част на парцела. Въпреки всички тези разрушения, успяхме да възстановим плана и размерите на църквата (обр. 1). Апсидата е издължена, най-вероятно с полукръгла отвън и отвътре форма. В нея се разкриха частично запазени две вкопани съоръжения. Първото се намира в източния край и е с кръстовидна форма. От него са запазени само източното рамо и източните части на северното и южно рамо на кръста. Останалата част заедно с източния и южния край на апсидата е унищожена при прокопаване на трасето за пешеходна алея. Кръстовидната структура е градена с тухли, споени с хоросан примесен с едро натрошена керамика, а отвътре е била

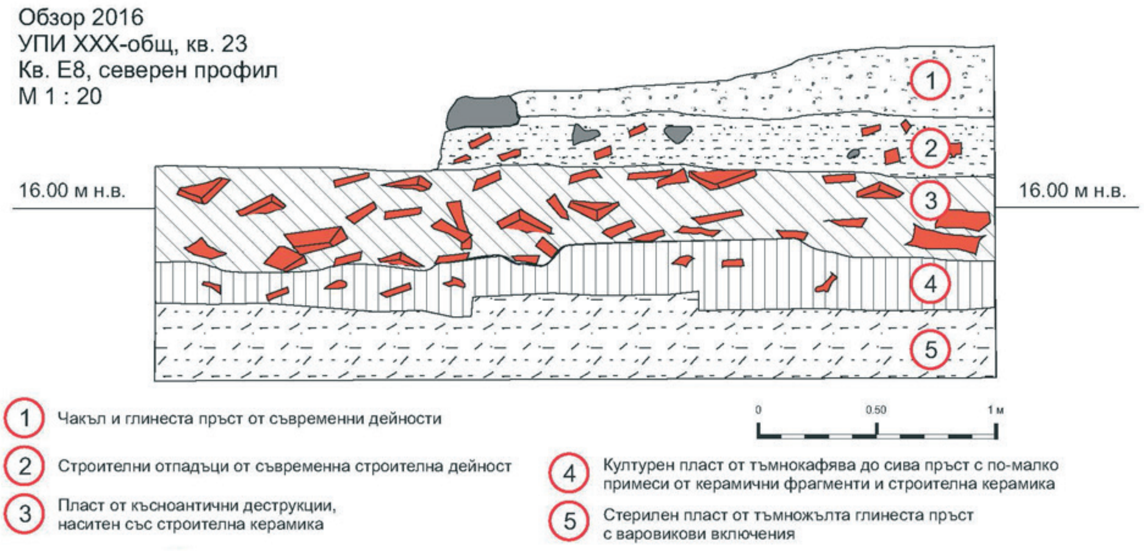

Обр. 2. Профил изток–запад в централния кораб на църквата.

Fig. 2. Profile east–west in the central nave of the church.

Обр. 3. Панорамен изглед на проучената през 2016 г. част от парцела.

Fig. 3. General view of the explored area in 2016.

обмазана с бяла мазилка. Южно от нея, почти в централната част на апсидата, се разкри вкопана елипсовидна структура, обмазана отвътре също с бяла мазилка. Западната ѝ част е унищожена при вкопаването на основите на бетонната наблюдателна площадка и като цяло нейната форма със сигурност не може да бъде установена. Градена е от ломени камъни, споени с хоросан, примесен с едро натрошена керамика, като вътрешните лица на камъните са грижливо обработени, така че да се получи извивката на елипсата. Подът в апсидата е представлявал тухлена настилка, фрагмент от който е запазен в северния край. Не можа да се установи със сигурност дали двете вкопани съоръжения предшестват строителството на църквата (в полза на тази хипотеза говори издълженият план на апсидата) или са изградени едновременно с нея. Не е еднозначен и отговорът на въпроса за предназначението им – вероятно става дума за мощехранителници, но не изключваме и други възможности. Фрагменти от тухлена настилка са запазени и в западния край на централния и южния кораб на църквата. Основите на църквата са градени от ломени камъни, тухли, фрагменти от тухли, споени с глинест разтвор. Те са вкопани между 0,50 и 0,70 м. под нивото на тухлената настилка. В суперструкция църквата най-вероятно е била градена с тухли, споени с варов разтвор, примесен с морски пясък и едро натрошена керамика, а покривът е бил изграден от керемиди. Доказателство за това са деструкциите, разчистени в пространството около и в нея, които се състояха от голямо количество строителна керамика, буци хоросан и незначително количество ломени камъни. Материалите, открити по време на проучванията, ни позволяват да датираме църквата най-общо в границите на VI в. По-ранни културни напластявания от средата на V в. на територията на целия парцел не бяха регистрирани (обр. 2). В централния кораб, върху тухлената настилка бяха разкрити останки от огнище, в което и около него бяха открити животински кости и керамика направена на бавно колело, характерна за периода IX–X в. В южния край на притво-

ра се разкри гробно съоръжение с полуцилиндричен свод. То е градено от тухли, споени с бял варов разтвор, примесен с пясък и едро натрошена керамика. Ориентирано е изток–запад по дългата си ос. Горната част на свода, както и северният край, са разрушени при вкопаването първо на южния зид на продълговатата сграда на военните, след това при вкопаването на бетонната стъпка и подпорната стена на ресторант „Морско казино“. Южната стена е добре запазена – от нея се разкриха 12 реда тухли, поставени косо, така че да се оформи полуцилиндричният свод. До края на вкопаването на южната стена не се стигна. Стана ясно, че съоръжението е вкопано поне на 1,0 м под края на основите на църквата, както и под края на бетонната стъпка и зида на военните. След премахването на деструкциите от свода, в източната част на съоръжението, се откри бронзова монета на император Константин I (307–337 г.). Най-вероятно строителството на това гробно съоръжение предхожда строителството на църквата. Взе се решение то да не се отваря през тази година, поради настъпващата зима и липсата на ресурс за аварийна консервация. В пространството между югоизточната кула на късноантичната крепост и църквата бяха проучени още 6 гроба от християнския некропол, развил се тук през XVI–XVII в., с което общият им брой заедно с проучения гроб от миналата година стана 7.

Литература

Марваков 2015: Т. Марваков. Спасително археологическо проучване в УПИ XXX–общ., кв. 23 по регулационния план на гр. Обзор. – Археологически открития и разкопки през 2014. София 2015, 337–340.

RESCUE EXCAVATIONS IN PLOT XXX-GENERAL, SQUARE 23, UNDER THE PLAN OF OBZOR

Todor Marvakov

In 2016, the rescue archaeological excavations continued at the site of the southeastern tower and fortification wall in the town of Obzor. Remains of a tree-nave basilica with a semicircular apse were discovered at the southern end of the site. Inside it, two structures dug in below the level of the flooring were found – the first one with a cruciform shape, and the second one – semi-elliptical. Unfortunately, both structures, as well as the biggest part of the apse itself have been destroyed during modern construction works. Most likely, these were reliquaries/crypts, but other interpretations cannot be ruled out. The superstructure of the basilica was probably built from bricks bonded with mortar, while the roof was covered with tiles. At the southern end of the *narthex*, a grave structure with semi-cylindrical vault, made of bricks, was discovered. It is also partly destroyed by the new installations. Its study was postponed for the next year. The artifacts found during the excavations allow us to date the church to the 6th c AD. Six graves from the Christian necropolis that occupied the site during the 16th and the 17th c. were studied as well.

№ 67. КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ (V–VI В.) НА НОС СВ. АТАНАС КРАЙ ГРАД БЯЛА, ОБЛАСТ ВАРНА

Валери Йотов, Александър Минчев

През 2016 г. разкопките бяха основно в 12 квадрата, които са разположени източно от минаващата южно от базиликата късноантична улица (с посока север–юг) от втората половина на VI–началото на VII в.

Сграда № 9. В горния археологически хоризонт (края на IV–началото на VII в.) бе изцяло проучена сграда с пореден № 9 (обр. 1). Запазени са северният, източният и южният зидове, които са с дължина от 6 до 8 метра и ширина 0,70–0,80 м. В края на съществуването на града (първото десетилетия на VII в.) сградата е имала стопански функции. Тя има 3 помещения, които може би са били открити (?) към минаващата непосредствено западно от нея улица.

Сграда № 9 възсяда по-ранни сгради (от края на V–първа половина на VI в.?), които са разру-

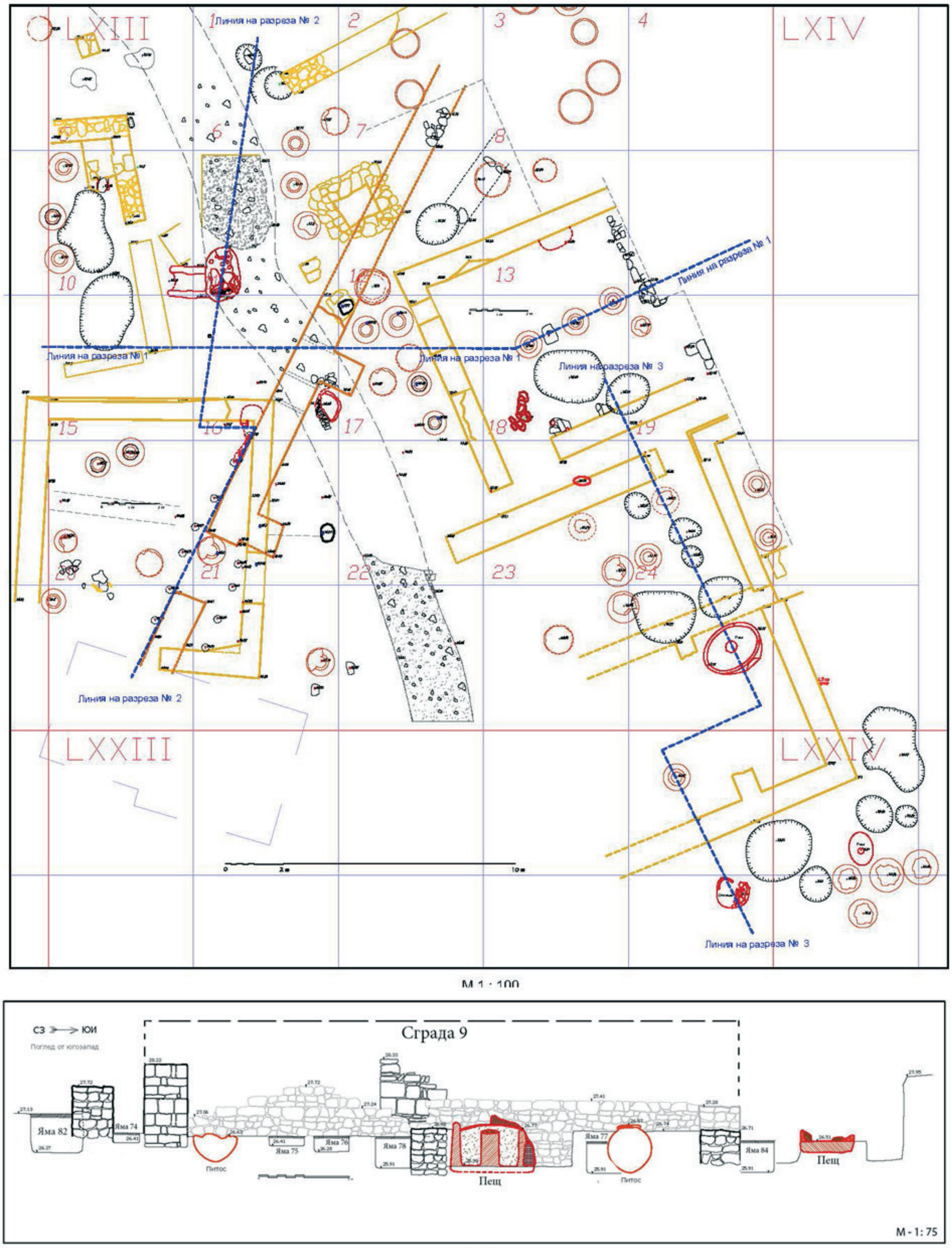

Обр. 1. План и разрез на проучваните квадрати/сграда № 9 (втора половина на VI – началото на VII в.).

Fig. 1. Plan and cross-section of the excavated sectors/building No. 9 (second half of the 6th – beginning of the 7th c. AD).

шени. От тях личат само останки – два зида: един в посока И–З и друг в ЮИ–СЗ. Камъните на тези зидове са извадени и те са запазени само в негатив.

Пещи за производство на битова керамика. В източната част на сграда № 9 бяха разчистени останки от разрушена, заравнена и възседнатa от късен зид пещ за производство на битова керамика. Тя представлява кръгло съоръжение с диаметър 2,0 м, а дъното се стеснява до 1,50 м. Има вход от юг и едно стълбче с диаметър 0,33 м в центъра (обр. 2). В пълнежа на разрушената пещ бяха открити части от ребрата на нейната скара; фрагмент от една недоизпечена купа и 38 броя керамични тежести (обр. 3) за рибарска мрежа с призматична форма.

Друга, силно разрушена по-малка пещ, също за производство на битова керамика, бе разкрита непосредствено южно от ЮИ ъгъл на сграда № 9.

Двете пещи могат да се датират в периода края на V–началото на VI в.

Ранна преградна стена. Важен резултат за по-ранния археологически хоризонт бе откриването на продължение на т. нар. в предходните два сезона „ранна“ стена. Изглежда, че тя е преграждала култовото място/теменоса на нос Св. Атанас през тракийския и римския период.

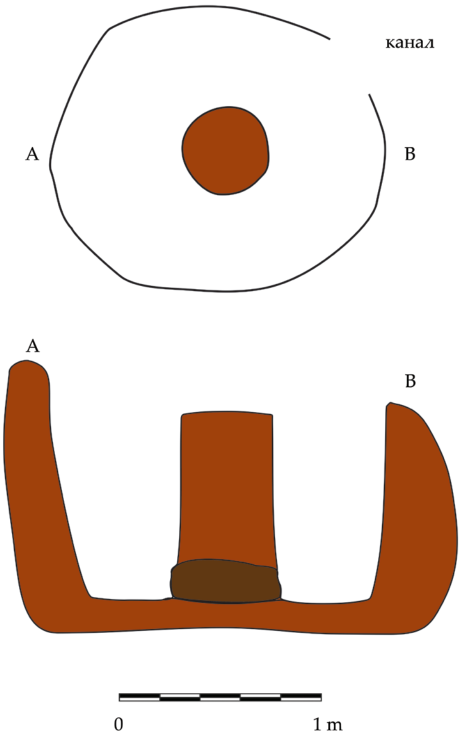

Обр. 2. Пещ за производство на битова керамика (края на V – началото на VI в.).

Fig. 2. Kiln for pottery production (late 5th – beginning of the 6th c. AD).

THE LATE ANTIQUE FORTRESS (5TH–6TH C. AD) AT CAPE ST. ATHANAS NEAR BYALA, VARNA REGION: EXCAVATIONS IN 2016

Valeri Yotov, Alexander Minchev

In 2016 the excavations were concentrated in an area to south of the basilica and east of the street traced N–S and used in the second half of the 6th – beginning of the 7th c. AD.

Building No. 9 was excavated in the upper archaeological layer (late 4th – early 7th c. AD). Its north, east and south walls are preserved, width of 0.70–0.80 m. At the end of the period when the town still existed (the end of first decade of the 7th c. AD) this three-room building served some business purposes. The rooms were possibly open to the street, west of the building.

Building No 9 overlaid the ruins of some earlier buildings

Обр. 3. Глинени тежести за рибарска мрежа (открити в разрушената пещ).

Fig. 3. Fishing net sinkers made of clay (found in the destroyed kiln).

(likely dated to the late 5th – first half of the 6th c. AD?), which were dismantled, and only the remains of two walls could be traced.

Kilns for producing domestic pottery. The ruins of a pottery kiln (fig. 2) used for production of coarse ware were discovered in the eastern part of building No 9. The kiln is circular (diameter of 2 m), and it was destroyed, levelled and overlaid by a later wall. The opening to the fireplace is from south and in the centre there is a cylindrical pillar of 0.33 m diameter. The filling the kiln contained broken sections of its shelf, production debris and 38 fishing net sinkers (fig. 3) of approximately prismatic shapes.

Another, very much destroyed and smaller in size pottery kiln was discovered immediately south of the SE corner of the building. Both newly discovered kilns should be dated to the late 5th–early 6th c. AD.

Early partition wall. An important result of the 2016 excavations was the discovery of the continuation of the so-called "early wall" excavated during the two previous seasons. It seems that it served for partition and maybe defence of the sacred cult site (temenos) located at cape St. Athanas during Thracian and Roman periods.

№ 68. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ТЕРЕННИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧНОТО СЕЛИЩЕ „ТИМУМ"

Христо Кузов, Михаил Христов, Николай Русев

Проведе се спасително теренно археологическо проучване в м. Дълбока, с. Българево, общ. Каварна. Проучвана е част от укрепено селище (Кузов и др. 2008, 140–163; Кузов и др. 2009, 453–456), разположена върху тераса със силен наклон от запад на изток към съществуващия дълбок дол. Разкритите останки от сгради са положени върху терасирани площи(обр. 1).

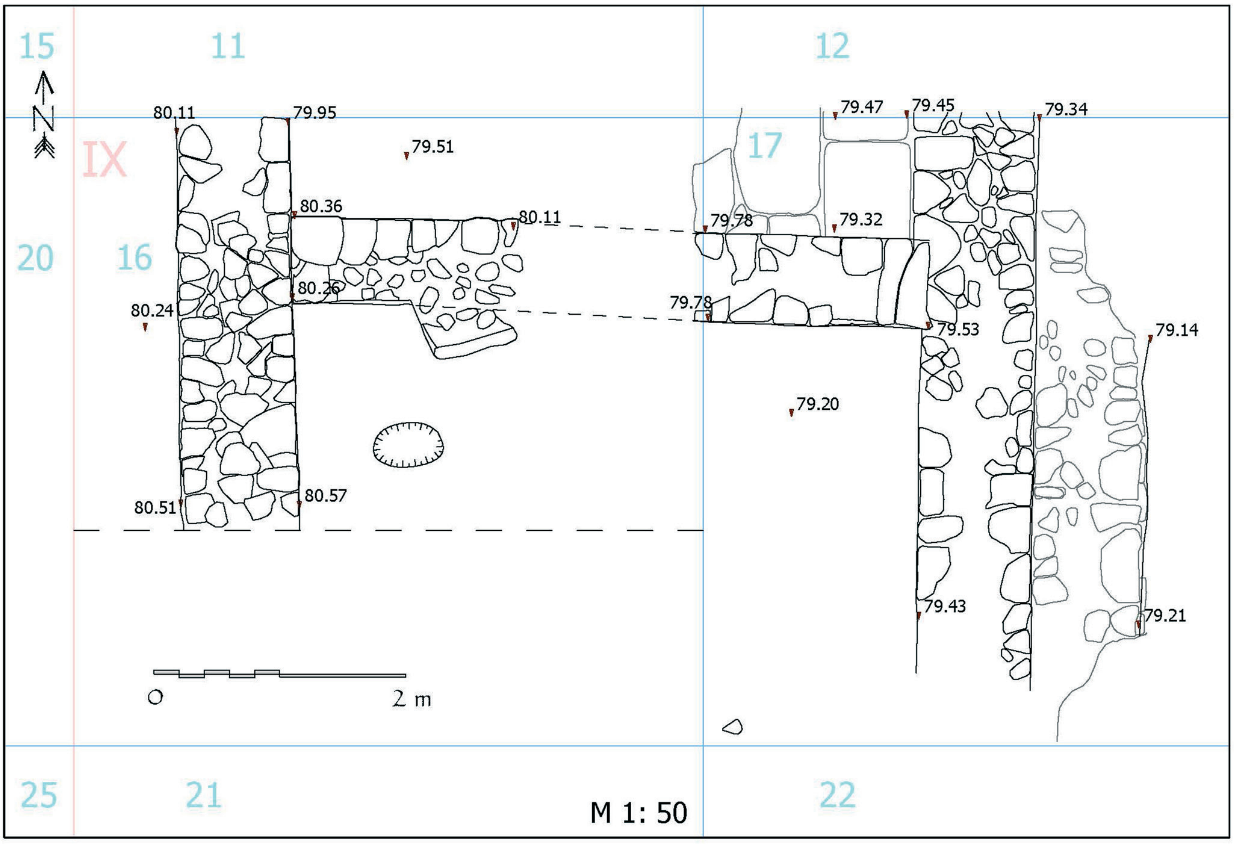

Обр. 1. Зидове от сграда, положени върху по-ранен плочник.

Fig. 1. Walls of a building, constructed over a pavement from an earlier period.

Обр. 3. Долиум в частично запазено помещение.

Fig. 3. Dolium in the remains of a room.

Проучените зидове и плочници са от два строителни периода. При по-ранния период зидовете са със спойка от жълта глина и добре оформени лица. Лицата на стените са изградениот блокчета или обработени масивни плочести камъни. Между тях има пълнеж от глина и по-малки необработени камъни. Зидовете са ориентирани по посоките на света. Каменните плочиот настилката, с различен размер и средна дебелина от 8-10 см, са добре напаснати в горната си повърхност. Западните зидове на помещенията са вкопани в материка (обр. 2), а източните са положени върху него след нивелиране на основата – върху подравнената материкова скала. При по-късния строеж са преизползвани камъни от по-ранните постройки, както и необработени. Лицата на стените някъде са по-добре оформени, някъде по-груби. Спойката е калова. Между лицата на стените също има пълнеж от по-малки камъни. Посоката на някои от разкритите стени е с отклонение на СИ. Някои от тях са положени върху насип. Плочниците са от по-грубо напаснати плочи, като са използвани и по-малки не така добре обработени камъни.

Всички зидове са с широчина 0,75–0,80 м и 0,90 м. Единият размер на частично разкрито помещение е 5 м. През първия строителен период подовите нива от каменни плочи са положени върху подравнен материк, а през втория – върху подравнен културен пласт. В едно от помещенията е разкрит *in situ* долиум с капак, изработен от местен камък. Той е вкопан в материковата скала (обр. 3).

По първоначални наблюдения на терена, на това място първият строителен период може се датира от средата на IV–началото на V в., а вторият – от края на V–втората половина на VI в.

При проучването се установи, че обектът в тази си част е значително разрушен и унищожен – (най-вече) при ваденето на обработените камъни за строителен материал.

В керамичния комплекс могат да се отделят три групи по функционален признак – амбалажна, кухненска и трапезна керамика. Най-голяма е групата на амбалажната керамика, която съставлява почти 4/5 от общия обем. Амфорният материал в основната си част може да се постави в рамките на V–VI в. Изключение правят единични фрагменти от дръжки, които се датират по-рано – в III–IV в. и устие от римска амфора – с паралели от Хистрия, която може да се постави най-общо в периода II–III в. Понтийските амфори съставляват малко над 10% от общото количество амфорен материал. За наличните амфори от т.нар. понтийския кръг може да се допусне и местен произход. Другата част с отчетливи разлики в технологичните характеристики, които свидетелстват за произход от различни производствени центрове, са от източното Средиземноморие. Втората по обем функционална група е тази на кухненската керамика. Тя е представена изцяло от гърнета. Въз основа на наличните характерни фрагменти могат да бъдат отделени поне седем типа гърнета с и без дръжки. Като найранни и представени с единични фрагменти могат да се разглеждат гърнета без дръжки, познати от Нове и Сингидунум, датирани във втората половина на III–първата половина на IV в. Най-масово кухненската керамика е представена от гърнетата с две дръжки. Идентични гърнета от Халмирис и укрепеното селище при с. Дичин са датирани в VI в. Трапезната керамика е представена от паници, фрагмент от купа и от кана ойнохое. Паниците са от първата половина на VI в.

На запад, в съседство е локализиран римски обект и наоколо са регистрирани единични находки от римската епоха. Налични са и единични фрагменти от дъно на гърне със следи от вторично опалване от XII–XIII в., както и фрагменти от късноосмански или възрожденски трапезен съд със зелена глазура.

Най-голям брой от животинските кости са останките от домашно говедо, кон и овца. Открити са и малко на брой останки от коза, домашна свиня, благороден елен и сърна. Според следите по

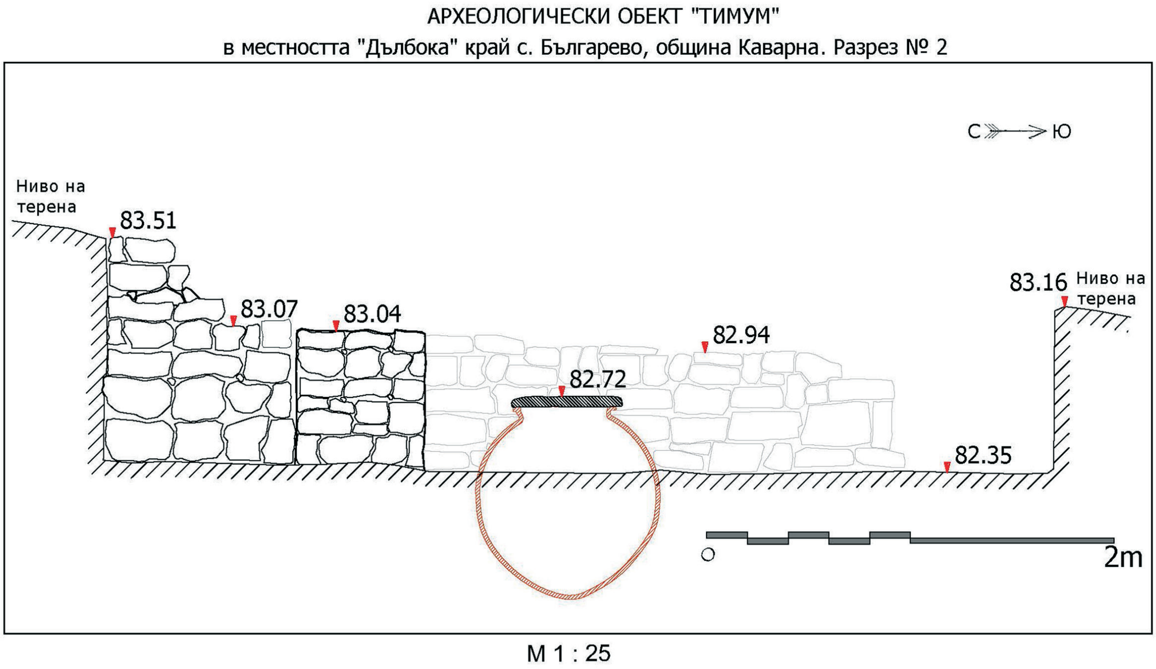

Обр. 2. Останки от сграда.

Fig. 2. Remains of a building.

костите може да се заключи, че фрагментите са предимно хранителни отпадъци и остатъци от транжирането на животните. Същото важи и за конските останки върху, които също има следи от транжиране. За храна са използвани както домашни, така и диви животни.

Литература

Кузов и др. 2009: Х. Кузов, М. Манолова-Войкова, В. Тодоров. Спасителни археологически проучвания в м. Дълбока, с. Българево, община Каварна. – В: Археологически открития и разкопки през 2008 г. София, 2009, 453–456.

Кузов и др. 2007: Х. Кузов, М. Манолова-Войкова, Т. Роков. Тимум – малко известен град по Добруджанското крайбрежие. – В: Каварна – средище на Българския североизток. Каварна, 2007, 140–163.

ARCHAEOLOGICAL STUDIES OF THE LATE ANTIQUE SETTLEMENT *TIMUM*

Hristo Kuzov, Mihail Hristov, Nikolay Rusev

The rescue fieldwork took place at the locality Dalboka, the village of Balgarevo, municipality Kavarna at a settlement (fig. 1), located on a terraced terrain with a strong slope from west to east (fig. 2). On these terraced areas the remains of different buildings were discovered. The studied walls and pavements are from two construction periods (fig. 3). On the basis of the initial observations, the first construction period may be dated to the mid-4th–early 5th c., and the second one – the late 5th–late 6th c.

The majority of the excavated amphora fragments are dated to the 5th–6th c. Regarding the amphorae from the so-called *Pontic range*, it may be assumed that they are of local origin. The other part of the amphorae is from the Eastern Mediterranean. The second largest group of ceramics is the kitchen ware, represented entirely by pots. The earliest are the pots without handles, dated in the late 3rd–earlier 4th c. More numerous are the pots with two handles, dated from the 6th c. The tableware consists of dishes from the first half of the 6th c., a fragment of a bowl and a pitcher oinochoe. There are also single fragments of a pot (12th–13th c.), as well as of a Late Ottoman table dish with green glaze.

№ 69. АНТИЧНО УКРЕПЛЕНИЕ КРАЙ НОС ШАБЛА

Боян Иванов, Добри Добрев, Олга Пелевина

Късноантичното укрепление Кария е разположено на морския бряг, непосредствено до фара Шабла. Най-старите сведения за обитаването на района са от VI–V в. пр. Хр., когато в района на подревен, тракийски пристан възниква елинската колония Карон лимен. Според античните автори тя е играела важна роля в древното корабоплаване по западно черноморското крайбрежие повече от хиляда години. Като пристанище е използван залив, защитен от север и изток от скални рифове, които вероятно са били допълнително надградени. Те са оформяли сравнително плитък басейн с приблизителни размери ширина 160 м и дължина 400 м, а южно от него е използван и по-дълбокият залив. През късноримското време до пристанището Кария е издигнато укрепление от типа квадрибургиум, което е частично реконструирано и използвано през ранновизантийската епоха. Днес бреговата ивица в района е силно променена, вследствие на тектонична дейност и ерозионни процеси. Рифът е частично разрушен, но се е запазил в подводната си част. Погълнато от морето е древното пристанище и по голямата част от територията на укреплението. През XIXв. на територията на късноантичната крепост и селището се изгражда фар с прилежащи към него жилищни и стопански постройки, а впоследствие и военен пост. Като строителен материал са използвани квадри от укреплението. Особено интензивни изкопни и строителни дейности са извършени през втората половина на XX в. при изграждане на нефтодобивни инсталации и прилежащата им инфраструктура. През 1962, 1979 и 1980 г., в района са извършени подводни проучвания. Паралелно на сушата се провеждат археологически разкопки. През 1976 г., те са ръководени от Р. Бошнаков, през 1978–1979 г. от Ив. Василчин. Планът и хронологията на крепостта са уточнени при разкопки през 1995–1996 г. под ръководството на С. Торбатов (Торбатов 2002, 197–215). Тяхно продължение са археологическите проучвания (сезон 2016 г.), извършвани под ръководството на авторите.

Причина за проучването бе започналото подновяване на естакадата при н. Шабла, частично засягащо територията на античното укрепление. Първоначално на обекта е осъществено археологическо наблюдение, а след разкриване на археологически структури са проведени спасителни разкопки. Теренът бе разчистен от разположените там строителна техника и материали. Последователно бяха отстранени рампи от различни строителни дейности, останки от сградите на военен пост и плитки бетонни основи на рибарски хижи. Разчистени бяха и насипите, положени върху разкопките на Р. Бошнаков и Ив. Василчин в южния и северния край на укреплението. След отстраняване на строителните насипи и съвременните градежи се очерта фронтът на ранновизантийското укрепление (обр. 1). Северната му стена е със запазена дължина 13,45 м и дебелина 2 м. Основата ѝ е изградена от споени с хоросан ломени камъни и е вкопана на дълбочина 1,71 м. Зидът е запазен на височина 1,50 м (обр. 2). Най-западната му част и кръглата кула с външен диаметър 8,40 м и вътрешен 4,60 м е съхранена – само в субструкция. От южната стена на укреплението са запазени няколко фрагмента, които са свлечени на морския бряг, заедно с южната стена на провоъгълната кула, проучвана от С. Торбатов. Поради неустойчивия терен, нейните основи са значително по-дълбоки от тези на кръглата кула. Най-добре запазена е западната стена на укреплението с дължина 46,80 м. Частично проучени от нея са два фрагмента – северен с дължина 5,40 м при дебелина 1,90 м и южен с дължина 13 м при дебелина 1,70 м. Градежът е от добре обработени квадри, споени с бял хоросан. Изпълнен е в техниките опус емплектум и опус микстум. Пред фронта на крепостта е разположено обширно питосно поле. Бяха фиксирани 8 питоса, частично унищожени при строителните работи. Пет от питосите бяха пред участъка на северната и три пред южната кула. По сведения на местното население, питосовото поле заема обширна площ под участъка на фара и по край брега на залива Калкан котура. Територията му е по-голяма от тази на крепостта и вероятно е свързано с дейността на пристанището. Теренът пред фронта на южната кула е бил нивелиран, като при това са демонтирани останките от масивен зид, вероятно свързан с конструкцията на по-ранното укрепление (квадрибургиум). Подобрен зид е частично разкрит, северно от кръглата кула при разкопките на Ив. Василчин. Проучванията бяха ограничени в района на фортификационните съоръжения. Основно бяха разкопани и отнети по-стари насипи от предишни разкопки или компрометирани от работа със земекопна техника пластове. В малкото подходящи за стратиграфско наблюдение участъци прави впечатление липсата на материали от римската епоха. В общи линии

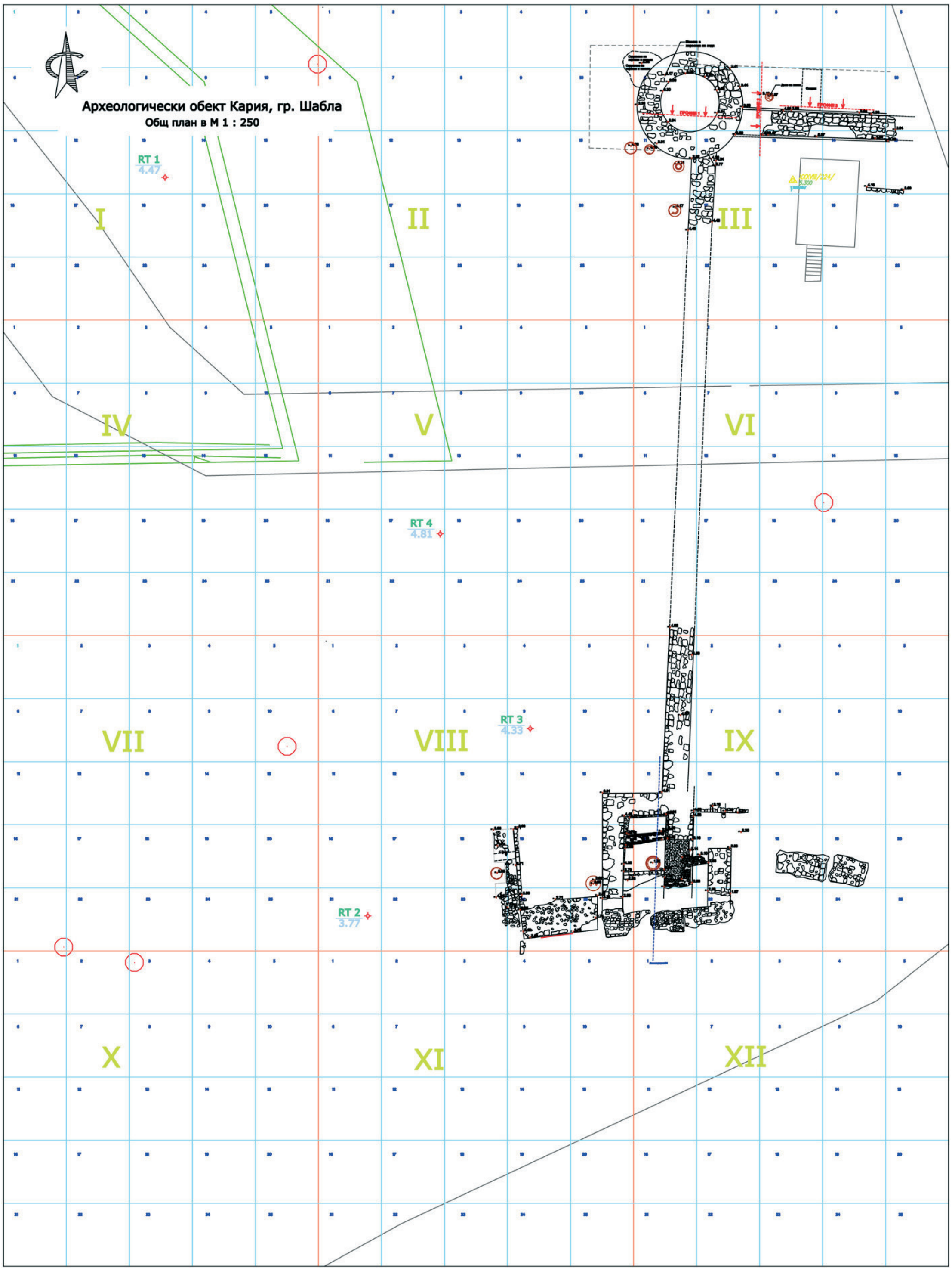

Обр. 1. План на късноантична крепост при нос Шабла.

Fig.1. Plan of the late antique fortress on Cape Shabla.

се потвърждават наблюденията на С. Торбатов от разкопките през 1996 г. Най-ранният достигнат пласт е от времето на Елинизма и не може да се свърже с някакви строителни структури с изключение на груб каменен плочник, проучван в квадрати 18 и 19. От него произхождат фрагменти от тара, горели и разложени до неузнаваемост монети и оловно ядро от прашка. Плочникът е пресечен от основите на квадрибургиума. Късноантичният пласт е нивелиран, като в него се откриват горели монети на император Теодосий и негорели миними от по-късно време. Този пласт е разбъркан при вкопаването на питосите. Ранновизантийското укрепление е унищожено от аварите, като в живота в района прекъсва за повече от едно хилядолетие.

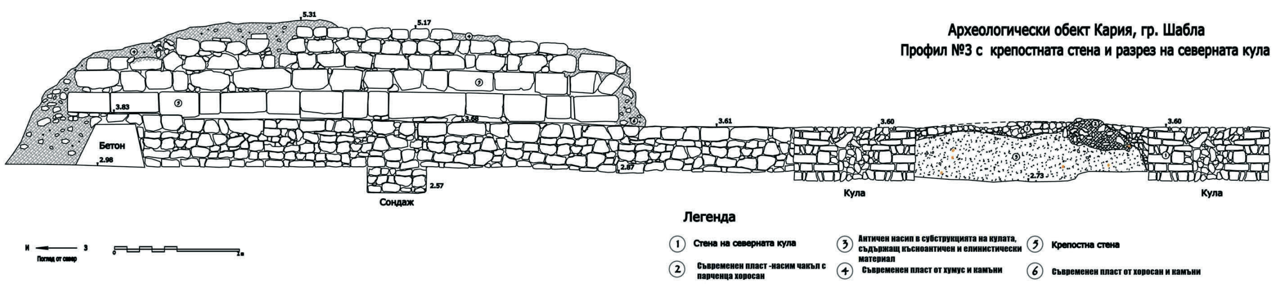

Обр. 2. Лице на северната крепостна стена и разрез на кръгла кула.

Fig. 2. Frontage of the northern fortress wall and cross-section of a round tower.

Литература

Торбатов 2002: С. Торбатов. Укрепителната система на провинция Скития (края на III–VIIв.). Велико Търново, 2002.

ANCIENT FORTRESS ON CAPE SHABLA

Boyan Ivanov, Dobri Dobrev, Olga Pelevina

The late antique fortress *Kariya* is located right next to Shabla lighthouse. The northern wall of the fortress is partially preserved (length 13 m), as well as the western wall (length 46.8 m), a gate (width 1.60 m) and two towers. Much of the terrain of the fortress, along with the ancient port is now absorbed by the sea. Underwater surveys (in 1962, 1979 and 1980) and archaeological excavations (in 1976, 1978/9, 1995/6) were carried out in the region. Fieldworks resumed in 2016 as rescue excavations, and the preserved part of the early Byzantine fortress (fig. 1) and the adjoining round tower were explored. The wall is built in *opus emplectum* and *opus mixtum* on the spot of a late Roman fort *quadriburgium*, the remains of which were partially uncovered near the southern tower. The terrain was leveled and the space in front of the early Byzantine fortress was used as storage area occupied with numerous *pithoi*. Following the destruction of the fortress by the Avars, the life in the area ceased for more than a millennium.

№70. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ „СИТАН КАЛЕ“, ОБЩИНА БАНСКО

Владимир Баряков, Светла Барякова

Редовните археологически проучвания в м. Ситан кале (обр. 1) бяха проведени от 4 август до 26 септември 2016 г. от екип в състав: научен ръководител Вл. Баряков (Музеен комплекс – Банско), заместник-ръководител Св. Барякова (Музеен комплекс – Банско) и научен консултант проф. д-р В. Динчев (НАИМ – БАН). Разрешението за провеждане на редовни археологически разкопки е № 111/27.04.2016 г. Обектът е регистриран в АИС АКБ под №194 0011 от Вл. Баряков. Последната актуализация е направена на 13.03.2016 г.

През тази година целта на археологическото проучване беше да се доразкрие северозападният вътрешен ъгъл, вътрешното лице на източната и западната стена в неразкритите квадрати и разкриването на южната кула на укреплението, ако има такава. Работата на екипа беше допълнително затруднена от огромните вековни дървета, които са пуснали корени в стените и представляват опасност при разкриването им. Те бяха изрязани със съдействието на НП „Пирин“, на чиято територия е обектът.

За разкриването на СЗ вътрешен ъгъл беше продължена работата в кв. 22, кв. 26 и кв. 30, където се достигна до дълбочина 1,60 м. Пръстта в този СИ сектор е предимно глинеста, много сбита и

Обр. 1. План на укреплението.

Fig. 1. Plan of the fortress.

Обр. 2. Южната кула.

Fig. 2. The southern tower.

трамбована. Вътрешното лице на западната и северната стена в тези квадрати е изградено от много добре обработени камъни, споени с хоросан. Разрушения в запазената височина липсват. Откриха се железни предмети – игла, лезвие на нож, ковани пирони и скоби.

Продължи разкриването на вътрешното лице на източната каменна стена в южна посока (кв. 34, кв. 39 и кв. 40). Тук обрушването на стената е значително, като има участъци, в които лицевите камъни са паднали и е останал само вътрешният пълнеж, изграден от по-дребни камъни, споени с хоросан. В запазените участъци от стената тя е изградена от добре подбрани варовикови камъни, споени с хоросан и подредени в редове според дебелината им на височина от 1,20–3,20 м, но все още не са достигнати основите. Изкопаната пръст е предимно от пясък, хоросан, строителна керамика и плаващи камъни от разрушените стени. Откри се и горял пласт с дебелина 0,15 м, в който не бяха открити находки.

Започна проучване и в най-високата точка на укреплението, където на дълбочина 0,60 м беше

открит хромел, а под него площадка от хоросанова замазка с дебелина 0,10 м и размери 2,10 на 1,80 м, служеща вероятно за по-лесно събиране на брашното. На дълбочина 1,0 м в северна посока се очертаха добре подредени камъни, споени с хоросан. При продължилите проучвания се разкри лице на каменна стена, изградена от добре обработени варовикови камъни, споени с хоросан (обр. 2), която продължава под ъгъл от 150° на височина 2,0 м и достига до източната и западната каменна стена. Камъните при ъглите се застъпват, което означава, че са изградени едновременно. Вероятно това е южната кула на укреплението, която вероятно е многоъгълна. Във вътрешността на кулата, непосредствено до западната каменна стена, беше открит канал, подобен на този в СЗ кула. Каналът е изграден от добре обработени камъни и плочи, споени с хоросан, с ширина 0,25 м и височина 0,25 м. До момента дължината му е разкрита на 1,25 м. Все още е рано за заключения дали е отводнителен или е за водоснабдяване (обр. 3).

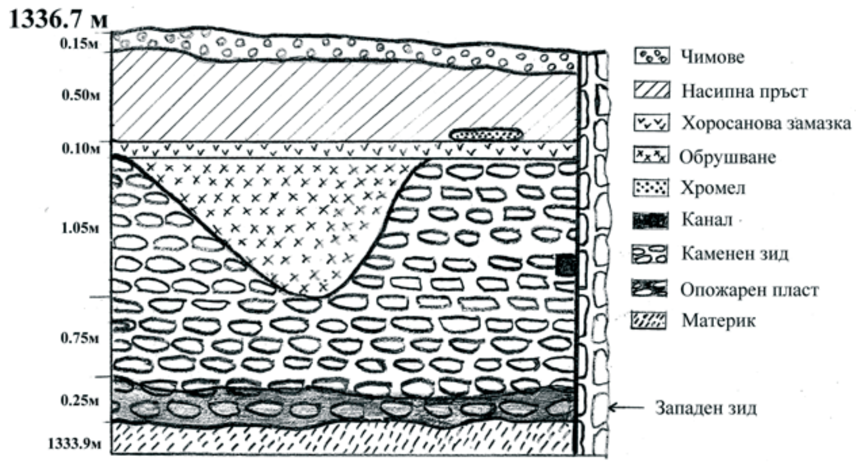

Обр. 3. Стратиграфски профил в ЮЗ ъгъл на укреплението.

Fig. 3. Stratigraphic profile of the SW corner of the fortress.

За пълното разкриване на укреплението във вътрешността се доразкри лицето на вътрешната западна стена в непроучената му част на дълбочина 1,40 м. То е много по-добре запазено от това на източната. И тук лицето е изградено от добре оформени варовикови камъни, споени с хоросан.

Продължават да се откриват железни върхове от стрели, железни апликации, бронзови копчета, накити и монети от II–IV в. сл. Хр. Заслужава внимание намерената част от плетена желязна ризница, каквато се открива за първи път в ареала.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT A LATE ANTIQUE FORTRESS "SITAN KALE", MUNICIPALITY OF BANSKO

Vladimir Baryakov, Svetla Baryakova

In 2016 all the interior walls of the fortress, with their foundations reaching different depth, from 1.20 m to 3.20 m, were unearthed. The front side of the stone walls is constructed of well shaped stones of limestone bonded with mortar (fig. 1). The northern side of the southern tower was discovered. The tower has polygonal plan but so far now only two of its sides have been explored (fig. 2). At the tower, a drain built of stone slabs was found, situated in the inner side of the western fortress wall (fig. 1). A millstone situated at the highest part of the south tower was discovered as well. Numerous iron arrowheads, bronze ornaments, buttons, appliques and coins were found.

№ 71. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „СВ. НИКОЛА" НА ТЕРИТОРИЯТА НА НП „ПИРИН", ОБЩИНА БАНСКО

Владимир Баряков, Светла Барякова

Редовните археологически разкопки в м. Св. Никола се проведоха от 3 до 28 октомври 2016 г. от екип в състав: научен ръководител Вл. Баряков (Музеен комплекс – Банско), заместник-ръководител Св. Барякова (Музеен комплекс – Банско) и научен консултант проф. д-р В. Динчев (НАИМ – БАН). Разрешението за провеждане на редовни археологически разкопки е № 112/27.04.2016 г. Обектът е

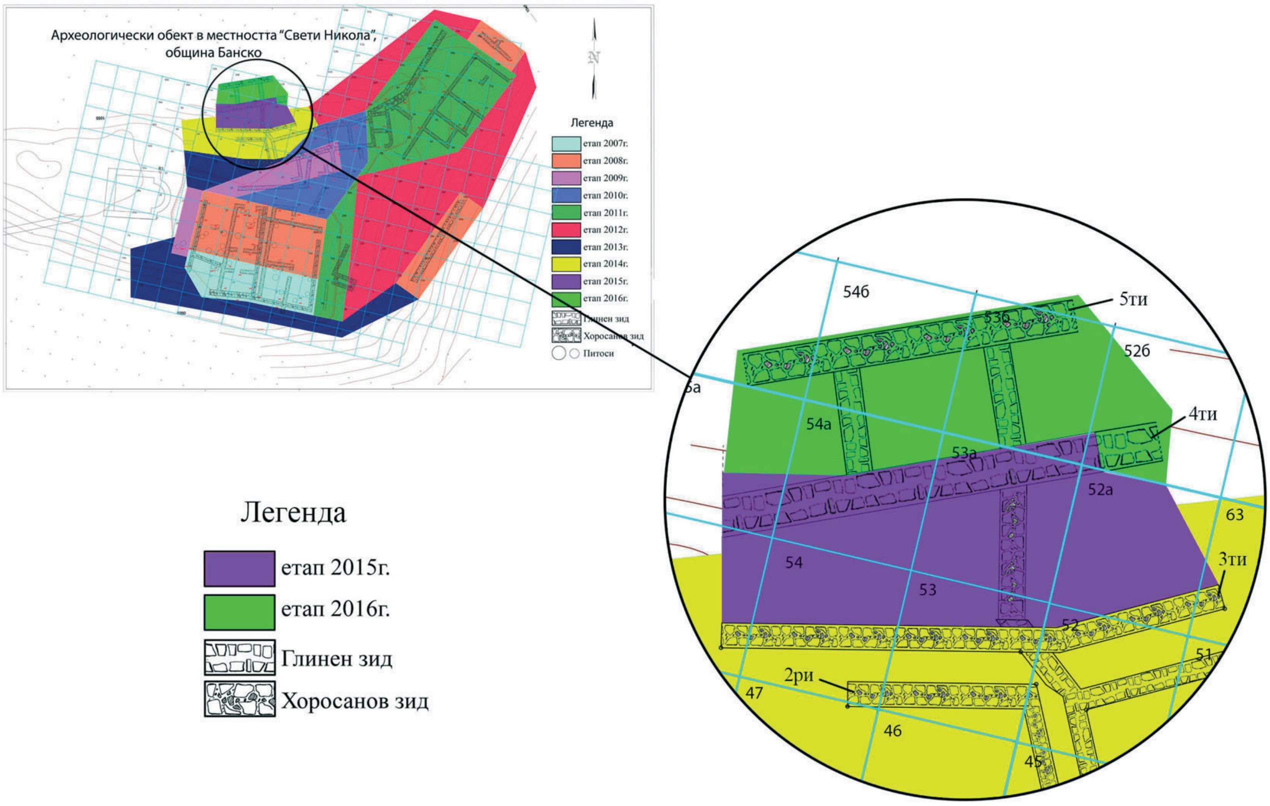

Обр. 1. Общ план на обекта.

Fig. 1. General plan of the site.

Обр. 2. Северната част на укреплението.

Fig. 2. The northern part of the fortress.

регистриран в АИС АКБ под № 1940023 от Вл. Баряков. Последната актуализация е направена на 13.03.2017 г.

През тази година археологическите проучвания продължиха в северна посока на укрепеното селище (обр. 1). Беше доразкрит зид № 4, където се оказа, че само горните два реда камъни са споени с хоросан, а в дълбочина спойката е на кал. Това се случва за първи път, защото до този момент винаги след разрушения и пожар стените са възстановявани на кална основа. Тук именно в основите на каменния зид беше открит денар на император Нерва (96–98). След разкриването на основите на зида се очерта горял пласт с дебелина 0,15 м (обр. 3). Това ни дава основание да приемем, че селището е претърпяло и по-ранен пожар от установения от края на VI в. Това разрушаване и опожаряване на укрепеното селище е станало може би при потушаването на последното въстание на траките през 44 г. сл. Хр. и присъединяването на района на р. Места, където са и племената на диите, към римската провинция Тракия.

След разчистването на терена северно от зид № 4 започна работа в нови квадрати. Пръстта е предимно сиво-черна с примеси от пясък и малки камъчета. Склонът е много голям, но се откриват плаващи камъни с полепнал хоросан, което ни кара да продължим. Очерта се голямо каменно струпване, в което се забелязват и фрагменти от строителна керамика. При разчистването на каменното струпване се очерта редица от камъни, споени с хоросан, което се явява зид № 5. Въпреки големия наклон, продължи свалянето на нови пластове, които разкриха северното лице на новия зид. Той е изграден от добре обработени камъни, споени с хоросанов разтвор (обр. 2). Зидът е запазен на дълбочина 1,50 м, откъдето започва материкът, върху който са изградени основите, които следват неравния терен.

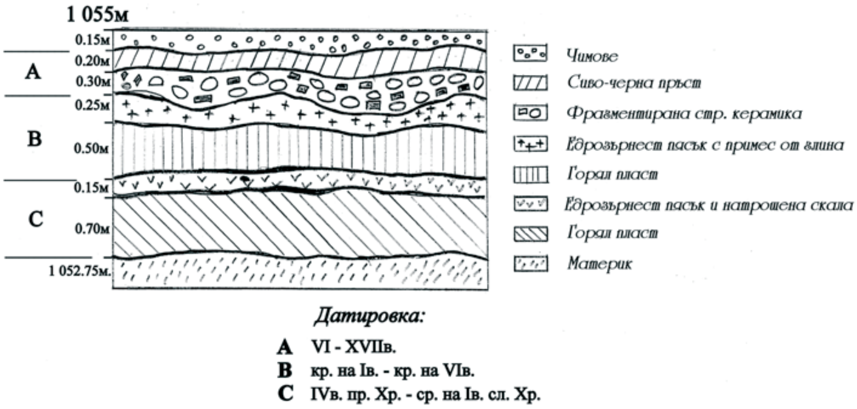

Обр. 3. Стратиграфски профил в северния сектор.

Fig. 3. Stratigraphic profile of the northern sector.

Продължи работата и в двата сондажа от миналия сезон между зид № 3 и зид № 4. При навлизане в дълбочина до 1,70 м насипната пръст е предимно едрозърнест пясък с примеси от малки камъчета, но основите на зид № 3 все още не са достигнати. Затова пък се разкриха три строителни периода на изграждане. В най-горната част зидът е на хоросанов разтвор, хоросанът в средната част е оцветен в розово и в него има парченца тухла, а последната, най-долна част от зида е с хоросан със счукана тухла и червеникав цвят. Все още е рано да кажем дали това са периода на дострояване след разрушения или различията бележат различни години на изграждането на зида. Откриха се няколко римски бронзови монети в много лошо състояние и две бронзови фибули, железни игли и пирони, желязна тока и върхове на стрели, фрагменти от битова и строителна керамика.

ARCHAEOLOGICAL EXPLORATION AT "ST. NIKOLA" SITE WITHIN THE TERRITORY OF THE NATIONAL PARK "PIRIN", MUNICIPALITY OF BANSKO

Vladimir Baryakov, Svetla Baryakova

In 2016, the excavations continued in the northern part of the fortress. A new stone wall – No. 5 – was discovered, and it is parallel to the walls Nos. 1–4. The newly found wall is built of well-shaped stones bonded with mortar. It is situated on the rock following the layout of the terrain (fig. 2). A coin of Nerva (96–98) was excavated under the foundations of wall No. 4. There is a burnt layer under it. It proves that the village has burnt two times – in the 1st c. AD, and then in the 6th c. AD (fig. 3). Iron arrowheads, silver and bronze coins, fibulas, fragments of household pottery and building materials were discovered.

№72. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ШИШМАНОВО КАЛЕ" ПРИ ГР. САМОКОВ

Михаил Христов, Веселин Хаджиангелов

Проучванията бяха съсредоточени в два сектора – Сектор 1 в северната част на обекта, където се локализират главната порта и църква №1 и сектор 1А –южно от първия (обр. 1).

Проучените структури разкриват два периода на активно обитаване в проучвания периметър, съответно във втората половина на III–началото на IV в. и от средата на IV в. до началото на V в., както и пост-селищен период свързан с функционирането на малък некропол.

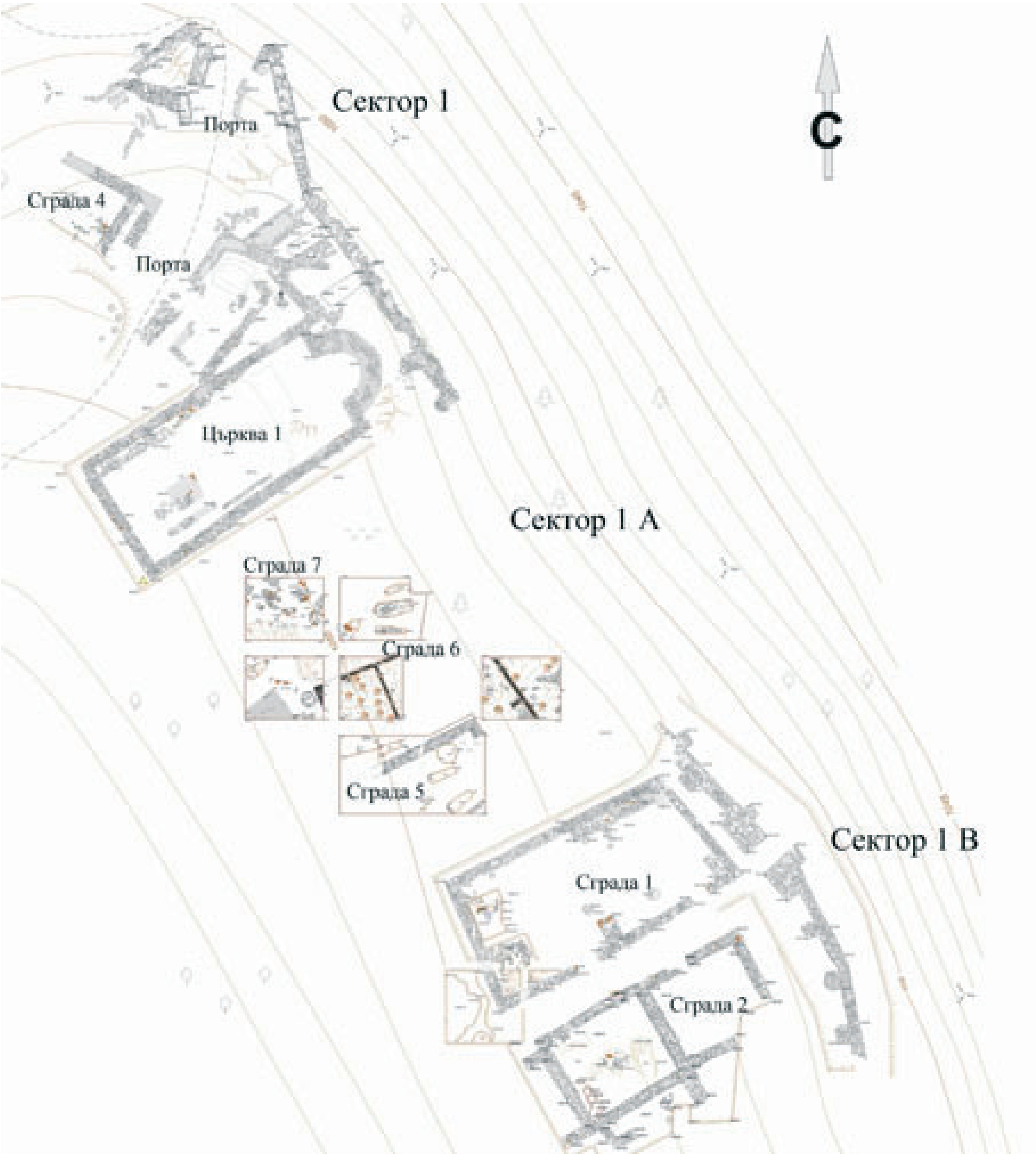

Обр. 1. Общ план на проучените сектори с номерация.

Fig.1. General plan of the excavated sectors.

Към първия период на обитаване отнасяме две частично проучени сгради – № 6 и № 7 в сектор 1 А.

Сграда № 6 е частично проучена и нейните параметри не са напълно изяснени. Ситуира се в квадрати В/3–Е/3–D/3 и е с приблизителна ориентация СИ–ЮЗ и разкрити размери – 4,5 х 4,7 х 5,25 м.

Изградена е от дървени греди и обмазан с глина плет, била е покрита с тегули. Контурът на сградата се откроява като пълнеж на плитки траншеи, вкопани в материковата скала, запълнени с пепел и въглени. Сградата е с поне три помещения, за две от които има сигурни индикации за складови функции. В тях са проучени множество празни легла от питоси. От сградата произхождат ограничено количество материали, като *terminus ante quem* за разрушаването е монета на Констанций II, емисия 341–346 г. от насипа над нейните деструкции.

Следи от друга силно обезличена сграда – № 7, бяха установени и в кв Е/2. Параметрите не са установени напълно. Тя е регистрирана чрез струпването на отухлени обмазки, силно фрагментирана покривна и битова керамика, и тежести за тъкачен стан. Датиращите материали я отнасят най-общо в рамките на III в. – с монета на Каракала, а разрушаването е в самото начало на IV в., датирано с монета на Лициний I.

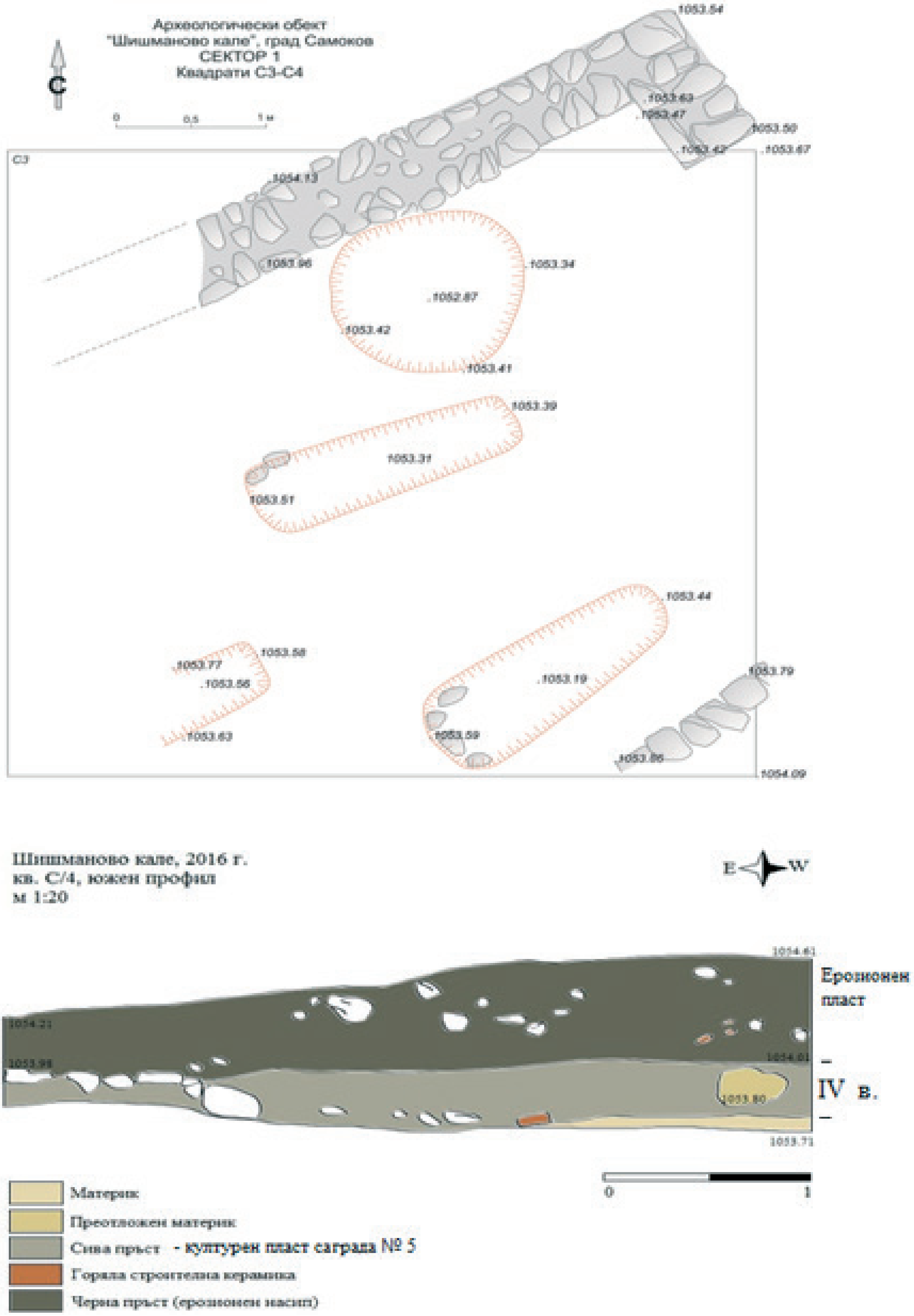

Обр. 2. Сграда № 5, план и стратиграфия.

Fig. 2. Building № 5, plan and stratigraphy.

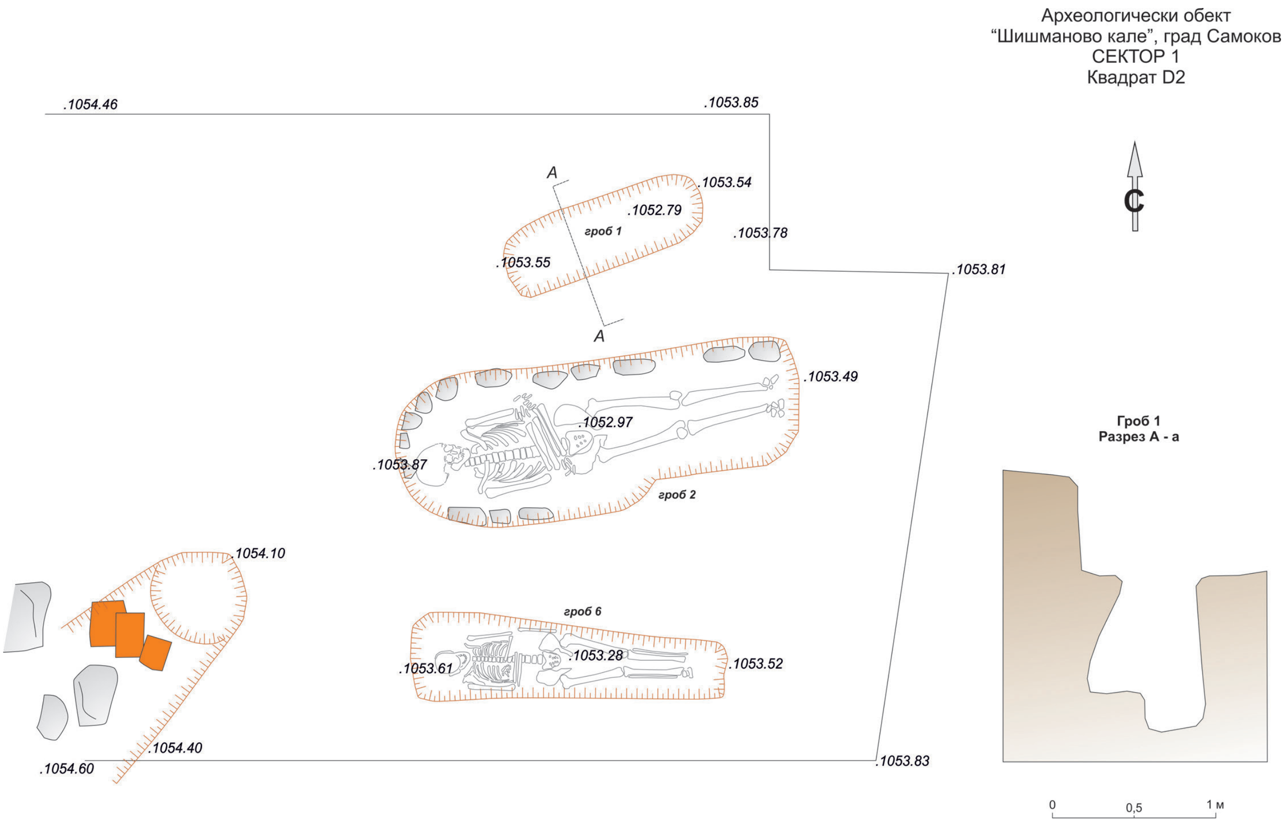

Обр. 3. Гробове, разкрити в кв. D/2.

Fig. 3. Graves in square D/2.

Към втория период на обитание отнасяме две сгради (№ 4, № 5) и елементи от укрепителната система.

Сграда № 4 се ситуира в сектор 1. Тя е разкрита при разчистването на северната страница на вътрешния вход на крепостта. Портата се намира на около 10 м западно от разкритата през 2015 г. порта (Христов, Хаджиангелов 2016, 533–535).

Формата на страницата е Г-образна. Изградена е от ломен и речен камък, споен с ронлив бял хоросан. Зидовете облицоват отвън и частично надграждат скалното задигане. Югоизточният ѝ ъгъл е напълно унищожен. От наличните данни се вижда, че вътрешната порта е изградена от две успоредни Г-образни страници, като разстоянието между тях е 3,87 м.

Новоразкритата северна страница е с дължина на южното рамо 3,50 м отвън и 2,50 м отвътре. Зидовете са широки 0,80 м. Тя е в конструктивна връзка с източната стена, която е съхранена на дължина 4,80 м, като след тази дължина стената е напълно обезличена от свлачищните процеси, които са унищожили и северната стена на крепостта. Поради това не е изяснено как двете стени са осъществявали връзка. Южната страница на вътрешната порта е разкрита преди повече от 10 г. Зидовете, оформящи двете страници на портата са заложени директно върху подравнената скална повърхност.

Във вътрешното пространство, затворено от северната страница на портата, е устроена сграда № 4. Проучена е източната ѝ част, като сградата е на фуга. Изградена е от ломени камъни на спойка от глина. Разкрита е част от южния ѝ зид, като за източен ѝ служи крепостната стена, а северният е отнесен изцяло от свлчището в тази част на обекта.

Южният зид на сграда № 4 е с ширина 0,70 м, изграден от ломени камъни и глина, като първият му ред е само частично вкопан в скалата. На 3,5 м от югоизточния ъгъл на сградата е оформен вход, чиято ширина не е изяснена. За подово ниво ѝ служи подравненият материк, на него се откри монета на Константин I, емисия 330–335 г., която е и *terminus post quem* за изграждането ѝ. Сградата е била покрита с тегули.

Сграда № 5 е проучена частично (обр. 2.). Ситуира се в сектор 1 А, квадрати С/4 и D/4, открита е под ерозионен насип с дебелина от 0,10 до 0,50 м, съдържащ материали от късножелязната епоха до османския период, който покрива целия сектор.

Сградата се развива в посока СИ–ЮЗ. Изградена е на терен с отчетлива денивелация от запад към изток, която достига до 1 м в рамките на сградата. Разкрита е северната ѝ стена, както и част от

вътрешното лице на южната. Северната стена е проследена до 6,40 м, като след тази дължина е напълно демонтирана и на терена не се долавят следи от нея, но в западния профил на кв. D/4 ясно се вижда леглото на зида, изрязано в материка. Зидовете ѝ са широки 0,60 м, изградени са от ломени и речни камъни на глинена спойка. От изток е оформен вход. От южната стена е разкрит само малък участък от вътрешното и лице. Ширината на сградата отвътре е 4,30 м. Подовото ниво е устроено директно на материка. Изграждането ѝ следва да се отнесе около средата на столетието, датирано с монети на Констанций II, емисии 341–346 г., когато явно обитанието в периметъра се активизира отново, а изоставянето ѝ – към самия край на IV в., датирано с монети на Теодосий I и Аркадий.

След изоставянето на сградите и частичното им разрушаване в тази площ се развива малък некропол. Досега са регистрирани девет гроба. От тях през 2016 г. бяха проучени пет.

Гробовете са вкопани в горял пласт и в деструкциите на проучените сгради (обр. 3), както и частично в ерозионно отложен пласт. Всички проучени гробове представят идентична картина – трупополагане в изпънато положение по гръб, ръцете са поставени в областта на корема, без инвентар. Гробните ями са елиптични или с форма близка до трапец със заоблени ъгли. Вкопани са в различна степен в матерковата скала. Страните на гробните ями са частично обложени с ломени камъни. Има индикации за покритие на гробните ями с дървени капаци. Изключение е гроб № 1, който се откри празен, а в северната му стена е оформена плитка ниша. Възникването на некропола би могло да се свърже именно с наличието на храм – църква №1 в този сектор.

Като *terminus post quem* за възникването на некропола следва да се приеме разрушаването и частичното изоставяне на сградите в сектора, датирано с най-късни монети на Теодосий I и Аркадий.

Литература

Христов, Хаджиангелов 2016: М. Христов, В. Хаджиангелов. Археологически проучвания на обект „Шишманово кале“ при гр. Самоков (юни–август 2015 г.) – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 533–535.

EXCAVATIONS AT “SHISHMANOVO KALE” SITE NEAR THE TOWN OF SAMOKOV

Mihail Hristov, Veselin Hadjiangelov

In 2016, the fieldwork was focused on two sectors – Sector 1 in the north of the site where the main gate and the so-called church №1 are situated, and Sector 1A – south of the first (fig. 1).

The excavated structures reveal two periods of active living in the area, respectively, in the second half of the 3rd–beginning of the 4th c. and from the mid-4th c. to the beginning of the 5th century AD, as well as a post-settlement period related to the functioning of a small necropolis.

The first period includes two buildings of beams and wattle construction. One of them is probably storage house. These buildings functioned in the second half of the 3rd c. and the beginning of the 4th c. AD. Two more buildings and an inner fortified gate belong to the second period (fig. 1, 2).

After the beginning of the 5th c. AD the buildings in Sector 1 A, are demolished and on this place a small necropolis develops (figs 1, 3).

№ 73. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „РИМСКА ПЪТНА СТАНЦИЯ *BONA MANSIO*“

Александър Манев

Археологическите проучвания на обект „Римска пътна станция *Bona Mansio*“ се проведоха през м. септември 2016 г., по инициатива на Археологически музей „Проф. М. Домарадски“ и община Септември, във връзка с изработването на нова стратегия за опазване и развитие на културното

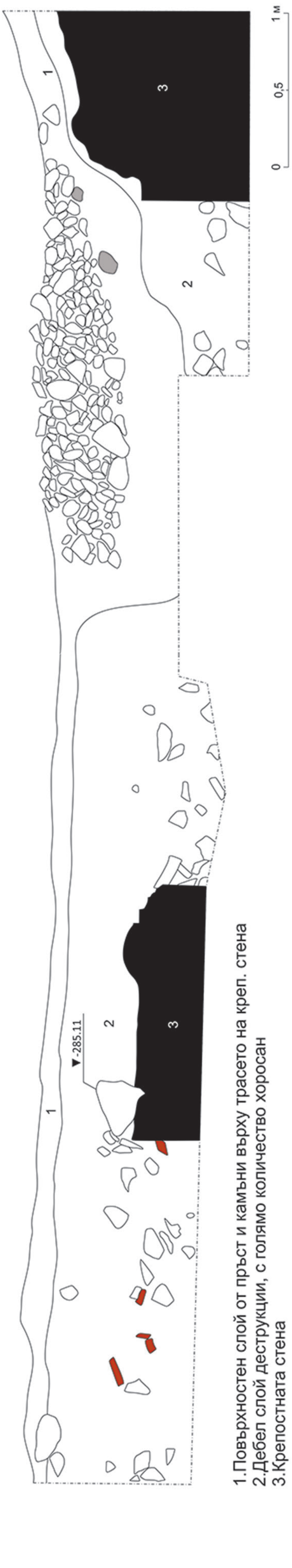

Обр. 2. Вътрешна страна на крепостната порта в кв. R15 и R16 – стратиграфски разрез.

Fig. 2. Inner side of the fortress gate – cross-section of R15 and R16 squares.

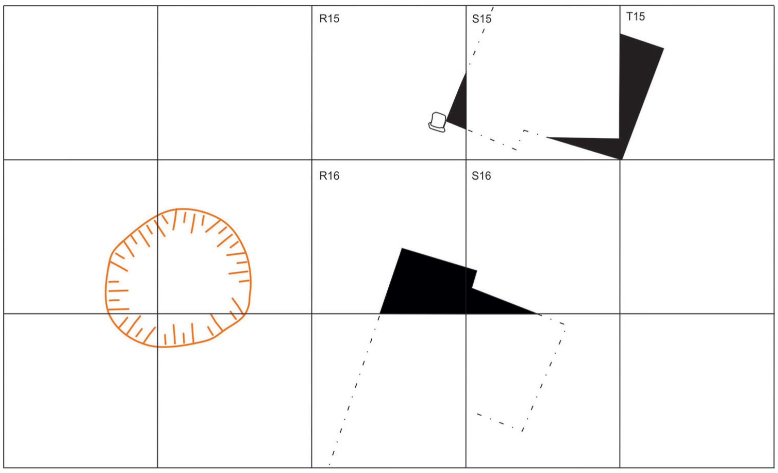

Обр.1. План на проучванията в сектор Крепостна порта.

Fig.1. Plan of excavated area in the Fortress Gate sector.

наследство на общината. Цялостното финансиране бе осигурено от Фондация „Балканско наследство". Проучванията бяха извършени от екип в състав: Александър Манев – ръководител, Вяра Петрова и Ангела Пенчева – заместник-ръководители.

Обектът се намира в равнинен терен, в землището на гр. Ветрен, общ. Септември, непосредствено северно от пътя между гр. Ветрен и с. Бошуля. До него преминава рекичката Асардере. Той представлява ниско възвишение, заградено от крепостна стена, към момента изцяло затрупана под землен насип.

След полагане на план-квадратна мрежа, работата се съсредоточи в два сектора.

Сектор Крепостна порта. За начало на разкопките беше избран сектор по източното трасе на крепостната стена. Ширината на насипа тук говори за наличието на фортификационно съоръжение. Местоположението му при най-високата точка на околния терен предполага идентификацията му като главен вход на укреплението. Западно от него беше разчистен значителен иманярски изкоп. Работата започна с премахване на струпване от дребни и средни по размер ломени камъни в рамките на кв. R15 и R16 върху трасето на крепостната стена (обр. 1). То е съсредоточено в участък с дължина ок. 5 м и вероятно е било умишлено натрупано през XIX или XXв., с цел изравняване на терена. В споменатите квадрати бяха разкрити двете вътрешни странѝци на входно съоръжение. Те са градени от ломени и обработени камъни с неравномерно поставени тухли между тях, на спойка от бял хоросан, примесен с дребни парчета строителна керамика. Дебелината на крепостната стена в тази част се равнява на 2,60 м. Късове от стената сред деструкциите потвърждават, че градежът им е бил изпълнен в *opus mixtum* с ядро в *opus caementicum*. Ширината на регистрирания вход е 4,30 м (обр. 2). Частично бяха изяснени външните параметри на съоръжението. Входът е фланкиран от две кули с приблизително правоъгълна форма, издаващи се навън от крепостната стена. Между тях и странѝците на

Обр. 3. Двете ями южно от укрепената площ.

Fig. 3. The two pits outside of the fortified area.

входа е оставен отстъп от 0,60 м. В цялост бяха разкрити очертанията на северната кула. Тя има дължина 3,35 м и ширина 3,80 м. Разкритите части от южната кула предполагат симетрично оформление на цялото съоръжение. Кулите не са разположени перпендикулярно на крепостната стена, а под ъгъл от 100°. Малките им размери предполагат, че кулите не са имали използваемо вътрешно пространство, а вероятно образуват цялостен комплекс от една надвратна кула. Разкритите части са градени изцяло от ломени камъни и обработени блокове със спойка от бял хоросан. Обработените каменни блокове от целия комплекс са преизползвани и произхождат от по-ранен градеж. Пред северната кула бяха разкрити части от допълнителна, заздравяваща пристройка, която се състои от плътен хоросан, тухли и камъни. Цялостната ѝ форма не е известна на този етап. В периода на проучване не се навлезе в ненарушени стратиграфски пластове в този сектор. Разчистваха се рушевните от крепостната стена. Сред тях беше открит фрагментиран керамичен материал от периода на късната античност – предимно кухненска и трапезна керамика; множество железни гвоздеи с различни размери; бронзов *фолис* на император Анастасий и фрагмент от бронзов нагръден кръст. Мащабът на проучванията през тази година не позволява да се прецизира хронологията на фортификационните съоръжения.

До вътрешната страна на южната странѝца на входа, в наситения с рушевини пласт, бе открит във фрагментирано състояние почти цял съд от ранното средновековие. Той се разкри сред пепел и горели животински кости. Наличието му говори за инцидентно пребиваване в района след разрушаване на крепостта.

Сектор *EXTRA MUROS*. Южно от крепостната стена, на 35 м от югоизтичния ъгъл на укреплението, бе проучен цялостно квадрат Q28. Теренът тук е равен, с лека денивелация в южна посока. В дълбочина до 0,25 м от повърхността пластът е разбъркан, поради съвременния характер на този терен като обработваема земя. В пласта бяха открити множество камъни и фрагменти от антични тухли и керемиди. Те говорят за наличието на нарушени структури, които не бяха регистрирани в цялост. Въпреки това се проучи *in situ* огнище с неправилна форма, останало незасегнато от съвременни селскостопански дейности. Максималната му ширина се равнява на 1,30 м. Разпръснатите наоколо камъни със среден размер говорят за вероятно ограждение, което не е запазено. Дебелината от над 0,10 м на отухлената почва под повърхността му свидетелства за многократна употреба. На дълбочина от 0,30 до 0,40 м под повърхността бе достигната материковата скала на цялата площ на квадрата. Материалите в пласта над стерила се състоят от голямо количество строителна керамика, битова керамика от III–IV в., дребни фрагменти от стъклени съдове. Нумизматичният материал се състои от 15 цели и фрагментирани бронзови монети, основното количество от които сечени през втората половина на IV в. Единствените по-късни монети (*пентанумиум* от VI в. и 16 *нумии* на император Юстиниан I) бяха открити в най-горния, хумусен пласт. Бяха регистрирани и две ями, вкопани в материка (обр. 3). Те са с идентични форма и размери, кръгли в план, с диаметър 1,45 м. В дълбочина постепенно се стесняват. Поради липса на време, ямите бяха изчерпани на дълбочина 0,50 м, на която дъното им все още не бе достигнато. Характерът на оскъдния им пълнеж предполага интерпретацията им като боклучни. Под повърхността на западната яма бе открита монета на Валентиниан II, която отнася ямите преди края на IV в.

След края на проучванията всички изкопи бяха временно консервирани с мембранно покритие и затрупани с пръст.

EXCAVATIONS AT “*BONA MANSIO*”, A ROMAN ROAD STATION

Alexander Manev

The site is situated on a low eminence in a flat terrain, right next to the road from the modern town of Vetren to Boshulia village. In the end of 19th c., it was identified as the Roman road station *Bona Mansio*. The excavations revealed part of the eastern curtain wall and a large entrance into the fortress. The wall was built of rocks, bricks and mortar in the *opus mixtum* style and is 2.60 m thick. The entrance is 4.30 m wide (fig. 2). It was protected by two symmetrical rectangular towers, projecting outside of the wall (fig. 1). The towers were not entirely examined. Yet their dimensions were established: they were 3.35 m long and 3.80 m wide. The fortifications are dated to Late Antiquity, but their chronology is not yet specified.

The trench south of the fortress showed that the terrain outside was also inhabited. Two rubbish pits (fig. 3) and a fireplace from the 4th c. AD were registered, dated by the numismatic and ceramic finds. Later materials from the 6th c. AD were also sporadically found.

The excavations did not encounter evidence from the original Roman road station this year.

№ 74. СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „АНТИЧНА И КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ“ В М. ГРАДОВЕТЕ, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. КРЪН, ОБЩИНА КАЗАНЛЪК

Гергана Кабакчиева

Обр. 2. Глиненият питос in situ.

Fig. 2. The ceramic pithos in situ.

От 16 до 18 май 2016 г. са проведени спасителни археологически проучвания в северозападния край на крепостта, разположена в м. Градовете (обр. 1). Възложител на тези проучвания е Исторически музей „Искра“, град Казанлък. Целта на работата е доразкриване и пренасяне в музея на късноримски глинен съд – питос, открит от иманяри в крепостта. Организирано е кратко проучване на мястото (кв. Г2/Д2), оформено като сондаж 1. Глиненият питос е доразкрит (обр. 2). Височината му е 1,20 м; той е с пропуквания на няколко места. Запазен е и капакът му. В сондажа са намерени голям брой фрагментирани антични керемиди и тухли от римската епоха, които са от разрушенията на сгради до вътрешното лице на крепостната стена в северозападния ъгъл на крепостта.

След укрепване съдът е пренесен в музея, консервиран и изложен в експозицията. От направените анализи на пръстта в питоса стана ясно, че в него е съхранявано жито. Питосът е датиран в късноримския период (късният III–IV в. сл. Хр.).

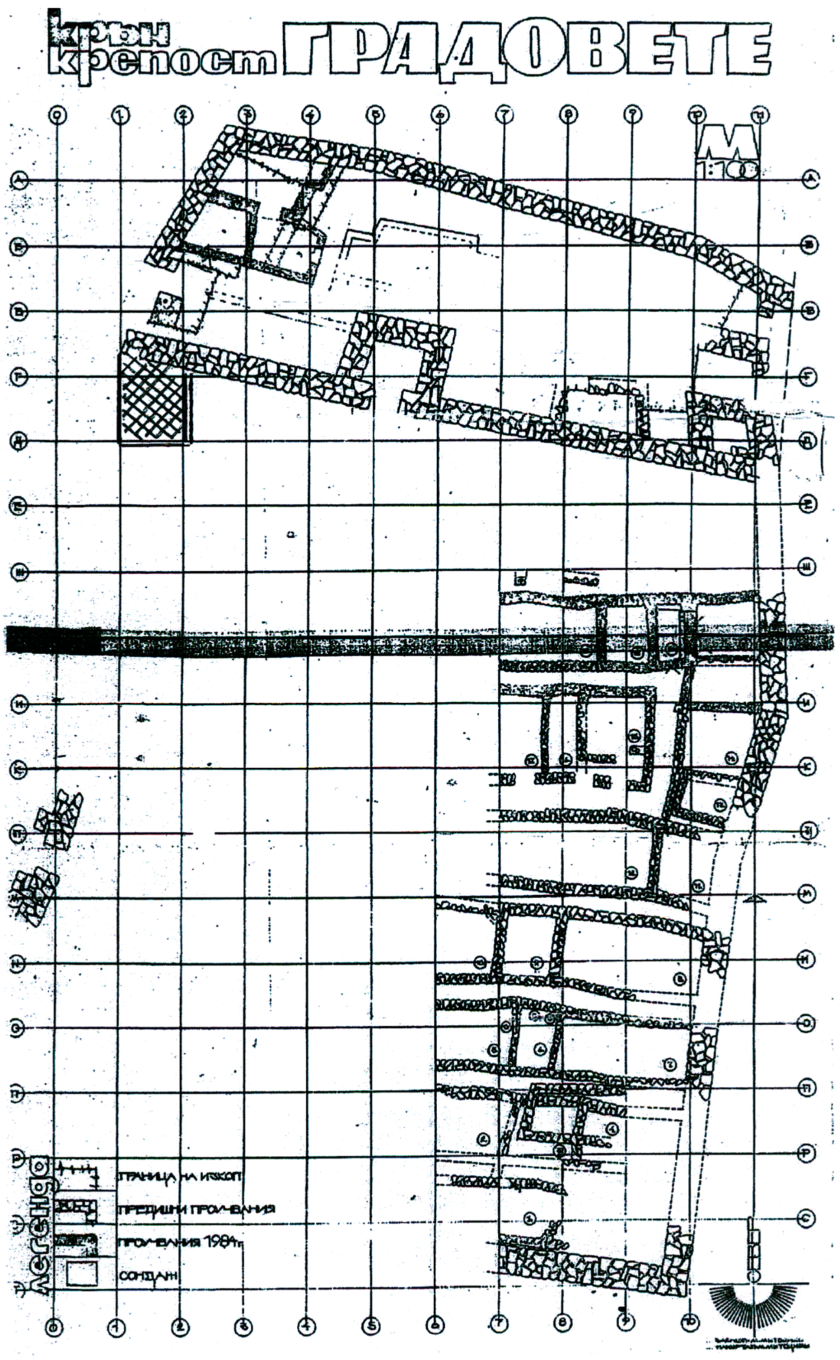

Обр. 1. План на разкритата част от крепостта и сондаж 1.

Fig. 1. Plan of the excavated areas of the fortress and trench 1.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL FIELDWORK AT THE SITE "ANCIENT AND LATE ANTIQUE FORTRESS" IN "GRADOVETE" LOCALITY, NEAR THE TOWN OF KRAN, MUNICIPALITY OF KAZANLAK

Gergana Kabakchieva

In May 2016, three-day rescue archaeological fieldwork was conducted in the north western part of the fortress. The goals were further excavation of a big storage clay vessel – *pithos*, discovered by looters, and a subsequent transfer of the find to the local museum.

The *pithos* was fully unearthed, transported from the site to the museum where its conservation was carried out. The analysis demonstrated that this *pithos* contained grain. It is dated to the late Roman period (3rd–4th c. AD).

№ 75. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „КЪСНОАНТИЧНИ И СРЕДНОВЕКОВНИ КРЕПОСТ И ЦЪРКВА В М. БУЗОВО КАЛЕ И ЧЕРКОВИЩА“ ДО С. БУЗОВГРАД, ОБЩ. КАЗАНЛЪК

Деян Рабовянов, Пламен Дойчев, Калин Чакъров

Спасителните разкопки се проведоха през юни 2016 г. под ръководството на доц. д-р Д. Рабовянов от НАИМ при БАН, с членове на екипа П. Дойчев и К. Чакъров.[1] Те бяха провокирани от изразената иманярска активност в крепостта Бузово кале, която отстои на 1,26 км югоизточно от с. Бузовград и в намиращата се на 160 м на Ю–ЮИ от нея църква в м. Черковищата. Обектите са разположени върху издаващи се възвишения от Сърнена гора със стръмни склонове. Финансовите средства бяха осигурени от Исторически музей „Искра“. Тежкият терен и размерите на изследваните обекти преопределиха разкопките да се ограничат в църквата, а в крепостта да се предприеме оглед, съчетан с геодезично заснемане.

Крепостта е построена през VI в. и има площ 13 дка. Масивните крепостни съоръжения са изпълнени в техника *opus incertum* от полуобработени камъни, споени с хоросан с примес на счукана тухла. Бяха документирани две кули и двойна куртина на юг. Крепостта е била опожарена още през VI в., а поне в 2/3 от площта ѝ е налице културен пласт. Част от него е резултат от средновековно използване в периода XI–XIV в.

Археологическите разкопки разкриха почти целия храм в м. Черковищата (обр. 1). Църквата е построена върху подравнения стерилен терен (обр. 2). Откритите при основите ѝ керамични фрагменти могат да се датират в VI в. Проучената част е дълга 17 м, при предполагаема дължина около 20 м. Апсидата е широка 5,90 м и се издава на 2,10 м. Стените са от разноформатни обработени камъни и имат средна дебелина 0,70 м. Спойката е хоросан с примес на едро счукана тухла и речна баластра. Стените стъпват върху широк до 1,0 м банкет, като основите са вкопани до 0,20 м в покриващата скалата глина (обр. 3).

Църквата е била еднокорабна, едноапсидна, с дървен покрив, покрит с керемиди. Отвън е била измазана с жълто-розова мазилка, а фрагментите от стъкла свидетелстват за стъклени прозорци. В проучената част на сградата бяха разкрити три входа. Подът е от огладена розова мазилка. Жлебовете в нея очертаха извадената олтарна преграда (обр. 1). Малкото запазени фрагменти от стенописи показват, че храмът е имал вътрешна стенописна украса. В очертанията на олтарната преграда се разкри вкопана в скалата двустъпална правоъгълна крипта за реликварий с размери 1,05 х 0,70 м. На олтарната маса или другаде е била вградена мраморна плоча с надпис на гръцки език, фрагмент от която се откри пред апсидата.

Дупка от дървен стълб от скелето, огнище, петна от хоросан и натрошени тухли, свързани със строежа, бяха открити източно от апсидата. На това ниво е и траншеята, врязана в скалата, която е отвеждала водата от покрива на югоизток. След строежа, но също от ранновизантийската епоха, е яма 4, вкопана до апсидата. Тя, заедно с канала и строителното ниво, са били покрити с дебел 0,20 м черен пласт, наситен с пепел и въглени. Характерът му го оприличава на натрупан депозит. Залягането му от две керемиди и пласта с деструкции показва, че той е натрупан след строежа, но преди разрушаването на църквата в рамките на VI в. Сградата е била ремонтирана със зидария с калова спойка. В западната част на храма е бил обособен притвор чрез преграден зид, изпълнен в същия градеж. От юг на църквата се допират два подобни зида с направление С–Ю. Те са принадлежали на помещения, долепени до храма.

Вероятно в края на VI–началото на VII в. църквата е претърпяла ограбване и престава да функционира. Свидетелство за това са откритите върху пода ѝ прослойки от тъмнокафява пръст, наситени с пепел и въглени, в които се откриха керамични фрагменти от късната античност (обр. 2). Застъпването на едно от тези петна от керемиди от падналия покрив дава основание да се смята, че в даден период храмът е бил използван за временно обитаване,вероятно от ограбилите го и осквернили

[1] Геодезичното заснемане бе осъществено от инж. Иван Григоров. Участие в разкопките взеха и К. Желязков и И. Илиева от Исторически музей „Искра“ гр. Казанлък.

Късноантична църква в м. "Черковищата" до с. Бузовград, община Казанлък (2016 г.)

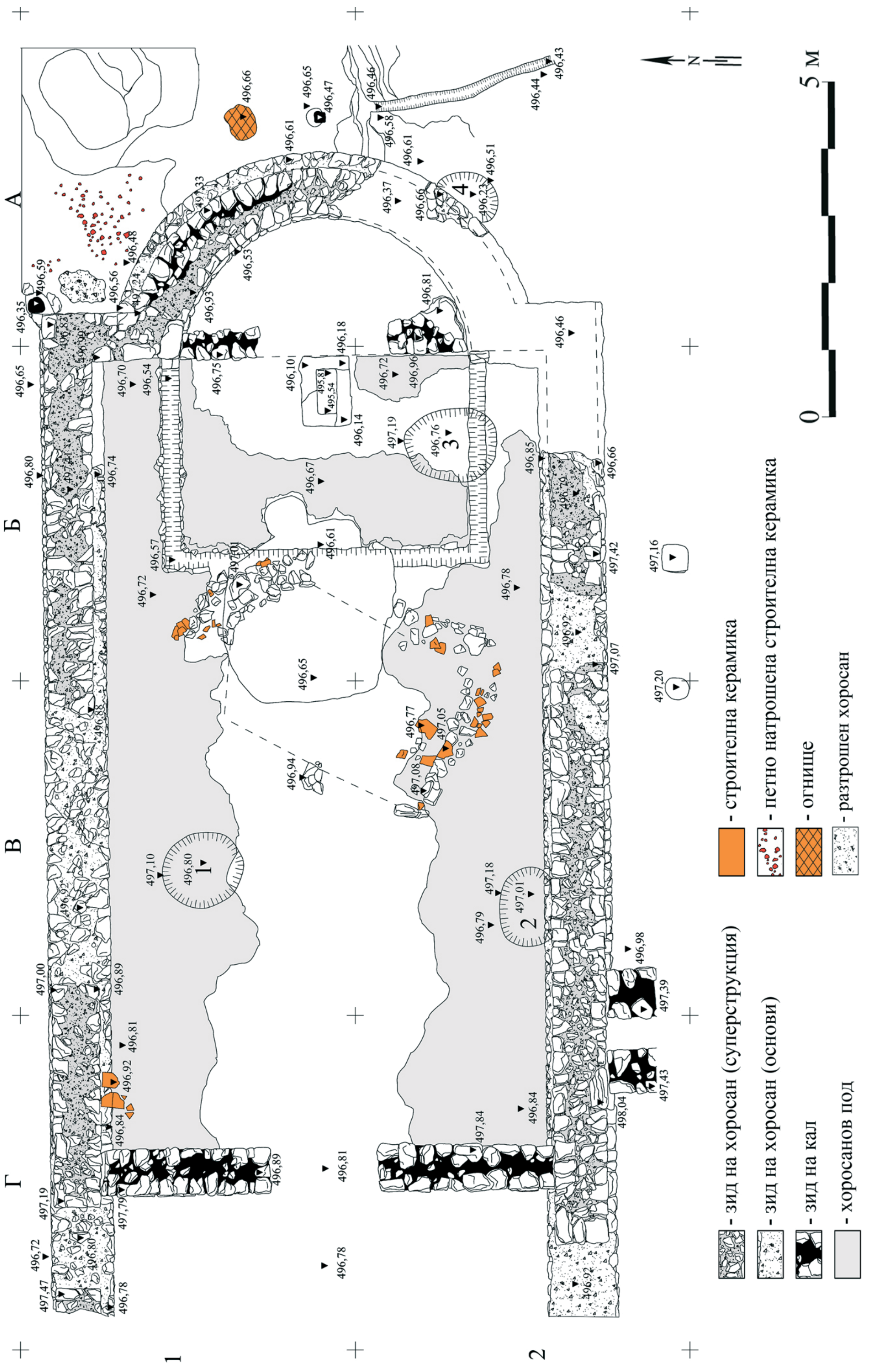

Обр. 1. План на късноантичната църква в м. Черковищата до с. Бузовград.

Fig. 1. Plan of the late antique church in Cherkovishta locality near the village of Buzovgrad.

криптата му хора. Към това насочват и откритите два фрагмента от обков на реликварий, други материали и 10 фрагмента от железни пластини от ламелярна ризница.

Не е изключено с по-късно обитаване да е свързано и дъното на едно вкопано жилище, нарушаващо и олтарната преграда. То е обезличено от застъпващото го по-късно „жилище 1" (обр. 1). Следите от средновековно присъствие са малко. В пласта с деструкции в притвора бе намерено фрагментирано гърне, направено на ръка, чиито белези го свързват с раннославянската керамика. Другите свидетелства са 32 фрагмента от съдове на бавно и бързо колело, които могат да се датират в VII–IX в. Откри-

Обр. 2. Стратиграфски профили в кв. А1 и В1/В2 на късноантичната църква в м. Черковищата до с Бузовград.

Fig. 2. Cross-sections in squares A1 and B1/B2 of the late antique church in Cherkovishta locality near the village of Buzovgrad.

Обр. 3. Късноантичната църква в м. Черковищата до с. Бузовград след приключване на проучването.

Fig. 3. The late antique church in Cherkovishta locality near the village of Buzovgrad – general view of the site after the completion of the fieldworks.

ването им в запълнителя на траншеята от олтарната преграда индикира времето на изваждането ѝ.

След този период настъпва и разрушаването на църквата за строителен материал, довело до натрупването на пласта с деструкции. Той се проследява на дълбочина между 0,10–0,20 и 0,60–1,30 м. Нехомогенният му характер се дължи на различния обем зидария с глинеста спойка, която е разрушена. Вътре в наоса бяха открити само две лежащи на пода керемиди. Това, заедно с малкия обем извадени керемиди, предполага, че наосът е бил преровен, за да се извадят целите керемиди от падналия покрив. Следи от последвалото изваждане на строителен материал са траншеите, очертаващи се в пласта с деструкции (обр. 2). Продукт на по-късна активност са и трите ями и „жилище 1", пробили този пласт. Не може да се изключи те да са със съвременен произход. В резултат на ограбването на строителния материал и разновременната иманярска дейност са унищожени големи части от църквата.

Макар че част от храма остана непроучена, може да се каже, че разкопките изясниха техните планировка, периодизация и хронология. Исторически музей „Искра“ изгради защитно покритие над църквата, а запазените мазилки по стените бяха консервирани.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION IN "LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS AND CHURCH IN LOCALITY BUZOVO KALE AND CHERKOVISHTA" NEAR VILLAGE OF BUZOVGRAD, MUNICIPALITY KAZANLYK, REGION STARA ZAGORA

Deyan Rabovyanov, Plamen Doychev, Kalin Chakarov

Rescue excavation was carried out in a church situated southeast of village Buzovgrad. The building was constructed in a sterile terrain during the 6th c. AD (fig. 2). The church has single nave and broad apse. The supposed length is about 20 m (fig. 1). The walls are 0.70 m thick, built with mortar bonding and are plastered. A crypt with two steps is situated in the altar. During the 6th c. AD the church underwent reconstruction and a *narthex* was separated (fig. 3). In the end of the 6th – beginning of the 7th c. the church was robbed and used as temporary dwelling bya military unit. The traces from early medieval presence are negligible; nevertheless,with in the ruins a pot connected with the early Slavs was found. The temple was almost fully destroyed by the later robbery of building material and looting.

Fortress Buzovo kale is situated about 160 m northwest from the church and probably was built in the 6th c. It features a fortified area of ca 1.3 ha and was used during the Middle Ages, in the 11th–14th c.

№ 76. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ И УКРЕПЕН ОБЕКТ ОТ КЪСНАТА АНТИЧНОСТ КРАЙ С. АНГЕЛ ВОЙВОДА

Здравко Димитров, Николай Русев

През месеците май–юли 2016 г. за първи път се проведоха редовни археологически разкопки на известния скален комплекс край с. Ангел войвода, общ. Минерални бани, Хасковско. Археологическият паметник е голямо светилище от предримската и римската императорска епоха и укрепен обект от късната античност (Аладжов 1997). Той се намира в м. Хасара, на северозапад от с. Ангел войвода. В регистрите на АКБ и описанията на колегите от Хасковския регионален музей (Димчо Аладжов и Ирко Петров) обектът е известен и като Кумбурларското кале.

Обр. 1. Скалната гробница на върха на обекта.

Fig. 1. The tomb, cut into the bedrock on the top of the archaeological site.

Екипът, провел проучването беше в състав: доц. д-р Здравко Димитров (НАИМ-БАН), ръководител, магистър Николай Русев (докторант в НАИМ-БАН), зам.-ръководител, Ваня Белева и Цветина Петкова, студенти от СУ „Св. Климент Охридски“, археолози-стажанти. В работата бяха включени 11 работници от селата Ангел войвода и Боян Ботево. В края на разкопките към

Обр. 2. Аерофотозаснемане на гробницата и разкритата до нея късноантична църква.

Fig. 2. General view of the tomb and the church from Late Antiquity.

теренната работа с цел пълно и многообразно заснемане на резултатите от проучванията бяха привлечени геодезист, двама архитекти и двама специалисти по аерофотозаснемане.

Археологическият обект при с. Ангел войвода, община Минерални бани, област Хасково е разположен в подножието на един от родопските ридове – Мечковец. Местността Хасара (Хисаря), в която са локализирани археологическите комплекси е на около 1,0–1,2 км западно–северозападно от селото. Тя представлява високо издигнат хълм, върху който се откриват останките на късноантична крепост. Наред с добре запазените стени на късноантичния фортификационен комплекс, в региона се намират множество елементи на скални изсичания с култови, а вероятно и гробни функции. Това са скални олтари (някои от тях са описнати като „жертвеници“), скални ниши, вероятен погребален и възпоменателен скален комплекс, който е сред най-големите и добре запазени в Източните Родопи (обр. 1), шарапани. Налице е и скален слънчев часовник. Тези скални комплекси, както и античната крепост, никога до сега не са били проучвани чрез археологически разкопки.

Обектът при с. Ангел войвода е известен най-вече със саркофагоподобното скално формирование, което е разположено във високата част на крепостта. Това е най-близкият, макар и не пряк, аналог на скалните комплекси от археологическия обект край момчилградското село Татул.

Най-високата част на хълма, където е разположена крепостта, сега е плътно обрасла с висока и гъста с гора. Въпреки това, ясно се вижда, че зидовете на римската и византийска крепост са запазени високо. Градежът е от ломен камък без хоросан, тоест типичен за Източните Родопи през късната античност. Дебелината на стената е около 2,20 м. Археологическото проучване през 2016 г. беше проведено върху приблизително половин декар от цялата площ от обекта, която в рамките на укрепената територия е 8–9 дка. Работата протече в близост до т.нар. скална гробница на върха и в източната част на крепостта.

Конкретните резултати в работния сектор (кв. А 1-3 и В 1-3) са следните:

1. Разкрито бе трасето на източната крепостна стена. В нейния североизточен сектор тя е запазена до 2,5 м във височина. Широчината на куртината е 2,20 м. Градежът е от едри, обработени каменни блокове, които са зидани на суха фуга. Пълнежът ѝ е изпълнен от дребни блокове с неправилна форма и трошляк от обработката на строителните материали.

2. Напълно бе разкрита саркофагоподобната скална гробница на върха на обекта, която бе изцяло обрасла в храсталаци и полувисоки дървета. Днес гробната ниша е запазена добре само от северната ѝ страна. От юг скалата е силно обрушена, има пресни отцепвания на каменни блокове и съществува реална опасност за съоръжението.

3. Непосредствено пред скалната гробница, на 5 м от нейната основа, разкрихме и напълно проучихме църква от късноантичната епоха (обр. 2). Този раннохристиянски храм е издигнат направо върху скалната основа и е изграден от отлично издялани каменни блокове, които, също както крепостната стена, са иззидани на суха фуга. Църквата е еднокорабна. Апсидното пространство е постлано с едри каменни плочи, а наосът е с тухлен под, който личи добре и в стратиграфския профил на храма (обр. 3). За съжаление от този под са запазени само малки сектори. В центъра на наоса попаднахме на огромни иманярски изкопи, които бяха унищожили оригиналната настилка. В рамките на архитектурния комплекс открихме значителни количества късноантична керамика (IV–Vв.

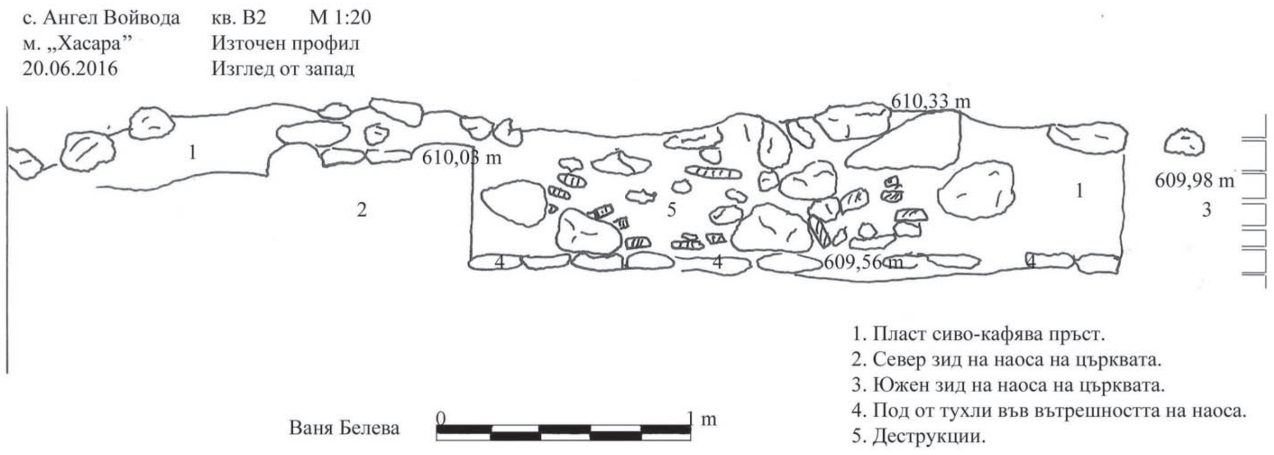

Обр. 3. Контролен стратиграфски разрез през наоса на църквата.

Fig. 3. Stratigraphic cross-section through the naos of the church.

сл. Хр.), няколко дребни бронзови монети (от края на IV–началото на V в.) и значителни фрагменти от стъклени чашки и прозоречни стъкла. Раннохристиянската църква е имала и три входа – от север, юг и запад. Общите размери на култовия комплекс са приблизително 15 х 8 м.

На базата на масовия керамичен материал от първите редовни разкопки в м. Хасара, общата хронологията на обекта може да бъде конкретизирана по периоди:

- Къснобронзова и ранножелязна епоха – отделни фрагменти характерна керамика, открити в преотложени пластове и разрушения до вътрешното лице на източната крепостна стена (данни от евентуалното светилище от тракийския период);
- Елинистическа и римска епоха (съвсем малко преотложени фрагменти в района на църквата);
- Късноримска и ранновизантийска епоха – над 90% от керамичния комплекс, който е свързан с изграждането на крепостта и раннохристиянската църква.

Разкопките показаха, че на терена се откриват археологически материали от различни епохи, при това в много висока концентрация. Архитектурните съоръжения и скалните изсичания също са многобройни и впечатляващи като визия и възможност за събиране на научни данни и бъдещо експониране.

Литература

Аладжов 1997: Д. Аладжов. Селища, паметници, находки от Хасковския край. Хасково, София, 1997.

PLANNED ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE THRACIAN SANCTUARY AND FORTIFIED SITE FROM LATE ANTIQUITY NEAR THE VILLAGE OF ANGEL VOYVODA

Zdravko Dimitrov, Nikolay Rusev

The archaeological site near the village of Angel Voyvoda, Mineralni bani municipality, is located on the foothills of the Eastern Rhodopes – "Mechkovets" hill. The locality "Hasara" (Hisar), where the archaeological complexes are situated, is approximately 1.0–1.2 km west-northwest from the modern village.

Among the well-preserved walls of the late antique fortification complex there are many elements of rocky cult structures from the Thracian period, some of them with the burial and commemorative functions. These are altars, a rocky tomb – funeral and probably memorial complex (fig. 1), a few "sharapans" constructions and there is also a rocky sundial.

During the excavations in 2016, the archaeological team succeed to explore the top of the complex. There we revealed a church from the period of Late Antiquity (fig. 2, 3).

№ 77. РАЗКОПКИ НА РАННОВИЗАНТИЙСКА КРЕПОСТ И СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ, СЕВЕРНО ОТ С. КАРАНОВО

Борис Борисов, Пламен Дойчев

През 2016 г. продължиха археологическите проучвания на ранновизантийската крепост и средновековно селище северно от с. Караново, Новозагорско. Обектът се намира на 1 км северно от Карановската селищна могила и е регистриран в АКБ с картон № 10003206. Разкопките продължиха 19 работни дни.

Проучванията бяха съсредоточени в пространството непосредствено на север от раннохристиянските базилики №№ 2 и 3, като обхванаха 6 квадрата – около 150 кв. м. Целта бе да се до проучат съоръженията от ранновизантийската и средновековна епоха и северната част на голямата кръгла сграда, която попада под тях.

Установено е, че сградата има кръгла форма и вътрешен диаметър 20 м (обр. 1). Стените ѝ са градени в *opus mixtum* и са фундирани на дълбочина 1,30 м. Градени са от дялани и големи ломени камъни, а вътрешността им е от емплектон от по-дребни камъни и бял хоросан. На античното ниво зидът оформя цокъл с ширина 0,10 м. Там е положен подравнителен хоросанов пласт, върху който следва пояс от четири реда тухли. На височина 0,70 м над пояса следва втори четирипредов тухлен пояс. Стените са с дебелина 1,10 м и по този начин външният диаметър на сградата достига 22,20 м (обр. 2).

На сегашния етап вътрешността на сградата остава непроучена. Стратиграфският сондаж от 2016 г. показа, че до пода има непроучен пласт с дебелина 0,65 м, което затруднява отговора на редица въпроси. Не е ясно дали сградата е била покрита или открита. От една страна, наличието на покрив изисква изключително здрави и масивни стени, които в случая са с дебелина от 1,10 м и са фундирани на 1,30 м. От друга страна, големият вътрешен диаметър затруднява изграждането на какъвто и да е покрив. Ако пък постройката е била открита, тогава масивните и здрави зидове са неоправдани. Засега липсват и данни за интериора и входа на сградата. Относно предназначението ѝ, на базата на досегашните резултати и намерените материали може да се предположи, че тя е била най-вероятно светилище. Основание за това дават и намерените многобройни оброчни релефни и статуарни паметници на Тракийския конник, Зевс и Хера, Трите нимфи, Асклепий, Хигия и Телесфор, които датират към II–III в.

Най-ранните от намерените девет оброчни плочки на Тракийския конник носят характерните черти на официалното гръко-римско изкуство от II в. От останалите паметници заслужават по-специално внимание една фрагментирана статуя на Тракийския конник в ¾ естествен ръст. Към първата половина на III в. се отнася друг статуарен паметник на Тракийския Херос с посветителен надпис на гръцки език, от който става ясно, че оброкът е посветен на Хероса от войника Аурелиос Дердзейдзенис.

Друг епиграфски паметник от 202 г. свидетелства, че по времето на августа Септимий Север и цезаря Марк Аврелий Антонин (Каракала) е било възобновено светилище на Зевс-Сабазий. Заслужава да се спомене и друг оброчен паметник на Зевс и Хера намерен *in situ* в западната част на кръглата сграда.

Обр. 1. Античната кръгла сграда.

Fig. 1. Roman round building.

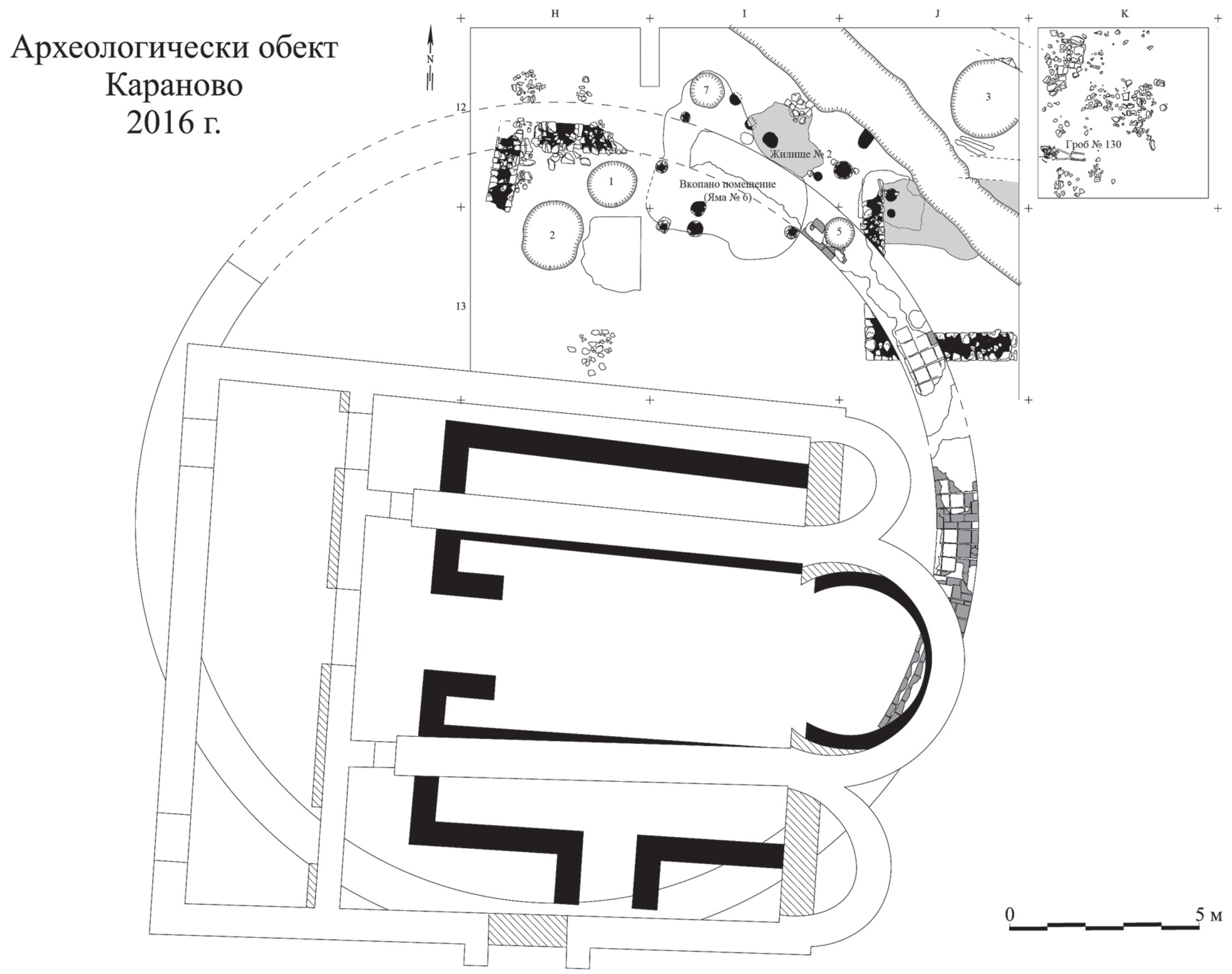

Обр. 2. План на проучваната площ.

Fig. 2. Plan of the excavated area.

Анализът на откритите съоръжения и намерените материали води до извода, че античното селище северно от днешното с. Караново е достигнало своя разцвет по времето на император Каракала (211–217). Доказателство за това е и намереният фрагмент от глава от мраморна статуя на императора, която е била издигната в селището.

По всяка вероятност светилището е възникнало около средата на II в., когато възникват найранните светилища на Тракийския конник. Тази датировка се потвърждава и от намерената монета на Марк Аврелий (161–180) в основите на кръглата сграда. Докога точно е съществувало светилището не е съвсем ясно. Дали е пострадало при готските нашествия в средата на III в. или е доживяло признаването на Християнството като равноправна религия и е било съзнателно изоставено от лоялност към новата религия не е съвсем сигурно. При всички случаи споменът за езическия храм у населението е останал жив и към края на първата половина на IV в. върху руините му е издигната първата раннохристиянска базилика.

На север от базиликите бе открит югозападният ъгъл от сграда, зидовете на която са градени от дялани и ломени камъни и вторично използвани тухли, споени с кал. И двата зида са залепени на фуга към източната част на стената на голямата кръгла сграда. Те са с дебелина 0,60 м и оформят помещение, което се развива на изток и север (обр. 2). На север западният зид на помещението навлиза под подово ниво на жилищно или стопанско помещение от силно трамбована светлосива-белезникава пръст, което без съмнение е по-късно и запечатано отгоре от по-късно ниво. Откритите съоръжения маркират три строителни фази: към първата се отнася голямата кръгла сграда; към втората принадлежи ъгълът на споменатото помещение, градено от дялани и ломени камъни и строителна керамика; третата фаза е маркирана от частично запазеното подово ниво на помещение от светлосива-белезникава, силно трамбована пръст (обр. 3).

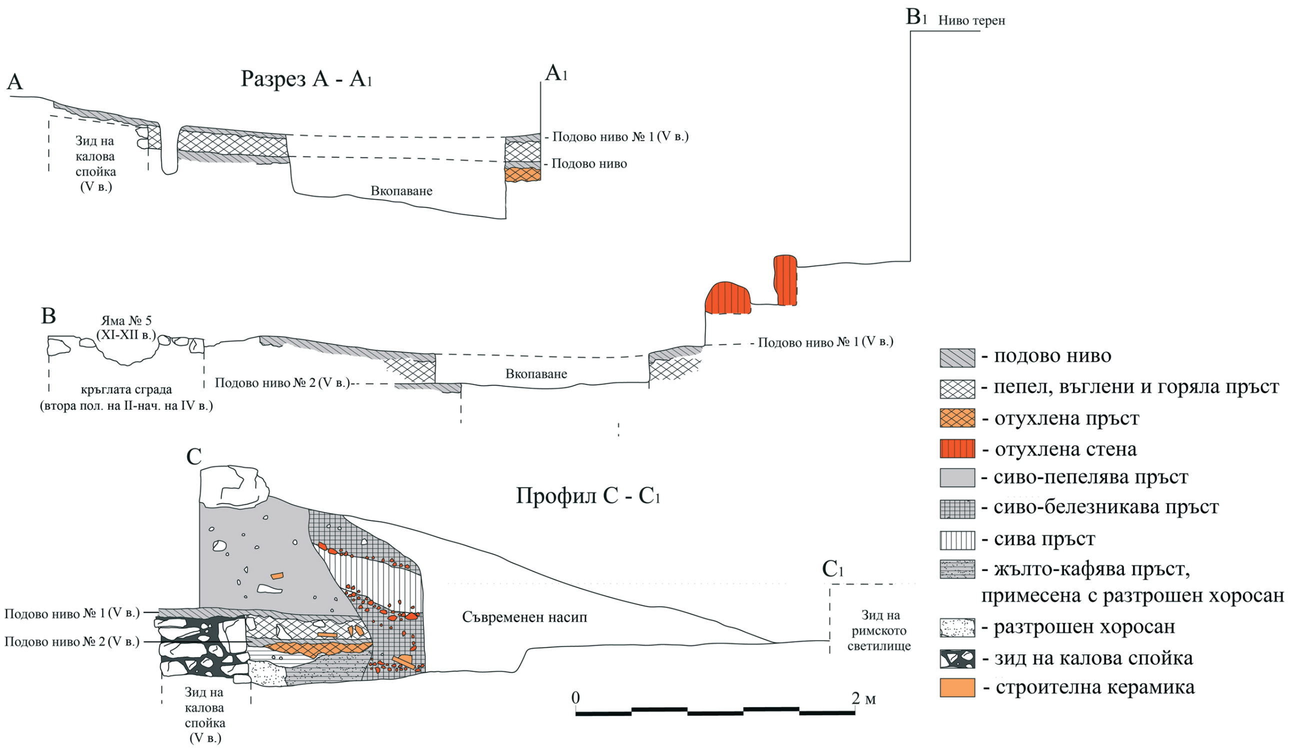

Обр. 3. Стратиграфски разрези.

Fig. 3. Stratigraphic cross-sections.

При почистването на яма № 3 бяха открити *in situ* две глинобитни силно отухлени стени, които се събират на запад и наподобяват отвор на пещ или ковашко огнище с мях.

В североизточния ъгъл на проучваната площ бе открита късна траншея с ширина 1,10 м до 1,70 м, която е пресякла и унищожила редица ранновизантийски жилищни и стопански помещения, разположени стратиграфски едно над друго.

Бяха проучени и две нови сметни ями, в които са погребани руините от голямата кръгла сграда и базилика № 1, сред които бяха намерени и голямо количество стенописи.

По време на разкопките бе открити един гроб от средновековния некропол.

От археологически проучвания бяха придобити не много находки и три монети. По-голямата част от керамиката се отнася към ранновизантийския период – V в., а значително по-малка част – към Средновековието (XI–XII в.). През настоящата година разкопките ще продължат и ще бъдат насочени към цялостното проучването на кръглата сграда.

EXCAVATIONS OF THE EARLY BYZANTINE FORTRESS AND MEDIEVAL SETTLEMENT, SITUATED NORTH OF KARANOVO

Boris Borisov, Plamen Doychev

The archaeological excavations of the early Byzantine fortress and medieval settlement situated north of the village of Karanovo, Nova Zagora region, continued in 2016. The digging work was focused in the area north of the early Byzantine basilicas.

The plan of a round building with a diameter of 20 m was clarified. Its walls are made in mixed masonry and its foundation is 1.30 m deep.

Probably, the building was a sanctuary, as indicated by numerous votive reliefs and statues of the Thracian horseman, Zeus, Hera, the Three Graces, Asclepios, Hygiea and Telesphorus found in it, which are dated to the 2nd–3rd c. AD

The south-west corner of another building was also explored. The structure is built of mud-bonded hewn and crushed stones and re-used bricks. Its walls are adjoining the east side of the round building. The excavated structures mark three building phases: the enormous round building was made during the first phase; the corner of the premises belongs to the second phase and the partially preserved floor level of the premises, made of light grey rammed soil, marks the third phase.

№ 78. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ ПОРОС“, КВ. КРАЙМОРИЕ, ОБЩИНА БУРГАС, ПРЕЗ 2016 г.

Милен Николов, Доротея Гюрджийска

Археологическото проучване е проведено в периода 12 юни–29 юли 2016 г. въз основа на Разрешение за спасително археологическо проучване № 68/06.04.2016 г. Обектът е регистриран в АКБ с картон № 10002566, като последната му актуализация е от 19 януари 2017 г. от Милен Николов.

Археологическият екип съсредоточи усилията си в зоната източно от римската вила и комплекса от ранновизантийски постройки, тоест в квартал 17, УПИ VII-282. Теренът е с естествена денивелация в западна посока към морето и беше обрасъл с ниска тревиста растителност и храсти. Пространството попада в квадранти с №№ 335, 336, 337, 358, 359 от единната план-квадратна мрежа на крепостта Порос (обр. 1). Проучени са общо 33 квадрата или общо 825 кв. м, на дълбочина от 0,50 до 1,10 м (обр. 1). Открити са няколко археологически обекта, а именно:

1. Сграда № 1 (обр. 1/1). Тя е ориентирана СИ–ЮЗ. Стените ѝ са изградени от ломени камъни на калова спойка. Външната ѝ дължина е 27 м, а вътрешната – 25,40 м. Сградата е със сложен план. Максималната ѝ ширина в централната и южна част е 11,20 м, а в северната – 8,80 м. Трите помещения са с различни размери. Помещение № 1 (южно) е с дължина 7 м и ширина 10 м; помещение № 2 (централно) е с дължина 6,20 м и ширина 10 м; помещение № 3 (северно) е с дължина 10 м и ширина 8,20 м. Дебелината на зидовете е 0,75–0,80 м. Входът вероятно е от запад и е с ширина 1,60 м. Към южната къса стена е пристроено малко помещение с размери 2,20 х 1,60 м. Зидовете се откриват на

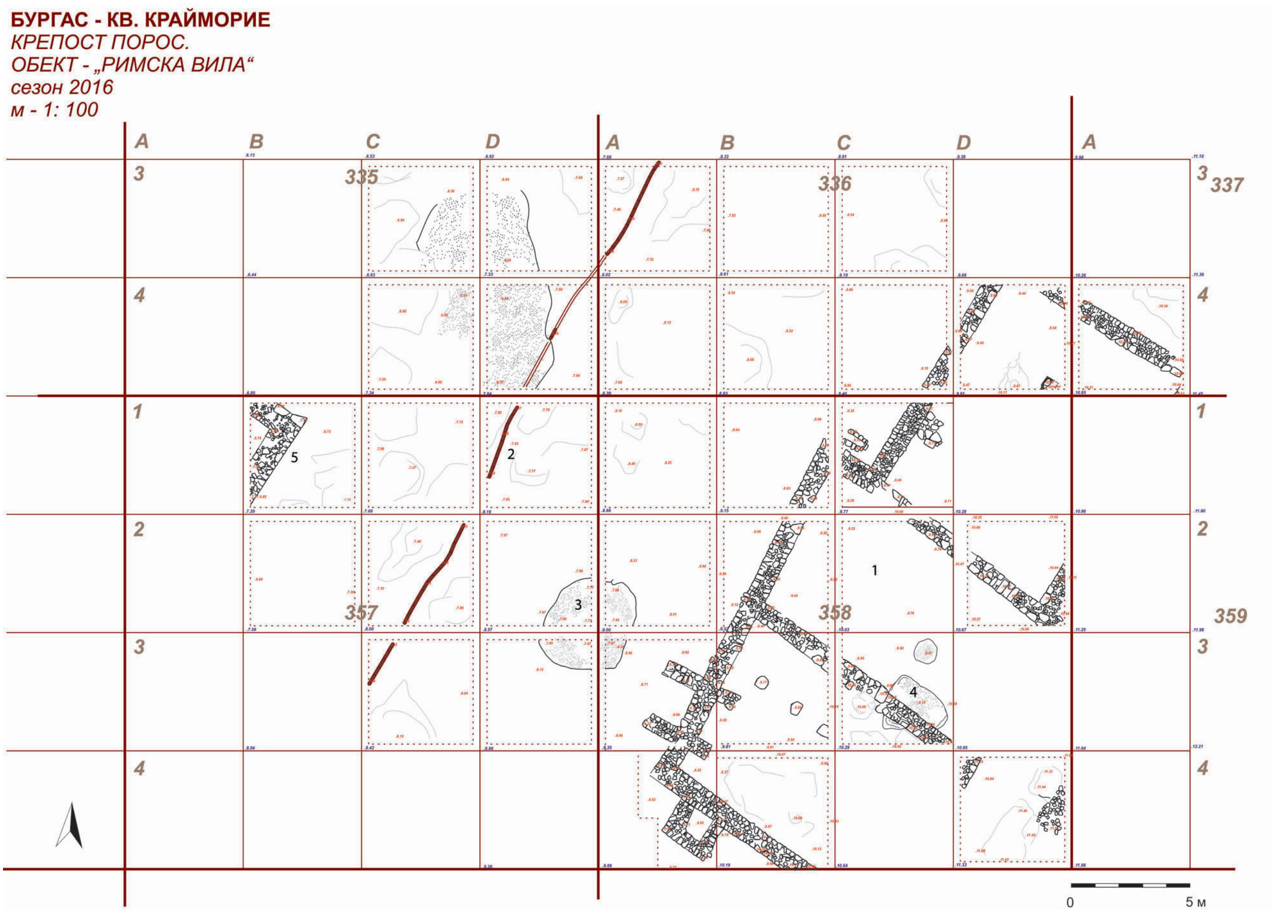

Обр. 1. План на проучвания терен с разкритите обекти в крепостта Порос през 2016 г.

Fig. 1. Plan of the terrain with the excavated sites in Poros fortress in 2016.

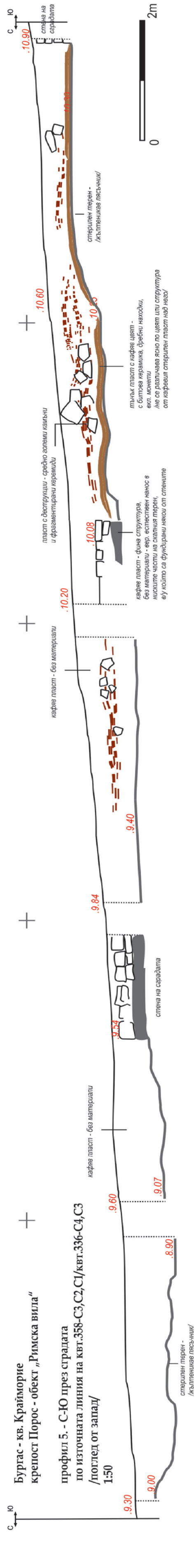

Обр. 2. Профил на проучения терен през 2016 г.

Fig. 2. Profile of the terrain excavated in 2016.

5 до 10 см под съвременната повърхност, а основите им на места са леко вкопани в материка. Въпреки ниската запазеност на градежа (до два реда), във всяко от помещенията бяха разчистени на място керемидени струпвания от съществувалия покрив. След демонтирането им и проучване в дълбочина беше установено, че те лежат над пласт с дебелина до 5 см, под който следва материковата скала. В помещение № 2 беше намерено малко огнище, а в помещение № 3 – хромел на място, поставен върху тухлена подложка. Други следи от активно обитаване липсват. Керамичните фрагменти от вътрешността на сградата са малко и попадат в периода VI–VII в. Откритите монети датират от същото време. Най-късната от тях е на император Ираклий, без да може да се уточни годината на емисия.

Очертани са външните рамки на сградата, но поради големите ѝ размери части от нея останаха непроучени. На този етап структурата може да бъде интерпретирана като голямо складово помещение. То вероятно е съществувало едва няколко години, съдейки по факта, че културен пласт почти липсваше. Работната датировка на сградата е второ-трето десетилетие на VII в.

2. Керамичен водопровод (обр. 1/2). Водопроводът попада в западната част на проученото през сезона пространство. Общата разкрита от него линейна дължина е 24,95 м. Изграден е от керамични тръби и е вкопан в материка в плитка траншея с дълбочина 0,15 м и ширина до 0,20 м. Размерите на тръбите са: дължина 0,55 м (с муфите), диаметър 0,12 м, дължина на муфите 4 см. Глината е със светъл кафяв цвят. Тръбите са споени една с друга с фин бял хоросан. Тръбопроводът е с трасе от североизток към югозапад, с много малка денивелация. Вероятно обслужва сграда (за която имаме предварителни данни), разположена южно от вече проучената римска вила. Работната му датировка е втората половина на II–началото на III в.

3. Яма №1 (обр. 1/3). Вкопана е в материка, с правоъгълна форма и размери 2,50 м (С–Ю) х 2,20 м (И–З). Попада в квадрати А3 и А2 на квадрант 358 и квадрати D2 и D3 на квадрант 357. Максималната ѝ дълбочина е 0,60 м. Запълнена е със сиво-кафява пръст, пепел, въгленчета, керамични фрагменти (VI–VII в.), животински кости, единични дребни метални находки.

4. Яма № 2 (обр. 1/4). Вкопана е в материка и попада в рамките на сградата, в квадрант 358, квадрат С3. Членителният зид между помещения № 1 и № 2 застъпва ямата и е дълбоко фундиран вътре в нея. Вкопаването е с правоъгълна форма и с размери 2 м (С–Ю) х 2,60 м (И–З). Пълнежът ѝ е аналогичен с този на яма № 1. Керамичният материал е от VI–VII в.

Негативна структура е регистрирана и в кв. D4 на квадрант 335. Тя няма ясни очертания, но видимо е нарушила трасето на по-рано изградения водопровод.

5. В квадрат В1 на квадрант 358 беше разчистен ъгъл от сграда (обр. 1/5). Зидът е изграден от ломени камъни на калова спойка и е с дебелина 1,10 м. Той затваря от североизток една от проучваните структури през предходните сезони – т. нар. византийска сграда север и позволява да реконструираме външните ѝ рамки.

Във всички останали квадрати, където структури не са регистрирани, също се откриваше керамичен материал – основно фрагментирана строителна керамика и тара. Фрагментите от битова керамика, разнесени из пластовете, бяха значително по-малко количество.

Добити са различни движими находки – две керамични лампи от V–VI в., монети от II, III, IV, VI и VII в., една оловна пломба, оловни тежести за рибарски мрежи, капачета за амфори, железен тетрапод, бронзова екзагия и други дребни метални находки.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT THE LATE ANTIQUE FORTRESS POROS, DISTRICT KRAIMORIE, MUNICIPALITY OF BURGAS, 2016

Milen Nikolov, Dorothea Gyurdzhiyska

In 2016, the fieldworks were situated in an area east of the Roman villa and the complex of premises from the 6th–7th c., which were excavated in 2013–2015. The following sites were discovered: a large building (length of 27 m and 11.2 m width); a water main of ceramic pipes, two rectangular pits and a corner of a building. The water piping is dated to the second half of the 2nd – beginning of the 3rd c. AD; the pits and the corner of a building are from the middle of the second half of the 6th c.; the partly-unearthed large building apparently existed only for a short period at the beginning of the reign of Emperor Heraclius. The discovered findings are coins from the period 2nd–7th c. AD, two clay lamps, iron nails and knives, iron tetrapod, etc.

№ 79. ПРОУЧВАНЕ НА КРЕПОСТТА ХРИСОСОТИРА ПРИ ГР. ЧЕРНОМОРЕЦ, ОБЩИНА СОЗОПОЛ

Иван Христов, Милен Николов

Проучванията бяха проведени през месец юли, август и октомври 2016 г. с участието на Илия Киров, Антония Йорданова и Вечеслав Николов. Консултант на проекта беше доц. д-р Людмил Вагалински. Разкопките бяха съсредоточени на площ от 500 кв. м в запададната половина на обекта, в участък, заключен между кариерата за камъни, западната крепостна стена и стопански постройки на армията от XX в. Бяха заложени 12 нови сондажа, съобразени с характера на терена и промените, настъпили там през последното столетие (обр.1). В резултат на проведените разкопки се разкриха следните археологичеки структури:

1. **Три постройки от класическия период (V в. пр. Хр.).** Основите им са открити в сондажи № 33, 36, 38, 40 и 43 в пласт под нивото на застрояване на късноантична сграда. Запазени са зидове на калова спойка с широчина 0,50 м, които по-скоро са основа или каменен цокъл на сгради с кирпичена надстройка. Широчината на сградите е 6,40 м. Дължината им е 7,60 м. Ориентирани са по дългата страна североизток–югозапад. Културният пласт от предримската епоха е тънък поради по-късни интервенции и подравнявания на терена. Открива се на места горял пласт, под който са открити десетки фрагменти от чернофирнисови съдове, сред които разпознаваме форми на скифоси и киликси. Срещат се и фрагменти от червенофигурни съдове, разнообразни дъна на амфори. Сред находките интерес предизвиква печат върху устието на амфора. Сградите са била покрити с традиционната гръцка строителна керамика. На 8,0 м южно от основите на сграда № 1 от Класическия период е разкрито кръгло съоръжение, изградено от ломени камъни на суха зидария, което можем да интепретираме като хранилище. Съоръжението е с вътрешен диаметър 1,20 м. Дебелината на зидове му е 0,50 м. Покрито е с гръцки тип покривна керамика (солени и калиптери).

На границата между сондажи № 41, 35 и 38 е открита пещ за строителна керамика датирана за елинистическата епоха (обр. 2).

2. **Административно-управленска постройка (резиденция на висш имперски чиновник, военнен командир или духовно лице)– края на V–първа половина на VI в.** (обр. 3). Сградата е открита в непосредствена близост до стопанска постройка на българската армия и началото на кариерата за гранит на полуостров Хрисосотира. Зидовете са запазени в по-голяма си част в субструкция, понеже теренът е бил подложен на подравняване заради кариерата. Зидарията се състои от ломени камъни, обилно споени с бял на цвят хоросан без примеси. Огромни участъци от източната половина и северният зид на сградата са унищожени и тяхното идентифициране е извършено на места въз основа на

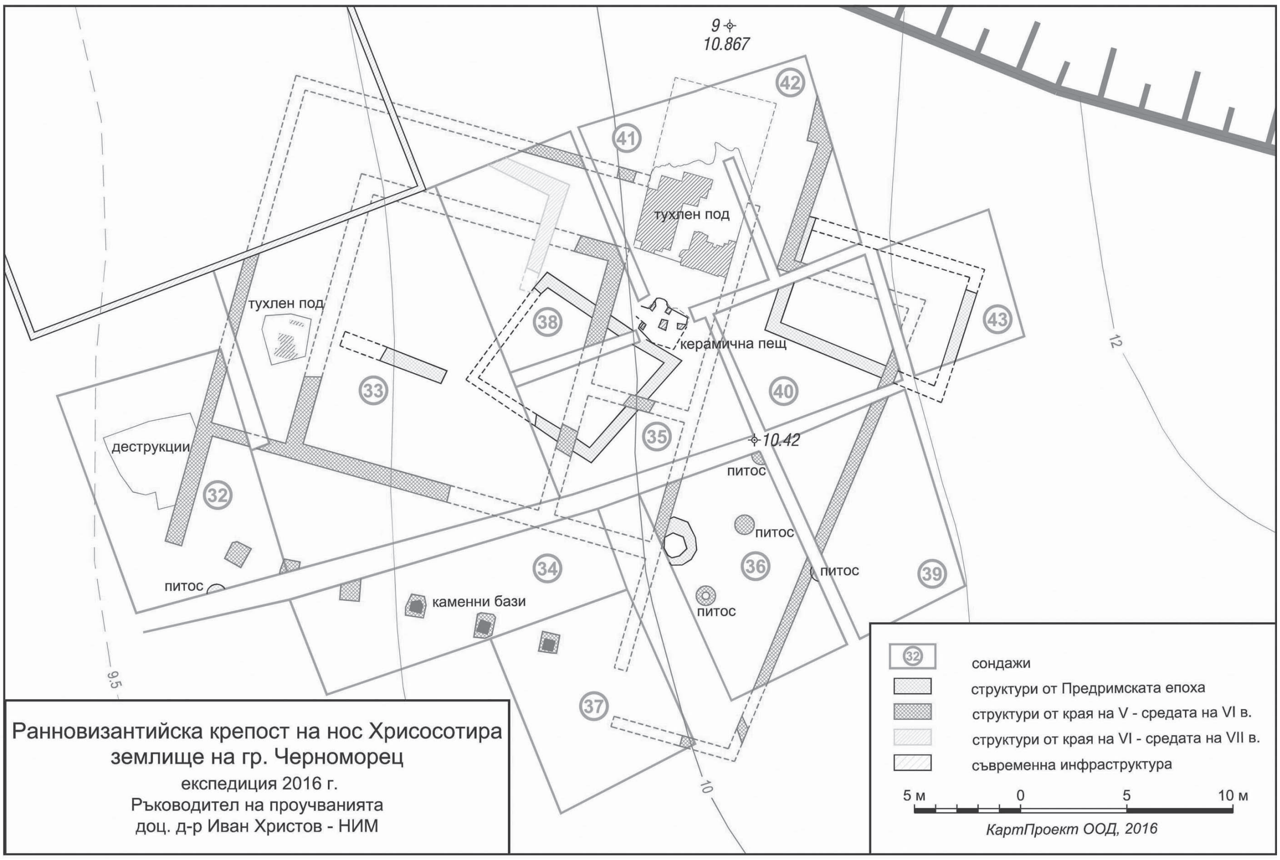

Обр. 1. План на разкритите структури.

Fig. 1. Plan of the excavated structures.

Обр. 3. Снимка от дрон на т.нар. преториум.

Fig. 3. Aerial photo of the so-called praetorium.

хоросанови петна от първия ред камъни в пръстта. Запазена е част от западно правоъгълно помещение с вътрешна широчина е 5,20 м. Разкритата дължина в сондаж № 33 е 9,0 м на север, като зидът преминава под основите на бившия свинарник на военното поделение. Западният зид на това помещение е с широчина 0,60 м. Пред него е заснета ситуация на паднал покрив и част от арка, украсяваща във височина фасадата на храма. Точно тук е открит в хоросана нумус от края на V в., който би могъл да бъде ориентир за датиране времето на изграждане на постройката. В помещението е запазен малък участък от пода, състоящ се от квадрати и правоъгълни тухли, нивелирани върху пласт от дребни обли камъни, заляти с хоросан. Тяхната ос на подреждане съвпада

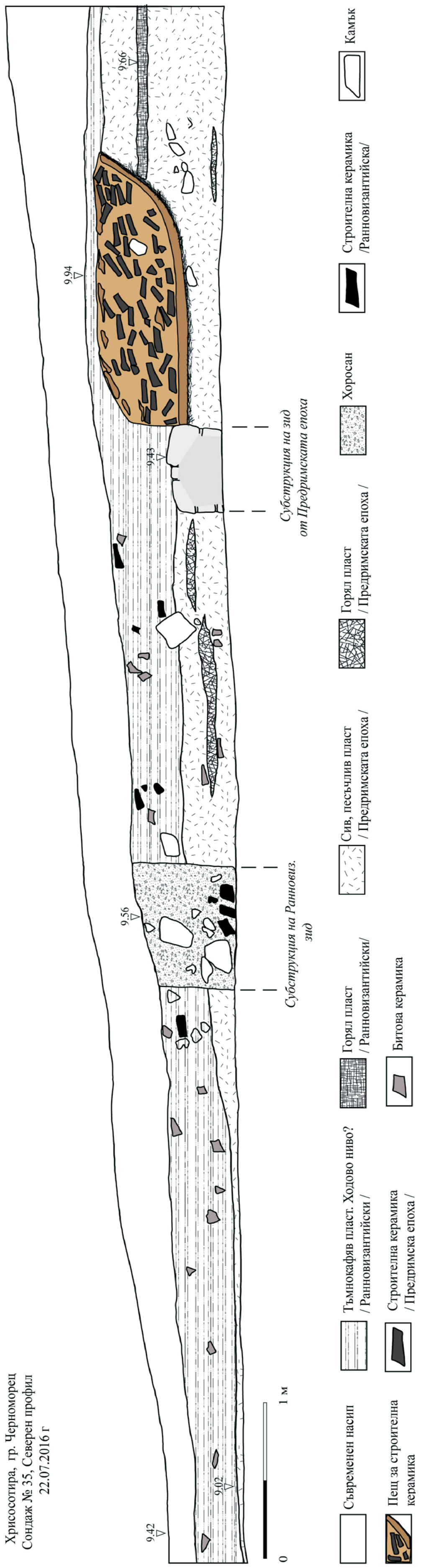

Обр. 2. Северен профил в сондаж № 35.

Fig. 2. Northern profile in trench No. 35.

с направлението на околнте зидове. Върху подовото ниво са открити два половин фолиса (на Юстин II и Фока), оловен отвес и оловна плочка. От южния зид на сградата е запазен в субструкция зид с дебелина 0,80 и дължина около 12 м. Източният зид на сградата с дебелина 0,80 м е разкрит в отделни участъци. Към него е построено второ правоъгълно помещение, аналогично по размери като западното, но разделено на две части. На север сградата продължава, като масивният зид преминава под основите на военната стопанска постройка. Има податки за наличието на тесни провоъгълни помещения, които се развивават прилепени до основния северен зид, но тази хипотеза предстои да бъде доказана чрез продължаване на разкопките.

От сградата най-добре е запазен портик, от който са останали на различно ниво основи на гранитни квадратни бази, изградени от дребни камъни споени с хоросан в субструкция. Основите, които наподобяват колони, са с квадратна и правоъгълна форма са със средни размери 0,80 х 0,80 м. Те са проектирани в посока запад–изток на средно разстояние една от друга 2 м. Открити са общо шест основи, като на ниво субструкция са запазени крайните източни две. Те маркират странична галерия, отстояща от южния зид на сградата на 4,70 м.

3. Жилищна сграда от началото на VII в. Постройката е разкрита в северната половина на сондаж № 38. От нея са останали участъци от източен и северен зид с дебелина 0,80 м, изградени от ломени камъни, споени с кал. Основите на сградата са пресекли северния зид на сградата от предходното столетие. Датирането на времето на просъществуване на тази късна сграда се осъществява посредством откритите гърнета, правени на ръчно колело и 5 бронзови монети, носещи изображенията на император Юстиниан I, Юстин II и Маврикий Тиберий. Последната е датирана 595–596 г.

В заключение може да обобщим, че разкритите структури допълват общия план на Хрисосотира и за първи път доказват наличието на голямапредставителна постройка във вътрешността на обекта. Подобна постройка, изградена с хоросан се открива за първи път по българското Черноморие.

Литература

Христов 2015: Ив. Христов. Χρυσοσωτήρα. Ранновизантийска крепост на полуостров Хрисосотира при град Черноморец V–VIв. ВЕК, 1, 2015, 1–192.

Христов 2016: Ив. Христов. Χρυσοσωτήρα. Ранновизантийска крепост на полуостров Хрисосотира при град Черноморец V–VI в. ВЕК, 2, 2016, 1–160.

EXPLORATIONS OF THE HRISOSOTIRA FORTRESS AT THE TOWN OF CHERNOMORETS, MUNICIPALITY OF SOZOPOL

Ivan Hristov, Milen Nikolov

The archaeological excavations were conducted in July and August 2016 on an area of ca 400 sq. m in the western half of the site, between the stone quarry, the western fortress wall and the 20th c. military outbuildings. The following archaeological structures were revealed:

1. A classical period building – 5th c. BC.

2. An administrative building (residence of a senior imperial official, commanding officer or a cleric) – end of the 5th– first half of the 6th c. AD.

3. A residential building from the early 7th c. AD

The excavated structures complemented the general plan of *Hrisosotira* and the existence of a large representative building at the site was evidenced for the first time. This remarkable building has no parallels so far on the Bulgarian Black Sea coast.

НЕУКРЕПЕНИ СЕЛИЩНИ ОБЕКТИ И ПЪТНА МРЕЖА

№ 80. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ВИЛНО ИМЕНИЕ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА В М. СЕЛИЩЕТО ПРИ С. СУХАЧЕ ПРЕЗ 2016 Г.

Венета Ханджийска

Основната цел на археологическите разкопки в м. Селището при с. Сухаче през 2016 г. беше цялостното изследване на горивната камера на пещ 2 и предпещните ями, частично разкрити през предходния сезон (сектор „Пещи“) (обр. 1). В проучването участваха студенти и докторанти от УниБИТ, а научен консултант беше доц. д-р Г. Кабакчиева от НАИМ при БАН.

Веднага след почистването на терена се установи, че и двете пещи са унищожени при иманярска намеса. Поради това, основен акцент на работата остана единствено проучването на предпещното пространство, което е останало незасегнато.

След престъргване на нивото под орницата северно от пещ 1 се очерта ясно единствено източната граница на предпещна яма, която представляваше отухлена ивица в глинестия стерил. Северната и западната граници бяха маркирани от струпването на фрагментирана керамика и концентрации от въглени. Не можа да се установи със сигурност, дали работната площадка е била обща за двете пещи, особено след унищожаването на пещ 2 и липсата на документиран префурниум при нея, но това е твърде вероятно (обр. 2).

Предпещната яма беше проучена чрез надлъжен разрез, продължение на този, минаващ през горивната камера и префурниума на пещ 1. В пространството пред префурниума се откриха висока концентрация на пепел и въглени и единични малки керамични фрагменти. В северна посока се увеличи размерът и количеството на отухлените глини, като в централната част на ямата броят на керамичните фрагменти, включително почти цели съдове, беше много голям. Установи се, че работната площадка е с максимална дълбочина около 0,45 м под нивото на префурниума. При нея не се откро-

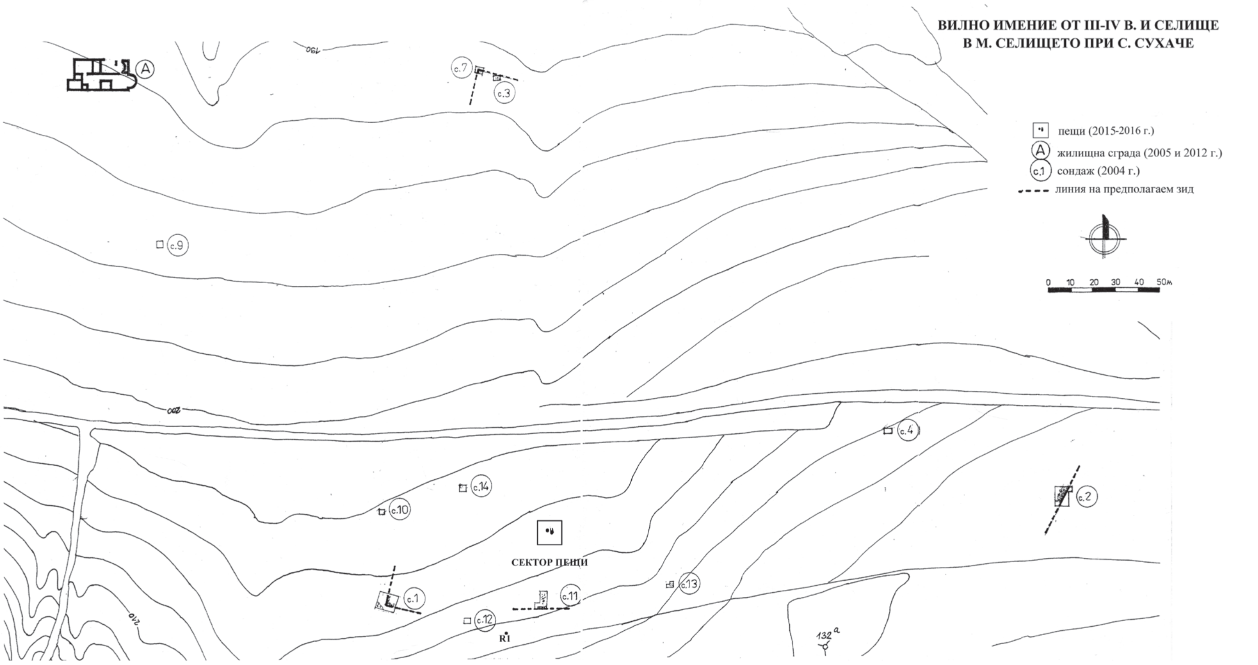

Обр. 1. Топографски план на обекта.

Fig. 1. Topographic plan of the site.

иха ясно отделни етапи на запълване. По-скоро може да се каже, че има обособени концентрации на керамични фрагменти/сдове.

Откритият в предпещната яма керамичен материал е много голямо количество. Процентно (около 90%) преобладава червенолаковата керамика с различно качество на лака. Съдовете са изработени от добре пречистена глина с единични примеси от варовик или дребни камъчета. Формите се повтарят. Традиционно преобладават купите и паниците с разнообразни профили. Сравнително малко са чашите и затворените съдове – кани, стомни (?). От по-големите съдове най-разпространени са кратеровидните и гърнетата.

Сред кухненската керамика, изработена от глина с голямо количество пясък, преобладават гърнетата, но има и капаци и паници (тави?). От груба глина са изработени и керносите, от които се откриха няколко фрагмента, включително и един цял профил.

Сред най-впечатляващите находки са фрагменти от поне десет подноса с различна форма и размери, като сред тях има и два почти цели. Те се отличават с доброто качество на лака и с врязаната си украса, нанесена основно на дръжките. Тя представлява стилизирани растителни орнаменти – комбинации от ластари, насечки и набождания, врязани със свободна ръка. Правоъгълен поднос с аналогична украса, датиран във II–III в. се съхранява във фонда на НАИМ. Той е открит при с. Радовене (на 20 км южно от Сухаче), като е твърде вероятно да е бил изработен в работилницата в м. Селището.

Отличителна характеристика на два от подносите с кръгла форма е и наличието в центъра на дъното им на кръгъл медальон с врязано изображение на много схематично представена, танцуваща (?) човешка фигура.

Към фрагментите от подноси се причислява и една дръжка с релефно изображение, изработена в калъп. Релефът е силно обезличен, като е възможно да става въпрос и за некачествена изработка. Въпреки това, ясно се вижда, че изображението представлява т. нар. Дионисова сцена – централно разположена маска на Сатир и две пантери (?) от двете ѝ страни. Два подноса с подобни изображения да открити при разкопки на надгробна могила при с. Мъдрец, като са датирани в края на I–началото на II в.

Интересни са и едно почти цяло касероле, изработено в калъп и фрагментирана дръжка от патера, украсени с очевидно характерната за работилницата врязани орнаменти. Формите са добре представени сред керамичния материал от производствения център при Павликени, от където са познати основно дръжки изработени в калъп, датирани в последните десетилетия на II до към средата на III в.

Обр. 2. Общ план на пещ 1 и 2 с предпещната яма.

Fig. 2. Plan of kiln 1 and kiln 2 with the fire pit.

Един от откритите керамични фрагменти се отличава с размерите и украсата си. Става въпрос за част от устието и стената на голям съд-хранилище, върху който има релефно изображение на Херакъл, убиващ Хидрата (обр. 3). Изображението е предварително изработено в калъп и апликирано върху стената между два висящи гирлянда.

Откриването на разнообразни керамични форми, използвани най-вече при извършването на религиозни ритуали, предполага, че грънчарската работилница в м. Селището е служила и за нуждите на разположено в близост светилище или светилища. За почитан култ към Херакъл свидетелстват съдът с апликирана украса и откритата преди години в същата местност оброчна плочка с изображение на

божеството. От друга страна, с Дионисиев култ могат да се свържат някой от подносите и евентуално патерите/касеролетата. Не е изключена възможността двете божества да са почитани заедно, каквото предположение има за района на керамичния център при Павликени, отново базирано на анализ на керамиката.

Обр. 3. Съд с апликирано изображение на Херакъл.

Fig. 3. A vessel with an application of Herakles.

Керамичният материал, открит в контекста на двете проучени пещи в м. Селището, се отличава с разнообразието на формите си, особено що се отнася до по-рядко срещаните – подноси, патери, касеролета. Впечатляващо е използването на различни техники при изработката на съдовете. Те са формувани на бързо колело и в калъпи. Украсата е нанасяна чрез врязване и отпечатване, а релефната е изработвана в калъпи и апликирана. Това свидетелства за сравнително високо професионално ниво на грънчарското производство. От друга страна, качеството на продукцията е и аргумент за датиране на функционирането на двете пещи по-скоро преди и около средата на III в. Хронология, която се потвърждава и от аналогиите на новооткритите находки. Това свързва съществуването на грънчарската работилницата още с първите години от основаването на вилното стопанство.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH ON THE TERRITORY OF A *VILLA RUSTICA* FROM THE ROMAN PERIOD IN SELISHTETO LOCALITY, NEAR THE VILLAGE OF SUHACHE, MUNICIPALITY OF CHERVEN BRYAG

Veneta Handzhiyska

In 2016, research was conducted of a fire pit of kilns 1 and 2 found in the previous season in the Selishteto locality, near the village of Suhache (fig. 1, 2). A very large quantity of pottery material was discovered, including several better preserved vessels. Of special note are the various forms of serving trays with engraved decoration, which appears to be characteristic of the pottery workshop. Additional data on the local cult of Herakles/Hercules was provided by a newly discovered fragment of a large vessel with an application of the deity (fig. 3). The quality of the vessels and their morphology help to date the use of the kilns to before or around the mid-3rd c. AD. Accordingly, the existence of the pottery workshop should be related to the early years of the existence of the *villa*.

№ 81. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „КЪСНОАНТИЧЕН СТОПАНСКИ КОМПЛЕКС И СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ“ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. МИРОВЯНЕ, СТОЛИЧНА ОБЩИНА

Иво Д. Чолаков, Милена Райчева

През 2014 г. се извърши спасително археологическо проучване на обекта във връзка с преминаването на трасето на газопровод. През 2016 г. проучването бе редовно, финансирано от Министерство на културата и продължи 10 дни в рамките на август[1].

Обектът се намира на около 2 км СЗ от с. Мировяне, в ежегодно обработваем терен. При проучването през 2014 г. той беше интерпретиран като кdirectorsноримско вилно стопанство с поствилен период и

[1] В екипа участваха: Анани Антонов и Александър Алексиев (СУ „Св. Климент Охридски“); монетите са определени от д-р Владимир Пенчев (НИМ); археозоологичното изследване е на Теодор Тодоров (НАИМ–БАН), а реставрацията на част от материалите е дело на Мария Тасева (НАИМ–БАН).

Обр. 1. Общ план на обекта.

Fig. 1. General plan of the archaeological site.

обитаване през периода на Средновековието (Чолаков, Славчев 2015, 520). Времето на първоначалния строеж на сградите бе поставено след 383 г. След 408 г. се изграждат нови постройки и комплексът е ограден. След 423 г. всички сгради претърпяват поражения, вероятно причинени от хунска атака.През XI–XII в. на мястото са издигнати жилищни структури с паянтов градеж от преизползвани строителни материали.

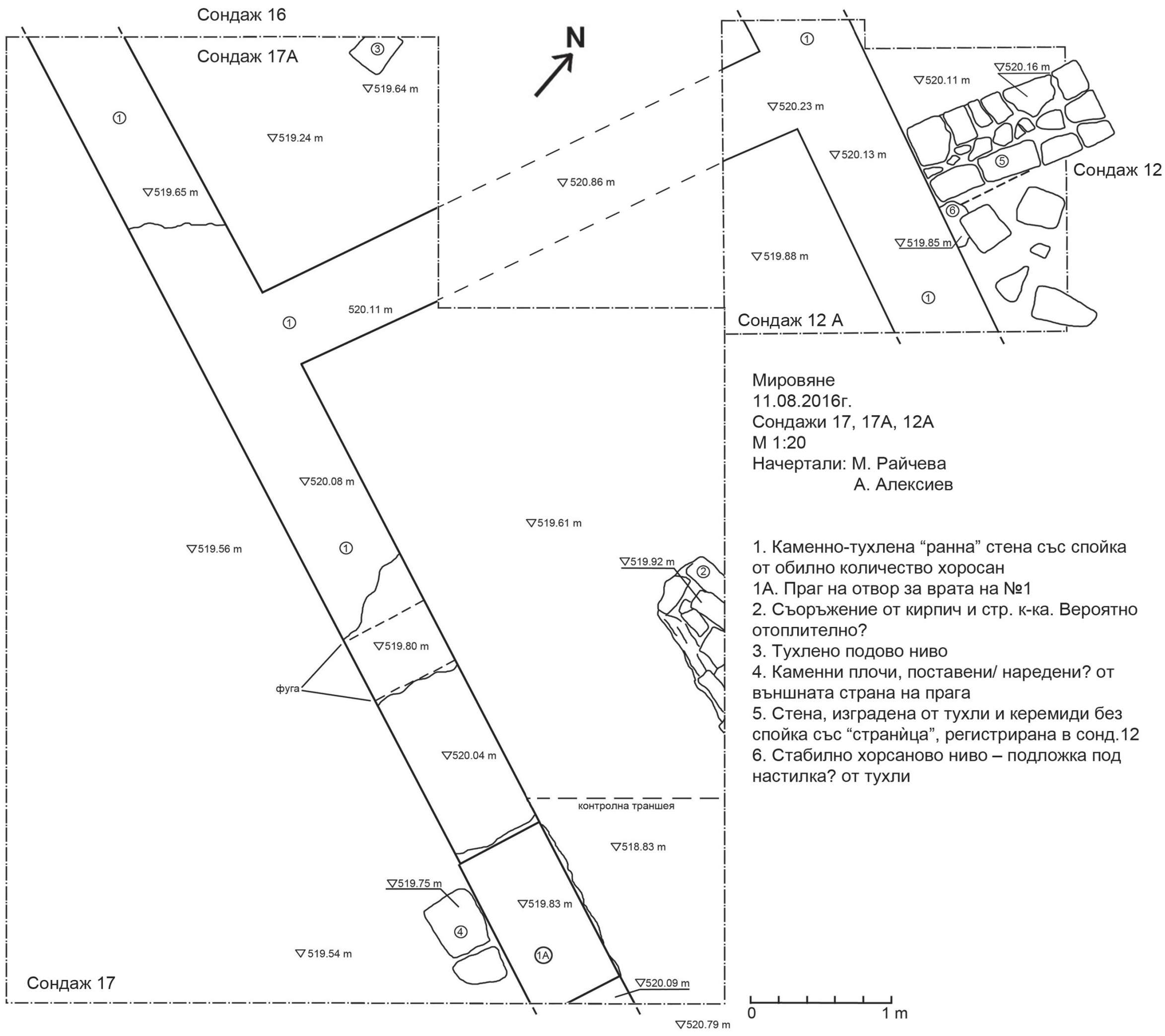

Обр. 2. План на сондажи 12А и 17.

Fig. 2. Plan of trenches 12A and 17.

През сезон 2016 бе продължена работата в два от сондажите от 2014 г. – № 4 и № 17 (обр. 1).

Разкриха се части от неизвестни досега помещения със стопанска функция от периода на първоначалното изграждане на комплекса. Зидовете са солидни, в *opus mixtum*, с обилен хоросан, а дебелината им достига до 0,65 м. Изглежда принадлежат на единна постройка, ситуирана в централната част на комплекса и конструктивно свързана с най-югоизточната сграда, проучена през 2014 г. (Чолаков, Славчев 2015, 518). В сондажите са разкрити останки от стени, развиващи се в една ос, СЗ–ЮИ. Вероятно са части от южната стена на новопроучената сграда (обр. 2).

В тази стена са разкрити два отвора за врати. Страниците са иззидани изцяло от тухли – особеност на всички входове в комплекса. Нивата на двата прага са приблизително еднакви. В сондаж 17 се разкри помещение, от което са засечени С, З и Ю стени, като на последната се откри вход. В помещението се регистрира отоплително (?) съоръжение от тухли и керемиди от първия период на обитаване (обр. 3).

Входът в сондаж 4 се явява външен за първоначалния комплекс от сгради. При преустройство, датирано след 408 г., голяма част от отвора за врата е заета от оградната стена на комплекса, която е допълнително уширена, оформяйки контрафорс върху прага. На север тя е долепена на фуга до ранната сграда и така достига дебелина до 1,30 м. В южна посока стената пресича вероятния вътрешен двор на ранния комплекс. Потвърди се наблюдението ни от 2014 г., че всички по-късни сгради са съобразени с плана на по-ранните, като на места ги преизползват.

Разшириха се някои сондажи от 2014 г. с цел изясняване на плана и стратиграфията на обекта. В сондаж 7 (обр. 1) се засече втори (южен) вход в най-югоизточната сграда на ранния комплекс, като

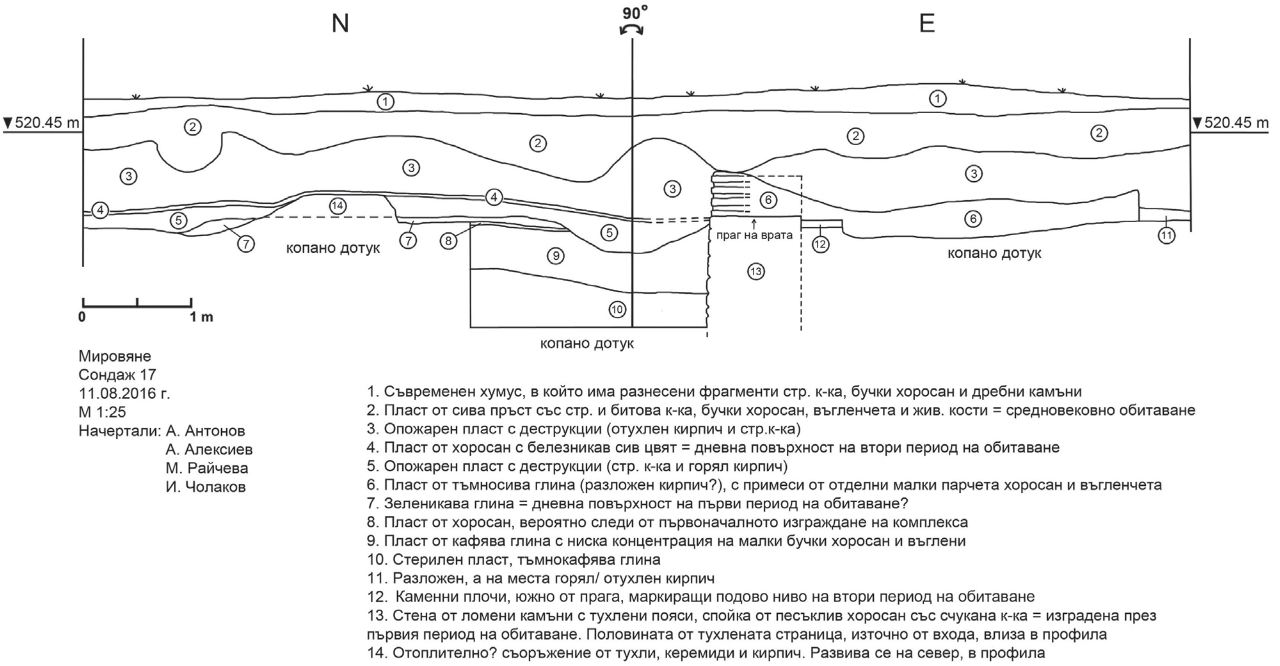

Обр. 3. Профил на сондаж 17.

Fig. 3. Stratigraphic profile of trench 17.

ситуацията е подобна на тази от сондаж 4. Тук южният ъгъл на построената в началото на V в. оградна стена ляга върху и отчасти затваря входа. От него са запазени източната му страница и половината праг. Двата външни входа на сградата са в една ос, но прагът на южния е с около 0,30 м по-нисък. Разширен бе и сондаж 3, където се проследи трасето на оградната стена. Отстранена бе част от реброто между сондажи 12 и 17, за да се види връзката на новооткритата сграда със стената, засечена в профила на сондаж 12 през 2014 г. В резултат на проучването бе разкрит още един зид от ранната постройка. Изглежда първоначалният план на сградата в тази ѝ част представлява верижни помещения, развиващи се в посока СЗ–ЮИ (обр. 2). По-късен, небрежно изграден зид, се долепя на фуга от север на ранната постройка. Той принадлежи на дострояване, извършено след първоначалното изграждане на комплекса, но предхожда мащабното преустройство от началото на V в.

Находките включват: керамика (кухненска, трапезна, съдове за съхранение) от всички периоди на обитаване; 12 монети; 2 фибули; глинени лампи; хромели; тежести за стан; железни инструменти; костен прешлен за вретено; каменни точила; оловни тежести за рибарска мрежа; железни елементи от покривните конструкции.

Откриха се голям брой животински кости. Преобладават домашни видове птици и бозайници, а дивите животни са изключения. Не са намерени цели скелети. Най-често срещаните кости са от говеда, овце/ кози, свине, коне, кокошки, гъски и патици. За говедо и овца/ коза има представени кости от всички части на скелета. Това показва, че те вероятно са отглеждани на място. Следи от обработка се забелязва само вследствие от транжиране. Почти целият костен материал е горял.

Откритите материали показват един скромен бит на обитателите на комплекса – животновъди и селскостопански производители.

Проучването през 2016 г. потвърди досегашната хронология на обекта.

Литература

Чолаков, Славчев 2015: И. Чолаков, В. Славчев. Археологическо проучване на обект № 2 (км 7+250–7+290) по трасето на междусистемна газова връзка България–Сърбия, с. Мировяне, Столична община. – Археологически открития и разкопки през 2014 г. София, 2015 г., 517–520.

EXCAVATIONS OF THE "LATE ANTIQUE PRODUCTION COMPLEX AND EARLY MEDIEVAL SETTLEMENT" SITE IN THE TERRITORY OF MIROVYANE VILLAGE, SOFIA CAPITAL MUNICIPALITY

Ivo D. Cholakov, Milena Raycheva

The fieldwork in 2016 was focused mostly on trenches 4 and 17 (fig. 1).

New parts of the early complex were found – production premises from a large building oriented NW-SE (fig. 2). In trench 17 an area was found, of which three walls and a threshold were uncovered (fig. 3). Trench 4 revealed an entrance to the early complex, partly closed by a massive wall that surrounded the compound after AD 408.

Expanded trenches of 2014: in trench 7 the second entrance to the SE building was found, partly overbuilt by the enclosure wall. The wall was also traced in trench 3 and between trenches 12 and 17.

Finds include: pottery, 12 coins, two *fibulae*, lamps, querns, weights, tools, roof elements, and bones of locally bred domestic animals.

The results from 2016 season confirmed the already established chronology of the site. The initial construction happened after AD 383, followed by refurbishment and enclosure post-AD 408. All buildings suffered after AD 423, perhaps due to a Hunnic raid. In the 11th–12th c. New dwellings appeared inside the complex.

№ 82. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧЕН ОБЕКТ „ТРАЯНОВИ ВРАТА“, В М. КАПИЯТА, ОБЩИНА КОСТЕНЕЦ, СОФИЙСКА ОБЛАСТ

Гергана Кабакчиева

Археологическият обект е разположен на високата част на прохода „Траянови врата“ и на пътя за античната крепост Стенос. Проучванията са проведени през юни–юли 2016 г., под ръководството на Г. Кабакчиева и зам.-ръководител В. Тодоров. В екипа участват още ас. Надежда Атанасова-Тимева – антрополог и археологът Росен Стефанов. Геодезическото заснемане е на инж. Атанас Каменаров. Основната цел на изследванията е издирване и разкриване на останките от прочутата „Траянова врата“ в прохода Суки. Заложени са общо седем сондажа.

Останки от късноримския период на „Траянови врата“. В сондаж V са установени останки, свързани с изграждането на „Траяновата порта“. Сондажът е разположен на терена на кръстовището на няколко пътя. Размерите му са 5,0 х 10,0 м. В северния край на сондажа на дълбочина 823,64–823,59 м н. в. са открити останки от голямо бъркало за бял хоросан, както и варница до него (обр. 1). Ориентацията на бъркалото е СЗ–ЮИ. Запазените му размери са 3,30 м (И–З) х 1,80 м (С–Ю). Основата на бъркалото е много здрава. Върху изчерпаното бъркало са намерени части от антични тухли. До западния му край са останките от варница (кота 823,91 м). Външният запазен диаметър от нея е 1,40 м. Другите останки, които се свързват с изграждането на „Траяновата порта“ е мястото, където са били обработвани каменните блокове за цокъла ѝ. Запазена е рисунка на „Траянови врата“ от края на XVIII в., която показва, че тя е издигната от камък само в долния край, а нагоре е градена от тухли (обр. 2). Част от един профилиран голям блок с височина 0,30 м и запазена дължина 0,40 м е открит в западната половина на сондажа. Той, както и множеството по-малки камъни около него, са от здрава каменна порода. Тези камъни са доставени за подготвянето на цокъла на „Траяновата порта“. Всяка от стъпките на арката е с по два големи блока, които са скосени отстрани, по същия начин, както откритият блок. Фрагментите от керамика, които са намерени в културния пласт на това място са от периода III–IV в. В сондаж V са разчистени и три частично запазени нива от каменни настилки. Едната е на ниво малко по-ниско от това на хоросановото бъркало, втората – на същото ниво, а третата е на по-високо ниво. Те вероятно са от отклонение от основния античен път в посока на югозапад. Настилките са оформени от ломени и речни камъни, както и начупена строителна керамика. Фрагментите от битова керамика в пласта непосредствено над настилките е от късноримския период. Единствената находка е бронзова луковична фибула, която е датирана в IV в. сл. Хр.

Освен в сондаж V, следи от времето на изграждане на „Траяновата порта“ са разкрити и в южната

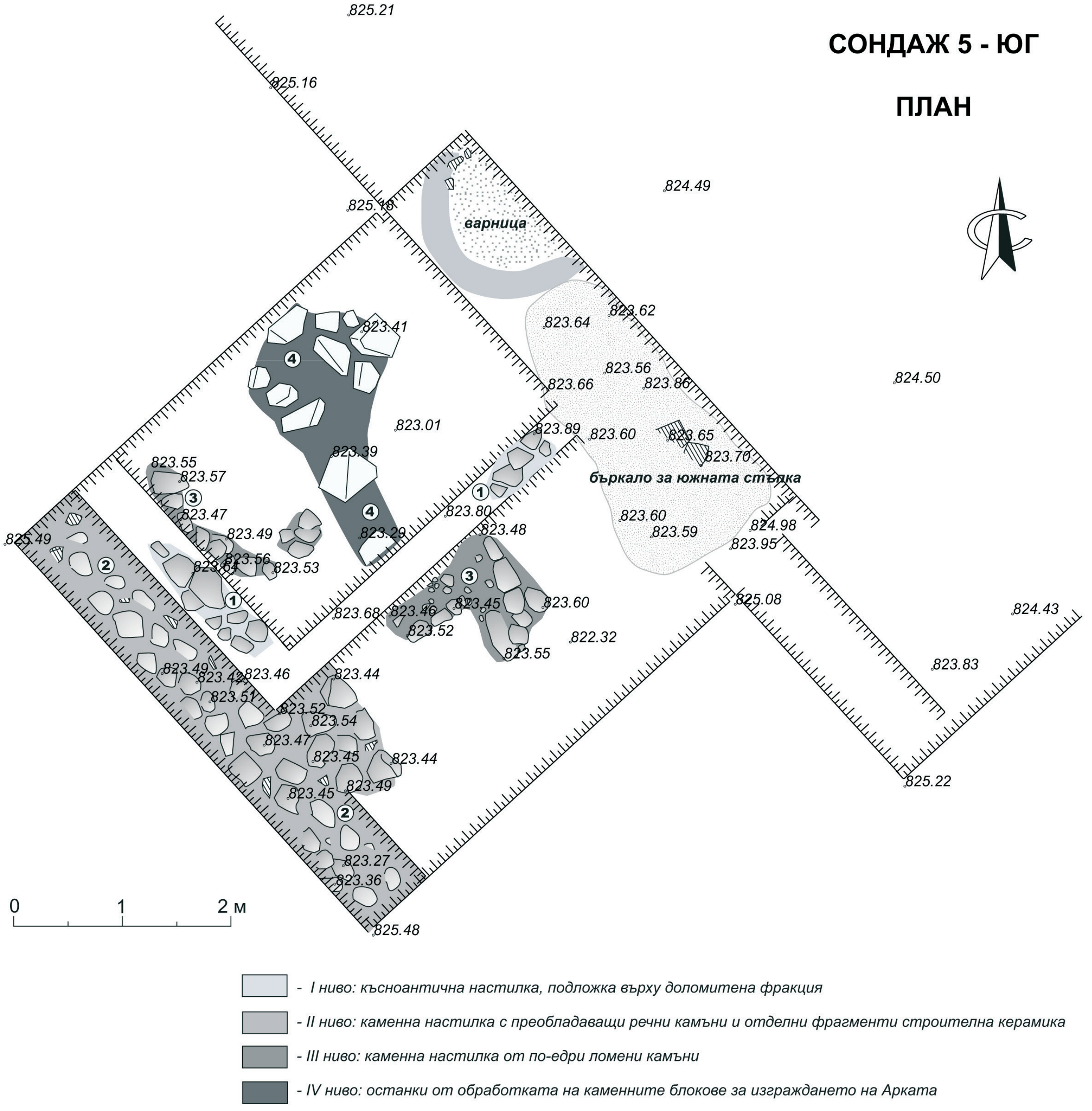

Обр. 1. План на останките от бъркало и варница за южната стъпка на „Траяновата порта“.

Fig. 1. Plan of the remains of a mortar mixing place for the southern pillar of the "Trajan's arch".

част на сондаж II. Те са от бъркало за хоросан с розов цвят, с примес от счукана строителна керамика (кота 827,68–827,23 м н. в.). Формата на бъркалото е елипсовидна с размери 1,84 м х 1,10 м. Нивото на бъркалото е по-високо от откритите останки в сондаж V. Това се дължи на денивилацията на хълма. Бъркалото в сондаж II може да бъде свързано с градежа на северната част на „Трояновата порта“.

Струпване от начупени антични тухли е разчистено в сондаж II. Струпването се очерта първо в източния профил на сондажа. Горната кота на купчината е 828,62 м н. в. Дебелините на всички тухли от нея е 4,3–5,5 см. Струпването от тухли свързваме с целенасочения демонтаж на „Трояновата порта“ през първата половина на XIX в., за което са запазени исторически сведения. Откриването на голям брой фрагменти от антични тухли, двете бъркала и данните от историческите извори и карти са основание за заключението, че тук се е намирала „Трояновата порта“ в прохода Суки.

Късносредновековен некропол (обр. 3). Той е открит в сондаж II, който е разположен северно от пътя за крепостта Стенос. Сондажът е с общи размери 5 х 7 м. Повърхностните слоеве на

терена са компрометирани от покъсни градежи и съвременни намеси. От некропола са проучени 15 гроба на цивилно, християнско население. Погребалният ритуал е трупополагане. Всички гробове са ориентирани в посока И–З, с глава на запад. Гробовете са били маркирани с камъни на терена. Те са на няколко нива: най-ниско са разположени гробове № 12, 14 и 15; над тях са гробове № 5, 7, и 8; над тях са гробове № 6, 10 и 11; и най-високо са открити гробове № 1, 2, 3 и 4. Погребаните са мъже, жени и деца. Само в три от гробовете (№ 1, 6 и 12) е намерен гробен инвентар. В гроб 1 е открит бронзов посребрен пръстен; в гроб 6 – бронзов античен пръстен и обеца от бронз и две стъклени мъниста; в гроб 12 е открит сребърен пръстен. Скелетите в три от гробовете (№ 6, 12 и 15) са по-добре запазени, останалите са с липсващи и разместени кости. Н. Атанасова-Тимева подготви пълен анализ на костните останки. По намерените накити, разкритите гробове от некропола са датирани в периода XV–XVII в.

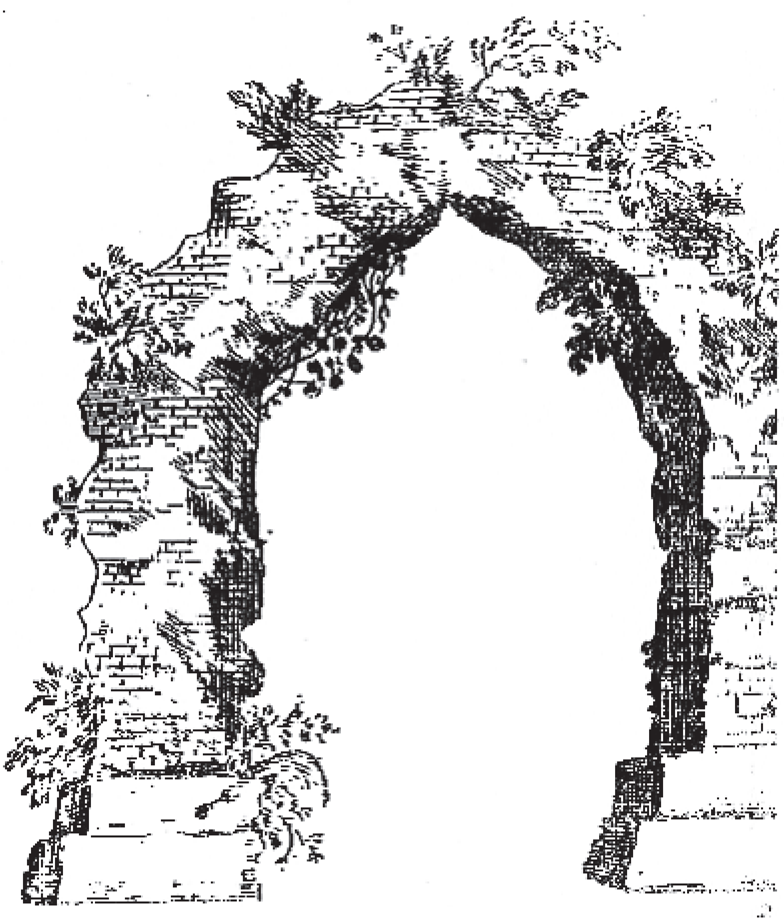

Обр. 2. Скица на „Трояновата порта", изготвена от граф Луиджи Марсили.

Fig. 2. Drawing of the "Trajan's arch" by Luigi Marsili.

Строителни останки от XVIII–XIX в. В сондаж II са проучени три зида от две сгради на спойка кал от посочения период. В тях са вградени парчета от антични тухли и късове от хоросан. Запазената височина от суперструкцията им е 0,20–0,30 м.

В сондаж I е разкрито ъглово помещение от голяма сграда. Тя е с два строителни периода. Един от зидовете е на спойка бял, варов разтвор. Останалите са долепени до него и оформят малко помещение. Сградата се развива в източна и южна посока. Намерената керамика е от периода XVIII–XIX в. – глазирана и обикновена. В сондаж IV са разчистени останки от калдъръмена настилка от периода XVIII–XIX в., на 25 м южно от кръстовището. Запазеният участък е на дълбочина 824,08–823,90 м н. в.

Проучванията през 2016 г. дадоха важни резултати за изясняване мястото на самата арка, стратиграфията и различните археологически структури около нея. Особеностите на терена, резултатите от проучванията и историческите сведения дадоха възможност да бъде определено точното място на „Трояновата порта".

EXCAVATION OF THE "TRAYANOVI VRATA" ("TRAJAN'S GATE") IN KAPIYATA LOCALITY, KOSTENETS MUNICIPALITY, SOFIA PROVINCE

Gergana Kabakchieva

In 2016, studies in Kapiyata locality within the territory of the village of Dolna Vasilitsa were carried out. Indirect traces of the so-called "Trajan's gate" were identified in several trenches situated in the pass known in antiquity as *Suki*. Remains of the mortar mixing place for the south pillar of the "Arch", as well as the place for cutting the stone blocks was found (Trench 5). The remains are dated to the period of the late 3rd to the 4th century AD.

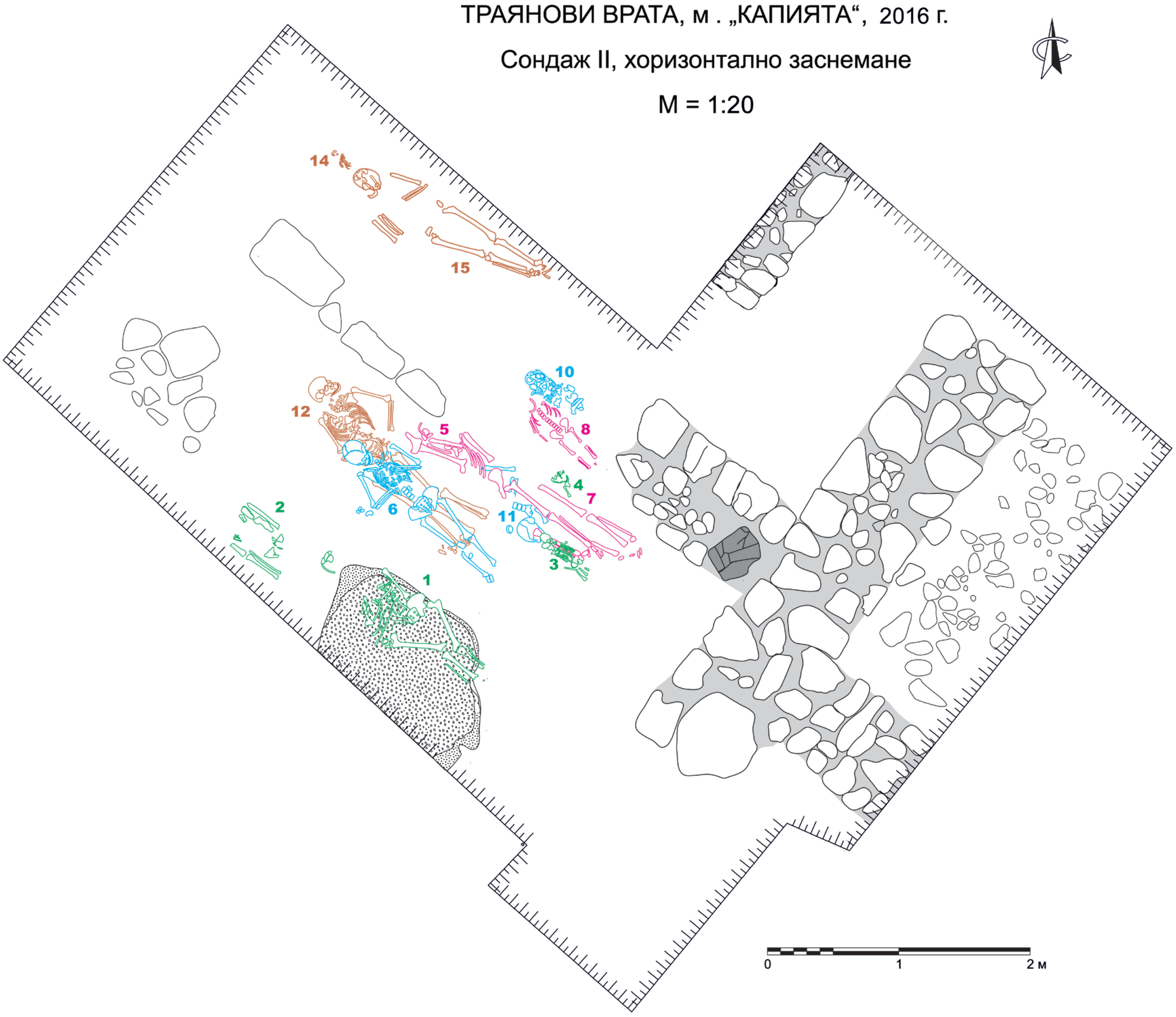

Обр. 3. План на разкртите гробове от късносредновековния християнски некропол.

Fig. 3. Plan of the excavated graves from the late medieval Christian necropolis.

In Trench 12 a Christian necropolis was excavated, with 15 graves dated to the 15th–17th c. The inhumations of men, women and children were identified. In three of the graves (1, 6 and 12) jewellery was found: earing and three fingerings. The graves were marked by stones. On top of the cemetery remains of buildings from 18th–19th c. were documented.

№ 83. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „СВЕТИЛИЩЕ НА НИМФИТЕ И АФРОДИТА“ ПРИ С. КАСНАКОВО

Веселка Кацарова, Калина Петкова

През 2016 г. продължи проучването на сградата с дъговидните зидове – т. нар. „театър“ (Кацарова, Петкова 2015, 562–566). Новоразкритите сектори са в северна и източна посока и са с площ от 75 кв. м. В още 90 кв. м бе продължено проучването в дълбочина от нива, достигнати при разкопките през 2014 и 2015 г. (обр. 1). Документирани са нови части от зидове и запазени участъци от подови настил-

Обр. 1. План на проучената част от сградата с дъговидните зидове през 2016 г.

Fig. 1. Plan of the excavated area of the building with curved walls in 2016.

ки, които допълват представата за плана и разпределението на сградата в нейната западна половина.

Помещение № 1 е с почти квадратен план и размери 5,60 х 5,75 м. Проучена бе южната му половина до нивото на хоросановия под, открит през 2015 до северния му зид. В южните и източни части на помещението подът не е запазен. На неговото ниво се откриват буци от розов хоросан и значително количество мозаечни тесери с размери 1 х 1 см и 0,5 х 0,5 см. Цялата проучена площ на помещението до подовото ниво е запълнена с дебел около 1 м пласт деструкции (камъни и хоросан). Находките от него са единствено монети, най-късните от които са отсечени през 70-те години на III в.

Помещение № 2 е разположено непосредствено на изток от помещение № 1 и е със значително по-големи размери. Свързва ги вход, широк 0,95 м. Установената широчина на помещение № 2 в по-

сока изток–запад е 7,85 м, а максимално разкритата дължина по оста север–юг до момента е 12,50 м, като северният зид все още не е достигнат. Площта му вероятно надхвърля 100 кв. м. (обр. 2). По протежение на източния и западния зидове са разкрити конструктивно свързани с градежа на стените тухлени пиластри с размери 0,56 х 0,70 м, които отстоят един от друг на разстояние 1,80/1,90 м. Докато западният зид е запазен във височина до 1,30 м над пода в помещението, суперструкцията на източния е почти напълно разрушена. Подът е покрит с мозайка в *opus tesselatum*, запазена фрагментарно на около 25 кв. м, разделени в отделни по-големи и по-малки участъци. Може да се възстанови малка част от композицията, която е изпълнена с геометрични орнаменти в бяло, синьо и червено. Покрай стените е имало широк бордюр от едри бели мраморни тесери. Следват две ивици (синя и бяла) от по-дребни камъчета, а в средата на помещението са били оформени сини ромбове, в които на бяло поле са изобразени червени квадрати с конкавни страни. За направата на мозайката са използвани по-едри тесери от бял мрамор с размери 2 х 2 см, както и такива с по-малки размери (1 х 1 см) положени върху розов хоросан. Подложката на мозайката е запазена на по-голяма площ в помещението. Изпълнена е грижливо от средно големи ломени камъни, залети с жълтеникав, песъклив хоросан.

Обр. 2. Помещение № 2 – нивото на подовата мозайка (сн. Е. Михов).

Fig. 2. Room No. 2 – the level with mosaic (photo E. Mihov).

Под нивото на мозайката, между тухлените пиластри, се разкриха стени с дебелина

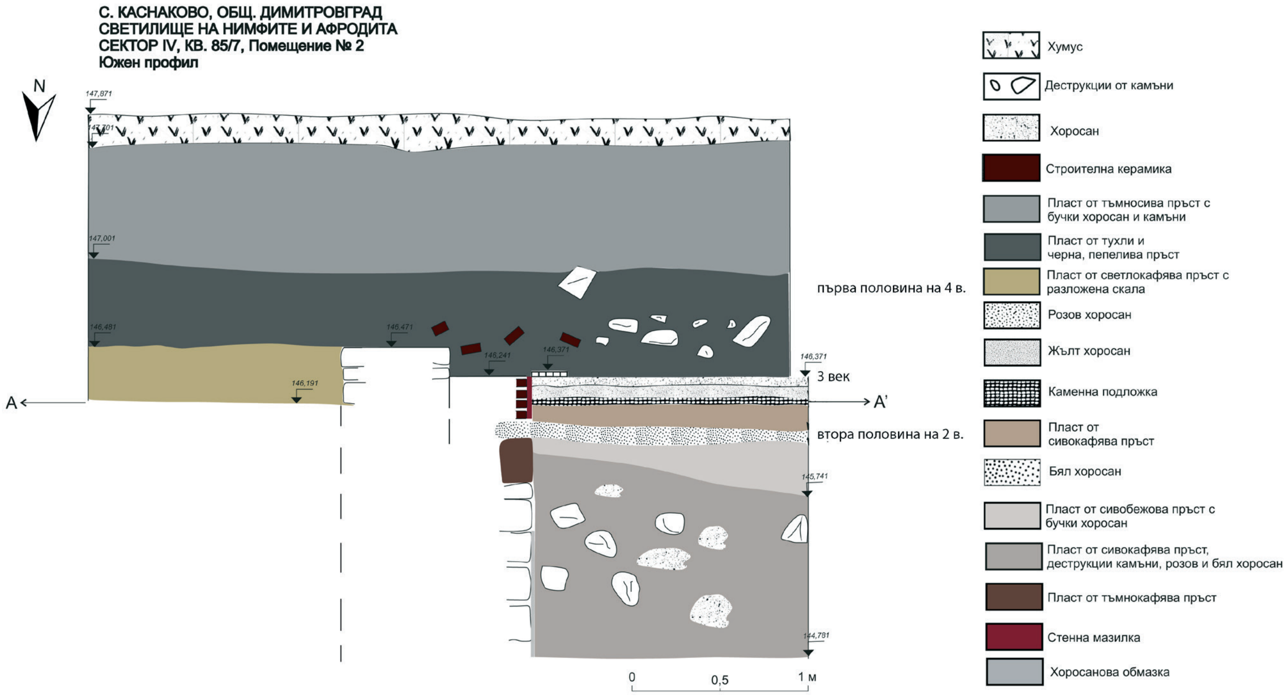

Обр. 3. Помещение № 2 – стратиграфски профил.

Fig. 3. Room No. 2 – stratigraphic profile.

0,45 м, изградени от тухли. Те са успоредни на източния и западния зид на помещението, а височината им не надвишава 0,20–0,25 м. Лицата на тухлените стени са измазани с варова мазилка и оцветени с червена боя, а челата на пиластрите – с бяла. Стенописите се отнасят към по-ранен строителен период на сградата и хронологически предхождат изграждането на подовата мозайка (обр. 3). В два сондажа в североизточния край на помещение № 2 са документирани части от зидове и тухлени стълбове, които вероятно принадлежат на хипокаустна инсталация. Частично е разкрита основата на хипокауста, която е от гладко замазан розов хоросан. Предполагаемата височина на инсталацията е 1,20 м.

Върху разрушената подова мозайка са документирани малки фрагменти от по-късни подови настилки (от тухли и от бял хоросан). В проучените части на помещение № 2 е установено наличието на дебел пласт с деструкции от камъни и хоросан, който изтънява от запад на изток. Находките в него са голямо количество фрагменти от керамични съдове – паници, гърнета, капаци, чаши, кани, амфори и др., от типове характерни за късноримската епоха, голямо количество животински кости, накити и монети от дребни бронзови номинали, чиято горна хронологическа граница достига до средата на IV в. Тези материали могат да се свържат с последния етап от обитаването на сградата.

Проучваната трети сезон сграда от античния архитектурен комплекс при с. Каснаково е имала жилищни функции. Находките и монетите, открити в нея, са в хронологическите рамки от средата на II до средата на IV в. Построяването ѝ съвпада като време с изграждането на другите две изследвани сгради от комплекса около извора – през втората половина на II в. (Кацарова 2013, 491; Кацарова 2015, 558). Първоначално стените на помещение № 2 са били декорирани със стенописи, а под пода му е бил устроен хипокауст. Вероятно още през първата половина на III в., хипокаустът е разрушен, а подът в помещението е покрит с мозайка. Сградата е пострадала от пожар през втората половина на III в. При възстановяването ѝ мозайката не е ремонтирана, а е покрита с пласт от бял хоросан. В част от руините ѝ в началото на IV в. се настанява население с беден бит. Теренът, на който е била изградена, е напуснат окончателно около средата на IV в.

Литература

Кацарова 2013: В. Кацарова. Нови данни за селищното обитаване през античността край „Извора на нимфите и Афродита" при с. Каснаково, община Димитровград. – В: К. Рабаджиев (ред.). Сборник В памет на академик Д. П. Димитров. София 2013, 485–497.

Кацарова 2015: В. Кацарова. Археологически проучвания на обект „Светилище на нимфите и Афродита", с. Каснаково, община Димитровград – В: Археологически открития и разкопки през 2014. София 2015, 556–559.

Кацарова, Петкова 2015: В. Кацарова, К. Петкова. Археологически проучвания на обект „Светилище на нимфите и Афродита" при с. Каснаково, община Димитровград – В: Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 562–566.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE SITE "SANCTUARY OF NYMPHS AND APHRODITE" NEAR KASNAKOVO VILLAGE

Veselka Katzarova, Kalina Petkova

In 2016 the excavation of the building with curved walls, the so-called "theatre," continued. New sectors were discovered in the north and eastern sections covering an area of 75 m^2. In the other parts of the site, excavations continued at the depth reached in 2014 and 2015 (fig. 1). It was found that the building which is part of a bigger architectural complex had residential functions. Its construction was contemporary with that of another two excavated buildings from the same complex – in the second half of the 2nd c. AD. During the first phase, the wall of Room No. 2 was decorated with paintings and a floor hypocaust system. At some point during the first half of the 3rd c., the hypocaust was destroyed and the floor of the room was covered with mosaic (fig. 2). The building was damaged in a fire during the second half of the 3rd c. In its ruins during the 4th c., a population with poor living standards settled. The area of the building was eventually abandoned around the middle of the 4th c. AD.

№ 84. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧНА СГРАДА В М. ДЮЛЕВЕЦ В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГР. ГУРКОВО

Мария Камишева

Изследването на обект в м. Дюлевец в землището на гр. Гурково е наложено от възникналата иманярска интервенция. Обектът попада на 1,5–2 км източно от гр. Гурково. При първоначалното посещение на място бе установен иманярски изкоп, в източния профил на който е разкрит полукръгъл зид, изграден от тухли, споени с розов хоросан. Предвид застрашеността от нови иманярски интервенции, комисия от инспектората към Министерство на културата препоръча да се извърши спешно спасително археологическо проучване на изкопа с цел документиране и установяване на характера на новоразкрития обект.

Бяха заложени два сондажа: първият, включващ иманярския изкоп, а вторият – южно от него. Във втория сондаж не бяха установени археологически структури.

При зачистването и разширяването на иманярския изкоп се разкри полукръгло съоръжение, ориентирано в посока изток–запад (обр. 1). Зидът е с дебелина от 0,90 до 1,08 м. Изграден е от ломени и речни камъни, споени с хоросан. Вътрешната му част е оформена с тухли, измазани с розов хоро-

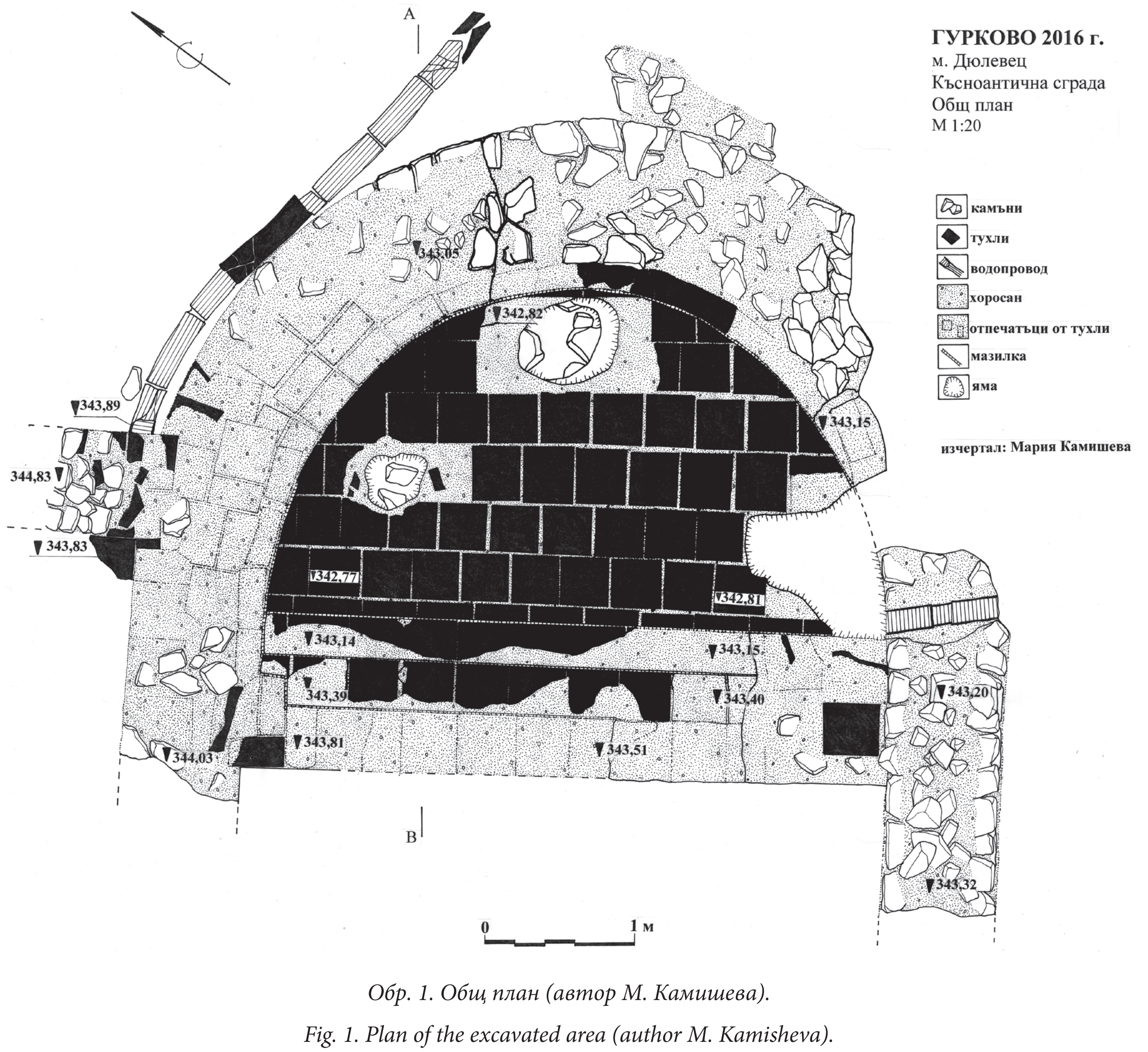

Обр. 1. Общ план (автор М. Камишева).

Fig. 1. Plan of the excavated area (author M. Kamisheva).

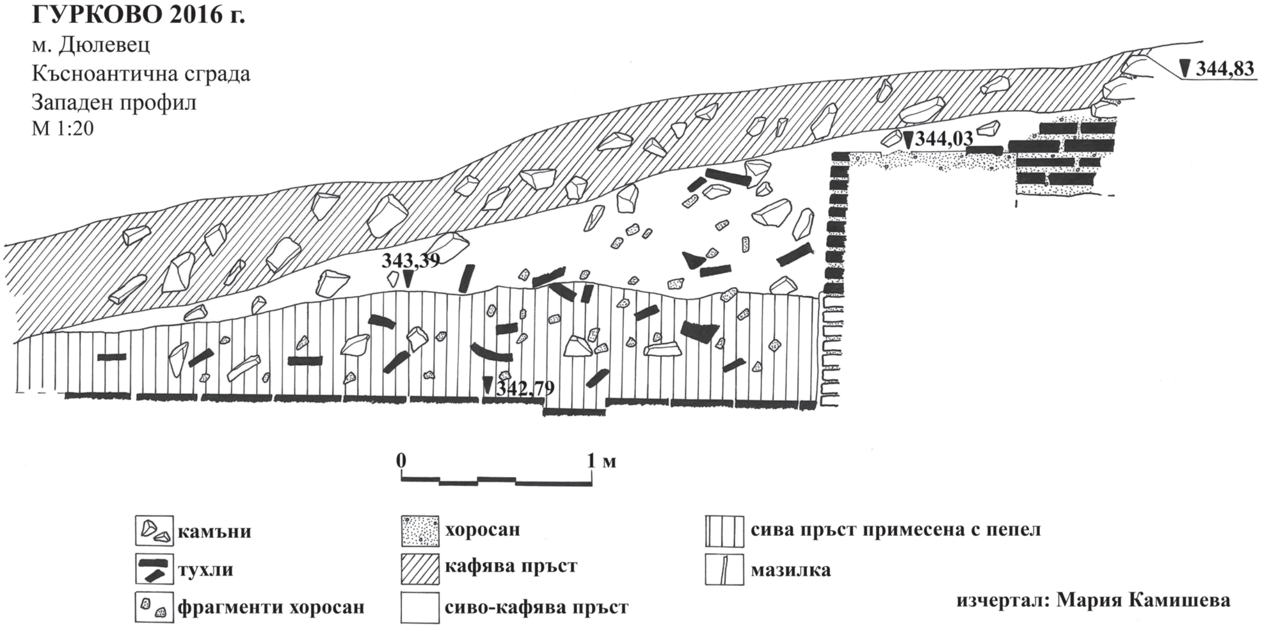

Обр. 2. Западен профил (автор М. Камишева).

Fig. 2. Western profile (author M. Kamisheva).

сан. Запазен е на височина 1,36 м в северната част, а в южната е разрушен. Подът на помещението е покрит с тухли, които на места също са разрушени. На 2,20 м от центъра на извивката на зида, в западна посока са оформени три стъпала с различна височина. Изградени са от тухли и също са измазани с розов хоросан. Върху второто стъпало е оформен отстъп, наподобяващ колона. Те са с посока север–юг и имат обща дължина 4,04 м (обр. 2).

Обр. 3. Общ изглед от север на проучените структури (снимка М. Камишева).

Fig. 3. General view of the explored structures from the north (photo M. Kamisheva).

Северно от описаното помещение е разкрит зид, който е конструктивно свързан с полукръглия. Той е с ширина 0,68 м и проследена дължина 0,88 м. Запазен е на нивото на съвременния терен, като до момента е разчистен на височина 1,10 м. Изграден е от ломени и речни камъни, споени с хоросан. През цялата му ширина е оформен отвор, който при западното лице е изграден от два имбрика, а от източната преминава в тръбопровод с глинени тръби. Водопроводът преминава край полукръглия зид и продължава в източна посока. Проследен е на дължина 3,42 м (обр. 3).

След направените проучвания с голяма сигурност може да се твърди, че става дума за басейн в една от конхите към баня. Според откритите монети на Лициний I (312 г.) и Константин II (317–320 г.) и керамичния материал, сградата би трябвало да е съществувала до периода на късната античност и по-точно IV–V в. Вероятно банята е част от по-голям комплекс, съществувал на това място, което със сигурност може да се установи след по-мащабно археологическо проучване.

ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS OF A LATE ANTIQUE BUILDING IN DYULEVETS LOCALITY NEAR THE TOWN OF GURKOVO

Mariya Kamisheva

The investigations of the site were prompted by looters' activities. The site is at 1.5–2 km to the east of the town of Gurkovo.

Enlarging the existing looters' ditch brought to light a semi-circular structure with east-west orientation. The thickness of the wall varies from 0.90 to 1.08 m. It is constructed of split and river stones bonded with mortar. The inner face is formed of bricks, plastered with pink mortar. The northern part is preserved up to 1.36 m, while the southern one is destroyed. The floor of the room is covered with square bricks, also disturbed at some places. At 2.20 m to the west of the centre of the curved wall, there are three steps of varying height. They are constructed of bricks and are also plastered with pink mortar. They are oriented north-south and have a combined length of 4.04 m (fig. 1).

To the north, there is another room, but only its eastern wall was uncovered. It is 0.68 m thick, built of split and river stones bound with mortar. An opening was shaped through the entire thickness of the wall, continuing to the east with a pipeline of clay pipes. It was traced to a length of 3.42 m.

The investigations indicate with great certainty that this was a basin in one of the apses of a bath (fig. 3). The coins of Licinius I (AD 312) and Constantine II (AD 317–320) suggest that the building existed up to the Late Antiquity, more precisely the 4th–5th c. AD.

№ 85. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНО СЕЛИЩЕ В М. ЮРТА, С. СТРОЙНО, ОБЩ. ЕЛХОВО

Стефан Бакърджиев, Мирослав Козарев

Обектът се намира в м. Юрта, на около 2 км североизточно от с. Стройно. Античното селище е разположено по три от меандрите на р. Дереорман, непосредствено на изток от съвременния язовир и обхваща площ от около 260 дка (Бакърджиев 2007; Бакърджиев 2008; Бакърджиев, Козарев 2015; Бакърджиев, Козарев 2016).

Редовните археологически проучвания се проведоха в рамките на пет работни дни през месец септември 2016 г. от екип на РИМ – Ямбол. Основната задача бе да се допроучи откритата през 2014 г. сграда с верижни помещения, изградена от ломени камъни със спойка от кал. За целта се заложиха две траншеи по протежението на северната и на южната стена на сградата. При проучването на помещение № 5 бе установено, че неговата източна стена се явява източна и за цялата проучвана сграда и продължава в посока север. Чрез залагането на трета траншея ориентирана С–Ю и с размери 8,50 х 3,0 м въпросният зид бе проследен в посока север до дължина 5,80 м, където прекъсва в стар иманярски изкоп. На същото разстояние бе засечена и част от зид с посока И–З и дължина 0,80 м. Новооткритият зид е перпендикулярен на източната страна на сградата и е идентичен по строителна техника, материали и ширина с останалите проучени зидове от сградата.

Разкриването на северното продължение на източния зид ни дава основание да предположим, че проучените в периода 2014–2016 г. пет помещения и пространството пред тях са част от южното крило на голяма сграда и прилежащия ѝ двор (обр. 1).

Проучванията показват, че от юг сградата е съставена от поне пет верижно разположени помещения, изградени от ломени камъни на калова спойка, с обща дължина 21,80 м на северната вътрешна страна и 17,50 м на южната страна. Цялата проучена източна стена на сградата е с дължина от 12,40 м.

Сред находките внимание заслужава запазена горна част на костена хурка, със сложна украса от база с квадратна форма и орнаментация от два врязани жлеба. Върху нея е стъпила фигурка на куче (обр. 2). Близък паралел на тази находка имаме от надгробна могила, намираща се на 4 км ЮЗ от селището в м. Юрта (Агре 2013).

Обр. 1. План на разкритите структури.

Fig. 1. Plan of the excavated structures.

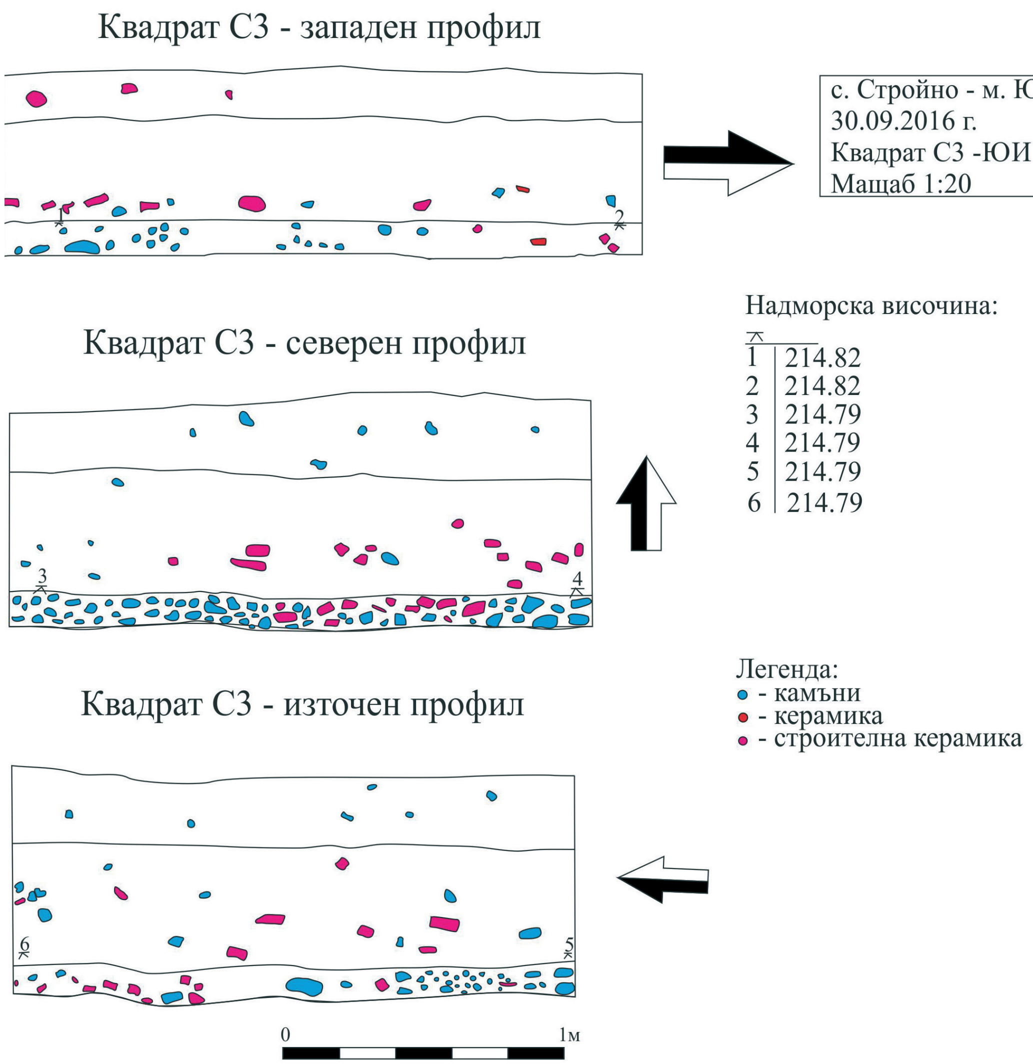

Обр. 3. Стратиграфски разрези в кв. С3.

Fig. 3. Cross-sections in square C3.

Обр. 2. Фрагмент от костена хурка.

Fig. 2. Fragment of a bone distaff.

Откритите монети на Септимий Север, Каракала и Транквилина, керамичният материал, както и другите находки от 2016 г., подкрепят направените в предходните години изводи за изграждането на проучваната сграда във втората половина на III в. сл. Хр. Тя е изградена върху заравнителен пласт от рушевини, наситен с материали от II и първата половина на III в. сл. Хр. (обр. 3).

Литература

Агре 2013: Д. Агре. Тракийска могила от Римската епоха в землището на с. Бояново, Елховска община. – В: Сборник в памет на акад. Д. П. Димитров. София, 2013, 378–390.

Бакърджиев 2007: Ст. Бакърджиев. Сондажни археологически проучвания в м. Юрта при с. Стройно,община Елхово, област Ямбол. – Археологически открития и разкопки през 2006 г. София, 2007, 238–241.

Бакърджиев 2008: Ст. Бакърджиев. Сондажни археологически проучвания в м. Юрта при с. Стройно, община Елхово. – Архе-

ологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 471–473.

Бакърджиев, Козарев 2015: Ст. Бакърджиев, М. Козарев. Спасителни археологически проучвания на антично селище в м. Юрта, с. Стройно, община Елхово. – Археологически открития и разкопки през 2014 г. София, 2015, 570–572.

Бакърджиев, Козарев 2016: Ст. Бакърджиев, М. Козарев. Редовни археологически проучвания на антично селище в м. Юрта, с. Стройно, общ. Елхово. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 633–635.

EXCAVATIONS AT THE ROMAN SETTLEMENT IN YURTA LOCALITY, VILLAGE STROYNO, MUNICIPALITY OF ELHOVO

Stefan Bakardzhiev, Miroslav Kozarev

The site covers an area of about 260 acres, and it is located at about 2 km northeast from the village, on the right bank of the river Dereorman, left tributary of Tundzha river.

In 2016, we continued to excavate the north and the south walls of a building orientated E–W. The explorations of the eastern room of the building (room No. 5) revealed that this is the east end of the southern row of premises, and a wall with N–S direction encloses the complex. This wall was traced at a length of 5.80 m to the north, and another small section of a wall with E–W orientation was found in the northern part of the trench. It seems reasonable to assume that these premises formed part of a bigger building with an inner yard, even though for the moment there is no sufficient evidence to reconstruct the plan of the complex.

№ 86. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ„СЕКТОР МУЗЕЙНА СГРАДА“ В ГРАНИЦИТЕ НА„КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ АКВЕ КАЛИДЕ – ТЕРМА“, БУРГАСКИ МИНЕРАЛНИ БАНИ, КВ. ВЕТРЕН, ГР. БУРГАС

Димчо Момчилов, Мирослав Класнаков, Явор Русев, Мария Вичева

Археологическите изследвания бяха осъществени в периода 6 юни–18 ноември 2016 г. Особеното е, че отреденият за музей терен е извън банския комплекс. Южната част на евентуалния музеен комплекс попада под съборената и отстранена през 2012 г. сграда на поликлиниката, чието изграждане е нанесло щети върху югозападния отсек на проучваното пространство.

Условно обектът се разделя на две – източен и западен сектор от оставеното ребро за стратиграфско наблюдение. Освен основната задача – проучване на пространството за музей, се пристъпи и към сондаж за разполагане на бъдещ трафопост във връзка с процедурата по преместването на сегашния трафопост от обсега на северните части на банския комплекс в терен извън предстоящите проучвания.

I. Обект „Музейно пространство“, Сектор запад.

1. Продължи разкриването в източна посока на засечения през 2012 г. мощен (крепостен) зид с дебелина от 2,50 м. Засега изцяло са проучени около 20 м, но частично е проследено неговото източно продължение и общо установената му дължина е около 45–50 м. Датирането му се отнася към VII или VIII в. и се свързва с предприети укрепителни дейности или при варварските нашествия, или с политиката на Константин VI и Ирина. Изграденият най-вероятно във втората половина на VIII в. крепостен зид засега е с все още неясни функции. Той, обаче, прерязва няколко стопански помещения, съществували между IV–VI в., унищожени след мощни пожари.

2. В кв. D 1–3; E 1–6; F1–6 са изцяло проучени останките от няколко стопански помещения. Структурите разкриват четири преправки на функционирането им между IV–VI в. Чрез плътни го-

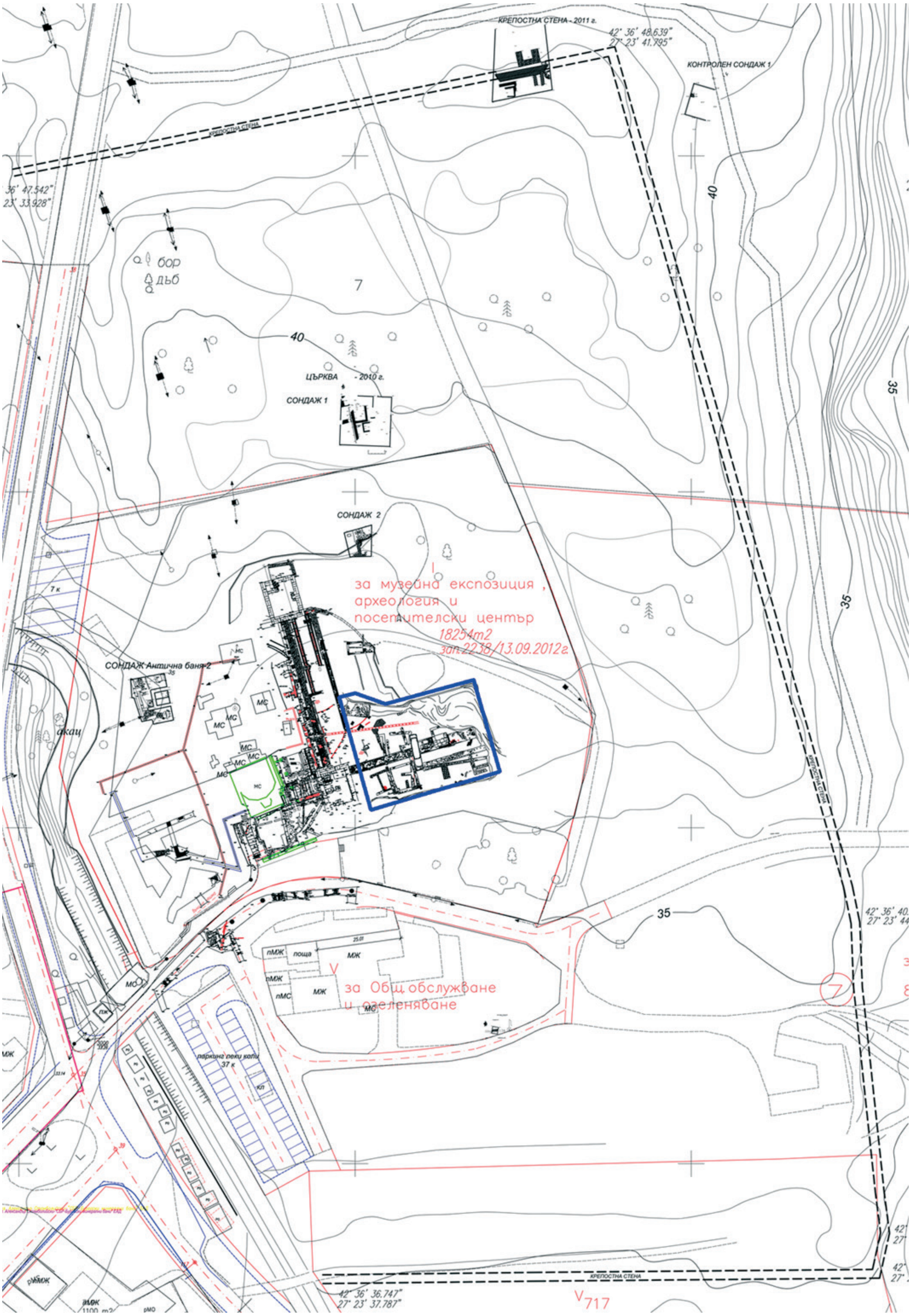

Обр. 1. Музейно пространство, проучена площ през 2015–2016 г.

Fig. 1. Museum plot, investigated area in 2015–2016.

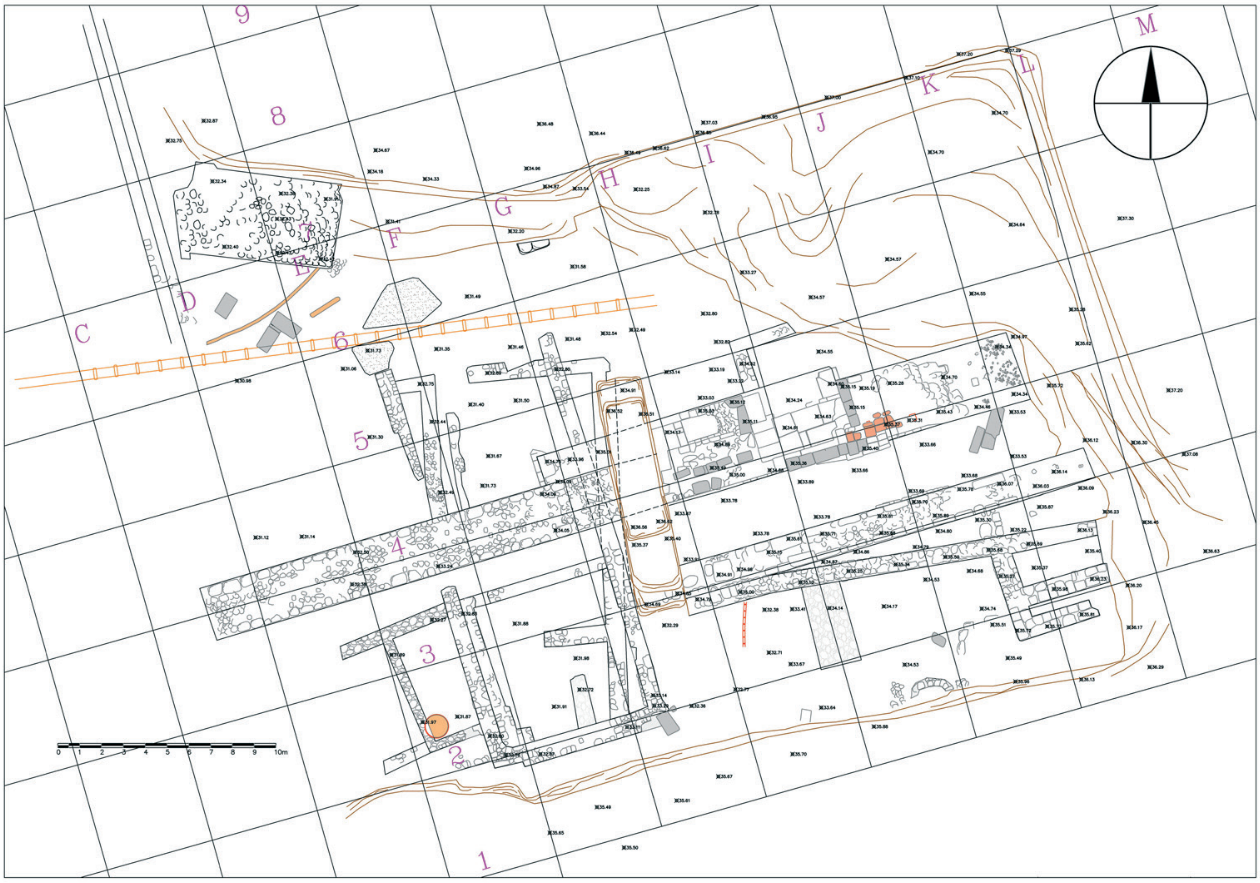

Обр. 2. Геодезически план на проучената площ през 2016 г.

Fig. 2. Geodetic plan of the investigated area in 2016.

рели слоеве са проследени два мощни масирани пожара, довели до изгарянето на големи покривни конструкции с обхват от около 80 кв. м. Някои от помещенията са складове за храна (открити са два долиума), но друга част са използвани за производствена дейност. Производственият характер на част от сградите се потвърждава чрез останките от пещ, както и от голямото количество желязна шлака (от непроучените изцяло квадрати G 1–2 и H 1–2).

Открити са няколко гроба, намиращи се в кв. F 5/ F 6/ G 6, датирани в IV в., които вероятно са източна и югоизточна част от открития през 2012 г. некропол. Стратиграфията и регистрираните находки (монети, керамика и отчасти запазени зидове) показват интензитет в два исторически периода – IV в. и VI в., съпътствани с последвали масирани пожари. Тази периодизация се свързва със засиленото присъствие на готи и извършеното от тях опожаряване на баните през IV в., както и с установяването на аварите в края на VI в. Последното заключение се подкрепя и от неотдавна открития надпис, свързан с военните действия на византийския военачалник Каст срещу аварите.

Наличието на немалкото стопански сгради в периода IV–VI в. източно от същинския бански комплекс с откритите складове и производствени помещения изцяло кореспондира с археологическите данни от проучването на западния сектор през есента на 2014 г. за приемен туристически център с кафене, където също бяха открити стопански помещения (включително и останки от две пещи) и желязна шлака. Общата датировка от VI в. по монети и керамика определя, че около баните са плътно разположени множество стопанско-производствени помещения, функционирали и обслужвали термалния комплекс. Обща е и горната граница на експлоатацията на тези помещения – и в западните, и в източните горната граница е VI в. Проучената дебелина на културния пласт до материково ниво е 7,60 м.

3. Започнатото ребро през 2015 г. за уточняването и прецизирането на стратиграфията на обекта с дебелина от 2 м бе окончателно оформено и изследвано. То точно илюстрира напластяванията между IV и VI в., както и сериозните промени, настъпили тук в XI и след XI в., и на този етап е първата изцяло разработена стратиграфия на обекта от 2008 г. насам.

Обр. 3. Стопански помещения (IV–VI в.), поглед от север.

Fig. 3. Farm premises (4th–6th c.), view from the north.

Сектор изток.

4. Започнатите, но недовършени проучвания допълват общата представа. В XI в. е извършено сериозно преправяне, регистрирано чрез монументална архитектура, чиито функции ще се установяват при следващите проучвания. Повърхностни структури от ВБЦ са установени и в югоизточния край на сектора.

Горните пластове в квадратите по линиите G, H, I, J, К и L показват съществени промени в и след XI в., чието разкриване все още не е завършено. В същото време за първи път от началото на археологическите проучвания в кв. J, К и L на повърхността директно се попада на материали от периода на ВБЦ. Там има и незасегнати чисти откъм археология участъци от ВБЦ, но също така и немалко перфорации от строителни интервенции от втората половина на XX в. Налично е голямо количество монети след XI в., сграфито керамика и няколко печата, повечето от които от XI в.

Северозападен край.

5. Установени са южна и източна страна на постамент (кв. D 7 и E 6–7), пред който са открити македонски монети от IV в. пр. Хр., както и фрагменти от мраморна статуетка. През 2009 г. над постамента бяха намерени фрагментирани колони и бази.

Сериозни разрушения в северната част на проучваната територия за музейно пространство са нанесени от канал с водопровод за снабдяването на Бургас с питейна вода през XX в. Голямо е количеството на откритите монети – над 600, между които преобладават ранновизантийските. Открити са и 8 византийски печата. От откриваната керамика доминираща е ранновизантийската и тази от XI–XII в. В сектор изток на проучваното пространство значително се увеличава сграфито керамиката.

II. Обект „Трафопост“.

В района около мястото, предвидено за нов трафопост, са извършвани редица строителни дейности. Извършеният сондаж има страни със следните външни размери: източна – 5,60 м; северна – 7,10 м; южна – 7,16 м. Дълбочина на сондажа – 2,20 м.

Открити са обработени и дялани камъни, определено количество строителна керамика (основно тухли) и ядки от хоросан. Ограничена керамика от смесени пластове – керамиката е късноантична (ранновизантийска) и от XI–XII в.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATION OF A SITE: "MUSEUM BUILDING SECTOR" WITHIN LIMITS OF "LATE ANTIQUE AND MIDDLE AGE FORTRESS *AQUAE CALIDAE – THERMA*", BOURGAS MINERAL SPA, BANEVO BOROUGH, BOURGAS

Dimcho Momchilov, Miroslav Klasnakov, Yavor Rusev, Maria Vicheva

The purpose of the archaeological excavations in 2016 was to clear the plot intended for construction of a museum building.

The following structures were documented:

A massive stone wall (2.50 m width) was excavated and its length is currently traced for ca. 45–50 m. Its construction is dated to the 7th or the 8th c. AD, and could be explained either with fortifying activities, with barbarian invasions, or with the politics of Constantine VI and Irene. The wall cuts through several farm premises which existed between the 4th and the 6th c. AD.

Husbandry and production premises in sq. D 1-2-3; E 1-2-3-4-5-6; F 1-2-3-4-5-6, which apparently have undergone four stages of reconstructions and repairs, and were destroyed by fire.

Excavated antique platform is dated to the 4th c. BC on the basis of Macedonian coins.

КУЛТОВИ ЕЗИЧЕСКИ И РАННОХРИСТИЯНСКИ КОМПЛЕКСИ

№ 87. ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧНА ЦЪРКВА В М. ГРАДИЩЕ, ЗАПАДНО ОТ ГРАД ВРАЦА

Нарцис Торбов, Александра Петрова

През 2015 г. бе осъществено проучване на зид 1 в кв. АБ V/1, кв. АБ IV/2, кв. АА IV/4, кв. АА IV/3, кв. АА IV/1, кв. АА III/2 и кв. АА III/1 (обр. 1). Той е с приблизителна дължина 20,40 м. Разкрита е неговата субструкция – едното лице. Изграден е от ломени камъни на хоросанова спойка. Извършеният сондаж в кв. АА IV/4 установи, че другото му лице не е добре оформено. Разкритата приблизителна широчина от 1,0 м предполага, че зидът е изпълнявал единствено функцията на преграда. Той е предпазвал изградените на юг от него структури от свличане на камъни и земна маса от склона, намиращ се на север. Предполагаемото датиране на изграждането на зида се определя от медна монета на Иван Александър (1331–1371) – българско имитативно монетосечене, Тип I. Вероятно изграждането е станало в края на XIV в.

През 2016 г. проучването бе реализирано в кв. ААIII/1 и кв. ААIII/2 южно от зид 1 с цел да бъдат проучени и документирани структури, разположени южно от зид 1 (обр. 2).

В кв. АА III/2 бе разкрито бъркало от варов разтвор. В него личат две вкопавания. Бъркалото има приблизителна дебелина от около 0,10–0,20 м. В състава му влиза вар и пясък, както и дребни камъни. То е разположено под субструкцията на зид 1, следователно не е свързано с неговото построяване. На този етап от проучването не може да се установи с изграждането на кои структури е свързано бъркалото.

В рамките на кв. АА III/1 бе разкрито подово ниво 2. По време на проучването през 2015 г. бе открит в рамките на същия квадрат средновековен зид – зид 2 и разположено под него подово ниво 1. Подово ниво 2 се състои от хоросан с дребни камъни, разположени в него. Под него се забелязва подложка от дребни камъни. Общата дебелина на нивото и подложката е около 0,20–0,25 м. Върху подовото ниво не личат следи от опожаряване и вкопавания. Не са запазени части от суперструкцията. Под подовото ниво не личат следи от монолитна субструкция. В рамките на същия квадрат се забе-

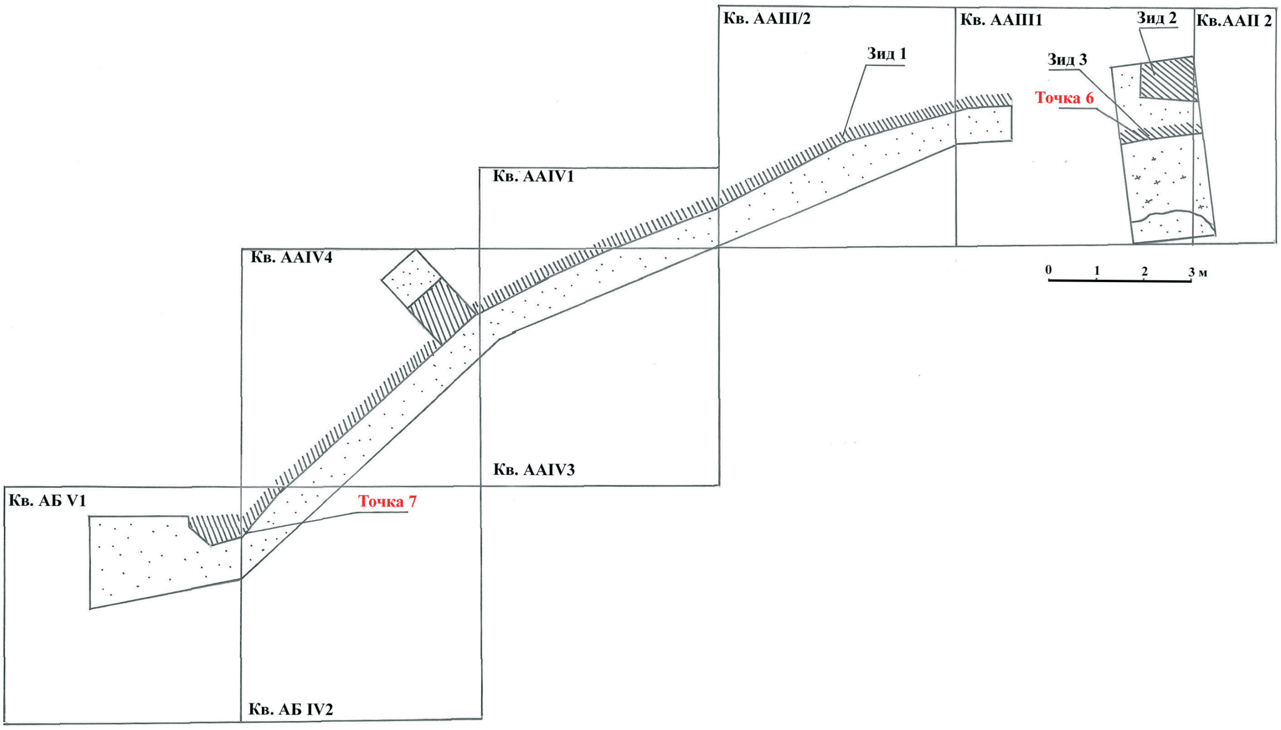

Обр. 1. Чертеж 1 от 2015 г.

Fig. 1. Drawing 1 from 2015.

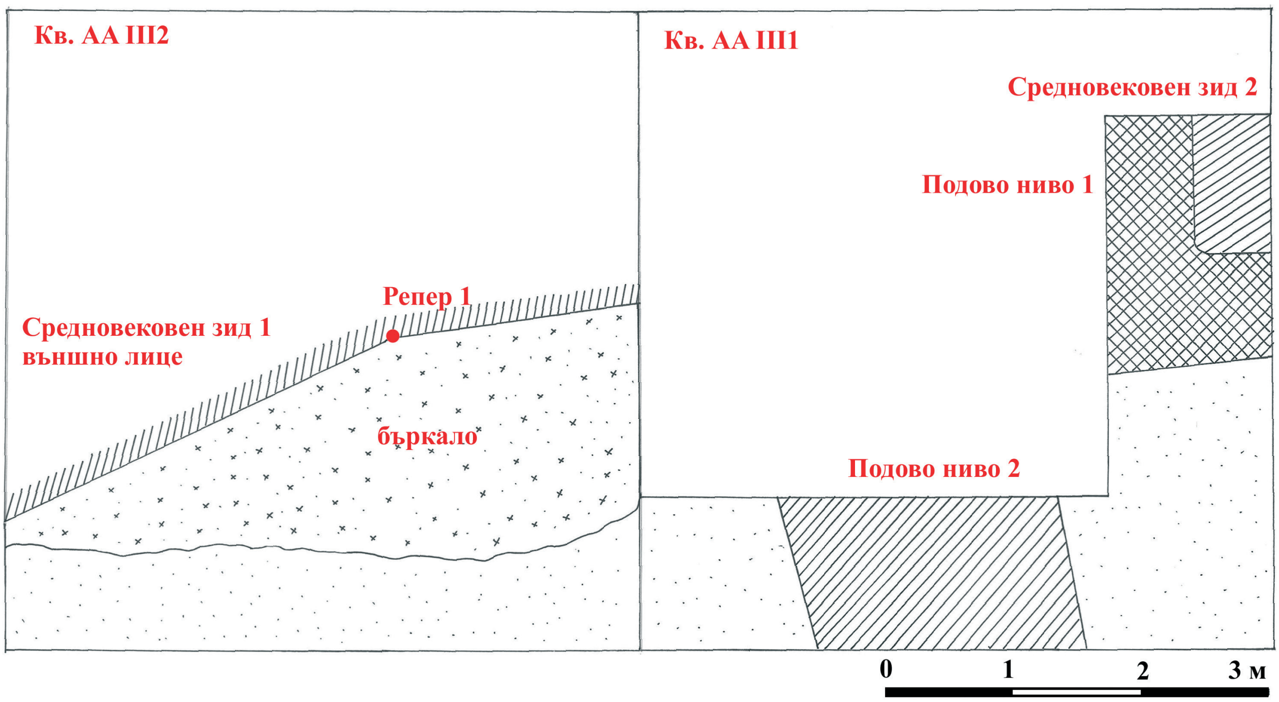

Обр. 2. Чертеж 1 от 2016 г.

Fig. 2. Drawing 1 from 2016.

лязват в профила слаби следи от изгоряла дървесина. Тя не е резултат от опожаряване. Не открихме археологически материали, които биха датирали подовото ниво. То вероятно е от сграда, съществувала през Българското средновековие.

EXCAVATION OF A LATE ANTIQUE CHURCH IN GRADISHTE LOCALITY, WEST OF VRATSA

Narcis Torbov, Alexandra Petrova

In 2015, the preserved substructure of wall 1 in squares АБ V/1; АБ IV/2; АА IV/4; АА IV/3; АА IV/1; АА III/2; АА III/1 was excavated. The length of the wall is 20.40 m and it is built of limestone with mortar. The remains of wall 2 were found in square АА IV/ 4, with only 1.00 m width, which indicates that the purpose of the wall was to prevent the erosion of the steep slope. The constructions are probably dated to the end of the 14th c. AD. In 2016, the excavations were carried out in square ААIII/1–ААIII/2, to the south of wall 1, in order to explore the structures that are built there. In square АА III/2 a place of mortar mixing was found, having an approximate thickness of 0.10-0.20 m. The mortar layer was situated beneath the substructure of wall 1; therefore, it was not related to its construction and apparently precedes it. In square ААIII/ 1 a floor level 2 was found, that is related to a medieval building from the 14th c. AD. The flooring consists of mortar and stone debris. Its thickness, including the stone layer beneath, is about 0.20-0.25 m. There are no traces of fire; no parts of superstructure are preserved, no massive substructure was found.

№ 88. РАЗКОПКИ НА РАННОХРИСТИЯНСКИЯ МАНАСТИР В М. ДЖАНАВАРА КРАЙ ВАРНА

Александър Минчев, Васил Тенекеджиев

През 2016 г. проучването на манастира в м. Джанавара продължи с по-нататъшното разчистване на верижната сграда Б, пристроена по-късно от юг към южния ограден зид на атриума на църквата (обр. 1 и 2). През 2014 г. беше изцяло разкрито нейното най-източното помещение (Б-1) и беше установено, че има още едно (Б-2) от запад (Минчев, Тенекджиев 2015).

Основните задачи през 2016 г. бяха:

1. Да се направи сондаж по протежение на южния зид на атриума, за да се установи докъде стига той и съответно – къде се намира западният край на атриума и евентуалния край на манастира в тази посока.

2. Да продължи разкриването на следващите помещения от сграда Б.

Резултати:

1. Южният зид на атриума беше проучен чрез сондаж. Той е с ширина 0,85 м и има запазена дължина 25,30 м. В западна посока зидът става все по-разрушен, като в най-крайната му отсечка е оцеляла само част от основата. Градежът е изпълнен качествено. Лицата са от сравнително добре обработени варовикови блокчета с разнообразни размери и с пълнеж помежду им от по-дребни ломени камъни. Спойката е бял хоросан. Основите стъпват директно върху варовиковия пласт под обекта и има оформен неравен цокъл, широк до 0,10 м. По южния зид на атриума не личат следи от поправки, освен пробиване и зазиждане на входове към съответните помещения от пристроената сграда Б.

Близо до западния край на зида (на 23,90 м от западната фасада на храма), от северната страна е запазен вътрешен ъгъл. В самия край на южния зид (след вътрешния ъгъл) личи извивка от кръгла каменна структура с вътрешен диаметър около 0,80 м. Нейната западна крайна част е напълно унищожена. Може би на това място е имало кладенец или контролна шахта за водопровод/ канал. Може да се предположи, че структурата попада на ъгъла на атриума (от външната страна), но малките размери на сондажа не позволяват това да се твърди със сигурност. Ако предположението се докаже, атриумът на църквата ще се окаже с приблизително квадратна форма (север–юг 28,30 м; изток–запад 24,74 м).

2. Сграда Б. Беше проучено изцяло помещение Б-2 и частично помещение Б-3 от верижната сграда. Подовете има са от отъпкана пръст и са неравни поради слягане на терена. Добавените към южния зид на атриума стени са дебели 0,77–0,80 м и са изградени от грубо обработени камъни, споени с кал. По тях има останки от бяла хоросанова мазилка с дебелина до 1 см. В помещение Б-3 са запазени повече фрагменти, като на места личат два пласта.

Помещение Б-2 е с размери север–юг 5,70 м, изток–запад 4,70 м, а тези на Б-3 са север–юг 5,70

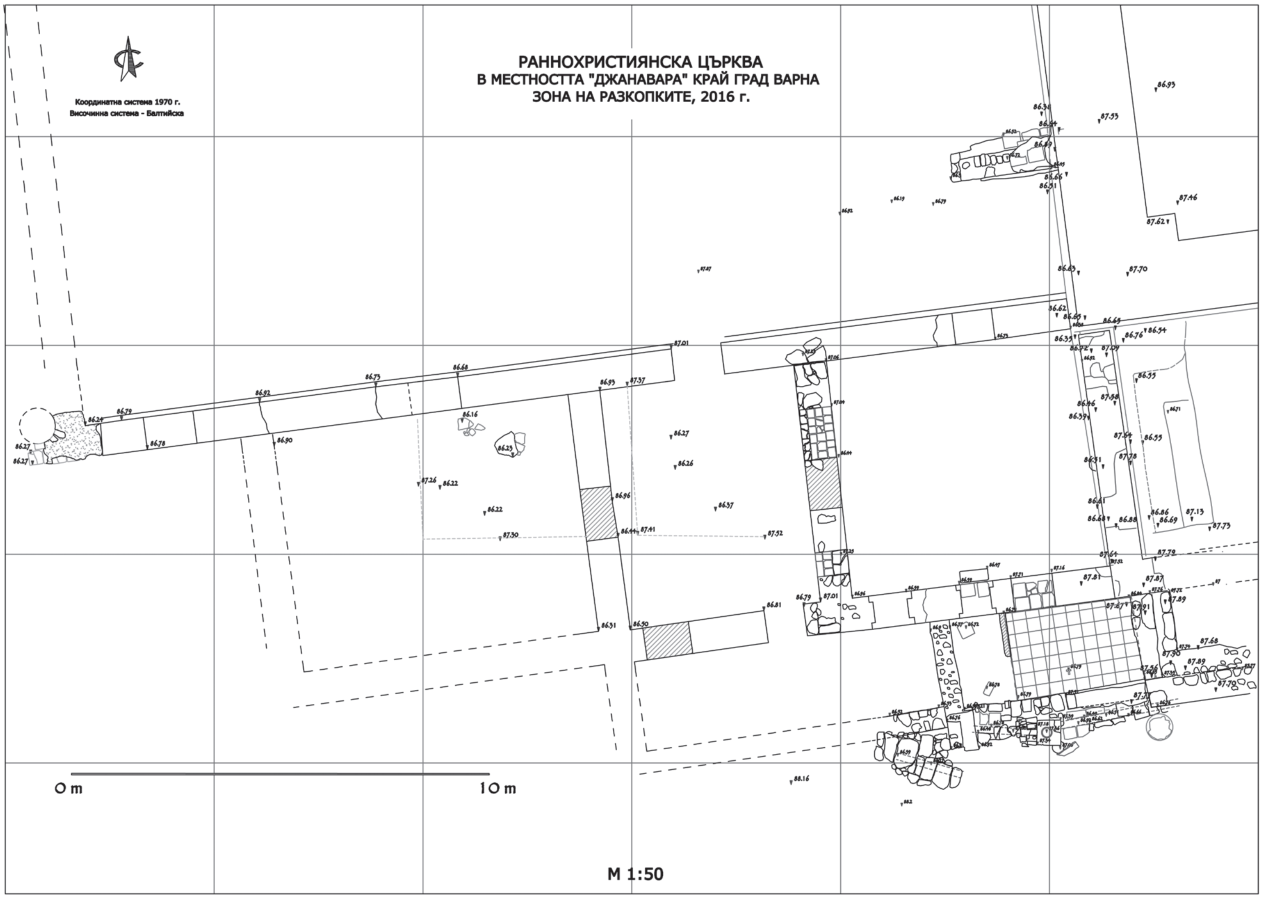

Обр. 1. План на работната зона на разкопките през 2016 г. (изготвил М. Вълчев).

Fig. 1. The excavated area in 2016 (M. Valchev).

Обр. 2. Помещение Б-2, общ изглед от юг (снимка Н. Димитров).

Fig. 2. Room Б-2, general view from south (photo N. Dimitrov).

м, изток–запад 7,14 м. В помещението има пет входа: на източната стена (към Б-1), зазиждан на два етапа: (1) ширина 2,39 м, (2) 1,24 м, (3) зазидан напълно; на западната стена (към Б-3): ширина 1,28 м, зазидан; на северната стена: ширина 1,22 м; на южната стена (изток): ширина 0,97 м; на южната стена (запад): ширина 1,11 м, зазидан. В помещение Б-3 беше открит още един вход, освен този към Б-2. Намира се на северната стена. Ширината му не може да се установи. Прагът е висок над 0,30 м.

Засега не може да каже дали съществува помещение Б-4, но това е твърде вероятно. В северната стена на предполагаемото помещение има останки от зазидан вход с ширина 1,03 м.

Стратиграфията в новоразкритите помещения е идентична с тази в помещение Б-1. Най-горе има насип от разкопките на Х. Шкорпил (обр. 3.1). Под нея се открива тъмнокафяв хумусен пласт – повърхностното ниво от времето на първите разкопки (обр. 3.2). В горния му край се намират отделни метални предмети от края на XIX и първите десетилетия на XX в. На определено ниво в хумуса има тънък слой от натрошени тухли и керемиди. Предполагаме, че долният хумусен пласт

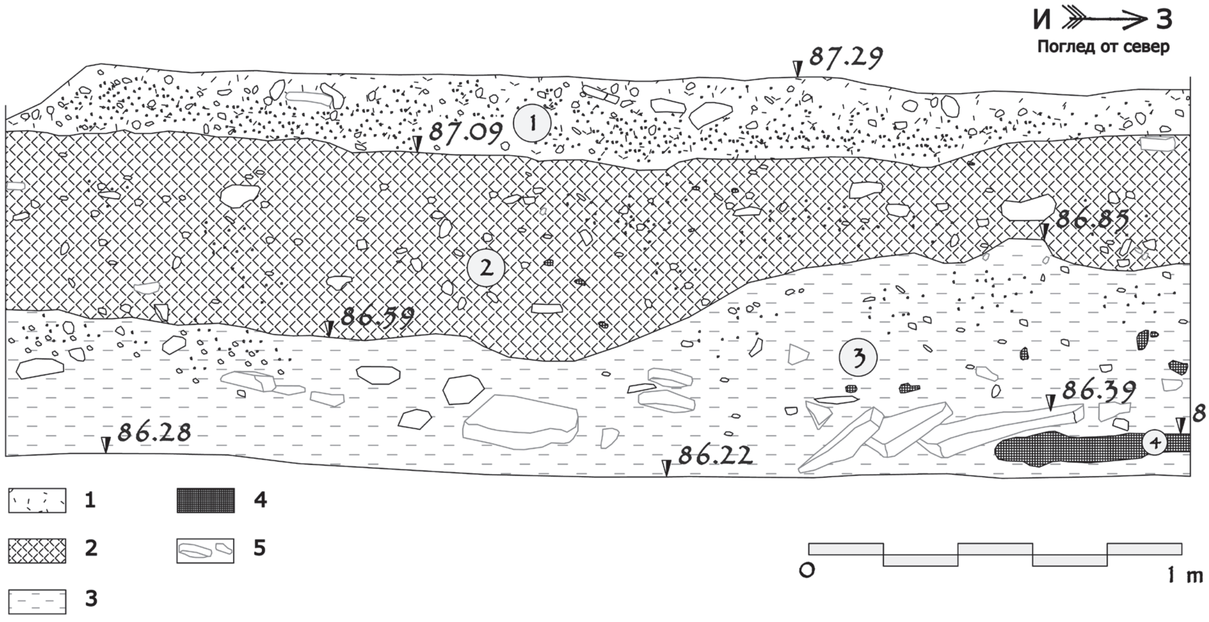

Обр. 3. Стратиграфия в помещение Б-3 (изготвил М. Вълчев).

Fig. 3. Stratigraphic layers in room Б-3 (M. Valchev).

се е натрупал още в Средновековието и Османската епоха. Тънкият пласт от натрошена строителна керамика може би бележи повърхностното ниво към момента, когато част от каменната зидария на манастира е била ограбена. Под долния хумус започва дебел пласт от рушевини (обр. 3.3) с голямо количество ломени и грубо обработени камъни и натрошени керемиди и тухли, който продължава до пода (обр. 3.4).

Пластът с рушевини е леко разбъркан, защото се е оформил при неравномерното срутване на сградата. На места е нарушен и при разграбването на зидарията. Подобно на стратиграфията в Б-1 и тук се вижда, че по-горе преобладават керемидите, а под тях има много тухли, част от които цели. По тях няма хоросан, тоест те не са от зидария, а от подовата настилка на рухналия горен етаж на сградата. Между керемидите и тухлите има много въглени и железни гвоздеи. На пода, под тухлите, има останки от паднали овъглени греди от покрива. Подовото ниво на помещенията в сградата се определя ясно по почти стерилната пръст отдолу и фрагментите от мазилка и въглени върху нея.

В помещенията е намерена много малко безлична керамика от V–VI в., а сред дребните находки по-интересни са три железни ключа и един стилус от помещение Б-2. Монетите са 13, бронзови, с малък номинал и датират от IV в. до управлението на Юстиниан I (527–565). Те увеличават количествено нумизматичната колекция, събрана от обекта, но не променят досегашните наблюдения за неговата хронология, установена при предишните разкопки: втората половина/края на V–началото на VII в.

Литература

Минчев, Тенекджиев 2015: А. Минчев, В. Тенекеджиев. Разкопки на раннохристиянския манастир в м. Джанавара край Варна. – Археологически разкопки и проучвания през 2014 г., София, 2015, 278–281.

EXCAVATION OF THE EARLY CHRISTIAN MONASTERY IN THE DJANAVARA LOCALITY NEAR VARNA

Alexander Minchev, Vassil Tenekedjiev

In 2016 the excavation was concentrated on Building Б, which adjoins from outside the south wall of the church *atrium* (figs. 1, 2). The main tasks were: 1. to track the entire length of the south wall in order to find the SW corner end of the *atrium*; 2. to investigate more premises of Building Б.

The wall of the *atrium* has a preserved length of 25.30 m, and a partly destroyed circular structure (inner dm 0.80

m) resembling a well, was found at its west end. There, the possible inner corner of the *atrium* was discovered, located at 23.90 m from the west facade of the church.

In 2016 were unearthed the space of room Б-2 (5.70 x 4.70 m) and partially room Б-3 (5.70 x 7.14 m). Room Б-2 has five entrances. Room Б-3 has an entrance at the north wall too, apart from the door to Б-2. Some of these doors have been found closed in later periods.

The stratigraphy of layers in the newly investigated rooms in Building Б is the same as in Б-1. From up the levels are as follows: debris left after the excavation of the site in the early 20th c. (fig. 3.1); surface humus of that time (fig. 3.2); a layer containing various ruins, which goes down to the floor level. The original levels of the gradual collapse of the building can be identified: roof tiles, plaster, charcoals and iron nails, while underneath there are flooring bricks from the collapsed second floor. At the bottom, on the original floor of the rooms there are only charcoals, charcoaled beams and nails (fig. 3.3).

№ 89. РАННОХРИСТИЯНСКА БАЗИЛИКА ПРИ СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА „ВЪЗНЕСЕНИЕ ГОСПОДНЕ“, С. ЧЕРВЕН БРЕГ, ОБЩИНА ДУПНИЦА

Светла Петрова, Анелия Геренска

Проучването се извърши в северната част на терена[1], западно и северно от средновековната църква „Възнесение Господне“ и на изток, пред нейната апсида; сондаж 5 (обр. 1). В сондажа се разкри гроб № 1 (пореден № 4). Гробът е инхумация в грижливо издълбана в червената скала яма с двускатно покритие от цели тегули. Скелетът е с ориентация запад–изток. Ръцете са изпънати, дланите кръстосани върху таза. Гробни дарове в ямата не бяха открити. Спазена е традицията за поставяне на Харонов обол (монета от средата на IV в.), хвърлена върху двускатния покрив. Пак върху керемидите беше поставена с дъното нагоре счупена предварилено долна половина на сив съд.

Проучена е северната стена на базиликата, паднала цялостно при земетръс в края на VI в. с посока на юг. Целта бе да се проследи дължината на северната стена на базиликата и да се направи дренаж от север и от изтокна църквата, за да се спасят стенописите от капилярната влага. Дренажът бе направен от северната страна на църквата, както и пред нейната апсида, като подпочвените води бяха отведени на юг. Дренажът е на дълбочина 2,70 м от съвременния терен, от които 0,60 м са в стерилния скалист терен.

Раннохристиянската базилика е построена от ломени камъни и тухли споени с бял хоросан, в техника *opus mixtum* (обр. 2). Каменните пояси са с височина 1,20 м. Редуват се от тухлени пояси (3–4 реда) с височина 0,40 м. Външните стени са измазани, а вътрешните – украсени със стенописи. Откриха се „погребани“ стенописни фрагменти в три различни стила, които показват строителните периоди: един на базиликата и два на средновековната църква. На 0,40 м от съвременния терен се установи тънък пласт от пясъчна посипка и изграждането на плочник около църквата.

Средновековната църква, еднокорабна и едноапсидна, е построена в средния кораб на раннохристиянската базилика. Нейният план е променен във времето след XVI в.[2], като в центъра на дългите страни са построени, от север и от юг, конхи-певници. Тогава църквата е претърпяла ремонт, в план и стенопис. Установени са съществуващи в момента два стенописни слоя, макар и много разрушени. В основата на южната конха през 2014 г. се установиха три преработки на дъгата на конхата, видими в субструкция и в долната част на суперструкцията. Църквата има необичайно голяма за нейните размери апсида, широка 1,63 м и дълбока 1,68 м, като формата ѝ е по-близка до подковообразната. Църквата няма основи. „Основите“ лягат върху големи гранитни квадри, разкрити на терена, част

[1] Обектът е регистриран от екип с ръководител С. Петрова на 18.11.2012 г. РК за АИС АКБ с №10002320. Информацията за обекта е актуализирана на 01.03.2017 г. в АИС-АКБ от С. Петрова. Разрешение за редовно археологическо проучване № 77/26.04.2016 г. Проучената площ е над 250 кв.м. Достигнатата дълбочина е 1 м от съвременния терен, на места до 3 м. Финансиране – Община Дупница.

[2] През 1909 г. свещеник Хр.Тошев, учител в Дупница, преписва надписа над входната врата, от който е видно, че в 1595г. е бил направен ремонт (вж. А.Меджидиев. Дупница и бележити дупничани през епохата на Възраждането. Дупница 1940, 15).

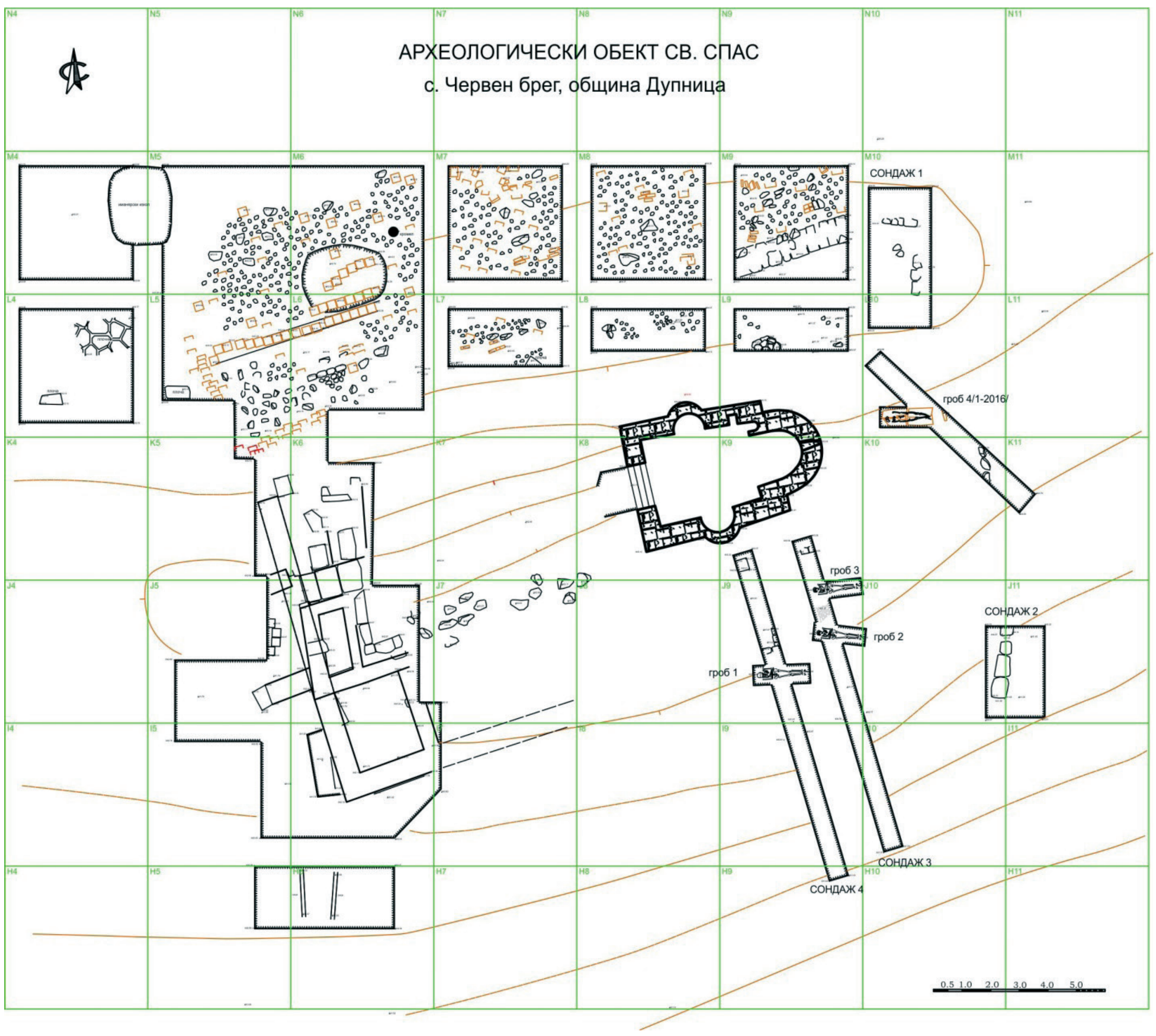

Обр. 1. План на проученото пространство на базиликата през 2014 и 2016 г.

Fig. 1. Plan of the excavated area of the basilica in 2014 and 2016.

от стилобата на колонадата на раннохристиянската базилика, направо върху стерила (обр. 3). Това е наложило при строежа на църквата от юг и от север да се натрупа огромно количество пръст, която да укрепи северната и южната стени. Градежът на стените е направен от извадените от базиликата камъни, тухли и керемиди. След гранитните блокове-основи, има тухли и керемиди. После строителите попадат на още два гранитни блока, които са поставили от двете страни на входа, върху не особено устойчивата стена, изградена във височина от 1 м. Останалият градеж във височина е от ломени камъни и римски тухли, споени с бял хоросан. Сводът е изцяло каменен, покрит с тикли. Вдясно от входа е останал гранитен постамент, завършващ като база за колона, също от раннохристиянската базилика. Гранитен блок, поставен върху невисока платформа, изградена от римски тухли, споени с хидрофобен хоросан, представлява основата на олтарната маса, изнесена много пред апсидата. Подовото ниво на църквата е нивото на „основите“. Вътрешността на църквата е била изписана. От стенописите са оцелели фрагменти на южната, източната стена и апсидата; над входа – няколко букви от ктиторския надпис. На южната стена, вдясно от конхата, са изписани в цял ръст Св. Св. Константин и Елена, след конхата – Св. Никола и архидякон Стефан с кадилница и мощехранителница в ръце. На източната стена вдясно – светец в кула, вероятно Симеон Стълпик.

Средновековната църква и раннохристиянската базилика бележат живота в различните етапи от съществуването на селището. Археологическите данни от този сезон ни показаха, че след края на VI в., когато базиликата е тотално разрушена и унищожена, селището е било напуснато за около

Обр. 2. Падналата от земетръс северна страна, страница.

Fig. 2. The northern side of the building, collapsed due to an earthquake.

Обр. 3. Гранитни блокове – „основи" на църквата.

Fig. 3. Granite blocks – "foundations" of the modern church.

два века. Едва след присъединяванто на тези земи към българската държава през IX–началото на X в. населението започва да се завръща, като изгражда молитвения си дом върху останките на раннохристиянската базилика. По този начи се създава уникалният комплекс от раннохристиянска базилика и средновековна църква.

Откритите находки са стенописи, раннохристиянски и средновековни; части от стъклени кандила, оловно кюлче, и др. Керамиката показва преобладаването на римската луксозна червенолакова – вносна и местна, луксозна сива македонска и керамика местно производство, амфори. Относителният дял на местното керамично производство е предимно от гърнета със сфероидна форма и хоризонтално разположени дръжки с кръгло сечение. Откриха се бронзова и железни токи за колани, една от тях средновековна, от времето на Първото българско царство, както и малко фрагменти от средновековна керамика. От монетите преобладават тези от IV в. – император Константин Велики и неговите синове, император Теодосий. Открити са монети и от втората половина на III в.

EARLY CHRISTIAN BASILICA AT THE MEDIEVAL CHURCH "ASCENSION DAY", VILLAGE OF CHERVEN BREG, DUPNITSA MUNICIPALITY

Svetla Petrova, Aneliya Gerenska

The research was conducted in the northern part of the terrain, west and north from the medieval church, built in the middle nave of the basilica. The destructions of the northern wall of the basilica were found, collapsed due to an earthquake in the end of the 6th century. Building periods of the site were established, with construction of the medieval church dated at the end of the 12th c. Big granite blocks from the stylobate of the early Christian basilica were re-used as foundations of the later church. Ceramics, glass and coins were found above the fallen wall. They are date from the end of the 3th to the end of the 4th c. AD. After the earthquake the place was abandoned for a few centuries but then the occupation resumed.

№ 90. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА РАННОХРИСТИЯНСКА БАЗИЛИКА В М. РАЗКОПАНИЦА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. СТАРОСЕЛ, ОБЩИНА ХИСАРЯ

Иван Христов, Илия Киров

Археологическите проучвания бяха проведени от 15 август до 8 септември 2016 г. с ръководител доц. д-р Иван Христов, зам.-ръководител Илия Киров и консултант гл. ас. д-р Даниела Стоянова. Повод за спасителните разкопки бе активизиране на иманярските изкопи в пределите на късноантичен обект регистриран в АКБ през 2012 г. с картон №10000515.

Местността Разкопаница е разположена северозападно от с. Старосел и на 500 м югозападно от тракийския храм „Хоризонт" в южната периферия на голямо антично селище. Представлява равнинна местност със северно изложение в близост до коритото на Старата река. В непосредствена близост до обекта е регистрирана тракийска надгробна могила.

Проучванията протекоха върху 16 квадрата от стандартна план-квадратна мрежа, като в 12 от тях културните напластявания достигаха в дълбочина от 0,10 до 0,20 м, поради подравняването на терена с верижна машина. Въпреки пораженията от стопанска и иманярска дейност, обектът бе цялостно проучен и датиран. Разкрита бе раннохристиянска базилика с дължина 25,85 м, широчина в основната част 12,60 м и максимална площ 330 кв. м. Базиликата е трикорабна, едноапсидна, с нартекс и ориентация североизток–югозапад. Разчленяването на трите кораба е получено посредством две редици каменни бази задържани колони. Каменните бази са изградени от гранит. По някои от тях се откриват монтажни отвори. Вероятно блоковете са пренесени от някое близко подмогилно съоръжение от предримската епоха. Централният кораб е широк 5,50 м, а страничните са с широчина 2 м. Разстоянието между отделните бази е 1,80 м.

От югозапад до наоса на църквата е разположен нартекс с широчина 5,50 м и дължина 12,60 м. Нартексът притежава вход с широчина 1 м от северозапад към съседно помещение и втори вход от югозапад с широчина 1,60 м. Централният вход към наоса на църквата е с широчина 1,60 м. Притворът притежава втори тесен вход с широчина 1 м, от който се е влизало към тесния югоизточен кораб. Всички помещения на храма имат тухлен под. Използвани са тухли с размери 30 х 30, 31 х 31 и 32 х 32 см при дебелина 3 см. Всички стени на църквата, с изключене при апсидата, са с дебелина 0,60 м. Изградени са от ломени камъни с калова спойка. От вътрешна страна

Обр. 1. Снимка от дрон на разкритата базилика.

Fig. 1. Aerial photo of the excavated basilica.

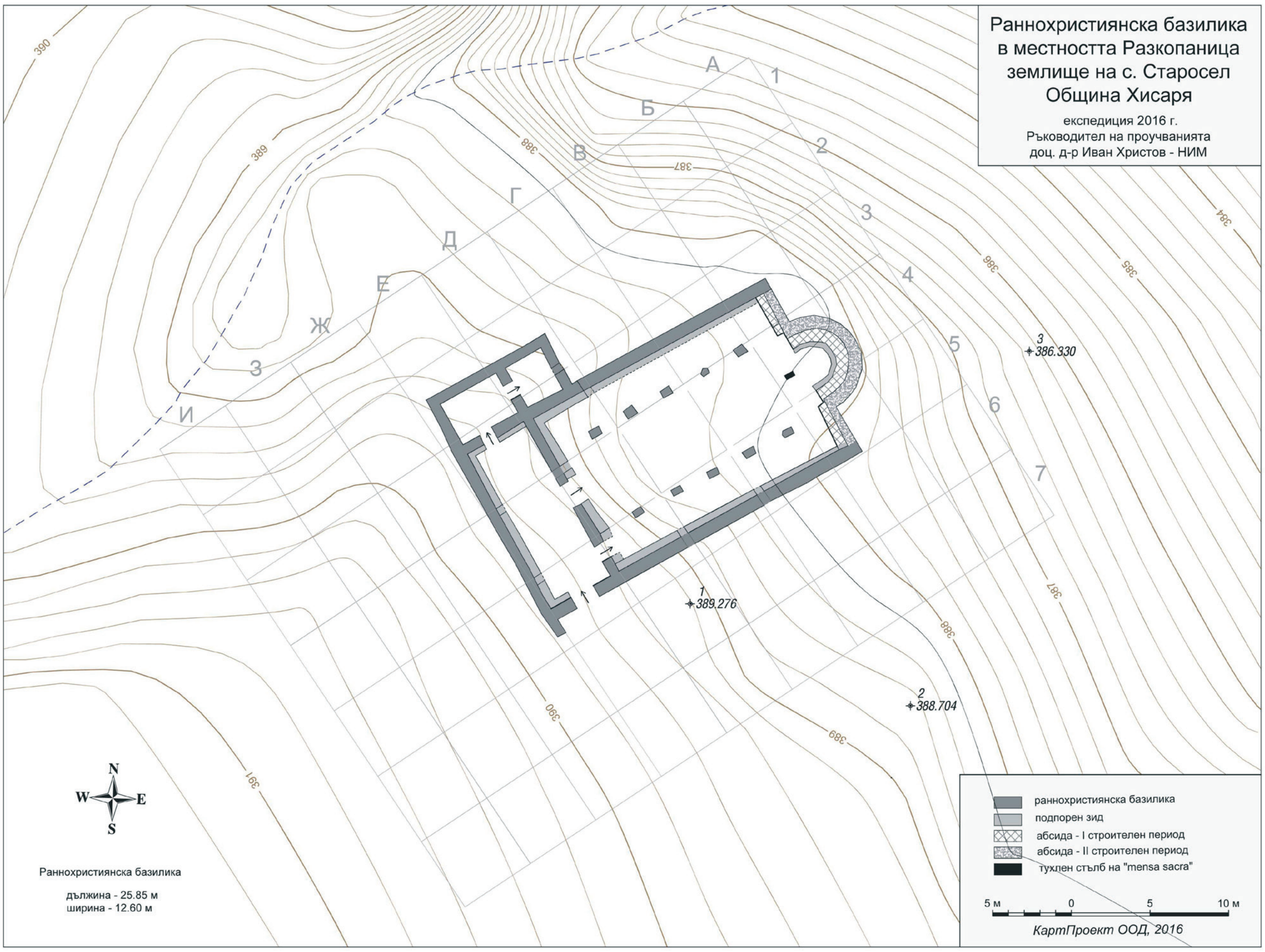

Обр. 2. План на храма.

Fig. 2. Plan of the basilica.

на зидовете следва нисък укрепващ банкет с широчина също 0,60 м запазен на височина 0,40 м.

При апсидата има два периода на застрояване. Първият период е свързан с изграждането на зид с широчина 0,60 м на калова спойка. В един по-късен етап, с цел подсилване зидовете на храма, апсидата и страничните зидове към нея са доизградени от добре оформени камъни, споени обилно с хоросан. Това конструктивно решение е било продиктувано от необходимостта да се подсили основата на цялата подстройка в най-уязвимата си част от натиска на околния терен, при който храмът е бил построен под наклон. На височина 1 м от основата е започвала смесена зидария чрез използването на четири реда квадратни тухли с фуга от 2 см. Суперструкцията на постройката варира от 0,10 до 0,70 м в крайния югозападен край. Субструкцията на хоросановия зид в района на апсидата е 0,80 м, а суперструкцията 0,40 м. Апсидата е широка 2,40 м и дълбока 2 м. На 2,50 от най-издадената част на апсидата в квадрат Б4 бяха открити следи от силно разбит стълб на олтарната маса. Той е бил изграден от тухли, обилно измазани с вар. Стълбът е с размери 0,60 х 0,30 м. Останките са открити на 0,20 м под подовото ниво в района на апсидата.

До северозападния зид на храма е изградено малко правоъгълно двуделно помещение с размери 9,0 х 4,30 м, конструктивно свързано към основния зид. Проученият храм е притежавал масивна покривна кунструция, състояща се от дървена част и стотици керемиди (плоски и извити капаци) рухнали при опожаряването на сградата. Покривът е затрупал датиращ материал основно в притвора (кв. Е4 и Е5). Това са фрагменти от късноантична керамика, бронзов нумус от края на V в., три фолиса от VI в. и каменен купел. Установи се, че в пространството около купела се наблюдава висока концентрация на въглени. В този участък се разкриха четири фрагментирани пирона. Това позволява да се предположи, че купелът е стоял на дървена поставка. Най-късната бронзова монета се датира за година XII от управлението на император Юстиниан I (538–539 г.).

Проученият храм от ранновизантийския период се явява втори цялостно разкопан от късно-

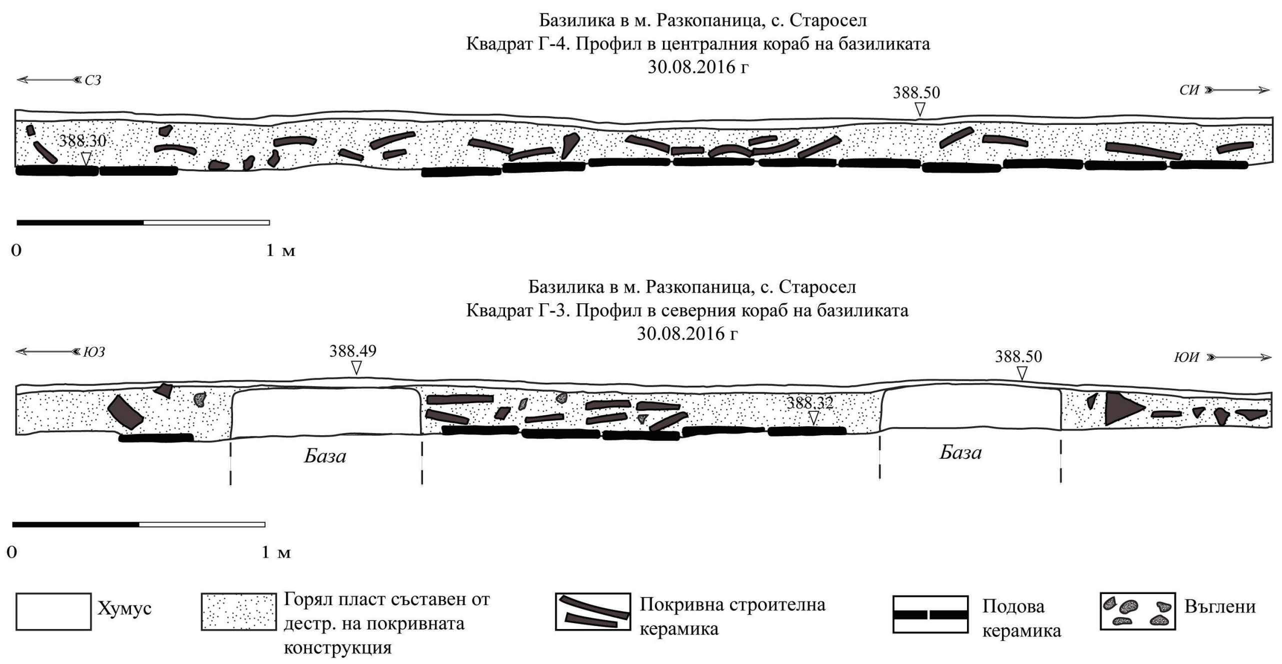

Обр. 3. Профили във вътрешността на базиликата.

Fig. 3. Profiles inside the basilica.

античния период землището на с. Старосел и шести локализиран за землищата на селата Старосел, Мътеница и Красново (Христов 2012, 131–180; Христов 2014, 247–268).

Литература

Христов 2012: Ив. Христов. Поселищна система по южните склонове на Същинска Средна гора – землища на селата Кръстевич, Красново, Старосел, Мътеница и Елешница-Кози грамади. Проучване на одриска владетелска резиденция и светилища в Средна гора VIII–I в. пр. Хр. Том II, София 2012,131–180.

Христов 2014: Ив. Христов. Светилище на Зевс и Хера на връх Кози грамади в Средна гора. София 2014.

Христов 2017: Ив. Христов Раннохристиянска базилика в м. Разкопаница, землище на с. Старосел, Община Хисаря. – Известия на Националния исторически музей, 29, 2017, 64–80.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF AN EARLY CHRISTIAN BASILICA IN RAZKOPANITZA LOCALITY, NEAR THE VILLAGE OF STAROSEL, MUNICIPALITY OF HISAR

Ivan Hristov, Ilia Kirov

An early Christian basilica in Razkopanitza locality was thoroughly excavated and dated, despite damages caused by modern levelling of the terrain and looting. The basilica is 25.85 m long, 12.60 m wide, and it has an area of 330 m^2. The building consists of a central nave and two aisles, an apse and *narthex*, and it is northeast-southwest orientated. All rooms of the church have brick floors. All of the walls, except for that of the apse, are 60 cm thick. The masonry is of mud-bonded broken stones. The inner side of the walls is reinforced by a low embankment, also 60 cm wide and preserved to a height of 40 cm.

The apse and its adjoining walls are built of well-shaped stones bonded with plenty of mortar. Mixed masonry of four rows of square bricks and 2 cm laying joints started at a height of 1 m from the foundations. A small rectangular room with two spaces is attached to the north-western wall of the church, and constructively connected with the main wall. The building had massive roofing with a wooden construction and tile (flat and curved) covering. The tiles were found collapsed in the building because of fire. Beneath the remains of the roof, mostly in the *narthex* we found the datable material which allowed us to define the time of use of the religious building– the 5th–6th c. AD.

№ 91. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ЦЪРКВИЩЕТО“, С. ДРАГОЙНОВО, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ

Иво Топалилов, Николай Бояджиев

Археологическите проучвания през 2016 г. се съсредоточиха в южната част на северния овал, в който е разположена раннохристиянската базилика, обект на проучване от 2010 г. насетне. Проучването тази година имаше две основни цели: 1) пълното разкриване на базиликата от южна страна и оттук – уточняване на особеностите на входа ѝ през разкритото проходно помещение, с разположени от двете страни каменни пейки; 2) как базиликата се отнася към самия овал. В съответствие с тези задачи, разкопките се проведоха в рамките на три квадрата – кв. Г4, Д2 и Д3, като последният е частично проучван през 2013 г. (Топалилов и др. 2014, 385–388) (обр. 1).

В рамките на кв. Г4 се проучи южният ограден зид на базиликата, която с това се разкри почти изцяло. При проучването се попадна на заравнения скален масив, на места е запазена древната повърхност, върху която се е срутил покривът на сградата и част от суперструкцията на зида. В нея се откриха, наред с фрагментите от бяла хоросанова мазилка, покривала зида от външна страна и две фрагментирани мраморни оброчни плочки на Тракийския конник и на Хера, като на последната е запазен и част от посветителния надпис: НРА. По този начин, разкритите до момента фрагментирани и цели мраморни оброчни плочки достига 12 броя. Мраморът продължава да бъде все така шуплест, като плочите са покрити почти изцяло с налепи.

При проучването в рамките на кв. Д3 стана ясно, че входът на базилика от юг е бил изцяло демонтиран. Демотирана е била и цялата южна стена, свързано вероятно с разширяване на помещението в

Обр. 1. План на раннохристиянската базилика и новоразкритите сектори.

Fig. 1. General plan of the Early Christian basilica and the newly excavated areas.

Обр. 2. Кв. Д2 – западен профил.

Fig. 2. Area D2 – western section.

Обр. 3. Кв. Д2 – южната стена на северния овал – изглед от юг.

Fig. 3. Area D2 – south wall of the northern oval structure – view from south.

южна посока до разположения в близост обработен скален къс. Последното е станало чрез надстрояване на западната стена на проходното помещение с нов градеж, който извива дъгообразно в северозападна посока, извън рамките на помещението. Стената е констатирана при по-ранни проучвания – вж. CN 3328 от 2013 г., изградена в *opus emplectum* с външно лице от големи необработени камъни и пълнеж от чакъл и фрагменти строителна керамика на калова спойка, подобен на градежа на овала. Прави впечатление, че скалният масив е бил заравнен единствено в сектора, където евентуално се е издигала южната стена с входа.

Проучването в рамките на кв. Д2 позволи, освен да се разкрие сектор от южната стена на северния овал, но и да се направят стратиграфски наблюдения, касаещи съотношението между християнската базилика и северния овал, въпреки по-късните интервенции в средата–третата четвърт на XX в. За разлика от други сектори в южна, източна и северна, но не и в западна посока, тук скалният масив не е бил така добре заравнен. По време на археологическите разкопки се разкри една не добре изявена, но и значително нарушена, глинобитна повърхност (обр. 2). Разкритите находки, освен характерните железни скоби, са една монета от V в. и фрагмент от бронзова обеца със синьо стъклено манисто. Тя се отнася към времето на базиликата.

Археологическите проучвания показаха, че нивото и пластът с деструкции на църквата са били прорязани при изграждането на северния овал, част от чиято южна стена разкрихме. Тя е изградена в *opus emplectum*, с варираща дебелина между 0,90–1,0 м, изградена от малки и средни по размер, необработени камъни, някои от които – скални късове, изпълнена с чакъл и фрагменти от строителна керамика на калова спойка. От южна, тоест външна за овала страна, стената е двойна, като разширението е между 0,30–0,50 м. То е направено от малки по размер, необработени камъни, споени на калова спойка (обр. 3). Субструкцията на стената достига до скалния масив, като в супреструкция е продължавала в паянтов градеж, както можем да съдим от откритите фрагменти.

При проучванията в този квадрат се разкри сравнително голямо количество, в сравнение с другите сектори извън рамките на базиликата, фрагменти от керамика.[1] Преобладава местната керамика, изработена на колело от силно песъчлива глина, изпечена до розовобежово, бежово и кафяво. Срещат се и единични фрагменти от съдове, изпечени до сивочерно. Повърхността на керамичните фрагменти е измита. Цели съдове и профили не са възстановени. Разграничени са следните форми: гърнета, капаци, питоси и стомни.

[1] Керамиката е обработена от Цветелина Славкова.

Наред с местната керамика са открити и малко на брой фрагменти от фина керамика, чийто произход най-вероятно е от Филипопол. Разграничени са следните форми: сферични стомни с фуниевидно отворено устие с една вертикална дръжка, кани тип I по Кузманов и малки сферични чашки с отворено навън устие с равно дъно върху ниско столче, тип II по Кузманов. Преобладават съдовете в червената гама, само един фрагмент от кана има сив цвят. Керамиката се датира през втората половина на IV–V век.

Заложихме сондаж в северната част на нартекса, с който целяхме да проследим културните напластявания в дълбочина до заравнения скален масив. Пластът е аморфен, с дебелина до 0,15 м, като в траншеята, прокопана за зида CN 1306, тоест разделителния между нартекса и наоса, открихме монета, която е изтрита, но може да се отнесе към края на IV–началото на V в., предлагаща *terminus post quem* за изграждането на базиликата.

Литература

Топалилов и др. 2014: Топалилов, И., Колева, М., Станев, К. Археологически разкопки на обект Църквището в землището на с. Драгойново, община Първомай. – Археологически открития и разкопки през 2013 г. София, 2014, 385–388.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION AT "TSARKVISHTE" SITE NEAR THE VILLAGE OF DRAGOINOVO, PARVOMAI REGION

Ivo Topalilov, Nikolay Boyadzhiev

The archaeological campaign was focused on the southern part of the early Christian basilica, and was also aimed to establish the chronological sequence of the basilica and the oval structure within which the basilica is situated. In 2016, two more fragmented marble plaques of Hera and Thracian Horseman were found, the former with partially preserved inscription. In this way, the votive plaques discovered so far at the site are 12 in total. A bronze coin was found in the trench for the wall which divides the naos and narthex. The coin is dated to the late 4th – beginning of the 5th c. and it provides *terminus post quem* of the construction of the basilica.

The excavations revealed that the construction the oval structure has cut through the layer of basilica's destructions. No preserved level has been discovered as the layers here were disturbed in the mid-20th c. A relatively small quantity of pottery has been found outside the basilica, the local pottery prevails, and it is dated to the second half of the 4th–5th c. AD.

НЕКРОПОЛИ

№ 92. КЪСНОАНТИЧЕН НЕКРОПОЛ ДО КРЕПОСТТА ЗАЛДАПА

Боян Иванов, Никола Русев, Върбин Върбанов, Добри Добрев

Местоположение. Некрополът е разположен върху възвишение, отстоящо на 400 м западно от късноантичната крепост Залдапа (обр. 1). Попада на територията на пасище и акациева горичка. Северната му част е сериозно засегната от иманярска дейност. От запад минава суходолие, което засега е единствената сигурна граница на некропола. На 150 м източно/североизточно личат многобройни иманярски изкопи, край които се забелязват необработени камъни, строителна и битова керамика. Те са останките от селище, явяващо се вероятно квартал на Залдапа.

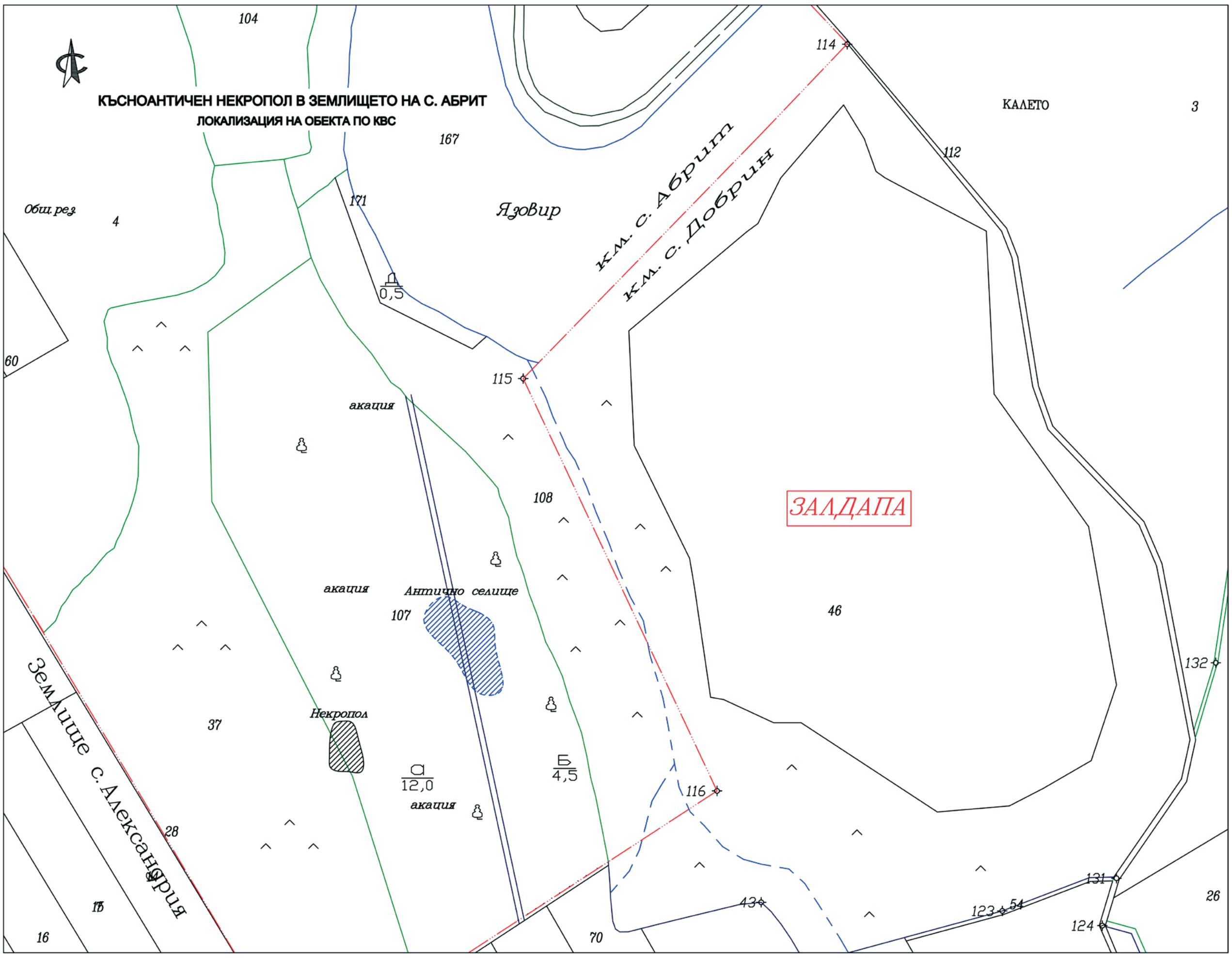

Обр. 1. Местоположение на археологическия обект.

Fig. 1. Location of the archaeological site.

Предварителни наблюдения и други сведения. Засаждането на акациевата горичка е извършено през 1996 г., като теренът предварително е дълбоко изоран. Няма данни за засегнати гробове, но в района на неукрепеното селище е открито „много голямо гърне", вероятно питос. Некрополът е открит от иманяри, чиято изкопна дейност засяга площ под 1 дка. Не е ясно количество на унищожените гробове, но вероятно само малка част от обекта е била увредена.

Топография и стратиграфия на некропола. През 2016 г. са проучени около 100 кв. м. Теренът е с ясно изразена денивелация от изток на запад, като в изследвания сектор се равнява на 1,42 м, от кота +174,84 м до кота +173,42 м. Разкопките са съсредоточени в западната периферия на горския масив, в близост до линията на суходолието. В стратиграфско отношение се наблюдава следната картина: повърхностният пласт представлява хумус с тъмносив цвят и дебелина около 0,20–0,35 м, под него следва льос, съдържащ високо количество глинесто вещество и дребни камъчета, с дебелина около 0,60–0,70 м, а най-долният пласт е от чист льос с жълто-бял цвят. Именно в него са вкопани и повечето гробни съоръжения (обр. 2).

Гробни съоръжения. Регистрирани са 11 гробни съоръжения, от които 9 са проучени напълно (обр. 3). Въпреки неголемия им брой, се отличават три отделни типа.

1. Най-многобройни (6 бр.) са гробовете с вертикална шахта (входна яма) и разположена в една линия с нея гробна камера (катакомба) (обр. 3.3, 5-9). Ориентирани са в посока запад–изток, с отклонение на югозапад. Всички съоръжения са вкопани в льоса на дълбочина до 3 м от съвременната повърхност. Шахтите имат четириъгълно надлъжно сечение, като дължината им варира от 1,02 до 2,20 м, а широчината от 0,43 до 0,80 м. В късата западна стена е оформен вход, осигуряващ достъп към гробната камера. Най-вероятно той е бил затварян с откритите в непосредствена близост цели тегули и плочести камъни. Гробните камери (катакомбите) имат издължена овална форма, ориентирани са в

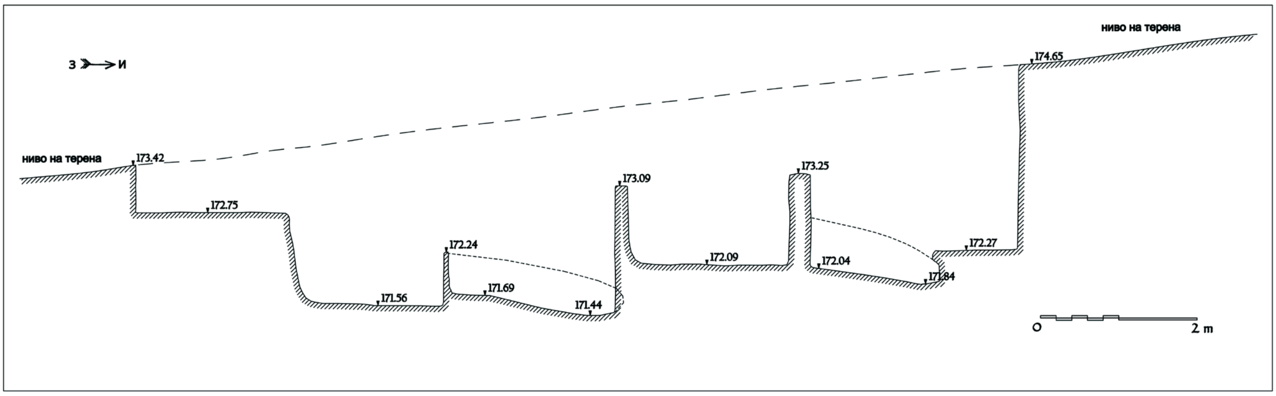

Обр. 2. Стратиграфия на проучената площ.

Fig. 2. Stratigraphy of the excavated area.

една ос с шахтите и винаги са от изток. Издълбани са изцяло в льоса, наподобявайки тунел, съобразен с големината на тялото. Ориентацията на погребаните в тях е запад–изток (азимут 240–270°).

2. Гробове с ниши (обр. 3.4). Открит е само един пример, който се състои от входна яма и ниша, ориентирани запад–изток по надлъжната си ос. В дългата северна стена на входната яма е издълбана ниша, затворена с пет тегули. В така оформеното пространство е погребана жена с глава на запад (азимут 248°).

3. Плитки гробове (обр. 3.1–2). В два случая гробната яма е овална, на дълбочина около метър от съвременния терен. Единият индивид е погребан с ориентация изток–запад (азимут 94°), а другият запад–изток (азимут 258°). При втория гроб ръцете на покойника са били вързани.

Гробен инвентар. Почти всички гробове са ограбени в миналото, за което свидетелстват отваряните гробни камери и откритите кости, които не са в анатомичен порядък. Причина за това е гробният инвентар, който вероятно е бил богат. От него са запазени единични предмети, железни токи и фрагменти от костени гребени. Най-голям интерес представляват няколко метални детайли от колан, регистрирани при костите на краката в гроб № 8. Незасегнат е останал гробът с ниша, в който са открити стъклени мъниста и две обеци, изработени от тънка тел.

В повърхностния пласт на проучваната площ са намерени пет монети от IV в. и немногобройни керамични фрагменти, които не могат да се свържат с конкретна структура.

Погребални ритуали. Повсеместно е практикувано трупополагане по гръб, в изпънато положение. Някой от погребаните вероятно са били поръсени с охра, като това особено важи за ограбените от иманярите гробове, където се забелязваха червени буци пръст. Налице са ритуали по „обезвреждане“ на мъртвия. Най-вероятно, ориентацията на погребаните в посока запад–изток не е свързана категорично с християнската религия.

Датировка. Късноримските монети нямат пряко отношение към времето на съществуване на некропола. Като хронологически индикатори са използвани само вещи от затворените комплекси. Откритите в гроб № 8 елементи от колан (арковидна рамка от тока, две Т-образни и една кръгла апликация) се датират от средата на VI до началото на VII в. В рамките на V–VII в. е и датировката на обеците от медна тел, намерени в гроба с ниша (№ 4).

Предварителни изводи. Некрополът е принадлежал на варварско население свързано с разположен непосредствено до Залдапа квартал или със стан от времето или след обсадата на крепостта от аварите.

През късната античност и Великото преселение на народите погребване в катакомби е характерно за аланите и родствените им племена, но планът на съоръженията в района на Залдапа се различава, както по своята източна ориентация, така и по разположението на камерата в една линия с правоъгълната шахта. Такива гробни съоръжения са характерни за ранноаварския период 2, когато по течението на р. Тиса в днешна Унгария, се появяват некрополите от групата Сегвар-Оромдюльо. За техния ранен вариант са характерни идентични гробни съоръжения, а връзката между некропола край Залдапа и тези от Карпатския басейн е изключително вероятна.

КЪСНОАНТИЧЕН НЕКРОПОЛ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. АБРИТ

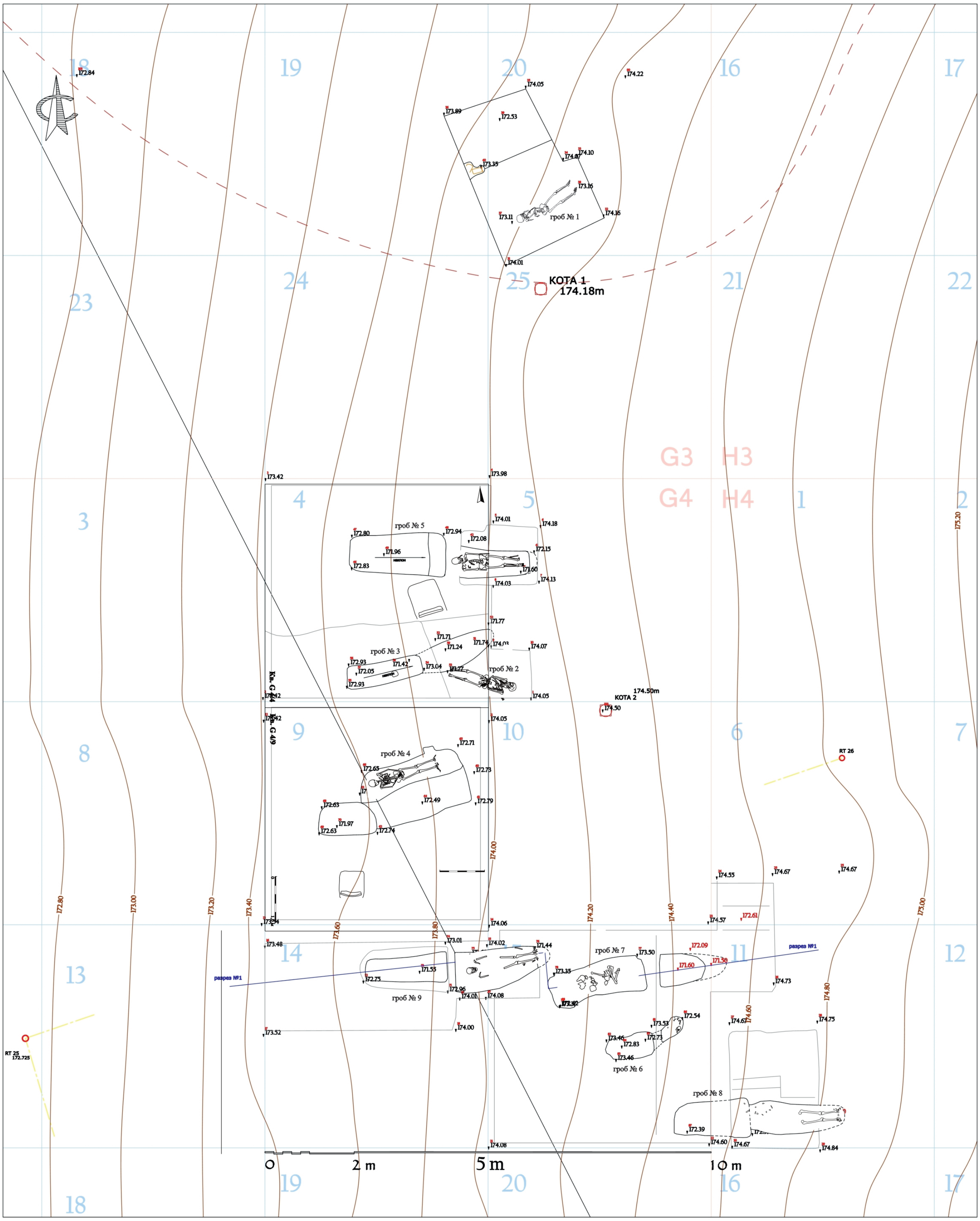

Обр. 3. Общ план на проучената площ.

Fig. 3. General plan of the excavated area.

Бъдещите проучвания на некропола и неукрепеното селище ще допринесат за уточняване хронологията на комплекса. Те са важни и за изследване на демографските процеси в края на ранновизантийския период в днешна Добруджа и в централните области на първия аварски каганат.

A LATE ANTIQUE NECROPOLIS NEAR THE FORTRESS OF *ZALDAPA*

Boyan Ivanov, Nikola Rusev, Varbin Varbanov, Dobri Dobrev

The necropolis is situated on a height, about 400 meters to the west of *Zaldapa* (fig. 1). In 2016 an area of about 100 m^2 has been archaeologically investigated. The terrain is sloped from east to west. During the excavations three layers are registered from top to bottom: humus, loess mixed with clay and small limestone pebbles and pure sandy loess (fig. 2).

The number of documented grave installations is 11, but only 9 of them are entirely researched (fig. 3). Six sepulchral complexes consist of an entrance pit and grave chamber (catacomb) located in one axis and orientated west-east. One example is presented by niche grave, where the niche is closed by five *tegulae*. Finally, two shallow graves are unearthed whose pits have uncertain shape and size.

Most of the catacombs are robbed in the past and the human bones are not in anatomical order. The grave goods consist of belt buckles and appliques, glass beads, earrings and bone comb dated in the middle of 6th – the beginning of 7th c.

The necropolis belongs to barbarian population from the group of Alans.

№ 93. АНТИЧНА ГРОБНИЦА КРАЙ С. ВЕЛИКОВО, ОБЩИНА ГЕНЕРАЛ ТОШЕВО, ОБЛАСТ ДОБРИЧ

Боян Иванов, Добри Добрев, Олга Пелевина

Село Великово се намира във вътрешността на Добруджа. Разположено е в близост до стръмния бряг на суходолието, оттичащо се в лимана на Мангалия. Селото е своеобразен център на група от поне четири могилни некропола датирани в римско време. Проучвания в два от тях са извършвани от различни специалисти от музея в Добрич. През април 2016 г., по време на дълбока оран, върху една от могилите на некропол № 1 е частично засегната и пробита покривната конструкция на каменна гробница. След оглед на мястото екип от РИМ – Добрич извърши аварийни спасителни разкопки. Гробницата се оказа ограбена през съвремеността, като ситуацията в нея е напълно компрометирана. При проучване на съоръжението (обр. 1) беше установено наличието на поне две погребения: 1) трупополагане – част от костите бяха открити изхвърлени до дупката в южния край на свода; 2) трупоизгаряне – пепел и горели костици бяха открити в камерата, до дългия западен зид, непосредствено срещу входа на гробницата. Те са били изсипани върху тънък слой пръст. От гробния инвентар са частично запазени и възстановени камбановиден съд от светла глина с петна от червена ангоба, датиран в края на II–началото на III в. и две изработени на ръка лампи със същата датировка. Напълно неясно е разположението на гроба и гробния инвентар в камерата, но наличието на ниша в стената и два подиума, подсказват за сложен ритуал. Двете погребения едва ли са едновременни. При проучването на западната стена и входа на гробницата бе установено вторично вкопаване (обр. 2) и затрупване на входа с големи камъни. До него бе открита монета на император Константин I (280–337 г.). Най-вероятно в гробницата е било проникнато още през античния период с цел извършване на вторично погребение с трупополагане. Такъв случай е засвидетелстван в цистова гробница със същата датировка в разположения недалеч некропол № 2, като вторичното погребение е датирано с идентичен фолис на Константин I (Торбатов 2000, 38).

Проучена и документирана беше и конструкцията на съоръжението. То попада в източната периферия на могилата. Изградено е от плътно подредени средноголеми, ломени камъни. Те са с плочеста форма, градежът е от типа на сухата зидария. Ориентацията е в посока север–юг. Съоръжението е с правоъгълни основи с външни размери 3,94 х 1,86 и вътрешни 2,52 х 1,56 м. Още от основата си,

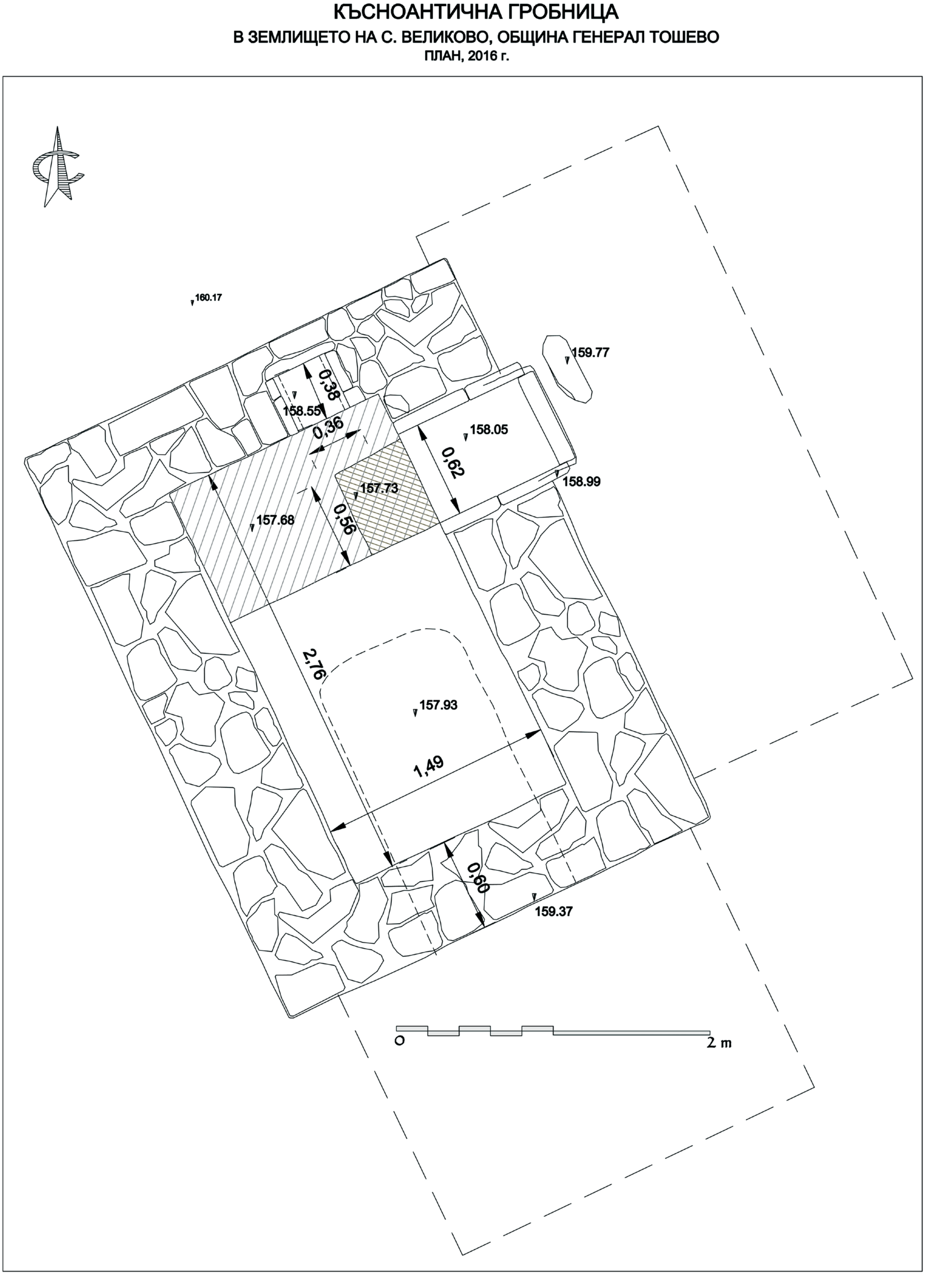

Обр. 1. План на гробницата.

Fig. 1. Plan of the tomb.

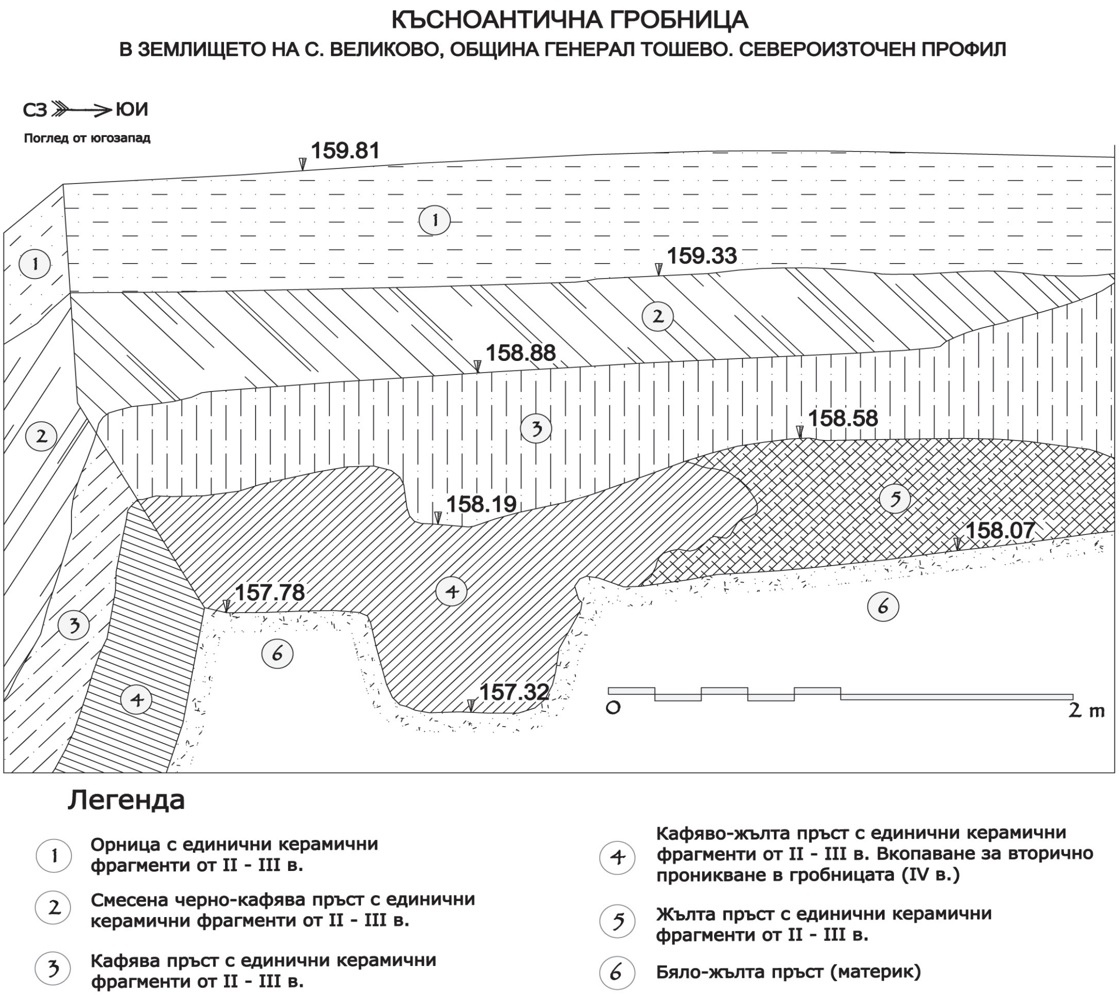

Обр. 2. Сондаж II, западен профил пред входа на гробницата.

Fig. 2. Trench No. 2, western profile, in front of the tomb entrance.

дългите стени на гробницата се извиват навътре, оформяйки на височина 2 м арковиден свод. Отвътре гробницата е замазана с вар. От това покритие са запазени неголеми площи. В северния край на западната стена е оформен квадратен вход с размери 0,62 м и дълбочина 0,58 м. Входът е изграден при строежа на източната стена. Късите стени на гробницата са прави, като в северната е оформена квадратна ниша с размери 0,36 м и дълбочина 0,38 м. Пред вътрешния вход е издигнато ниско стъпало с височина 0,10 м и размери 0,56 х 0,50 м, като до източната стена е оформен по-нисък с 5 см участък. От него до късата южна стена е оформен висок 0,30 м подиум. Подът е замазан с вар. Отвън формата на стените е същата. Покривът е равен. Входът е разположен от изток. Той е с квадратна форма, със страни 0,62 м и дължина 1 м. Оформен е в стената, без дромос. От външната страна е затворен с каменен капак.

Изграждането на гробницата определяме по най-ранните открити там материали в края на II–първата половина на III в. По форма и датировка съоръжението напомня на каменната гробница от разположеното недалеко с. Кардам. Гробницата е синхронна като изграждане на цистовите съоръжения от другите некрополи в района (Торбатов 2000, 32–44). Вероятно те са оставени от различни социални категории на една и съща група провинциално римско население с варварски произход.

Литература

Торбатов 2000: С. Торбатов. Нови открития в могилните некрополи край село Великово, Добричко. – Сборник Добруджа, 17–18, 2000.

ANCIENT TOMB NEAR VELIKOVO VILLAGE, GENERAL TOSHEVO MUNICIPALITY, DOBRICH REGION

Boyan Ivanov, Dobri Dobrev, Olga Pelevina

The tomb was found during deep plugging, apparently recently robbed. It was excavated by a team of the Dobrich Museum. Remains of two graves were found (fig. 1) – one cremation and one inhumation. Two ceramic vessels were found and they date cremation back to the end of 2nd–first half of 3rd c. AD. The inhumation is chronologically later since a coin of Constantine I is associated with it.

The orientation of the tomb is N–S, the entrance is on its eastern side. The building has a rectangular plan (fig. 2), and it was vaulted, built in dry masonry of local limestone. The tomb is contemporary to the cist constructions of the cemeteries in the area.

№ 94. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В УПИ IX-426, УПИ X-422 (ИДЕНТИФИКАТОР 10135.1506.426), КВ. 103, ПО ПЛАНА НА 7-МИ М.Р., УЛ. „ЛЮДОВИК ЗАМЕНХОФ“, № 24, ВАРНА

Игор Лазаренко, Мария Манолова-Войкова

Парцелът, в който беше проведено спасителното археологическо проучване е в югозападната част на ААР „Одесос–Варна“. През IV–V в. там е бил един от некрополите на Одесос. В непосредствена близост е минавало трасето на градската крепостна стена от IV–VII в.

В двор на къща от XX в. с площ от около 30 кв. м бяха разкрити единадесет изцяло или частично запазени човешки скелета на възрастни и деца (обр. 1). Те се откриваха на около 1 м под насип от пръст, премесена с фрагменти от битова и строителна керамика. Поради характера на археологическия комплекс, а и както се установи при един от погребаните, строителната керамика (основно керемиди) най-вероятно е била използвана за оформянето на гробни съоръжения и в погребалните ритуали. Всички възрастни покойници са били положени в гробни ями, вкопани в почвения слой до мергела. Детските гробове са по-плитко вкопани, но разликата не е голяма (обр. 2).

Гроб № 1 се намира в югоизточния ъгъл на двора. Бил е частично разрушен. Липсва част от дясната бедрена кост, десният пищял и ходилата.

Погребаният е бил човек в зряла възраст, вероятно мъж. Положен по гръб с глава на запад/северозапад и изпънати покрай тялото ръце. На дъното на гробната яма са наредени три керемиди (тегули). Към момента на разкриване две от тях бяха запазени на място под скелета. Третата, която е била под долната част на краката е запазена частично. Над бедрените кости е поставена керемида, а върху главата на покойника – тухла. Върху керемидата се откриха два много корозирали пирона. Други два пирона бяха открити върху тухлата (с главите нагоре) и един върху черепа под тухлата. Пироните вероятно са били заковани на дървена конструкция, която е покривала като капак гробната яма с положения покойник.

Под ребрата, в коремната област беше намерен кръгъл керамичен тесар, а в дясната половина на таза – много корозирала желязна тока.

Вдясно, успоредно на тухлата върху главата, бяха намерени две медни монети. Едната вероятно е на император Констанций II (337–361), емисия от периода 354–361 г. Другата е на император Валентиниан I (364–375) от емисия, отсечена в периода 367–375 г. Трета монета се намери в изпадналата пръст от профила. Тя е на император Констанций II (337–361), емисия от периода 354–361 г.

Гроб № 2 се намира в югозападния край на двора. Липсва черепът. Покойникът е бил човек в зряла възраст. Положен е по гръб с глава на запад/югозапад. Дясната ръка е изпъната покрай тялото. Лявата ръка е била леко сгъната, поставена по диагонал на корема, с китка върху дясната половина на таза. Краката са със събрани ходила.

В областта на гърдите беше намерен корозирал пирон. Върху гърдите и главата (ако е била налична в момента на погребването) е поставена керемида (имбрик). При зачистването на нейната повърхност е намерена медна монета на император Теодосий II (402–450), емисия от периода 425–450 г.

Гроб № 3 се намира в средата на южната периферия на двора. На север гробната яма е ограниче-

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА УЛ. "Д-Р ЗАМЕНХОФ" № 24, ГРАД ВАРНА, ОБЕКТ ОДЕСОС

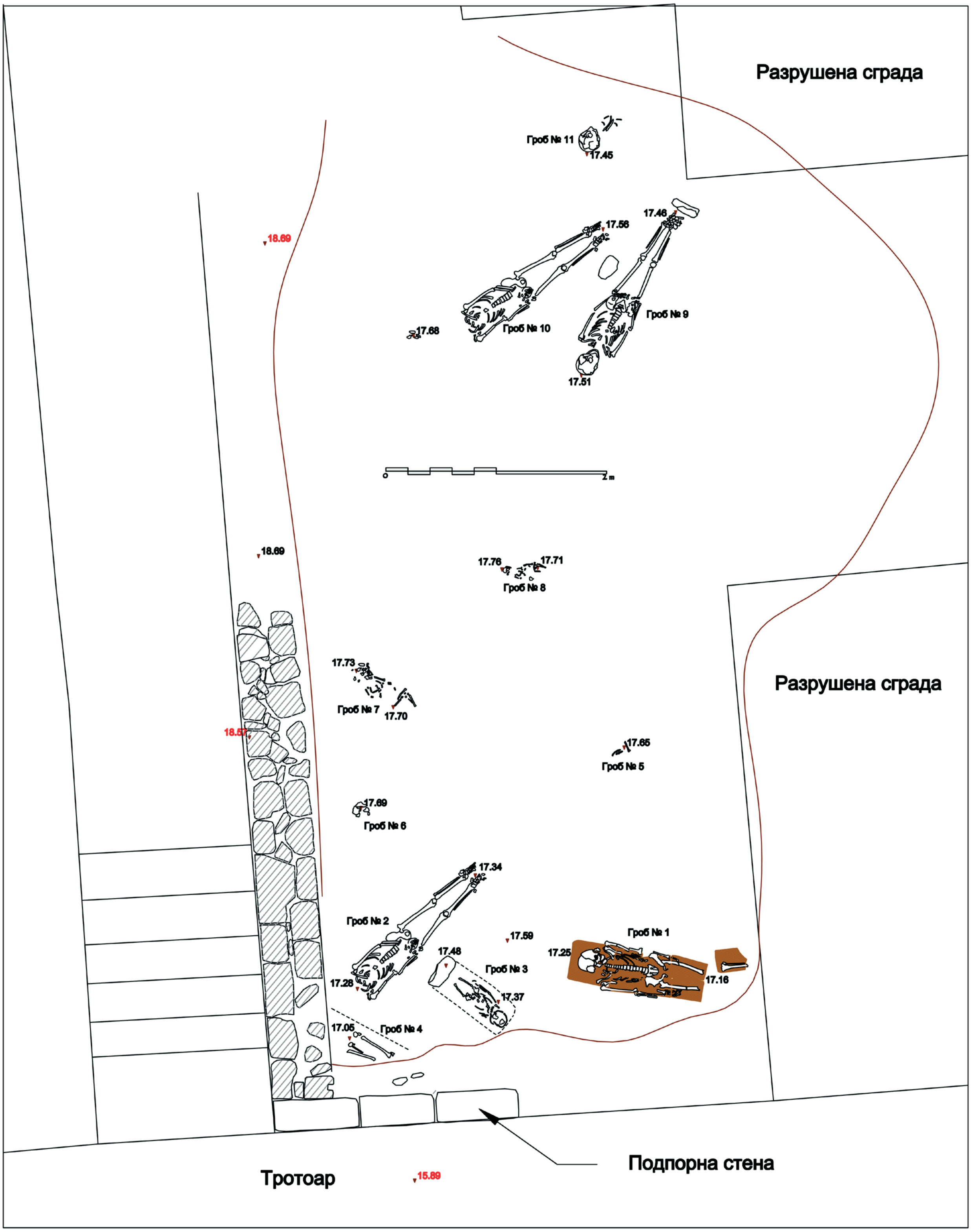

M 1: 50

Обр. 1. Гробове от IV–V в. в двор на къща от XX в. с адрес Варна, ул. „Людовик Заменхов", № 24.

Fig. 1. Graves from the 4th–5th c. AD excavated in a courtyard of a 20th c. building in Varna, 24 Lyudovic Zamenhof Str.

**АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА УЛ. "Д-Р ЗАМЕНХОФ" № 24,
ГРАД ВАРНА, ОБЕКТ ОДЕСОС. ПРОФИЛ №1**

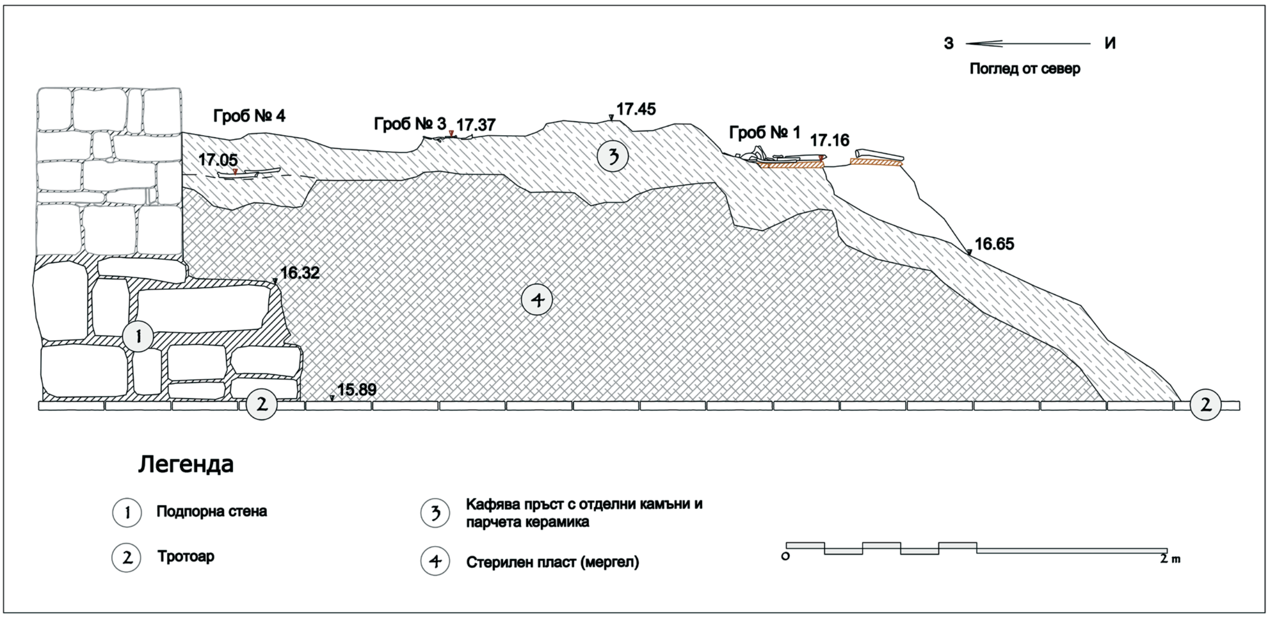

Обр. 2. Южен профил на двора, в който бяха разкрити гробове от IV–V в.

Fig. 2. Southern profile of the courtyard where the graves from the 4th–5th c. were excavated.

на от необработен камък с правоъгълна форма. Било е погребано дете на възраст под 1 година. Положено е по гръб с глава на изток/югоизток. Дясната ръка е била изпъната покрай тялото. Костите от лявата ръка са частично запазени и не личи как е била поставена. В дясната половина на таза беше зачистена малка бронзова тока и два нита от някакъв ремък около кръста на детето.

Гроб № 4 се намира в югозападния ъгъл на двора. Скелетът е почти напълно унищожен. Запазени са само пищялните кости и капачките на колената. Погребаният е бил човек в зряла възраст. Бил е положен по гръб с глава на запад/северозапад.

Гроб № 5 се намира в югоизточния край на двора. Запазени са само две ребра. Било е погребано дете под 1 година.

Гроб № 6 се намира в западната периферия на двора. Запазен е само череп на човек в зряла възраст. Положен е с глава на запад. Не е ясно дали е била погребана само глава или останалите кости в някакъв момент са били извадени.

Гроб № 7 се намира в западната периферия на двора. Погребано е дете на възраст под 1 година. Тялото е било положено в свито положение и със свити в колената крака на лявата си страна с глава на запад. В пръстта над черепа беше намерен фрагмент от много обезличена медна монета от края на IV или от V в.

Гроб № 8 се намира в северозападния край на двора. Скелетът е бил напълно унищожен. Запазени са само лъчеви кости от ръка и фрагменти от череп.

Гроб № 9 се намира в североизточния край на

Обр. 3. Керемида от IV–V в. с фабрикантски печат – лигатура от латински букви.

Fig. 3. A tile from 4th–5th c. with a printed ligature of the Latin alphabet.

двора. На север гробната яма е ограничена от необработен камък с правоъгълна форма. Покойникът е бил човек в зряла възраст. Положен е по гръб с глава на юг/югозапад. Ръцете са изпънати покрай и върху тялото, китките са събрани под таза. Краката са със събрани ходила.

Гроб № 10 се намира в североизточния край на двора. Покойникът е бил човек в зряла възраст. Положен е по гръб с глава на юг/югозапад. Дясната ръка е изпъната покрай тялото. Лявата ръка е била леко сгъната, поставена върху таза. Краката са със събрани колена и ходила. В пръстта над гроба беше намерена монета на император Валентиниан I (364–375), емисия от периода 367–375 г.

Гроб № 11 се намира в северната периферия на двора. Запазени са само череп и ребра от скелет на човек в зряла възраст. Покойникът е бил положен с глава на запад.

При огледа на събраната строителна керамика беше намерен фрагмент от керемида с фабрикантки печат – лигатура от латински букви (обр. 3).

Може да се предполага, че разкритите гробове са със сходна датировка. Погребенията са били извършени в последните десетилетия на IV в. и първата половина на V в. Ямите са на едно ниво и въпреки хаотичното полагане на покойниците и малкото разстояние между тях, няма застъпване помежду им. Не е изключено в античността на повърхността да е имало някаква указателна маркировка, която впоследствие е била унищожена.

RESCUE EXCAVATIONS AT LYUDOVIC ZAMENHOF STR., IN PLOT IX-426, X-422, QUARTER 103 (IDENTIFIER 10135.1506.426), UNDER THE PLAN OF THE 7TH MICRODISTRICT, VARNA

Igor Lazarenko, Mariya Manolova-Voykova

The site is located in the southeastern part of Archaeological-and-Architectural Reserve "*Odessos*–Varna". In 4th–5th c. one of the city necropoleis was situated there. The route of the city wall passed nearby.

During the excavations at an area of ca 30 m^2, eleven entirelly or partially preserved human skeletons of adults and children were found (fig. 1). They were discovered at a depth of 1 m, in a layer mixed with building ceramics. As one of the graves indicates, some of this building ceramics was used in the construction of the tombs and in funerary rituals. All adults were placed in burial pits dug into the soil to marl. Children's graves are shallower pits, but the difference in their depths is insignificant (fig. 2).

The graves date back to the second half of the 4th – middle of the 5th c. Coins of the emperors Constantius II (337–361), Valentinian I (364–375) and Theodosius II (402–450) were found in the graves and in the surrounding soil. Amongst the small finds is a fragment of a tile with stamp – a ligature of the Latin alphabet (fig. 3).

№ 95. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ЛОВЕН ДОМ“, ГР. САНДАНСКИ

Владимир Петков, Христина Цонева

Спасителните археологически проучвания се проведоха през месец май 2016 г. Обект „Ловен дом“ се разполага на възвишение, намиращо се източно от античния град, както и от съвременния център на гр. Сандански. През 1992 г. там са разкрити основи на сграда, която не може да се определи с точност, защото останките ѝ са силно засегнати от съвременна дейност, както и некропол от втората половина на III–края на IV в. (обр. 1).

През този сезон се разкри раннохристиянска зидана гробница, принадлежаща към некропола и проучвана през предходни сезони (обр. 2) (Petkov, Somova 2003). Зидарията е от тухли, споени с хоросан, а отвътре е обмазана и има стенописи, с изобразени растителни мотиви в зелен цвят и раннохристиянски кръст в червен цвят, разположен на западната къса стена на гробницата. Южно от нея бе разкрито струпване от средни и големи по размер камъни (0,20–0,50 м), ориентирано север–юг (обр. 3). Между камъните се разкриха фрагменти от битова и строителна керамика. Не бяха регистрирани различия в цвета и структурата на пръстта между камъните и тази около тях. Непосредствено под струпването се достигна до стерилна почва.

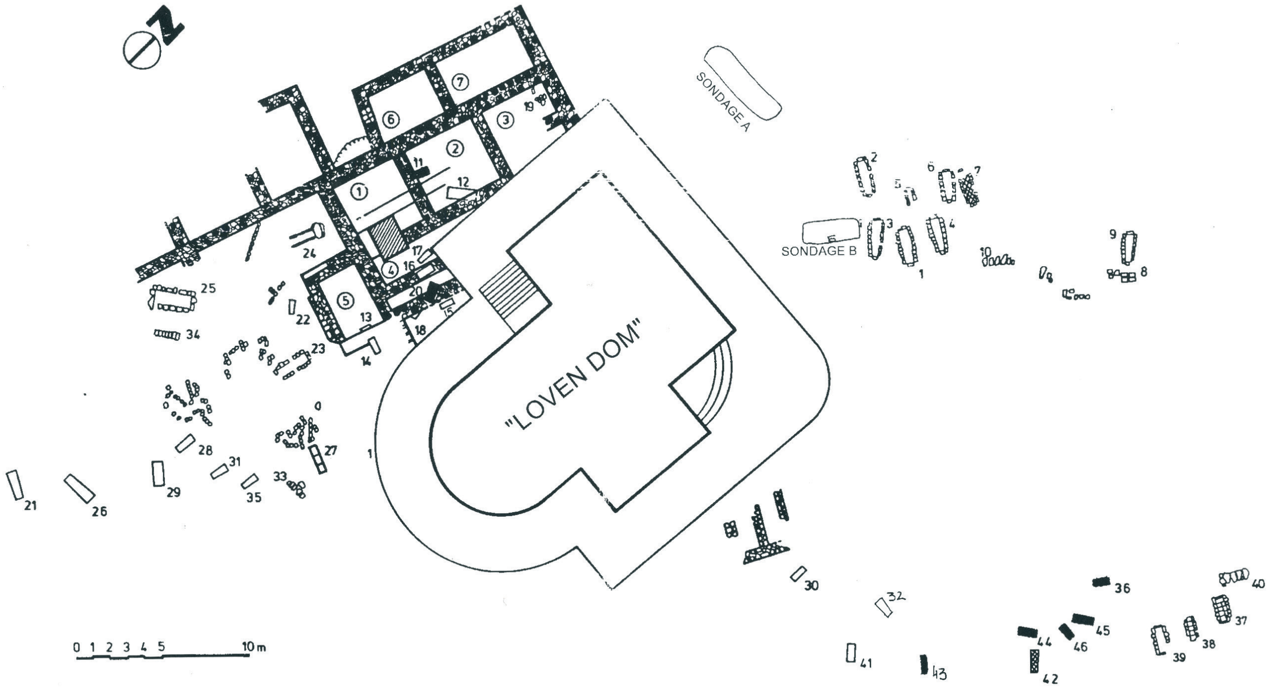

Обр. 1. Общ план на обект Ловен дом.

Fig. 1. General plan of the site "Loven Dom".

Обр. 2. Раннохристиянска гробница, проучена през предходни сезони.

Fig. 2. Early Christian tomb excavated during previous archaeological campaigns.

Обр. 3. Каменно струпване южно от гробницата.

Fig. 3. A stack of stones to the south from the tomb.

В североизточната част на обекта бяха заложени два сондажа с цел установяване наличие на археологически структури, но такива не бяха регистрирани.

Литература

Petkov, Somova 2003: Vl. Petkov, O. Somova. Eine spätantike Nekropole des 3.-6. Jahrhunderts beim „Loven dom“ (=Jagdhaus) in Sandanski. Ein Vorbericht (mit einem Beitrag von Svetoslava Filipova). – Mitteilungen zur christlichen Archäologie 9, 2003.

RESCUE EXCAVATIONS AT THE SITE “LOVEN DOM” NEAR THE TOWN OF SANDANSKI

Vladimir Petkov, Hristina Tsoneva

The rescue excavations were carried out on a site which has been previously excavated, and a necropolis dated to the second half of the 3rd–end of the 4th c. AD was found there (Petkov, Somova 2003). In 2016 a tomb from that necropolis was re-excavated.

№ 96. КЪСНОАНТИЧЕН ИЗТОЧЕН НЕКРОПОЛ НА СЕРДИКА ПРИ БАЗИЛИКА „СВ. СОФИЯ“

Юниан Мешеков, Полина Стоянова

Обектът, предмет на археологическо проучване, се намира в обхвата на II защитена зона на ИАР „Сердика–Средец“. Той е част от реализирането на проект „Античната история на София, културно-историческо наследство, достъпно за всички“, в рамките на който се осъществяват изкопни дейности за антисеизмично укрепване на базилика „Св. София“, северно и южно от наоса. Общата площ на проучване възлиза на около 200 кв. м, разделена на два сектора – северен и южен.

Проектната кота, от която надолу следва осъществяването на строително-монтажните дейности, е на 1,40 м от повърхността. На тази дълбочина, след демонтирането на съвременните инфраструктурни съоръжения и отнемането на масивните насипни пластове (обр. 1), са установени 20 запазени *in situ* късноантични съоръжения.

От северната страна е установено наличието на няколко архитектурно-археологически структури. Разчистени са изцяло или частично четири известни от предходни кампании (от началото до 80-те години на XX в.) зидани сводови гробници с ниво на засичане от кота +551,90 до кота +550,62. Тези гробни съоръжения се отнасят към периода IV–V в. Непосредствено под източния зид на едната (гробница XXVIII от 1910 г.) обаче, е установен и по-ранен етап от използването на некропола – на кота +550,54 е намерен гроб, покрит с тегули от II–III в., а в свода на друга (гробница 1 от 1962 г.) е документиран по-късен гроб, вероятно средновековен, което показва широкия обхват в общата продължителност на извършването на погребални дейности в тази централна част на гробищния парк – приблизително 14 века.

В южния сектор, непосредствено до основите на южния зид на базилика „Св. София“, е документиран античен градеж с ширина 0,70 м, който се проследява на дължина от около 10 м в посока от запад на изток (обр. 2). Имайки предвид данните от предходните проучвания, може да се заключи, че това е южният зид на по-ранна църква на същото място, датираща от първата половина на V в. (Филов 1913, 49–52). В западния край на зидарията е регистриран друг зид, напречен на предишния, затварящ от запад плана на сградата. В зоната на ъгъла, който сключват двата зида, на кота + 552,05 е установено наличието на част от свода на фамилна гробница, която зидарията от V в. е надмостила, а впоследствие нейната северна половина е напълно разрушена от основите на базилика „Св. София“. С източния си край запазената част от южния зид на по-ранната църква достига друга гробна структура – зидан тухлен гроб с размери 2,50 х 1,60 м, ориентиран изток–запад, който на кота +551,82 е послужил за основа за последващия градеж.

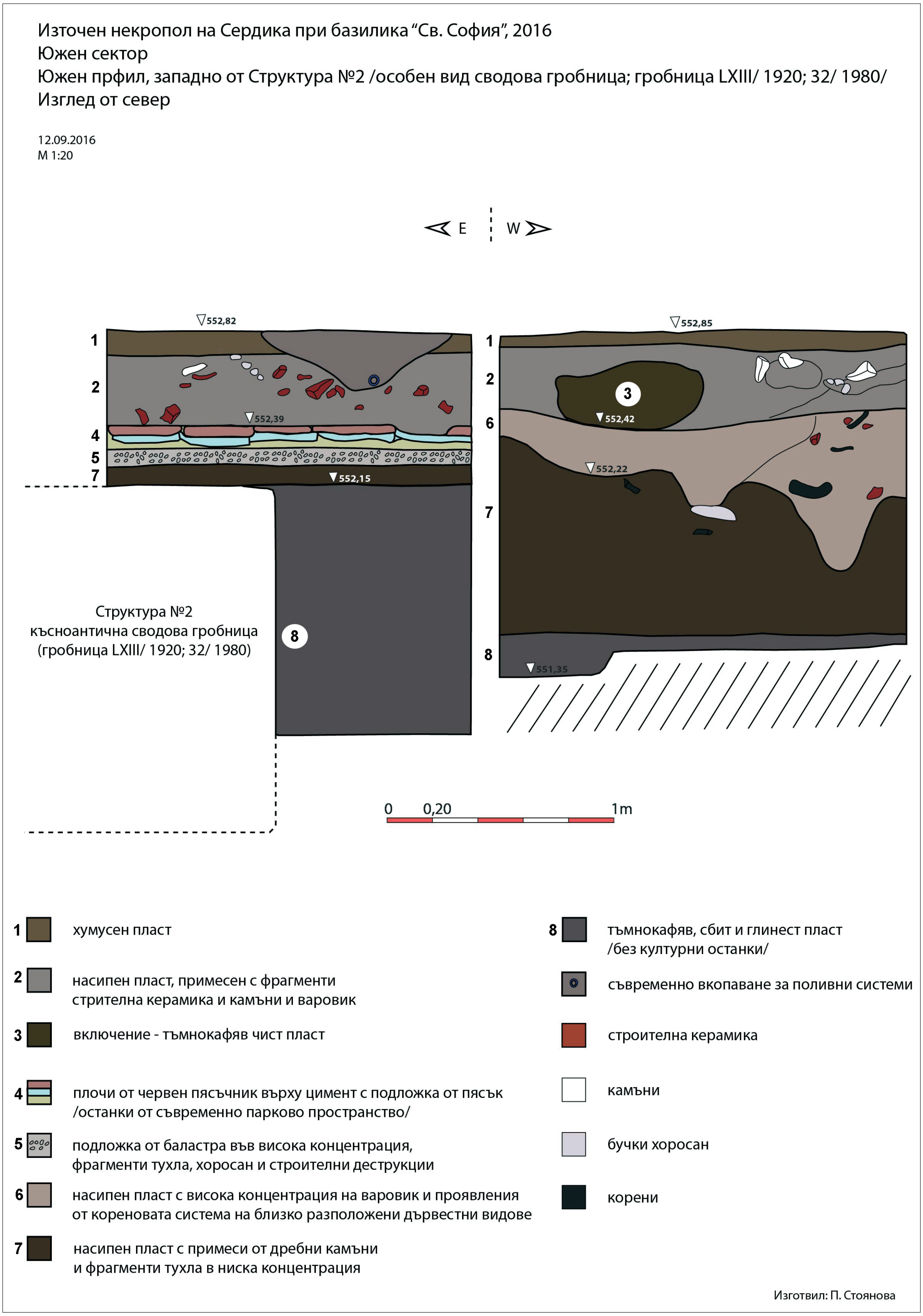

Обр. 1. Стратиграфски профил при късноантична сводова гробница. Изготвил: П. Стоянова.

Fig. 1. Cross-section of the stratigraphic layers next to a late antique vaulted tomb. Author: P. Stoyanova.

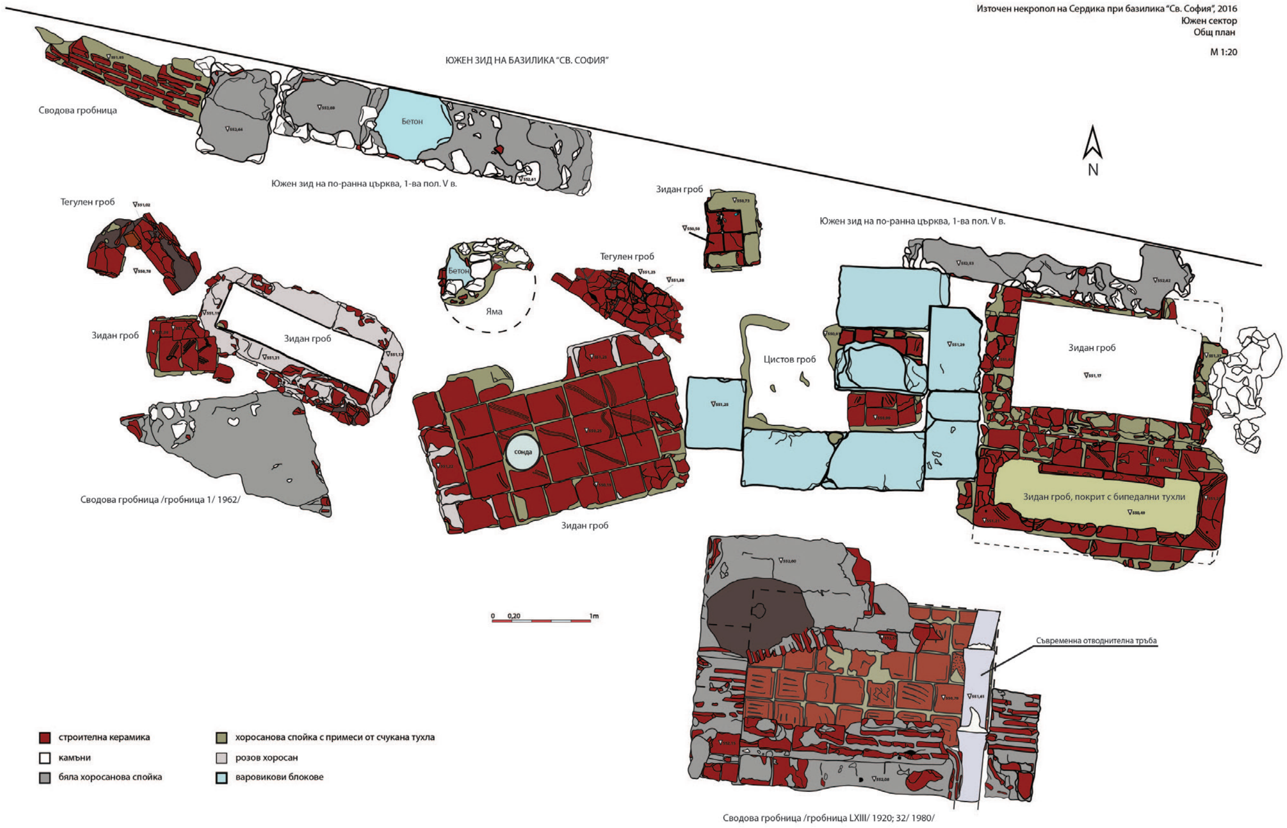

Обр. 2. Общ план на южния сектор на проучванията. Изготвил: П. Стоянова.

Fig. 2. General plan of southern sector of excavations. Author: P. Stoyanova.

Броят на разкритите зидани тухлени гробове от южната страна на базиликата е общо шест, като само единият от тях е със запазено покритие от нестандартен формат тухла – 0,62 х 0,50 м (кота +551,16). Той е с малки размери (0,80 х 0,60 м), ориентиран югозапад–североизток и принадлежи на новородено[1]. На пода на гробното съоръжение са положени две цели тухли. Подобно е оформянето на пода и при друг регистриран зидан детски гроб, в североизточния ъгъл на който е намерен *in situ* малък лакримарий, който датира от края на II–началото на III в.

Още един от зиданите гробове е с тухлен под – той обаче е със значително по-големи размери (2,60 х 1,70 м, дълбочина 1,0 м) и вероятно принадлежи на възрастен индивид. В неговия градеж са регистрирани две тухли, маркирани със знак хризма, което го поставя като датировка след началото на IV в. По-ранен от него е друг разкрит зидан гроб, покрит с бипедални тухли (кота +551,25), но и двата случая е налице съвременна намеса, довела до компрометиране на целостта им. Размерите на гроба, покрит с бипедални тухли, са 2,70 х 1,30 м, а подовото му ниво е с пясъчна трамбовка.

Документираните сводови гробници, южно от наоса на базиликата, са общо три, като с изключение на споменатата по-горе, останалите две са известни от предходните проучвания, като и двете датират от периода IV–V в. Интерес представлява гробница LXIII от 1920 г., еднаква с гробница 32 от 1980 г., тъй като се касае за особена в архитектурно отношение сводова гробница. Тя е с тухлен под и размери 3,50 х 2,50 м, като гробната камера е с малка ширина (ок. 1,40 м), но отвън сводът е допълнително запечатан хоризонтално и е придобил кубична форма (кота +552,60).

Към по-ранния период на използването на некропола през II–III в., в южния сектор на проучваната площ, се отнасят три проучени гроба, покрити с тегули. Всички с известни отклонения са ориентирани в посока северозапад–югоизток, глава на северозапад. Единият, макар че е пострадал от съвременно вкопаване, е с разкрит гробен инвентар, състоящ се от бронзова вотивна пръчица

[1] Антропологичният анализ е направен от гл. ас. Диана Тонева и гл. ас. Силвия Николова от Института по експериментална морфология, патология и антропология с музей към БАН.

(хурка), с изображение на храм, каменна плочка и желязна игла – вероятно част от личните вещи на погребания.

Интересен пример от гробничната архитектура през късната античност представлява рядък вид цистов гроб, чийто страни са изградени от преупотребени големи каменни блокове, а подовото ниво, запазено само в източната му половина – от тухли половин формат върху слаба хоросанова подложка. Размерите му са 3,0 х 2,30 м, дълбочина 0,30 м. Покритието му не е запазено, но нивото, на което то е стъпвало – на кота +551,24, съответства на зидания гроб, от който произхождат тухлите с хризма, което го поставя в същия период – IV в.

В един малък участък от около 3 кв. м, в западния край на общия строителен изкоп, са разчистени и документирани седем ямни гроба без инвентар – те вероятно принадлежат към по-късния период на използването на некропола през Средновековието. Всички скелетни останки от посочените гробове са със съществени липси и нарушения – вследствие от съвременни вкопавания за инфраструктурни съоръжения и дебелата коренова система на прилежащите дървесни видове.

Литература

Филов 1913: Б. Филов. Софийската църква „Св. София“, София, 1913.

LATE ANTIQUE NECROPOLIS OF *SERDICA* BENEATH THE BASILICA OF ST SOFIA

Iunian Meshekov, Polina Stoyanova

The archaeological site is located within the protected zone II of “Historical and Archaeological Reserve Serdica–Sredetz”, in the central part of the Eastern necropolis of *Serdica*. The excavated area is approximately 200 m^2, divided into two sectors. In total, 20 structures preserved *in situ* were found, at a depth of ca 1.40 m from the present-day surface.

On the north side of the basilica four vaulted tombs from the 4th–5thc., known from earlier excavations, were documented. Under the eastern wall of one of them an earlier *tegulae* grave (2nd–3rd c.) was found, and another medieval grave was excavated in the arch of another tomb.

In the southern sector six masonry graves were registered (fig. 2). Three of them are with brick floors. In one of them a small glass toilet vessel is found, dated to the end of the 2nd – beginning of the 3rdc. Three vaulted tombs (4th–5-thc.) are also documented in this sector. Grave goods were found in one of them – a bronze votive stick with an image of temple, a stone plate and an iron needle.

№ 97. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „РЕКОНСТРУКЦИЯ НА БУЛ. „В. АПРИЛОВ“, ЧАСТ ТОПЛОСНАБДЯВАНЕ, ОТ КРЪСТОВИЩЕТО С УЛ. „Л. КАРАВЕЛОВ“ ДО УЛ. „ПЕЩЕРСКО ШОСЕ“, ГР. ПЛОВДИВ

Мая Мартинова-Кютова, Биляна Груева-Здравчева

Теренът за проучване попада в територията на западния некропол на Филипопол.

По време на изкопните дейности е осъществено археологическо наблюдение. В няколко участъка с регистрирани археологически структури са проведени спасителни археологически разкопки. При кръстовището на бул. „В. Априлов“ с ул. „Л. Каравелов“ и на изток по ул. „Л. Каравелов“ са открити сектори от каменни зидове и големи сиенитни плочести камъни, вероятно от настилка на улица. Сиенитните камъни са разнесени от изградената техническа инфраструктура.

В източната част на бул. „В. Априлов“ е открита част от семейна гробница с две правоъгълни гробни камери, ориентирана север–юг. Стените са изградени от тухли, споени с червен хоросан.

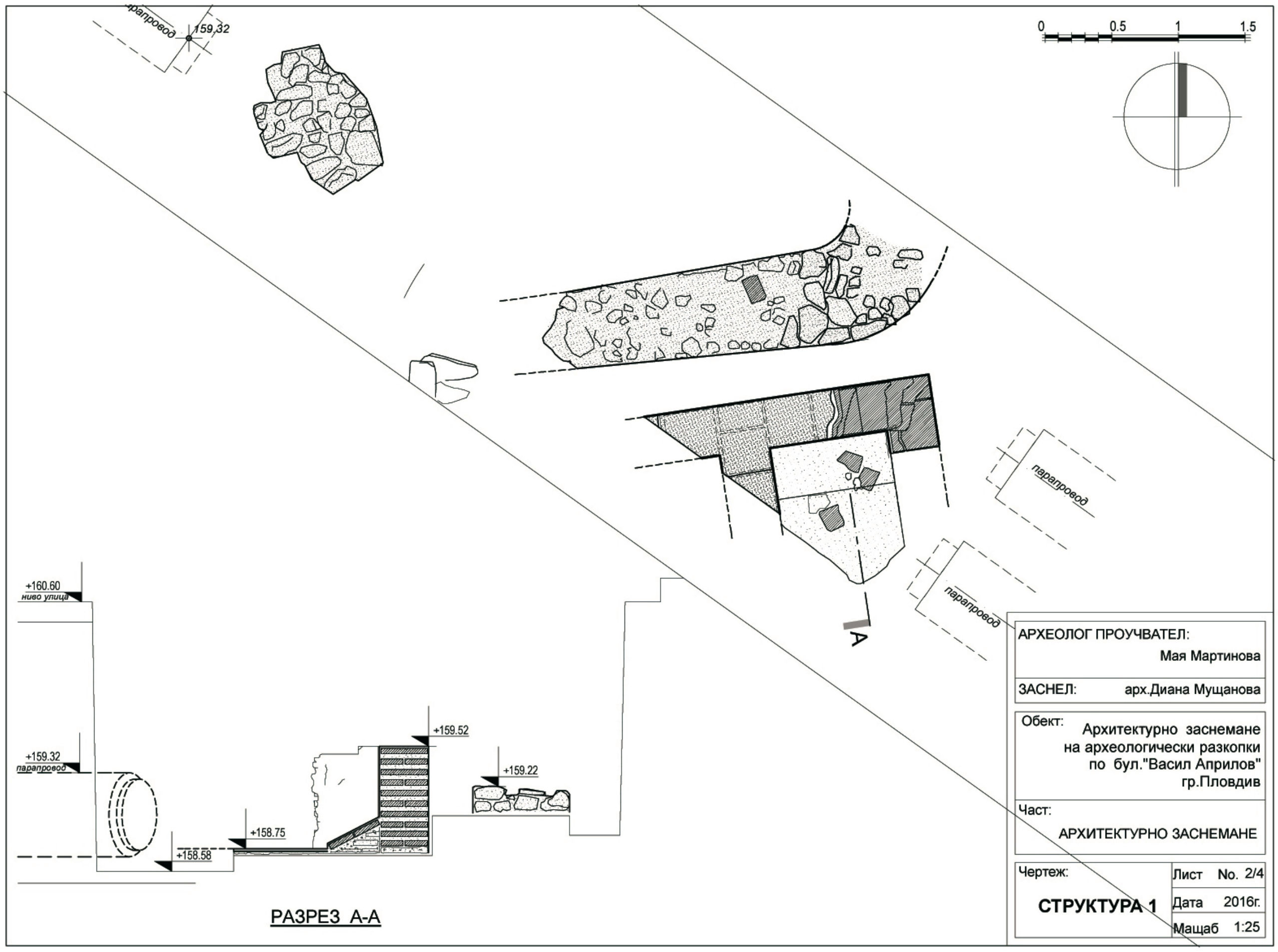

Обр. 1. План и разрез на разкритото гробно съоръжение.

Fig. 1. Plan and cross-section of the excavated grave structure (family tomb).

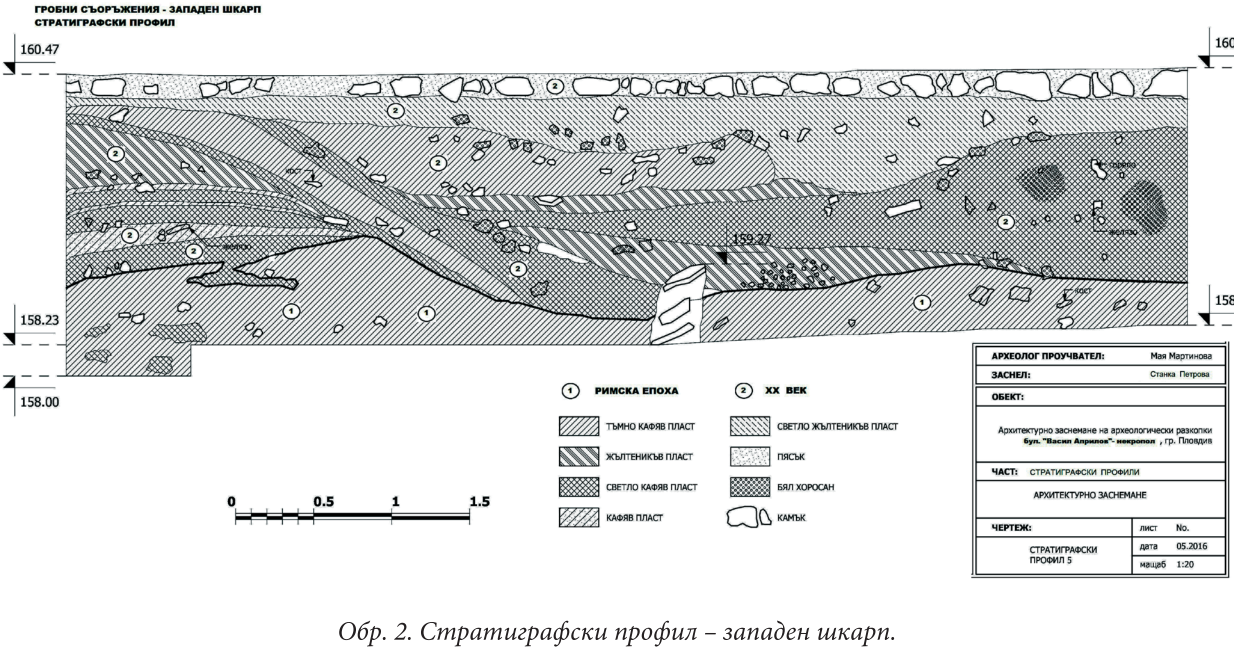

Обр. 2. Стратиграфски профил – западен шкарп.

Fig. 2. Stratigraphic profile – west cross-section.

Подът е оформен с хоросанова замазка, а в областта на черепа е изградена възглавница чрез поставяне на тухли под наклон. Скелетни останки и инвентар не са открити.

Проучена е част от гроб с правоъгълна гробна камера, зидан от половинки римски тухли. Подът е изграден от небрежно подредени цели и фрагменти от тухли, поставени върху тънка хоросанова замазка. От вътрешната страна гробното съоръжение е измазано с тънък слой мазилка. Липсват скелетни останки и гробен инвентар.

В трасето на булеварда е открит и сектор от акведукта на Филипопол. Зидът е с посока североизток–югозапад. Градежът е запазен в субструкция.

Обр. 2. Сектор от акведукта на Филипопол – общ изглед.

Fig. 3. Section from the aqueduct of Philippopolis – general view.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT A SITE “RECONSTRUCTION OF V. APRILOV BLVD., HEAT-SUPPLY PART, FROM THE CROSSROAD WITH L. KARAVELOV STR. TO PESHTERSKO SHOSE STR”, PLOVDIV

Maya Martinova-Kyutova, Bilyana Grueva-Zdravcheva

The excavated terrain is within the territory of the west necropolis of *Philippopolis*.

Part of a family tomb with two rectangular burial chambers, oriented N–S, was found. The walls are made of bricks bonded with red mortar. The floor is covered with mortar plaster and a “pillow” is constructed in the region of the skull by placing tilted bricks. No skeletal remains and grave goods were found.

Part of a grave with rectangular burial chamber, constructed from half-size bricks, was excavated. The floor is built from carelessly arranged whole and fragments of bricks, placed on a thin layer of plaster. From the inside the burial enclosure is plastered with a thin layer of plaster. There are no skeletal remains and grave goods.

On the route of the boulevard, a section of the aqueduct of *Philippopolis* was also found. The wall is oriented NE–SW. The constructions are preserved only in their foundation parts.

№ 98. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „РЕКОНСТРУКЦИЯ И РАЗШИРЕНИЕ НА БУЛ. „В. АПРИЛОВ“, ОТ КРЪСТОВИЩЕТО С УЛ. „Л. КАРАВЕЛОВ“ ДО УЛ. „ ВОЙНИШКА СЛАВА“, ГР. ПЛОВДИВ

Мая Мартинова-Кютова

По време на изкопните работи е осъществено археологическо наблюдение до разкриване на археологически структури. За пълното им проучване са проведени спасителни разкопки.

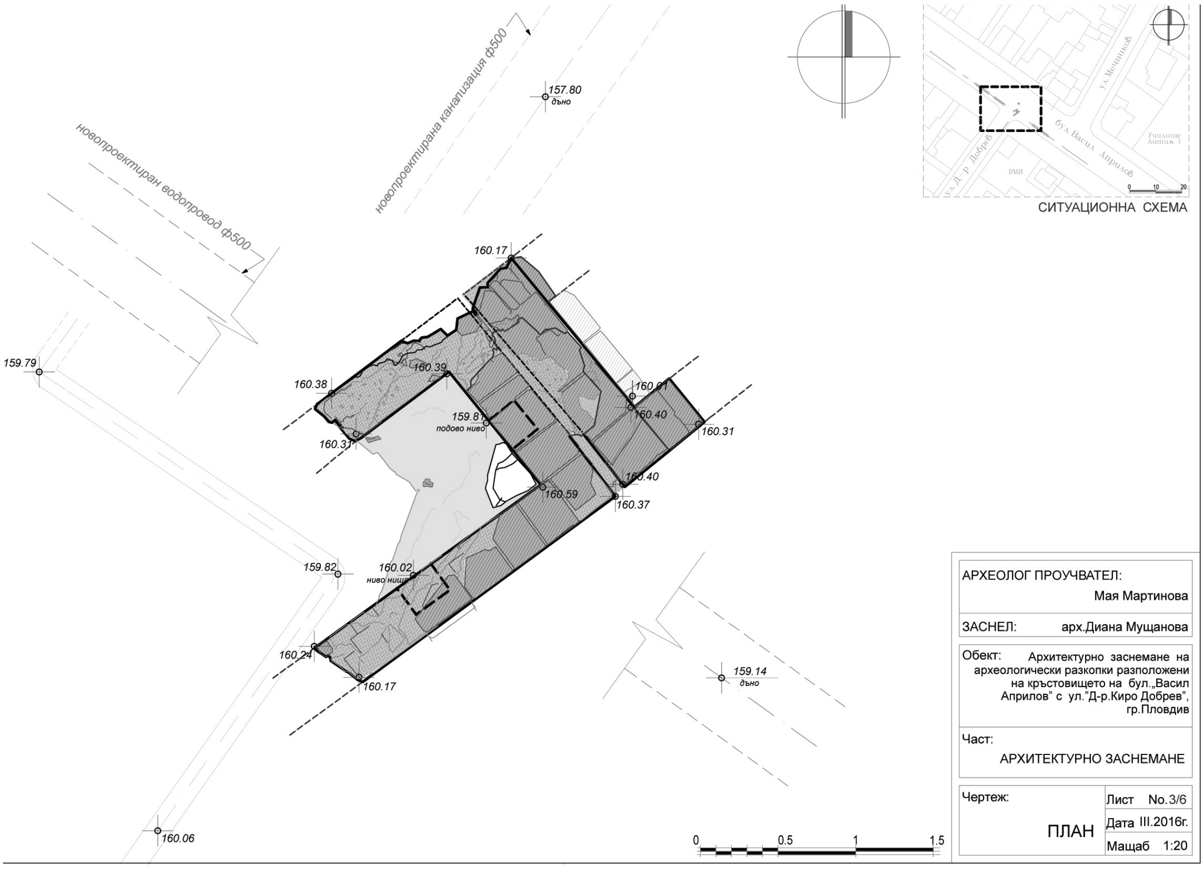

Обр. 1. План на гробните съоръжения.

Fig. 1. Plan of the grave structures.

Обр. 2. Сектор от акведукта на Филипопол.

Fig. 2. Section of the aqueduct of Philippopolis.

Структура 1 (кръстовище на бул. „В. Априлов“ с ул. „Доктор К. Добрев“). Проучени са два гроба, ориентирани изток–запад с отклонение около 30° на североизток. Гробните съоръжения са изградени от тухли, споени с хоросан с тухлен прах и дребна фракция тухли. Гробната камера на Гроб № 1 е с правоъгълен план, югозападната част е разрушена. Покритието на гроба е било с плоча от сиенит, фрагмент от която бе открит в запълнението на гроба. Отвътре гробната камера е измазана с хоросанова мазилка. Подът на гробната камера е изграден от тухли, положени върху хоросанова подложка. На южната дълга стена и източната къса стена се документираха малки квадратни ниши, оформени в градежа. Гробът е разрушен, без покритие *in situ* и компрометирано запълнение. В гробната камера не се откриха скелетни останки и находки.

До източната къса стена на Гроб № 1 е долепен на фуга Гроб № 2. Той е разрушен, запазена е само западната къса стена. Гробът е с правоъгълен план, изграден също от тухли, споени с хоросан с тухлен прах и измазана вътрешна повърхност. За разлика от гроб № 1, на западната къса стена няма оформена ниша. Дъното на Гроб № 2 е по-високо от това на Гроб № 1. Техниката на градеж и строителни материали на двата гроба са идентични, оформлението на подовете – също. Вероятно гроб № 2 е изграден по-късно, но в неголям интервал от време. В Гроб № 2 не се откриха скелетни останки и находки.

Обр. 3. План и разрез на разкопания сектор от акведукта.

Fig. 3. Plan and cross-section of the excavated part of the aqueduct.

Гробните съоръжения са в среда, нарушена от изградената през годините техническа инфраструктура – водопроводни съоръжения, кабели с високо напрежение и шахта за обратна канализация.

Структура 2 (кръстовището на бул. „В. Априлов" с ул. „Лагадина"). Проучен е зид с посока СЗ–ЮИ, който е извит дъговидно и е част от структура с радиус 14,20 м. Зидът е изграден от един ред ломени камъни на кал в субструкция и градеж от ломени камъни, споени с хоросан с тухлен прах и

дребна фракция тухли в суперструкция. Зидът е проучен в протежение на 4,20 м и продължава извън терена, определен за археологическо проучване.

Проучените гробни съоръжения принадлежат на западния некропол на Филипопол. Те са от типа зидани гробове с плоско покритие, характерни за II–началото на III в. сл. Хр.

Структура 3 (бул. „В. Априлов" от „Пещерско шосе" до ул. „Войнишка слава"). При изкопни дейности за разширение и реконструкция на бул. „В. Априлов", в площта на източния тротоар и част от зелени площи в югозападното подножие на хълма Бунарджик, се разкри масивен зид с посока СЗ–ЮИ. Градежът е от ломен камък, споен с хоросан с тухлен прах и дребна фракция тухла в субструкция и идентичен в суперструкция, със следи от надграждане на тухлени пилони. Разкрити са два зида, изградени отделно, на разстояние от около 3 м.

Масивните градежи принадлежат на акведукта на Филипопол. Проученото трасе е с дължина около 27 м, изградено от сектори с различна дължина. На мястото на промяната в посоката на акведукта субструкцията на зида е уширена или се наблюдава конструктивна фуга. Има изявена денивелация от югозапад на североизток, поради постепенното изкачване на хълма Бунарджик.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION AT A SITE "RECONSTRUCTION AND BROADENING OF V. APRILOV BLVD., FROM THE CROSSROAD WITH L. KARAVELOV STR. TO VOINISHKA SLAVA STR.", PLOVDIV

Maya Martinova-Kyutova

The following archaeological structures were localized during the excavations:

1. Fragments of two adjacent graves, oriented east–west, with deviation to the northeast. The structures are built of bricks bonded with mortar. The burial chambers have rectangular plans and the interiors are plastered with mortar. Small square niches for burial gifts are formed in the walls of one of the graves. The filling of the burial chambers is compromised, no skeletal remains or finds were found. The graves belong to the west necropolis of *Philippopolis* and are dated to the 3rd c. AD.

2. Wall oriented NW–SE, which is part of a round structure with radius 14,20 m. The construction is from rubble stones bonded with mortar with brick dust.

3. On the southwest foot of the Bunardzhik hill two sections of a massive wall oriented NE–SW were excavated. The structures belong to the aqueduct of *Philippopolis*.

№ 99. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ „АВГУСТА ТРАЯНА–ВЕРЕЯ–СТАРА ЗАГОРА" – ИЗТОЧЕН НЕКРОПОЛ НА АВГУСТА ТРАЯНА

Мария Камишева, Атанас Атанасов

Обектът попада северно от района на регистрирания източнен сектор от некропола на Августа Траяна. При проведените през 1984 г. проучвания са открити 16 гроба, датирани в периода II–III в. Разкрити са общо четири гробни съоръжения. Две от тях представляват обикновена гробна яма, в единия случай покрита с тегули. Другите два гроба са изградени от мраморни плочи, ориентирани са по дългата си ос СЗ–ЮИ. Вкопани са в стерилния терен и са покрити с по две мраморни плочи.

Гроб 2 е с вътрешни размери 2,09 x 1,20 м, като дълбочината му варира от 0,95 м до 1,11 м. Подът е изработен от тухли с розов хоросан. В средната и северната част подовото ниво е разбито, вероятно в края на XX в. Според антропологичния анализ откритите кости принадлежат на дете между 9 и 14 г., както и на най-малко 6 израстнали индивида – 2 мъже, една жена и 3 неопределени.

Гроб 3 е с вътрешни размери 2,10 x 1,12 м, като дълбочината му варира от 1,16 м до 1,10 м. Подът е оформен с мраморни плочи, на места пространството между тях е запълнено с тухли. В гроба се откриха останките на общо 9 индивида, като скелетът ня най-късно погребания от тях е открит в анатомичен порядък в западната част на съоръжението. Положен е в изпънато положение, ръцете са изпънати око-

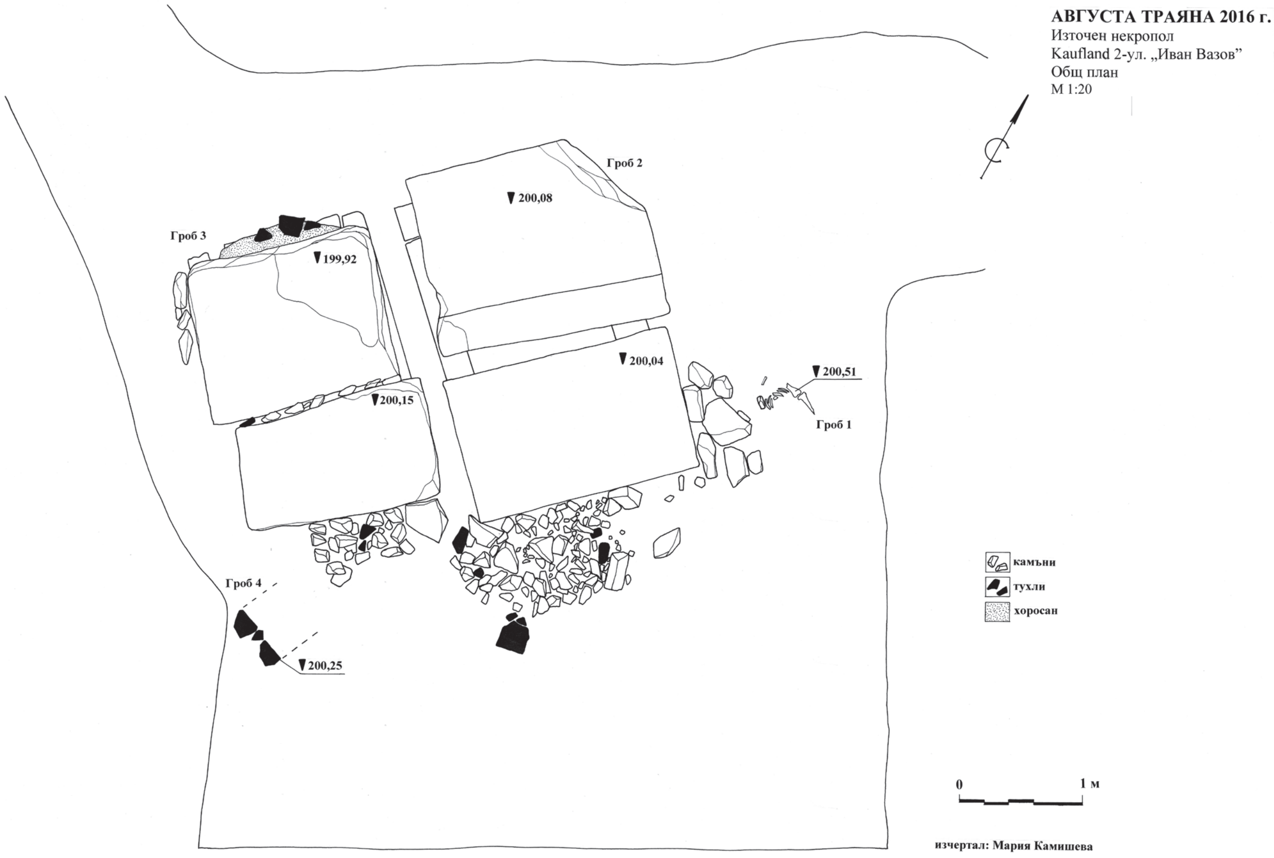

Обр. 1. Общ план (автор Мария Камишева).

Fig. 1. Plan of the whole site (author Mariya Kamisheva).

ло тялото. Той принадлежи на мъж на около 22–24 години, с височина около 1,67 м. Останалите кости са събрани по източната дълга страна, като скелетите са натрупани един върху друг. Под струпаните кости се разчисти скелет, видимо в анатомичен порядък, с ръце скръстени на корема. Той принадлежи на жена на около 20–25 годишна възраст, с височина около 1,77 м. Сред останалите препогребани кости се откриват останки от още 7 индивида – един в юношеска възраст от мъжки пол; трима от мъжки пол и три от женски пол.

Гроб 2 и Гроб 3 могат да се причислят към типа каменни гробни съоръжения, от който в югоизточния некропол на Августа Траяна засега са открити 19. Те са използвани за фамилни гробни-

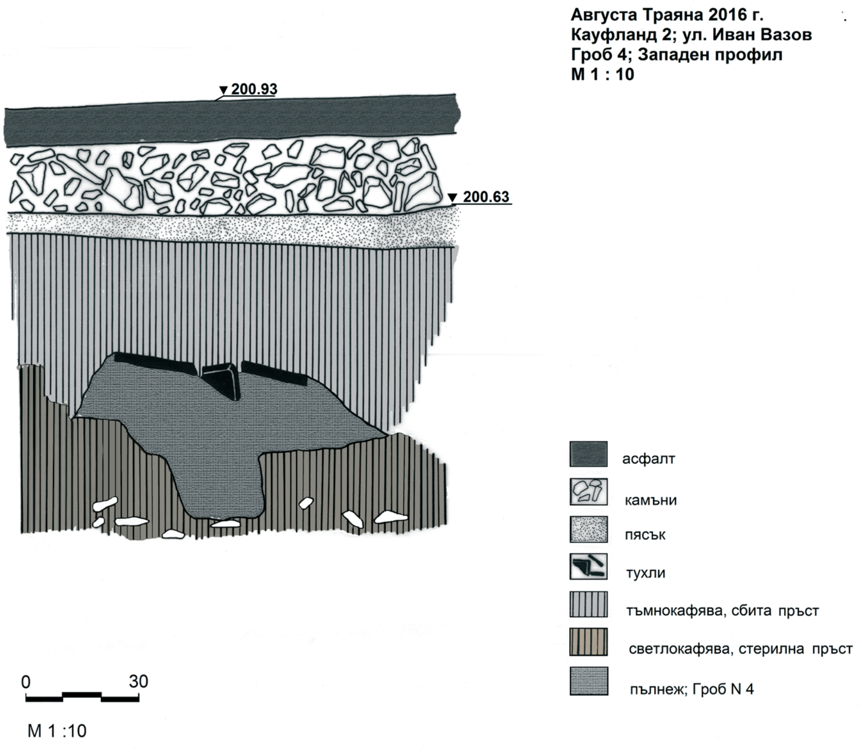

Обр. 2. Западен профил (автор Мария Камишева, Мариана Гинзарова).

Fig. 2. Western profile (author Mariya Kamisheva, Mariana Ginzarova).

Обр. 3. Гроб 3 (снимка Мария Камишева).

Fig. 3. Grave 3 (photo Mariya Kamisheva).

ци. Най-ранните се отнасят към втората четвърт на II в., като се използват до средата на IV в. Тази датировка се потвърждава и при откритите в източния некропол, като датировката на новооткритите гробни съоръжения трябва да се прецизира в периода края на I–началото на IV в.

ARCHAELOGICAL INVESTIGATIONS IN *AUGUSTA TRAIANA* – VEREYA – STARA ZAGORA ARCHAEOLOGICAL RESERVE – EASTERN NECROPOLIS OF *AUGUSTA TRAIANA*

Mariya Kamisheva, Atanas Atanasov

The site is located to the north of the area of the already known eastern sector of the necropolis of *Augusta Traiana*. In total, four graves were excavated, and two of them plain pits, in one case covered with *tegulae*. The other two structures are constructed of marble slabs, covered with two marble slabs each.

Grave No. 2. The floor of the chamber is made of bricks and pink mortar, partly damaged by later intrusions. The bones discovered in the grave belong to a child, age of 9–14 years, and at least six adults – two males, one female, and three indeterminate individuals.

Grave No. 3. The floor is made of marble slabs, with some gaps filled with bricks. The remains of nine individuals were found in the grave. The remains of a man, age of 22–24 years, were found well-preserved in the western part of the structure. The other skeletal remains were stacked up along the eastern long wall, piled one on top of the other. Underneath, another better preserved skeleton was uncovered – a woman age of 20–25 years. Among the reburied remains, there are bones of seven more individuals – a juvenile male, three males, and three females.

Graves 2 and 3 belong to a type of stone burial structures, typical for the southeastern necropolis of *Augusta Traiana*, and used as family tombs. The newly discovered burials should be dated to the period from the late 1st to the early 4th c. AD.

№ 100. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ПЛОСЪК ХРИСТИЯНСКИ НЕКРОПОЛ“, УПИ I-59 (В ГРАНИЦИТЕ НА УПИ I-10086, КВ. 10) В М. БОЗАЛЪКА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. КАБИЛЕ, ОБЩ. ТУНДЖА

Румен Миков, Стефан Бакърджиев

Спасителното археологическо проучване е проведено в периода април–юни 2016 г. в рамките на 35 работни дни под научното ръководство на Румен Миков (НИНКН) и Стефан Бакърджиев (РИМ–Ямбол)[1]. То представлява продължение на спасителните разкопки на обект „Надгробна могила“ в

[1] Членове на екипа: Иван Иванов (РИМ – Сливен), Станислав Марчовски, Моника Маринова и Костадинка Алексиева (СУ „Св. Климент Охридски“). Зам. ръководител – М. Козарев (РИМ – Ямбол).

ПИ № 000159 от землището на с. Кабиле, проведени през 2013 г. във връзка със заявени инвестиционни намерения. Тогава бяха открити и документирани осем гроба с кремации запазени *in situ*, датирани от средата на II до първата четвърт на III в., както и 17 гроба с инхумации без могилен насип. Поради обстоятелството, че единствените находки, свързани с инхумациите нямаха категорична хронологическа позиция, те бяха условно отнесени към Средновековието (Бакърджиев и др. 2014, 429).

Предположението, че плоският некропол се развива в западна и северозападна посока от проучената тогава територия, беше потвърдено от проведеното археологическо наблюдение от екип от СУ „Св. Климент Охридски“ през декември 2015 г. при започнали строителни дейности в този участък. В резултат са регистрирани още 7 гроба с инхумации (Лозанов, Вълчев 2016). Това наложи провеждането на пълно спасително проучване на терен с площ над 1 дка, разположен непосредствено западно от зоната, изследвана през 2013 г. (обр. 1.1).

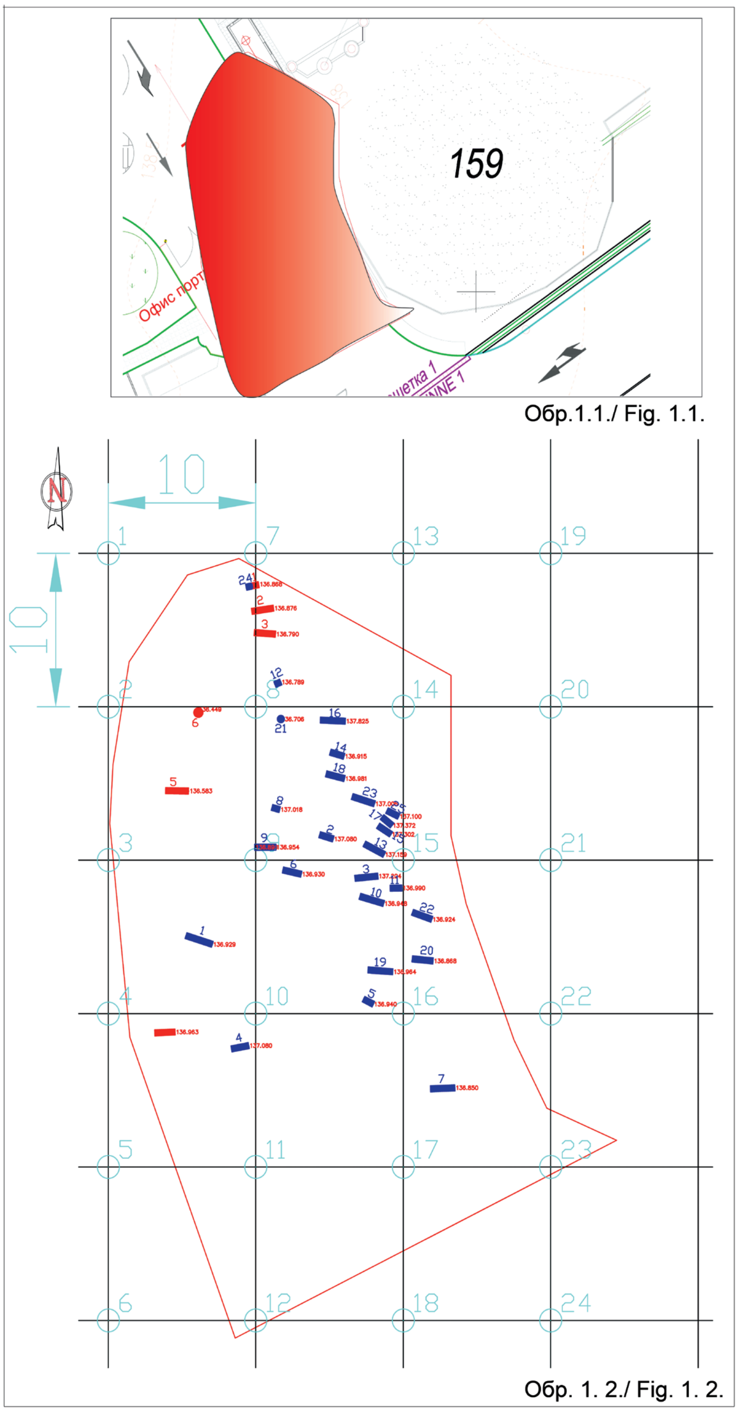

Обр. 1. Проучвания през 2016 г.: 1.1. Участък, определен за спасително проучване през 2016 г.; 1.2. Проучени гробове с трупополагане.

Fig. 1. Rescue excavations in 2016: 1.1. Area of the rescue excavations; 1.2. Registered inhumation graves.

По време на спасителните разкопки, осъществени през 2016 г., са проучени и документирани 25 гроба с инхумации (обр. 1.2). Степента им на запазеност варира – част от костния материал е лошо запазен в резултат на различни съвременни намеси в терена.

Всички разкрити останки принадлежат на индивиди, погребани според християнския обред. Ориентацията на скелетите е в посока запад–изток, най-често с 10–20° отклонение на югозапад или северозапад. В повечето случаи индивидите са положени в изпънато положение по гръб, с глава на запад, с изпъната до тялото дясна ръка и лява – поставена в коремната област. В два от гробовете е установено силно извиване на скелета надясно.

По предварителни данни преобладават индивидите в детска и юношеска възраст[2]. Особено висок е процентът на погребаните деца до 8 години (включително шест-месечно бебе). Засега най-възрастният индивид е определен като мъж на около 40–50 години. Антропологическите изследвания установяват следи от преживени травми, както и дегенеративно дистрофични изменения при по-възрастните – артрози в раменни и лакътни стави, спондилоартрози в цервикалния и лумбалния отдел на гръбначния стълб. Регистрирани са случаи на остеом на бедрена кост; изменения, свързани с остра менингеална инфекция и други.

[2] Антропологически анализ на д-р Виктория Русева (ИЕМПАМ – БАН).

Обр. 2.1./ Fig. 2.1

Обр. 2.2./ Fig. 2.2.

Обр. 2.3./ Fig. 2.3.

Обр. 2.4./ Fig. 2.4.

Обр. 2. Гроб с инвентар: 2.1. Гроб с трупополагане (Гроб №5); 2.2. Гроб №5 – детайл; 2.3. Елементи от накит, изработен от сребърен тел; 2.4. Мъниста от стъклена паста.

Fig. 2. A grave with grave goods: 2.1. Inhumation grave (Grave No.5); 2.2. Grave No. 5 – detail; 2.3. Fragment of silver jewelry; 2.4. Glass beads.

Гробовете са били вкопани в материка, следвайки естествената денивелация на тогавашния терен (СИ–ЮЗ). Може да се предполага, че това са били обикновени плитки ями, чийто запълнител не се отличава по цвят и структура от околния терен. Вероятни очертания на гробна яма са регистрирани само в един случай, при който пръстта около долната част на погребания индивид е с по-тъмен цвят. Проучените през 2015 и 2016 г. инхумации попадат в нива между коти +136,75 и +137,38 м.

Като цяло документираните гробове са без инвентар. Само в един гроб – на дете на възраст около 6 г. – са открити лични вещи (обр. 2.1-2). Това са накит, изработен от сребърен тел (обр. 2.3) и две мъниста от стъклена паста (обр. 2.4), които представляват хронологически индикатор. На основание на тези находки плоският християнски некропол може вече да получи по-сигурна датировка и да бъде отнесен към късната античност[1]. Косвен аргумент в подкрепа на датирането е фактът, че независимо от компрометирания терен, откритите в проучваната площ фрагменти битова и строителна керамика принадлежат на римската, късноантичната епоха и съвремеността.

След пълно геодезическо, графично и фотодокументиране костният материал е предаден за по-нататъшни антропологически изследвания.

В участъците, в които по проект бяха предвидени строителни работи, теренът е проучен в дълбочина до нива, значително по-ниски от най-ниско ситуираните гробове и намиращи се под „кота основи“ на проектните сгради и съоръжения. Не бяха установени по-дълбоко вкопани гробни съоръжения.

В резултат на проведените три кампании на спасително проучване на „надгробната могила“ и разположения западно и северозападно до нея плосък християнски некропол са проучени и документирани общо 8 гроба с кремации от римската епоха (средата на II до първата четвърт на III в.), 5 контекста от същия период, състоящи се от различен брой керамични или стъклени съдове, регистрирани в терена между гробовете с кремации и 47 късноантични гроба с инхумации (обр. 3). Разкритите съоръжения принадлежат на част от южния некропол на античния град Кабиле и заедно с гробовете, документирани в околомогилното пространство могат да бъдат разположени най-общо в средата на II–IV в.

[1] Консултация относно хронологията позиция на находките беше проведена с колегите Катя Трендафилова, Дойчин Грозданов и д-р Боян Думанов, на които изказваме своята благодарност.

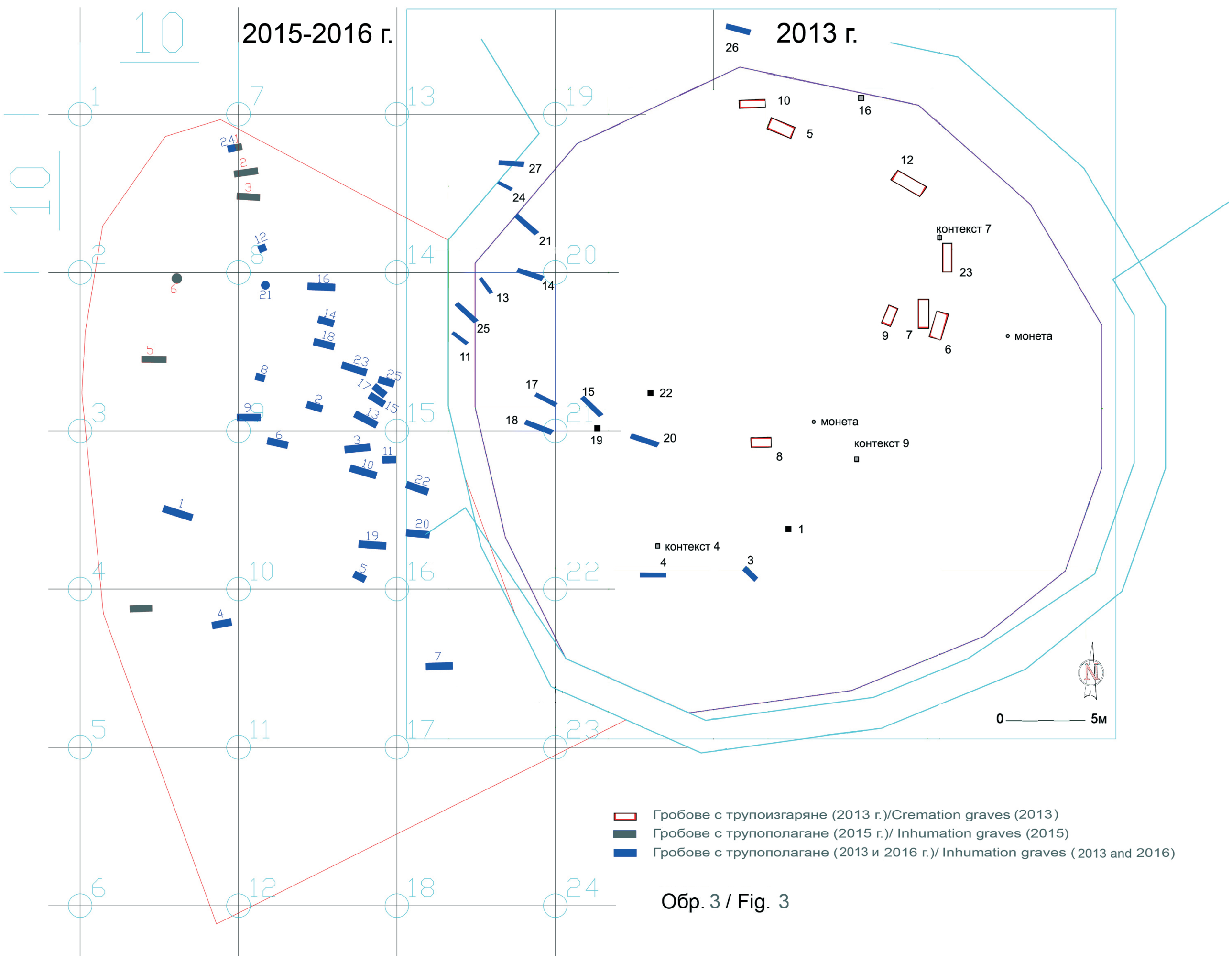

Обр. 3. Общ план на резултатите от спасителните проучвания през 2013–2016 г.

Fig. 3. General plan of the excavated site during the 2013–2016 campaigns.

Литература

Бакърджиев и др. 2014: Ст. Бакърджиев, Р. Миков, Т. Джанфезова. Спасително археологическо проучване в границите на ПИ № 000159 от землището на с. Кабиле, общ. Тунджа, Ямболска област. – Археологически открития и разкопки през 2013г. София, 2014, 426–429.

Лозанов, Вълчев 2016: И. Лозанов, Ив. Вълчев. Археологическото наблюдение на строително-монтажни работи на обект „Склад за готова продукция, пакетирани хранителни и нехранителни стоки LIDL“, УПИ I-10086, кв. 10, землище на с. Кабиле, общ. Тунджа.– Археологически открития и разкопки през 2015г. София, 2016, 627–629.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT "FLAT CHRISTIAN NECROPOLIS" NEAR KABYLE, YAMBOL DISTRICT

Rumen Mikov, Stefan Bakardjiev

As a result of the 2016 rescue campaign in this part of the necropolis of the ancient city of *Cabyle*, 25 graves with inhumations were excavated (fig. 1).

All the remains belong to individuals buried according to the Christian funerary rite. The west–east orientation of the investigated graves has 10-20° deviation in southwest or northwest direction. In most of the cases the individuals are placed in a stretched position on their back, with head towards west, right arm placed along the body whereas the

left one lies on the abdomen. The graves of children outnumber those of adults, and as a whole, no grave goods were found in the pits. The only exception is a grave which contained small jewelry pieces made of silver wire and two beads of glass paste (fig. 2). On the basis of these findings the necropolis is dated to Late Antiquity.

During the three fieldwork campaigns (2013–2016) a total of 8 grave cremations were investigated, dated to the 2nd–3rd c. AD; 5 contexts consisting of ceramic or glass vessels from the same period, and 47 inhumation graves (fig. 3).

№ 101. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ СВЕТИ СПАС, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ЛАСКАРЕВО, ОБЩИНА САНДАНСКИ

Владимир Петков, Филип Колев

Във връзка с инвестиционно намерение за строеж на къща в м. Св. Спас, землище на с. Ласкарево започнаха археологически разкопки на парцела. Екипът бе ръководен от Владимир Петков (Археологически музей– Сандански) – ръководител на разкопките, Филип Колев (СУ „Св. Климент Охридски“) – заместник-ръководител и д-р Христина Цонева (РИМ – Благоевград) научен консултант.

Обектът се намира на 5 км югозападно от центъра на Сандански (античния Партикопол). Западно от него се намира м. Св. Спас, естествено възвишение, върху което се издига църквата „Възнесение Господне“. През 1982 г. М. Петрова извършва сондажни проучвания в североизточната част на

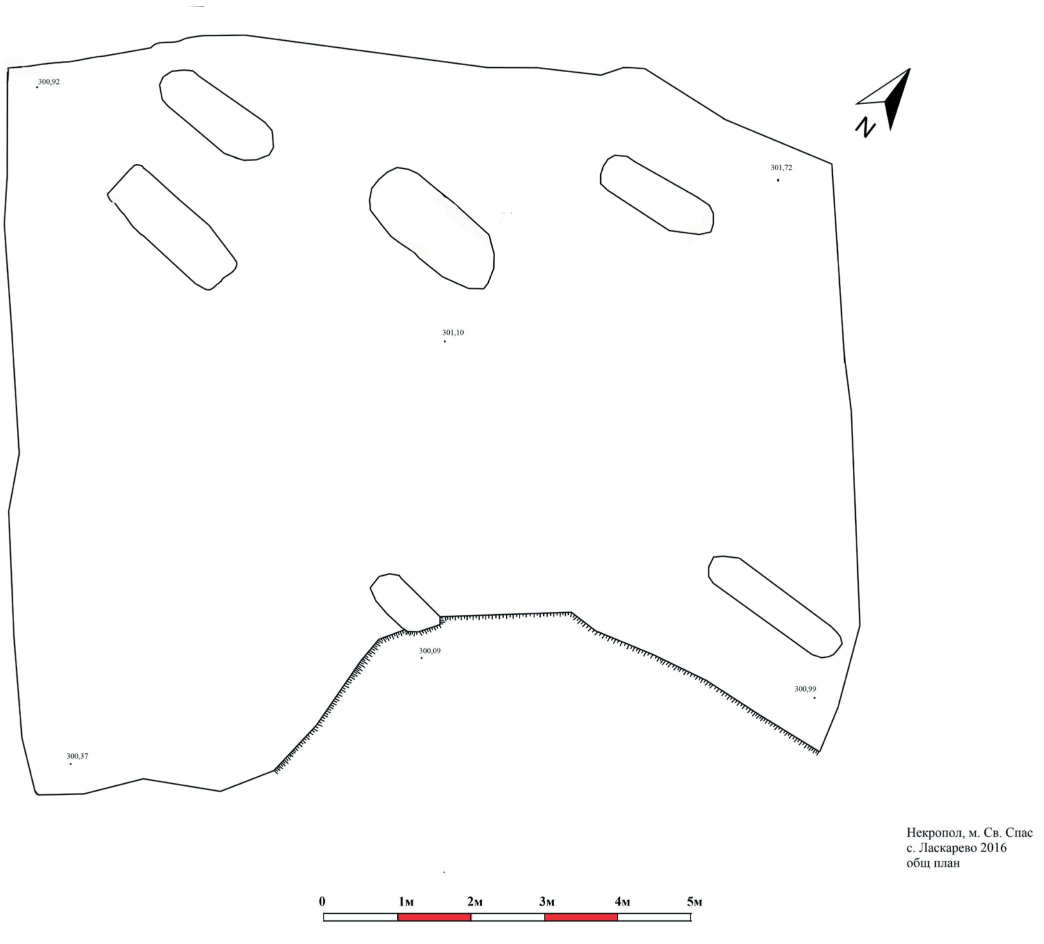

Обр. 1. План на проучената площ.

Fig. 1. Plan of the excavated area.

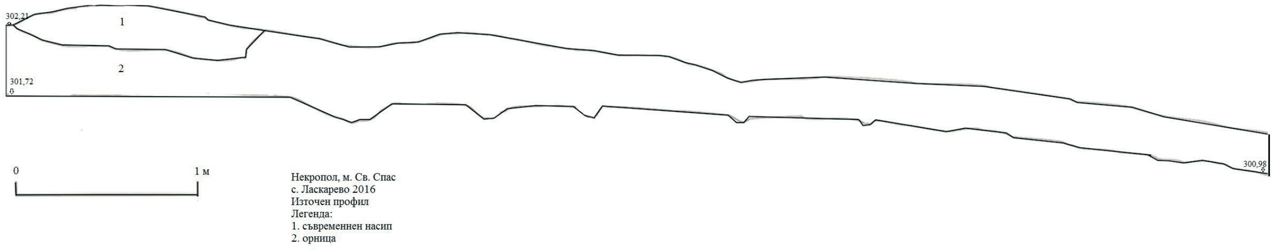

Обр. 2. Източен профил.

Fig. 2. Eastern cross-section.

възвишението. Открити са материали от бронзовата, елинистическата, римската и византийската епоха (Домарадски и др. 1983, 36). Северно от обекта, в м. Равнако, е регистриран античен некропол, силно засегнат от иманярски дейности. Гробовете са били покрити с каменни плочи.

Проучването на обекта започна на 29 юни 2016 и продължи до 5 юли 2016 г., общо 7 работни дни. Размерите на проучваната площ са 11,80 м И–З и 10,50 м С–Ю (обр. 1). Теренът е разположен под наклон с посока СИ–ЮЗ. По информация на местните жители в миналото върху терена са били засаждани лозя. На много места пластът е нарушен от съвременна намеса. Открити бяха множество съвременни материали: стъкло, пласмасови чаши, бирени капачки и др. Средната дебелина на пласта до материковата скала е 0,40 м (обр. 2).

В хода на проучването бяха регистрирани шест гроба, които бяха номерирани по реда на откриването им. Гробните съоръжения представляват обикновени гробни ями, с ориентация И–З, вкопани в материковата скала. При гробове № 1, 3, 4 и 6, гробната яма е била покрита с каменни плочи. Прави вречатление, че при гроб № 4 две от плочите са вертикално разположени, вероятно превъртяни впоследствие. Гробовете са с трупополагане. Скелетите са положени по гръб с изпънати крайници, като ръцете са били скръстени на таза. При гроб № 1 черепът е обърнат на 180°, а гръдният кош е разнесен, което показва вторична намеса. Такава бе констатирана и в гроб № 2, където костите на погребания бяха разхвърляни в ямата, а по-голямата част от скелета липсваше. В нито един от гробовете не бе открит гробен инвентар.

От типа на гробните съоръжения – проста гробна яма, покрита с каменни плочи, и липсата на гробен инвентар, може да се предположи, че некрополът се отнася в периода на късната античност IV–VI в. Вероятно става въпрос за християнизирано селско население живяло в територията на Партикопол.

Литература

Домарадски и др. 1983: М. Домарадски, Д. Гергова, М. Петрова. Проучвания на тракийско светилище и селища по долината на р. Струма – Археологически открития и разкопки през 1982. Плевен, 1983, 34–36.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH ON THE SITE SVETI SPAS, IN TERRITORY OF VILLAGE LASKAREVO, MUNICIPALITY OF SANDANSKI

Vladimir Petkov, Philip Kolev

During the archaeological research six graves were registered (fig. 1-2). They consist of rectangular pits, orientated E–W, dug into the bedrock. Graves Nos. 1, 3, 4 and 6 are covered with stone plates. What makes an impression is that in grave № 4 two of the plates are vertically situated, most probably they were displaced from their original positions. The burial practices are inhumations, as the skeletons are laid on their backs with stretched feet and hands crossed over the pelvis. At grave № 1 the skull is turned at 180°, the thorax is displaced, which indicates a secondary interference. Similar interference was also noted at grave № 2, where the bones were scattered in the grave's pit and a big part of the skeleton was missing. No grave inventory was found in any of the excavated graves. Based on the type of the burial structures it could be supposed that the necropolis refers to the period of the Late Antiquity, 4th–6th c. AD.

ПРОИЗВОДСТВЕНИ ОБЕКТИ

№ 102. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА АНТИЧЕН КЕРАМИЧЕН ЦЕНТЪР КРАЙ ПАВЛИКЕНИ, СЕЗОН 2016 г.

Калин Чакъров

През 2016 г. археологическите разкопки протичат през два етапа. През първия (4 септември–1 октомври 2016 г.) се работи с доброволци. Проучвани саструктури източно от вилата: помещение от сграда в кв. XXVII_4, XXVII_5, XXVII_{24}, XXVII_{25} и сондаж в квадрати XVII_{365}, XVII_{366}, XVII_{385}, XVII_{386}. През втория етап са проучени надгробна плоча, гроб и яма, попадащи в имот № 114007.

В квардрати XXVII 4, 5, 24, 25 е изследвано правоъгълно помещение, ориентирано в посока ЮИ–СЗ (азимут на северния зид 100°; азимут на зида с посока С–Ю в квадрат XXVII_5 – 12º, азимут на зида с посока С–Ю в квадрат XXVII_4 – 14º), което е вероятно западно крило на по-голяма сграда с правоъгълна форма и вестибюл (обр. 1). За наличието на последния свидетелства страница на южния зид, намираща се на 2,2 м югоизточно от страницата на западното помещение. Самата постройка е регистрирана под жълтокафяв глинест пласт, под който се намират каменна архитектура и деструкции от рухнал керемиден покрив (обр. 2). Вътрешните размери на помещението са: 6,8 м южна стена, 6,9 м северна стена, 6,85 западна стена, 2,23 м дължина на южна страница, 1,15 м ширина на входа, 2,80 м дължина на северна страница.

Постройката е изградена от каменен цокъл, направен от безформени камъни с различна големина, споени с глинест разтвор. Височината на цокъла е между 0,50–0,65 м, като част от него може да бъде в субструкция (1 до 2 реда), а останалата в суперструкция. Като градивен материал е използван основно местен варовик, както и малки и големи блокове базалт и отделни фрагменти тухли и керемиди. Над иззидания каменен цокъл вероятно е имало дървено-глинеста конструкция в *opus craticium* или кирпич. За това свидетелства жълтокафявият пласт, покриващ цокъла и деструкциите от покрива. Последният след изгниването на носещата дървена конструкция се срива във вътрешността на сградата. Над деструкциите от постройката се натрупва хиатусен пласт с дебелина около 0,40–0,50 м, в който вероятно заради биотурбации попадат находки от началото на III в. Вероятно помещението е със стопанско предназначение. Откритите находки в жълтокафявия пласт, покриващ помещението, датират от началото на III в.

Северно от сградата е изцяло проучен сондажът в квадрати XVII_{365}, XVII_{366}, XVII_{385}, XVII_{386}. В него, освен регистрираната през сезон 2015 основа за дървена греда, други структури не се открити.

Втори етап на разкопките протича в периода 27 октомври–27 ноември 2016 г. Сереоизточно от вилата, в територията на охранителната зона на обекта, по време на есенна оран трактористът Валентин Савов закача с плуга си на дълбочина 0,30–0,40 м надгробна плоча. За проучването ѝ са оформени три сондажа в северна, южна и източна посоки (обр. 3). Надгробната плоча е открита паднала на север с лицевата си повърхност надолу. Долната част на плочата е на по-високо ниво от горната. Южно от клиновидната основа, в южния сондаж, на 0,54 м по-дълбоко от нея е открито четвъртито струпване от дребни ломени камъни. Възможно е то да представлява подложка на клина на надгробния паметник.

Плочата е изработена от доломитизиран варовик. Тя има правоъгълна форма. В горната си част е оформена като триъгълен фронтон с акротерии в ъглите, а в долната се стеснява и завършва с клин. Лицевата повърхност е разделена на две полета. Под фронтона има люнет. В люнета са представени четири човешки фигури – две големи забрадени и две мъжки, като едната от последните е Тракийски конник. Трите фигури без конника са допоясни изправени изображения.

След основата на люнета има равно неукрасено правоъгълно поле, обрамчено отляво и отдолу с жлеб. След това има надписно поле. То е оградено с жлеб, релефна полусферична линия, последвана от вдлъбнатина, релефен ръб. Тази рамка огражда надписното поле. В него има изцяло запазен седемредов надпис[1]:

[1] Авторът на проучванията изказва благодарност на гл. ас. Н. Шаранков от СУ „Св. Климент Охридски" за консултацията относно епиграфския паметник.

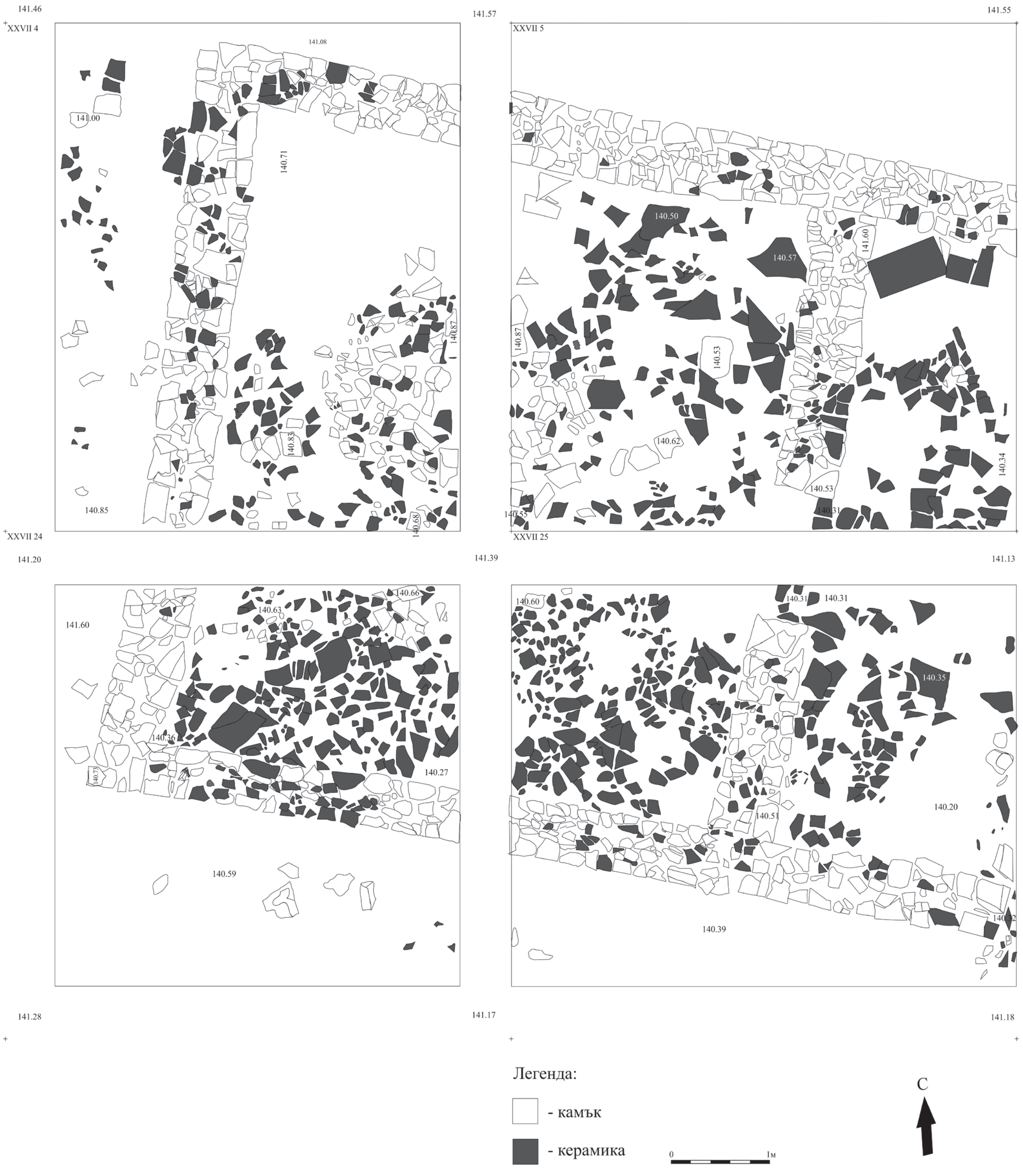

Обр. 1. Част от сграда в квадрати XXVII 4, 5, 24, 25.

Fig. 1. Part of a building in squares XXVII 4, 5, 24, 25.

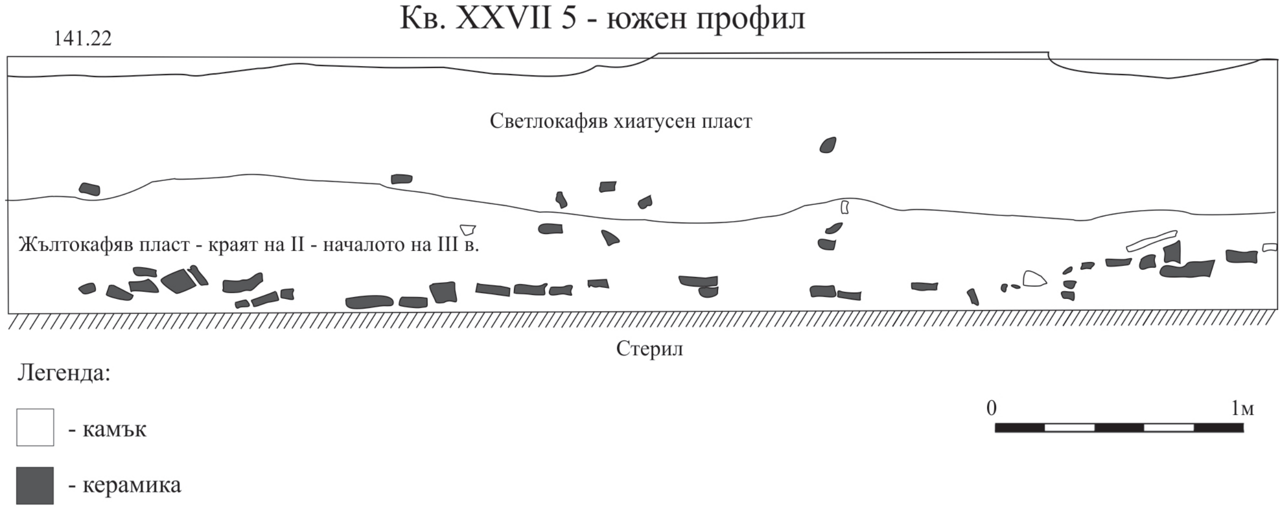

Обр. 2. Южен профил на кв. XXVII 5.

Fig. 2. Southern profile of Square XXVII 5.

D M
CVRSIDISE
NECIONIS
VIX AN XL
IVLIAVALENTIN(A)
VXOR MARITO
B M

D(is) M(anibus) C(ai) Ursidi Senecionis vix(it) an(nis) XL Iulia Valentin(a) uxor marito b(ene) m(erenti).

На лявата тясна част на плочата, приблизително на средата на височината, има едикула с малки размери, представяще голобрад мъж (дете?) с къдрава коса. В основата на едикулката има надпис DM.

На 4,50 м източно от плочата е открит зидан гроб (обр. 3). Той е с вътрешни размери 1,70 м дължина, 0,60 м ширина и 0,60 м дълбочина. Външните размери са дължина 2,03 м, ширина 0,95 м. Азимут 280°. Изграден е от тухли, а отгоре е покрит с три варовикови (местна порода) каменни плочи, залети с хоросан. Самото гробно съоръжение е зидано с тухли и хоросан. Зидарията се състои от девет реда тухли и осем хоросанови фуги, дъното е стерилната жълтокафява пръст (льос ?). Гробът е ограбен в античността. В него са открити находки: златен амулет „херкулесов кривак“, ас на Хадриан, сечен в периода 125–128 г. и др. Износеността на монетата и златният амулет насочват към по-късна дата на погребването – втората половина на II в.

На дъното на гроба са открити разбъркани и силно изтлели човешки кости, сред които няколко зъба. Антропологичният анализ показва, че погребаният е във втора детска възраст (*Infans II*), на около девет–десет години[2]. Това означава, че в гроба не е погребан Гай Урсидий, за когото е ясно от надписа, че доживява четиридесетгодишна възраст. Възможно е едикулката с къдрокос мъжки (момчешки?) бюст, представена на тясната страна на плочата да има връзка с гроба.

Преди да бъде използван за некропол теренът вероятно е кариера за глина. За това свидетелства яма с дълбочина 3,68–3,88 м. Около нея са регистрирани други петна от тъмна пръст в стерилния терен.

[2] Антропологичните останки са изследвани от гл. ас. Н. Атанасова, уредник в ИЕМПАМ към БАН, за което авторът ѝ благодари.

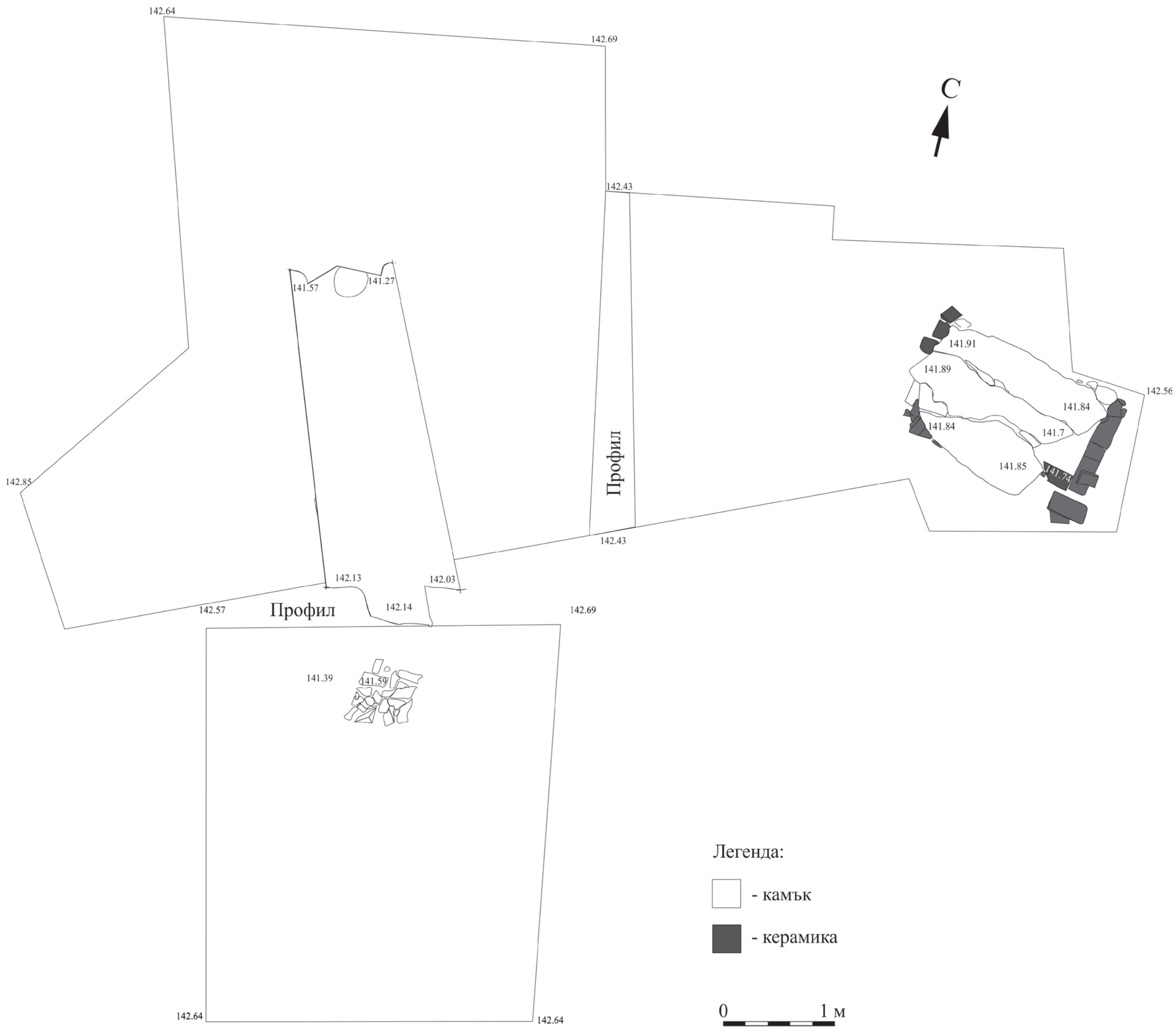

Обр. 3. Надгробна плоча и гроб североизточно от вилата.

Fig. 3. Tombstone and grave eastwards of the villa.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE ANCIENT CERAMIC CENTRE NEAR PAVLIKENI – SEASON 2016

Kalin Chakarov

In 2016 the archaeological excavations of the site were conducted in two periods. The first one refers to the study of 2nd–3^{rd}c. premise of a farm or production building, located eastwards of the *villa*. The foundations were built of local limestone and basalt as well as pieces of CBM. The wall superstructure was built most probably in *opus craticium*.

The second period of fieldwork is related to the study of a tombstone found *in situ*. The stela's Latin inscription tells the names of the deceased C. Ursidius, who died at the age of 40, and his wife Iulia Valentina. On the left narrow side of the tombstone there is an *aedicula*. It represents beardless male bust (a boy or a man) with curly hair. Few meters to the east (4.5) a brick masonry built grave was found. It was robbed in antiquity, but some artifacts, such as a long circulated *as* of Hadrian dated in 125–128 were found. The human remains belonged to a child, age 9–10 years. The grave was made most probably in the second half of the 2nd c. The area of the cemetery was most probably used as a clay quarry before that, because a 3.68–3.88 m deep pit was excavated as well.

№ 103. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В ОБЕКТ АНТИЧНО СЕЛИЩЕ В СЕРОЗАПАДНАТА ЧАСТ НА ГР. ПАВЛИКЕНИ

Калин Чакъров

Проучването е проведено в периода март–май 2016 г. на територията на гр. Павликени във връзка с проект „Рехабилитация на вътрешна водопроводна мрежа на гр. Павликени. Първи етап". По време на наблюдението са открити археологически структури на три места.

Ул. „Дунав" 13. Регистрирани са останки от антична пещ. Тя е силно компрометирана по време на изграждането на канализационната мрежа на Павликени и асфалтовата настилка през втората половина на XX в. Разположена е на няколко метра от десния бряг на Павликенското дере. От пещта е останала малка част отухлена пръст, оградена с плочести камъни, вкопани отчасти в стерилната пръст и в културен пласт. За подложка са използвани камъни. По всяка вероятност проучената структура е част от дъно на долна камера на пещ. Дебелината на напластяванията е 0,44 м, запазената дължина в посока З–И е 1,42 м, а запазената ширината С–Ю е 0,90 м. Фрагментите от стена *in situ* с дебелина 0,10 м в северната част и липсата на отухление в източната, показват, че вероятно пещта е с вход откъм юг или запад. По средата са открити няколко фрагмента от тухли, които са може би част от подпорен стълб. Датировка: II–III в.

Бул. „Дондуков". В изкоп за преминаване на сонда и полагане на пожарен хидрант е засечена отпадъчна яма от римската епоха. Тя е проследима основно в западния профил на изкопа и се очертава като открояващо се на фона на жълтокафявия стерил петно от тъмна пръст с дължина С–Ю 2,7 м. Граници са установени в южна, източна и северна посоки. Запълнителят се състои от пепелива пръст (на места концентрацията на въглени е по-голяма), средно по големина количество битова керамика, животински кости и фрагменти от строителна керамика. В ямата е открита една цялостно запазена керамична лампа, цял профил на полусферична паничка със завит навътре устиен ръб и железен клин. Достигнат е 1 м в западна посока, но стената на ямата в тази част не е открита. По-нататъшното изчерпване е опасно заради надвисналата асфалтова настилка. Датировка: втората половина на II–III в.

Ул. „Васил Недков" 19. При изкопни работи за сградно отклонение на ул. „Васил Недков" 19, попадащо в очертанията на тротоара, е открита част от сграда от римската епоха (обр. 1). Засечени са два успоредни зида с посока ЮЗ–СИ (азимут 110°) и разстояние помежду им 3 м. Северният зид е заведен като № 2, съобразно номерацията, въведена през 2015 г., а южният под № 3.

Зид № 2. Проучени са 2,96 м от дължината на зида. В западната си част, под съвременен дувар, зидът започва в четири реда камъни. След това в южна посока преминава в два (заради нарушението при прокарването на телефонен кабел, прекосяващ от север към юг сондажа) и в източната си част е в пет реда. Дебелината е между 0,55 и 0,65 м. Използвани са малки, средни и големи камъни за зидария. Употребени са и фрагменти от строителна керамика, както и късове шлака. Античното ходово ниво, съответно и суперструкцията са от двата реда камъни нагоре. Северно и южно от зид № 2 са регистрирани струпвания на фрагменти от керемиди от рухнал покрив (обр. 3). В рушевините на зида, непосредствено върху него, е открита бронзова монета (силно изтрита) на Каракала (198–217 г.), отсечена в Тесалоника. Тя дава *terminus post quem* за разрушаването на сградата.

Зид № 3. Той се намира на 3 м южно от зид № 2. Проучена е дължина от 3,10 м. Той е се състои от два реда зидария от разноформатни камъни на кал. Дебелината му е 0,50 м. Установено е наличието на керамичен тръбопровод, вклиняващ се в зида (обр. 2). Запазени са две тръби (едната частично). Външният диаметър е 0,18 м, а дебелината 0,01 м. Тръбопроводът е вероятно част от антична канализация, защото липсва измазване с хоросан. Посоката му е Ю–С и това вероятно означава, че отпадните води се оттичат в Павликенското дере.

В северния ъгъл на сондажа е регистрирана настилка от тухли с легло на канал, оформено в нея. Южно от тухлите се очертава продължение от камъни и тухли. И двете са засипани с пласт с голямо количество керамика, бучки отухлена пръст и шлака. Вероятно става дума за продължение на тръбопровода в южна посока, но без запазени тръби.

В пространството между зид № 3 и зид № 2 се откриват отделни парчета от същите по вид тръби. В зид № 2 не е установено наличието на пресичаща го тръба. Това по всяка вероятност свидетелства,

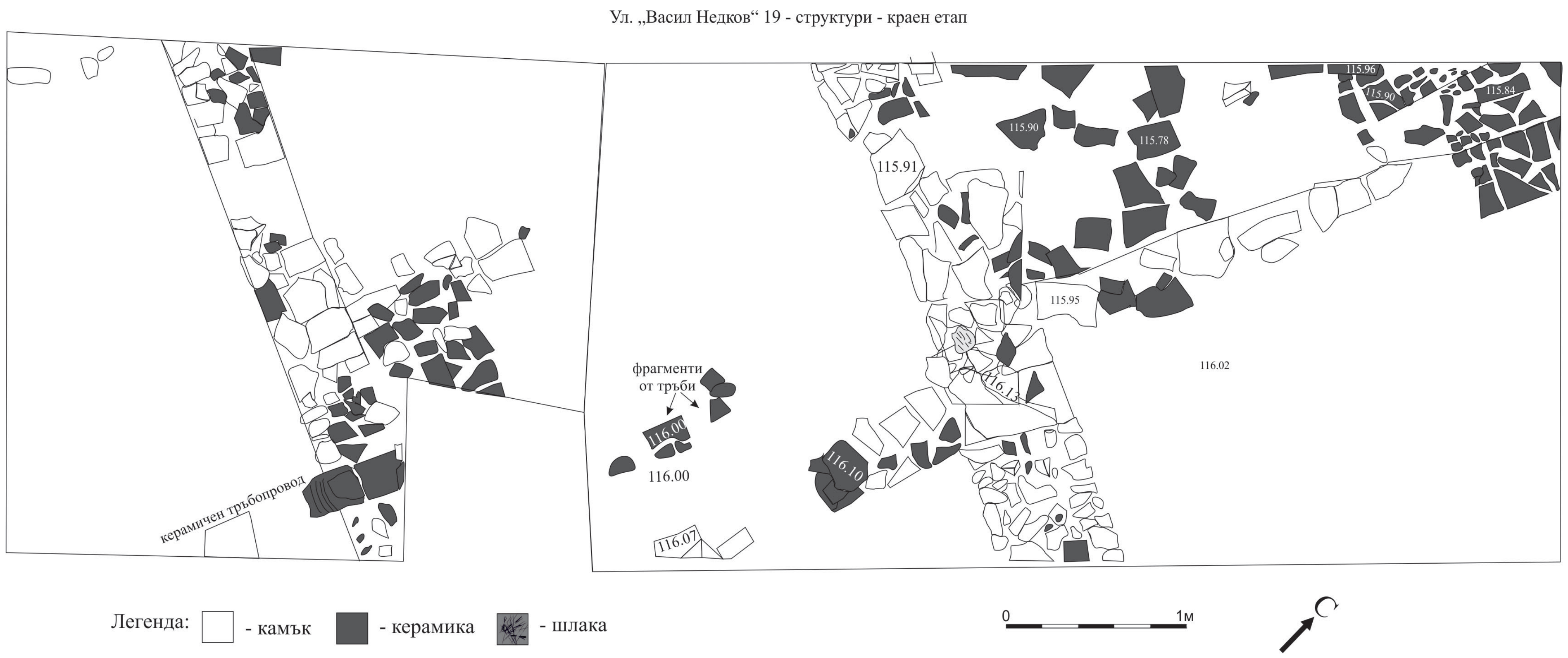

Обр. 1. Част от сграда от II–III в. на ул. „Васил Недков“ 19 (план).

Fig. 1. Part of a 2nd-3rd c. building at 19 V. Nedkov Str. (plan).

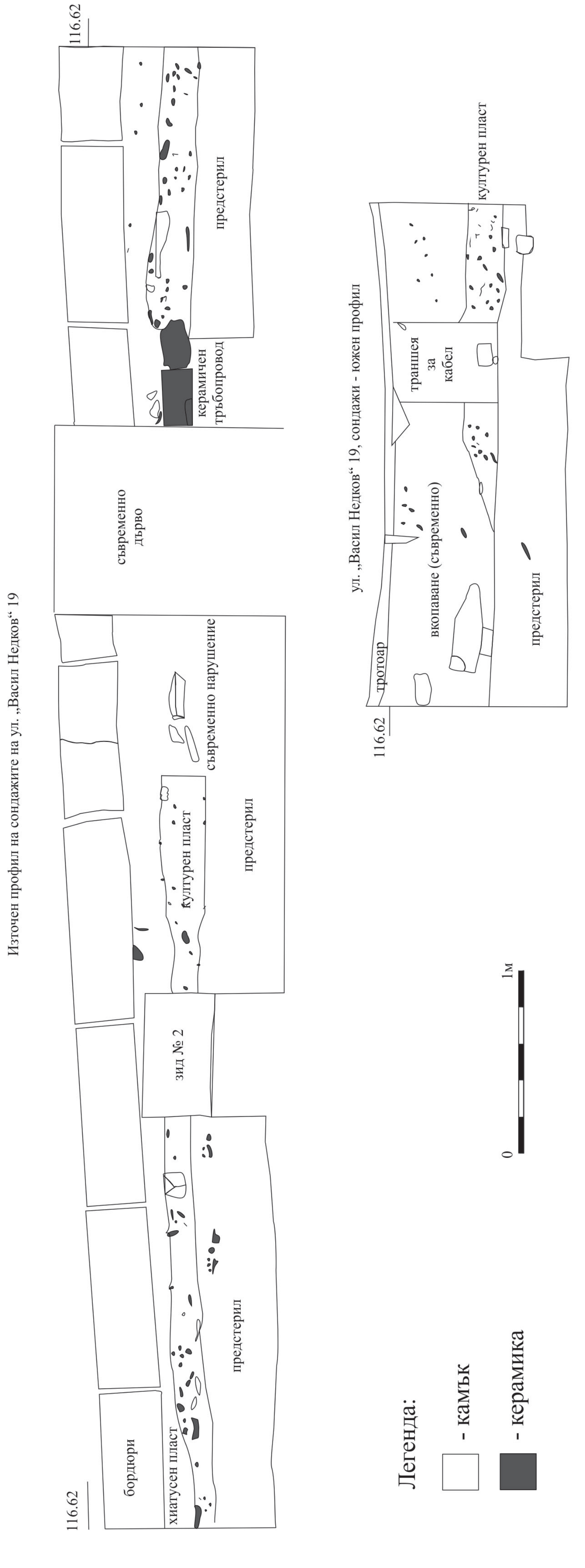

Обр. 2. Източен и южен профили на сондажа на ул. „Васил Недков“ 19.

Fig. 2. Eastern and southern profiles of the trench at 19 V. Nedkov Str.

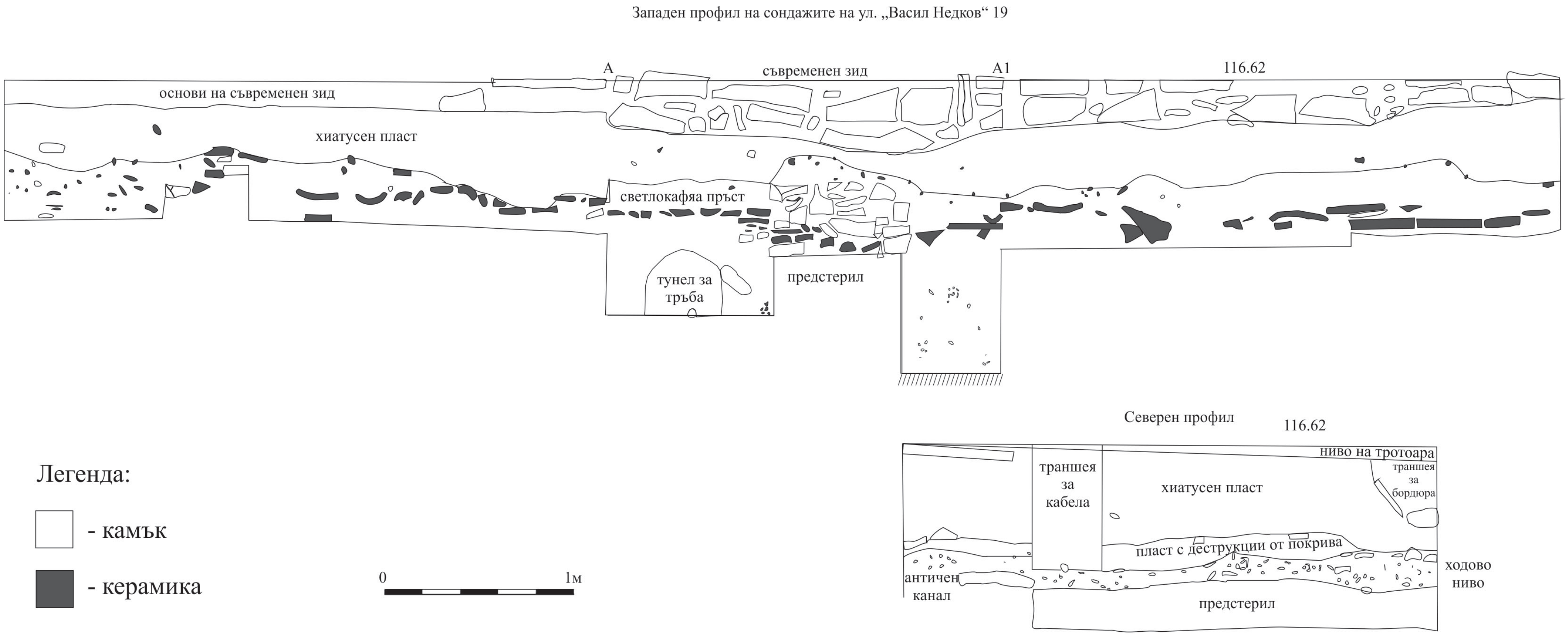

Обр. 3. Западен и северен профили на сондажа на ул. „Васил Недков“ 19.

Fig. 3. Western and northern profiles of the trench at 19 V. Nedkov Str.

че първоначално е изграден зид № 3, през който е прекарана тръбата. Тухлената настилка северно от зид № 2 е може би близка по хронология със зид № 3, защото и двете са пресечени от тръбопровода. В по-късен етап е изграден зид № 2, а керамичният канал е демонтиран и тухлената настилка е засипана с фрагменти от керамика и пръст с отухлени бучки в нея. В последния пласт (южно и северно от зид № 2 и южно от № 3) са открити фрагментирани калъпи за лампи, както и един модел за калъп, бракувана керамична чашка, изтрити монети от II–III в. (единствената четлива е дупондий на Антонин Пий) и други дребни находки.

Проучените през 2016 г. на ул. „Васил Недков“ 19 зидове вероятно принадлежат към стопанска постройка, изградена в *opus craticium*. По всяка вероятност тя е по-късна от някои от изследваните през 2015 г. в съседство пещи. За това свидетелства голямата разлика между основите на субструкцията на зид № 2 (115,92 м) и зид № 3 (116,00 м) и горното ниво на пещ № 2/3 (115,38-115,48 м). Възможно е пещи №№ 4, 9 и 5, които са на по-високо ниво да са едновременни по съществуване със сградата. Зид № 3 не пресича никоя от тях.

В отделни изкопи на ул. „Васил Недков“ и „Христо Ботев“ са открити фрагменти от керемиди и керамични съдове. Те вероятно произхождат от разрушени през втората половина на XX в. археологически структури, които по време на наблюдението вече не са видими.[1]

ARCHAEOLOGICAL MONITORING RESEARCH OF THE SITE ANCIENT SETTLEMENT IN THE NORTHWESTERN PART OF PAVLIKENI

Kalin Chakarov

The fieldwork was carried out in March–May 2016 in the northwestern part of the town of Pavlikeni, Central North Bulgaria. Archaeological remains were found at three spots. The first one is a part of destroyed 2nd–3rd c. ceramic kiln, found at 13 Dunav Str. Two almost completely preserved pots were found in it. The second structure is a 2nd–3rd c. rubbish pit at Dondukov Blvd. Its filling consists of dark soil, mixed with cinder, among which ceramic lamp and cup were found.

The highest concentration of archaeological structures is at 19 V. Nedkov Str. where parts of two walls and a ceramic sewer tube canal were found. Most probably the walls belonged to a farm or production building, built in *opus craticium*. Wall No 3 is earlier than No 2 as well as a brick built canal bed. Later the canal was removed and wall No 2 cut it off. The building or premise is later than kiln No 2/3 excavated in 2015 in the immediate proximity but most probably is contemporaneous to kilns No 4, 5, 9. *Terminus post quem* for the destruction of the building is the reign of Caracalla.

№ 104. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА АНТИЧЕН КЕРАМИЧЕН (ПРОИЗВОДСТВЕН) ЦЕНТЪР КРАЙ ПАВЛИКЕНИ

Павлина Владкова

Спасителните археологически разкопки са проведени в периода 29 ноември–19 декември 2016 г. с Разрешение № 379/28.11.2016 г. Те са осъществени във връзка с изпълнението на проект „Античен керамичен център – Павликени, популяризация и модернизация“, бенефициент по който е община Павликени, а партньор – Исторически музей – Павликени. Те са проведени на терени, на които се извършват консервационно-реставрационни и строително-монтажни дейности на следните участъци:

Туристически пътеки в и около вилата. Ремонтът на пътеките не е свързан с дълбоки изкопи. Най-голямата достигната дълбочина е 0,10 м от съвременния терен. Археологически структури не са регистрирани.

[1] На кръстовището на бул. „Руски“, пред сградата на Община Павликени, под асфалтовата настилка, е открита част от мост отпреди 1905 г. Той е премоствал старото корито на Павликенската река.

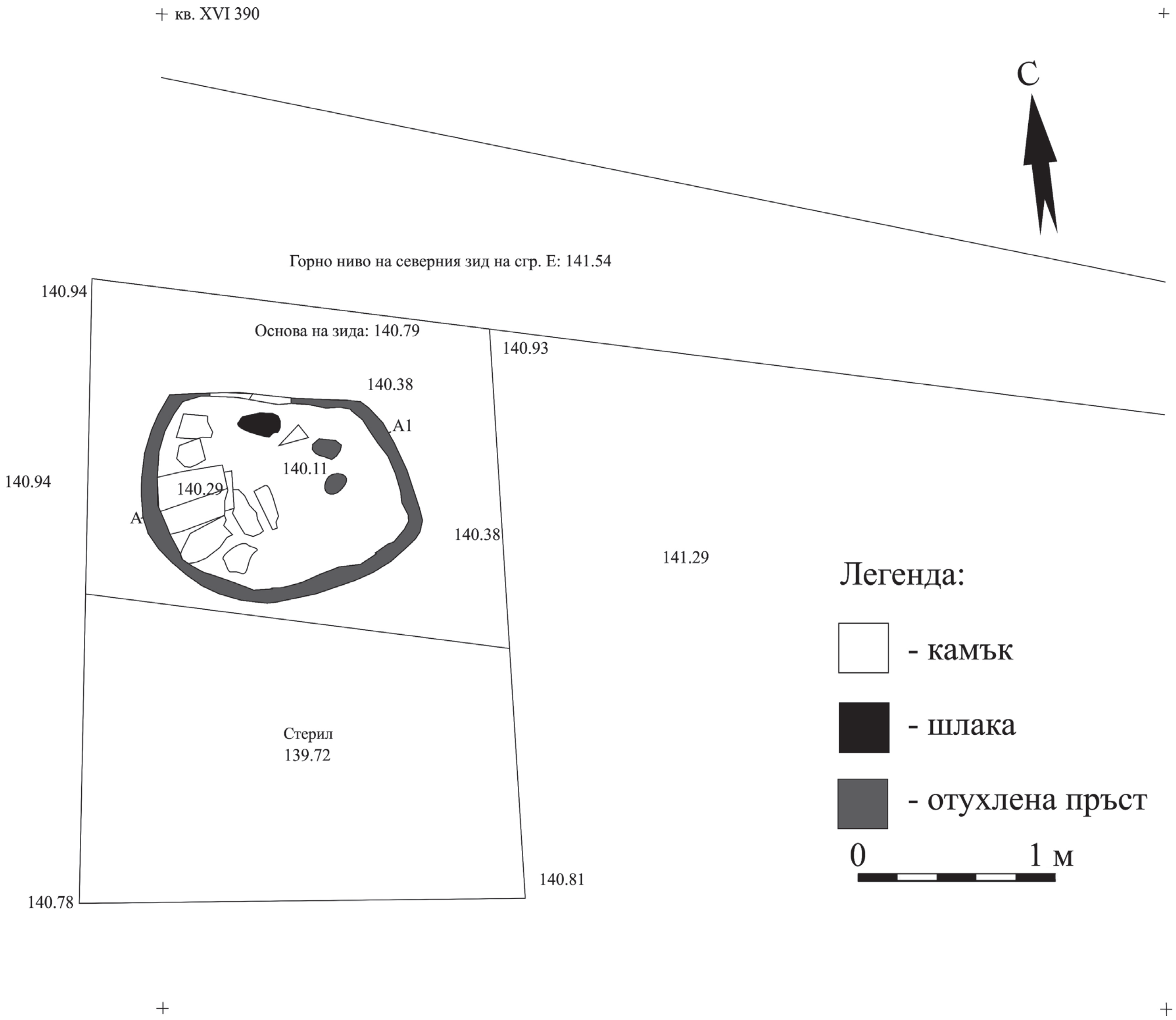

Обр. 1. Пещ № 12 в североизточната част на сграда Е – план.

Fig. 1. Kiln No 12 in the northeastern corner of building E.

Изкопи за кабели между музейната сграда и площадката за сортиране на керамика. Дейностите са свързани с изкопoване на траншеи с ширина 0,20–0,30 м и дълбочина 0,40–0,60 м. Археологически структури не са установени. На места са открити отделни фрагменти строителна керамика от II–III в. без ясна археологическа среда.

Изкопи за водопровод. Дейностите са свързани с изкопаване на траншеи с ширина 0,20 м и дълбочина 0,40–0,60 м, при които археологически структури не се откриват.

Изкоп за изграждане на демонстрационни пещи. Изкопът се намира северно от възстановката на грънчарска работилница и навес с демонстрационни пещи. Направени са ивични основи и стъпки с различна дълбочина (от 0,60–1,0 м) и ширина 0,20–0,30 м. Археологически структури и материали не са открити.

Изкоп за полагане на приемателен пункт. Върху предвидената за полагането на основите площ пър-

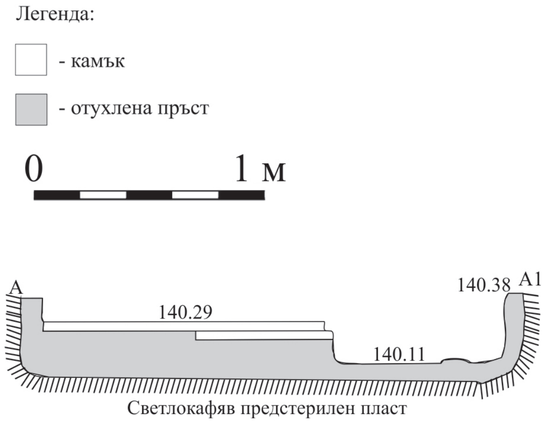

Обр. 2. Пещ № 12 – разрез.

Fig. 2. Kiln No 12 – cross-section.

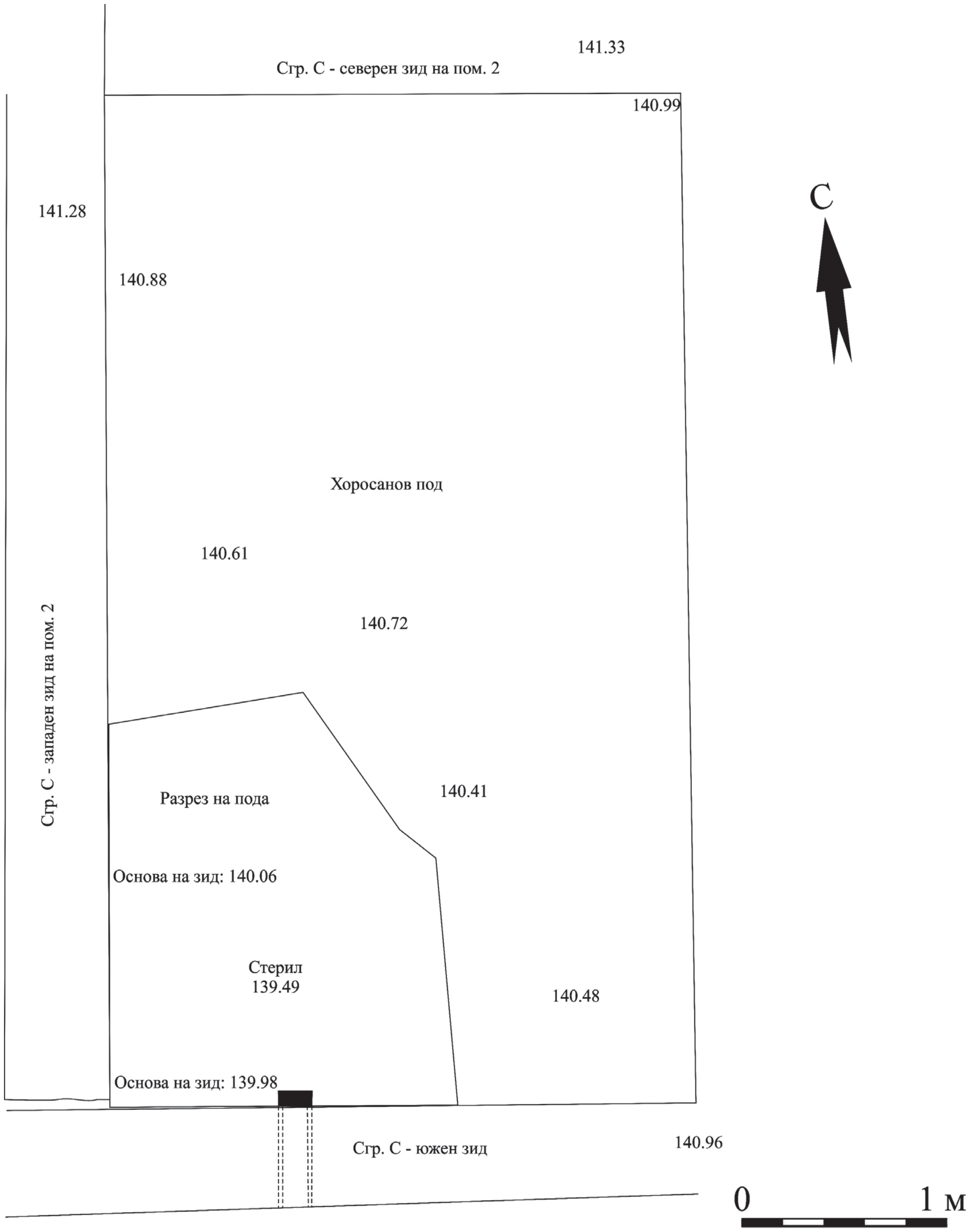

Обр. 3. Сондаж в помещение № 2 на сграда С (баня).

Fig. 3. Trench in premise No 2 of building C (bath).

вначално е отнет механичен пласт с дебелина 0,20–0,30 м. След това са изкопани пет траншеи с дължина 1 м, ширина 0,20–0,30 м и дълбочина 0,80–1,0 м. Археологически структури не са регистрирани. Открити са отделни фрагменти от керамични съдове, изработени на ръка и на бързо колело от Късножелязната епоха.

Изкоп за изграждане на грънчарска работилница за деца и археологически обект тип „пясъчник“. Направени за линейни изкопи с ширина 0,20–0,30 м и дълбочина 0,40–0,60 м за полагане на ивични основи. Археологически структури и материали не са открити.

Изкопни дейности за ремонт на съществуващия довеждащ асфалтов път. Ремонтът се изразява във фрезоване на стария асфалт, при което няма удълбочаване. От двете страни на пътя са изкопани по една трапецовидна канавка с ширина около 0,60 м и дълбочина 0,60 м. Археологически структури не са открити.

Кладенец № 1. Кладенецът е зидан и има вътрешен диаметър 1 м, достигната дълбочина 4,80 м. Той е удълбочен с 0,80 м, с което общата достигната дълбочина е 5,60 м. Дъно не е достигнато, защото излиза голямо количество подпочвена вода, която не позволява по-нататъшното му проучване. Насипът на кладенеца се състои от камъни и пясък. Археологически материали на са открити.

Сграда Е, пещ № 12. Проучването е свързано с подравняване на терени. В североизточния ъгъл на сградата има хлътване на терена. На стар план на обекта, Б. Султов е нанесъл пещ (по една от номерациите – № 12). Пръстта съдържа голямо количество съвременни материали и керамика от II–III в. След отнемането на пласта е регистрирана пещ с кръгъл план (обр. 1). Максималният ѝ диаметър е 1,30 м, а дълбочината между 0,10–0,20 м. Тя е изградена от плочести камъни, измазани с глина (обр. 2). Последната е добила голяма твърдост. Вероятно пещта е домакинска. Тя се намира на 0,60 м по-ниско от основите на сграда Е, което по всяка вероятност означава, че е по-ранна от втората половина на II–началото на III в. Южно от пещта е изкопан сондаж с ширина 2 м запад–изток и дължина 1,50 м север–юг. На кота +139,72 м е достигнат стерилен терен. Археологически структури не са открити.

Сондаж в помещение № 2 на сграда С (баня). Той е оформен в подовото ниво на студения басейн (обр. 3). Последният е направен от хоросан, обилно примесен със счукана тухла. В югозападния ъгъл на помещението подът е нарушен от разрез, направен от Б. Султов през 70-те години на XX в. с цел да се проследи конструкцията на пода. Срезът е с ширина 1,90 м изток–запад и дължина 1,90 м север–юг (в западния край). Наблюдава се разлика в структурата на пода в северната част на сондажа и в източната. В северната за подложка са използвани големи и малки камъни, залети с хоросан, примесен със счукана строителна керамика. Горната повърхност на хоросана е фино измазана. В източната част на сондажа, която е по-ниска в сравнение със северната, подложката е от средни по големина парчета от керемиди, върху които е положена суспензурата от хоросан и счукана керамика. В източната част на помещението личат почти цели тухли, които са част от конструкцията на пода. В южния зид на помещението има керамична тръба (дължина 0,60 м, дебелина 2 см, външен диаметър 0,14 м), която е на по-ниско ниво в сравнение с равнището на пода в северната част. Помещението е с наклон с посока север–юг, за да се отича водата. Западният зид има конструктивна фуга с южния. Теренът е проучен до дълбочина 0,60 м под основите на сградата. По-ранни археологически структури не са открити. В пръстта под основите има отделни фрагменти от керамика от Късножелязната епоха.

Консервация на сгради B, C, D, E. Извършените консервационни дейности се изразяват в събаряне на обрушените антични зидове, полагането на основа от бетон и други вещества и иззиждане на същите на заварената височина. Оказва се, че голяма част от зидовете на вилата са преизградени с бетон из основи през 70-те години на XX в. На места е запазен оригиналният спойващ материал, който е глина, примесена с песъчлив хоросан. По време на консервационните дейности не са извършвани изкопни работи в дълбочина и не са засегнати археологически структури.

Сграда F (хореум). Извършена е възстановка а дървен под в югоизточния ъгъл на сградата. Основите на дървената скара са плитки – 0,20 м. Археологически структури не са открити.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT THE ANCIENT CERAMIC PRODUCTION CENTRE NEAR PAVLIKENI

PavlinaVladkova

In 2016, rescue fieldwork was carried out because of the activities within a project "Ancient Ceramic Center–Pavlikeni: Popularization and Modernization".

Archaeological structures were excavated at three places within the site. The first one is well No 1. It was built of stones and has inner diameter of 1 m. It was deepened by 0.80 m (down to 5.60 m) but was not entirely excavated due to the underground water levels.

The second excavated structure is kiln No 12. It was found in the 1970s and covered by modern materials. It is 0.60 m deeper than the foundations of the northern wall of building E. Its diameter is 1.30 м, depth 0.10–0.20 m. The kiln was built of stones and clay. Chronologically, the kiln is earlier than building E (2nd–3rd c.).

The third investigated structure is the floor of premise No 2 of the bath (2nd–3rd c.). In its northern part the structure consists of lime and basalt stones, covered by mortar, mixed with ceramic building materials. The upper surface is well plastered. The floor of the premise has a gradient in N–S direction, ending with a ceramic pipe incorporated into the southern wall.

№ 105. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СЕКТОР ОТ РИМСКИ И КЪСНОРИМСКИ ПРОИЗВОДСТВЕН КОМПЛЕКС (II–IV ВЕК) В М. ГОРНА ДАБОВИЦА И КРУША, ГР. БРЕЗНИК

Василка Паунова, Катя Трендафилова

През юли 2016 г. при строителни изкопни дейности в обект „Площадка 1“, в концесионна площ „Брезник“, гр. Брезник се достигна до зидове от късноримския период. След проведено наблюдение, изкопните дейности бяха спряни и започна спасително археологическо проучване.

Археологическият обект отстои на около 5 км югоизточно от центъра на град Брезник. Локализиран е в м. Горна Дабовица и Круша. Попада в северната периферия на селище от римския период и късната античност (обект № 2), регистрирано под № 1700345 в АИС на АКБ.

Спасителните разкопки бяха съсредоточени в 74 археологически квадрата. Достигнатата дълбочина е 0,50–1,50 м.

В границите на „Площадка 1“ бяха открити: 1) основите на 3 сгради, които са имали каменно-кирпичени стени и керемидено покривно покритие; 2) частично запазени 3 пещи за изпичане на строителна и битова керамика; 3) ограден зид (обр. 1).

Археологическият обект се развива със сигурност в източна, югоизточна и западна посока и излиза извън очертанията на площадката.

Най-ранна сред разкритите сгради е частично проучената сграда II, която е с ориентация СЗ–ЮИ, Г-образен план и навлиза в брега на дере, разположено западно и извън границите на „Площадка 1“. В нея са разкрити четири помещения. Общата им площ надхвърля 400 кв. м. По предварителни наблюдения се предполага, че разкритите помещения са разгърнати около „вътрешен двор“.

Запазената част от суперструкцията им представлява каменен цокъл с дебелина 0,50 м и височина 0,30–0,50 м. Той е изграден от средно големи и по-дребни ломени камъни на калова спойка, запазени в четири реда. Във вътрешното пространство на Помещения 1 и 2 бяха разчистени деструкции от пропадналата конструкция на дървен покрив с керемидено покритие – тегули и имбрекси. Сред тях бяха разчистени късове горели греди и животински кости, отухлен кирпич, железни клинове и пирони, бронзови и сребърни монети, инструменти, капак на хромел, тежести за стан, фрагментирани керамични съдове и др. Проучването бе прекъснато преди достигането до подовото ниво в помещенията.

Вследствие вероятно на природен катаклизъм, каменните основи на сграда II са затрупани от пласт тиня с голяма твърдост, достигащ до 1,20 м.

Сграда III отстои южно от сграда II. Тя беше проучена частично на ниво деструкции от паднала покривна конструкция. Все още не са установени трасетата на стените ѝ и размерите ѝ. Сред деструкциите бяха открити множество печени и непечени глинени тежести за стан, фрагментирани глинени съдове, железни ножчета, деформирани от висока температура тухли, фрагмент от хромел, монети от втората половина на III и IV в., животински кости, питос, тухлени „площадки“ и др.

Сграда I е най-късно изградената сграда в комплекса. Тя е с правоъгълен план и ориентация СЗ–ЮИ. Запазени са две от четири верижни квадратни помещения и издължен притвор с вход на югозапад.

Основите на сграда I са плитко фундирани във вкопана в основната скала полоса с ширина 0,65 м и дълбочина 4 см. От суперструкцията е запазен каменен цъкъл с височина 0,30–0,40 м и ширина 0,50 м. Покривната конструкция е била дървена, с керемидено покритие.

Сграда I се развива в северозападна посока, но в този участък зидовете са унижощени напълно, вероятно при мелиорация на терена през XX в.

Югоизточната стена на помещение 1 на сграда II пресича каменната основа на по-ранен ограден зид, изграден от ломени камъни на калова спойка. Той е с основно направление И–З и продължава извън границите на концесионната площ. Запазена височина на суперструкцията – 0,25–0,35 м, ширина – до 0,40 м. Дължината му е проследена до 23 м.

Пещи. В южния сектор на археологическия обект са открити останки от три пещи. Те спадат към двукамерните пещи с четириъгълен план и вертикална тяга (обр. 2).

Частично или изцяло запазени са следните конструктивни елементи – долна камера, подпора, канал и предпещна яма. Липсват сигурни данни за видовете изпичани артикули, тъй като не е съхра-

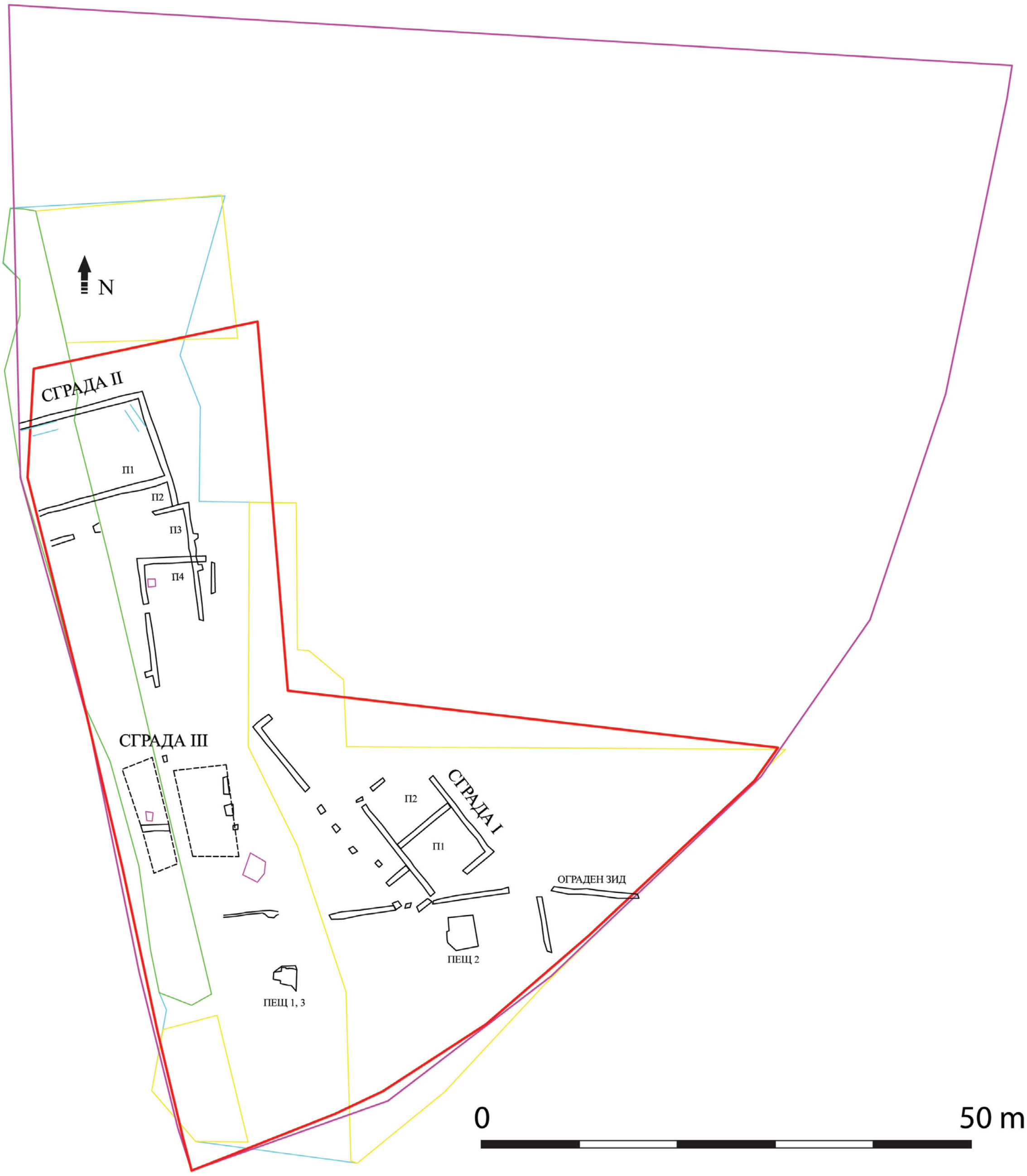

Обр. 1. Археологически обект „Площадка I", концесионна площ „Брезник", находище „Милин камък", гр. Брезник – план на разкритите стради и съоръжения от периода II–IV в.

Fig. 1. Archaeological site within the territory of the concession zone "Breznik" - plan of the excavated buildings and structures dated to the 2nd–4th c. AD.

нен автентичен производствен брак. След анализ на открития в рамките на обекта подемен керамичен материал, може да се предположи, че те са служили за изпичане, както на строителна керамика (основно тегули, по-малко тухли и имбрекси), така и на битови изделия (тежести за стан).

Керамика. На обработка са подложени 3209 фрагменти от съдове, които в хронологическо оношение попадат в римската и късноримска епоха. Определени са няколко технологични групи: лакова керамика, обикновена керамика, керамика на ръка, т. нар. „късноримска песъклива керамика", излъскана керамика, питоси и амфори.

Само малка част от керамиката може да се датира преди средата на II в.

Монети. Открити са 59 монети от периода края на I–70-те години на IV в. Състоянието на бронзовите монети доказва продължителна монетна циркулация. Наличието на сребърни монети – денари, голям номинал провинциални монети и сестерции показват икономически просперитет през втората половина на II–началото на III в.

Обр. 2. Пещ за строителна керамика, III в. Поглед от юг.

Fig. 2. Brick/tile kiln, 3rd c. AD. View from south.

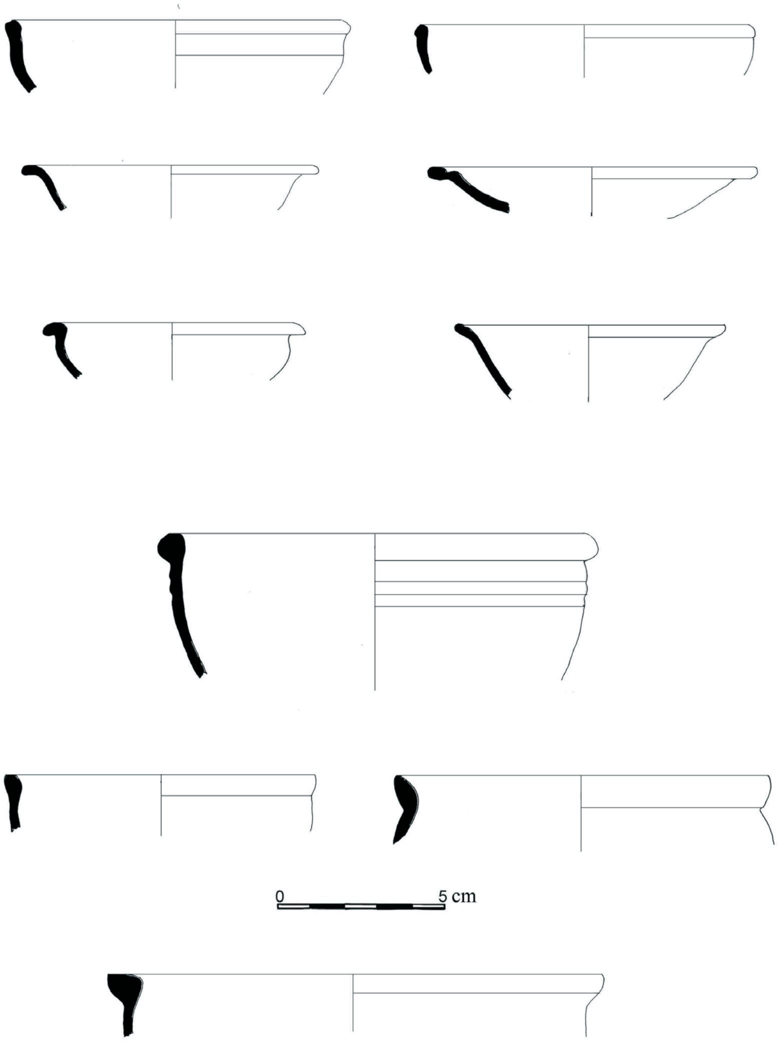

Обр. 3. Примери за форми на лакова керамика – купи и гърнета.

Fig. 3. Examples of red slip pottery shapes – bowls and jars.

Предполага се, че разкритите сгради и съоръжения са ситуирани в северозападната периферия на по-обширен производствен комплекс, съществувал през периода II–IV в. в близост до непроучена, но локализирана през 70-те години на XX в. римска вила.

Въз основа на стратиграфията и наблюденията върху конструктивните преустройства на зидовете и пещите, анализа на откритите находки, монетите и керамиката, се установяват (на този етап от проучването) два основни хронологически периода на функционирането на комплекса:

- от втората половина на II до средата на III в.
- от втората половина на III до втората половина на IV в. Вторият период се подразделя на два подпериода, между които условна граница са последните години от управлението на Константин I.

Открити са монети и находки, попадащи извън горепосочените хронологични рамки – бронзова монета на Пела (II–I в. пр. Хр.), монети от последната четвърт на I и първата половина на II в. и фибула от V в.

RESCUE EXCAVATIONS OF A ROMAN AND LATE ROMAN PRODUCTION COMPLEX NEAR BREZNIK

Vasilka Paunova, Katya Trendafilova

In July of 2016, rescue excavations within the territory of “Site 1” of the “Breznik” concession area revealed an ancient architectural complex; the fieldworks covered an area of 2950 m^2, at a depth of 1.50 m.

The findings at “Site 1” featured foundations of three buildings with stone and adobe wall structure and ceramic tile roof covering, three partially preserved pottery and brick/tile kilns and a stone wall fence. Chronologically, the site has two main periods of occupation:

- From the second half of the 2nd c. until the mid-3rd c. AD;

• From the second half of the 3rd c. until the second half of the 4th c. AD. The second period is divided into two phases, with the second phase beginning around the end of the reign of Constantine I. The latest structure built on the site is Building I, which was destroyed during 370s.

A few small finds are do not coincide with this chronological framework – a bronze coin of the city of Pella (2nd–1st c. BC), coins dated to the late 1st – early 2nd c. AD, and an iron fibula from the 5th c. AD.

ТЕРЕННИ ПРОУЧВАНИЯ ПРЕЗ 2015 г. (*ADDENDUM*)

АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 9 ПО ТРАСЕТО НА „ТРАНЗИТЕН ГАЗОПРОВОД № 2“, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ПАЛАУЗОВО, ОБЩ. СТРАЛДЖА, ПРЕЗ 2015 г.

Иво Д. Чолаков, Владимир Славчев

Археологическите проучвания на обект № 9 по трасето на „Транзитен газопровод № 2 за Турция в участъка между компресорна станция Лозенец до с. Недялско, общ. Сгралджа“, се извършиха съгласно договор между Булгартрансгаз ЕАД и НАИМ–БАН. Проучването бе извършено през месеците юли и август под научното ръководство на И. Чолаков (НАИМ–БАН) със зам.-ръководител В. Славчев (РИМ–Варна) и членове на екипа А. Антонов, Д. Тагарева, А. Алексиев, Л. Банков, С. Станчев, Е. Дакашев (студенти и дипломанти в СУ „Св. Кл. Охридски“). Аерофотозаснемането е дело на И. Вайсов (НАИМ–БАН), а геодезическото заснемане извършиха инж. Д. Огнянов и инж. А. Каменаров. Обектът се намира на около 3,1 км североизточно (азимут 24°) от центъра на с. Палаузово. Мястото

Обр. 1. Аерофото заснемане на обекта.

Fig. 1. Aerial photo of the site.

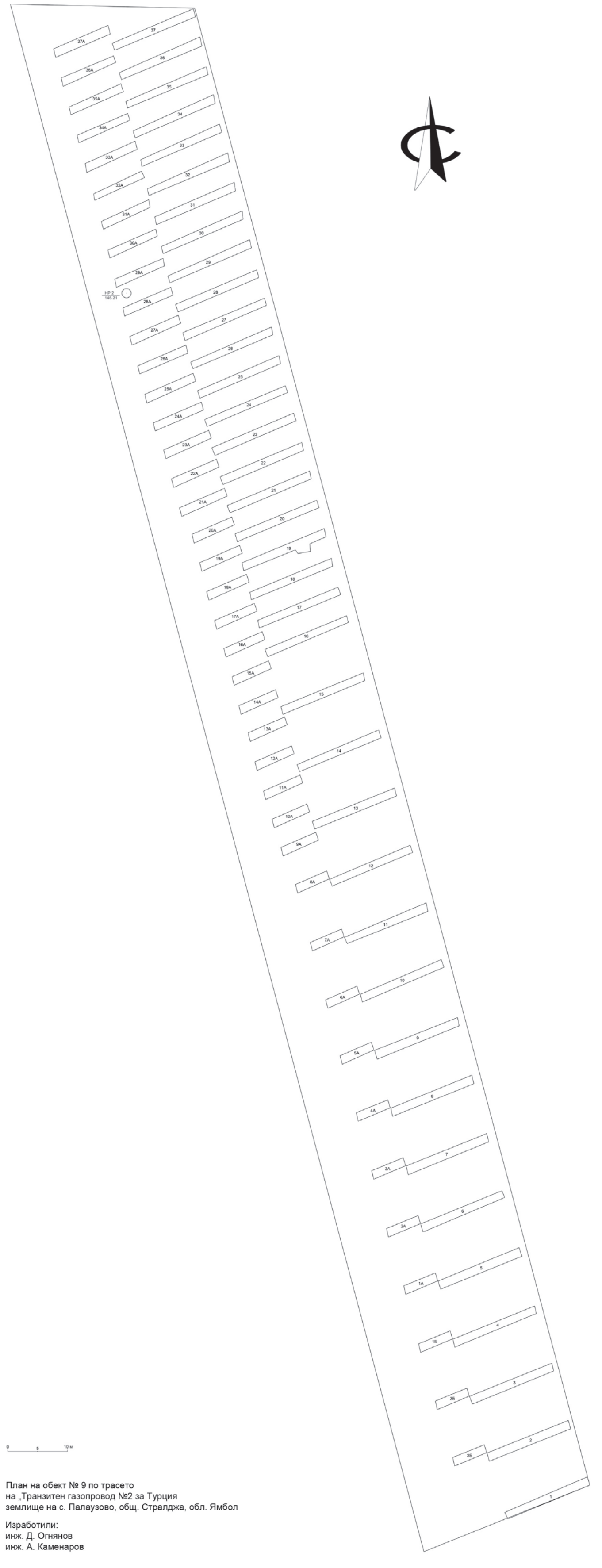

Обр. 2. План на обекта с разположение на сондажите.

Fig. 2. Plan of the site with the location of the trenches.

представлява ниска незаливна тераса на левия бряг на р. Мочурица, разположена на западния склон на рида Каяджика (обр. 1).

Предвиденото за проучване трасе пресича източната периферия на антично селище и се намира западно от могилен некропол, разположен по билото на рида Каяджика. Две от могилите в некропола са проучени през 2007 г., като предложената от авторите датировка е II–средата на III в. (Илиев, Бакърджиев 2008, 242). Селището е регистрирано през 2011 г. при теренно издирване по трасето на газопровод „Набуко“ (Бояджиев 2012, 584).

Площта за проучване попада в границите на сервитута на газопровода и има дължина около 270 м и ширина 30 м. Трасето е с ориентация север–юг с малко отклонение северозапад–югоизток. Според договора за предварително археологическо проучване трябваше да бъдат изследвани 10% от площта на обекта. За целта, перпендикулярно на бъдещото трасе, бяха заложени общо 77 сондажа с ширина от 1,5 м и дължини от 5,5 до 15 м. (обр. 2).

Различните дължини бяха наложени и съобразени с наличието на положен оптичен кабел в рамките на сервитута. Друго непредвидено обстоятелство бе наличието на действащ газопровод, преминаващ по дължината на западната граница на сервитута. Това обезсмисли прилагането на геофизично проучване, тъй като резултатите от него биха се повлияли до голяма степен от положената тук масивна метална тръба.

Във всички сондажи беше копано до появата на материкова скала или „стерилна“ пръст. Дълбочините, достигнати от нас при проучването, са в рамките на 0,15–0,70 м(обр. 3).

В сондажите се открива малко на брой, силно фрагментирана битова керамика, основно от периода II–III в. Тя вероятно е свързана със селището, разположено на запад от трасето, или с могилния некропол източно от него. Отделни фрагменти керамика могат да се отнесат към късножелязната епоха, обстоятелство говорещо за вероятно и по-ранно използване на могилите, намиращи се в района. Малкото фрагменти строителна керамика и горели мазилки произлизат по-скоро от античното селище, разположено в непосредствена близост до проуч-

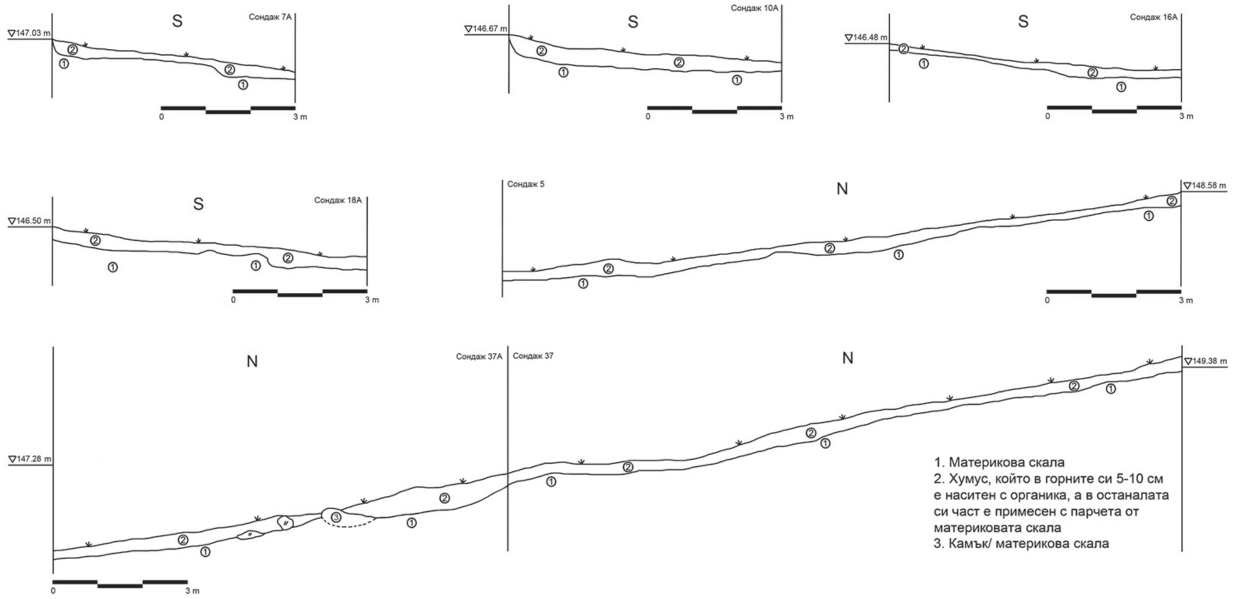

Обр. 3. Стратиграфски профили на част от сондажите.

Fig. 3. Stratigraphic profiles of some of the trenches.

ваната площ.

В резултат от предварителното проучване на обект № 9 по трасето на „Транзитен газопровод № 2 за Турция", в участъка не беше установено наличието на археологически структури в рамките на сервитута. Откритите керамични фрагменти не са свързани с ритуални и поменални практики, извършвани във връзка с могилния некропол, разположен източно от обекта. По-скоро те са случайно попаднали на мястото в резултат на машинна обработка на терена западно от обекта и изкопни дейности (иманярски или за добив на инертни материали) източно от него. Няколкото открити артефакти, основно фрагментирани метални предмети, се отнасят хронологически към периодите Възраждане и Ново време. Според получените резултати, на обект № 9 не се налага провеждането на пълно проучване и той е предаден на инвеститора за строителна дейност.

Литература

Илиев, Бакърджиев 2008: И. Илиев, Ст. Бакърджиев. Спасителни археологически проучвания на две надгробни могили в м. Кояджика 1, с. Палаузово, община Стралджа, област Ямбол. – Археологически открития и разкопкипрез 2007 г. София, 2008, 239–242.

Бояджиев 2012: К. Бояджиев. Издирвания на археологически обекти по трасето на газопровод „Набуко", Сектор 1. – Археологически открития и разкопкипрез 2011 г. София, 2012, 582–584.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT SITE NO. 9 ALONG THE "TRANSIT PIPELINE № 2", NEAR THE VILLAGE OF PALAUZOVO, STRALDZHA MUNICIPALITY, IN 2015

Ivo D. Cholakov, Vladimir Slavchev

The area of fieldwork has a length about 270 m and 30 m wide. A total of 77 trenches were excavated at a depth of 0.15–0.70 m (figs.1-3). No archaeological structures were found in the trenches. The occasional pottery fragments discovered at the site, as well as pieces of building ceramics and burnt plaster are probably related to the ancient settlement and mound necropolis, located nearby and dated back to 2nd–3rd century AD.

Карта 3. Раздел III. Проучвани обекти

Map 3. Section III. Investigated sites

IV. СРЕДНОВЕКОВНА АРХЕОЛОГИЯ

СТОЛИЦИ И ОКОЛНОСТИ

ПЛИСКА

№ 1. ГОЛЯМАТА БАЗИЛИКА В ПЛИСКА

Павел Георгиев, Гергана Илиева, Тихомир Тихов, Юлиян Савев, Илиян Илиев

Проучванията бяха насочени към терена, южно от изследвания през 2015 г. кладенец – аязмо.

1. В южния кораб на базиликата

Работи се в ЮЗ част на сондаж № 21 на Ст. Ваклинов от 1971 г. с цел изясняване на установените тогава под южната основа две ями с керамика от VIII – IX в. Установи се, че те са били вкопани в насипа на линеен изкоп с шир. 1,50 – 0,60 м и дълбочина до 3,95 м от банкета на основата. На дъното му е изграден от необработени камъни и плочи канал с квадратно сечение. На север той е бил продължен до кладенеца, посредством тунел под масивната каменна стълба и символичния гроб в основата на куполовидното покритие. Заустването на канала е на днешното равнище на водата в кладенеца, така че е функционирал като преливник, доставящ по гравитачен път изворна вода далече от него. На юг изкопът с канала остава под основата на базиликата, която лежи върху трамбован насип от жълто-черна пръст с голямо количество отломки от тухли, буци и фуги от червен хоросан и късове от варовикови блокове (обр. 1). Някои са със следи от горене и произхождат от близо разположения кръстовиден храм.

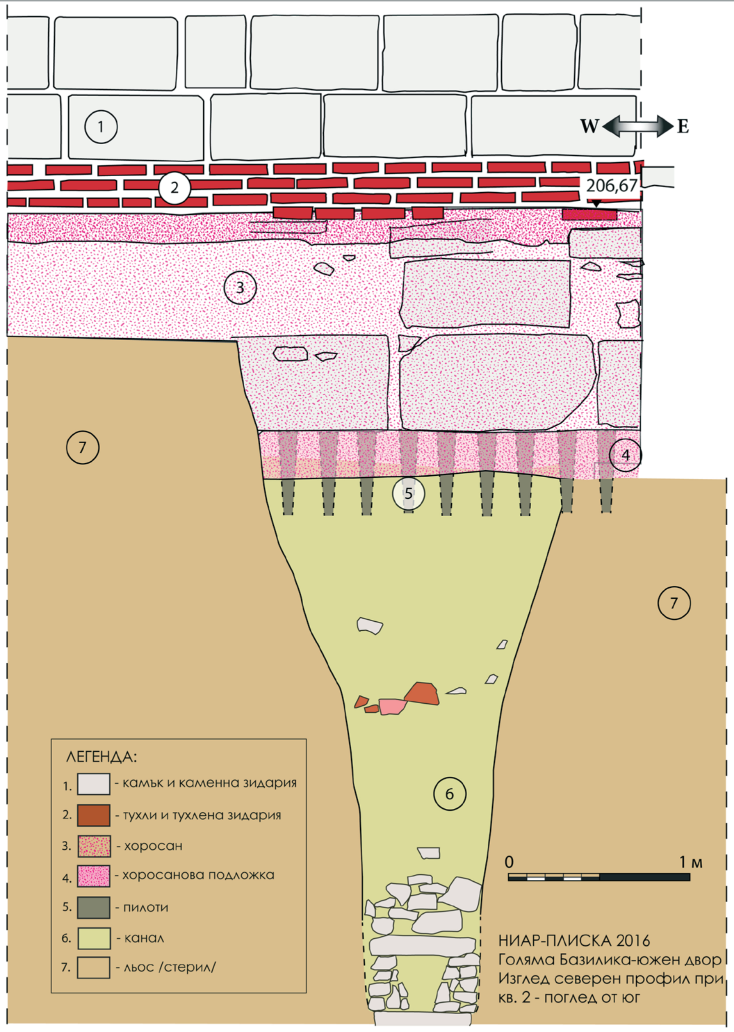

Обр. 1. Изкопът с канала под основата на базиликата – поглед от юг.

Fig. 1. The trench and the channel under the foundations of the basilica – view from the south.

2. Под тротоарната настилка от юг на наоса

Разкопките тук имаха за задача да изяснят характера и хронологията на пластове и структури под настилката (обр. 2). Плочите лежат върху пласт с материали от IX – началото на X в., а той – над слой от хоросанов трошляк, насипан край базиликата за подравняване и изолация. Под настилката се попадна на две вкопани недълбоко структури с неопределена форма. По-късната (№ 1) е запълнена с пръст от пласта под настилката. По-ранната (№ 2) е пред и под банкета на базиликата и е запълнена в долната си част от тъмна пръст с въгле-

Обр. 2. Структури под тротоарната настилка южно от наоса – поглед от изток.

Fig. 2. Structures under the pavement south of the nave – view from the east.

ни и керамика, като откритата в сондажа от 1971 г. Запълването над нея е с останки от солиден строеж, постъпили при засипване на преминаващия през ранното вкопаване канал към кладенеца (структура № 3). Най-горната част от насипа е постъпила в тях при дозасипване встрани от потъващата, вследствие на натоварване, основа на базиликата. Тогава тук са попаднали и фрагменти, включително и от глазирани, съдове от втора половина на IX в. както и железни и други предмети.

Трасето на канала беше проучено изцяло само под тротоарната настилка. Неговото запълване и градежът му са аналогични на тези отвътре на базиликата. За отбелязване тук е прослойката от 2–3 см въглени и пепел, насипана след първоначално слягане на насипа в горната част на канала.

3. В южния двор на архиепископията

Изкопът на канала се установи на 0,30 м под нивото на двора. Той е с посока ЮЗ – Ю (обр. 3). Има шир. 1,40 м и запълването му е от дребен хоросанов трошляк, парчета тухли, буци хоросан, люспи от варовици и отделни камъни. Проследихме го чрез няколко сондажа. Един от тях попада в южната зала на сградата срещу притвора на базиликата. Чрез него изяснихме съотношението на канала с установената през 1988 г. траншея за дървена ограда около кръстовидния храм. Каналът е запълнен с жълто-черна трамбована пръст с наличие на горяло дърво, но без рушевини от солиден строеж. Следите от горяло дърво и пепел са най-вероятно от установеното на изток опожаряване на южната ограда на комплекса с кръстовидния храм и аязмото. Запълването на траншеята (дълб. до 1,25 и шир. до 0,90 м) обаче е от тъмна пръст, без следи от горяло дърво или въглени, включително и в очертанията на канала. Това може да се обясни с прокарване на оградата едва след окончателното завършване на канала. Проследихме изкопа на канала до оградния зид на архиепископията. Той продължава в южна посока, но работата ще продължи през следващия сезон.

Каналът е подземно съоръжение, свързващо кладенеца с неизвестен засега извор за течаща вода. Изграден е след разрушение на кръстовидния храм (при неговото реконструиране в четириконхална църква или след цялостното му разрушаване) и преди полагане на основите на издигнатата над него базилика. Прокарването му е свързано пряко с разширение или възстановяване на функциите на аязмото в периода непосредствено преди или непосредствено след събитията в Плиска през пролетта на 865 г. По всяка вероятност то е било предизвикано от потребност за използване на неговата вода извън оградата на мартириалния комплекс.

В двора, но в непосредствена близост до тротоарната настилка, бяха установени още няколко структури.

1. Плитко вкопаване (структура № 4) запълнено с тъмно-черна пръст с въглени, значително количество от животински кости, люспи от обгорели мергелни плочи и дребни камъни от печки на полуземлянки. Битовата керамика е от ранни керамични типове и произлиза от ранносредновековното селище и (или) възникналия в неговите очертания комплекс с кръстовидната сграда. Количеството на фрагментите от сиви съдове с излъскване (гърнета и кани) или от пречистена, охра на цвят, глина, със или без червено ангобирана повърхност, е значително. Върху шийките на някои от трапезните съдове има врязани преди изпичането ипсилони с хасти. Сред находките са костено шило, част от костен игленик с врязана украса. В долната част на запълването се откри и кубче от стъклена паста за мозайка, както и два фрагмента от глазиран съд. Над това запълване е полагана на две нива на-

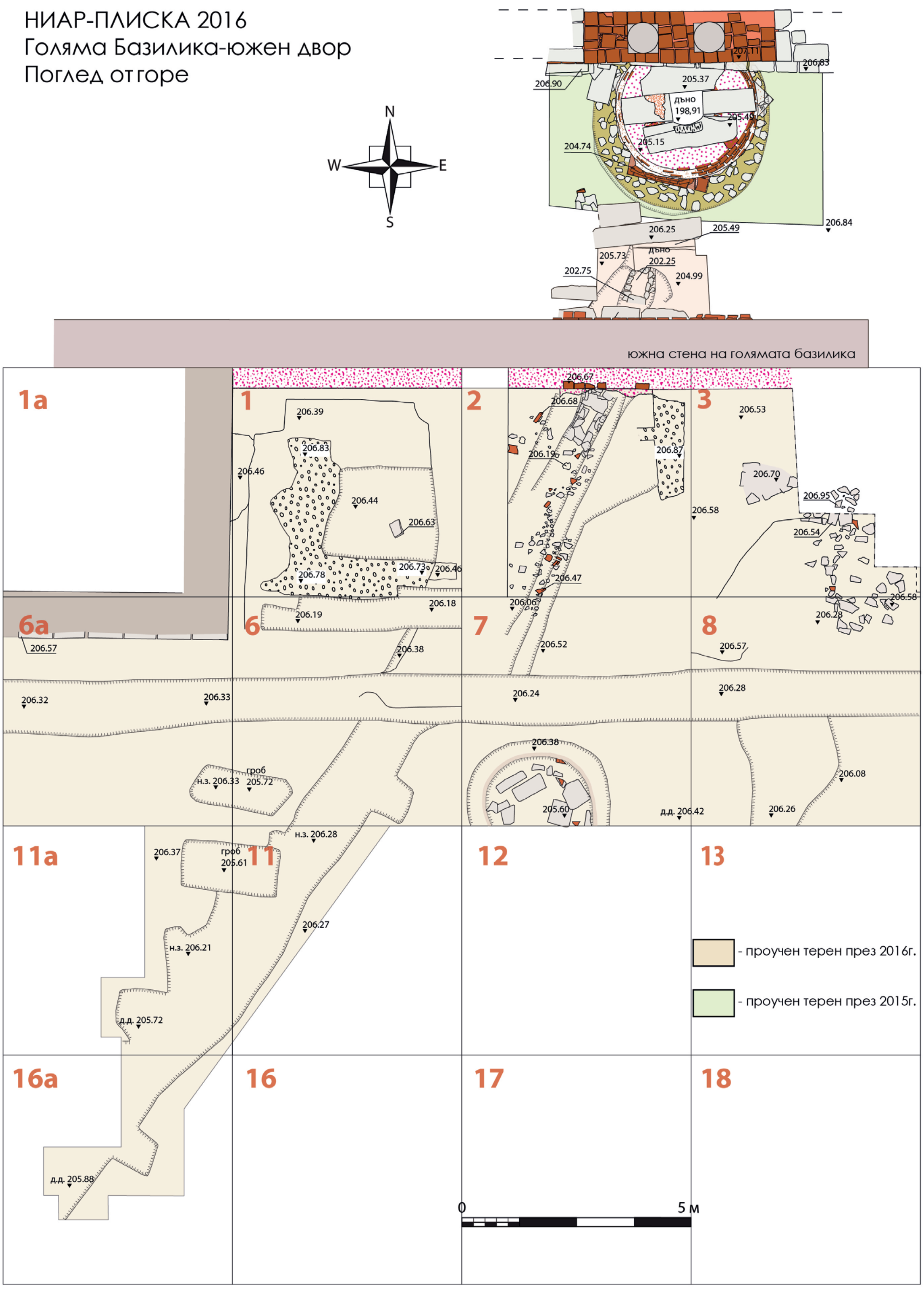

Обр. 3. План на кладенеца с канала и структури в двора на архиепископията.

Fig. 3. Plan of the well with the channel and the structures in the yard of the archbishopric.

стилка от мергелни плочи, която води към кръстовидния храм и кладенеца – аязмо. Много от материалите, както и силно натрошените плочи носят следи от опожаряване.

2. Легло на канал с посока изток – запад, непосредствено до тротоарната настилка. То е следа от трасето на изграден от блокове канал за отвеждане на води от южния скат на покрива на базиликата. Аналогичният на него канал от северната ѝ страна е с напълно запазен градеж.

3. Два гроба: на жена с кости на бебе при главата и на мъж, положени по християнски, в ковчег, без инвентар. Те са от проучения светски некропол, възникнал след разрушаване на сградите в южния двор на архиепископията към края на IX или началото на XI в.

4. Пещ за изпичане на вар с диаметър около 3 м. Стените ѝ са обгорели и остъклени, а вътрешността е запълнена с блокове от базиликата и плочи от тротоара около нея. Тя беше частично проучена. Може да се датира към края на X или началните десетилетия на XI в.

THE GREAT BASILICA IN PLISKA

Pavel Georgiev, Gergana Ilieva, Tihomir Tihov, Julijan Savev, Ilijan Iliev

The main task of the research was to clarify the situation with the two pits found south of the holy spring during the 1971 and 2015 campaigns.

As a result, an underground channel, functioning as an overflow drain for the holy spring's water, was found. The channel had a square cross-section and was constructed at the bottom of a 3,50 m deep trench.

Its layout, leading towards the basilica and some 40 m south of it, was fully examined. Remains from the destroyed cruciform temple and its wooden fence were deposited into the channel. The channel was built either when the holy spring was extended or reconstructed, but no later than 865 AD. It was positioned over the ruins of the cruciform temple and below the foundations of the Great basilica.

Several 9th to 11th century dug in structures were found when part of the basilica's pavement was removed. Some of them preceded the basilica's construction, while others were its contemporaries or were posterior.

№ 2. КРЪГЛА КАМЕННА ПЛОЩАДКА В ПЛИСКА

Андрей Аладжов, Евгения Коматарова-Балинова, Станислав Станилов

Проведените през 2016 г. спасителни археологически разкопки на обект Кръгла каменна площадка (ККП) – основи за защитно покритие в НИАР „Плиска“ имаха за цел да изяснят наличието на съоръжения, сгради или други археологически структури, които се развиват по западната, южната и източната периферии на ККП, за да се освободи теренът за полагане на основите на защитното покритие (обр. 1). Постигнатите резултати могат да бъдат обобщени в няколко насоки:

В изкопите по южната периферия се проучиха 11 гроба от некропол от първата половина на XI в.; в югоизточната стъпка се разкри трасе на траншея с посока север – юг, която е част от по-ранна от ККП сграда;

В североизточната стъпка се разкри част от трасе на траншея, проучена по протежението на цялата североизточна периферия на ККП;

Във всички източни стъпки се проследи траншея с посока север – юг, която се простира успоредно на каменната настилка. Същата траншея беше проследена и на север и на юг от настилката (обр. 2).

Западни основи

При разкопките на западната периферия на ККП се разкри каменна настилка от големи добре обработени варовикови блокове, която има квадратна форма и е ситуирана между ККП и болярското жилище. Стратиграфската позиция на настилката я поставя в края на IX в. Тя може да бъде синхронна с ККП, но по-вероятно е по-късна от нея.

Непосредствено на запад от ККП на дълбочина 1,10 м от съвременния терен се попадна на горната част на зид, основите на който достигат до дълбочина 2,50 м. Зидът е изграден от добре обработени (на места ретуширани) квадри, поставяни в системата лойфер-биндер, споени с бял хоросан и фугирани с розов хоросан. Дълбочината на основите и характерът на градежа свидетелстват за сграда от началото на монументалното каменно строителство в Дворцовия център на Плиска.

Под основите на каменната стена се проследи трасето на известния таен ходник, който върви от капището в цитаделата на север, излиза от северната порта на дървената ограда на цитаделата, завива на изток при каменната сграда и право на изток влиза под настилката на Арената.

Южна периферия

При проучването на стъпките по южната периферия на ККП се разкриха 11 гроба – част от християнски некропол от времето на последния период на обитаване в Плиска – първата половина на XI в. Всички индивиди са погребани според християнския канон, с ориентация запад – изток, по гръб с изпънати крака и скръстени в коремната област ръце, без инвентар.

В една от южните стъпки, под нивото на гробовете, се проследи трасето на траншея с посока север – юг. Тази траншея е част от сграда, която ККП възсяда и вероятно е синхронна с трасето на тайния ходник.

Обр. 1. Кръгла каменна площадка – ортофото.

Fig. 1. The round area covered with stones – an orthophotograph.

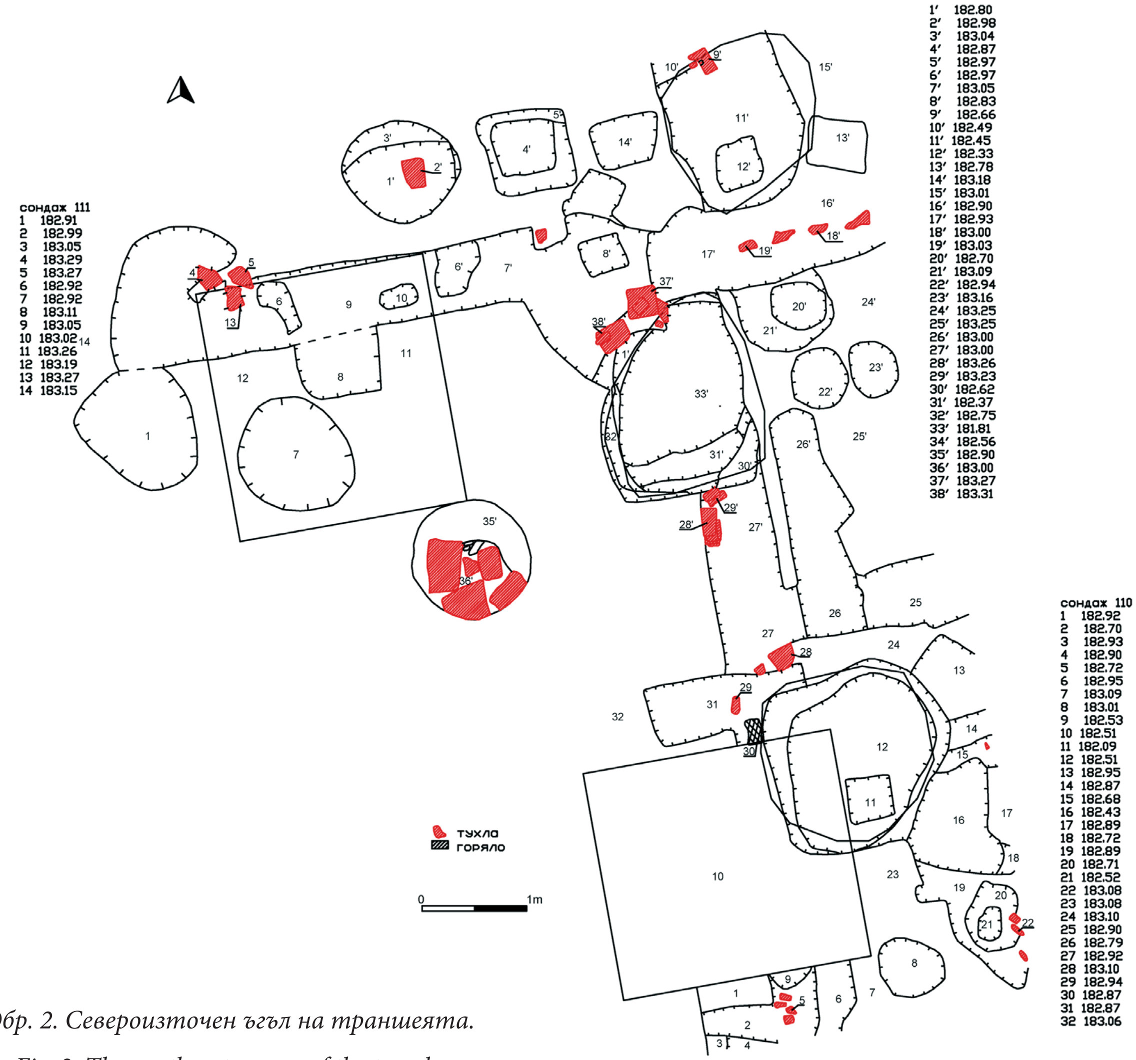

Обр. 2. Североизточен ъгъл на траншеята.

Fig. 2. The northeast corner of the trench.

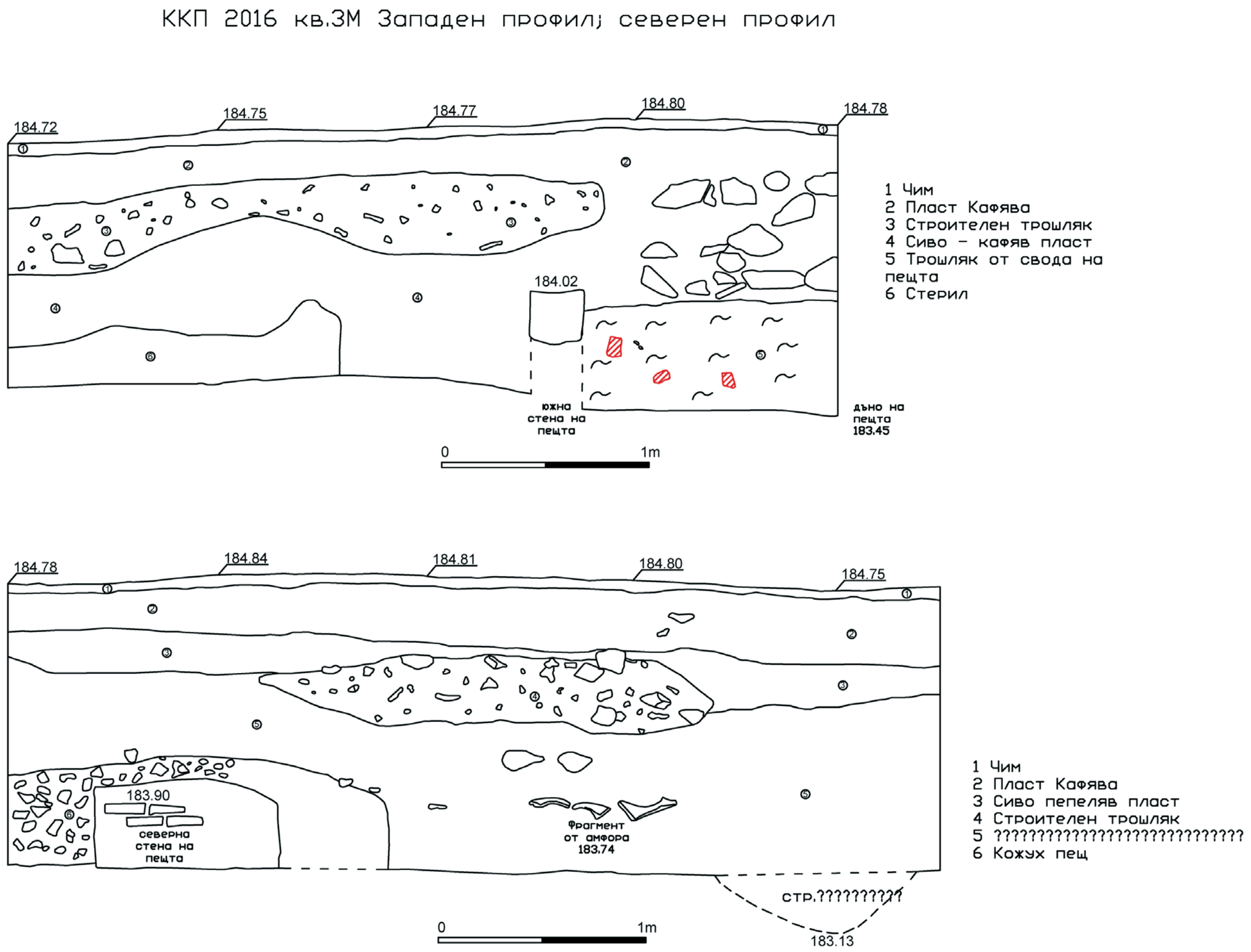

Обр. 3. Квадрат 6М.

Fig. 3. The 6M trench.

В най-югоизточната стъпка се проучи траншея с посока изток – запад, която се свързва с траншеята север – юг от източната периферия под прав ъгъл.

Източна периферия

Най-интересната структура, която се разкри на изток, беше траншея с посока север – юг, документирана във всички източни стъпки. Траншеята следи на север още 20 м, където под прав ъгъл се свързва с траншеята, ограждаща ККП от север и вероятно е част от сградата, проучвана в северната периферия на ККП. Траншеята е вкопана на нивото на първото вкопаване на площадката и е синхронна с нея.

Редовни археологически разкопки

Северна периферия

Проучванията на тази зона, разположена на 20 м северно от ККП, показаха, че този терен не е бил ползван синхронно с площадката. Откритите тук структури свидетелстват за развитието на производствен квартал от втората половина на X век. Разкопана беше работилница за керамика в квадрат 6/М, която включва следните съоръжения: куполна глинобитна пещ, навес пред нея, две оградни траншейки, вероятно стени на работилницата и басейн за плавене на глина (обр. 3).

В квадрати 2/М и 3/М се проучи тухлена пещ, изградена от преупотребени късноантични тухли споени с розов хоросан. Пещта е правоъгълна в план, ориентирана по дългата си ос изток – запад, със засводена пещ и дълго предпещно пространство, с под от добре нивелирани тухли споени с хоросан. Пластът извън тухлената пещ беше наситен с множество фрагменти от тара – амфори, амфоровидни стомни и стомни, разположени сред строителни рушевини, вероятно част от рухнало складово помещение. Върху пласта от втората половина на X в. навсякъде беше документиран слой от рушевини от първата половина на XI в. – слой, който е документиран по цялата проучвана площ на обекта и датиран с монети на Константин X Дука, сечени през 1053 г. в Константинопол (обр. 3).

Източна периферия

Най-интересната структура, която се разкри на изток, беше траншея с посока север – юг, документирана във всички източни стъпки. Траншеята се следи на север още 20 м, където под прав ъгъл се свързва с траншеята, ограждаща ККП от север и вероятно е част от сградата, проучвана в северната периферия на ККП. Траншеята е вкопана на нивото на първото вкопаване на площадката и е синхронна с нея. По източната и западната страници на траншеята се проучиха 3 големи четвъртити стъпки – изкопи за основи на дървени стълбове, чиито отпечатъци са квадратни със страна 35–40 см. Това е доказателство, че дървената сграда има поне два строителни периода, като първият може да се датира в края на VIII – началото на IX в. според откритата в траншеята керамика работена на ръка и подправена на бавно колело.

Резултатите от редовните проучвания на обект ККП могат да променят идеите за функционалността на настилката. Съпоставянето на нивата на ограждащите я от три страни траншеи, свидетелстват за един общ строеж, издигнат според единен замисъл. Твърде е вероятно каменната настилка да е част от един архитектурен комплекс и да е всъщност вътрешен двор на огромната дворцова сграда.

ROUND AREA COVERED WITH STONES IN PLISKA – THE 2016 CAMPAIGN

Andrey Aladzhov, Evgenia Komatarova-Balinova, Stanislav Stanilov

Western foundations

The route of the famous secret passage that headed out of the cidadel's wooden wall and appeared under the arena was traced under the foundations of the stone wall.

Southern periphery

Here is a trench with a north-south direction. This trench was part of a building overlapped by the round area covered with stones and was contemporary with the layout of the secret passage.

In the southeast corner was explored a trench with east-west direction connecting with the north-south trench on the eastern periphery.

Eastern periphery

The most interesting structure revealed was a trench with a north-south direction. It was contemporary with the round area covered with stones and both were dug into the ground at the same level.

The results of the surveys can change our perception about the function of the pavement. After comparing the elevations of the trenches surrounding it from three sides we could conclude that everything belonged to a common structure concieved uniformly. It is likely that the pavement represented actually the courtyard of a huge palace.

№ 3. ДВОР, СЕВЕРНО ОТ ЦИТАДЕЛАТА ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

Станислав Станилов, Мариела Инкова

Целта на археологическите разкопки бе да се разкрият ранните структури в северните квадрати 21-23, тъй като през 2015 г. успяхме да проучим само по-късните от X – XI в., както и да проверим дали планът на дървената постройка от кв. 1-12 продължава в северна посока (обр. 1, 2, 3).

В посока от запад на изток резултатите от проучванията са следните:

В кв. 21 бяха проучени още 4 м от трасето на т. нар. „горял таен ходник“ в северна посока. Характеристиката е идентична. Ходникът е широк 1 м, дъното е на дълб. 2,97 м от съвременния терен. Върху него – *in situ*, частично запазени, хоризонтално наредени дъски с максимална дължина 0,85 м и ширина от 0,18 до 0,29 м с фуги между тях от 3 до 5 см (обр. 1, 3). От двете страни ходникът е бил облицован с вертикално поставени греди с дебелина около 6 см. Оригинално запазена е една фуга между хоризонтална и вертикална греда, което подсказва, че вертикалните греди не са стъпвали върху хоризонталните, а са поставени до тях. От западната страница личат само техните отпечатъци върху отухления льосов кожух. Реконструираната ширина на облицовъчните греди варира – от 0,25 до 0,39 м. Насипът по ориги-

нално запазения участък от южния профил е от смесена жълта пръст с черни буци. От западната страна – льосово стъпало (?), а над него – хоризонтални ивици от черна и жълта пръст. При северния профил до дълб. 1,20 м е насипът от изкопа на Кр. Миятев, в който се откриха железен връх на стрела и фрагмент от амфора с врязан след изпичането знак. От 1,20 до 1,97 м – срутен льос, вероятно от източния кожух, а от 1,97 до 2,97 м – жълта пръст с черни бучици, льосови буци и отухлен льос.

Западно от най-ранната структура са проучени трасетата на три траншеи: на дълб. 1,60 м от запад се очерта насипът на тясната траншея, широка от 0,28 до 0,40 м и ориентирана С – Ю. Дъното ѝ е на дълб. 1,95 м, върху и над него – фрагментирани тухли, някои като пълнеж между талпите.

Под нея се очерта насипът на широка траншея за дървена ограда, ориентирана С – Ю, широка 0,65–0,68 м, продължението на която в южна посока бе проследено в кв. 2 и 13. Насипът ѝ е от черна пръст с жълти бучки и въгленчета, широка 0,65–0,68 м. От западната страна траншеята е фланкирана от две ями (№ 6 и 7) с квадратно сечение и заоблени ъгли (обр. 1, 2, 3). Насипът на ямите се отличава от този на траншеята, която ги пресича и подсказва етап на ремонт. В насипа на траншеята, на различни дълбочини – 2,60 м, 2,45 м, 2,35 м и 2,40 м фрагментирани тухли като подложки за дървени талпи. Дъното е денивелирано, върху льос, на дълб. 3 м. Предполагаме, че най-ранна е траншеята, чието дъно е върху льос. Не сме сигурни дали фланкиращите ями от запад са синхронни, по-късни или по-ранни от нея. Най-късна е оградата, чиито талпи стъпват върху редицата от фрагментирани тухлички.

В западната част на кв. 22 бе частично проучена траншея за друга дървена ограда (?) със забити в земята дървени талпи,

Обр. 1. Източен профил на западната страница на Болярското жилище: субструкция, която лежи върху насипа на ранните ями № 1 и 4.

Fig. 1. Eastern profile of the western sidewall of the Boyar's residence: substructure overlaping the earlier pits Nos. 1 and 4.

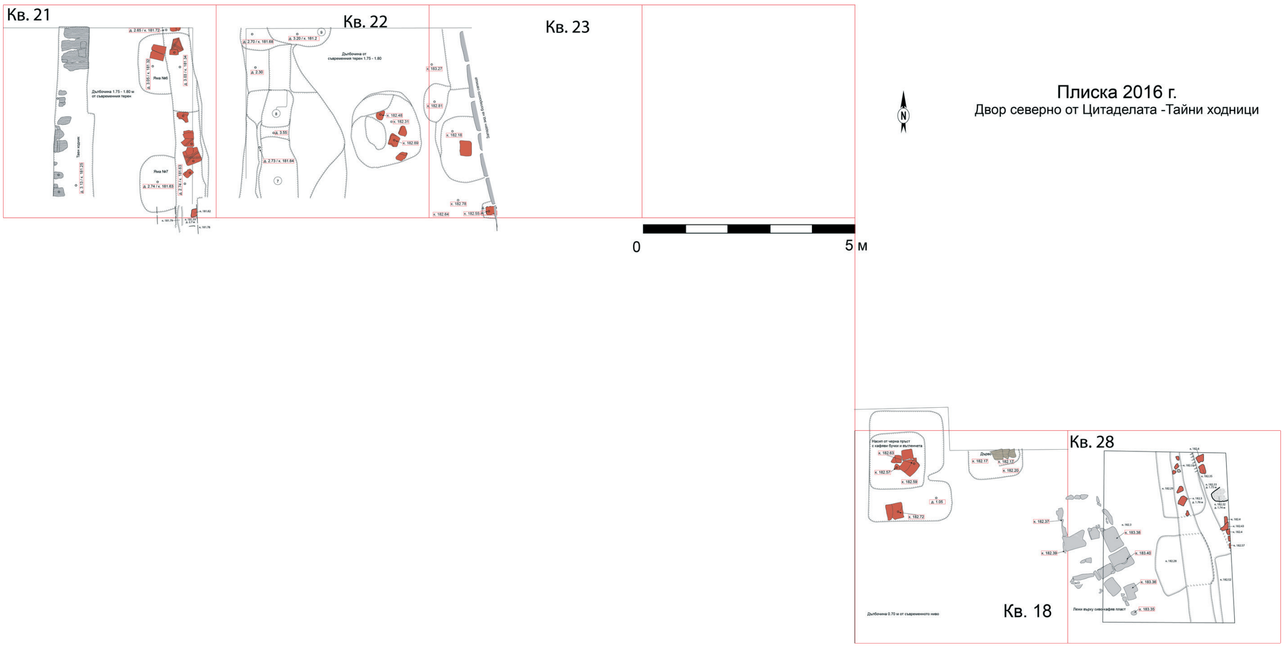

Обр. 2. Ситуация на структурите в кв. 21-23: таен ходник, и две траншеи.

Fig. 2. Trenches Nos. 21-23: the secret passage and the two trenches.

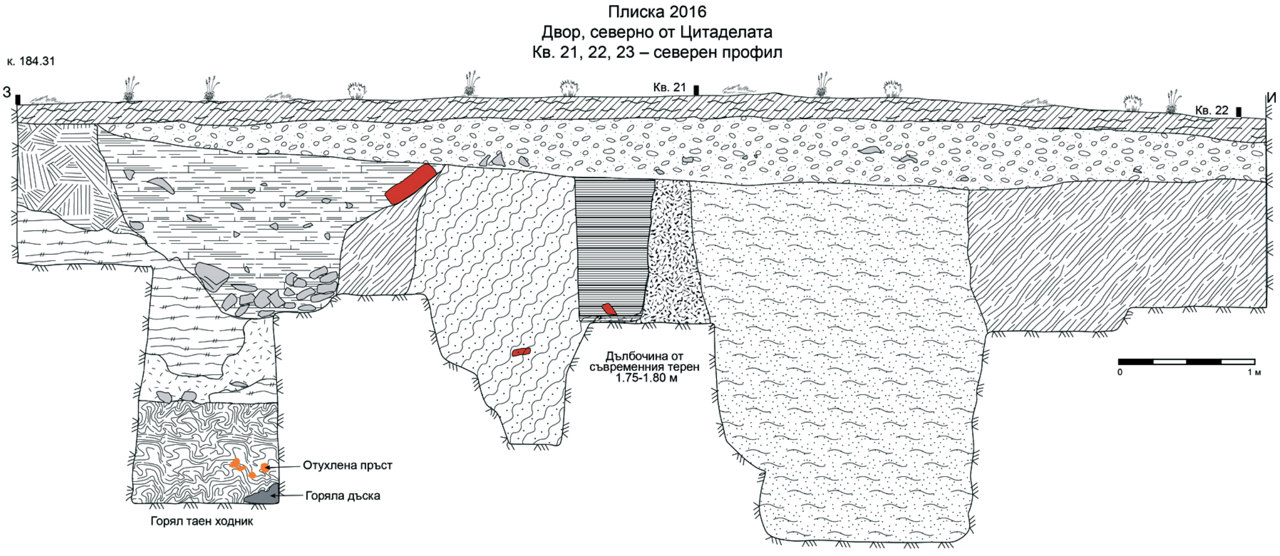

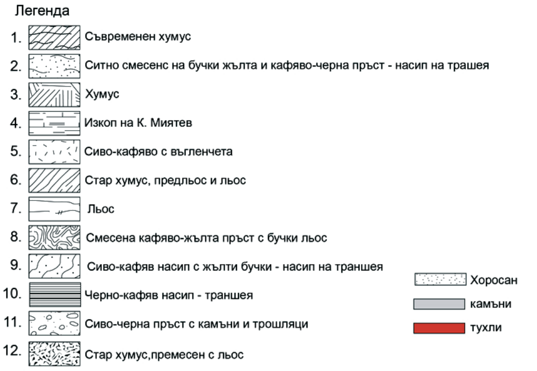

Обр. 3. Северен профил на структурите в кв. 2-21.

Fig. 3. Northern profile of the structures in trenches Nos. 2-21.

които са на дълб. 3,90 м от съвременния терен (структура № 5), (обр. 1, 2, 3). Според данните от южния профил, техният насип пресича насипа на по-широка траншея, запълнена с жълта на цвят, с черни бучици, пръст. След изчерпване на льосовата запечатка, на дълб. 2,50 м, в смесен кафяво-жълт насип с въгленчета, ясно се очертават насипите от две паралелни ями за дървени талпи. Запълнени са с черно-жълта пръст с въгленчета. Дъното им е на дълб. 3,85 и 3,90 м, разделени са от льосово стъпало. Двете ями са по трасето на ранната траншея, която в посока на север се пресича вероятно от по-късна яма (№ 9). И тук ситуацията подсказва наличието на ранни структури, които впоследствие били ремонтирани и накрая, при демонтирането на конструкцията, техните насипи са запечатани с трамбована, жълта с черни бучици, пръст. Нямаме данни дали двете траншеи са били в един момент синхронни. Ако това се допусне – между тях има проходно пространство широко около 1 м.

Непосредствено до западната страна на Болярското жилище бе допроучена яма № 4, върху чийто насип лежи субструкцията на каменната сграда (обр. 3). Допускаме, че това е конструктивна яма за стълб от дървената сграда предхождаща изграждането на по-късната каменна постройка. Проучени са три ями. Най-ранна е яма № 1, в която е врязан насипът на яма № 4, запълнена със смесена черно-жълта пръст, буца бял хоросан и въгленчета. Дъното е на дълб. 1,67 м. В него се очерта насип от тъмнокафява пръст за дървена талпа. Дъното на ямата е върху льос, на дълб. 1,74 м. От насипа – два фрагмента керамика.

Свалена е пътеката между кв. 18 и 28. Проучени са бъркало за вар и каменна пътека, която е разбита от него. В пласта над тях се откри метален напръстник (ПИН 93). Бъркалото е вкопано в сиво-кафявия пласт или по-точно е на границата между сиво-кафявия и жълто-кафявия пластове, докато каменната пътека лежи в жълто-кафявия пласт. От нея са запазени само 6 каменни блокчета, като на мястото на липсващите са поставени 9 тухли нивелирани на едно ниво, които са от пода на бъркалото. Върху тях – следи от полепналата вар. Каменната пътека, чиито коти са между 183,36–183,40 м, е на една и съща дълбочина с каменната настилка (к. 183,22–183,48 м), западно от ККР, датирана в Х в., т.е. те са на едно ниво. Въз основа на хоризонталната стратиграфия считаме, че през Х и ХІ в. ходовото ниво е било едно и също.

В северозападния ъгъл на кв. 18 се очерта четириъгълна структура с тъмнокафяв насип, който лежи под тухлените подложки от късни структури. След изчерпването му, на дълб. 1,03 м, в центъра се очертаха още два ранни насипа. Единият е тъмнокафяв с жълти бучици, въгленчета и керамични зрънца, а вторият – смесен на кафяви и жълти буци.

Резултатите от проучванията ни през 2016 г. сочат, че планът на дървената постройка, проучвана през предишните сезони не се развива в северна посока.

A COURTYARD NORTH OF THE CITADEL IN THE INNER CITY OF PLISKA

Stanislav Stanilov, Mariela Inkova

The main goal of the excavations was to reveal the earliest structures in trenches Nos. 21-23 and to check if more remains from the wooden building in trenches Nos. 1-12 were to be found to the north.

In west to east direction, the layouts of a burned secret passage and three trenches oriented north-south were uncovered.

The bottom and sides of the 1 m wide passage were lined with wooden planks. The bottom was 2,97 m below the modern terrain. Three trenches with north-south direction were investigated west of the passage. The first one was 1,95 m deep; there was a second trench under it, 0,65-0,68 m wide and with traces of repair. Two pits to the west were intersected by the trench. Fragmented bricks supporting the wooden planks were found in the trench's fill. We are not sure if the pits were contemporary with or preceded the trench. The third trench was excavated eastwards, intersecting a wider trench filled with yellow soil mixed with black lumps and than sealed with loess.

In trenches Nos. 18-28 was uncovered a 9th century path paved with stones destroyed by an 11th century pit for slaked lime.

№ 4. СГРАДА В ЮГОЗАПАДНИЯ СЕКТОР НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

Христина Стоянова

Археологическите проучвания през 2016 г. се проведоха през октомври и ноември в рамките на 25 работни дни, финансирани от РИМ–Шумен. Като сътрудници в проучването участваха Виктор Василев и инж. Владимир Вълчев служители на РИМ–Шумен. Обхванатата площ е 348 м^2, разположена в два сектора. През отчетния сезон разширихме проучваната площ в западна и южна посока. Разширението на запад беше свързано с уточняване плана на архитектурния комплекс, а в южна посока с проучването на най-ранната структура с дървена конструкция в сектора.

Проучваната площ от юг попада в 8 работни квадрата. От запад работихме в 7 квадрата, като 2 от тях бяха новозаложени (обр. 1). През 2015 г. в кв. 271 и 291 се откри зид с посока север – юг, който допира на фуга под прав ъгъл оградния зид и оформя помещение с посока север – юг. Тогава не беше ясно как точно се развива помещението на което принадлежи този зид и дали то е ограничително от запад за комплекса. За целта през 2016 г. заложихме два нови квадрата с № 270 и 290–XLIV. Достигнатата дълбочина в тях е 0,60 м от съвременния терен, при което ясно се проследи югозападният ъгъл на комплекса и прилепеното помещение до западната му стена. Новоразкритото верижно помещение е с ориентация север – юг. То има вътрешна ширина от 2,80–3 м и е застлано с различни по големина каменни плочи. Западно от него в кв. 270 разкрихме гроб на възрастен индивид, с унищожена средна част на скелета, без гробен инвентар, а в кв. 290 част от конска глава и крайник положени в оформена с камъни ямичка (тризна). В кв. 291, 292, 293, 294–XLIV работихме южно от оградния зид, непосредствено пред който разкрихме още 4 от проследяваните правоъгълни петна от розов хоросан, т. нар. „стъпки". В кв. 293 се разчисти линейна структура от плътен розов хоросан, която продължава и в некопания терен под пешеходната алея. За сега предназначението му е неясно.

В южна посока продължихме работа в разработваните от 2015 г. кв. 279, 280–XLIV, 261–XLV и заложихме още 5 – 243, 244, 262, 263 и 282–XLV. Достигнатата обща дълбочина в тях е 1,20–1,30 м

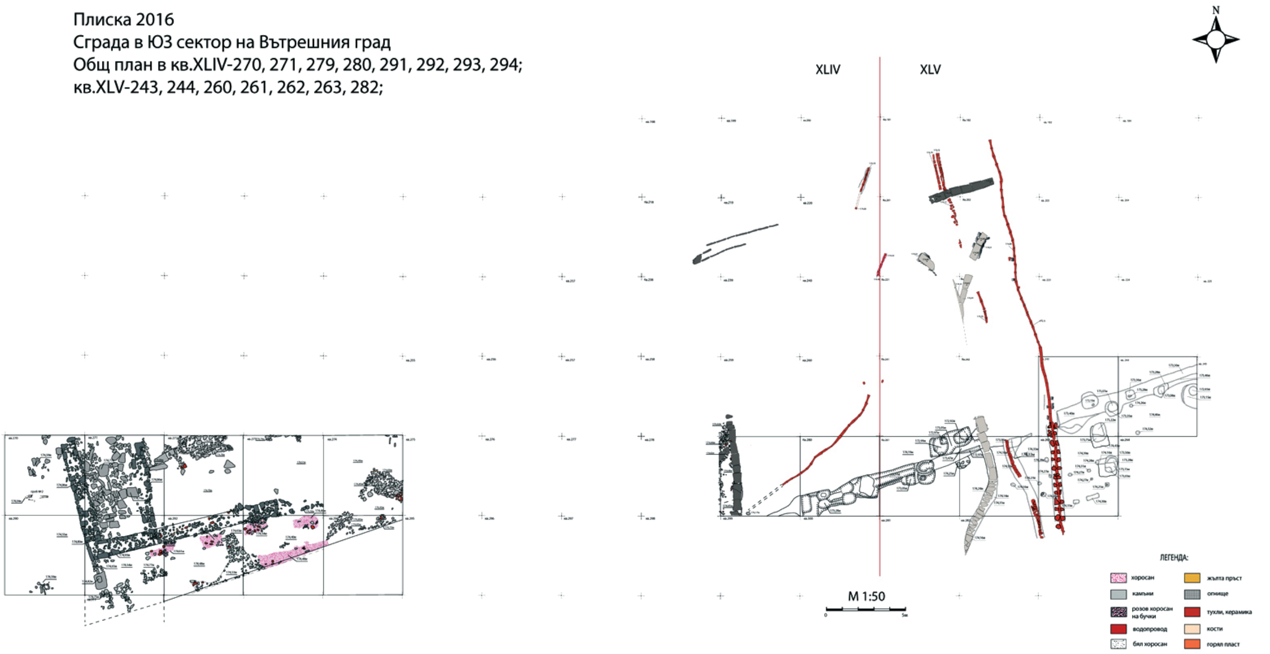

Обр. 1. Общ план. Проучвания 2016 г.

Fig. 1. General plan. The 2016 campaign.

Обр. 2. Общ изглед. Ситуация 2016 г.

Fig. 2. General view. The 2016 campaign.

– ниво на стария хумус, където се очертаха вкопаните структури от дървени конструкции. В кв. 243, 262 и 263 от дълбочина 0,40 м до 0,90–1 м се проследи пласт силно обгорял до жълтосива пепел, множество камъни, някои също обгорели до разрушаване, множество животински кости, сред които също и обгорели фрагменти от строителна и кухненска керамика. Вероятно се касае за опожарена постройка съществувала тук в края на X – нач. на XI в. На терена не може да се определи нейният план. От следите останали на място може да се направи извод, че след опожаряването ѝ останките са били разнесени и подравнени. В кв. 244 на дълбочина 0,60 м разчистихме разрушен гроб на дете. От скелета са запазени части от дясната ръка и черепа.

В кв. 243, 262 и 263 проследихме трасетата на два водопровода, известни ни от предходни години на проучвания, и на U-образния каменен канал. Единият водопровод, най-късният от всички локализирани, е със запазени водопроводни тръби, вторият е разрушен. От канала граден от каменни блокове разчистихме още 2 каменни блока, от които на място са запазени само подложните плочи. Трасето му рязко завива на югозапад и продължава в некопан терен.

В кв. 279, 280–XLIV, 261, 262, 243, 244–XLV проследихме южната основа на най-ранната дървена постройка в проучвания сектор. Северната ѝ основа беше проучена през 2014 г., като съществуването ѝ се отнася към края на VIII – началото на IX в. И тук, както в предходните години, се установи, че тя е изградена посредством траншея обединяваща ями. До момента е проследена 30,85 м от северната ѝ линия и 28,64 м от южната, като източно и западно продължава в некопан терен. Тази сграда е успоредна на крепостната стена, което насочва като по-вероятна дата началото на IX в. (обр. 2). Върху южната траншея, както и южно от нея в кв. 263 и 244 се разчистиха ями също за дървени конструкции (обр. 3).

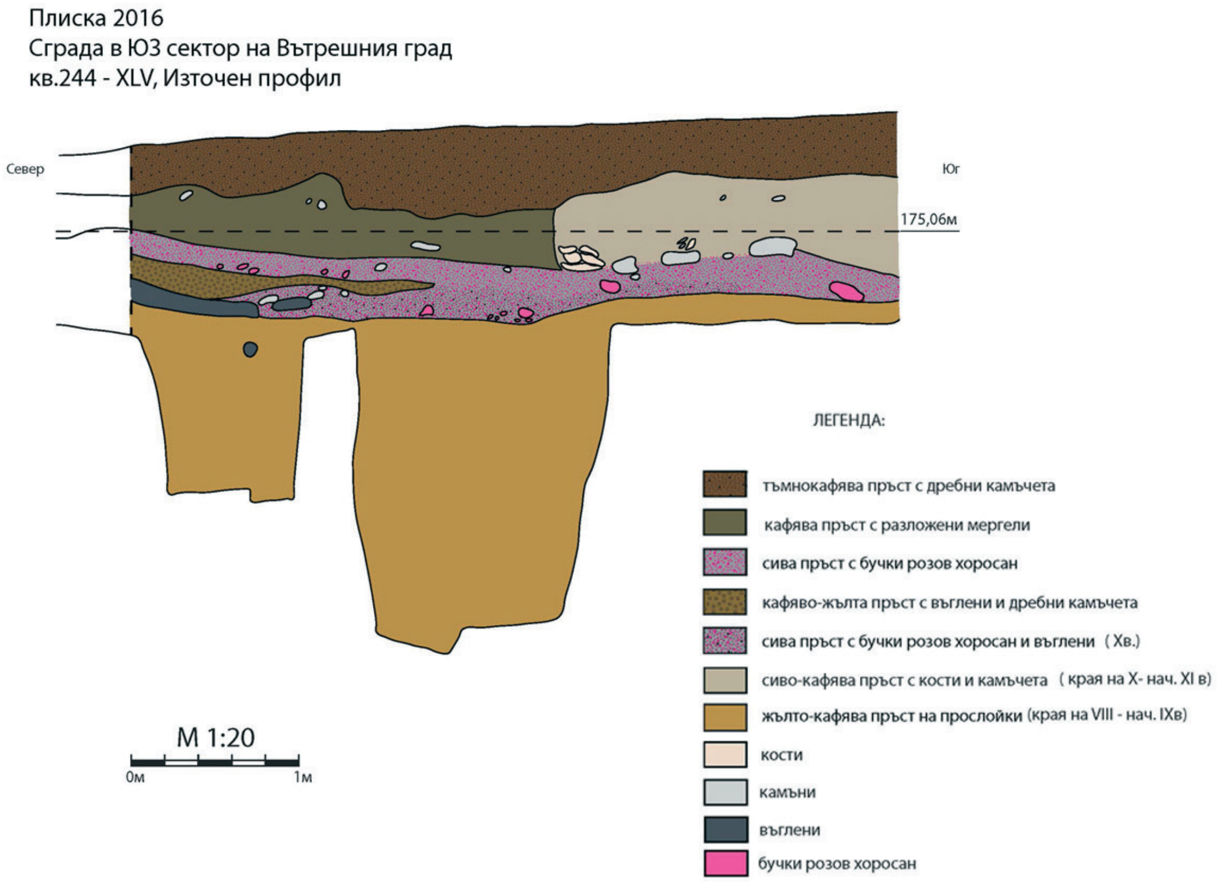

Обр. 3. Кв. 244 – XLV. Източен профил.

Fig. 3. Trenche No. 244 – XLV. Eastern elevation.

В разкопаните пластове се откриха сравнително малко на брой находки свързани с бита и облеклото на техните притежатели, керамични фрагменти и големи количества животински кости. Сред предметите на бита са няколко костени шила, огниво, ножче, брус, керамични запушалки. Накитите се откриват фрагментирани (гривни – стъклени и бронзова, апликация, тока и др.). През този сезон бяха открити 7 монети, определени от д-р Женя Жекова, съответно 1 на Никифор II (963–969), 3 от клас А2 (976–1035), 2 слепени, с остатък от тъкан по външните им повърхности – клас А2, или В (1035–1042) и 1 от клас С (1042–1050).

С проведените проучвания през 2016 г. се установи категорично западната граница на комплекса, както и плановото разположение и съотношение на верижните помещения около оградния му зид.

С новите резултати получени от проучването на най-ранната дървена структура в сектора се допълват данните за характера и начина на строителство на дървено-стълбови конструкции. Наличието на следи от хоризонтални греди в пода на траншеите, свързващи ямите, дава основание да се предположи, че вертикално изправените греди са били свързвани още в своята основа. Този начин на изграждане на дървените конструкции обосновава изкопаването на траншеи, а не само на отделни ями с гнезда, за каквито имаме многобройни примери в Плиска и в частност на проучвания от нас обект.

BUILDING AT THE SOUTHWEST SECTOR OF THE INNER CITY OF PLISKA

Hristina Stoyanova

Extending the excavated area in west direction helped uncovering the southwest corner of the architectural compound and another room to its west. The 2,80-3 m wide room had a north-south direction. The floor was covered with stone slabs of different size.

The earliest structure in the sector was a wooden building with linear plan from the end of the 9th – beginning of the 10th century. Its northern foundation was explored in 2014. It was overlapped by the south wall of the architectural compound and partially remained under it. Extending the excavation area to the south, part of its south foundation was located and explored. This structure represented two parallel trenches with pits for wooden pillars. So far 30,85 m of its northern foundation and 28,64 m of the southern one were traced, while the eastern and western foundations remained under an unexcavated terrain. The building was parallel to the southern fortress wall. On an upper level, overlapping the trenches and south of them, were found pits for wooden pillars from a later stage. The layouts of two water conduits and a stone channel were also revealed.

№ 5. ДВОРЦОВ ЦЕНТЪР НА ПЛИСКА – ИЗТОЧНА ЧАСТ НА ЦИТАДЕЛАТА

Янко Димитров

След едногодишно прекъсване продължи проучването на неразкопания сектор от т. нар. Цитадела. Обхваната бе около 100 м^2 площ в изкопи II (обр. 1) и III от 2012–2014 г.

Изкоп III. Проучиха се участъци в близост до откритата през 2013 и 2014 г. „Беседка с тухлен под“. Изследваха се нови отсечки от траншеи и ями за дървена конструкция от столичния период (краят на VIII – IX в.). В разширение на изкопа беше изследван дебел до 0,70 м културен пласт с керамика и материали от следстоличния период (X – началото на XI в.).

Изкоп II. „Голяма дървена сграда“. Най-интересните нови данни постъпиха от проучването на нейната вътрешност. Резултатите от досегашното ѝ проучване са следните: през 2012 г. от сградата бяха открити две разположени в редици ями-фундаменти за носещи греди на нейния изграден изцяло от дърво корпус; по време на следващите два сезона се изясни, че сградата е правоъгълна, ориентирана И – З, със значителна (минимум 16,50 м) дължина и ширина от изток – 8,50 м. В западна посока тя се насочва към Малкия езически храм. Това, както и стратиграфските данни, ни позволиха да я отнесем към някоя от ранните фази на езическия период на Плиска и датираме в първата половина на IX в.

Ограниченият финансов ресурс позволи да обхванем неголяма площ от вътрешността на сградата (кв. 309, 325 и части от кв. 324 и 326). Локализирани и проучени бяха общо 7 нови ями от нейната конструкция и бяха допроучени две известни отпреди ями. Новооткритите са аналогични по

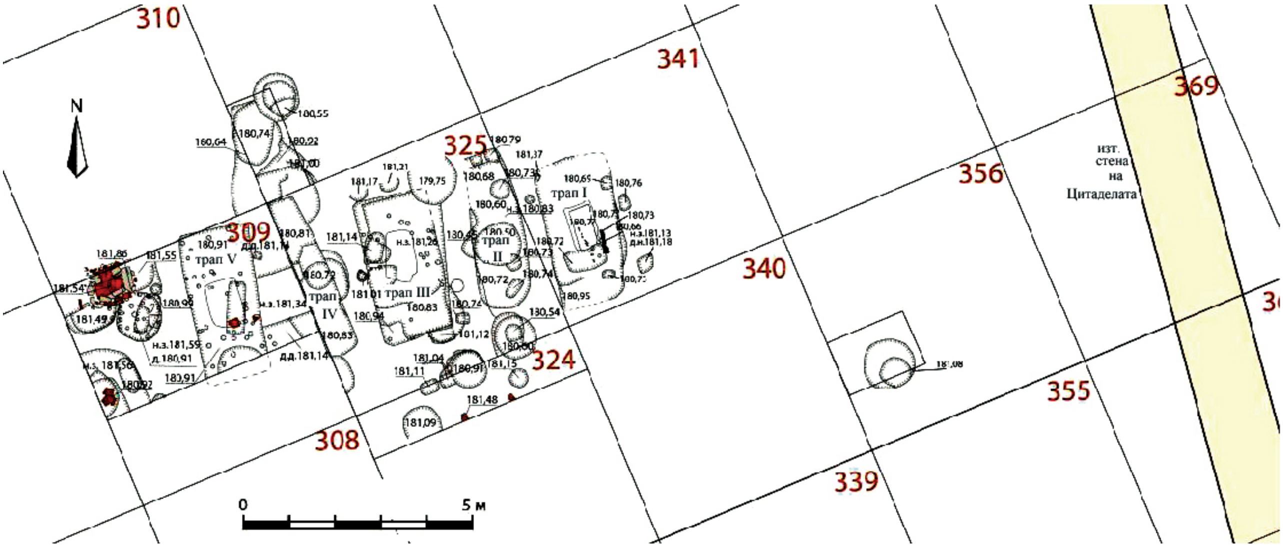

Обр. 1. План на археологическите структури проучени в Изкоп II през 2016 г.

Fig. 1. Plan of the archaeological structures explored in Sector II in 2016.

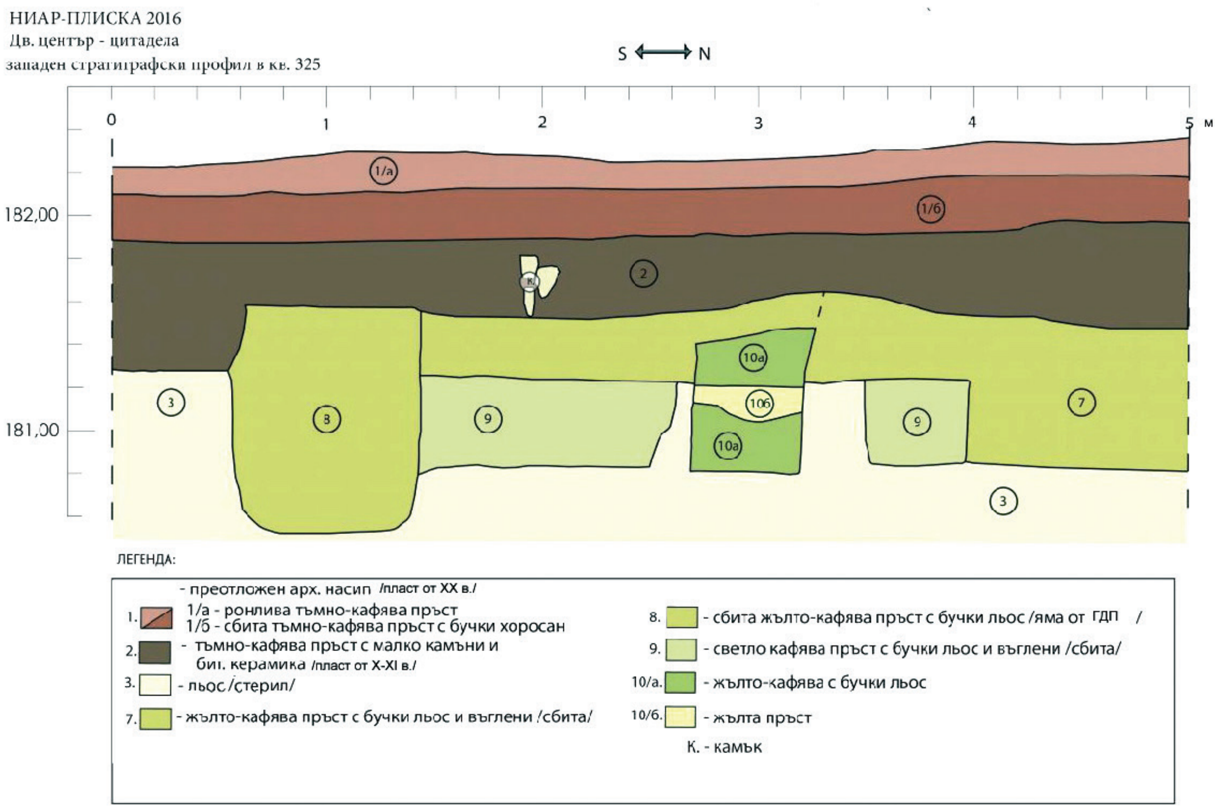

Обр. 2. Стратиграфски профил по западната страна на кв. 325, през Трап IV и фундаментна яма на „Голямата дървена сграда“.

Fig. 2. Western elevation of Trench No. 325, intersecting Ditch IV and the pillar pit of the „Big wooden building“.

Обр. 3. Трапове II – V и ями от „Голямата дървена сграда“ (изглед от юг).

Fig. 3. Ditches II - V and pits of beams of the „Big wooden building“ (view from the south).

размери, ниво на установяване и дълбочина на вкопаване на проучените по-рано 14 такива ями. Те са разположени в редове с посока С – Ю и сочат, че първоначалната вътрешност на проучваната дървена сграда е била разпределена на еднакви по размери (8 x 4 м) напречни помещения. Освен това, наблюденията при тяхното изчерпване ни позволиха да проследим нейната строителна история.

В резултат се установи, че сградата е претърпяла преустройство, осъществено чрез премахване на част от оформящите нейното разпределение опорни стълбове. Преки данни за това предоставиха установените в кв. 325 два „демонтажни“ трапа, обозначени с поредни номера II и IV (обр. 2, 3). Те представляват дълги, сравнително тесни и дълбоки вкопавания с отвесни стени и равно дъно. Първият е с размери 3,50 x 0,80–1,14 м и дълбочина 0,63 м от нивото на вкопаване (засичане). Вторият е с размери 4,40 x 0,60–0,72 м, с дълбочина 0,50 м. Двата трапа са ориентирани С – Ю. Запълването им е еднообразно – сбита на бучки сиво-кафяво-жълта пръст, смесена на места с въгленчета, бучици железен шлак и стопилка. В него се откриха няколко фрагмента от съдове от първата половина на IX в. Двата „демонтажни“ трапа прорязват четири от ямите за разпределителните редове стълбове. Под дъната на траповете бяха разкрити останки от легла на вертикално побити дървени стълбове с диаметър по около 0,40 м, каквито има във всички

ями-фундаменти на „Голямата дървена сграда“. Преустройството в носещата стълбова конструкция е довело до промяна в нейното разпределение, при което по-голямата част на три от нейните напречни помещения са били обединени в едно, с размери приблизително 12 х 6 м.

„Ритуален“ комплекс от трапове. В същия сектор бяха разкрити три еднакви по размери и извънредно необичайни по устройство вкопавания, обозначени като трапове I, III и V, с поредност от изток на запад. Първият бе проучен през 2014 г., а останалите през 2016 г. Те образуват редица И – З и попадат по дългата ос на „Голямата дървена сграда“, без да може да се проследи съотношението им с нейните ями за фундаменти (обр. 3).

Трите трапа са приблизително еднакви по метрични параметри (размери по около 3,20 х 1,60 м, дълбочина по около 0,70 м) и са ориентирани в посока С – Ю. На тяхното дъно се намериха останки от пещи (или огнища?), както и множество дупки от вертикално забити без определен ред кръгли колчета. Пещите са изградени от дребни камъчета и след сравнително краткотрайно използуване са били разрушени, а камъните от тях разстлани върху дъното. След това траповете са били засипани с дебел 0,20 м слой от чиста хумусна пръст. Констатираната в трите трапа еднообразна ситуация, размерите, разположението им един до друг и други наблюдения показват, че са от единен комплекс, използван сравнително краткотрайно (еднократно?). Датата на неговото съществуване може да се търси в една от ранните фази на столичния период (краят на VIII – първата половина на IX в.). Тя се потвърждава от откритите в запълващия ги насип фрагменти от глинени съдове, в т.ч. от сива кана с псевдодръжка.

Необичайното оформление и липсата на специфични находки затруднява сигурното определяне на функцията на този комплекс. Наблюденията позволяват засега да се предположи, че траповете с пещи са временни съоръжения, предназначени за краткотрайно (еднократно?) ползване с цел приготвяне на месна храна в голямо количество, и за едновременното хранене на много хора. В смисъла на историческите сведения за устройвани от владетеля угощения за неговите «хранени хора», новооткритият комплекс в Цитаделата може да бъде приет за ритуален. Това определение отчита и неговото сходство с т. нар. «ритуална площадка» в северозападната част на Вътрешния град.

THE PALACE CENTER OF PLISKA – EASTERN PART OF THE CITADEL

Yanko Dimitrov

Big wooden building. The so called “Big wooden building” is situated in the space between the Little pagan temple and the eastern wall of the Citadel. The large rectangular building was oriented east-west. The length was not less than 16,50 m. The width, measured along the line of the fully excavated eastern side, was 8,50 m. Based on stratigraphic data, the construction of the building refered to the Pagan period of Pliska. During the 2016 campaign was established that at a certain period the building was completely reconstructed. This reconstruction was accomplished by removing some of the supporting beams and has led to a fundamental change in the building’s interior.

Ritual complex. In the same area was discovered a complex of three identical in size and form structures – large rectangular ditches containing kilns, made of small stones. Inside the ditches were found several fragments of pottery, characteristic for the late 8th – mid 9th century. Considering its location and some similarities with structures found in the Inner city of Pliska, the complex in the Citadel was broadly defined as a “cult place”.

№ 6. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ДВОРЦОВ ЦЕНТЪР-ИЗТОК“ В ПЛИСКА

Валери Григоров, Михаела Занева, Любка Тодорова, Елка Анастасова, Светлана Венелинова

През 2016 г. се проведе петият археологически сезон на обект „Дворцов център-изток“ в Плиска. Скромното финансиране от Министерство на културата (5000 лв.) ограничи значително планирания обем на теренната работа. Разкопките бяха концентрирани основно в югоизточната част на сектора, в квадрати XX-366 и XX-386 (обр. 1).

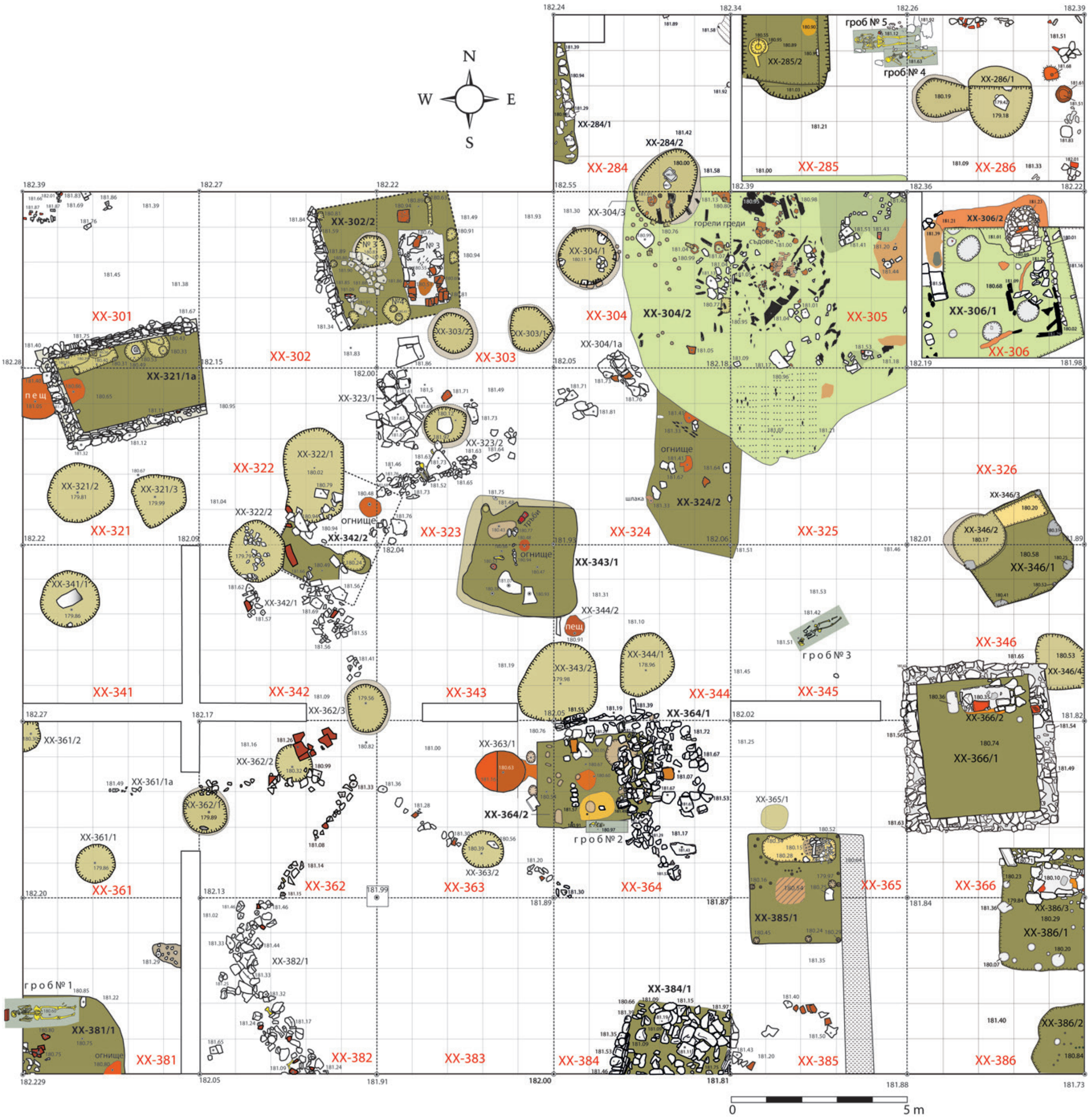

Обр. 1. План на обект „Дворцов център – изток“ в Плиска.

Fig. 1. Plan of the "Palace Center-East" site in Pliska.

Завърши започналото през 2014 г. проучване на жилище (структура XX-366/1). Свален е контролният профил, който пресича структурата по оста изток – запад. В североизточния ъгъл на жилището, под профила, се разкри вкопана печка. Тя е изградена със средно големи камъни, които оформят камера с дължина 1,20 м и ширина 0,60 м, вкопана е на 0,45 м под пода на жилището. Особеност на това жилище е, че има грижливо изградена каменна облицовка, с дебелина 0,40–0,50 м, запазена във височина до 0,95 м (обр. 1). Градежът е на калова спойка. При свалянето на профила бяха открити фрагменти кирпич, както и прослойки от размит кирпич, които дават информация за използването на този материал в сградата. Стратиграфското ниво на вкопаване определя датирането на жилището в началото на XI в., а използването му – до първата четвърт на XI в.

Южно от жилището (структура XX-366/1) беше разкрито и проучено още едно вкопано жилище (структура XX-386/1) (обр. 2). Източната граница на помещението излиза извън проучената площ. На пода се разкриха дупки от дървената конструкция на жилището. В североизточния ъгъл на помещението се разкри печка (структура XX-386/3). Тя е вкопана в пода, изградена е със средно големи камъни, които оформят камера с размери 1,30 x 0,90 м. Стратиграфски проученото жилище се датира в края на X

– началото на XI в. То е използвано до първата четвърт на XI в.

В югоизточния ъгъл на кв. XX-386 се разкри вкопана структура XX-386/2. В запълнителя се откриха голямо количество животински кости и керамика. На дъното на структурата са регистрирани няколко дупки, вероятно от колове.

В квадрат XX-306, в рамките на минисондаж, беше разкрита каменна печка (структура XX-306/2). Тя е разположена в североизточния ъгъл на вкопано помещение (структура XX-306/1). Печката е изградена с камъни и тухли и има размери 1,20 x 0,90 м. Входното пространство на печката е с ширина 0,37 м, височината на камерата е 0,53 м,

Обр. 2. Жилища в квадрати XX-366 и XX-386.

Fig. 2. Dwellings in Trenches Nos. XX-366 and XX-386.

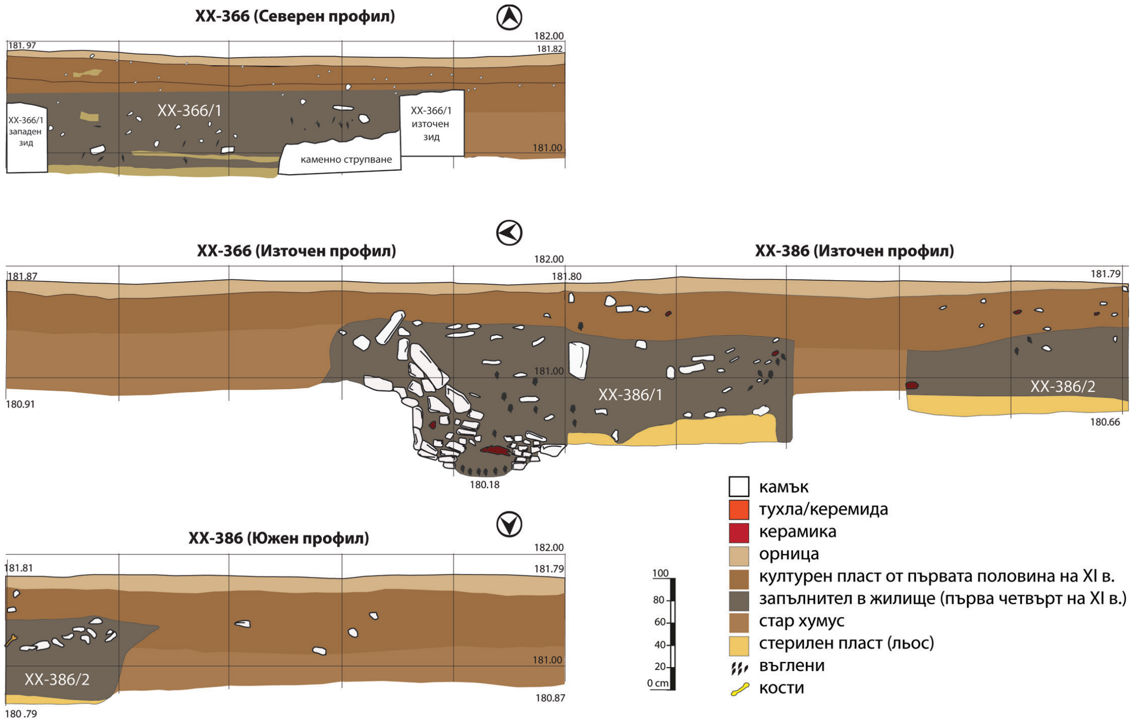

Обр. 3. Профили.

Fig. 3. Elevation drawings.

ширината на камерата – 0,60 м, а дължина на камерата е 1 м. Подът на печката е покрит с пласт пепел, дебел около 3–4 см. Във вътрешността на камерата се откриха керамичен съд (кана), няколко фрагмента от гърнета, животински кости и една оловна скоба за керамика. Прави впечатление, че костите не са горели, а по каната няма следи от опушване, т.е. те са попаднали в печката след последното ѝ опалване.

В квадрат XX-285 завърши проучването на гроб № 5. Погребението е извършено в гробна яма чрез трупополагане в анатомичен порядък. Тялото е положено по гръб с изпънати долни крайници, а ръцете са свити в лактите и са поставени в областта на гръдния кош, липсва инвентар. Ориентация на скелета е запад – изток, с главата на запад – азимут 266°. Черепът е леко обърнат наляво. Общата запазена дължина на скелета е 1,69 м, ширината на таза е 0,31 м, дължината на дясната бедрена кост е

0,44 м, ширината при раменете е 0,41 м. Индивидът е мъж на 25-26 години[1]. Установените очертания на гроба позволяват да се определи ширината му – 0,80 м и автентичната му дълбочина – 0,85 м. Вкопаването на гробната яма е от кота 181,97 м (0,33 м от съвременната повърхност), а дъното е на кота 181,12 м. Това стратиграфското ниво определя датирането на гроба в поствизантийския период на Плиска – след 30-те/40-те години на XI в.

Поради ограничения обем на теренната работа, нахоките са сравнително малко. Откриват се обичайните битови предмети – костени шила, глинени прешлени за вретено, нож, тухли за заточване на инструменти, фрагмент от стъклена гривна, оловни скоби за репарация на керамика, каменна топка.

Особено любопитна находка е едно каменно праисторическо сечиво. То е открито в пласт с материали от първата трета на XI в. Според направения от Е. Анастасова типологически и функционален анализ сечивото отговаря на определението за тесла, като може да е използвано и като длето. Теглото на теслата е 63,96 гр. Микроскопските наблюдения показват, че артефактът не е вграждан в дръжка, а е използван директно, като е държан в ръка и са нанасяни удари с друг твърд предмет в тилната му област. Технологичните особености определят датирането на сечивото в неолита. Направената от С. Венелинова справка във фонда на РИМ–Шумен показа също доста близки паралели с брадви, открити в селището при Смядово в хоризонти, които отговарят на II и III фаза на култура Коджадермен (късен халколит). Подобна брадва/тесла е открита в Овчарица II (селище от бронзовата епоха) (Leshtakov, Kancheva-Russeva, Stoyanov 2001, 60, fig. 30a). Една подобна находка е открита и при теренни издирвания на селище от бронзовата епоха до с. Янково, община Смядово[2]. Макар и да са единични примерите, праисторически предмети са известни и от други проучвани в Плиска сектори. Трудно е да се прецени дали сечивото е използвано вторично през Средновековието или е съхранявано само като древна реликва.

Литература

Leshtakov, Kancheva-Russeva, Stoyanov 2001: K. Leshtakov, T. Kancheva-Russeva, S. Stoyanov. Prehistoric Studies. Settlement Sites. – In: Maritsa-Iztok. Archaeological Research, Vol. 5, Radnevo, 2001, 15-68.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AT THE SITE „PALACE CENTER-EAST" IN PLISKA

Valeri Grigorov, Michaela Zaneva, Lyubka Todorova, Elka Anastasova, Svetlana Venelinova

In 2016 two dwellings were investigated. One of the dwellings had a stone wall, while holes from beams were found in the second one. Stone ovens were built in the northeastern corner of each of the dwellings. They were dug in the floors of the dwellings. Both houses date back to the early 11th century and were used until the 1030s – 1040s.

Another oven was explored in Trench No.XX-306. It was also located in the northeast corner of the dwelling. A grave (No. 5) was uncovered in Trench No. XX-285. The funeral took place in a burial pit and the skeleton was found in anatomical order. There were no grave goods. The grave was dated back to the 1040s.

№ 7. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ОТВЕЖДАЩ КАНАЛ НА ПРЕЧИСТВАТЕЛНА СТАНЦИЯ ЗА БИТОВИ ОТПАДНИ ВОДИ В ЮЗ ЧАСТ НА ВЪНШНИЯ ГРАД НА НИАР „ПЛИСКА", ПИ № 039076, 000102, 042035, 030034, 000094, 003021 ПО ПЛАНА НА ГР. ПЛИСКА, ШУМЕНСКА ОБЛАСТ"

Янко Димитров, Христина Стоянова, Станислав Иванов

Проучването бе проведено във връзка с инвестиционно намерение и имаше за цел да се провери за наличие на археологически структури терена, предназначен за строителство на отвеждащ канал на Пречиствателната станция в производствената зона на „Херти" АД. То обхвана цялото трасе

[1] Антропологическата експертиза е направена от Надежда Атанасова-Тимева.
[2] Благодаря на Светлана Венелинова за предоставената информация.

на канала, което е дълго 650 м и преминава през район в близост с Гробищния парк, Кравефермата и Стопанския двор на гр. Плиска, като попада в непроучвана досега част от Външния град на археологическия резерват (обр. 1).

Ранносредновековни структури. В западната половина от трасето на канала бяха регистрирани 3 структури, които според намерените материали – основно битова керамика, се датират в Столичния период на Плиска (краят на VIII – IX в.):

1. „Двойна“ дървена ограда с насоченост север – юг и „фронт“ на запад;
2. Жилище-полуземлянка, вероятно синхронно с отстоящата на 21 м от него дървена ограда;
3. Ров с посока север – юг и „фронт“ на изток.

Необичайно е, че по дългата близо 300 м западна част от трасето на канала, освен посоченото жилище, което бе цялостно проучено, никъде другаде не бяха засечени землянки или други средновековни структури.

Селище от Късната бронзова епоха. В източната половина на трасето, до неговата връзка с руслото на Асар дере, на няколко места бе регистриран културен пласт с дебелина повече от 0,80 м (обр.

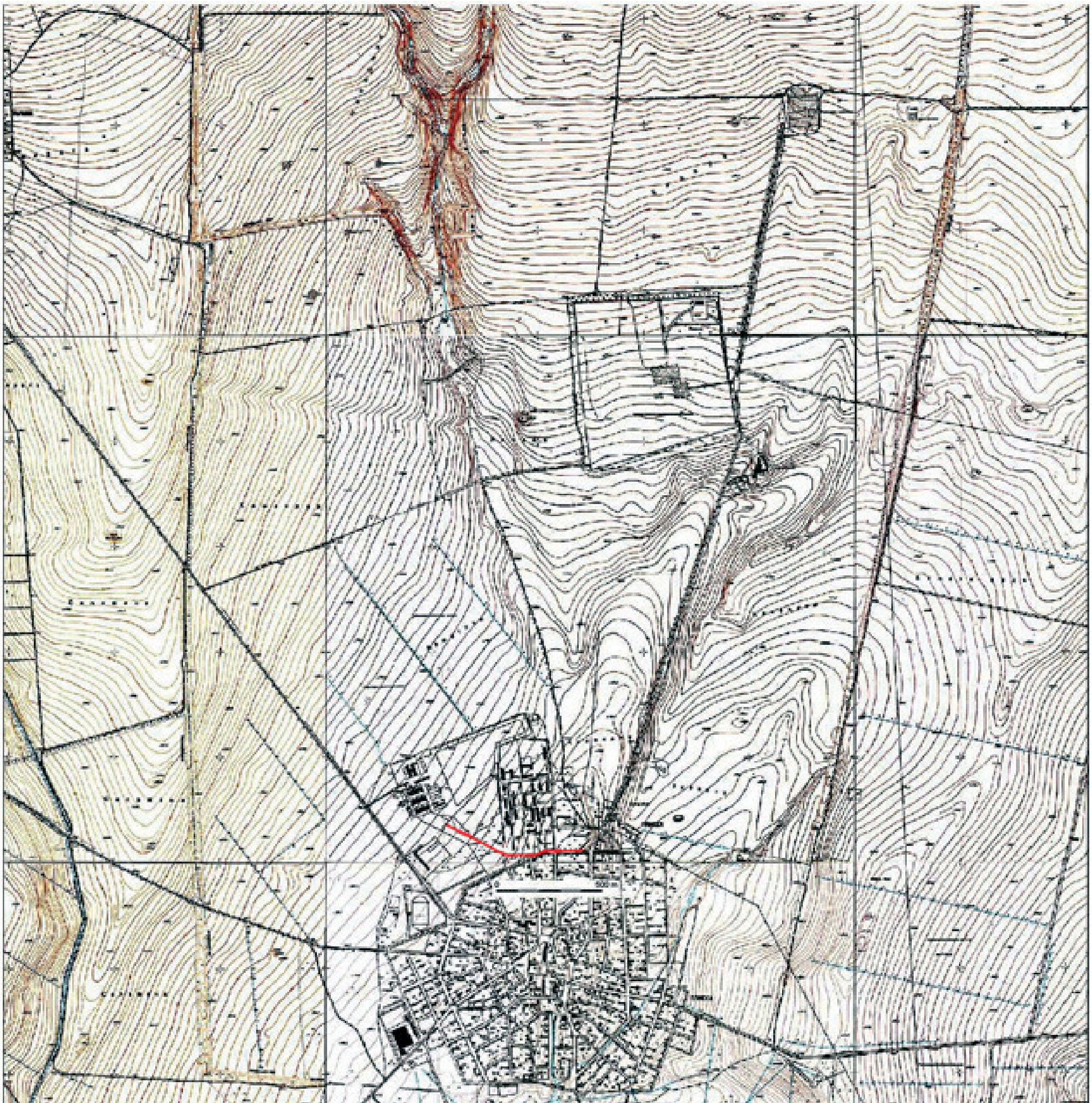

Обр. 1. Ситуация на трасето на канала във Външния град на НИАР „Плиска”.

Fig. 1. Location of the channel's layout in the Outer city of the National historical and archeological reserve “Pliska”.

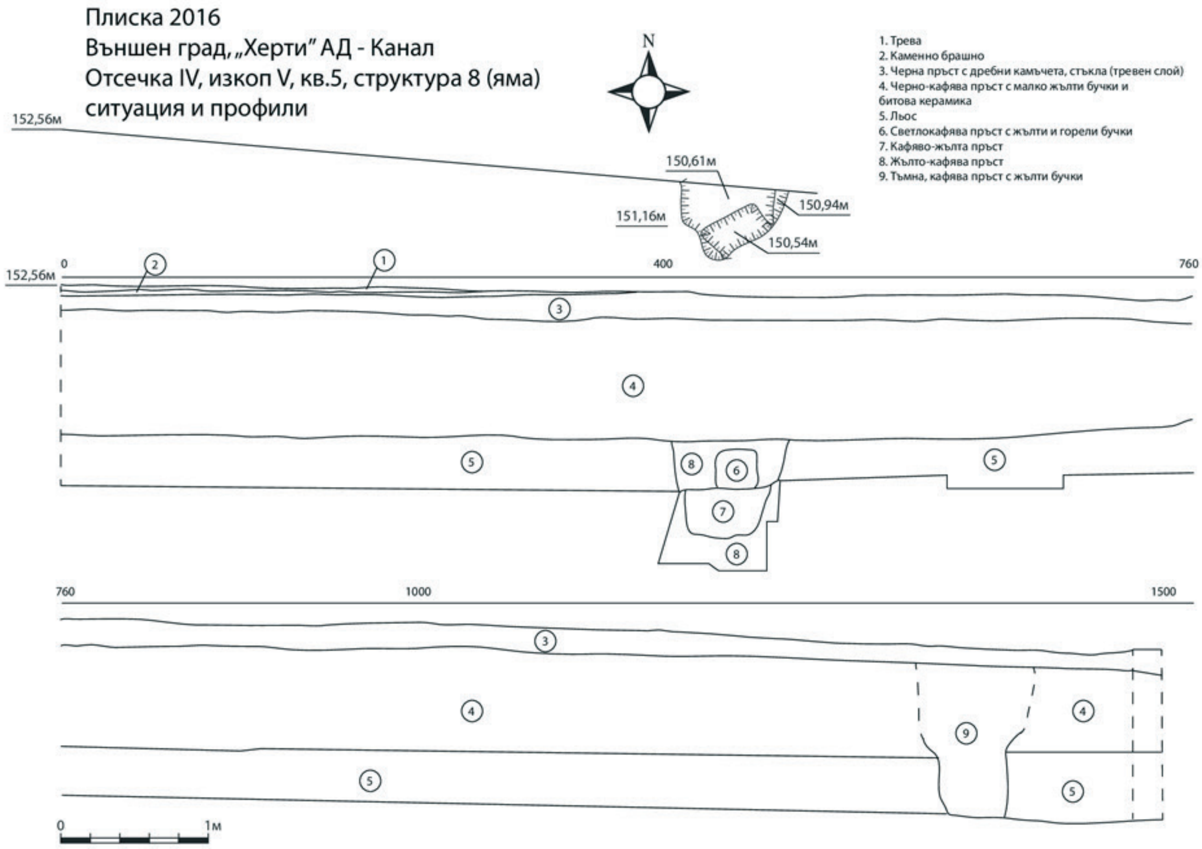

Обр. 2. План и стратиграфски профил в Отсечка IV, Изкоп V (селището от КБЕ).

Fig. 2. Horizontal plan and elevation drawing of Segment IV, Trench V (the Late Bronze Age settlement area).

Обр. 3. Съд, открит в пласт на селището от КБЕ.

Fig. 3. Ceramic vessel from the Late Bronze Age settlement.

2). Локализирани бяха и няколко вкопани структури. Те бяха изследвани в частта им, попадаща в границите на канала и до 1 м встрани от него, в направените няколко проверовъчни изкопи. Структурите, които бяха проучени, са:

- «Хранилищни» ями;
- «Конструктивни» ями и траншеи от наземни дървени конструкции;
- Ров/ограда (?).

Освен кости и фрагменти от глинени съдове (повече от 400 фрагмента, в т.ч. и два цялостно възстановени съда), в пласта и в запълването на ямите бяха открити горели обмазки, отломъци от каменни оръдия, както и два костени предмета с битово предназначение.

Характеристиката на тези материали – основно керамиката (обр. 3), позволява всички проучени в източната половина от трасето на канала структури да се датират в Късната бронзова епоха (XIV – XIII в. пр. Хр.)[1].

Предвид наличието на останки от жилищни структури и на благоприятното за обитаване място по долното течение на Асар дере, обектът може да се определи като неизвестно досега селище.

---

1 Посочената датировка на керамиката от Бронзовата епоха е според оценка на колегите д-р Борислав Бориславов (Секция за тракийска археология, НАИМ–БАН) и Иван Бабаджанов (РИМ–Шумен), за което им благодарим.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN THE OUTER CITY OF PLISKA ALONG THE LAYOUT OF THE DISCHARGE CHANNEL OF "HERTI" FACTORY

Yanko Dimitrov, Hristina Stoyanova, Stanislav Ivanov

Three structures were explored in the western half of the channel's layout: 1) A «double» wooden fence; 2) A dug-out dwelling, probably contemporary with the wooden fence; 3) A moat with north-south orientation facing east. According to the materials found (mainly pottery), they were dated back to the late 8th – 9th century.

In the eastern half of the layout the traces of human activity consisted of some storage and construction pits, which according to the materials found – mainly pottery, were dated back to the Late Bronze Age (14th – 13th century BC). Considering the proximity of the Asar dere creek the newly registered site could be identified as a previously unknown settlement from the Late Bronze Age.

№ 8. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ПОЗЕМЛЕНИ ИМОТИ № 011069, 040037 И 003012 В НИАР „ПЛИСКА", ВЪНШЕН ГРАД"

Христина Стоянова, Станислав Иванов

С цел инвестиционни намерения „Херти" АД закупува поземлени имоти с № 011069 и 040037 за построяване на цех с административна част, пречиствателна станция и обслужващ път. При подготовката на трасето на пътя се попада на керамични фрагменти и предприятието се обръща към Регионален музей–Шумен, който излиза със становище за археологическо проучване на посочените терени. То беше извършено на няколко етапа, съобразени с изкопните работи на строителната фирма през месеците юни–септември в ПИ № 011069, 040037 и 003012.

Работен екип: гл. уредник Христина Стоянова (РИМ–Шумен) – научен ръководител; Станислав Иванов (НАИМ–БАН, Фил. Шумен) – зам. ръководител; инж.-геодезист Владимир Вълчев (РИМ–Шумен); Диляна Стоянова – дигитализация.

Обхваната площ: Наблюдения и проучвания са извършени върху 3371 м^2.

Резултати: По време на спасителните разкопки на територията на новия строеж са проучени цялостно 4 жилища, 13 частично, 2 стопански помещения, 2 гроба и 2 оградни съоръжения (обр. 1). Хронологически най-общо те се подреждат от началото на IX до началото на X в. Според наблюденията които бяха направени може да се определи източната граница на селището, която условно преминава по линията на стъпки № 8, 9 и № 53, 54, като извън нея остават двата гроба, и едното стопанско помещение с открита в насипа му монета на Никифор Геник. То се отделя от останалите жилища, както хронологически, така и териториално. Открива се в източна посока, отделно от другите и като

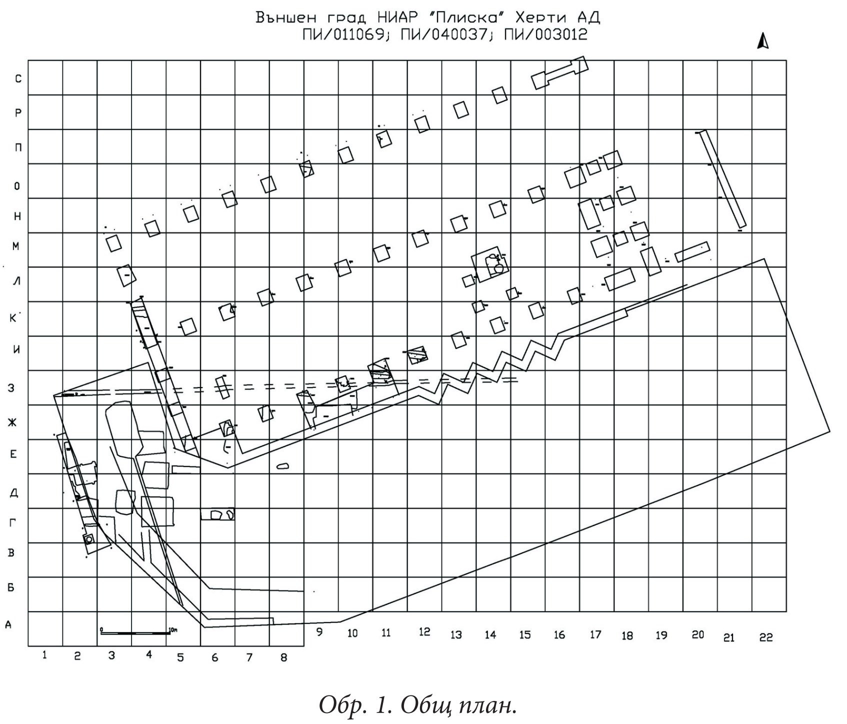

Обр. 1. Общ план.

Fig. 1. General plan.

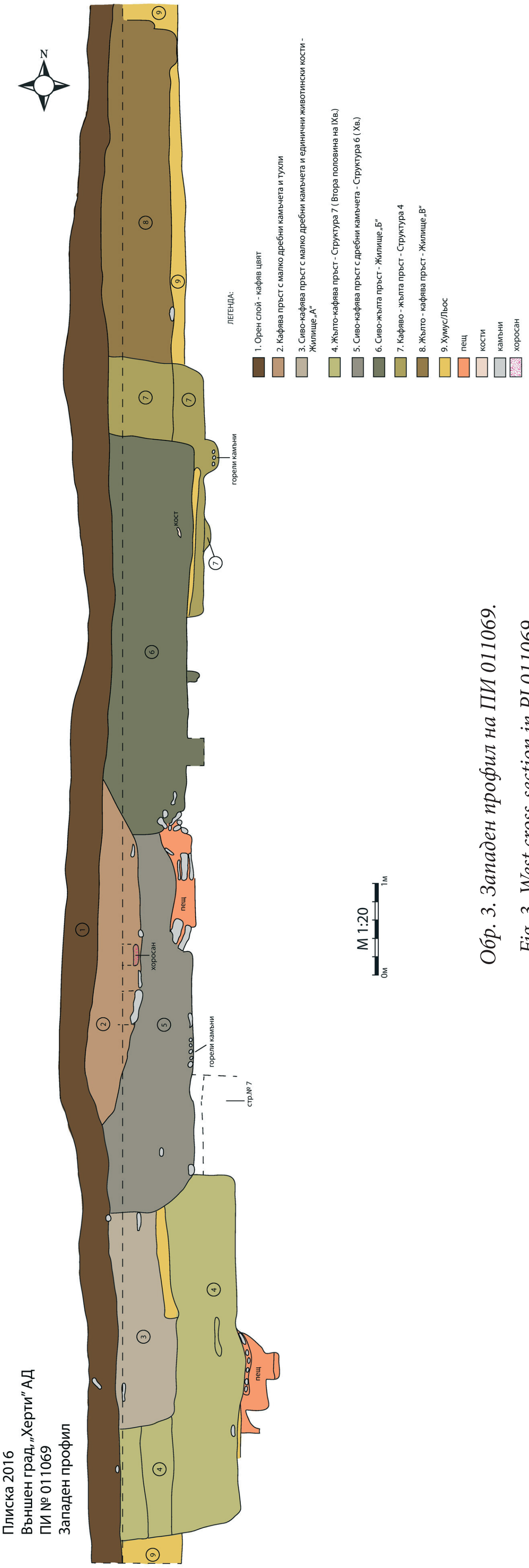

Обр. 3. Западен профил на ПИ 011069.

Fig. 3. West cross-section in PI 011069.

Обр. 2. Жилища в ПИ 011069. Общ план.

Fig. 2. Dwellings in PI 011069. General plan.

че ли единично. В близост около него не бяха открити други структури. Насипът му е сиво-кафяв, наситен с голямо количество животински кости, фрагменти керамика и безформени буци глинена мазилка. Керамичните фрагменти, както от пълнежа на жилището, така и от ямата открита в югоизточния му ъгъл, е с характерни белези, които я отнасят към края на VIII – началото на IX в. Както беше отбелязано в пълнежа на жилището – на около 0,50 м над дъното му, се откри бронзова монета на Никифор Геник, която е рядка находка за територията на Плиска и дава ориентир, че разглежданото жилище, в първото десетилетие на IX в. вече не е съществувало.

Откритите гробове също могат да се определят като единични. Откриваме ги в две последователни стъпки. В изкопите разположени източно от тях не се откриват структури, а в тези от запад се разкриха описаните жилища – полуземлянки. Ориентацията им е запад – изток. Правят впечатление големите гробни ями със заоблени ъгли, които могат да ги отнесат към ранните години след приемане на християнството.

От разкритите цели жилища става ясно, че те са групирани и разположени в една посока, почти отговаряща на посоките на света (обр. 2). Структури 2, 3 и 5 са разположени в редица с посока север – юг, отстоящи приблизително на еднакво разстояние едно от друго. Структури 4, 6 и 7 оформят втора редица западно от първата. Северно от структура 4 разкрихме две гнезда от дървени греди, вероятно останка от вкопана структура. Прави впечатление, че тези гнезда, както и структура № 2 отстоят приблизително на еднакво разстояние от оградната траншея. Жилищата разкрити в стъпки 7, 8 и изкоп 44 са

също разположени много близо едно до друго, а жилището, частично проучено в стъпка 5, е в линия със структура 9 (останки от вкопано жилище) и може да се приеме за трета редица от жилища с ориентирана север – юг.

Според направените наблюдения и открития керамичен материал живота в селището може да се отнесе най-общо към втората половина на IX – X в. Стратиграфски това се проследява и при разкопаването на самите жилища (обр. 3). В структура 3 бяха локализирани и проучени два етапа на живот с две подови нива. Структура 6 е с по-високо подово ниво и също засича жилище 7. Застъпване на жилища имаме и в ситуацията от изкоп 44 и стъпка 8, където жилището от стъпка № 8 засича северната стена на по-дълбоко вкопаното жилище от изкоп 44. Също така се установи, че по-ранните жилища като структура 5, 7, вторият етап на 3, както и жилищата в изкоп 44 и стъпки 1 и 51 са по-дълбоко вкопани, с големи размери и вкопани в пода отоплителни съоръжения. В запълването на жилищните ями също има различия. По-ранните са с жълто-кафяв пълнеж и в тях почти не се откриват керамични фрагменти. Останалите са по-плитки, с отоплителни съоръжения на пода (изключение прави това от стъпка 8), запълнени със сиво-кафяв насип примесен с множество животински кости и керамични фрагменти.

Това новооткрито селище може да се свърже с намиращия се сравнително близо т. нар. Обект 40, частично проучен в началото на 80-те години на миналия век. Той е болярско имение, което според проучвателите си съществува в същите хронологически граници, втора половина на IX – X в. Комплексът отстои западно от селището. За взаимовръзка може да се приеме и развитието на селището в тази посока.

RESCUE EXCAVATIONS OF LAND PLOTS NOS. 011069, 040037 AND 003012, NATIONAL HISTORICAL AND ARCHEOLOGICAL RESERVE "PLISKA", OUTER CITY

Hristina Stoyanova, Stanislav Ivanov

During the 2016 rescue excavations were investigated 17 partly or entirely preserved dwellings, 2 domestic premises, 2 graves and 2 fences. They could be dated in the period from the beginning of the 9th to the beginning of the 10th century.

Except for the graves and one of the domestic premises, where a coin issued by Nicephorus I (802-811) was found, all the other structures belonged to a settlement located east of the Boyar mansion also known as "Site No. 40". The investigations could define two levels of inhabitance of the settlement. The 9th century dwellings were dug deeply into the ground and possessed heating facilities dug out in the floors. The 10th century dwellings were equipped with heating facilities constructed at the floor level.

The graves were oriented west-east. Based on the large size of the grave pits and the rounded corners, one could date them back in the years following the convertion to Christianity.

ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

№ 9. НИАР „ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ“. ДВОРЦОВ ЦЕНТЪР – СЕВЕР

Маргарита Ваклинова, Снежана Горянова

Пространството северно от главните сгради на Дворцовия център на Велики Преслав, има тясна връзка с живота на дворците и може да се предполага, че е част от ансамбъла им. Там преди години е установена вероятно централната разпределителна шахта на водопроводната мрежа – дълбока 2 м с отворите на осем водопровода. Отделено е със самостоятелна ограда, която е съобразена с глав-

Обр. 1. Дворцов център – север, 2016 г., югозападен ъгъл, поглед от север.

Fig. 1. Royal center – North, the 2016 campaign, southwestern corner, view from the north.

ната фасада и входа на дворците от север. Южната му оградна стена (деб. 0,75 м) е успоредна на фасадите на Тронната палата и сградата западно от нея, наречена Триделна галерия, и на разстояние 8,20 м в източната и 9 м – в западната част от тях. В нея е бил и входът, който е срещу главния вход на палатата. Тази стена е проследена на дължина 25 м и продължава към запад. Североизточната стена (проследена на 15 м) е на разстояние 1 м от главната улица, идваща от североизток и се извива успоредно покрай нея. Тази част на комплекса е изградена при окончателното му оформяне. Югоизточния дял

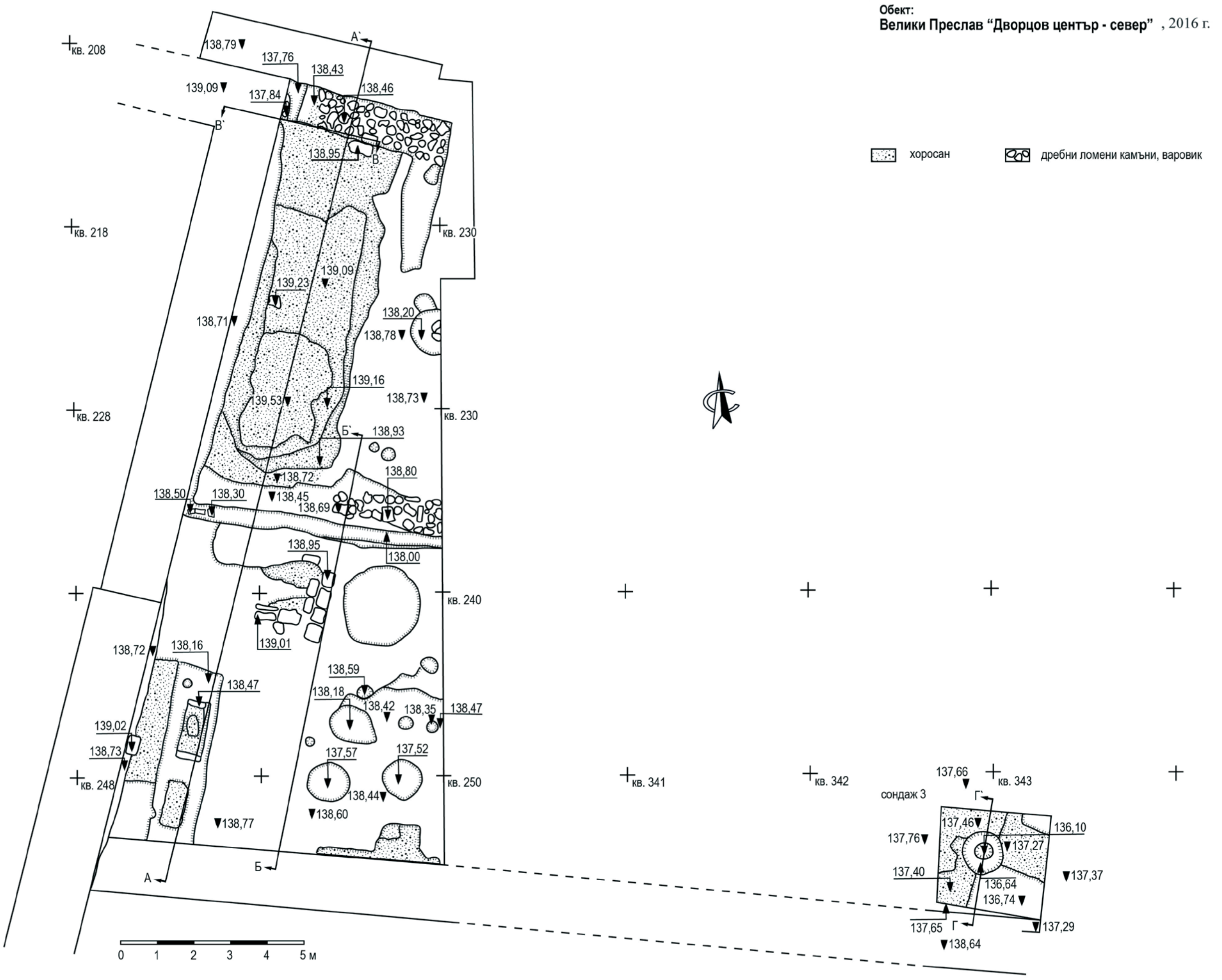

Обр. 2. Дворцов център – север, общ план, 2016 г.

Fig. 2. Royal center – North, general plan, the 2016 campaign.

на двора е проучен и докладван през 2015 г.

През 2016 г. задачите на проучването се свързват с изясняване на това пространство в западната му част – между североизточната стена на Западния дворец и северната стена на триделната сграда (обр. 1). Целта е установяване на историята и хронологията на застрояване в този сектор. Разкритото пространство заема 180 кв. м. Стратиграфската картина не се отличава съществено от вече известната в източната част. Регистрират се следи свързани със строежа на Дворцовия център, останки от съоръжения и ями от епохите на Второто българско царство и османското владичество. Новото е в установяване на неизвестни досега етапи и съоръжения в ползването на дворцовото пространство, подробности по строителните практики и плана на този сектор (обр. 2). Освен цялостното разкриване на определения работен терен, бяха направени и три сондажа: вън от североизточния ъгъл на Западния дворец; в ъгъла между източната стена на двореца и северната на триделната сграда; в продължението към север на разделителната стена между Тронната палата и триделната сграда.

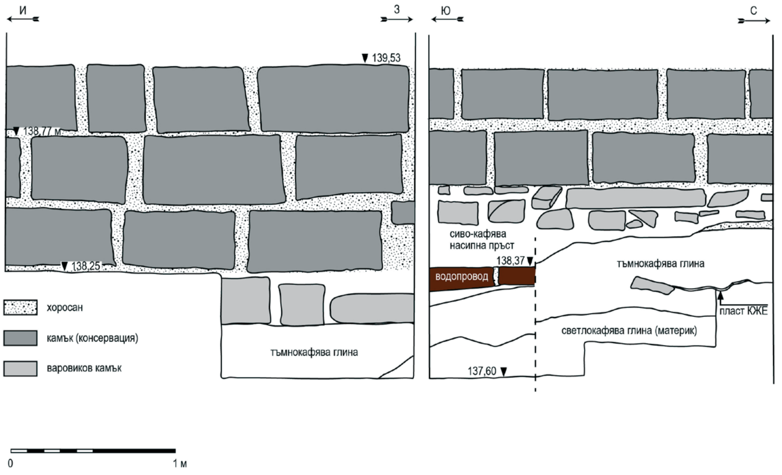

Обр. 3. Дворцов център – север, сондаж 2, южен и западен профил.

Fig. 3. Royal center – North, trench No. 2, southern and western cross-sections.

Цялото пространство е покрито с отцепки от обработването на строителния материал и останки от хоросан, подобно на известното ни и от другите части на комплекса. Под строителното ниво остават следи от живот през първото хилядолетие пр. Хр. (обгаряне и керамика), гнезда от стълбове, носещи строителното скеле и корита за бъркане на хоросана. Стълбовете с диам. 0,40–0,45 м са били забити в ями, дълбоки 1,35 м в грунта под строителното ниво, с диам. 0,85 м и укрепени с камъни. Те са на разстояние 2 м един от друг и на толкова от стената. Откритите са свързани със строителството на триделната сграда. Две бъркала за бял хоросан са едно до друго по дължина пред стената на Западния дворец. Личат ясно отпечатъците на дългите талпи от ограждането им. Много такива бъркала за бял и розов хоросан се откриха и през 2015 г.

Северната, пристроена допълнително част на Западния дворец, чието приземие има конструкция от осем масивни стълба, носещи горната част (предполагаема тераса, е с плитка основа от 1-2 реда плочести камъни, върху които се издига зидарията от блокове (обр. 3). За подсилване на североизточния ъгъл основата слиза на дълбочина до 1,50 м.

Такава е и конструкцията на основите на северната стена на триделната сграда. Под нея преминават трасетата и се откриват натрошените тръби на два водопровода, които се насочват от северозапад към вътрешността на Дворците. Единият е в легло от чакъли с розов хоросан и замазани с него муфи. Вторият е замазан с бял хоросан, без предпазващ кожух.

Най-забележителното проучено съоръжение е допряно до стената на Западния дворец – между североизточния му ъгъл и трасето на оградната стена на т. нар. „двор“. Това е запазена във височина 0,85 м хоросанова платформа – масив, дълъг 10 и широк 4 м. Г-образна стена – дебела 1,10 м, го обхваща като продължение на северната стена на сградата от североизток. Към юг и югоизток в хоросана ясно личат отпечатъците от конструкцията на демонтирани стъпала. Към юг на това място останки от оградната стена не са запазени. Може да се предполага отвор и стълба към горното ниво на северната част на Западния дворец (тераса или лоджия). Засега това е най-късното допълнение към дворците през периода на тяхното използване. Тази част от двора тогава е била приобщена към съществуващите вече сгради.

Византийска анонимна контрамаркирана монета от кл. В (1031–1046 г.) на нивото над разрушение на стената на триделната сграда потвърждава изказана вече хипотеза за времето на унищожаването ѝ.

Следстоличният период е регистриран с постройка от сполии – блокове от сградите и дупки от конструкции на навеси и няколко ями от XIII в. Яма за вар от османския период с диам. на отвора

2,20 м също се вписва в хронологията на използване на терена и завършва картината за съдбата на Преславския дворцов център.

Не е известно докъде се простира тази северна част на Дворците, какво е нейното устройство и със сигурност – предназначение. Може да се твърди, че е част от ансамбъла им, който се е развивал към север и чиито размери са били по-големи от тези, предполагани досега. Покрай оградeното северно пространство е преминавала и централната улица към центъра, идваща от северната порта на Вътрешния град. На по-ниската тераса към изток, пак в тази посока, е бил и централният площад.

VELIKI PRESLAV NATIONAL HISTORICAL AND ARCHAEOLOGICAL RESERVE. ROYAL CENTER – NORTH

Margarita Vaklinova, Snezhana Goryanova

The space, enclosed by a fence and situated to the N of the main buildings of the palace, is part of the assemblage and was built during its final construction.

The stratigraphic situation in the W sector is similar to that in the E sector. The area was covered by remains of construction materials. There are signs of occupation activity in the 1st mill BC, postholes from scaffolding and mortar mixing tubs.

The foundations of the N sector of the Western Palace consist of 1 or 2 courses of stone slabs, and the NE corner is made from large stone blocks reaching down to a depth of 1,50 m. Two water-mains were excavated underneath the foundations.

The NE wall of the Western Palace abuts on a platform made from mortar and supported by an L-shaped wall to the NE. Imprints from dismantled steps were visible to the S and SE.

A counter-marked coin, class B (1031-1046) is a testimony to the destruction of the tripartite building during the capital's conquest. Buildings made from spolia, postholes from shelters and pits yielding 13th c. pottery sherds provide evidence of the most recent signs of occupation.

№ 10. ОБЕКТ „ВЛАДЕТЕЛСКА ЦЪРКВА – НЕКРОПОЛ“ В СЕКТОР СЕВЕРНО ОТ БАЗИЛИКАТА В НИАР „ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ“

Петър Димитров, Мария Манолова-Войкова

Редовните археологически разкопки на обект „Владетелска църква – Некропол“ в НИАР „Велики Преслав“ се проведоха в периода 09.08–12.09.2016 г. Финансирането бе осигурено от Министерство на културата на Република България по договор с НАИМ–БАН.

Изследваният участък е обхванат от квадрати 151/96 и 151/206 от план-квадратната мрежа на НИАР „Велики Преслав“, през които е минавало трасето на временния път, прокаран и използван в периода 2012–2014 г. за обслужване на дейностите по проекта на Община Велики Преслав „Векът на цар Симеон оживява“ (обр. 1, 3). Теренът е бил линейно „изрязан“ и подравнен с тежки земекопни машини и покрит с плътен слой от трамбован филц и строителни отпадъци. Това е унищожило и компрометирало значителна част от средновековния културен пласт и като цяло сериозно затруднява научните изследвания в сектора.

По време на разкопките са разкрити структури и установени културни отложения от IX – X, X – XI и XII – XIII в. (обр. 3).

В най-късните нива са документирани 5 гроба с костните останки на 51 човешки индивиди: на 2 в бебешка и детска възраст (възрастови групи Infans I и II) и на 3 в зряла и по-напреднала такава (2 от мъжки и 1 от женски пол) – част от големия некропол, развил се край останките на храма в периода XI – XIV в. Погребаните са положени според християнския канон: с ориентация запад – изток, по гръб, черепът е на тила, горните крайници са поставени върху торса, а долните изпънати. Не се откриха индикации за използването на ковчези или други допълнителни гробни съоръжения. Липсва какъвто и да е гробен инвентар, както и останки от облеклото на покойниците или аксесоари към него. Четири

[1] С тях общият брой на гробовете в некропола вече е 517.

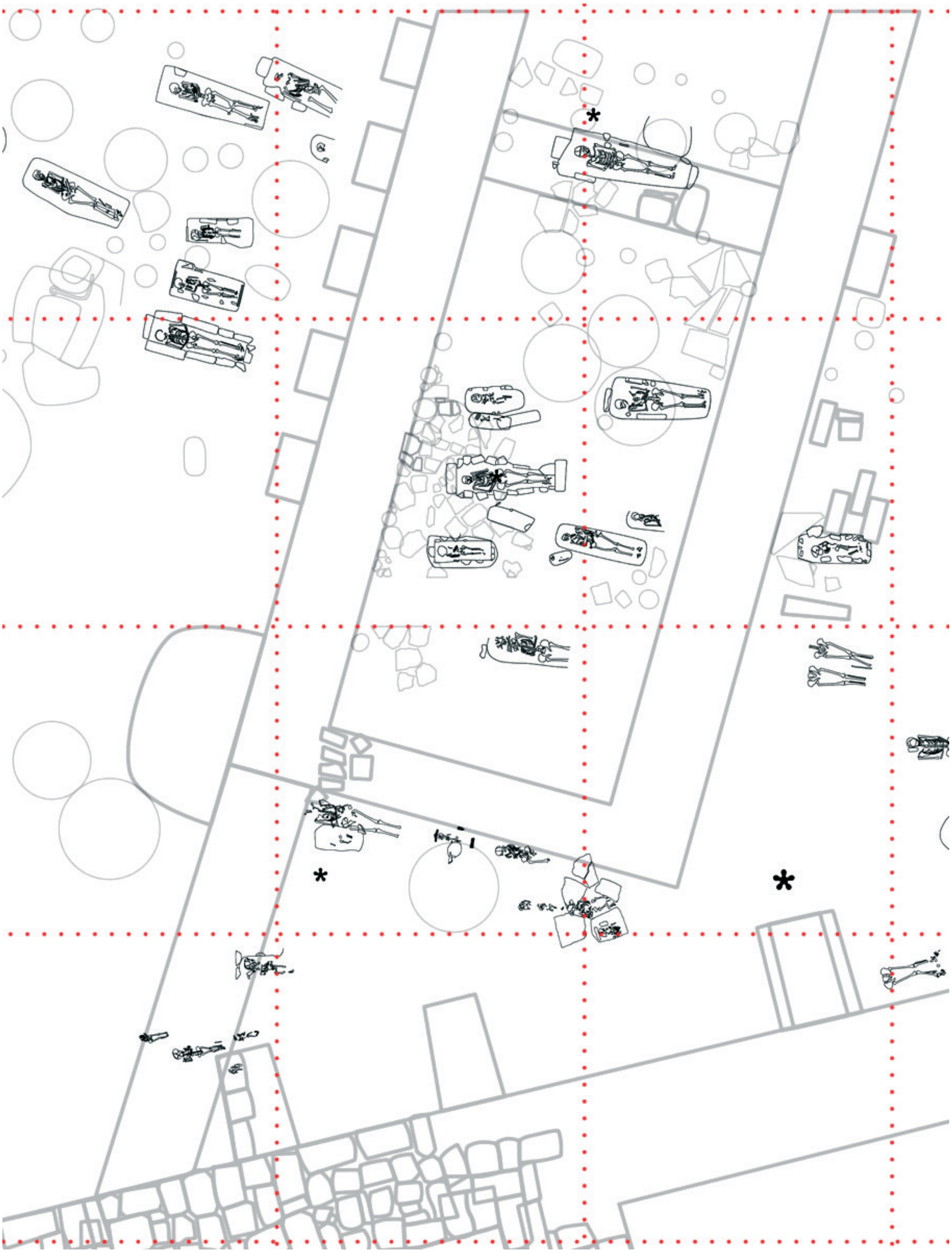

Обр. 1. Археологически план.

Fig. 1. Archeological plan.

от гробовете са вкопани във вътрешността на проучваната от предходните два сезона монументална Сграда IV (Димитров, Манолова-Войкова 2015, 619-622, обр. 1; 2016, 664-668, обр. 1), като наблюдаваните съотношения (суперпозиции) отново предоставиха възможност за уточняване на относителната хронология в този участък. Така например, Гроб № 1 застъпва Яма № 246 (с материали от XIII в.) и същевременно почти изцяло разрушава Яма № 247, „разбила“ настилката от неправилни каменни пло-

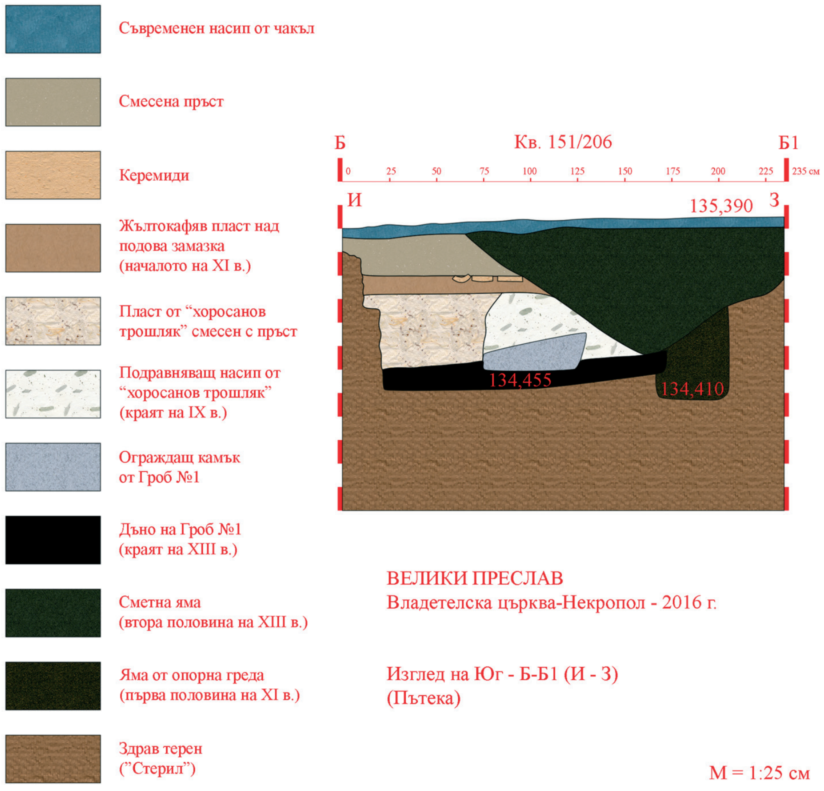

Обр. 2. Стратиграфски изглед на структурите в кв. 151/206.

Fig. 2. Stratigraphic view of the structures in Trench No. 151/206.

Обр. 3. Снимка на сектора, поглед на юг.

Fig. 3. Photo of the area, view towards south.

чи на лека постройка от първата половина на XI в., западната част от която бе разкрита през 2015 г. (обр. 1, 2). Гробната яма на Гроб № 2 също е вкопана във вътрешността на Сграда IV, като неговата източна половина попада в гнездото на източната ѝ стена и подкрепя изказаната от нас хипотеза за ранното демонтиране на монументалния градеж с цел преупотреба на строителния материал. Показателна е позицията и на Гроб № 5, при чието вместване е извадена и преместена плоча от каменна настилка до източната стена на Сграда IV.

Към времето на късния Следстоличен период се отнасят и двете стопански ями (№ 246, 247), едната от които изглежда е използвана за събиране на смет, а другата – за складиране на строителен материал.

С обитаването на терена през първата половина на XI в. се свързва споменатата вече лека постройка във вътрешността на Сграда IV, от чиято конструкция през този сезон бяха разкрити още няколко гнезда от опорните ѝ (дървени) стълбове и фрагменти от глинени стенни замазки. В пласта, който може да се счита за синхронен на помещението, са документирани предимно части от керамични съдове изработени на ръчен грънчарски кръг и анонимен фолис клас А2 (ПИН 38).

Проследено бе трасето на източната стена на Сграда IV. Установи се, че и източната ѝ фасада – подобно на западната, е била разчленена и украсена с опрени на фуга декоративни пиластри (1 х 0,50 м), чийто брой и ритъм ще бъде изяснен едва след изчерпването и проучването на насипа запълващ леглото на самия зид през следващите археологически сезони.

Керамиката е открита в силно фрагментиран вид. Археологически цяло е намерено само едно гърне (ПИН 53). Статистическият анализ обхваща 2097 керамични фрагмента, които по съхранени формални, технологически и декоративни белези са разпределени в 18 категории. Както и в предходни сезони, в количествено отношение доминира керамиката от XIII в. Най-голям дял сред нея имат тънкостенните кухненски съдове източени на крачно грънчарско колело. Местният им произход се потвърждава от деформирани при изпичането образци. Синхронни с тях са трапезни типове със

специфична глазурна или ангобна украса. Към последните десетилетия на X и началото на XI в. се отнасят съдове изработени на ръчно колело от песъчлива глина с врязана украса; гърнета и стомни от чиста глина със сива повърхност; стомни и кани, покрити с масленозелена или зелено-кафява глазура; византийски амфори. Единични са фрагментите от столичния период.

От документирания подемен материал са инвентирани 53 предмета, измежду които са сребърни, медни и стъклени накити, бронзови токи, железни инструменти и оръдия на труда, върхове на стрели и др.

Сфрагистичният материал е представен от един византийски моливдовул с неидентифициран към момента собственик/ведомство (ПИН 52).

Монетните находки са общо 12 на брой. Преобладават емисиите корубести (преобладаващо изрязани) монети от първата половина и средата на XIII в. Отново е засвидетелствано и присъствието на византийски анонимни фолиси, единият от които (ПИН 44) – клас С (1042–1050 г.), е сравнително рядко откриван във Велики Преслав. Другият интересен екземпляр от сезона е фолис (ПИН 17) на император Константин VII от клас V (945–950 г.)[1].

Литература

Димитров, Манолова-Войкова 2015: П. Димитров, М. Манолова-Войкова. Обект „Владетелска църква – Некропол" в НИАР „Велики Преслав". – Археологически открития и разкопки през 2014 г. София, 2016, 619-622.

Димитров, Манолова-Войкова 2016: П. Димитров, М. Манолова-Войкова. Обект „Владетелска църква – Некропол" в НИАР „Велики Преслав". – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 664-668.

"RULER'S CHURCH – NECROPOLIS" IN "VELIKI PRESLAV" RESERVE

Petar Dimitrov, Mariya Manolova-Voykova

The excavations revealed archaeological remains from the 9th – 10th centuries, the 10th – 11th centuries and the 12th–13th centuries.

Five graves from the upper levels belonged to the huge necropolis that spread around the church from the 11th until the 13th century. They were set directly over the preceding structures, and thus provided some further information about the relative chronology of the site.

Two garbage pits were dated back to the late post-metropolitan period.

One dwelling from the beginning of the 11th century was discovered. It was placed over the ruins of a monumental building, provisionally named Building IV.

The investigation of Building IV continued. The eastern wall was traced out and was found that alike the western wall its façade had pilasters.

During the excavations various objects were documented: silver, copper and glass jewelry; bronze buckles; iron tools; arrowheads, etc. One still unidentified lead seal and 12 coins, most of them belonging to the first half of the 13th century were discovered. The pottery analysis comprised 2097 shards divided into 18 types.

№ 11. ДВОРЦОВА СГРАДА В ЮГОЗАПАДНАТА ЧАСТ НА ГОЛЕМИЯ ЦАРСКИ ДВОРЕЦ ВЪВ ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Стойчо Бонев, Радостина Георгиева

Разкопките през 2016 г. продължиха от 12.09. до 21.10. с екип: доц. д-р Стойчо Бонев (НАИМ–БАН, Филиал Шумен) – ръководител и Радостина Георгиева (АМ–В. Преслав) – зам. ръководител, Пл. Славов – АМ–В. Преслав и Д. Димитров за работа с металдетектор.

Целта беше разкриването на колонадата пред западния зид на Двореца. Сигурни данни за нея

[1] Монетите са определени от д-р Ж. Жекова (РИМ–Шумен).

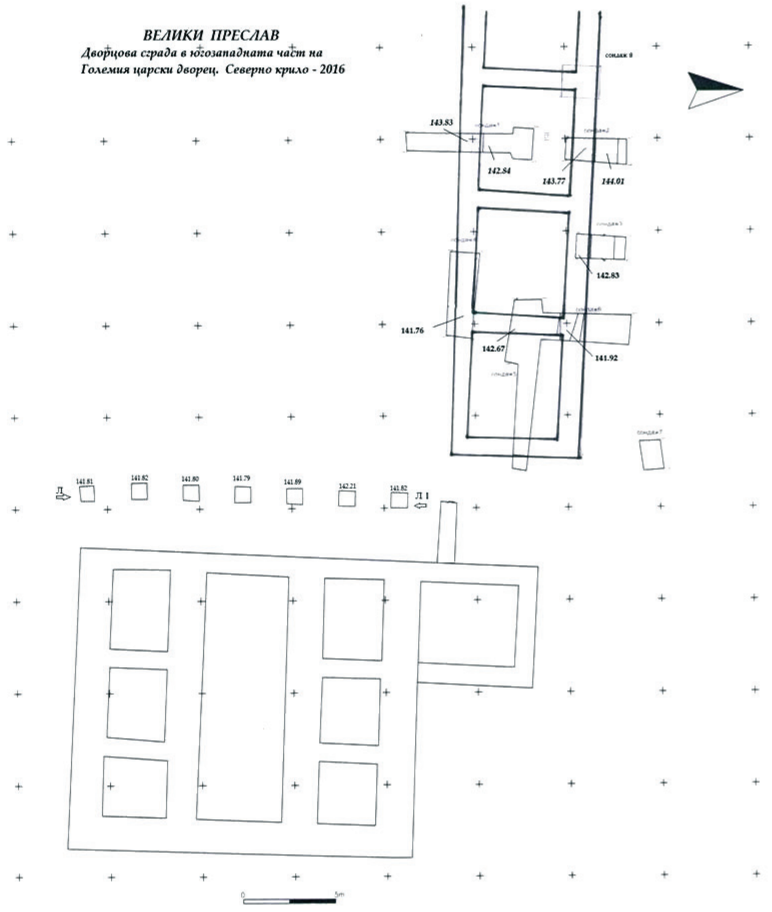

Обр. 1. План на Двореца със северното крило на комплекса от запад.

Fig. 1. Plan of the Palace with the northern wing of the compound viewed from the west.

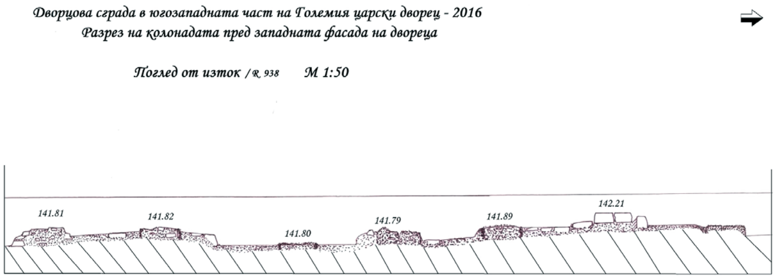

Обр. 2. Профил на стъпките за колонада пред западната фасада на Двореца.

Fig. 2. Cross-section of the colonnade's bases in front of the western façade of the Palace.

постъпиха през 2015 г. Тя беше разкрита и с нея окончателно се оформи не само западната фасада, но и обликът на един паметник, издигнат през 70-те – 80-те години на IX в. и ползван от преславските владетели до ликвидирането на града като столица през 70-те години на X в. Развита на 3 м пред корпуса на сградата и стъпила върху масивен стилобат колонадата е включвала седем колони, с които покрива цялата ѝ ширина (обр. 1). Базите за колоните са били монтирани върху стъпки със страна 0,90 м, изградени с плочести камъни и бледожълт хоросан. Със стъпките поддържащата основа е с дълбочина 1,15 м. Запазени се откриха шест от тях. Всички са високи по 0,35 м и по оста изток – запад са прорязани от релефен ръб, оставен за сглобка с базите. В средата им са оформени гнезда с размери 15 х 18/20 см и дълбоки 10–12 см. Редицата следва ритъм като постаментите отстоят на 1,80 м един от друг. Върху тях лягат базите за колоните. Те не са еднотипни. Най-южната е произведение на преславската скулптура с изящен профил на стените. Базата за втората колона, погледнато от север, не е изработена за целта. За нея са използвани два варовикови блока като вложените в зидовете на Двореца. Тя е важна с това, че върху нея се е запазил хоросановият отпечатък от колоната. Той е с диам. 0,70 м и показва, че е била съставена от два полукръгли сегмента, разположени с равните си страни перпендикулярно на дължината на блоковете. С тези данни от втората северна база отпаднаха и последните въпросителни около устройството на колонадата. Такъв е действителният ритъм на колонната редица (обр. 2).

Подът на широката 4 м галерия е покрит с настилка от плочи с различни размери и форма. Те са съвместени прецизно, при което се е получила равна повърхност, като достигат до западния край на стилобата. Там са ограничени с бордюр от варовикови блокчета, поставени на тясната им страна. На това ниво, при запазената на място база, се откри забележително творение на византийското приложно изкуство. Това е златна сърцевидна апликация с украса от клетъчен емайл. На лицевата повърх-

ност са представени две седемлистни палмети, чиито копиевидни върхови листа сочат основата на сърцевидното очертание. Мотивите са с богато цветово решение, ограничени от преплетени като въже златни телчета. На обратната страна на златната основа са се запазили закривени шипчета за прикрепване към декорираната материя.

В кв. 938/5, на дълб. 1,50 м се попадна на поредния шедьовър на преславската каменна пластика. Това е облицовъчна цокълна плоча (обр. 3). Тя демонстрира по-различен изобразителен маниер. В центъра на рамкираните от релефни кантове полета са трилистни и петлистни палмети, разположени кръстовидно и съединени с плавно извиващи се ластари, но в новата композиция са добавени и розети. В централното пано присъства и релефен кръст, като рамената му са изпълнени с палметни листа.

Обр. 3. Декоративна цокълна плоча с розети и палмети.

Fig. 3. Decorative plinth plate with rosettes and palmettes.

Изграждането на толкова мощна колонада пред западната фасада на Двореца сочи накъде се развива личната резиденция на преславските владетели. Ансамбълът, в който тя се е помещавала е бил разположен на запад от централната сграда. За частичното изясняване на средата, която обхваща от тази страна Двореца, се проведоха сондажи. Всички те попадат в южната част на квартал 896.

Така се достигна до частично разкриване на нов архитектурен паметник, свързан с централната дворцова постройка. Сградата е с верижен план, развита с дългата си ос по стръмния склон с посока изток – запад. Доколкото сондажите могат да представят сигурни факти, сградата е съставена най-малко от четири помещения дълги по изток – запад 5,70 м и широки 5 м. Засвидетелстваната обща дължина на постройката е 27,80 м, без да е ясно дали след това завършва, продължава, или чупи за образуването на нова редица. Може да се приеме, че тя е северното крило на дворцовия комплекс и е с жилищно предназначение.

Внимание заслужава градежът на новоразкритата сграда, поне този на основите ѝ, добре видим във всички сондажи. Ако се съди по косвени данни, надземните ѝ зидове са били осъществени с блокове дълги 0,60 м, широки и високи по 0,40 м. Ширината на основата на северния ѝ зид е 1,50 м, а вътрешните разпределителни са по 1 м. Впечатляваща е дълбочината на вкопаване от 1,70 м. В устройството на фундамента отчетливо се различават две части. Най-долу са положени 4 или 5 реда ломени камъни. Спойката между каменните редове е от бледожълт хоросан. Дълбочината на тази част от основата е 0,90 м. Над нея следва ред от зелени плочести камъни с размери средно 0,30 x 0,30 м и дебелина 0,10 м. Тази „запечатка“ е залята с дебел хоросанов слой, над който са иззидани два, а някъде и три реда варовикови блокове, споени също с хоросан. С тях се достига строителното ниво на сградата, регистрирано сигурно на дълб. 1,50 м от репера на квартал 938. Всички основи, надлъжни и напречни, са укрепени с пилоти. Горният край на пилотите не достига горния край на ломенокаменната част на фундамента, а се открива на 0,30 м под него. Очевидно, сложният терен е наложил множество мерки за солидното укрепване на градежа, имайки предвид разбира се и тежестите, които ще понесе от натиска на земните пластове и от надстройката във височина.

Като цяло начинът на изграждане на тази сграда е идентичен с този на централния Дворец и повтаря строителните прийоми приложени при него. Нейното издигане е вървяло едновременно с това на Двореца през 70-те –80-те години на IX в., едновременно е протекло и целенасоченото им демонтиране още през 70-те години на X в. Резултатите от проучванията през 2016 г. са красноречиви, и не оставят съмнение за необходимостта от редовни разкопки през следващите години. Само така за историята ще стане достояние това градоустройствено достижение на българското средновековие, свързано с живота на преславската владетелска династия.

PALACE BUILDING IN THE SOUTHWEST PART OF THE GRAND ROYAL PALACE IN PRESLAV

Stoycho Bonev, Radostina Georgieva

During the 2016 campaign a colonnade in front of the western wall of the Palace was investigated thus helping figuring out how the western façade and the entire monument were looking out when built in the 870`s-880`s. The construction of the gallery pointed that the entire compound, in which the personal residence of the rulers of Veliki Preslav was located, developed to the west of the central building. Part of the northern wing was revealed when setting few trenches. The building had a chain plan and four rooms were registered.

During the excavations were discovered two masterpieces of the medieval art – a Byzantine gold applique with cloisonné enamel and a decorative tile with palmetto compositions.

ВЕЛИКО ТЪРНОВО

№ 12. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ЦЪРКВА И БАНЯ ЮЖНО ОТ МАНАСТИРА „СВ. 40 МЪЧЕНИЦИ“ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Константин Тотев, Пламен Караилиев, Евгени Дерменджиев, Стилян Иванов

Разкопките се проведоха с ограничени средства, в продължение на 30 дни, южно от средновековната църква и изцяло проучената баня, и на изток от западната крепостна стена на ранновизантийското укрепление (обр. 1).

През настоящия сезон държавното финансиране на обекта беше прекратено. На този етап Община Велико Търново не предвижда финансиране на археологическите проучвания, както и проектиране за архитектурната консервация на средновековната църква и баня, които още с откриването си през 2008 г. са поставени под трайно защитно покритие, изпълнено със средства на Министерство на културата. Ръководството на Националния исторически музей отпусна малка субсидия (4 000 лв.) за поддръжка на обекта и продължаване на разкопките.

През тази година работата се осъществи в няколко посоки, свързани с преодоляване щетите от зимния сезон, дренажи и отводняване на обекта, полева консервация на засегнатите архитектурни структури, опит за археологическо допроучване в участъка на бъркалата и при входа на тайния проход със стълбище и най-вече нови сондажи за доизясняване на хронологията на ранновизантийската архитектура, както и направата на цялостни стратиграфски профили (обр. 1, 2).

Поддръжка на обекта. Извърши се основно изсичане на едра и дребна растителност от двете страни на западната крепостна стена на ранновизантийското укрепление. Установи се, че са нанесени различни щети от север на църквата и банята. Подкопани са основите на защитната сграда. Подкопана е подпорната стена на пътя над апсидата на църквата, при която има опасност от срутване. Водата е съборила и подкопала някои от каменните плочи от късносредновековната настилка. От юг на църквата и банята водата е свалила два големи скални къса от източния профил на обекта.

Почистена беше вътрешността на къпалнята на банята, при което се регистрираха следните щети: свличане на земна маса; наличие на нови разбити участъци от пода на банята, а някои от стълбчетата от хипокаустната система вече са подкопани. За щетите нанесени на стенописната украса отново е съставен констативен протокол от 15.06.2016 г. Съществува опасност и от събаряне на апсидата на църквата, т.е. отсъства грижа за обекта от страна на общината и музея.

Археологическите разкопки се проведоха планирано, като обхванаха терена непосредствено на юг от средновековната църква и на изток от западната крепостна стена на ранновизантийското укрепление (обр. 1).

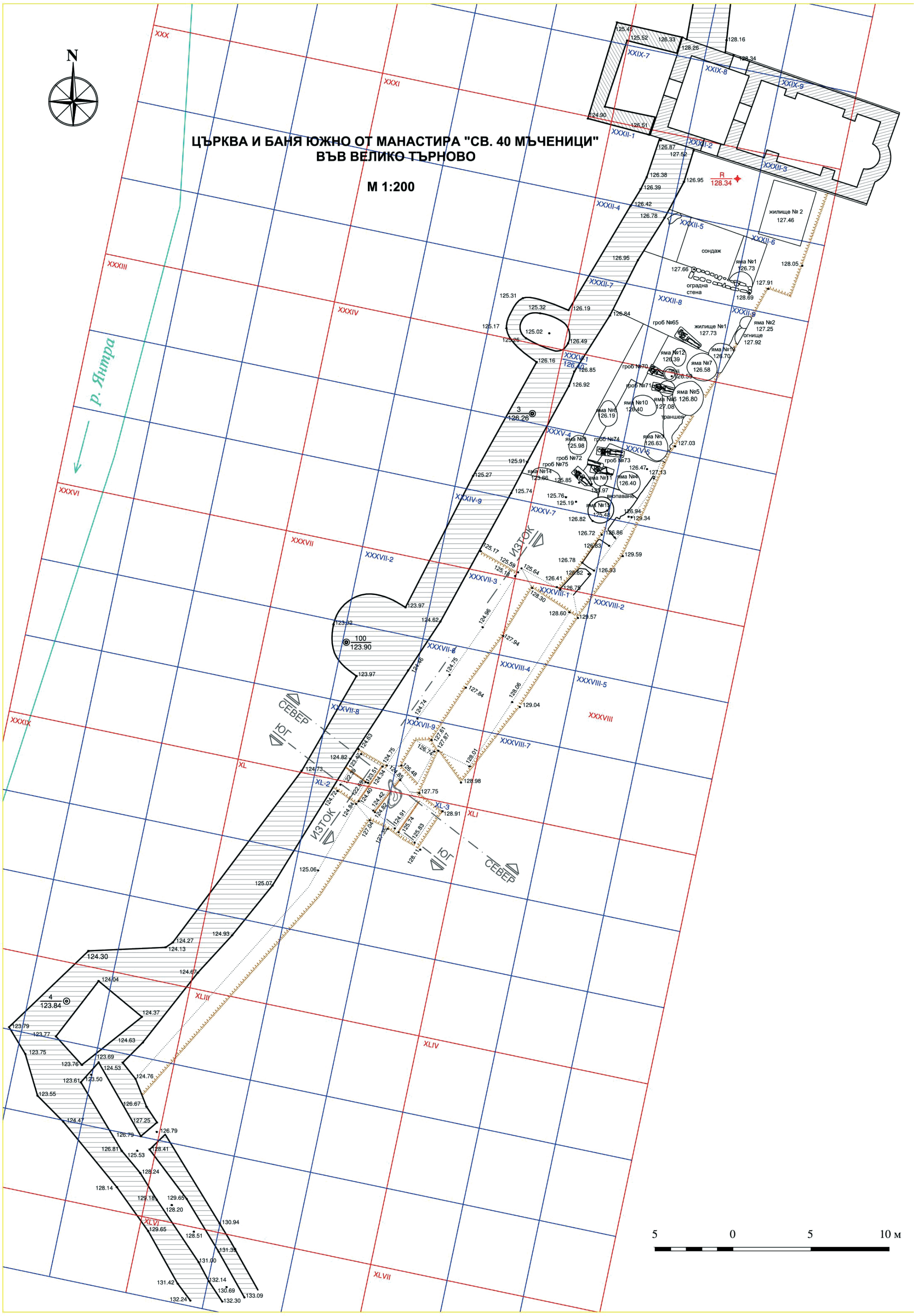

Обр. 1. План на разкопките

Fig. 1. Plan of the excavations

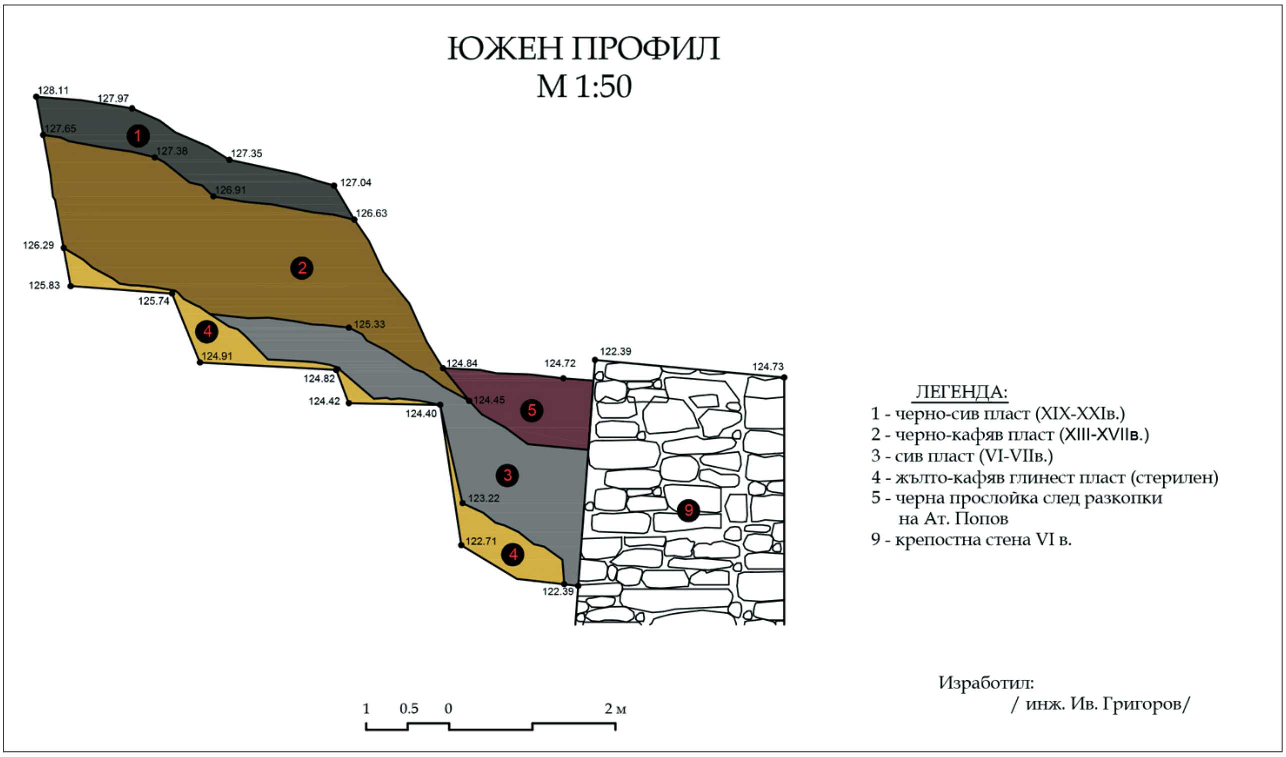

Обр. 2. Сондаж 1 – южен стратиграфски профил:
1. Черно-сив пласт (XIX – XXI в.); 2. Черно-кафяв пласт (XIII – XVII в.); 3. Сив пласт (VI – VII в.); 4. Жълто-кафяв глинест пласт (стерилен); 5. Черна прослойка след разкопките на Ат. Попов; 6. Крепостна стена VI в.

Fig. 2. Trench No. 1- south cross-section:
1. Blackish-gray layer (19th – 21st centuries); 2. Blackish- brown layer (13th – 17th centuries); 3. Gray layer (6th – 7th centuries); 4. Yellowish-brown clayey layer (sterile); 5. Black layer after the excavations of A. Popov; 6. 6th century Fortification wall.

При зачистване на източния профил на склона се достигна до южната крепостна стена, с вградения в нейната ширина таен проход със стълбище отвеждащо към крепостта Царевец. Проучваният терен е с обща площ близо 100 кв. м, а изкопаната пръст е над 100 куб. м. Откриха се следи от нови бъркала за приготвяне на хоросан и ями, най-вероятно от средновековни жилища или производствени постройки от края на XIV в. в кв. XXXII-3, XXXIII-6, XXXII-9, XXXII-2, XXXV-5, XXXV-7, XXXV-8. (обр. 1).

Разчисти се теренът под Източния профил от юг на църквата. Доразкриха се регистрираните през изминалите години бъркала, ями и следи от конструкции на работилници или жилища.

Обемът на изкопните работи, свързани най-вече със съвременни напластявания и липсата на средства за използване на земекопна техника промениха първоначалните намерения да работим в целия участък. Това ни накара да заложим два сондажа и да направим опит за изясняване цялостната стратиграфия на обекта. Първият от тях се намира в кв. XXXVII-9 и XXXVII-8 и има размери: 7 x 3 м и дълбочина 6 м и направените тук наблюдения са от важно значение (обр. 1).

Резултатите от проучванията в първия сондаж и източния профил на изкопа показват, че найдолният културен пласт от VI – VII в. е свързан със строежа и функционирането на ранновизантийското укрепление. В този пласт, наред с ранновизантийската керамика се открива керамика и от желязната епоха. За периода от началото на VII в. до края на XII в. не могат да се приведат данни за обитаване на този терен. Следващите пластове от XIII – XIV в., края на XIV – XV в. и XVI – XVII в. е трудно да се разграничат. В тях попадат боклучни ями, полувкопани жилища или работилници, църква, некропол, баня и хоросанови бъркала и т.н. Следват материали от Османския период (XVIII – XIX в.), а над тях се очертават ясно два хоризонта с останки от каменни зидове, подови нива и огнища, натрупани по време на обитаването на квартала през XIX – XX в. Най-горните пластове се състоят от пръст, чакъл, пепел и съвременни боклуци от XX – XXI в. (обр. 2).

Направен е и втори сондаж пред южния вход във вътрешността на ранновизантийското укрепление в кв. XLII-6, XLIII-4 (обр. 1). Тук, както изглежда, има някакъв портик или подход към сграда,

осигуряваща най-вероятно излаз от вътрешността към крепостната стена. Освен това по време на разкопките на Ат. Попов тук са регистрирани зидове от постройка, която не е изключено да се свързва със столичния или следстоличния живот на квартала. Едва след цялостното разкопаване на терена ще могат да се конкретизират изводите за плана и датировката на тези постройки.

Открити и инвентирани са над 30 находки (ранновизантийски и средновековни монети, кухненска и сграфито керамика и някои предмети на християнския култ), които нямат особена експозиционна стойност.

Специално внимание заслужава обаче фрагмент от керамичен съд, изпълнен в сграфито техника с подглазурен надпис (Тотев 2017, 151-155). Надписът е разположен по периферията на съда в хоризонтален пояс от вътрешната страна (обр. 3). Запазени са 7 буквени знака, някои от които са лигатурно свързани един към друг. Техният прочит позволява да бъде разчетено името на известния Мъгленски епископ Иларион, чиито мощи са се пазели в църквата „Св. 40 мъченици“ (ПИН № 16).

Обр. 3. Част от съд с подглазурен монограм на епископ Иларион Мъгленски.

Fig. 3. Pottery shard with underglazed monogram of Hilarion, bishop of Muglen.

Литература

Тотев 2017: К. Тотев. Подглазурен монограм на епископ Иларион Мъгленски от разкопките във Велико Търново. – Национален исторически музей. Известия, XXIX, 2017, 151-155.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF CHURCH AND BATH SOUTH FROM “ST. 40 MARTYRS” MONASTERY IN VELIKO TYRNOVO

KonstantinTotev, Plamen Karailiev, Evgeni Dermendjiev, Stylian Ivanov

The trenches and the eastern cross-section of the excavation area showed that the lowest cultural layer from the 6th – 7th centuries was related with the construction and the functioning of the Early Byzantine fortress. No traces of inhabitance in this part were documented for the early 7th to the late 12th centuries. The 13th – 14th centuries, the late 14th – 15th centuries, and the 16th – 17th centuries layers were hard to differentiate. These layers were composed by garbage pits, half dug-in houses, a church, a necropolis, a bath and some places where mortar was mixed. They were topped by materials from the Ottoman period (18th – 19th centuries) and two distinct levels containing stone masonry, floors and fireplaces belonging to the inhabitance of the area during the 19th – 20th centuries. The uppermost layers consisted of earth, gravel, ashes, and waste materials from the 20th – 21st centuries.

№ 13. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР СЕВЕР /ДВОРЦОВИ СГРАДИ/“ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Константин Тотев, Евгени Дерменджиев, Пламен Караилиев, Никифор Тодоров

Основната цел на разкопките, свързана с довършване на проучването на подхода от Главния вход на крепостта към Северната кула и изясняване връзката с улицата край Източната крепостна стена, беше осуетена поради намалените средства. Освен това, във връзка с проекта за КРР и соци-

Обр. 1. Дворцова сграда II-А – западно, северно и южно помещение (поглед от юг).

Fig. 1. Palace building II-A – western, northern and southern halls (viewed from the south).

ализация на крепостта Трапезица по програма на Община Велико Търново, със средства от фондация «Гейдар Алиев» (Азербайджан), се наложи да извършваме и археологически наблюдения, които също не бяха осигурени по необходимия начин.

Наблюдения. Западна крепостна стена – сектор Север. Започна разчистването на вътрешното лице на стената, което до сега не беше известно. Опитът да се намери здрава зидария се оказа неуспешен, т.е. се сблъскахме с неизвестна до сега технология на строителство на ЗКС. В края на кв. 15 се установи, че дебелината на стената условно е 2,30 м, т.е. липсва ясно изразено вътрешно лице. Запазен е само пълнежът, съставен от натрошени скали – безспорно фрагменти от материковата скала /идентични по цвят и плътност/. За спойка е използван бял хоросан. Пространството между скалния венец и крепостната стена до височина 1–1,5 м е запълнено с блокаж от натрошена скала, споена с жълто-кафява глинеста пръст идентична с тази в сондажа при Източната крепостна стена. Блокажът вероятно е използван за нивелиране на терена пред вътрешното лице с оглед улесняване на отводняването на склоновете от вътрешността на крепостта. Това обяснява липсата на запазени отводнителни съоръжения – барбакани в разглеждания участък от крепостната стена. Външното лице е запазено частично, на отделни участъци с дължина до 1,20 м, на височина съхранена до 2 реда камъни. В зидарията са вложени едри полуобработени камъни, достигащи до 0,60–0,70 м дължина и до 0,30 м височина. Липсват следи от обмазка по фугите, като прави впечатление голямата им ширина, която на места достига до 0,07 м. Не е изключено разглежданата техника на строителство, наблюдавана и в други участъци от крепостните стени, да е използвана за първи път на Трапезица, тъй като тук не е имало фортификация от ранновизантийската епоха.

Регистрирани при наблюденията са: подпорният зид на улицата към Северната порта и Оградния зид на комплекса, съществувал тук в края на XIV в. Ясно се вижда прекъсването на улицата, отвеждащо към главната порта. Още наблюдения са направени и за трасето пред Северната порта на крепостта. Изчерпи се пласта /трамбована жълто-кафява глинеста пръст/ пред Северната порта, непосредствено под настилката, останал от миналогодишните разкопки. Дебелината е между 0,15 м в западния край и 0,70 м в източния. Не се откриха материали в изкопания пласт. Теренът е почистен до скален венец, като по-ранните наблюдения за терасиране се потвърдиха.

Накрая се наложи да извършим наблюдения и по цялата площ на крепостта, във връзка с монтирането на предпазна ограда за туристите, които ще посещават обекта. В тази връзка бяхме принудени да осъществим и полева консервация (засипки и суха зидария) на основните обекти в сектор Север, които се оказаха център на туристическия поток. Това са: трите помещения на Дворцова сграда II-А; църква № 2; източния и южния ограден зид на комплекса със сграда IV и църква № 20.

При редовните разкопки се допроучи теренът, между Дворцова сграда II-А и главната улица, непосредствено до Северната порта (обр. 1). Специално внимание заслужава доизясняване на хронологията на канала в западното помещение на сграда II-А (кв. 2-10), на която през този сезон открихме вход от запад. Той е широк 1,30 м, като неговата северна страница е маркирана от изправен камък, а в южната е запазен отворът от правоъгълна греда от рамката на вратата. Гнездото е с размери 0,20 x 0,15 м. Върху дъното на входа личи обмазка от хоросан (обр. 2). Неизвестен досега вход се очерта и върху западната фасада на самата сграда II-А. Той добре се вижда на профила (обр. 3).

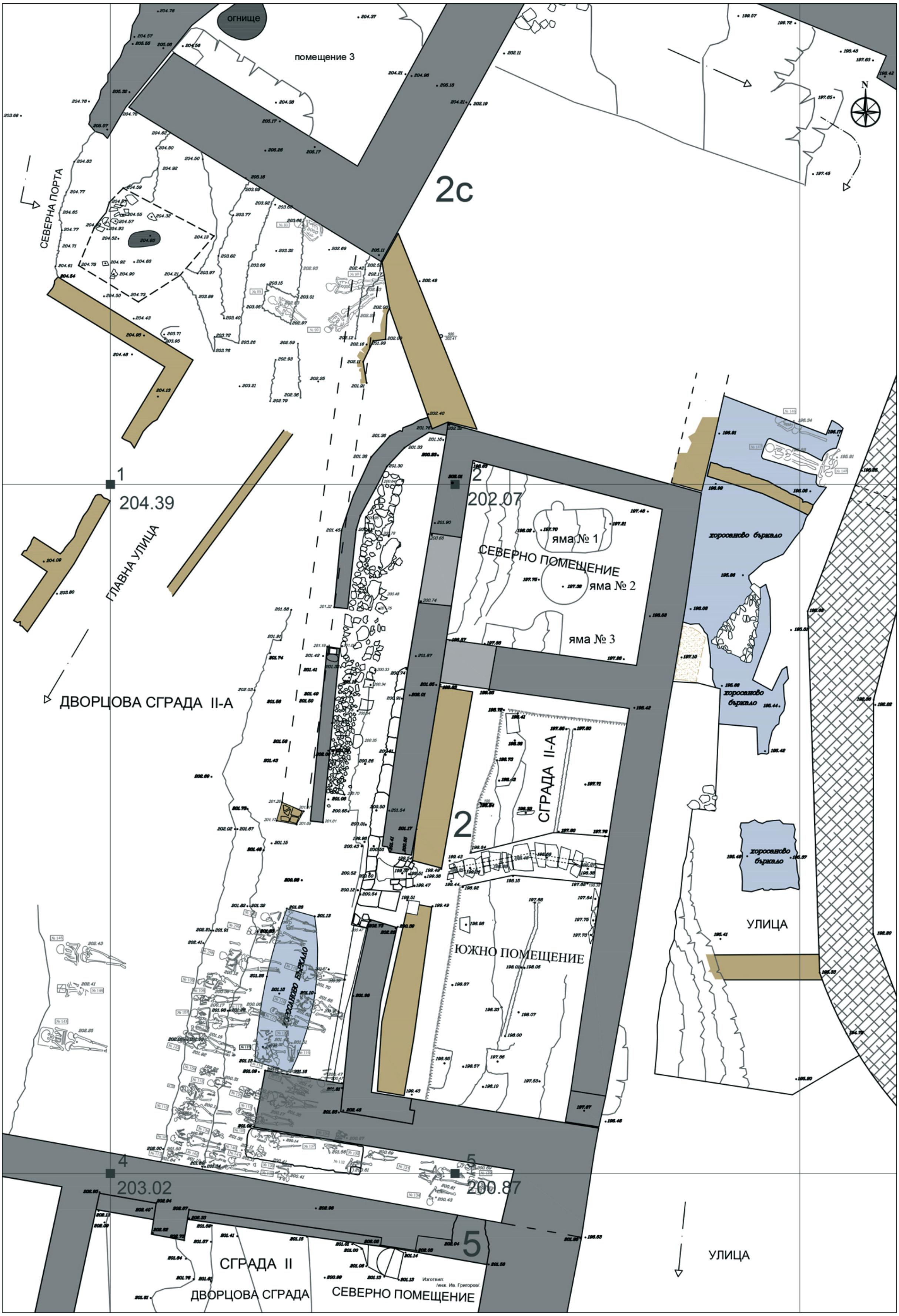

Обр. 2. План на Дворцова сграда II-А със Северната порта и главната улица (инж. Ив. Григоров).

Fig. 2. Layout of the Palace building II-A with the Northern gate and the main street (eng. Iv. Grigorov).

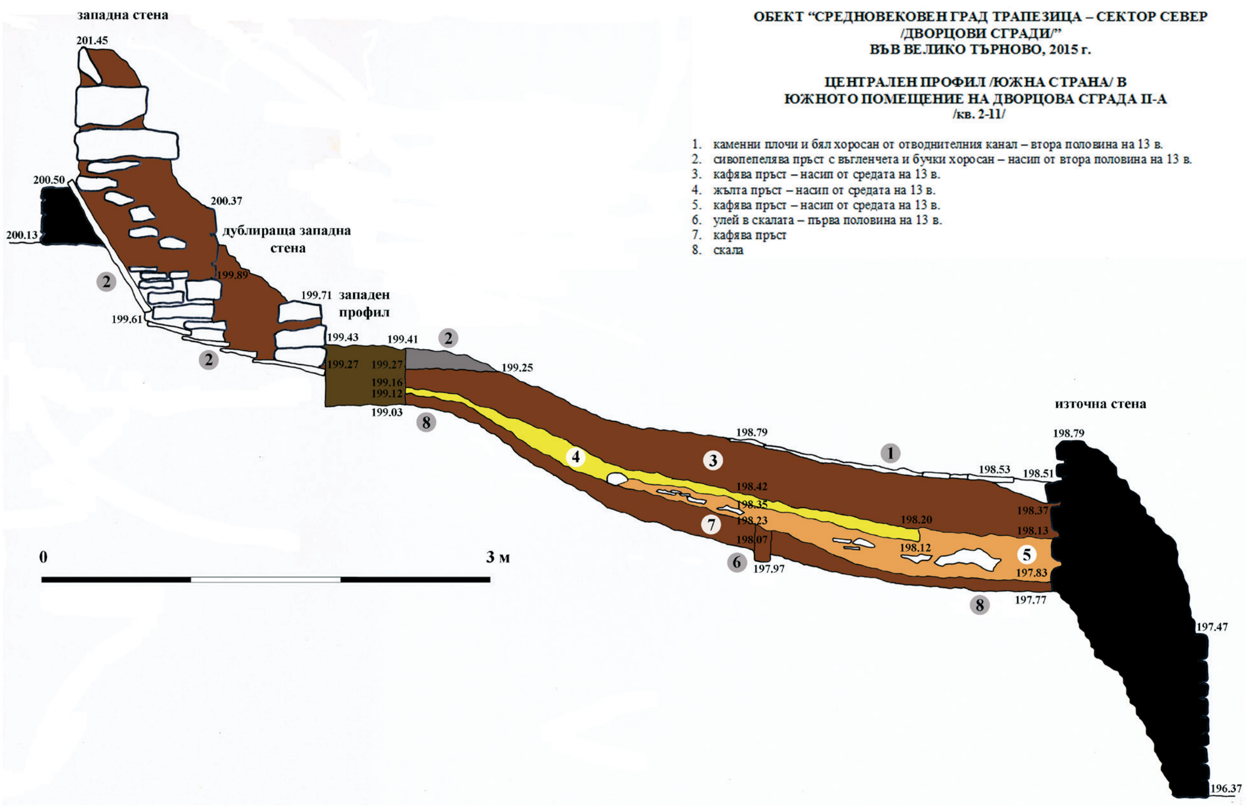

Обр. 3. Централен стратиграфски профил (южна страна) в Южното помещение на Дворцова сграда II – А: 1. Каменни плочи и бял хоросан от покритието на отводнителния канал – втора половина на XIII в.; 2. Насип от средата на XIII в.; 3. Насип от средата на XIII в.; 4. Насип от средата на XIII в.; 5. Насип от средата на XIII в.; 6. Улей в скалата – първа половина на XIII в.; 7. Кафява пръст; 8. Скала.

Fig. 3. Central stratigraphic profile (south) in the South premise of Palace Building II – A: 1. Stone plates and white mortar from the coverage of the drainage canal – second half of 13th c. 2. Embankment from the mid of 13th c.; 3. Embankment from the mid of 13th c.; 4. Embankment from the mid of 13th c.; 5. Embankment from the mid of 13th c.; 6. Rock furrow – first half of 13th c.; 7. Brown soil; 8. Rock.

В първия етап каналът представлява плитък улей, всечен в основната скала. Наклонът му е в северна посока. Преди входа на сграда II-А той преминава на по-ниско стъпало от скалния венец по който е фундирана западната външна страница на ремонтираната по-късно сграда (обр. 1). Дължината на подпорните зидове във вътрешността на сградата ни ориентират за ремонтирания участък. Липсва стремеж към подреждане на редове, а фугите във вертикала достигат до три реда камъни. Този начин на градеж рязко контрастира със северния участък от зида, при който е спазена както известна подредба на редове, така и застъпване на вертикалните фуги. Вероятно този ремонт е довел до повдигане нивото на канала и издигането на западната постройка (обр. 2).

Втори етап на канала. След запълването на канала през първия етап от използването му, от юг пред входа на сграда II-А е положен пласт хоросан, върху който са монтирани плоски каменни плочи. Откритият от първия етап улей на канала е бил засипан със земна маса и нивото му е било повдигнато с около 0,20 м. По това време е монтирана голяма продълговата плоча, която е затваряла отвора на първия етап на канала и всъщност се е явявала като дъно (по което се спуска водата) през втория етап на канала (обр. 1). Няма регистрирани други каменни плочи по неговото дъно и най-вероятно каналът е обирал дъждовните води в малкия участък пред входа и на юг от него.

Находки. Откриха се общо 40 находки от метал, кост, стъкло, глина и камък: медни монети, медни апликации и закопчалки, железни инструменти, железни върхове на стрели, железни ножове и гвоздеи, костени апликации, прешлени за вретено, фрагменти от стъклени съдчета и гривни, глинени гърнета и фрагменти от сграфито съдове.

Констатации и заключения. Разкритите при проучванията структури, които са свързани в един общ ансамбъл: Северната кула, Дворцовите сгради, църква № 2, прилежащия участък от Източната крепостна стена, Сграда IV и оградните стени от юг и изток на комплекса, имат важна научна и ви-

сока експозиционна стойност за цялостното представяне и възприемане на Трапезица (обр. 2). Те се намират до главния транспортен подход към крепостта и в непосредствена близост до новоизградения туристически лифт. Тяхното едновременно експониране е от основно значение за представянето на средновековното градоустройство в тази част на хълма. Необходимо е да се подготви цялостен проект за строителна консервация на всички обекти в тази част на крепостта, които имат обща планировка и функции.

Необходими са средства за археологически разкопки в непроучените участъци между Северната кула и Дворцовия комплекс (120 кв. м) и югоизточната част на некропола на църква № 2 (80 кв. м), с което разкопките на този ансамбъл на крепостта ще бъдат завършени.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF "MEDIEVAL CITY OF TRAPEZITSA – NORTH SECTOR (PALACE BUILDINGS)" IN VELIKO TIRNOVO

Konstantin Totev, Evgeni Dermendjiev, Plamen Karailiev, Nikifor Todorov

The main goal of the excavations was to completely explore the access from the Main entrance of the fortress towards the Northern tower, and the western hall of the Palace (figs. 1 – 3).

№ 14. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА В КВАРТАЛ „ФРЕНКХИСАР" НА ГРАД ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Хитко Вачев, Илиян Петракиев

В съответствие с набелязаните цели на програмата за проучване, археологическите разкопки са съсредоточени в квадрати CCXXIX-3, CCXXIX-7, CCXXIX-12, CCXXIX-13, CCXXIX-15, CCXXIX-16, CCXXX-9, CCXXX-10, CCXXX-11, CCXXX-12. След изчерпване на насип с материали от XIX – XX в. се разкриха археологически структури от различни епохи (обр. 1).

В изследваните сектори се регистрира наличие на средновековен некропол функционирал през XIII – XVII в. Проучени са 32 гроба, разположени източно и северно от църквата (обр. 2). Те са вкопани на дълбочина 0,60–0,95 м. В 17 гроба (№ 48, 51, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 63, 66, 68, 69, 70, 71, 73, 77) погребенията са извършени в обикновени гробни ями. При други се наблюдава допълнително оформление посредством частично ограждане на ямата с тухли и камъни (№ 45, 47, 49, 50, 53, 57, 64, 67, 72). В гробове № 52, 62, 65, 74, 76 покойниците са били поставени в ковчези. За наличието им се съди по откритите ковани железни гвоздеи с размери – дължина 70–90 мм и диаметър на главата 15 мм.

Погребенията са извършени в съответствие с християнския погребален обред, при който тялото е ориентирано в посока запад – изток, черепът е положен върху тила, горните крайници са поставени върху торса, долните крайници са изпънати. Отклонения от ритуала не са констатирани. В

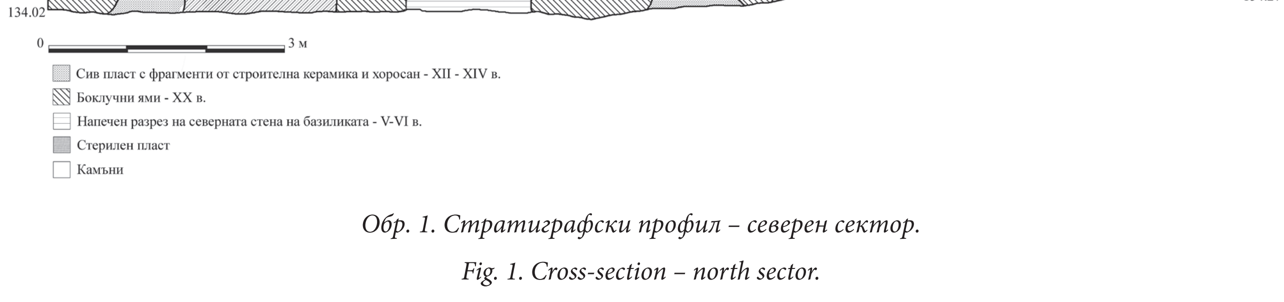

Обр. 1. Стратиграфски профил – северен сектор.

Fig. 1. Cross-section – north sector.

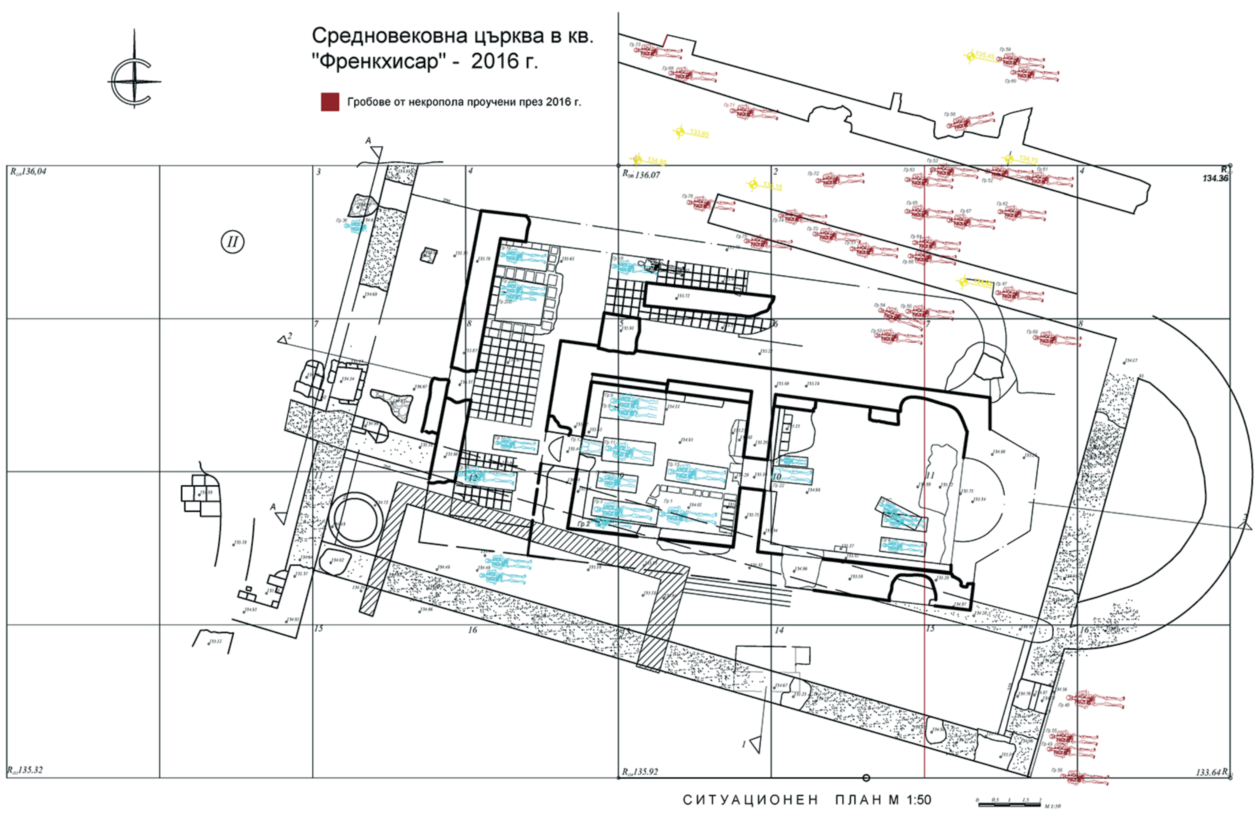

Обр. 2. План на проучвания обект.

Fig. 2. Layout of the excavated site.

някои от случаите черепът е бил повдигнат посредством нетрайни материали, а в гроб № 47 под него е поставено парче от тухла.

В четири гроба (№ 57, 61, 65, 68) е регистриран обичаят препогребване.

В част от гробовете е открит погребален инвентар: № 47 – обеци от двете страни на черепа и една обеца върху гърдите; № 49 – 12 бронзови копчета по протежение на гръдната кост; № 50 – обеца отдясно на черепа; № 61 – обеци чифт и пръстен; № 62 – 2 бронзови копчета при лакътните кости; № 64 – халка до дясната бедрена кост; № 65 – 43 бронзови копчета разположени от шията до кръста и 1 с по-голям диаметър най-долу; № 67 – халка и меден пръстен на дясната ръка; № 68 – 9 сферични копчета по протежение на гръдната кост, 2 с по-малък диаметър под брадата и едно до лакътната кост, част от медна пафта до черепа; № 71 – медно сферично копче до дясната ключица; № 73 – обеца; № 76 – пръстен на лявата ръка. Върху черепите на погребаните в гробове № 62, 74 е установено наличието на деструктирали останки от метализиран текстил.

Поставената върху дясната бедрена кост в гроб № 55 срязана монета, от периода 1242–1257 г., илюстрира материалното обезпечаване на безпрепятствения преход на душата от света на живите към света на мъртвите. В насипа на няколко други гроба също са открити монети: № 46 – латинска имитация, нов тип (1206–1261 г.), № 53 – монета, срязана, от периода 1242–1257 г.; № 56 – Иван Срацимир (1355–1396); № 64 – Андроник II Палеолог (1282–1328); № 73 – латинска имитация, тип N (1215–1250); № 77 – Юстиниан I (527–565). На този етап на проучване не може да се установи дали монетите са попаднали случайно в гробния насип или имат някакво отношение към погребалния обред.

Поставените върху гръдния кош на погребания индивид в гроб № 49 кремък и стъкло под мандибулата, стъклото върху гърдите на покойника в гроб № 51 и камъкът върху гръдния кош на погребания в гроб № 64 илюстрират погребалните обичаи свързани със страха от демоничните прояви на мъртвеца.

Специален интерес заслужава гроб № 72. Той е разположен северно от църквата и отстои на 1,60 м от фасадата на галерията. Вкопан е в терена на дълбочина 0,95 м. От западната страна гробната

Обр. 3. Средновековна църква и ранновизантийска базилика в местността Френкхисар – въздушна снимка.

Fig. 3. Medieval church and an Early Byzantine basilica in the Frenk-Hissar district – aerial view.

яма е оградена с камъни с приблизително еднакви размери 0,22/0,27 x 0,10/0,14 x 0,05/0,07 м. В така оформения участък от гроба е положен черепът на покойника, който е леко извит към лявото рамо. Погребаният възрастен индивид от мъжки пол има дължина 1,72 м. Тялото е положено по гръб, ръцете са поставени една над друга върху долната част на коремната област, долните крайници са изпънати. Особеното в случая с разглеждания гроб идва от положението на скелета, който е в полуседнало положение. Разликата между нивото на гроба в частта, където е положен черепът и тази върху която лежи тазът на погребания е 0,26 м. За да заеме покойникът споменатото полуседнало положение, гробната яма от средата нататък в западна посока е предварително удълбочена с 0,26 м, като тазът е поставен точно до ръба на вкопаването.

Продължава разкриването на архитектурните останки на откритата през миналия археологически сезон ранновизантийска базилика (обр. 3). Изцяло е проучена олтарната част, която е запазена на ниво субструкция. Диаметърът на апсидата е 7,53 м, дълбочината ѝ 3,16 м. Установи се, че тя е претърпяла две преустройства в рамките на VI-тото столетие. Североизточният ъгъл на постройката е напълно унищожен от съвременното строителство. Частично са разкрити основите на североизточния кораб, които са запазени само в субструкция. Дължината на разкритата част е 18,30 м.

Откритият нумизматичен материал е представен от 49 екземпляра. Хронологически е разпределен е по следния начин: римски монети – 1 бр. Констанций II (337–361), 1 бр. Валентиниан I (363–375), 1 бр. Валенс (364–378), 1 бр. Теодосий II (402–450), 1 бр. Анастасий (491–518); византийски монети – 1 бр. Юстин I (518–527), 1 бр. Юстиниан I (527–565), 1 бр. Юстин II със София (565–578), 1 бр. Мануил II Комнин (1143–1180), 1 бр. Алексий III Ангел (1185–1203); монети от периода 1204–1257 г. – 25 бр. (латински и български имитации); 11 бр. монети от периода 1257–1393 г.: 1 бр. Михаил VIII Палеолог (1259–1282), 1 бр. Андроник II Палеолог (1282–1328), 1 бр. Епирско деспотство – Йоан II Орсини (1323–1335), 1 бр. Иван Александър (1331–1371), 1 бр. Иван Александър с Михаил Асен (1332–1355), 3 бр. Иван Александър с Теодора (1347–1371), 1 бр. Иван Шишман (1371–1395), 1 бр. Иван Срацимир (1355–1396); турски монети XVII – XIX в.: 1 бр. Сюлейман II (1687–1691), 1 бр. Абдул Меджид I (1839–1861); 1 търговски жетон, Германия (нач. на XIX в.).

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF MEDIEVAL CHURCH IN THE FRENK-HISSAR DISTRICT OF VELIKO TYRNOVO

Hitko Vachev, Iliyan Petrakiev

The archaeological excavations during the 2016 campaign were focused on areas to the east and to the north of the medieval church (fig. 1). 32 graves from the 13th – 17th centuries were documented (fig. 2). More architectural remains belonging to the Early Byzantine basilica (5th – 6th centuries) were uncovered (fig. 3). The altar section of the church was entirely unearthed. Currently two construction periods were established in the design of the apse.

№ 15. АРХЕОЛОГИЧЕСКО СПАСИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ШИШМАНОВА БАНЯ“ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Евгени Дерменджиев

Средновековната баня, намираща се в кв. „Асенов“ в западното подножие на хълма Царевец във Велико Търново, известна с името „Шишманова баня“, и част от околния терен са проучени при разкопки през 1983–1984 г., ръководени от Й. Алексиев (Алексиев 1993, 59-65).

През есента на 2016 г., в изпълнение на проект „Културното наследство на град Велико Търново във фокуса на Европейското културно многообразие” по Програма БГ 08 на Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство 2009–2014 г., се извършиха консервационно-реставрационни дейности и експониране на обект „Шишманова баня“. По време на изкопните работи, които обхванаха площ от над 200 м^2 от всички страни на банята, беше установено, че културният пласт почти навсякъде е изчерпан при предишните археологически разкопки. Впоследствие теренът е бил затрупан с дебели насипи от пръст, битови и строителни отпадъци. Находки или материали в тях не се намериха.

От север на Котелното помещение на банята се откриха 2 гроба и 3 боклучни ями, които не са проучвани при предишните разкопки (обр. 1, обр. 2).

Гроб № 1 – първичен; възрастен; ръцете са поставени на корема; няма инвентар; няма данни за ковчег; ориентация запад – изток; вторични кости от гроб № 2, поставени върху гърдите. Гробът отстои на 2,90 м от северната фасада на банята.

Гроб № 2 – вторичен; детски; няма данни за инвентар; няма данни за ковчег. Двата гроба са част от следстоличен некропол, открит през 1983–1984 г.

Боклучна яма № 1 отстои на 1,70 м северно от северната фасада на банята (обр. 1, обр. 2). Ямата има диам. 1,35 м и запазена дълб. 0,90 м. Тя е с почти крушовидна форма и леко вдлъбнато дъно. При вкопаването на яма №1 е прерязана част от боклучна яма № 2. Пълнежът в яма № 1 се състои от светлокафява и жълта пръст, камъни, фрагменти от средновековни тухли и керемиди, средновековна битова керамика и животински кости. В нея се откриха железен нож, бронзова кука и оловна пластина (обр. 3).

Боклучна яма № 2 отстои на 0,75 м от северната фасада на банята (обр. 1, обр. 2). Ямата

Обр. 1. Общ вид на обекта – поглед от север.

Fig. 1. General view of the site – view from the north.

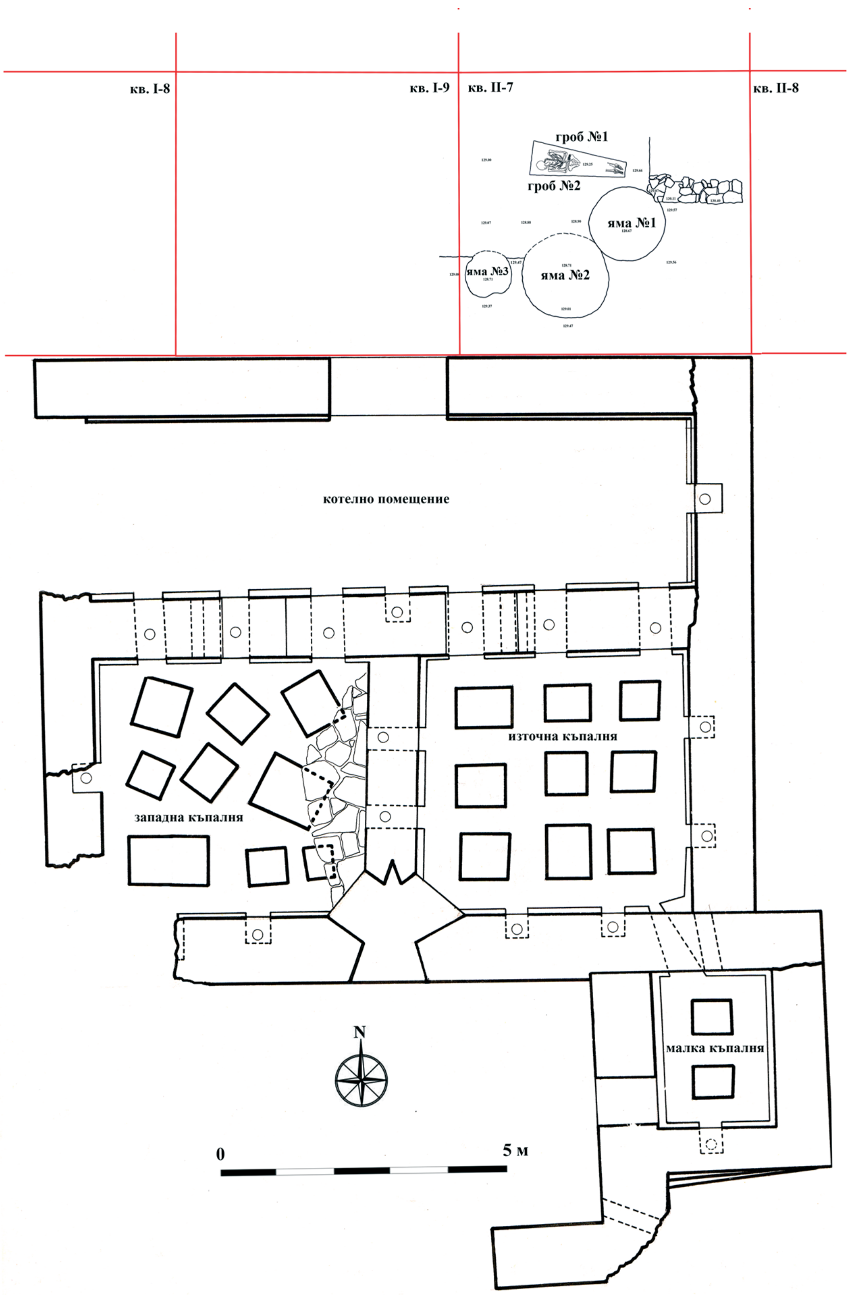

Обр. 2. План на банята с проучения сектор.

Fig. 2. Layout of the bath and the researched sector.

има бъчвовидна форма, диам. 1,45 м и запазена дълб. 0,65 м. В горния край на пълнежа е разстлан пласт с дебелина 0,18 м, съставен от отухлена пръст, буци обгоряла мазилка, фрагменти средновековна битова керамика и животински кости (обр. 3). Под него следва дебел до 0,35 м пласт от сива пепел, въгленчета, фрагменти средновековна кухненска и сграфито керамика. В този пласт се откри част от глинен капак, разтрошено глинено гърне, 2 глазирани прешлена за вретено и бронзова монета от IV – V в. На дъното на ямата има пласт с дебелина 0,25 м от сиво-кафява пръст със съвсем малко керамика. В него се откри оловна тежест за рибарска мрежа.

Яма № 3 отстои на 1,10 м северно от северната фасада на банята (обр. 1, обр. 2). Ямата има форма на обърнат пресечен конус, с горен диам. 0,70 м, диам. на дъното 0,60 м и запазена дълб. 0,65 м. Нейният пълнеж се състои от сиво-кафява пръст с малко средновековна керамика, фрагменти от турски керемиди и част от сграфито паница от XVII – XVIII в. (обр. 3). В нея се откри половинка от желязна ножица.

В източната част на Северния профил с дължина 3 м и височина 3 м, който отстои от североизточния ъгъл на банята на разстояние 9 м, се очертават следните пластове:

1. Насип зад каменна стена на къща от XX в.
- сива пръст с дребни и средни камъни – дебелина до 1 м;
- сива пръст – дебелина 0,70 м.
2. Каменна стена на къща от XX в.
3. Боклучна яма /между пласт 1 и пласт 4/, прекопана в горния си край и затисната от каменната стена на къща от XX в., с пълнеж от сива пръст, без видими находки – дълбочина 0,45 м.
4. Червеникавокафява пръст с дребни камъчета, без находки – дебелина 0,45 м.
5. Стерилен терен /баластра/ – дебелина 0,50 м от изток и 0,60 м от запад.
6. Стерилен терен /пясък/ – дебелина 0,25 м.
7. Стерилен терен /баластра/, който продължава в дълбочина – видима дебелина 0,20 м.

При зачистването на стените на банята във връзка с консервационните работи бяха направени някои допълнителни наблюдения върху архитектурата, строителната техника и материали, използвани при нейния строеж (Дерменджиев 2012, 195-244).

Банята е фундирана на дълб. около 0,45 м в пласта червеникавокафява пръст. Поради това, за

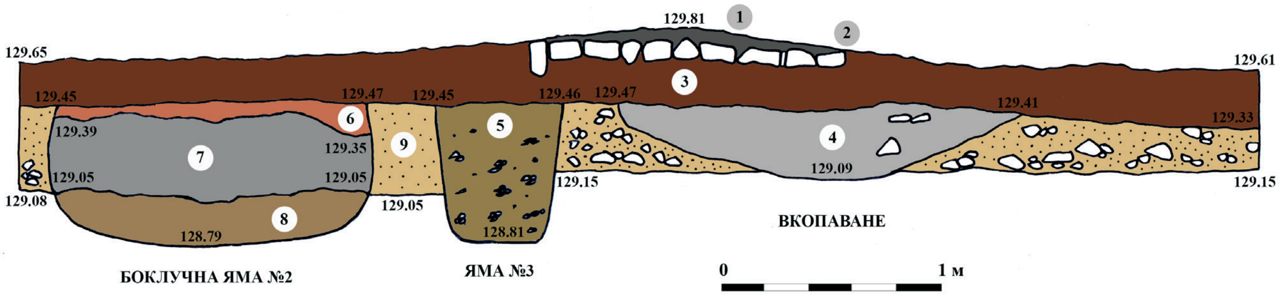

Обр. 3. Южен стратиграфски профил в кв. II-7:
1. Пласт от XXI в. 2. Настилка от XIX – XX в. 3. Пласт от XIX – XX в. 4. Насип от XIX – XX в. 5. Насип в яма № 3 от XVIII – XIX в. 6. Пласт в боклучна яма № 2 от XIII в. 7. Пласт в боклучна яма № 2 от XIII в. 8. Пласт в боклучна яма № 2 от XIII в. 9. Стерилен терен.

Fig. 3. South cross-section in Trench II-7:
1. Layer from the 21st century. 2. Underfloor level from the 19th – 20th centuries. 3. Layer from the 19th – 20th centuries. 4. Embankment from the 19th – 20th centuries. 5. Fill in pit No. 3 from the 18th – 19th centuries. 6. Layer in garbage pit No. 2 from the 13th century. 7. Layer in garbage pit No. 2 from the 13th century. 8. Layer in garbage pit No. 2 from the 13th century. 9. Bedrock.

да се достигне до вкопаното в терена Котелно помещение се е слизало по 1-2 стъпала, а за да се влезе в по-високо разположената Съблекалня е трябвало да се изкачат 3 стъпала.

Стълбчетата, върху които стъпва висящият под на къпалните, са изградени направо върху подовата замазка, без фундамент. През зидарията на нито едно от тях не преминава канал за топъл въздух.

На стените във вътрешността на котелното помещение има 2 пласта хидрофобни мазилки. Върху долната мазилка не се виждат следи от котлен камък. Лицето ѝ е допълнително набраздено, за да залепне по-здраво върху нея горната мазилка. Височината на долната мазилка е 2 м, а дебелината ѝ – 2 см. Горната мазилка е със същата височина и дебелина. Върху нея обаче има варовикови отложения (котлен камък) от загряването на водата в резервоарите. Горният край на тези отложения остава на височина 1,05–1,30 м над цокъла, а долният край – на 0,60 м над цокъла на северната стена и 0,80 м над цокъла на южната стена. Наличието на два пласта мазилки показва преустройство на Котелното помещение с изцяло ново измазване на стените.

Резултатите от проучването от север на „Шишманова баня" показват следното:

- Няма данни за постоянно обитаване на терена преди времето на Второто българско царство.

- Боклучни ями № 1 и № 2 могат да се датират най-общо в XIII в. и предхождат строежа на банята. Тези ями трябва да се свържат с някое от жилищата в столичното подградие.

- Датировката на строежа на „Шишмановата баня" остава в рамките на XIV в., а нейното използване – до XVI в., без да може да се прецизира допълнително.

- Пред северната фасада на банята има широка свободна площ – градски площад, без данни за застрояване през столичния период.

- Гроб № 1 и гроб № 2 са част от следстоличен некропол от XVI – XVIII в., разположен на север от банята. От този некропол са проучени досега 13 гроба, от които 3 са вторични. Те са без инвентар и са разположени на 2 нива в дълбочина. Гробовете са вкопани след края на използването на банята по предназначение, а върху некропола през XIX в. са били построени няколко къщи.

- Яма № 3 е от XVIII – XIX в.

Литература

Алексиев 1993: Й. Алексиев. „Шишмановата баня" във Велико Търново. – В: Международна здравна фондация „Св. Пантелеймон". Велико Търново, 1993, 59-65.

Дерменджиев 2012: Е. Дерменджиев. „Шишмановата баня" в столичния Търновград. – Известия на Регионален исторически музей – Велико Търново, XXVII, 2012, 193-249.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF "SHISHMANOVA BATH" IN VELIKO TYRNOVO

Evgeni Dermendzhiev

Two 13th century pits and one 18th – 19th centry pit were explored in front of the northern facade of the medieval bath (fig. 1, fig. 2, fig. 3). The bath was built in the 14th century and functioned until the 16th century. Two 16th – 18th century graves from the city necropolis were also documented (fig. 1, fig. 2). On the site, layers from the 13th, the 16th – 18th, the 19th – 20th, and the 21st centuries were registered (fig. 1, fig. 3).

ГРАДОВЕ И КРЕПОСТИ

№ 16. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „КАЛЯТА" КРАЙ ЯКОРУДА

Мариела Инкова, Пламен Дойчев, Пламен Иванов

Първата задача през 2016 г. бе да се проучи изцяло сграда № 5, от която през 2014 г. разкопахме три помещения.

Втората задача бе да се провери, какви са промените във фортификацията, свързани с двете преустройства на портата.

Културните отлагания и в петте заложени квадрата потвърждават установената досега стратиграфия на крепостта. Най-отчетлив е профилът между кв. 26 и 27. Непосредствено под тревния пласт и максимум до 0,30–0,40 см цветът на пръстта е тъмнокафяв с деструкции от ломени и дялани камъни, в който се откриват средновековните находки с монети на Исак II Ангел (1185–1195), Алексий III Ангел (1195–1203)[1], неопределяема латинска имитация от първата половина на XIII в. и фрагменти от битова и трапезна керамика – сграфито и червено ангобирана. В същия пласт, сред фрагменти от средновековна битова керамика бе открита овъглена и спечена ръж, овъглена дървесина от топола[2] (кв. 29). Отново не бяха открити стационарни структури, които да датираме в средновековния период.

Със заложените три нови квадрата за проучване на сграда № 5, през 2016 г. проучихме още едно тясно преходно помещение и част от второ – северно, което достига до северната крепостна стена.

Първото помещение има площ 7,5 (7,41 в.) м², размери 3,90 х 1,90 м и три входа – на югозапад, на северозапад и на североизток (обр. 1). То е оформено чрез изграждане от източната страна на зид на кал с максимална ширина 0,70 м. Към входа зидът е Г-образно оформен, сякаш застъпва друг зид. Входът е широк 1,10 м. От източната страна на новопроучения зид обаче липсва лице, вероятно защото тук се е допирал до скалноземния пласт. От запад зидът е фундиран частично върху скала, частично върху трошляк (?), а на североизток, в кв. 27 застъпва частично друг зид, поради което считаме, че е изграден по-късно, както и самото помещение. Западният вход е широк 1 м с *in situ* запазен овъглен дървен праг от дъб с размери 0,30 х 0,15 м. Третият вход на североизток е под профила на квадрата и вероятно има ширина към 1,20 м. В южното лице на зида, до входа, е оформена ниша запълнена със сиво-кафява на цвят пръст. Размери 0,37 х 0,22 х 0,26 м. В помещението не се откриха материали, което подсказва неговия преходен характер. На север се проучи частично още едно помещение с площ 21 кв. м, върху силно денивелиран терен, опряно до северната крепостна стена. При разчистване на неговия насип, в купът разтрошен кирпич, се откри основата на ранновизантийски глинен жарник. След изчерпване на кирпичения пласт, който лежи върху натрошените от керемиди от покрива, сред

[1] Благодаря на Вл. Пенчев за експертизата на нумизматичния материал.
[2] Благодаря на Цв. Попова за археоботаническата експертиза.

Обр. 1. Преходно помещение към сграда № 5; Част от сграда 5.

Fig. 1. Transition room to building № 5; Part of building № 5.

тях открихме част от обгорялото столче и фрагменти от горната му полусферична част. Предполагаме, че жарникът е част от инвентара на помещението от втория жилищен етаж (обр. 2).

На юг бе открита южната страна на четириъгълното пространство, заключено между зидовете от кв. 15 и 20. Югозападният ъгъл попада под пътеката И – З, на изток не открихме лице на зида, вероятно рухнал поради денивелацията. Южно от тази структура бе разчистена северната стена на друго жилище, градена на кал. Между тях се оформя проход (улица) с ширина 1,20 м. Ходовото ниво е върху скала, на места нивелирано с плочести камъни. В източната част бе проучен още един зид на кал, ориентиран СИ – ЮЗ.

В кв. 19, 20, 21 и 19 бяха проучени североизточният и югозападен зидове на още едно голямо помещение, с неизвестни засега параметри, което също е част от сграда 5. Под керемидите, върху пода, се откри тежест за теглене от VI в., а в чернопепелявия насип – монета на Юстиниан I от 10 нумии, отсечена 538–565 г.

От подовото и от нивото с опалена пръст под керемидите на разкритите помещения в сграда 5 произхождат 4 монети от кр. на IV – V в., от втората половина на V в., на Констанций II (337–361), на император Аркадий (383–408), на Лъв I (357–374).

Фортификация

В квадрат 28 е разкрит участък от трасето на северната крепостна стена. Тя е фундирана върху скала, запазена до височина 1,12 м, дебела 1 м. Перпендикулярно, на фуга към нея, се откри част от зид граден на бял хоросан с едри парченца счукана тухла, широк 0,65–0,75 м, запазен до 0,50 м височина.

В изкоп 15, заложен от вътрешната страна на стената, бяха достигнати основите, фундирани върху скала на дълб. 2,75–2,80 м, измерено от съвременния терен. Градена е с бял хоросан с едри частици счукана тухла, широка 1,10 м. Запазен е банкет, който бележи последното ниво на обитаване и един ред зидария. Над него следва тъмнокафявият пласт със средновековни артефакти (обр. 3).

След като установихме, че през VI в. портата е преустроена чрез изграждането на втора, външна крепостна стена (протейхизма), ориентирана И – З, се опитахме да намерим на запад втория (външен)

Обр. 2. Жарник, глина, VI в.

Обр. 2. Brazier, clay, 6th century.

вход чрез контролен изкоп 16, заложен по нейното трасе. На дълбочина 0,15 до 0,20 м от сегашното ниво се разкриха два перпендикулярни един спрямо друг зида, градени съответно на бял и розов хоросан с дебелина 1,30 и 1,60 м. Зидът на бял хоросан продължава на север, а от източната страна, перпендикулярно на него се разчисти и трети зид на бял хоросан. Резултатите от този сондаж не ни дават възможност за извод дали тук има кула или някакъв вход.

При преместването на рампата от проучването на сграда 1 открихме пръстен-печат с шестстенна плочка с изображение на човешка фигура и двоен кръст. С идентична иконография е изобразен Йоан Предтеча върху латински константинополски имитации, тип "U" от първата половина на XIII в., върху монети на Палеолозите (Йоан V), върху василикон на Йоан V с Йоан VI в. и върху моливдовули от XII – XIII в.[1]

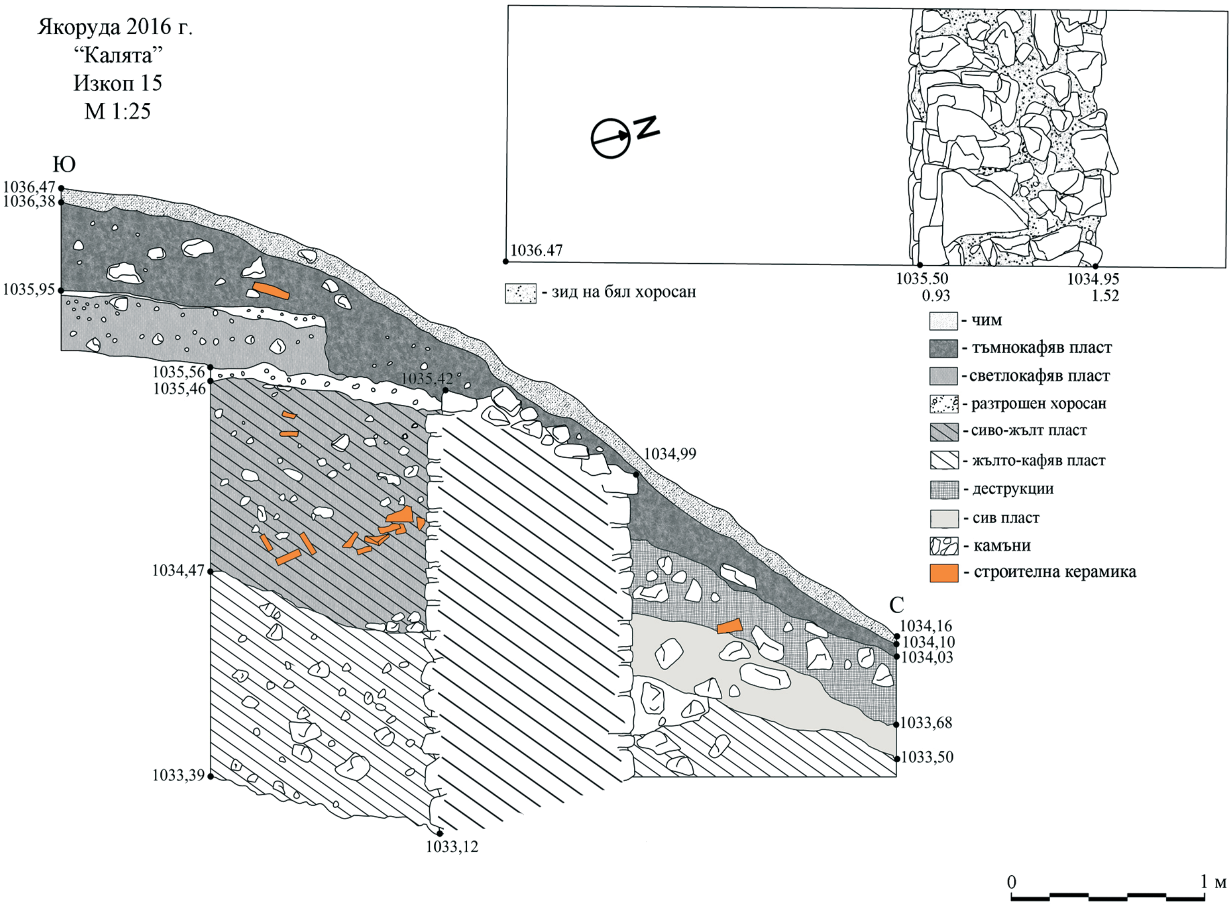

Обр. 3. Западен профил С-Ю на контролен сондаж, заложен по трасето на северната крепостна стена.

Обр. 3. Western N-S profile of a test trench along the course of the northern fortress wall.

[1] Изказвам своята благодарност на колегите сфрагисти и нумизмати – Вл. Пенчев, Ст. Михайлов и Н. Кънев за извършената консултация.

THE LATE ANTIQUITY AND MEDIEVAL FORTRESS OF "KALYATA" NEAR YAKORUDA

Mariela Inkova, Plamen Doychev, Plamen Ivanov

In 2016, the intention was to reveal building № 5, located on the highest and relatively flat part of the hill. To the east, two rooms were uncovered. One is a transition area of 7.5 sq. m. with three entrances – to the southwest, northwest and northeast (fig.1). North of it and abutting the northern wall is a second room with an area of 21 sq. m. In the embankment fragments of an early Byzantine clay brazier (mangal) were found, probably used for heating the living room on the second floor (fig. 2).

Researches on the fortification were carried out in three sectors. In sq. 28, a mortared wall 0.65-0.75 m thick was uncovered; it connected the outside of the northern wall by joints. Its foundations were excavated to a depth of 2.75-2.80 m in a trench perpendicular to the northern wall and its use in the Middle Ages was ascertained (fig. 3). The third trench is along the southern exterior and interior walls. Established were parts of three walls of white and pink mortar perpendicular to one another but no particular structure was identified.

№ 17. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „БАЛЪК ДЕРЕ" ОБЩИНА ИВАЙЛОВГРАД

Мариела Инкова, Ивайло Кънев

Археологическите разкопки се проведоха с разрешение за редовно археологическо проучване №124/30.05.2016 г.

През сезон 2016 г. основната цел бе да се допроучи плочникът южно от помещенията на Сграда № 3, като се установят неговите параметри, етапи на преустройства и налични входове, както и допроучването и почистването от каменните струпвания в Помещения № 3 и № 4 на Сграда № 3. Заложените изкопи бяха на площ от 70 кв. м на юг от досега проучвания плочник и попадат в Сектор „А" съответно в части на квадрати № 29, 40 и 50 от съществуващата план-квадратна мрежа.

След приключването на археологическите разкопки и извършените стратиграфски наблюдения се потвърди установената досега хронология, засягаща цялостното развитие на крепостта. Но същевременно се нанесоха и корекции, засягащи времевото функциониране на плочника южно от помещенията на Сграда № 3.

Обр. 1. Южна част на плочника – ситуация преди проучването.

Fig. 1. Southern part of the pavement prior to the exploration.

Непосредствено под чима културният пласт варира от 0,30 до 0,40 м. Насипът е със сиво-черна пръст, примесена с въглени и фрагменти от строителна и битова керамика. Той е наситен със силно сбити средно големи ломени камъни. В него се откриха 2 монети – латински константинополски имитации – от първата половина на XIII в., един анонимен фолис клас „В" (1030–1042 г.) и четвърт от монета на Галерия-Валерия (305–311). От находките правят впечатление една старобългарска коланна апликация, обте-

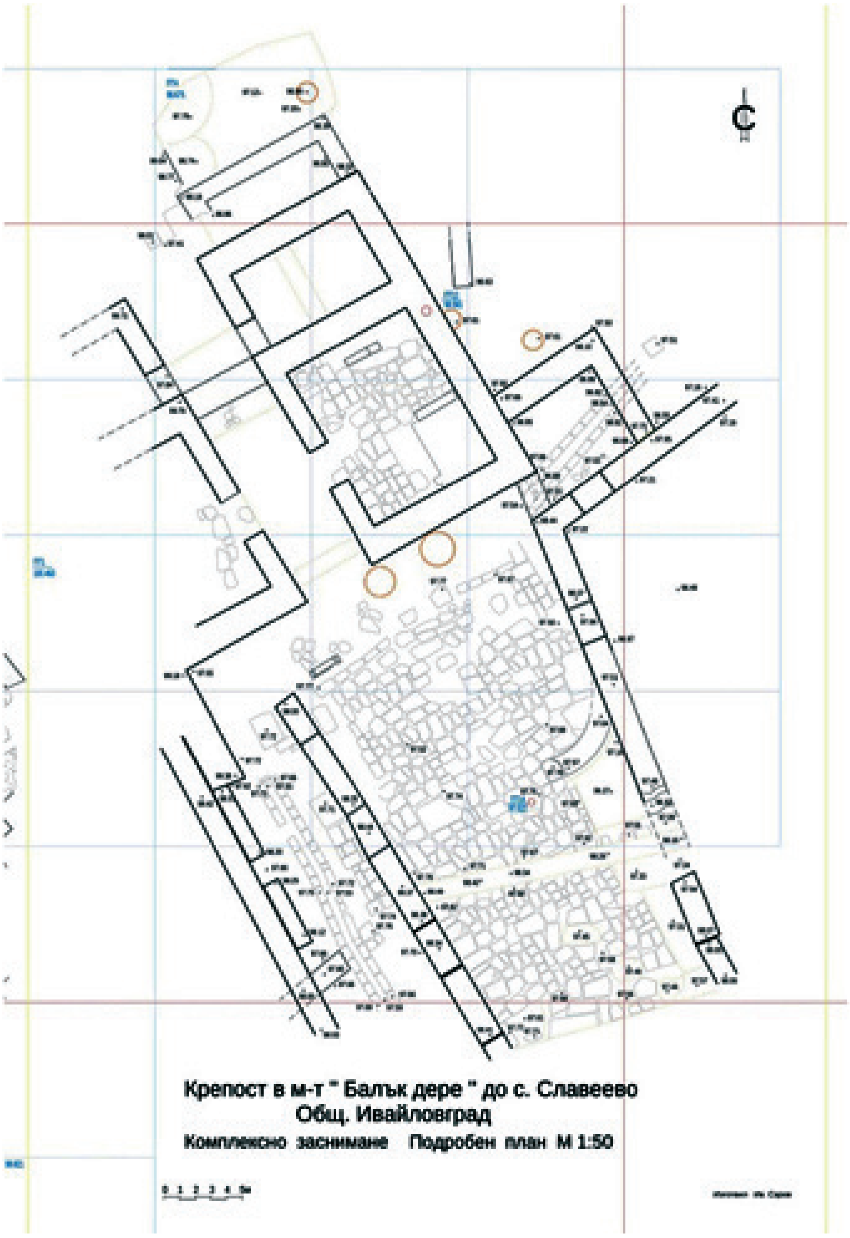

Обр. 2. Плочник, източен ограждащ зид с вход.

Fig. 2. Pavement, eastern wall and entrance.

гач за вертикален стан, железен нож, метални скоби и фрагмент от бронзова гривна. При проучването, на тази дълбочина се откриха двете лица на източния ограждащ зид с широчина от 0,80 м. На този етап не може да се установи неговата дължина в южна посока. Също така продължи разкриването и на западния ограждащ зид, който повтаря градежа от досега проучения участък – именно редуването на тухлен с каменен градеж.

След документирането на културния пласт разкопките продължиха в дълбочина. Последвалият културен пласт е хомогенен с дебелина от 0,40 м. В него рязко намаляват фрагментите от битова и строителна керамика, а пръстта в насипа става по-червеникава. На дълбочина 0,8–1 м от съвременното ниво на терена се откри плочникът, а начинът му на оформяне е идентичен с този от север, който вече е проучен. В процеса на разкопките ограждащите зидове бяха разкрити в дълбочина до нивото на плочника. Установи се, че са запазени до 0,80 м във височина. Интерес предизвика откритата от вътрешната страна на източния зид фина обмазка, характерна за вътрешните стени на Сграда № 3. Също така, по трасето на източния ограждащ зид, се откри южната страница на входа към плочника. Точните му размери не могат да се посочат, защото северната част от входа попада в контролното ребро. След почистването на откритата част от източния ограждащ зид се установи, че е направена поправка на зида в южна посока и този ремонт е довел до леко „огъване“ и удебеляване с 0,20 м в продължение на 2,7 м на юг. Непосредствено над плочника се откриха анонимни фолиси клас „К“ (1085–1059 г.) – 2 броя, фолис на Константин Х и Евдокия (1059–1067), една монета на римския император Филип Арап (244–249). Сред находките са бронзов кръст от края на XI в., железен нож, върхове за стрели и една бронзова коланна апликация от Х в. Не бяха открити монети от периода на разцвета на крепостта – IV – VI в.

Трябва да се отбележи, че плочникът пред източния зид е силно увреден, има разместени плочи, а на тяхно място са направени „гнезда“, в които са поставяни питоси. Екипът ни се възползва от липсата на плочник пред източния зид и реализира контролен сондаж с размери 1,5 х 0,8 м, чиято цел бе да установи или отхвърли тезата за наличието на по-ранен културен пласт под самия плочник. Контролният сондаж достигна в дълбочина 1,85 м под плочника и показа наличието на насип, който е примесен със сбита горяла пръст. Откриха се малки фрагменти от битова керамика и две силно обгорели монети, които датират от V в. На този етап от изследванията насипът под плочника не може да се свърже с конкретна архитектурна структура – по-скоро по подобие на Помещение № 2 на Сграда

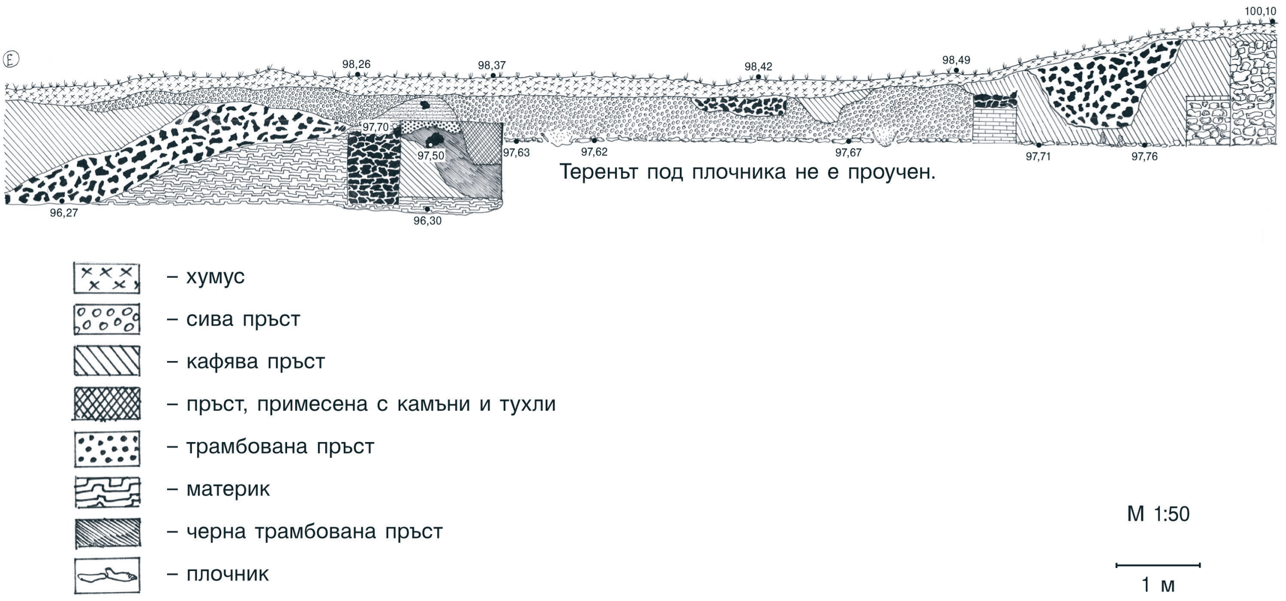

Обр. 3. Северен профил на насипа над плочника.

Fig. 3. Northern section of the layer above the pavement.

№ 3, този насип е служел за подравняване на терена в началото на VI в., когато, както показват досегашните стратиграфски анализи, се извършват големите преустройства в цялата крепост вследствие на пожар.

Разкриването и на западния зид на двора потвърди резултатите от досегашните проучвания, а именно, че в един по-късен етап пространството между тухлените стъпки е запълвано и това води до оформянето на този зид. На запад не се откри вход.

През тазгодишните проучвания не се достигна до края на плочника и неговото доразкриване предстои. Липсата на достатъчно средства не позволи да се допроучат и почистят от каменните струпвания Помещения № 3 и № 4 на Сграда № 3.

LATE-ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS "BALAK DERE", IVAYLOVGRAD MUNICIPALITY

Mariela Inkova, Ivaylo Kanev

The main goal for the 2016 campaign was to further uncover the pavement south of Building No. 3. The elevation of the cultural layer over the pavement was 0,80 – 1 m below the current terrain. The color of the soil was grayish-brown. It was composed by highly compressed, mid-size stones, and also contained charcoals, coarse and construction pottery. The eastern wall and an entrance from the east were documented at an elevation of 0,4 meters. The western side of the wall was finely plastered with white mortar. The pavement in front of it was highly fragmented. Concerning the small finds, it is worth noting the late 11th century bronze cross, as well as 80 % of the coins dating from the same period. The layer over the pavement and the coins suggest that during the second half of the 11th century only this part of Building No. 3 was reused.

№ 18. СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ – ГРАД ЛЮТИЦА

Филип Петрунов, Виолина Кирякова, Габриела Райкова

През м. юли 2016 г. продължиха редовните проучвания на средновековен град-крепост Лютица, община Ивайловград, област Хасково (Балкански 1975, 30-31; Soustal 1991, 336). Проучванията са реализирани с финансовата подкрепа на Национален Исторически музей, Министерство на Култура-

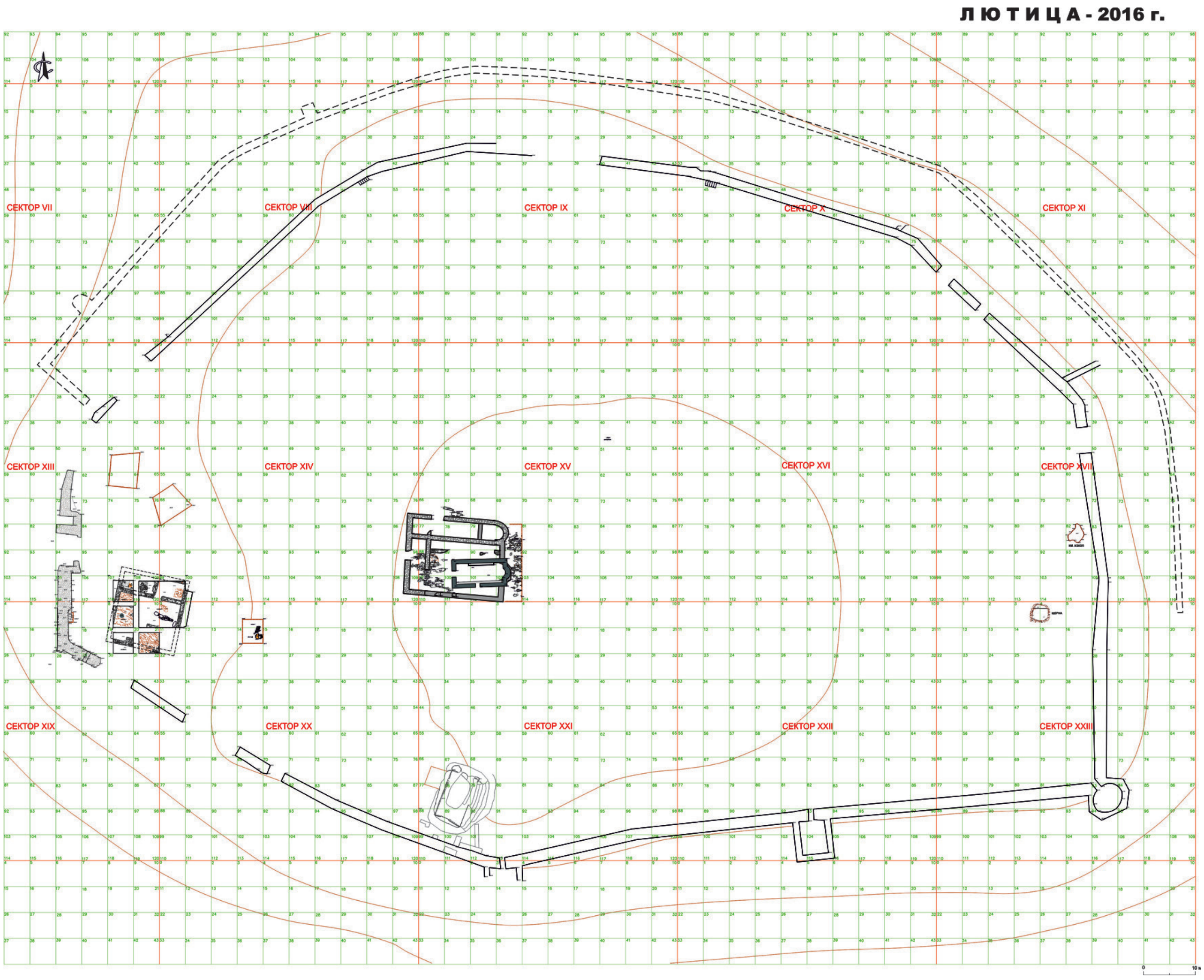

Обр. 1. План на крепостта.

Fig. 1. Plan of the fortress.

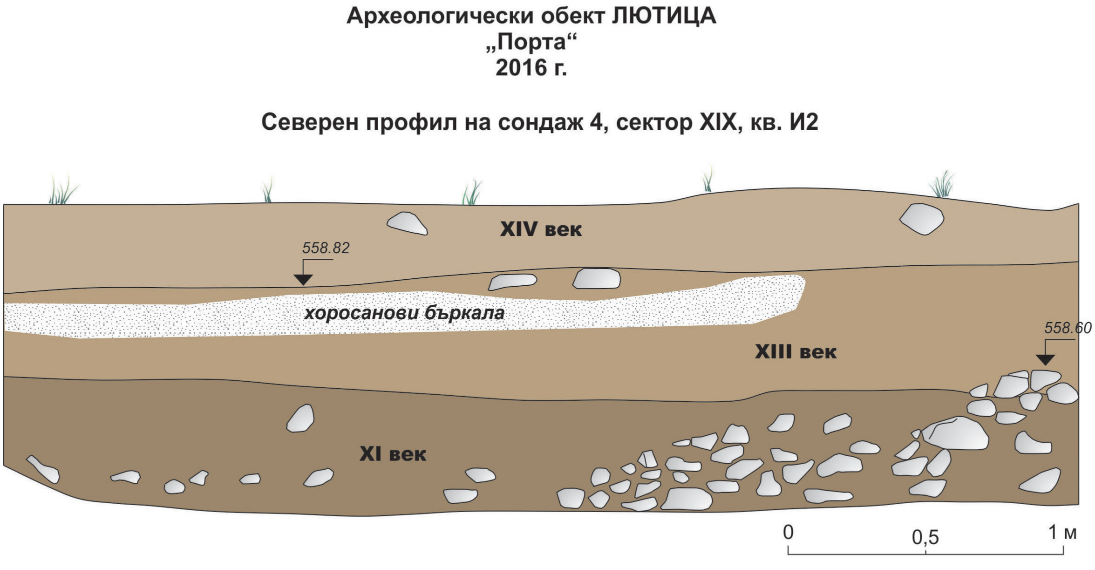

Обр. 2. Стратиграфски профил на сондаж 4.

Fig. 2. Elevation drawing of trench No. 4.

та на Р България и Община Ивайловград. Екипът включва докторанти на НБУ, НАИМ–БАН, студенти от ПУ „Паисий Хилендарски“ и служители на Общински исторически музей Ивайловград.

Работата е разпределена в три сектора: до крепостната порта, сектор около средновековните храмове и сектор до крепостното водохранилище, в източната част на укрепената територия. В тях са открити материали от II в. пр. Хр., късната античност, XI и XIII векове (обр. 1).

Обр. 3. Оловен печат на спатарий Димитър.

Fig. 3. Lead seal of Spatharios Demetrios.

Сектор до крепостната порта

Работата до крепостната порта се концентрира върху голямата сграда разположена южно от входа, на площ от 130 м^2. Бяха изчерпани до скала два от заложените през 2015 г. четири сондажа. В сондажите бяха събрани стотици фрагменти битова – кухненска и трапезна керамика от средновековието, както и 369 образци животински кости. Тяхната концентрация е най-голяма в Сондаж 4 (обр. 2), като са констатирани пет вида домашни животни: говедо, свиня, коза, овца, кон и птици, както и 56 черупки от средиземноморски миди.

От този сектор са инвентирани 60 предмета, основно от XI и XIII в., като най-представителни са находките от XI в., между които се открояват керамичен медальон с графит изобразяващ Христос Пантократор (обр. 2), бронзов кръст носен на врата и моливдовул на Спатарий Димитър (обр. 3).

Сектор „Базилика“

Този сектор е разположен в централната част на оградeното от крепостни стени пространство. Там са разкрити две църкви (Петрунова 2007, 556-557; Петрунова 2016, 209). Регистрирани са нови 20 гробни съоръжения – гробни камери оформени от плочести камъни, разрушаващи фундаментите на базиликата. Събрани са костни останки от 30 индивида, които са изследвани в Института по Експериментална морфология, патология и антропология с музей при БАН. От сектора са инвентирани 9 предмета от мрамор, бронз и керамика. Насипите на гробните съоръжения са запълнени с пръст наситена с керамични фрагменти от VII – V в. пр. Хр.

Сектор „Водохранилище“

Секторът е проучван последно през 2005 г. под ръководството на доц. д-р Б. Петрунова (Петрунова 2006). Проучванията са възобновени във връзка с нов иманярски изкоп в близост до водохранилището. Засегнати са археологически пластове от XIII век, като са достигнати нива от II в. пр. Хр. Пръстта от иманярския изкоп е изсипвана във водохранилището. При разчистването ѝ бяха събрани големи количества битова керамика и деструкции от източната крепостна стена, която е в непосредствена близост до водохранилището. Една от интересните находки от сектора е тетраобол на Истиея на остров Евбея (около 196–146 г. пр. Хр.).

При проучването са направени 32 ситуационни заснемания и 4 стратиграфски профила. Документирани са над 100 движими културни ценности, включващи предмети от керамика, желязо, кост, бронз и сребро.

Литература

Балкански 1975: И. Балкански. Източно-Родопски крепости, 1975, 30-31.

Петрунова 2007: Б. Петрунова. Археологически проучвания на крепостта Лютица до с. Рогозово, Община Ивайловград. – Археологически открития и разкопки през 2006 г, София, 2007, 556-558.

Петрунова 2016: Б. Петрунова. Проучвания и находки от крепостта Лютица. – В: Известия на Националния исторически музей, XXVIII, София, 2016, 209-218.

Soustal 1991: P. Soustal. Thrakien Thrake, Rodope und Hainimoutos. Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Wien, 1991, 336.

MEDIEVAL FORTRESS – TOWN OF LYUTITSA

Filip Petrunov, Violina Kiryakova, Gabriela Raykova

In July 2016 the regular archaeological research of the Medieval town – fortress of Lyutitsa, Ivaylovgrad municipality, (Балкански 1975, 30-31; Soustal 1991, 336) was focused on three areas: near the fortress gate, around the medieval churches, and near the fortress water reservoir in the eastern part of the fortified territory.

Area near the fortress gate

An over 130 sq. m large building located south of the gate was explored.

Basilica Area

Two churches were revealed in this area (Петрунова 2007, 556-557; Петрунова 2016, 209). In 2016 we explored the trenches west of the 14th century one-aisled church built over the remains of the basilica. Twenty new graves were registered. The grave pits were outlined by slabs and have destroyed the foundations of the basilica.

Water Reservoir Area

The area was investigated for the last time in 2005 under the direction of Ass. Prof. Dr. Bony Petrunova (Петрунова 2006). The exploration was renewed due to a new treasure hunters' trench near the reservoir. The trencht affected 2nd century BC to 13th century AD archaeological layers.

№ 19. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ ВЪВ ВТОРА ОХРАНИТЕЛНА ЗОНА НА КРЕПОСТТА ЛЮТИЦА

Филип Петрунов, Виолина Кирякова, Габриела Райкова

Във връзка с направата на път до крепостта Лютица до Ивайловград, през август 2016 г. се наложи провеждането на спасително археологическо проучване във втора охранителна зона на паметника (обр. 1).

Втората охранителна зона на крепостта Лютица обхваща част от територията на изоставеното село Рогозово. Проучванията попадат в земеделска земя и са на площ от 1000 кв. м, която е определена за направата на паркинг. На повърхността и в най-горните пластове се установи наличие на вторично отложени материали от XI – XIII век. Откритите фрагменти от луксозна сграфито керамика и монети доказват, че тази територия е била обитавана през средновековието.

Дългото и дълбоко обработване на земята е довело до сериозно компрометиране на културните пластове. Заложени бяха шест сондажа, равномерно разпределени върху площта определена за паркинг, която отстои на 700 м североизточно от крепостта Лютица, на 25 м източно от пътя за Лютица и на 70 м югоизточно от гробовете проучвани през 2005 г. (Петрунова 2006, 360). В сондажите не бяха регистрирани структури и архитектурни останки. В сондажи 1, 2 и 6 скалата беше достигната на дълбочина от 50 до 70 см (обр. 2). В Сондаж 3 на дълбочина 1,60 м беше регистриран глинесто-песъчлив пласт без културни отлагания. Направени са 7 ситуационни заснемания, 12 стратиграфски профила и геодезична карта на проученото пространство.

При спасителното проучване са инвентирани 10 предмета. Монетите са определени от доц. д-р К. Дочев. Те са от XI, XIII и XIV в., като най-интересна е срязана бронзова монета на цар Константин Асен (1257–1277), от първите емисии, които се отнасят към 1258–1260 г. (обр. 3). Освен средновековните материали, бяха намерени волски подкови и част от дървен впряг използван от жителите на селото, заселено с бежанци от Беломорска Тракия след 1913 г.

След приключване на спасителното проучване, теренът беше освободен за полагане на настилки и обособяване на паркинг за нуждите на туристическата инфраструктура.

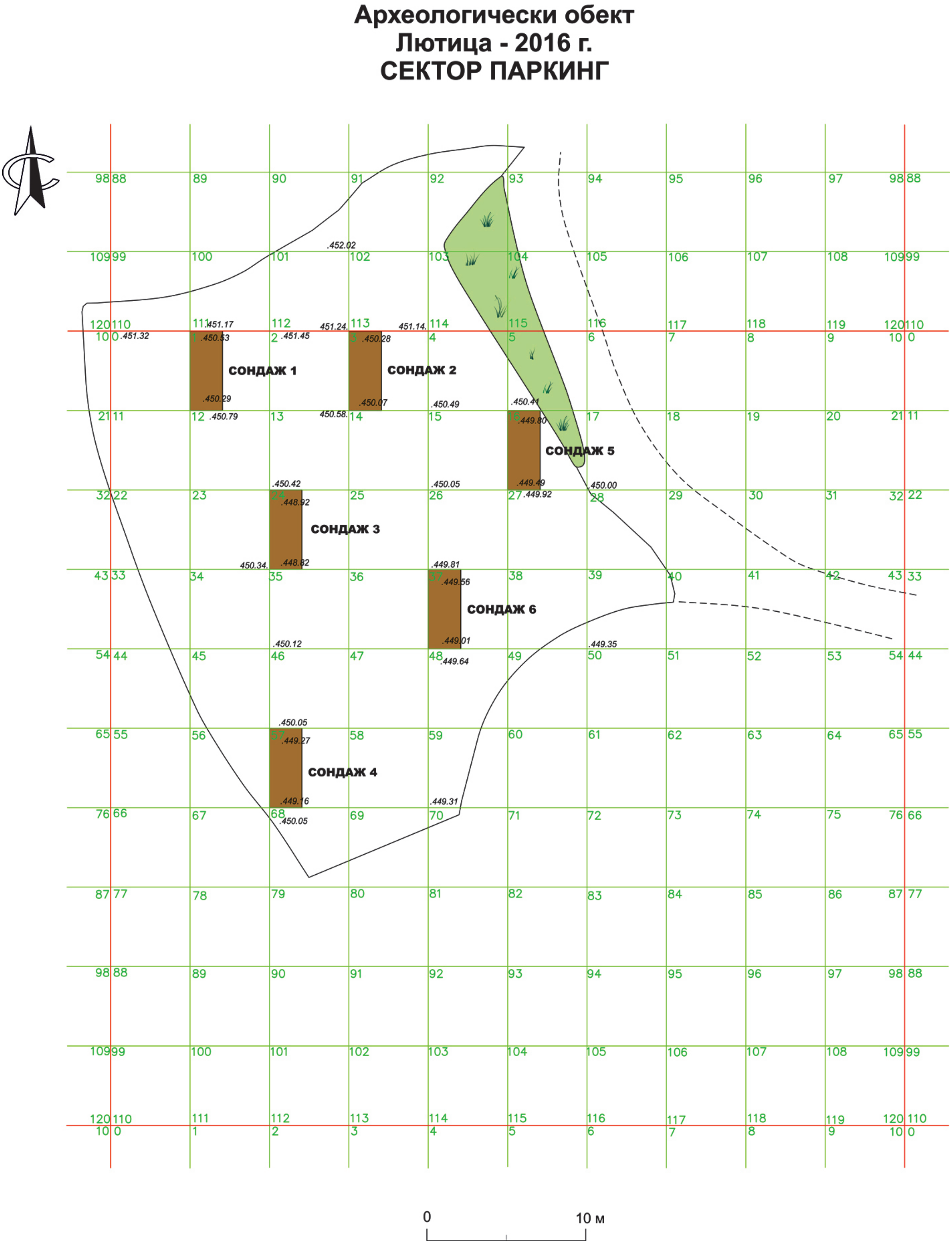

Обр. 1. План на обекта.

Fig. 1. Plan of the site.

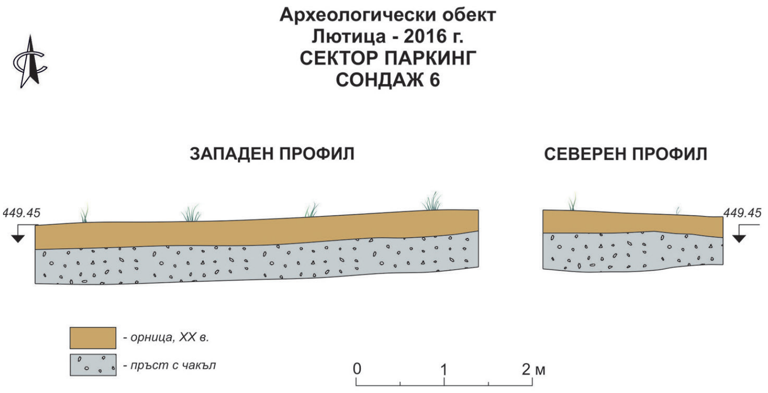

Обр. 2. Стратиграфски профил на сондаж 6.

Fig. 2. Elevation drawing of trench No. 6.

Обр. 3. Монета на цар Константин Асен (1257–1277).

Fig. 3. Coin of Tsar Constantine Assen (1257–1277).

Литература

Б. Петрунова 2006: Б. Петрунова. Проучвания на крепостта Лютица до Ивайловград. – Археологически открития и разкопки през 2005 г., София, 2006, 360.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN THE SECOND ZONE OF PROTECTION OF LYUTITSA FORTRESS

Filip Petrunov, Violina Kiryakova, Gabriela Raykova

In August 2016 was conducted a rescue archaeological investigation in the second zone of protection of the site caused by road construction leading from Ivaylovgrad to Lyutitsa Fortress.

The second zone of protection of Lyutitsa Fortress comprises part of the area of the abandoned Rogozovo village. The excavations were carried out on 1000 sq. m agricultural land, destined for a parking lot. The surface and the uppermost layers contained transported artifacts from the 11th – 13th century. Sahrds from luxurious sgraffito ware and coins were evidence for the inhabitance of the area in medieval times.

The coins were analyzed by Ass. Prof. Dr. K. Dochev. They dated from the 11th, the 13th and the 14th century. The most interesting one was a bronze clipped coin of Tsar Constantine Assen (1257 – 1277) from the first emissions dated 1258-1260. Once the rescue excavations were over, the area was released for laying a pavement and construcing the parking lot destined for the needc of the tourists.

№ 20. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ПЕРПЕРИКОН

Николай Овчаров, Даниела Коджаманова, Здравко Димитров

През месеците юли, август и септември, за седемнадесета поредна година бе проучван вече широко известният скален град Перперикон край Кърджали. В мащабната кампания се включиха около 100 работници от околните села. Усилията бяха насочени в централната част на Акропола: кв. Q с номера от 6 до 16 – старият централен профил на обекта; сгради № 47–50, които бяха останали последните за изследването на Акропола; в проучването на северната порта на обекта и в южния квартал, който бе започнат през тази година.

На най-голямата археологическа структура – Акропола, завърши проучването на жилищната архитектура от античността и средновековието.

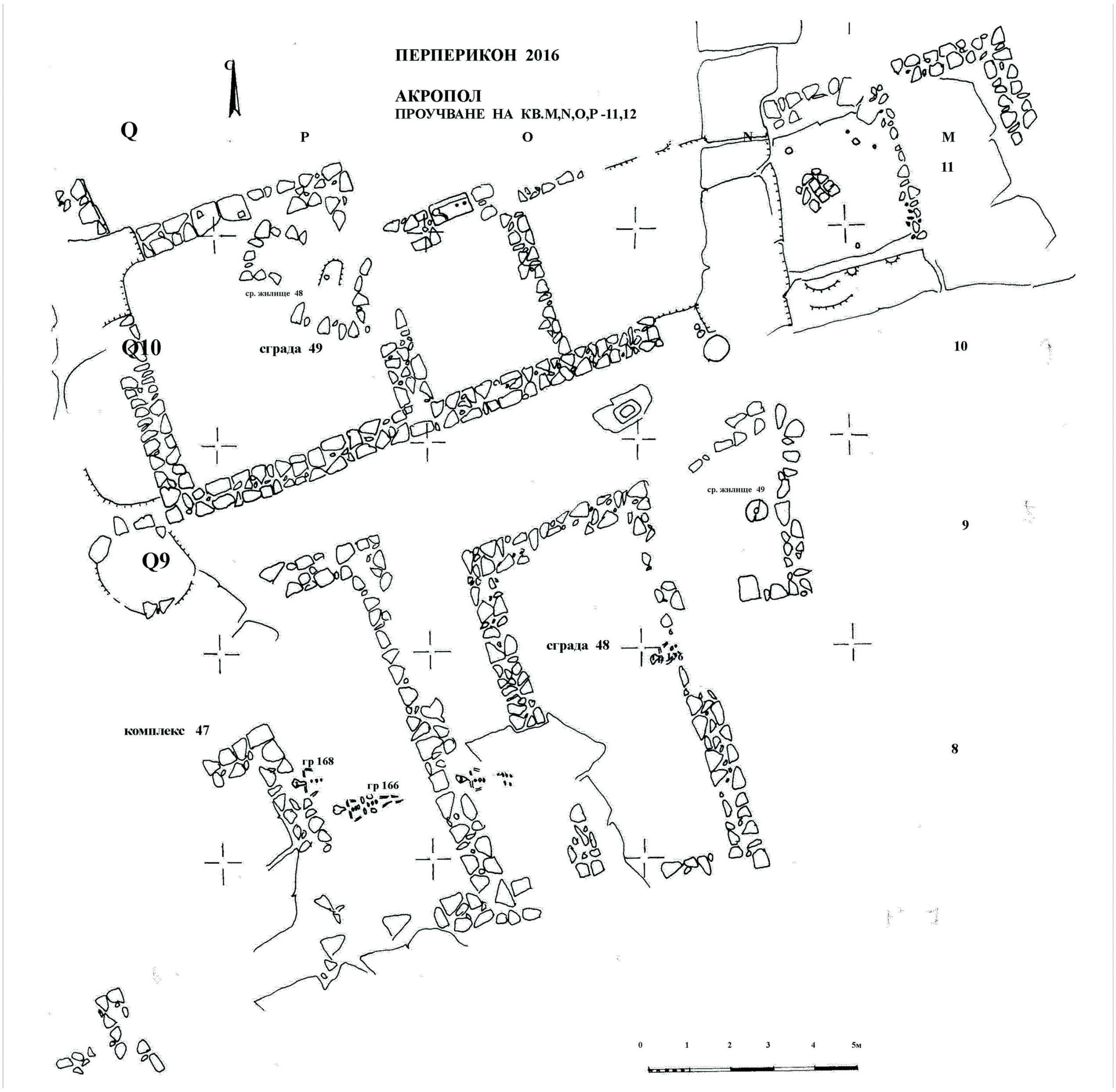

Обр. 1. Северната порта на Акропола на Перперикон.

Fig. 1. Northern gate of the Acropolis of Perperikon.

През същата година започнаха и новите разкопки на Перперикон, които са „изнесени“ в южния квартал на обекта, където има много архитектурни комплекси, видими дори на терена.

Антична и средновековна епохи.

През 2016 г. за последен сезон се работи на Акропола. В кв. Е 12 се довършиха изследванията на сградите в Източния сектор. В тази зона се разкриха деструкциите на сградите от късната античност, както и някои подове от същия период.

В самия край на разкопките се проучи и северната порта на Акропола на Перперикон. Тя бе установена на трасето, от което и сега се влиза на обекта. Там проходът е оформен с каменен праг и разминаване на двете крила на куртините.

В централната част на Акропола, под стария археологически бивак, се довършиха проучванията на сгради № 47, 49, 49 (обр. 1).

Най-интересна е сграда № 49, която е изработена в скалите. Тя има три помещения, които съдържат скални подове, плочи, нива от трамбована глина и перфектна стратиграфия на пластовете. Комплексът е функционирал от късноримската епоха – IV в. сл. Хр., до към края на Античността – V – VI в. Тази хронология бе установена още по време на разкопките от 2015 г., но през настоящия сезон тези данни бяха потвърдени на базата на голям контролен профил (обр. 2).

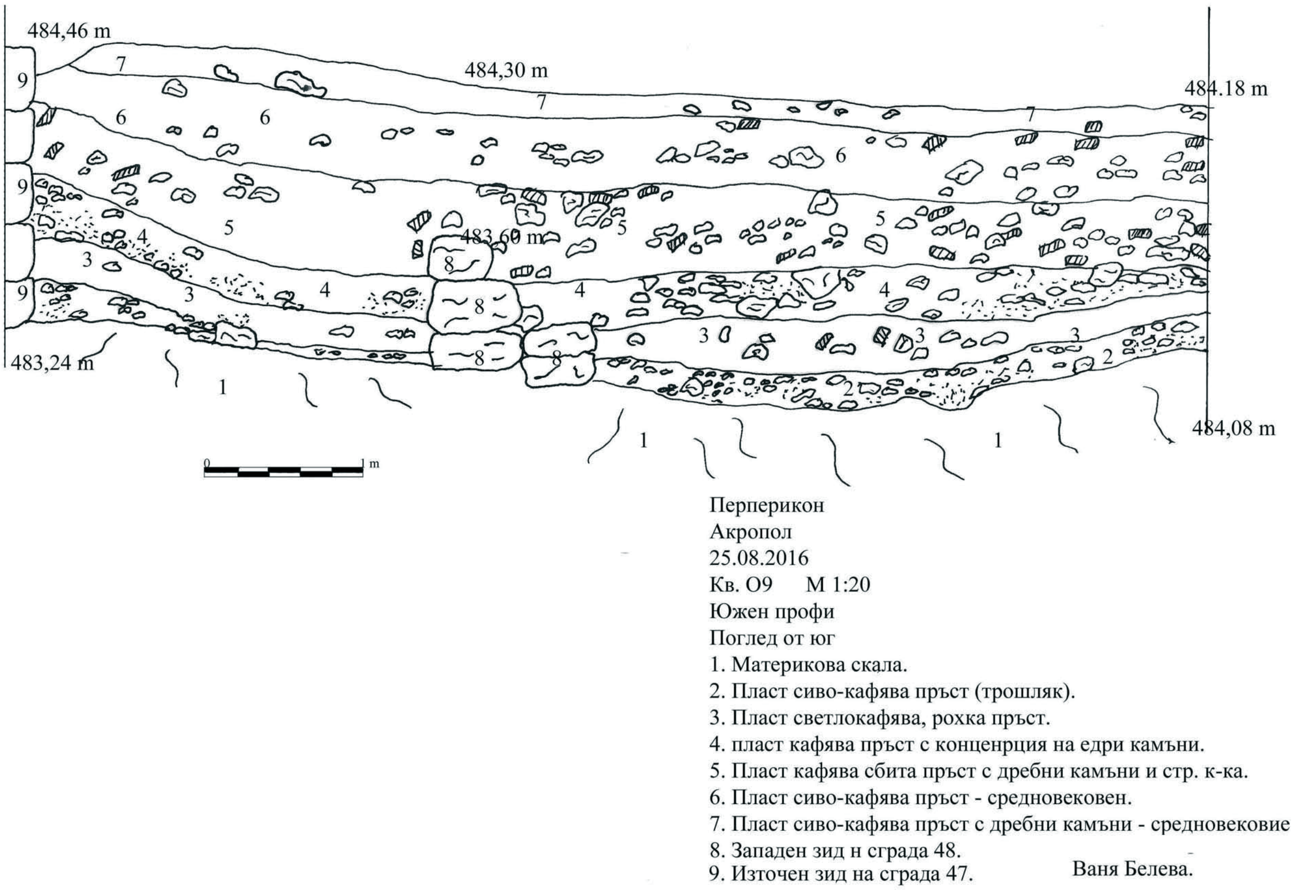

Обр. 2. Археологически разкопки на Акропола на Перперикон – пълното проучване на сграда № 49, контролен стратиграфски профил.

Fig. 2. Archeological excavation of the Acropolis of Perperikon – complete excavation of building No. 49, control stratigraphic cross-section.

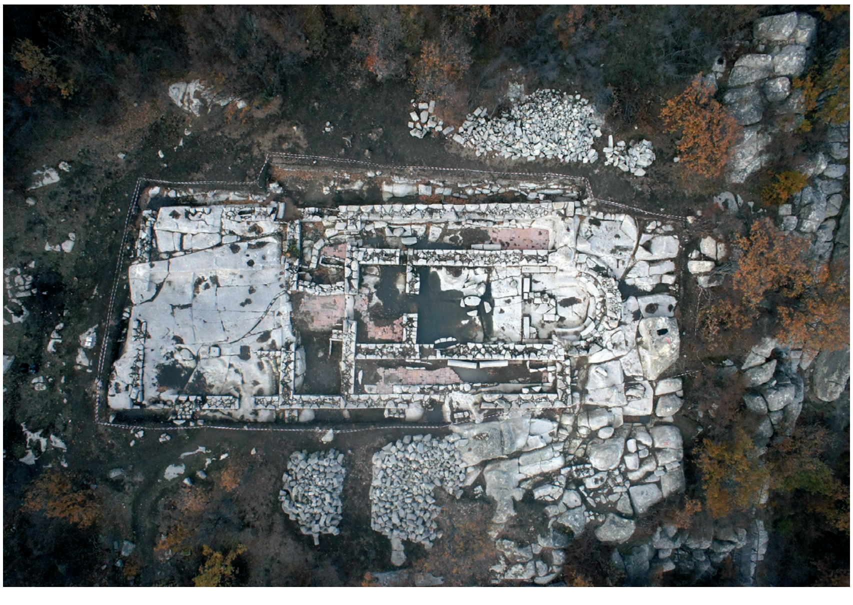

Обр. 3. Общ план на църквата в южния квартал на Перперикон – аерофотозаснемане на целия комплекс с всички строителни периоди.

Fig. 3. General plan of the church in the south quarter of Perperikon – aerial view of the whole compound comprising all construction periods.

В южната част на Перперикон, в зоната пред южната пората, започнаха проучванията на новите квартали на късноантичния град. Изследвана бе огромна базилика с обща дължина над 40 м. Тя бе открита на разстояние около 100 м под южния склон на Акропола. Намира се на западния ръб на големия скален проход и реално заема една голяма част от зоната наричана в началото «Южно подградие» на Перперикон (обр. 3).

Това е най-големият култов комплекс откриван досега на Перперикон. Става въпрос за трикорабна раннохристиянска църква с нартекс и голям атриум пред него. Сградата тип базилика е била изградена още през IV – V в. сл. Хр., но след се-

риозни разрушения в края на късната античност е била възстановена още през ранното средновековие. В този първи етап на църквата отлично е оформено олтарното пространството и апсидата. Добре оформени са скалните подове на цялата късноантична конструкция. Налице, отлично видими и днес на терена, са основите на амвона, на олтарната преграда, на тристъпална конструкция на апсидата.

В най-западната част на комплекса се откриха останките от голям атриум. В него са били изпълнени ордерни конструкции. На място открихме бази, цели колони с гладко тяло и без украса или канелюри, както и капители, които майсторите са се постарали да изпълнят в йонийски ордер. Някои зони от атриума на тази най-голяма базилика на Перперикон останаха за допроучване и през следващите сезони на археологическото проучване.

През периода IX – X в. базиликата е била изградена отново. В действителност едва ли може да се говори за хиатус между края на античността и тези първи градежи от средновековието. По-скоро тук отново става въпрос за намаляване на интензитета на живота на Перперикон през ключовия VIII в. и след това възстановяване на един известен и все още добре видим архитектурен комплекс.

В рамките на археологическото проучване на базиликата, от етапа на Ранното средновековие на Византия ние открихме голяма част от колоните и детайлите от олтарната преграда, които са били умишлено преизползвани, като са били разположени на новото ходово ниво, което вече е постлано и с отлично изпълнени тухлени подове. В централния профил на обекта се откриха много керамични фрагменти и материали от тази епоха и особено от X – XI в.

В най-късния етап на църквата има изоставяне на някои от нейните конструкции – вероятно двата странични кораба. В този период църквата става само еднокорабна и около нея се оформя огромен некропол. Това се случва в периода на средновековната епоха: XI – XII в.

Гробовете са изключително добре оформени. Те са или изсечени в скалната основа или са вкопани в архитектурните останки на църквата. Повечето от гробовете са празни, но някои имат гробен инвентар като: обеци, гривни и други средновековни бижута.

Гробните съоръжения са покрити с огромни и много добре изпълнени каменни плочи. Някои от тях бяха запазени на място.

REGULAR ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF PERPERIKON

Nikolay Ovcharov, Daniela Kodzhamanova, Zdravko Dimitrov

During the 2016 campaign the Acropolis of Perperikon was fully explored. The northern gate of the Roman and Late Antique city was investigated (Fig. 1). The gate was formed by two overlapping parts of the northern fortress walls.

Four buildings (Nos. 47, 48, 49 and 50), all dated to the Late Antiquity period (fig. 2), were excavated at the center of the Acropolis. Their floor levels were cut in the bedrock, paved with ceramic tiles or made by packed clay. There were streets around and between the buildings.

During the 2016 campaign the southernmost part of Perperikon, under the Acropolis hill, was explored for the first time. The largest church in the area – an early Christian three-aisled basilica (fig. 3) with 3 construction phases was discovered. During the first, Late Antique phase, the three-aisled building had huge apse, narthex and wide atrium with architectural decoration. The second phase – with floors, covered with bricks, was set in the 9th – 10th century. During the third, Late Medieval phase, there was a one-aisled church surrounded by a large necropolis with graves outlined by huge limestone slabs.

№ 21. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „МАЛКОТО КАЛЕ“, С. ВОДЕН, ОБЩИНА БОЛЯРОВО, ОБЛАСТ ЯМБОЛ

Стефан Бакърджиев, Явор Русев

Археологическите проучвания на средновековна крепост „Малкото кале", с. Воден, община Болярово се проведоха в периода 08.07–25.07.2016 г. в рамките на 9 работни дни на основание на Разрешение № 172/31.05.2016 г. под научното ръководство на Стефан Бакърджиев и Явор Русев от

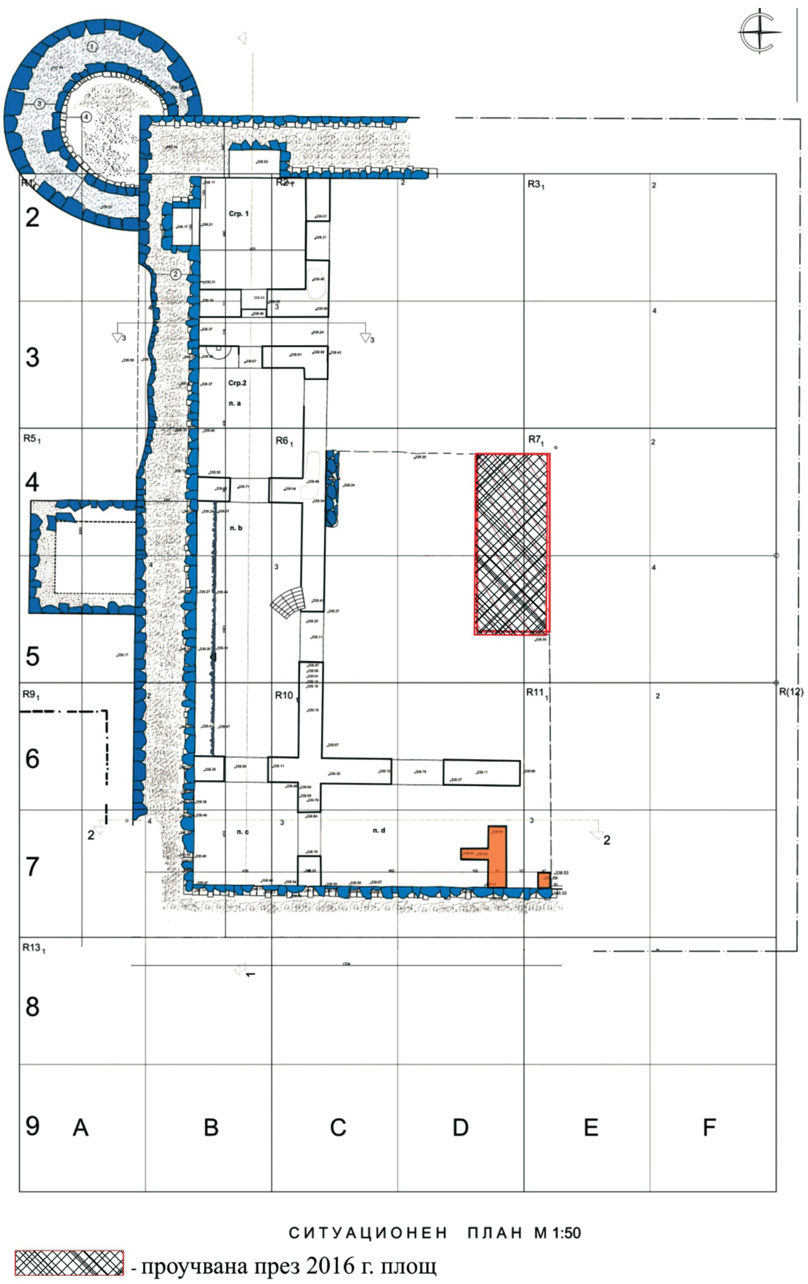

Обр. 1. План на средновековна крепост „Малкото кале", с. Воден, общ. Болярово.

Fig. 1. Layout of the medieval fortress "Malkoto kale", Voden village, Bolyarovo municipality.

РИМ–Ямбол с консултант доц. д-р Бони Петрунова от НАИМ–БАН и помощта на 8 студенти от УниБИТ гр. София. Общата проучена площ е 23 кв. м. Поради ограничените финанси и фактът, че се работи само със студенти, бе решено усилията да бъдат съсредоточени в централната част на вътрешното пространство на двора, в кв. D5, D4 и малка част по протежение на кв. E4, като по този начин се продължи работата по проучването на дворното пространство в крепостта започнало през 2014 г. (обр. 1) (Бакърджиев, Вълчев 2015, 703-706).

В рамките на проучването, както и в предходните години, бяха регистрирани общо два пласта. Първият е с дебелина от 0,25–0,38 м. Състои се от тъмнокафява хумусна пръст, сравнително рохкава и песъклива, наситен с отделни ломени камъни и малко количество фрагментирана строителна керамика и битова керамика от XI – XII в. Следващият пласт е с дебелина от 0,40–0,50 м. Състои се от по-светла пръст, силно наситена с хоросанов трошляк, отделни ломени камъни, и голямо количество фрагментирана строителна и битова керамика. Под втория пласт на нива от 338,25–338,32 м се достигна ходовото ниво в дворното пространство (обр. 2). Подовото ниво на двора е имало слаба замазка от хоросан примесен със стрита керамика, вследствие на което е придобил леко розов цвят. В рамките на втория пласт се откри значително количество фрагментирана керамика от XI – XII в. Кухненската е представена основно от гърнета с врязана хоризонтална украса, а трапезната от паници, купи, чинии и кани, някои от които украсени със златиста ангоба или в монохромна сграфито техника.

При проучването се откриха и предмети свързани с въоръжението, сред които една шпора, четири върха на стрели и предпазител (ефес) на кама. Шпората има дъговидно извит в профил корпус, завършващ с почти кръгла пластина за прикрепване с по два правоъгълни отвора. Шипът е биконичен (обр. 3). Шпората има близки аналози открити при проучванията на средновековните селища при с. Дядово, Севтополис и Перник, които са датирани в рамките на XI – XII в. (Borisov 1989, 131). Същият тип шпори открити в Босна и Херцеговина се датират във втората половина на XII – средата на XIII в. (Sijaric 2001, 335). Стрелите принадлежат към два типа – трите са четиристенни с квадратно сечение и шип за закрепване, а четвъртата е двустенна плоска с триъгълно острие и шип. И двата типа са широко разпространени и се датират в рамките на IX – XII в.

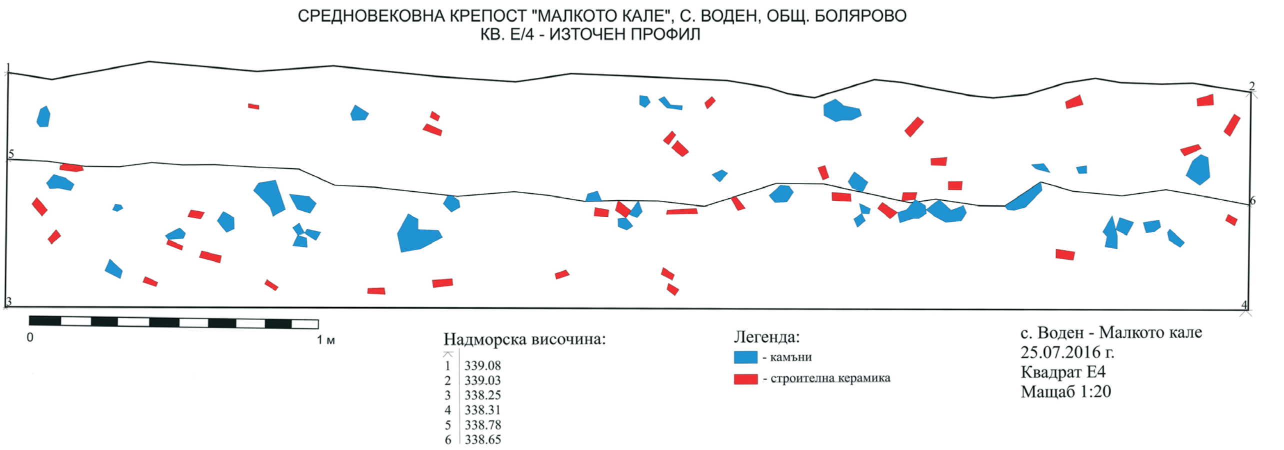

Обр. 2. Източен профил в кв. Е/4.

Fig. 2. Elevation drawing in trench E/4.

Обр. 3. Шпора, желязо – XI–XII век.

Fig. 3. Iron spur, 11th–12th century.

Открита бе и монета на император Константин X Дука (1059–1067), използвана вероятно като медальон. Откритите при проучването през 2016 г. археологически находки потвърждават направеното в предходните години предположение, че крепостта „Малкото кале" загива в края на XII век в резултат на Третия кръстоносен поход.

Литература

Бакърджиев, Вълчев 2015: Ст. Бакърджиев, Т. Вълчев. Археологически проучвания на средновековна крепост „Малкото кале", с. Воден, община Болярово, област Ямбол – Археологически открития и разкопки през 2014 г. София, 2015, 703-706.

Borisov 1989: B. Borisov. Djadovo. Medieval settlement and necropolis (11th-12th century). Volume 1. Japan, 131, fig. a-c.

Sijaric 2001: M. Sijaric. Kasnosrednjovjkovne mamuze iz zbirke Zemaljskog mozeja Bosne i Hercegovine – Glasnik Herad Archeologija, v. 48/49 (1996–2000), Srajevo, 2001, 300-346.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE MEDIEVAL FORTRESS "MALKOTO KALE"

Stefan Bakardzhiev, Yavor Rusev

From July 8th to 15th, 2016 were conducted archaeological excavations of the medieval fortress „Malkoto kale"near the village of Voden, Yambol district. Stefan Bakardzhiev from the Regional museum of history – Yambol was the dig director. One archaeologist from the same museum and eight students made part of the archaeological team

An area of some 23 m2 was explored. A section of the fortress'courtyard was excavated. Two layers were documented. The upper one was formed by dark brown humus soil. The lower one consisted of light brown soil mixed with archaeological remains.

The most interesting finds were luxurious sgraffito ware and ware covered with goldish slip, four iron arrowheads, one iron spur and a bronze coin of the Byzantine emperor Constantin X Duca (1059–1067). All finds belonged to the 11th –12th century.

№ 22. РАННОВИЗАНТИЙСКА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ МИСИОНИС КРАЙ ТЪРГОВИЩЕ

Николай Овчаров, Ангел Конаклиев, Стефан Иванов

Археологическите проучвания през 2016 г. бяха съсредоточени в два основни сектора в източния и северния квартали на града.

Източен квартал – „Болярски жилища"

Проучването продължи в източна посока към двора на Базилика № 3. Теренът представлява тераса с на места силен наклон северозапад – север, изцяло обрасла с дребни дървета и храсти. В северозападната и заравнена скалиста част се събират два от пътищата водещи от ранновизантийската крепост към източните градски части.

В процеса на проучването бяха разкрити основите на нови четири сгради (обр. 1). Сградите са разположени терасовидно, изцяло съобразявайки се с даденостите на терена. От друга страна сградите, като форма и разположение, се съобразяват и с трасетата на двата пътя, които са съществували още при изграждането на квартала в края на V – началото на VI век. Всички те са строени от ломен камък и спойка глина. Основите са полагани върху оголената скала, след което пространството между отделните скални издатини е запълвано и трамбовано с жълта глинеста пръст донесена от поречието на р. Врана. За лица на зидовете са използвани по-едри и по-правилно оформени камъни, а във вътрешността са слагани по-малки и с неправилна форма. Запазените зидове са широки от 0,40 до 0,90 м, и достигат височина от 0,10 до 1 м. Кварталът е застроен синхронно с ранновизантийската крепост или малко

Обр. 1. Мисионис, източен квартал – сектор „Болярски жилища" – план.

Fig. 1. Missionis, Eastern Residential Part – "The Boyars' Neighborhood", plan.

след нейното издигане. Вероятно в края на VI – началото на VII век кварталът е превзет и частично опожарен, като следи от пожара личат върху скалите и трамбовката в сградите.

В един по-късен период – към края на XIII век, след повторното възраждане на живота в тази част на Мисионис, поранните сгради се възстановяват и преустройват съобразно възможностите и изискванията на новите обитатели. За разлика от ранновизантийските зидове, тези от средновековието са по-небрежно изградени. Това са предимно преградни зидове в ранните постройки или долепени до тях по-грубо изградени нови.

Обр. 2. Мисионис, северен квартал – сграда 1.

Fig. 2. Missionis, Northern Residential Part – Building No. 1.

От откритите движими находки преобладава керамиката – силно фрагментирана, от периода V – VI и XII – XIV век. За разлика от 2015 г. сега основно се намира керамика от XIII – XIV век, както е положението и във вътрешността на ранновизантийската крепост, района на водохранилището, външната крепостна стена и средновековната църква. Предметите от метал са предимно върхове на стрели, оръдия на труда и предмети от бита. Продължава намирането на столчета от стъклени чаши, плоско стъкло и обработена кост.

При монетите преобладават малките номинали – нумии. Открити бяха фолиси и половин фолиси. Застъпени са монети на императорите Юстиниан I и Юстин и София, сечени в монетарниците на Константинопол, Тесалоника и Никомедия. Монетите се откриват най-вече в трамбовките на вътрешността на сградите и заравняването на празните пространства между тях и вероятно част от тях са привнесени с пръстта от поречието на р. Врана използвана за това.

Като цяло намерените материали подържат нашето становище, че тук се е развивал един престижен градски квартал, отъждествяван от нас с описания през средата на XII век от ал Идриси Мисионис, загинал трагично в края на XIV в. при похода на османските войски към столицата Велико Търново.

Северен квартал

Парцел 66 в местността Белия кон. Намира се от лявата страна на пътя София – Варна, на южния бряг на река Врана. Теренът е равен, залесен с орехови и лешникови дървета. В източната част се намират каптирани извори за питейна вода, които са част от водоснабдителната мрежа на Търговище и сега. В момента градината е запусната, силно обрасла с храсти и лешникови издънки. В тази си част река Врана прави широк завой насочен в северна посока. На източната част на завоя има надгробна могила, която не е проучвана. В северната част на терена продължи проучването на локализираната през 2015 г. сграда. Тя има правоъгълен план и размери 8,66 м × 6,25 м, ориентирана с дългата си ос в посока северозапад – югоизток. Зидовете ѝ са широки 0,90 м, запазени на височина до 1,10 м (обр. 2). Начинът на градеж е идентичен с градежите от периода V – VI в. в ранновизантийската крепост и източния квартал. Сградата е с два входа – на северната и източната страни. В един по-късен етап – X в., върху южната част на сградата е изградена нова сграда използваща част от зидовете на първата. От нея са запазени огнището и част от пристройките на източния и южния зидове. Градежът е по-груб, извършен с по-некачествени материали. На 1,85 м от южния зид беше разкрит силно обрушен зид – част от сграда вероятно от X в., като в руините между двата зида бяха открити фрагменти от хромел изработен от пясъчник (обр. 3). Материали не бяха открити с изключение на няколко фрагмента от керамика от периода V – VI в. и дребни безлични фрагменти от средновековна керамика IX – X и XII – XIV в., бронзова вотивна пръчица с фигура на гълъб и силно обезличена бронзова монета от малък номинал.

Работата по обект Мисионис предстои да бъде продължена с разчистване вътрешността на

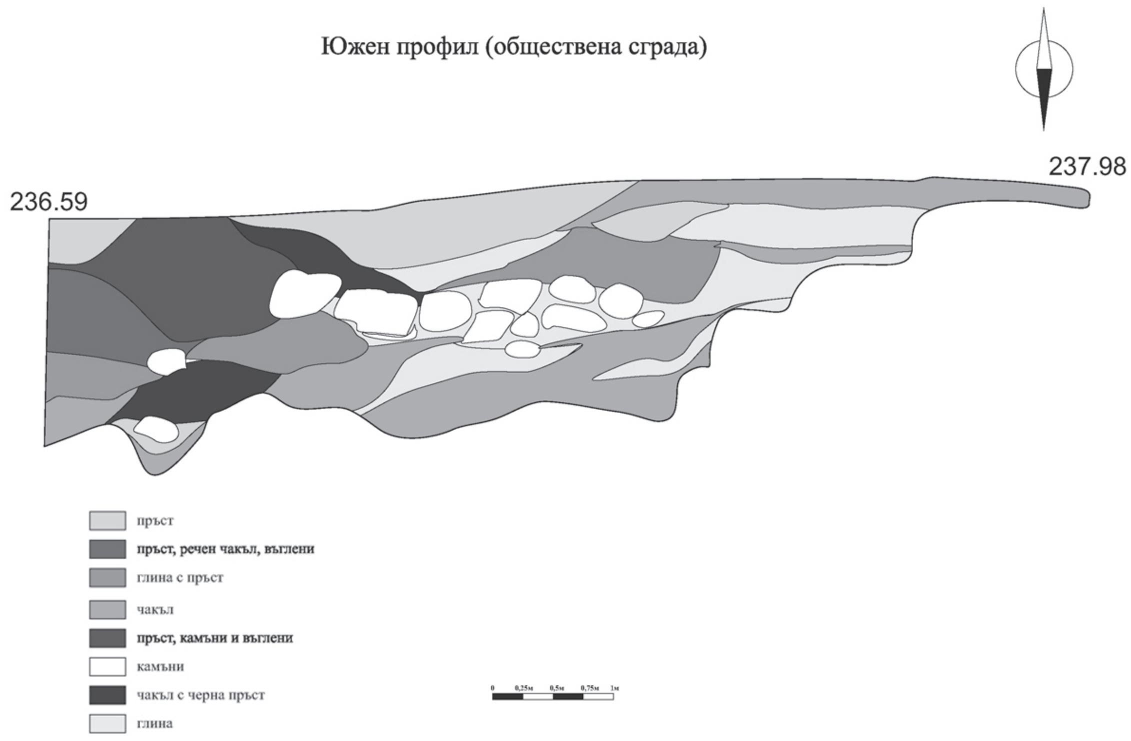

Обр. 3. Южен профил (обществена сграда).

Fig. 3. South elevation drawing (public building).

ранновизантийската крепост по трасето на централната улица и разширяване проучванията в северния квартал на Мисионис в местността Боаза (Белия кон).

THE EARLY BYZANTINE AND MEDIEVAL FORTRESS OF MISSIONIS NEAR TARGOVISHTE

Nikolay Ovcharov, Angel Konakliev, Stefan Ivanov

The Eastern Residential Part – "The Boyars' Neighborhood". Four more buildings constructed by crushed stone and soldered with clay were investigated. This neighborhood probably developed simultaneously with the Early Byzantine Fortress or shortly after its erection. Most likely at the end of the 6th – the beginning of the 7th century the Neighborhood was conquered and partially burned down. Traces of devastating fire were still visible on the surrounding cliffs and the packed clay floors of the buildings.

The Northern Residential Part. A building registered in 2015 was further explored. It is rectangular in plan, 8,66 m by 6,25 m, oriented along the northwest-southeast axis. The construction method was identical with the one used to build the Early Byzantine Fortress and the Eastern Residential Part. During the 9th–10th centuries a new building was erected upon its remains. The construction was rougher due to materials of poor quality. Part of a second, badly preserved building developing to the south was also discovered south of the first one.

№ 23. РАННОВИЗАНТИЙСКА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ХОТАЛИЧ, КРАЙ ГРАД СЕВЛИЕВО

Надежда Ботева

През 2016 г. археологическите проучвания бяха съсредоточени източно от църква № 3 (по реда на откриването) – т. нар. Източна църква. Християнският храм и част от прилежащия към него

некропол са разкрити още в началото на 80-те години на XX в. от Симеон Симеонов. Въпреки това, липсват точни данни относно датировката, периодизацията и стратиграфията на този важен участък от външния град на Хоталич. В своите публикации Симеонов поставя църквата и некропола в широките хронологични рамки от X – XVII в. (Симеонов 2007, 49). Липсват и всякакви параметри за датировката на жилищния квартал около храма.

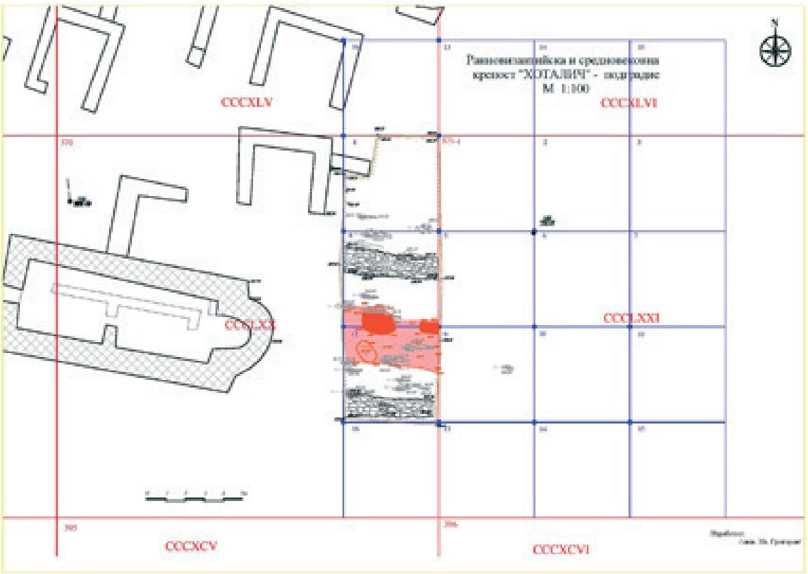

Обр. 1. Техническо заснимане на проучвания участък.

Fig. 1. Technical drawing of the explored area.

Първата стъпка за поточното датиране на християнския комплекс се направи през 2013 г., когато във вътрешността на храма проведохме повторни археологически разкопки. В резултат на тях беше установено, че църква № 3 лежи върху по-стари помещения. В боклучна яма, синхронна с тях, бяха открити две монети от средата на XIII в. По-късно теренът е подравнен и върху така изградената равна тераса е построен храмът (Ботева 2014, 533). Датировката на църквата и възникналия в последствие около нея некропол е от важно значение, за периодизацията и строителната история на обекта.

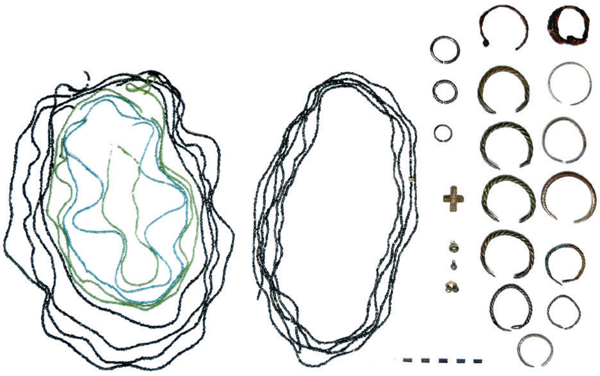

Обр. 2. Част от находките от некропола.

Fig. 2. Part of the grave goods.

Основната цел на проучванията през 2016 г. е датиране на некропола и къщите от квартала, както и извършването на стратиграфски наблюдения в този участък на външния град на Хоталич.

Разкопките започнаха в началото на август. Теренът бе силно обрасъл с дървета и бодливи храсти. Изчистването на растителността отне първите две седмици. Оказа се, че под нея лежи огромно депо от пръст от разкопките, извършени в края на 80-те години. Насипът е с различна дебелина поради големия наклон на терена. В най-дебелата си южна част той достига 4–4,50 м височина и ширина от 6,20–6,30 м. На север изтънява до 0,60–0,80 м. До края на август премахнахме голяма част от депото. Пълното му изчерпване ще бъде една от задачите за следващия сезон. Достигнахме до здрав терен с приблизителна площ от 600 кв. м, където бе положена квадратна мрежа, част от единната план-квадратна мрежа на крепостта (размери на квадрантите 20 х 20 м). Теренът на разкопките попада в най-източната част на квадрант CCCLXX и квадрати 4, 8, 12 с размери 5 х 5 м. Дълбочините, с които работим са измерени от сегашното ниво на терена, който е силно променен от проведените в края на миналия век земекопни дейности.

Макар и в рамките само на един месец и с ограничен брой работници, бяха постигнати значителни резултати. Разкрити бяха 20 християнски гроба. При всички са установени следи от ковчези, които най-вероятно са били с дървени сглобки. Регистрирано е и допълнително ограждане с различни по големина камъни. Интересно е оформянето на някои гробни ями, при които добре се вижда как при ограждането са използвани полуразрушените зидове на по-ранните жилищни помещения. Това се наблюдава при гроб № 6, който е долепен до южната страна на зид. До същия зид, само че

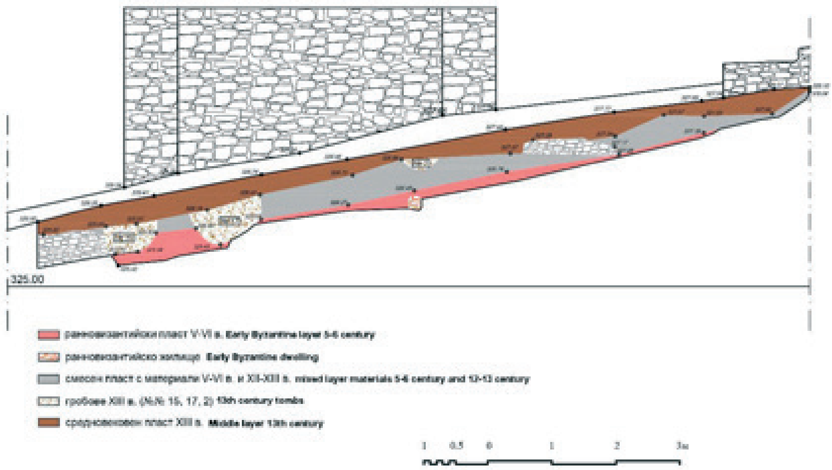

Обр. 3. Стратиграфски профил.

Fig. 3. Elevation drawing.

от северната му страна, са долепени гробове № 7 и № 9 (обр. 1). Почти всички гробове имат типичен за Второто българско царство погребален инвентар – масивни и усукани бронзови гривни, нанизи с различни по цвят стъклени мъниста, сферични копчета от облеклото и монети. Повечето от накитите имат експозиционна стойност (обр. 2). Някои накити позволяват да се направят и по-конкретни наблюдения по отношение на облеклото и неговата украса. Особено важни са монетите открити в гробовете. На този етап от проучванията, според открития инвентар, керамиката и нумизматичния материал, гробовете от некропола могат да се датират към средата на XIII в.

Регистрираните при проучванията на гробовете от некропола зидове от по-ранни помещения са градени от ломени камъни, споени с жълт глинест разтвор. Най-вероятно те са били част от жилищен квартал, който е предхождал строежа на църквата. Не трябва да забравяме, че още през 2013 г. установихме, че зидовете на църквата също пресичат едно от тези жилища.

При проучванията на терена в обсега на некропола навсякъде бяха установени материали от ранновизантийския период. С него се свързва и една открита и проучена от нас сграда с лека дървена конструкция. Размерите ѝ са приблизително 5 х 3 м. Северната ѝ стена е била от дебели дървени греди /талпи/, обмазани с глинена замазка. Теренът е подравнен, като денивелацията е преодоляна с подграждане от по-ниската южна страна. В помещението беше локализирано огнище с керамичен материал и монети от края на V в.

Направен е стратиграфски профил С – Ю на целия сектор, на който са обозначени напластяванията от времето на квартала, строителството на църквата, нивото на гробовете с коти, като найниско е ясно разграничен ранновизантийският пласт (обр. 3).

Литература

Ботева 2014: Н. Ботева. Археологически проучвания на обект „Ранновизантийска и средновековна крепост Хоталич“, край Севлиево. – Археологически открития и разкопки през 2013, София, 2014, 533-535.

Симеонов 2007: С. Симеонов. Хоталич средновековен град–крепост край Севлиево. Севлиево, 2007.

EARLY BYZANTINE AND MEDIEVAL FORTRESS HOTALICH NEAR THE TOWN OF SEVLIEVO

Nadezhda Boteva

During the 2016 campaign twenty graves were explored, most containing grave goods. The necropolis was dated to the mid-13th century.

A north-south elevation drawing of the entire site was made, marking the strata of the residential district, the construction of the church, the graves with elevations, and the lowest, clearly defined Early Byzantine layer.

№ 24. СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „РЯХОВЕЦ“, ГР. ГОРНА ОРЯХОВИЦА

Илиян Петракиев, Мая Иванова

Редовното археологическо проучване се проведе в периода 08.06–22.07.2016 г. на площ от около 300 м^2 в два сектора: западна порта с участъци от западната и северната крепостни стени и сондаж в кв. LIV (обр. 1).

Западната порта, западната крепостна стена и част от северната (обр. 2) са проучени частично през (1985–1991 г.). През настоящия сезон се установи, че проходът на портата е с дължина 8,20 м и ширина 2,15 м (обр. 3). Фундирана е върху скалната повърхност и е затваряна от двукрила врата, като е запазен само южният осов камък. Южната страница стъпва върху края на скалния венец и е запазена само от един ред камъни във височина, а на места само като отпечатък. Северната страница е запазена на височина от около 1 м. В западния край към нея е добавено на фуга стеснение на прохода с размери 2,15 х 1,10 м. От него в СИ посока се проследява външното лице на западната крепостна стена, което след 9,70 м прави чупка с ъгъл около 160˚ в СЗ посока. След около 2,40 м стената прави отново лека чупка в посока С, с дължина 6,30 м. В тази точка е оформена външна кула с формата на неправилен трапец, която се издава с около 3,30 м пред стената. Дължината на западната стена на кулата е 5,80 м, а на късата северна – 3,60 м. Външното лице е разкрито на още около 2 м в северна посока, след което на около 1 м би следвало да е външният СЗ ъгъл на крепостта, но рязката денивелация на терена и срутването на крепостните стени в тази посока, не позволяват проучването на този етап. Разкрити са вътрешното лице на западната стена и вътрешният СЗ ъгъл. При него се установи, че видимото на терена скосяване на правия ъгъл е извършено на по-късен етап, чрез блокаж от едри камъни без хоросанова спойка и големи каменни блокове споени с бял хоросан в лицевата част, която е с дължина от близо 2 м. Така извършеното преустройство не е фундирано за скалата, подобно на крепостните стени. В СЗ ъгъл се разкриха и следи от три напречни сантрачни греди. Вътрешното лице на западната стена се проследява на около 11,70 м южно от това преустройство, където конструктивно под прав ъгъл към нея е изграден подпорен зид в източна посока. Южно от този подпорен зид не се разкрива

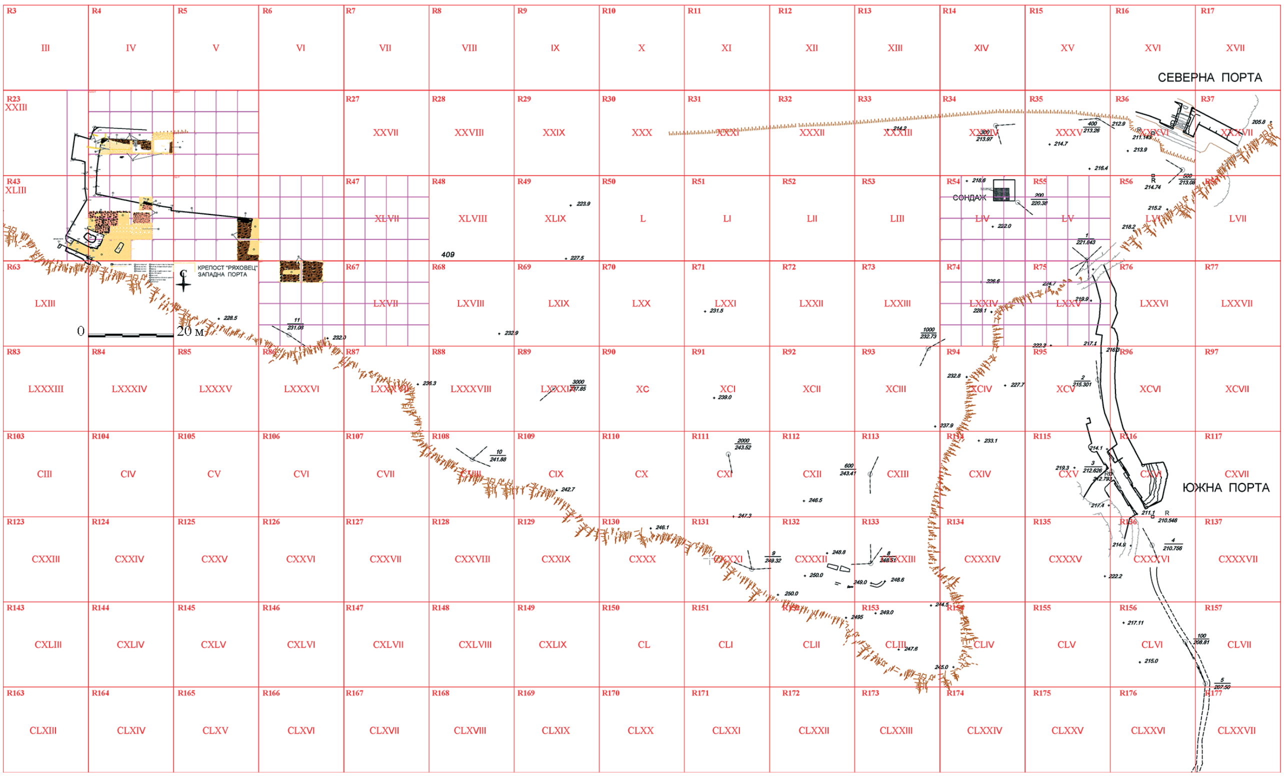

Обр. 1. Общ план на крепостта.

Fig. 1. General layout of the fortress.

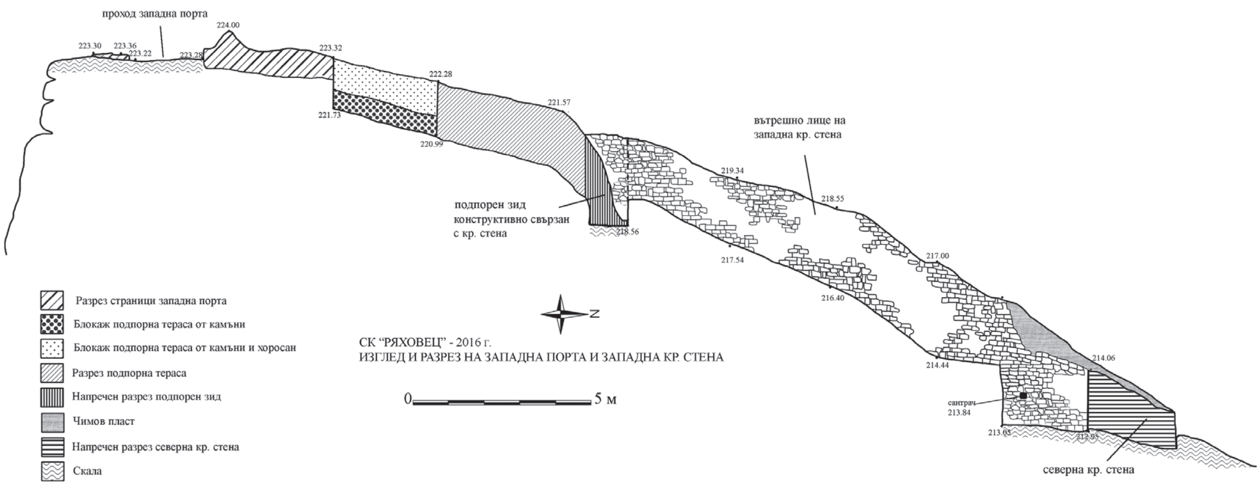

Обр. 2. Изглед и разрез – западна порта и западна крепостна стена.

Fig. 2. View and section – western gate and the western fortification wall.

Обр. 3. Западната порта – поглед от изток.

Fig. 3. Western gate – view from the east.

вътрешното лице на западната стена, като цялото пространство между северната страница на портата, западната крепостна стена и подпорния зид представлява блокаж от едри камъни и вероятно е основа за кула. Пълнежът на така образувалата се тераса е от два пласта. Най-отдолу върху скалната повърхност са нахвърляни безразборно големи неоформени скални късове и каменни блокове без спойка, а отгоре по-дребни камъни с хоросан в участъка близо до западната крепостна стена и черна пръст на другите места.

Подпорният зид, който се развива в източна посока е изграден на хоросанова спойка в първите 2 м, а след това на калова, като лицето се губи, вероятно поради разрушаване и свличане. На около 11 м в източна посока от началото на подпорния зид, следват втори с дължина около 6,70 м, след което започва трети, с дължина от около 19,20 м и вдаден с около 0,60 м навътре към терасата в южна посока. Подпорните зидове са изградени с бял хоросан по цялата си дължина и височина от близо 1 м и по около 0,50 м в крайните ъгли. Напречните зидове са лошо оформени, като следват височината на терена. Само северните лица са добре оформени и вероятно маркират трасето на улица, която минава непосредствено северно от тях. Във височина подпорните зидове са издигнати стъпаловидно, като поддържат тераса, върху която е изградена улица, водеща от западната порта към вътрешността, която се разкрива под горния чимов пласт. Проучена е част от настилката. От портата трасето е под ъгъл от 90° в северна посока и за настилка е използвана скалата, която има значителна денивелация в северна посока. След около 6 м улицата прави отново завой от 90° в източна посока, като за настилка се използвани големи плочести камъни с трамбована пръст между тях. Улицата тук е проследена в участък от 10 м, както и в нейния край на около 30 м в източна посока, където тя преминава на по-горна тераса, където е оформен малък площад, разкрит на площ от около 50 м^2. Изграждането на уличната настилка се датира от открита при почистването монета най-общо преди 1230 г., докато множеството монети открити на вероятното площадче го датират в границите (1204–1257 г.).

Значително по-дебел е културният пласт при северната крепостна стена, където са разкрити около 11,50 м от вътрешното ѝ лице. Установи се, че скалата върху която е фундирана стената е засипана от дебел пласт трошляк с ранновизантийски керемиди, който играе роля и на обратен насип за основите. Върху него има подравнителен пласт от дребна трамбована фракция, в който се открива битова керамика от различни епохи. Разкриха се деструкции от средновековна сграда, която и изградена преди 1230 г. и е разрушена преди 1250 г., от когато най-рано датира следващият последен пласт, който затиска тези деструкции.

В Квадрант LIV се разшири в източна и северна посока започнатият през 2015 г. сондаж. В ЮИ част се достигна до тераса от трамбовани камъни с укрепваща и нивелираща функция. Откритите в тази структура материали я отнасят към РЖЕ. В северна посока се проучи средновековна яма, чиято дълбочина достига до скалата и нарушава СИ част на разкритото предходната година огнище. Северно от огнището се достигна до червено-кафяв пласт, който маркира ниво свързано със споменатото огнище.

Сред откритите находки преобладават монетите – 206 бр., от които 32 римски обхващащи периода (118–498 г.) и 174 средновековни основно от периода (1204–1257 г.). Нумизматичният материал потвърждава стратиграфските наблюдения за два строителни периода от XIII в. Липсата на монетни емисии след 1244 г. вероятно е свързано с татарските опустошения, но от друга страна прецизното нарязване на монетите е във фаза (1250–1257 г.). Сред останалите находки са фибули от КЖЕ и от IV в., както и коланни апликации и железен нож, които се датират в X в.

THE RYAHOVETS MEDIEVAL FORTRESS, THE TOWN OF GORNA ORYAHOVITSA

Iliyan Petrakiev, Maya Ivanova

The regular archaeological excavations took place from June 8th to July 22nd, 2016. A total area of some 300 m2 was explored with focus on two sections (fig. 1): the western gate (fig.3) with parts from the western and northern fortification walls (fig. 2), and a ditch in trench No. LIV. A total of 206 coins were found – 32 Roman coins (4th – 5th century) and 174 medieval coins, mainly dated 1204–1257. The numismatic material confirmed the stratigraphic observations that there were two 13th century construction periods. No coins issued after 1244 were found. On one hand this might be related to the Tatar invasion. On the other hand precise coin minting was in progress at that time (1250–1257). The rest of the finds were mainly Late Iron Age fibulae (4th century BC), and belt appliques and an iron knife dated to the 10th century.

№ 25. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ В КВ. ХОРИЗОНТ, ГР. БАЛЧИК

Румяна Колева, Чавдар Кирилов, Радостина Енчева

Разкопките през тази година се проведоха под ръководството на гл. ас. д-р Румяна Колева, гл. ас. д-р Чавдар Кирилов и Радостина Енчева от 21 юли до 19 август. В тях взеха участие 11 студенти от III курс на специалност „Археология“ на СУ „Св. Климент Охридски“ и четирима работници, жители на гр. Балчик. Проучванията бяха съфинансирани от СУ „Св. Климент Охридски“ и Министерство на културата.

Основната задача на тазгодишното проучване бе разкопаването на непроучван участък в очертанията на крепостта – проследяване на стратиграфските напластявания и изясняване на тяхната хронология. Избраният за проучване участък е разположен между проучвани в предишни кампании сектори. Разполага се в западната част на крепостта, южно от западната порта, между голям някогашен изкоп на М. Димитров, източно от западната порта и участъка, проучван от т. нар. „комплексна експедиция“ в първата половина 80-те години на XX в. По план-квадратната мрежа проучвани бяха квадрати G22, G23, H22, H23. Общата площ на проучвания участък е 100 м^2.

Културният пласт бе изчерпван навсякъде, където това бе възможно, до материкова основа (скала) или до установени подови нива, които бяха сондажно перфорирани на няколко места с цел

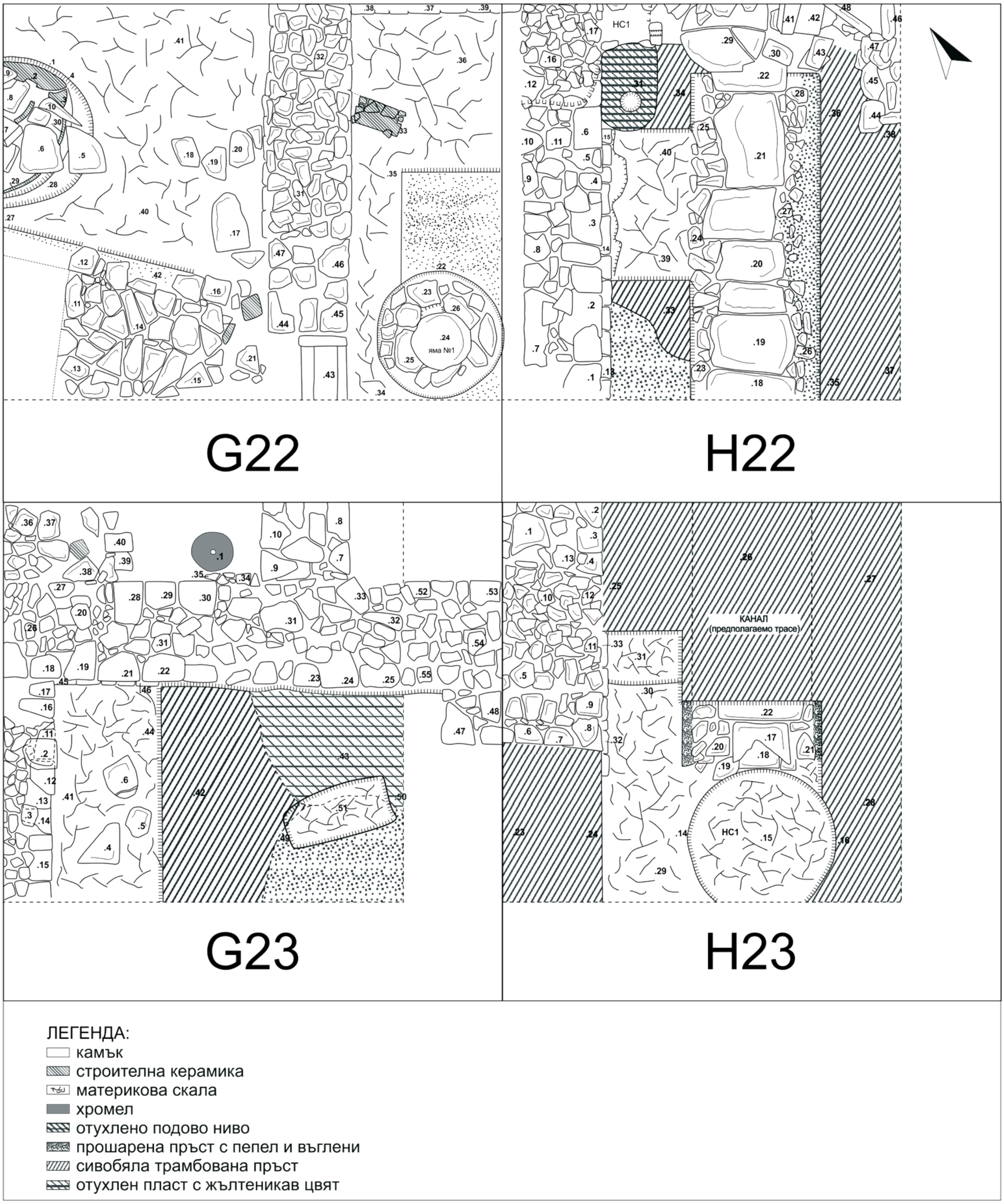

Обр. 1. Общ план на разкритите структури. Камък; строителна керамика; материкова скала; хромел; отухлено подово ниво; прошарена пръст с пепел и въглени; сивобяла трамбована пръст; отухлен пласт с жълтеникав цвят.

Fig. 1. General plan of the revealed structures. Stone; construction ceramics; bedrock; millstone; burnt floor level; gray soil with ash and charcoals; off-white rammed earth; burnt layer of yellowish color.

установяване на евентуални по-ранни следи от човешко присъствие, както и с цел уточняване на характеристиките на субструкцията на принадлежащите им зидове.

Проучванията през годината показаха следното:

Следите от обитаване на това място принадлежат на две различни епохи – късната античност

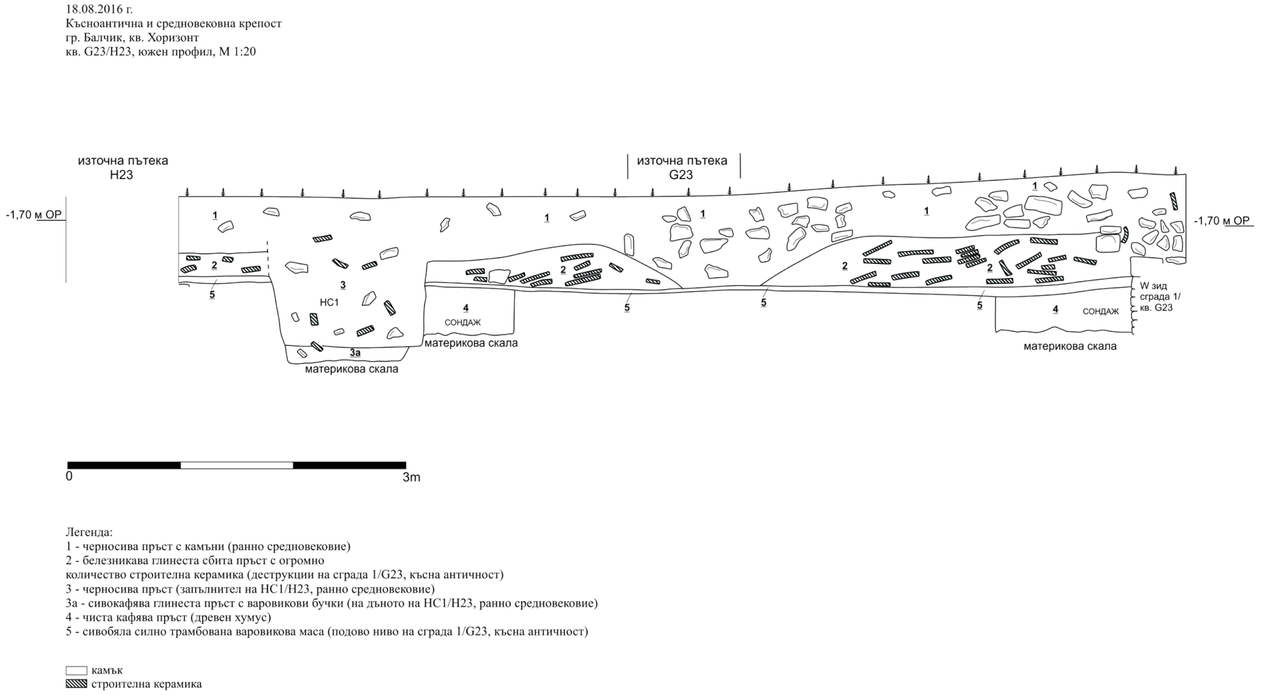

Обр. 2. Южен профил на кв. G23 и H23. 1. черно-сива пръст с камъни (ранно средновековие); 2. белезникава глинеста сбита пръст с огромно количество строителна керамика (деструкции на сграда 1/G23, късна античност); 3. черно-сива пръст (запълнител на НС1/H23, ранно средновековие); 3а сиво-кафява глинеста пръст с варовикови бучки (на дъното на НС1/ H23, ранно средновековие; 4. чиста кафява пръст (древен хумус); 5. сиво-бяла силно трамбована варовикова маса (подово ниво на сграда 1/ G23, късна античност); камък; строителна керамика.

Fig. 2. Southern elevation drawing of trenches G23 and H23. 1. Black-gray soil with stones (Early Middle Age); 2. whitish compact clay soil with a huge amount of construction ceramics (destructions of building 1/G23, Late Antiquity); 3. Black-gray soil (filler of dugout structure 1, Early Middle Age); 3a. Gray-brown clay soil with limestone lumps (bottom of HC1 / H23, Early Middle Ages); 4. Clear brown soil (ancient humus); 5. off-white limestone strongly rammed mass (floor level of the building 1 / G23, Late Antiquity); stone; construction ceramics.

и ранното средновековие, като за долна хронологическа граница може да се приеме условно времето V – VI в., а горната съвпада приблизително с границата между X и XI в.

Към късната античност се отнасят два разновременни градежа (постройки) с дълбоко фундирани каменни зидове. Ширината на зида на по-късната сграда (ориентация изток – запад; разположена в кв. G23 и H23) е 1 м (суперструкция; субструкцията е с ширина 1,20 м), а по-ранният градеж (ориентация север-юг; в кв. H22 и H23) е с ширина 0,80 м (суперструкция; субструкцията е с ширина 1 м). Фундаментът и на двете сгради е положен в траншеи, прорязващи в дълбочина материковата скала, така щото никъде не бе достигнато долното ниво на субструкцията.

В рамките на по-късната сграда и източно от по-ранния градеж се установи на обширна площ подово ниво от изключително добре трамбована сиво-бяла варовикова маса с дебелина до 5 см, която като цяло е и много добре нивелирана.

Върху въпросното ниво почти навсякъде се установи тънък слой сиво-черна пепел, над който следваше пласт деструкции с дебелина на места до 60 см, съставен от бежово-кафява глинеста пръст и огромно количество фрагментирана строителна керамика. Никъде под пласта деструкции върху подовото ниво не се откри жилищен инвентар *in situ*, макар тук-там да се откриваха по-едри части от съдове.

Източно от по-ранния зид и успоредно на него в рамките на кв. H22 и H23 се установи наличието на канал под гореспоменатото трамбовано подово ниво, който е с посока север – юг и е покрит с каменни плочи, стъпващи върху еднолицеви зидове. Каналът бе проследен на дължина от около 8,5 м от северния профил на кв. H22 до югоизточната четвърт на кв. H23, където е нарушен от средновековна яма.

Освен керамика, в късноантичните културни отложения и градежи се откриха основно гвоздеи, тежести за рибарски мрежи, прешлени за вретено и др., като на този етап липсват находки, които да позволят по-прецизно датиране на комплексите.

На късноантичната епоха принадлежи и вкопана дълбоко в скалата хранилищна яма, покрита с кръгъл плочест камък, разположена в югоизточния ъгъл на кв. G22.

Навсякъде в горните нива на проучваната площ (до дълбочина от 50–60 см под заварения терен) се откриват значително количество средновековни материали, свързани с мощни каменни деструкции, заемащи буквално цялата територия на проучвания участък. Именно в подобен пласт с деструкции и средновековна керамика в кв. G22 се откриха две златни монети на император Никифор II Фока.

В източната периферия на същия квадрат, в който културният пласт достига най-голяма дълбочина, се откри двулицев зид с ширина 0,80 м, който е с посока север – юг и в южния си край заляга върху по-късния от двата късноантични зида, с посока изток – запад. За разлика от гореописаните късноантични зидове, той не е фундиран в или върху скалата, а най-долният му ред камъни ляга направо върху древния хумус от чиста кафява пръст. В западна посока се откри настилка от добре подредени плочести камъни, която е свързана с въпросния зид и задава подовото ниво на сградата, на която принадлежи той. В западната периферия на квадрата се откри питос, горната част на който съвпада с каменната настилка. На този етап на проучването не е напълно изяснено, дали е бил използван или само попада под подовото ниво, а е бил свързан с по-ранна късноантична сграда. Материалът до въпросното подово ниво е без изключение от средновековната епоха, така че няма никакви основания да се съмняваме в средновековната дата на въпросната постройка. Има някои индикации, които позволяват да се допусне, че тя и нейният запълнител са по-ранни от споменатите мощни каменни деструкции в горните нива, и ако това се окаже вярно, това би означавало, че и в рамките на средновековната епоха можем да говорим за поне две фази на обитаване.

На средновековието принадлежи и плитко вкопаване в югоизточния край на кв. G23, което не пробива късноантичното подово ниво, както и вече споменатата яма в югоизточния край на кв. H23, която не само е перфорирала късноантичната трамбована настилка, а е прерязала и споменатия канал.

LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS, “HORISONT” CITY QUARTER AT THE TOWN OF BALCHIK

Rumyana Koleva, Chavdar Kirilov, Radostina Encheva

The area excavated in 2016 is situated inside the fortress in trenches G22, G23, H22, H23. Two late antique walls were revealed – the earlier north-south wall was situated in trenches H22 and H23, and the later east-west wall was in trenches G23, H23. A rammed grayish white limestone floor level belonged to the later wall. Beneath the floor and parallel to the north-south wall was a sewer build of one-sided walls and covered with slabs. Also to the Late Antiquity belonged a storage facility deeply dugout into the rock and covered with a round slaty stone.

The upper excavated levels contained substantial amounts of stone destructions and medieval materials datable to the 10th–11th century. A north-south wall without foundations with floor of stone slabs to the west was revealed at the eastern side of trench G22. Also to the Middle Ages belonged a shallow dugout in the southeast corner of G23 and a pit in the southeast corner of H23, which has destroyed the late antique rammed pavement and the sewer beneath this pavement.

№ 26. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ КАЛИАКРА, ВЪТРЕШЕН ГРАД

Елена Василева, Яна Димитрова, Филип Петрунов

Проучванията и през този сезон продължиха в секторите, които се проучват от 2014 г.

Сектор „Жилищни сгради“ (сектор 77, кв. К/2, 3)

По-цялостното проучване показа, че т. нар. помещение № 5 е отделна сграда, разделена на три помещения (обр. 1). Общата ѝ достигната дължина е 10,25 м, като в най-северната част все още не са разкрити СИ и СЗ ъгли. Наименованието на тази структура е променено на сграда № 5 със съответ-

ната номерация на помещенията, а именно: помещение 1, 2, 3. Ширината на цялата сграда е 2,90–3,00 м, като това са вътрешните размери.

Помещение № 1 (най-южното) е изцяло проучено. Достигнато е нивото на материка на дълб. 49,18, без да бъдат регистрирани по-ранни (антични) напластявания.

Помещение № 2. След разчистването на три пласта каменен разсип е достигнато подовото ниво на помещението, което съответства на подовото ниво в помещение № 1. Тук бяха регистрирани и проучени отоплително съоръжение със запазени размери: 0,70 х 0,70 м и боклучна яма (№ 1). Ямата не е вкопано съоръжение, а е пространство оградено с малки, необработени камъни. Запълнителят е от пръст, дребни камъни, мидени черупки, отделни фрагменти средновековна керамика и железни предмети с неясно предназначение. Базирайки се на изводите от проучването на помещение № 1, където не бе регистриран античен пласт, може с голяма сигурност да се предположи, че и в помещение № 2 няма да бъде регистриран такъв, което означава, че дори да бъдат демонтирани подовите плочи, материка ще бъде достигнат след около 0,40 м.

Помещение № 3. Източната стена на сградата тук е запазена само в един ред камъни, по-ниско отколкото в другите две помещения. Тази част от сградата бе разкрита под стара рампа от камъни, вероятно от разкопките на Г. Джингов. Помещение № 3 е отделено от помещение № 2 от преградна стена, която в източната си част е прекъсната. Ситуацията не е много ясна и може само да се предполага, че това е вход между двете помещения. Размерите на предполагаемия вход са: 0,49 х 0,58 м. Непосредствено до стената, която разделя двете помещения са подредени каменни плочи, които оформят вероятно подово ниво, но то е много по-високо от подовите нива на другите две помещения. Ситуацията в помещение № 3 ще бъде доизяснена през следващия археологически сезон.

Подемният материал в цялата сграда е еднообразен и се състои от многобройни керамични фрагменти, животински кости и отделни предмети от бита (прешлени за вретено, пластини, гвоздеи

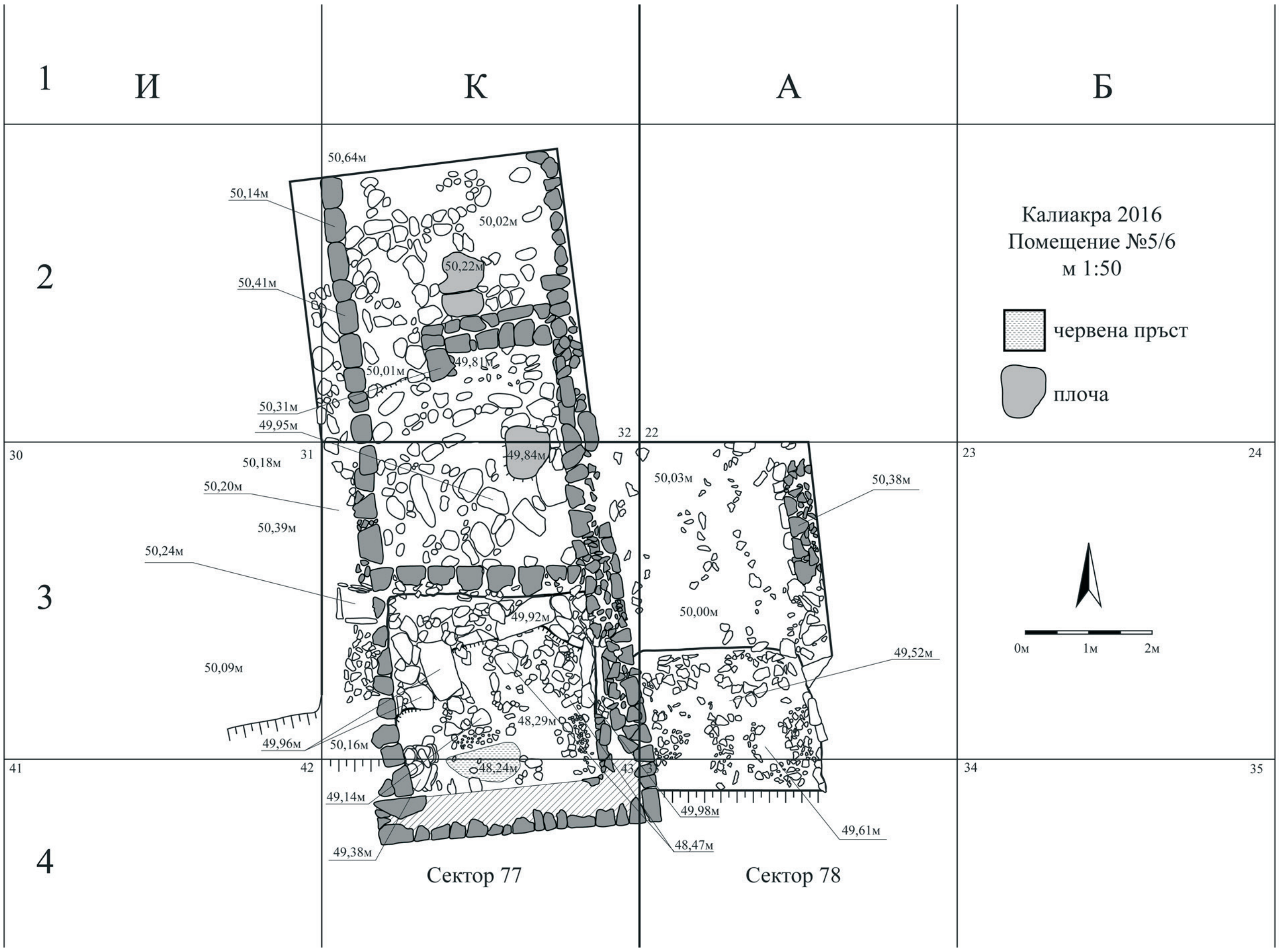

Обр. 1. План на сграда № 5.

Fig. 1. Plan of the building No. 5.

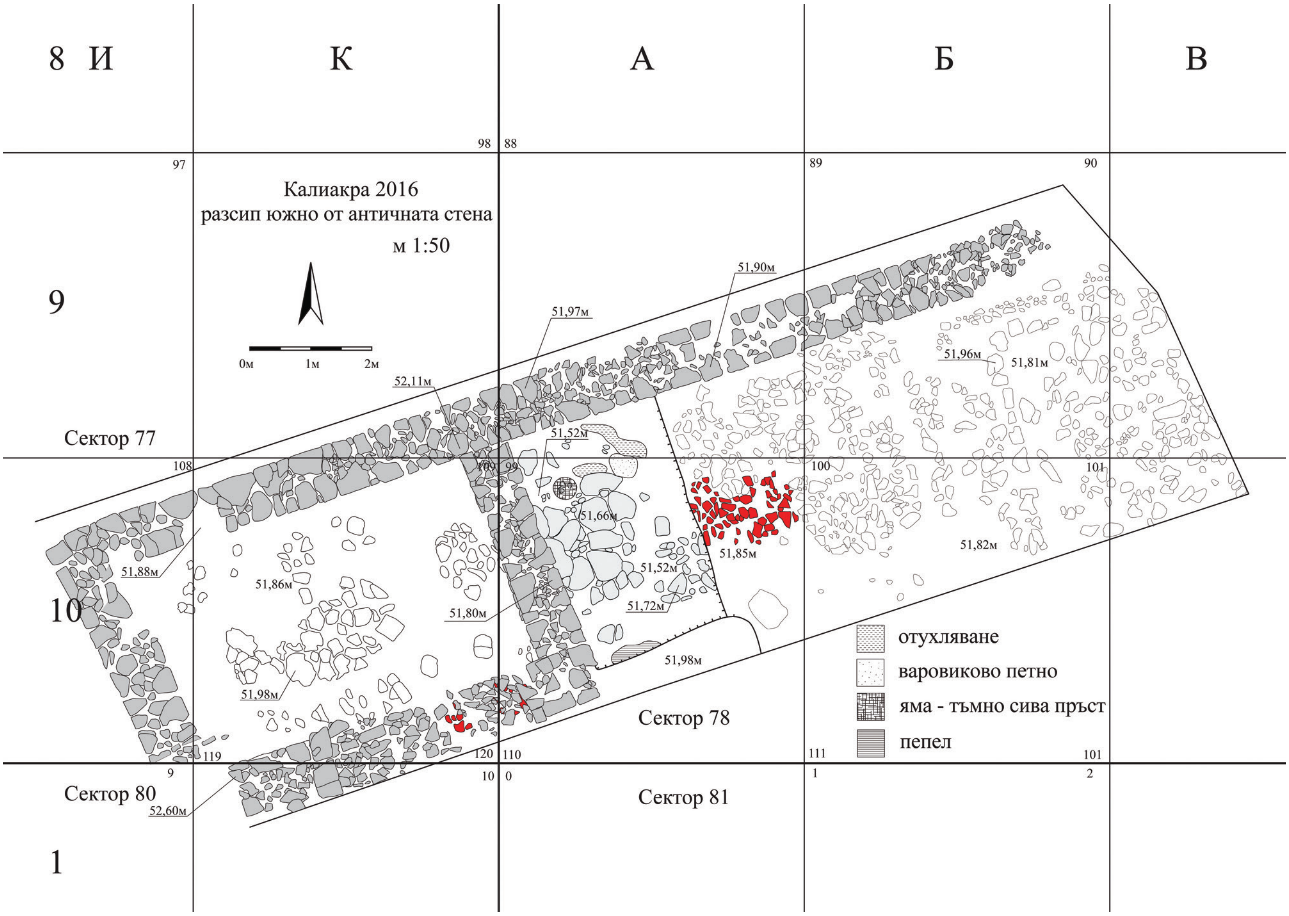

Обр. 2. План на антична сграда.

Fig. 2. Plan of ancient building

и др.). На базата на този материал, датировката на сградата следва да се отнесе към края на XIV – началото на XV в.

Сектор „Антична сграда“ (сектор 77, кв. И-К/9, 10; сектор 78, кв. А-Б/9, 10)

Разкритата през 2015 г. северна стена на сградата е с общо запазена дължина 18 м. Помещението е с размери: 7 м (запад – изток), 5,25 м (север – юг). В него бяха регистрирани и проучени яма, маркирана на повърхността с малки, необработени камъни, без археологически датиращ материал и частично запазена подова настилка от средно големи, обработени каменни плочи. Подемният археологически материал се състои почти изцяло от амфорна тара, като това дава основание помещението и стената да се датират в V – VI в.

В направеното уширение южно от стената, което е с размери: 11,00 х 5,00 м бе разчистен огромен каменен разсип, за който със сигурност може да се твърди, че е от по-късни постройки. Непосредствено до западната стена на помещението, при слизане в дълбочина, под разсипа бе разкрито частично запазено подово покритие, идентично на това в помещението. Материалът отново е почти изцяло амфорна тара. През следващия сезон ще бъде изяснено дали принадлежи на друго помещение (обр. 2).

Сектор „Некропол“ (сектор 83-87, кв. А/1, 10)

През този сезон от некропола бяха проучени нови 16 гробни съоръжения. Те са идентични на тези от предходните два сезона. Ориентацията е запад – изток, погребаните са положени по гръб с различни позиции на горните крайници. В няколко от гробните съоръжения бяха регистрирани останки от дърво (в голямо количество), което доказва наличието на ковчези или оградни греди на ямите. Инвентарът от гробовете се състои от: обеци, копчета, тока за колан, гвоздеи.

След проучването и демонтирането на гробните съоръжения, бяха регистрирани фрагменти от стени на поне две сгради, които вероятно принадлежат на по-ранна епоха (V – VI в.), като гробовете са ги разрушили и лягат върху тях (обр. 3).

Обр. 3. План на некропола.

Fig. 3. Plan of the necropolis.

EXCAVATIONS OF THE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS KALIAKRA, INNER TOWN

Elena Vasileva, Yana Dimitrova, Filip Petrunov

Three areas were excavated during the 2016 campaign.

“Dwellings”. The premises were part of one building with chain rooms. Premise No. 1 was fully excavated. Premises Nos. 2 and 3 had the same characteristics as No. 1. They were dated back to the late 14th – early 15th century.

“Late antique building”. The northern wall of the building revealed in 2015 had a total preserved length of 18 m. The dimensions of the premise were 7 m (east-west), 5.25 m (north-south). A pit containing no dating archaeological material and a partially preserved flooring were documented. The archaeological material consisted mostly of amphorae, thus dating the roon in the 5th – 6th century.

“Necropolis”. 16 new graves were uncovered. They were identical to those found during the previous two seasons: west-east orientation; the dead were laid on the back with different positions of the upper limbs. Remains of wood were recorded in several graves. Earrings, buttons, belt buckle, and nails represented the grave goods.

№ 27. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА НОС ЧИРАКМАН, ОБЩИНА КАВАРНА

Елена Василева, Велислав Бонев, Калин Маджаров, †Йордан Гатев

Античното Бизоне (нос Чиракман) е било споменато от редица антични автори (Скимнос, Анонимус, Страбон, Плиний, Помпоний Мела), което позволява да бъде определено, с голяма доза сигурност, точното му местонахождение. На това място е съществувало селище на тракийско племе, което е улеснило гръцките колонисти от Месемврия през VII в. пр. Хр., когато те са разширявали диаспората си. Селището от елинистическата епоха е напуснато след силно земетресение през I в. пр. Хр., което е довело до свличане в морето на голяма част от източния край на носа. През II в., то се премества в подножието, където днес е разположено пристанището на гр. Каварна. Варварските нашествия от края на IV–V в. карат населението да се върне отново на платото. Падането на Бизоне следва да се отнесе към V–VI в. и да се свърже с големите аваро-славянски нашествия от 586/87 г. В началото на византийското владичество, то е било разрушено при нашествията на печенеги и узи в средата на XI в. Към края на XII – началото на XIII в. е заемало цялото плато. През втората половина на XIII в., при татарските нашествия, то отново е опожарено. Животът там обаче отново не прекъсва чак до края на XIV в., когато е завладяно от турците и за пореден път опожарено.

Площта на крепостта на нос Чиракман е приблизително 40 ха с включена акватория. По време на дългогодишните разкопки частично са проучени сгради и гробни съоръжения от елинистическата, римската, ранновизантийската и средновековната епохи. На южния склон на носа е частично проучена сграда от елинистическата епоха с изключително богат и многоброен археологически материал.

Видимата и до днес укрепителна система е от ранновизантийската епоха, датирана в края на IV в. сл. Хр. Крепостната стена обхваща цялата страна на носа откъм сушата. По пътя към крепостната порта от север е открит запазен участък от втора крепостна стена. На носа е проучена трикорабна базилика с нартекс и екзонартекс, която според открит гръцки надпис е била посветена на „Св. св.

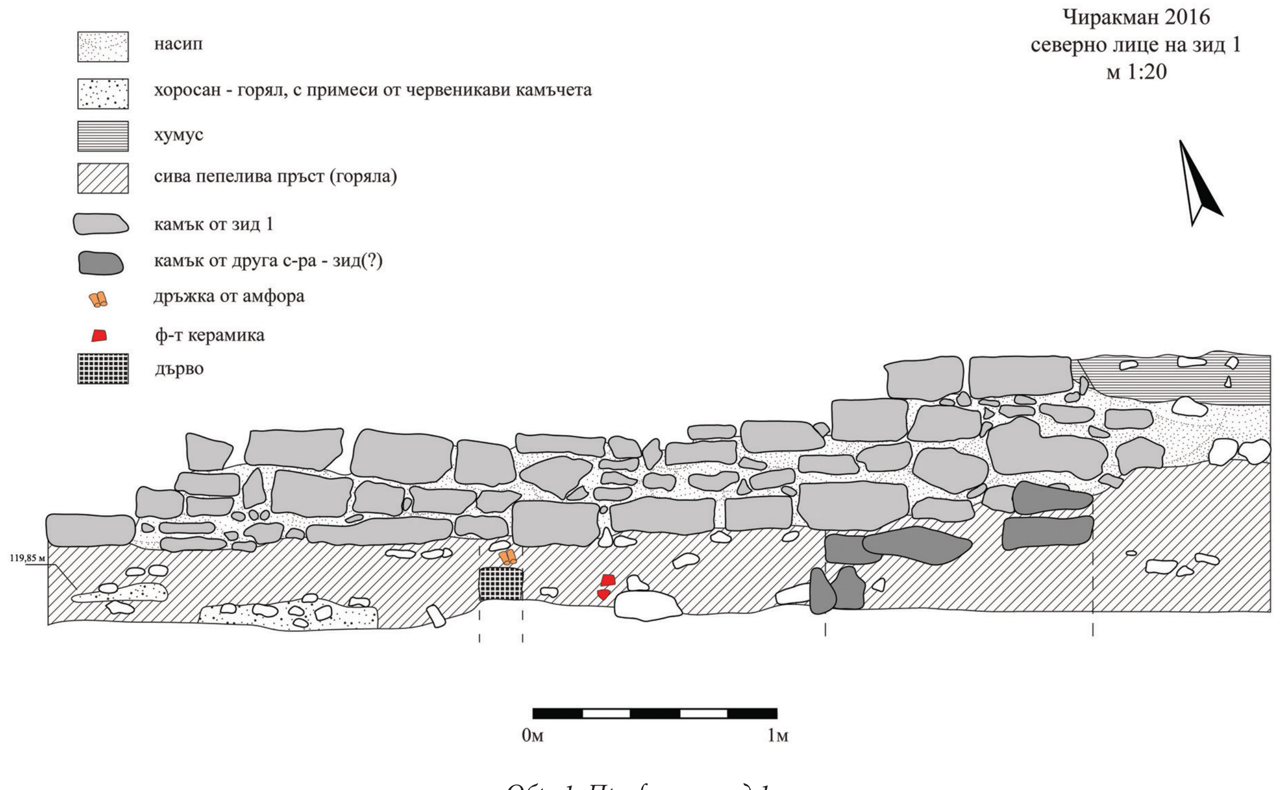

Обр. 1. Профил на зид 1.

Fig. 1. Cross-section of wall No.1.

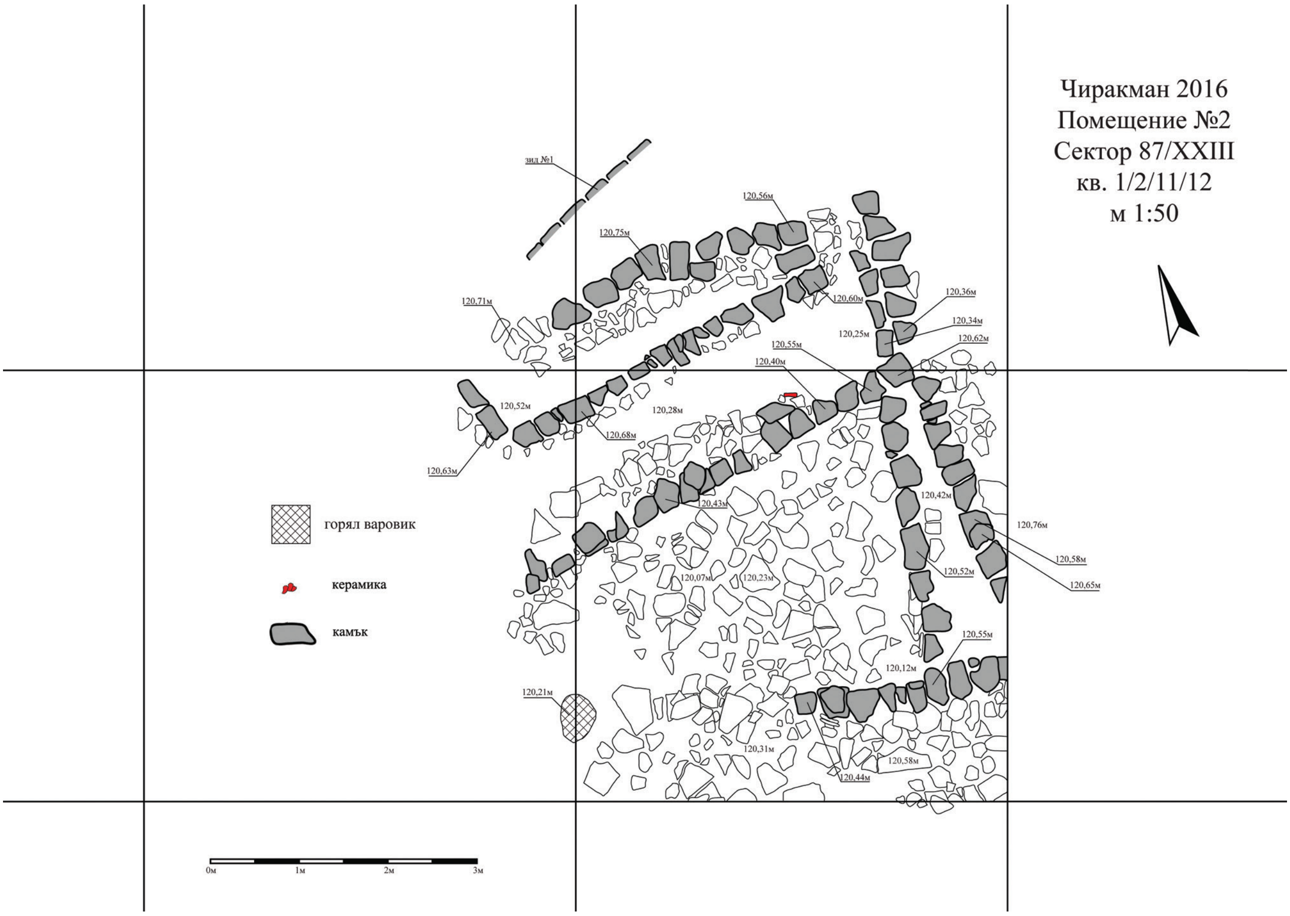

Обр. 2. План на помещение № 2.

Fig. 2. Plan of premise No. 2.

Козма и Дамян“. Около храма частично е проучен и некропол, в който са разкрити и няколко гроба от елинистическата епоха. Върху некропола, през XIV – XV в., е съществувало средновековно селище. През XIII – XIV в. обитаването на крепостта е възобновено, като крепостната стена следва трасето на ранновизантийската, но площта ѝ е значително намалена. На носа са локализирани и частично проучени три некропола, като от тях най-големият се датира в периода XV – XVII в. и от него изцяло са проучени над 900 гроба с богат гробен инвентар.

С оглед липсата на документация от изминалите години, през 2016 г. екипът си постави следните цели: да възстанови или изработи нова план-квадратната мрежа, да изясни стратиграфията на обекта, геодизически да бъдат заснети всички съществуващи и видими на терена структури. Работата беше съсредоточена в следните сектори:

Сектор 87/XXIII, кв. 1, 2

Тук попада част от крепостната стена, проучена в предходни сезони. Видимата и запазена част е с размери: дълж. 3,80 м, шир. 1,20 м, надм. вис. 119,39 м. В изкоп, „прокопан“ от предходните проучватели, за да бъде разкрито лицето на крепостната стена, бе ясно видима друга стена, изградена от добре обработени камъни.

С цел да бъде графично документиран разкритият, в началото на теренната работа, зид (зид 1), отстоящ на 1,60 м южно от крепостната стена, както и културните напластявания, върху които той лежи, участъкът бе почистен от растителността и свляклата се земна маса. Оформеният профил бе графично и фотодокументиран. Зид 1 е изграден от добре оформени камъни със средна големина (0,20 х 0,30 м) споени с кал. Посоката му е приблизително югозапад – североизток. При работата бе установено, че при прокопаването на изкопа южно от крепостната стена е унищожено помещението, част от което е бил и зид 1. Той лежи върху пласт от пепел, под който се достига до ниво от силно обгорял хоросан (обр. 1). Материалите, открити при оформянето на профила са смесени – фрагменти от съдове от елинистическата, късноантичната и средновековната епохи.

Обр. 3. План на помещение № 1.

Fig. 3. Plan of premise No. 1.

Сектор 87/XXIII, кв. 1, 2, 11, 12

Намира се южно от зид 1. Преди започване на работата там, повърхността му бе издигната, а след зачистването на терена стана ясно, че това е насип от разкопките на крепостната стена. Непосредствено под тревния чим, на няколко места бяха регистрирани купчини с керамика. В този квадрат беше частично проучено помещение № 2 (обр. 2). Неговата северна стена отстои на 3,15 м от зид 1. То има форма на трапец, като западната му стена е разрушена. Разкритите дължини на стените са: юг – 3,94 м, север – 5,00 м, изток – 3,93 м. Градежът е еднолицев от малки и средно големи ломени камъни на калова спойка. На места зидът е запазен до три реда във височина. Откритите в помещението материали – керамични фрагменти и железни предмети, дават предварителна дата на строеж и обитаване-края на XIV – началото на XV в.

Сектор 87/XXIII, кв. 84/85/95

Тук също бе частично проучено помещение № 1 (обр. 3). Намира се в южната част на платото и е ситуирано върху съвременния път. То има форма близка до квадрат. Стените са изградени от малки и средно големи, ломени камъни на калова спойка. Вероятно помещението е част от сграда с верижни помещения, тъй като неговата южна стена е преградна към друго помещение. Северната стена на помещението е с дълж. 8,50 м. Тя е двулицева и е обща поне за още две помещения, фрагменти от чийто стени бяха регистрирани на терен. Общата дължина на източната стена е 6,70 м, на западната – 4,20 м, като тя е прекъсната и в края ѝ е изградена яма за съхранение от вертикално поставени каменни плочи. Дебелината на стените варира от 0,40 до 0,60 м. Във вътрешността на помещението бе регистриран силно горял пласт. На това ниво, *in situ* бяха открити няколко керамични съда, паднали при опожаряването. Намерените по време на проучването керамичен материал, бронзови и железни предмети, дават дата на обитаване – краят на XIV – началото на XV в.

При проучването бяха открити: предмети за бита (прешлени за вретено, тежести, ножове, различни инструменти); върхове за стрели, накити, монети – от елинистическата епоха до османския период.

ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF CHIRAKMAN CAPE, MUNICIPALITY OF KAVARNA

Elena Vasileva, Velislav Bonev, Kalin Madzharov, †Jordan Gatev

The main goals during the 2016 campaign were: to fix the old or set a new square grid, to clarify the stratigraphy of the site; to explore and make a geodesic survey of all existing and visible structures.

Sector 87/XXIII, trench 1/2/11/12

The excavated structures were as follows: Wall № 1, constructed of well shaped stones of average size 0,20 x 0,30 m soldered with mud and approximate direction southwest-northeast; and the trapezoidal in plan Premise No. 2 whose western wall was demolished. The walls had the respective lenghts: south 3.94 m, north – 5 m, east – 3.93 m. The date of construction and occupancy – late 14th – early 15th century.

Sector 87/XXIII, trench 84/85/95

The almost square in plan Premise (No 1) was documented and partially excavated. Probably it was part of a building with chain rooms. The date of occupancy – late 14th – early 15th century.

№ 28. КРЕПОСТТА КАСТРИЦИ, РЕЗИДЕНЦИЯ ЕВКСИНОГРАД

Валентин Плетньов, Мария Манолова, Игор Лазаренко, Преслав Пеев

Разкопките на крепостта Кастрици се проведоха през месеците юни и юли 2016 г. в продължение на 40 работни дни. Работеше се в централната част на крепостта, близо до нос „Св. Яни", в парцела с площ от около 700 м^2. Разположен е западно от централната улица на крепостта водеща на юг от главната порта. Стените на сградите се откриват непосредствено под чима. Насипът над всички разкрити помещения е еднороден, съставен от хумус, корени, с керамични фрагменти и камъни, понякога с тънки пластове пепел, непосредствено над подовите нива, с дебелина от 0,5 до 1,2 м.

Разкрита е голяма сграда, засега с дължина 28 и ширина 14 м, състояща се от 12 помещения, разположени верижно, по шест от двете страни на сравнително дебела стена в средата, в посока приблизително И–З, с отклонение на север. Напречните стени на всички помещения са на фуга към нея. Верижните сгради от двете страни не са симетрични. Личат преустройства с различни междинни стени и запушвания на входове. При разкопките се откриха многобройни части от плетови обмазки, вероятно от леката конструкция на горен етаж. В някои от помещенията се откриха дупки от дебели греди или основи за греди от големи правоъгълни камъни, носещи гредите за втория етаж.

Разположението и цялостната ситуация на разкритите архитектурни останки насочва към идеята, че е разкрит комплекс от верижно свързани, строени по едно и също или през кратък интервал от време сгради и помещения, разположени по дължината на обща средна стена, изградена предварително и целенасочено. Извисявала се е между сградите от север и юг, ползвана за обща средна стена, към която са прилепени на плътна фуга напречните стени. Повечето сгради са двуделни или триделни. При това разположение на сградите покривите им са били едноскатни, покрити с дъсчена конструкция. Дебелите стени на напречните прегради в някои помещения, фиксирани и в приземията на други сгради в крепостта, определят местата на рамената на дървени стълби за достъп до горните етажи, особено добре видни при сградата в средата на северната страна. Подовите нива на всички сгради от двете страни са стъпаловидно разположени едно към друго за изравняване на денивелацията от над метър и половина между западната и източна част на комплекса. Първата сграда от юг, със същата голяма пещ и верижно свързани на изток преходни сгради с печки, както и голямото количество трапезна керамика подсказват за наличието вероятно на кръчма.

Фиксираната ограда от север, разположена по трасето на улицата, с двор покрит с калдъръм и широка порта подсказват, че комплексът от сгради и бил ограден и отделен от останалата част на крепостта. Наличието във всички помещения на малки пещи за отопление изключват възможността те да са ползвани за складове, каквито откриваме в други части на крепостта. Сградата е ползвана като странноприемница, със самостоятелен двор, разположена в покрайнините на застроената част на крепостта, непосредствено над залива и пристанището.

По-добре са запазени сградите от север. От южната страна те са засегнати от изкопи, правени

Обр. 1. План на проучвания обект.

Fig. 1. Plan of the surveyed area.

Обр. 2. Стратиграфски профил на обекта.

Fig. 2. Elevation drawing of the site.

явно заедно с бункера, разположен в края на носа, почти над стария морски бряг. Изкопите, вероятно за отбранителни съоръжения са унищожили почти изцяло южните стени на сградите.

Проучваният пласт е еднороден, с хомогенна структура, без изявено струпване на керамика в отделни сгради. Липсват находки, които да се отнесат към периода след VII до средата на XIII в. Единственото изключение са отделни фрагменти от средновизантийски амфори тип Günsenin I, чиято датировка е широка и дава възможност да се предположи използването им и през XIII в.

Както може да се очаква, сред битовата керамика най-голямо е количеството на средновековната керамика от XIV в. – над 90%, с преобладаване на кухненската керамика без украса. Водещо място сред трапезните съдове заема сграфито керамиката с монохромна глазура, като съвсем отчетливо се вижда предпочитанието към съдовете с жълта глазура пред тези със зелена. За пореден път отбелязваме факта, че полихромната сграфито керамика е много по-слабо разпространена. Според орнаментиката могат да се отличат някои вносни групи: сграфито от Созопол и Константинопол, люстрова керамика от Западното Средиземноморие и протомайолика от Южна Италия.

Повечето открити предмети са традиционни за крепостта и срещани през предходните години, датирани предимно в XIV в. – глинени и оловни прешлени за вретено, напръстници, оловни рибарски тежести, рибарски куки, токи за колани, стрели за лък и арбалет, шпори, ножове, предпазител за сабя. Накитите са представени от златна ажурна обица, кръгла посребрена плочка за колан, бронзови пръстени, нагръдни оловни и бронзови кръстове. Интерес представлява бронзовата матрица за изковаване на сребърни икони с изображения на Богородица Панагия, както и много рядко срещания запазен орнаментиран „лидийски камък“ за проверка на карати, намерени заедно с малка бронзова наковалня.

Обр. 3. Бронзова матрица за сребърни иконки на „Св. Богородица Панагия.“

Fig. 3. Bronze matrix for silver icons of Theotokos Panagia.

Най-значителен брой са средновековните монети от XIII и предимно XIV в., като тези от първата половина на XIII в. се срещат инцидентно, по една-две бройки на сезон. Преобладават монети сечени през XIV в. във Византия и България, както и в Добруджанското деспотство. Срещат се и монети на Влашкото и Молдовското воеводство, Трапезундската империя, Мамелюшки Египет и Епирското деспотство. За поредна година преви впечатление големия брой османски медни и сребърни монети (107 бр.). Сечени са от султаните Мурад I (1362–1389), Баязид I (1389–1402) и емир Сюлейман (1402–1411), но за пореден път последна емисия от 1404 г. Факт е, че засега в Кастрици се открива най-голямото количество от османски монети и особено колективните находки с редките за други части на страната монети на емир Сюлейман.

THE MEDIEVAL FORTRESS “KASTRITZI”, EUXINOGRAD RESIDENCE

Valentin Pletnyov, Maria Manolova, Igor Lazarenko, Preslav Peev

During the 2016 campaign was excavated a building 28 m long and 14 m wide, composed of twelve chain premises, six on each side of a relatively thick wall. The rooms on both sides were not symmetrical. The last rooms from the east were probably kitchens, since large arched furnaces and a pit containing huge amount of fragmented pottery and animal bones were discovered. From the north there was a fence with wide gate and a yard covered with cobblestones. Small heating furnaces were present in all rooms. It was assumed that the building was used as an inn with private garden.

Most of the pottery was dated to the 14th century. The monochrome sgraffito with yellow glaze prevailed among the table ware. The polychrome sgraffito was much less widespread. Finds to be noted: a golden openwork pendant; a bronze matrix for icons with Saint Mary; and an ornamented “Lydian stone” to check the carats.

Medieval coins from the 13th and mostly the 14th century were the most numerous. Half of them were issued by the Ottoman sultans Murad I (1362–1389), Bayezid I (1389–1402) and emir Suleiman (1402–1411).

№ 29. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КРЕПОСТТА ПЕТРИЧ КАЛЕ, ОБЩИНА АВРЕН, ВАРНЕНСКО

Валентин Плетньов, Мария Манолова, Игор Лазаренко, Преслав Пеев

До 2016 г. от крепостната стена беше разкрит участък в западния край на крепостта, включително и портата, с проход и една кула от запад, почти до отвесните скали. На терена по цялото трасе на крепостната стена стърчаха участъци от нея, за които се приемаше, че са от имплектона, с видимите разположени на гъсто в редове отвори от кръгли греди с диаметър 10–15 см, които преминават през цялата широчина. След свалянето на пласта с чим, по цялата дължина на кв. 20 и 25 на кота 196,2–195,6 се разкри вътрешното лице на стената. Установи се, че в централната част тя е дебела 2,9–3 м. След сондаж, в кв. 20 се установи, че стената засега е запазена във височина от кота 192, без да се достига до субструкция или цокъл. Градена е от ломени и дялани камъни на бял хоросан, с плътно замазани фуги. По вътрешното и външното лице се виждат кръгли дупки от напречни греди през имплектона, разположени в хоризонтални редове (засега видими четири).

На кота 194 се разкри горната част на къса стена в посока И – З, дебела 0,6 м, с дължина 3,5 м, градена от камъни на кал. Завършва от север с лице на страницата на вход. На същата дълбочина – кота 194,3 прилепена до куртината се разкри каменна основа на сграда, а над нея до 50 см разрушена

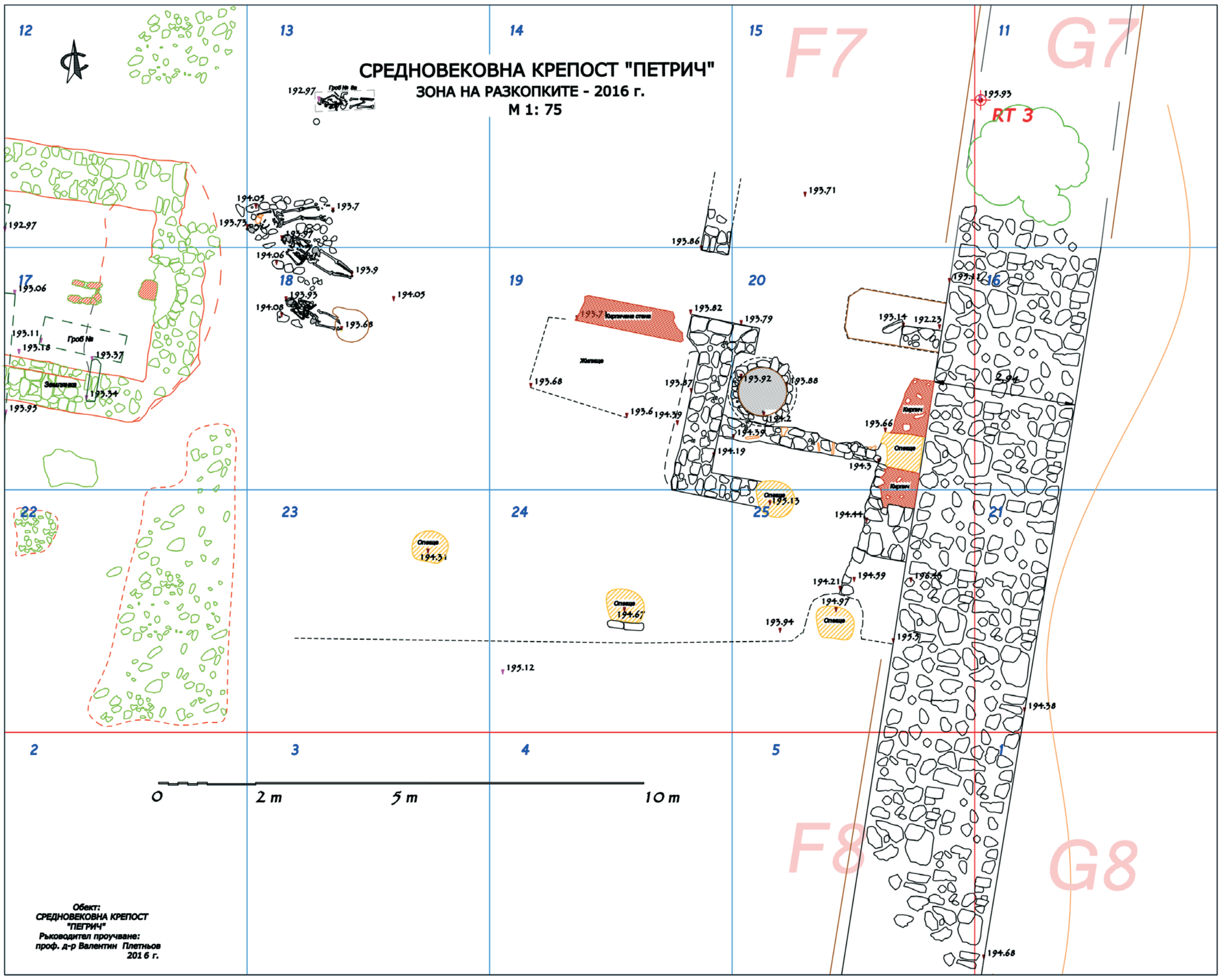

Обр. 1. План на проучването на крепостта Петрич кале през 2016.

Fig. 1. Plan of the surveyed area during the 2016 campaign of Petrich kale fortress.

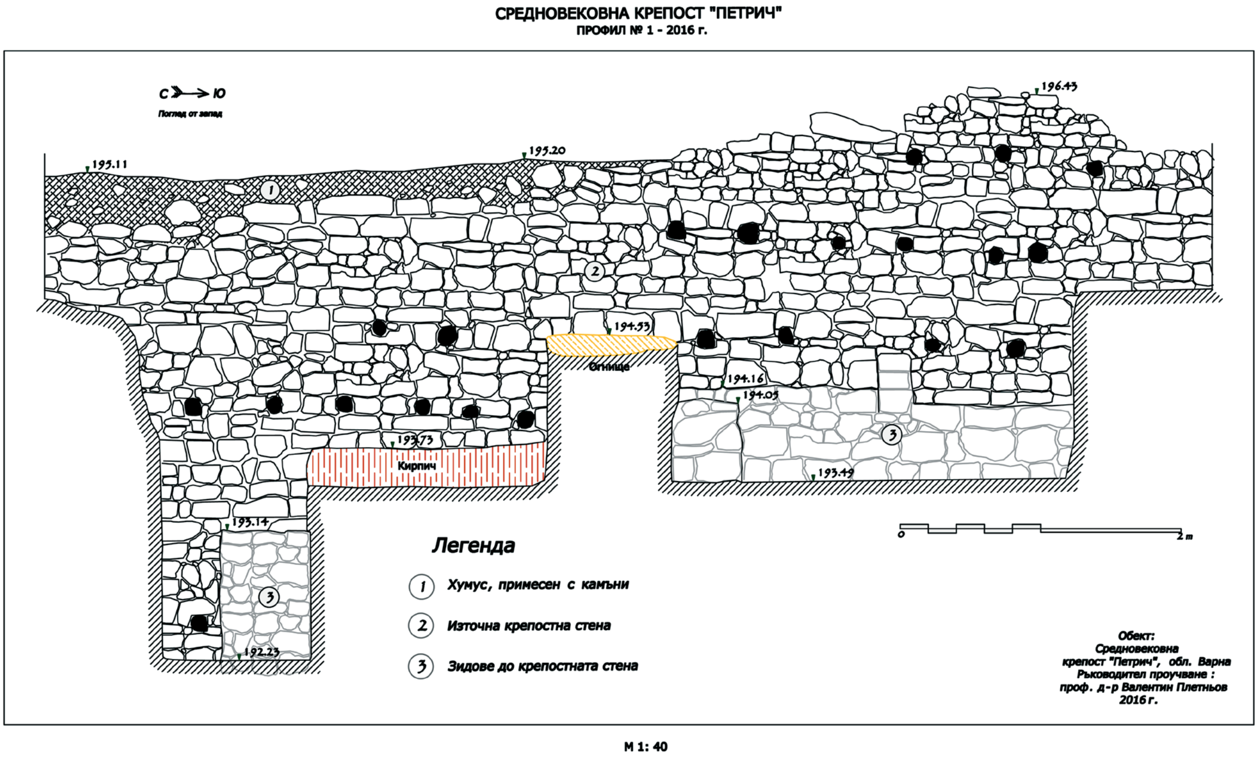

Обр. 2. Стратиграфски разрез пред крепостната стена кв. F7/20-25.

Fig. 2. Stratigraphic cross-section in front of the fortress wall in F7/20-25.

кирпичена стена и пода на разрушена пещ. Явно става дума за силно разрушена сграда, прилепена към крепостната стена, която вероятно е имала каменна основа и във височина стени от кирпич. Подобни кирпичи, силно отухлени, със значителни размери 50 х 30 х 10 см и части от тях бяха откривани по цялата площ на обекта. Засега установените размери са 5 х 5 м без да е разчистена на север.

Насипът от кота 194 до подовото ниво на кота 193 е от светлокафява, ронлива пръст, изпълнена с множество части от кирпичи, отухлена плетова замазка, пепел и въглени. В пласта се открива значително количество керамика от XI – XII в., включително части от амфори, кухненска (тънкостенни гърнета с фина врязана украса) и трапезна керамика (тънкостенни кани с фина врязана украса, белоглинени блюда и паници с рисувана украса). На тази дълбочина (кота 193–193,4) във всички квадрати 18/19 и 23/24 са разкрити трамбовани петна от жълта глина, кирпичи, плитки ями с пепелива пръст, разрушени огнища, без да се установи цялостна структура от жилища. Успяхме да засечем плитката яма само на едно жилище, вкопана в същия пласт на дълбочина 30 см, с основа от дребни камъни по края на ямата. Установихме и основата на две кирпичени стени под прав ъгъл. Едната дебела 60 см по северната част на ямата, а другата от изток, като върху нея стъпва описаната по-горе каменна стена. Жилището е имало правоъгълна форма с установени размери 4 х 4 м в посока И – З. Насипът на ямата е от пепелива светлокафява пръст, кирпичи, керамика от X – XI в. В целия пласт над кота 193 се откриват значителен брой фрагменти от дебелостенни гърнета с врязана украса, на бързо колело от X в.

На нивото на кота 193,7–194 в кв. 18 се разкриха още три гроба от некропола към еднокорабната църква, проучена през 2014 г. Разположени са непосредствено пред апсидата с № 32-34. Погребаните са в изпънато положение, с ръце свити в коремната част, по християнски обред. Без дарове и находки в гробовете. Ямите са очертани с камъни.

Прави впечатление значителното количество на глазираната керамика, както и находките, които със сигурност могат да се определят като внос – фрагменти от белоглинени глазирани съдове с рисувана украса, съдове с фина сграфито украса, внос от Коринт, Солун и Константинопол от XI – XII в., както и по-късни съдове със сграфито украса от XIV в. В долния средновековен пласт е налице завишаване на керамиката от X – XI в. Прави впечатление, че до към кота 193,5 има значителен брой фрагменти от съдове, които са били изложени на продължително горене. Заедно с фрагменти от ранна сграфито керамика от клас Fine Sgraffito Ware, чието производство и разпространение се отнася

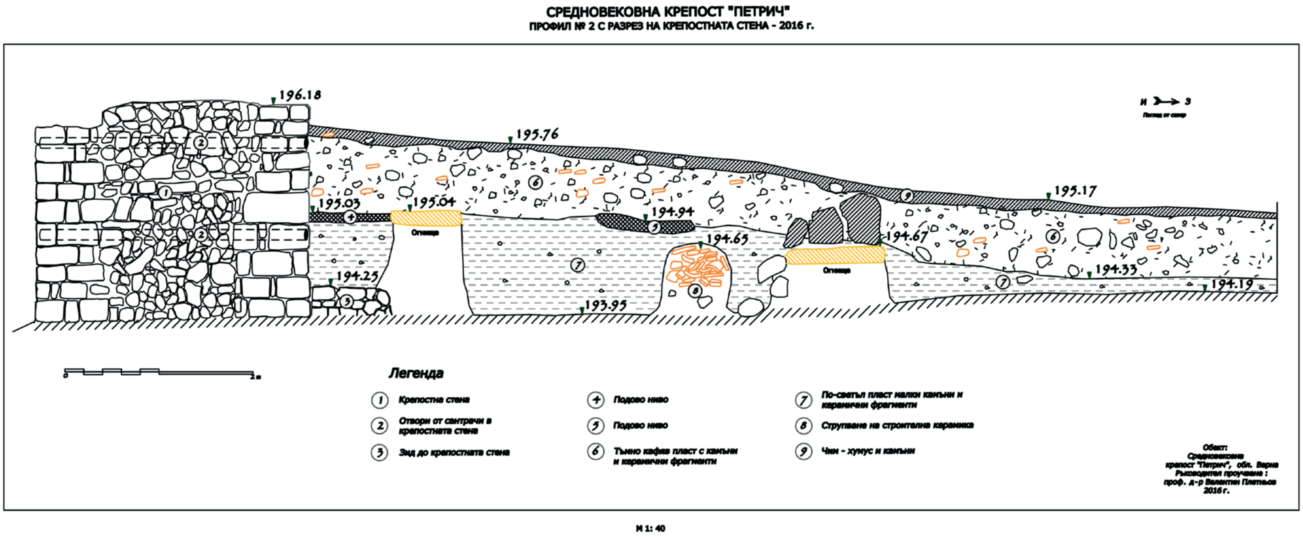

Обр. 3. Стратиграфски профил кв. F7/18-20.

Fig. 3. Elevation drawing in F7/18-20.

към средата на XII и началото на XIII в. Следователно, опожаряването може да се отнесе към период след средата на XII и началото на XIII в.

За сравнително краткия период на проведените разкопки и ограничената площ от около половин декар бяха открити значителен брой метални находки. Най-ранна е бронзовата статуетка от II – III в. на Аполон или Дионис. Както е нормално за една обсадена и превзета крепост в насипите, особено в горните пластове от XIV – XV в. се откриват значителен брой остриета на стрели. Към въоръжението се отнасят и тилната част на меч и дръжката на меч-палаш. Открити са комплекти от занаятчийски и земеделски сечива – бургии, длета, косери, сърпове, палешник. Намерени са десетина бронзови и сребърни пръстена и токи за колани, части от кръстове-енколпиони, оловни и бронзови кръстчета, стъклени и бронзови гривни и бронзови и медни звънци.

Монетите открити през периода на разкопките са 45 и отговарят на установените до сега хронологически пластове. Римските монети са 9 бр. от Антонин Пий (138–161) до Юстин II (565–578). Монетите от XI–XII в. са фолиси на Роман IV Диоген (1068–1071), Михаил VIII Дука (1071–1078), Константин X (1059–1067), Йоан II Комнин (1118–1143). От първата половина на XIII в. са медните български и латински имитации малък и голям модул. Българското монетосечене е представено от медни монети на цар Константин Тих Асен (1257–1277) и Теодор Светослав (1300–1321). От края на XIV и XV в. са медни и сребърни монетите на воеводата Петру Мушат (1375–1392) на император Мануил II Палеолог (1391–1423) и османските султани Мурад I (1359–1389), Баязид I (1389–1402), Емир Сюлейман (1402–1411), Мурад II (1421–1451).

ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF PETRICH KALE FORTRESS, AVREM MUNICIPALITY IN 2016

Valentin Pletnyov, Maria Manolova, Igor Lazarenko, Preslav Peev

During the 2016 campaign was excavated the 2, 9 m thick defensive wall. The wall was built of ashlars and crushed stones cemented with white mortar, horizontal round beams crossed the entire width of the wall.

A building clinging to the fortress wall was excavated. There were ceramic shards and coins from the 14th – 15th century. The level from elevation 194 m to elevation 193 m on the floor was filled with adobe, ash and cinders, and a considerable amount of 11th–12th century pottery. A shallow dug dwelling with adobe walls and 10th–11th century pottery was detected.

34 different ceramic categories were identified, divided into three chronological series: 4th–7th century; 10th–11th century; 12th – the beginning of the 15th century. A significant number of glazed pottery as well as imported pottery – fragments of white-clay glazed vessels with painted decoration, 11th–12th century fine sgraffito ware imported from Corinth, Thessaloniki and Constantinople, mid-12th to the beginning of the 13th century Fine Sgraffito Ware.

№ 30. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КРЕПОСТТА РУСОКАСТРО ПРЕЗ 2016 г.

Милен Николов, Доротея Гюрджийска, Стилиян Иванов

Проучването се осъществи от екип в състав: ръководител – М. Николов (РИМ–Бургас); зам. ръководител – Д. Гюрджийска (РИМ–Бургас); консултант – проф. д.изк. К. Тотев (НАИМ–БАН); член на екипа – Ст. Иванов (НАИМ–БАН), и работници от селата Зидарово, Русокастро и Желязово.

Крепостта Русокастро е построена на скален хълм, на ок. 3,5 км СЗ от едноименното село. Укрепената най-висока част на хълма е с обща площ около 51 дка.

Археологическият обект е регистриран в АКБ под № 10002568, а последната му актуализация е от 19.01.2017 г.

Разкопките започнаха при недопроучения централен вход на крепостта. Разкрихме две средновековни кули, две ранновизантийски правоъгълни кули, допълнителна крепостна стена, изградена между двете средновековни кули, и нова порта (обр. 1, обр. 2).

От двукрилата порта при южната страница на входа се откри на място единствено осевия камък и малък фрагмент от фланкиращата го стена, образуваща прохода. Разстоянието между отворите на осевите камъни е точно 2,71 м.

След тази двукрила порта е изградена още една – катаракта. Улеят ѝ е дълбок 0,2 м и широк 0,3 м.

В източната част на входното пространство е изградена вътрешна кула. Тя е плътна, с емплектон от камъни и пръст.

Във входа разчистихме прекрасно запазен калдъръм. Той се развива и през двукрилата порта на централния вход на крепостта на запад и север.

Входът е фланкиран от север с голяма U-образна плътна кула с дължина 6,5 м и ширина 7,2 м. Височината ѝ е запазена до 3,84 м. Стените на кулата са еднолицеви. Иззидани са от големи и средни камъни със здрава хоросанова спойка. Емплектонът ѝ е от камъни и пръст. За да добием представа за времето на изграждане на кулата, пробихме емплектона. На дълбочина 2,4 м събрахме керамика от VI – VII и XII – XIII в.

Северната страница на кулата е ремонтирана. След изграждането ѝ част от нея е разрушена и преизидана, като е удебелена отново без вътрешно лице.

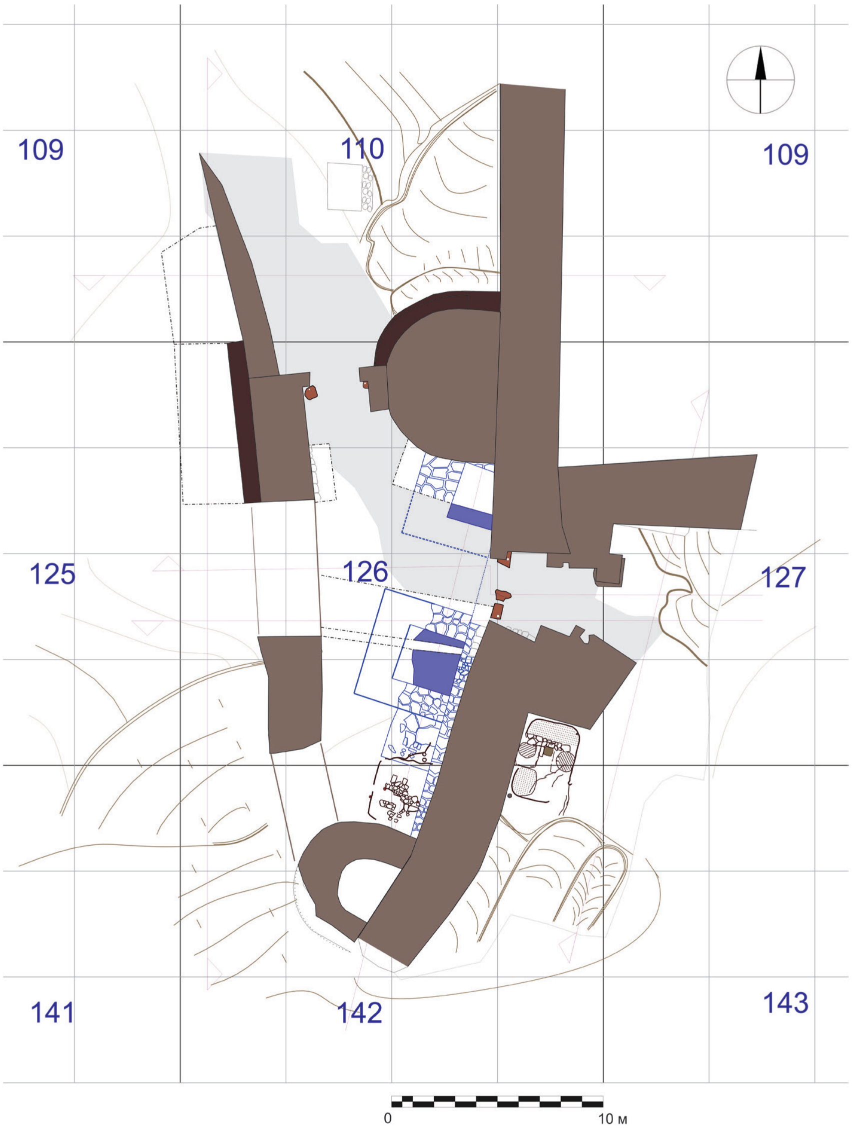

Обр. 1. План на обекта след проучванията през 2016 г.

Fig. 1. Layout of the site after the 2016 campaign.

Южно от централния вход е построена още една U-образна кула. Тя е с дължина 5,5 м. Стените ѝ са дебели, съответно при фронта – 2,16 м, а северната страница – 1,7 м. Вътрешната й ширина е 3 м.

Между двете кули е изградена допълнителна крепостна стена. Тя е фундирана от север в пръст, а от юг – върху скала. От юг тя се е свлякла по склона на запад. Стената първоначално е изградена с ширина 2,6 м, с външно лице от камъни и хоросан, а вътрешно – от камъни и кал. Отвън е без цокъл, а отвътре – с двустъпален цокъл. Емплектонът е от камъни и пръст. Началото на стената от север е точно срещу челото на северната U-образна кула. Тук е оформена порта, чийто западен пиластър, който е конструктивно свързан със стената, е много лошо запазен, но при него на място е останал осевият камък. Източният пиластър на портата е изграден с челото на северната U-образна кула и влиза в нейния фронт на фуга. И тук е запазен осевият камък. Ширината между отворите за гредите е точно 2,72 м.

Стената между двете кули е ремонтирана. При ремонта тя е удебелена с 0,9 м, и така общата й ширина вече е 3,5 м. Удебелението от север е фундирано в пръст, на ниво, което е по-високо с около 0,3 м с нивото на фундиране на първоначалната стена.

От северния край на предната стена, изградена между двете кули, от челото ѝ на север, е изграден еднолицев зид, фланкиращ средновековния път от запад.

Основната западна крепостна стена е изградена от големи и средни камъни с добре оформени лица, споени с много хоросан, с широко измазани фуги. Ширината на крепостната стена южно от входа, при самия вход е 3,34 м, а при северната страница на входа е 3,5 м.

При вътрешното лице на основната крепостна стена, южно от входа, регистрирахме ремонт – тук стената е пломбирана от големи камъни на суха зидария.

Също южно от входа, пред вътрешното и външното лице на крепостната стена, открихме останките от две пещи за топене на желязо.

При проучване на терена

Обр. 2. Обектът в края на проучванията – аерофотоснимка.

Fig. 2. Aerial photo of the site after the end of the campaign.

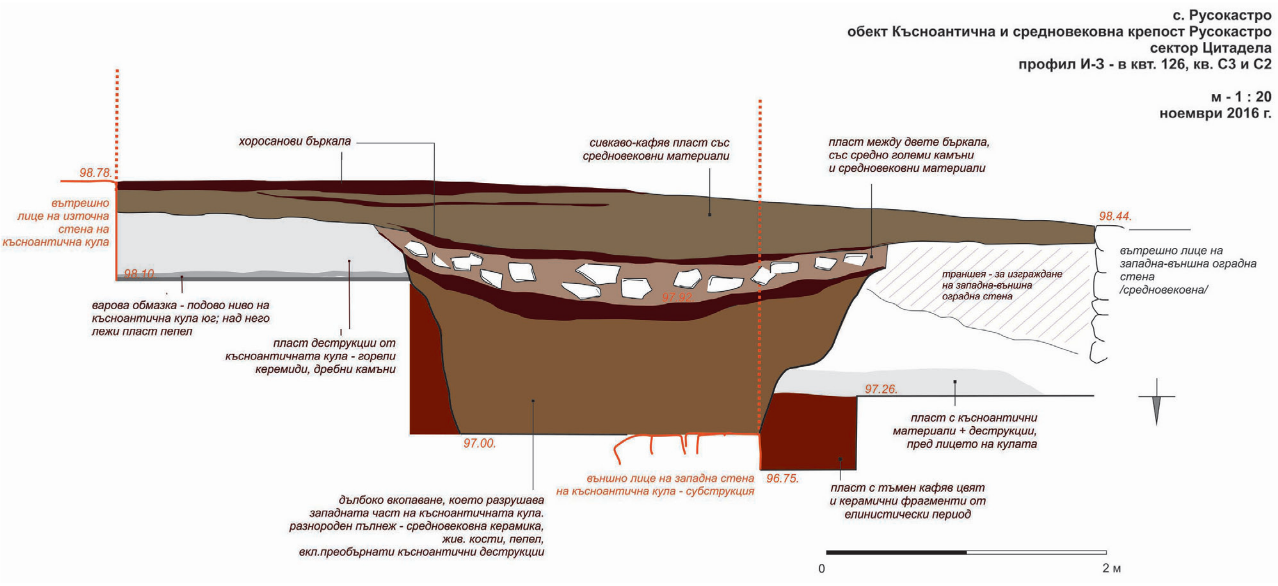

Обр. 3. Профил И – 3 през южната ранновизантийска кула, напречно на крепостната стена от 6 в.

Fig. 3. East-west cross-section of the southern Early Byzantine tower, across the 6th century fortress wall.

между основната западна крепостна стена и предната стена между двете кули, открихме нова крепостна стена. Изградена е от камъни с хубави лица, споени със здрав бял хоросан. Фундирана е върху скалата. Средновековната стена я застъпва, но не я повтаря изцяло. При тази новооткрита стена са изградени две правоъгълни кули с фронт на запад. Вътрешната им ширина е 2,7 м, страниците са широки по 1,3 м, а фронтовете по 1,9 м. На подовете и на двете кули открихме керемиди от рухнал покрив, разложени кирпичи и следи от пожар. Керамиката под керемидите е от VI – VII в.

Новооткритата стена и новооткритите правоъгълни кули са разрушени и нивелирани на ниво около 0,1 м под средновековния калдъръм. Фронта на южната правоъгълна кула е бил разрушен при вадене на камъни за градежа на средновековната стена (обр. 3).

Непосредствено над скалата се откри пласт с дебелина до 0,25 м, в който открихме керамика от I хил. пр. Хр.

От така получените резултати, могат да се направят следните предварителни заключения:

1. Първото укрепване на скалния хълм е извършено през VI в.

2. През средните векове ранновизантийската крепостна стена и кули са демонтирани и нивелирани, а крепостната стена е преизградена. Изградени са и две привратни U-образни кули. Тогава е направена и предната крепостна стена с външна (първа) двукрила порта. На базата на откритите до този момент материали считаме, че това се е случило в самия край на XII – първата половина на XIII в.

3. Впоследствие северната U-образна кула е ремонтирана, като нейната северна страница е била преизградена и удебелена. Това вероятно се е случило през втората половина на XIII в.

4. Изглежда през първата половина на XIV в. предната (първа) западна крепостна стена е удебелена, и тогава фортификацията е получила вида, в който сега я намираме.

5. През втората половина на XIV в. крепостната стена южно от входа, при вътрешното ѝ лице, е ремонтирана, като това изглежда е станало доста набързо – фрагмент от лицето е изградено от големи камъни без спойка и без редове.

REGULAR ARSCAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT RUSOKASTRO FORTRESS, 2016

Milen Nikolov, Dorotea Gyurdzhiyska, Stilian Ivanov

During the 2016 campaign the research focused on areas at the main entrance of the fortress left unexplored before. The main entrance was situated approximately in the middle of the western wall. An inner tower, two medieval U-shaped towers flanking the entrance, and a new city wall built between the two towers were revealed. The entrance discovered between the north end and the front of the north U-shaped tower was the first gate of the fort. The construction of the fortification dated from the end of the 12th to the first half of the 13th century. Further repairs were registered in the second half of the 13th century and the first and second halves of the 14th century.

An unknown 6th century fortification wall with two rectangular towers was discovered. Part of the medieval wall leans on it. The newly discovered wall and towers were dismantled and leveled during the medieval construction works.

The archeological research uncovered the remains of two iron melting furnaces from the 14th century.

№ 31. КЪСНОАНТИЧНА И СЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ АХТОПОЛ

Андрей Аладжов, Станимир Стойчев

Редовните археологически проучвания се съсредоточиха в двора на „Гръцкото училище“, където в продължение на един месец се проведоха разкопки с основна цел – изясняване на античното и средновековно градоустройство в този участък и детайлизиране на стратиграфията на обекта (обр. 1).

Площта предвидена за проучване беше разделена на два сектора – южен и северен, обхващащи съответно пространството на юг и на север от Гръцкото училище. Пълни археологически разкопки се проведоха в южния сектор, на чиято територия е разположена крепостната стена с кулите и портата, и сондажни проучвания – в останалата част. В северния сектор се осъществиха сондажни проучвания (обр. 2).

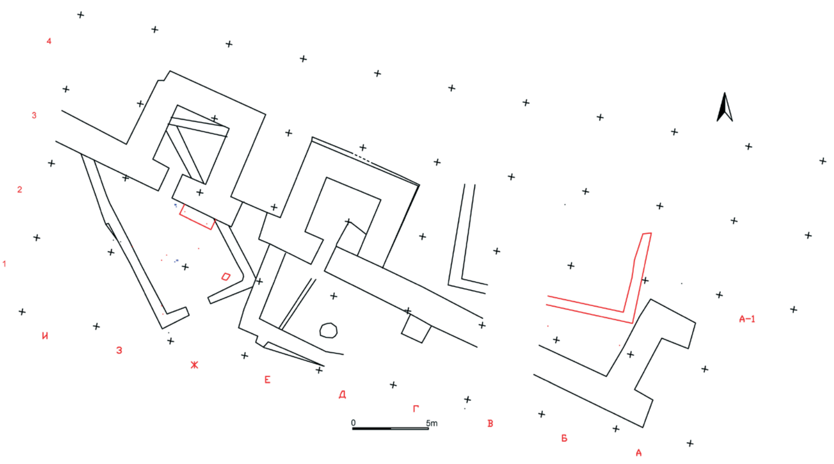

Обр. 1. Северна крепостна стена на Ахтопол – план.

Fig. 1. The North fortress wall of Ahtopol – plan.

През 2016 г. голяма част от работата беше съсредоточена върху проучването на многобройните аномалии – резултат от геофизичните измервания на обекта, реализирани през месец юни. Бяха заложени 10 търсещи траншеи с широчина 1 м и дължина от 5 до 10 м. Четири от тях в южната част на двора и 6 в северната част, между гръцкото училище и отвесния бряг към морето.

В квадрати А/1, Б/1-2 се разкриха зидовете на сграда (2), построена от средно големи ломени камъни на калова спойка.

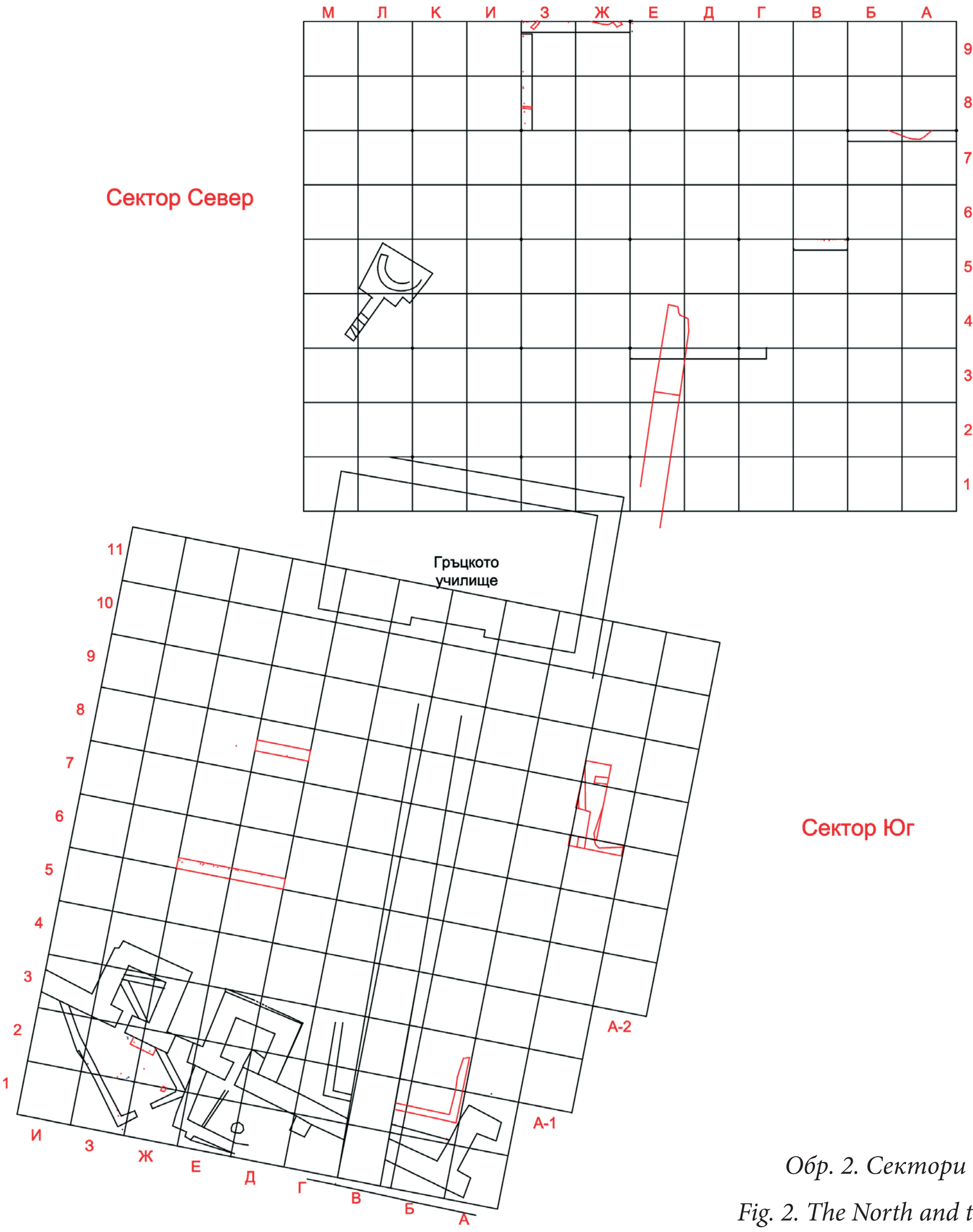

Обр. 2. Сектори север и юг – план.

Fig. 2. The North and the South sectors – plan.

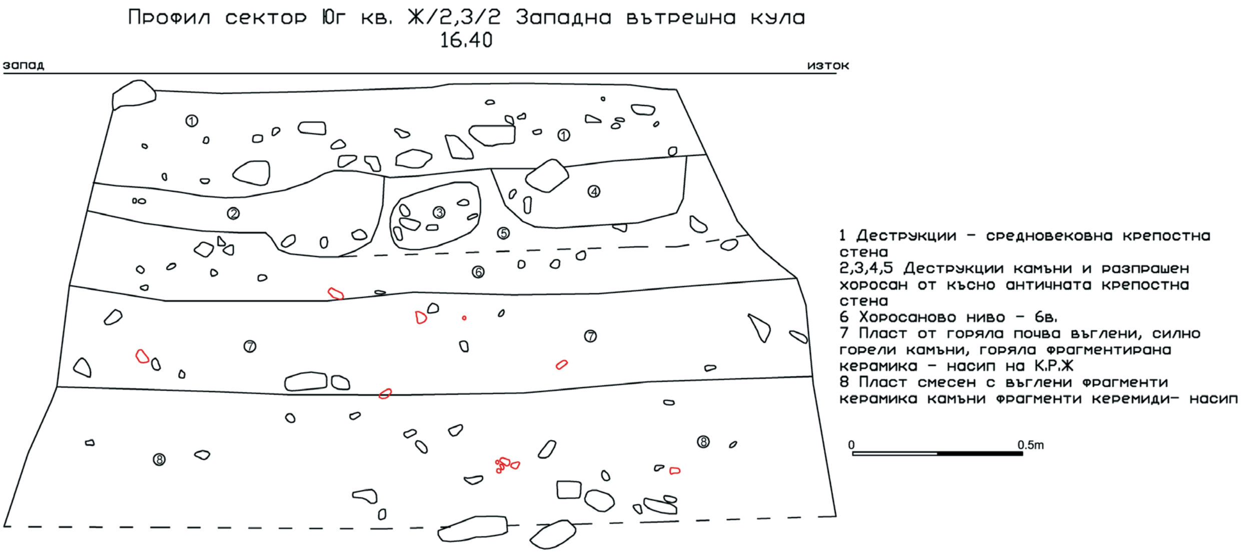

Обр. 3. Западна вътрешна кула - профил.

Fig. 3. A western tower – cross-section.

Пластът е с дебелина 0,70–0,80 м – от нивото на горната част на зидовете до стерилната основа – скала. Насипът се състои от строителни рушевини – керемиди, камъни, горели дървении, керамични и порцеланови съдове от края на XIX – началото на XX в. Сградата е опожарена в самото начало на XX в., вероятно през 1913 г., тъй като не се откриха материали с по-късна дата. Под добре изявения пласт от опожаряването се откриха няколко гилзи от манлихера с дата 1893 г.

Южният зид на сграда 2 е долепен до каменна настилка, която е на едно ниво с цокъла на крепостната стена и най-вероятно е синхронна с нея.

Пред северното лице на крепостната стена, до западното лице на ъгловата североизточна кула се проучи квадрат А/2. Установи се, че основата на крепостната стена е положена в много плитък изкоп – 20 см, в скалата. Строителите са успели да изкопаят горната дезинтегрирана част на скалата, но надолу не са могли да продължат. За да се компенсират плитките основи, субструкцията е уплътнена със силно трамбован насип от заглинена пръст, в която не се откриха никакви археологически материали.

В кв. Е/6 и Е/8 се заложиха траншеи с посока И – З, които пресичат линията на уличната настилка, открита пред портата. И в двете траншеи се попадна на части от разрушени зидове. Според материалите те са синхронни с крепостната стена.

В квадрати А/6-7 се заложиха две траншеи, едната с посока север – юг, а другата изток – запад. Тук проучихме зидовете на сграда (3) от края на XIX – началото на XX в. Материалите които се откриват са синхронни с тези от сграда 2.

На тази дълбочина аномалиите очертават още една сграда, ситуирана между проучените две. Най-вероятно и тя е от този период.

В северната половина на двора, обозначена като Сектор Север (СС) заложихме 6 траншеи.

В кв. Е/3-Д/3-СС проучихме участък от трасето на каменен път, който се датира според материалите в периода края на XVIII – началото на XIX в. Най-вероятно това е път, построен за да обслужва разположената на носа батарея от османския период. От този период е и окопът, който огражда носа от всички страни. Неговият изкоп беше проучен в кв. В/6-СС. Установихме, че е вкопан в скалата до дълб. 0,60 м. Тук, най-късните материали, открити в пласта, са гилзи от края на XIX в.

Десетметрова траншея с посока И – З заложихме в кв. А/7-Б/7-СС. На дълб. 0,55 м се достигна до скала. Археологическите материали са смесени. Пластът е силно компрометиран.

Най-интересните резултати постигнахме с траншеите в кв. З/8-9-Ж/9-СС. Въпреки че и тук пластът беше компрометиран със съвременни материали, на дълб. 0,50–0,60 м разкрихме зидове от ломени камъни, които се датират с 5 монети от IV в. Зидовете затварят голямо правоъгълно пространство, добре изявено на геофизичната карта.

В кв. М/3-4-СС заложихме траншея с посока север – юг, до самия край на западния бряг. В южната 1/3 на траншеята разчистихме 2 успоредни зида с посока И – З, изградени от ломени камъни на калова спойка. Според материалите те се датират в XVIII – XIX в. Със същата дата е и кръглата кула, разкрита в северния край на траншеята. Проучихме три реда от градежа – дялани големи камъни на калова спойка. Вероятно това е бастион за едно от оръдията на батареята от османския период.

През този сезон продължихме проучването и на участъка непосредствено до вътрешното лице на портата. При демонтирането на западната „вътрешна кула" се установи, че пластът от деструкции над стената се датира в XI в., според открития византийски печат. В основата на зида открихме 2 анонимни фолиса клас А-2, които поставят началната дата на средновековния градеж в 30-те години на X в. (обр. 3).

Пътеките в квадрати З и Ж, които попадат във вътрешността на късноримската сграда (1), проучихме чрез сваляне на стратиграфски пластове. От горе надолу те са 3. Пласт с рушевини, заравнен при изграждането на крепостната стена. Датира се в края на V в. с монети на Анастасий. Следва пласт от керемиди, горели дъски и отухлена пръст, който се датира към средата на V в. с монети на Теодосий II и най-отдолу – изравнителен пласт, който предхожда строежа на сградата. Материалите в него са разновременни и могат да се поставят в периода основно III – IV в., но, макар и рядко, се открива и къснoелинистическа керамика, както и по 2-3 фрагмента КЖЕ и РБ.

Тук се повтаря ситуацията, документирана през миналата година при проучването на пространството пред портата – късноримските градежи се врязват в по-ранен пласт, който е напълно разрушен и само редките археологически материали показват наличието на структури от предримския период.

Литература

Аладжов 2015: А. Аладжов. Проучвания на крепостната стена на Ахтопол. – Археологически открития и разкопки през 2014 г. София, 2015, 691-693.

Аладжов 2016: А. Аладжов. Късноантична и средновековна крепост град Ахтопол. Проучвания през 2015 година. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 401-404.

LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS AHTOPOL. THE 2016 CAMPAIGN

Andrey Aladzhov, Stanimir Stoichev

During the 2016 campaign we continued to explore the area adjacent to the inner front of the gate. It was established that the layer of debris over the wall in the western tower dated back to the 11th century. Two anonymous foleis Class A-2 were found at the base of the wall. They set the starting date of the medieval construction in 930's.

Posterior buildings (Nos. 2 and 3) were laid in one axis and were probably part of Ahtopol's neighborhood from the last quarter of the 19th century that was burnt down in 1918. A stone ring – a cannon shelter, was revealed in the north sector's trenches. The northwestern gulf of Ahtopol fell under its range. Apparently this part of the peninsula served as a protective fortress.

СЕЛИЩА

№ 32. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНОТО СЕЛИЩЕ В М. ПЕТРОВА НИВА, АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ СБОРЯНОВО

Елена Пенчева, Мария Николаева

Археологическите проучвания се проведоха в периода 02–22.08.2016 г. Финансирането беше осигурено от СУ „Св. Кл. Охридски“ и ИМ–Исперих. В този сезон се съсредоточихме върху вкопаните жилищни структури, регистрирани в източната част на дворното пространство (обр. 1) – жилища № 2, 4, 5, 6 и 7.

През настоящия сезон беше изчерпан запълнителят на ранното вкопаване извън очертанията на жилище № 2 – жилище № 2а. То е с план близък до квадрат и ориентация СИ – ЮЗ. Подът е от подравнен стерилен пласт, без специално покритие. Конструкцията е основно от дърво. Това се индикира от запазените дупки от дървени колове и пепеливото оцветяване на запълнителя. Данни за отоплително съоръжение и входа липсват.

Наблюденията от сезон 2015 г. относно жилище № 4 показващи различен състав и характер на запълнителя в източната и западната част на жилищната яма се потвърдиха. Това позволи да се разграничат очертанията на две вкопани структури с жилищен характер, като източната нарушава запълнената вече жилищна яма на западната.

Жилище № 4а е ориентирано с ъглите по посоките на света. Има план близък до квадрат. Подът е от относително подравнен стерилен пласт. Непосредствено над него, приблизително в центъра на запазената част от жилището, се откриват средно големи камъни, оформящи П-образна конструкция – вероятно

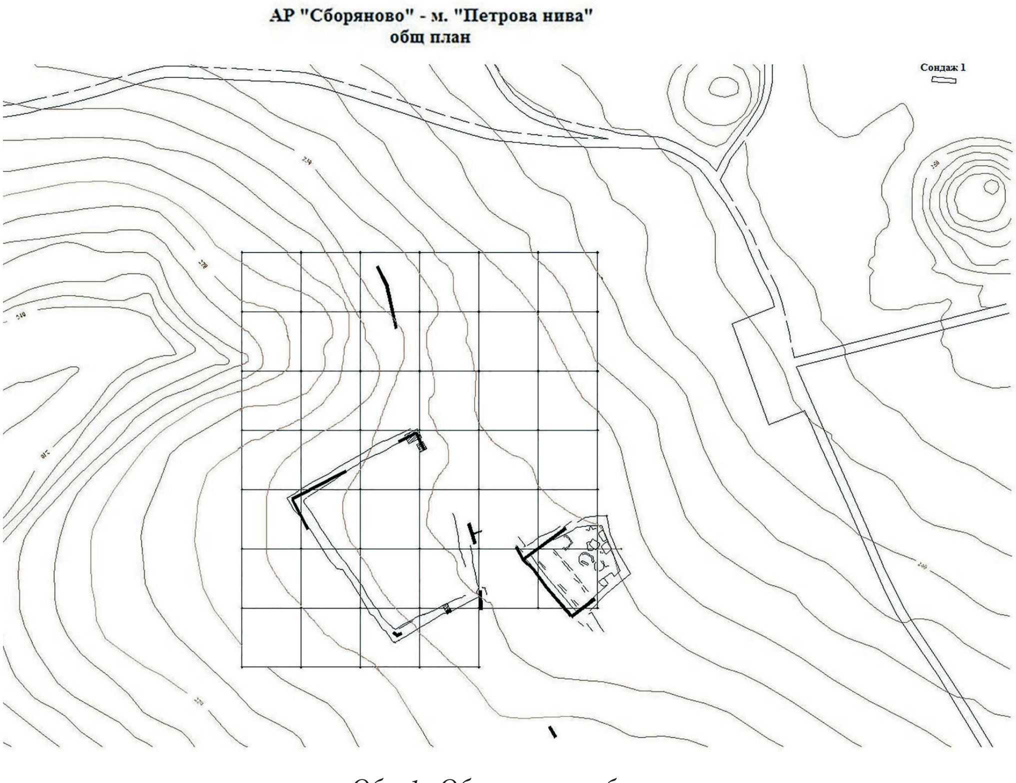

Обр. 1. Общ план на обекта.

Fig. 1. General plan of the site.

Обр. 2. Жилище № 6. Поглед от юг.

Fig. 2. House No. 6, view from the south.

деструкции на каменна печка. Данни за конструкцията почти липсват с изключение на една дупка от кол в северния ъгъл.

Източната част на жилищната яма на жилище № 4а е нарушена от по-късно вкопаване – жилище № 4. Останките от по-късното жилище № 4 са частично застъпени от разсипа на оградния зид, което дава основания за относителна хронология на напластяванията.

Помещението е с почти квадратна форма, ориентирано с ъглите си по посоките на света. Запълнителят на жилищната яма е пръст с пепелива, сипкава структура и светлосив цвят, което предполага използването на много дърво в градежа. Това наблюдение се потвърждава от наличието на дупки от дървени колове покрай СИ линия на вкопаване. За под на жилището е използвана относително подравнената материкова скала. Покрай СИ и СЗ линия на вкопаване, в близост до пода, стерилът не е подравнен, а са оставени изпъкнали неравности или дори са подредени средно големи камъни. Вероятно са част от конструкцията. Възможно е да са използвани като основи за нарове или пейки.

При западния ъгъл на жилището, се разкрива голямо каменно струпване – вероятно деструкции от каменна печка. В южната част на помещението се разкриха две вкопани една в друга ями, които не са доизчерпани.

Жилище № 5. Разкритият в предишния сезон глинен перваз покрай СЗ линия на вкопаване прекъсва при северния ъгъл. Възможна причина е наличието на вход в тази част на жилището. Северно от него, в участъка между перваза и СЗ линия на вкопаване, теренът не е подравнен. Възможно е первазът да е замислен като част от конструкцията, но е възможно да става дума и за преустройство на определен етап от съществуването на жилището.

Южно от него, непосредствено долепена до СИ му край, е изградена каменна печка. Тя е изградена от плочести камъни, които оформят горивна камера отворена на ЮЗ. Дъното на пещта стъпва върху подравнен културен пласт, което предполага изграждането ѝ на по-късен етап от съществуването на жилището. Към подобни заключения навежда и местонамирането на каменна стъпка за дървена подпора. Подовото ниво на цялото жилище е с изразен наклон от запад на изток, и многократно перфорирано от дървени колове.

Жилище № 6 (обр. 2 и 3). Жилището е сравнително правилно ориентирано по посоките на света. Всички стени са с каменна облицовка. Градена е от средно големи, относително плоски камъни, като не навсякъде е спазено разминаването им при отделните редове на градежа с цел устойчивост на конструкцията. Плътният слой глина покрай стените предполага използване на глинена спойка, а и вероятно наличие на обмазка. Облицовъчните зидове не са фундирани под подовото ниво, а стъпват направо върху него. Наблюденията показват, че са градени на сегменти, като между тях са поставени дървени греди с дебелина 0,20 м. Такива са установени при всички ъгли на жилището, както и в средната част на облицовъчните стени. С тях би следвало да се свържат и дупките от дървени колове, в непосредствена близост до фугите в градежа на стените.

Подът е устроен като подравнен и относително нивелиран стерилен пласт. Пръстта е опалена и много твърда. Върху него се открива плътен слой от въглени с дебелина от няколко сантиметра.

В близост до СЗ ъгъл на жилището – на северната стена, е устроена добре запазена каменна печка. Тя е вградена в каменната облицовка на северната стена. Горивната камера е отворена на юг. Страниците са изградени от сравнително големи, добре оформени камъни. В непосредствена близост до отвора на пещта е разкрита яма.

Жилище № 7. В запълнителя на жилищната яма ясно се разграничават два пласта. За сега не са разкрити структури на подово ниво.

С цел цялостното проучване на регистрираните вкопани структури в кв. 34/23 се пристъпи към демонтиране на камъните от стопанската сграда.

Регистрирани са границите на вкопана структура със значителни размери и овален план – вероятно жилище. Всъщност тя попада непосредствено под останките на средновековните нива, които са частично вкопани в нея и са нарушили горните пластове на запълнителя. Материалите от нея се отнасят към втората половина на IV в.

Във връзка с прецизирането на хронологията на обекта беше заложен сондаж северно от Могила № 7 („Гинина могила“) от източния некропол на античния град, с цел локализиране на средновековния некропол. В сондажа бяха документирани две вкопани структури, ориентирани С – Ю, които позволяват да се предположи, че става дума за гробове. Намерените материали не позволяват на настоящия етап да се прецизира датата им.

Дата – втората половина на IX – X в.

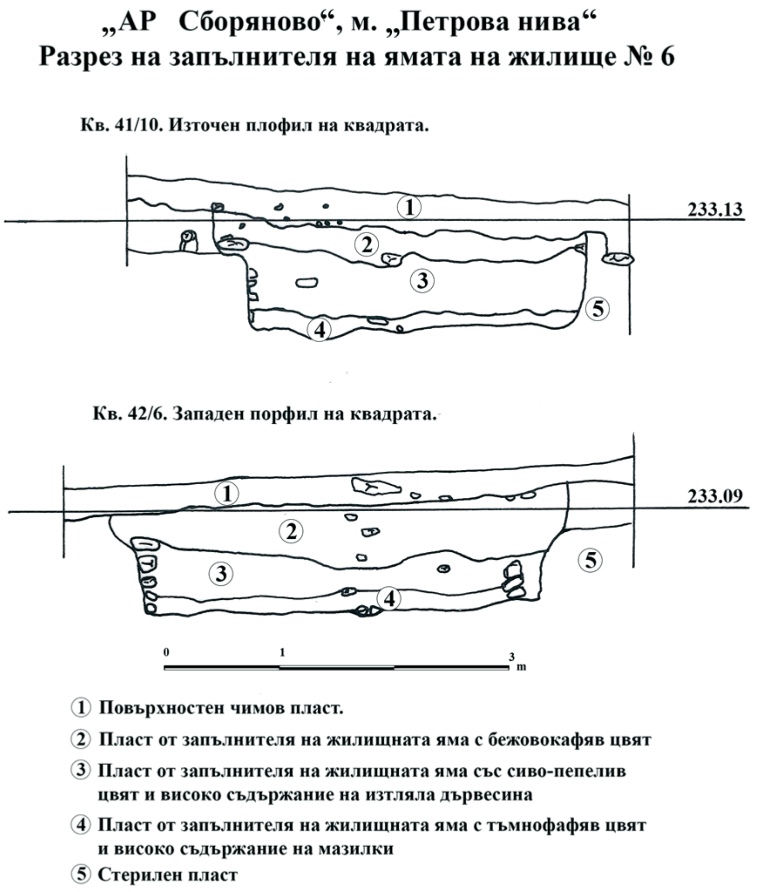

Обр. 3 .Разрез (С–Ю) на запълнителя на жилищната яма на жилище № 6.

Fig. 3. Cross-section (N–S) of the filling of the residential pit of house No. 6.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH ON THE EARLY MEDIEVAL SETTLEMENT IN PETROVA NIVA LOCALITY, SBORYANOVO ARCHAEOLOGICAL RESERVE

Elena Pencheva, Maria Nikolaeva

The archaeological research during the season focused on structures with residential functions dug into the eastern part of the explored courtyard area (fig. 1).

Earlier structures, Nos. 2a and 4a, excavated and documented at houses Nos. 2 and 4, were damaged by later ones, Nos. 2 and 4.

Reconstruction phases were documented at house No. 5.

House No. 6 was completely excavated (fig. 2, 3). This pit house had a specific stone facing walls and a built-in stone oven.

The continuing excavations at house No. 7 have not provided evidence for a floor so far.

After removing the stones in trenches 34/23, a complete excavation of the earlier negative structures was launched. The yielded artifacts were dated back to the second half of the 4th century.

A trench was made to the north of Ginina Mogila with the aim to locate the mediaeval cemetery. The negative north-south oriented structures allow suggesting that these were grave pits, but it is not possible to specify a date.

The suggested date is the 9th –10th century.

ЦЪРКВИ И МАНАСТИРИ

№ 33. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР „СВЕТА ТРОИЦА" В МЕСТНОСТТА МАНАСТИРСКИ ДОЛ КРАЙ ГРАД ВРАЦА

Александра Петрова, Нарцис Торбов

На около 3 км югоизточно от града в местността Манастирски дол е разположен манастирът „Света Троица", основан и съществувал вероятно още през XII – XIV в. и споменат в писмени документи от началото на XVII в. Археологическото проучване през 2016 г. имаше спасителен характер – части от южната и северната стена на църквата са разрушени при изграждането на водопровод. То бе осъществено във вътрешността на апсидата и централното помещение (наос) на Църква 1 (обр. 1). В кв. В3, кв. В4, кв. С3 кв. С4 е разкрита изцяло суперструкцията, изградена от добре одялани камъни на хоросанова спойка. Банкетът не е добре оформен и има приблизителна широчина от 0,10–0,15 м и дебелина 0,10–0,12 м. Субструкцията на апсидата е изградена от по-дребни камъни, споени с хоросан, в които варта е използвана пестеливо. В кв. В4 и кв. С3 бе разкрита част от подовата хоросанова замазка, която не може да бъде изцяло документирана – не е запазена в цялост. Нейната дебелина е около 0,08–0,10 м и под нея има тънка подложка – около 0,05 м от чакъл. В кв. В3 и кв. С3 прагът на входа от притвора към наоса е демонтиран.

В кв. В4 и кв. С4 е оформен сондаж с дължина 2,30 м и е проучено външното лице на апсидата – банкет, които не е издаден. В кв. В4 е разчистен зид, изграден на фуга – запазен е един ред от суперструкцията от по-големи камъни. Банкетът е грубо оформен с ширина, около 0,15–0,20 м, а субструкцията е съставена от по-малки камъни. Този зид е долепен до апсидата с цел да укрепи нейното външно лице.

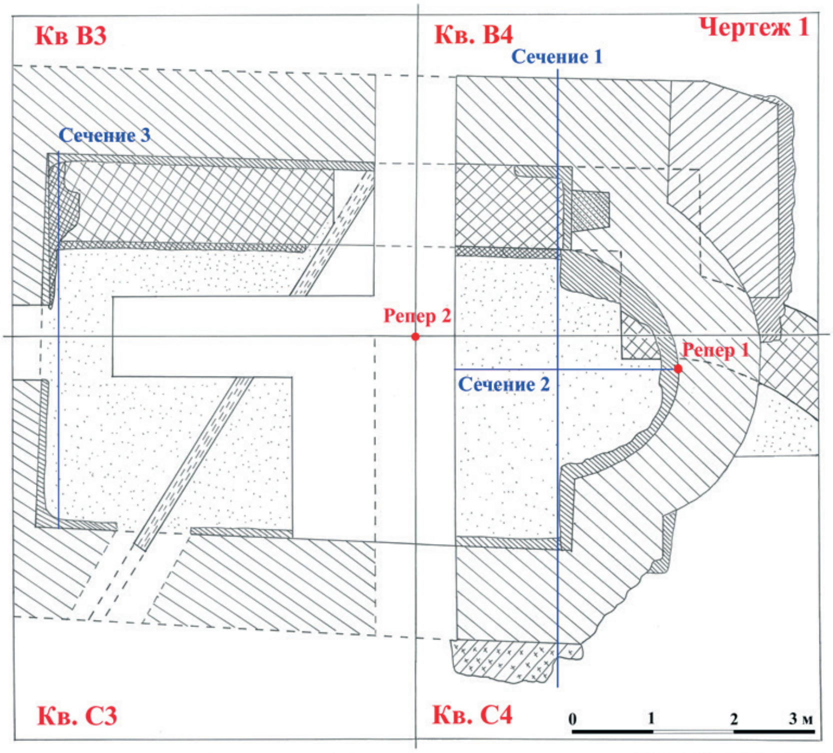

Обр. 1. Чертеж 1 на Църква 1 и Църква 2.

Fig. 1. Layout No. 1 of Church No. 1 and Church No. 2.

В хода на проучването бе разкрита Църква 2, с предполагаема датировка V – VI в., за чието съществуване нямаше информация. Проучено бе вътрешното лице на северната стена и североизточното рамо на апсидата и част от нея. Църква 2 е изградена първоначално на нивото на терена и по-късно върху нея е построена Църква 1.

В кв. В4 установихме, че вътрешното лице на суперструкцията се състои от добре оформени блокове варовик спроени с бял хоросан. Разкрита е част от банкета, оформен чрез слабо издаване на камъните. Част от зида, образуваща вътрешен ъгъл, е демонтирана през средновековието, оформен е изкоп и в него е изградена субструкцията на Църква 1. В кв. В3

е запазена суперструкцията, състояща се от един-два реда добре оформени камъни. Банкетът е с приблизителна широчина 0,10–0,12 м. Субструкцията изградена от грубо издялани камъни. В кв. В4 при проучване на външното лице на апсидата на Църква 1, попаднахме на продължението на зида, разкрит във вътрешността ѝ – неговата субструкция, която образува част от апсидата на Църква 2 с дебелина около 1 м.

RESCUE EXCAVATIONS AT THE MEDIEVAL MONASTERY "HOLY TRINITY", "MANASTIRSKI DOL" LOCALITY NEAR VRATSA

Alexandra Petrova, Narcis Torbov

The monastery was mentioned in written documents from the beginning of 17th century. Parts of the southern and northern walls of the church were destroyed by a water pipe built there. The inner space of the apse and the inner room of Church No. 1 were explored. It was established that the substructure of the medieval Church No. 1 overlapped the superstructure of another building. This was an unknown until now Christian church. A part of its apse was investigated. Church No. 2 probably dated to the 5th–6th cnetury.

№ 34. ПРОУЧВАНИЯ НА ХРАМ „СВ. ВМЧК. ГЕОРГИ", СЕЛО ТРУДОВЕЦ, ОБЩИНА БОТЕВГРАД

Филип Петрунов, Виолина Кирякова

Храм „Св. Вмчк. Георги" се намира в землището на с. Трудовец. Теренът е подравняван, като има сведения и археологически доказателства за интензивна иманярска дейност около църквата. Тя е публикувана в началото на XX в. от проф. Петър Мутафчиев, който пръв прави и подробно описание на запазените стенописи (Мутафчиев 1931, 36-37).

При теренното археологическо проучване са заложени пет сондажа, като сондажи 1А и 1Б са до източната фасада на църквата. Сондаж 2 е на 20 м западно, а Сондаж 3 – на 25 м северно от храма, като с тях се цели, да се провери устната информация за наличието на манастир на това място (обр. 1).

В сондажи 1А, 1Б и 4 са проучени останки от шест погребения от епохата на Второто българско царство. Църквата е еднокорабна, едноапсидна и е построена през втората половина на XIV в. като гробищен храм в мочурлива местност на малък остров, заобиколен от всички страни с вода. Устното предание за църква разположена на остров, се потвърдиха стратиграфски. В сондажи 2 и 3 са регистрирани отлагания типични за сладководните басейни (обр. 2). Подобни обстоятелства са известни и при други средновековни храмове (Афанасиев 1983, 51-53; Заграевский 2008, 129-146).

Първата църква е опожарена в края на XIV в. Единични фрагменти от богатата пластична украса са документирани в сондажите, а части от строителната керамика са вложени при преизграждането ѝ през XVI в. Ориентацията на църквата се разминава с посочения храмов „патрон", като надлъжната ос е с отклонение в южна посока и трябва да бъде отнесена към зимните църковни празници.

По-късният храм е типичен за периода на Османската империя, когато е сменен и храмовият празник посветен на Св. вмчк. Георги. Изградено е сводесто покритие от добре оформени бигорови блокчета, покрити отгоре с плочести камъни[1]. Църквата е с четири прозореца – два на южната и два на източната фасади. Западният прозорец на южната стена е ремонтиран през XX в., като са вложени съвременни строителни материали и части от покривни плочи. Отвън е изграден кожух от еднолицево оформени камъни със спойка от бял хоросан, като на места, за подравняване е използвана строителна керамика от първия строителен период. Югозападният ъгъл на храма е ремонтиран през XX в. с различни по форма и вид дебели плочести камъни. Цялата фасада, както и част от вътрешността на църквата са обмазани с цимент в началото на XXI в.

Градежът и стенописите на късната църква дават основание възстановяването да бъде отне-

[1] Геоложкият и минералогичен анализ е извършен от специалисти от Националния музей „Земята и хората".

Археологически обект
Храм Св. Вмчк. Георги
с. Трудовец, община Ботевград

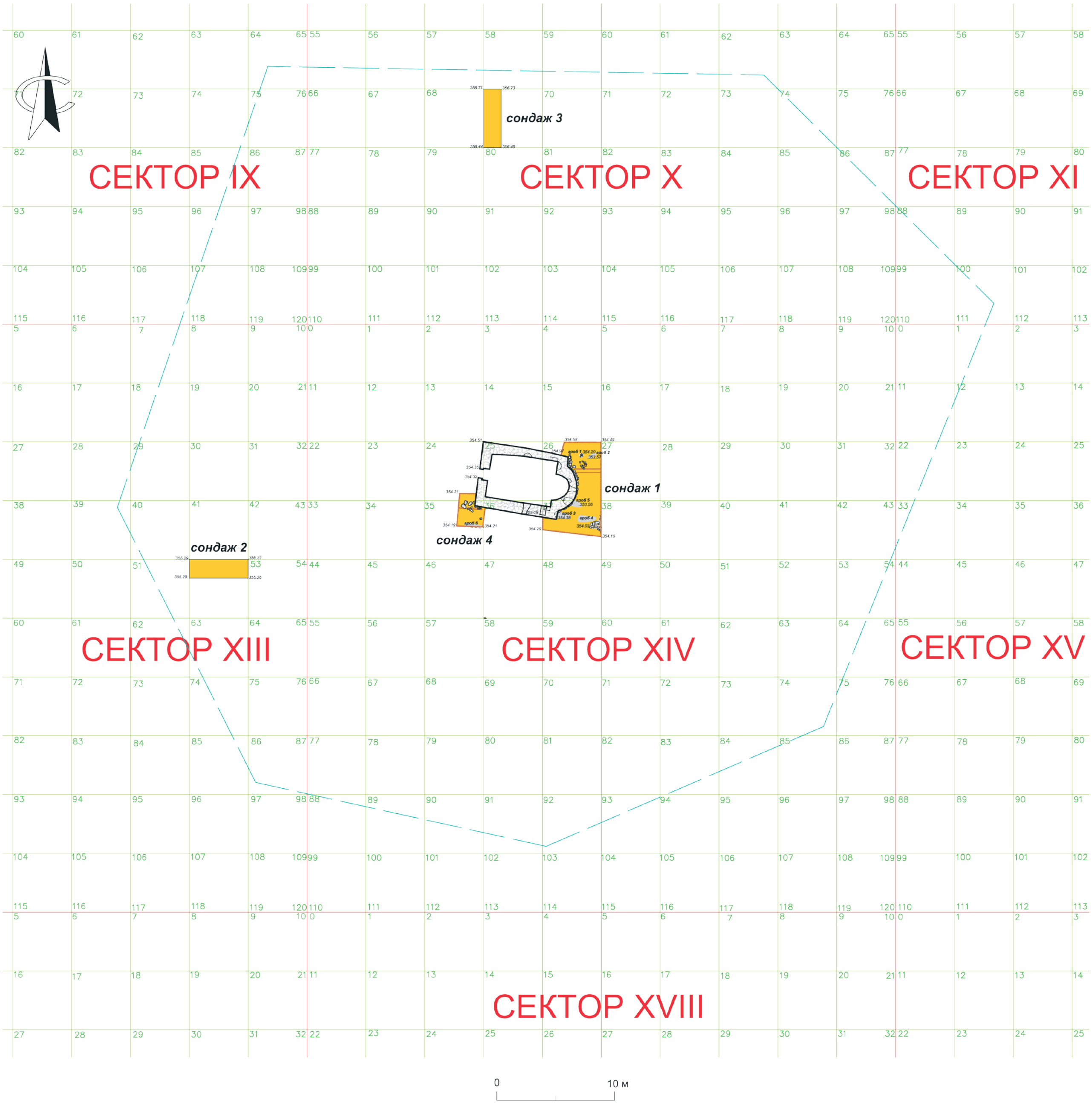

Обр. 1. Общ план на обекта.

Fig. 1. General plan of the site.

сено преди началото на XVII в. Над входа е изградена ниша, облицована с бигорови блокчета, като според проф. Мутафчиев, в началото на XX в., там е било запазено стенописно изображение на Св. Георги. По фасадите и около прозорците и входа е запазен конструктивен фриз от бигорови блокчета. На северната и южната стена те са на 1,80 м, а това е височината, от която се развива полуцилиндричния свод във вътрешността на храма.

Постройката е в изключително тежко състояние, въпреки че е запазена до покрив, поради което е направено аварийно укрепване. Още проф. Мутафчиев споменава за сериозни пропуквания в

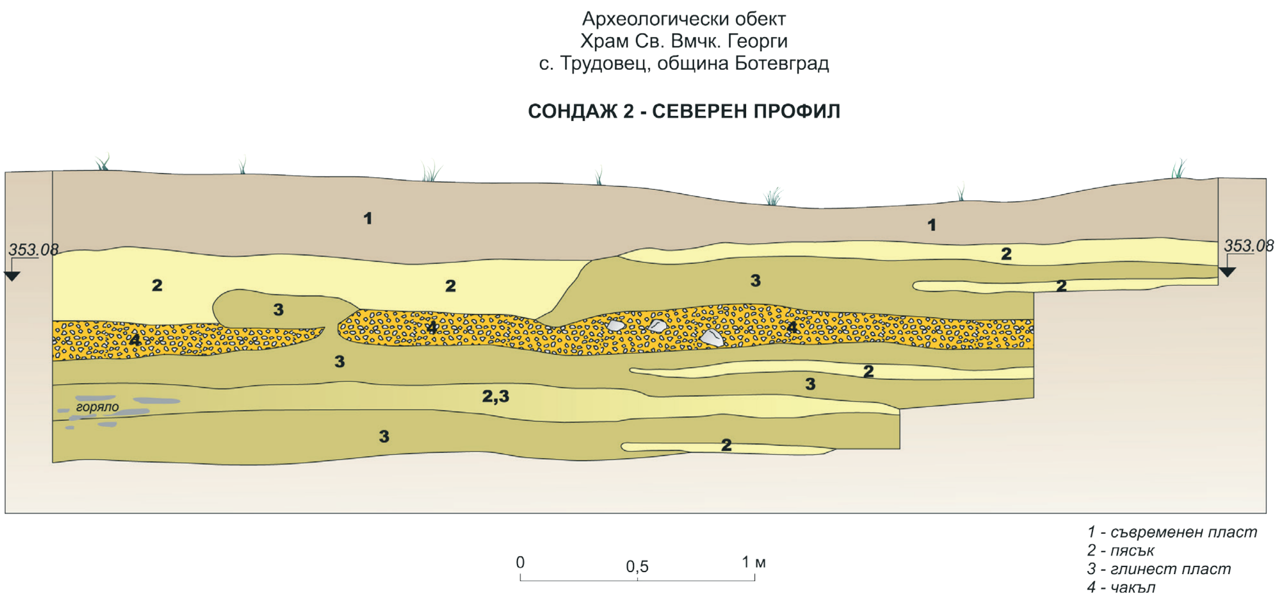

Обр. 2. Сондаж № 2, северен профил.

Fig. 2. North cross-section of trench No. 2.

Обр. 3. Монета на цар Иван Александър (1331–1371).

Fig. 3. Coin of Tsar Ivan Alexander (1331–1371).

апсидното пространство и над входа от запад. Във вътрешността са документирани няколко фрагмента от стенописната украса от XVI в. и шест ниши. Видими са и три съвременни вмешателства в зидарията, едно от които е запълнено с варов разтвор през XX в. Нишите са типични за християнските храмове, с изключение на нишата в протезиса на северната стена, която е с остър връх, типичен за източните строителни практики. Направена е пълна геодезия на църквата и терена около нея. Обработени са над 500 фрагмента от стенописната украса. При проучването са инвентирани 16 находки, между които накити от разкрития средновековен некропол и костните останки от документираните шест гроба[1]. В три от тях са погребани жени. От изток на храма при едната е открит пръстен, а другата е била облечена с дълга дреха, с кант от втъкана сребърна украса, а на главата е имала покривало избродирано със златна сърма. Християнските погребения се отнасят към втората половина на XIV в. и са в пряка връзка с разположената в близост крепост Боженишки Урвич. Накитите открити в тях са типични за търновската ювелирна школа от епохата на Второто Българско царство (Петрунов 2017, 166-167) (обр. 3).

Литература

Мутафчиев 1931: П. Мутафчиев. Из нашите старопланински манастири. – В: Сборник на БАН, 27, 1931,36-37;

Петрунов 2017: Ф. Петрунов. Проучване на храм „Св. вмчк. Георги" до с. Трудовец – 2016 година. – Известия на националния исторически музей, XXIX, София, 2017, 162-168.

Афанасиев 1983: К. Н. Афанасьев. Были галереи или нет? О прошлом храма Покрова на Нерли. – В: Архитектура СССР, 1983, № 6, 51-53.

Заграевский 2008: С. В. Заграевский. К вопросу о реконструкции и датировке церкви Покрова на Нерли. – В: Новые исследования памятников архитектуры Владимиро-Суздальского музея-заповедника , 2008, 129-146.

[1] Костните останки се обработват от Виктория Русева от Института по експериментална морфология и антропология към БАН.

RESEARCH OF ST. GREAT-MARTYR GEORGE CHURCH, TRUDOVETS VILLAGE

Filip Petrunov, Violina Kiryakova

The church was built in the second half of the 14th century, in a marshy area. It was published in the early 20th century by P. Mutafchiev.

The remains of six burials from the 14th century were revealed. The church is one-aisled and single-apse in plan, constructed on a tiny island.

The first church was burnt down in the late 14th century. Single fragments from its rich architectural decoration were found in the trenches, and some of the building ceramics were reused for its reconstruction in the 16th century. The later church was covered with a vault made of well hewn travertine blocks and slabs above them. The kind of building and the wall paintings of the later church give grounds to date the reconstruction before the opening of the 17th century. A niche was constructed above the entrance with a painted representation of St. George preserved till the early 20th century.

Two graves of women were the most noteworthy. One of them contained a ring. The woman in the other grave was dressed in a long robe with edging of interwoven silver decoration, and her head covered with a veil with goldthread embroidery.

№ 35. ЦЪРКВА „СВ. БОГОРОДИЦА“, М. МАНАСТИРА КРАЙ С. ОСИКОВИЦА, ОБЩИНА ПРАВЕЦ

Татяна Борисова, Михаела Занева

Заявено е инвестиционно намерение и са осигурени средства с цел освобождаване на част от терена за вертикална планировка, проучване, проектиране и изграждане на малък християнски параклис северозападно или югозападно от средновековна църква, част от манастирски комплекс в м. Манастирира, с. Осиковица, в района на археологически обект – архитектурно-строителен паметник на културата от античността и средновековието с категория „местно значение“. В тази връзка е извършено спасително археологическо проучване в района северозападно и югозападно от средновековната църква „Св. Богородица“ (XIV в.), част от манастирски комплекс.

Арх. Милена Каменова заедно с геодезист ситуира мястото, където ще се строи параклиса. То отстои на около 35 м западно от църквата и е ориентиран по нейната ос. Заложените квадрати са съобразени с целите за проектиране и изграждане на параклиса. На терен са заложени два квадрата един до друг – № I и II с римски цифри и с размери 5,00 х 5,00 м. Съответно кв. I се ситуира в източна посока към църквата, а кв. II в западна посока. Между двата квадрата е оставено контролно ребро с ширина от 0,35 м, попадащо в кв. I. Целта е да се проследи за наличие на археологически структури и материали (обр. 1).

В проучения I м. п. с дебелина от 18 см и в двата квадрата не са открити археологически структури и съоръжения освен малко количество фрагментирана гледжосана керамика, както и два фрагмента по-ранна, от КЖЕ. Спорадично се откриват железни пирони. Непосредствено под чимовия пласт се откри сребърна монета на Адам Вацлав (1594–1617), исторически свързана с Полша, Херцогство (Сласк Cieszyn, trojak 1597, Cieszyn, Iger Ci.97.1.a (R3), F.u.S. 2987), рядък номинал, КЛАС: II. Откри се керамичен прешлен за вретено и един кремък без следи от обработка.

Във II м. п. в кв. I и кв. II, с дебелина от около 15 см са открити фрагменти битова керамика, въглени и отухлявания. За по-сигурна проверка, тъй като няма ясно разграничаване на стратиграфските напластявани е направено престъргване на нивото. Пръстта като цяло не променя характеристиките си. В този пласт не са открити археологически структури. Достигнато е нивото на стерила с кота 670,09. Обща дебелина на проученото ниво – 0,40 м.

Заложени са още два нови изкопа, отстоящи непосредствено в южна посока от кв. I и кв. II, с ширина С – Ю 3,00 м и дължина И – З 10,00 м. Разширенията получават номерация I’ и II’’ и са обединени в един общ сондаж. Непосредствено под чимовия пласт се откри сребърна монета на Ма-

Обр. 1. Общ план на проучените структури.

Fig. 1. General plan of the explored area.

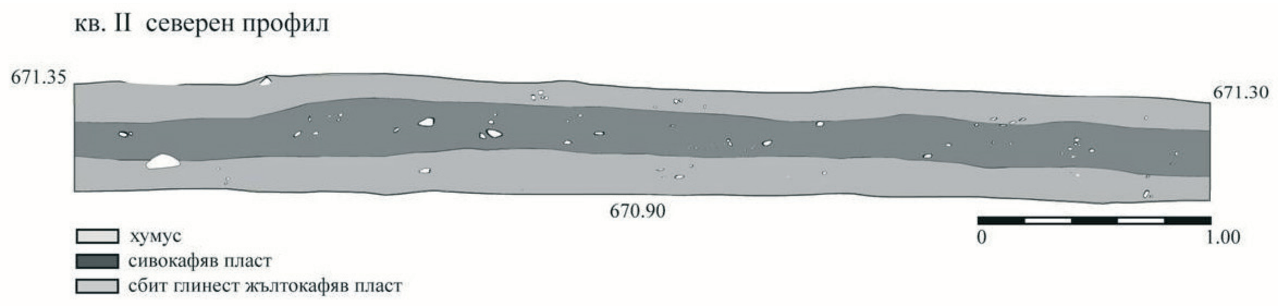

Обр. 2. Стратиграфски профил изток-запад.

Fig. 2. East-West cross-section.

Обр. 3. Част от проученото съоръжение в кв. 19.

Fig. 3. Part of the explored structure in Trench 19.

рия Тереза (1816–1867). Лошо запазена и изтрита, с дупка за окачване в периферията, отчупена в едната си част. Намерена е и сребърна монета на Зигмунд III (1587–1632), добре запазена, с дупка в периферията.

В проучения I м. п. в кв. I', кв. II'' повърхността е силно замърсена от съвременни боклуци (пластмаси, кутийки от бира, съвременни пирони, гилзи, патрони и т.н.). В този пласт други материали не се откриват. Във II м. п. се откриват фрагменти битова керамика, която намалява в дълбочина, части от замазка с червено-оранжев цвят. Пръстта е със светло кафяв цвят, много твърда, сбита, глинеста, отхлупваща се на големи буци.

Наблюденията показват аналогична стратиграфия и в четирите изкопа. Хумус, под него сивокафяв пласт и сбит глинест жълтокафяв пласт (обр. 2).

На този етап от проучванията не е ясно дали се касае за наличие на селище или някакво древно култово средище. Откритите множество фрагменти керамика се датират в РЖЕ (VIII – VII в. пр. Хр.) и в КЖЕ (V – IV в. пр. Хр.), спорадично се откриват фрагменти и от КБЕ. Те не са ясно ситуирани по пластове. Изработени са на ръка, глината е с примеси от пясък, със светлокафяв до кафяв цвят, украсата е от прилепнати релефни ленти с притискания, прищипвания, нарези или врязвания, с ямички по стените, ко́си насечки по устието, езичести дръжки. Другата група фрагменти са със сивокафява до сивочерна, на места излъскана повърхност.

Югозападно от църквата е заложен нов изкоп – кв. 19 с размери 5,00 х 5,00 м. Той отстои на изток от кв.18. Обрасло е с много трева, на повърхността има едно дърво (орех), разположено почти в централната част на изкопа. В I м. п. чимов пласт с дебелина от около 0,18 м се откриват множество железни пирони. На повърхността, към южната част на изкопа, се откри голям плочест камък с правоъгълна форма. Във II м. п. с дебелина от около 0,30 м, на дълбочина с кота 670,65, в северната част на изкопа се открива голямо количество фрегменти от стенописи. Открито е желязно огниво на дълбочина с кота 670,36.

На територията на кв. 19 е разчистена част от структура, която се явява продължение на съоръжението с квадратен план проучвано през сезон 2011 г., попадащо в кв. 18 (обр. 3). То също е с почти квадратна форма, вероятно от двуделна сграда, основите му са плитко вкопани, изградени от средни и по-големи ломени камъни на калова спойка. Структурите в кв. 18 и кв. 19 са с обща стена помеж-

ду си, разположени верижно в източна посока. Във височина вероятно са поддържали дървена конструкция. Откриват се множество железни пирони. В източната част на съоръжението на дълбочина с кота 670,36 е достигнато горяло петно. Съоръжението предстои да бъде допроучено през следващия сезон. Вероятно е свързано с църквата като част от сградите на манастирския комплекс. Наблюденията показват аналогична стратиграфия на проучения през миналия археологически сезон кв. 18. Достигната максимална дълбочина с кота 670,36. Работата в кв. 19 на този етап е преустановена, като не е достигнато изцяло нивото на стерила.

"VIRGIN MARY" CHURCH BY THE VILLAGE OF OSIKOVITSA NEAR PRAVETS

Tatyana Borisova, Mihaela Zaneva

Rescue archaeological excavations were conducted at the site due to plans for construction of a chapel Fig. 1.

The construction site is located some 35 m W from the church. Four trenches were fully explored. The bedrock was reached at elevation of 0.40 m. Silver coins minted by Adam Vaclav (1594-1617), Maria Theresa (1816-1867) and Sigmund III (1587-1632) were discovered.

The observations showed similar stratigraphy in the whole area – humus, followed by grey-brown layer, containing pottery from LBA, EIA and LIA and a hard layer of yellow-brown clay without archaeological finds Fig. 2.

Trench 19 S from the church was partially explored. A big amount of wall painting fragments was found in the N part of the trench at elevation of 670.65 m. Iron tinder was found at elevation of 670.36 m. Part of a structure, registered in 2011 in trench 18 was excavated. Fig. 3.

It was square in shape. Its basis was formed by middle and big-sized stones, placed shallow in the ground, bound with mud. The superstructure was probably wooden. Many iron nails were found. The research of the structure will continue.

№ 36. СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА В СЕЛО ДРЕНКОВО, ОБЩИНА БЛАГОЕВГРАД

Цветана Комитова, Мирослава Георгиева

Село Дренково се намира на 13 км западно от Благоевград. По време на теренни обхождания през 2001 г., в землището на селото са регистрирани 30 археологически обекта, отнасящи се към различни епохи – от праисторията до средновековието.

Един от малкото средновековни обекти е църквата разположена на тераса в края на склон, с денивелация от изток на запад, в периферията на съвременните гробища. Църквата е обявена за паметник на културата – рег. № 4776/45, ДВ, бр. 63/1973 г. В каталога на Цв. Дремсизова-Нелчинова е описана под № 119 (Дремсизова-Нелчинова 1987, 69).

През 2016 г., с финансови средства, предоставени от Министерство на културата и Община Благоевград, е извършено теренно археологическо проучване, с участието на студенти от специалностите „История и археология" и „История" при ЮЗУ „Неофит Рилски" – Благоевград.

Църквата е триконхална – с полукръгла апсида от изток и по една полукръгла конха на северната и южната стени, с издължен наос, без притвор (обр. 1). Размери: по оста изток – запад 8,50 м (без апсидата), по оста север – юг 6 м (без конхите). Изградена е от ломен и дялан камък със спойка от бял хоросан, като е приложена и сантрачна система (скара от дървени греди, поставена на известно разстояние в каменния градеж). Източната и западната стени са запазени почти до покрив.

Църквата е частично вкопана, като е следван наклонът на терена (обр. 2). Апсидата, изцяло запазена, и конхите отвън са полуцилиндрични. Отвътре завършват с арки от добре оформени блокчета от бигор, като е съхранена само арката на южната конха.

Входът от западната страна е покрит с голям плочест камък. От двете страни над входа стъпват

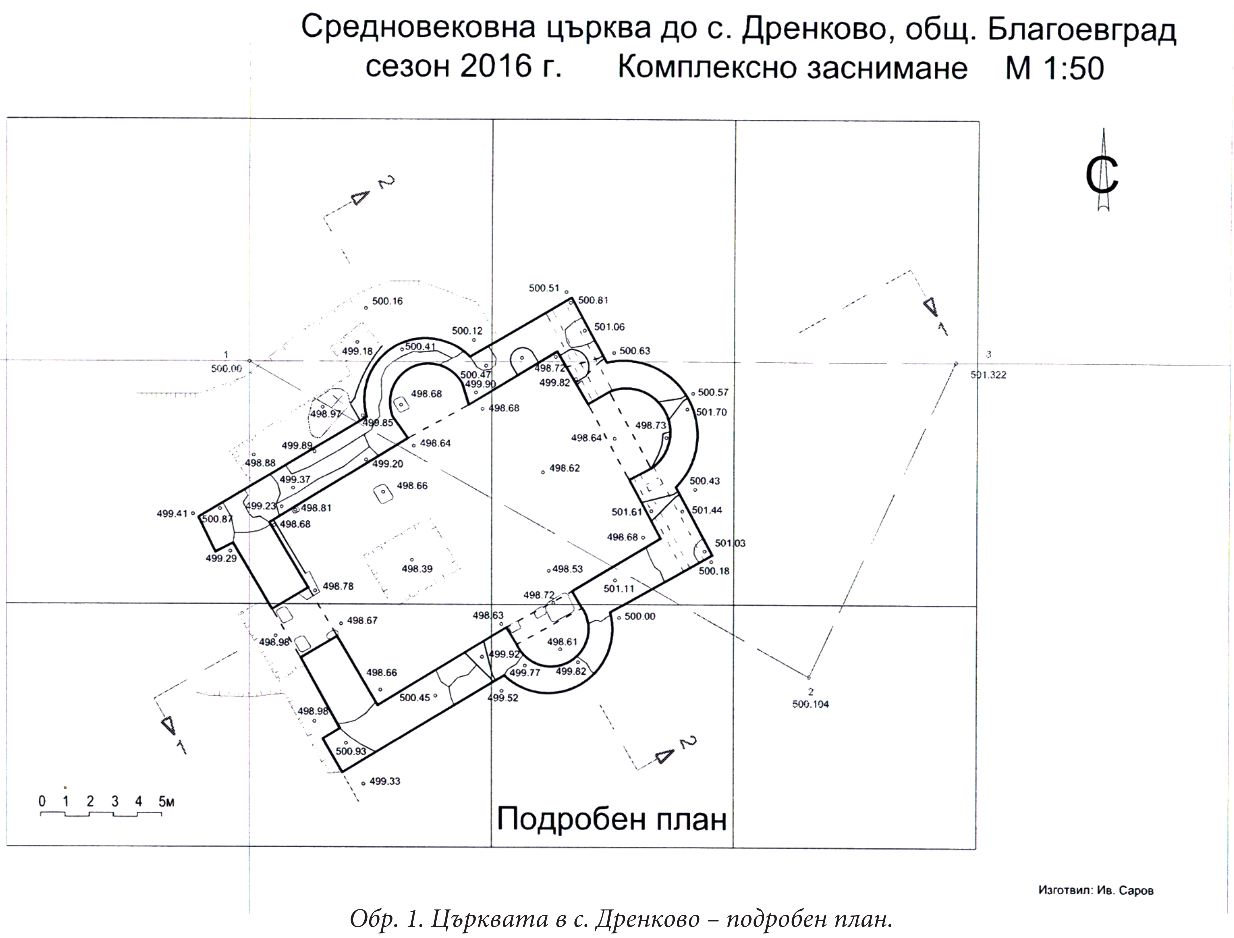

Обр. 1. Църквата в с. Дренково – подробен план.

Fig. 1. The church in the village of Drenkovo – a detailed plan.

по една двойка плоски ниши – слепи арки от бигорови блокчета. Западната фасада е пластично оформена чрез издаване на северната и южната стени като анти (обр. 3). С тази особеност на плана, църквата в с. Дренково много наподобява на късносредновековните храмове от района на Горна Струма и Знеполе (Василев 1942, 165-184; Митова-Джонова 1983, 72-73, 93-94, 163-164 и др.).

Трите прозореца, които представляват тесни (амбразурни) отвори са разположени по средата на олтарната апсида, южно от нея, и един – на южната стена. Вероятно такива прозорци е имало и от север на апсидата, както и на северната стена. В североизточния ъгъл на църквата, в олтарното пространство, на източната и северна стени са изградени по една ниша – диаконикон и протезис.

В търсене на подовото ниво бе заложен малък сондаж вътре пред входа, на мястото на изваден корен. На дълбочина – 0,20–0,25 м се стигна до материк. Двата плочести камъка покрай северния зид, вероятно са останали от подовата настилка. Покрай външното лице на северния зид е направен втори сондаж за установяване дълбочината на основите.

В сондажа от запад до северната конха се откри скелет, отчасти затиснат от основите на северната стена на църквата. Откритият чифт обици, от двете страни на черепа, са подковообразни, лети от мед с посребряване, с топчести странични издатъци и издължена правоъгълна висулка. Закопчаването е с шарнир към горната халка.

Най-близък паралел на откритите обици от с. Дренково са сребърните обици от родопското село Малево, м. Маре, намерени в надгробна могила. Обиците са част от погребение, при което заедно с кости са открити и накити, включително турско акче, сечено в 1481 г. (Янков, Георгиева 2012). Такива примери има и от територията на Македония – Требенище край Охрид, с. Корошиште, Св. Еразмо и Курбиново (Манева 1992, 55, Табло 22, 56/1а, 6; 85/1; 55/30; 75/5). Определени са като тип „Курбиново“, вариант II по типологията на Блага Алексова. По своята конструкция те се състоят от две части, като долната е подковидна, а горната представлява тънка халка. Този вариант се отличава с добавяне на пластични ребра и вертикални висулки в средата (триъгълни, трапецовидни, топчести). Според Елица Манева тези обици се отнасят към XIV – XV в., въпреки че посочените примери са случайни находки извън археологически контекст. Към този тип могат да се отнесат и обиците от с. Дренково.

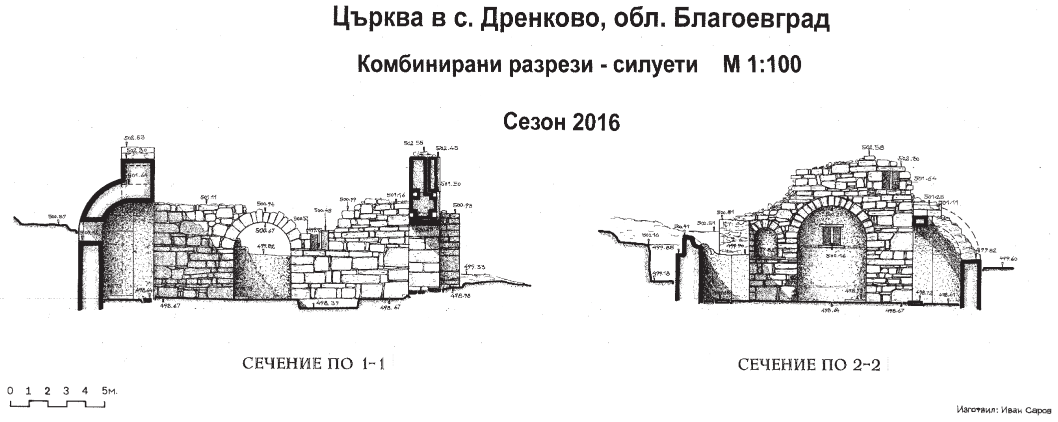

Обр. 2. Църквата в с. Дренково – комбинирани разрези.

Fig. 2. The church in the village of Drenkovo – combined cross-sections.

Обр. 3. Църквата в с. Дренково – поглед от югозапад.

Fig. 3. The church in the village of Drenkovo – a view from the southwest.

Смята се, че триконхалните църкви се създават в югозападните части на Балканския полуостров още през IX в., включително и в българските земи, като впоследствие се разпространяват из целия полуостров (Тулешков 1989, 47; 2007, 88). Строителството на триконхални църковни сгради намира още по-голямо приложение по време на Второто българско царство (Чанева-Дечевска, 1988, 155; Тулешков, 1989, 48). Този тип църкви, с малки разлики в планово-обемната и архитектурна идея, през доста продължителен период – от IX до XIV в., а по-късно като манастирски църкви с певници и до XVII – XVIII в., което особено много затруднява датирането им.

Въз основа на архитектурните особености църквата в с. Дренково много наподобява къснoсредновековните храмове от района на Горна Струма и Знеполе, които се отнасят към периода XV – XVII в. Най-близки паралели са църквите при с. Студена, Долна Диканя, Долни Романци и др. Имайки предвид това и най-вече откритите обици, на този етап църквата в с. Дренково може да се отнесе към XV в.

Литература

Василев 1942: А. Василев. Една старинна църква при с. Студена. – Годишник на народния музей, VII, 1942, 165-184.

Дремсизова–Нелчинова 1987: Ц. Дремсизова-Нелчинова. Археологически паметници в Благоевградски окръг. София, 1987.

Манева 1992: Е. Манева. Средновековен накит од Македонија. Скопје, 1992.

Митова-Джонова 1983: Д. Митова-Джонова. Археологическите паметници в Пернишки окръг. София, 1983.

Тулешков 1989: Н. Тулешков. Архитектура на българските манастири. София, 1989.

Тулешков 2007: Н. Тулешков. Архитектура на средновековния християнски и ислямски свят. София, 2007.

Чанева-Дечевска 1988: Н. Чанева-Дечевска. Църковната архитектура в България през XI–XIV век. София, 1988.

Янков, Георгиева 2012: А. Янков, Г. Георгиева. Силата на наследството – един родопски пример за сакрализация на територия. – Годишник на департамент Антропология, НБУ, 2012 г. – http://ebox.nbu.bg/ant14/view_lesson.php?id=4

MEDIEVAL CHURCH FROM THE VILLAGE OF DRENKOVO, BLAGOEVGRAD MUNICIPALITY

Tsvetana Komitova, Miroslava Georgieva

During the 2016 campaign a medieval church was excavated in Drenkovo, Blagoevgrad municipality. It was a one-naved building with three conches (an apse to the east and two conches to the north and south respectively). The church was built of cut stones, white mortar and a system of wooden beams for leveling the stone rows. The eastern and the western walls were preserved to the roof.

The apse and the conches ended with semicircular arches. The inner space of the church was illuminated by small and narrow embrasures cut into the apse, south of it and into the southern wall west of the concha.

The church had diaconicon and prothesis – niches cut into the northeastern corner of the building.

The entrance was from the west and was paved with a big stone slab. Two pairs of niches were cut on both sides of this entrance.

The church was dated to the 15th century according to comparison with similar churches; the data from the archaeological excavations; the earrings that were found in a grave dug out in a sounding made in front of the northern wall.

№ 37. СГРАДА, ЮЖНО ОТ „ПИСАНАТА ЦЪРКВА“ КРАЙ ГР. РАЗЛОГ, ОБЛАСТ БЛАГОЕВГРАД

Цветана Комитова

Средновековната църква, известна сред местното население като „Писаната“, се намира в м. Круше – на около 7 км югозападно от гр. Разлог, в близост до хотелски комплекси и голф игрище в м. Бетоловото, отдясно на пътя за хижа Яворов.

Теренното археологическо проучване на църквата е извършено през 2006–2008 г. с финансови средства осигурени от Община Разлог и по Програма ФАР „Трансгранично сътрудничество България – Гърция“ в изпълнение на спечелен от Община Разлог проект (BG 2004/016-782.01.06.) „По пътя на ранното християнство“.

Разкрити са две църкви. По-малката църква (5,60 х 4,50 м), изградена не по-късно от началото на XIII в., е от типа триконхални с издължен наос, завършващ от изток с полукръгла апсида. Полукръглите конхи – на северната и южната стена, са почти еднакви по размери с тези на централната източна апсида. При преустройство, от запад е добавен доста обширен притвор. Изградена е върху разрушена църковна сграда от V – VI в. (23,15 х 8,50 м) – еднокорабна, едноапсидна със силно издължен наос по оста изток – запад и малък притвор от запад, вмествайки се изцяло в нейния обем.

Средновековната църква е имала стенописна украса, на което се дължи и наименованието „Писана“. След приключване на археологическото проучване, Писаната църква е реставрирана и превърната в обект за посещение.

При сондажно проучване на терена на югозапад от църквата, в търсене на най-подходящото място за изграждането на предвидения в проекта информационен център, се попадна на градежи, което наложи проучването на целия терен (обр. 1).

Разкрита е част от сграда, чийто северен зид, служи и за ограден зид на дворното пространство,

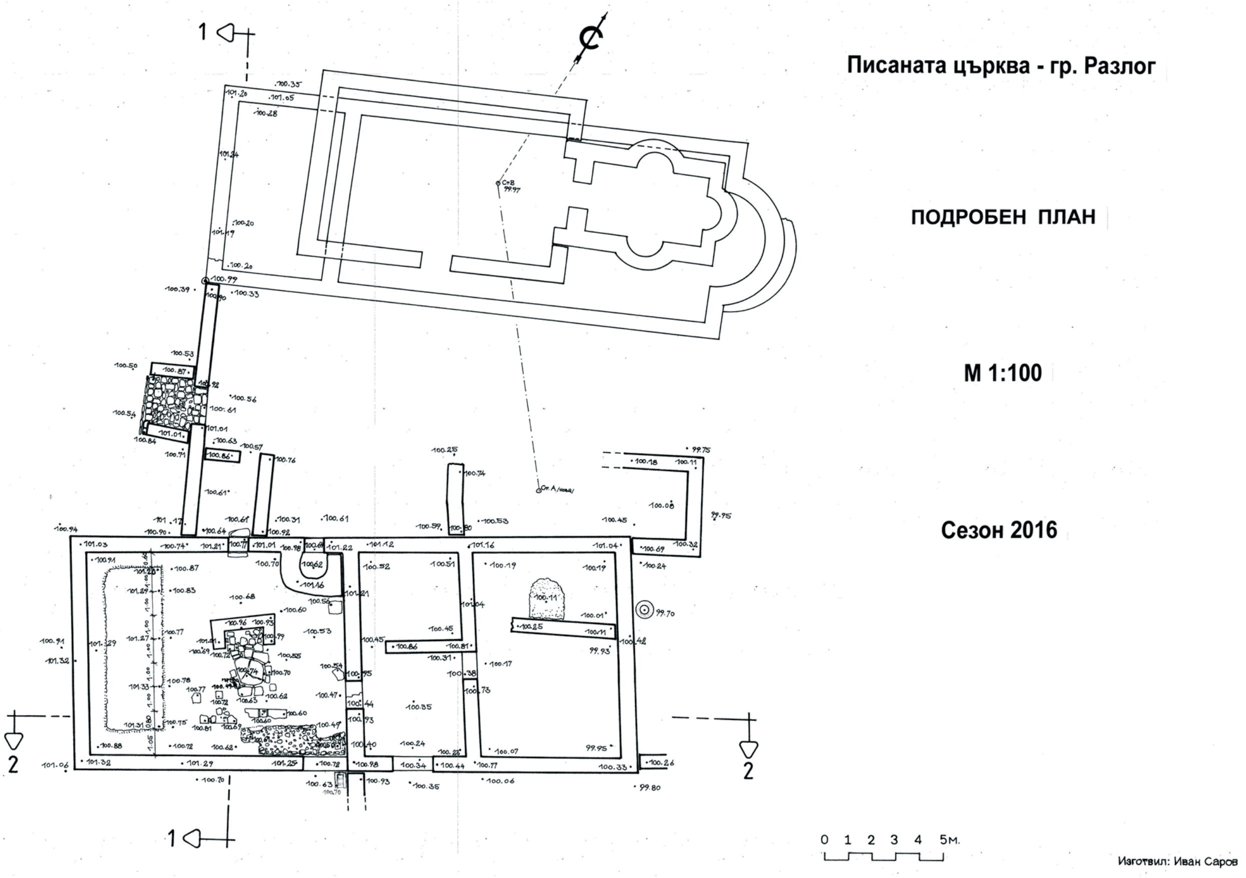

Обр. 1. Писаната църква край гр. Разлог – подробен план.

Fig. 1. "Pisanata carkva" near the town of Razlog – a detailed plan.

южно от църквите. Централният вход към двора е от запад. Отвън пред него е оформена площадка, настлана с големи цепени плочи.

През 2007–2008 г. са разкрити три помещения от сградата с верижен план. Две от тях, разположени от изток и проучени почти до подово ниво, са преградени по оста изток – запад (по реда на разкриването – 1А, 1Б и 2А, 2Б). На третото помещение (10,70 х 8,75 м) само са проследени зидовете и са очертани границите. В североизточния ъгъл на това помещение е открито съоръжение с размери: 2,25 х 1,60 м, чийто зид вътре в помещението оформя заоблен югозападен ъгъл. Поради липса на финансови средства, съоръжението не е проучено в дълбочина, поради което не е изяснено и функционалното му предназначение. Навсякъде в сградата са регистрирани следи от пожар. Находките – най-вече монетите, потвърждават времето на нейното изграждане, съвпадащо с това на късноантичната църква, т.е. края на V – първата половина на VI в.

През настоящата 2016 г., с предоставените от Министерството на културата финансови средства, продължи теренното археологическо проучване на сградата в западна посока (обр. 2). Почти изцяло е разкрито помещение 3, без тясна ивица в най-западната част. На 2,65 м срещу входа от север, е открито съоръжение в близост със съоръжението в североизточния ъгъл на помещението, частично проучено през 2008 г. Изградено е от три стени, П-образно разположени, конструктивно свързани при ъглите. Ограничават пространство, отворено на юг. Стените са изградени от камък на кал, като в градежа са използвани фрагменти от тухли, а в северозападния ъгъл и част от устие на питос. Дебелината им е 0,45 м, запазената височина – 0,35 м, а външните очертания: 1,25 х 2,70 х 1,20 м.

Пред отворената част на правоъгълното пространство оформено от стените е открита голяма кръгла каменна плоча с размери: диаметър 1,40 х 1,30 м и дебелина 0,45–0,50 м. Тя би се вместила, но е извън вътрешното пространство ограничено от стените. В кръг около голямата плоча са наредени по-малки, също плочести камъни, някои от които обгорели. Настилката от камъни продължава и в пространството между стените, но покрай дългата стена те са по-малки, като на места дори липсват. Тук са открити фрагменти от гърнета, като с някои от тях може би ще се възстанови цял съд.

Липсват и част от камъните на настилката от югоизток. До югозападната страна на голяма-

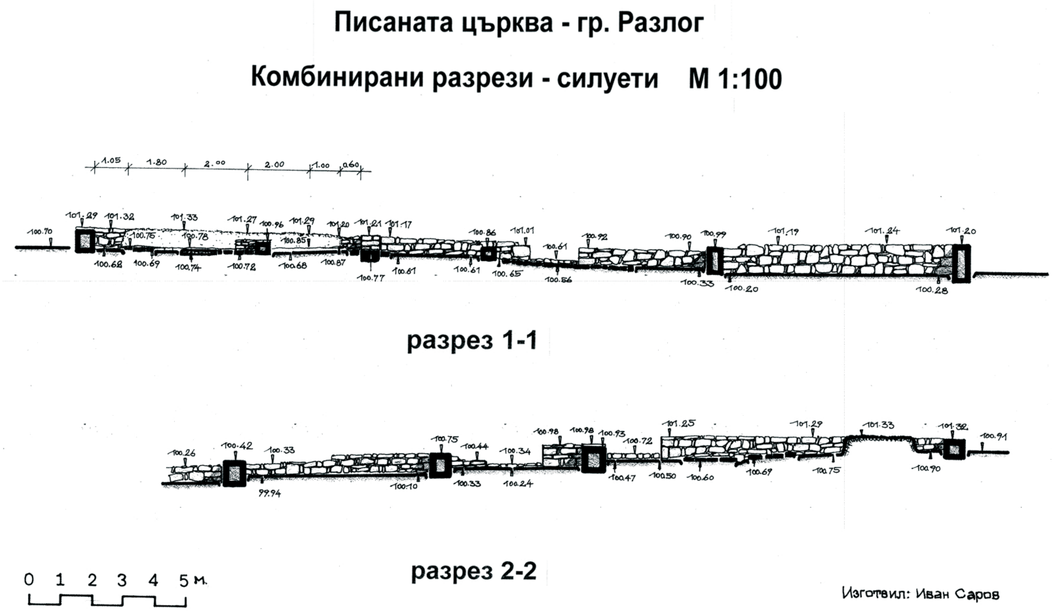

Обр. 2. Писаната църква край гр. Разлог – комбинирани разрези.

Fig. 2. "Pisanata carkva" near the town of Razlog – combined cross-sections.

Обр. 3. Писаната църква край гр. Разлог – помещение 3 със съоръжението (пещ).

Fig. 3. "Pisanata carkva" near the town of Razlog – premise No. 3 with the structure (oven).

та плоча е намерено гърне (V – VI в.), вкопано изцяло в пепелив пласт. В разкритата част на помещението, навсякъде са регистрирани следи от силен пожар.

Съдейки по етнографски паралели, следите от въглени, петната обгоряла, спечена пръст и натрупания слой пепел, може да се предположи, че това е долна част на пещ за изпичане на хляб. Голямото количество натрошени керемиди, съсредоточени предимно върху и в непосредствена близост до предполагаемата пещ, дава основание да се предположи, че е била под самостоятелен навес.

Имайки предвид големите размери на помещението – 10,70 х 8,75 м, липсваща засега разделителна стена и наличието на двете съоръжения, можем да предположим, че то е било мястото, на което вероятно са били съсредоточени производства свързани с ежедневния бит на духовенството (обр. 3).

Между съоръжението (основа на пещ) и източната стена на помещение 3, в пласт наситен с голямо количество натрошени керемиди, пепел, въглени и обгоряло дърво, е разкрит скелет в много лошо състояние. Разположен е под лек наклон, с глава на запад. Следи от гробно съоръжение няма. Ако съдим по монетата, открита при лявото рамо, скелетът се датира от времето на обитаване на заемания от сградата терен през средновековието.

Останалите находки и преди всичко двете монети: римска императорска, II – III в. и средновековна – имитативно монетосечене? – XIII – XIV в., потвърждават изказаното предположение, че сградата е изградена едновременно с раннохристиянската църква от V – VI в., но е обитавана и през средновековието. За по-прецизна датировка и интерпретация на разкритите археологически структури,

е необходимо цялостното проучване на сградата и въобще терена около църквите. Представянето на сградата в общ ансамбъл с църквите ще превърне обекта в атрактивно място, даващо представа за християнизацията на района, за църковната организация и църковното строителство през Средновековието.

BUILDING SOUTH OF "PISANATA CARKVA" IN RAZLOG MUNICIPALITY, BLAGOEVGRAD REGION

Tsvetana Komitova

Premise No.3 was excavated during the 2016 campaign. It was located south of the church "Pisanata carkva". A structure was found within its boundaries. It can be interpreted as an oven. Its plan was rectangular with an opening on the short southern side. Its walls were preserved up to 0.35 m in height and built up of stones mixed with mud solder and bricks. The dimensions of this structure were: 1.25 x 1.70 x 1.20 m; 0.35 m width.

A big round slab was excavated to the east of the oven (diameter 1.40 x 1.30 m and 0.45 – 0.50 m width). There was a pavement of slabs around it and some of the stones were burnt. Similar pavement but made of smaller stones was laid between the walls. A pot dated to the 5th – 6th century was dug into a layer of ashes next to the round slab from the southwest.

There was big concentration of broken tiles heaped over the assumed oven and near it. Based on this we concluded that the structure had its own shelter.

The stratigraphy showed that the building (premise No. 3) was contemporary with the early church but had trace of habitation from the Middle Ages as well.

№ 38. СРЕДНОВЕКОВЕН КНЯЖЕСКИ МАНАСТИР В М. КАРААЧТЕКЕ, ВАРНА

Казимир Попконстантинов, Валентин Плетньов, Росина Костова

Средновековният княжески манастир в м. Караачтеке се намира на 5 км западно от Варна. Разположен е върху висока тераса, отворена към Варненския залив и е с приблизителна площ от 10 дка (Попконстантинов и др. 2005, 107-121; Попконстантинов и др. 2015, 59-73).

Поради ограничените финансови средства усилията на проучвателския екип и студентите през изминалия сезон бяха съсредоточени в западния сектор с една основна задача: проучване на пространството южно от аязмото.

В първите дни бе изяснена строителната история на манастирските сгради в южния сектор, като под основите на т. нар. „теке“ разкрихме плътен пласт от керемиди, тухли и керамика от IX – X в.

След това усилията ни бяха насочени изцяло в пространството южно от аязмото (обр. 1).

Югозападно от аязмото проучванията ни разкриха доста сложна картина. На дълбочина 1,40 м от к. 195,67 попаднахме на основа с посока североизток – югозапад, която в северната си част стъпва върху югозападната част на свода на аязмото. Условно обозначихме тази основа като първо стъпало към аязмото. То е изградено от добре обработени камъни и тухлени редове, споени с хоросан. Дължината на това т. нар. I-во стъпало е 4,40 м, а дебелината 0,75 м. На дълбочина 0,70–0,90 м от к. 194,84 попадаме на II-рото стъпало, от което са запазени два камъка с обща дължина 1,10 м, които се намират на 1,60 м от югозападния ъгъл на аязмото. Разстоянието от първото стъпало е 0,50 м. На дълбочина 0,20 м от т. нар. II-ро стъпало се оформя III стъпало, което е изградено от добре оформени блокове. Ширината му е 0,40 м.

Проучването ни южно от аязмото обаче показа, че т. нар. I-во стъпало всъщност е оградна и подпорна стена от запад на аязмото, която сключва ъгъл с друга стена южно от аязмото (посока И – З), която е градена със същия грижлив каменно-тухлен градеж. Всъщност се оказа, че това е североизточен ъгъл на помещение с размери 1,85 х 2,20 м с вход от южната му страна. Основите му са вкопани на дълбочина 0,80 м от средновековното ниво. В насипа южно от него, на нивото на прага на входа, бяха

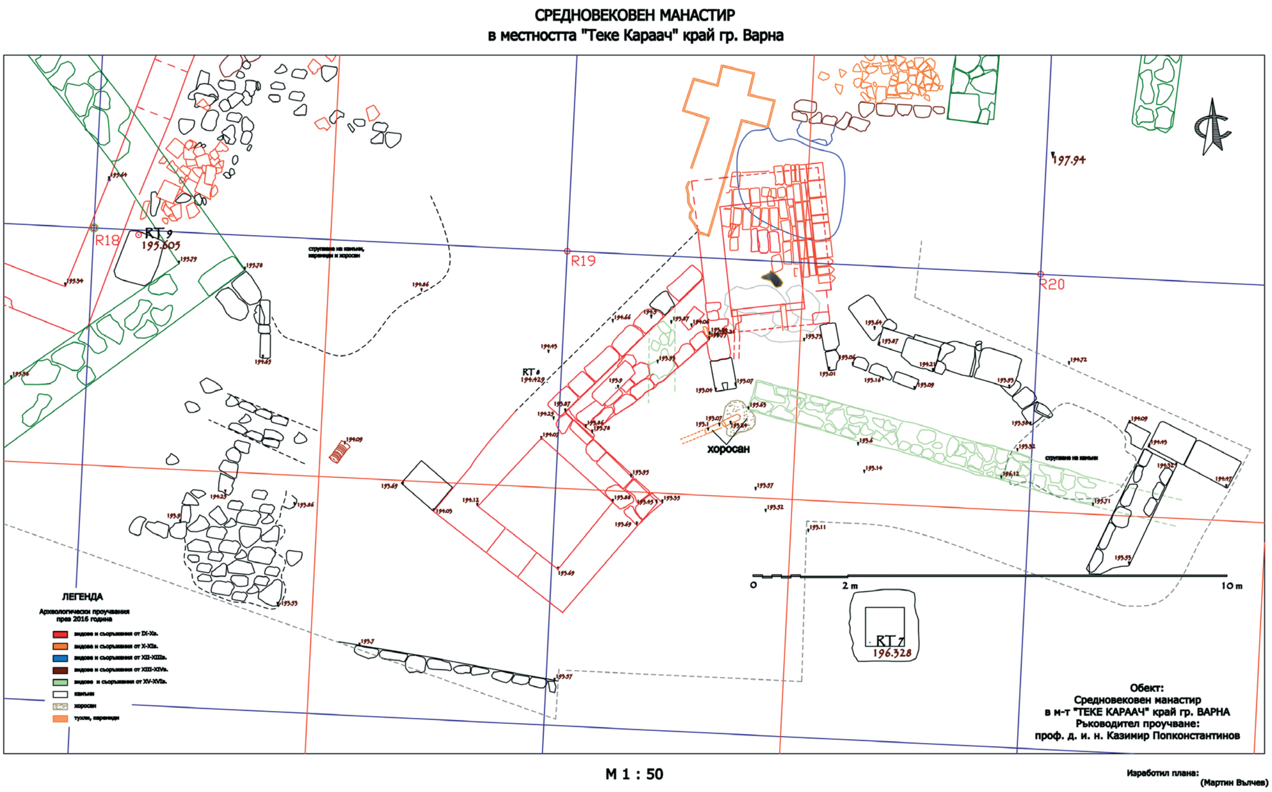

Обр. 1. План на проучените структури в западния сектор южно от аязмото.

Fig. 1. Plan of the excavated remains in the western sector to the south of the hagiasmos.

открити фрагменти от керамика от IX – X в. (амфори, гърнета), както и две златни монети: на император Константин VII и Роман I Лакапин (920-921/922) и на император Роман I Лакапин и Христофор (922-931).

До югоизточния ъгъл на аязмото също попаднахме на оградна стена, която е затваряла пространството пред него и от изток. Основата е ориентирана в югоизточна посока и очертава денивелацията на източната тераса и подхода към аязмото (обр. 2).

Тя е изградена от добре оформени квадри с размери, вариращи от 0,70 до 1 м и „стъпва“ върху пясъчниковия пласт. Успяхме да проследим дължината ѝ по протежение на 16 м. Явно е, че макар и да са запазени 2-3 реда от нейния градеж, тя е част от подпорна стена, която е очертавала може би стъпаловидно връзката между терасата, върху която се намира манастирският храм и подхода от него към терасата и аязмото. През следващия сезон ще проучим тази връзка.

Близо четириметровият пласт между двете тераси затруднява проучването на този сектор. Към това трябва да добавим и че южно от основата на подпорната стена се откриват следи от още една стена ориентирана север–юг и рухнали камъни от това съоръжение между двете тераси.

В насипа на терасата, върху която е изградено аязмото, откриваме керамика от XII до XVI в. Явно след разрушаването на манастира и в тази част е имало жилища от този продължителен период обхващащ близо пет века, видно от откриването на десетки монети от Второто българско царство и османския период.

Във връзка с препоръките на експертната комисия, назначена от Министерство на културата през 2016 г. екипът ни предприе мерки за демонтиране на временното покритие над аязмото. В края на разкопките неизвестни лица разрушиха част от южното сводово покритие на аязмото (обр. 3).

Във връзка с това предприехме почистване на аязмото от нападалите камъни, битовите отпадъци и натрупаната тиня. Заедно с това направихме техническо заснимане и проверка с металотърсач. На дъното открихме фрагменти от глинен съд и метален цилиндричен предмет, който е силно корозирал. Той бе предоставен на д. и. н. Ив. Чокоев в лабораторията за реставрация и консервация в РИМ–В. Търново за анализ и реставрация. Според Чокоев това са останки от две цилиндрични тела, затворени откъм дъното. Използваният материал е трислойна ламарина: в средата желязна, а отдолу и отгоре – сребърна. Цилиндричните тела са били с много хубав сребърен вид. Върху външната по-

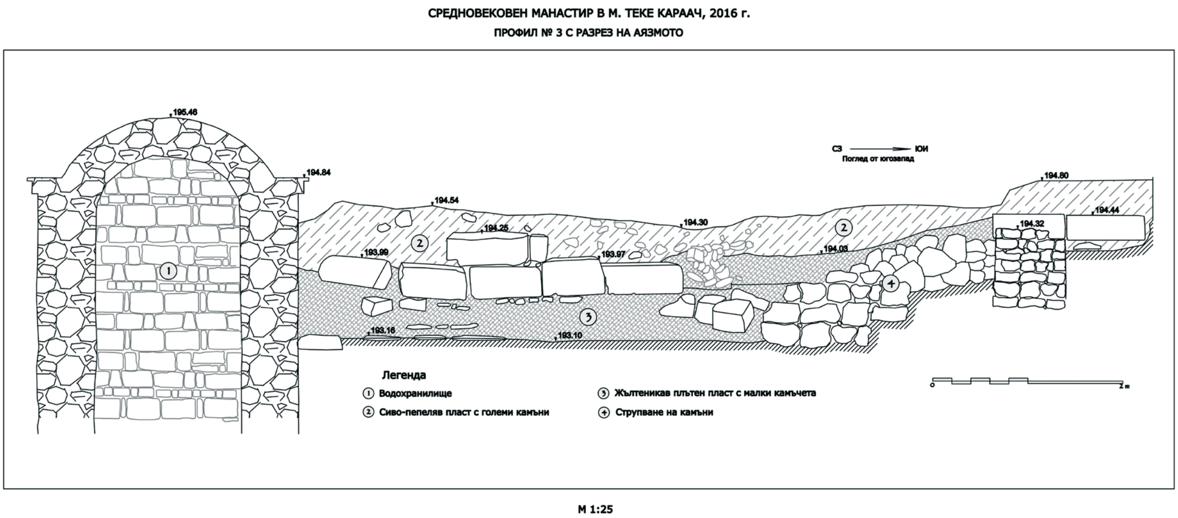

Обр. 2. Профил с разрез на аязмото, поглед от югозапад (оградната стена югоизточно от аязмото).

Fig. 2. Section with a cross-section of the hagiasmos, a view from the southwest (the fence wall to the southeast of the hagiasmos).

върхност е имало ниело украса, поне на единия цилиндър. Според предложената реконструкция предметът се е състоял от дървено цилиндрично тяло. В двата края са били закрепени сребърните цилиндри, а в средата на тялото е прикована жлязната пластина.

За да запазим сградата на аязмото, което снабдява с вода квартал „Пчелина“, след консултиране със специалисти инженери бе предприето спешно покриване на аязмото със солидна метална конструкция.

Обр. 3. Южната фасада на аязмото с разрушения свод и оградната стена в югоизточна посока, поглед от югозапад.

Fig. 3. South façade of the hagiasmos with the collapsed vault and the fence wall to the southeast, a view from the southwest.

Литература

Попконстантинов и др. 2005: К. Попконстантинов, В. Плетньов, Р. Костова. Манастирите при Равна и Караачтеке до Варна в манастирската география на България през IX–X в. – В: Българските земи през средновековието VII–XVIII в. Международна конференция в чест на проф. Ал. Кузев. Acta Musei Varnaensis III-2. Варна, 2005, 107-121.

Попконстантинов и др. 2015: К. Попконстантинов, В. Плетньов, Р. Костова. Новооткрито аязмо в княжеския манастир край Варна – свидетелство за култа към св. Богородица в България през IX–X в. – Bulgaria Mediaevalis, 2015, 6, 59-73.

MEDIEVAL ROYAL MONASTERY AT THE LOCALITY OF KARAACHTEKE, VARNA

Kazimir Popkonstantinov, Valentin Pletnyov, Rossina Kostova

The royal monastery of Karaachteke is situated some 5 km to the NW of present-day Varna. It occupied a high terrace opened towards Varna bay and covered an area of about 1 ha. Since 1996 were completely revealed the monastic church, a dormitory to the NE of it, a scriptorium to the NW of the church, a building to the SW of the scriptorium, a surrounding wall to the N and E, and a hagiasmos to the S of the scriptorium. The 2016 excavations were focused on the area S of the hagiasmos (fig. 1). A fence wall attached to a large room was attested to the SW of the hagiasmos. There 10th century pottery shards and two gold coins were found. Another fence wall started from the SE corner of the hagiasmos thus framing the E terrace and the communication between the hagiasmos and the church (figs. 2 and 3). In the layers of the terrace on which the hagiasmos was built we found 12th to the 16th century pottery shards and coins from the same period. Apparently the terrain was occupied by dwellings following the destruction of the monastery in the first quarter of the 11th century.

№ 39. СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР „СВ. ЙОАН ПРЕДТЕЧА“ НА О-В СВ. ИВАН – СОЗОПОЛ

Казимир Попконстантинов, Росина Костова, Милен Николов

Остров Св. Иван се намира на една морска миля от Созопол. Средновековният манастир „Св. Йоан Предтеча“ е разположен върху тераса отворена към Созополския залив и е с приблизителна площ 6 дка (Попконстантинов, †Дражева, Костова 2015, 209-218).

През 2016 г. си поставихме следните задачи (обр. 1):

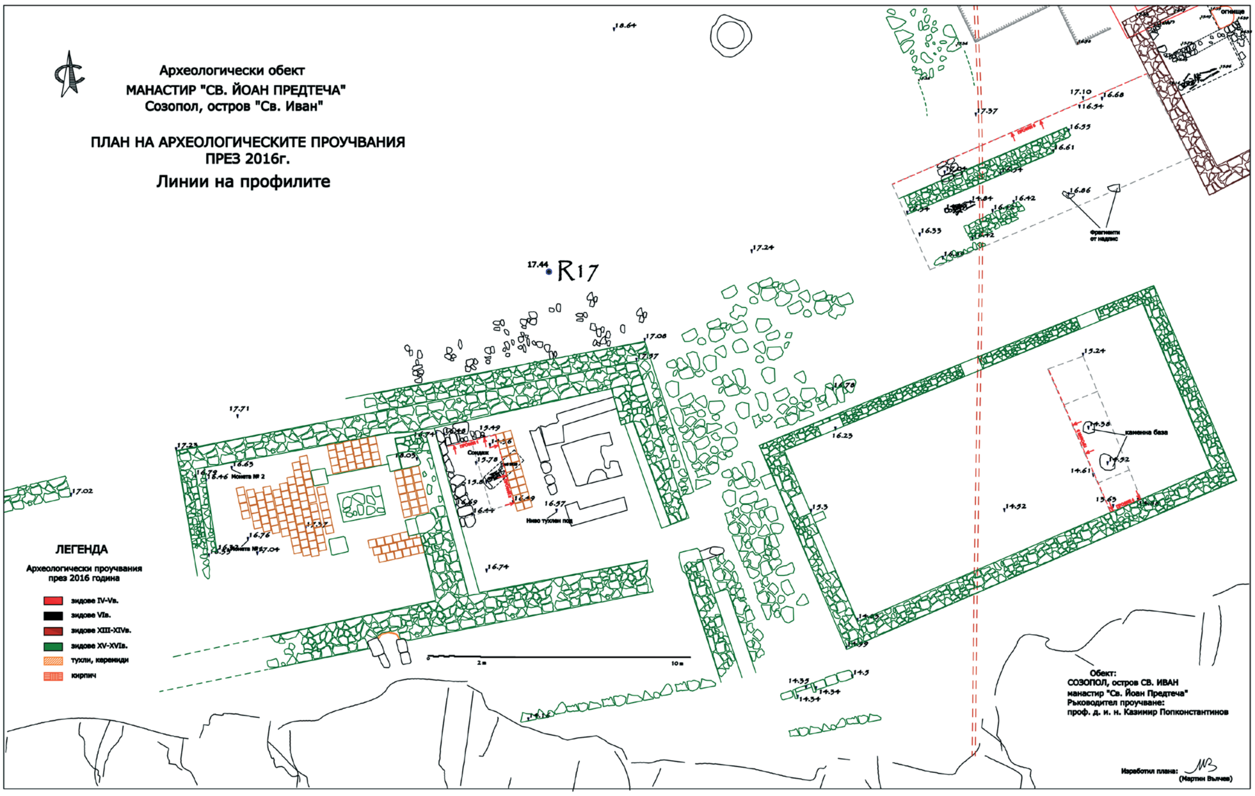

Обр. 1. План на проучените сгради и структури в южния сектор на манастира през 2016 г.

Fig. 1. Plan of the excavated buildings and structures in the southern sector of the monastery in 2016.

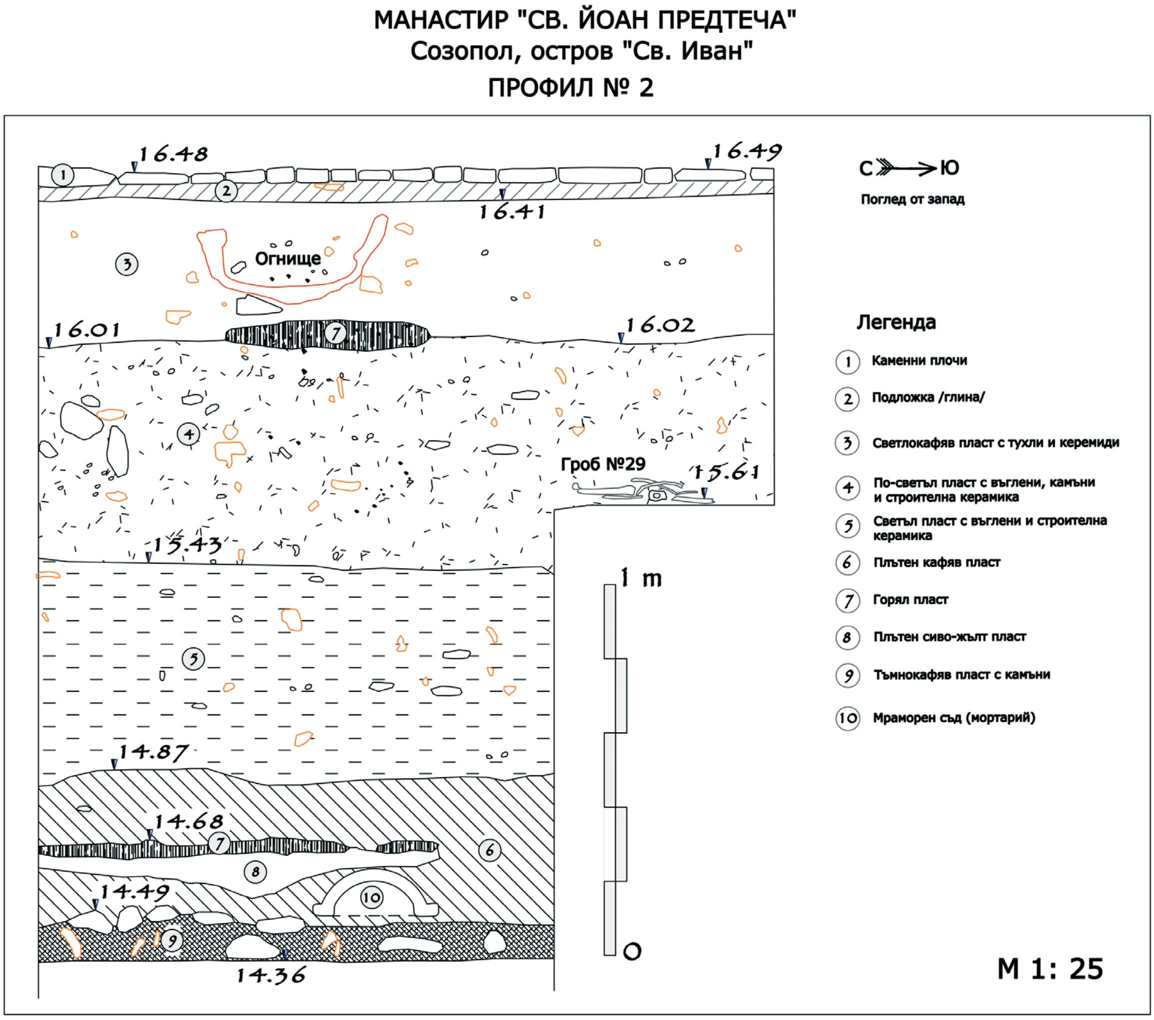

Обр. 2. Източен профил на сондажа в СЗ ъгъл на източното помещение на представителната сграда (мраморен съд на дъното на сондажа).

Fig. 2. Eastern section of the trench in the NW corner of the eastern room of the representative building (a marble vessel on the bottom of the sounding).

1/ Цялостно проучване на южния подход към манастирския комплекс;

2/ Проучване на пространството западно от магерницата;

3/ Проучване на строителната история на трапезарията и триделната сграда в южното крило на манастира.

Южният подход към манастирския комплекс

Подходът от южния пристан на острова към манастира е проход с ширина 3 м и дължина 5 м, настлан е с каменни плочи с лек наклон към средната част на пътеката. В северна посока подходът извежда между трапезарията и представителната сграда в южното крило на манастира. В южния край на прохода, в културен пласт с дебелина 0,40 м, бяха открити фрагменти от амфори от V – VI в. и керамични съдове от XV – XVI в.

Пространство западно от магерницата

С цел установяване на стратиграфията в този сектор на манастира бе проучена площ 50 м^2. На дълб. 0,20–0,40 м бяха открити два мраморни фрагмента от надгробния надпис на Андроник Палеолог, чиято по-голяма част е открита през 80-те години на XX в. в средновековната триконхална църква. Плочата е покривала гроб и е била използвана повторно като постамент за олтарна маса вероятно в католикона на манастира. В текста върху новооткритите фрагменти е спомената фамилията Комнини.

В сектора западно от магерницата бяха открити две основи от сгради с ориентация И – З на дълбочина 0,60 м. На дълбочина 0,80–1 м от съвременното ниво, между двете основи бе открит гроб с ориентация З – И, маркиран от два вертикално поставени камъни, без инвентар, като в насипа бяха открити гвоздеи

Обр. 3. Мраморен съд в сондажа в СЗ ъгъл на източното помещение на представителната сграда, северен и източен профил на сондажа.

Fig. 3. A marble vessel in the sounding in the NW corner of the eastern room of the representative building, northern and eastern sections of the sounding.

от ковчега. В най-горния културен пласт керамичните фрагменти са от XV – XVI в., а на дълбочина 0,60 м – от XI – XII и V – VI в.

Трапезария

В източната част на трапезарията бе направен сондаж (1,50 м ширина, 6 м дължина). На дълбочина 0,20–0,40 м попаднахме на пласт с въглени, парчета от варовата мазилка на стените, керемиди и фрагмент от рухналия тухлен свод на горния етаж. Керамичните фрагменти в този пласт са от XV–XVII в. Установихме фундирането на южната основа, която е вкопана в стерилен пласт от жълтеникав мергел (0,70 м под подовото ниво). В него не бяха открити останки от по-ранни градежи.

Триделна сграда в южното крило на манастира

Представителната сграда се намира западно от трапезарията и южния подход към манастира. Бе направен сондаж в СЗ ъгъл на сградата, защото там западната преградна стена е изградена върху по-ранна основа. На дълб. 0,20–0,40 м (под най-късното подово ниво) открихме следи от по-ранен пласт – XII – XIII в., както и фрагменти от луксозна керамика тип „Изник“. На дълб. 0,40–0,80 м открихме керамични фрагменти от V – VI в. Наличието на въглени в пласта и на огнище в източния профил на сондажа ни даде основание да продължим сондажа в дълбочина (обр. 2).

На дълбочина 1,50 м от последното подово ниво бе открит мраморен съд с две дръжки, с размери: дъно – 0,37 м диаметър, разстояние между двете дръжки – 0,67 м, височина – 0,20 м. На дълбочина до 2,10 м от последното подово ниво пластът е наситен с въглени, хоросанови бучки с примеси от счукана тухла и керамични фрагменти от V – VI в. (обр. 3).

Бе направен сондаж в западния край на западното помещение на представителната сграда. На дълбочина 0,20–0,40 м открихме насип за изравняване на терена при последното преустройство на сградата. В него има керамични фрагменти от XV – XVI в., XIII – XIV в. На 0,40–0,80 м разкрихме основа с ориентация С – Ю, като при нейното проследяване в дълбочина на 0,60 м открихме много увредена корубеста монета. Основата е градена от местен камък с глинеста спойка, дебелина 0,90 м. Сондажът не е изчерпан. През следващия сезон ще продължи проучването на сградата в западна посока.

Литература

Попконстантинов, †Дражева, Костова 2015: К. Попконстантинов, † Ц. Дражева, Р. Костова. Манастирът „Св. Йоан Продром“ на остров Св. Иван в светлината на новите археологически проучвания (2008-2013). – Известия на Бургаския музей, V, 2015, 209-218.

MEDIEVAL MONASTERY OF ST JOHN THE FORERUNNER ON THE ISLAND OF SVETI IVAN, SOZOPOL

Kazimir Popkonstantinov, Rossina Kostova, Milen Nikolov

The island of Sveti Ivan is situated ca. 1 km to the northwest of Sozopol. The monastery of St John the Forerunner was situated in the southern part of the island and once covered an area of about 0,6 ha. We have cleared the southern entrance of the monastery paved with stone plates (fig. 1). A trench was attempted to the west of the monastic kitchen. Two fragments of a marble burial inscription from the 14th century with the name of Komnenos were found there. They belonged to the burial inscription of Andronikos Palaiologos found 30 years ago in the medieval church. Two foundations were also found there as well as a grave. The pottery fragments in the layers dated to the 15th-16th, 11th-12th, and 5th-6th centuries. The trench in the refectory established the lack of earlier structures, and a layer of fire destructions in the 17th century. The trench in the eastern room of the representative building attested traces of earlier habitation (12th-13th, 5th-6th centuries) (fig. 2). A big marble vessel was found on the bottom of the trench (fig. 3).

№ 40. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА (ЦЪРКВА № 1) В СКАЛНИЯ КОМПЛЕКС „ГЛУХИТЕ КАМЪНИ" ДО С. МАЛКО ГРАДИЩЕ, ОБЩИНА ЛЮБИМЕЦ, ОБЛАСТ ХАСКОВО

Дойчин Грозданов, Галина Дянкова

След прекъсване от две години през месец август 2016 г., в изпълнение на договор между НАИМ–БАН и Министерство на културата се проведе редовно археологическо проучване на обект „Късноантична и средновековна църква" (Църква № 1) в скалния комплекс „Глухите камъни" до с. Малко Градище, община Любимец, област Хасково. Археологическите разкопки се проведоха от екип в състав: Дойчин Грозданов, гл. експерт-археолог в НИНКН (научен ръководител), д-р Галина Дянкова, НАИМ–БАН (зам. ръководител), Димитър Янков (археолог) и Ангел Григоров (студент, магистратура по археология в СУ „Св. Климент Охридски").

Бе извършена превантивна консервация от д-р Милан Михайлович (Национална художествена галерия) на застрашени участъци от зидовете на църквата.

Преди началото на проучването се констатираха нови и значителни по мащаби иманярски интервенции, сред които изкоп с дълбочина около 8 м и широчина 2,60 м. Прокопан е перпендикулярно от южната страна на църквата в склона, под южния ѝ зид. За иманярските набези са уведомени РПУ-Свиленград и РПУ-Любимец.

Проучванията през 2016 г. бяха съсредоточени във вътрешността на църковната сграда – средна и западна част на централния кораб и притвора. Целта бе да се прецизират строителните периоди и хронологията, както и изясняване на архитектурния план и конструктивни особености на църквата. Изчерпването на културния пласт (деструкции от стените и покрива на църквата) в тези сектори с дебелина около 1,50 м разкри добре запазени и неунищожени от иманярите подови нива (обр. 1). На

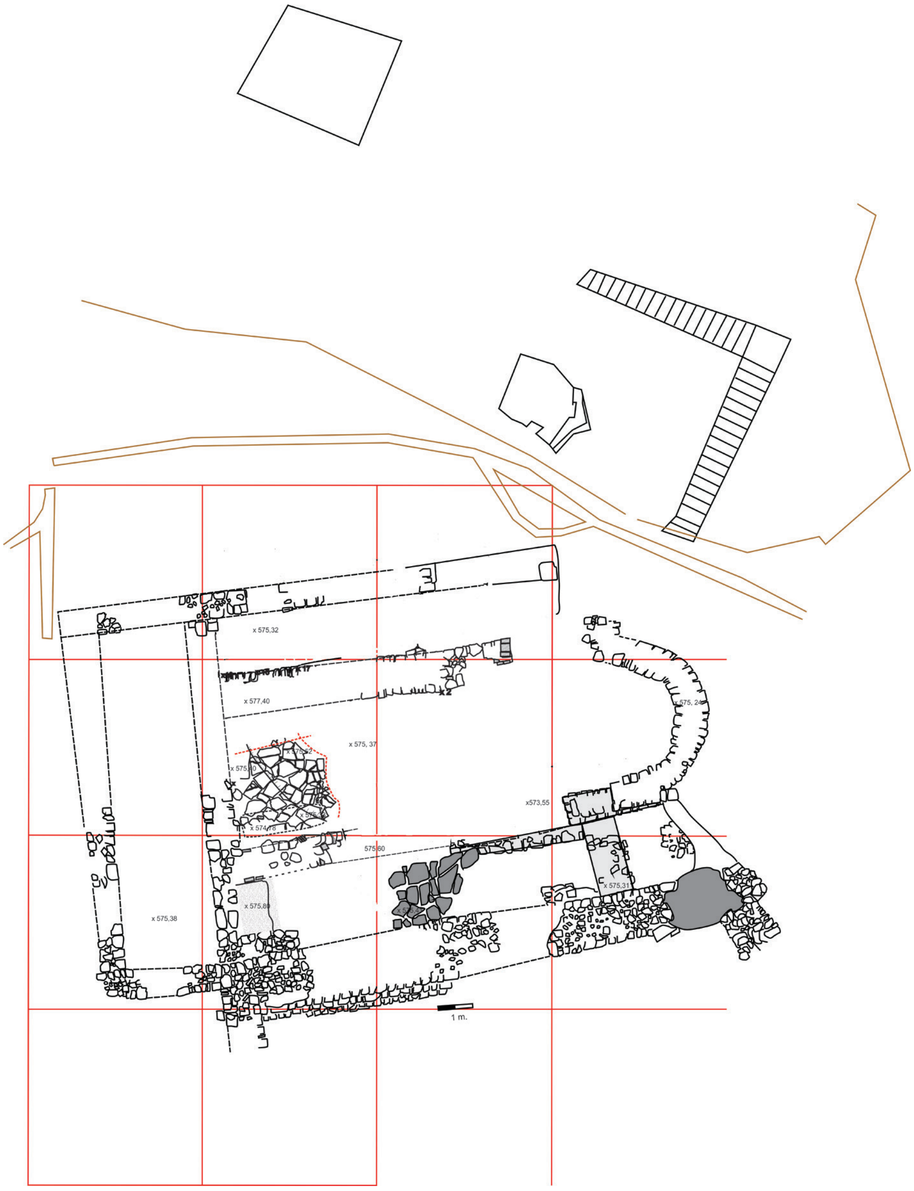

Обр. 1. План на църквата.

Fig. 1. The plan of the church.

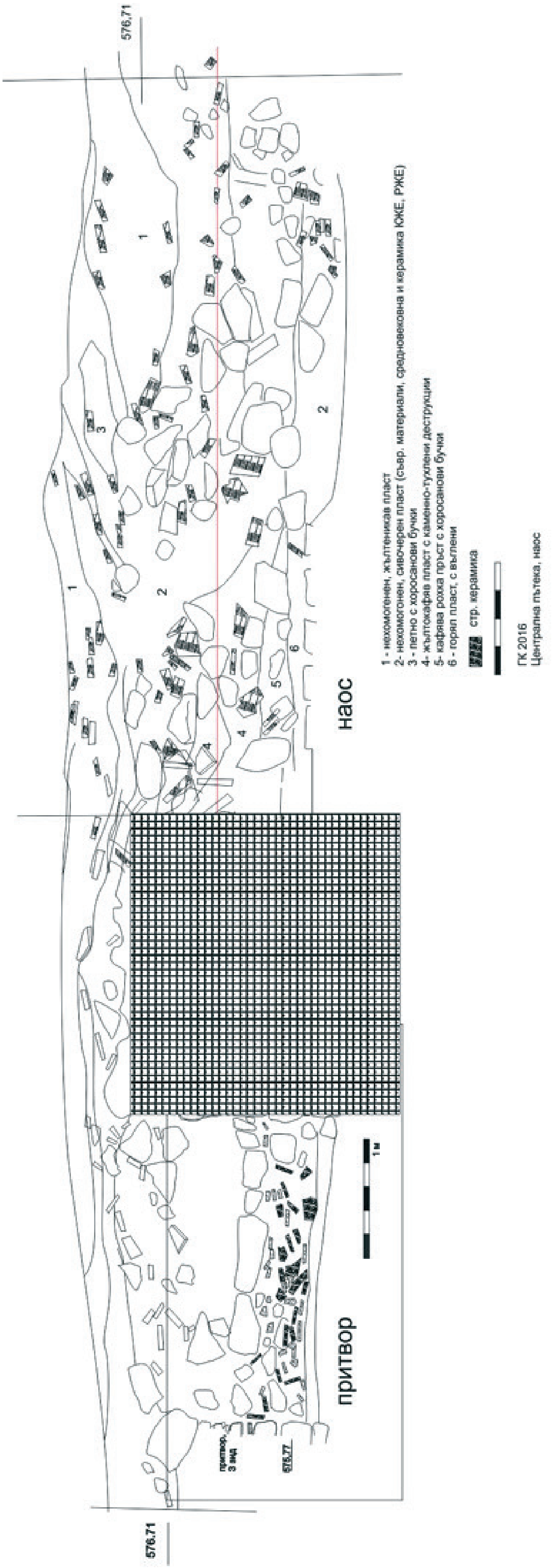

Обр. 2. Централен профил на църквата.
Fig. 2. The central cross-section of the church.

места височината на зидовете достигат 1,70–1,90 м.

Пластът непосредствено над подовите нива е горял, със средна дебелина 0,10 м, и съдържа концентрация на въглени, останки от рухнал покрив – строителна керамика, железни гвоздеи, както и бучки хоросан (обр. 2). Подовите нива в двете помещения си съответстват. Подът на централния кораб е застлан с каменни плочи с неправилна многоъгълна форма, а в притвора е от трамбована пръст (глина), на места отухлена от огъня, с хоросанови петна от падналите стени и с ясно изразена денивелация особено от север на юг.

Градежът на зидовете е от обработени и необработени камъни (на отделни места са използвани като сполии и архитектурни детайли от ранновизантийския период на църквата) и фрагменти строителна керамика, използвана за подравняване на редовете, като на места камъните са оградени. Фугите са измазани с бял хоросан. Следи от две преустройства са регистрирани в южната половина на източния зид на църквата, който е и най-добре запазен. Установи се, че входът между южния кораб и притвора първоначално е стеснен до широчина около 1 м и изместен в южна посока, а впоследствие окончателно е бил запушен със зидария от ломени камъни и тухли със спойка от кал. В градежа е преизползвана и база от колона от ранновизантийската църква. Това преустройство се отнася към последния период от функционирането на църквата, с което е свързано и хоросановото подово ниво в западната част на южния кораб, разчистено през 2014 г.

В средата на южната стена на притвора се разкри вход широк 1,00 м, с прагови камъни от вътрешната страна.

В югозападния ъгъл на централния кораб каменната настилка бе хлътнала, а след нейното внимателно демонтиране се разкри гроб (Гроб № 1). Вкопан е на 0,75 м под пода, като върху пръстта от насипа на гроба са натрупани камъни с цел подът да бъде подравнен. Гробната яма е правоъгълна, с ориентация З – И, а индивидът от мъжки пол, на 25-30 до 35 (антропологически данни от гл. ас. д-р Виктория

Русева) е бил положен в дървен ковчег, като десният горен крайник е свит върху гръдния кош, левият – в коремната област, долните крайници са изпънати (обр. 3). Terminus post quem за гроба ни дава монетата (определена от доц. д-р Дочка Аладжова) на император Йоан II Комнин (1118/43 г.) – половин тетартерон, сечен в Тесалоника – тип А. Втората монета от насипа на гроба е на император на Алексий I (1081–1118), постреформена (1091–1118), половин тетартерон, сечена в Константинопол.

Обр. 3. Гроб № 1 – в югозападния ъгъл на наоса.

Fig. 3. Grave 1 in the southwestern corner of the nave.

Анализът на част от фрагментите от стенописите на църквата, открити при археологическите проучвания на църквата от предходни години, направен от д-р Александра Трифонова, позволява те да се групират тематично, както следва: фрагмент с образ на неизвестен светия, гръцки букви и декоративни мотиви – извиващи се повлеци, псевдокуфически орнаменти, цветчета и орнаменти с точки. Стенописите датират от средновизантийския период и по-точно от средата на XII до началото на XIII в.

Подемният археологически материал от проучените сектори на църквата е сравнително малоброен. Включва фрагменти битова керамика – кухненска (гърнета), трапезна (чаши, паници, сграфито керамика) и съдове за съхранение (устия от средни и малки питоси, амфори, стомни), изработени на бързо грънчарско колело и характерни за периода XI – началото на XIII в., желязна огрибка, желязно ножче, бронзови монети (една раннновизантийска и средновековни от периода).

Резултатите от археологическото проучване през 2016 г. потвърждават известните до момента два основни хронологически периода на използване на църквата: краят на V – средата на VI в. и XI – началото на XIII в.

LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL CHURCH (NO. 1) IN THE DEAF STONES ROCK-CUT COMPLEX NEAR THE VILLAGE OF MALKO GRADISHTE, LYUBIMETZ MUNICIPALITY: ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN 2016

Doychin Grozdanov, Galina Dyankova

The archaeological excavations were renewed after a 2-years break due to a lack of finances. Prior to the start of the survey new large scale looting interventions were registere such as a trench 8 m deep and 2,6 m wide.

The excavations were focused inside the church: the central and W part of the nave and narthex. The aim was to specify the construction phases and periods as well as the architectural plan and the building's construction. Preserved and untouched floor levels were revealed. The walls in the narthex were 1.70–1.90 m high. Two consequential repairs were observed in the S part of the E wall of the narthex – the best preserved one.

In the middle of the S wall of the narthex an entrance 1 m wide was documented.

In the SW corner of the nave the stone plates laid on the floor were sagged and after being carefully dismantled a grave (grave 1) was explored.

Preventive conservation of the most endangered parts of the church walls was made by Dr. Milan Mihajlovich (National art gallery).

№ 41. КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ И СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР В М. ХИСАРЯ, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ДРАГОЙНОВО, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ

Иван Джамбов, Стоян Попов, Божидар Драганов

През изминалия археологически сезон усилията бяха съсредоточени в няколко направления (обр. 1).

Продължи проучването на откритото през 2015 г. Помещение 2 на Сграда 1. Разкриха се изцяло северната, западната и южната му стени. Стените са били измазани отвътре с фина бяла хоросанова мазилка. Западната стена на Помещение 2 е силно разрушена. Стените на Сграда 1 са фундирани върху материковата скала. Във вътрешността на Помещение 2, в централната му част, беше разкрита подова замазка с петно от пепел. Тази подова замазка не беше открита на други места в помещението. Беше разчистен североизточният ъгъл на помещението, образуван от северната му стена и източната крепостна стена на късноантичната крепост. Стената на помещението е долепена на фуга към вътрешното (западно) лице на крепостната стена. Тук беше разкрит около 1 м от това западно (вътрешно) лице на крепостната стена в посока юг. Тази източна крепостна стена се явява като източна стена на Помещение 1 и 2 на Сграда 1. Беше разкрита по цялата дължина южната стена на Помещение 2, както и нейното сливане с източната крепостна стена. При опита да се намери външния (северозападен) ъгъл на Сграда 1 беше установено, че северната стена продължава на запад, където е запазена на места на височина 1,20 м. Имайки предвид откритата през 2015 г. малка част от стена, продължение на южната стена на Помещение 2 на Сграда 1 (Джамбов, Попов, Драганов 2016, 743-744), беше достигнато до извода, че тук се попадна на Помещение 3 на Сграда 1. В рушевините от двете страни на северната стена на Помещение 3 се откриха струпвания от тегули и имбрици, с които е била покрита сградата (обр. 2).

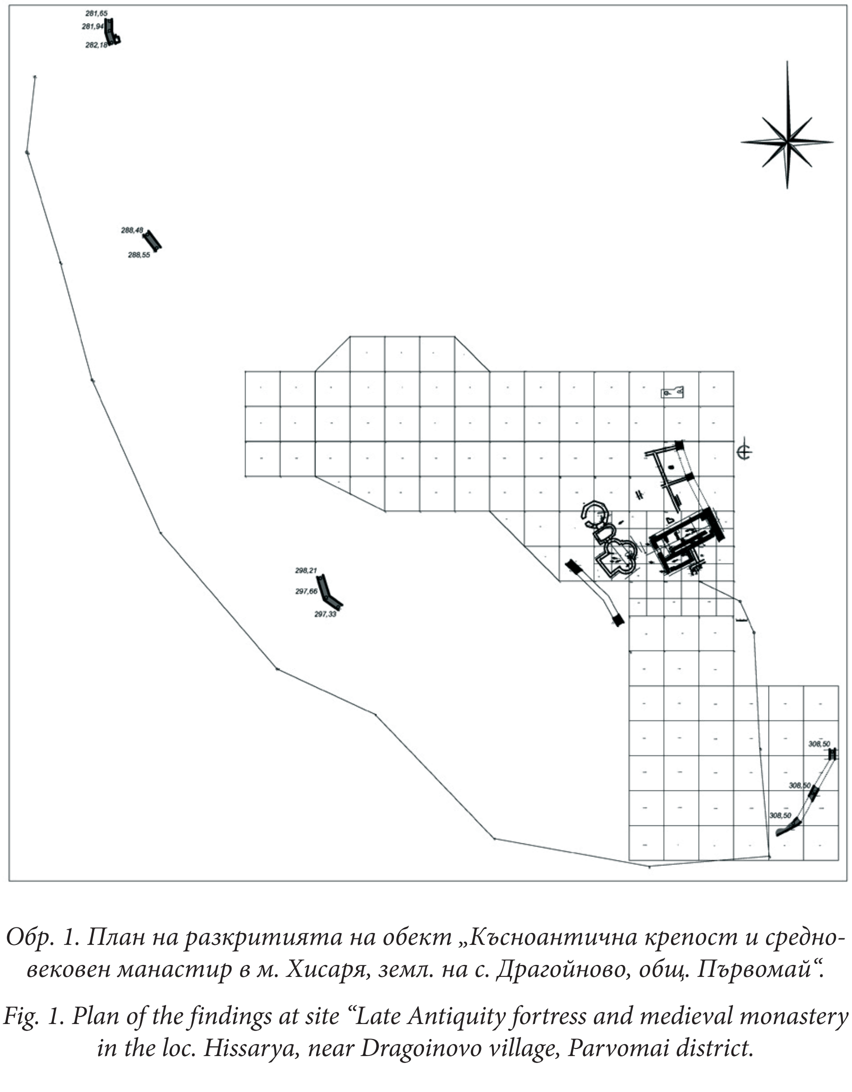

Обр. 1. План на разкритията на обект „Късноантична крепост и средновековен манастир в м. Хисаря, земл. на с. Драгойново, общ. Първомай“.

Fig. 1. Plan of the findings at site "Late Antiquity fortress and medieval monastery in the loc. Hissarya, near Dragoinovo village, Parvomai district.

На този етап от проучванията може да се каже, че Сграда 1 е част от комплекса на късноантичната крепост и функционира през V до края на VI в. С голяма вероятност е била използвана и през XI – XIII в., за което свидетелстват голямото количество керамични фрагменти от това време и новооткритият оловен печат (обр. 3).

Беше направен опит да бъде проследена източната крепостна стена на късноантичната крепост в северна посока. В западната част на заложения сондаж беше открита ядка за вито стълбище, изградена от сегментни тухли с хоросанова спойка. Част от северната страна на ядката е обрушена, което навежда на мисълта, че тук вероятно е започвало стълбището. Разкритата височина на ядката е 0,70 м, диам. 0,75 м. На

3 м източно от ядката беше разкрит фрагмент от силно обрушена стена, вървяща в направление север–юг. Стената е изградена от ломени камъни с хоросанова спойка и е фундирана върху материковата скала. Имайки предвид посоката на трасето на стената, както и наличието в непосредствена близост на стълбищна ядка, считаме за възможно тук да е имало кула, част от късноантичната укрепителна линия.

През изминалия сезон продължи проучването на сондажа от 2015 г. при Ю лице на зида И – З при Помещение 1 на Църква 1 в западна посока, за разкриване на ситуацията около откритата тогава опалена пръст и зид (Джамбов, Попов, Драганов 2016, 744). Зидът И – З е по-ранен от опалванията. Той е от ломени камъни на кал, като спойката е опалена. В западната част на сондажа при зида И–З при Помещение 1 на Църква 1 се попадна на зид от камъни, хоросан и тухли с посока С – Ю. Изглежда зидът на кал с посока И – З се допира до новооткритата хоросанова стена. Зидът е с деб. 0,50–0,60 м. От запад и север зидът има добре изграден ъгъл и лица. Хоросановият зид С – Ю е прекъснат на мястото на кореспонденцията му с каловия зид И – З от гроб № 83, поради което съотношението между двата зида предстои да бъде изяснено. От западната страна на този зид се откриха две тухли положени една до друга (възможна настилка).

През този сезон се попадна на три християнски гроба, с които броят на гробовете в некропола достигна до 84. Единият скелет беше открит в Помещение 1 на Сграда 1, а другите два са при зида И – З при Помещение 1 на Църква 1. В гробовете не се откри инвентар.

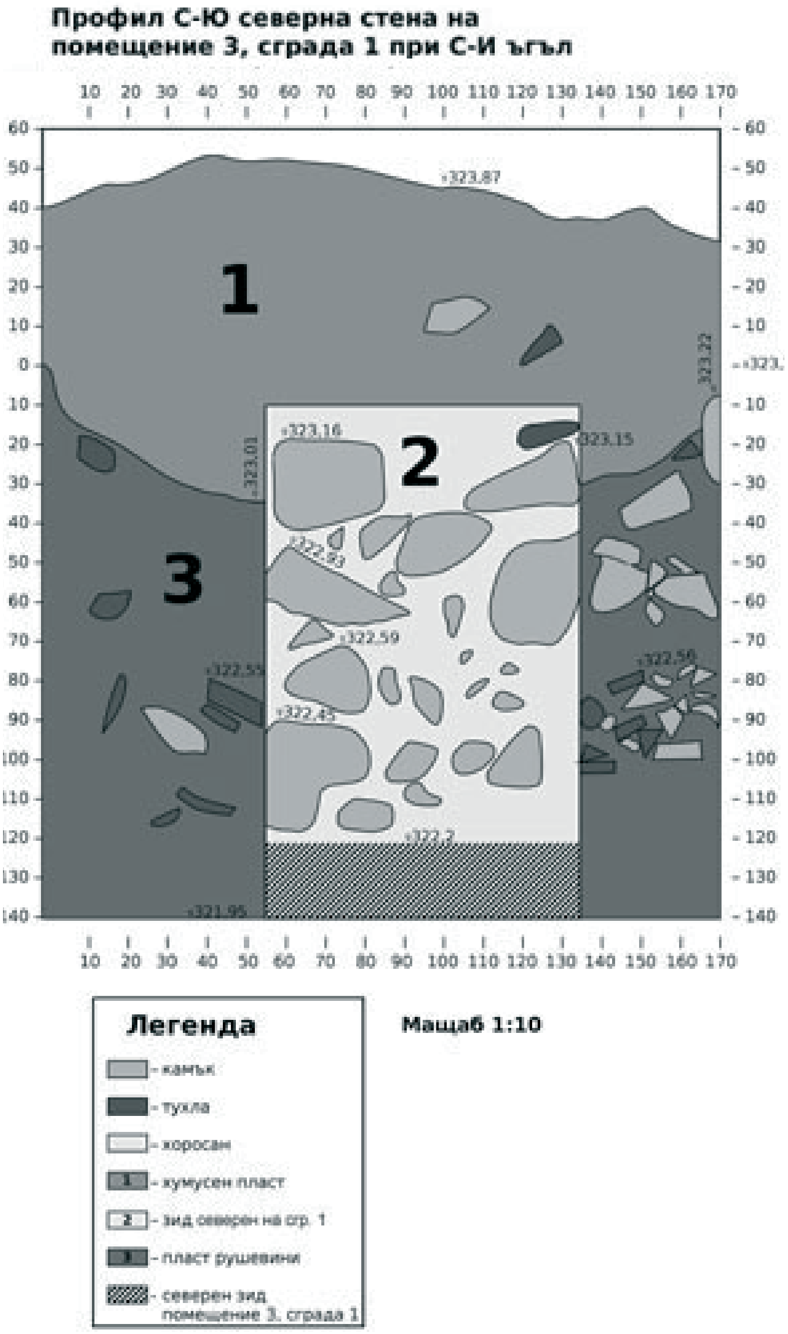

Обр. 2. Профил север-юг при северната стена на помещение 3, сграда 1 близо до североизточния му ъгъл.

Fig. 2. A stratigraphic profile North-South at Northern wall of Room 3, Building 1, near to its Northeast angle.

Беше заложен Сондаж 1 в СЗ склон на хълма за установяване част от трасето на крепостната стена в подножието. Отсечки от тази крепостна стена бяха регистрирани през 2015 г. в югоизточната част на хълма (Джамбов, Попов, Драганов 2016, 744). На повърхността се виждат средно големи ломени камъни от външното лице на крепостната стена. Открива се силно фрагментирана средновековна керамика. Стената е изградена от две лица от средно големи ломени камъни споени с кал и пълнеж от ломени камъни със спойка от бял хоросан. Беше установено наличието на чупка със СИ посока. Дебелината на стената е 1,60–1,65 м, а при чупката 1,90 м. Крепостната стена е фундирана върху материковата скала. По скалата има видими следи от изсичане. При разчистването на вътрешното лице се попадна на зид от камъни споени с кал. Тя е с дебелина 0,90 м и беше проследена на дължина 2 м.

Обр. 3. Новооткрит оловен печат.

Fig. 3. The newly found lead seal.

Структурата е на фуга спрямо крепостната стена. Твърде възможно е това да е основа на стълбище към стената. На 25 м южно от Сондаж 1, на повърхността се виждат следи от стената в протежение на 3 м. Тук беше заложен Сондаж 2 и беше разкрито само западното лице на стената. На 100 м ЮИ от Сондаж 2 беше заложен Сондаж 3 за проследяване крепостната стена на склона на хълма. Тук на повърхността, се вижда 12 м от трасето на крепостната стена. Ясно личи чупка, отклоняваща стената в ЮИ посока. Разчистено беше западното лице и част от пълнежа на стената на дължина 3,10 м.

Литература

Джамбов, Попов, Драганов 2016: И. Джамбов, С. Попов, Б. Драганов. Археологически разкопки на късноантична крепост и средновековен манастир в м. Хисаря, землище на с. Драгойново, общ. Първомай. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 740-744.

LATE ANTIQUITY FORTRESS AND MEDIEVAL MONASTERY IN THE LOCALITY "HISSARYA" NEAR DRAGOINOVO VILLAGE, PARVOMAY DISTRICT

Ivan Djambov, Stoyan Popov, Bojidar Draganov

In 2016, it was examined Room 2 of Building 1. We began excavations of Room 3 of Building 1. Building 1 was used during 5th – end of 6th c. and in the 11th – 13th c. The building was covered with tiles. Another section of the eastern fortification wall was revealed. In search of that eastern wall north of Building 1 a brick core of a spiral staircase was discovered and in 3 meters east of it a stone and mortar wall with north-east direction was found. Probably it could be a tower of the Kate Antiquity fortress. On the western slope of the hill another three sectors of the medieval fortress wall were excavated (12th–13th c.). South of the Room 1 of Church 1 a stone and mortar wall with North-South direction was found.

№ 42. БУХОВСКИ МАНАСТИР „СВЕТА МАРИЯ МАГДАЛИНА“

Снежана Горянова

Спасителното археологическо проучване и наблюдението през 2016 г. е проведено във връзка с реализацията на консервационно-реставрационни работи на раннохристиянската базилика, върху чиито руини е била построена днес действащата църква „Света Мария Магдалина“.

При демонтирането на навес, разположен непосредствено от север на ранния храм и при оформянето на околния терен са открити и проучени още гробове от известния от предходните години средновековен некропол (обр. 1). Разкрити са 9 гроба на индивиди в анатомичен порядък, 4 с нарушена цялост и ред, както и отделни разпилени кости. Осем от структурите са разположени покрай северната стена на раннохристиянската базилика. Един гроб – запазен частично, но в анатомичен порядък на костите – е открит източно от югоизточното рамо на базиликата. На юг от базиликата не са регистрирани нови съоръжения и структури. Всички индивиди са погребани според християнския ритуал – с изпънати тела и долни крайници, главата е разположена на запад, ръцете са сгънати върху торса в различни варианти (обр. 2). Отклоненията от оста запад – изток не са големи и са в рамките на обичайното за християнските некрополи от средновековието. Костите са документирани на място и от антрополог (гл.ас. д-р Виктория Русева, ИЕМПАМ–БАН). Лабораторната им научна обработка дава полово-

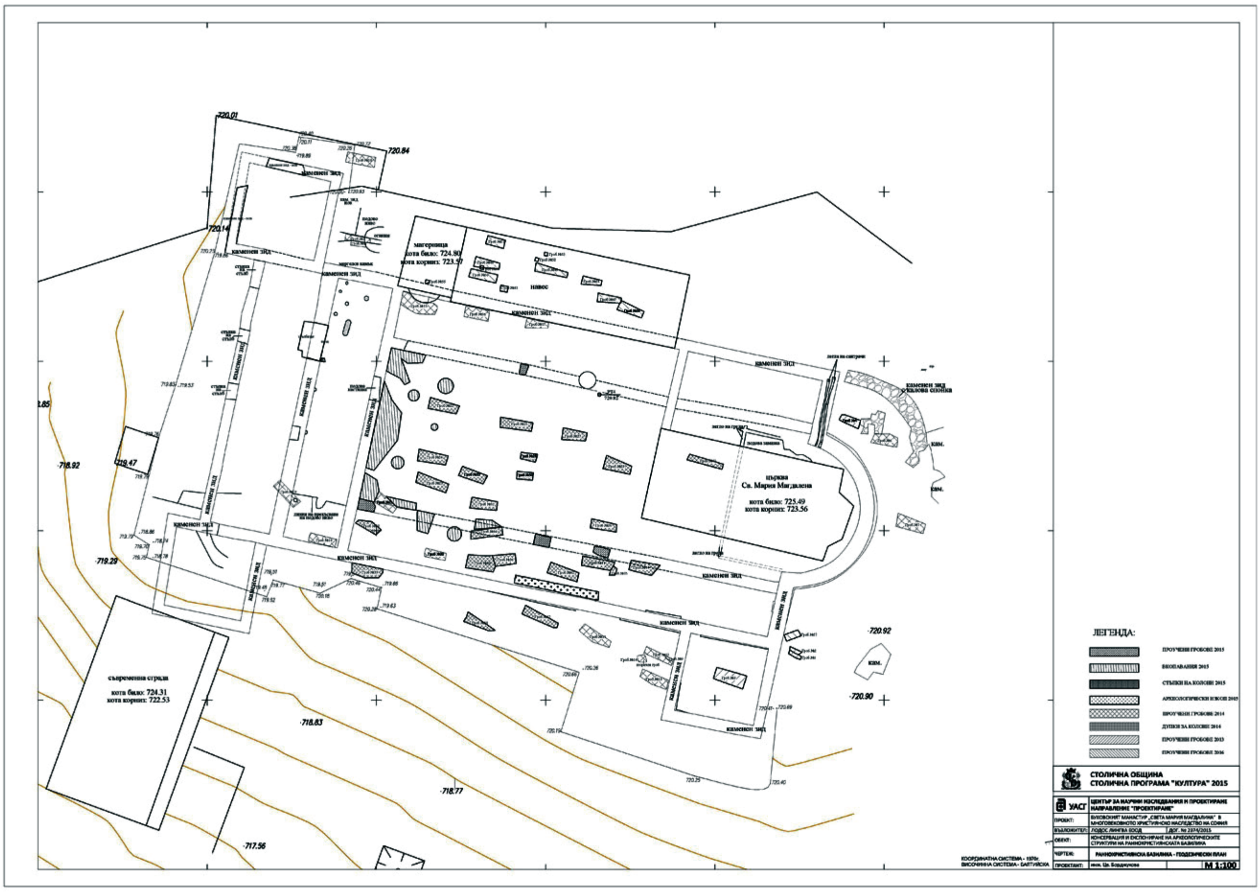

Обр. 1. Буховски манастир „Св. Мария Магдалина", ранносредновековна базилика и средновековен некропол, общ план (чертеж инж. Ц. Борджукова).

Fig. 1. Saint Mary Magdalene Bukhovo Monastery, Early Mediaeval basilica and mediaeval cemetery, general plan (drawing: Ts. Bordzhukova).

възрастово определение: един от скелетите е на мъж на 40-50 годишна възраст (maturus), пет са на жени – 2 на възраст 16-18 години (juvenilis), една във възрастовата група adultus (25-35 години), 1 на възраст 40-50 години (maturus); децата, според различни признаци, са на възраст между 2 и 14 години, като само при едно хипотетично се определя женски пол. Патологии се срещат главно при възрастните индивиди и са преобладаващо свързани с дегенеративно-дистрофични изменения на гръбначните прешлени. При децата патологията е активна cribra orbitalia, белег, свързан с анемично състояние.

В никой от гробовете не е открит инвентар. От околния терен са придобити две сребър-

Обр. 2. Средновековен некропол върху ранохристиянската базилика при Бухово, гробове 46,48 и 50.

Fig. 2. Mediaeval cemetery on top of the Early Mediaeval basilica in Bukhovo, burials Nos. 46, 48 and 50.

Обр. 3. Раннохристиянската базилика в манастира „Св. Мария Магдалина", вид след консервация (аероснимка Я. Сотиров).

Fig. 3. The Early Mediaeval basilica in Saint Mary Magdalene Monastery after the conservation work (aerial photograph: Y. Sotirov).

ни османски монети, пробити за употребата им в накитен наниз, една бронзова обица – отворена халка и един бронзов пръстен. Последните проучвания не внасят промяна в характеристиката и датирането на средновековния некропол. Долната му граница е във второ-трето десетилетие на XIII в. Горната граница поради разрушаването в края на XIX и началото на XX в. е трудно определима. По косвени данни може да се отнесе към XVI – XVII в.

Консервационно-реставрационните работи по раннохристиянската базилика (обр. 3) включват нисък запечатващ надзид (до 0,40 м) върху част от стените в източния дял на храма, по западната стена на нартекса и стените на гробничното помещение при югоизточния ъгъл на сградата. Маркирани са местата на входните отвори. В останалите части оригиналната зидария е завита с геотекстил, затрупана с пръст, изградени са пясъчни легла, върху които с камъни, извадени от разрушенията при разкопките, са маркирани зидовете. Зиданите някога стълбове по двата стилобата са представени чрез изграждане в габиони и маркиране на нивото на пода на базиликата, подобно на част от външните зидове.

Уточнени и изпълнени са детайлите по КРР и на строителните дейности по съпътстващите структури – нива, вид на настилки, свързващи елементи. Разкритото при разкопките стъпало от северния вход от екзонартекса към нартекса е дублирано с метална стъпаловидна конструкция с мрежесто покритие.

SAINT MARY MAGDALENE BUKHOVO MONASTERY

Snezhana Goryanova

The archaeological excavations in 2016 were related to the implementation of a project for the Early Christian basilica's conservation.

The excavated burials were situated along the northern wall and the SE arm of the temple. There were nine burials of individuals in anatomic order, four disturbed burials with missing bones and scattered single bones. All bodies were interred in accordance with the Christian ritual. The study of the physical anthropologist revealed one male at the age of 40-50 (maturus), five females – two at the age of 16–18 (juvenis), one at the age of 25–35 (adultus) and one at the age of 40-50. The age of the children was defined between 2 and 14 years based on different indications. Various pathological variations were also defined.

None of the grave pits yielded grave goods.

The cemetery is dated back to the period between the second–third decade of the 12th century and the 16th–17th century.

The conservation and restoration activities at the Early Christian basilica included sealing the original wall with a few rows of stones, marking the entrances as well as burying and marking part of the walls.

НЕКРОПОЛИ

№ 43. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ СРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ В УПИ V-367, КВ. 55, УЛ. ТОДОР БАЛАБАНОВ № 1 В ГРАД ВРАЦА

Александра Петрова, Нарцис Торбов, Георги Ганецовски

Спасителното археологическо проучване е осъществено в периода август-октомври 2016 г., във връзка с инвестиционно намерение за изграждане на жилищна сграда в ЦГЧ на Враца, по договор на инвеститора „ТЕХНОДОМ – ИНВЕСТ" ООД, гр. Ваца и РИМ–Враца. В разкопките участва екип от 7 археолози (освен ръководителите: доц. д-р Валери Григоров, научен консултант, гл. ас. д-р Мария Христова, Владислав Тодоров, Денис Борисов – студент). Антропологичният анализ на човешкия костен материал е извършен от Калоян Василев и консултиран от Надежда Атанасова, ИЕМПАМ–БАН.

В рамките на предвидената за застрояване площ са разкрити общо 39 гроба, с костни останки от 40 индивида в тях (обр. 1). От всички 39 гроба, 38 могат да бъдат отнесени в широките хронологични граници от края на XI до XIV в. Некрополът е оставен от християнско население, обитавало средновековна Вратица или някое от нейните подградия.

Една част от гробовете са разрушени в различна степен в резултат на строителните изкопни работи, при които некрополът е локализиран. При други е установено частично разрушаване на гробната яма от по-късни септични и боклучни ями, отнесени по намерените в тях материали към османския и възрожденския период и началото на XX в.

Гробните съоръжения представляват вкопани в каменистия терен ями с правоъгълна и трапецовидна форма, частично или изцяло оградени с необработени камъни. В един случай са разчисте-

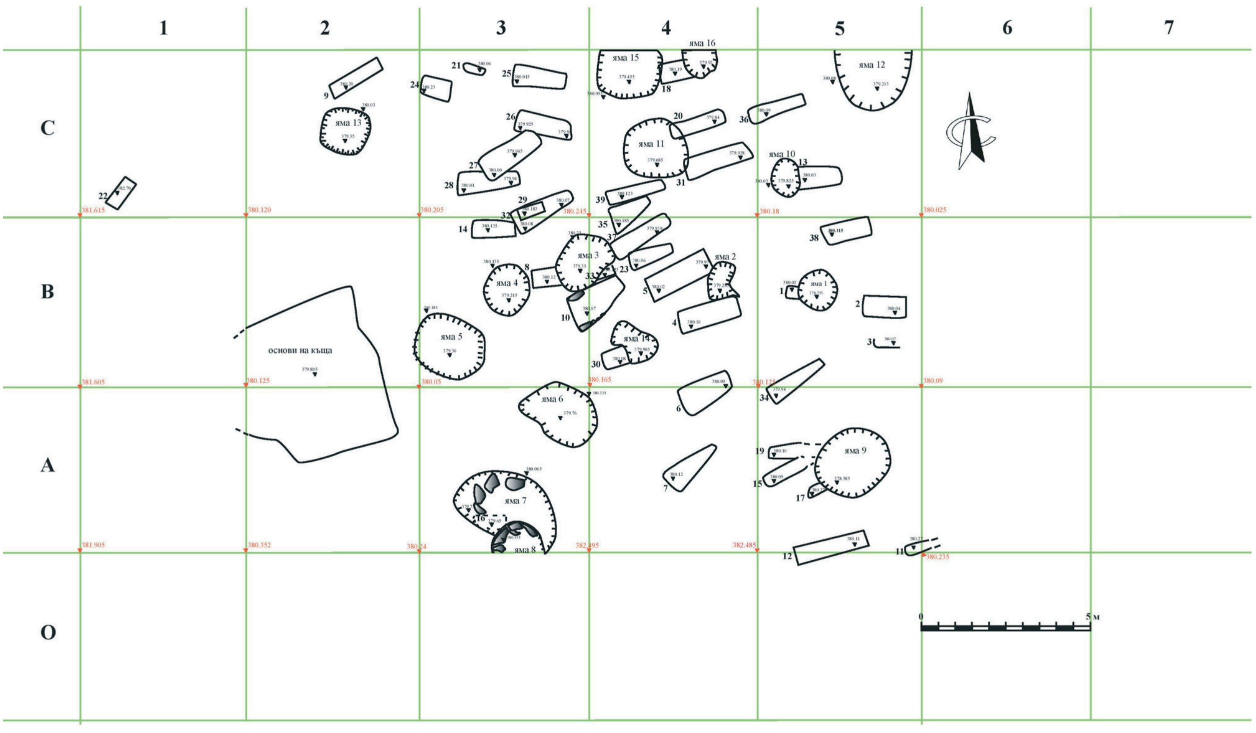

Обр. 1. Общ план на некропола.

Fig. 1. General plan of the necropolis.

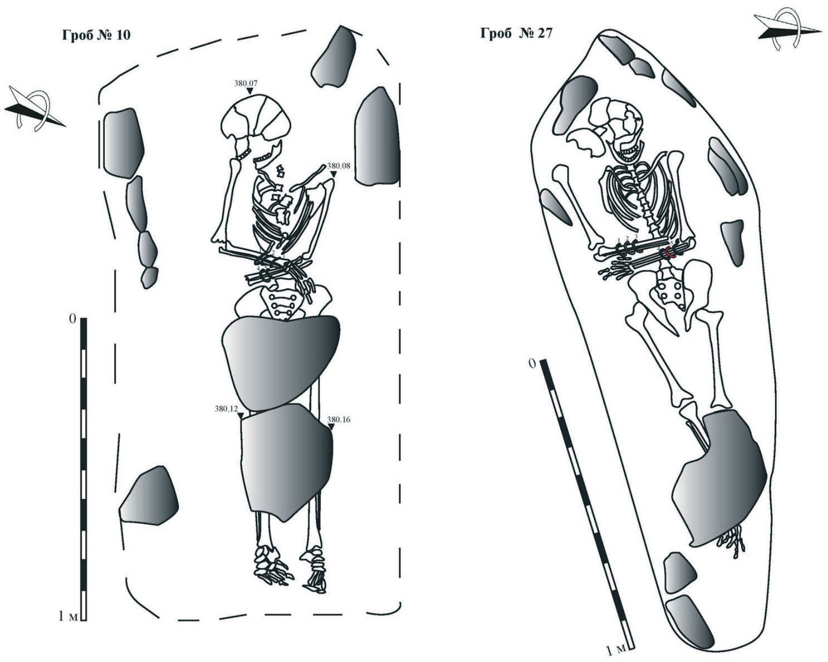

Обр. 2. Затискане с големи камъни в областта на долните крайници при гробове № 10 и № 27.

Fig. 2. Graves Nos.10 and 27 with lower limbs covered with large stones.

ни отпечатъци от дървена подложка под скелета, по цялата му запазена дължина.

Мъртвите са погребвани с изпънато по гръб тяло и кръстосани в различни комбинации върху тялото горни крайници. Изключение прави гроб № 16, при който скелетът се разчисти положен в анатомичен порядък, но в полусвито положение между големи необработени камъни в рамките в една от покъсните ями.

Ориентацията на гробовете е запад – изток с обичайните сезонни отклонения.

В гробната яма е полаган по един индивид. Единствено в гроб № 37 е регистрирано препогребване на костите на порано починал индивид в югоизточния ъгъл на ямата.

Интересна особеност на погребалния обред представят гробове № 10 и № 27, в които са положени израснали индивиди от женски пол. Долните им крайници са затиснати с по два големи необработени камъка. И при двата погребани индивида са намерени голямо количество накити (предимно гривни) на обичайните за носене места (респ. предмишничните и киткови кости на горния крайник) (обр. 2).

В голяма част от гробовете е намерен инвентар представен от накити, елементи на облеклото и монети. Накитите са изработени от медна сплав, като някои са листово посребрени, а също от желязо, стъклена паста и раковини Cypraea.

Данните от стратиграфията, нумизматичния материал и гробния инвентар позволяват да се представи една по-прецизна вътрешна хронология, включваща няколко фази на използване на некропола. Ранната фаза обхваща началото на XII – първата половина на XIII в. и е добре документирана на терен. Горната хронологична граница е фиксирана от гроб № 22, в който е намерена монета на цар Йоан Александър (1331–1371) със сина му Михаил Асен.

Въпреки частичната проученост на некропола на ул. „Тодор Балабанов" № 1 той предостави достатъчно информация, която го поставя сред синхронните некрополи от територията на България и съседните ѝ Румъния и източна Сърбия. Изследването му допълва данните за действителната територия на средновековна Вратица.

RESCUE EXCAVATIONS OF THE MEDIEVAL NECROPOLIS AT 1, TODOR BALABANOV STR., TOWN OF VRATSA

Aleksandra Petrova, Narcis Torbov, Georgi Ganetzovski

The site was affected and partly damaged by the construction of a residential building. During the rescue excavations an area of 570 sq. m was explored and 39 graves were unearthed (fig.1). There was one case of 2 individuals buried in the same grave pit. The burial pits were rectangular or trapeziod in shape, with stones at the base. Wooden construction was used only in one case.

The burials were performed according to the requirements of the Christian rite (fig. 2).

The grave goods found consisted of copper, silver, glass, and Cypraea shell jewelry. There were also silver and copper coins from the 12th–14th century, some of them found near the skeletons.

The necropolis was used in the period from the end of the 11th to the 14th century. It could be linked with certitude with some of the neighborhoods of the medieval town Vratitza.

16 pits with materials from the Ottoman period, the Revival and modern times were intersecting the cultural layer of the necropolis.

№ 44. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ НЕКРОПОЛ В КВ. 17, ГРАД ОРЯХОВО

Евгения Найденова, Деница Петрова

Археологическият обект се намира в пристанищната зона на град Оряхово. Разположен е върху възвишение край река Дунав при надморска височина 35 м. Регистрира се през месец август 2016 г. при срутване на земна маса с човешки кости в подножието на крайната северозападна част на възвишението. В периода 24 октомври – 28 ноември се проведе спасително археологическо проучване с цел изясняване характеристиката на некропола. Научен консултант е доц. д-р Валери Григоров от НАИМ–БАН. В изследователския екип участват д-р Евгения Найденова – научен ръководител и д-р Деница Петрова от Исторически музей град Оряхово. Извърши се антропологическо изследване от ас. Надежда Атанасова-Тимева и Мария Христова-Пенкова от ИЕМПАМ–БАН. Финансирането е осигурено от Община Оряхово.

В оформилия се профил след падането на пръстта се установяват общо пет гроба. Разстоянието между видимите човешки останки варира от 0,80 до 3,20 м. Реализира се сондаж в кв. В3, чийто размери 3,70 х 3 м са съобразени с ограничената работна ръка и условията на терена. Общата проучена площ е 11,10 кв.м, в която попадат три гроба (обр. 1).

Културните напластявания имат дебелина 4,23 м и денивелация 30-40°. Разграничени са четири основни по съдържание пласта, представящи три епохи – османски период, късна античност и ранна желязна епоха. Археологическите материали са размесени от свличанията на пръстта по склона, от корените на дърветата и активната човешка дейност. Пластовете обхващат седем слоя с различна по цвят и структура пръст (обр. 2).

В началото се разкрива пласт, насипан от друго място, с дебелина до 1,20 м. Съдържа фрагменти от късноантична битова и строителна керамика, шлака и части от корозирали метални предмети, между които и малък каменоделски чук. В следващия пласт продължава да се откриват отделни фрагменти антична керамика, но се появяват фрагменти с глазура и цветна украса от османска керамика и нехарактерни керамични фрагменти на ръка с аналогии, както в ранната желязна епоха, така и в късната бронзова епоха. Състои се от два слоя, при които пръстта се променя. Третият пласт представлява ходовото ниво на некропола, на дълбочина 1,80–1,90 м от съвременния терен. Общата му дебелина е 1,20 м. В долната му част се забелязва висока концентрация на хоросанови примеси (обр. 1). Отново имаме наличие на фрагменти от глинени османски съдове, керамични фрагменти и строителна керамика от късната античност и от ранната желязна епоха. Находките са прешлен за вретено и кремъчна пластина от РЖЕ, керамично мънисто и фрагмент от лула, характерна за XIX в. Трите

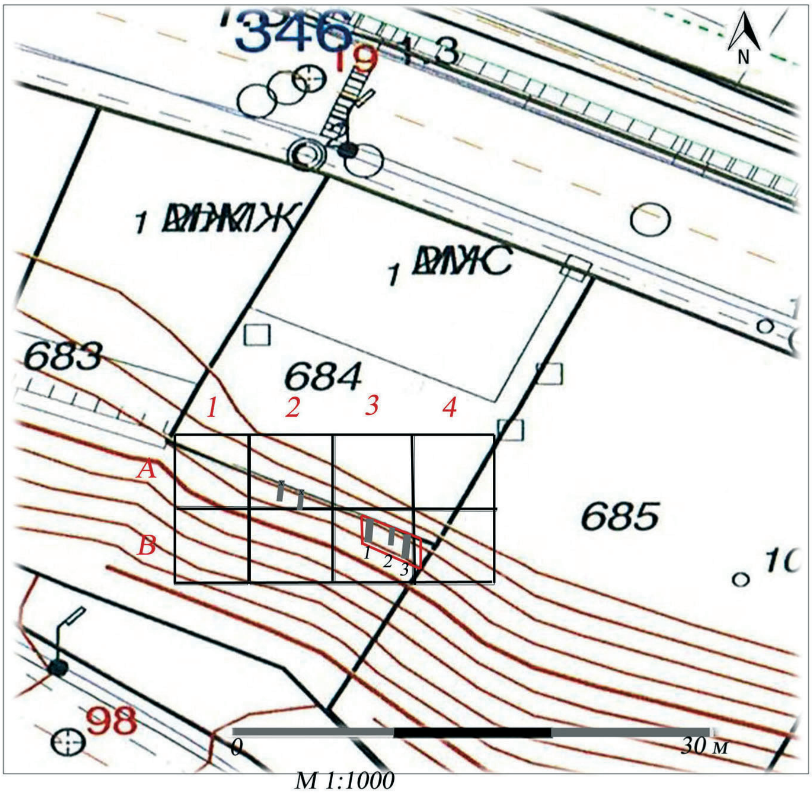

Обр. 1 Оряхово, кв.17. Общ план с разположение на сондажа и регистрираните гробове.

Fig. 1. General plan with the graves.

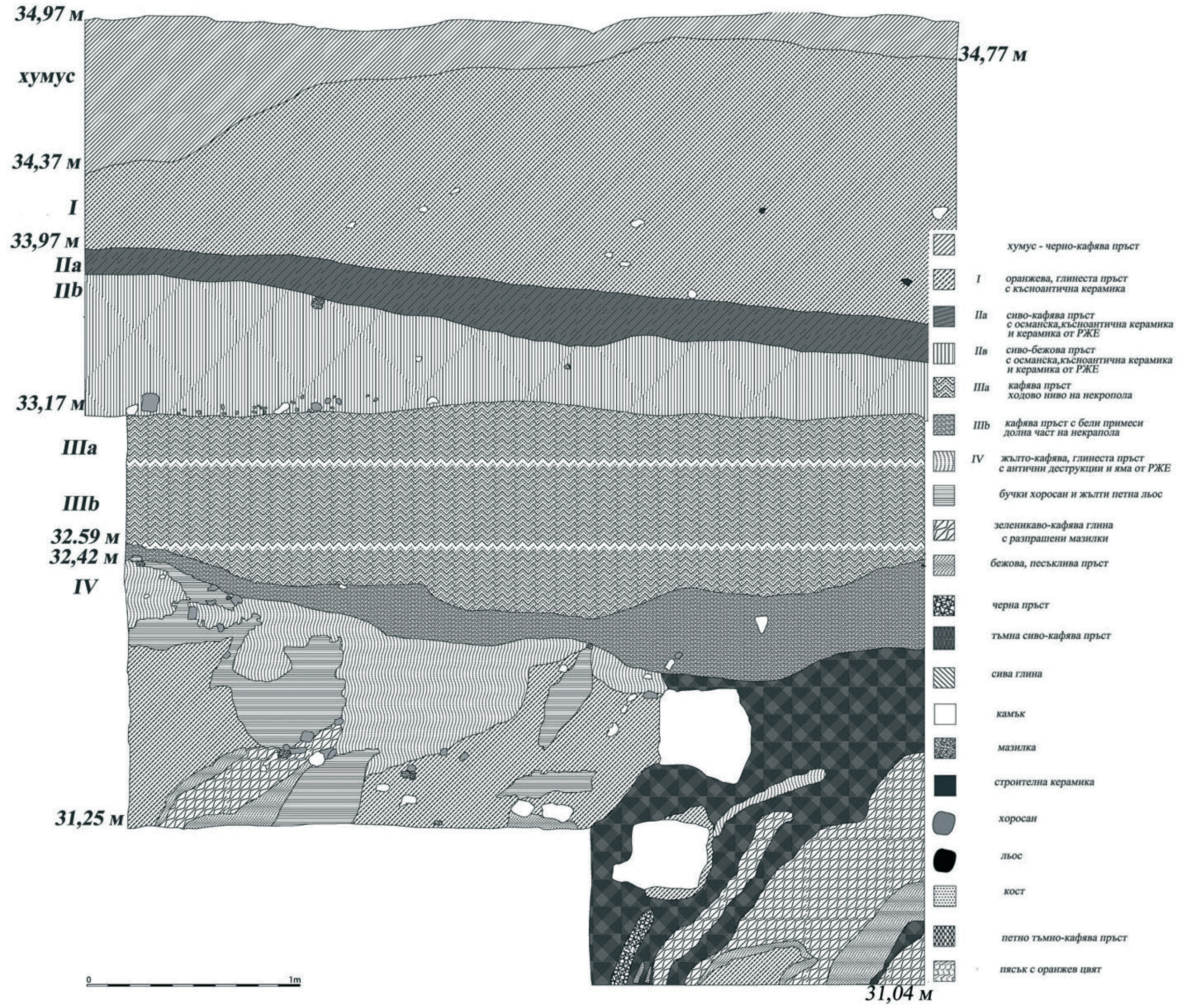

Обр. 2. Централен профил на сондажа.

Fig. 2. Central cross-section.

гробни ями се засичат на 60–90 с м под ходовото ниво. Те имат правоъгълна форма. В тях са положени мъж – гроб № 1, дете на 6-7 годишна възраст – гроб № 2 и жена – гроб № 3 (обр. 3). Извършено е трупополагане по гръб в изпънато положение с глава на юг, с 20° отклонение в западна посока. Ориентацията на скелетите е 200°. Близкото разположение на раменните стави до гръбначния стълб свидетелства за пристягане на тялото с платно. При детето и жената лицето е обърнато на североизток, а при мъжкия индивид на северозапад. В женския гроб се разкриват дъски, покриващи под наклон тялото (обр. 3). Според погребалния обред гробовете са мюсюлмански, вероятно от късния османски период. Предстои С14 датиране.

Под гробните ями започва пласт с разпръснати деструкции, с дебелина над 1 м (обр. 1). На дълбочина около 60 см под гроб № 2 се регистрира струпване с дължина 1,70 м (североизток – югозапад) и ширина 1 м (изток–запад) от различни по-големина варовикови камъни, между които има спойка от бял хоросан и льос. Определят се като останки от зид. Разположението им и липсата на субструкция показва, че те не са *in situ*. На запад от струпването се установява силна концентрация на парчета хоросан, малки петна от льос, ивици пясък, дребни мазилчици и дребни камъни. На места се срещат въгленчета и парчета шлака. Сходните строителни елементи с късноантична Рациария и откриването на дребни фрагменти керамика дават основание деструкциите да се определят като принадлежащи към съществувало наблизо късноантично селище. За това свидетелства и най-горният пласт с антични материали.

На запад от струпаните камъни се разкри част от яма от ранната желязна епоха. Тя е засегната от свлечените деструкции. Нейният запълнител от тъмна сиво-кафява пръст е разпръснат и следи

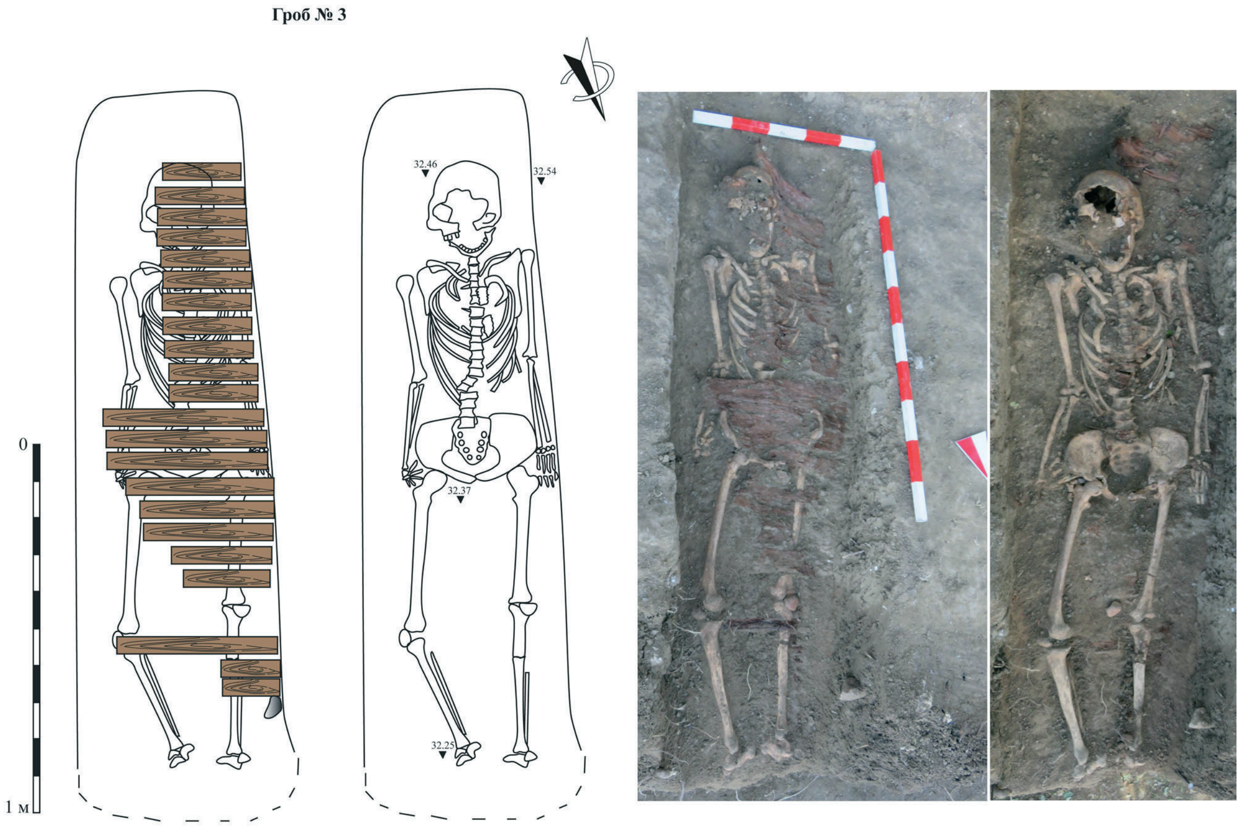

Обр. 3. Гроб № 3.

Fig. 3. Grave No. 3.

от него се регистрират в западната част на сондажа. Извън ямата , но в нейна близост се откриват характерни за периода керамични фрагменти от устие и дръжка на два съда. Вкопаната структура има овален отвор, цилиндрично сечение и овално дъно. Запазените размери са: 1,10 х 0,80 м и дълбочина 80 см. Запълнителят на ямата се разделя от слой от жълта глина. Към съдържанието на структурата принадлежат дребни парчета мазилки, животинска кост и дребни керамични фрагменти от съдове, изработени на ръка.

Под деструкциите и вкопаната структура се намира пласт със зеленикаво-кафява пръст, черни ивици и разпрашени парчета мазилки. На дълбочина 80 см под основата на възвишението се достига до оранжева и сива глина без археологически материали.

Въз основа на резултатите от реализираното спасително археологическо проучване определяме новорегистрирания обект като многослоен с мюсюлмански некропол и културни пластове от ранната желязна епоха и късната античност[1].

RESCUE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF NECROPOLIS IN QUARTER NO. 17, ORYAHOVO

Evgenia Naydenova, Denitsa Petrova

The archaeological site is located on a hill near the river Danube. Several graves were registered as a result of a land slide. The excavations aimed to clarify the characteristics of the necropolis. The uppermost layer contained ancient pottery and metal artifacts. There were two layers containing pottery from the Ottoman period and materials from the Late Antiquity and the Early Iron Age. Below them was located the necropolis. Three graves with a declination of 200° were explored. The Muslim rite was followed. At the bottom of the borehole were found remains from the Late Antique wall and partially preserved dug in structure from the Early Iron Age. The excavations defined the site as multi layered with a Muslim necropolis and layers of Early Iron Age and Late Antiquity.

---

[1] С консултации за материалите помогнаха Иво Чолаков, Здравко Димитров, Стефан Александров, Елка Анастасова и Владислав Тодоров, за което им благодаря.

№ 45. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА УЛ. „РИЛСКИ МЕТОХ“ № 3, ГР. ПЛОВДИВ

София Христева

Обектът се намира в югозападното подножие на Тексим тепе. През 2014 г. е проучен некропол от периода XIV – XVIII в. (Божинова, Станев 2015, 744-747). Теренът е освободен за строителство от комисия на Министерството на културата с Протокол № 10-00-282/30.10.2014 г. и предписание за наблюдение по време на строителната дейност на обекта.

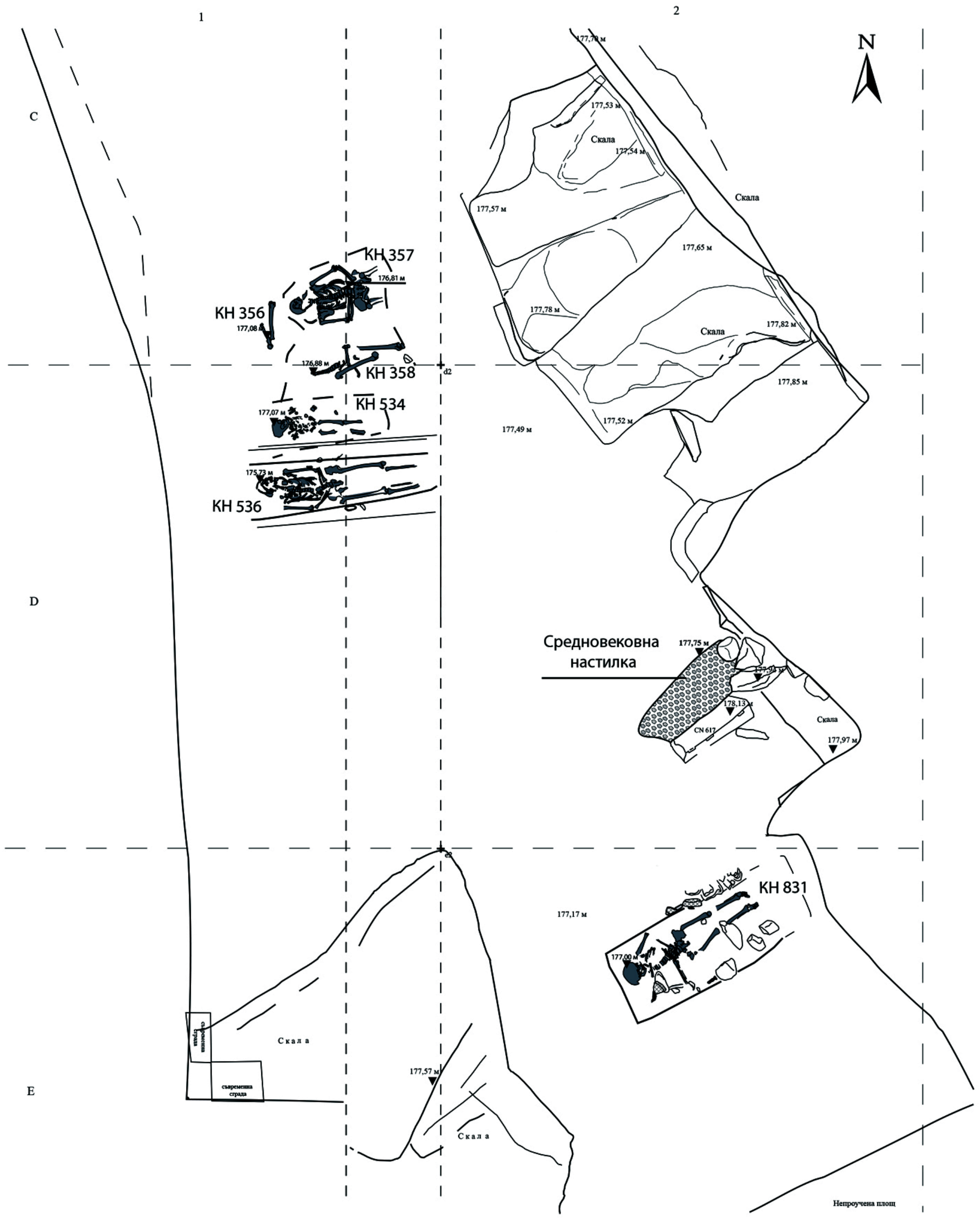

Обр. 1. Общ план на обекта с част от гробовете.

Fig. 1. Plan of the site with part of the graves.

Обр. 2. Гроб № 534 на дете с находките, открити в него.

Fig. 2. Grave № 534 of a child with artifacts found in it.

Наблюдението се извърши на два етапа: 16–19.03.2016 г. и 7.11.2016 г.[1] Включва премахването на 4 големи сиенитни блока и една каменна структура, проучването на пластове под тях, и демонтирането на западния профил на обекта, където при проучването е оставен отстъп за осигуряване безопасност на работата.

След демонтирането на първия блок, разположен в югоизточния край на обекта, на дълбочина до 1,2 м се проучи нехомогенен пласт с османски материали. Под него се разкри гроб (КН 831) с ориентация запад – изток (обр. 1). Гробът е вкопан в пласт скален трошляк. Скелетът е напълно запазен. Положен е по-гръб с изпънати долни крайници и ръце скръстени върху таза. Бил е поставен в дървен ковчег, следи от който се откриват под формата на ивици изтляла органична материя и единични железни пирони. Пространството между него и стените на гробната яма е запълнено с голямо количество камъни, а в северната част на ямата са препогребани кости от по-ранен гроб. При вдигането на черепа се откри изтляла тъкан със сърма.

Под първия гроб (КН 831) се откри по-ранен такъв (КН 827), горната половина на който е проучен частично през 2014 г., а сега се разкриха бедрените, пищялните и костите на ходилата.

При демонтирането на останалите 3 каменни блока, разположени в централната част на обекта, се откриха 6 гроба КН – 827, 356, 534, 536, 537, 538, в който погребенията са извършени без отклонения от християнския обред (обр. 1). При три от тях ясно личат ковчезите. Регистрираха се и случаи на препогребани кости. Интерес представлява гроб на дете на възраст между 7-10 години (КН 534) (обр. 2). В областта на гръдния кош и ръцете се откриха 12 сребърни копчета – 10 големи и 2 малки, по някои от тях има следи от позлата, както и 1 полусферично с украса, също сребърна. Едното малко копче е в областта на шията, под него още едно малко, а три са вертикално разположени по дължината на

[1] В екипа участваха: доц. д-р Камен Станев, Цветелина Славкова, Л. Янков и Р. Златев.

гърдите, на отстояние около 5 см едно от друго. Под третото се откри полусферичното. Четвъртото голямо копче е в линията на останалите и на 10 см от последното. Другите 4 копчета са разположени в областта на лактите и едно между дясната предмишница и гръдния кош. Датират се XV–XVI в.

В мъжки гроб (КН 357), разположен северно от предходния, до показалеца се откри сребърен пръстен от XVI в.

След демонтирането на съоръжението от 5 сиенитни блока се разкри трамбовка (обр. 1), регистрирана на места и през 2014 г., датирана във втората половина на XII – началото на XII в. Съвсем малки сектори с деструкции от този период се откриха и в пространстовото около гробовете.

При демонтирането на отстъпа по западната имотна граница се откриха части от проучени през 2014 г. гробове и един бронзов пръстен.

Литература

Божинова Станев 2015: Е. Божинова, К. Станев. Спасителни археологически разкопки на ул. „Рилски Метох“ № 3, гр. Пловдив. – Археологически открития и разкопки през 2014 г., София 2015, 744-747.

ARCHAEOLOGICAL MONITORING AR RILSKI METOH STR., PLOVDIV

Sophia Hristeva

The site is situated at the southwest foot of the Texim Tepe hill. The excavations are held in 2014, when a necropolis from the XIV–XVIII century is registered. 8 more graves are studied during observations on construction work in 2016.

№ 46. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ТЪРГОВСКА СГРАДА“, УПИ VIII-1149, КВ. 100, УЛ. ОДЕСА № 6, СИЛИСТРА

Деян Драгоев

Обектът се намира на територията на античния некропол на Дуросторум, представляващ археологическа недвижима културна ценност с национално значение и попада в зона за археологическо наблюдение при изкопни работи, проведено в периода от 31 май 2016 г. до 01 юни 2016 г. По време на изкопните дейности са регистрирани няколко гробни съоръжения в профилите на строителния изкоп, което наложи провеждането на спасително археологическо проучване с основна цел – изясняване хронологията на регистрираните археологически структури.

Предвид факта, че регистрираните от приемателната комисия гробни съоръжения попадат извън очертанията на строителното петно, респективно в имот публична общинска собственост, и на основата на получено разрешение от Община Силистра, бе извършено разширение на профилите в южна и западна посока само в участъците разположени непосредствено над регистрираните гробни съоръжения.

Археологическото проучване се проведе в периода 18-23 юли 2016 г. В резултат бяха документирани единадесет гробни съоръжения, с положени в тях двадесет и три индивида (обр. 1). Гробните съоръжения представляват обикновени ями вкопани в стерилния льосов пласт. Дълбочината им варира от 0,91 м до 2,45 м от съвременния терен (обр. 2). В абсолютни стойности котите на полагане варират от +29,59 м до +31,30 м по Балтийската височинна система. Всички засвидетелствани гробни ями, без изключения, са с правоъгълна форма, а големината им варира съобразно броя и ръста на погребваните в тях индивиди. При всички е налице употербата на дървени ковчези и/или сандъци, сковани с железни гвоздеи, откривани *in situ*. В отделни случаи са запазени и следи от дървените дъски. При няколко от проучените гробове е регистрирана практиката за полагане на повече от един

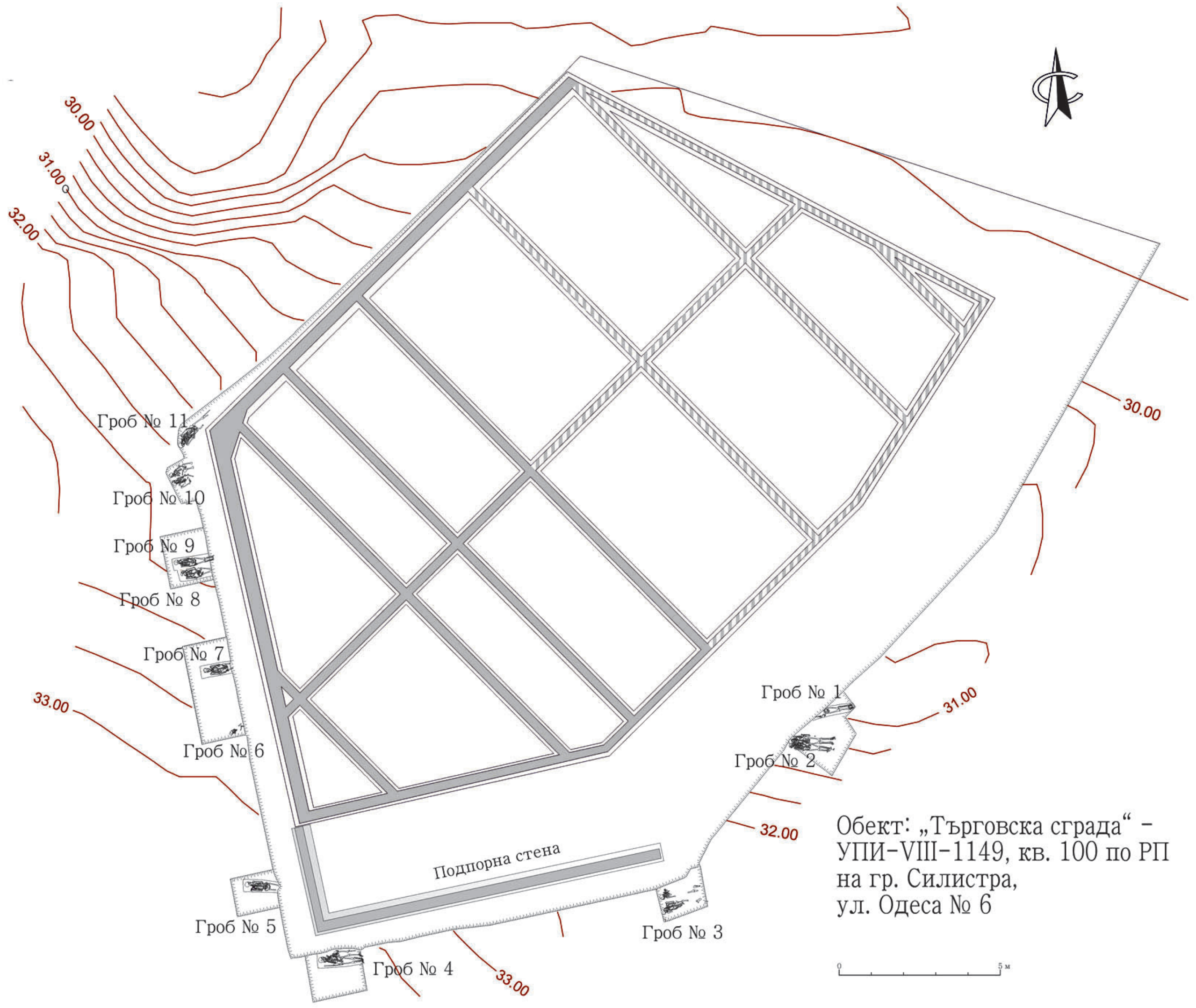

Обр. 1. Ситуационен план на обекта.

Fig. 1. Situation plan of the site.

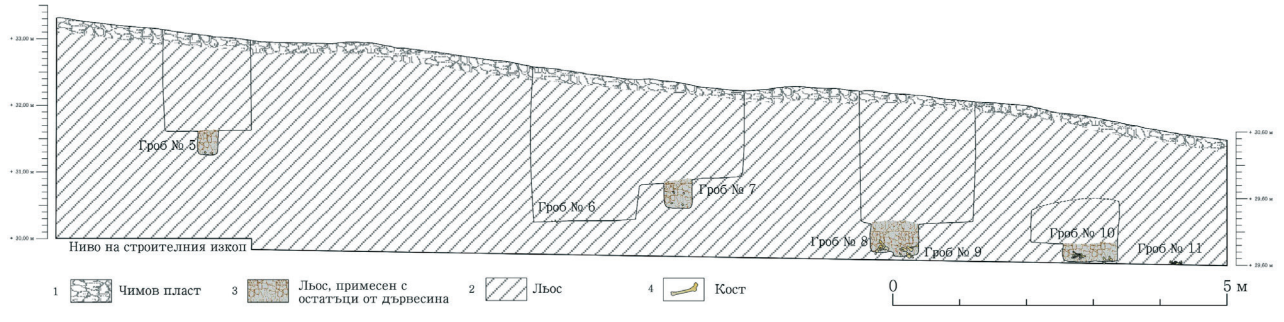

Обр. 2. Западен профил.

Fig. 2. Western cross-section.

индивид в гробната яма – два в гробове № 3, 4, 7, 8 и 9, три в гроб № 2 и шест индивида в гроб № 10. Двадесет и два от проучените скелети са определени като индивиди от мъжки пол, на възраст в диапазона между 17/18-50 години. В един от случаите бе документирано погребване на дете на възраст между 6 месеца и 1 година. При всички е налице ориентация запад – изток (със съответните сезонни отклонения). Християнската принадлежност на погребаните се подкрепя и от открития инвентар – три кръстчета и руска нагръдна икона с изображението на Св. Никола.

Въз основа на открития подемен археологически материал датировката на проучените гробове се отнася в хронологическите граници на втората четвърт – края на XIX в. За част от проучените гробни съоръжения – тези имащи характеристика на масови такива, би могло да се допусне, че представляват руски войнишки гробове, без възможност за по-точно определяне на военния конфликт, по време най който са извършени погребенията – този от 1828–1829 г. или 1877–1878 г.

RESCUE EXCAVATIONS AT "COMMERCIAL BUILDING" SITE IN PLOT VIII-1149, SQUARE 100, AT 6 ODESSA STR., SILISTRA

Deyan Dragoev

In total, 11 burial structures were excavated and documented, with skeletal remains of 23 individuals inside them (fig. 1). The burial structures are ordinary pits, dug into the sterile loess layer. Their depth varies from 0.91 m to 2.45 m measured from the present-day surface (fig. 2). All of the pits have rectangular plan, and their dimensions vary according to the number and size of the buried individuals. Wooden coffins were used in all the graves. In several cases more than one individual were buried in one and the same grave – two individuals in graves Nos. 3, 4, 7, 8 and 9; three individuals in grave No. 2 and six individuals in grave No. 10. Twenty-two of the studied skeletal remains are identified as male, age between 17/18 and 50. In one case, a child was identified, buried at the age of 1. In all of the cases the graves are oriented in W–E direction, with the corresponding seasonal deviations.

On the basis of the discovered small finds, the excavated graves are dated to the time span between the second quarter and the end of the 19th century.

№ 47. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ГР. ПОМОРИЕ, УЛ. „ПАНАЙОТ ВОЛОВ“ № 15

Мирослав Класнаков, Илиян Петракиев

Обектът е разположен в гр. Поморие на ул. „Панайот Волов“ № 15 (югоизточният ъгъл на кръстовището между ул. Панайот Волов с ул. Димо Хаджидимов), УПИ I–1715, кв. 129 (ИН 57491.507.214). Попада в границите на зона „А“ на НКЦ „Античен и средновековен град Улпия Анхиалейон–Палеокастро“.

Проучването е реализирано във връзка с инвестиционно намерение на собствениците за изграждане на пристройка към вече съществуваща жилищна сграда и проведено от 05.12.2016 г. до 13.12.2016 г. – ръководител М. Класнаков (РИМ–Бургас), зам. ръководител И. Петракиев (РИМ–Велико Търново), консултант керамика М. Манолова-Войкова (РИМ–Варна), консултант нумизматика К. Дочев (НАИМ–БАН, Филиал В. Търново), консервация на метал Р. Хаджиниколов (РИМ–Велико Търново).

Теренът, подлежащ на проучване, е доста компрометиран от съвременни изкопи – ВиК, Ел. и ТВ комуникации, варница и хоросаново бъркало от строежа на съвременните постройки. Оформени са два сондажа с обща площ 24,10 м^2:

Сондаж Север има правоъгълна форма с размери: И–З 8,50 м и С–Ю 1,00 м = 8,50 м^2, и 1,72 м.н.в. Теренът обхваща дворна градина и част от алеята минаваща покрай нея. До голяма степен в дълбочина, представлява обратните насипи от жилищната сграда (която е с приземен етаж) и дворната ограда. Археологически структури не са регистрирани.

Сондаж Запад има правоъгълна форма с размери: И–З 2,40 м и С–Ю 6,50 м = 15,60 м^2, и 1,73 м.н.в. Теренът обхваща дворна градина. Тук са разположени и споменатите по-горе съвременни изкопи. Нивото на подпочвената вода е достигнато на 0,04 м.н.в.

В двата сондажа стратиграфски се проследяват три пласта: I. До 1,50–1,40 м.н.в. с корени и луковици от растения. II. До 1,10–0,80 м.н.в. с обратните насипи от жилищната сграда и дворната ограда. В него са открити няколко фрагмента средновековна керамика. III. До 0,05–0,04 м.н.в. (ниво на подпочвената вода) следва фин пясък. В горната си част този пласт е примесен с хумус. До 0,60–0,50

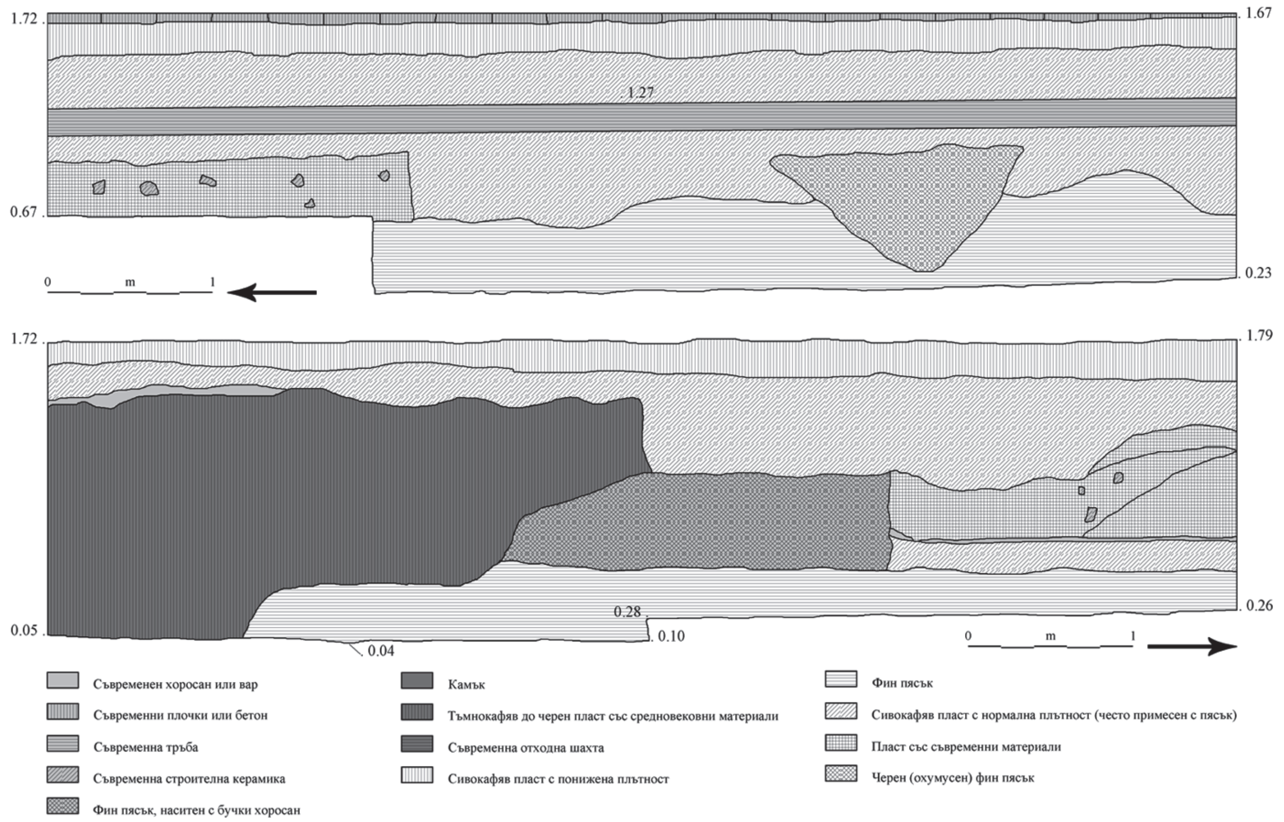

Обр. 1. Западен и източен профил в Сондаж Запад.

Fig. 1. West and east profiles in trench West.

м.н.в. се откриват дребни фрагменти от строителна керамика и много, но ситни бучки хоросан.

Единствено в ЮЗ ъгъл на Сондаж Запад е запазен пласт от тъмнокафява/черна почва. В него от 1,06 до 0,85 м.н.в. е регистрирана структура от необработени ломени камъни. Тя има слабо изразена Г-образна форма и размери И – З 1,70 м. и С – Ю 3,05 м. Отчетливо и стратиграфски различимо подово ниво не е регистрирано. Вероятно тази структурата представлява част от първия ред на силно разрушените основи на средновековна постройка с лека конструкция. В пласта над, около и под структурата е открита фрагментирана керамика, дребни фрагменти от изтлели метални предмети и монети.

Обр. 2. Структура от ломени необработени камъни в Сондаж Запад.

Fig. 2. Feature of irregular, crushed stones in trench West.

Фрагментите от амфори са в границите на IX – XII в., от свещници – XII в., от сграфито и глазирана белоглинена рисувана керамика – XII – XIII в. Хронологията може да се доуточни на база на откритите монети, които обхващат периода от края на XII в. – Андроник I Комнин (1183–1185) до средата на XIII в. – Латински имитации (1215–1250) и един обезличен екземпляр от периода 1242–1257 г.

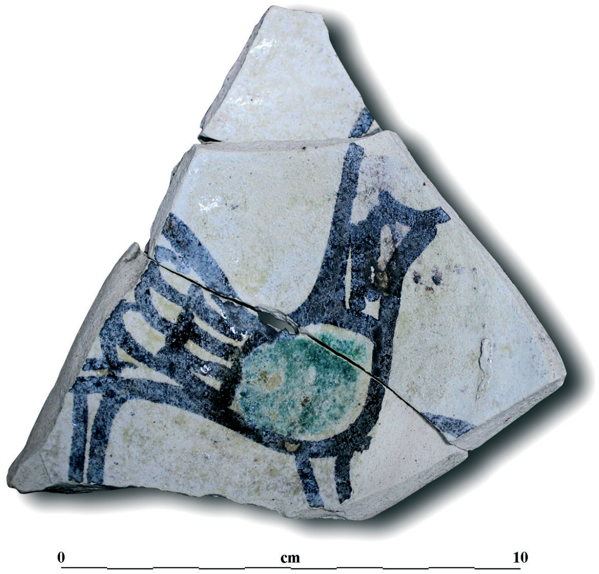

Обр. 3. Глазирана белоглинена рисувана керамика от Сондаж Запад.

Fig. 3. Glazed white ware painted ceramic found in trench West.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATION IN TOWN OF POMORIE, PANAYOT VOLOV STREET, 15

Miroslav Klasnakov, Ilian Petrakiev

The site is situated in town of Pomorie, Panayot Volov Street 15 (at southeast corner of the crossroad of Panayot Volov Street and Dimo Hadzidimov Street), RLP I–1715, sq. 129 (ID 57491.507.214). It falls within the limits of zone A of the immovable culture monument "Antique and middle ages town Ulpia Anchialeion–Paleocastro".

Two trenches were formed with total area of 24.10 sq. m.:

In trench North = 8.50 sq.m., and 1.72 m. altitude, archaeological features were not registered.

In trench West = 15.60 sq.m., and 1.73 m. altitude, a feature made of irregular, crushed stones was registered. It represents the first course of a significantly destroyed foundation of a middle ages structure with a light construction. Ceramic fragments, little fragments of corroded metal objects and coins were found in the layer above, around and below this structure.

Amphorae fragments are dated to 9th–12th c., candlestick fragments are dated to 12th c., sgraffito and glazed white ware painted ceramic fragments are dated to 12th–13th c. The chronology could be further detailed based on the coins found, which date from the end of 12th c. – Andronikos I Komnenos (1183–1185) till middle of the 13th c. – Latin imitations (1215–1250) and one example with significantly wear out surface dated to 1242–1257.

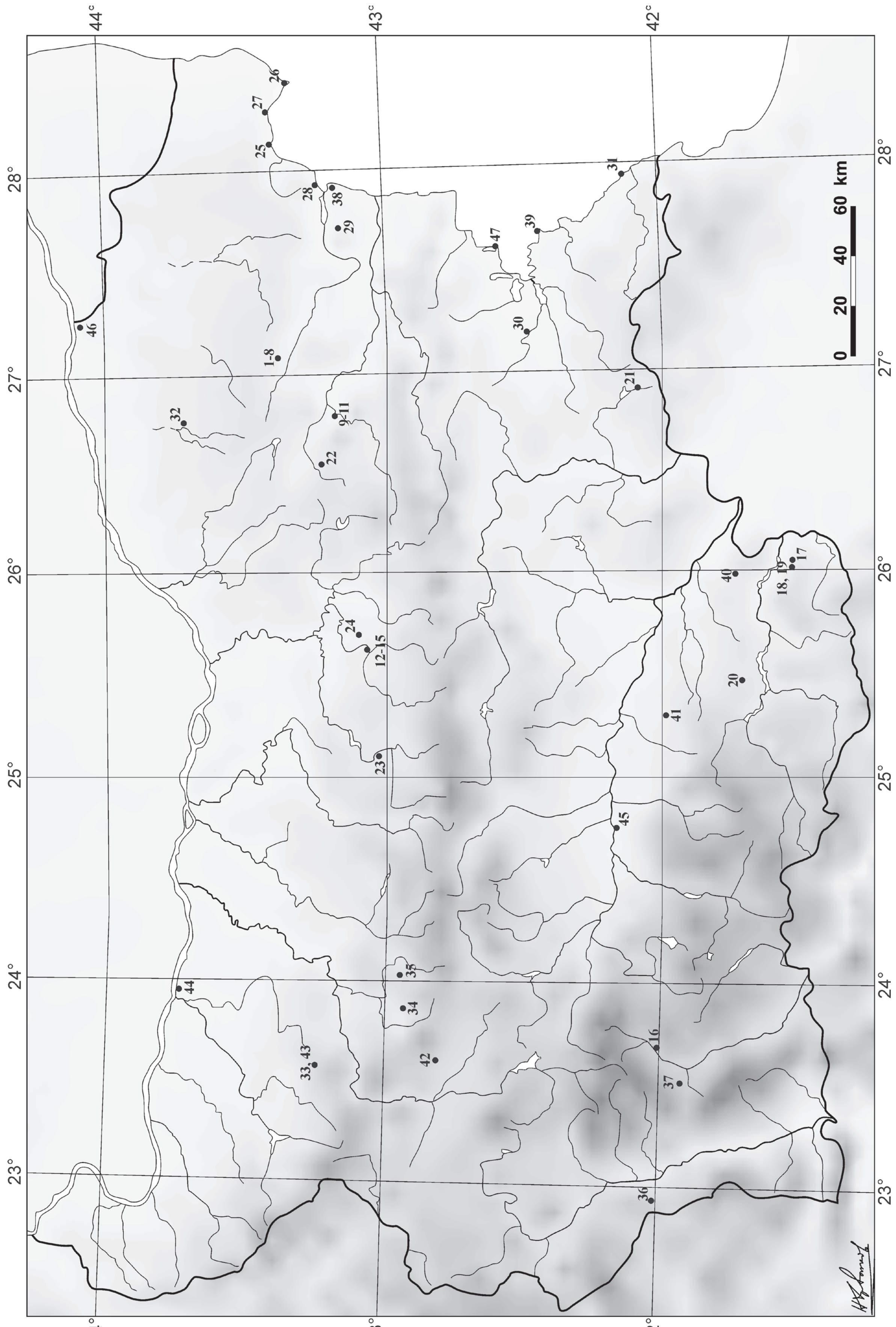

Карта 4. Раздел IV. Проучвани обекти

Map4. Section IV. Investigated sites

V. АРХЕОЛОГИЧЕСКА КАРТА НА БЪЛГАРИЯ

ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ

СЕВЕРНА БЪЛГАРИЯ

№ 1. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. КОСТЕЛЕВО, ОБЩИНА ВРАЦА

Георги Ганецовски, Нарцис Торбов, Александра Петрова

Теренното издирване на територията за добив на варовик – строителни материали от находище „Касибо“ в м. Солишова падина, в землището на с. Костелево, общ. Враца е наложено от инвестиционно намерение на фирма „Кралтрейс“ ООД и обхваща площ от 116 дка (обр. 1). Целта на теренното издирване е да се установи наличието на регистрирани или нерегистрирани недвижими културни

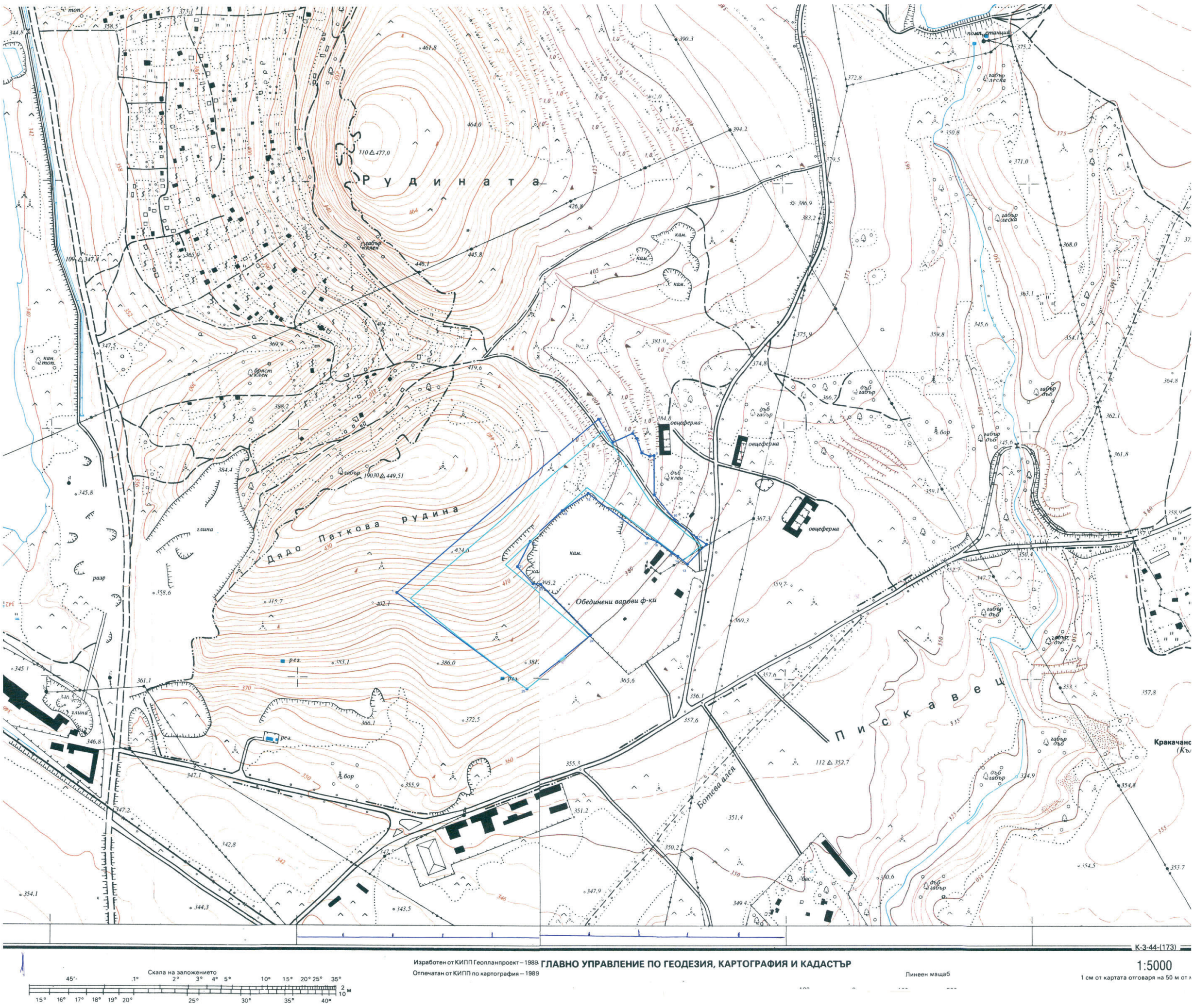

Обр. 1. Топографска карта в мащаб 1:5000 с обозначение на проучваната площ.

Fig. 1. Topographic map in 1:5000 scale with an indication of the studied area.

ценности в границите на инвестиционното намерение. То е реализирано от археолозите в РИМ Враца Георги Ганецовски, доц. Нарцис Торбов и Александра Петрова през периода 26-27 юни 2016 г.

Територията за инвестиционно намерение се намира на 1,5 км южно от центъра на с. Костелево и на 1,5 км източно от някогашната промишлена гордост на град Враца – химическият комбинат „Химко“.

Този терен попада източно от действаща кариера и разположена южно от нея площадка за трошен камък. Инвестиционното намерение цели разширяване на кариерата за добив на трошен камък в източна, северна и западна посока.

Инвестиционната площ е обходена в рамките на два календарни дни в участъците западно, северни и източно от действащата кариера. Теренът е каменист, покрит с тревиста растителност, даваща известна видимост до 40%. На места са установени малки участъци с дървестна растителност, които са изследвани по-обстойно. Около и в кариерата за добив на скални материали има големи количества камъни с различна големина, които са струпани безразборно.

При реализиране на теренното издирване са регистрирани три каменни насипа с куполообазна форма, съставени от пръст и големи количества необработени каменни отломъци. Те са разположени южно и северно от кариерата и приличат на позитивни (могилни) образувания.

Обстойният оглед на тези, добре личащи в тревистия терен, насипни форми показва, че това са депа на струпана хумусна маса и множество камъни при извършени преди години земекопни работи с цел добив на трошен камък и имат съвременен характер. Те са образувани вследствие на изкопните дейности в района при експлоатацията на кариерата в последните две десетилетия (обр. 3). Два от тях, съответно насипи 1 и 2 попадат в границите на посочената от фирма „Кралтрейс“ ООД площ, а насип 3 се намира извън границите на ивестиционното намерение. В съгласувателното писмо на РИМ Враца изрично е посочено, че при извършване на земекопни дейности в участъците на посочените насипи е необходимо да бъде осъществено археологическо наблюдение.

Индикации за наличие на ясно отличими недвижими или движими културни ценности не са установени. Не са констатирани и съответствия в инвестиционната площ на познати от литературата археологически обекти (Николов 1996, 158).

Литература

Николов 1996: Б. Николов. От Искър до Огоста. София, 1996.

ARCHAE OLOGICAL FIELD SURVEY IN THE LAND OF KOSTELEVO VILLAGE, VRATSA MUNICIPALITY

Georgi Ganetsovski, Narcis Torbov, Alexandra Petrova

The field survey within the mining of limestone and building materials territory of "Kasibo" deposit in "Solishova padina" location near Kostelevo village, Vratsa municipality, is imposed by intention of investment of "Kraltreis" Ltd. company and covers an area of 116 000 sq. m (fig. 1).

The intention of investment area is situated 1.5 km south of the village and east of an acting quarry.

During the archaeological field survey three stone mounds were found. These mounds were comprised of soil and big amounts of rough stone debris. They were situated south and north of quarry and were similar to positive (mound) formations. The thorough view of them showed that they were depots of heaped humus and loads of stones. These mound formations had contemporary origin and were formed during the digging activities in the area, i.e. the quarry exploitation for the last two decades.

Indications for presence of clearly distinguishable archaeological sites were not found.

№ 2. ИЗДИРВАНИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЛЮТИ ДОЛ, ОБЩИНА МЕЗДРА

Нарцис Торбов, Георги Ганецовски, Александра Петрова

Предмет на теренните издирвания беше площ „Плочата" – 0,72 кв. км, предвидена за добив на строителни материали от "Интерпром" ЕООД – София. Установи се, че в границите на площта влиза недвижима археологическа ценност – късноантична крепост от V в., проучвана през 2006 г. По тази причина бяха променени параметрите на площта за добив на строителни материали и територията на крепостта е изключена от нея.

Променени координати на площ „Плочата":

1. – север (X) 4642625, изток (Y) 8525886.
2. – север (X) 4642938, изток (Y) 8525535.
3. – север (X) 4643301, изток (Y) 8525427.
4. – север (X) 4643815, изток (Y) 8526320.
5. – север (X) 4643235, изток (Y) 8526386.
6. – север (X) 4642835, изток (Y) 8526168.
7. – север (X) 4642642, изток (Y) 8525965.

При издирванията в границите на площ „Плочата" не бяха регистрирани недвижими културни ценности.

ARCHAEOLOGICAL FIELD SURVEY NEAR LYUTI DOL VILLAGE, MEZDRA MUNICIPALITY

Narcis Torbov, Georgi Ganetsovski, Alexandra Petrova

The subject of the field survey is "Plochata" area – 0.72 sq. km planned for extraction of building materials. A late antique fortress from 5th c. AD was discovered within the area. It had been partially excavated in 2006. The borders of the area were changed, and now the fortress is outside the area.

№ 3. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА С. ГОРНА КРЕМЕНА И С. КАЛЕН, ОБЩИНА МЕЗДРА

Нарцис Торбов, Георги Ганецовски, Александра Петрова

Теренът, предмет на издирванията с площ 240 169 кв. м, престои да бъде предоставен за добив на облицовъчни строителни материали на ИП „Добив на подземни богатства – скалнооблицовъчни материали – варовици от находище „Ирма" с възложител „Конструктинг" ООД – София. Границите на площта са определени от следните точки:

1. – север (X) 4695843.4, изток (Y) 8542236.7
2. – север (X) 4695799.2, изток (Y) 8542499.9
3. – север (X) 4695150.0, изток (Y) 8542499.9
4. – север (X) 4695150.0, изток (Y) 8542240.0
5. – север (X) 4695176.7, изток (Y) 8542214.3
6. – север (X) 4695324.9, изток (Y) 8542210.6
7. – север (X) 4695390.0, изток (Y) 8542010.0

След извършването на теренните издирвания се установи, че в тази площ няма следи от движими и недвижими културни ценности.

ARCHAEOLOGICAL FIELD SURVEY NEAR GORNA KREMENA AND KALEN VILLAGES, MEZDRA MUNICIPALITY

Narcis Torbov, Georgi Ganetsovski, Alexandra Petrova

The area of the field is 240 169 sq. m, and it will be used for extraction of building materials. During the survey no movable or immovable cultural artefacts were found.

№ 4. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА С. СТАРО СЕЛО, ОБЩИНА МЕЗДРА И С. СТРУПЕЦ, ОБЩИНА РОМАН

Александра Петрова, Георги Ганецовски, Нарцис Торбов

Теренните издирвания са реализирани от 17 до 22 март 2016 г., по договор между „Искър 3" ЕООД и РИМ Враца, във връзка с инвестиционно намерение за изграждане на МВЕЦ „Струпец". Водната електроцентрала е руслова и изграждането ѝ не предвижда засягането на терени извън руслото на р. Искър. Последното е лимитирано от съществуваща защитна дига по десния бряг, висок скат и земен път по левия бряг, както и моста на пътя от с. Струпец към с. Старо село (обр. 1).

Южният (десен) бряг на реката попада в землището на с. Струпец, общ. Роман. Тук съществува дига, чиято функция е да предпазва околните терени – обработваема земеделска земя от разливите на реката.

Северният (ляв) бряг на реката попада в землището на с. Старо село, община Мездра. Не се предвиждат изкопни работи, защото той е достатъчно висок.

Нивото на съществуващия мост към с. Струпец е определящо за изграждането на съоръжението, а именно за максималното ниво на водата, което ВЕЦ-ът може да вдигне – до 1 м. Това е свързано с факта, че трябва да остане светъл отвор между нивото на водата в реката и моста от минимум 1,50 м.

При обхождането на площта на инвестиционното намерение по двата бряга не се установи наличие на следи от движими или недвижими културни ценности.

В землището на с. Старо село, извън периметъра на инвестиционното намерение, в обработваеми земеделски терени регистрирахме три надгробни могили, означени като Могила 1, Могила 2 и Могила 3 (обр. 2–3). Техните размери варират от 8 до 23 м при основата. Запазената височина на насипите им е от 1,50 до 6 м, като всички са засегнати в различна степен от иманярска дейност. Археологически материали не са намерени.

Извън периметъра на инвестиционното намерение, в землището на с. Старо село и на около 250 м в югоизточна посока от Могила 3 бе локализиран неизвестен до момента археологически обект (обр. 2–3). Той е разположен сред обработваемата земя и видимата площ от него е с размери около 50 x 80 м. Културният му пласт е засегнат при земеделската обработка на земята и от множество иманярски изкопи. На повърхността се забелязват разхвърляни много речни камъни, големи обработени блокове от пясъчник, фрагментирана строителна керамика, фрагменти битова керамика и фрагментиран костен материал. Площта на обекта е значително по-голяма от видимата на терена в момента на издирването. Установено бе, че най-големият иманярски изкоп е засегнал монументална структура. От нея на терен се виждаше ред от добре оформени големи каменни блокове.

Според наблюденията ни можем да отнесем обекта в периода на Античността.

На около 50 м североизточно от Могила 3 бе регистрирана площ с овална форма, и приблизителни размери 80 x 6 м. В това пространство са струпани големи камъни – вероятно от друга каменна структура

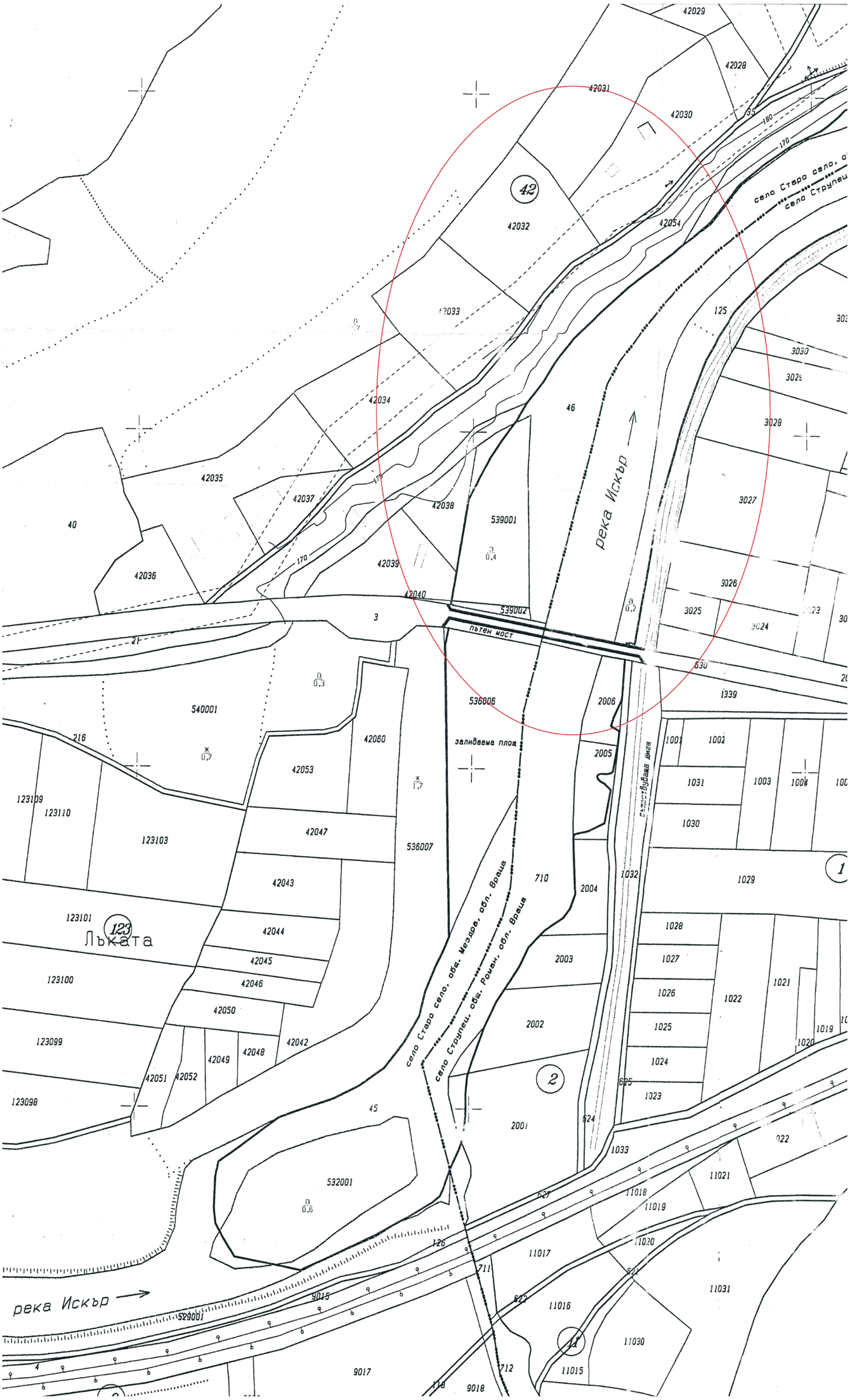

Обр. 1. Площта на инвестиционно намерение МВЕЦ „Струпец“ – руслото на река Искър, карта с мащаб 1:5000.

Fig. 1. The area of the investment plan MVETS “Strupets” in the mainstream of Iskar river, a map in 1:5000 scale.

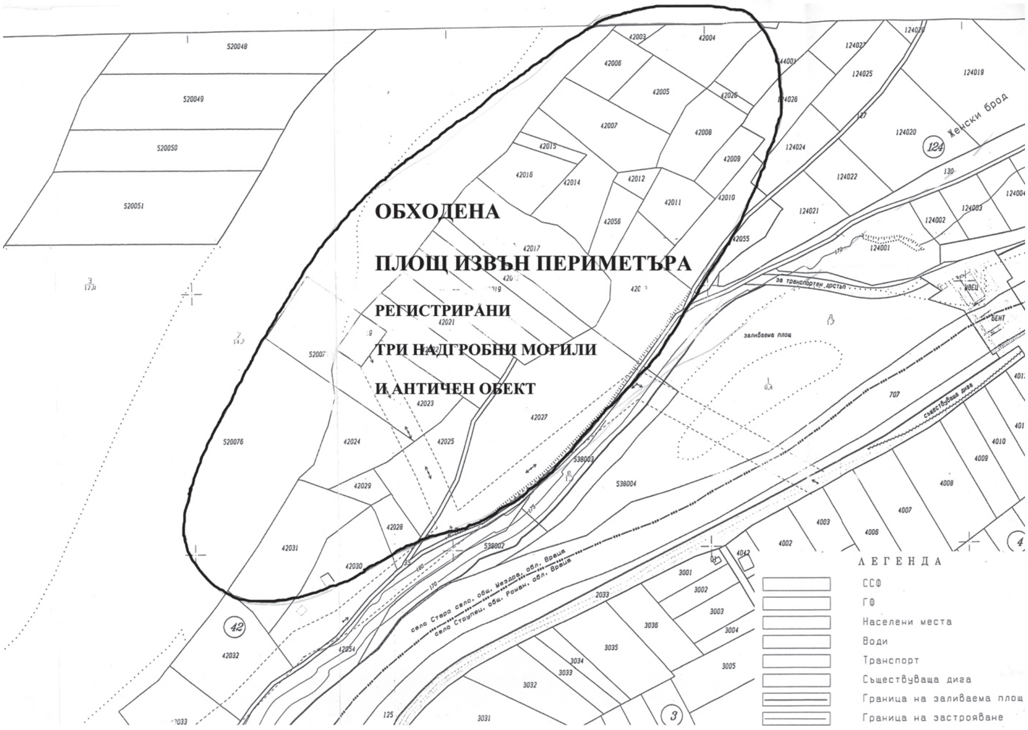

Обр. 2. Карта с мащаб 1:5000 на поречието на Искър и площта в землището на с. Старо село извън територията на инвестиционното намерение, в чийто рамки са локализирани археологически структури.

Fig. 2. Map in 1:5000 scale with marked area of the field survey – outside the area of the investment plan, in which archaeological structures were registered.

Обр. 3. Сателитна снимка на поречието на Искър и площта в землището на с. Старо село, с означени локациите на регистрираните извън територията на инвестиционното намерение археологически структури.

Fig. 3. Satellite image with marked archaeological structures, which were registered outside the area of the investment plan.

ARCHAEOLOGICAL FIELD SURVEY IN THE LAND OF STARO SELO VILLAGE, MEZDRA MUNICIPALITY, AND STRUPETS VILLAGE, ROMAN MUNICIPALITY

Aleksandra Petrova, Georgi Ganetzovski, Narcis Torbov

The field survey was conducted from 17th to 22nd of March 2016 in an area investment plan of ISKAR 3 Ltd. for build of MVETS ''Strupets" in the mainstream of Iskar river (fig. 1). There were not found any traces of movable or immovable cultural heritage.

Outside the area of the investment plan, near Staro selo village, four archaeological sites were registered: burial mound 1, burial mound 2, burial mound 3 and an unknown until now archaeological site dated probably in Antiquity. All of them were partially destroyed by looters (fig. 2–3).

№ 5. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА СОПОТ, ЛЕСИДРЕН, СЛАВЩИЦА И КИРЧЕВО, ОБЩИНА УГЪРЧИН И С. ГОЛЯМА ЖЕЛЯЗНА, ОБЩИНА ТРОЯН

Станимира Танева, Павел Попов, Мая Валентинова, Кристина Янакиева

Издирванията се проведоха в периода 24-30.10.2016 г. от екип в състав: С. Танева, П. Попов, М. Валентинова, К. Янакиева. Частично бяха проучени землищата на селата Сопот, Лесидрен, Кирчево, Славщица в община Угърчин и с. Голяма Желязна, община Троян 1. Регистрирани са общо 20 обекта, от които само един е въведен в АИС АКБ. От тях два са в пещери, един укрепен обект, четири обекта със селищен характер, четири могилни некропола и девет единични могили.

В землището на с. Сопот са регистрирани 11 обекта. В Сопотска пещера бяха открити няколко недиагностични керамични фрагмента от съдове работени на ръка и колело. Бяха регистрирани три селища, намерените археологичеки материали (керамични фрагменти от съдове с ниска концентрация) позволяват едното да се отнесе най-общо към праисторията, а второто към КЖЕ. В последното селище, разположено западно от селото в м. Пердевойка, се намират керамични фрагменти работени на колело и на ръка, които се отнасят към халколита и римския период, срещат се и по-късни фрагменти (XIV–XV в.).

Регистрирани бяха още пет единични могили и два могилни некропола. Единият от тях (обект 5) е разположен върху тераса на десния бряг на р. Калник, в м. Подене. Регистрирани са 15 могили с различна степен на разрушеност от иманярска дейност.

В землището на с. Лесидрен бяха локализирани два обекта. Надгробна могила, разположена 1,5 км западно от селото и могилен некропол от три могили, южно от селото.

В землището на с. Кирчево се регистрираха четири обекта – три могили и един укрепен обект. Последният е познат от литературата (Велков 1927, 23). Намира се южно от селото, в м. Кулдупер и е известен като Калето или Градището. В южния край на билото личи струпване на камъни – вероятно кула. Иманярски изкоп е разкрил вътрешните лице на две успоредни стени, разстоянието между които е 1,60 м. Обектът най-вероятно се отнася към късната античност.

От района на с. Славщица досега не бяха регистрирани обекти в АИС АКБ. При направените издирвания бяха локализирани два обекта – могилен некропол от шест могили и селище. Селището е разположено в м. Гидулското. Откриват се керамични фрагменти работени на ръка и колело, със средна до висока концентрация и фрагменти мазилка. В горната част на склона се откри пирамидална тежест за стан, около която има по-висока концентрация от керамични фрагменти и единични камъни. Датира се в римския период (II–IV век).

В землището на с. Голяма Желязна беше посетен един обект – пещера Топля. Пещерата се намира южно от селото, на десния бряг на река Топля. Тя е многократно проучвана (Бончев 1900), при което са установени материали от късния палеолит, халколит, бронзовата и желязна епохи.

---

[1] Благодарим на колегите А. Аладжов, П. Андреева, З. Димитров, В. Динчев, П. Лещаков, които ни консултираха.

Обр. 1. Карта с регистрираните при издирването обекти в землищата на селата Сопот, Лесидрен, Славщица, Кирчево и Голяма Желязна.

Fig. 1. Map with the sites registered during the field survey in 2016 on the territory of the villages Sopot, Lesidren, Slavistitsa, Kirchevo and Golyama Zhelyazna.

Литература

Велков 1927: И. Велков. Стари селища и градища по долината на р. Вит. София, 1927.

Бончев 1900: Г. Бончев. Материали за предисторията в България. Пещерата при с. Голяма Железна (Троянска околия). – Трудове на Българското природоизпитателно дружество, I, 1900, 80–98.

FIELD SURVEY ON THE TERRITORY OF THE VILLAGES SOPOT, LESIDREN, SLAVISTITSA AND KIRCHEVO, MUNICIPALITY OF UGARCHIN AND THE VILLAGE OF GOLYAMA ZHELYAZNA, MUNICIPALITY OF TROYAN

Stanimira Taneva, Pavel Popov, Maya Valentinova, Kristina Yanakieva

The field survey was conducted in the period 24-30.10.2016 by a team of S. Taneva, P. Popov, M. Valentinova and K. Yanakieva. The survey included the territory of the villages Sopot, Lesidren, Kirchevo and Slavshtitsa, municipality

of Ugarchin and the village of Golyama Zhelyazna, municipality of Troyan. As a result 20 sites were recorded – 11 in the village of Sopot, 4 in Kirchevo, 2 in Lesidren and Slavistitsa and 1 in Golyama Zhelyazna. In addition to 2 sites in caves, 4 settlements, 1 fortified site, 9 burial mounds and 4 mound necropoleis were also registered. While some of the sites were already present in AMB and the information about their state was updated, other sites were known in the literature or were newly discovered.

№ 6. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО СРЕДНОТО ТЕЧЕНИЕ НА РЕКА ГОЛЯМА КАМЧИЯ

Светлана Венелинова, Валери Григоров, Габриела Джурковска,
Алексей Цветанов, Силвия Манолова

Експедиция „Камчия“ има за задача да се събере информация за селищната система през различните епохи по горното и средното течение на р. Голяма Камчия. През 2016 г. проучваният терен обхвана землищата на селата Янково, Ново Янково, Желъд и Черни връх в община Смядово. Регистрирани са 22 нови обекти и е актуализирана информацията за други 8 обекти (обр. 1).

Могили

По време на експедицията през 2016 г. е извършена пререгистрация на шест могили (обекти 145, 142, 143, 149, 152, 164) и е регистрирана една нова могила (обект 138). Две от могилите са разположени през разстояние от 10 м в с. Черни връх (обекти 142-143). Те принадлежат към некропол, съставен общо от четири могили. По информация в АКБ две от могилите са разположени върху западния склон на селото, където липсата на видимост възпрепятства да се установи актуалното им състояние. На 900 м западно от могилния некропол е разположена трета могила (обект 138). Други три единични могили са открити югозападно и северозападно от с. Ново Янково (обекти 145, 149, 152).

По време на експедицията са регистрирани 21 нови селища и е актуализирана информацията за едно селище от късната желязна епоха (обект 163).

Селище от епохата на неолита и ранното средновековие

На 200 до 450 м североизточно от с. Желъд, върху площ от 30 дка се наблюдават три големи концентрации на керамични фрагменти. Те са локализирани на билото на висока плоска тераса на десния бряг на р. Голяма Камчия и по нейния североизточен склон (обект 159). В западния край на терасата върху площ от 6,5 дка се наблюдава повишена концентрация на фрагменти от неолита. В източната периферия на праисторическото селище и по склона към реката върху приблизително 10 дка площ е разположено селище, възникнало по време на ранното средновековие.

Селище от бронзовата епоха и ранновизантийския период

На 1,5 км североизточно от с. Янково е разположено селище от бронзовата и ранновизантийска епоха (обект 153). Върху площ от около 800 х 100 м се наблюдават две големи концентрации от керамични фрагменти.

Селища от ранновизантийския период

През разстояние от 300 м до 1 км са регистрирани 17 селища от ранновизантийския период. Оформят се два пояса. Единият е съставен от селища, разположени на 100 до 600 м от брега на р. Голяма Камчия (обекти 135, 136, 137, 146, 158, 160). На около 1,5 км северно от тях се наблюдава втора концентрация на селища (обекти 140, 147, 148, 150, 151, 153, 154, 155, 156, 161, 162). Те са разположени в подножието и върху самите възвишения на южните разклонения на Провадийското плато. Повечето от селищата са с площ до 10 дка. Изключение правят четири от обектите (обекти 140, 150, 156, 158), чиято площ надвишава 30 дка. В тези селища през 50 до 100 м се наблюдава неравномерна концентрация на керамични фрагменти и тухли.

Селища от Първото българско царство

Сред новооткритите обекти са четири селища от периода на Първото българско царство (обекти 135, 144, 157, 159). Три от тях са разположени на 100 до 250 м от р. Голяма Камчия, а най-отдалечено – на 1,5 км от реката е селището северозападно от с. Ново Янково. Ранносредновековните селища заемат площ между 5 и 7 дка.

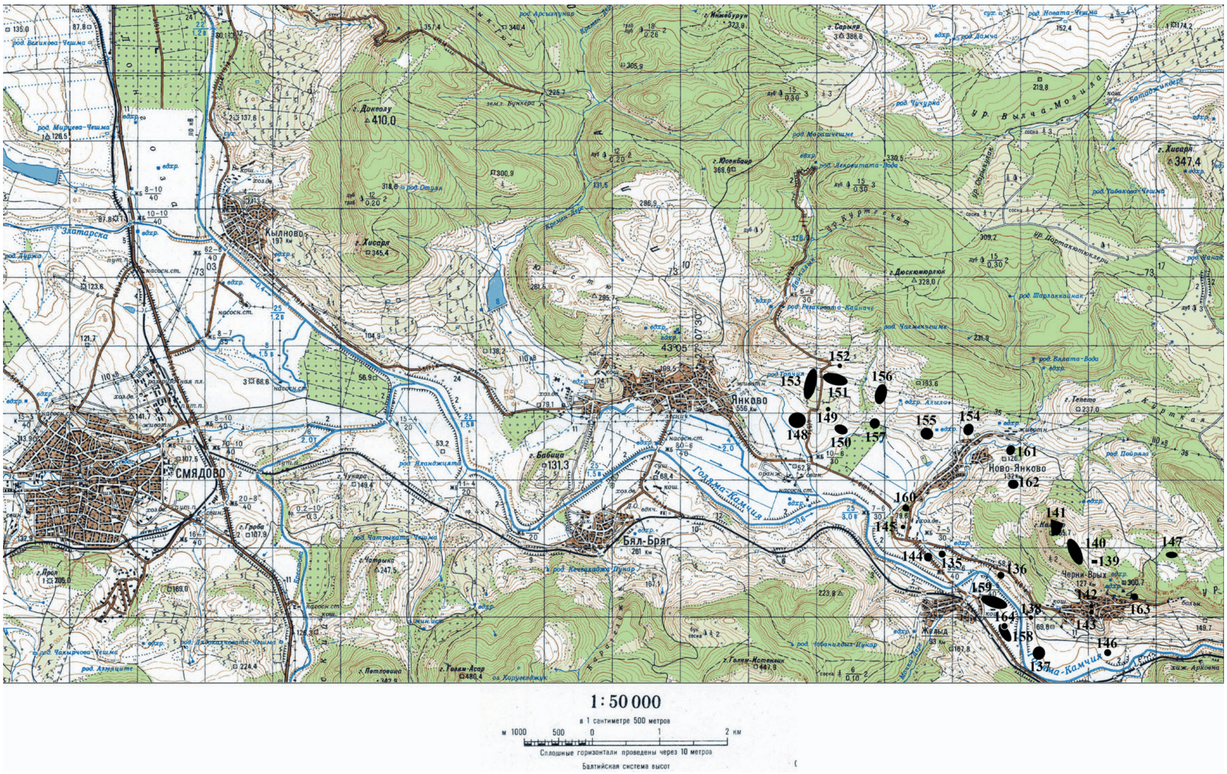

Обр. 1. Регистирани археологически обекти по време на експедиция „Камчия“ през 2016 г.

Fig. 1. Registered archaeological sites during the field expedition “Kamchia” in 2016.

Обобщените резултати от издирванията в региона през последните две години показват обща тенденция, характерна за селищата от ранновизантийския период и периода на Първото българско царство. Техният брой и гъсто разположение нарастват с навлизането в Лопушненския проход в югоизточна посока.

Укрепление

Укреплението Калето при с. Черни връх (обект 141) се намира върху платото на 1,4 км северозападно от селото. То следва естествения релеф на терена и има неправилна четириъгълна форма с площ от 31 дка. Достъпът до укреплението е бил възможен единствено от изток. В средата на северната стена е имало кула, две кули са били разположени в северозападния и югозападния ъгъл, а други три кули – в централната част на южната стена. Кула е имало също така в централната част на източната стена. Трасето на зида представлява землен насип, по чиято повърхност се наблюдава разсип от ломени камъни. При разравянето на пръстта в насипа се проследяват зидове от грубо обработени ломени и плочести камъни, между които има следи от бял хоросан. В иманярски изкоп във вътрешността на укреплението е установен зид на сграда от дялани каменни блокове с размери 70 х 20 см, споени с бял хоросан.

По време на експедиция „Камчия“ са обходени землищата на селата Ново Янково и Черни връх, както и най-източната периферия на землищата на селата Янково и Желъд. Сред новооткритите обекти са 1 могила (обект 138) и 20 селища (обекти 135, 136, 137, 140, 144, 146, 147, 148, 150, 151, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162) и една каменна сграда (обект 139).

FIELD SURVEY ALONG MIDDLE STREAM OF GOLYAMA KAMCHIA RIVER

Svetlana Venelinova, Valeri Grigorov, Gabriela Dzhurkovska, Aleksei Tsvetanov, Silvia Manolova

The purpose of field expedition “Kamchia” is to collect information about the settlement system along the upstream and the middle stream of Golyama Kamchia river. In 2016 a fieldwork was undertaken near Novo Yankovo and Cherni Vrah villages as well as Yankovo and Zhelad villages in Smyadovo municipality (fig. 1).

During the expedition eight archaeological sites were reregistered – a fortress from the Early Byzantine period

(site 141), a settlement from Late Iron Age (site 163) and six tombs (sites 140, 142, 143, 149, 152, 164). Twenty-two new sites were registered including a tomb (site 138), 15 settlements from the Early Byzantine period (sites 136, 137, 140, 146, 147, 148, 150, 151, 154, 155, 156, 158, 160, 161, 162), two settlements from the Early Middle Age (sites 144, 157), a stone building (site 139) and three multilayer sites from the Bronze Age and the Early Byzantine period (site 153), from the Early Byzantine period and the Early Middle Age (site 135) and from the Neolithic period and the Early Middle Age (site 159).

№ 7. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА ДЪЛГОПОЛ

Владимир Славчев, Христо Кузов, Илиан Илиев

В рамките на десет дни през ноември 2016 г. бе извършено издирване на археологически обекти на територията на община Дългопол. Бе обходено изцяло землището на с. Аспарухово на север от р. Луда Камчия; южната и североизточната части на землището на с. Комунари; северозападната част

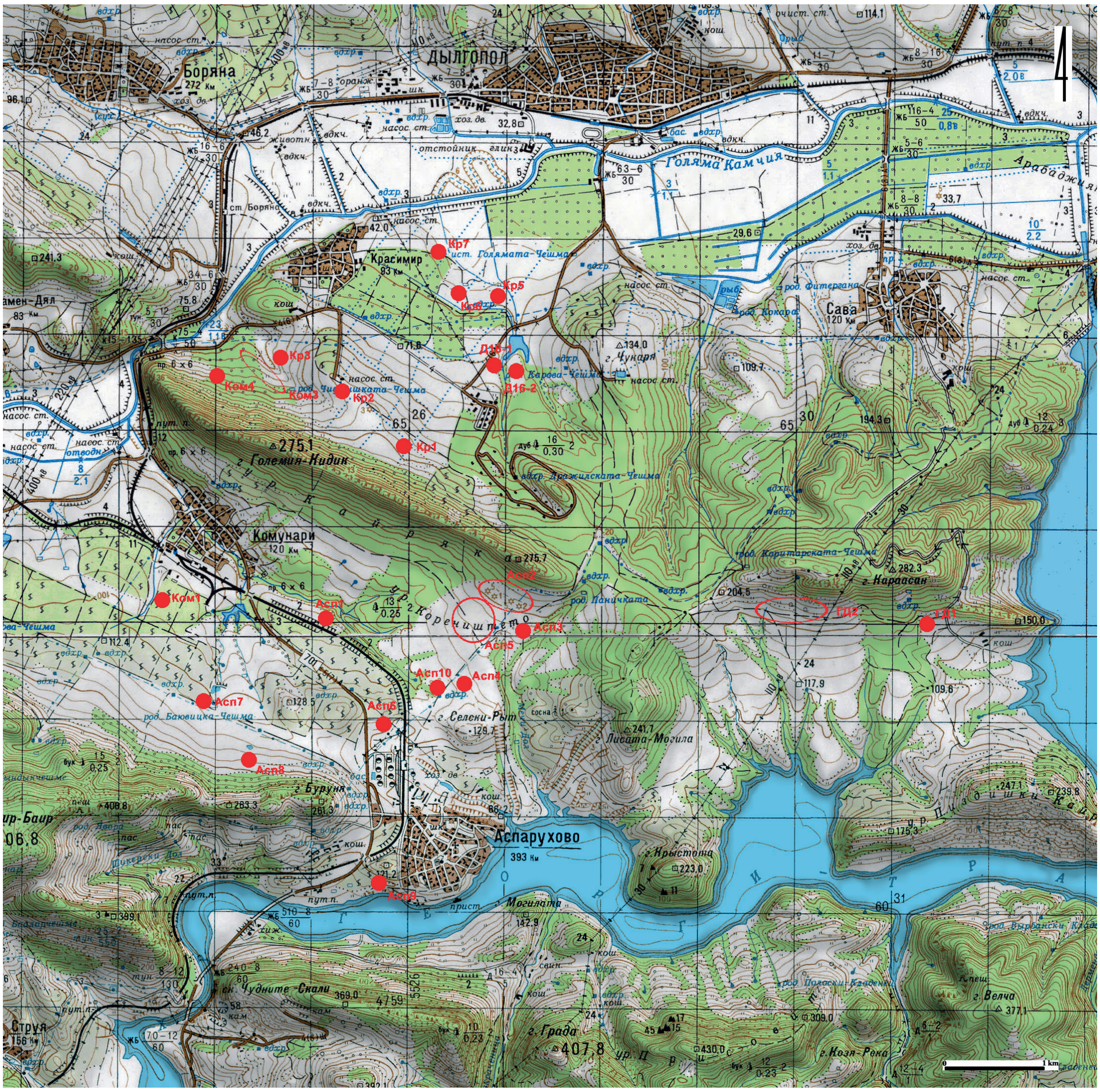

Обр. 1. Археологически обекти на територията на община Дългопол, открити през 2016 г.

Fig.1. Archaeological sites on the territory of the Dalgopol municipality, registered in 2016.

от землището на с. Голямо Делчево; южната, източната и североизточната части от землището на с. Красимир; най-югозападния ъгъл от землището на гр. Дългопол. Бяха регистрирани общо 23 обекта от различни епохи.

От тях 5 се датират в неолита, като поне един от тях е раннонеолитен; 1 (селищна могила) се отнася към халколита; 8 са от желязната епоха, като засега отнасянето на някой от тях към ранножелязно време е проблематично; 12 са били обитавани през римската епоха; а по един – през късната античност, ранното средновековие и Възраждането. Регистрирани са два могилни некропола и една надгробна могила (обр. 1).

Резултатите до известна степен повтарят картината на поселищния живот, установена за северната част на общината по време на издирването през 2014 г. (Славчев et al. 2015).

Литература

Славчев и др. 2015: В. Славчев, Х. Кузов, И. Илиев. Издирвания на археологически обекти на територията на Община Дългопол. – Археологически открития и разкопки през 2014 г., 2015, 806.

ARCHAEOLOGICAL FIELD SURVEY ON THE TERRITORY OF DALGOPOL MUNICIPALITY

Vladimir Slavchev, Hristo Kuzov, Ilian Iliev

The survey was conducted in November for the period of 10 days. The southern part of the area of the municipality was covered. In total, 23 sites were discovered. Five of them were Neolithic, one tell belonged to the Chalcolithic period, eight settlements dated in Iron Age, 12 were inhabited in Roman period, one in Late Antiquity, one in Early Medieval period, and one in the time of the Renaissance. Two mound necropoleis and one singe burial mound were documented (fig. 1).

№ 8. ИЗДИРВАНЕ НА ПАЛЕОЛИТНИ НАХОДИЩА В ДОЛИНАТА НА РЕКА ПРОВАДИЙСКА

Владимир Славчев, Красимир Ковачев

Проведените през 2016 г. теренни издирвания целяха локализиране на нови палеолитни находища в долината р. Провадийска и бяха насочени към естествени закрити убежища – пещери и скални навеси, и открити места с ясни геоморфоложки и литостратиграфски кватернерни хронохарактеристики – речни и морски тераси и льосови комплекси.

Издирванията се проведоха с финансовата подкрепа на фирма „Експрес гаранцион“ ЕООД гр. Варна, към която изразяваме своята благодарност.

Локализирани бяха четири палеолитни находища (обр. 1), в които бяха открити 89 бр. кремъчни находки със следи от интенционално въздействие изработени от местни суровини и един фосилизиран кътен зъб от едро тревопасно (обр. 2).

Открито находище на западния бряг на Златина река южно от с. Млада Гвардия, общ. Ветрино

Находките бяха открити върху средно-късноплейстоценска скална речна тераса на десния бряг на Златина река, на 0,5 км южно от с. Млада Гвардия. Терасата е частично покрита с льосов комплекс с дебелина около 3 м, разкрит на места на дълбочина до скалната повърхност при съвременно изгребване на земни маси. На ерозиралата скална повърхност и върху тънките до 0,2-0,3 м останки от льос бяха открити 13 бр. изделия, изработени от кафяви кремъчни валуни и конкреции с дебела, белезникава кора: клиновидно праядро и дисковидно праядро с бифациален контур обработени по цялата повърхнина с пикетажна техника; зъбчато оръдие, изработено от праядро, обработено по цялата повърхнина с пикетажна техника; комбинирано оръдие – нож с естествено затъпяване с къс режещ ръб и изрязване, изработен върху трансверзален отломък от цилиндрично праядро с обработена с

пикетажна техника повърхнина; оръдие с клактонски изрязвания; дисковидно ядро за отломъци; напречно стъргало с контур изцяло затъпен със стръмен ретуш; стъргало на долната страна с изрязване; левалуазки отломък с изрязване; отломък с изрязване и пречупена основа; отломък с пречупен връх и ретуш на обратната страна, пречупена пластина със зъбчат ретуш, пластинка без ретуш.

Открито находище в долината на река Манастирска от с. Манастир до скалния манастир в Кара пещера, общ. Провадия

В алувиалните наноси и в разкрити от черния път край реката седименти на първа и втора надзаливни тераси на Манастирска река (ляв приток на р. Провадийска) в участъка от първия десен приток на реката на север от селото до скалния манастир в Кара пещера, бяха открити 16 бр. кремъчни находки (15 бр. от местен черен кремък с дебела бяла кора и 1 бр. от кафяв кремък): две ядра от конкреции за отломъци; призматично ядро за пластини; три микроядра за отломъци и пластинки; четири левалуазки отломъка, един от които с ретуш на долната страна; връх с ретуш върху дебел отломък; три микроотломъка без ретуш; пречупена пластинка без ретуш и микроотломък с ретуш с пречупена основа.

Пещерно находище над десния бряг на река Провадийска, югоизточно от с. Синдел, общ. Аврен

Пещерите – три на брой, се намират на 1 км югоизточно от с. Синдел, в долнокредни варовици, формиращи масивна скална тераса на десния бряг на река Провадийска. В тях се разкриват няколко хоризонтални пласта богати на едроразмерни кремъчни конкреции от тъмносив и черен кремък с недобра цепителност. На повърхността на пласта от каменни късове около входната част на пещерите

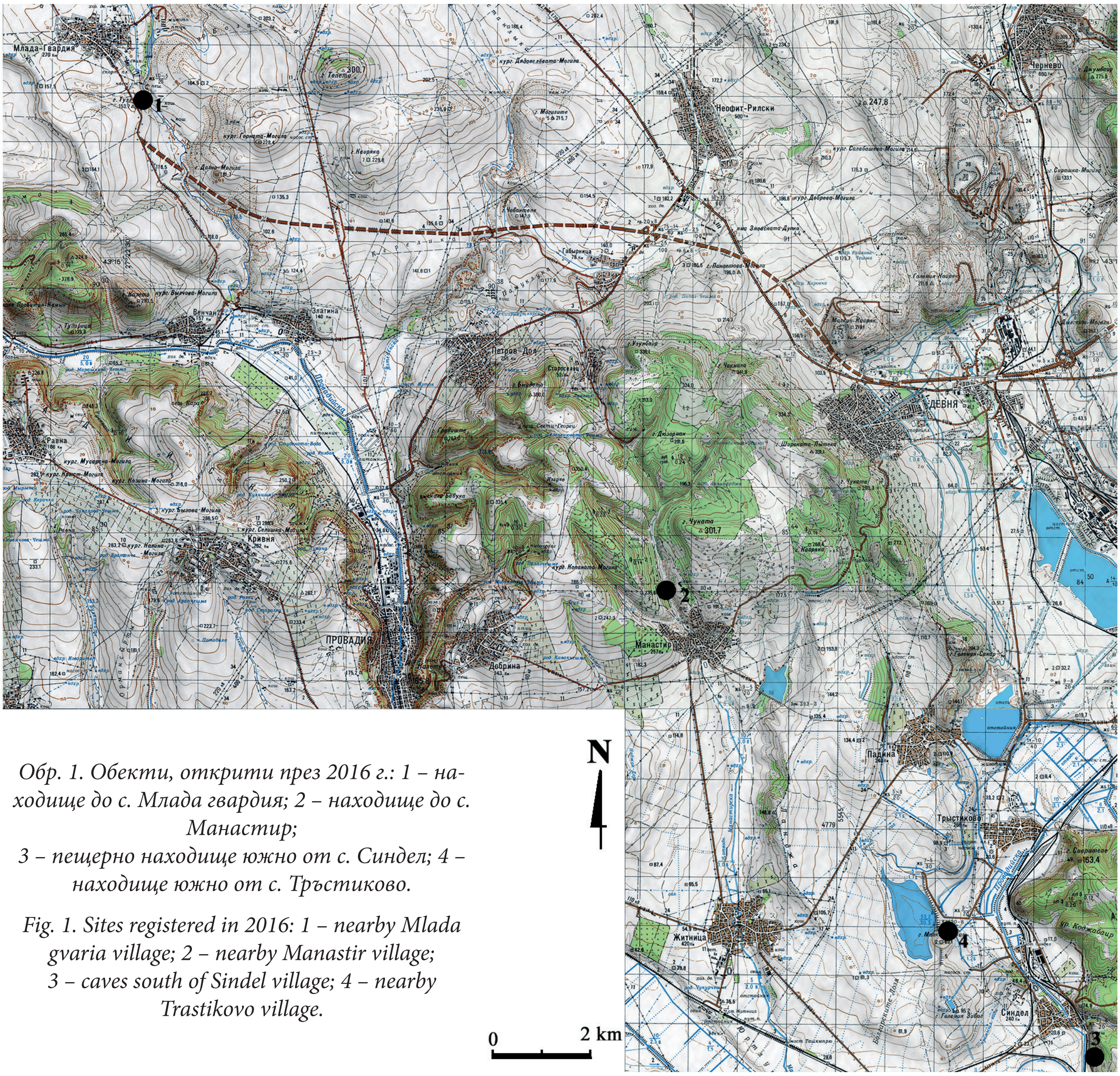

Обр. 1. Обекти, открити през 2016 г.: 1 – находище до с. Млада гвардия; 2 – находище до с. Манастир; 3 – пещерно находище южно от с. Синдел; 4 – находище южно от с. Тръстиково.

Fig. 1. Sites registered in 2016: 1 – nearby Mlada gvaria village; 2 – nearby Manastir village; 3 – caves south of Sindel village; 4 – nearby Trastikovo village.

Обр.2. Находки от обектите: 1 – кътен зъб от едро тревопасно, 2 – стъргало, 3 – левалоазки връх с ретуш, 4 – отломък с едностранно затъпяване и бифациален ретуш, 5 – левалоазки микроотломък с ретуш, 6 – хипермикролит, 7 – отломък с естествено затъпяване и зъбчат ретуш, 8 – отломък с ретуш, 9 – зъбчато оръдие с обработена с пикетажна техника повърхност; 1-6 – Тръстиково, 7 – Синдел, 8 – Манастир, 9 – Млада гвардия.

Fig. 2. Finds from: 1-6 – Trastikovo, 7 – Sindel, 8 – Manastir, 9 – Mlada gvardia.

бяха открити 11 бр. находки: три ядра за отломъци и пластини, едно от които с оформена площадка; две микроядра за отломъци; три пластинчати отломъка – два груби полуфабриката за стъргала и връшник; два отломъка с естествено затъпяване, единият от които с фин зъбчат ретуш; отломък с ретуширани изрязвания от кремък, различен от съдържащия се в скалата.

Открито находище източно от южния край на стената на яз. Тръстиково, южно от с. Тръстиково, общ. Аврен

На тераса на левия бряг на р. Провадийска с надморска височина 25 м, на 0,3 км източно от южния край на стената на яз. Тръстиково, на повърхността на разчистен за земеделски нужди терен бяха открити изолиран кътен зъб от едро тревопасно и 49 бр. разнородни кремъчни изделия, от които 27 са микролити и хипермикролити: малки ядра за отломъци и пластини, включително едно дисковидно/конично и едно оформено с пикетажна техника; разностранно стъргало; левалуазки връх с ретуш; левалуазки отломъци с ретуш и/или изрязване, левалуазки микроотломъци с ретуш или

изрязване; отломък с връх и едностранен бифациален ретуш; отломъци с естествено затъпяване; отломъци с ретуш; отломъци с изрязване; отломъци с ретуш и изрязване, отломъци с ретуширан връх и едностранно изрязана основа; отломъци с пресечен връх; микроядра за отломъци и пластинки; микроядра за хипермикролити; микроотломъци с естествено затъпяване, микроотломъци с ретуш и/или изрязване, призматичен микроотломък с ретуш на късата страна; микрорезци върху отломъци и ядра; хипермикролитна пластинка с ретуш и изрязване; хипермикролитни отломъци с ретуш и др.

Според морфометричните и технико-типологичните характеристики откритите при теренните издирвания през 2016 г. кремъчни изделия може да се определят като средно- и къснопалеолитни и мезолитни. Те допълват с нови типологични форми откритите през 2014 и 2015 г. (Славчев, Ковачев 2015; Славчев, Ковачев 2016).

Литература

Славчев, Ковачев 2015: В. Славчев, К. Ковачев. Издирвания на археологически обекти в м. Побити камъни на територията на общини Аксаково, Белослав, Девня и Суворово. – Археологически открития и разкопки през 2014 г., 2015, 806-809.

Славчев, Ковачев 2016: В. Славчев, К. Ковачев. Издирване на палеолитни находища в долината на река Провадийска, общини Белослав и Девня. – Археологически открития и разкопки през 2015 г., 2016, 849-852.

FIELD SURVEY OF PALEOLITHIC SITES IN THE VALLEY OF PROVADIISKA RIVER

Vladimr Slavchev, Krasimir Kovachev

In 2016 four more sites were found during the survey (fig. 1). Eighty-nine flint artifacts and a tooth of large herbivorous were collected on them. Most of the finds belonged to Middle and Late Paleolithic. For them domination of the Levallois technique striking lithic flaces is visible, as well as the domination of the tools made of flakes (fig. 2). The number of the microliths and hypermicroliths (with a lack of geometric microliths) is predominant, and the percentage of the blade tools is too small.

ЮЖНА БЪЛГАРИЯ

№ 9. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ЗАБЕЛ, ТУРОКОВЦИ, ЛОМНИЦА И ГР. ТРЪН, ОБЩИНА ТРЪН

Василка Паунова

През 2016 г. екип от РИМ Перник проведе издирване на археологически обекти в землищата на селата Забел, Туроковци, Ломница и гр. Трън, в община Трън, Западна България. Негова цел бе да се регистрират и документират всички археологически обекти, които попадат в проекто-концесионна площ „Трън", участък „Трън–Север". В нея се предвижда бъдещ добив на златни и сребърни руди.

По време на издирването бяха обходени труднодостъпни, пресечени терени в Руй планина, с надморска височина от 840 до 1540 м. На площ от 9 кв. км са документирани 9 археологически обекта. Регистрирани са още пет обекта, за които се предполага, че са свързани със старинен рудодобив.

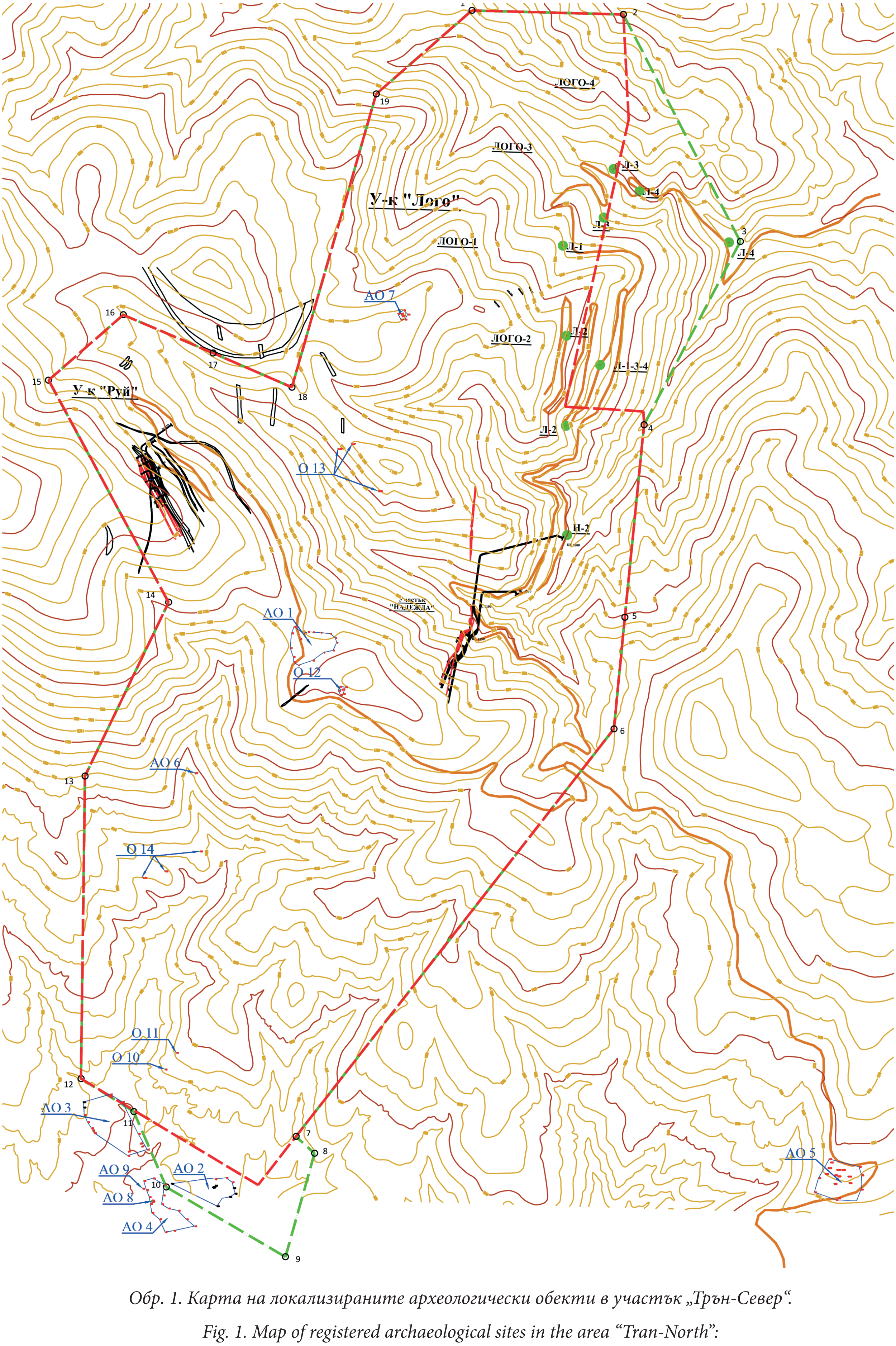

Обр. 1. Карта на локализираните археологически обекти в участък „Трън-Север“.

Fig. 1. Map of registered archaeological sites in the area "Tran-North":

Обр. 2. Предполагаеми следи от старинен повърхностен рудодобив на вр. Космата чука, Руй планина.

Fig. 2. Supposed traces of ancient surface gold mining on Mount "Kosmata chuka", Rui mountain.

В землището на с. Забел са локализирани три селища от периода II–IV в.

Първото попада в границите на проекто-концесионната площ. Намира се в североизточното подножие на връх Космата чука (обр. 1, АО-1) , на н. в. 1391–1399 м, в м. Преслъп (Берайнско селище). На площ от 20 084 кв. м се откриват малък брой фрагменти от строителна и битова керамика. Събрани са данни за откривани в миналото архитектурни детайли (Митова-Джонова, 1983, 82–83) и бронзови монети. Предполага се, че височинното селище е било свързано с античния рудодобив на вр. Космата чука и вр. Тумба (Чолакова, 2008, 767).

Второто селище попада в м. Св. Спас и Забелски камък (обр. 1, АО-2). Разположено е на нисък хълм с н. в. 903–921 м и заема площ от 17 134 кв. м. Във вече затлачени иманярски изкопи се виждат деструкции от зидове и строителна керамика. Събрани са сведения за откривани в миналото монети от периода III–IV век. Част от територията на селището попада в границите на концесионната площ.

В м. Кръсье и Трупчина гробища, на площ от 38 434 кв. м на нивото на земната повърхност са забелязани отсечки от зидове, изградени от ломени камъни на калова и на хоросанова спойка (обр. 1, АО-3). Открити са голям брой фрагменти от строителна и битова керамика, късове шлак и каменни разсипи – следи от обработка на руда. Предполага се, че в тези местности през античната/късноантичната епоха е функционирал производствен център, разположен в периферията на сондажно проучената през 80-те години на XX в. антична вила (Митова-Джонова, 1983, 81–82). Обектът навлиза частично в границите на проекто-концесионната площ.

По време на издирването са документирани два некропола.

Североизточно и източно от римската вила, в м. Св. Спас, м. Попова бара и м. Св. Илия, на площ 18 192 кв.м е локализиран смесен некропол, използван през периода II–I в. пр. Хр и през II–IV век (Обр. 1, АО-4). Той е проучен частично през 1999–2003 г. (Паунова, 2003, 215–225). Некрополът граничи с проекто-концесионната площ.

На границата на землищата на с. Туроковци и гр. Трън, в м. Горно Витлище е открит смесен некропол от II–I в. пр. Хр. (обр. 1, АО-5). На площ от 26 052 кв. м, н. в. 1090–1104 м са регистрирани 10 ниски каменно-землени могилни насипи и каменни структури между тях. Некрополът попада извън границите на участък „Трън–Север", но през него се предвижда изграждането на обслужващ рудодобива път.

До предвиждано трасе на път в м. Св. Спас, в с. Забел са локализирани в близост един до друг руините от средновековен параклис (обр. 1, АО-8) и оброк (обр. 1, АО-9) (Паунова 2008, 161–194).

В проекто-концесионната площ попада църквата „Св. Димитър", която е единствената запазена част от разрушения късносредновековен Забелски манастир. Той отстои на 2 км северно от с. Забел (обр. 1, АО-6) и заема площ от 2500 кв. м.

На 1315 м н. в. е регистриран още един култов обект, с белези на „скално светилище". Той попада в землището на с. Ломница и заема площ от 1034 кв. м (обр. 1, АО-7).

По време на теренното издирване в землището на с. Забел, на 900-930 м н. в. са регистрирани две близкоотстоящи структури, които се свързват със старинна рудодобивна дейност – почти напълно засипан вход към минна галерия (обр. 1, О-10) и рупа (обр. 1, О-11). Галерията е известна от предходни

обхождания в този район и е отнесена към античната епоха (Митова-Джонова, 1983, 83; Чолакова, 2007, 628).

Каменни разсипи – предполагаеми следи от повърхностен рудодобив (Чолакова, 2008, 767) са открити и на 1330–1410 м н. в. – на вр. Космата чука (обр. 1, О-12; обр. 2) и вр. Тумба (обр. 1, О-13).

Вероятно със старинния рудодобив могат да се свържат и три издължени, каменни позитивни структури, открити на 1025 м н. в. на югоизточния склон на връх Руй (обр. 1, О-14).

Проведеното локално теренно издирване в Руй планина допринася за попълването и осъвременяването на археологическата карта на община Трън. Негова конкретна цел бе предприемането на превантивни мерки за опазването на регистрираните обекти в проекто-концесионен участък „Трън–Север" .

Литература

Митова-Джонова 1983: Д. Митова-Джонова. Археологическите паметници в Пернишки окръг. С. 1983.

Паунова 2003: В. Паунова. Античен некропол край с. Забел, Трънско (Резултати от археологическите разкопки през 1999–2000 год.). – Известия на Исторически музей Кюстендил, т. IX, 2003, 215–225.

Паунова 2008: В. Паунова. Оброчищата на Св. Спас като „жива старина" и археологически ориентир (по данни от Средна Западна България) – Известия на Регионалния Исторически музей – Перник, т. I, 2008, 161-194.

Чолакова 2007: А. Чолакова. Теренни обхождания на територията на Община Трън през 2006 г. – Археологически открития и разкопки през 2006 г., 2007, 627–629.

Чолакова 2008: А. Чолакова.Теренни наблюдения на античен рудодобивен комплекс в Руй планина. – Археологически открития и разкопки през 2007 г., 2008, 766–768.

ARCHAEOLOGICAL FIELD SURVEY NEAR ZABEL, TUROKOVTSI, LOMNITSA VILLAGES AND TRAN TOWN, TRAN MUNICIPALITY

Vasilka Paunova

In 2016, a team from the Regional Museum of History – Pernik conducted an archaeological field survey in Tran municipality, Western Bulgaria. The task was to register all archaeological sites that fell within the "Tran" concession area project, in the "Tran–North" sector, which was forseen as a future mining and processing site for gold and silver ores.

The survey covered diffcult terrain, spanning in altitude from 840 to 1540 m. Fourteen sites were registered and documented on an area of 9 sq. km (fig. 1). They included: three settlements from the II–IV c. AD; two necropoleis from the II–I c. BC and III–IV c. AD; a site with the features of a rocky sanctuary; two medieval churches and a place for religious offering; five sites, for which it was supposed that they had been associated with ancient mining (fig. 2).

№ 10. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ВЕЛИНОВО, ГЛОГОВИЦА, МИЛКЬОВЦИ И ЕРУЛ, ОБЩИНА ТРЪН

Филип Михайлов

През април 2016 г. бяха проведени издирвания на археологически обекти на територията на община Трън в землищата на селата Велиново, Глоговица, Милкьовци и Ерул (община Трън, област Перник). Беше проучена концесионна площ „Трън", участък „Трън-Юг", обхващаща 10 880 дка, разположени южно от гр. Трън и северозападно от землищната граница между общините Трън и Брезник.

Намира се на североизточен рид в периферията на Ерулска планина. Обхваща и надвишава в посока Милкьовци територията на функциониралата в периода 1939-1993 г. мина „Злата“.

Преди започването на издирването проучихме архивните данни за района. Проучвателните и златодобивни дейности започват през 1933 г. Те са провокирани от видимите следи за древен рудодобив – рупи, отвали, изработки и галерии. Още 1923 г. местната преса настоява за експлоатацията на известните древни рудници за ценни метали: „...от едната и другата страна на Първня река са наредени стотици притрупани и срутени стари рудни шахти (бунари), от които преди векове римляните са вадили различни руди и добивали от тях метали... Ето защо време е държавата да се заинтересува...“ (Трънски край 1923: 1).

Ние също се „заинтересувахме“ от възможността да открием запазени следи от древен рудодобив и обходихме и най-непристъпните терени.

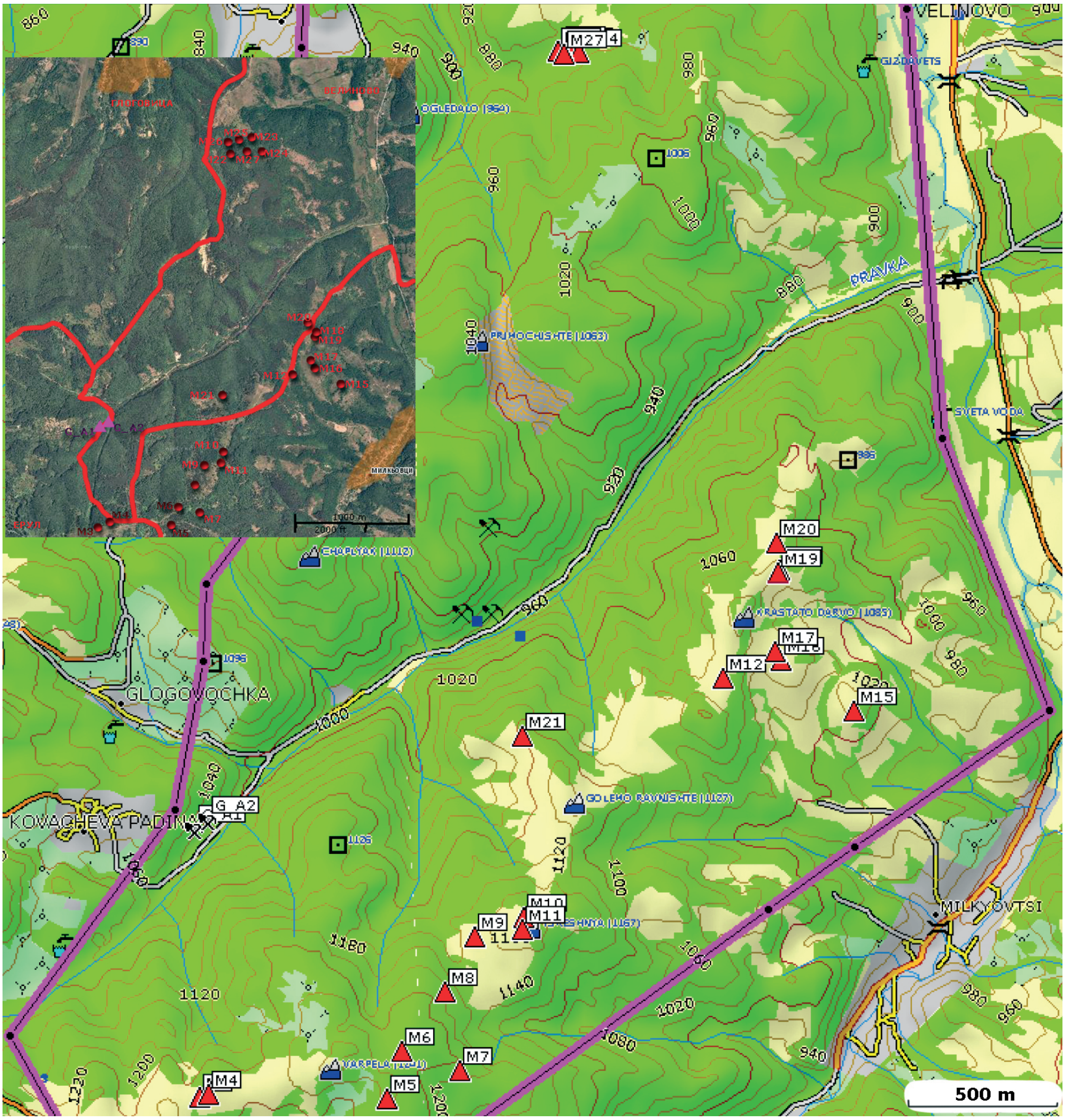

Обр. 1. Топографска (в левия ъгъл – ортофотографска) карта с границите на проучваната площ, землищните граници и новорегистрираните археологически обекти.

Fig. 1. Topographic (in the left corner – orthophotographic) map with the boundaries of the studied area, land borders and newly registered archaeological sites.

Обр. 2. Могила 9.

Fig. 2. Mound 9.

Обр. 3. Могила 25.

Fig. 3. Mound 25.

До момента в района не е провеждано тотално археологическо издирване. Има данни само за два обекта. Единият е с неясна локализация и е възможно да се намира северно от проучваната площ (Джонова 1983, № 338, обр. 78:3). Другият (Любенова 1994: АКБ № 1700461) вероятно е свързан с работата на мина „Злата", а не с древния металодобив.

Основната част от терена е необработваема, заета от широколистна, иглолистна и смесена гора. В участъците между горите (билната зона с местностите Дълги дел, Црешня, Голямо Бранище и връх Кръстато дърво) теренът е обрасъл с гъста трева и няма възможност за пряка видимост. В рамките на проучваната площ се намира и функциониращо сечище. Върху голяма част от терена са разположени мащабни съвременни рудни изработки, които са унищожили естествения му релеф. В м. Крушов дол се намира нефункциониращ съвременен открит рудник, който е разрязал през средата връх Примочище. В долината, предимно по левия бряг на река Пръвня, има останки от съвременни сгради и съоръжения, свързани със златодобива, практикуван в района между 1939-1993 г. Почти цялата площ между върховете Огледало и Чапляк, до м. Три кладенци е компрометирана от геоложки канави, шурфове, рупи, отвали, табани и котловани. Западният и северозападният склон на връх Върпел – също. Голям шурф заема основна част от източния рид, разположен между върховете Голямо Равнище и Кръстато дърво. Това силно затрудни наблюдението на терена. В голяма част от зоната естествен релеф не съществува.

При тоталното обхождане в границите на концесионната площ бяха локализирани 23 неизвестни до момента археологически обекти – вероятни надгробни могили (обр. 1-3). Според техния видим характер, размер, местоположение и форма на насипа може да се предположи, че са част от два големи некропола от различни хронологически периоди. Вероятно по-големият некропол (обр. 1-2) е с по-продължителен период на използване. Той попада в землищата на селата Ерул, Милкьовци и Велиново. Обхваща площ от 550 дка и се състои от 17 сравнително големи за района могили. Диаметърът им варира от 9 до 30 м, а височината – от 0,90 до 5 м. Разположени са на надморска височина между 1057

до 1205 м. Няма регистрирани движими археологически материали, които да позволят обвързване на могилите с конкретна археологическа епоха. Некрополът е разположен на било на рид, над десния бряг на Пръвня река (обр. 1), в местностите (от юг на север) Дълги дел (М 5, 6, 7, виж обр. 1), Црешня (М 9, 10, 11), Голямо Бранище (М 21), Перчик (М 15), връх Кръстато дърво (М 12, 16, 17, северно от него – М 18, 19 и 20). Теренът не се обработва – зает е от ливади, храсти, единични или групи от дървета (обр. 2).

Другият могилен некропол е значително по-малък, компактен (обр. 1 и 3) и вероятно е с по-кратък период на използване. Той се намира в м. Орница, землището на село Велиново. Обхваща площ от 2 дка и се състои от 6 малки могили. Диаметрите им варират от 3 до 12 м, а височината – от 0,5 до 3 м. Надморската им височина е между 908 и 915 м. Няма регистрирани движими археологически материали, които да позволят конкретното обвързване на некропола с археологическа епоха. Разположен е в долната част на полегат изявен език на рид, между две пресъхващи поточета – десни притоци на Пръвня река. Теренът е зает от широколистна гора. Има дебело покритие от шума и минимална видимост. Предвид наименованието на местността, вероятно е залесен в ново време.

Сред споменатите 6 могили са локализирани и 6 структури с антропогенен произход, които имат форма и размер на нарушени надгробни могили. Те са деформирани и не беше възможно да се прецени дали са нарушени от съвременната дейност или са образувани от нея.

Не е логично съществуването на толкова големи могилни некрополи и архивни данни за древен рудодобив и металодобив без наличието на селища, които са били близко разположени. Характерът на терена и липсата на видимост при конкретното археологическо проучване са причина те да не бъдат локализирани. При тази видимост на терена и методика на проучване могат да бъдат сравнително точно локализирани единствено обекти с видими останки – могили или кули, крепости или масивни сгради.

Литература

Митова-Джонова 1983: Д. Митова-Джонова. Археологическите паметници в Пернишки окръг. С. 1983.

Любенова 1992: В. Любенова. АИС АКБ регистрационна карта № 1700461.

С.Д. II 1923: Вестник Трънски край, ноември 1923, година 1, брой 4, титулна страница.

ARCHAEOLOGICAL FIELD SURVEY NEAR VELINOVO, GLOGOVITSA, MILKYOVTSI AND ERUL VILLAGES, TRAN MUNICIPALITY

Philip Mihaylov

During the field archaeological survey in the boundaries of the area “Tran – South” 23 archaeological sites were registered. All of them were probably burial mounds (fig. 1). According to their characteristics, size, location and shape of the embankment could be assumed that they were part of two larger necropoleis dating from different chronological periods (fig. 2–3).

№ 11. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМИЛИЩЕТО НА С. БАБИЦА, ОБЩИНА БРЕЗНИК

Филип Михайлов

В изпълнение на договор с № ДІ-148/ 01.09.2016 г. между „Трейс Рисорсиз“ ЕООД и РИМ Перник през месец септември 2016 г. бяха проведени издирвания на археологически обекти в предвидена за проучване на подземни богатства площ. Тя попада в землището на с. Бабица, общ.Брезник, обл. Перник (обр. 1). Заема площ от 504 дка. Намира се източно от гр. Брезник, в западното подножие на планината Вискяр.

В границите на площ „Бабица“ не беше провеждано тотално археологическо обхождане. Основната част от терена е обработваема, заета от ниви в различна степен на обработка. Сравнително малка част от площта са ливади, необработваеми и/или мочурливи площи, храсти и единични дървета.

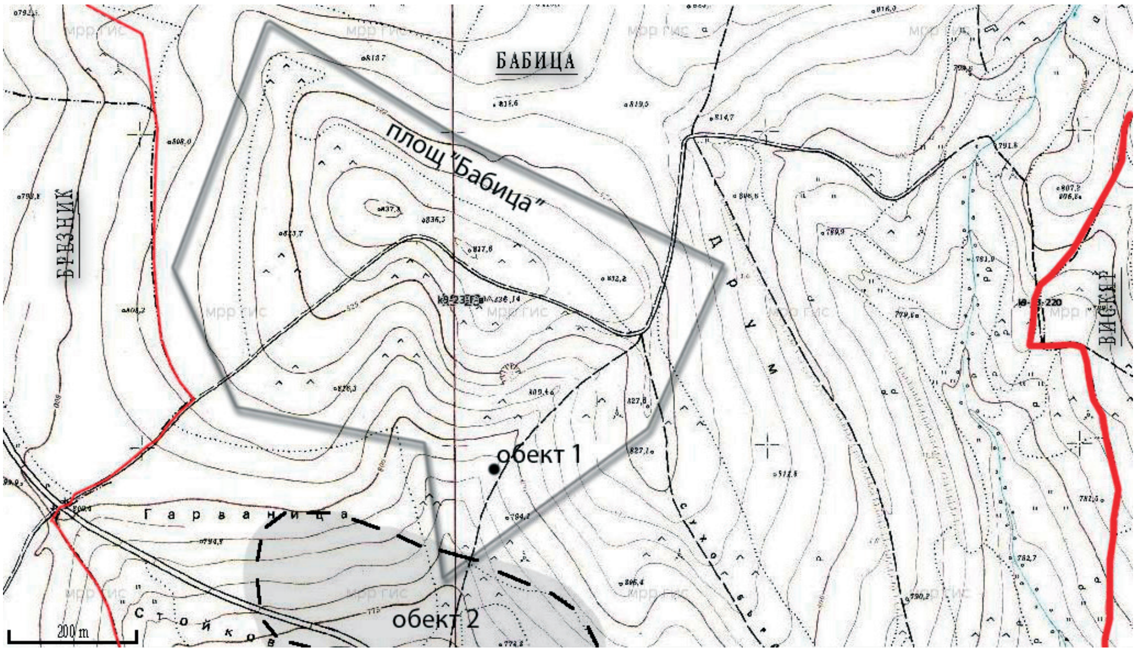

Обр. 1. Карта с границите на проучваната площ, землищните граници и новорегистрираните археологически обекти.

Fig. 1. Map with the boundaries of the studied area, land borders and newly registered archaeological sites.

Обр. 2. Поглед към Обект 1 от югоизток.

Fig. 2. View from southeast to Site 1.

В специализираната литература и в АИС АКБ съществуват данни за две праисторически и едно антично селище. Те бяха локализирани на терен и се установи, че не попадат в проучваната площ (Джонова 1983, № 2, 3, 7, обр. 1, 2 и 6).

При теренното издирване беше приложен принципът на тотални издирвания. Основно бяха прилагани екстензивни методи, по-рядко интензивни. Сравнително малка част от района (изявено дере в източния край на проучваната площ) беше труднодостъпна и с липса на видимост. Там бяха прилагани методите за издирване в труднодостъпни терени, при което групата обхожда територията с голяма дистанция между членовете. В участъците със слаба видимост на терена се използваха всички възможности за набиране на информация.

При теренното документиране и вторичната обработка на данните за точното позициониране на обектите и изследваната територия се използваха различни модели GPS. Резултатите са обработени, а изображенията, картите и точките – наслагвани с предназначените за свободен достъп версии на програмите Global Mapper, MapSource и BaseCamp™.

За постигане на по-голяма точност при теренната работа бяха използвани и смартфони. На тях е инсталирана геореферирана топографска карта (пригодена за конкретните нужди с програмата Global Mapper) със землищата на близките до площта селища, както и сателитна такава – даваща възможност за по-лесна ориентация при проучване на дадената от инвеститора площ. Позиционирането се извършва

посредством програмата с „отворен код” Androzic, при която има възможност за едновременно използване на различни карти.

При издирванията в границите на площ „Бабица” беше локализиран неизвестен археологически обект (регистрационен № 10004169 в АИС АКБ). Той има характеристиките на надгробна могила (обр. 2). Обектът се намира на 830 м и 220о от Добра могила. Разположен е на левия бряг на пресъхваща рекичка – приток на Калнa бара, между местностите Сухо бърдо и Гарваница. Формата на могилния насип е на неправилна елипса в разрез. Вероятно югоизточната му периферия е нарушена от намиращия се наблизо черен път. Приблизителният диаметър на могилата е: запад-изток – 26 м, север-юг – 22 м. Окомерната й височина от СИ е: 2,50 м, от ЮИ – 0,80 м. Могилата е обрасла с гъста трева, което не позволява да бъдат извършени преки наблюдения на могилния насип и терена.

Обр. 3. Керамични фрагменти от Обект 2.

Fig. 3. Pottery fragments from Site 2.

В югоизточния край на проучваната площ бяха открити археологически материали, свидетелстващи за наличие на още един археологически обект (регистрационен № 10004172 от АИС „АКБ“). Той е разположен в долната част на мочурливо дере на пресъхващо поточе – десен приток на Калнa бара, в м. Гарваница. Откритите керамични фрагменти са от съдове, правени на колело през късната античност (обр. 3). Западно от мястото на откритите фрагменти са известни още четири синхронни обекта.

Литература

Митова-Джонова 1983: Д. Митова-Джонова. Археологическите паметници в Пернишки окръг. С., 1983.

ARCHAEOLOGICAL FIELD SURVEY IN THE LAND OF BABITSA VILLAGE, BREZNIK MUNICIPALITY

Philip Mihaylov

During the archaeological field survey of “Babitsa” area an unknown archaeological site, a burial mound, was registered. Pottery fragments of wheel-made vessels from the Late Antiquity were also found (fig. 1–3).

№ 12. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ОБХВАТА НА ПРОЕКТ „МОДЕРНИЗАЦИЯ НА ЖЕЛЕЗОПЪТНАТА ЛИНИЯ СОФИЯ – ДРАГОМАН“

Кръстю Чукалев, Живко Узунов, Пламен Георгиев, Юлия Димитрова, Ангел Григоров, Вероника Генчева

Издирването се проведе съгласно договор между НАИМ-БАН и ДП „НКЖИ“[1], по съществуващо трасе на жп линията Ниш – Драгоман – София: от Централна гара София до гара Петърч и от гара

[1] Авторите благодарят на научните консултанти доц. д-р Г. Нехризов и проф. д-р В. Динчев за оказаната помощ.

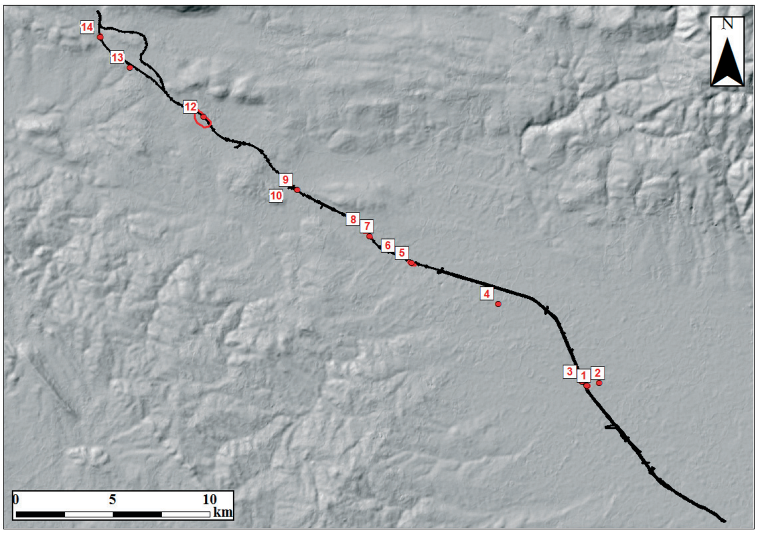

Обр. 1. Трасето на железопътната линия София – Драгоман и регистрираните археологически обекти.

Fig. 1. The route of the Sofia – Dragoman railway line and registered archaeological sites.

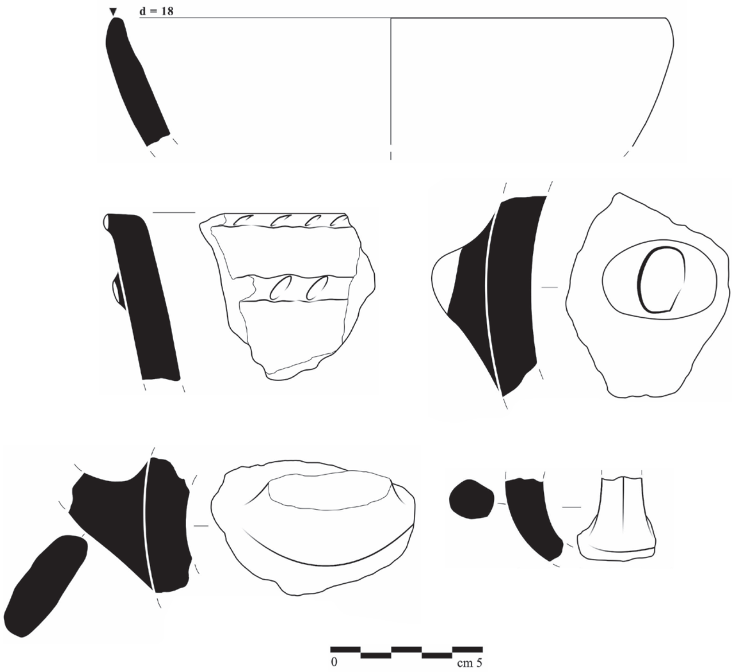

Обр. 2. Керамични фрагменти от съдове, селище от желязната епоха при с. Волуяк (рис. Ю. Димитрова, А. Григоров, В. Генчева).

Fig. 2. Pottery fragments of vessels, settlement from the Iron Age at the village of Voluyak (drawing Y. Dimitrova, A. Grigorov and V. Gencheva).

Драгоман до спирка Умляк, както и по нова единична линия: от гара Петърч до гара Драгоман и от гара Драгоман до спирка Умляк. Трасето бе с ширина 50 м без помощни и временни съоръжения и подходи, съпътстващи жп инфраструктурата.

Регистрираха се 10 нови и се актуализираха 3 известни обекта (обр. 1). Десет попадат в трасето. Според застрашеността им бяха препоръчани мерки за опазване: на девет – предварителни археологически проучвания, а на един – цялостно проучване. В трасето на новата линия попада паметникът на пътя I-8, при Сливница, в памет на загиналите на Сливнишката позиция български войници в Сръбско-българската война през 1885 г. За него е препоръчано строителството да се съгласува с община Сливница.

Шест от обектите са селища. Тези от желязната епоха са на речни тераси до водоизточник. В м. Доло, на десния бряг на р. Църна бара, с. Волуяк, се откриха фрагменти от съдове и мазилки в средна до голяма степен на концентрация. Откриха се и фрагменти от хромелни съоръжения. Обектът се датира в РЖЕ и КЖЕ. На другия бряг на реката, в м. Примичур бе вторият обект от желязната епоха. Откритата керамика е изработена на ръка, но има и на грънчарско колело (обр. 2). Възможно е двата обекта да са части от един по-голям селищен обект. Третият е регистриран на левия бряг на р. Сливнишка, до пречиствателната станция на Сливница, където се откри керамика със средна степен на концентрация. Датира се в КЖЕ и късната античност. Голямото селище в м. Извор/Стария кантон, с. Алдомировци, е четвъртият обект, разположен до извор на двата бряга на река, приток на р. Слатина. Известен е от 1898 г. (Шкорпил, Шкорпил 1898, 112), а още сведения за него дава Н. Петков (Петков 1933, 373). Регистриран е при теренни проучвания през 1981-1982 г. с датировка РЖЕ, КЖЕ, римска епоха и късна античност и площ ок. 150 дка (Динчев, Александров 1985, 277 и 285; Динчев 2008, 321-322, 325 и 327). Той бе единственият многослоен обект на който се установиха няколко периода на обитаване – РЖЕ, КЖЕ, римска епоха, късна античност и ПБД (X в.). Откри се голямо количество фрагменти от керамични съдове, изработени на ръка и грънчарско колело, строителна керамика и ломени камъни. Сред строителната керамика има керемиди, както и два вида тухли, вкл. бипедални. Те са добре изпечени с червен цвят. Тухлите са орнаментирани с по 3 или 4 диагонални бразди, направени преди изпичането им. Откриха се и находки – бронзова монета на император Констанций II (337–361) с реверсен тип „Виртус про-

божда повален конник“[1] и керамични тежести за вертикален стан (обр. 3). Вероятно е селище от различните периоди на голяма площ – ок. 450 дка. Северно от него има могилен некропол от шест могили. (Петков 1933, 373; 1936, 420; Чукалев и др. 2012, 539), който вероятно принадлежи на селището. Петият обект от РЖЕ бе регистриран в м. Реньос, махала Умляк, с. Драгоил. Разположен е в подножието на възвишението Острата чука, на бреговете на р. Ежовица. Откриха се фрагменти от съдове, изработени на ръка и мазилки. Вероятно е свързан с некропола в м. Побиен камък и Мали дел, при с. Чуковезер. Част от керамиката датира обекта и в ПБД.

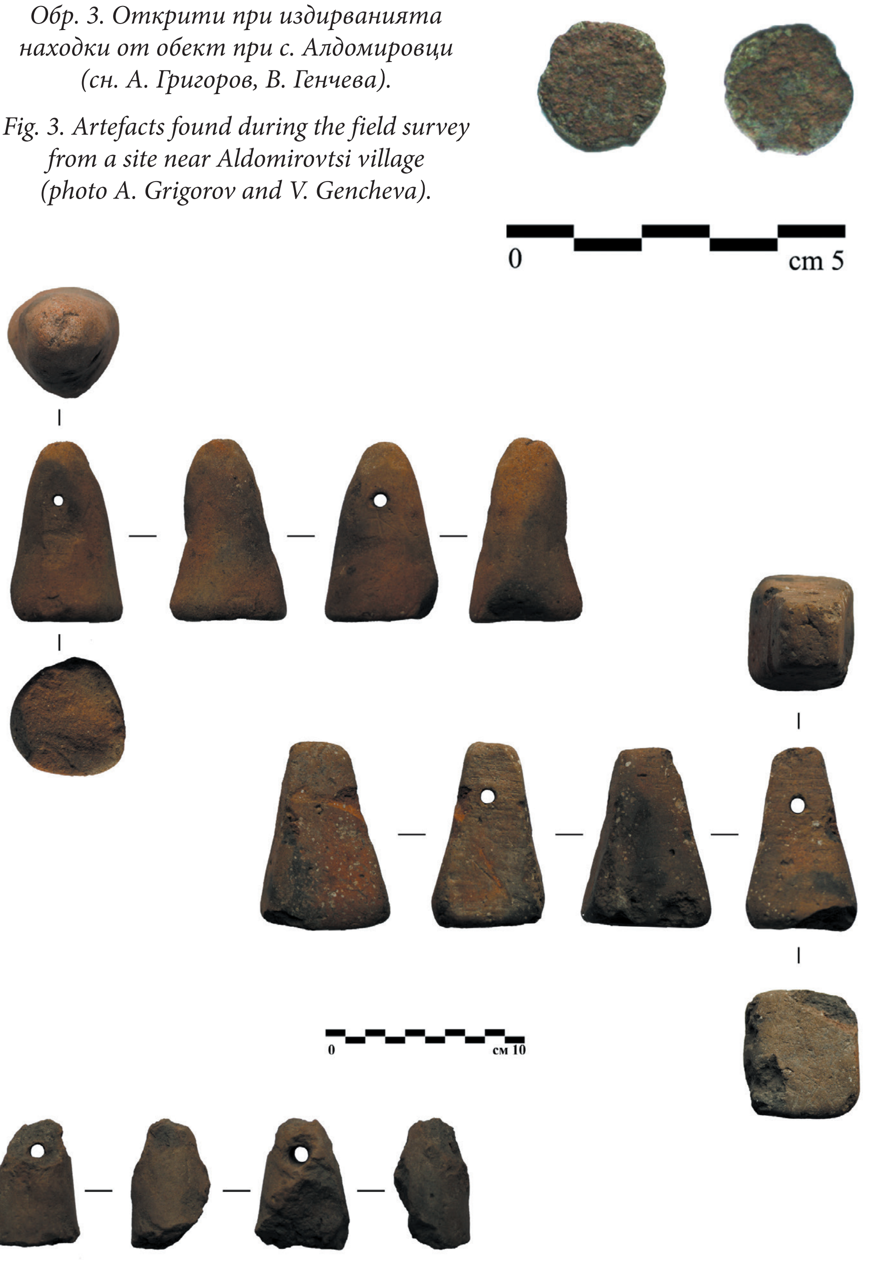

Обр. 3. Открити при издирванията находки от обект при с. Алдомировци (сн. А. Григоров, В. Генчева).

Fig. 3. Artefacts found during the field survey from a site near Aldomirovtsi village (photo A. Grigorov and V. Gencheva).

При с. Храбърско, на първата надзаливна речна тераса на р. Сливнишка, на малка площ, бе регистриран обект от II–I хил. пр. Хр. Установи се ниска степен на концентрация на откритата керамика изработена на ръка. Вероятно са отделни постройки.

От римската епоха (II-IV в.) е последното селище на високия десен бряг на р. Сливнишка, гр. Сливница. Керамиката и фрагментите от мазилки бяха с ниска степен на концентрация. От същата епоха, е обектът с неопределена функция до Романова могила, гр. Сливница. В СЗ, централната и Ю част на обекта, регистрирахме фрагменти от строителна керамика с висока концентрация. Сред тях има такива от керемиди и два вида тухли, които са добре изпечени и с червен цвят. Тухлите са орнаментирани с диагонални бразди. Откриха се и голям брой необработвани камъни. Фрагментите от битовата керамика бяха в ниска степен на концентрация. Установи се многоцентрично групиране на археологическите материали.

Втори обект с неопределена функция бе регистриран на терасата на р. Сливнишка, с. Храбърско. Той е частично проучван през 2014 г., когато е установено, че вкопаните му структури са от периода IV-VI в. (Александров, Иванов 2015).

Регистрираха се и две надгробни могили - една в м. Могилката, при гр. Костинброд и втори – Романовата могила, при гр. Сливница, регистрирана при обхожданията през 1992 г.

Бяха регистрирани и два оброка. Оброчен равнораменен кръст в м. Св. Петър, до с. Волуяк и втори оброк също в м. Св. Петър, но при гр. Драгоман. Вероятно са от епохата на Възраждането.

[1] Авторите благодарят на гл. ас. д-р М. Доткова за оказаната помощ при определянето на монетата.

Литература

Александров, Иванов 2015: С. Александров, Г. Иванов. Спасителни археологически разкопки на обект № 9 по трасето на междусистемна газова връзка България – Сърбия. – Археологически открития и разкопки през 2014 г., 2015, 120.

Динчев 2008: В. Динчев. Желязната епоха в западната част на Софийска област. – В: Д. Гергова (ред.). Phosphorion. Studia in honorem Mariae Čičikova. София, 2008, 319–339.

Динчев, Александров 1985: В. Динчев, Ст. Александров. Археологически обекти в западните краища на Софийски окръг. – В: Студентски проучвания (СУ "Кл. Охридски" – ИФ), VII, 1, 1985, 261–297.

Петков 1933: Н. Петков. Могилни и други находки от Софийско. – Известия на Българския археологически институт, VII, 1932–1933, 371–378.

Петков 1936: Н. Петков. Предисторически изследвания на Софийското поле и близките му околности. – Годишник на Народния музей, VI, 1932–1934, 403–423.

Шкорпил, Шкорпил 1898: Х. Шкорпил, К. Шкорпил. Паметници из Българско. Могили. Пловдив, 1898.

Чукалев и др. 2012: К. Чукалев, Ж. Узунов, А. Цонева, Д. Пачев. 2013. Издирвания на археологически обекти по трасето на инфраструктурен проект „Модернизация на съществуващо трасе на път I-8 Калотина – Софийски околовръстен път (СОП)" на територията на общини Драгоман, Сливница, Костинброд и Божурище и Столична. – В: Археологически открития и разкопки през през 2012 г., 2013,538–540.

FIELD SURVEY ALONG THE PROJECT "MODERNIZATION OF SOFIA – DRAGOMAN RAILWAY LINE"

Krastyu Chukalev, Zhivko Uzunov, Plamen Georgiev, Yulia Dimitrova, Angel Grigorov, Veronika Gencheva

An archaeological field survey was conducted along the existing route of the railway line Niš – Dragoman – Sofia and on a new route. The team registered 13 archaeological sites (fig. 1). Ten of them were situated on the territory of the railway line. Based on surface materials sites are dated mainly in the Early Iron Age, Late Iron Age, Roman period, Late Antiquity, Medieval period and Post-medieval period (fig. 2–3).

№ 13. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ЖП УЧАСТЪК СОФИЯ – ПЕРНИК – РАДОМИР

Иво Д. Чолаков

В изпълнение на предмета на договор № 5482 от 09.08.2016 г. между ДП „НКЖИ" и НАИМ–БАН през месец октомври 2016 г. бяха проведени спасителни издирвания на археологически обекти, като част от реализацията на проект „Модернизация на железопътна линия София – Перник – Радомир"[1].

Екипът работи по подадено от ДП „НКЖИ" трасе в цифров вариант за жп линията и съпътстващи съоръжения – тунели, надлези и помощни пътища. Обходената отсечка попада между км 00+000 (Централна жп гара София) и км 46+100 (южно от жп гарата в гр. Радомир) (обр. 1).

Теренното издирване се извърши в съответствие с единна методика, която се прилага при работа по инфраструктурни проекти. Обхожда се в сервитут с ширина между 30 и 80 м (според особеностите на терена, през който преминава трасето). Събраните данни бяха обработвани с помощта на ГИС.

Голяма част от трасето преминава през урбанизирана среда и индустриални зони, където въз-

[1] Екипът включваше още А. Бакъмска, В. Генчева, А. Григоров, Е. Дакашев, Д. Тагарева, Ю. Димитрова, В. Халева и А. Антонов.

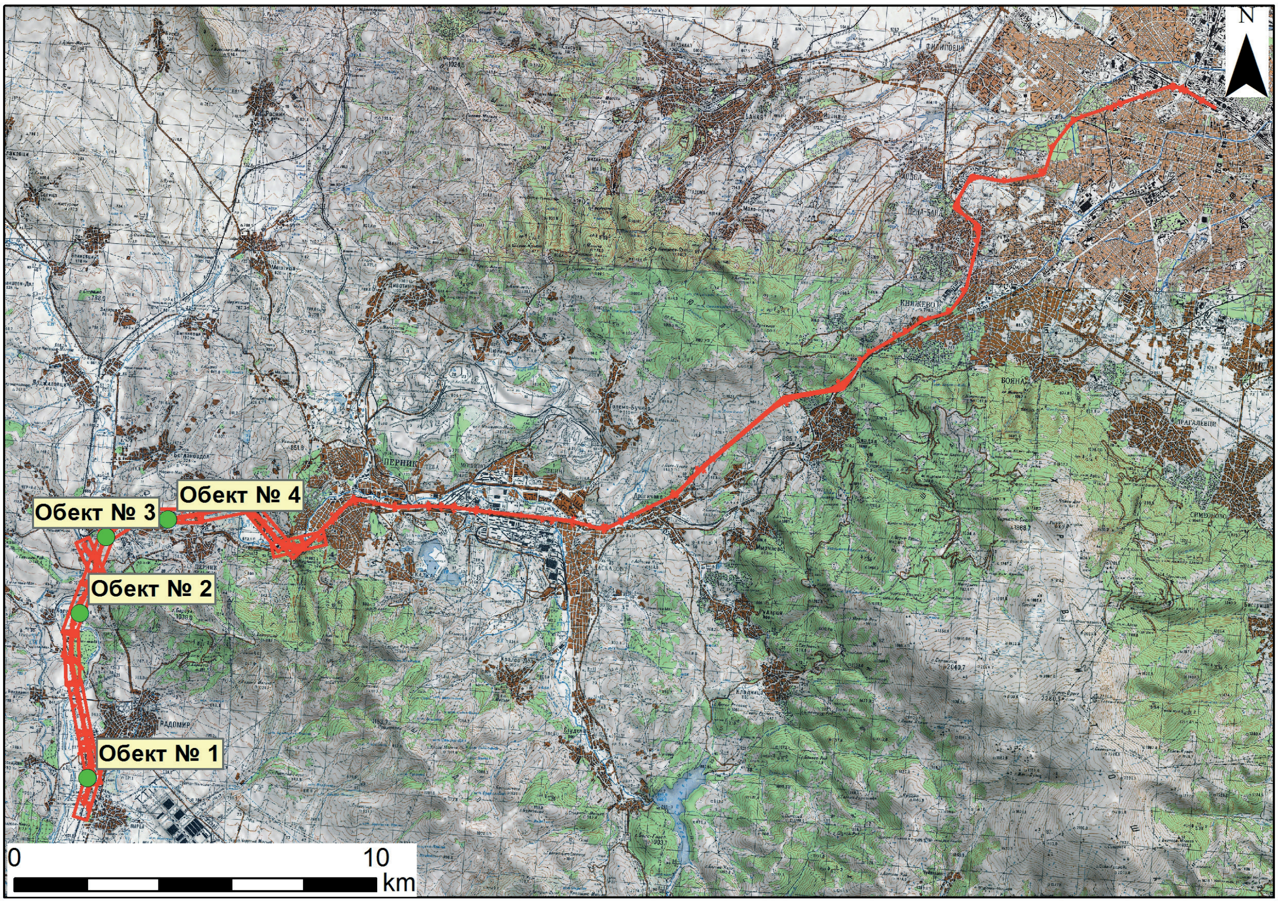

Обр. 1. Регистрирани археологически обекти по трасето на жп линията София – Перник – Радомир.

Fig. 1. Registered archaeological sites along the route of the railway Sofia – Pernik – Radomir.

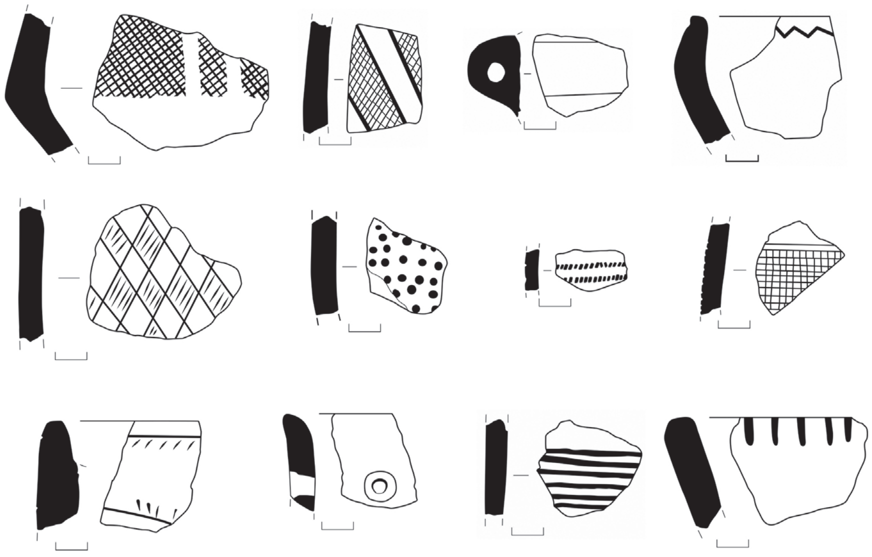

Обр. 2. Керамика от обект № 1.

Fig. 2. Pottery fragments from site № 1.

можността за обсервация е нищожна. Такова е състоянието на трасето, преминаващо през градските зони на Перник и Радомир, както и в столичните квартали Княжево, Горна баня, Овча купел, Западен парк, Гевгелийски и Захарна фабрика. Ограничена е възможността за наблюдение и в територии, заети от частни имоти. Част от бъдещата жп линия в частта между селата Владая и Драгичево е проектирана за тунел и преминава през силно пресечен и горист терен, в който видимостта е под 20%. В част от земеделските площи, този процент също не е висок, поради неприбраната реколта и неизораните ниви. В района на хълма Кракра, съществуващото в момента жп трасе ще бъде разширено за сметка на скалното плато, върху което се намира едноименният археологически паметник. Съществува опасност при строителните дейности да бъде нарушена неговата цялост, което е отразено в доклада за инвеститора.

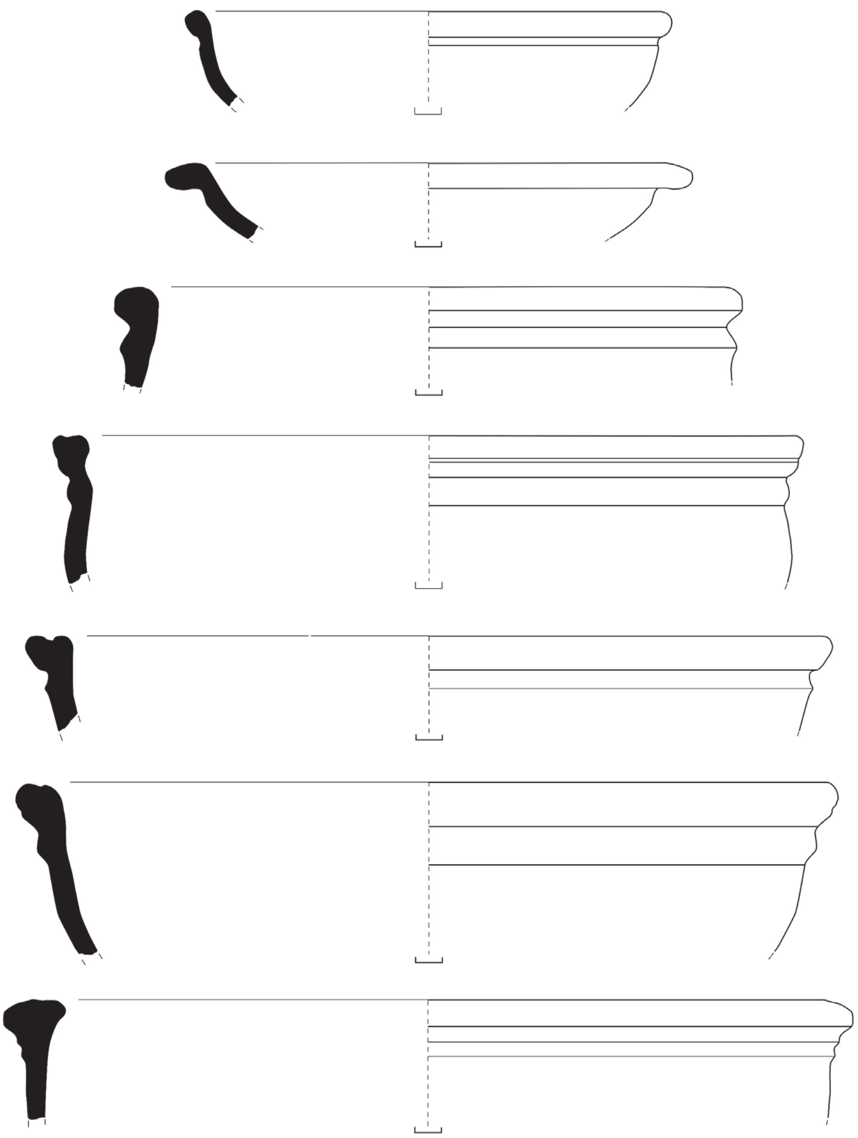

Обр. 3. Керамика от обект № 2.

Fig. 3. Pottery fragments from site № 2.

В резултат на проведените проучвания бяха регистрирани четири археологически обекта.

Първият обект се намира в м. Вахово, между км 45+270 и км 45+600. Той е регистриран в АИС АКБ под № 1700094, като селище от късен неолит и ранна бронзова епоха. На мястото са провеждани археологически проучвания през 1991 г. (Александров, Бакъмска 1992; Alexandrov 1994). На терен се регистрират голям брой керамични фрагменти, изработени на ръка, както и многобройни късове от отухлен кирпич (обр. 2).

Бяха открити също една фрагментирана каменна тесла, както и един меден жетон от XIX в., преизползван за наниз. Според откритата керамика, освен праисторическото селище, на мястото има следи и от обитаване през периода на Възраждането. Част от площта на селището днес е заета от сградите и съоръженията на завод Ветпром, жп линията Кюстендил – Радомир и съвременно бунище за строителни отпадъци. Приблизителната му обща площ е над 150 дка, като 23 дка от тях, попадат в границите на сервитута.

Вторият обект е локализиран в землището на с. Копаница, общ. Радомир, между км 40+520 и км 40+800. Обектът е разположен при голям завой на р. Струма, върху нейния десен бряг и в западното подножие на възвишение. Една част от територията му попада в обработваеми площи – изорани ниви, с добра възможност за наблюдение. Останалата се намира в необработваеми терени в равната част и обрасли с ниски храсти и дървета склонове на хълма. На терен се откриват много голям брой керамични фрагменти, изработени на колело, които датират обекта в късната римска епоха, късната античност и средновековието (обр. 3).

Намерени са още голям брой късове от отухлена мазилка, строителна керамика и няколко парчета метална шлака. Бяха открити и четири фрагмента от стъклени гривни. Трасето на бъдещата железопътна линия ще засегне северозападния край на обекта. Приблизителната му обща площ е 83 дка, от които в границите на сервитута попадат 11,4 дка. Обектът е регистриран в АИС АКБ с № 10004236.

Третият обект се намира в м. Могилата, в землището на гр. Батановци, общ. Перник, между км 38+500 и км 38+720. По проект, тук е предвиден тунел, който ще бъде реализиран по строителен способ, който не засяга повърхността. Мястото попада както в обработваеми площи с добра видимост, така и в такива, обрасли с тревна и храстова растителност. Открити са няколко фрагменти керамика на ръка, разпръснати на голяма площ. Приблизителната обща площ на обекта е 24,7 дка, от които в границите на сервитута попадат 3 дка. Обектът е регистриран в АИС АКБ с № 10004240.

Последният обект попада южно от откритият рудник Бела вода, между км 36+520 и 36+710. През 1977 г., във връзка със строителството на жп линията, на мястото са провеждани спасителни археологически проучвания (Любенова 1978). Проучена е късноримска вила рустика, със стопански и жилищни помещения, баня и вътрешен двор. След приключването на разкопките, обектът е засипан и върху него е построена съвременната жп линия Перник – Радомир. Той попада в необработваеми площи, където по време на проведеното проучване, нямаше добра възможност за наблюдение. Регистрирани са само няколко керамични фрагмента. Приблизителната обща площ на обекта е 45 дка, от които в границите на сервитута попадат 5,7 дка. Обектът е регистриран в АИС АКБ с № 10004242.

Предвидените мерки за опазване на регистрираните обекти са: на първите два обекта – предварително археологическо проучване; за третия обект е препоръчано наблюдение от археолози по време на строителните дейности, а за обекта при рудник Бела вода е предвидено извършване на геофизическо проучване.

Литература

Александров, Бакъмска 1992: Ст. Александров, А. Бакъмска. Сондажно проучване на праисторическото селище Радомир–Вахово. – Археологически открития и разкопки през 1991 г. София, 1992, 25–27.

Любенова 1978: В. Любенова. Разкопки на римска вила в кв. Бела вода, гр. Перник. – Археологически открития и разкопки през 1977 г., 1978, 86–87.

Alexandrov 1994: S. Alexandrov. The prehistoric site of Radomir–Vahovo: some problems of the Early Bronze Age in south – western Bulgaria (Northern Connection) – In: P. Roman, M. Alexianu (eds) Relations Thraco–Illiro–Hellénique. Bucureşti, 1994, 117–129.

ARCHAEOLOGICAL FIELD SURVEY ALONG THE RAILWAY SECTION SOFIA – PERNIK – RADOMIR

Ivo D. Cholakov

During the autumn of 2016 an archaeological field survey was conducted along the route of the new railway line Sofia – Pernik – Radomir. Four archaeological sites were registered, which would be affected by construction (fig. 1–3). Three of these sites were not in the Archaeological Map of Bulgaria database.

№ 14. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ОБХВАТА НА ИНВЕСТИЦИОНЕН ПРОЕКТ „РАЗВИТИЕ НА ЖЕЛЕЗОПЪТЕН ВЪЗЕЛ СОФИЯ“

Георги Иванов, Кръстю Чукалев

В изпълнение на договор между НКЖИ и НАИМ-БАН през октомври 2016 г. бяха проведени теренни проучвания за издирване на археологически обекти в сервитута на жп линията. Те бяха извършени в съответствие с единната методика, която е задължителна при работата по инфраструктурни проекти. В проучването участваха Таня Христова, Живко Узунов, Люба Дафова, Ради Радев, Димитрина Иванова, Йордан Цветанов, Илияна Аролска, Кръстан Митов, Вечеслав Николов, Габриела Джурковска, Александър Станев. Консултант за находките от османския период е Владислав Тодоров, за откритата монета е Мирослава Доткова.

Голяма част от трасето преминава през силно урбанизирана среда на София, където възможността за обсервация на терена бе нулева. Подобно бе положението и при обхождането на трасето в индустриалните зони на града. Извън тези терени имахме възможност да наблюдаваме терена и там успяхме да регистрираме няколко археологически обекта. Те ще бъдат засегнати в различна степен от инвестиционното намерение.

Обект в м. Песоко на с. Казичене е известен паметник на културата, регистриран при предишни проучвания. При нашето посещението беше регистрирана средна концентрация керамика, твърде обезличена, както и мазилки. Датира се в праистория/късна бронзова епоха и античността.

Обект в м. Айданица на с. Лозен. Намира се близо до извора в м. Балевица на с. Казичене. По време на проучването имаше израснала царевица; единствено между редовете имаше възможност за наблюдение. Керамиката е разпръсната на отделни петна, като преобладава строителната керамика, битовата е обезличена. Датира се в римската епоха/късната античност.

Обект в м. Хаджиеца на с. Лозен. Регистриран при предишни издирвания. При нашето посещение нямаше възможност за наблюдение.

Обект в м. Язовеца на с. Равно поле. Неособено висока наситеност на археологически материали, разпръснати сравнително равномерно по цялата площ на обекта. Датира се в римската епоха, късната античност и Възраждането.

Обект в м. Тухлов геран на с. Равно поле. Средна наситеност на керамични фрагменти и мазилка. На места се очертаха зони с по-висока концентрация на строителна керамика. Датира се в късната античност.

Обект в м. Баджако на с. Равно поле. Средна наситеност на керамични фрагменти и мазилка. В една част се откри керамика на грънчарско колело, както и находки, маркиращи късен некропол. Датира се в късната бронзова епоха, римския период/късната античност, късно Възраждане.

Обект в м. Бабки на с. Равно поле. Ниска степен на наситеност с артефакти. Вероятно е част или е свър-

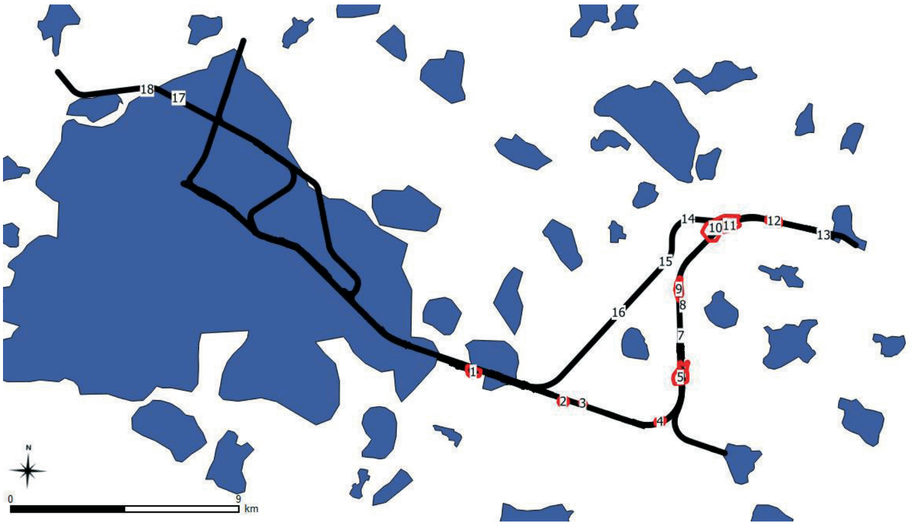

Обр. 1. Трасето на железопътен възел София, преминаващо през Софийската котловина, и регистрираните по време на издирването археологически обекти.

Fig. 1. The servitude of the “Development of Sofia Railway Hub” via the urbanized territories in the Sofia Valley and the registered archaeological sites during the survey

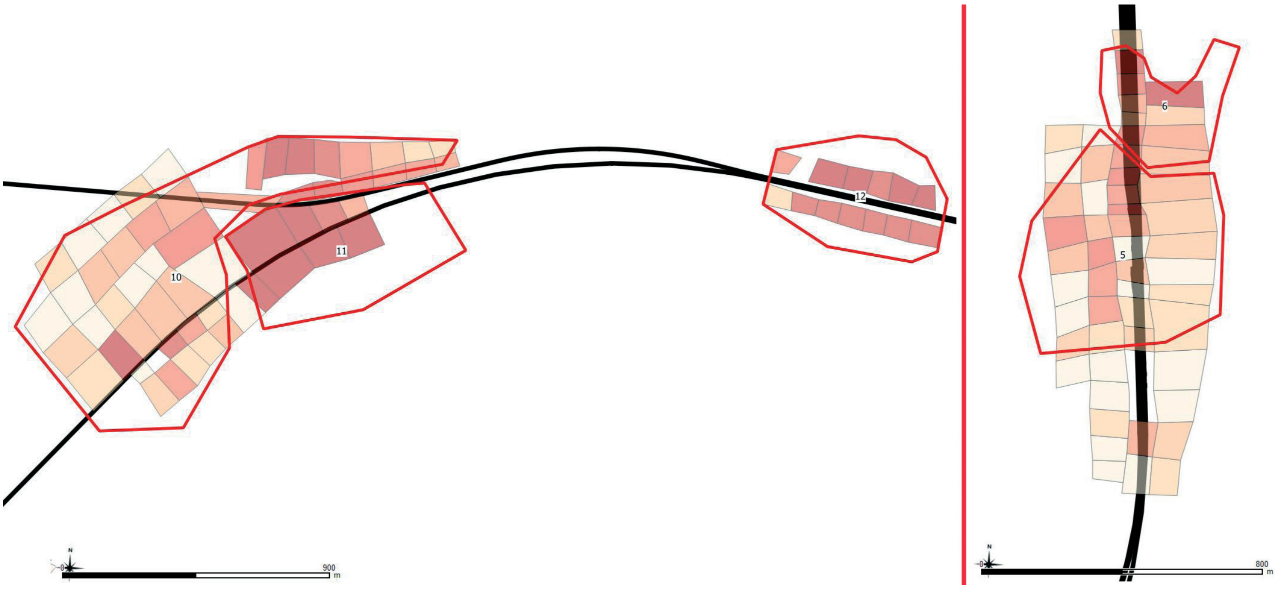

Обр. 2. Обекти 10, 11 и 12 (ляво); 5 и 6 (дясно) с дисперсията на артефактите.

Fig. 2. Sites 10, 11 and 12 (left); 5 and 6 (right) with the dispersion of the artefacts.

зан с разположения на около 200 м източно археологически обект (единична голяма сграда?) в м. Висо, на който регистрирахме голямо количество битова и преди всичко строителна керамика и обработвани камъни, мраморен постамент за колона и монета от първата четвърт на IV в. Където видимостта бе добра можеше да се очертаят границите на постройка (?). Обектът е перспективен за проучване. Датира се в римския период.

Обр. 3. Мраморен постамент от обект в м. Висо, между селата Равно поле и Мусачево.

Fig. 3. Marble base from a site in Viso locality between Ravno pole and Musachevo villages.

Две могили в м. Долното ливаде на с. Мусачево. Първата е с височина около 0,5 м и диаметър 35/35 м; втората е висока коло 1,5 м и диаметър 35/40 м. Не се засягат от трасето, но са много близко.

Обект в м. Телчарски геран при с. Мусачево. Имаше ниска видимост и не можахме да преценим дали има запазени структури или керамиката е случайно попаднала. Датира се в Османския период или Възраждането.

Обект в м. Чойна на с. Яна и с. Мусачево. Регистрираха се зони с висока наситеност с керамика и мазилки, както и няколко находки от обработен камък. Датира се в ранната желязна епоха.

Обект м. Чойна и м. Сухо поле на с. Яна. Имаше висока наситеност с керамика и мазилки, като се очертаха и зони с особено висока концентрация. Вероятно това е описаното от Н. Петков праисторическо селище в м. Чойна, до голям извор (Петков 1936, 416). Датира се в ранния халколит.

Обект в м. Песъкѝ и м. Слава чешма на с. Желява. Имаше средна наситеност с керамика и мазилки. На места се очертаха зони с по-висока концентрация на находки. Вероятно това е описаното от Н. Петков праисторическо селище в м. Слава чешма, до жп линията (Петков 1936, 408). Датира се в ранната и късната бронзова епоха.

Обект в м. Димѝ на с. Столник. Регистрира се неособено висока наситеност с битова и строителна керамика, както и обработвани камъни, които маркират отделни постройки. Датира се в римския период.

Обект в землище на с. Яна. Разположен е на полегат склон с южно изложение до р. Янещица. Имаше неособено висока наситеност с битова и строителна керамика. Вероятно е свързан с близкия могилен некропол. Датира се в римския период.

Обект в м. Мало ливаде на с. Горни Богров. Имаше неособено висока наситеност на керамика и мазилки. Само върху платото се очертаха зони с по-висока концентрация на битова керамика. Открита бе и находка – камък с врязани линии. Вероятно може да се свърже с ниските надгробни могили от района. Датира се в ранната бронзова епоха.

Обект в м. Синия камък на с. Равно поле. Имаше добра видимост, но теренът беше силно компрометиран от съвременни боклуци. Въпреки това на няколко места се очертаха зони с по-висока концентрация на битова и строителна керамика. Датира се в римския период.

Обект до стоков базар „Илиянци", район Нови Искър. Имаше добра видимост върху една част от терена, но на останалата имаше отпадъци. Ниска наситеност с обезличена керамика и мазилки. Датира се в праисторията.

Обект в м. Ливадите на район Връбница. Имаше добра видимост върху терена, но беше частично компрометиран от съвременни отпадъци. Очертаха се няколко зони с много висока наситеност с

битова и строителна керамика и обработвани камъни. Датира се в римския период и късната античност.

В заключение, теренните издирвания показаха, че на територията на Софийското поле има сравнително висока наситеност на археологически обекти. Преобладават тези от римския период и късната античност, следвани от праисторията (бронзова епоха, ранен халколит).

Литература

Петков 1936: Н. Петков. Предисторически изследвания на Софийското поле и близките му околности. – Годишник на Народния музей VI за 1932/1934, 1936, 403–423.

ARCHAEOLOGICAL FIELD SURVEY WITHIN THE ROUTE OF THE "DEVELOPMENT OF SOFIA RAILWAY HUB" INVESTMENT PROJECT

Georgi Ivanov, Krastyu Chukalev

The archaeological field survey was conducted pursuant to a contract between NRIC (The National Railway Infrastructure Company) and NAIM-BAS in October 2016. It covered ca. 66.5 km of existing and 11 km of new railway tracks. About 42 km of those were situated outside heavily urbanized areas. Along the tracks and within the route 19 sites were registered: 17 open-air sites and two burial mounds, which would be variably impacted by the construction or upgrade of the railroad infrastructure (fig. 1–3). In conclusion, the survey, as restricted as it was to a very narrow strip, revealed that Sofia Plain has been inhabited in the past, and the artificial void on the archaeological map is entirely a product of the absence of systematic surveys.

№ 15. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ЖП ЛИНИЯТА СОФИЯ – ПЛОВДИВ, УЧАСТЪК ЕЛИН ПЕЛИН – С. МИРОВО

Георги Нехризов, Надежда Кечева, Вероника Генчева, Ангел Григоров

Проучванията бяха проведени през септември 2016 г. Те са свързани с предстоящата модернизация на жп линията София – Пловдив. Изследва се полоса с ширина 50–60 м (по 25–30 м встрани от двете жп линии) в участъка от км 22+849 до км 60+000 по проектното трасе на жп линията. В този участък 66% от жп линията ще бъде изградена по ново трасе. Според идейния проект ще бъдат построени девет тунела и 40 моста с различна дължина.

Археологическото проучване беше затруднено поради това, че част от бъдещата жп линия е проектирана да премине през силно пресечен планински терен, както и защото на места трасето преминава през урбанизирани територии. Ограничена беше и възможността за изследване в частните имоти, а в земеделските – зависеше от това дали е прибрана реколтата и дали са изорани отново.

Издирването се извърши в съответствие с единната методика с приложение на ГИС, която е приета за работа по инфраструктурни проекти. Изследвани са 37 км по трасето на жп линията, общата проучена площ в сервитута и извън него е 2 кв. км. От тази територия 1,3 кв. км или 65 % са проучени чрез интензивни и екстензивни методи, останалите 0,7 кв. км или 35 % са по приетия за работа метод в трудно достъпни терени.

В резултат на проведените проучвания бяха регистрирани 12 археологически обекти, от които пет новооткрити (обр. 1). Шест от тях може да се определят като селища (АКБ № 6530029, 10000454, 10004012, 10004013, 10004014 и 10004015), а останалите са надгробни могили (АКБ № 6520002, 6530030, 6530032, 6530033 – две могили и 10004016). Добре са представени праисторичеките периоди – три обекта са датирани съответно обща праистория, късен неолит и ранна бронзова епоха. На четири от

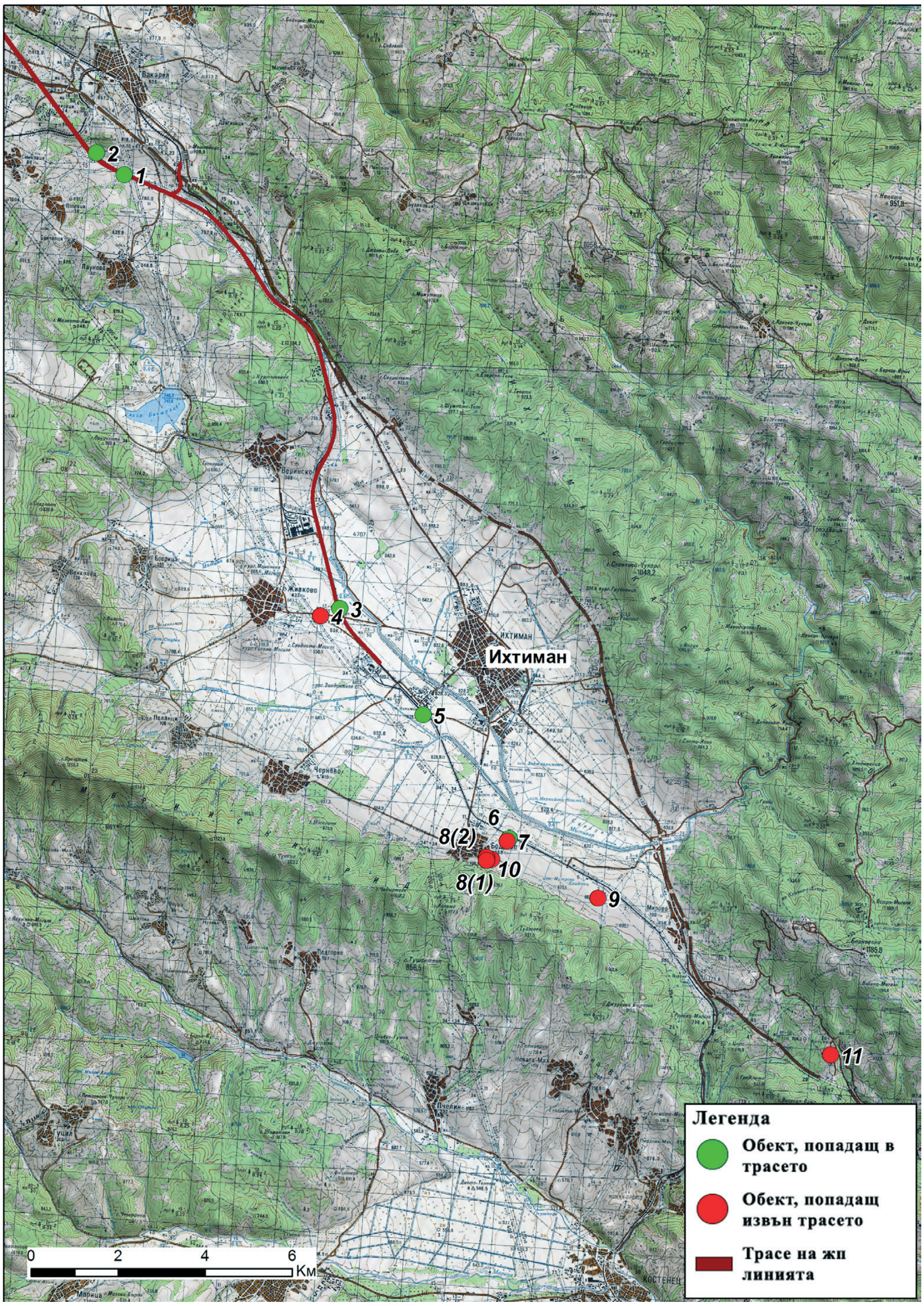

Обр. 1. Карта на изследваната територия и регистрираните археологически обекти.

Fig. 1. Map of the studied area and the registered archaeological sites.

селищата са открити материали от късната желязна епоха, на две – от римската епоха и на едно – от средновековието. Нагробните могили са със средни размери – височина от 2 до 4 м и диаметри от 25 до 40 м.

Трасето на новата жп линия в различна степен ще засегне територията на пет от регистрираните селища. За да не се допусне при предстоящите строителни работи да бъдат застрашени археологически структури и находки са определени мерки за опазване за всеки от обектите. За три от тях е препоръчано провеждане предварителни археологически проучвания, а за останалите два – наблюдение от археолози. Археологическо наблюдение ще се осъществява във всички фази на строителството, свързани с изкопни работи, по цялата дължина на трасето на жп линията в този участък.

FIELD SURVEY ALONG THE SOFIA – PLOVDIV RAILROAD, ELIN PELIN – MIROVO SECTION

Georgi Nekhrizov, Nadezhda Kecheva, Veronika Gencheva, Angel Grigorov

As a result of the field survey on the railroad project layout 12 archaeological sites were registered – six settlements and six burial mounds (fig. 1). Five of the settlements are in danger of the future construction work. Therefore, prior its beginning, rescue excavations would be conducted on three of the sites. The construction work on the territory of the remaining two settlements would be realised by archaeological monitoring.

№ 16. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ЖП УЧАСТЪК ЕЛИН ПЕЛИН – СЕПТЕМВРИ В ЧАСТТА МИРОВО – СЕПТЕМВРИ

Иво Д. Чолаков, Юлия Димитрова

В изпълнение на предмета на договор № 5435 от 24.06.2016 г. между ДП „НКЖИ“ и НАИМ–БАН през месец септември 2016 г. бяха проведени спасителни издирвания на археологически обекти, като част от реализацията на проект „Модернизация на железопътната линия София – Пловдив“, жп участък Елин Пелин – Септември. Участъкът беше разделен на две части, като този екип обходи трасето, разположено между с. Мирово и гр. Септември[1] (обр. 1).

Теренното издирване се извърши в съответствие с единна методика, която се прилага при работа по инфраструктурни проекти. За улесняване на работата, събраните данни бяха обработени с помощта на ГИС. Част от трасето преминава през урбанизирана среда и индустриални зони, където възможността за обсервация е нищожна. Такива са участъците в района на град Белово и с. Момина клисура. Ограничена е възможността за наблюдение и в територии, заети от частни имоти. Голяма част от бъдещата жп линия в участъците между с. Мирово и гр. Момин проход, както и между гр. Костенец и с. Момина клисура е проектирана да премине през силно пресечен и горист терен, в който видимостта е под 20%. В част от земеделските площи, този процент също не е висок поради неприбраната реколта и неизораните площи. Тези условия значително затрудниха работата по издирване на археологически обекти.

В резултат на проведените проучвания бяха регистрирани шест археологически обекта:

Обект № 1 е локализиран на 2 км югоизточно от с. Горна Василица, общ. Костенец, при км 68+160 и тунел № 6. Обектът представлява надгробна могила (обр. 2).

Попада в необработваеми площи, самият могилен насип е обрасъл с тревиста растителност и единични ниски дървета. На билото има триангулачен знак от нисък клас. Височината на могилния насип е ок. 2 м, а диаметърът е ок. 15 м. Приблизителната площ с охранителната зона е около 2 дка. Обектът е регистриран в АИС АКБ под номер 10004256.

Обект № 2 се намира на 0,9 км североизточно от гр. Костенец, в землището на с. Долна Василица, общ. Костенец, при км 71+500 и тунел № 9. Обектът представлява надгробна могила. Попада в необработваеми площи, а могилният насип е гъсто обрасъл с тревиста растителност и ниски храсти. На билото има следи от стар иманярски изкоп. Има височина около 2 м, диаметър по оста С–Ю ок. 18 м и по оста И–З ок. 20 м. Приблизителната площ с охранителната зона е 2 дка. Обектът е регистриран в АИС АКБ под номер 10004257.

Обект № 3 се намира в м. Гайтаница на 3,50 км северно от центъра на с. Габровица, общ. Белово, между км 75+500 и км 75+630. Теренът е зает от обработваеми площи – ожънати и засяти ниви, където видимостта е ниска. Откриват се ограничен брой керамични фрагменти от съдове, изработени на колело, със средновековен облик, както и отделни фрагменти от шлака. Приблизителната площ на обекта е около 14,5 дка, а тази в границите на сервитута е 7 дка. Обектът е регистриран в АИС АКБ под номер 10004258.

---

[1] Екипът включва още Вяра Петрова (АМ Септември), Виктория Халева и Емил Дакашев (студенти СУ „Св. Кл. Охридски“)

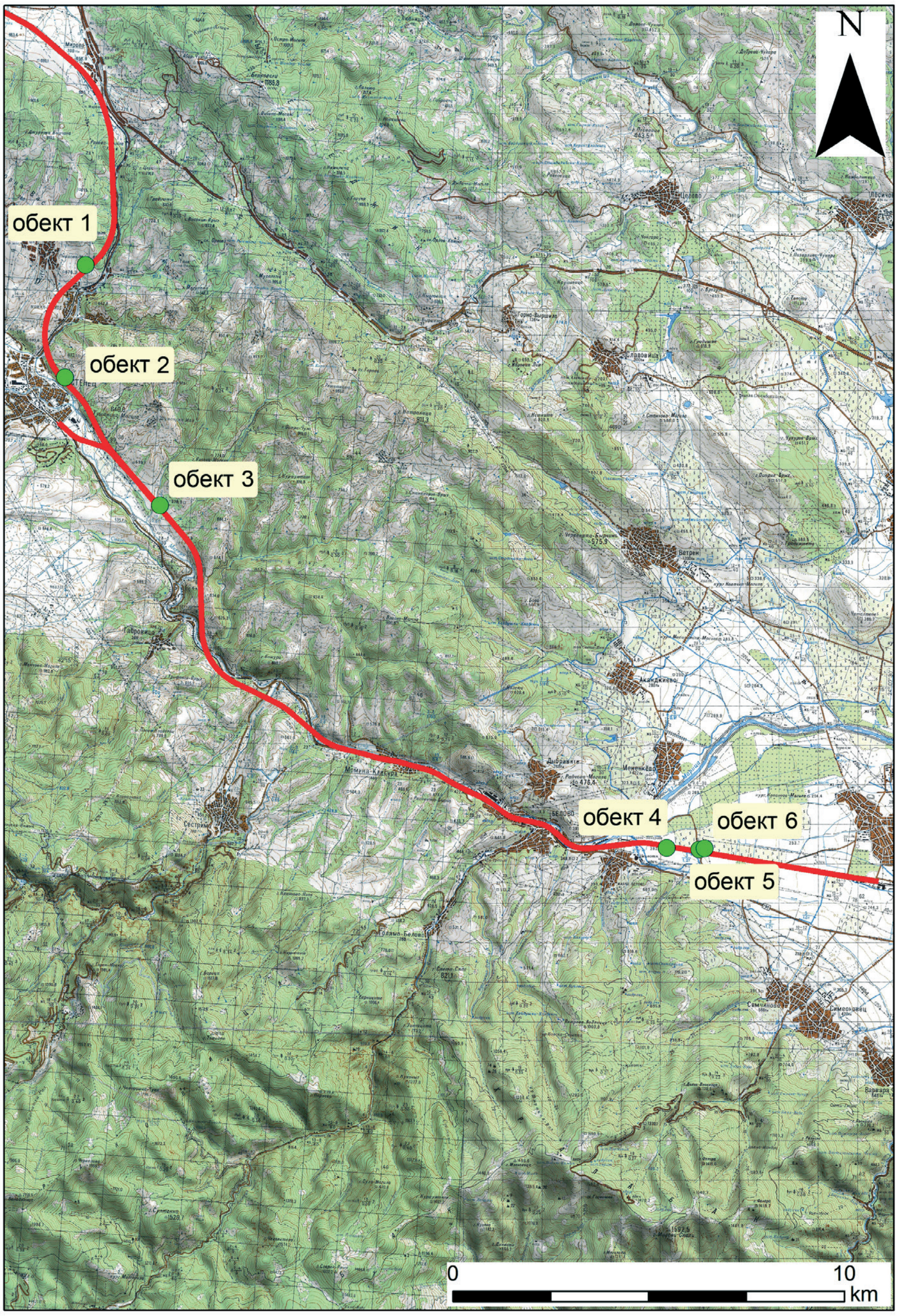

Обр. 1. Регистрирани археологически обекти по трасето на жп линията Елин Пелин–Септември, участък между с. Мирово и гр. Септември.

Fig. 1. Registered archaeological sites along the route of the railway Elin Pelin – Septemvri, Mirovo – Septemvri section.

Обект № 4 е регистриран в м. Талпата на 3,15 км източно от центъра на гр. Белово, между км 92+640 и км 92+785. Теренът е зает от необработваеми ниви, обрасли с гъсти треви. Има ограничена възможност за наблюдение. Откриват се малко на брой керамични фрагменти от съдове, изработени на колело, от Античността и Средновековието. Приблизителната му площ е около 18 дка. В границите на сервитута попадат 5 дка. Обектът е регистриран в АИС АКБ под номер 10004259.

Обект № 5 се намира в м. Садовете, на 3,95 км И от гр. Белово, при км 93+550. Представлява надгробна могила, част от могилен некропол, която заедно с обект № 6 са регистрирани в АИС АКБ с № 2010052. Разположена е непосредствено до жп линията и черен път, покрит с чакъл. Могилният ѝнасип е обрасъл с ниски дървета и гъсти храсти. Има височина около 3 м, диаметър ок. 40 м. Приблизителната площ, заедно с охранителната зона, е около 2,8 дка.

Обект № 6 е надгробна могила, част от същия некропол. Намира се в м. Садовете, на 4,08 км източно от гр. Белово, при км 93+680. Попада в необработваеми площи, самият могилен насип е гъсто обрасъл с ниски дървета и храсти. На билото са регистрирани два стари иманярски изкопа, в които не личат археологически материали и структури. Могилата има височина 4–5 м, диаметърът ѝ по оста С–Ю е 45 м, а по оста И–З е 30 м. Приблизителната ѝ площ, заедно с охранителната зона, е около 3 дка.

Предвидените мерки за опазване на регистрираните обекти са: за обекти №№ 1, 2 и 5 е препоръчано цялостно археологическо проучване; обекти №№ 3 и 4 са за наблюдение от археолози по време на строителните дейности, а обект № 6 не е застрашен пряко от бъдещото строителство. В близост до обект № 4 е регистрирана единична надгробна могила, която няма да бъде засегната от бъдещото строителство. Повърхността ѝ е гъсто обрасла с тръстика, бодливи храсти и ниски дървета. На билото личи голямо хлътване – иманярска яма? Има висока концентрация на камъни в насипа. Липсват материали и съоръжения. Размерите на могилния насип са: височина около 2,5 м; диаметър (С–Ю) ок. 40 м и (И–З) ок. 30 м. Обектът е регистриран в АИС АКБ под номер 10004274.

Обр. 2. Обект № 1, надгробна могила.

Fig. 2. Site № 1, burial mound.

ARCHAEOLOGICAL FIELD SURVEY ALONG THE ROUTE OF THE RAILWAY ELIN PELIN – SEPTEMVRI, MIROVO – SEPTEMVRI SECTION

Ivo D. Cholakov, Yulia Dimitrova

During the autumn of 2016 an archaeological field survey was conducted along the route of the new railway line Elin Pelin – Septemvri, Mirovo – Septemvri section (fig. 1). Six archaeological sites were registered, which would be affected by the construction. Four of them were burial mounds; two were ancient and medieval settlements (fig. 2). One burial mound was localised outside the future railway line. Five of these sites were not registered in the Archaeological Map of Bulgaria database.

№ 17. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ПО ТРАСЕТО НА ЖП ЛИНИЯ ПЛОВДИВ – БУРГАС, ПОЗИЦИЯ 5 И ПОЗИЦИЯ 11

Петър Лещаков, Галина Самичкова

В изпълнение на договор между ДП „НКЖИ" и НАИМ–БАН през ноември–декември 2016 г. е проведено издирване на археологически обекти в рамките на позиция 5, Модернизация на железопътен участък Оризово–Михайлово и позиция 11, Изграждане на защитен лесопояс в междугарието Черноград–Айтос, като част от реализацията на проект „Рехабилитация на железопътната линия Пловдив–Бургас, фаза 2". Археологическите дейности се извършиха на основание на Разрешение за теренни археологически проучвания № 354/06.10.2016 г., издадено на Петър Лещаков – научен ръководител и Галина Самичкова – заместник-ръководител. В екипа взеха участие и трима археолози и стажанти.

Издирването се извърши по утвърдена методика при работа по инфраструктурни обекти. Покрита е линейна зона, обхващаща трасе с дължина ок. 37 км и широчина 50–60 м. Събраните данни за наличието на археологически обекти са въведени и обработени с ГИС.

В резултат на проведените проучвания са регистрирани 14 археологически обекта. В отсечката между гарите Оризово и Михайлово, преминаваща през територията на общините Братя Даскалови, Чирпан и Стара Загора, попадат 13 (обр. 1). Два от тях (№ 1, 3) са регистрирани в АИС АКБ, останалите са новооткрити.

Първите три обекта са в землището на с. Черна гора, общ. Братя Даскалови. Регистрирани са надгробна могила южно от трасето на съществуващата жп линия, селище от късната античност (КА), разположено непосредствено на юг от сервитута и пътна станция по Диагоналния път, попадаща частично в границите на жп спирка Черна гора. От последния обект (станция Cillae) не са установени видими следи на повърхността, но в близкото минало около жп гарата са открити голям брой недвижими и движими паметници (Цончев 1942, 50–51).

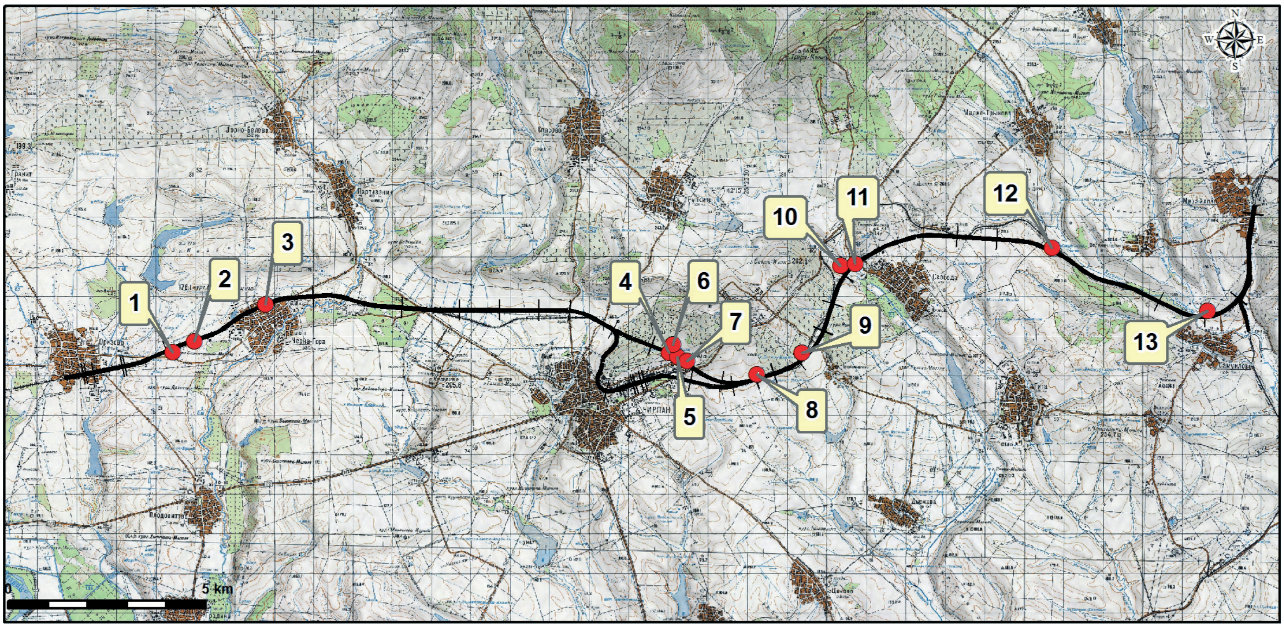

Обр. 1. Карта на регистрираните археологически обекти по трасето на жп линия Пловдив-Бургас, в отсечката Оризово – Михайлово.

Fig. 1. Map of the recorded archaeological sites in Orizovo – Mihaylovo section of the Plovdiv-Burgas railway.

Обр. 2. Местоположение и граници на обекти 4-7, землище на гр. Чирпан.

Fig. 2. Location and boundaries of sites nos. 4-7, in the territory of Chirpan.

Значителна агломерация от близкоразположени обекти (№ 4–7) е локализирана непосредствено на СИ от индустриалната зона на Чирпан (обр. 2), в новопроектиран участък на жп линията. Три от тях ще бъдат пресечени от трасето, а четвъртият остава на СИ от него. Те са разположени върху срещуположни речни тераси, разделени от няколко сухи дерета. Благоприятните условия за заселване и наличието на извор са довели до трайно обитаване на района през халколита, БЕ, ЖЕ, КА и Средновековието (XI–XIII в. сл. Хр.)[1]. През халколита е засвидетелствана частична промяна на местообитаването – раннохалколитни материали са открити в южната периферия на обект 5, а кьснохалколитни – в границите на обект 6. И за двете селища има индикации, че са многослойни. Бронзовата епоха е засвидетелствана в границите на обект 5, 6 и 7, като в първите два материалите се отнасят само към ранната фаза, а при третия – към по-късен етап. Сигурни данни за наличието на структури от ЖЕ, са регистрирани в обект 5 и 7. Във втория обект се откриват голям брой концентрации на материали от периода VI–V в. пр. Хр., които на този етап на проучване предполагаме, че произхождат от разрушените горни нива на ями. Обитаването през Средновековието се характеризира с разположени на разстояние една от друга сгради с каменна архитектура, по-

[1] Материалите от ЖЕ са определени от доц. М. Тонкова, а тези от КА и Средновековието от доц. М. Даскалов.

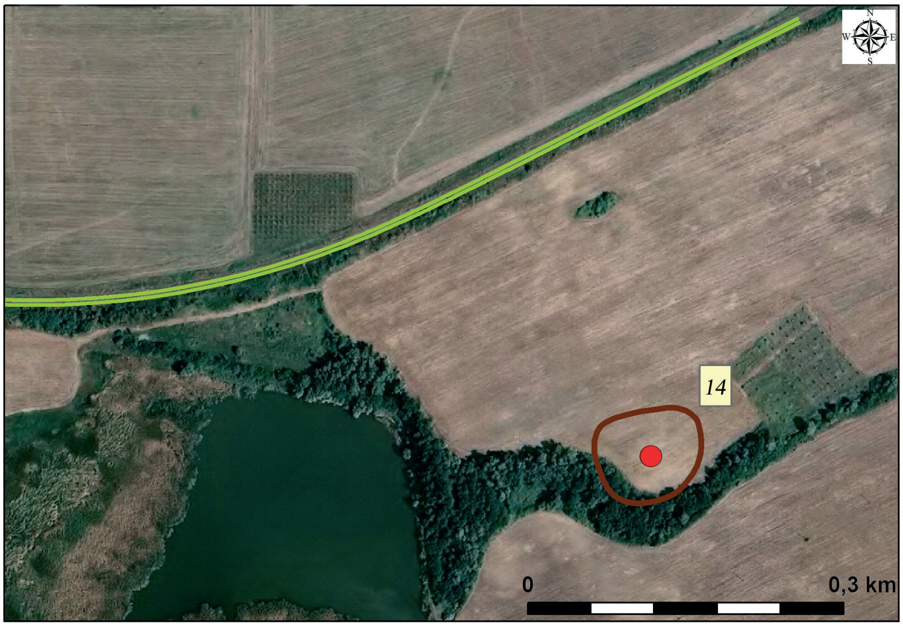

Обр. 3. Карта с местоположението на селищната могила в землището на с. Тополица, общ. Айтос.

Fig. 3. Map with the location of the tell-type site in the territory of Topolitsa village.

падащи в зоните на всички по-ранни обекти.

На изток от Чирпан е локализирана единична надгробна могила (№ 8), попадаща извън обхвата на инфраструктурния проект.

В землището на с. Свобода, общ. Чирпан, са регистрирани други три обекта. Два от тях (№ 9, 11), с материали от късноримския период, са разположени в обсега на трасето, а третия – многослойно селище от ранния и късния неолит, остава встрани от него.

В землището на с. Воденичарово, общ. Стара Загора, непосредствено на север от жп линията, е регистрирана постройка от КА (№ 12). Материали от нея са разнесени на голяма площ и макар и в ниска концентрация се откриват в сервитута на новото трасе. Наличието на близкоразположен извор, предполага откриването и на други синхронни структури в непроучената близка околност.

Последният регистриран обект в тази отсечка (№ 13), попада в землището на с. Самуилово, общ. Стара Загора и е разположен непосредствено на север от съществуващата жп линия. На терена е регистрирана висока концентрация от керамика на ръка и колело, от V–IV в. пр. Хр. и отделни петна от камъни и битова керамика, които вероятно маркират постройки с каменна архитектура, отнасящи се към периода XI–XIII в. сл. Хр. В сервитута са открити и единични фрагменти от съдове принадлежащи на късния неолит, вероятно свързани с разположеното на западния бряг на р. Ездачевска праисторическо селище (Иванов, Танев 2006, 10–11).

Във втората отсечка, с. Черноград–Айтос, е регистриран един обект (№ 14). Представлява селищна могила, разположена на ок. 250 м южно от трасето (обр. 3), локализираща се в землището на с. Тополица, общ. Айтос. Цялата повърхност на обекта се обработва, в следствие на което се открива висока концентрация на археологически материали. Върху високата част на могилата са регистрирани няколко петна от вторично горели мазилки, животински кости и едри фрагменти от керамични съдове отнасящи се към средния халколит/началото на късния халколит.

Шест от регистрираните обекти (№ 2, 4, 5, 7, 11 и 13) ще бъдат сериозно засегнати при реконструкцията на жп линията, а при три от останалите (№ 3, 9 и 12) е възможно нарушаване на периферията или съпътстващи структури. За всички недвижими културни ценности, застрашени при реализиране на инфраструктурния проект, са предписани превантивни мерки, целящи опазването и проучването им по време на строителните дейности.

Литература

Иванов, Танев 2006: И. Иванов, П. Танев. Село Самуилово, Старозагорско. История в разкази, снимки и песни. Стара Загора, 2006.

Цончев 1942: Д. Цончев. Римският път Philippopolis – Carassura и разклонението му при Ranilum. – Годишник на Пловдивската народна библиотека и музей, 1940–1941. София, 1942, 39–60.

FIELD SURVEY ALONG THE PLOVDIV – BURGAS RAILWAY, POSITION 5 AND POSITION 11

Petar Leshtakov, Galina Samichkova

The archaeological field survey along the Plovdiv–Burgas railway was carried out in November-December in the sections Orizovo–Mihaylovo and Chernograd–Aytos. The survey is due to the planned reconstruction of the railroad, which includes partial preservation of the existing line and construction of new sections. It was conducted according to the established methodology for surveying in advance of construction projects. The linear area covered is ca. 37 km long and 50–60 m wide. All data collected is recorded and processed in GIS.

Fourteen archaeological sites are recorded as a result. Of them 13 are located in the section Orizovo–Mihaylovo and include settlements, barrows and site of undetermined function, dating from the late prehistory to the mediaeval period. In the second section, a tell-type site with Chalcolithic materials is recorded.

Six of the sites will be seriously affected by the railway reconstruction, while for 3 others a negative impact on the periphery or associated structures is possible. For all of them the necessary preventive measures are prescribed.

№ 18. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В РАМКИТЕ НА ПОЗИЦИИ 6, 7 И 9 ПО ПРОЕКТ „РЕХАБИЛИТАЦИЯ НА ЖЕЛЕЗОПЪТНАТА ЛИНИЯ ПЛОВДИВ-БУРГАС, ФАЗА 2“

Камен Бояджиев, Алета Гуадели, Валери Петров, Габриела Джурковска

Теренното издирване се проведе през октомври и ноември 2016 г. съгласно договор между НАИМ–БАН и НКЖИ, в рамките на три отделни позиции по проект „Рехабилитация на железопътната линия Пловдив–Бургас, фаза 2“.

Позиция 6 (Модернизация на железопътен участък Ямбол–Зимница, при гара Завой) обхваща трасе с дължина 2,3 км и сервитут 50 м в землищата на с. Завой, община Тунджа и гр. Ямбол, от двете страни на р. Тунджа, южно от съществуващото трасе на жп линията. Трасето пресича известен вече обект, проучен частично във връзка със строежа на АМ Тракия (Бакърджиев 2009, Бакърджиев 2010). Представлява селище от ранната и късната желязна епохи. Разкрити са и няколко гроба от РЖЕ. Обектът е разположен върху удобна тераса на левия бряг на реката, в землището на с. Завой, между малка рекичка от юг и с. Завой от север (обр. 1). Развива се в ивица с ширина около 100 м, покрай реката. Площта му е поне 50 дка. Засяга се от АМ Тракия, съществуващата жп линия и разрушени селскостопански постройки от XX в. Новото проекто-трасе преминава през южната му периферия. В този участък се откриват малко фрагменти керамика от РЖЕ и КЖЕ (обр. 2. 1–7), отухлени мазилки, както и печат за нанасяне на щампована украса (обр. 2. 8). В документацията на издирванията

Обр. 1. Трасето по позиция 6, с. Завой (в червено) и посетените археологически обекти.

Fig. 1. The railway line in section 6, Zavoy zillage (in red) and the archaeological sites visited.

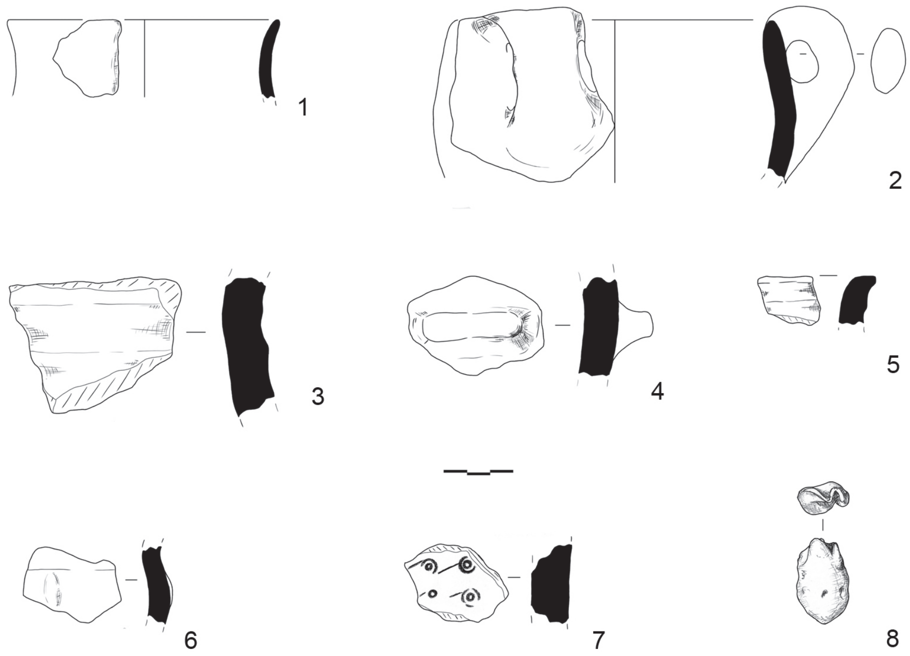

Обр. 2. Обект № 61. Керамични фрагменти от РЖЕ (1-7) и печат за нанасяне на щампована украса (8). Рис. Я. Димитрова.

Fig. 2. Site № 61. Pottery sherds from the Early Iron Age (1-7) and a stamp for pottery decoration (8). Drawing by Y. Dimitrova.

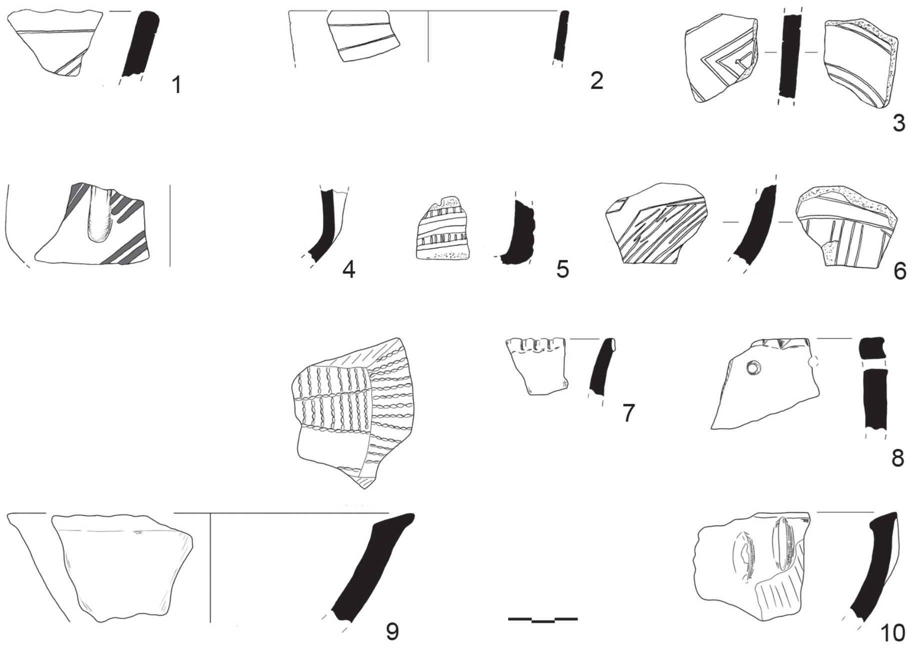

Обр. 3. Обект № 64. Керамични фрагменти от ранния халколит (1-6) и РБЕ (7-10). Рис. К. Бояджиев, Я. Димитрова.

Fig. 3. Site № 64. Pottery sherds from the Early Chalcolithic (1-6) and the Early Bronze Age (7-10). Drawing by K. Boyadzhiev, Y. Dimitrova.

е отбелязан под № 61. На десния (западен) бряг на Тунджа трасето навлиза в м. Ормана, заета от широколистна гора и храстова растителност. Възможността за наблюдение е нулева.

С цел актуализиране на данните в АКБ са посетени съседните удобни за заселване тераси покрай р. Тунджа. Южно от обект 61 е разположен обект, регистриран в АКБ под № 2700171. Установи се, че става въпрос за селище с размер поне 35 дка, разположено в ивица с ширина около 100 м покрай левия бряг на Тунджа, в землището на с. Завой (обект 62; обр. 1). Върху цялата му площ се открива керамика на колело, отнасяща се към КЖЕ и Средновековието. Концентрацията на тези материали е сравнително ниска, равномерна. Възможно е селището от КЖЕ да е свързано с обект 61. В северната част на обекта, в участък с размери около 6–7 дка, се наблюдава висока концентрация на парчета отухлена мазилка, някои с отпечатъци от плет, и керамика на ръка. Характерните фрагменти се отнасят към РБЕ. Откриха се и фрагмент от каменна брадва-чук от РБЕ, каменна тесла и животински кости. Изглежда в този участък е съществувало малко селище от РБЕ.

Южно от този обект, отново върху тераса на левия бряг на Тунджа, в землището на с. Веселиново, бе регистрирано още едно селище (обект 64; обр. 1). Площта му е около 30 дка, като материали се откриват в участък до около 100 м на изток от склона на терасата. Северната му граница се маркира от малка рекичка, ляв приток на Тунджа. В северната част на обекта се откриват фрагменти керамика от различни епохи – предимно ранен халколит (обр. 3. 1-6) и РБЕ (обр. 3. 7-10), в значително по-малка степен античност (?) и Средновековие. Намират се и малък брой парчета отухлена мазилка, кремъчни артефакти, животински кос-

ти. В южната му част се откриват основно фрагменти от Средновековието (X–XII в.). Концентрацията им е сравнително ниска и равномерна.

Бе посетена и селищната могила западно от с. Завой, регистрирана в АКБ под № 2700170. Датирана е в късния неолит, халколита и бронзовата епоха (Димитрова, Попов 1978, 18). Разположена е върху равна тераса на десния бряг на Тунджа. Има диаметър около 90 м и височина 6–7 м. Не е изключено част от нея да е отнета. Могилата е обрасла с висока трева и възможността за наблюдение е много ниска. В нивата западно от нея е регистрирана значителна концентрация на фрагменти керамика на ръка и колело (общо над 1200), както и парчета мазилка и строителна керамика, кремъчни артефакти, каменни чукалки, фрагмент от хромелен камък и прешлен за вретено (обект 65, обр. 1). Керамиката се отнася към различни периоди – халколит, РЖЕ, Средновековие. Вероятно поне през халколита откритото селище е било свързано със селищната могила. Площта му е около 16 дка.

В резултат на издирването бяха актуализирани и разширени данните за заселване по двете тераси покрай Тунджа, в землищата на с. Завой и с. Веселиново. Прави впечатление гъстотата на селищните обекти (обр. 1). Възможно е през определени периоди от своето съществуване условно обособените от нас обекти да са били свързани, като части от по-големи селища.

Позиция 7 (Реконструкция на стрелковото развитие на гара Зимница) има дължина около 2 км, като попада в северната част на с. Зимница, община Стралджа, в рамките на сегашната гара, и западно от селото, покрай съществуващата жп линия. В рамките на този участък и в обработваемите площи покрай него не са регистрирани археологически обекти и материали.

Позиция 9 (Рехабилитация на железопътната отсечка Стралджа–Церковски) попада на границата на землищата между с. Венец и с. Деветинци, община Карнобат. Дължината ѝ е 2 км, като съвпада с трасето на съществуващата жп линия. Южно от жп линията се проследява линеен изкоп с дължина ок. 700 м и дълбочината между 0,60 м и 1,0 м. В профила личи, че почвеният пласт над стерила е с дебелина ок. 0,30 м. В него не се наблюдават археологически структури и материали. Такива не бяха регистрирани и в обработваемите площи от двете страни на жп линията.

Литература

Бакърджиев 2009: С. Бакърджиев. Сондажни археологически проучвания на обект № 12, лот 4, км 286+200 – 286+350 по АМ Тракия, село Завой, община Тунджа, област Ямбол. – Археологически открития и разкопки през 2008 г. София, 2009, 207-209

Бакърджиев 2010: С. Бакърджиев. Спасителни археологически проучвания на обект №12 (селище от ранножелязната епоха), лот 4, км 286+110 – 286+260 по трасето на АМ Тракия, землище на село Завой, община Тунджа, област Ямбол. – Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 149-152.

Димитрова, Попов 1978: Д. Димитрова, Ж. Попов. Археологическите паметници в Ямболски окръг. София, 1978.

RESCUE FIELD SURVEY IN SECTIONS 6, 7 AND 9, PROJECT FOR MODERNIZATION OF THE RAILWAY LINE PLOVDIV-BURGAS, PHASE 2

Kamen Boyadzhiev, Aleta Guadelli, Valeri Petrov, Gabriela Dzhurkovska

The survey included three different sections along the existing railway line, all of them about 2 km long. In sections 7 (Zimnitsa village, Straldzha municipality) and 9 (Devetintsi and Venets villages, Karnobat municipality) no archaeological sites were registered.

In section 6 (Zavoy village, Tundzha municipality) one site will be affected by the new railway line: a settlement from the Early and Late Iron Age, situated on the left bank of the Tundzha River (Бакърджиев 2009, Бакърджиев 2010; fig. 1, 2 – № 61).

The information on two more sites along the Tundzha River was updated and two new ones (№ 64 – fig. 3 and № 65) were registered. A dense settlement structure from different periods (Chalcolithic, Early Bronze Age, Early and Late Iron Age, Roman (?) and Medieval period) was attested, concentrated mainly in about 100 m wide area along the left bank of the river (fig. 1).

№ 19. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ОБЩИНА ПЕТРИЧ

Людмил Вагалински, Надежда Кечева, Иво Д. Чолаков

Издирването беше проведено в периода 10–25.11.2016 в рамките на 14 работни дни (от 16 календарни, включващи 1 ден почивка и 1 ден/първия за придвижване от София и настаняване). Екипът включваше: ръководител – доц. д-р Людмил Вагалински (НАИМ); заместник-ръководители – Надежда Кечева и гл.ас. д-р Иво Д. Чолаков (НАИМ); членове – Сотир Иванов (Исторически Музей - Петрич), Методи Златков, Кръстю Чукалев, Люба Трайкова и гл. ас. д-р Сирма Александрова (НАИМ), Десислава Тагарева, Вероника Генчева и Ангел Григоров (студенти в СУ).

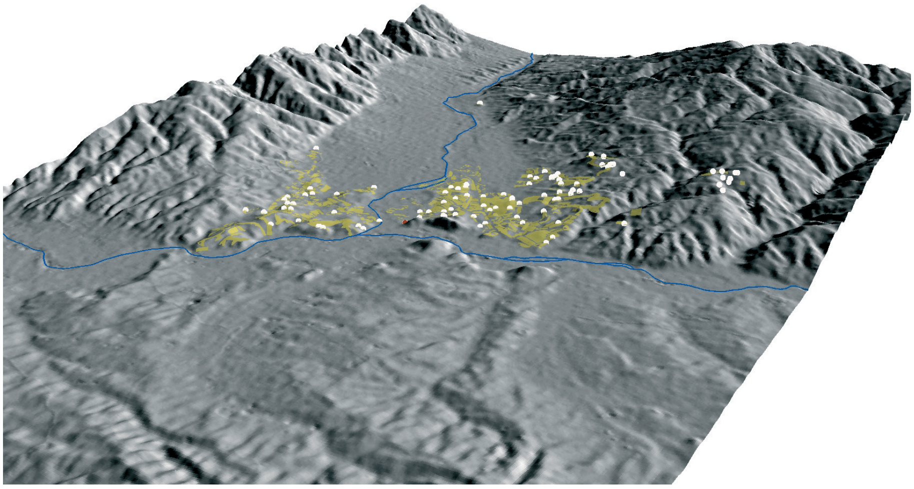

Обр. 1. Община Петрич, гледана от изток; обозначени са изследвана територия и регистрирани археологически обекти (бели точки) (Надежда Кечева).

Fig. 1. Petrich municipality, view from the east; covered area and registered archaeological sites (white spots) (Nadezhda Kecheva).

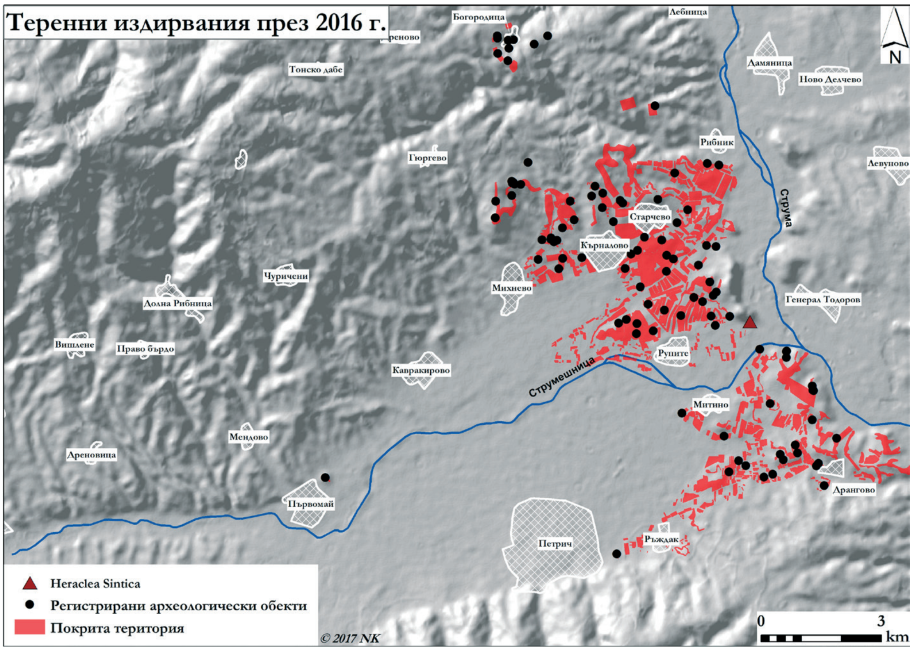

Обр. 2. Източната част на община Петрич, съвременни селища, изследвана територия и регистрирани археологически обекти (Надежда Кечева).

Fig. 2. Eastern part of Petrich municipality, current settlements, covered area and registered archaeological sites (Nadezhda Kecheva).

Целта беше да се събере надеждна информация за развитието на селищния живот в една ясно обособена географски и културно-исторически територия, каквато е Петричкото поле с прилежащите му части от планините Беласица, Огражден и от реките Струмешница и Струма, чрез тотално и системно покриване на нейната територия. Настоящето теренно проучване е първото ГИС издирване в общината. Затова задачите ни бяха две - както откриване на нови обекти така и проверяване, и осъвременяване на данни за вече локализирани (Домарадски 2001; Цветков 2002).

Работехме в две групи по предварително определени маршрути. Източна граница беше река Струма, а северна и южна - съответно средната част на Огражден и ниската на Беласица. Искахме да получим представителна извадка от „разрез“ по оста север – юг, включващ части

от цялото геоморфологично разнообразие на общината – две планини, две реки и поле (обр. 1). Така издирвахме в землищата на селата Рибник, Старчево, Кърналово, Михнево, Рупите, Митино, Дрангово, Ръждак и по изключение посетихме обект до село Първомай, източно от тях (обр. 2). Покрихме територия от 14.38 кв. км. Тя включва и близката околност на Хераклея Синтика – селищният център на Средна Струма от втората половина на IV в. пр. Хр. до края на IV в. сл. Хр.[1] Регистрирахме нови 59 обекта (вече са въведени в АКБ) и актуализирахме информацията за други 26, вече известни. Заедно с подобектите общият брой става 98 включително три места със следи от човешка дейност. Като видове те се разпределят така: 68 селища и единични постройки, 10 плоски некрополи, 8 надгробни могили, 7 църкви, 1 крепост и 1 кариера за камък. Силно преобладават обекти от античността (63), следвани от османски период / Възраждане (19), средновековие (9) и праистория (5). Осем обекти са хронологически неопределени. Озадачава малкият брой праисторически и средновековни обекти. Рано е обаче за аргументирани изводи относно селищното развитие през вековете в общината, защото сме проучили малка част от нейната територия (650 кв. км) дори и да извадим средната и висока част на Беласица.

Литература

Домарадски и др. 2001: М. Домарадски и колектив. „Материали за археологията на Средна Струма." Разкопки и проучвания, XXVII, Академично издателство „Проф. Марин Дринов", София, 2001.

Цветков 2002: Б. Цветков. Селищната мрежа в долината на Средна Струма през Средновековието, IX–XVII век (по археологически данни). София, 2002.

Vagalinski, Nankov 2015: L. Vagalinski, E. Nankov (eds.). Heraclea Sintica: from Hellenistic polis to Roman civitas (4th c. BC–6th c. AD). International conference, Petrich, 19-21.09.2013 (= Papers of the American Research Center in Sofia 2). Sofia 2015.

ARCHAEOLOGICAL FIELD SURVEY IN PETRICH MUNICIPALITY, 2016

Lyudmil Vagalinski, Nadezhda Kecheva, Ivo D. Cholakov

Petrich municipality is situated in the SW corner of Bulgaria. A GIS field survey was carried out in November within 14 working days. The area covered was 14.38 sq. km. "A section" which followed the axis N–S (fig. 1, fig. 2) ensured a kind of representative extract that included parts of the local main geomorphological forms: two mountains, the Petrich field and two rivers. The survey included the vicinities of the Macedonian and Roman city of Heraclea Sintica that was the main settlement in the Middle Struma valley during the second half of the 4th c. BC up to the very end of the 4th c. AD (footnote 1). Fifty-nine new archaeological sites were found and information about other 26 was updated. The total number with the sub-sites is 98. It includes 68 settlements, 10 flat necropoleis, 10 burial mounds, 7 churches, 1 fortress and 1 (Roman) quarry. They belong to Antiquity (63), Ottoman period (19), Middle Ages (9) and Prehistory (5). The small number of medieval and prehistoric sites is a strange trend, but it is too early for conclusions because of the small area covered.

№ 20. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БИСТРИЦА, ОБЩИНА БЛАГОЕВГРАД

Малгожата Гребска-Кулов, Цветана Комитова, Мария Пашова

Археологическите издирвания в землището на с. Бистрица са проведени в рамките на два дни 25–26.10. 2016 г. и са финансирани от РИМ–Благоевград. В тях взеха участие археолози от РИМ Благоевград.

[1] За Хераклея Синтика виж отчета за разкопки на Людмил Вагалински в настоящия том, сборника Vagalinski, Nankov 2015 както и www.archaeologia-bulgarica.com. About Heraclea Sintica see the report on its last excavations by Lyudmil Vagalinski in this volume, Vagalinski, Nankov 2015, as well as www.archaeologia-bulgarica.com.

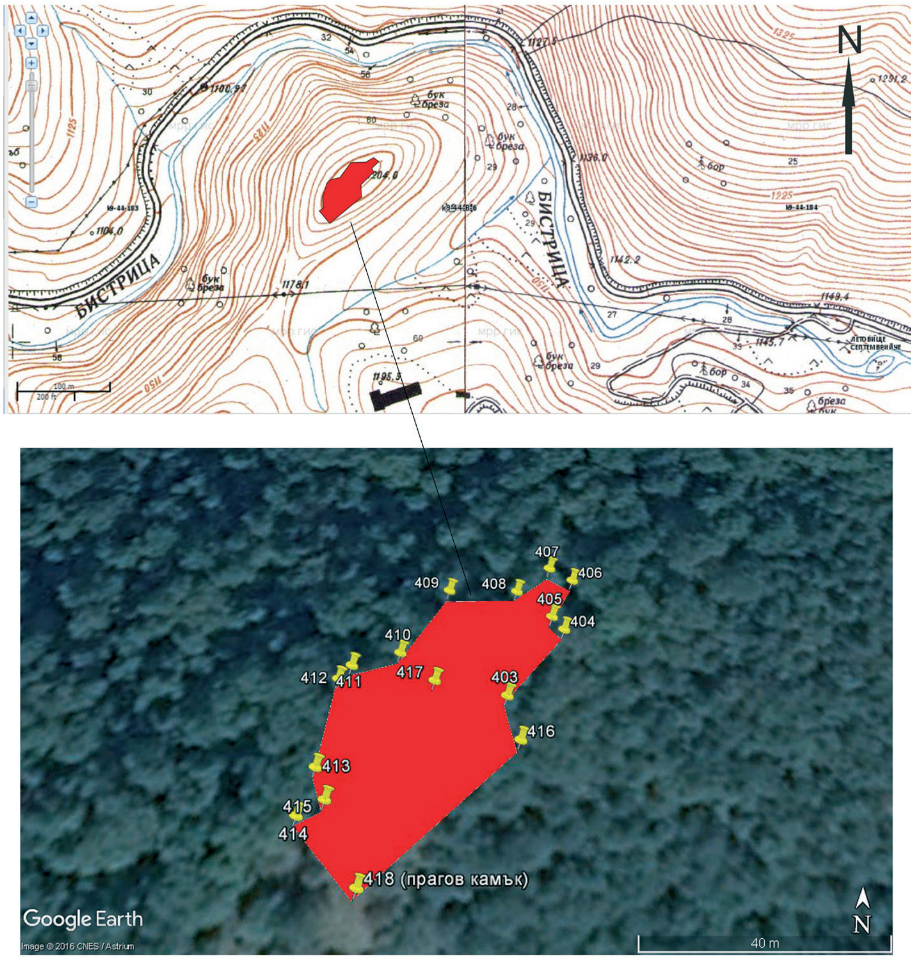

Обр. 1. Крепостта „Септемврийче“ при хижа Бодрост – местоположение, нанесено върху топографска карта и очертания взети с GPS точки.

Fig. 1. The fortress at “Septemvriiche” near the rest-house “Bodrost” – location on a map and outlines made by GPS points.

Обр. 2. Крепостта „Септемврийче“ при хижа Бодрост – източна крепостна стена, вътрешно лице, детайл, поглед от запад.

Fig. 2. The fortress at “Septemvriiche” near the rest-house “Bodrost” – eastern wall, inner face, detail, view from the west.

Село Бистрица се намира на 8 км североизточно от центъра на гр. Благоевград, азимут 62°. Землището е разположено в западните склонове на Рила планина и голяма част от територията му представлява труднодостъпни ридове с надморска височина около и над 1000 м. Заема най-голямата площ в община Благоевград – 171,498 км^2. През землището тече р. Благоевградска Бистрица с притоците ѝ. По време на обхожданията са посетени обекти в м. Септемврийче при хижа „Бодрост“ и Дъбова махала на с. Бистрица.

Обектът в м. Септемврийче при х. „Бодрост“ е регистриран през 1993 г. от Борис Цветков. Тогава е изготвена регистрационна карта в АИС АКБ с № 1910014. На мястото са извършвани сондажни проучвания през 1964 г. от учителя Боян Ненов (Ненов 1964). В резултат на нашето посещение са взети GPS координати на място и е коригирана локализацията върху топографската карта, изготвена от Цветков. Установи се, че крепостта се намира на билото на възвишение с много стръмни склонове, спускащи се от изток, север и запад към р. Бистрица (обр. 1). Достъпът е по тясна пътека от юг-югозапад. Най-високата точка е във вътрешността на крепостта и представлява останки от сграда: координати – 42°2’44.10”С, 23°18’34.60”И; надморска височина – 1215 м. Крепостта е ориентирана СИ–ЮЗ и има неправилна форма, стесняваща се в северната и южната част, които завършват с

кръгли кули, вписани в рамките на крепостния зид. Максималните размери са 74 м С–Ю и 37 м И–З (включително и кулите). Приблизителната площ е 1,6 дка. Дебелината на крепостната стена достига 2 м, изградена е от ломени камъни, на места подравнявани като най-голямата височина на запазеност е 9 реда (1,90 м) (обр. 2). В актуалното състояние на зидовете не личат следи от хоросанова спойка. Входът е от ЮИ, маркиран с прагов камък с размери 1,10 х 0,56 х 0,30 м. Ширината на входа е 2,50 м. Във вътрешното пространство на крепостта ясно се открояват две помещения, допрени до източната стена и едно до южната. При огледа не бяха намерени никакви движими артефакти. Няма следи от иманярски изкопи. Според Дремсизова в крепостта освен строителна и битова керамика, са намерени и 11 монети на император Юстиниан (527–565) (Дремсизова 1987, 45–46).

През втория ден бе посетена махала Дъбово в землището на с. Бистрица с опит да се регистрира неизвестен досега археологически обект най-вероятно от римския период в м. Калето. Обектът има много сходна топографска локализация с този в Септемврийче, за съжаление членовете на експедицията не успяха да стигнат до крайната цел (поради среща с мечка). Местните жители посочиха някои местности, надеждни по отношение на предполагаеми археологически обекти, които в бъдеще следва да бъдат проверени. Археологическата карта на с. Бистрица би дала по-голяма яснота относно връзката между долината на р. Струма и р. Места.

Литература

Дремсизова-Нелчинова 1987: Цв. Дремсизова-Нелчинова. Археологически паметници в Благоевградски окръг, София 1987.

Ненов 1964: Б. Ненов. Средновековна българска твърдина (археологически проучвания във връзка с предания). – В: Пиринско дело, година XX, брой 119 (1684), 11 октомври 1964 г., 4.

ARCHAEOLOGICAL FIELD SURVEY IN THE VILLAGE OF BISTRITSA, BLAGOEVGRAD MUNICIPALITY

Malgorzata Grebska-Kulov, Tzvetana Komitova, Maria Pashova

The archaeological field survey was carried out in the territory of Bistritsa village which is situated at 8 km from the centre of Blagoevgrad in northeastern direction.

The site at “Septemvriiche” near the rest-house “Bodrost” had been previously registered in 1993 but the new GPS data obtained during the survey gave more accurate location of this fortress. It is situated on the ridge of a hill with very steep slopes to the east, north and west leading towards the ravine of Bistritsa River. The access is from the south. The plan of the site has an irregular shape orientated from northeast to the southwest with approximate area of 0.16 ha. There are two round towers – northern and southern – inserted into the walls of the fortress. The walls are 2 m wide and 1.90 high – the best preserved parts. They were built of cut stones leveled at some places and with no traces of mortar. The main entrance is from the southeast.

In Dubova mahala the expedition met obstacles and did not reach the main goal but obtained valuable information from the locals.

№ 21. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЮГОЗАПАДНАТА ВИСОКА ЧАСТ НА ВЕЛИНГРАДСКА ОБЩИНА

Асен Салкин, Димитър Байраков, Любен Лещаков

През изминалата 2016 г. бяха извършени теренни издирвания в землищата на селата Кръстава и Грашево, община Велинград. След постъпила в Исторически музей Велинград информация за извършени сондажни проучвания за търсене и проучване за полезни изкопаеми, в землището на село Кръстава, бяха предприети издирвания в местностите Мусталиица, Арнаутска поляна и връх Сребровръх (Гюмюшчал).

Полиметалното находище на Сребровръх, намиращ се в югоизточната част на землището на с. Кръстава, заема билните части на върха и е с дължина от 1200 м и площ от 5 км2. През 2011 г. на върха беше регистриран обект, свързан с разработка на рудни суровини. През настоящата година при посещението на обекта установихме, че след неговата регистрация в АИС АКБ на територията му са извършвани изкопни работи (хоризонтални траншеи с дължина по няколко десетки метра и с дълбочина до 2 м с цел търсене и проучване за полезни изкопаеми), за които музея във Велинград не е уведомен.

При тазгодишната кампания констатирахме следното:

В централната част на Сребровръх на самото било документирахме над 20 рупи. По-специално внимание отделяме на две от тях:

Рупа №1. Представлява фуниевиден изкоп с дълбочина 4,5 м и диаметър – 17,50 х 19,70 м. В западната част на изкопа е струпан дребен трошляк, вероятно рудата е била разтрошавана на място.

Рупа №2 е с диаметър 4 м и дълбочина 1 м, третата рупа е с диаметър 15,90 х 19,60 м и дълбочина 5 м.

В близост до рупа №1 открихме цепнатина с ориентация север – юг, дължина 15,40 м и дълбочина до 3 м, която е оформена допълнително от човешка ръка. Според геолозите в някои случаи златно-сребърните фази са привързани към пукнатини, т. е. места с по-висока концентрация на злато и сребро. В конкретния случай, цепнатината е била разширена до 1,80 м и достигната дълбочина 3 м. В южния край се вижда квадратен отвор, с дължина на страната 0,77 м, който е запушен с каменен блок. На Сребровръх рудодобив е извършван и чрез хоризонтални галерии, които са картирани и отразени в геоложки карти от района. В тези галерии в миналото са откривани и антични оръдия на труда.

В процеса на проучване на територията на рудника установихме местонахождението на последните сондажи на геолозите – канавка дълбока до 1 м, пресичаща билото в посока изток-запад и бетонни площадки за сондиране.

Освен документирането на рудните разработки на Сребровръх (Гюмюшчал), беше извършен и обход на района южно от върха. Непосредствено в най-южната част при подножието му документирахме следи от вероятно селище. То се намира в м. Кръстовите ливади, където при прокарване на черен път е засегнат културен пласт, в който открихме няколко фрагмента от керамика на ръка и колело с датировка римска епоха и Средновековие.

Южно от Сребровръх, в м. Гаргалъка (Долния Гаргалък), по склоновете на Велийшки – Виденишки рид, към долината на р. Доспатска, попаднахме на могилен некропол от три могили. Те са разкопани от иманяри, а в северната част на некропола е построено ловно чакало. На ок. 50 м западно от некропола, върху добре обособено възвишение попаднахме на разкопана каменна сграда, вероятно част от селище с датировка късна желязна епоха. Открити бяха фрагменти от безлична керамика на ръка. Югозападно от тези два обекта се намира м. Караасан – Гаргалъка, където през 60-те и 90-те години на миналия век е документирано селище със следи от обитаване през праисторията, късната желязна епоха и римската епоха.

Беше извършен и обход в м. Кара тепе, намираща се на около 4 км западно от Сребровръх. На 1 км източно от Кара тепе, в северния скат на р. Балък дере, документирахме разрушена каменна постройка, а около нея на голяма площ фрагменти от керамика на ръка и колело от римската епоха.

На 1,5 км СИ от м. Кара тепе, в северния скат над реката, се откриха две надгробни могили и иманярски копки около тях.

Проведено беше издирване и по р. Боров дол, по посока на м. Писаните скали, където геоложките сондажи показват наличие на златно-сребърно проявление. Проучена беше само ниската планинска част североизточно от Писаните скали. В северния бряг на реката локализирахме две селища от римската епоха.

През м. октомври се извърши обход в територията между р. Грънчаришка и р. Софан дере. В местностите Юрушка вода, Търли и Арнаутска поляна бяха регистрирани множество обекти с различен характер. В м. Юрушка вода се откри плосък некропол с археологически материали от римската и късноантичната епоха. В м. Търли бяха регистрирани два обекта – селище от късната желязна и римската епоха и плосък некропол, който може да се датира в късната желязна епоха, римската епоха и в късната античност. И двата обекта са силно разрушени от иманяри.

В м. Арнаутска поляна (Алан дере) също се попадна на селище и вероятен култов обект (скално светилище), функционирал през I хил. пр. Хр. В същата местност в литературата (Авдев 2005, 244) са описани антични рупи и рудни разработки.

През 2016 г. беше обходена и м. Манастира, също в землището на с. Кръстава, където през 2009

г. беше регистриран римски некропол със значителна площ. Издирването имаше за цел да определи границите на обекта, които да се нанесат във вече съществуващата регистрационна карта в АИС АКБ и да се провери състоянието му.

Като имаме предвид, засилената иманярска дейност, а също и непрекъснатите проучвания за полезни изкопаеми, в района южно от Велинград, предвиждаме теренните издирвания да продължат и през следващата година.

Литература

Авдев 2005: С. Авдев. История на златодобива по българските земи, София, 2005.

ARCHAEOLOGICAL FIELD SURVEY IN SOUTHERN HIGHEST PART OF VELINGRAD MUNICIPALITY

Asen Salkin, Dimitar Bayrakov, Lyuben Leshtakov

The archaeological sites, related to mining activities during the Antiquity and the Middle Ages, were known in the SW part of Velingrad Municipality, in the vicinity of Krastava village.

Remains of mining activities and ore veins were discovered in the area of Srebrovrah peak. A lot of settlements, necropoleis and burial mounds were also connected with these activities. Fifteen cards were created for different archaeological sites from Antiquity and Middle Ages.

The conclusion is that we observe an active human presence during all historical periods connected with gold and silver mining.

№ 22. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БОРИМЕЧКОВО, ОБЩИНА ЛЕСИЧОВО, ОБЛАСТ ПАЗАРДЖИК

Наталия Иванова, Георги Михайлов

В изпълнение на договор между „Асарел Експлорейшън“ ЕАД и НАИМ-БАН, в рамките на три дни през месец октомври 2016 г. се проведоха теренни издирвания на археологически обекти в землището на с. Боримечково на територията, в която през 2016 г. се предвиждат геолого-проучвателни дейности от страна на “Асарел Експлорейшън” ЕАД. Издирванията се извършиха по методиката, която се прилага за изготвяне на Археологическа карта на България. В тях взеха участие Наталия Иванова (НАИМ-БАН) – научен ръководител, Георги Михайлов (РИМ Пазарджик) – заместник ръководител и Ангел Григоров, член на екипа.

Теренните издирвания се проведоха на петте предварително оформени сондажни площадки (A, B, C, D и E), всяка с площ от 100 кв. м. Площадките са разположени на полегат склон югоизточно от с. Боримечково в м. Орушки кайряк, и южно от вр. Калето (н. в. 729.8), където има регистриран археологически обект (обр. 1). Координатите на площадките са предварително предоставени от “Асарел Експлорейшън” ЕАД.

Регистрираните досега в АИС АКБ археологически обекти в района попадат извън рамките на предвидените за проучване площадки.

В резултат на издирванията бяха проучени петте площадки. Всички те са разположени на полегат склон, с надморска височина: между 510 и 575 м. Растителността при всяка от петте площадки представлява смесена широколистна и иглолистна гора, а теренът е гъсто покрит с листа и иглички. Това ограничава видимостта до степен, при която наличието на археологически обекти е невъзможно да бъде установено (обр. 2). Не е изключено такива да съществуват, но регистрирането им би било възможно единствено при изкопни работи. Това налага като мярка за опазване да се предвиди наблюдение от археолози по време на изкопни дейности и на петте сондажни площадки.

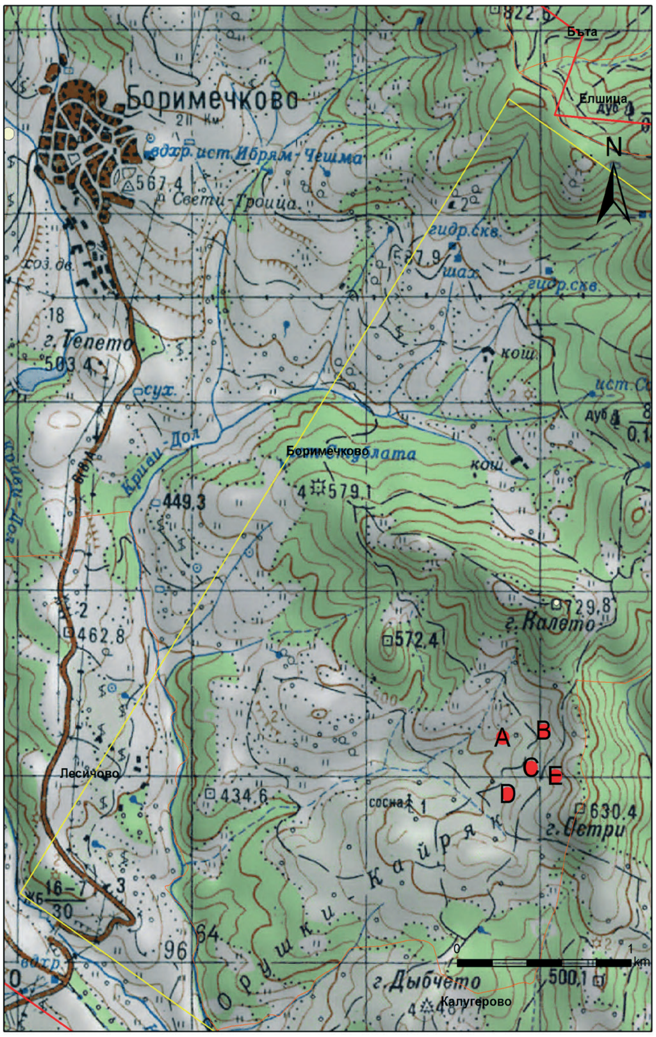

Обр. 1. Карта с местоположение на предвидените за проучване площадки.

Fig. 1. Map showing the location of the platforms.

Обр. 2. Изглед към терена на площадка B.

Fig. 2. The surface terrain of platform B.

FIELD SURVEY ON THE TERRITORY OF BORIMECHKOVO VILLAGE, LESICHOVO MUNICIPALITY, PAZARDZHIK REGION

Nataliya Ivanova, Georgi Mihailov

In October 2016 a field survey was conducted on the five platforms designed for geological investigations by Asarel Exploration EAD, situated on the territory of Borimechkovo village, Lesichevo municipality (fig. 1). The platforms are located on a slant slope with altitude between 510 and 575 m above sea level. The terrain is covered with deciduous and coniferous forest which does not provide any visibility (fig. 2). Therefore, it is impossible to establish the presence of archaeological sites. Thus, it is recommended that any construction works in the future should be realized along with an archaeological monitoring.

№ 23. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА СЕЛО ВЕТРЕН ДОЛ, ОБЩИНА СЕПТЕМВРИ

Вяра Петрова

В изпълнение на договор между „Агро Култури 2014“ ЕООД, гр. Пазарджик и Археологически музей „Проф. Мечислав Домарадски“, гр. Септември в периода 20-22.09.2016 г. се проведе издирване на археологически обекти на територията на концесионна площ „Бялата чука“, в землището на с. Ветрен дол, общ. Септември. Концесионната площ на инвестиционното намерение е 196 дка и се намира на гол полегат хълм южно от с. Ветрен дол. Хълмът е каменист и е покрит с тънък слой пръст, който на места липсва.

По данни от АИС АКБ в м. Голак и м. Мацанови ниви в непосредствена близост до концесионната площ „Бялата чука“, но извън нея, има регистриран археологически обект (регистрационна карта № 1500001). Установено е наличието на укрепено съоръжение с неопределени функции от римска епоха

и късното средновековие (Батаклиев 1969, 746). Регистрирани са множество иманярски изкопи, като в един от тях е открит каменен надпис – стела, съхранен в АМ Септември, както и фрагменти от строителна и битова керамика.

Регистрираният археологически обект не бе открит по време на теренните издирвания. Същият бе локализиран три месеца по-късно при теренните издирвания в концесионна площ „Ветрен дол", в землището на с. Паталеница, общ. Пазарджик.

Обр. 1. Карта на регистрираните археологически обекти около концесионна площ „Бялата чука", в землището на с. Ветрен дол, общ. Септември.

Fig. 1. Map of the recorded archaeological sites within a land development projecy in the vicinity of Vetren dol, Septemvri municipality.

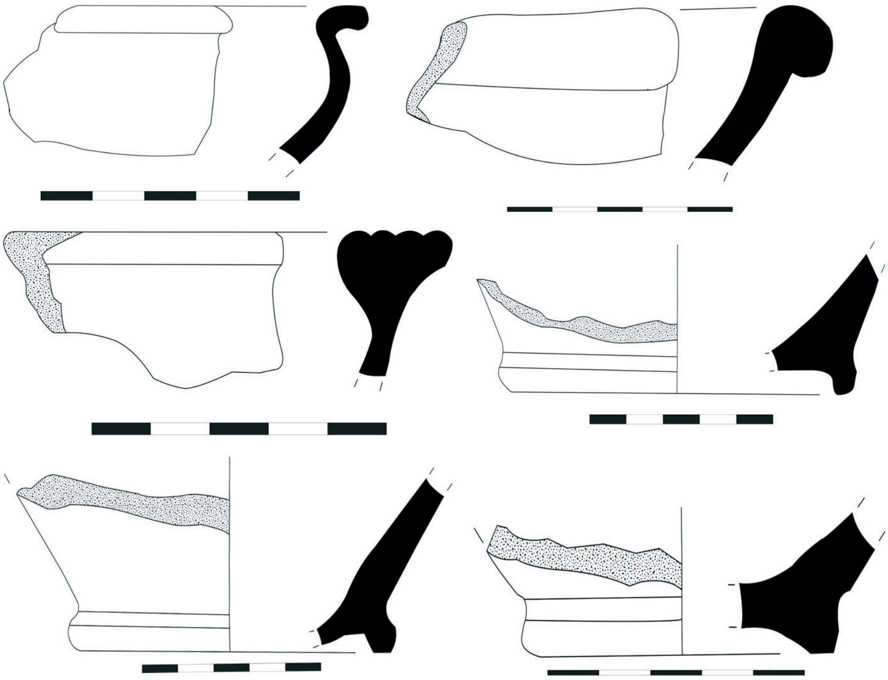

Обр. 2. Керамични фрагменти от могилите.

Fig. 2. Pottery fragments of the burial mounds.

Територията на концесионна площ „Бялата чука" бе разделена условно на 8 полигона (20001-20008). В първите три от тях (20001-20003) теренът бе оголена скала без хумусен слой или с ниска тревна растителност с добра видимост. Тук не бяха регистрирани археологически материали. В полигон 20004, зает основно от пасища/ливади с ниска тревна растителност, бяха открити 3 фрагмента строителна керамика и един фрагмент от битова керамика, изработена на грънчарско колело. В полигони 20005-20007 количеството на строителната и битовата керамика е по-голямо – 28 фрагмента строителна керамика; 8 фрагмента керамика, изработена на колело и 2 фрагмента керамика, изработена на ръка. Последният полигон – 20008 попада в горски масив от широколистни дървета и ниски храсти (североизточната част на концесионната площ), където липсва видимост. Там не бяха регистрирани никакви археологически материали или структури.

Откритите фрагменти от строителна и битова керамика са силно обезличени, вероятно от транспортиране. На терена в рамките на концесионната площ не са регистрирани археологически структури.

Издирванията продължиха в непосредствена близост и извън рамките на концесионната площ с цел регистриране на нови археологически обекти. Такива бяха локализирани северно и западно от пло-

щта (обр. 1). Документирани са 12 ниски могили с височина 1 – 1,5 м, издигнати от камъни с малко пръст, като камъните са от естествената материкова скала. Размерите на могилите са около 6 х 7 м. Върху всички могили са регистрирани иманярски изкопи с размери до 3 х 4 м, които в някои случаи са унищожили по-голямата част от могилния насип. В тях се открива керамика на колело и ръка, както и характерни фрагменти, отнасящи се към римската епоха (обр. 2). Не бяха регистрирани кости или следи от горене. За новооткрития могилен некропол бе изготвена регистрационна карта за АИС АКБ № 10004478.

Литература

Батаклиев 1969: И. Батаклиев. Пазарджик и Пазарджишко, 1969.

ARCHAEOLOGICAL FIELD SURVEY IN THE VICINITY OF VETREN DOL VILLAGE, SEPTEMVRI MUNICIPALITY

Vyara Petrova

The field survey was conducted in the second half of September 2016 within a land development project in the vicinity of Vetren dol village, Septemvri municipality.

The concession area was 196 000 sq. m, it covered a bare sloping hill, and it was located south of Vetren Dol village, Septemvri municipality.

As a result of the field survey a new site was registered– a necropolis consisting of 12 burial mounds (fig. 1–2).

№ 24. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА СЕЛО ПАТАЛЕНИЦА, ОБЩИНА ПАЗАРДЖИК

Вяра Петрова, Георги Михайлов

В изпълнение на договор между „Интерпром“ ЕООД, София и Археологически музей „проф. Мечислав Домарадски“, гр. Септември в периода 05-10.12.2016 г. се проведе издирване на археологически обекти на територията на концесионна площ „Ветрен дол“, в землището на с. Паталеница, общ. Пазарджик.

Площта на инвестиционното намерение е 920 дка. Тя обхваща гол полегат хълм и горски масив със стръмни дерета на север. Намира се СЗ от с. Паталеница, общ. Пазарджик и ЮИ от с. Ветрен дол, общ. Септември. Хълмът е каменист и е покрит с тънък слой пръст, който на места липсва. Гората е от широколистни дървета и ниски храсти.

По данни от АИС АКБ в и около концесионната площ има регистрирани два археологически обекта. Първият попада в м. Хайдушко кладенче в рамките на концесионната площ, в землището на с. Паталеница (АКБ № 2000230). Обектът е идентифициран като светилище на Асклепий Земидренски. Пръв С. Захариев публикува надписи от светилището (Захариев, 1975, 59–60). Малко по-късно френският археолог А. Дюмон обнародва още няколко паметника (Dumont, 1892, 218–219, 323–324, №№ 5–7, 329, №№ 24, 24а). Локализацията на култовия обект в м. Хайдушкото кладенче принадлежи на В. Добруски (Добруски, 1896, 427–428). Археологически разкопки са проведени от Д. Цончев през 1939 г. (Tsonchev, 1941, 14). На този етап на проучванията на светилищата в Тракия през римската епоха, светилището в м. Хайдушкото кладенче се откроява като най-голямото и най-богатото на материали (Вълчев, 2015, 268). Вторият обект (АКБ № 1500001) се намира в м. Голак и м. Мацанови ниви, извън рамките на концесионната площ в землището на с. Ветрен дол. Той е локализиран по време на издирване на археологически обекти в района през 1992 г. Установено е наличието на укрепено съоръжение с неопределени функции от римска епоха и късното средновековие (Батаклиев 1969, 746).

В ЮИ ъгъл на концесионната площ попада м. Хайдушко кладенче, където отново бяха регистрирани археологически структури (точка 2, обр. 1) от описания по-горе по данни от АИС АКБ археологически обект. На терен личат зидове от постройки и фрагменти от архитектурни детайли.

На запад от локализираната сграда бяха регистрирани множество иманярски изкопи, в които ясно личи културен пласт. Той е богат на горели кости, строителна и битова керамика (обр. 2). Обектът попада изцяло в инвестиционното намерение.

Вторият обект бе локализиран на 150–200 м западно от концесионната площ. Документирани са зидове от постройка (точка 1000, обр. 1), вероятно римска, съдейки по археологическия материал разкрит в изкопите – строителна и битова керамика, изработена на грънчарско колело. Поради наличието на археологически материали тук бяха направени 10 полигона (3–12) с различна концентрация на строителна керамика. Регистрирани са и множество от иманярски изкопи по цялата площ на установената археологическа структура.

Територията на концесионната площ бе разделена условно на 14 полигона. В първия теренът бе оголена скала без хумусен слой или с ниска тревна растителност с добра видимост. Тук не бяха регистрирани археологически материали.

Във втория полигон, зает от ниска тревна и широколистна растителност беше открита една археологическа структура (точка 1, обр. 1), която би могла да се определи като могила. Насипът ѝ е оформен от камъни и малко пръст, като камъните са от естествената материкова скала. Беше регистриран централен иманярски изкоп, който напълно е разрушил могилата. В изкопа бе регистриран къс горяла стопилка. За новооткритата могила бе изготвена регистрационна карта за АИС АКБ № 10004477 .

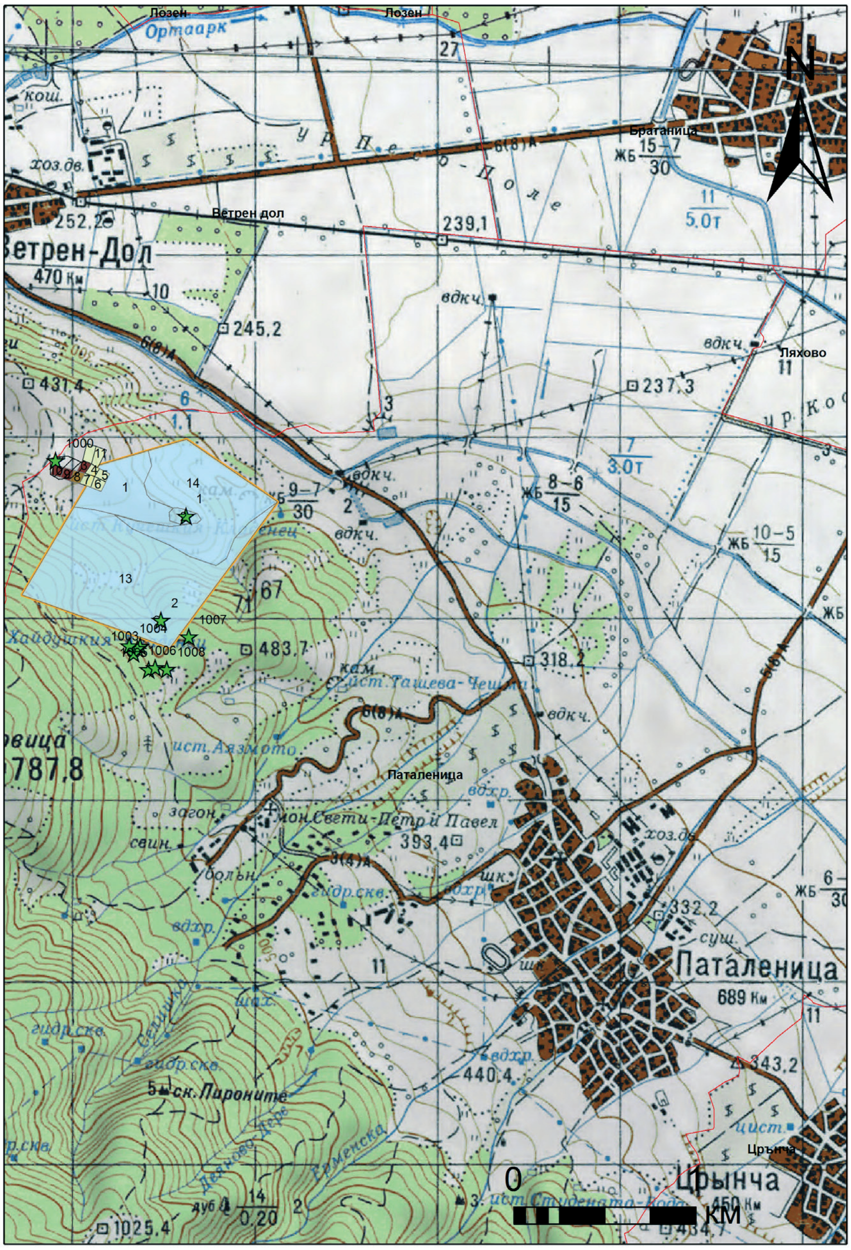

Обр. 1. Карта на регистрираните археологически обекти в и около концесионна площ „Ветрен дол“, в землището на с. Паталеница, общ. Пазарджик.

Fig. 1. Map of the registered archaeological sites within a land development project in the vicinity of Patalenitsa village, Pazardzhik municipality.

Полигон 13 обхваща горския масив от широколистни дървета и ниски храсти. Теренът рязко спада от запад на изток. В западната половина на полигона не са регистрирани следи от археологически структури или материали.

Полигон 14 обхваща север, североизточната част на концесионната площ. Той е разположен в по-голямата си част върху оголена скала без хумусен слой или с ниска тревна растителност. В западната си част попада на стръмните склонове от горския масив. Тук не бяха регистрирани археологически структури.

Теренните археологически издирвания продължиха в непосредствена близост и извън рамките на концесионната площ с цел регистриране на нови археологически обекти. Такива бяха локализи-

Обр. 2. Керамични фрагменти, обект Светилище на Асклепий.

Fig. 2. Pottery fragments, Sanctuary of Asclepius site.

рани източно и южно от нея (точки от 1000 до 1007).

На 50–100 м южно от концесионната площ и от локализирания археологически обект в м. Хайдушко кладенче са документирани 7 могили (точки 1001-1007, обр. 1) с височина 1–1,5 м, издигнати от камъни с малко пръст, като камъните са от естествената материкова скала. Размерите на могилите са около 6 x 7 м. Върху всички могили са регистрирани иманярски изкопи с размери до 3 x 4 м, които в някои случаи са унищожили по-голямата част от могилния насип. В тях не бе открит археологически материал. За новооткрития могилен некропол бе изготвена регистрационна карта за АИС АКБ № 10004474.

Литература

Батаклиев 1969: И. Батаклиев. Пазарджик и Пазарджишко, 1969.

Вълчев 2015: И. Вълчев. Извънградските светилища в римската провинция Тракия (I-IV век), София, 2015.

Захариев 1975: С. Захариев. Географико-историко-статистическо описание на Татар-пазарджишката кааза, София, 1975.

Добруски 1896: В. Добруски. Материали по археологията на България. – СбНУНК, 13, 1896, с. 398–442.

Dumont 1892: A. Dumont. Melanges d’archeologie et d’epigraphie, reunis par Th. Homolle. Paris, 1892.

Tsontchev 1941: D. Tsontchev. Le sanctuaire thrace pres du village de Batkoun. Sofia, 1941.

ARCHAEOLOGICAL FIELD SURVEY IN THE LAND OF PATALENITSA VILLAGE, PAZARDZHIK MUNICIPALITY

Vyara Petrova, Georgi Mihailov

The field survey was conducted in the first half of December 2016 within a land development project in the vicinity of Patalenitsa village, Pazardzhik municipality.

The concession area was 920 000 sq. m. It covered a bare sloping hill and a deciduous forest with low shrubs. It was located NW of the vicinity of Patalenitsa village, Pazardzhik municipality, and SE of the vicinity of Vetren Dol village, Septemvri municipality.

As a result of the field survey the data about two existing sites was updated, and two new sites were registered – a single burial mound and a necropolis consisting of seven burial mounds (fig. 1–2).

№ 25. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА С. АЛЕКО КОНСТАНТИНОВО И С. ДЕБРАЩИЦА, ОБЩИНА ПАЗАРДЖИК

Адриана Божкова, Георги Михайлов

През месец май 2016 г. се проведе издирване на археологически обекти на територията на находище „Конаговски чал“ в землищата на с. Алеко Константиново и с. Дебръщица, община Пазарджик. Извършено бе тотално издирване, като бяха използвани мобилни GPS устройства за прецизно позициониране на обектите и изследваната територия.

Работата на терен се проведе в рамките на един работен ден от Адриана Божкова и Георги Михайлов от РИМ Пазарджик.

Предварително направената справка в АИС АКБ не показа наличието на регистрирани археологически обекти в рамките на концесионната площ, такъв обаче бе упоменат във възложителното писмо, изпратено от НИНКН.

Теренът на концесионната площ (обр. 1) е с размери 70,5 дка и представлява нисък хребет спускащ се от юг на север, като основната част от площта обхваща източния му склон, а по-малка част засяга билото и западния склон. Източният склон е с наклон между 30° и 40°, почвеният слой изтънява постепенно във височина, като в близост до билото се вижда материковата скала. Землената покривка е ниска тревна и храстовидна растителност, които силно ограничават възможността за наблюдение на терена. В северната и в южната част на концесионната площ част от хребета е унищожен вследствие на изкопни дейности, свързани с добив на инертни материали.

В основата на гребена на хребета, в северния край на концесията, непосредствено преди унищожената от разработката площ (координати 24°16’54,608“E 42°7’24,082“N), в землището на с. Алеко Константиново, бяха регистрирани останки от скално гробно съоръжение (обр. 2). Гробницата е вкопана в скалната основа, като ъглите ѝ са ориентирани по посоките на света. Размери на стените са: С-З – 5,40 м; С-И – 4,60

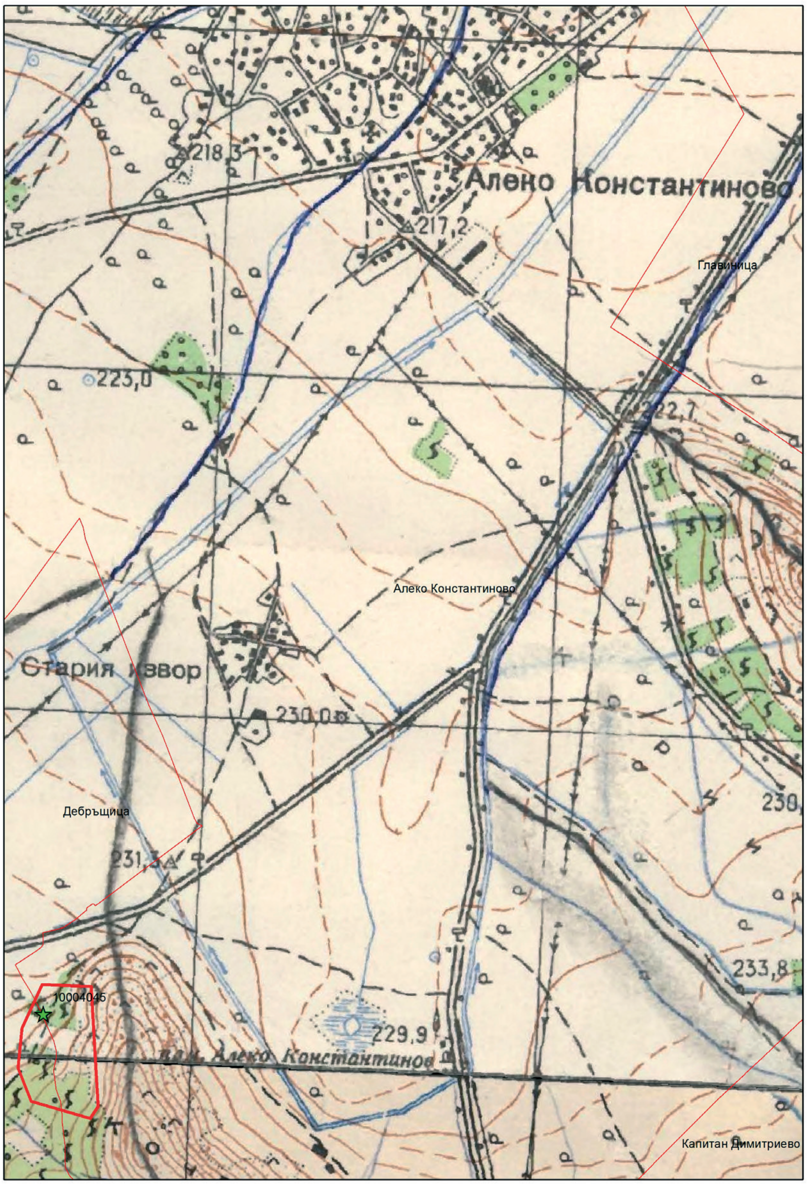

Обр. 1. Карта в мащаб 1:25000, представяща границите на находище „Конаговски чал“ и местоположението на скалната гробница.

Fig. 1. Map in 1:25000 scale which includes: the area of limestone field “Konagovski chal” and the tomb carved in stone.

Обр. 2. Скалната гробница, изглед от северозапад

Fig. 2. The tomb carved in stone, view from the NW.

м и с максималната видима дълбочина около 1,5 м. От камерата на гробното съоръжение на терен са видими три от стените и ъглите между тях, изсечени в скалната основа, четвъртата стена е затрупана от землен насип, вероятно свлякъл се в гробното съоръжение. Вътре в съоръжението, както и на север по склона са регистрирани няколко малки фрагмента строителна керамика (тухли и керемиди).

Поради лошата видимост по време на регистрацията на обекта той бе повторно посетен през ноември 2016 г. с цел почистване на растителността и изготвяне на фотодокументация.

Скалната гробница е въведена в АИС АКБ с регистрационна карта № 10004045.

Местоположението и разкритите археологически материали ни дават основание да предположим, че описаното гробно съоръжение е публикуваната от Иван Велков римска скална гробница (Велков 1927). Според изнесените в публикацията данни, гробницата е разбита от иманяри през 20-те години на XX в. Тя е имала кръстовидна форма, тухлен градеж, кръстат свод и е вкопана в скалната основа на дълбочина около 4 м. Входът на гробницата е от изток и в миналото се е затварял с каменна врата. В публикацията авторът споменава, че в гробницата са открити гранитен саркофаг и три вкопани в скалата гробове. Според Иван Велков хронологически гробницата трябва да се отнесе към периода II–III в.

Литература

Велков 1926/1927: И. Велков. Новооткрити старини. – Известия на Българския археологически институт, IV, 1926/1927, 317–318.

FIELD SURVEY IN THE LAND OF ALEKO KONSTANTINOVO AND DEBRASHTITSA VILLAGES, PAZARDZHIK MUNICIPALITY

Adriana Bozhkova, Georgi Mihaylov

In May 2016 a field survey was conducted to establish the presence of archaeological structures in the “Konagovski chal” limestone field, near Aleko Konstantinovo and Debrashtitsha villages, Pazardzhik municipality (fig. 1). A tomb dug into the rock was found, along with a few small fragments of building materials (bricks and tiles). It was first discovered in the 1920s and described as having a cross-vault roof structure, and a stone door. It was dated to the 2nd–3rd century AD on the basis of a stone sarcophagus found within (fig. 2).

№ 26. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА С. ОГНЯНОВО И С. ХАДЖИЕВО, ОБЩИНА ПАЗАРДЖИК

Адриана Божкова, Георги Михайлов

Във връзка с намерения за промяна на предназначението за ползване през февруари 2016 г. се проведоха теренни издирвания на територията на поземлени имоти №166088, намиращ се в м. Срещу баира в землището с. Огняново и №233002, намиращ се в м. Малък Кутел в землището с. Хаджиево, общ. Пазарджик.

Издирването беше извършено по полигони, като бяха използвани мобилни устройства снабдени с GPS. Общата проучена площ е 94,3 дка. Резултатите бяха обработени в обща GIS-база данни (обр. 1).

Поземлен имот №166088.

Теренът представлява склон с голям наклон от запад на изток, с изключение на най-източната му част, която е почти равнинна. Почвеният слой е тънък, а на места напълно отсъства, като под него се вижда материковата скала. Теренът е покрит с ниска тревна растителност, видимостта е почти нулева. В северната половина от имота вече е разработена кариера, където повърхностния слой е отнет по време на добивните дейности и поради тази причина теренни издирвания там не бяха проведени.

Поземлен имот №233002:

Теренът представлява склон с умерен наклон от юг на север. Почвеният слой е тънък, а на места напълно отсъства, като под него се вижда материковата скала. Теренът е покрит с ниска тревна и храстова растителност, видимостта е почти нулева. В западната половина от имота вече е разработена

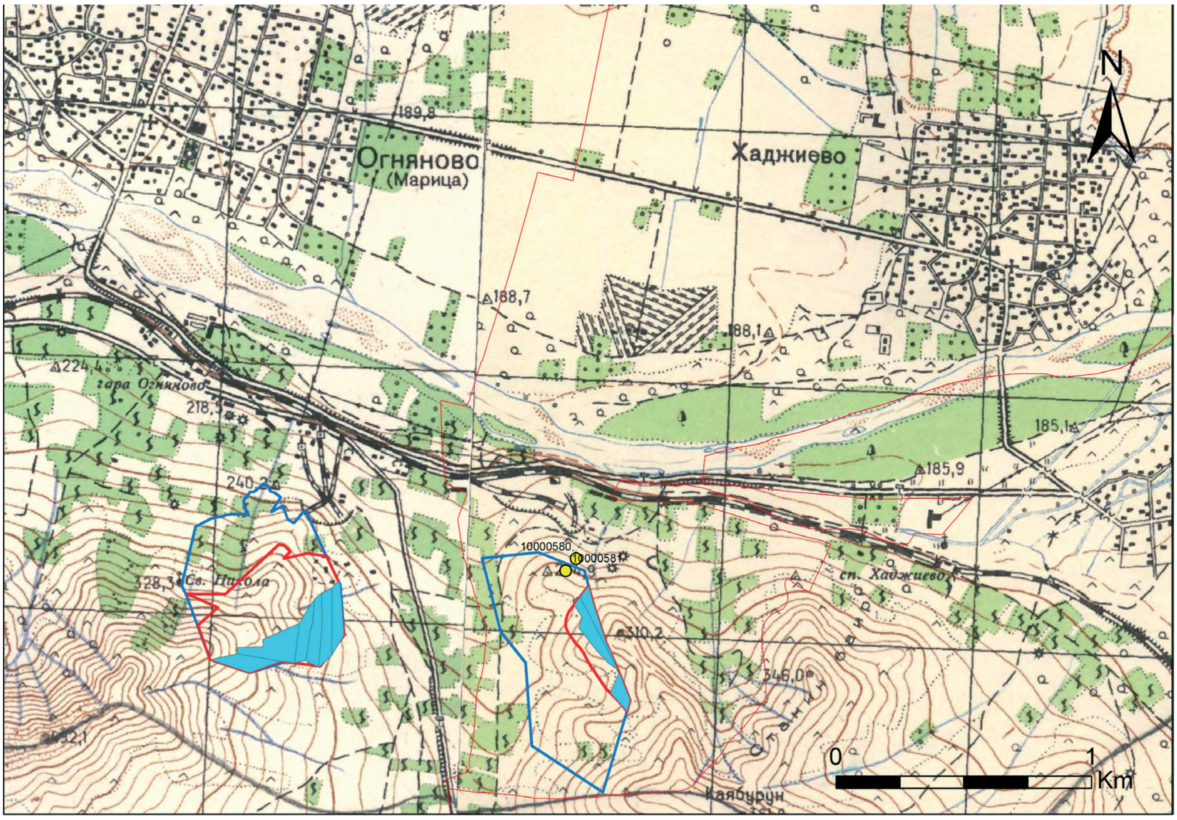

Обр. 1. Карта в мащаб 1:25000 включваща: площ на находище Огняново и Огняново 77 (синьо очертание), площ на имоти №№166088 и 233002 (червено очертание), площта покрита по време на издирванията (запълнена със синьо) и надгробни могили АКБ №№ 10000580 и 10000581 (жълти точки).

Fig. 1. Map in 1:25000 scale which includes: the area of limestone field Ognyanovo and Ognyanovo 77 (blue outline), the area of property No. 166088 and No. 233002 (red outline), the covered area during the field survey (filled with blue) and mounds No. 10000580 and No. 10000581 in the registry of Archaeological map of Bulgaria (yellow dots).

кариера, където повърхностния слой е отнет по време на добивните дейности и поради тази причина теренни издирвания в нея не бяха проведени.

В рамките на обхванатите от археологическото проучване площи не бяха регистрирани структури и материали, които да доказват наличието на археологически обекти.

На 100 м и съответно 120 м северно от най-северната точка на имот №233002, но извън неговите граници, беше потвърдено наличието на две надгробни могили с регистрационни номера в АИС АКБ 10000580 и 10000581, регистрирани при теренни археологически проучвания през 2011 г. (Нехризов, Чолаков 2011). Могилата с № 10000580, както и охранителната зона на могила с № 10000581 попадат в рамките на концесионната площ на находище „Огняново – 77“, и в непосредствена близост до източната граница на разработената площ на кариерата. На фирмата възложител бе връчено становище, според което в случай на разширяване на кариерата в източна посока, ще е необходимо пълното им проучване.

Литература

Нехризов, Чолаков 2011: Г. Нехризов, И. Чолаков. Издирвания на археологически обекти по трасето на железопътната линия Септември – Пловдив. – Археологически открития и разкопки през 2011 г., 2012, 547-548.

FIELD SURVEY IN THE LANDS OF OGNYANOVO VILLAGE AND HADZHIEVO VILLAGE, PAZARDZHIK MUNIPIPALITY

Adriana Bozhkova, Georgi Mihaylov

As a result of a project for a resolution to change the land use of properties No. 166088 and No. 233002 near Ognyanovo and Hadzhievo villages, Pazardzhik municipality (fig. 1) a field survey was conducted between 16.02.2016 and 17.02.2016. The goal was to establish the presence of archaeological sites before the change of land use into a limestone field. No artefacts suggesting the presence of an archaeological site were found during the field survey. North of property No. 233002 two previously registered burial mounds were revisited.

№ 27. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГР. КЛИСУРА И С. РОЗИНО, ОБЩИНА КАРЛОВО

Мартин Христов, Иван Иванов, Стоян Иванов

Теренните археологически издирвания в землищата на град Клисура и село Розино, общ. Карлово са проведени през пролетта и есента на 2016 г., като финансирането е осигурено от ИМ Клисура.

Теренът, на който те са проведени, е планински със силно ограничена видимост. Това определи и начинът за провеждането им. Характерът им е екстензивен, като е прилаган основно методът за работа в труднопроходим терен. Обходени са местности, където в началото на 20 в. са отбелязани надгробни могили от Н. Петков (Петков 1926), а по-късно са проведени обходи от М. Кръстева и Н. Маджев (Кръстева, Маджев 1994, 38). Това са м. Падеж, м. Калинови ливади, м. Равни дял, м. Магарешкото бърдо. Освен тях са обходени и местности в относително ниската част на района, за които има сведения за наличието на селище – в м. Селището.

В резултат на издирванията са регистрирани 38 надгробни могили, които могат да се обединят в четири могилни некропола. Първият е в м. Равни дял и м. Магарешкото бърдо, западно от гр. Клисура. Там са регистрирани най-голям брой надгробни могили, които са разположени във високите и по-ниски части на района. Вторият могилен некропол е в м. Падеж, където могилите са по-малко, но разположението им и подобно. Следващите два могилни некропола с в м. Бялата вода – м. Калинови ливади и в м. Степаница. Те са от по три и две могили. Датировка на могилните некрополи не може да бъде посочена, но предвид материалите, известни от Н. Петков и съхраняваните в ИМ Клисура,

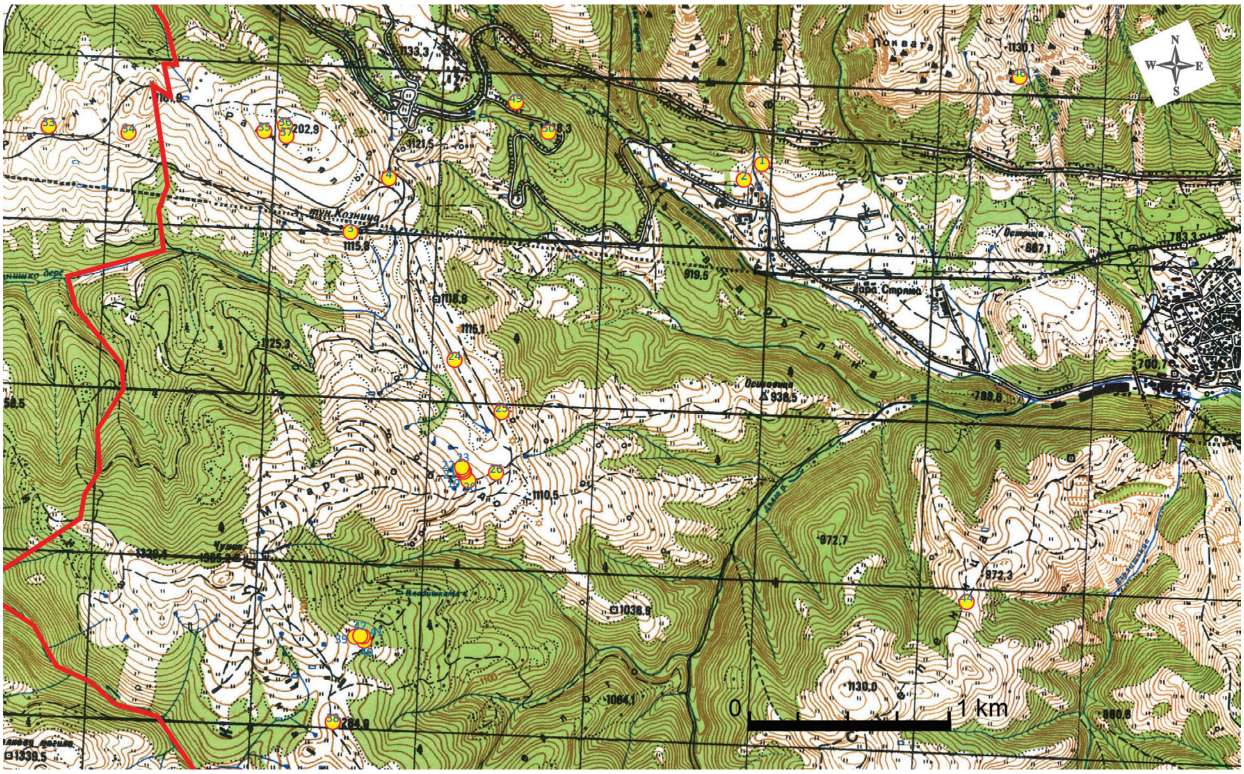

Обр. 1. Гр. Клисура, Карловско. Некропол № 1.

Fig. 1. Klisura town, Karlovo Municipality, Necropolis No 1.

може да се предполага, че те се датират във времевия отрязък късна желязна епоха – късна античност. Впечатление прави почти пълното отсъствие на ненарушени от иманярска дейност могилни насипи, като в някои случаи изкопите са правени с тежка земекопна техника.

Изследвани са и местности, за които има предварителна информация. В м. Калето до с. Розино е регистриран обект от късната античност. Той е разположен отляво над коритото на р. Стряма, като вероятно е охранявал пътя, който минава до самата река. Този път е функционирал поне до времето края на 15–16 в. Укрепеният обект в м. Въртопското кале се намира сезерозападно от гр. Клисура и е функционирал през ранната желязна епоха и късната античност.

Западно от гр. Клисура беше регистриран нов обект. Той е със същата датировка като този в м. Калето и вероятно е охранявал пътя към София, но от западната страна. В м. Селището, западно от град Клисура, е локализирано селище от периода 16–18 в.

Литература

Кръстева, Маджев 1994: М. Кръстева, Н. Маджев. Теренни обхождания на територията на община Карлово. – Археологически открития и разкопки през 1992-1993, Велико Търново, 1994, 38-39.

Петков 1926: Н. Петков. Принос за изучаването на могилите при гр. Клисура. – Годишник на Народната библиотека в Пловдив, 1926, 55-64.

ARCHAEOLOGICAL FIELD SURVEY NEAR KLISURA TOWN AND ROZINO VILLAGE, KARLOVO MUNIPIPALITY

Martin Hristov, Ivan Ivanov, Stoyan Ivanov

During the archaeological field survey, conducted in 2016 near Klisura town and Rozino village, Karlovo municipality, mainly burial mounds were registered (fig. 1). Other sites included: three fortified sites, one rock shelter and one settlement. They dated from Late Chalcolithic period to the 18th c.

№ 28. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА СЕЛО ГОРНОСЛАВ, ОБЩИНА АСЕНОВГРАД

Запрянка Кръстева

Теренните археологически издирвания в землището на с. Горнослав се проведоха в периода от края на октомври до първата половина на ноември (8 работни дни) от екип в състав: Запрянка Кръстева – ръководител, Иван Дуков, Мина Христемова (ИМ Асеновград), Виктория Карацанова (ОИ „Старинен Пловдив“) и Иван Цацанков – сътрудник на ИМ Асеновград.

Село Горнослав се намира в полите на Добростанския рид, част от Преспанския дял на североизточната част на Западните Родопи. Намира се на 13 км ЮИ от Асеновград. Целта на теренното издирване беше да се регистрират нови археологически обекти в системата на АИС АКБ и да се актуализира информацията на вече въведените.

Резултатите от теренните обходи са девет новооткрити обекта и два с актуализирана информация (обр. 1).

Обект № 1 (АКБ № 10004546) е каменна структура, вероятно могила. Разположена е на ок. 300 м на СИ от параклис „Св. Тодор“. Има елипсовидна форма и приблизителни размери 12х8 м. Личи дълбок изкоп в централната част с размери 5х2 м и 1,5 м с изобилие от ломени камъни. Забелязват се фрагменти от антична битова и строителна керамика.

Могилен некропол, състоящ се от три могили в м. Могилица/ Могилите в близост до язовир Сушица, намиращ се на 1,3 км ЮИ от с. Горнослав.

Обект № 2 (АКБ № 10004552) Надгробна могила с диаметър ок. 15–20 м. Около нея се виждат едри камъни, които вероятно са използвани като крепида. Тя е била обект на иманярска дейност, и то вероятно с машина. Има няколко по-големи изкопа около и върху могилата.

Обект № 3 (АКБ № 10004560). На около 30-40 м СИ от обект № 2 в разорана нива се забелязват следи, вероятно от разрушена надгробна могила. В района се открива силно фрагментирана строителна и битова, вероятно антична, керамика.

Обр. 1. Карта на археологическите обекти в землището на с. Горнослав, община Асеновград.

Fig.1. Map of the archaeological sites in the area of Gornoslav village, municipality of Asenovgrad.

Обект № 4 (АКБ № 10004585). На ок. 80 м С от обект № 3 се регистрират останки от една голяма надгробна могила или три по-малки структури, приличащи на могили. Те са гъсто обрасли и е трудно да бъдат определени. Обектът е силно разрушен от иманярска дейност.

Обект № 5 (АКБ № 10004590). Представлява средновековен некропол в близост до параклис „Св. Георги”. Разположен е в гориста местност, през която минава черен път. В следствие на силни дъждове част от пътя се е свлякъл и се забелязват следи от антропологични останки, силно натрошена керамика и въглени. На този етап е трудно да се установят

границите на некропола и неговата връзка с вече регистрираните в АИС АКБ обекти Калето и Палихор.

Обект № 6 (АКБ № 10004592). Некропол в м. Палихор. След информация от местни жители за наличието на антропологични останки и горели керамични плочи, регистрирахме на мястото няколко иманярски изкопа. Не бяха открити археологически материали.

Обект № 7 (АКБ № 10004594). Некропол в м. Палихор. На около 300 м в СЗ посока от м. Палихор, бяха регистрирани няколко иманярски изкопа. По повърхността се откриха фрагментирани антропологични останки. Поради гъстата растителност е трудно е да се определят границите на некропола.

Обект № 8 (АКБ № 10004599). Намира се в м. Пумпалите/Пумпалица, разположена на около 1,5 км на СИ от с. Горнослав. Върху естествено защитено място се регистрираха каменни останки с посока С–Ю, вероятно от зид, който е гъсто обрасъл и труден за идентифициране. В южна посока се забелязват стари иманярски изкопи, като не са установени археологически материали. В ЮИ част на обекта се регистрира каменна структура, състояща се от средно големи и по-малки речни камъни, които оформят зидове, без спойка. Размерите им приблизително са 1,20 х 1,50 м. Може да се предположи, че това вероятно е кула с приблизително кръгла форма. В близост се открива и силно фрагментирана неопределима керамика. Обектът има визуална връзка на юг с Царичин връх, Питвото, Беланташ; на север с Лопките. На този етап от проучването, предположението ни за обекта е, че представлява укрепено място.

Обект № 9 (АКБ № 10004603). Намира се в м. Дърмите, разположен на около 1,2 км в СЗ посока от с. Горнослав. Регистрира се каменна структура, състояща се от средни и големи камъни. Мястото е гъсто обрасло с растителност и характерът на обекта е неясен.

По време на теренното проучване се актуализира информацията на обектите средновековно селище Палихор и крепост Калето, като се взеха точните им GPS координати.

ARCHAEOLOGICAL FIELD SURVEY IN THE LAND OF GORNOSLAV VILLAGE, ASENOVGRAD MUNICIPALITY

Zapryanka Krasteva

The archaeological field work in the village of Gornoslav, municipality of Asenovgrad, took place between the end of October and the first half of November 2016. Nine archaeological sites were registered: four mounds, three medieval necropolises, one fortified site and a site with undetermined function. The information for two archaeological sites was updated – the medieval village of "Palehor" and the fortress "Kaleto".

№ 29. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ОБЩИНИ ДЖЕБЕЛ, КЪРДЖАЛИ, МОМЧИЛГРАД И КИРКОВО

Иво Д. Чолаков, Юлия Димитрова

През пролетта на 2016 г., в рамките на 22 работни дни, бяха проведени теренни издирвания на археологически обекти в землищата на общини Джебел, Кърджали, Момчилград и Кирково. Проучването беше направено с цел актуализиране на информацията за района в АИС АКБ. Предварително бяха набелязани 61 обекта с липсваща информация за тяхното точно местоположение, вид и хронология. Теренното издирване се извърши в съответствие с единна методика, която се прилага при този вид проучвания. Събраните данни от терена бяха обработвани ежедневно с помощта на географски информационни системи (ГИС). Екипът включваше още Ангел Григоров и Десислава Тагарева (студенти СУ „Св. Кл. Охридски").

По-голямата част от обектите са разположени в силно пресечен и горист терен, в който видимостта е под 20%. При други, неизораните земеделски площи и гъстата тревиста растителност също възпрепятстваха добрата обсервация. В резултат на проведените проучвания

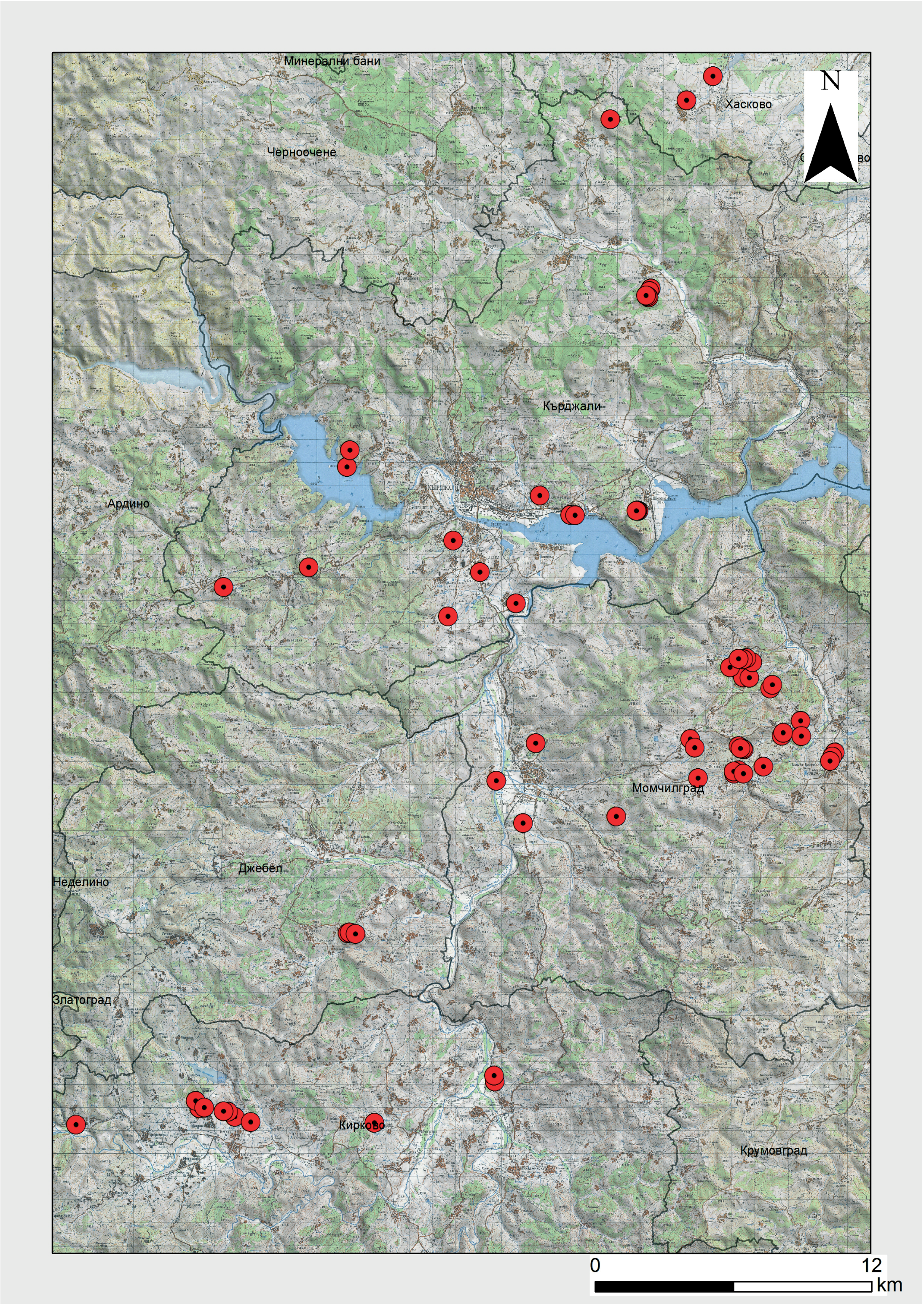

Обр. 1. Посетени и новорегистрирани археологически обекти по време на теренното издирване.

Fig. 1. Visited and newly registrated archaeological sites during the field suvey.

беше актуализирана информацията за 46 обекта, имащи регистрация в АИС АКБ. Бяха локализирани и пет нови археологически обекта (обр. 1).

На всички вече регистрирани обекти са въведени точните координати, направена е фотодокументация на сегашното им състояние и където е възможно е направено графично заснемане. Взети са актуалните размери на всички скални паметници. Голяма част от тях са разрушени в различна степен от човешка дейност и атмосферното влияние. Беше осъвременена информацията за 16 скални гробници;

Обр. 2. Останки от турска баня до с. Големанци.

Fig. 2. Remains of a Turkish bath near the village of Golemantsi.

7 обекта със скални ниши, 4 шарапани; 4 скални гроба; 1 кариера за хромели; 7 надгробни могили; 2 плоски некропола; 2 селищни обекта; 1 вила рустика; 1 светилище и 1 черква. Петнадесет от предварително планираните обекти не можаха да бъдат локализирани на терен, въпреки усилията на екипа.

Петте новорегистрирани обекта представляват турска баня (хамам), намиращ се до западната махала на с. Големанци; селище до махала Вежница на с. Татул; кариера за добиване на хромелни камъни, южно от с. Равен; шарапана в близост до махала Гъсак на с. Биволяне и укрепено място, югоизточно от с. Горно Соколино. За всички тях са направени регистрационни картони в АИС АКБ (обр. 2).

По време на теренните издирвания са регистрирани многобройни следи от иманярска дейност. Всички те са фотодокументирани и са уведомени отговорните служби. Чрез проведените теренни издирвания успяхме да актуализираме данните на част от археологическите обекти в района, за които липсваше информация в АИС АКБ.

ARCHAEOLOGICAL FIELD SURVEY ON THE TERRITORY OF THE MUNICIPALITIES OF DZHEBEL, KARDZHALI, MOMCHILGRAD AND KIRKOVO

Ivo D. Cholakov, Julia Dimitrova

During the spring of 2016 an archaeological field survey was carried out on the territory of the municipalities of Dzhebel, Kardzhali, Momchilgrad and Kirkovo. The purpose of the survey was to update the database about the area in the automated information system „Archaeological Map of Bulgaria". Sixty one sites were previously identified with lacking information on their exact location, type and chronology. As a result of the research the information about 46 sites, already registered in the Archaeological Map of Bulgaria, was updated. Five new archaeological sites were recorded. One Turkish bath (hamam), located in the western neighborhood of the village of Golemantsi; one village near the neighbourhood of Vezhnitsa, Tatul; a quarry mine for mill stones, south of the village of Raven; a sharapana near the neighbourhood of Gasak, village of Bivolyane and a fortified place, southeast of Gorno Sokolino.

№ 30. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БОГДАНОВО, ОБЩИНА СРЕДЕЦ

Мирослав Класнаков

Теренното издирване е осъществено по искане на „Асарел – Инвестмънт" ЕАД във връзка с договор между дружеството и Министерството на енергетиката за търсене и проучване на метални полезни изкопаеми в площ „Вършило" (обр. 1).

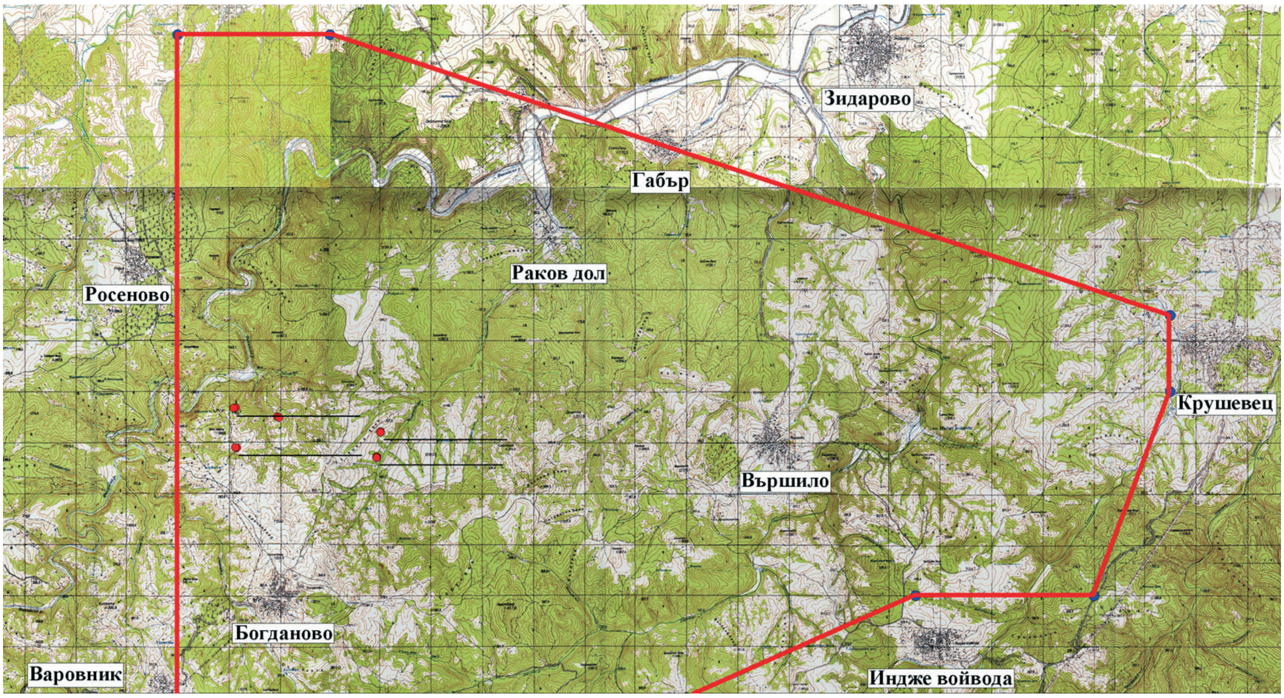

Обр. 1. Граници на концесионна площ „Вършило".

Fig. 1. Borders of the "Varshilo" concession area.

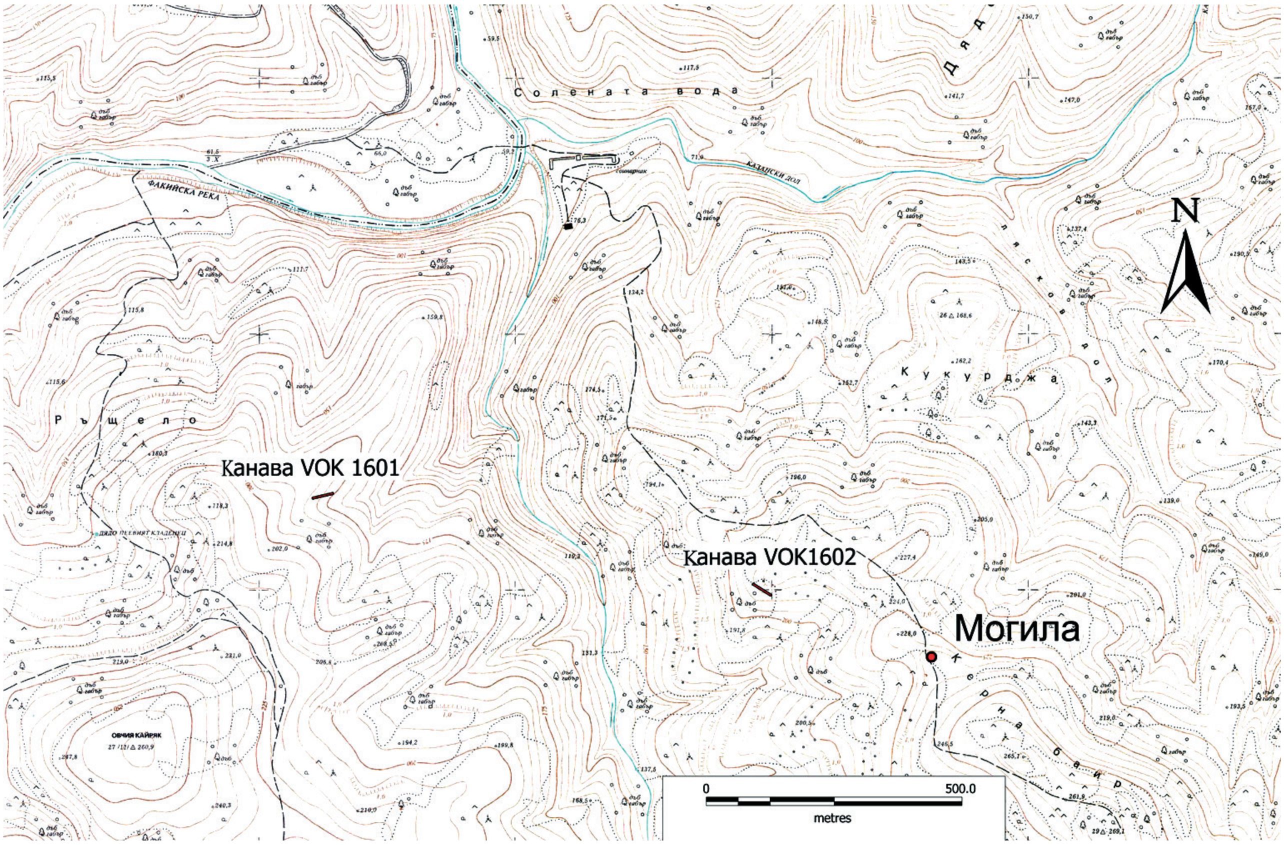

Обр. 2. Локализация на регистрираната могила.

Fig. 2. Location of the recorded mound.

Проучването е реализирано в рамките на 21–22.04.2016 г. от екип от РИМ–Бургас: М. Класнаков (ръководител), К. Господинов и Д. Гюрджийска (археолози) и представител от страна на дружеството – инж. М. Ангелов.

Обходено е част от землището, северно от с. Богданово, по предварително зададени координати (отложени и на картни листи) от страна на възложителя.

Сондаж VD 1601 има размери 10 х 10 м, а сондаж VD 1602 – 8 х 12 м. Сондажите са разположени СИ от с. Богданово в м. Кучка баир или Кучешки баир. Теренът е частна собственост. Повърхността е покрита с рапица, гъста трева, на места ниски храсти и дървета. На повърхността на бъдещите сондажи и в диаметър 50–100 м около тях, не са регистрирани движими или недвижими археологически обекти.

Канави VOK 1601 и VOK 1602 имат размери 40 х 1 м, а канава VOK 1603 – 30 х 1 м. Канавите са разположени С–СЗ от с. Богданово в м. Овчи кайряк или Айкън тарла. Теренът на първите две влиза в общински горски фонд, а на третата е арендуван от частна фирма. Повърхността е покрита с трева, храсти, дървета и много необработени камъни. Виждат се части от материковата скала, върху която няма почвена покривка. Около канави VOK 1601 и VOK 1602 има много геоложки разработки – канави, с различни размери и ориентация. По сведение на инж. М. Ангелов, това са следи от стари геоложки проучвания, проведени 1982–1984 г. На повърхността на бъдещите канави и в диаметър около 50–100 м около тях, не са регистрирани движими или недвижими археологически обекти.

В процеса на теренно издирване е регистрирана една надгробна могила (АКБ № 10003981), разположена в м. Керна баир. Отстои на 360 м ЮИ от Канава VOK 1602. Оформена е от необработени средни и едри камъни, има размири – диаметър 7 м, височина около 0,6–0,8 м (обр. 2). Първоначалната Dear Dr Abdullah Ekrem Kahraman, форма е силно променена. Попада в горски масив. На площ 50–80 м в диаметър около нея, не бяха регистрирани движими или недвижими археологически обекти.

ARCHAEOLOGICAL FIELD SURVEY IN THE LAND OF BOGDANOVO VILLAGE, SREDEC MINICIPALLITY

Miroslav Klasnakov

The investigation was conducted within the time period 21-22.04.2016. Section of the territory of the village of Bogdanovo was investigated, north of the village, with coordinates set in advance (fig. 1).

One tumulus was registered, situated in the Kerna bair locality. It is formed by irregular stones with sizes: 0.2–0.1 m and 0.4–0.3 m, there are both small and considerably larger stones. The mound has a diameter of 7 m and height of approximately 0.6–0.8 m (fig. 2). Its initial shape was considerably changed. The mound is situated in a forest. Within a distance of 50–80 m around the tumulus no movable or immovable archaeological objects were registered.

№ 31. ИЗДИРВАНЕ И АКТУАЛИЗИРАНЕ НА ИНФОРМАЦИЯТА ЗА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ, РЕГИСТРИРАНИ В АИС АКБ В ОБЩИНИ АВРЕН, НЕСЕБЪР, ПРИМОРСКО, СОЗОПОЛ И ЦАРЕВО

Петър Лещаков, Калин Димитров

Археологическото издирване се реализира в периода 03–24.05.2016 г. Извършено е от екип в състав: П. Лещаков – ръководител, гл. ас. К. Димитров – зам. ръководител, докт. Г. Самичкова и Й. Илиева – членове на екипа. Цел на проучването е издирване и актуализиране на информация за вече регистрирани в АИС АКБ археологически обекти. Изследването е финансирано от НАИМ–БАН по проект АРИАДНЕ. За посещение бяха планувани 81 археологически обекта, разположени на територията на общини Аврен, Несебър, Приморско, Созопол и Царево. В групата са включени различни типове археологически паметници, като е акцентирано върху площни обекти – селища, единични постройки, плоски некрополи, обекти с неопределена функция и др., трудно откриваеми върху топографски карти.

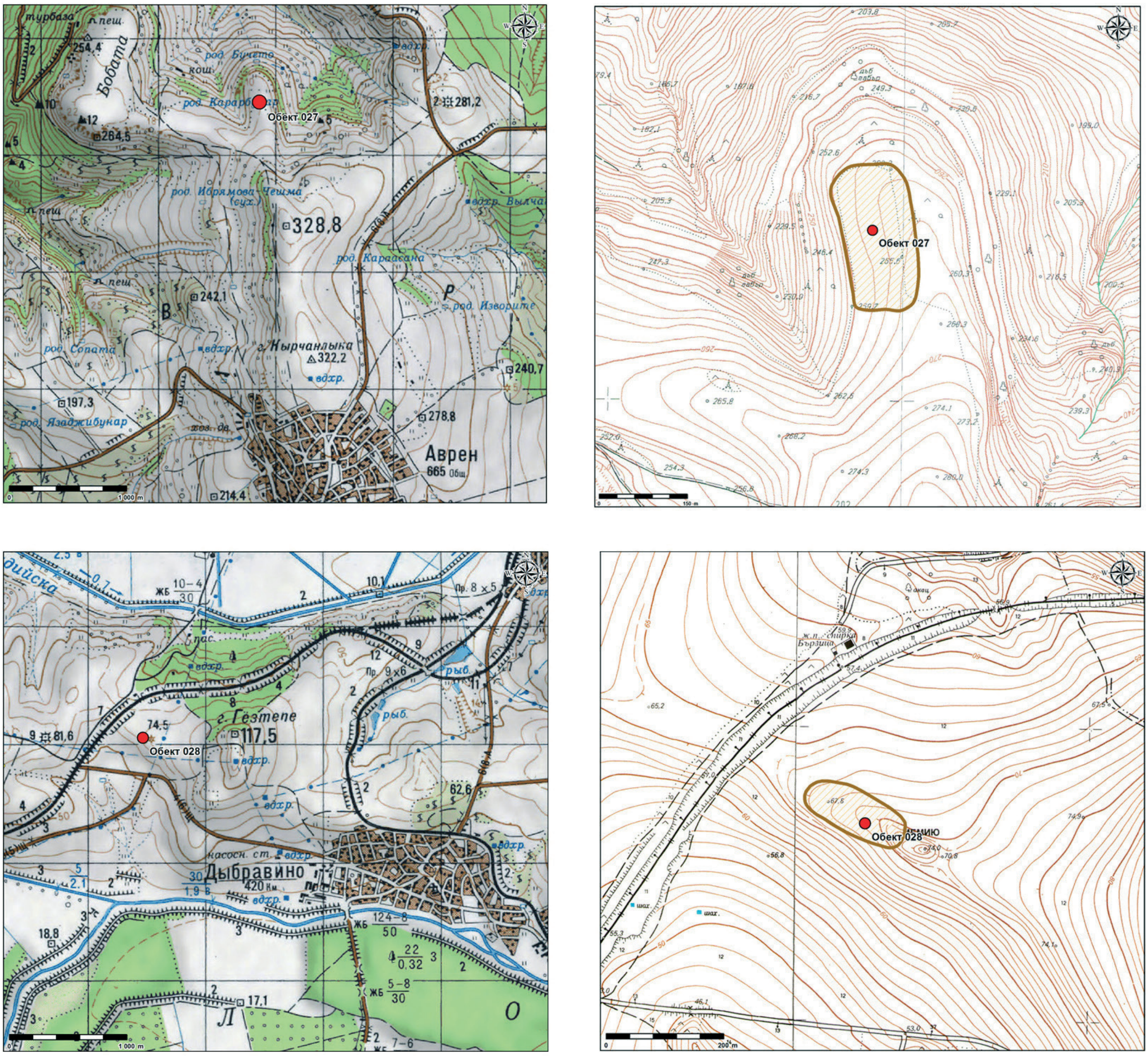

Обр. 1. Местоположение и граници на обект 27, землище на с. Аврен и обект 28, землище на с. Дъбравино, общ. Аврен.

Fig. 1. Location and delimitations of site № 27, territory of Avren and site № 28, territory of Dabravino, Avren municipality.

Община Аврен. В община Аврен бяха предвидени за издирване 19 обекта. Те са разположени в землищата на селата Бенковски и Болярци. В архива на АКБ липсват запазени регистрационни карти (РК) на хартиен носител. Предварителната им локализация е извършена на база отбелязана в РК местност, разстояние и азимут.

Локализирани са седем обекта – селище (РК 1400245) и могилен некропол (РК 1400249 и 1400250), състоящ се от две могили в землището на с. Бенковски, две селища (РК 1400252 и 1400261) и две единични надгробни могили (РК 1400251 и 1400262) в землището на с. Болярци. Направени са уточнения за площта и границите на селищата, както и за продължителността на тяхното съществуване. Дванадесет обекта не бяха локализирани поради неточно местоположение, отбелязано в регистрационните карти и напредналата вегетация.

По време на издирването са открити пет нови археологически обекта. Те се локализират в землищата на селата Аврен, Дъбравино (обр. 1), Бенковски и Здравец. В м. Бучето, землище на с. Аврен, е регистриран обект с материали от елинистическата епоха и фрагмент от каменна брадва-чук от праисторията. Селище от началото на ранния халколит (култура Сава) и надгробна могила са локализирани в м. Мемиюк, в землище на с. Дъбравино. Две късноантични селища са регистрирани в местностите Ючуклер, с. Бенковски и Кокарджата, с. Здравец. Новооткритите обекти са въведени в АИС АКБ.

Обр. 2. Карта на локализираните обекти от АИС АКБ в община Приморско.

Fig. 2. Map of sites localized in AIS AKB (Automated Information System „Archaeological Map of Bulgaria“), Primorsko municipality.

Община Несебър. В община Несебър бяха предвидени за издирване 24 обекта. Те са разположени в землищата на селата Горица, Гюльовца, Кошарица, Оризаре и Порой. Установи се, че няколко от обектите попадат на територията на община Поморие. Предварителната им локализация е извършена на база скица, местност, разстояние и азимут, отбелязани в РК.

От предвидените за посещение археологически обекти са локализирани 18 – три селища (РК 5900002, 5900020, 5900024), две крепости (РК 5900009, 5900015), пътна станция (РК 5900023), единична постройка (РК 5900003), водопровод (РК 591000), шест обекта с неопределена функция (РК 5900004, 590005, 5900007, 590010, 5900016, 5900022) и три единични могили или могилни некрополи (РК 5900013, 5900017, 5900019, 5900021). Шест обекта не бяха локализирани, поради напредналата вегетация или обезличаване в следствие на антропогенна дейност.

Община Приморско. В община Приморско бяха предвидени за издирване седем обекта. Те са разположени в землището на гр. Приморско. Предварителната локализация на археологическите паметници е извършена на база скица, местност, разстояние и азимут, отбелязани в РК.

Локализирани са всички археологически обекти (обр. 2). Направени са уточнения за границите и хронологията на някои от тях. Обект с РК 6000054 е надгробна могила, напълно проучена през 2013–2014 г.

Община Созопол. В община Созопол бяха предвидени за издирване 28 обекта. Те са разположени в землищата на градовете Созопол и Черноморец. Предварителната локализация на археологическите паметници е извършена на база скица, местност, разстояние и азимут, отбелязани в РК.

От предвидените за посещение археологически обекти са локализирани 18 – селище (РК 6000041), крепост (РК 6000044), кула (РК 6000023), единична постройка (РК 6000021), селско имение (РК 10002314), църква (РК 6000012), плосък некропол (РК 6000013) и единайсет гробни съоръжения, единични могили или могилни некропола (РК 6000005, 6000016, 6000017, 6000019, 6000020, 6000045, 6000046, 6000047, 6000049, 6000051, 10002313). Десет обекта не бяха локализирани, поради напредналата вегетация или обезличаване в следствие на антропогенна дейност.

Община Царево. В община Царево бяха предвидени за издирване три обекта. Те са разположени в землищата на селата Лозенец и Резово. Предварителната локализация на археологическите обекти е извършена на база скица, местност, разстояние и азимут, отбелязани в РК.

Локализирани са всички предвидени са посещаване археологически обекти. Направени са уточнения за границите и хронологията на някои от тях. Обект с РК 10003061 – култов комплекс е частично проучен през 2001 г. Освен наличието на култови ями е засвидетелствана постройка с каменна зидария на хоросан – вероятно кула от късната античност.

Югозападно от с. Фазаново, в м. Тумбите и м. Гангарча, са регистрирани два нови обекта – могилен некропол, съставен от три надгробни могили и единична могила. Част от паметниците са нарушени от иманярска дейност. Новооткритите обекти са въведени в АИС АКБ.

SURVEY, EVALUATION AND DATA UPDATE OF ARCHAEOLOGICAL SITES WITHIN THE TERRITORY OF AVREN, NESSEBAR, PRIMORSKO, SOZOPOL AND TSAREVO MUNICIPALITIES

Petar Leshtakov, Kalin Dimitrov

The aim of the study is survey, evaluation and information update of archaeological sites already registered in AIS AKB but with uncertain location and delimitations. The study was funded by the ARIADNE project.

Eighty-one archaeological sites within the municipality of Avren, Nessebar, Primorsko, Sozopol and Tsarevo were scheduled to be visited. They are of different typology with a preference on surface type ones like settlements, buildings, flat necropoleis, sites of undefined function and other that are difficult to be localized on topographic maps. The location, delimitations and in some cases chronology for 53 sites were updated.

Some of the sites from the initial list were impossible to be found because of the extensive vegetation, the large scale building activities in the area and the lack of topographic sketches in the initial documentation.

In the municipalities of Avren (fig. 1) and Tsarevo several new archaeological sites were registered: settlements, a necropolis and several single burial mounds.

№ 32. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В РОСЕНСКОТО РУДНО ПОЛЕ

Петър Лещаков, Калин Димитров, Рене Кунзе

През 2016 г. продължиха издирванията на обекти, свързани с древния рудодобив и металургия в района на Росенско рудно поле (Медни рид), община Созопол. Изследването е реализирано по проект на НАИМ–БАН и Университет Тюбинген „Изследване на експлоатация в миналото на ресурсите на Росенското и Върлибряжкото рудни полета“, част от изследователския проект на Тюбингенския университет А 01 „Ресурси и формиране на неравенство. Суровини и комуникационни системи в праисторическа Югоизточна Европа“ с ръководители проф. Е. Перницка и доц. Р. Каус.

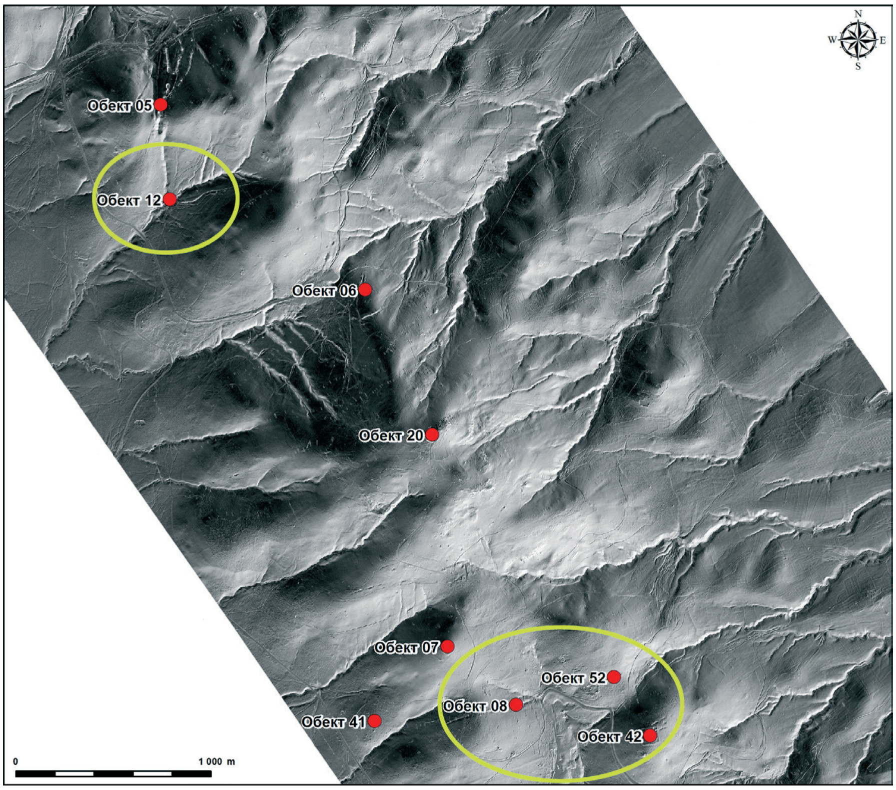

Обр. 1. Изследвани зони в Росенското рудно поле през 2016 г.

Fig. 1. Investigated areas within the Rossen ore field in 2016.

Теренната работа бе осъществено в периода 15.04–23.04.2016 г. от българо-немски екип в състав: П. Лещаков, К. Димитров, Р. Кунзе, Й. Илиева, Й. Абеле, Т. Рьодел.

Целите на проучването през този сезон са проверка на данни от LiDAR изследването, направено през 2015 г. (Лещаков и др. 2016, 880–881), вземане на проби от полиметалните находища и издирване на нови обекти свързани с древния рудодобив и металургия.

Работата бе реализирана основно в зони с висок потенциал за откриване на следи от добивни и металургични дейности като тези в м. Кюмурлука и Пропаднала вода (обр. 1). В зоната на Кюмурлука подробно бе обследван южният склон на хълма и разположения върху него античен металургичен център (обект 12). Събрани бяха нови образци от шлака, в един от които е открита запазена овъглена дървесина, годна за AMS датиране. В дерето, фланкиращо обекта от северозапад, са открити един цял и фрагмент от каменни хавани за стриване на руда (обр. 2 1, 2). Те са изработени от неправилно издялани каменни късове, върху горната повърхност на които е оформено дълбоко полусферично легенче. Датировката на находките е косвена, на база откритите материали в металургичния център – Късноримска/Късноантична епоха.

Във втората зона са посетени древния рудник „Пропаднала вода“ (обект 8), където е открит фрагмент от още един каменен рударски чук (обр. 2 3). Подобен е на откритите при предходни издирвания (Лещаков и др. 2015, обр. 2 1), с елипсовидно надлъжно сечение и две срещуположни вдлъбнатини, в центъра на широките страни. В източна посока бе подробно обследван хълмът, попадащ в концесия „Брешнела“ и двата разположени там обекта – 42

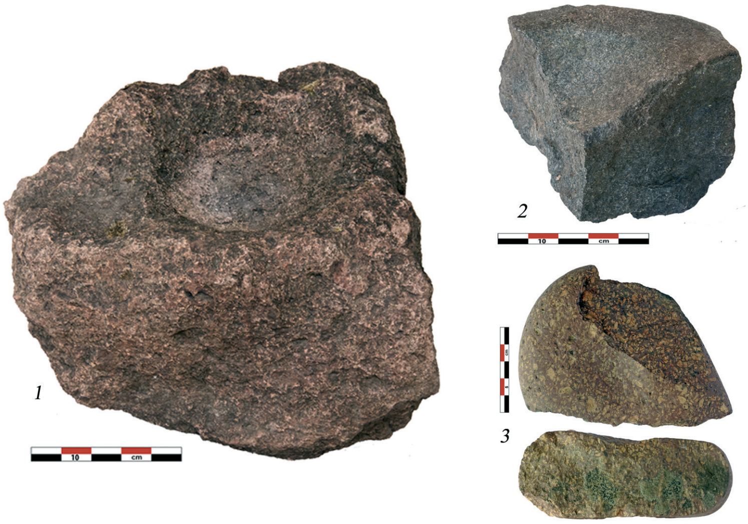

Обр. 2. Рударски каменни оръдия: 1, 2 – хавани от обект 12, 3 – рударски чук от обект 8.

Fig. 2. Mining stone tools: 1, 2 – mortars from site 12, 3 – mining hammer from site 8.

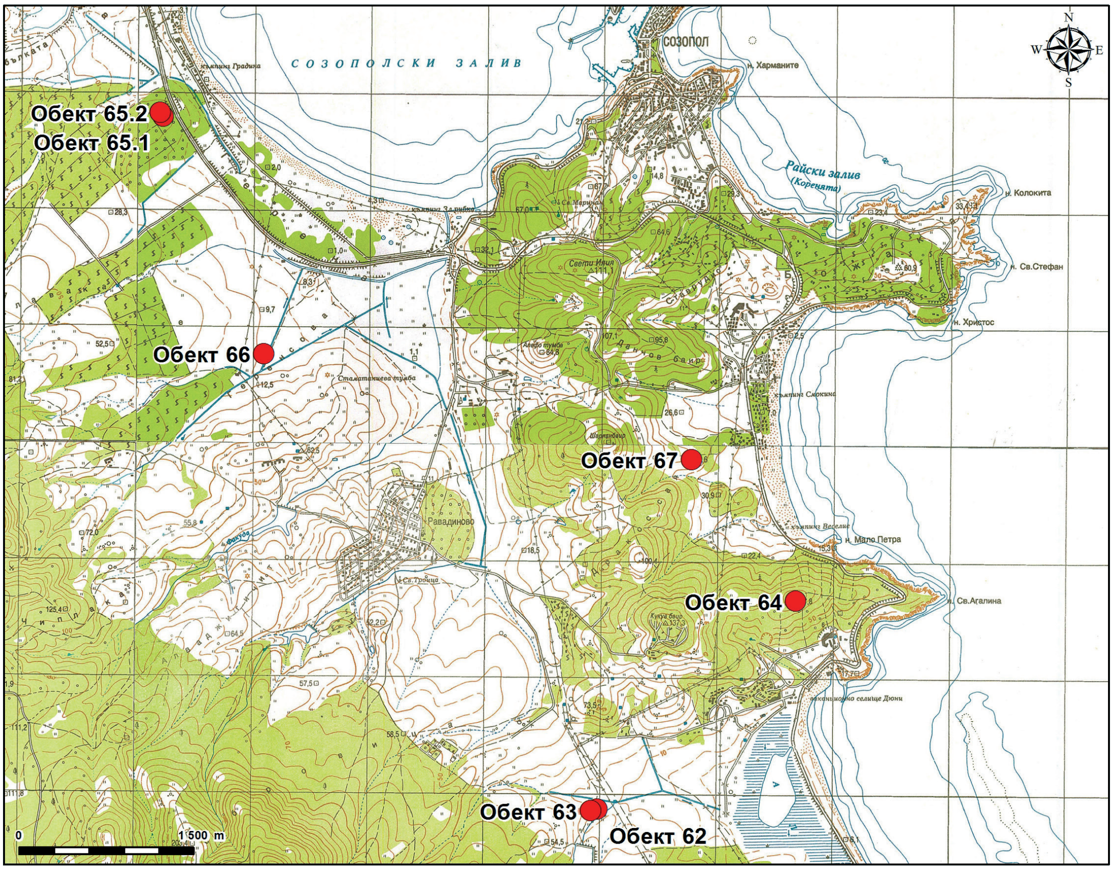

Обр. 3. Карта на регистрираните при издирването археологически обекти.

Fig. 3. Map of the archaeological sites registered in the survey.

(крепост от Античността) и 52 (древна разработка). Не бяха събрани нови данни, които позволяват прецизиране на датировката им.

Отново са посетени и някои от групите каменни могилки, попадащи в територията на находище „Чиплака", без да бъдат открити нови доказателства относно техния древен антропогенен произход и функция.

В землището на гр. Созопол са регистрирани шест нови археологически обекта (обр. 3). Четири от тях представляват могилен некропол, съставен от две надгробни могили и три единични могили. Разположени са в местностите Бункера, Алепу, Мапи и Голяма Агалина. Могилният некропол, според материалите открити на повърхността, може да се отнесе към римския период. Единичната могила в м. Алепу е напълно унищожена от иманярска дейност. В нея е разкрит зидан с тухли гроб с ориентация изток–запад, вероятно от късната античност. В насипа на иманярския изкоп са регистрирани фрагменти от керамични съдове изработени на колело (битова керамика и амфори), които се отнасят към класическия период. Вероятно могилата попада в територията на по-ранен обект, от който произхожда керамиката. Другите два паметника са могили с внушителни размери и височина до 4–5 м. Те са добре запазени и е възможно в тях да има монументални гробни съоръжения.

В местностите Добротица и Герен соват бяха открити площни обекти от Античността и Средновековието. В първата местност е проследено каменно линейно струпване с неправилна П-образна форма. Оскъдния археологически материал, открит по трасето на пресичащ го черен път, не позволява точната му датировка. На базата керамиката, открита под нивото на близко разположената, разрушена надгробна могила, обектът най-вероятно може да се отнесе към класическата епоха. Вторият обект, попадащ в по-голямата си част в обработваеми площи, се отнася към късната античност и ранното Средновековие. В югозападната му периферия, обрасла с храстова растителност, се откриват струпвания от ломени и дялани камъни с полепнал по тях бял хоросан, които подсказват за наличието на сгради с каменна конструкция.

За всички новооткрити археологически обекти са създадени регистрационни карти в АИС АКБ (10004636, 10004637, 10004638, 10004639, 10004640, 10004641).

Литература

Лещаков и др. 2015: П. Лещаков, К. Димитров, Р. Кунзе. Издирвания на археологически обекти в Росенското и Върлибряжкото рудни полета. – Археологически открития и разкопки през 2014 г. София, 2015, 849–852.

Лещаков и др. 2016: П. Лещаков, К. Димитров, Р. Кунзе. Издирване на археологически обекти в Зидаровското и Росенското рудни полета. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 878–882.

ARCHAEOLOGICAL SURVEY WITHIN THE AREA OF ROSSEN ORE FIELD

Petar Leshtakov, Kalin Dimitrov, Rene Kunze

Onsite checking of LiDAR targets, sampling of polymetallic deposits and search for new archaeological sites related to ancient mining and metallurgy were the main objectives of the study in 2016. The survey was concentrated within the areas of Propadnala voda and Kyumurluka known to be of high potential for the discovery of traces of mining and metallurgical activities (fig. 1).

In the first area the southern slope of the hill and the metallurgical center (site 12) were inspected. New slag samples were collected. In one specimen a charcoal piece suitable for AMS dating was found. In the ravine surrounding the site from NW two stone mortars for ore grinding were discovered (fig. 2.1-2).

In the area of Propadnala voda, at the ancient mine (site 8), a fragment of a mining hammer was found (fig. 2.3). The hill on the territory of the Breshnela concession with site 42 (fortress) and 52 (mine) was surveyed. Additional data on the chronology was not found.

In the territory of Sozopol 6 new archaeological sites were registered: a necropolis, 3 single burial mounds and 2 settlements (fig. 3).

ПОДВОДНИ ПРОУЧВАНИЯ

№ 33. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ИЗДИРВАНЕ ПОД ВОДА В АКВАТОРИЯТА НА КАНАЛ № 2, СВЪРЗВАЩ ВАРНЕНСКО С БЕЛОСЛАВСКОТО ЕЗЕРО

Калин Димитров, Кирил Велковски, Здравка Георгиева, Найден Прахов

Археологическото издирване е проведено от екип на Центъра за подводна археология между 13.07.2016 г. и 5.08.2016 г. във връзка с плановете за изграждане на пристанище за обществен транспорт с регионално значение „Пристанище Логистичен център Варна" в Канал №2, свързващ Варненското и Белославското езеро. Проучването е финансирано по договор между ЦПА – Созопол и „Логистичен център Варна" ЕАД.

Предвижда се изглаждане на ново пристанище по дължината на цялата територия на бившия стъкларски завод, като се извършат драгажни работи от оста на канала към брега в северна посока на дължина повече от 1000 метра, при навлизане в шкарповете на канала на около 70 метра и при достигане на проектна дълбочина от 13,5 м (Обр. 1).

Целта на проучването бе да се установи и документира наличието или липсата недвижими културни ценности в акваторията на бъдещото пристанище чрез геофизични измервания и водолазни огледи.

В акваториите на Варненските езера са идентифицирани тринадесет праисторически селища, които са датирани към късния халколит и ранната бронзова епоха. Всички са откривани случайно

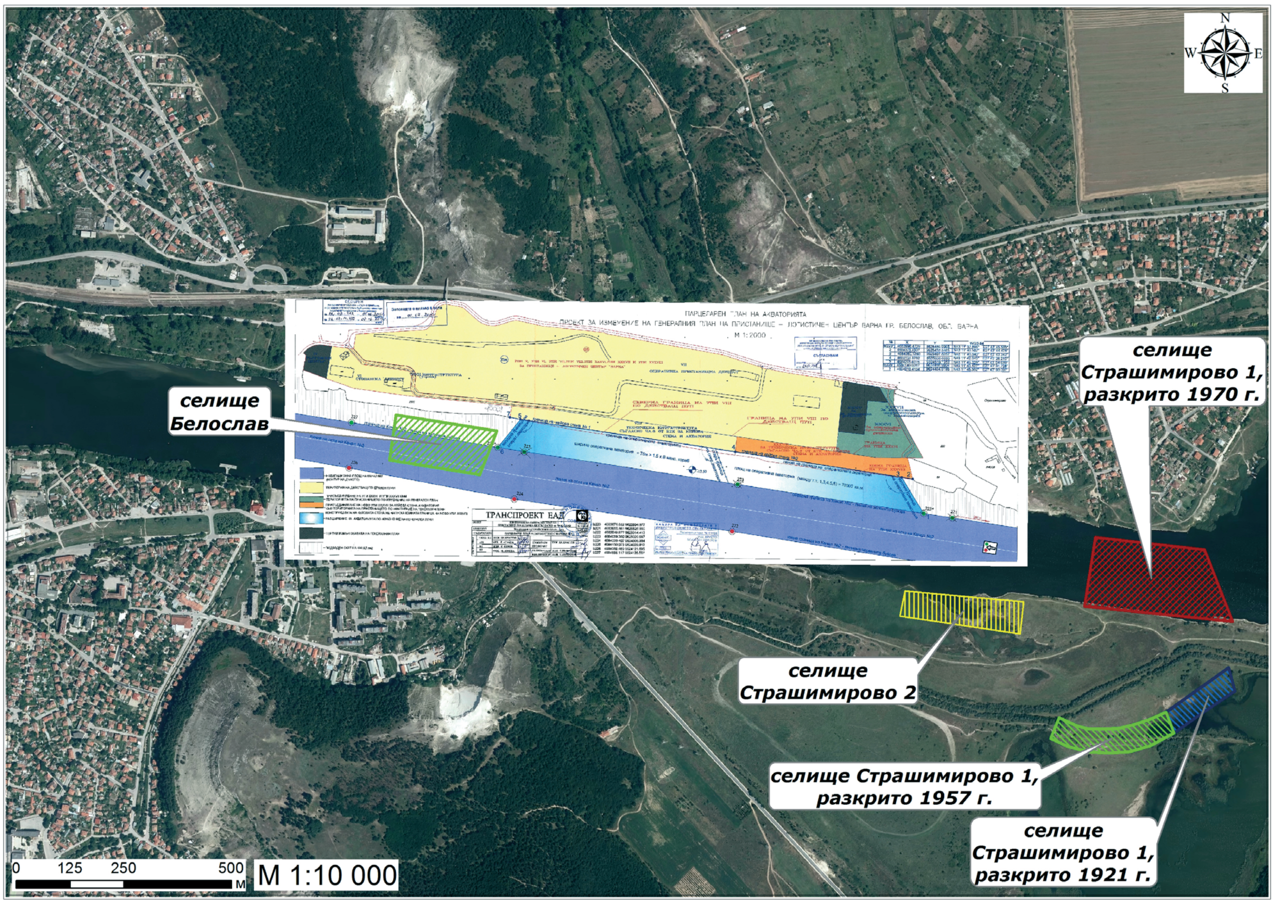

Обр. 1. Районът на Канал № 2 за изграждане на „Пристанище Логистичен център Варна" и разположение на праисторическите селища Страшимирово 1, Страшимирово 2 и Белослав.

при изкопни и драгажни работи (Ivanov, 1993, 19). В непосредствена близост до инвестиционното намерение „Пристанище Логистичен център Варна“ в миналото са регистрирани три селища: Страшимирово 1, Страшимирово 2 и Белослав.

Селището Страшимирово 1 е открито през 1921 г. по време на прокопаване на канала между Варнеското и Гебеженското езеро от дълбачката Добруджа (Шкорпил, 1921, 979; Ivanov, 1993, 22) и е първото праисторическо „наколно“ селище в България.

През 1957 г. селището е засегнато при прочистване на канал между устието му във Варненското езеро и жп моста западно от спирка Страшимирово (Маргос, 1965, 57-65). В периода декември 1969 – февруари 1970 г. е прокопан нов канал от жп моста до Варненското езеро, на около 30 м северно от стария, и селището отново е драгирано. Находки са откривани на голяма площ с приблизителни размери: дължина 175 м и ширина 160 м (Маргос, 1973, 267; Ivanov, 1993, 22).

Страшимирово 2 е открито в през март 1970 г. при прокопаване на траншея между Варненското и Белославското езеро, в която трябвало да стъпят основи за укрепителната дига по южния бряг на изграждащия се тогава нов канал. На около 150 м западно от Страшимирово 1 са извадени материали от РБЕ, които са определени като отделно селище, наречено „Страшимирово 2” (Иванов, 1973; Ivanov, 1993, 23).

Селището Белослав е открито също през 1970 г. при разширяване на канала между Варненското и Белославското езеро. Археологическите материали излизат при прокопаването на канала, в участъка срещу сградата на някогашната стъкларска фабрика „Стойко Иванов Пеев” и някогашната сграда на стъкларското училище (сега професионална гимназия „Св. Димитър Солунски”). Датирано е към РБЕ (Ivanov, 1993, 23).

Границите на нито едно от тези селища не са установени.

След нанасяне на карта данните за трите селища, използвайки описанията, снимките и схемите, публикувани в литературата се установи, че селищата Страшимирово 1 и 2 лежат изцяло извън зоната на инвестиционното намерение. За сметка на това селището Белослав, впрочем описано много лаконично в литературата, би могло да се окаже в обхвата на бъдещите драгажни работи (обр. 1).

За постигане на целите на археологическото проучване бе приложен комплекс от морски геофизични методи за дистанционни изследвания (етап I) с последваща проверка на регистрирани аномалии с водолазни огледи (етап II). Изследванията на Етап I бяха проведени от борда на малък моторен катер, снабден с интегрирана DGPS навигационна система с външно прикачени многолъчев ехолот и странично сканиращ сонар. Измерванията бяха направени на много по-голяма площ (източно по ка-

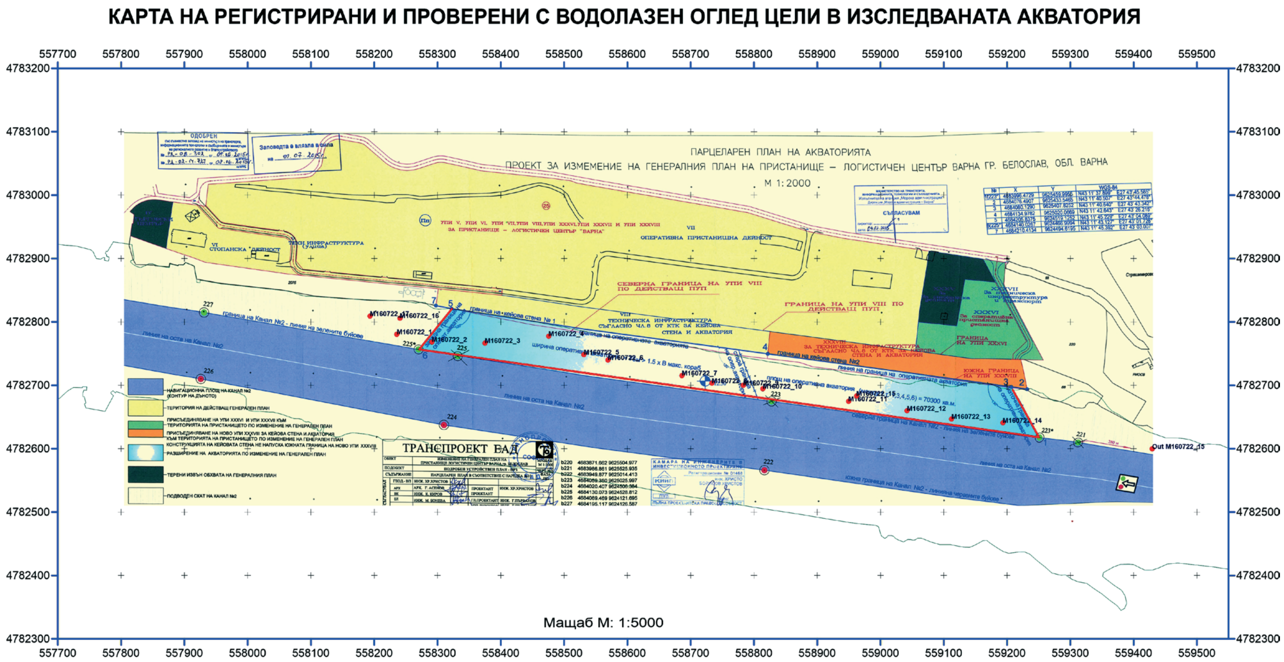

Обр. 2. Разположение на аномалиите в акваторията, предвидена за драгиране.

Fig. 2. Location of anomalies in the waters intended for dredging.

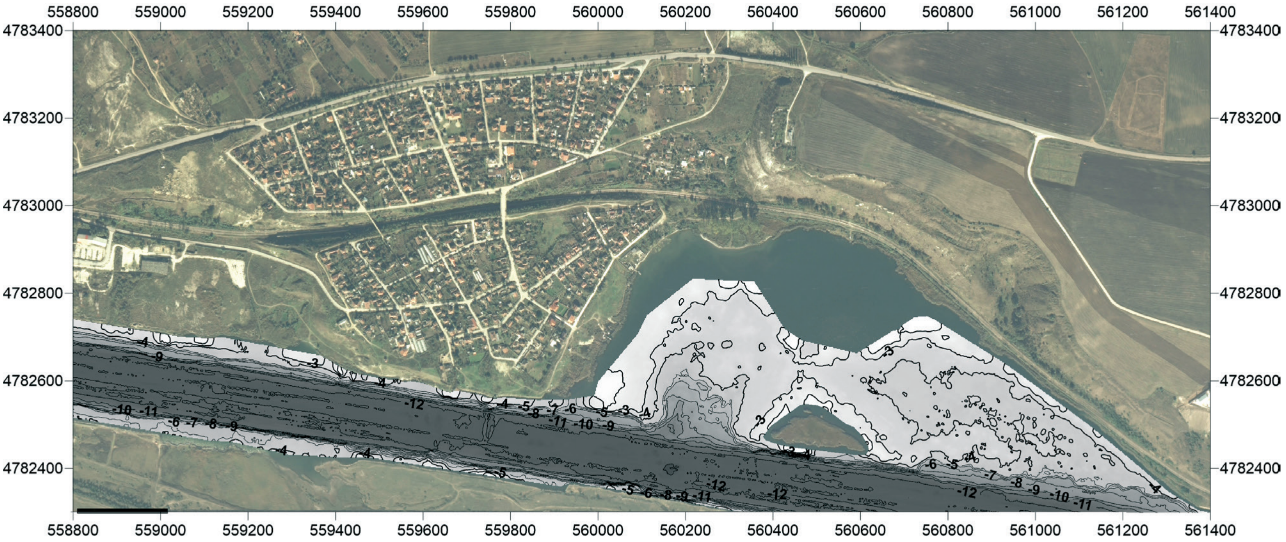

Обр. 3. Батиметрична карта на района източно от с. Страшимирово. Край брега вероятно има недрагирани участъци.

Fig. 3. Bathymetric map of the area east of Strashimirovo village. There are probably still areas that are not dredged in the past along the shore.

нала и в акваторията пред с. Страшимирово), от тази която пряко би била засегната от реализацията на инвестиционното намерение. При реализацията на етап I бе изготвен детайлен теренен модел и батиметрична карта с висока точност. Чрез сканиране със странично сканиращ сонар бяха регистрирани единични или групови позитивни аномалии, открояващи се над меко езерно дъно. В процеса на обработка в рамките на площта на обекта на инвестиционен интерес бяха отделени 18 потенциални цели за проверка (обр. 2).

При реализацията на етап II бе използван специализиран катер, на който бе прехвърлена DGPS навигационната система. При водолазните огледи бе установено, че всички набелязани цели имат биологичен характер и представляват колонии от миди, обрасли с водорасли. В дълбочина в тинята под колониите също не бяха установени археологически структури и находки.

В проучената площ, предвидена за драгажни работи във връзка с изграждане на „Пристанище Логистичен център Варна“, не са регистрирани археологически структури или находки.

Констатираната теренна ситуация и проведената картировка на данните от стари археологически наблюдения, правени при драгажни работи през 1921, 1957, 1969-1970, подсказват, че е възможно части от праисторическите селища Страшимирово 1 и Страшимирово 2 да са запазени в залива източно от селото и северно от фарватела на Канал №2 (обр. 3).

Ситуацията с т.н. селище Белослав остава неясна, тъй като характерът на събраните през 1970 г. материали подсказва, че е възможно тогава да са „открити“ насипи от предишни драгажи, в които да е имало археологически находки.

Литература

Иванов 1973: И. Иванов. Праисторическо наколно селище Страшимирово – 2. – ИНМВ, IX /XXIV/, 1973, 285–291.

Маргос 1965: А. Маргос. Нови находки от наколното селище при с. Страшимирово, Варненско. – Археология, VII, 1, 1965, 57–65.

Маргос 1973: А. Маргос. Праисторическо наколно селище Страшимирово – 1. – ИНМВ, IX /XXIV/, 1973, 267–284.

Шкорпил 1921: К. Шкорпил, Х. Шкорпил. Наколни постройки в езерото. – ИВАД, VII, 1921, 79-80.

Ivanov 1993: I. Ivanov. À la question de la localisation et des ètudes des sites submergés dans les lacs de Varna, Pontica XVI, 1993, 19–26.

UNDERWATER ARCHAEOLOGICAL SURVEY IN THE WATERS OF THE CHANNEL № 2 CONNECTING VARNA AND BELOSLAV LAKE

Kalin Dimitrov, Kiril Velkovsky, Zdravka Georgieva, Nayden Prahov

The objective of this study was to verify the presence or absence of cultural heritage in the waters of Channel № 2 connecting Varna and Beloslav lake, scheduled for dredging during a future construction of a new port. In this area in 1921, 1957, 1969 and 1970 during the construction and the enlargement of the channel were affected three submerged prehistoric settlements: Strashimirovo 1 (Late Chalcholithic and Early Bronze Age), Strashimirovo 2 (Early Bronze Age) and Beloslav (Early Bronze Age). Mapping the data from old publications showed that the first two settlements were entirely outside the scope of the construction of the new port (fig. 1). Through geophysical surveys (SSS and MBES) 18 underwater anomalies were registered (fig. 2). By diving inspections it was found that the anomalies were of a biological origin and on the bottom there were no visible archaeological structures or finds (fig. 3).

№ 34. МОРСКИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОЕКТ ЧЕРНО МОРЕ: АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ ПО БЪЛГАРСКИЯ КОНТИНЕНТАЛЕН ШЕЛФ

Людмил Вагалински, Калин Димитров, Джонатан Адамс, Крум Бъчваров, Веселин Драганов, Драгомир Гърбов, Родриго Пачеко-Руиз

Морски археологически проект Черно море е дългосрочен проект, който през 2016 г. осъществи втората година от работата си. Проучванията се реализират по договор между Центъра за подводна археология, Созопол и Центъра за морска археология на Университета Саутхемптън в сътрудничество със специалисти от НАИМ–БАН, Университета на Кънектикът, САЩ, Морския археологически научно-изследователски институт, Университет Сьодертьорн, Швеция и Гръцкия център за морски изследвания.

През 2016 г. проучванията бяха фокусирани в две направления: изследвания, свързани с реконструкцията на промените на кватернерните палеоладшафти по българския шелф и изследвания, свързани с търсене и документиране на свидетелства за морски контакти в миналото (корабокрушения).

Проучванията се осъществиха с изследователския кораб „Стрил експлорър“ през септември, като бяха извършени следните дейности: взимане на геологически седиментни проби чрез сондиране с цел калибриране и проверка на геофизичните данни от 2015 г.; издирване и документиране на корабокрушения (видео заснемане и подводна фотограметрия) чрез използване на подводни дистанционно управляеми апарати (ROV); продължаване на морското геофизическо проучване с висока резолюция (многолъчева батиметрия, сеизмични проучвания, заснемане със странично сканиращ сонар) върху избрани сектори от морското дъно.

Районът на проучването обхваща българския шелф в акваторията на териториалното море и част от изключителната икономическа зона на Р България, от границата с Р Турция до зона южно от Варна (обр. 1. а).

В южната част на тази акватория в 58 точки бяха направени общо 73 геотехнически сондажа с шестметрова вибросонда за вземане на седиментни проби. Местата за сондиране са разположени по няколко профила, тръгващи от по-малки дълбочини (37 м) и стигащи отвъд края на шелфа (348 м). След детайлен анализ на данните от геофизичните проучвания от 2015 г. бяха определени отделните точки на сондиране в места, за които акустичното профилиране показа наличие на добра стратиграфска колонка. Други от сондажите бяха заложени в близост до известни потънали археологически обекти или до места, в които могат да се очакват потопени праисторически селища. Очаква се общата интерпретация и сравнителното изследване на ядките (литоложко описание, макро и микро фосили, 14С датиране, определяне и датиране на полени, изследвания на скоростта на седиментация) да дадат представителни данни за развитието на шелфа и потопените кватернерните ландшафти.

Морските геофизични изследвания през 2016 г. покриват площ от 150 км2 и се извършиха с подводния дистанционно управляем апарати (ROV) „Surveyor Interceptor“ (обр. 1, а). Управляван от борда на „Стрил експлорър“ този апарат се движи с работна скорост от около 12 км/ч на оптимално разстояние над дъното (10–20 м) и извършва едновременно измервания с многолъчев ехелот, странично сканиращ сонар, поддънни профилографи, градинентометър, 4K фотокамери и подводен лазе-

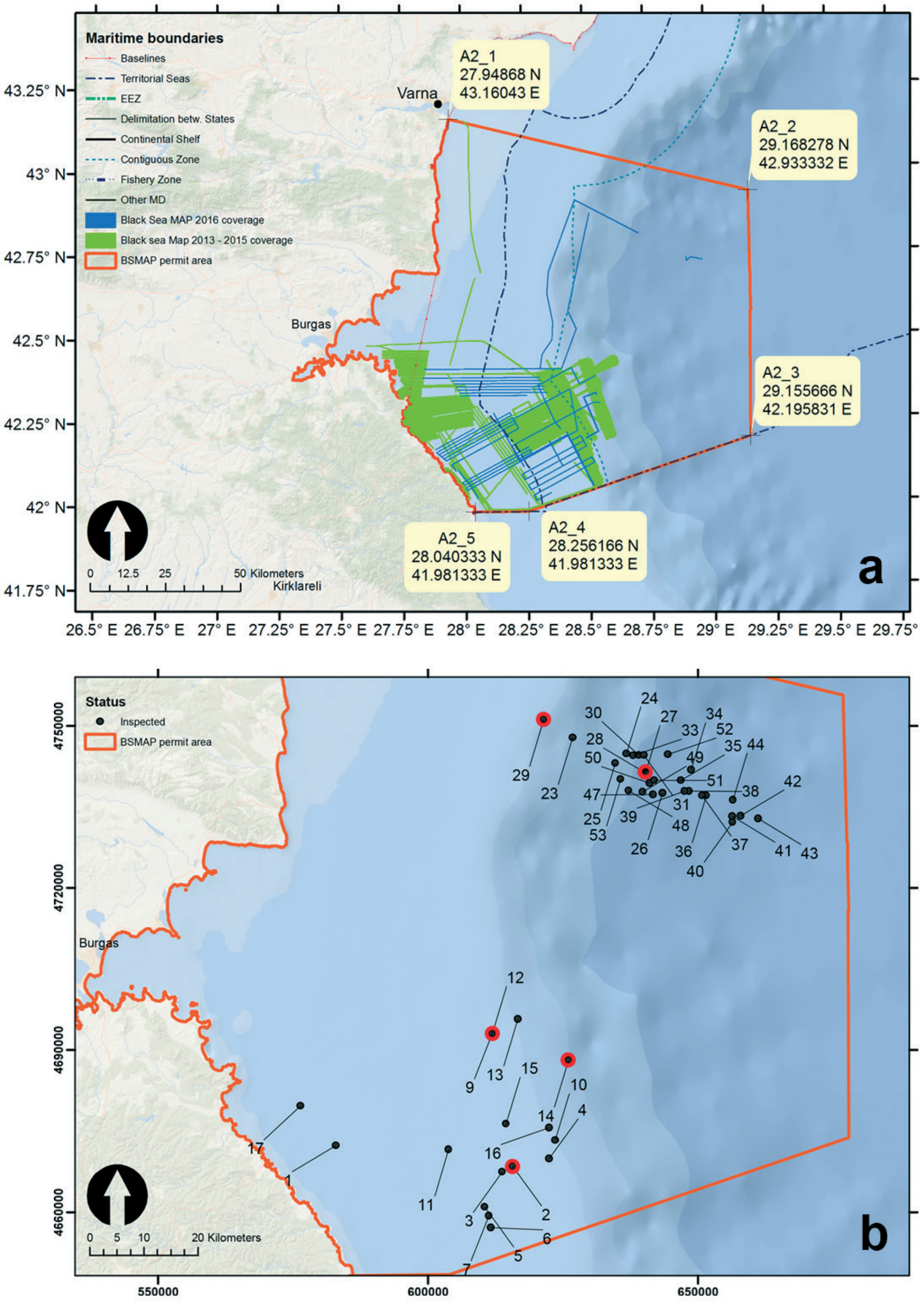

Обр. 1. а) Зона на изследване на Морски археологически проект Черно море; b) Корабокрушения, инспектираните през 2016 г. ЮЗ група са корабокрушенията, открити от Морски археологически проект Черно море, а СИ група са корабокрушенията, регистрирани през 2014 г. при проучванията по трасето на газопровода Южен поток.

Fig. 1. a) Reserch area of MAP Black sea; b) Wrecks inspected by ROV in 2016. The SW group are wrecks discovered by MAP Black Sea in 2015 and 2016; the NE group are wrecks discovered during the surveys for South Stream gas pipe line.

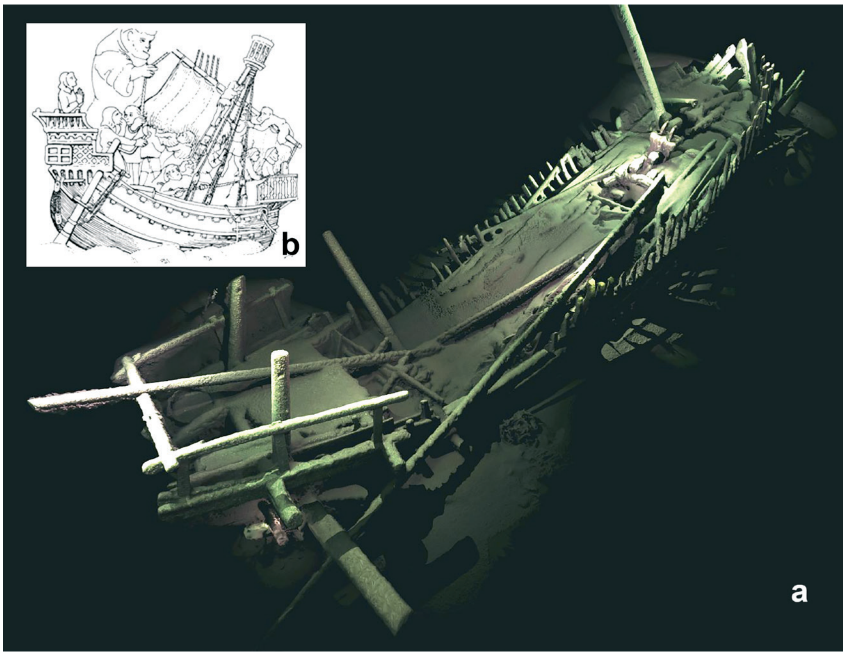

Обр. 2. а) Фотограметрично заснемане на „Кръглия кораб“ (BSMAP 2016 WRK 29 SOUTHSTREAM 2014 BS 464); b) Средновековно изображение на подобен кораб от Генoa.

Fig. 2. a) Photogrammetry picture of the „Round Ship“ (BSMAP 2016 WRK 29 SOUTHSTREAM 2014 BS 464); b) Medieval representation of a similar ship, Genoa.

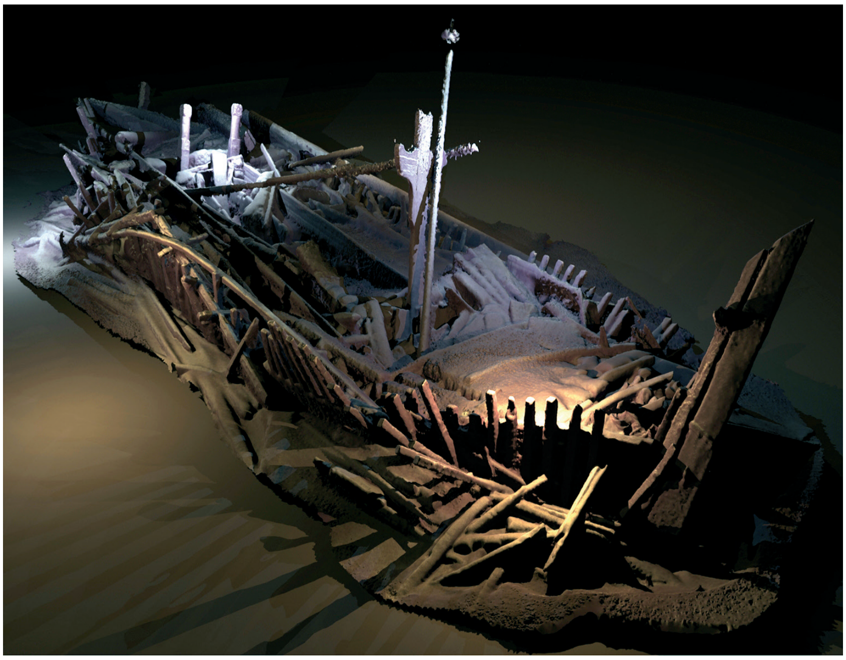

Обр. 3. Фотограметрично заснемане на османски кораб BSMAP 2015_Wreck 006.

Fig. 3. Photogrammetry picture of the Otoman shipwreck BSMAP 2015_Wreck 006.

рен скенер. Данните от „Surveyor Interceptor“ са с много висока резолюция, като например цифровият топографски модел на дъното е с точност до 15 см.

По време на геофизичните проучвания бяха открити седем корабокрушения, лежащи на дълбочини между 45 м и 104 м.

Последната част от проучванията през 2016 г. – проучване и документиране корабокрушения – беше извършен с ROV „Supporter“. Апаратът е конфигуриран за видео, фото и фотограметрично заснемане с висока резолюция на дълбоководни обекти. Със „Supporter“ ROV бяха документирани всички корабокрушения, открити през 2015 и 2016 г – общо 15 броя на дълбочини между 45 м и 301 м. Също така бяха изследвани и 26 дълбоководни обекта, регистрирани през 2014 г. при инженерните проучвания на трасето на газопровода Южен поток на дълбочини между 923 м и 1731 м. От тези обекти 23 бяха идентифицирани като корабокрушения (обр. 1, b).

Всички изследвани корабокрушения са дървени ветроходни, гребно-ветроходни или гребни кораби. Останките са в добро състояние със запазен набор, обшивка, палуба, палубно оборудване и съоръжения. На някои от корабите, лежащи в аноксичната зона на Черно море, са запазени дори въжетата и други предмети от органични материали.

Най-ранният от проучените кораби е наречен условно „Византийския кораб“ (обр. 1. В 2). Останките лежат на дълбочина 92 м СИ от с. Варвара. Това е двуостър едномачтов кораб с дължина 20 м, ширина 7 м, високи кърма и нос. Шпангоутите се издигат на височина от 2,5 м. На палубата лежат три железни Y-образни котви, части от мачта и добре запазена дълга рея, които вероятно са от латинско стъкмяване. „Византийският кораб“ е датиран X–XI в. по характерна амфора.

Сред корабокрушенията особен интерес представлява т.нар. „Кръгъл кораб“, лежащ на 1102 м дълбочина (обр. 1. В 27). Останките са на двумачтов кораб с дължина 18 м, ширина 6 м, висока кърмо-

ва надстройка и латинско стъкмяване с две големи ветрила. Скъсените пропорции на корпуса, както и двете странично висящи масивни кормилни гребла, определят датировката (в началото на XIV в.) и типа („кръгъл кораб"). Тези кораби, макар и известни от многобройни изображения и играещи значителна роля в средновековното средиземноморско търговско корабоплаване, досега не са били откривани археологически. Историческият контекст на „Кръглия кораб" позволява обосновано да се предположи, че това е италиански плавателен съд.

Останалите 36 корабокрушения се отнасят към Османския период (XVII–XIX в.). Сред тях особено добре са запазени един с богата резбована украса и множество елементи на стъкмяването, лежащ на 301 м (обр. 1. В 14); двумачтов западноевропейски тип кораб, лежащ на 130 м (обр. 1. b 29); западноевропейски тип кораб от първата половина на XIX в., лежащ на 121 м (обр. 1. b 9-12).

MARITIME ARCHAEOLOGICAL PROJECT BLACK SEA: ARCHAEOLOGICAL RESEARCHES ON THE BULGARIAN CONTINENTAL SHELF

Lyudmil Vagalinski, Kalin Dimitrov, Jonathan Adams, Kroum Bachvarov, Rodrigo Pacheco-Ruiz, Vesselin Draganov, Dragomir Garbov

In 2016 the research was carried out with the state of the art research vessel "Strill Explorer". A sediment samples were taken by 6 m vibrocore at 58 locations. Seventy-three cores samples with total length of 220 m were acquired with the aims to contribute to the quaternary history of Black sea basin. The geophysical program on 150 sq. km was achieved by the ROV "Surveyor Interceptor" (fig. 1. a). New high resolution bathymetry, subbottom profiler and side scan sonar data were collected bringing the total surveyed surface up to 1150 sq. km. Seven new wrecks were discovered.

All of the wrecks from 2015 and 2016 and also wrecks from the 2014 South Streem survey were visited by the ROV "Supporter" at the final phase of the 2016 work. In total 39 wreck of wooden sailing or rowing ships were inspected (fig 1. b). All of them were in a very good state of preservation. The most important discovery was a 14 c. "Round ship" laying at a depth of 1102 m (fig 1. b 27). The earliest documented wreck was a "Byzantine ship", dated to 10th–11th c (fig 1. b 2). All other 37 wrecks dated to the Ottoman period (17th–19th c.).

ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ

№ 35. ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „АНТИЧНА БОНОНИЯ", КВ. КАЛЕТО, ГР. ВИДИН

Здравко Димитров, Кирил Велковски, Християн Цанков, Атанас Иванов, Фионера Филипова, Илко Цветков

През периода 29.08.2016–31.08.2016 г. се проведе недеструктивно геофизично проучване с археологическа цел на обект „Антична Бонония", в кв. Калето, гр. Видин.

Целите на проучването бяха да се провери и потвърди наличието на крепостна стена с кула и да се установи нивото на запазеност на археологическите структури, които са част от големия античен обект от Долнодунавската отбранителна система – Бонония. Руините на римската и късноантична Бонония се намират изцяло под центъра на най-големия град на Северозапада – гр. Видин. В северната част на кв. Калето, в самия край на Дунавския парк на Видин е разположена и средновековната крепост Баба Вида. Този голям обект на културно-историческото наследство на България е бил изграден именно върху северната крепостна стена на римска Бонония, чиито останки се откриват на 6-7 метра дълбочина под съвременния терен и под зидовете на средновековния замък (обр. 1).

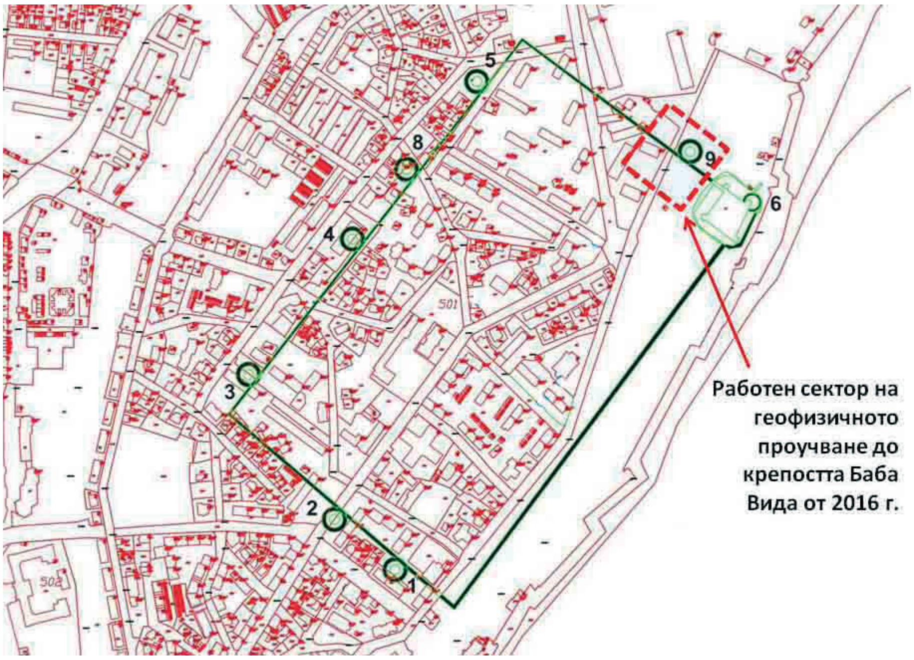

Обр. 1. Общ план на Бонония след началото на новите разкопки през 2014 г. – разположение на изследвания участък от северната крепостна стена на Бонония в региона на крепостта Баба Вида.

Fig. 1. General plan of Bononia (after the new excavations in 2014) with position of the geophysical survey area from 2016 near the medieval fortress of Baba Vida.

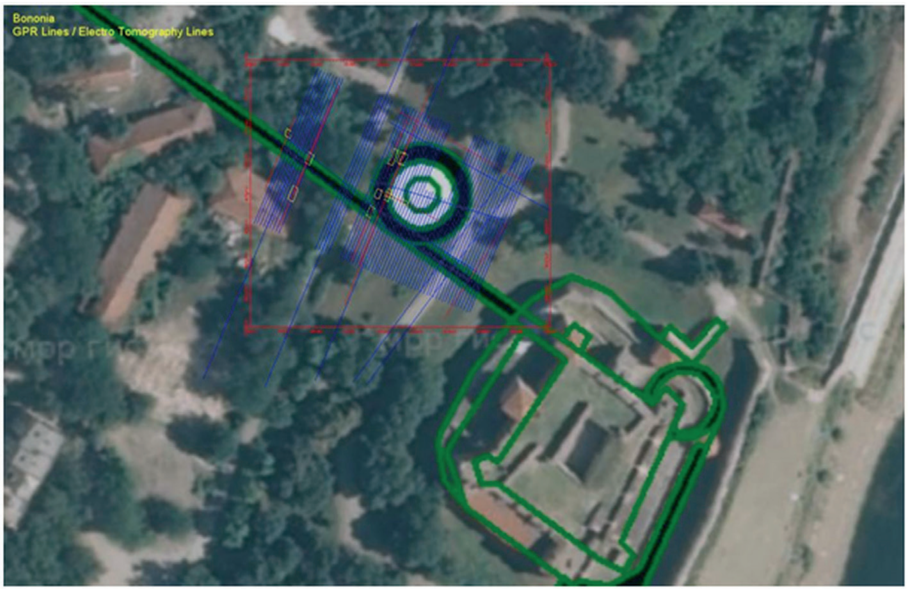

Обр. 2. Детайлен поглед на проучвания участък с разположение на измервателната мрежа за GPR /синьо/ и гео-електро томографски профили /червено/. В зелено е нанесено положението на предполагаемата стена на Антична Бонония с кула.

Fig. 2. Detailed view of the research area with the measuring network GPR (in blue) and the geo-electrical tomography profiles (in red). In green is the location of the presumed wall of ancient Bononia with a tower.

През 60-те и 70-те години около Баба Вида са извършвани проучвания, от които няма никакви данни, освен няколко статии в местните вестници (Атанасова 1968) и един стар план в архива на РИМ Видин. На базата на този стар чертеж през 2014 г. археологическият екип актуализира целият известен до тогава общ план и номерация на крепостните кули на Бонония (виж: Атанасова 1974, 337–338, рис. 1, и сравни с: Dimitrov 2016, 249–250, fig. 3). При настоящото теренно изследване основната цел е да бъде открита и евентуално по-късно проучена по археологически път кула № 9 от крепостната система на Бонония.

За нуждите на изследването бе необходимо да се получат детайлни образи на залягане и локализация на терена, посредством използване на недеструктивни методи на проучване. Екипът използва комплексно два геофизични метода: гео-радарно площно заснемане с дълбочинност на измерване до 5 м по мрежа от профили през 1 м и гео-електро томографско измерване по 15 профила с различна дължина и дълбочинност на проникване в диапазона 6–9 м (обр. 2).

Двата метода са комплексирани в следствие спецификата на търсените за локализиране обекти и с цел взаимно препокриване и потвърждаване на получени резултати.

Освен това гео-електро томографията беше приета като сравнителен метод по отношение на GPR с цел удостоверяване на дълбочини на залягане на обекти, както и дълбочинен метод на проникване, като изпълнението и беше планирано по подсичащи на основните очаквания структури с цел потвърждаването им.

След обработка на получените резултати в разширен отчет са представени площни карти с

резултати от GPR измерванията в хоризонтални разрези през 0,20 м до дълбочина 4,50 м и вертикални разрези с резултати от гео-електро-томографията по профили.

Отделно в база данни към проекта са предоставени данни и тримерни модули с пространственото разположение на всички получени данни, както и разделни растерни образи от вертикални и хоризонтални разрези.

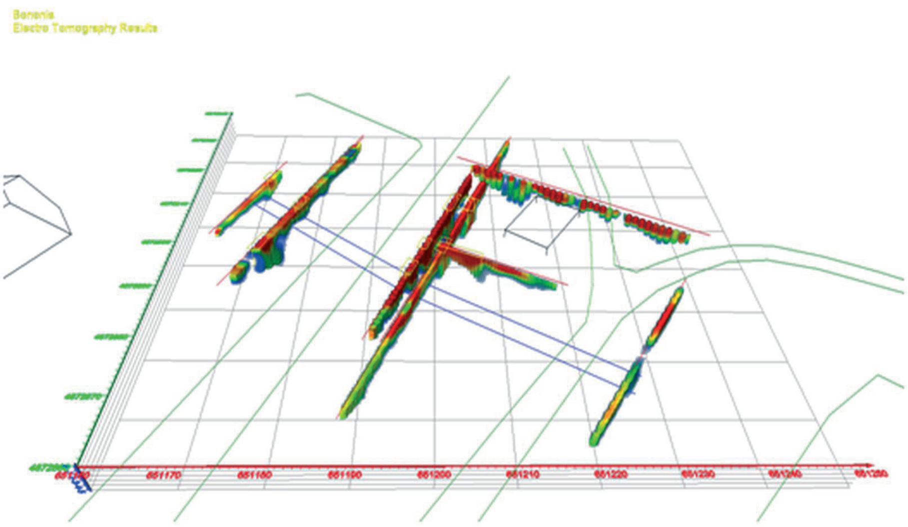

Обр. 3. 3-D резултати от гео-електро томографските измервания с нанесени линии на корелации в разкритите аномални зони.

Fig. 3. 3D results of the geo-electric MR measurements with correlation lines in the anomalous zones.

Общото заключение, след прегледа на комплексните данни, е, че георадарното проучване разкри линейни структури в по-плитките зони, вероятно предизвикани от останки от съоръжения в по-високите нива на обема, от предполагаемо по-късни епохи.

За разлика от гео-радарното проучване, резултатите от направената гео-електро томографията дават основание да се твърди, че в зоните където са изпълнени профилите се засичат аномални зони с по-висока дълбочинност и погледнато в общ аспект изразена корелация. Това ни дава основание да смятаме, че с голяма степен на вероятност, северната крепостна стена Бонония е засечена (обр. 3).

Обща интерпретация и на пространственото положение на засечените аномални зони и корелация са дадени в приложените картни материали и база данни към разширения отчет на разположение на поръчителя.

Разкритите аномални зони в гео-електро томографията в общ случай съвпадат пространствено със зоната на нанесената в старите планове крепостна стена, като около каптажа се наблюдават серия аномалии, вероятно породени от наличието на кула. За съжаление на база на получените резултати следва извода, че основната част от кулата вероятно се намира непосредствено под каптажа от 60-те години на XX век.

Литература

Атанасова 1968: Й. Атанасова. Античната Бонония – Видин. – Вестник „Червено знаме", 05.06.1968 г.

Атанасова 1974: Й. Атанасова. Й. Атанасова. Круглые и полигональные башни в Dacia Ripensis. – Thracia III. Primus congressus studiorum thracicorum. Serdicae, 337–344.

Dimitrov 2016: Z. Dimitrov. New Archaeological Excavations of the Roman and Early Byzantine City of Bononia (Present day town of Vidin). – In: M. Rakocija (ed.). Niš and Byzantium XIV. The collection of the scientific works from the Symposium, held in Niš (3-5.06.2015). Niš, 247–264.

GEOPHYSICAL SURVEY ON THE ARCHAEOLOGICAL SITE „ANCIENT BONONIA“, KALETO QUARTER, VIDIN

Zdravko Dimitrov, Kiril Velkovski, Hristian Tsankov, Atanas Ivanov, Fionera Filipova, Ilko Tsvetkov

During the period 29–31.08.2016 a non-destructive geophysical survey of archaeological goal was conducted on the archaeological site Bononia, in Kaleto quarter in the centre of Vidin.

The objectives of the study were to examine and confirm the presence of a fortification wall and tower N 9 from the Roman and Late Roman Bononia (fig. 1). To accomplish the goals of this study we used a complex of two geophysical

methods: Geo-radar (GPR) for areal monitoring with a depth of measuring up to five meters in grid profiles with offset of 1 meter and geo-electrical tomography in 15 measurement profiles with varying length and depth of penetration in the range of 6–12 m (fig. 2).

As opposed to the GPR survey, the results from the geo-electric-tomography scans give grounds to assert that in the areas with anomalous graphics in the profiles we have serious reasons to believe that the wall structure of Bononia was detected (fig. 3).

№ 36. ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОРИМСКА ПЪТНА СТАНЦИЯ В М. АНИЩЕ КРАЙ С. ГРАНИЧАК, ОБЩИНА БЕЛОГРАДЧИК

Сергей Торбатов, Християн Цанков, Атанас Кисьов, Биляна Иванова

Обектът в м. Анище край с. Граничак, придобил гражданственост под определението „късноримска пътна станция“, понастоящем се отъждествява с praetorium – функционален компонент на римската крайпътна инфраструктура, представляващ специален сграден комплекс, който предлага по-големи удобства и е предназначен за непродължителен престой на високопоставени официални лица по време на техните служебни пътувания. Археологическите проучвания тук започват през 2001 г. и продължават досега, но с чести прекъсвания и различна интензивност през годините.

За да се уточнят обема на оставащата теренна работа и конкретните задачи на предстоящите археологически разкопки, през 2016 г. на територията на обекта беше извършено геофизично проучване. Задачата се състоеше в търсене и локализиране на подповърхностни обекти – зидове и други съоръжения и инфраструктура, свързани с разкритите досега останки, което да допринесе за изясняване планировката на още непроучената чрез разкопки част от комплекса. За целта беше приложен геофизичен комплекс, включващ георадар, геомагнитна градиентометрия и капаметрия, като обектът допълнително беше заснет с помощта на дистанционно управляема летателна система (дрон). Георадарните и геомагнитни изследвания бяха съсредоточени основно в рамките на контура, очертан от външния ограден зид на комплекса, където бяха обособени четири правоъгълни участъка. Още един, пети, беше разположен на югозапад, в непосредствена близост,

Обр. 1. Обзорна Google Earth карта на района на римската пътна станция в м. Анище с разположение на проучените с геофизика участъци.

Fig. 1. Google Earth overview map of the area of the Late Roman road station in the Anishte locality with the geophysically surveyed sectors.

но извън оградния зид (обр. 1).

На най-често срещаните градивни материали в рамките на посочените участъци бяха извършени точкови измервания на магнитната възприемчивост с помощта на капаметър. Геомагнитните и георадарни работи и в петте сектора бяха осъществени по успоредни, отстоящи на 0,5 м един от друг, измервателни профили. Допълнителни девет рекогносцировъчни георадарни профила бяха прокарани в празните пространства между участъците. Проучена беше площ от 1375 м^2.

Картата на вертикалния магнитен градиент, наложена върху изготвената ортофото карта на обекта, показа линейни структури, част от които уверено могат да бъдат определени като останки от зидове (обр. 2). Така, достатъчно ясно се очерта поредица от шест (?) неизвестни досега помещения, верижно разположени покрай северния ограден зид на комплекса. Същевременно, със сигурност беше установено, че подобни не е имало покрай източния ограден зид. Пространството непосредствено на север пред голямата апсидална зала по всяка вероятност е било оформено като преддверие, отделено със стена или портик от обширния вътрешен двор. Особено важно е регистрирането на останки от малка външна пристройка в югозападната част на комплекса, където се предполага, че трябва да е бил изграден префурниумът, захранващ отоплителната система в апсидалната зала. За съжаление, градиентометрията не допринесе за изясняване конструкцията на хипокауста в залата. Не бяха задоволителни и резултатите от т. нар. Помещение 6, което е разкопавано през 2003-2004 г., но за което разполагаме само с откъслечна и твърде противоречива информация.

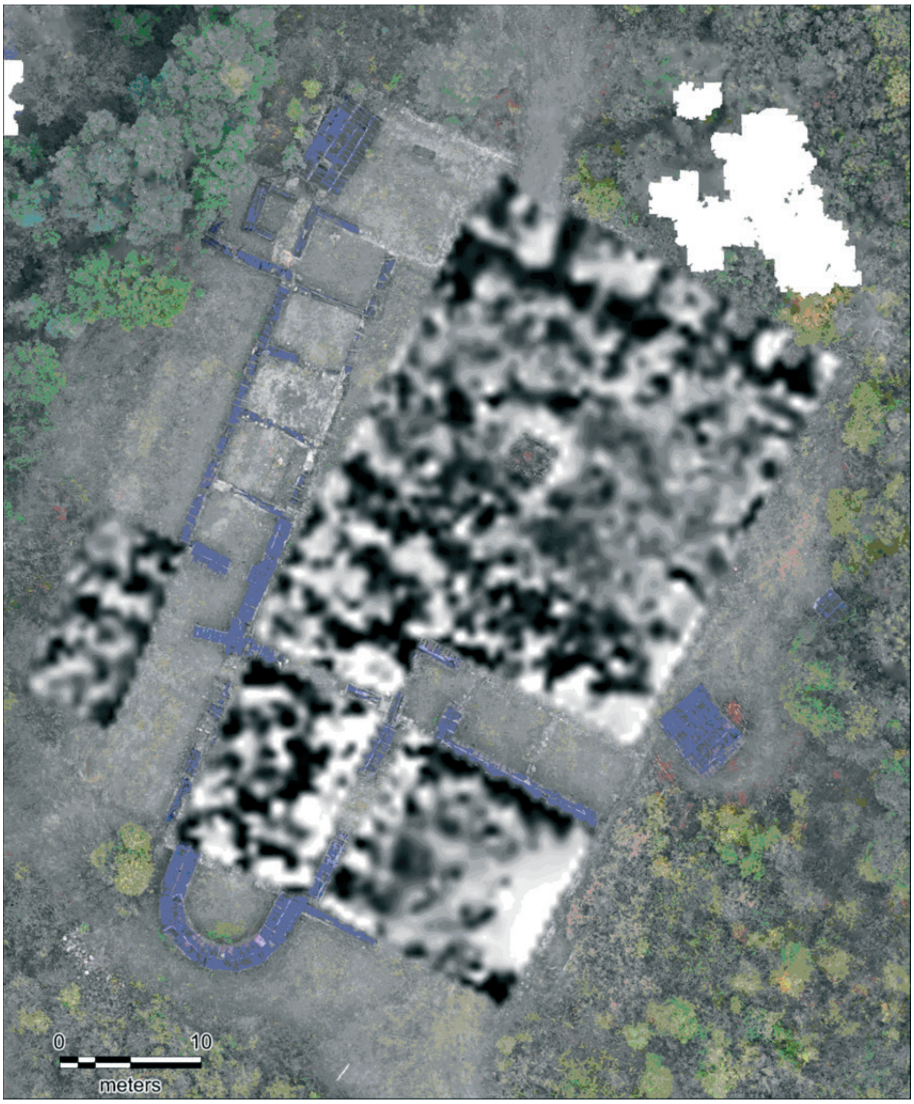

Обр. 3. Извадка от хоризонтални срезове на триизмерния георадарен модел.

Fig. 3. An excerpt of horizontal slices of the 3D geo-radar model.

Георадарното изследване много сполучливо допълни геомагнитното (обр. 3). На хоризонталните срезове на дълбочина от 0,48 до 0,77 м съвсем ясно пролича поредица от седем ритмично разположени четириъгълни структури с малки размери, които без никакво съмнение се отъждествяват с крепиди или бази за колони или дървени стълбове, които оформят дълбок портик пред южната фасада на верижно разположените покрай северния ограден зид на комплекса помещения. Идентичен портик откъм вътрешния двор е бил изграден и пред западната редица верижни помещения, но от него сигурно се различават само две, евентуално три бази/крепиди.

Предвижданите за 2017 г. поредни редовни археологически разкопки на обекта ще бъдат ориентирани на първо място към теренна верификация на регистрираните чрез методите на геофизиката данни.

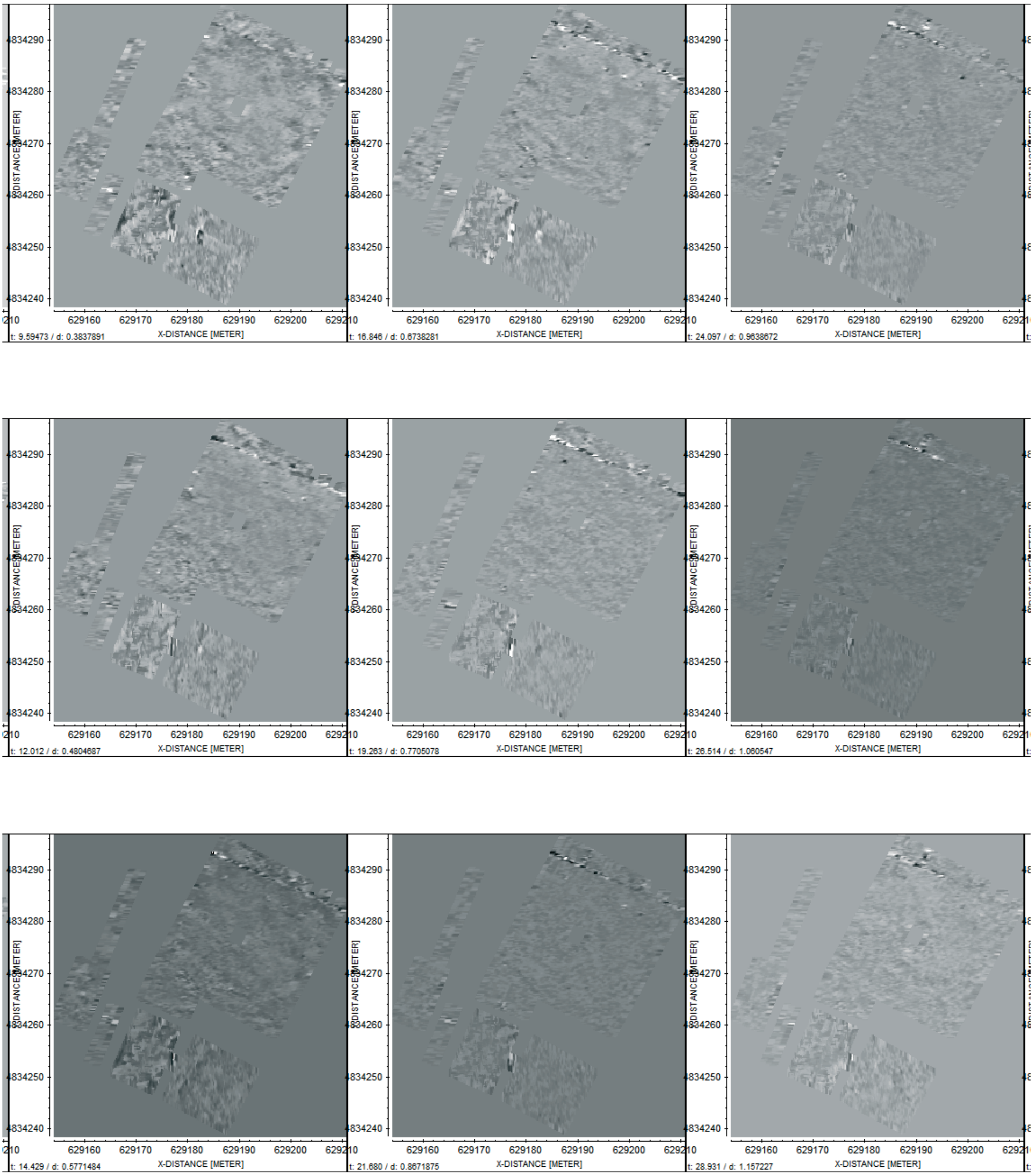

Обр. 2. Карта на вертикалния магнитен градиент в района на римската пътна станция в м. Анище, наложена върху изготвената ортофото карта на обекта.

Fig. 2. Map of the vertical magnetic gradient in the area of the Late Roman road station in the Anishte locality placed over an orthophoto map of the site.

GEOPHSYCAL SURVEY OF THE LATE ROMAN ROAD STATION IN THE ANISHTE LOCALITY, VILLAGE OF GRANICHAK, BELOGRADCHIK MUNICIPALITY

Sergey Torbatov, Christian Tzankov, Atanas Kisyov, Bilyana Ivanova

The survey was carried out with integrated geophysical methods involving magnetics, geo-radar and kappametry. It covered an area of 1375 sq. m, distributed between 5 sectors of rectangular plan and different size. The aim was

to detect unknown built structures in the still unexcavated part of the road station. The study revealed a set of rooms along the northern fence wall of the complex, with regularly spaced column bases at some distance to the south of them. The latter clearly testify to the existence of a portico. A similar one must have existed along the western set of rooms, too. The space north of the big apsidal hall seems to have been partitioned from the vast inner courtyard, forming a kind of antechamber. The remains of an outer structure built in the southwestern part of the complex might well be interpreted as a praefurnium connected with the heating installation within the apsidal hall.

№ 37. ХАЛКОЛИТНИ РАБОТИЛНИЦИ ЗА КРЕМЪК В ЛУДОГОРИЕТО: НЕДЕСТРУКТИВНИ ИЗДИРВАНИЯ НА ОБЕКТИ ЛЪВИНО-ЧАКМАКА И КАМЕНОВО-ДЮЗ ОРМАН, ОБЛАСТ РАЗГРАД

Петър Зидаров, Боряна Матева, Дилен Дилов, Мария Гюрова

Трета поредна година продължава проектът за сравнително изследване на следите от експлоатацията на праисторически кариери за добив на кремък чрез недоструктивни методи в област Разград. През 2014 г. и 2015 г. екип в същия състав проведе две теренни издирвания с цел локализация и магнитно картиране на два обекта край с. Лъвино и с. Равно. Така бе установено, че подбраният метод е изключително удачен за локализирането както на приповърхностните отвори на изкопите и шахтите за добив на кремък, така и на праисторически работилници и жилища на миньорите. От двата обекта се получиха изключително интересни данни за пространствената и социално-икономическата организация на праисторическия добив на кремък (Зидаров и др. 2015, Зидаров и др. 2016).

Теренните дейности през 2016 г. се фокусираха върху запълване на част от пропуските от магнитното картиране върху билото на селищната могила край с. Лъвино, с помощта на ръчно преносим магнитометър, а също и върху регистриране на неизвестна досега кремъчна работилница в м. Дюз орман край с. Каменово.

Лъвино. Разкопките на Б. Матева през 1995–1998 г. дават основания за идентифициране на работилница за кремъчни сечи-

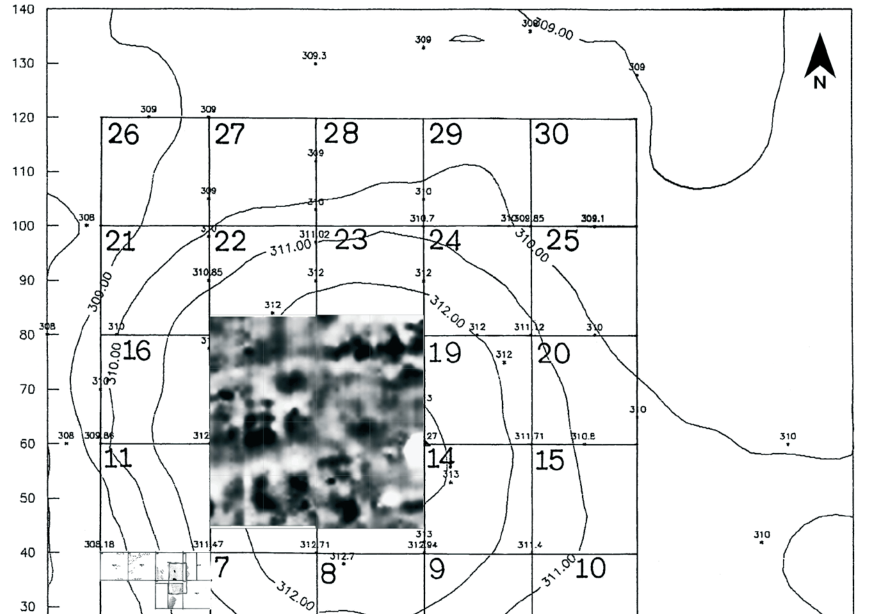

Обр. 1. С.м. Чакмака, край с. Лъвино, обл. Разград. Карта на вертикалния магнитен градиент.Инструмент: цезиев магнитометър, G-858. Площ: 40 x 40m. Гъстота на измерванията: 1 x 0,1 m, интерполирани до 0.1x0.1 m. Стойности: -39,2/+41,1nT, разпределени в 256 нюанса на сивото.

Fig. 1. Tell Chakmaka near Lavino, Razgrad mun. Vertical gradient map. Instrument: caesium magnetometer, G-858. Area: 40x40m. Measurement density: 1x0.1 m, interpolated to 0.1 x 0.1 m. Scale dynamics between -39.2/+41.1 nT, in 256 greyscales from negative (white) to positive (black).

ва в селищната могила (Mateva 2011). Геофизичното и картиране край Лъвино през 2014 г. показа част от планировката на последната фаза от обитаване на могилата, свързана с тоталното опожаряване на селището. Поради технически проблеми тогава, голяма част от билото на селищната могила и южната ѝ периферия останаха извън обхвата на магнитната карта. За компенсиране на този недостатък през 2016 г., възстановихме план-квадратната мрежа на разкопките и се опитахме, доколкото е възможно да запълним празнините от измерванията върху билото на могилата с помощта на преносим магнитометър G-858. Това ни се отдаде само донякъде (обр. 1). Резултатите от магнитното картиране показват наличието на множество силно контрастни зони с неправилна форма, някои разположени в успоредни редици. Те следва да бъдат интерпретирани като останки от горели постройки. С това се потвърдиха досегашните наблюдения и предположения, че билото на селищната могила е било гъсто застроено от редици сгради със сходни размери и ориентация, унищожени от стихиен пожар.

Каменово-Дюзорман. През 2016 г. регистрирахме една неизвестна досега кремъчна работилница в м. Дюзорман край с. Каменово. Тя отстои на 2,7 км СИ от селищната могила в с. Каменово (обр. 2). В изораната нива успяхме да открием няколко диагностични керамични фрагменти, украсени с техники – кербшнит, триъгълни набождания, пластични пръстени и барботина, които са характерни най-вече за ранния халколит в района (обр. 3). Сред кремъчните находки изпъкват откриващите отломъци с кора, ядра в различна степен на експлоатация и крайни продукти под формата на добре оформени пластини. Съвкупността от тези харакеристики предполага обитаване и първична обработка на място. Описаните концентрации попадат върху характерни тъмни петна в почвата видими на някои сателитни изображения с овална форма и среден диаметър ок. 25 м. Максималният диаметър на площта, върху която се наблюдават тези петна е към 200–250 кв. м. Подобни по-

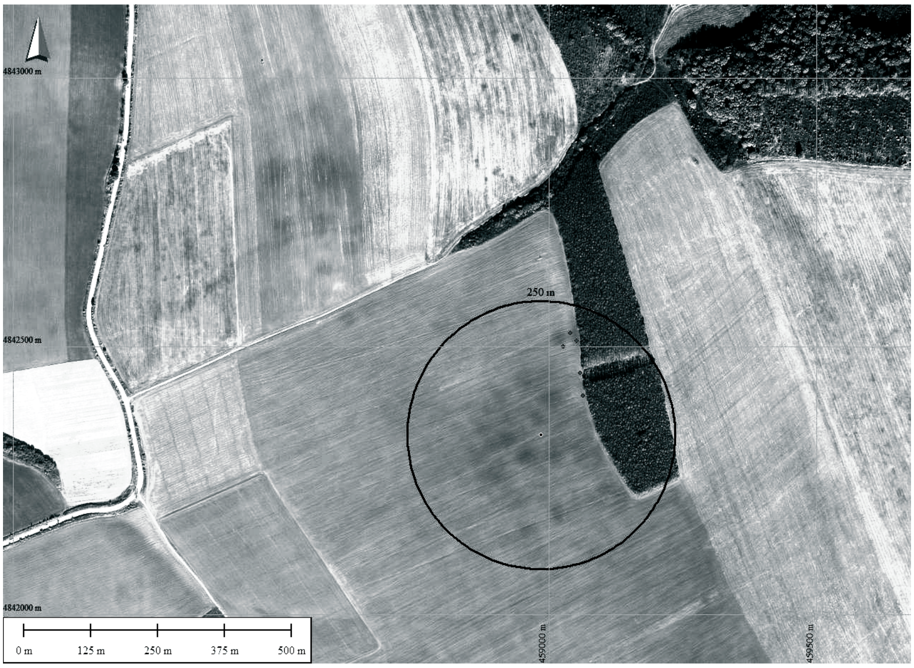

Обр. 2. Каменово-Дюзорман – ортофото на района на халколитните кариери и работилници за кремък.

Fig. 2. Kamenovo-Dyuzorman – aerial view of the area around the Chalcolithic flint mines and workshops.

Обр. 3. Каменово-Дюзорман – находки от повърхността.

Fig. 3. Kamenovo-Dyuzorman – surface finds.

чвени петна са характерни за запълнителите на отворите на кремъчни кариери, известни на много места в Европа. Това ни дава основание да смятаме, че и в конкретния случай можем да очертаем обема на конкретна минна разработка с десетина-двадесет ями от ранния халколит.

Керамичните находки показват, че двете представени кариери с работилници за обработка на кремък – Лъвино–Чакмака и Каменово–Дюз орман – са приблизително синхронни и вероятно функционират през ранния халколит. Въпреки географската им близост, разликите в местоположението и интензивността на работа показват съществени различия в организацията на работния процес при експлоатацията на кремъчната суровина. В единия случай – Лъвино–Чакмака, селищната могила е разположена на необичайно за района местоположение. Тя е на относително високо и безводно плато, както изглежда с цел тотален контрол върху добива на кремъчната суровина, но вероятно само в определени сезони. В другия случай селищната могила в с. Каменово е разположена на завет в речната долина и непосредствено до брега на реката, както е обичайно за региона. Изглежда, че избора на нейното местоположение е ориентирано повече към земеделския потенциал и осигуряването на оптимални условия за живот през цялата година. Най-близките кариери и работилници за кремък, съответно в Равно и Дюз орман са разположени на 2–3 км околовръст и изглежда са екплоатирани от значително по-малки колективи (семейства или задруги). На този етап от проучванията допускаме, че разликите в организацията на работата е възможно да се дължат и на суровинни фактори като обема на запасите на качествен кремък, но биха могли да са и от друго естество. Систематичното документиране на по-голям брой паметници е необходимо за допълване на представите ни за експлоатацията на кремъчни суровини в Лудогорието и ще хвърли светлина върху социаолно-икономическите отношения в праисторията.

Литература

Зидаров и др. 2015: П. Зидаров, М. Гюрова, Б. Матева, М. Круме. Картиране на кремъчни кариери около селищна могила Чакмака. – Археологически открития и разкопки през 2014 г., 2015, 864–867.

Зидаров и др. 2016: П. Зидаров, М. Гюрова, Б. Матева, Д. Дилов, К. Димитров, И. Петри. Картиране на кремъчни кариери и работилници край с. Лъвино и с. Равно, обл. Разград през 2015 г. (Magnetic mapping of flint quarries and workshops near Lavino and Ravno, Razgrad district) – Археологически открития и разкопки през 2015 г., 2016, 916–918.

Mateva 2011: B. Mateva. Exploiting of flint deposits in northeastern Bulgaria in Chalkolithic. – In: S. Mills & P. Mirea (eds.) The Lower Danube in prehistory: landscape changes and human-envieronment interactions, Proceedings of the International Conference Alexandria, 3-5 November 2010: 173–179. Bucharest.

CHALCOLITHIC FLINT WORKSHOPS IN DELIORMAN AREA: REMOTE SENSING SURVEYS AT LAVINO-CHAKMAKA AND KAMENOVO-DYUZ ORMAN, RAZGRAD DISTRICT

Petar Zidarov, Boryana Mateva, Dilen Dilov, Maria Gurova

During 2016 the magnetic survey at tell Chakmaka near Lavino was resumed and a new flint processing workshop – Kamenovo–Dyuzorman was registered. Pottery finds indicate that Chakmaka and Dyuz orman are approximately synchronous and probably operated during the Early Chalcolithic (ca. 4900–4600 BC). However, the differences in location and intensity of operation suggest fundamental differences in the exploitation of flint resources. The tell site Lavino–Chakmaka is located on a relatively exposed and dry plateau, apparently to exert total control over the extraction of flint, whereas tell Kamenovo is sheltered deep in the river valley and next to the river bank as it is usual for this region. Seemingly its Chalcolitihc inhabitants were more interested in the agricultural potential. Its closest flint quarries and workshops at Ravno and Dyuz orman are located at a distance of 2–3 km and judging by their limited scale were likely operated by considerably smaller collectives.

№ 38. МАГНИТНО КАРТИРАНЕ В ПОДНОЖИЕТО НА ГРОБНИЦАТА С КАРИАТИДИТЕ В СВЕЩАРИ

Петър Зидаров, Боряна Матева, Мария Николаева, Калин Димитров, Инго Петри

Счита се, че в ИАР Сборяново геофизиката на археологически обекти в България е направила първите си крачки, там е разработена методика за електросъпротивително проучване на могилни насипи и са постигнати едни от най-ефектните резултати (Katevski 1992). За четири десетилетия, обаче, геофизичните измервания са били изключително фокусирани върху могилните насипи и локализирането на гробни съоръжения под тях. През 2016 г. проведохме две магнитни изследвания в най-северните части на Източния некропол край Свещари, с цел изпробване на потенциала на магнитния метод в околомогилното пространство и изработване на магнитна карта. След като получихме първите положителни резултати, решихме да проведем и пилотно изследване в Западния некропол за постигане на съпоставимост и по-висока достоверност на данните.

Магнитното картиране в източния некропол е извършено с 16-канален флуксгейт магнитометър, модел SENSYS MAGNETO® MX ARCH[1], а в Западния – с цезиев магнитометър G-858. (обр. 1). В първият случай измерванията са фиксирани с високоточен диференциален ГПС, а във втория е изградена локална мрежа, съобразена с топографията на терена. Установихме е, че както в Източния, така и в Западния некрополи се наблюдават някои общи особености.

В източния некропол (обр. 2) е измерена площ от 15,4 ха, с гъстота на измерванията: 0,25 x 0,25 м. Така са установени множество линейни аномалии с прави и дъговидно извити „ъгли", индикиращи наличието на околомогилни съоръжения, вероятно траншеи или ровове. Сравнението между полевата аерофото документация от разкопките в началото на 80-те години и новополучената карта на вертикалния магнитен градиент показва, че дори разкопани обекти (като могили 8 и 11) крият такива непроучени околомогилни структури. Множеството точкови аномалии северно от Гинина могила вероятно маркират местоположението на ями (гробни, стопански, ритуални) или огнища. Известно е, че точно под северния насип на Гинина могила е открит праисторически гроб със скелет в свито положение , а антични ритуални ями са откривани и под самата Гинина могила.

Обр. 1. ИАР „Сборяново" – двете проучвани зони върху топографска карта, М 1:5000.

Fig. 1. "Sboryanovo" – location of the two study areas on topographic map, scale 1:5000.

За осигуряване на известна сравнимост на резултатите, заложихме два правоъгълни полигона с общ размер 40 x 80 м, на най-достъпното място непосредствено СЗ от северната група могили 1 и 2 в м. Параджика в Западния некропол. За тях имахме данни от разкопките, че са практически синхронни на могилите от Източния некропол. Очакванията се

[1] Благодарим на Фр. Лют и ръководството на ГАИ за предоставената техника.

потвърдиха – в основата на могилите са установени две линейни корелации на завишен интензитет на магнитното поле, имащи дъговидна форма и разположени в в северозападните периферии на могили 1 и 2 (обр. 3). По всяка вероятност, става дума за сегменти от околомогилни ровове, свързани с натрупването на могилите. Северозападно от тях се наблюдават също и няколко праволинейни корелации на завишен интензитет на магнитното поле – включително такива, сключващи прав ъгъл, както и няколко точкови аномалии с контрастни (биполярни) стойности, разпределени неравномерно и без видима организация върху проучената площ. Физическите характеристики на точковите аномалии, подсказват наличието на железни предмети или отделни късове скали със завишено съдържание на желязно орудяване.

Двете магнитни проучвания, проведени в северните части на Източния и на Западния некрополи край Свещари през 2016 г., показаха че в периферията на могилите има редица поменални съоръжения като ровове и ями (обр. 1). Около гробницата с кариатидите в Гинина могила е регистрирана завишена концентрация на околомогилни съоръжения. Някои от тях са точкови – вероятно ями, а други наподобяват четвъртити заграждения (обр. 2). Някои от тях са разположени в основата на разкопани могили и изглежда ги ограждат, докато над други с Г- и П-образна форма понастоящем не се

Обр. 2. Свещари – Източен некропол. Карта на вертикалния магнитен градиент. Флуксгейт градиентометър: SENSYS MAGNETO® MX ARCH. Площ: 154 дка. Гъстота на измерванията: 0,25 x 0,25 м. Динамика: -10 / 10 nT.

Fig. 2. Sveshtari – Eastern necropolis. Map of the vertical magnetic gradient. Fluxgate gradientometers: SENSYS MAGNETO® MX ARCH. Area: 15.4 ha. Density of measurements: 0.25 x 0.25 m. Dynamics: -10 / 10 nT.

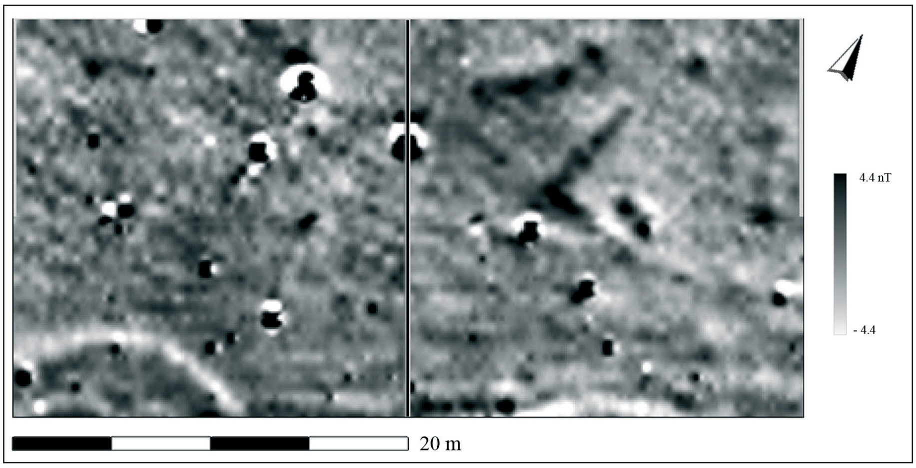

Обр. 3. Свещари – Западен некропол. Карта на вертикалния магнитен градиент. Цезиев магнитометър: G-858. Площ: 3,2 дка. Гъстота на измерванията: 1x0.1m, интерполирана до 0,2 x 0,2 м. Динамика: -4.4 / 4.4 nT.

Fig. 3. Sveshtari – West necropolis. Map of the vertical magnetic gradient. Caesium magnetometer: G-858. Area: 0.32 ha. Density of measurements: 1x0.1m, interpolated to 0.2 x 0.2 m. Dynamics: -4.4 / 4.4 nT.

наблюдават могилни насипи. Подобни аномалии са установени и в Западния некропол (обр. 3). Вероятно и в двата случая става дума за символични заграждения (теменоси) от плитки ровове с функция на поменални съоръжения. Такива са проучени в южната група на Източния некропол и са свързвани с келтско присъствие (вж. Гергова и Анастасов, в настоящия том).

Продължаването на геомагнитните проучвания на територията на резервата в бъдеще, вероятно ще разкрие още много, също толкова неочаквани резултати и ще спомогне за формулирането на един устойчив многогодишен план за управлението на неговия археологически и туристически потенциал.

Литература

Katevski 1992: I. Katevski. Geophysical prospecting of tumuli in Sboryanovo – approaches and effectiveness. – In: Sboryanovo: studies and prospects. Helis, vol. 2. Sofia, 1998, 115-117.

MAGNETOMETER SURVEY AT THE FOOT OF THE CARYATID TOMB IN SVESHTARI VILLAGE

Petar Zidarov, Boryana Mateva, Maria Nikolaeva, Kalin Dimitrov, Ingo Petri

For four decades almost all geophysical surveys (ER) in Sboryanovo were focused on the tumuli (Katevski 1992). In 2016 we conducted two magnetic surveys in the northern parts of the Eastern and the Western necropoleis near Sveshtari (fig. 1). Numerous pointed anomalies (pits) and circumtumular linear features, resembling rectangular enclosures, were identified (fig. 2) around the rulers' tomb with Caryatids (Stoyanov 1998). Some of these are located at the base of the tumuli and seem to surround them, whereas other Π- and L-shaped features are not currently covered with mounds and possibly disclose the location of missing embankments. Similar features alongside segments of circular ditches have been identified also in the Western Necropolis (fig. 3). These linear features are likely shallow ditches functioning as symbolic enclosures with commemorative function. Such were excavated in the southern group of the Eastern Necropolis and associated with Celtic presence (cf. Gergova and Anastassov, this volume).

№ 39. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В НИАР-ПЛИСКА, ОБЩИНА НОВИ ПАЗАР

Станислав Станилов, Нивес Донау

Целта на проведеното проучване е геофизично изследване, локализиране и документиране на наличието на археологически структури. Геофизичните проучвания се реализираха от Ludwig Boltzmann Institute – Виена и RGZM – Майнц. Измерванията бяха осъществени през месец ноември 2016 г. на площ от 500 дка на територията на НИАР–Плиска. Работеше се успоредно с георадар и геомагнитометър. Участъците, които бяха измерени са разположени в три обособени части на Плиска (обр. 1).

Участък „Север“ е на 120 м северно от Голямата базилика. Тук измерванията бяха най-плодотворни. На площ от 300 дка се обособиха няколко вида аномалии – линейни, точкови и площни, които могат да се групират съответно като оградни траншеи и стени, ями, полуземлянки и масивни сгради. Отчетливо се разграничават гнезда от отделни квартали, които се състоят основно от полуземлянки. Във всички тях се регистрира и по една църква. Една от най-интересните аномалии в този участък може да се интерпретира като аристократично имение със собствена крепостна стена, представителна сграда и верижни помещения със стопански характер (обр. 2).

Участък „Изток“ е непосредствено на изток от източната порта на каменната крепост на Вътрешния град. При проучването му бяха установени няколко линейни структури, част от които могат да се интерпретират като изкопи за траншеи. Някои от линейните аномалии изобразяват по-скоро палеорелеф, в частност трасета на палеоканали (обр. 3).

Участък „Вътрешен град изток“ представи сходна картина с участък „Север“, на площ от 90 дка.

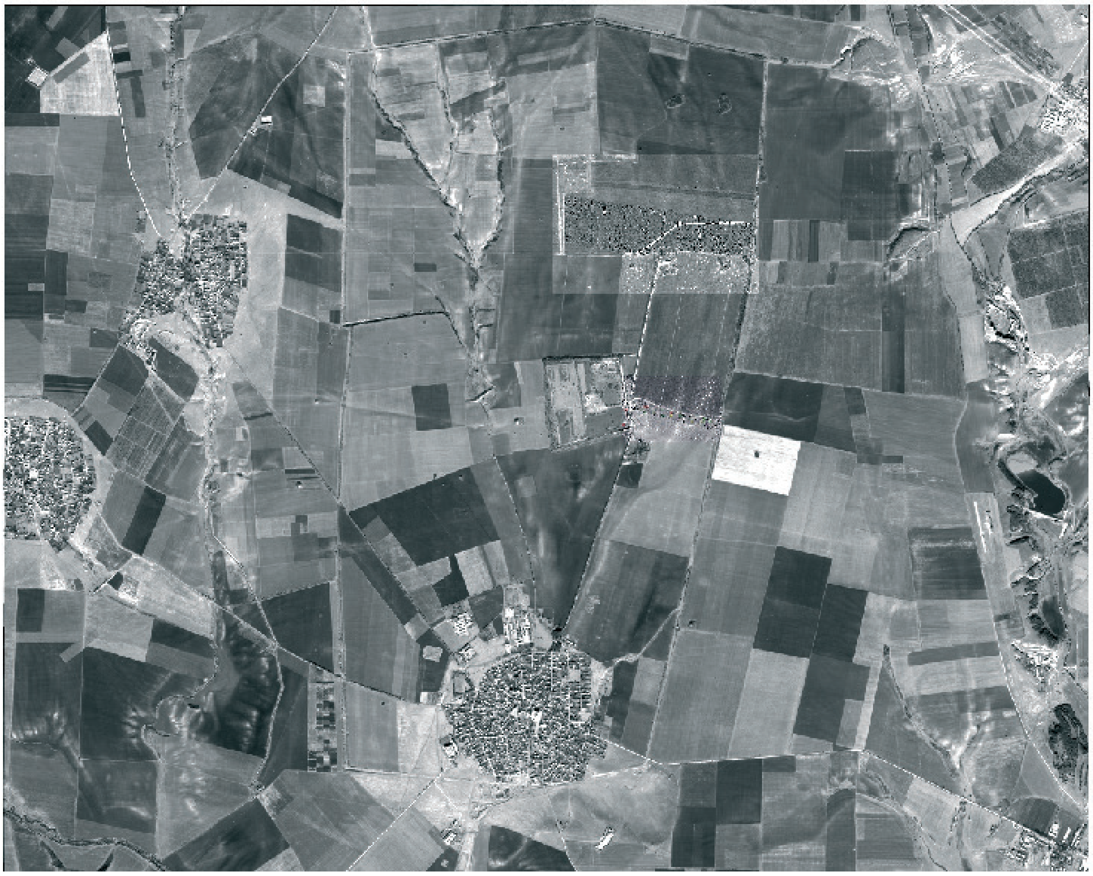

Обр. 1. Измерванията на територията на НИАР–Плиска.

Fig. 1. Measurements on the Pliska territory.

Обр. 2. Участък „Север".

Fig. 2. Section "North."

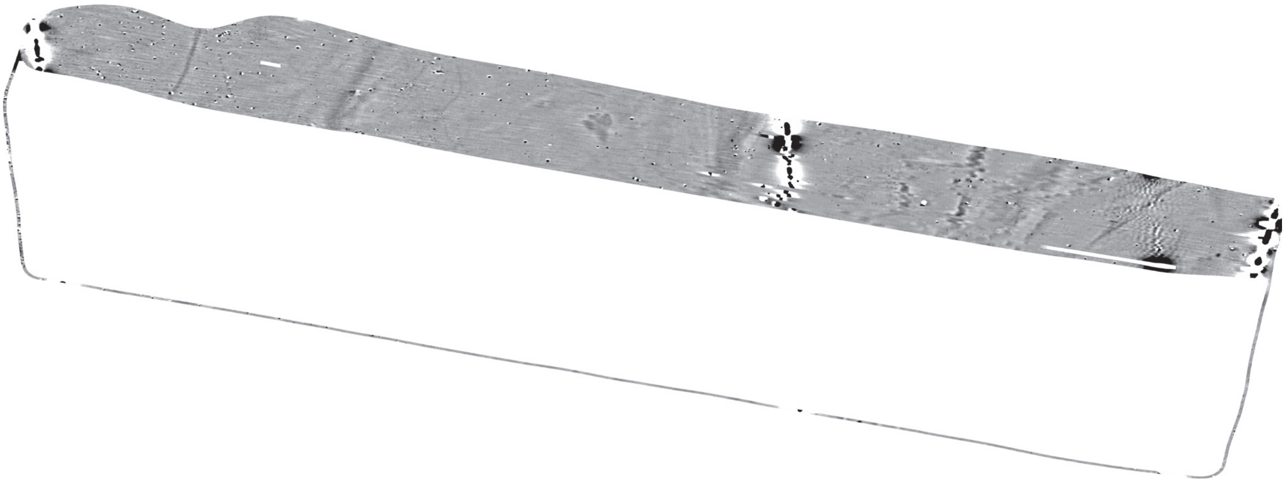

Обр. 3. Участък „Изток".

Fig. 3. Section "East".

SEARCH FOR ARCHAEOLOGICAL SITES IN THE NATIONAL HISTORICAL ARCHEOLOGICAL RESERVE-PLISKA, NOVI PAZAR MUNICIPALITY

Stanislav Stanilov, Nives Donau

The aim of the study is geophysical survey, locating and recording the presence of archaeological structures (fig. 1). Geophysical surveys were carried out by Ludwig Boltzmann Institute – Vienna and RGZM – Mainz.

Section "North" is 120 m north of the Great Basilica. On an area of 300 acres several anomalies have emerged – fencing trenches and walls, pits, semi-dugouts and massive buildings (fig. 2).

Section "East" is immediately east of the eastern gate of the stone fortress of the inner city. During the study a number of linear structures were identified, some of which can be interpreted as excavations for trenches (fig. 3).

№ 40. ГЕОМАГНИТНО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОХАЛКОЛИТЕН ОБЕКТ В М. КОРИЯТА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. АВРЕН, ОБЩИНА АВРЕН

Петър Лещаков, Мария Иванова, Райнер Комп, Инго Петри, Калин Димитров

Изследването на къснохалколитния обект в м. Корията, землище на с. Аврен, се проведе в периода 16–17.10.2016 г. от екип в състав: Петър Лещаков (НАИМ–БАН), Мария Иванова (Университет Хайделберг), геофизиците Райнер Комп и Инго Петри (DAI) и Калин Димитров (НАИМ–БАН).

Къснохалколитният обект Аврен–Корията е открит през 2014 г. по информация от Огнян Белев, бивш уредник на музейната сбирка в с. Аврен (Лещаков 2015, 805). Той е разположен на водослива на две дълбоки дерета, върху носа и тераса с Ю/ЮЗ изложение (обр. 1). Най-югозападната му част, където за пръв път са засвидетелствани археологически материали, е обрасла с храсти и дървета и не се обработва, за разлика от миналото. Топографските особености на терена предполагат наличието на многослоен, естествено укрепен обект в тази зона. Върху широката част на терасата при издирването през 2014 г. също са засвидетелствани археологически материали, отнасящи се към късния халколит. Те се локализират в обработваема нива на площ от 5-6 дка. Концентрацията им е ниска и основно се откриват обезличени керамични фрагменти, дребни парчета мазилка и кремъчни артефакти (обр. 2).

Геофизичното проучване е извършено чрез многосензорната геомагнитна система Magneto MX, произведена от SensysGmbH, собственост на Германския археологически институт.

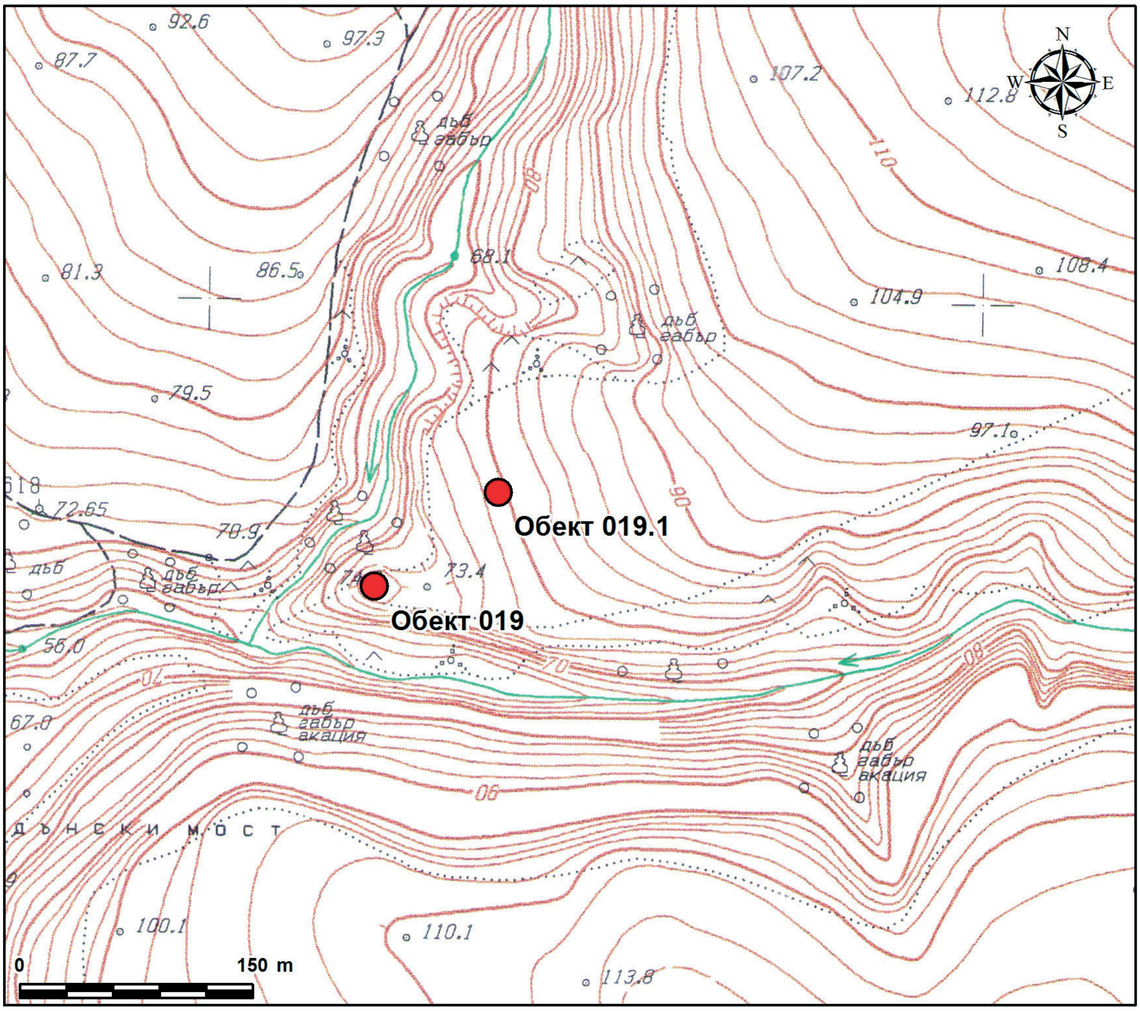

Обр. 1. Местоположение и топография на къснохалколитния обект Аврен–Корията.

Fig. 1. Location and topography of the Late Chalcolithic site of Avren–Korijata.

Геомагнитното картиране обхвана площ от 32 дка. Регистрирани са няколко групи от аномалии с разнообразна форма (обр. 3), които на този етап могат да се интерпретират като вкопани структури с неясен (стопански, строителен, ритуален, погребален или друг) характер. В ниската югозападна част на склона са налице няколко разпръснати аномалии, които вероятно представляват ями с размери до 2 м. В северозападната част се наблюдава по-висока концентрация на подобни структури, което съвпада и с археологическите наблюдения за наличието на повече материали, направени през предходни сезони. Подобна концентрация е засвидетелствана и в югоизточната част на проучената площ. На този етап не могат да бъдат разграничени структури, като пещи, горели къщи и др., със силен магнитен интензитет спрямо околния терен.

В източната периферия на измерената площ е налице линейна аномалия с дъговидна форма, свързваща се перпендикулярно с двете дерета, която няма повърхностно изражение на терена. Тя е с дължина ок. 123 м и максимална широчина ок. 4–5 м. Топографските особености на терена не подкрепят естествения ѝ произход. Вероятно има антропогенен характер и може да представлява отбранителен ров, преграждащ леснодостъпния подход към халколитното селище.

Регистрираните при геомагнитното изследване структури в Аврен–Корията показват силно сходство с тези от близкоразположения синхронен обект Аврен-Бобата[1].

[1] Вж. П. Лещаков и др. Археологически разкопки и геофизично проучване на къснохалколитен укрепен обект Аврен-Бобата, област Варна, публикация в настоящия том.

Обр. 2. Керамични фрагменти и кремъчни артефакти от повърхността на изследваната площ.

Fig. 2. Ceramic sherds and flint artefacts from the surface of the surveyed area.

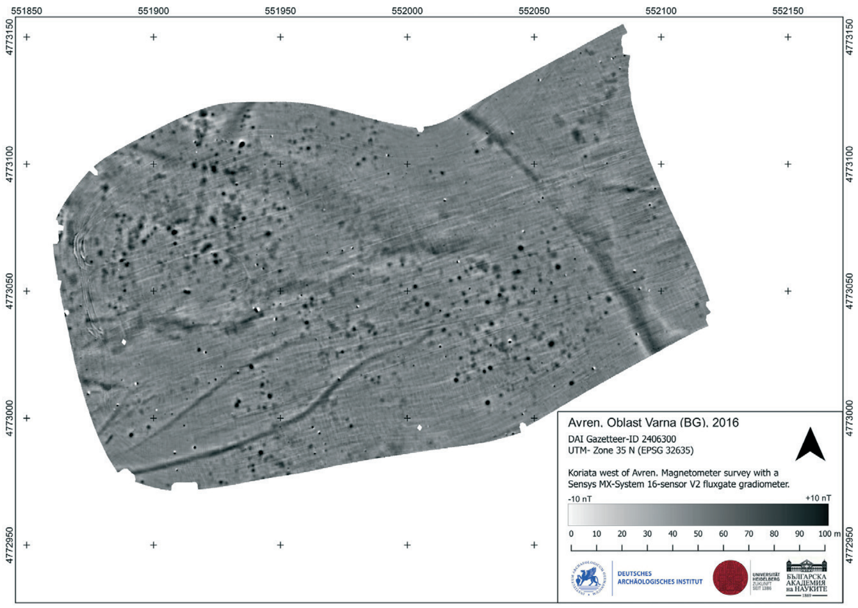

Обр. 3. Магнитограма на проучената зона през 2016 г.

Fig. 3. Magnetogram of the area surveyed in 2016.

Литература

Лещаков 2015: П. Лещаков. Издирвания на археологически обекти в околностите на праисторически солодобивен център Провадия–Солницата. – Археологически открития и разкопки през 2014 г. София, 2015, 803–806.

GEOMAGNETIC SURVEY OF A LATE CHALCOLITHIC SITE IN THE KORIATA LOCALITY, NEAR AVREN VILLAGE

Petar Leshtakov, Maria Ivanova, Rainer Komp, Ingo Petri, Kalin Dimitrov

The Late Chalcolithic site Avren-Koriata was identified during field surveys in 2014. The site is located at the junction of two creeks, on a promontory and a terrace with a slope to the SW (fig. 1). It consists of a small tell-like settlement with a defensive topographic position on the tip of the promontory and „off-tell" structures situated to the E-NE of it (fig. 2). The geomagnetic survey was conducted with a geomagnetic survey system Magneto MX v2, property of the German Archaeological Institute, in a section of 3,2 ha in the "off-tell" area. Several clusters of anomalies with various shapes were recorded (fig. 3), which may be related to pits with currently unknown function (storage, ritual, for clay, graves). The higher concentration of anomalies is in the NW and SE section of the site and is possibly related to the site topography. In the E part of the surveyed area, a curved linear anomaly connects the two creeks. This feature has most probably an anthropogenic origin and may represent a fortification ditch.

№ 41. ГЕОМАГНИТНО ПРОУЧВАНЕ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ В М. ЮРТЛУКА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ЦАРЕВЦИ, ОБЩИНА АВРЕН

Павел Георгиев, Петър Лещаков, Мария Иванова, Райнер Комп, Инго Петри, Калин Димитров

Теренната работа се проведе в периода 11–15.10.2016 г. в рамките на международно сътрудничество между Германския археологически институт в Берлин, Институтът по праистория на Университета в Хайделберг и НАИМ–БАН. От страна на Германския археологически институт взеха участие Райнер Комп и Инго Петри, от страна на Университет Хайделберг доц. Мария Иванова, а от НАИМ–БАН – доц. Павел Георгиев, Петър Лещаков и гл. ас. Калин Димитров. Изследването беше извършено посредством 16-сензорен магнитометър MX V 2, собственост на DAI. Автори на анализа на магнитограмата са Райнер Комп и Лукас Голдман.

Известното още на Братя Шкорпил укрепление е разположено върху ниско възвишение в междуречието на р. Провадийска и нейния ляв приток р. Манастирска. През последните няколко години, обектът няколкократно е посещаван при различни недеструктивни изследвания (Лещаков и др. 2013, 601; Георгиев и др. 2014, 616). Установени са следи от обитаване, обхващащо дълъг хронологически диапазон – от Бронзовата епоха до Средновековието. В близката околност на паметника е регистрирана плътна селищна мрежа от различни епохи и трасето на римския път свързващ Анхиало и Марцианопол.

Целта на настоящото изследване беше пълно геомагнитно проучване на площта, върху която се намират останките от укреплението (пътна станция) в м. Юртлука, землище на с. Царевци. Изследвана е площ от 260 дка, която обхваща цялото укрепление, както и прилежаща към него част на север, изток и югоизток, с останки от вероятно неукрепено селище.

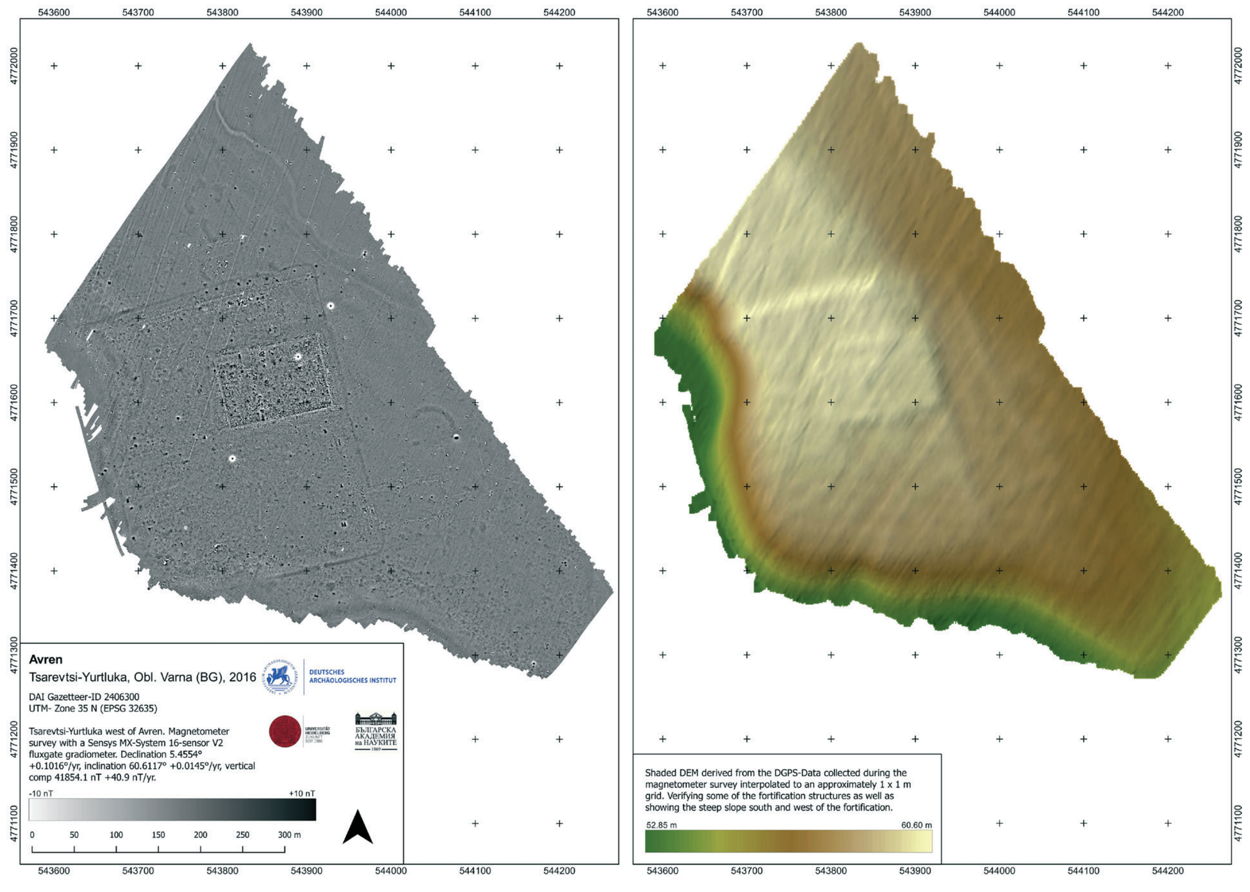

Обр. 1. Цифров модел на терена и магнитограма на проучената зона през 2016 г.

Fig. 1. DEM and magnetogram of the area surveyed in 2016.

Регистрирано е солидно външно укрепление с правоъгълна форма, издължена по оста север–юг (с отклонение ок. 16° в посока СЗ–ЮИ), което затваря значителна площ – ок. 86 дка. Ясно се проследяват аномалии свързани със северната, източната и частично южната стени. Западната стена вероятно е обезличена при обработката на земята. Пред укреплението е установен ров с размери 360 x 290 м. Разграничени са местата на два входа – северен и южен. Вътрешността е слабо наситена с аномалии.

В СИ част ясно се очертава вътрешна крепост с правоъгълна, издължена по оста изток-запад форма (с отклонение ок. 12° в посока СИ–ЮЗ) и размери 122 x 82 м, чиято източна стена съвпада с тази на външното укрепление. Площта ѝ е ок. 12 дка. Дебелината на крепостната стена достига 2,5 м и вероятно е изградена от каменни блокове, част от които продължават да се изваждат при механизираната обработка на земеделската земя. При СИ и ЮИ ъгъл са разграничени кули, вероятно с кръгла форма. Прекъсване на северната стена е индикация за предполагаемия вход. Слабо разграничима, успоредна на стената линейна аномалия, позволява да смятаме, че това укрепление също е било оградено от ров. Във вътрешността на фортификацията се наблюдават голям брой аномалии, свидетелстващи за плътно застрояване. Отклонението от географските посоки и на двете укрепления е сходно, което предполага едновременното им функциониране. На този предварителен етап, изграждането им по-скоро може да се отнесе към късната античност, но не е изключен и ранносредновековния им произход.

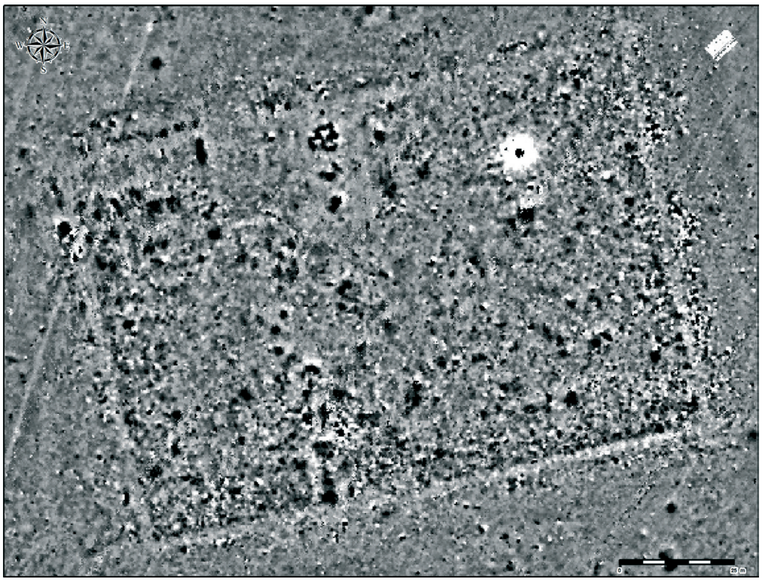

Обр. 2. Вътрешно укрепление.

Fig. 2. Inner fortification.

Източно от ЮИ ъгъл на укреплението са регистрирани следи от две правоъгълни постройки. И двете са с издължена правоъгълна форма (80–90 м по оста), едната ориентирана И–З, а другата С–Ю. Западната структура нарушава отбранителния ров на голямото укрепление и вероятно се отнася към Средновековието. Изолирани аномалии с кръгла или елипсовидна форма, маркиращи ями свързани с по-ранните етапи на обитаване, са регистрирани на юг и югоизток от външното укрепление.

Резултатите от геомагнитното проучване предлагат отлични възможности за провеждане на целеви проучвания с ограничен обхват за установяване на структурата и хронологията на късноантичното укрепление, както и на установените над него останки от голямо средновековно селище или град, които по събраните от повърхността битова и строителена керамика, и находки са съществували до към XIII в.

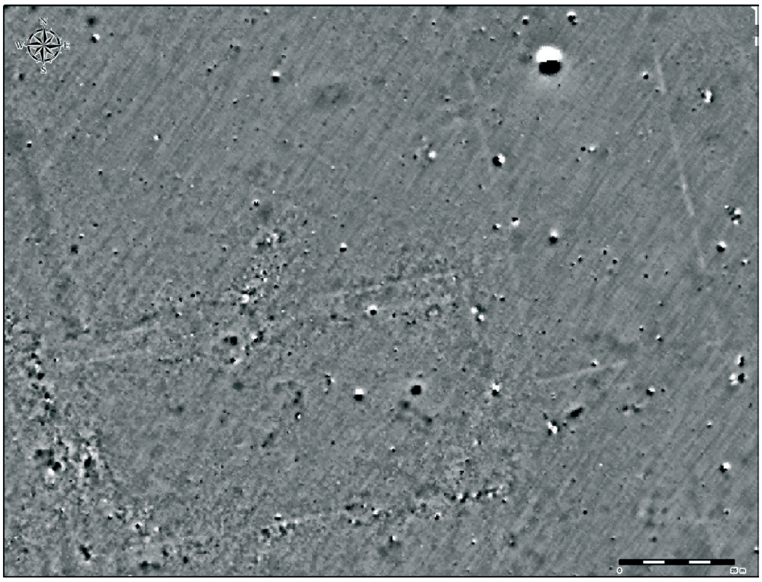

Обр. 3. Сгради извън укрепената площ.

Fig. 3. Buildings outside of the fortified area.

Литература

Лещаков и др. 2013: П. Лещаков, Издирвания на археологически обекти по трасето на газопровод „Южен поток“, сектор 7. – Археологически открития и разкопки през 2013 г., 2014, 600–602.

Георгиев и др. 2014: П. Георгиев, П. Лещаков, И Лазаренко, Н. Христов, И. Илиев, Й. Илиева. Издирвания на археологически обекти в община Аврен. – Археологически открития и разкопки през 2013 г., 2014, 616–618.

GEOMAGNETIC SURVEY OF A MULTI-PERIOD SITE IN THE YURTLUKA LOCALITY NEAR TSAREVTSI VILLAGE, AVREN MUNICIPALITY

Pavel Georgiev, Petar Leshtakov, Maria Ivanova, Rainer Komp, Ingo Petri, Kalin Dimitrov

The geomagnetic survey was conducted with a 16-sensor geomagnetic survey system Magneto MX v2, property of the German Archaeological Institute. A 26 ha section of the site was covered, including the complete fortification and the adjoining area to the N, E and SE.

The survey documented an outer fortification wall, rectangular in plan, encompassing an area of c. 8.6 ha. In front of the fortification wall there is a 4 m wide ditch with size of c. 360 x 290 m.

The inner fortification is clearly visible in the NE section of the surveyed area. It has an elongated rectangular plan oriented E-W and measures 122 x 82 m (c. 1.2 ha). The walls reached width of 2.5 m and were probably constructed with stone blocks. A large number of anomalies in the interior of this fortification indicate most likely the remains of buildings. To the E-SE of the fortification were documented traces of 2 rectangular structures, the western one disturbing the ditch, as well as isolated circular anomalies.

№ 42. ХЕРАКЛЕЯ СИНТИКА. ГЕОФИЗИЧНО ИЗДИРВАНЕ

Людмил Вагалински, Кирил Велковски

Издирването бе проведено в рамките на четири дни през август 2016 г. В екипа участваха още геофизикът инж. д-р Християн Цанков (МГУ–София) и геодезистът инж. Атанас Каменаров. Покрит бе участък от 7140 кв. м южно от археологическия обект № 2, разположен в самия край на югоизточния склон на хълма „Кожух“[1] (обр. 1).

Обр. 1. Местоположение на геофизичното проучване в Хераклея Синтика през 2016 (К. Велковски).

Fig. 1. Location of the geophysical survey at Heraclea Sintica in 2016 (K. Velkovsky).

[1] За разкопките на обект №2 през 2016 г. виж отчета на Л. Вагалински в настоящия том както и информация за Heraclea Sintica на www.archaeologia-bulgarica.com.

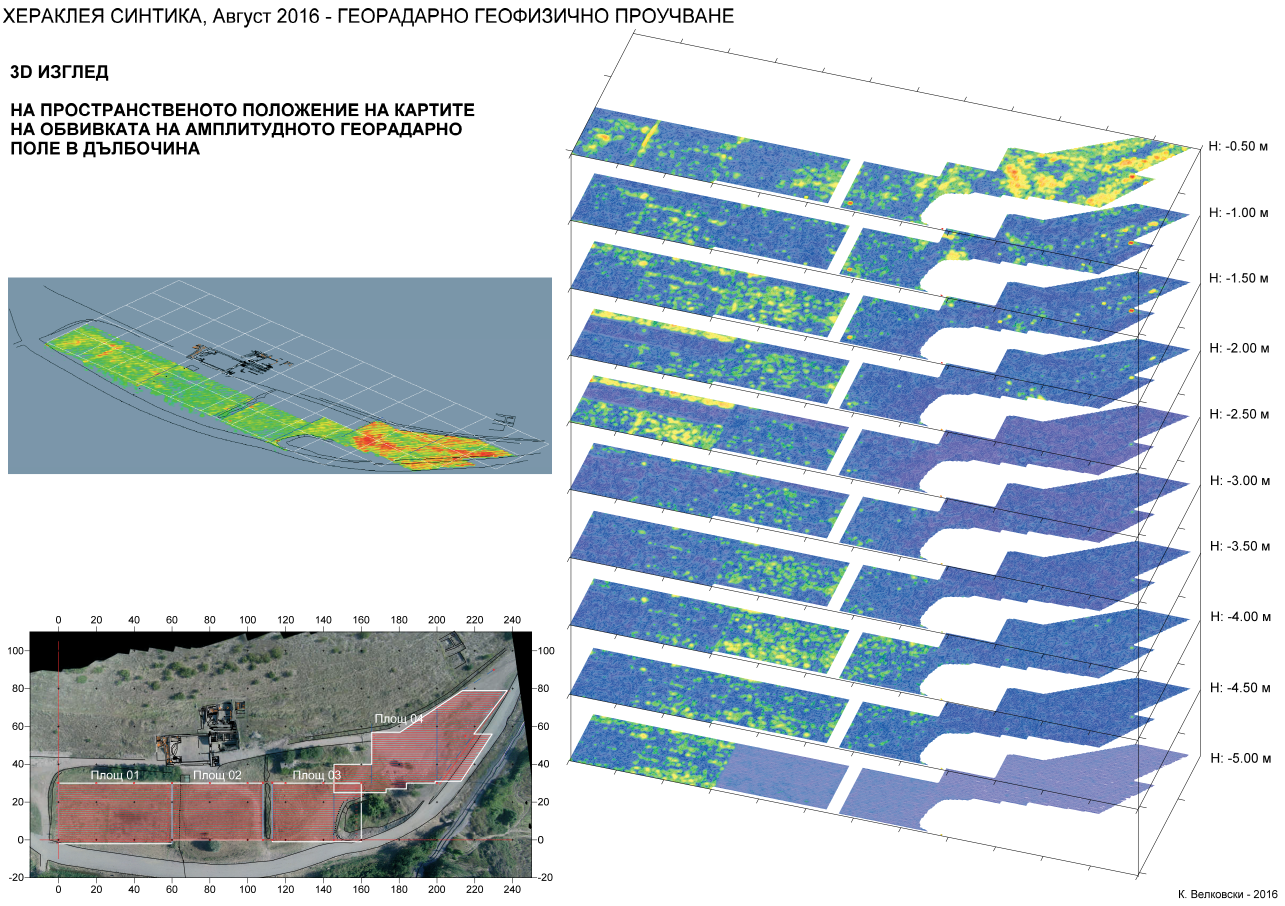

Обр. 2. Резултати от геофизичното проучване в Хераклея Синтика през 2016 (К. Велковски).

Fig. 2. Results of the geophysical survey at Heraclea Sintica in 2016 (K. Velkovsky).

Цел на геофизичното изследване бе локализиране на потенциални археологически структури в границите на предполагаемия форум и на прилежащата му околна антична архитектура. Направени бяха 152 проучвателни профила с георадар модел SIR–3000 по четиир различни мрежи с разстояние от 1 м между профилите. И четирите разделно измерени площи бяха привързани към съществуващата локална геодезична мрежа.

Резултатите са представени на срезове през 0,50 м на дълбочина до 5 м от повърхността (обр. 2). Най-силни аномалии се наблюдават в източната площ 4. Те започват от повърхността и се проследяват на дълбочина до 1,50–2,00 м. Археологическите структури са линейни с ориентация северозапад-югоизток. Те се проследяват и в съседната от запад площ 3. Тези аномалии съвпадат със стена, видима в стар изкоп в югоизточния край на площ 3. Следващите изразени аномалии в площ 3 са на дълбочина 3,50–4,00 м и са по-скоро рушевини, отколкото запазени на място сгради, имащи същата ориентация северозапад-югоизток.

Площ 2 лежи непосредствено южно от разкритата късноримска гражданска базилика. Линейно корелирани и деструктивни аномалии се наблюдават на дълбочина 1,00–2,00 м. Както при площ 3 и тук се забелязва липса на ясни аномалии на дълбочина 2,00–2,50 м. Аномалии със структурно линейно проследяване и деструктивни зони се наблюдават на дълбочина от 3,00 м. Ориентацията на структурите и тук е северозапад–югоизток. Под дълбочина 3,50 м личат само неориентирани аномални зони.

На дълбочина 1,00 м в площ 1 се наблюдава ясна аномалия с ориентация север–юг/изток–запад. На дълбочина до 3,00 м се регистрират и линейни аномалии, ориентирани северозапад-югоизток. Следващи аномални зони с характер на рушевини се наблюдават на дълбочина 4,50–5,00 м.

Желателно е представената стратиграфия да се конкретизира и потвърди чрез геоелектрически проучвания по метода БЕС и/или чрез геотомография.

HERACLEA SINTICA. GEOPHYSICAL SURVEY

Lyudmil Vagalinski, Kiril Velkovsky

A plot of 7140 sq. m to the south of site 2 was studied during four days in August, 2016. Site 2 is located at the very edge of the southeastern slope of “Kozhuh” hill near the village of Rupite, municipality of Petrich, southwestern corner of Bulgaria (fig. 1). One hundred and fifty two geophysical cross-sections using georadar SIR-3000 were made. More or less clear archaeological structures were revealed up to 5 m depth (fig. 2). They should belong to the forum of the ancient city of Heraclea Sintica which was the main settlement of the Middle Struma valley region for more than 700 years – from the second half of the 4th c. BC till ca. AD 400.

№ 43. ГЕОФИЗИЧНО ИЗДИРВАНЕ НА ОБЕКТ „БЕСАПАРА“ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СИНИТОВО, ОБЩИНА. ПАЗАРДЖИК

Веселка Кацарова, Никола Тонков

Целта на извършеното геофизично проучване беше да се установи наличие на археологически структури в обработваемите площи непосредствено северно и северозападно от гробищата на с. Синитово, южно от асфалтовия път от Пазарджик за Стамболийски. На това място, между км

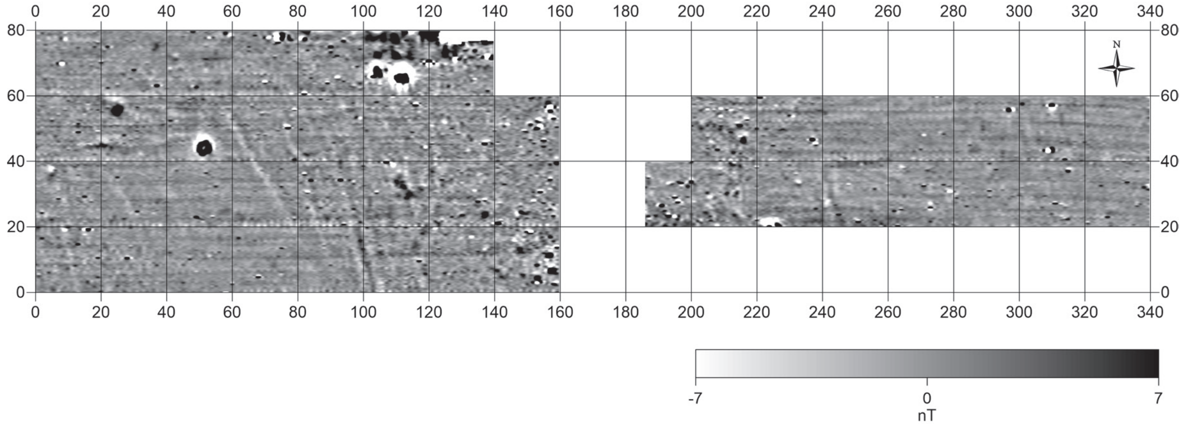

Обр. 1. Резултати от геомагнитното картиране от 2014 г.

Fig. 1. Results of the geomagnetic mapping from 2014.

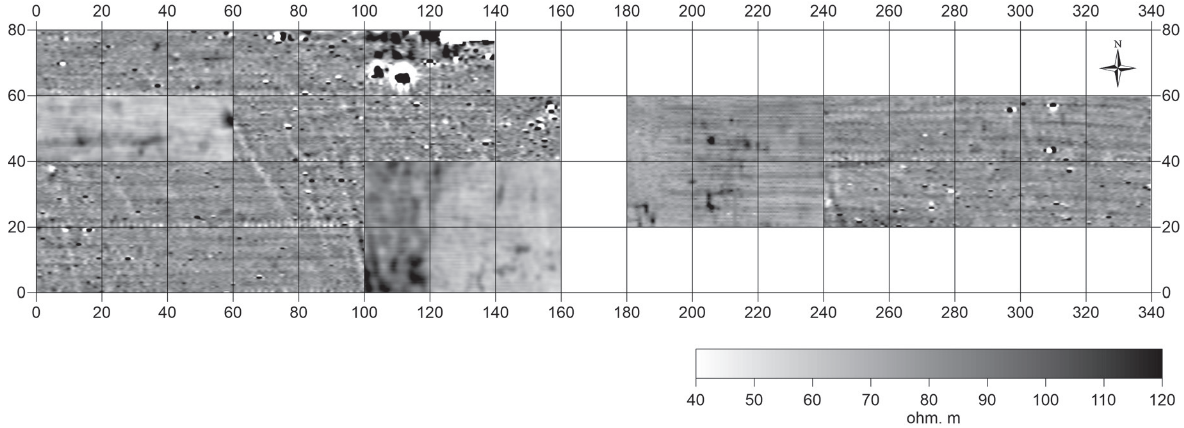

Обр. 2. Резултатите от електросъпротивителното картиране, наложени върху тези от геомагнитното.

Fig. 2. Results of the electroresistivity mapping laid over those of the geomagnetic one.

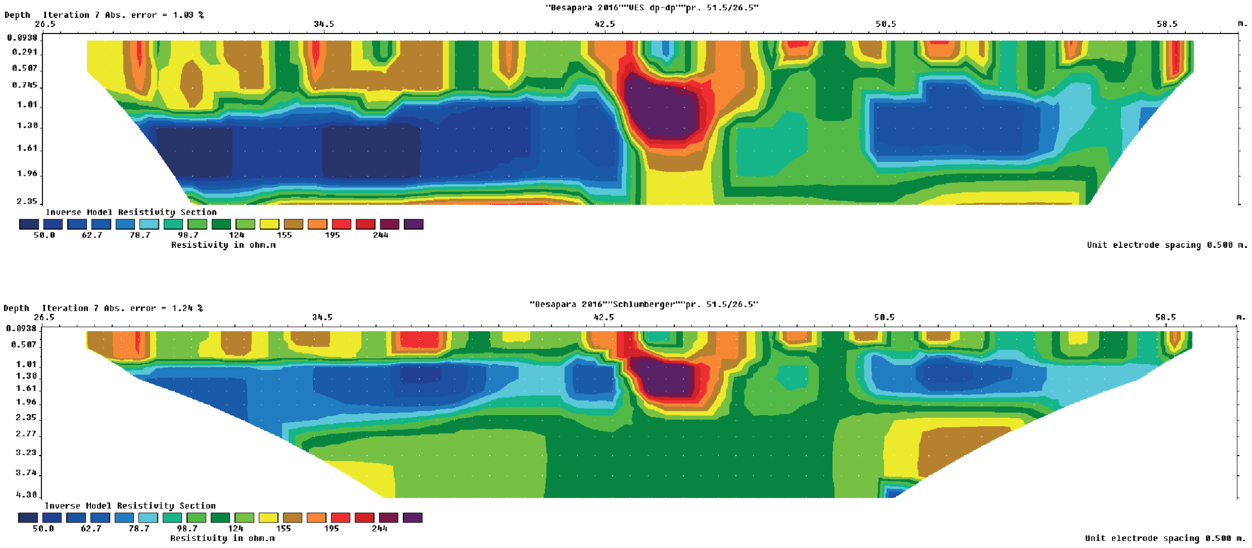

Обр. 3. Резултати от електросъпротивителното инверсионно моделиране.

Fig. 3. Results of the resistivity inverse modelling.

125+100 до км 125+350, през 2014 г. бе извършено геомагнитно картиране, което покри малко над 18 дка (Кацарова, Тонков 2015). За съжаление, то не регистрира никакви отчетливи аномалии с линейни характеристики или правилни геометрични форми, които да предполагат наличието на останки от обитаване на терена в древността. Единствените две аномалии, които биха могли да представляват археологически интерес, бяха регистрирани в северозападната част на проучената площ (обр. 1).

През есента на 2016 г. беше извършено електросъпротивително картиране на три площи обозначени, съответно, като Западна (60 х 20 м), Централна (60 х 40 м) и Източна (60 х 40 м). Макар, че е доста по-бавно, като процес на измерване, от геомагнитното, електросъпротивителното картиране може да се окаже незаменимо при регистриране на високосъпротивителни структури (останки от каменни стени, каменни струпвания, зидани гробове и др.), чиито магнитни свойства не се различават съществено от тези на вместващата среда. За целта на проучването бяха използвани точките от мрежата заложена за геомагнитното картиране. Полевите измервания бяха извършени с резистивиметър 4PL-HP на фирмата LGM-Lippmann, Германия, настроен за работа в картиращ режим. Измервателната схема беше т. нар. двуелектродна (Twin-probe array) с разстояние между електродите на двата дипола 0,5 м. Този вариант на схемата е най-широко прилаган в световен мащаб при извършване на електросъпротивително картиране на археологически обекти. Профилните линии бяха през 1 м, а стъпката по профилите – 0,5 м.

В западната и централната площ не бяха регистрирани аномалии, които да говорят за наличието на запазени археологически структури (обр. 2). Няколкото положителни линейни или безформени аномалии са предизвикани най-вероятно от близко разположените до повърхността коренни скали.

Ситуацията при източната площ е малко по-различна. Тук бяха регистрирани линейни аномалии със слаб интензитет, очевидно предизвикани от недобре запазените каменни стени на две сгради, една в югозападния ъгъл и една в централната част на площта.

Допълнително, беше измерен един електросъпротивителен профил по метода на непрекъснатото вертикално електрическо сондиране (НВЕС) с две различни електродни конфигурации – dipole-dipole и Wenner-Schlumberger (съответно, със 7 и 10 различни дължини на схемите), прекаран през центъра на квадратната аномалия, регистрирана при геомагнитното картиране (Кацарова, Тонков 2015, 872). Резултатите от инверсионното моделиране потвърждават наличието на аномален обект в дълбочина. Той е разположен на около 0,75 м от повърхността и е с приблизителни размери 2,5 х 2,5 х 0,75 м (обр. 3).

Литература

Кацарова, Тонков 2015: В. Кацарова, Н. Тонков. Археологическо наблюдение и геофизични проучвания на Обект 8 по жп линията Пловдив–Септември в землището на с. Синитово, община Пазарджик. – Археологически открития и разкопки през 2014 г., 2015, 870–872.

GEOPHYSICAL SURVEY AT SITE "BESAPARA" IN THE LANDS OF THE VILLAGE OF SINITOVO, PAZARDZHIK MUNICIPALITY

Veselka Katsarova, Nikola Tonkov

The performed geophysical survey included resistivity mapping with Twin-probe array with 0.5 m electrode separation. It covered three sectors with total area of 6000 sq. m. Some positive linear anomalies of low magnitude, obviously caused by the poorly preserved stone walls of two buildings, were detected only in the southwest corner and the central part of sector East (fig. 2.). Additionally, a traverse through the center of the anomaly registered in the western part of the site by the magnetic mapping of 2014 (fig. 1) was measured, applying the continuous vertical electrical sounding (CVES) technique. The results of the inverse resistivity modeling confirmed the existence of an anomalous structure with dimensions 2.5 by 2.5 by 0.75 m, located 0.75 m beneath the surface (fig. 3).

№ 44. ГЕОФИЗИЧНО ИЗДИРВАНЕ НА АНТИЧНИ ВИЛИ И СЕЛИЩА В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГР. КЕРМЕН И С. СКОБЕЛЕВО, ОБЩИНА СЛИВЕН

Христо Попов, Никола Тонков, Пламен Георгиев

В края на юли – началото на август 2016 г. бе осъществено широкоплощно геофизично проучване в землищата на гр. Кермен и с. Скобелево, община Сливен. Проучването бе извършено с целева финансова подкрепа, въз основа на договор между НАИМ–БАН и Министерство на културата с издадено разрешение за археологическо проучване № 278 / 13.06.2016. В хода на теренната работа бяха приложени и двата основни геофизични метода – геомагнитен и електросъпротивителен.

Първият работен полигон бе в м. Кадънски крачол, разположена на около 1 км източно от гр. Кермен, южно от асфалтовия път за с. Скобелево. План-квадратната мрежа бе с размери на квадра-

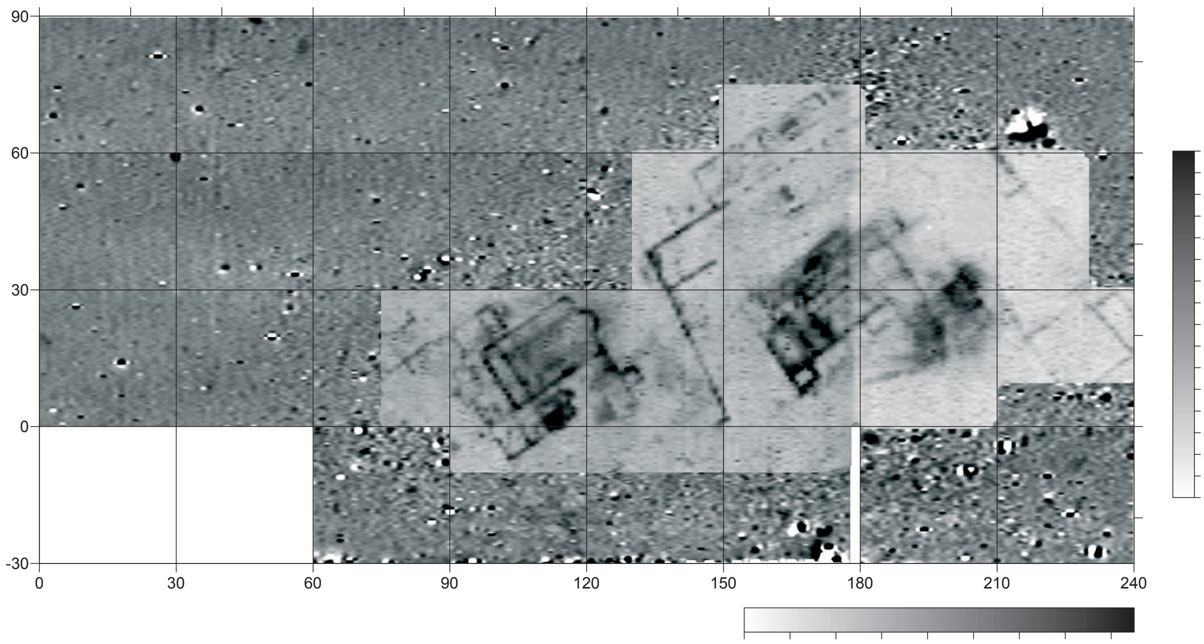

Обр. 1. Кермен 2016. Резултатите от електросъпротивителното картиране, наложени върху тези от геомагнитното.

Fig. 1. Kermen 2016. Results of the electrical resistivity mapping laid over those of the geomagnetic one.

тите 30 х 30 м. Общо с геомагнитния метод бяха проучени 32 дка, а с електросъпротивителния – 18 дка. Резултатите от обработката на първичните данни от геомагнитните замервания наложиха използването и на електросъпротивителния метод, тъй като за разлика от проучванията северно от с. Скобелево и с. Бозаджии през 2015 г, геомагнитните изследвания в района на гр. Кермен през 2016 г. не предоставиха прецизни резултати. В резултат на използването на електросъпротивителен метод на площ от около 10 дка, в района на най-добре изявените аномалии, се достигна до много ясни и качествени резултати, които позволиха да се регистрират общата площ и архитектурните планове на два големи комплекса (обр. 1).

Те са разположени непосредствено един до друг, на разстояние от около 50 м. Без да бъде извършвано деструктивно теренно проучване, въз основа на специфичните планове и на подемния материал, на този етап може да бъде изказана хипотезата, че става въпрос за: 1. Представителен вилен комплекс (вероятно II–IV в. сл. Хр.), разположен в ограден двор, заемащ площ от над 8 дка. По периферията на оградения двор се разполагат различни постройки (вероятно със стопанска функция – хореуми и др.). 2. Непосредствено на запад от описания комплекс се разпознават очертанията на трикорабна базилика с ясно изразени контури на екзонартекс, нартекс, както и на баптистерий от югоизточната страна на комплекса.

Доколкото през последните години (вкл. и при изследванията през 2015 и 2016 г.) в участъка на базиликата на повърхността нееднократно са откривани архитектурни детайли (фрагменти от по-ранни йонийски колони, фрагмент от коринтски капител), от мраморни скулптури или релефи и от оброчни плочки, може да се предположи, че на същото място или в непосредствена близост е бил разположен по-ранен култов (?) комплекс. Част от архитектурните му детайли са преизползвани в късноантичната базилика, изградена на това място.

Макар и ориентирани по един и същ начин, може да се предположи, че вилният комплекс и базиликата са диахронни или че базиликата е била построена по-късно, като част от по-ранния комплекс, който вече е съществувал на това място.

Освен площното издирване с помощта на двата основни геофизични метода, като втора основна задача екипът си бе поставил и направа на електросъпротивителни томографски профили на най-значимите архитектурни комплекси, реги-

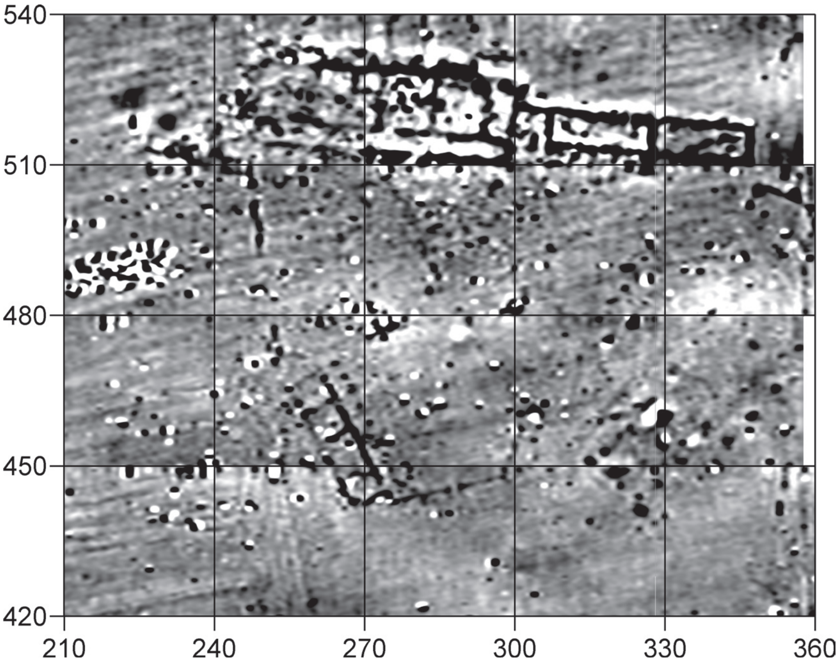

Обр. 2. Скобелево 2015. Резултатите от геомагнитното картиране на вилния комплекс източно от с. Скобелево.

Fig. 2. Skobelevo 2015. Results of the geomagnetic mapping at the villa complex.

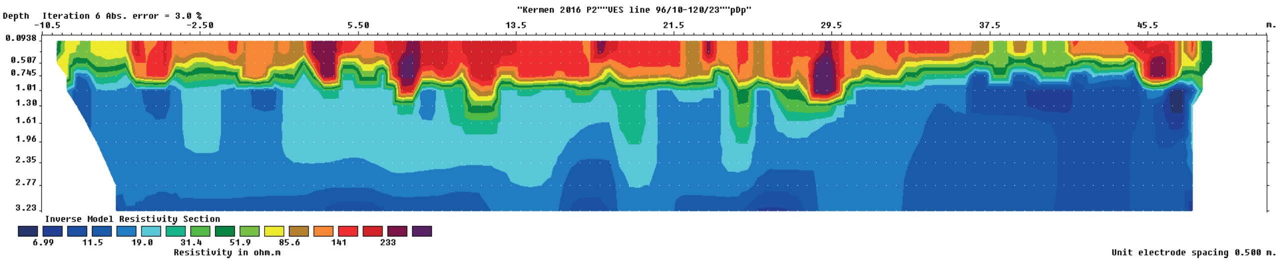

Обр. 3. Кермен 2016. Двумерен инверсионен модел на електрическото съпротивление по профил съвпадащ с надлъжната ос на базиликата.

Fig. 3. Kermen 2016. 2D inverse model of electrical resistivity along a traverse matching the longitudinal axis of basilica.

стрирани през кампаниите от 2015 и 2016 г. Това бяха описаните по-горе вилен комплекс и базилика, източно от гр. Кермен и голям вилен комплекс, регистриран източно от с. Скобелево в района на т. нар. Червена могила (обр. 2).

От методическа гледна точка, с цел изясняване дебелина на културните напластявания и степен на запазеност на наличните архитектурни останки бяха направени напречни и надлъжни на сградите томографски профили. И на двата обекта бе установена височина на запазеност на зидовете, варираща между 1 и 1,5 м. (като се отчита и тяхното вкопаване в терена). На свой ред, съобразно резултатите от геофизиката, дебелината на културните напластявания варира между 0,8 и 1,5 м.

Степента на запазеност, високата четимост на архитектурните планове, монументалността и луксозност на строеж правят и двете места – 1. Представителен вилен комплекс и селище, (проучени геофизично през 2015 г.) и 2. Представителен вилен комплекс и късноантична базилика (проучени геофизично през 2016 г.) изключително перспективни за бъдещо конвенционално археологическо изследване.

Общо през двете кампании с геомагнитния метод бяха проучени над 400 дка, а с електросъпротивителния – над 20 дка. Съчетаването на резултати от конвенционални теренни издирвания, спасителни археологически разкопки (2008–2010 г.) и широкоплощни геофизични изследвания (2009–2010 г. и 2015–2016 г.) дава възможност за много интересен макроселищен анализ за процесите на обитаване в района през античния период. Условията за интердисциплинарни микрорегионални изследвания са много добри. И двете последни кампании с геофизични проучвания показаха ясно, доколко смислено е осъществяването на проектите за целево финансиране от Министерство на културата по III-а група.

GEOPHYSICAL SURVEY OF ANCIENT VILLAS AND SETTLEMENT ON THE LAND OF KERMEN TOWN AND SKOBELEVO VILLAGE, SLIVEN MUNICIPALITY

Hristo Popov, Nikola Tonkov, Plamen Georgiev

A large-scale geophysical survey was conducted near Kermen town and Skobelevo village. Two geophysical methods were applied – electrical resistivity and geomagnetic.

The first working polygon was set in the Kadanski Krachol locality situated ca. 1 km to the east of Kermen. Thirty-two decares were surveyed by the geomagnetic method, and 18 – by electrical resistivity. Two large complexes, situated next to each other, were identified as a result of the use of the electrical resistivity method on an area of about 10 decares (fig. 1–2). Two suggestions could be made: 1. It was a representative villa complex probably dating back to the 2nd–4th c. AD and situated in an enclosed courtyard more than 8 decares large. 2. It was a three-nave basilica with delineated outlines of an exonarthex, narthex and a baptistery.

Besides the examined area, a second major task was cross electrical resistivity profiles of the most important architectural complexes recorded during the campaigns in 2015 and 2016 (fig. 3).

№ 45. ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА МНОГОСЛОЕН УКРЕПЕН ОБЕКТ ОТ III ХИЛ. ПР. ХР. – I ХИЛ. СЛ. ХР. В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СОТИРЯ, ОБЩИНА СЛИВЕН

Петър Лещаков, Емил Нанков, Християн Цанков, Атанас Кисьов, Йорданка Илиева, Александрина Цонева, Диан Дряновски, Иван Иванов

През 2016 г. по договор между Министерството но културата и НАИМ–БАН се извърши недеструктивно геофизично проучване на многослоен укрепен обект от III хил. пр. Хр.– I хил. сл. Хр. в землището на с. Сотиря, общ. Сливен. То се реализира в периода 25–30.10.2016 г. от екип в състав: Петър Лещаков (НАИМ–БАН), д-р Емил Нанков (АНЦ–София) – научни ръководители, гл. ас. д-р Християн Цанков и ас. Атанас Кисьов (МГУ „Св. Иван Рилски“) – геофизици и Йорданка Илиева, Александрина

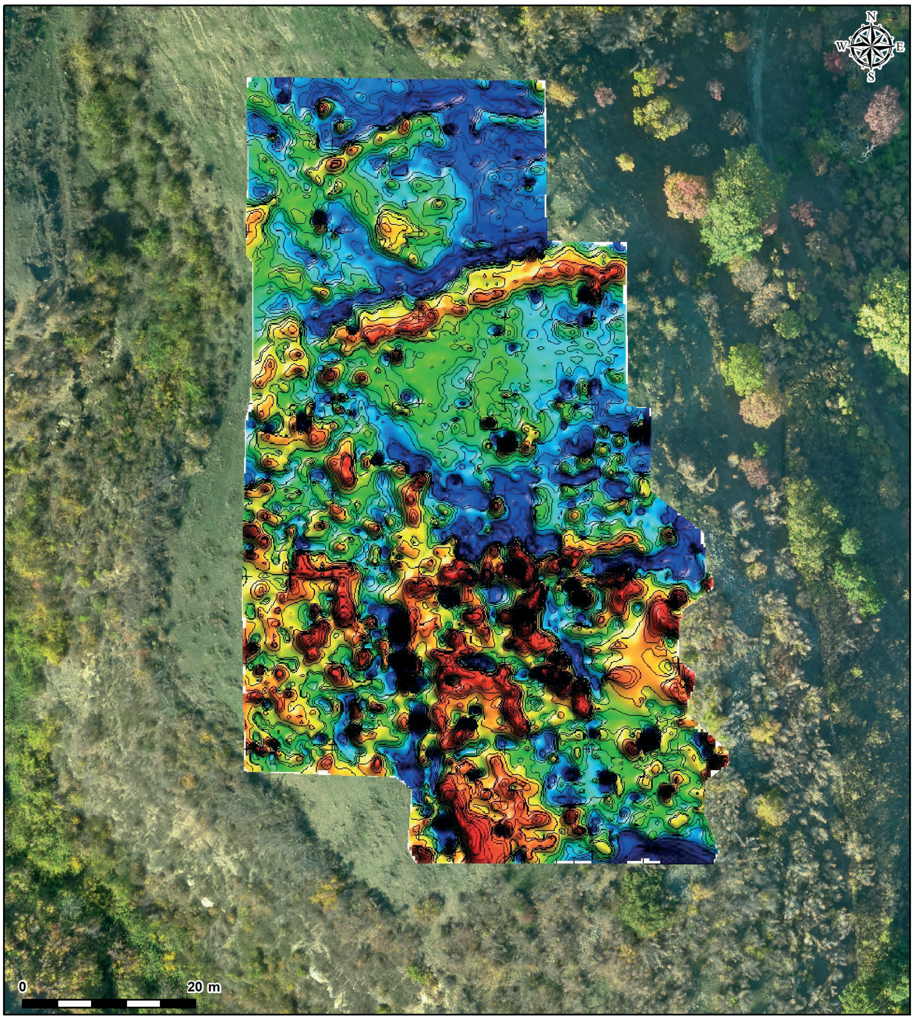

Обр. 1. Карта на вертикалния магнитен градиен в района на укрепения обект.

Fig. 1. Map of the vertical magnetic gradient in the region of the fortified site.

Цонева, Диан Дряновски и Иван Иванов (РИМ Сливен) – членове на екипа.

Обектът е открит през 2015 г. при теренно издирване реализирано по проект между НАИМ–БАН и Американски научен център–София (Лещаков и др. 2016, 869–870). Разположен е върху естествено укрепено възвишение, на десния бряг на р. Сотирска, на ок. 1,5 км южно от селото. Представлява многослойно селище, в което се откриват находки и керамика от РБЕ, РЖЕ, КЖЕ и римската епоха. По периферията на източния склон на възвишението е регистриран линеен каменен разсип от отбранителна стена с дължина ок. 40 м и ширина 5–6 м, която вероятно може да се свърже с ранните етапи на обитаване.

В началния етап на настоящото изследване бе извършено почистване на голяма част от обекта от храстова и тревиста растителност. Направено е тахиметрично заснемане на хълма и върху равнинната билна повърхност е положена план-квадратна мрежа със страна на квадрата 20 м. Обектът и околният терен (на площ от 120 дка) са заснети с радиоуправляем квадрокоптер и е изготвена фотограметрия.

При геофизичното изследване са използвани геомагнитен и електросъпротивителен метод. Чрез протонен градиентометър модел GSM-19TGW и базова станция за полеви измервания на тоталния вектор на магнитното поле на Земята GSM-19 v7.0 е направена геомагнитна снимка на площ от 4 дка. Тя е проведена по мрежа от разположени през 1 м успоредни профили с посока изток-запад. В северната част на проучената площ са регистрирани две успоредни линейни аномалии (с вероятен антропогенен произход), ориентирани СИ–ЮЗ (обр. 1). Те се локализират върху тесния провлак/естествен подход към хълма и е възможно да представляват вкопани съоръжения с отбранителни функции. В южната част на проучената площ са засвидетелствани две линейни аномалии, сключващи прав ъгъл с ориентация СИ–ЮЗ и СЗ–ЮИ. Те кореспондират с каменния разсип от източната крепостна стена, и вероятно са останки от трасето на северната и западната стени. В южната половина на покритата с магнитна снимка площ, полето рисува сложна мозаична картина (обр. 1), която може да се дължи на наличието на останки от сгради, вътрешни зидове или индикация за наличието на някакъв друг вид антропогенни дейности в древността. Това се потвърждава и от регистрираната по-висока концентрация на археологически материали, включващи фрагменти от съдове изработени на ръка и вторично изпечени, вероятно при силен пожар, парчета стенна мазилка.

Археологическият обект е проучен чрез два електрични профила с дължина 65,1 м (профил 1) и 49,7 м (профил 2)Чрез електромагнитната томография са разграничени два пласта, като горният с дебелина 0,50–1 м вероятно представлява културен пласт от обитаването на обекта, а долният,

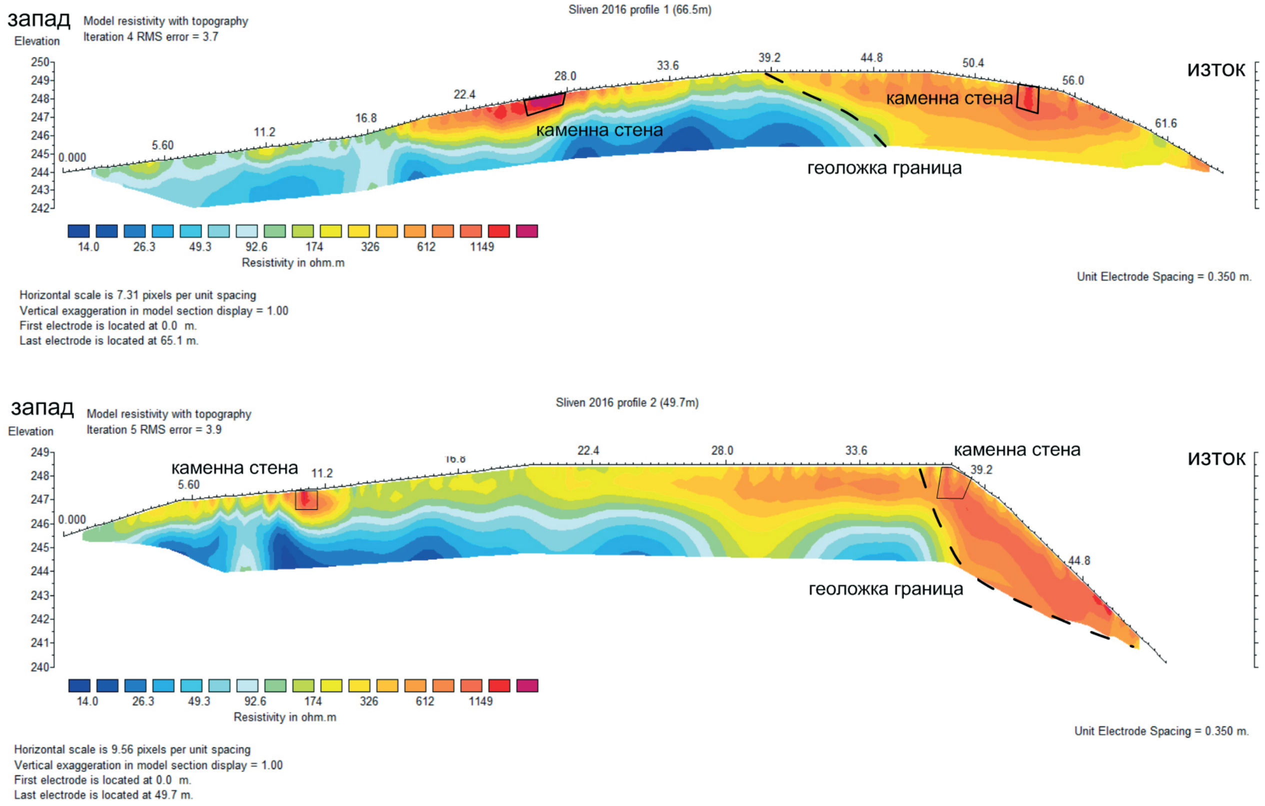

Обр. 2. Геоелектричен разрез по профил 1 и 2.

Fig. 2. Geo-electric tomography along profile 1 and 2.

характеризиращ се със значително по-ниски стойности на електричното съпротивление, коренни скали. От получения геоелектричен разрез на профил 1 (обр. 2) могат много добре да се отделят две зони, характеризиращи се с високи стойности на електричното съпротивление. Поради относително плиткия характер (0,5–1 м) и малката хоризонтална ширина (ок. 1,5 м), най-вероятно става въпрос за каменна стена. Повишените стойности около отделените аномалии са в следствие разрушаване на най-горната част от фортификационните съоръжения. На геоелектричния разрез по профил 2 (обр. 2), също се отделят двете аномалии, както при профил 1, с това изключение, че аномалията от източната страна на профила има доста по-слаб характер, което може да се дължи на разрушаване на каменната стена.

В южното подножие на укрепения хълм се откриха следи от обитаване през втората половина на I хил. пр. Хр. (обект 8 по номерацията на теренното издирване от 2015 г.). По трасето на черен път са регистрирани няколко петна от по-тъмна пръст с концентрация на керамични фрагменти. В една от разрушените структури е открита фрагментирана на място амфора с енглифичен печат произведена в Хераклея Понтийска през първата четвърт на IV в. пр. Хр. (обр. 3). Обектът вероятно представлява сателитна структура на укрепеното селище, съставена от ями с ритуален или утилитарен характер.

Резултатите от недеструктивното изследване, потвърдиха направените през 2015 г. теренни наблюдения.

Обр. 3. Фрагмент от амфора с печат от Хераклея Понтийска открита в обект 8 (южно подножие на укрепеното селище).

Fig. 3. Fragment of an amphora with englyphic stamp of Heraclea Pontica found at Site 8 (south foot of the fortified settlement).

Уточняването на хронологията на каменното фортификационно съоръжение и съпътстващите го археологически структури ще бъде цел на следващ етап от проучването на обекта, реализирана чрез археологически разкопки.

Литература

Лещаков и др. 2016: П. Лещаков, Е. Нанков, А. Цонева, Й. Илиева, Д. Дряновски. Издирване на археологически обекти в землищата на селата Сотиря и Тополчане, община Сливен. – Археологически открития и разкопки през 2015 г., 2016, 869–872.

GEOPHYSICAL SURVEY ON A MULTILAYERED FORTIFIED SITE FROM THE 3RD MILLENNIUM BC - 1ST MILLENNIUM AD NEAR THE VILLAGE OF SOTIRYA, SLIVEN MUNICIPALITY

Petar Leshtakov, Emil Nankov, Christian Tzankov, Atanas Kisyov, Yordanka Ilieva, Alexandrina Tsoneva, Dian Dryanovski, Ivan Ivanov

The site is situated on a naturally defensible hill along the right bank of Sotirska River. It features a multilayered settlement from the Early Bronze, Early and Late Iron Age, and the Roman period.

Geo-magnetic and electrical resistivity methods were applied. In the northern part two parallel linear anomalies were registered which could be part of subterranean features related to fortification. In the southern part were detected two linear anomalies, corresponding to the stone fill from the eastern fortification wall.

By means of geo-electric cross-sections two layers were distinguished, representing the cultural stratum accumulated from habitation on the hill. In both cross-sections were detected anomalies of high electric resistance, marking the courses of the fortification features.

Traces of habitation from the 1st millennium BC were discovered in the southern foot of the hill.

№ 46. ИЗДИРВАНЕ НА СЕЛИЩНИ СТРУКТУРИ ЧРЕЗ КОМПЛЕКС ОТ ДИСТАНЦИОННИ МЕТОДИ В И ОКОЛО КАБИЛЕ

Петър Зидаров, Тодор Вълчев, Стефан Бакърджиев, Християн Цанков, Атанас Кисьов, Райнер Комп

Предишни опити за картиране на СЗ част от укрепената територия са демонстрирали ограничените възможности на вертикалния магнитен градиент за локализиране на архитектурни паметници в рамките на укрепения град (Лозанов, Тонков 2015, 547–549). Основните причини за ограничените възможности на метода в градска среда могат да бъдат свързани, както с дълбочината на запазените структури (отвъд границите на метода), така и с натрупването на трудно разграничими сигнали от различни периоди, използващи строителни материали с практически неразличими физически характеристики. За подобряване на шансовете за установяване на архитектурни съоръжения приложихме геофизичен комплекс, включващ геомагнитни, георадарни и електросъпротивителни изследвания, допълнени с фотограметрично заснемане с помощта на квадрокоптер (дрон), снабден с камера.

Магнитното картиране е извършено с 16-канален флуксгейт магнитометър, модел SENSYS MAGNETO® MX ARCH[1] и допълнено с цезиев магнитометър G-858. (обр. 1). Магнитометрията се оказа безсилна да изяви конкретни жилищни структури, но спомогна за идентифицирането на една от най-перспективните зони над римския лагер, успешно проучена с другите методи. Магнитното картиране южно от укрепената част на древния град също бе съобразено с достъпността на терена и засятите площи. И тук, както в града, най-контрастно изпъкват скални гънки (геоложки разломи), с направление ЮЗ–СИ. Сред антропогенните смущения най-контрастно се открояват три съвременни водо-

[1] Благодарим на Фр. Лют и ръководството на ГАИ за предоставената техника.

проводни съоръжения и кабел с високо напрежение, свързващ базата и музея. Древни водопроводи и околомогилни съоръжения (напр. ровове) не бяха регистрирани. Един от най-перспективните обекти, установени с магнитния метод извън резервата, прилича на многоделна сграда с абсидни помещения, подобна по план и размери на малките проучени късноантични терми (обр. 2).

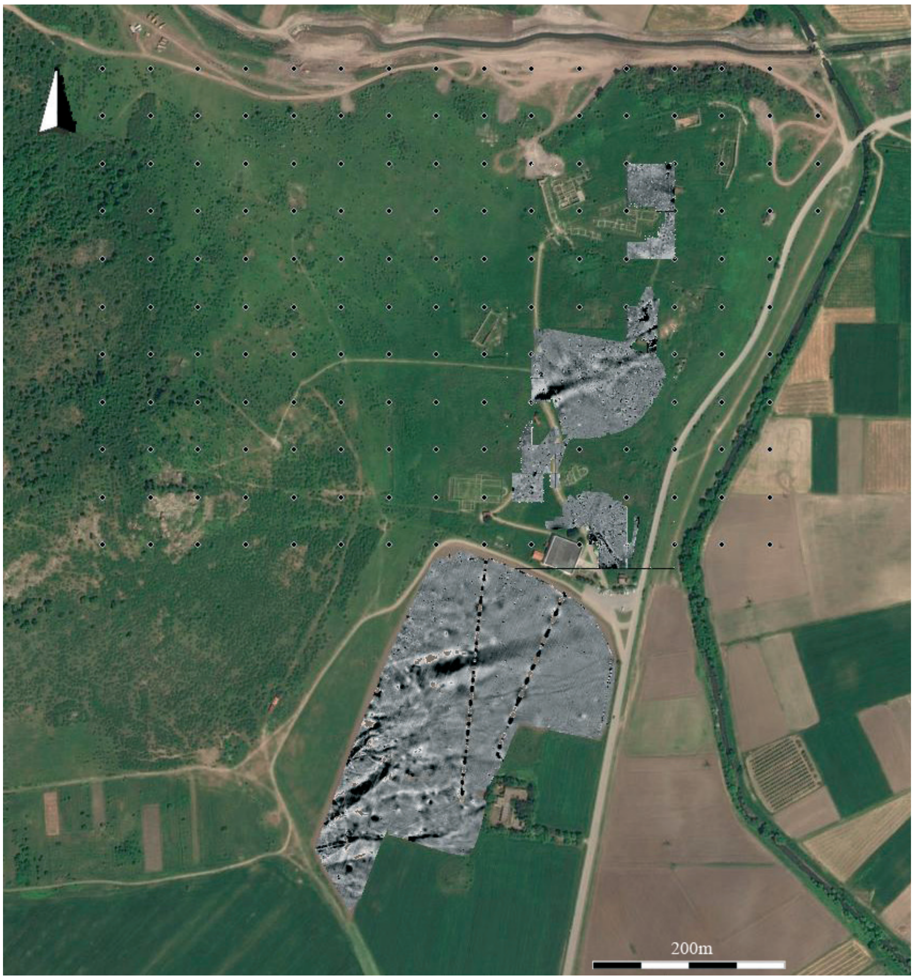

Обр. 1. Кабиле. Карта на вертикалния магнитен градиент. Магнитометри: G-858 и SENSYS MAGNETO® MX ARCH. Площ: 89,3 дка. Гъстота на измерванията: 0,25 x 0,25 м. Стойности: -50/+50 nT, разпределени в 256 нюанса на сивото.

Fig. 1. Cabyle. Vertical gradient map. Magnetometers: G-858 and SENSYS MAGNETO® MX ARCH. Area: 8.93 ha. Measurement density: 0.25 x 0.25 m. Scale dynamics between -50/+50 nT, in 256 greyscales from negative (white) to positive (black).

Особено впечатляващи са резултатите, получени при георадарното проучване в централната част на резервата – между хореума и източната порта (обр. 3). То е извършено с георадар SIR-3000 (270 MHz антена) и е ориентирано по постоянните репери на обекта, което позволява точното му интегриране с плановете на досегашните разкопки. При филтрирането на данните, сравнително ясно изпъкват очертанията на големи сгради с верижни помещения и улична мрежа. Между тях и хореума има едно пространство, в което не се наблюдават ясни контури на сгради, което вероятно ще потвърди хипотезата на изследователите за локализацията на градски площад в близост до хореума. Една от сградите е проучена чрез археологически разкопки през 2016 г.[2] Данните за гъсто застрояване рязко прекъсват и не продължават южно от една контрастна линейна аномалия с ориентация ЮИ–СЗ. Изглежда, че там следва да се търси южното трасе на крепостната стена на римския лагер, а може би и на елинистическия град.

В сравнителен план, магнитното картиране позволи да насочим и концентрираме усилията си именно в зоната, която вероятно маркира южната укрепена част на римския лагер и помогна за установяването на терма извън градските стени. Електрическото съпротивление и томография, както и капаметрията на този етап помогнаха най-вече за по-категоричното разграничаване на геоложки от антропогенни структури при интерпретацията на магнитограмите. Георадарните измервания за първи път позволиха да си представим планировката на част от римския лагер, а аерофотозаснемането не само позволи да ситуираме измерванията в средата на вече разкритите археологически и архитектурни паметници, но изяви наличието на частично запазена монументална сграда извън границите на резервата. Размерите и ориентацията ѝ (И–З) са съпоставими с разположената в близост късно антична Базилика 1.

В резултат на проведеното изследване са събрани голямо количество данни, допълващи представите за архитектурния план и границите на древния град. Всеки от представените и използвани

[2] За археологическите проучвания на обекта виж отчета на Ст. Бакърджиев в настоящия том.

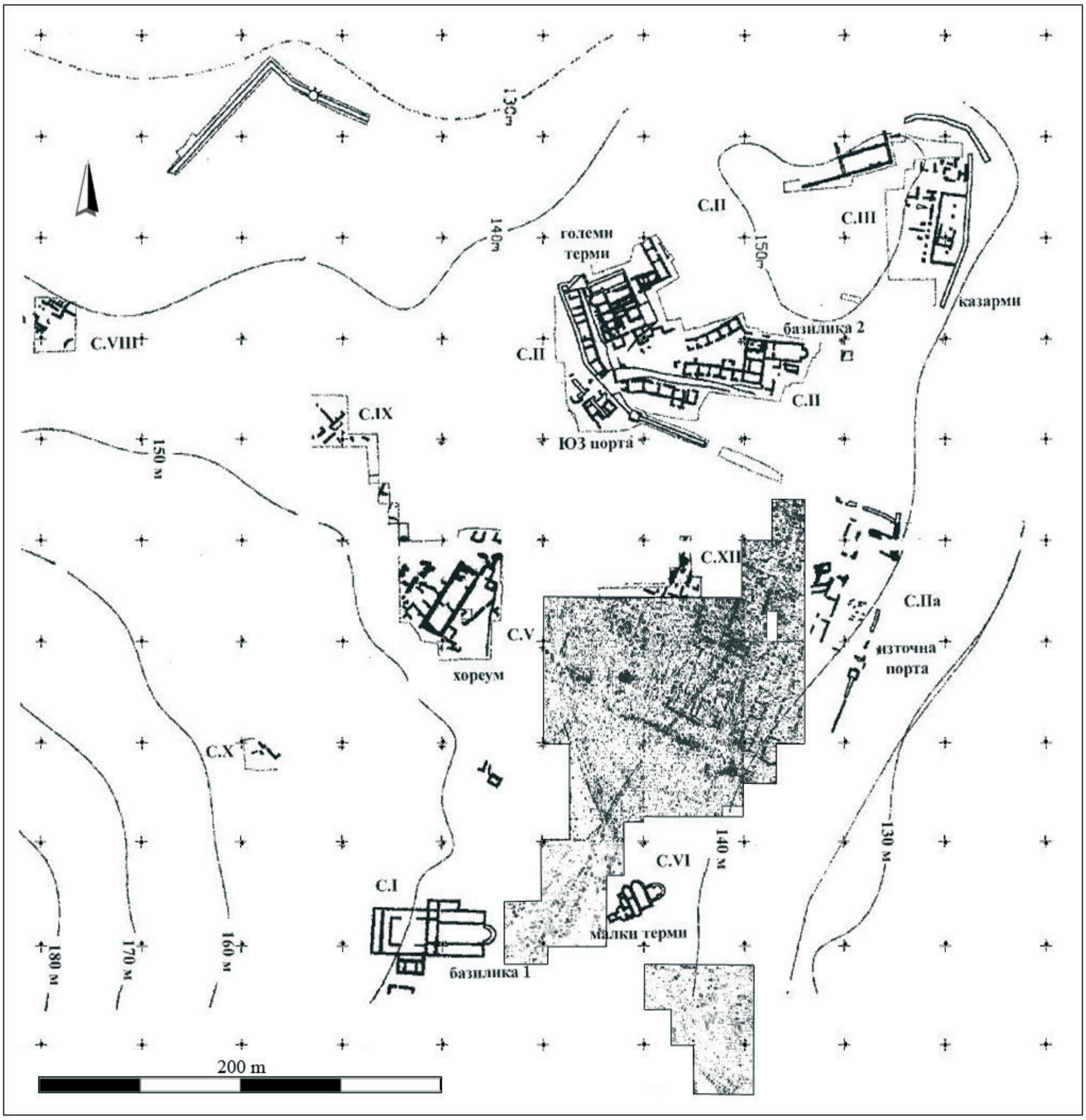

Обр. 3. Кабиле. Филтрирана радарграма сред основните археологически структури (подложка: Ханджийска и Лозанов, 2010). Георадар: SIR-3000 (270 MHz). Площ: 18,78 дка.

Fig. 3. Cabyle. Processed radargram among the principal excavated areas (after Ханджийска и Лозанов, 2010). GPR: SIR-3000 (270 MHz). Area: 1.88 ha.

методи за дистанционно проучване спомогна за установяването на неизвестни досега недвижими паметници както вътре, така и извън границите на древния град, респ. на археологическия резерват. В някои случаи, припокриването на изследваните площи с различни методи дава сравними резултати, което повишава степента на достоверност на предложените интерпретации. В други случаи установихме, че методите се допълват и всеки разкрива различни паметници, практически „невидими" за другите методи. Допускаме, че един периодически „мониторинг" чрез аерофотозаснемане с дрон в различни периоди от годината и в няколко последователни години ще допринесе за идентификацията на допълнителни сгради, а разширяването на площта на георадарните проучвания в сърцевината на римския лагер също ще допринесе значително за изясняване на редица детайли по неговата планировка.

Магнитното картиране, действително, има ограничени възможности в равните части на града, където голяма част от сградите се намират на и отвъд граничните възможности за проникване на метода, но вероятно биха били по-ефикасни по склоновете на Зайчи връх, където горната част на зидовете и особено водопроводната система, може да са значително по-близко до съвременната повърхност. Затова считаме за перспективно при бъдещи изследвания, особено с цел систематични разкопки и социализация, да бъде продължена практиката за комплексиране на дистанционните методи за получаване на възможно най-представителни резултати.

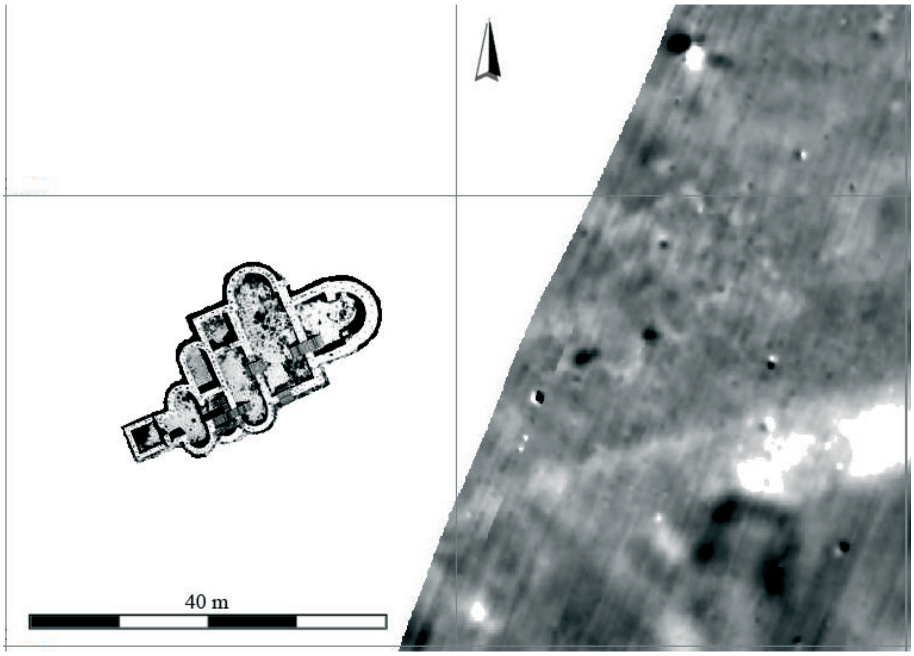

Обр. 2. Кабиле. Карта на вертикалния магнитен градиент – детайл, с мащабирана ортофото снимка на Малките терми за сравнение. Магнитометър: SENSYS MAGNETO® MX ARCH. Гъстота на измерванията: 0,25 x 0,25 м. Стойности: -50/+50 nT, разпределени в 256 нюанса на сивото.

Fig. 2. Cabyle. Vertical gradient map – detail, with scaled ortophoto of the Small termae for reference. Magnetometer: SENSYS MAGNETO® MX ARCH. Measurement density: 0.25 x 0.25 m. Scale dynamics between -50/+50 nT, in 256 greyscales from negative (white) to positive (black).

Литература

Лозанов, Тонков 2015: И. Лозанов, Н. Тонков. Геофизични проучвания в НАР „Кабиле“ (Geophysical survey in National Archaeological Reserve “Kabyle”). – Археологически открития и разкопки през 2014, 2015, 547–549.

Lozanov 2012: I. Lozanov. Cabyle, Kabyle. – In: R. Ivanov (ed.) Tabula Imperii Romani K35/2 Philippopolis. Sofia, 2012, 68–73.

INTEGRATED REMOTE SENSING SURVEY IN AND AROUND THE ANCIENT TOWN OF *CABYLE*

Petar Zidarov, Todor Valchev, Stefan Bakardzhiev, Christian Tzankov, Atanas Kisyov, Rainer Komp

Cabyle is one of the most important ancient cities in Inner Thrace with almost uninterrupted habitation for over a millennium between 4th c. BC and 6th c. AD, starting as a Hellenistic town, overbuilt by the biggest Early Roman castrum in Thrace and a later castellum with Episcopal seat, occasionally devastated by invading Celts, Goths and Avars (Lozanov 2012, 68–73). Disentangling the remains of such dramatic history is a complex challenge calling for complex solutions. The use of multisensor magnetometry was instrumental for mapping extensive areas and turning the focus on prospective locations, while possibly revealing a new bath complex. ERT helped to distinguish geological faults from massive walls. GPR was most successful in outlining the plan of an important part of the Roman town, whereas airborn photography indicated a massive building with East-West orientation. The integration of various remote sensing methods showed their complementarity and heuristic potential under most challenging conditions.

№ 47. ДЕУЛТУМ. ГЕОФИЗИЧНО ИЗДИРВАНЕ

Людмил Вагалински, Кирил Велковски

Издирването бе проведено в рамките на четири дни през октомври 2016 г. Изследвани бяха пет участъка с обща площ 6134 кв. м и 760 линейни м. Цел на геофизичното изследване бе локализиране и уточняване на антична фортификация на Деултум. Извършени бяха 169 проучвателни профила с георадар модел SIR-3000 по пет различни мрежи с разстояние от 1 м или по-малко между профилите. Резултатите са представени на срезове през 0,20 м на дълбочина до 5 м от повърхността.

Участък 1 е разположен е между двете разкрити източни ранновизантийски порти (обр. 1, обр. 3). Източната куртина се проследява. Очертава се вероятна кула, изнесена на изток. Аномална зона с почти кръгла форма се разпознава ясно в нива -2.20 до -5.00 м спрямо кота повърхност. В северната зона на участъка на нива -2.40/-3.20 м се разграничава правоъгълна структура, ориентирана североизток-югозапад.

Участък 2 е разположен е върху непавирана улица север–юг, ограничаваща село Дебелт от изток и непосредствено западно от (под)обект 10, разкопаван тази година (обр. 1)[1]. Регистрирана бе структура с правоъгълна форма – вероятно търсената северозападна ъглова кула.

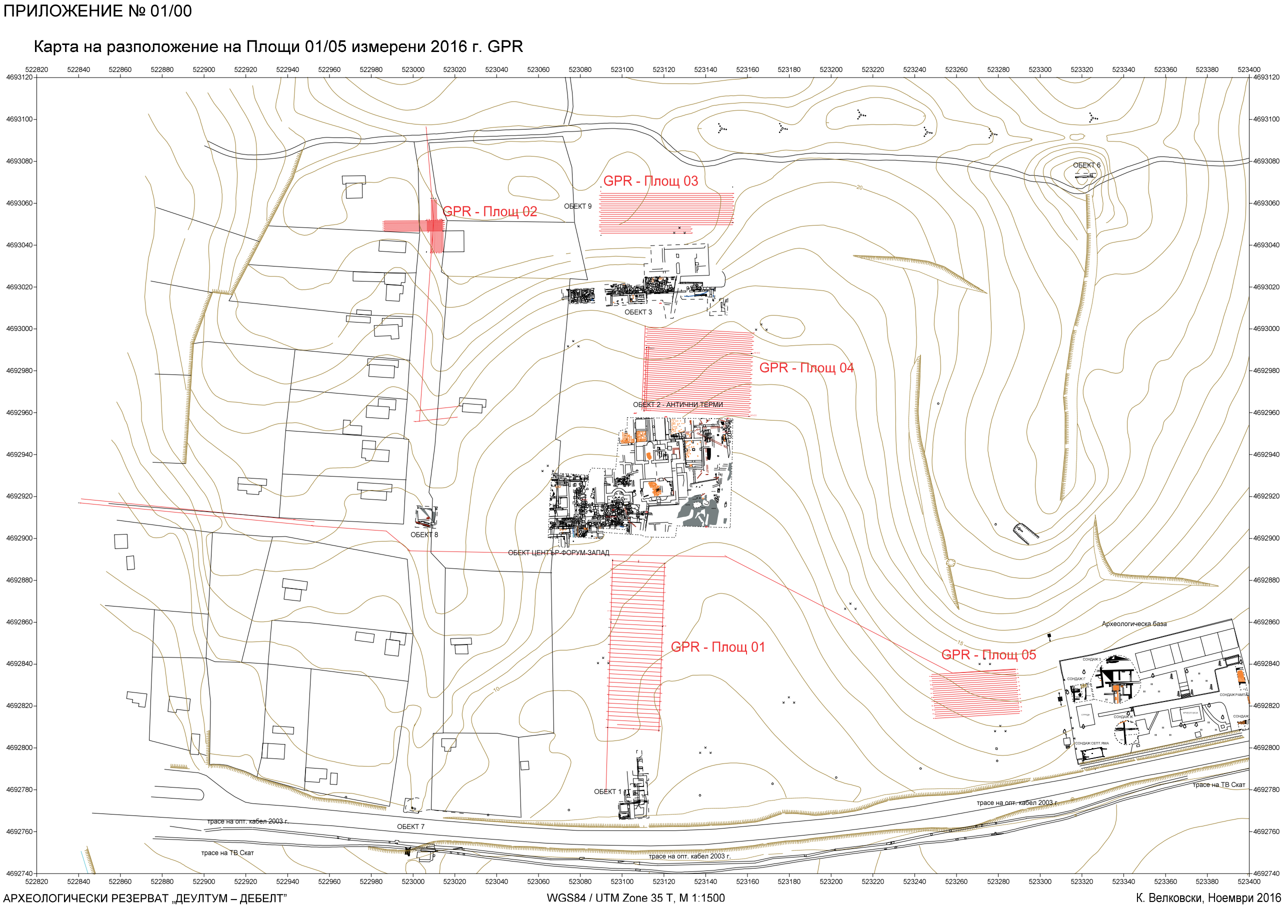

Обр. 1. Деултум, геофизично проучени участъци (Кирил Велковски).

Fig 1. Deultum, geophysically surveyed plots (Kiril Velkovsky).

---

[1] За резултатите от тези разкопки виж отчета на Людмил Вагалински в настоящия том. For the results of these excavations see the report of Lyudmil Vagalinski in this volume.

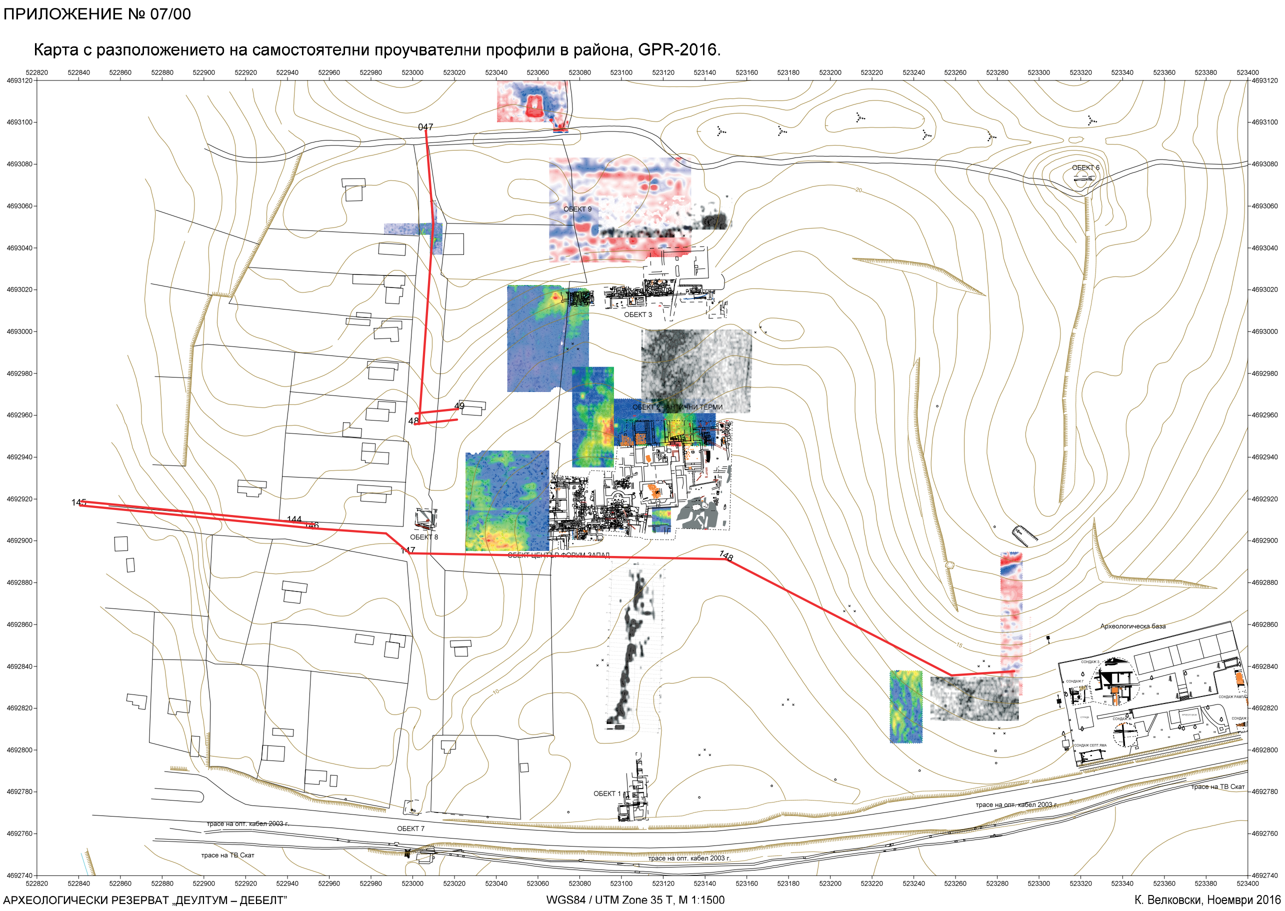

Обр. 2. Деултум, геофизични резултати (Кирил Велковски).

Fig. 2. Deultum, geophysical results (Kiril Velkovsky).

Участък 3 лежи северно от императорския храм като на запад достига до голямата, северна, късноримска, трапецовидно-правоъгълна кула (обр. 1)[2]. В южния край се засича източно продължение на частично разкритата северна късноантична крепостна стена. В югоизточния ъгъл на площта се разпознава масивен правоъгълен градеж с размери над 12/15 м (изток–запад) и над 6 м (север–юг). Интерес будят геомагнитни данни от края на 80-те години на миналия век за вероятно наличие на куртина и мощна правоъгълна структура северно (пред) от разкритата къснонатична северна куртина. Нужно е да се провери чрез разкопки дали става въпрос за протейхизма или за по-стара крепост.

Участък 4 е разположен между императорския храм и разкритото от термите (обр. 1). Целеше се проследяване на източната ранновизантийска куртина както и северната граница на обществената баня. Куртината се разпознава добре в западната половина на участъка на нива -1.10/-1.60 м.

Участък 5 заложихме западно от портата в западната ограда на базата (обр. 1). Търсихме източна римска (?) куртина, съдейки по релефа. Такава не се очерта. Разпознати бяха други археологически структури.

Измерените общо седем самостоятелни линейни профили имат ориентировъчен характер (обр. 2). С тях също се преследваха горепосочените цели.

---

[2] За проучването на тази кула виж отчета на Людмил Вагалински в АОР през 2015 г., София 2016, 415-419. For the study of this tower see the report of Lyudmil Vagalinski in: Archaeological Discoveries and Excavations in 2015, Sofia 2016, 415–419.

LATE ROMAN AND EARLY BYZANTINE FORTIFICATION OF DEULTUM

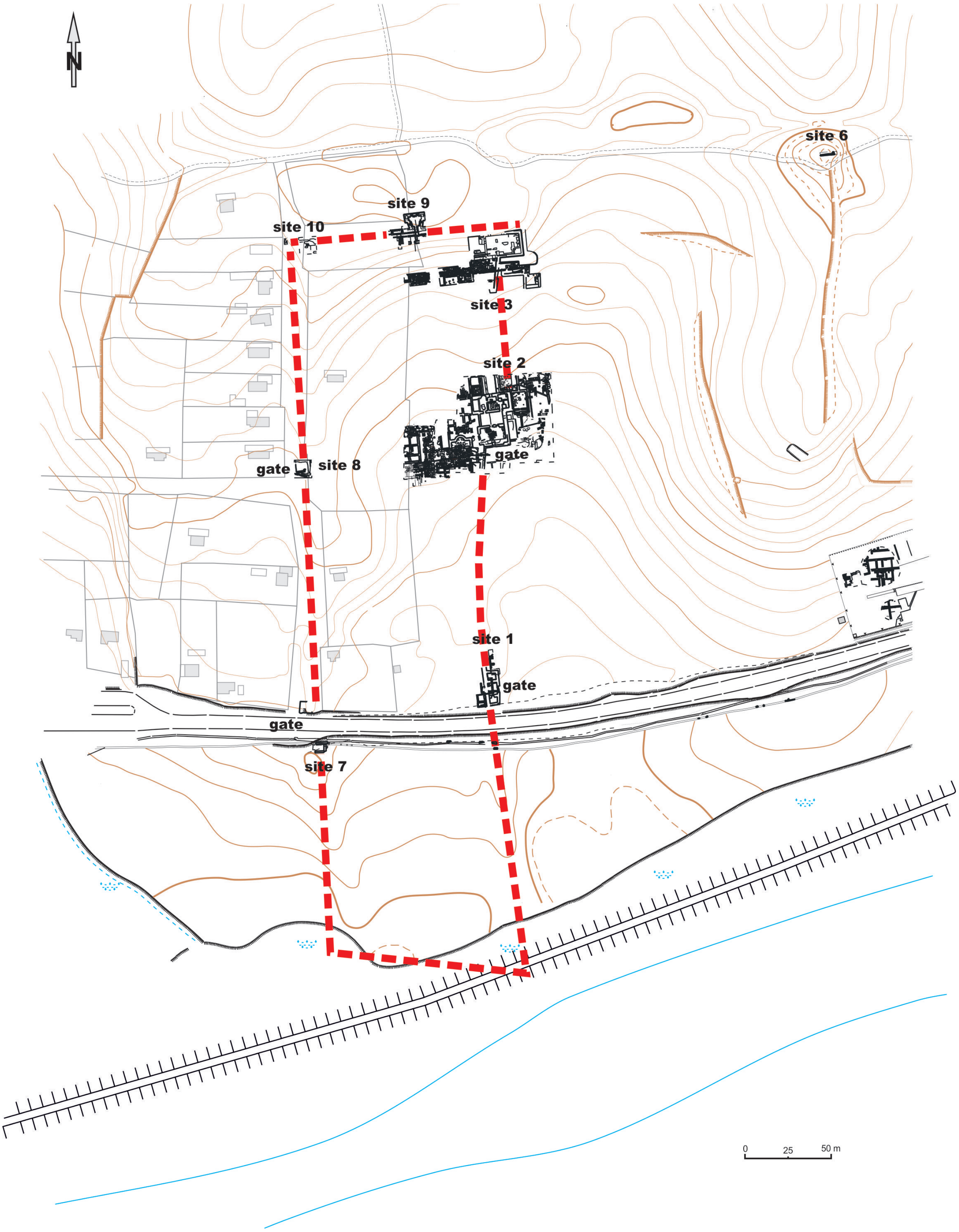

Обр. 3. Деултум, късноримски и ранновизантийски укрепления; археологически обекти (Атанас Каменаров).

Fig. 3. Deultum, Late Roman and Early Byzantine fortifications; archaeological sites (Atanas Kamenarov).

DEULTUM. GEOPHYSICAL SURVEY

Lyudmil Vagalinski, Kiril Velkovsky

Five plots with total area of 6134 sq. m and 760 running m were studied during four days in October 2016 in the Roman colony of *Deultum* (established in AD 70), 15 km to the southwest of the Black Sea city of Burgas (fig. 1, fig. 2). The aim was to localize and to specify antique fortifications (fig. 3)[1]. One hundred and sixty nine geophysical cross-sections using georadar SIR-3000 were made. More or less clear archaeological structures were revealed up to 5 m depth.

№ 48. ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОНЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ БУДЖАКА, СОЗОПОЛ

Петър Лещаков, Християн Цанков, Атанас Кисьов

Праисторическият обект Буджака е разположено на едноименния полуостров, на 2,5 км югоизточно от Созопол. Локализира се върху висока морска тераса с южно изложение и надморска височина 16–40 м. Площта му е около 3–4 ха. Обектът е открит през 2005 г. при спасителни археологически разкопки, извършени във връзка със строителството на ваканционни сгради. Проучването му е продължено в периода 2007–2010 г. и до сега е разкопана повече от половината площ на обекта. Данните от разкопките свидетелстват за два ясно обособени периода на обитаване на местността – праисторическо селище от последната четвърт на VI хил. пр. Хр. и частично припокриващи го некропол, кариери и стопански структури от Античността.

Геофизичните изследвания се проведоха в периода 20–24.07.2016 г. от преподаватели и студенти от катедра „Приложна геофизика“ на Минно-геоложки университет „Св. Иван Рилски“ под ръководството на Петър Лещаков (НАИМ–БАН).

Положена е мрежа, съобразена с даденостите на терена, ориентирана СЗ–ЮИ, с дължина на страната 20 м. Координатите на ъгловите точки на план-квадратната мрежа, както и крайните точки на

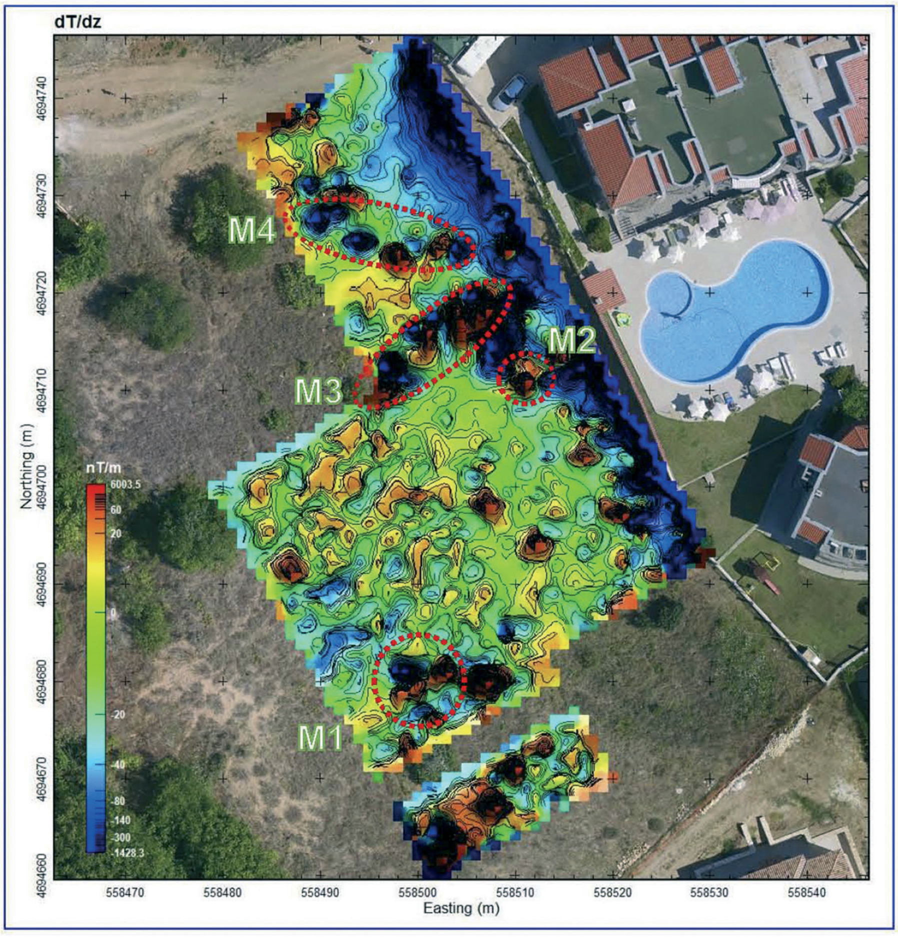

Обр. 1. Карта на вертикалния магнитен градиент в района на обекта.

Fig. 1. Map of the vertical magnetic gradient in the area of the site.

[1] See the report of Lyudmil Vagalinski about the excavations of Deultum fortifications in this volume.

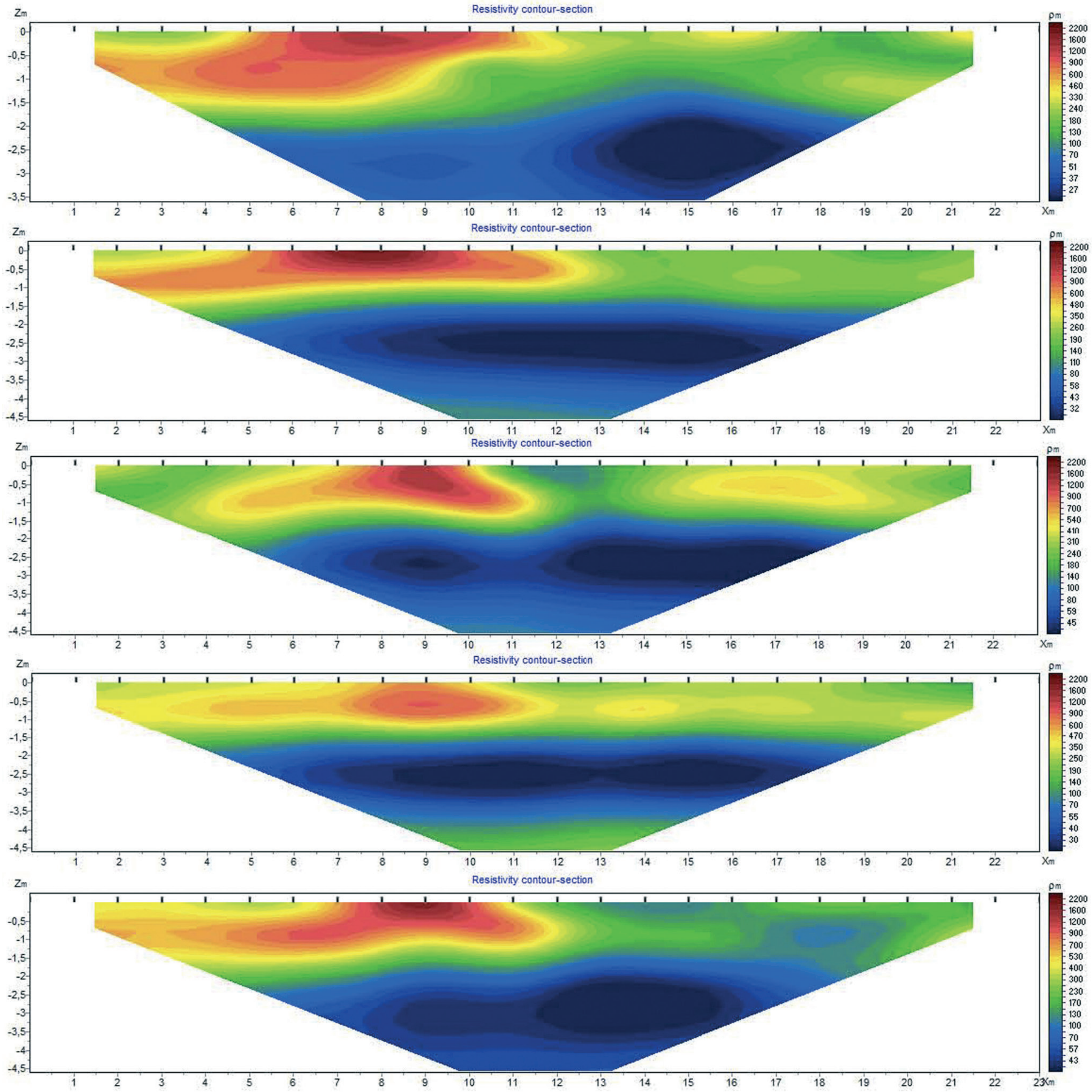

Обр. 2. Електросъпротивителни разрези по профили 1–5.

Fig. 2. Electric resistivity tomography sections 1–5.

отделни параметрични профили са заснети с помощта на диференциален GPS, модел Trimble DGPS Pathfinder ProXRT.

В района на изследвания обект се извършиха профилни георадарни, геомагнитни, електросъпротивителни и капаметрични изследвания. Обектът е облетян с дрон снабден с камера и е направено ортофотографско заснемане на околността.

На картите на геомагнитното поле ясно се виждат смущения, причинени от близко намиращите се масивни огради. Четири по-изразителни аномални зони, означени с М1, М2, М3 и М4, са отбелязани на съставените карти (обр. 1). Аномална зона М1 попада в най-южния край на измерената площ. Тя е добре изразена на долното ниво на измерване, докато в горното има по-слабо проявление. Тази особеност дава основание да се счита, че вероятно става въпрос за сравнително дребен метален предмет, намиращ се на малка дълбочина. Относно вида и произхода на смутителя, създаващ разположената в централната източна част на площта аномалия М2, се налага мнението, че вероятно е предизвикана от плитък магнитно активен обект, подобно на М1. Аномална зона М3 има линеен характер и е съставена от поредица по-малки аномалии, които се подреждат в направление югозапад–североизток. Възможно е смутителят да е един линеен обект, но не е изключено да става въпрос за ня-

колко по дребни аномалообразуващи обекта. Четвъртата аномална зона М4 е разположена на север, непосредствено над М3. Има дъговидна форма и подобно на М3 е съставена от поредица от няколко по-малки аномалии. Тъй като аномалната зона се свързва с добре изразен преход на магнитното поле, от ниски стойности на север към високи на юг, може да се допусне, че в случая е налице аномалия свързана с характерни геоложки условия на подложката, например рязко издигане на коренните скали или промяна в литологията, дължаща се на наличието на разломна структура. Едрият мащаб на изследването не позволява категорично да се приеме тази хипотеза. Приложените филтри, допълнително подчертават дъговидната структура в полето. От друга страна, фактът, че разкритият на повърхността цистов гроб се разполага именно под западния край на „дъгата“, дава основание да се изкаже предположение, че аномалната зона може да е свързана с наличието на археологическа структура.

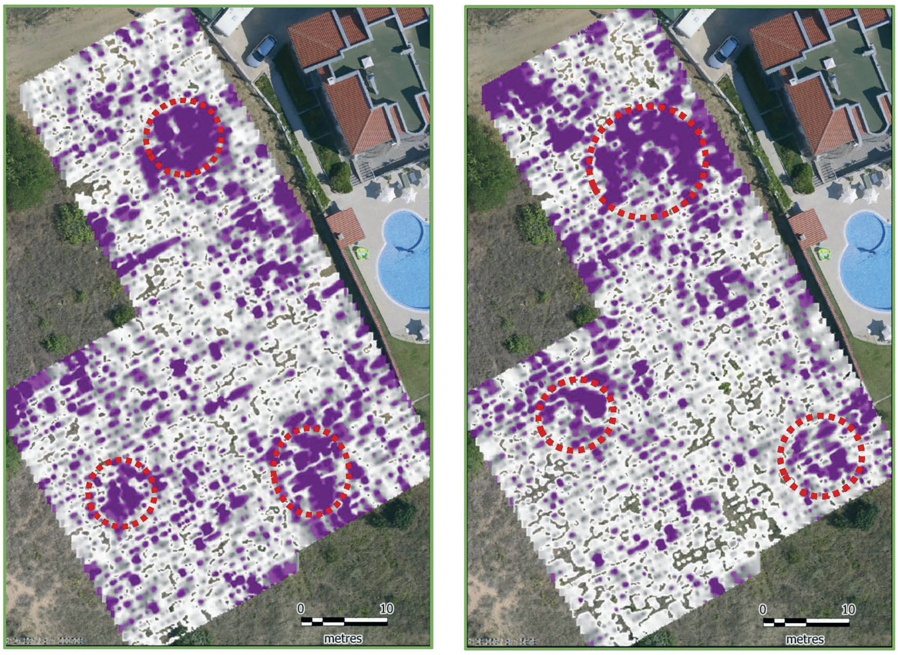

Обр. 3. Хоризонтален срез от 3D георадарен модел на дълб. 1,20 и 1,60 м.

Fig. 3. 3D GPR model horizontal slices at a depth of 1.20 and 1.60 m.

От получените електрични разрези ясно може да се отдели слой (обр. 2), на дълбочина до 2 м, изграден от пясък и фина глина, характеризиращ се с високи стойности на електричното съпротивление, в границите от 200 до 1000 Ωm. В същия пласт се наблюдават зони с доста по-високи стойности – над 1200 Ωm, които по аналогия с тестовите измервания, може да се свържат с каменни структури с антропогенен произход, изградени от пясъчник и варовик, подобно на тези, разкриващи се на повърхността.

И на двата допълнително измерени с геоложка насоченост електротомографски разреза, в съпротивително отношение много ясно се отделят две геоложки разновидности. Първата, характеризиращ се със съпротивление от 25 до 800 Ωm, представлява седиментната покривка, изградена от дребнозърнест пясък и фини глини. Под нея със съпротивления над 1500 Ωm и дълбочина от 10 м се разкрива горната граница на скалната основа. Както се вижда тя заляга под ъгъл от 30°, като в северна посока излиза почти на повърхността. При огледа на околния терен, на 10 м от началото на измервателния профил в строителен изкоп, се потвърди наличието на здрави вулкански скали.

Извършени са наблюдения и анализ, както на отделни радарграми, така и на цялостните триизмерни модели при различни ъгли на завъртане. В плитката зона (до 0,30–0,40 м) средата се диференцира ясно на две зони. Вероятно, тази особеност е свързана с разрушаване и уплътняване на повърхностния слой при съвременните строителни дейности. В подкрепа на това е и факта, че близкият до почивния комплекс по-тъмен участък се характеризира с малко по-голяма концентрация на строителни отпадъци, както и със следи от придвижване на колесни машини. На останалите два хоризонтални среза при дълбочини от 1,2 и 1,6 м се наблюдават няколко по-изразителни петна, които променят формата си с промяна на дълбочината (обр. 3). Съгласно анализираните радарграми, тези петна се свързват с наличието на изразителна скоростна граница, която най-вероятно отделя пясъка от лежащите отдолу глинести наноси. Следва да се обърне специално внимание на кръговата аномалия в северния край на площта, тъй като тя добре се корелира с дъговидната форма, наблюдавана в магнитните данни. От такава гледна точка, не е изключено наблюдаваният аномален ефект да е свързан с уплътняване на средата от човешка дейност, напр. наличие на опожарена сграда.

GEOPHYSICAL SURVEY OF THE LATE NEOLITHIC SITE OF BUDZHAKA, SOZOPOL

Petar Leshtakov, Christian Tzankov, Atanas Kisyov

The Late Neolithic site of Budzhaka is located at the cape of the same name, ca. 2.5 km SE of Sozopol. It is situated on a marine terrace – 16 to 40 m a.s.l. and covers an area of ca. 3.5 ha. Archaeological data revealed 2 periods of occupation, a prehistoric settlement from the last quarter of the 6th mill. BC, and partially overlapping it features from Antiquity.

In 2016 a survey, including magnetic prospection, GPR and ERT, was conducted over an area of 0.2 ha. The magnetic prospection revealed 4 zones of anomalies (fig.1). Probably they are due to modern shallow buried features.

The horizontal GPR slices reveal several features lying at depths of 1.20 m and 1.60 m, which change their shape in depth and can be interpreted as remains of burnt buildings (fig. 2). one

The ERT sections clearly identified layer at a depth of 0–2.0 m, consisting of sand and fine clay with relatively high electric resistivity. Within this layer zones of higher resistivity values are detected, which might indicate the presence of stone features constructed of limestone and sandstone (fig. 3).

№ 49. ТЪРСЕНЕ И ЛОКАЛИЗИРАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ С ГЕОФИЗИЧНИ МЕТОДИ В РАЙОНА НА ГР. АХТОПОЛ

Андрей Аладжов, Кирил Велковски, Християн Цанков, Станимир Стойчев

В настоящия отчет са представени основните дейности и резултати от проведените през юни 2016 г. геофизични работи в района на късноантична и средновековна крепост Ахтопол с обща площ 22,7 дка (обр. 1).

В резултат на проведеното изследване са събрани данни, допълващи представите за архитектурния план и границите на древния град. Те са онагледени с помощта на карти, разрези и набелязаните върху тях аномални зони, получени след анализа и обработката на геофизичните данни. Интерпретацията им е комплексна, направена от геофизична и археологическа гледна точка. В рамките на проучването са направени 331 проучвателни профила с георадар по различни мрежи в рамките на проучваните участъци. Основните резултати са оформени в картен вид по проучени участъци. Отделно са представени разрези с дълбочина до 3 м за всеки един измерен профил. В допълнение са дадени схеми и картен материал за използваните план квадратни измервателни мрежи и единични профили.

Гръцкото училище, Северна част: Площ 1. Теренът е равнинен с разпръснати по него статуи и дърворезби с множество железа, което практически обезсмисли прилагането на магнитни методи на проучване. Основната ориентация на профили бе приета по целесъобразност да бъде И–З и обратно. В последователност са представени срезове на основния георадарен модел на силата на амплитудите в план под формата на карти с цветови код за следните дълбочини, в които бяха определени перспективни аномални зони: 0,25 м, 0,50 м, 0,95 м и 2 м дълбочина на проучване. За всеки от слоевете в цветови код и пунктирана линия са отбелязани линии, по които сигнала на георадата се корелира и които маркират аномални зони. Разпределението на корелационните линии по форма потенциално може да бъде прието като вероятно разпределение на стари разрушени или полуразрушени останки от структури. В дълбочинно отношение, въпросните аномалии се забелязват с дълбочина до максимум 1 м, след което полето на георадарния сигнал относително се хомогенизира, което предполага еднородност на средата в която се разпространява и не наличие на каквито и да е структури.

Гръцкото училище, Южна част: Площ 2. И тук, както в северната част, теренът не е подходящ за прилагането на магнитни методи на проучване (обр. 2). Основната ориентация на профили бе приета по целесъобразност да бъде С–Ю и обратно. В процеса на работа бе разгърната работна мрежа като линиите на сканира са през 1 м отстояние една от друга. С цел да бъде добита представа за развитието на откритите вече в южна посока археологически структури, на територията на тази част са пуснати четири профила с различна дължина при отстояние 4 и 3 м един от друг. В последователност са пред-

ставени срезове на основния георадарен модел на силата на амплитудите в план под формата на карти с цветови код за следните дълбочини на проучване: 0,25, 0,45, 0,52 и 0,95 м. За всеки от слоевете в цветови код и пунктирана линия са отбелязани линии, по които сигналът на георадара се корелира между профилите и също щрихована зона, която би могла да се интерпретира като зона с деструкции и множество малки аномални зони. По разпределението си като форма част от корелативните линии потенциално могат да бъдат приети като проследяващи потенциално разпределение на останки от структури. В дълбочинно

Обр. 1. Карта на проучваните участъци.

Fig. 1. Map of the studied areas.

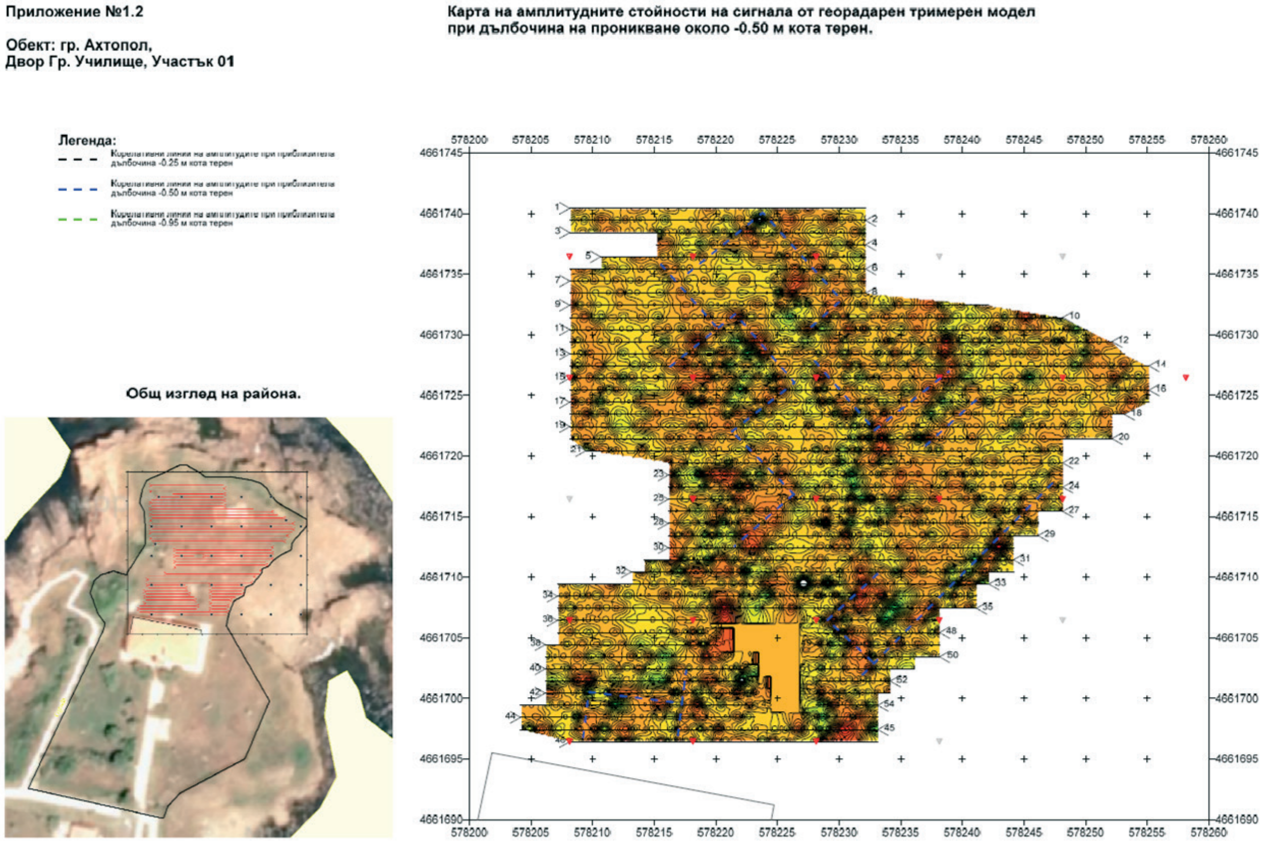

Обр. 2. Участък Гръцко училище.

Fig. 2. Greek school section.

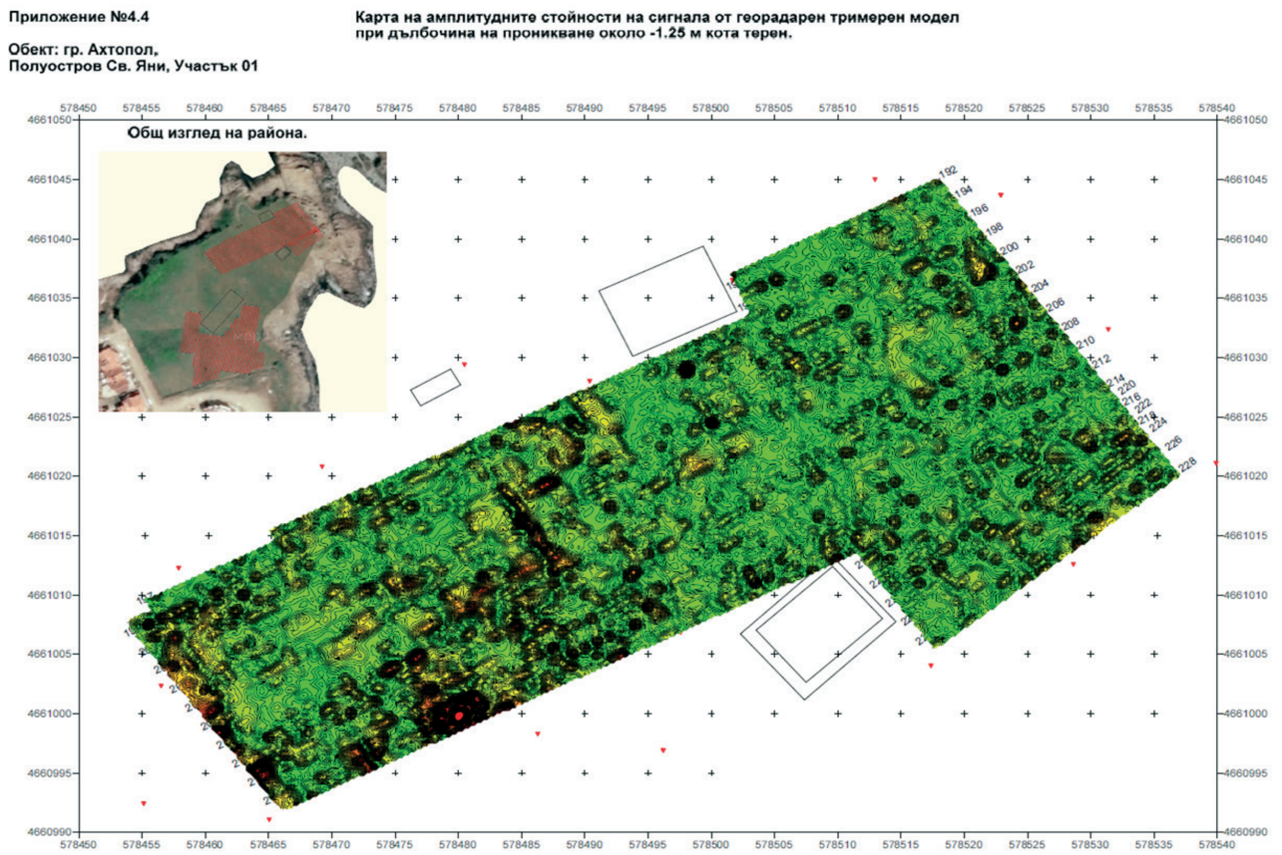

Обр. 3. Участък Свети Яни.

Fig. 3. Saint Yani section.

отношение, маркираните аномалии се забелязват с дълбочина до 1 м, след което полето на георадарния сигнал се хомогенизира, което предполага не наличие на каквито и да е смутители респективно структури. И в четирите профила в зоната до 1 м дълбочина се наблюдават различни аномални зони които могат да бъдат определени като деструкции.

Парк с камбанария: Площ 3. Теренът от гледна точка на измерванията е равнинен с разпръснати по него различни препятствия, като каменни струпвания и храстовидна и дървесна растителност. В западната част се намира трафопост. През условно югозападния край в посока североизточния край преминава плочник с оформена централна зона. В южния край е разположена камбанария. Основната ориентация на профили бе приета по целесъобразност да бъде условно С–Ю и обратно. В процеса на работа бе разгърната работна мрежа като линиите на сканира са през 1 м отстояние една от друга. В последователност са представени срезове на основния георадарен модел на силата на амплитудите в план под формата на карти с цветови код за следните дълбочини на проучване: 0,25, 0,45, 0,52, 0,70, 0,95 и 1,90 м. За всеки от слоевете в цветови код и пунктирана линия са отбелязани линии, по които сигналът на георадара се корелира между профилите и също щрихована зона, която би могла да се интерпретира като зона с деструкции и множество малки аномални зони. По разпределението си като форма част от корелативните линии потенциално може да бъдат приети като проследяващи потенциално разпределение на останки от структури. В дълбочинно отношение, маркираните аномалии се забелязват с дълбочина до 1 м, след което полето на георадарния сигнал се хомогенизира, което предполага не наличие на каквито и да е смутители респективно структури.

Свети Яни, Северна част: Площ 1. Основната ориентация на профили бе приета по целесъобразност да бъде С–Ю и обратно (обр. 3). В процеса на работа бе разгърната работна мрежа като линиите на сканира са през 1 м отстояние една от друга. С цел да бъде добита представа за развитието на откритите вече в южна посока археологически структури, на територията на тази част са пуснати четири профила с различна дължина при отстояние 4 и 3 м един от друг. В последователност са представени срезове на основния георадарен модел на силата на амплитудите в план под формата на карти с цветови код за следните дълбочини на проучване: 0,25, 0,45, 0,52 и 0,95 м. За всеки от слоевете в цветови код и пунктирана линия са отбелязани линии, по които сигналът на георадара се корелира

между профилите и също щрихована зона, която би могла да се интерпретира като зона с деструкции и множество малки аномални зони. По разпределението си като форма част от корелативните линии потенциално може да бъдат приети като проследяващи разпределение на останки от структури. В дълбочинно отношение, маркираните аномалии се забелязват с дълбочина до 1 м, след което полето на георадарния сигнал се хомогенизира, което предполага не наличие на каквито и да е смутители респективно структури.

SEARCH AND LOCALIZATION OF ARCHAEOLOGICAL SITES BY GEOPHYSICAL METHODS IN THE AREA OF AHTOPOL

Andrey Aladzhov, Kiril Velkovski, Hristian Tsankov, Stanimir Stoichev

This report presents the main activities and results from the geophysical work conducted in the area of the Late Antique and Medieval fortress Ahtopol. As a result of the survey new data has been collected complementing our knowledge about the architectural plan and boundaries of the ancient city. These are illustrated by maps, sections and the anomalous zones identified, obtained after the analysis and processing of the geophysical data. Their interpretation is complex, made from geophysical and archaeological point of view.

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ

№ 50. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ВЪВ ВРЪЗКА С РЕМОНТ И ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ НА СЪЩЕСТВУВАЩА ОГРАДА НА КОМПЛЕКС ЗА СОЦИАЛНИ УСЛУГИ В ГР. МОНТАНА

Мирослав Марков

През декември 2015 г. започна възстановяването на оградата на Комплекса за социални услуги в град Монтана. При изкопните дейности частично е разрушен зид, намиращ се северно от прага на централния вход на раннохристиянската базилика, разположена в непосредствена близост до комплекса (обр. 1).

През август и декември 2016 г. строителните и изкопни дейности продължиха под наблюдението на археолог. Изкопът за оградата, източно от основната сграда на комплекса, по посока на базиликата е засипан и в този участък не са извършвани други дейности. В западна посока, за основа на южната ограда, са оформени 20 стъпки за бетониране на метални колове на отстояние 2 м един от друг. Стъпките са с дълбочина 0,40–0,50 м и имат същата ширина и дължина. Насипът от изкопите е от чакъл и примес от тъмнокафява почва. В пръстта от канала и стъпките, предимно от западната половина на южната част на оградата, с помощта на металотърсач са открити различни археологически материали. По-добре запазените от тях са бронзова фибула с датировка края на V – началото на VI в. (Любенова 1981, 172, обр. 112 (5) и половинка от енколпионен кръст. Той е изработен от медна сплав и има датировка X–30-те години на XI в. (Despite Дончева-Петкова 2011, 637, кат. № 517, 518) (обр. 2).

Западната ограда на комплекса има изградена бетонна основа с дълбочина 0,40 м, ширина 0,40 м и височина 0,60–0,70 м. Тя следва стъпаловидно наклона на терена от юг на север. В изкопа за основата, не се забелязва съществена разлика в стратиграфията. Няма открити археологически структури и материали.

РИМ - Монтана 2016 г.
Възстановяване на ограда на комплекс за социални услуги
в гр. Монтана

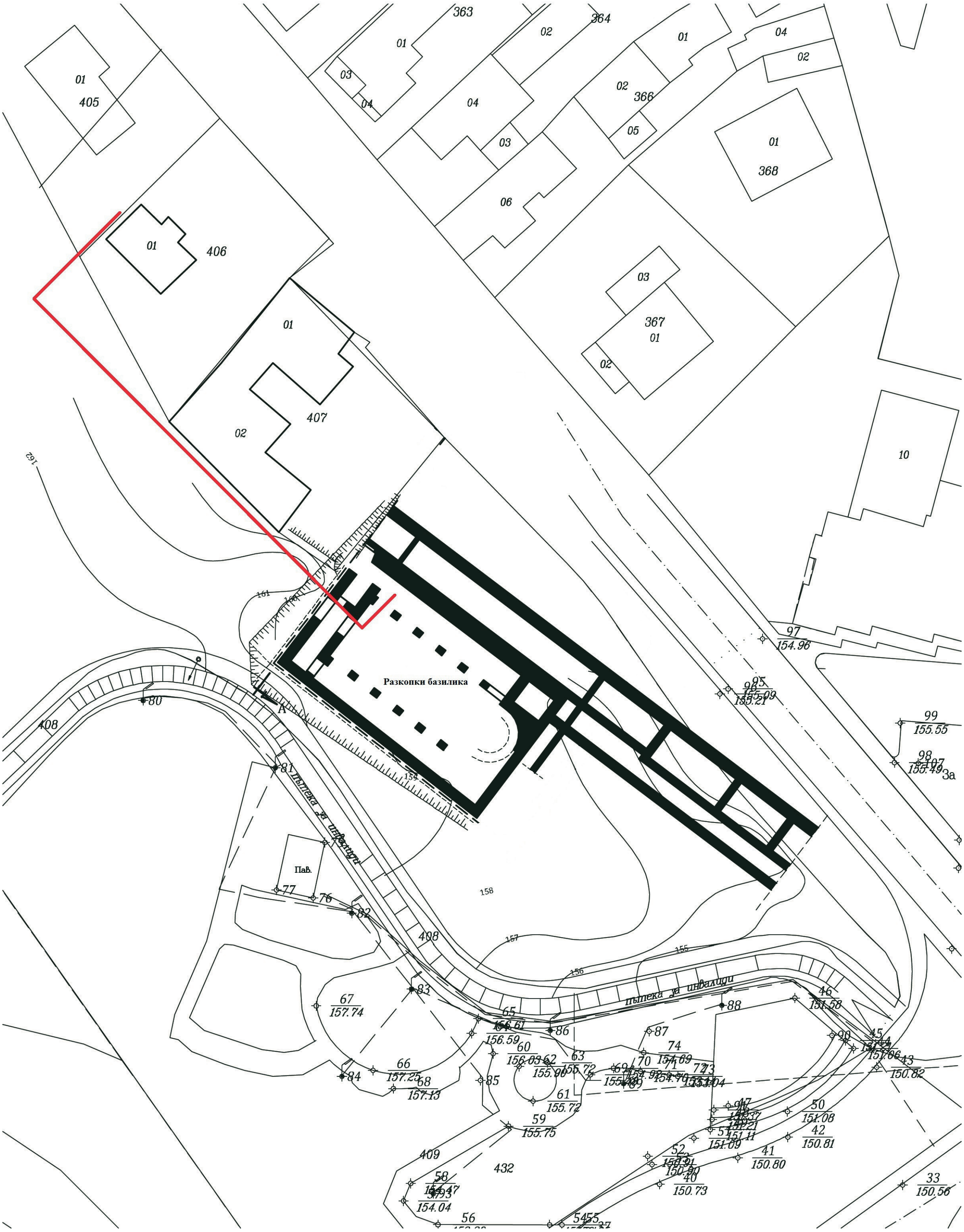

Обр. 1. Разположение на базиликата спрямо Комплекса за социални услуги.

Fig. 1. Location of the basilica in relation to the Complex for social services.

Литература

Любенова 1981: В. Любенова Селище от римската и ранновизантийската епоха. – В: Перник 1. София, 107–203.

Дончева-Петкова 2011: Л. Дончева-Петкова. Средновековни кръстове-енколпиони от България (IX–XIV в.), София.

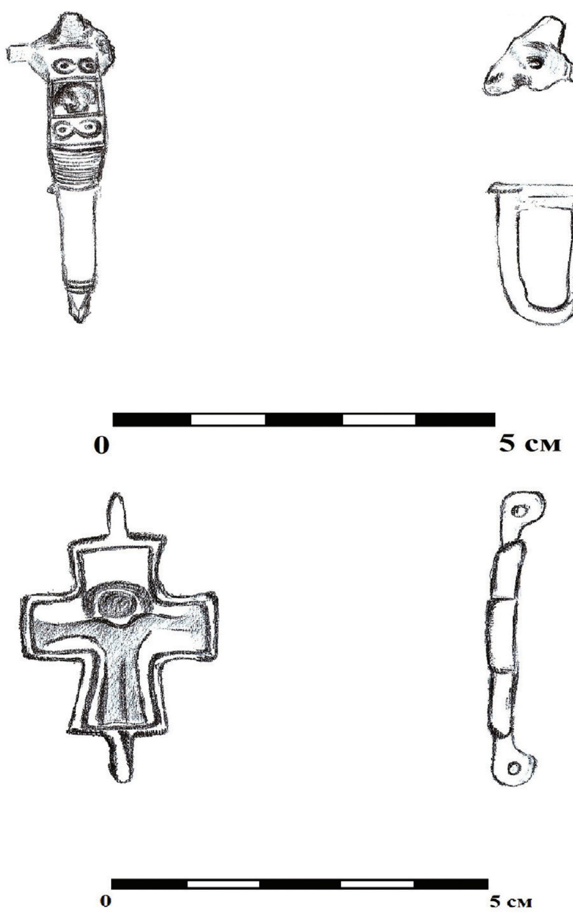

Обр. 2. Бронзова фибула и половина от енколпионен кръст от изкопа за основа на Ю ограда.

Fig. 2. Bronze fibula and half of an encolpion from the foundations of the southern fence.

ARCHAEOLOGICAL MONITORING IN CONNECTION WITH THE MAINTENANCE AND RESTORATION OF EXISTING FENCE OF THE SOCIAL SERVICES COMPOUND IN THE CITY OF MONTANA IN 2016

Miroslav Markov

A wall north of the main entrance doorway of the Early Christian basilica, next to the compound (fig. 1), was partially destroyed. In August and December 2016 under the supervision of an archaeologist the trench for the fence, east of the main building of the compound, in the direction of the basilica, was backfilled. For the southern fence, 20 concrete steps were formed. The soil was gravel with dark brown soil. In the southern part of the fence, using a metal detector various archaeological materials were discovered. The better preserved ones included a bronze fibula dating to the end of the 5th–beginning of the 6th c. (Любенова 1981, 172, fig. 112 (5) and half of encolpion cross from copper alloy dating to the 10th–the 30s of the 11th century (fig. 2) (Дончева-Петкова 2011, 637 cat. № 517, 518). The western fence of the compound was built stepwise in south-north direction, following the terrain on a concrete base. There was no significant stratigraphic difference and no archaeological structures and materials.

№ 51. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ЛОТ 3.3 НА АМ „СТРУМА" (КРЕСНА–СТРУМЯНИ–САНДАСКИ–ДАМЯНИЦА)

Венцислав Динчев

Заключителното археологическото наблюдение е в съответствие с договореностите между НАИМ–БАН и Агенция „Пътна инфраструктура".

В археологическото наблюдение участваха още д-р Александър Харизанов (заместник-ръководител), няколко археолози и студенти (стажанти). Поради продължителното времетраене на строителните дейности в Лот 3.3 на АМ „Струма" (Км 397+000 – Км 420+628), то се реализира на отделни етапи (13.09.–30.09.2016 г.; 12.10.–17.10.2016 г.; 03.11.–04.11.2016 г.; 05.12.–07.12.2016 г.), като към края на 2016 г. все още не е завършено, т.е. ще продължи и през 2017 г.

До края на 2016 г. са проверени следните участъци с отнет горен почвен пласт:

От км 397+600 до км 408+000; от км 417+940 до км 419+580 и от км 416+440 до км 416+480. В

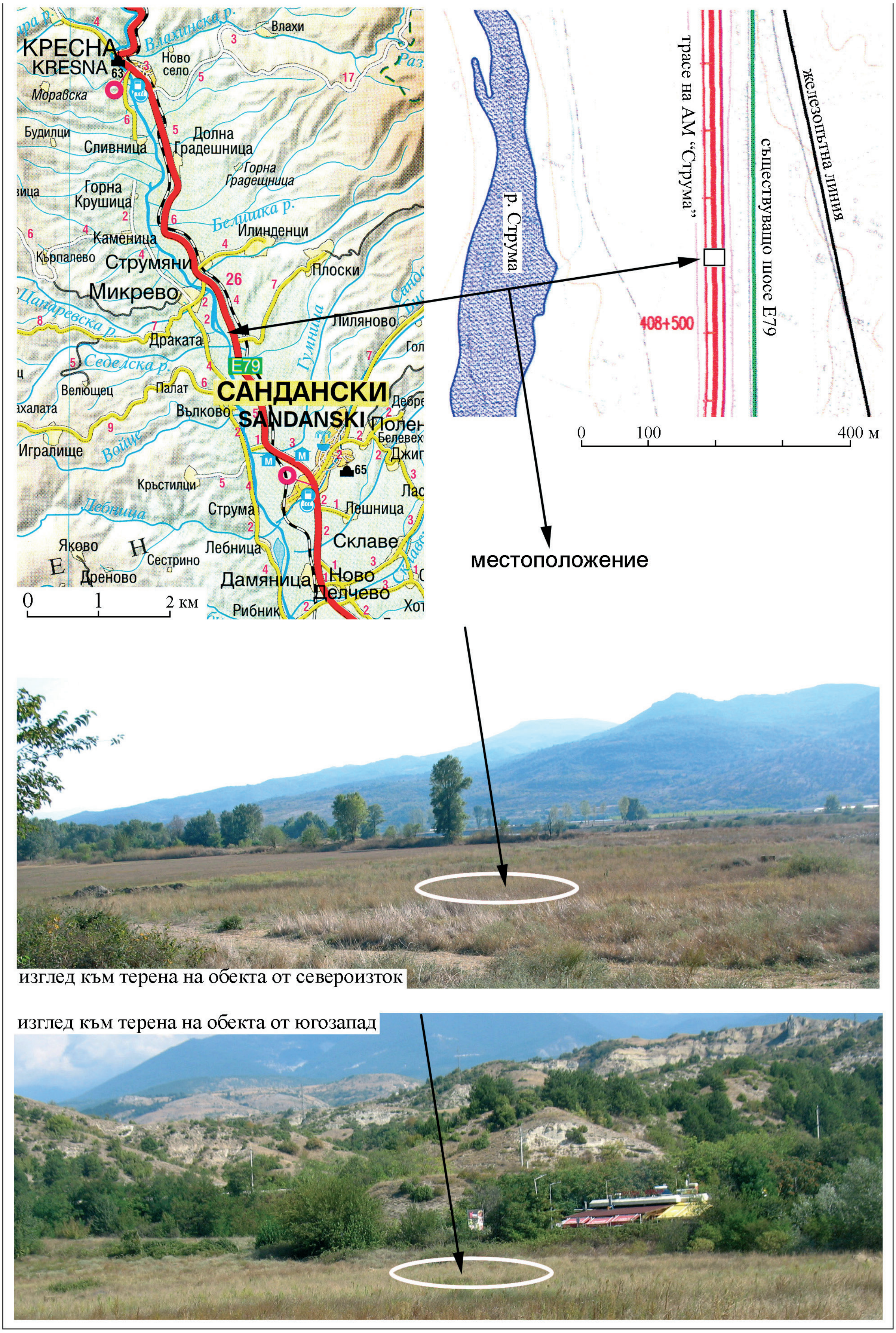

Обр. 1. Местоположението на новорегистрирания археологически обект по Лот 3.3 на АМ „Струма“.

Fig. 1. The location of the newly registered archaeological site in Lot 3.3 of the "Struma" Highway.

детайли от установените структури

материали от установените структури

Обр. 2. Останки и материали от новорегистрирания обект.

Fig. 2. Remains and materials from the newly registered archaeological site.

разчистените участъци не е констатирано наличие на археологически структури и не са открити движими археологически материали.

Проверени са и два изкопа за съвременна инфраструктура, която пресича напречно трасето на АМ „Струма" в близост до северната граница на големия археологически обект край Дамяница – обект 16 (от км 419+670 до км 420+384; с ръководител на разкопките М. Гребска-Кулов, РИМ Благоевград). Изкопите, във вид на широки траншеи с дълбочина 0,60/0,70 м от днешната повърхност, са при км 419+580 и км 419+628. В тях не са констатирани археологически структури. Открити са единични фрагменти антична керамика, но те не са in situ и не индикират наличие на съответен културен пласт до достигнатата дълбочина в изкопите и в околния периодично наводняван терен.

По време на археологическото наблюдение, наред с надзора на участъците, които вече се работеха от строителите, осъществявахме и превантивни огледи по трасето на автомагистралата, където машинното отнемане на горния почвен пласт все още не бе започнало. При такъв оглед, между км 408+375 и км 408+400 регистрирахме нов обект. Мястото му е в периферията на заливната тераса откъм левия (източния) бряг на р. Струма и днес попада в северозападния край на землището на с. Плоски, община Сандански (обр. 1). Установихме две концентрации на въглени и пепел, късове горяла глина, части от отухлени кирпичи и фрагменти от керемиди, много от които деформирани (обр. 2) – вероятно производствен брак. Може да се допусне, че тези структури индикират пещи за строителна керамика. Сред откритите фрагменти преобладават тези от извити покривни керемиди (имбрици). Засега датировката им не е безспорна. Възможно е да са от римската или ранновизантийската епохи (I–VI в. сл. Хр.), но не е изключена и по-късна датировка. Не открихме сигурно датиращи материали.

По-значителната концентрация е с диаметър от 6–6,5 м. Намира се между км 408+380 и км 408+390, в западната половина на сервитута на автомагистралата, която тук е с ориентация С–Ю (обр. 1). Координатите на приблизителния ѝ център са: N – 41º36'34,71537"; E – 023º13'20,62380". Надморската височина на съответната точка е 159,512 м. Възможно е тази концентрация да съдържа останки, освен от пещ (или пещи), и от малка, еднопространствена постройка с кирпичени стени. Втората концентрация е с диаметър около 2 м. Намира се до осевата линия на сервитута, на десетина метра на изток/югоизток от първата. Координатите на приблизителния център на втората концентрация са: N – 41º36'34,65496"; E – 023º13'21,12114". Надморската височина на съответната точка е 159,786 м. Встрани от двете безспорни концентрации (структури) се откриват отделни, разпръснати материали, идентични на описаните по-горе. Общата площ на структурите и разпръснатите материали в границите на сервитута на амтомагистралата не надхвърля един декар.

Комисия от Министерството на културата, свикана на 04.11.2016 г., разпореди преустановяване на строителните дейности в неговите граници, както и спасителното му проучване, което ще се реализира през 2017 г.

ARCHAEOLOGICAL MONITORING OF LOT 3.3 OF THE "STRUMA" HIGHWAY (KRESNA – STRUMYANI – SANDASKI – DAMYANITZA) IN 2016

Ventzislav Dintchev

The archaeological monitoring is not yet complete and will continue in 2017. In 2016 the presence of a new archaeological site was established that may contain the remains of a kiln for building ceramics (fig. 1, 2). The coordinates of its approximate center are: N – 41º36'34,71537"; E – 023º13'20,62380". Its complete study will take place in 2017.

№ 52. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В ГРАНИЦИТЕ НА ОБЕКТ „БЕСАПАРА" ПРИ С. СИНИТОВО, ОБЩИНА ПАЗАРДЖИК

Веселка Кацарова, Адриана Божкова, Пламен Георгиев

Площта, на която бяха извършени наблюдения, попада в границите на регистрираното в АИС АКБ антично селище Бесапара. Намира се на около 300 м югоизточно от последните къщи на с. Синитово, Пазарджишко и северно от трасето на модернизираната жп линия София–Пловдив.

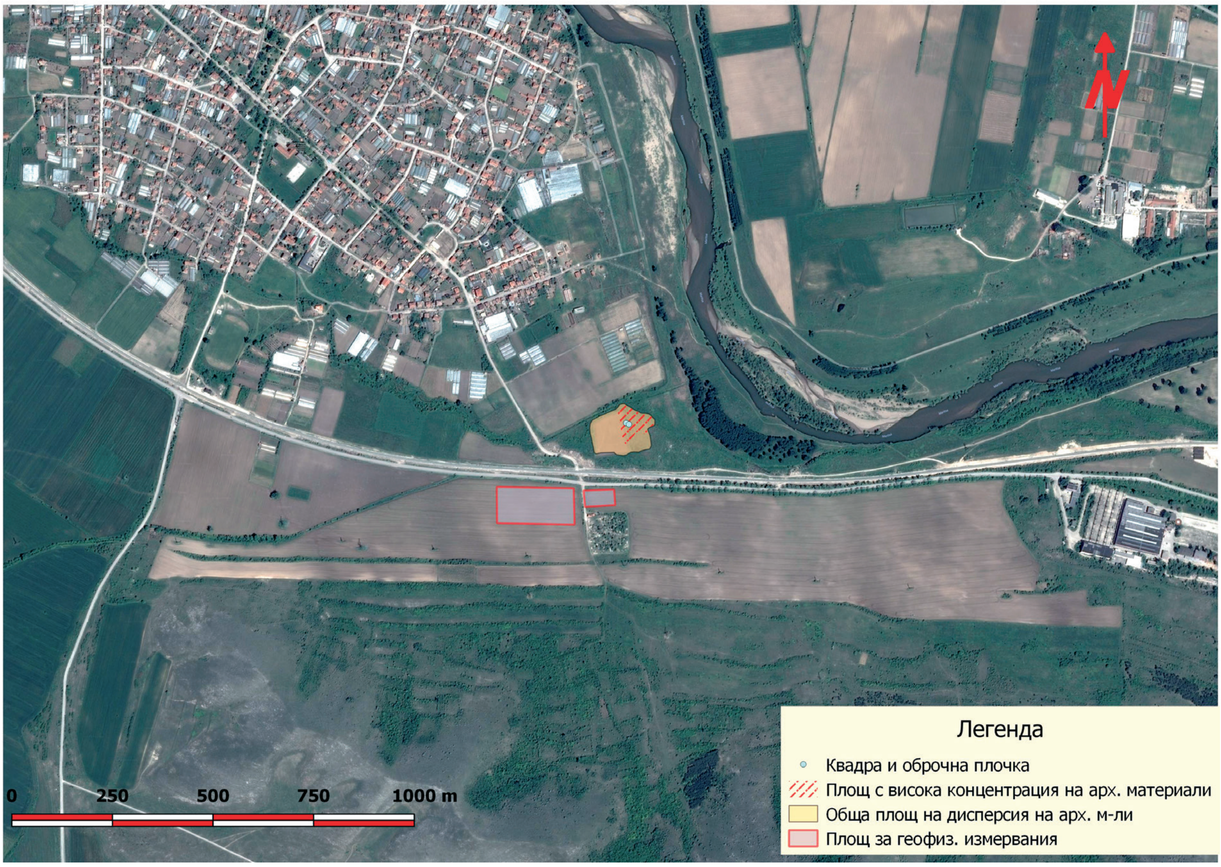

Обр. 1. Местоположение на участъка с висока концентрация на археологически материали, северно от жп линията Пловдив–Септември.

Fig. 1. Location of the area with a high concentration of archaeological materials, north of the Plovdiv–Septemvri railway.

От северната страна на жп линията и на южния бряг на р. Марица, върху широка заливна тераса, по повърхността се откриват значителни концентрации на археологически материали (обр. 1). Към настоящия момент земята се ползва за зеленчукова градина. В нейната южна периферия има съвременно сметище. При направения оглед, на площ от около 15 дка, е установено наличието на голямо количество антична строителна керамика – тухли и керемиди. В по-голямата си част те са фрагментирани, но не липсват и почти цели образци от тегули и имбрици. Многобройни са фрагментите от долиуми и съдове за съхранение. Битовата керамика е в по-ограничено количество – предимно фрагменти от съдове, правени на колело, с червена огладена повърхност и по-рядко с лаково покритие. Като цяло битовата керамика принадлежи на римската и къснoримската епоха.

По краищата на терена има натрупани голямо количество ломени камъни от почистването на земята след селскостопанска обработка. При направата на изкоп за сонда за напояване с дълбочина около 1,5 м са извадени 3 архитектурни детайла. Единият представлява масивен, обработен, каменен блок с форма на правоъгълен паралелепипед. Той е с размери 1,00/1,05 х 0,60 х 0,60 м. В двете му къси страни са издълбани жлебове за захващане на железни скоби тип „лястовича опашка“. На около 2–3 м източно от сондата е намерен фрагмент от мраморна оброчна плочка. Върху нея личи част от изображение на ловна сцена – вероятно Тракийският конник пробождащ глиган с копие. Различават се няколко букви от посветителен надпис на старогръцки език, който по палеографски особености се отнася към втората половина на II в.

ARCHAEOLOGICAL MONITORING OF SITE "BESAPARA" NEAR SINITOVO VILLAGE, PAZARDZHIK MUNICIPALITY

Veselka Katsarova, Adriana Bojkova, Plamen Georgiev

The area, on which the monitoring was carried out, is within the borders of the already registered ancient settlement of Besapara. It is 300 m southeast from the last houses of the contemporary village of Sinitovo, Pazardzhik region and north from the modernized railway Sofia-Plovdiv.

On the north side of the railway and on the south bank of Maritsa River, on the surface of the wide flood plain with an area of around 15 decares, a large number of archaeological materials were discovered (fig. 1) – worked stones, architectural details and bricks. The pottery shards are few and represented by shapes which could be dated to the Roman and Late Roman times. During the monitoring a fragment of a marble votive tablet with the image of the Thracian horseman with partially preserved dedicatory inscription was discovered.

№ 53. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ „АВГУСТА ТРАЯНА–ВЕРЕЯ–СТАРА ЗАГОРА"

Мария Камишева, Атанас Атанасов

Обектът попада източно от източната крепостна стена на античния град, в охранителна зона Б на Археологически резерват „Августа Траяна–Верея–Стара Загора" в УПИ VII-1212, кв. 45, ул. Кольо Ганчев, № 81 по плана на Стара Загора.

През 2013 г. в терена южно и западно от него бе извършено археологическо наблюдение. При него не са разкрити археологически структури и материали.

В средата на изкопа, на дълбочина 2,90 м от нивото на терена, бе засечена структура, вкопана в стерилния глинест терен (обр. 1). Проследява се в посока север–юг, с леко отклонение на югозапад. Ширината му варира между 0,53–0,56 м. На дълбочина 0,68 м от нивото на засичане, под пласт от глинест нанос се разчистиха каменни плочи, които се проследяват по цялото трасе. Предположението, че става дума за част от водопроводните съоръжения на античния град, бе потвърдено след демонтиране на част от каменното покритие, което се явява кожух на глинен водопровод. Под каменното покритие е положен плътен пласт хоросан, който е с изключителна здравина (обр. 2). Наклонът на водопровода е от север на юг.

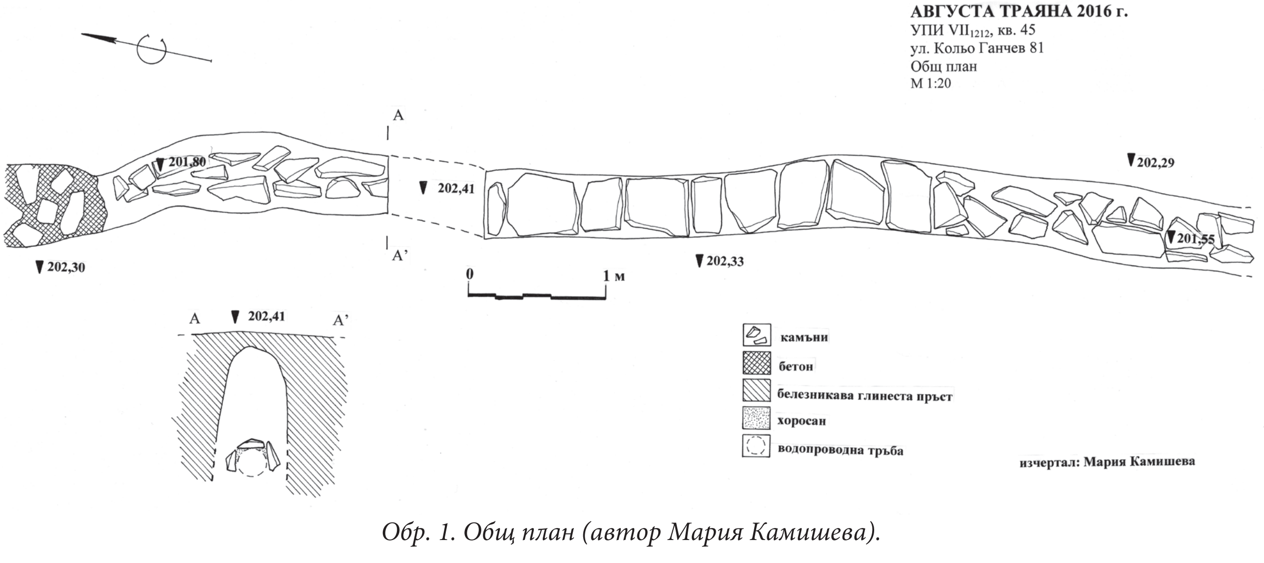

Обр. 1. Общ план (автор Мария Камишева).

Fig. 1. Plan of the entire site (author Mariya Kamisheva).

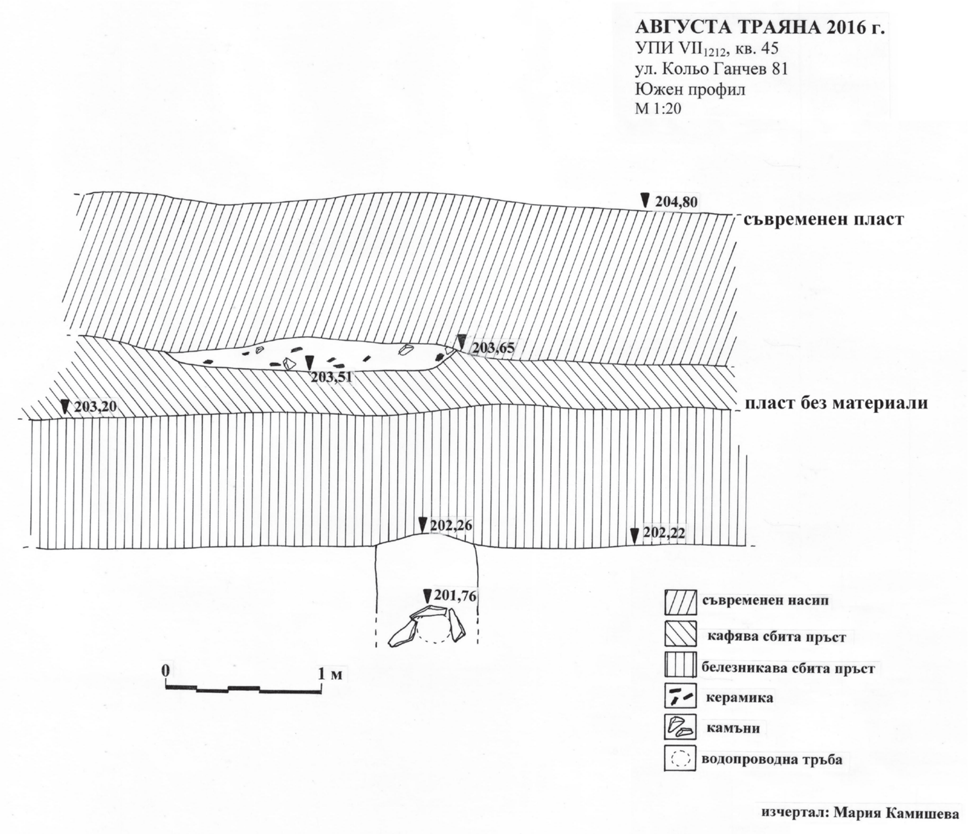

Обр. 2. Южен профил (автор Мария Камишева).

Fig. 2. Southern profile (author Mariya Kamisheva).

ARCHAEOLOGICAL MONITORING IN *AUGUSTA TRAIANA* – VEREYA – STARA ZAGORA ARCHAEOLOGICAL RESERVE

Mariya Kamisheva, Atanas Atanasov

The site is located to the east of the fortification wall of the ancient city, in Protection Zone B of *Augusta Traiana*–Vereya–Stara Zagora Archaeological Reserve. In 2013, archaeological monitoring was carried out in the properties to the south and to the west of it. No archaeological structures and materials were detected.

In the middle of the excavation, at 2.90 m below ground level, a structure was detected, dug into the virgin clayey ground. It was traced in north-south direction, deviating slightly to the southwest. Its width varies between 0.53 and 0.56 m. At 0.68 m below the upper level of detection, stone slabs were uncovered along the entire length. The assumption that this was part of the water-supplying system of the ancient city was confirmed after dismantling part of the stone cover that served as protective casing of a ceramic pipeline. Under the stone cover, there was a thick layer of mortar. The water main is sloping from north to south.

№ 54. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ В ЗЕМЛИЩАТА НА С. ОРЯХОВО И С. ВАСКОВО, ОБЩИНА ЛЮБИМЕЦ

Станислав Илиев

Археологическо наблюдение на обект от вътрешната инфраструктура – водопровод южно от селата Оряхово и Васково, община Любимец се проведе през септември 2016 г. То бе осъществено в изпълнение на договор, между „България уайн пауър” ООД и РИМ Хасково.

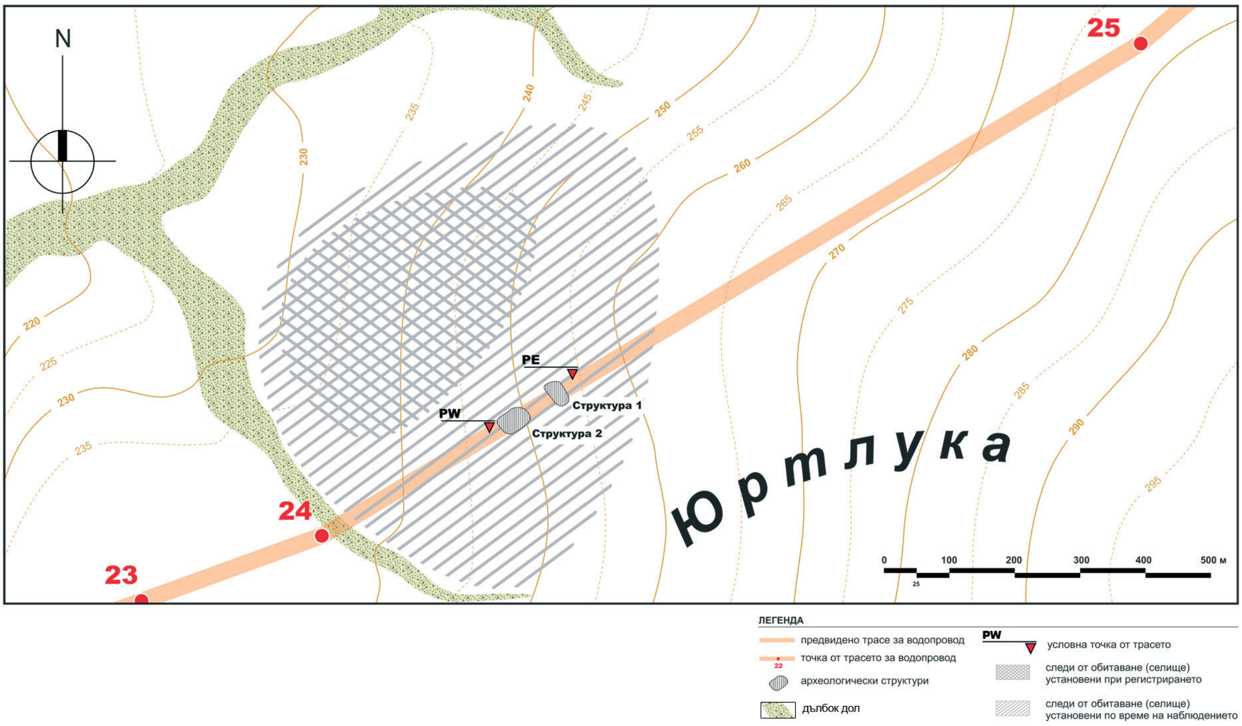

Обр. 1. Ситуационен план с обозначена площта на обект с Картон № 10003748 в АКБ и двете разкрити структури.

Fig. 1. Situation plan with the location of site № 10003748 and the two structures discovered.

Предвиденото трасе с дължина 3,8 км пресича район с висока концентрация на различни по характер археологически обекти, в това число долменен и могилен некропол, скални всичания и селище от античността. Потенциално най-застрашен бе последният от изброените обекти, регистриран по време на теренните издирвания проведени през 2008 г. (Илиев, Цветкова 2009). Обектът фигурира в АИС АКБ с регистрационна карта № 10003748. При предварителния оглед в този участък, на терен личат няколко иманярски изкопа с обща площ приблизително 500 кв. м и установими дълбочини от 0,50 до 0,70 м. В и около изкопите се констатира наличие на значителна концентрация на археологически материали. Откри се фрагментирана битова и строителна керамика, ломени камъни и късове отухлена мазилка, което подсказа наличие на разрушени структури, датирани в периода II–IV в.

В хода на изкопните дейности, между км 3,0 и км 3,2 бяха пресечени археологически структури, нарушени от стари иманярски интервенции. Конкретният участък бе с обща линейна дължина 97 м, разположен между условно именувани точки PW с координати: N41˚53"56.6'; E26˚10"55.4' и PE с координати N41˚53"58.2'; E26˚10"59.1' Това е участъкът, в който трасето преминава в непосредствена близост до археологическия обект, регистриран с АКБ № 10003748. По време на наблюдението се констатира, че археологическите материали са концентрирани в две петна, отдалечени едно от друго на разстояние приблизително 30 м (обр. 1). Първото от тях се локализира при точка с координати N41˚53"58.1' E26˚10"58.4'. Структура 1 се проявява на терен като пласт с дължина до 3,80 м започващ непосредствено от под съвременната повърхност и приключващ (в източната част) на дълбочини 0,45–0,50 м от повърхността, а на запад при 0,20 м. На около 30 м западно от първата се локализира Структура 2. Тук установимата дължина на пласта с археологичеки материали е между 10–12 м и дълбочина между 0,60 и 0,80 м.

Разкритият археологически материал потвърждава предложената по-горе датировка II–IV в. (обр. 2). Хромелите и капаците от питос, както и разкритата битова и строителна керамика и кости, подсказват характера на структурите. Това вероятно са жилищни и/ или стопански помещения, част от локализираното по време на теренните издирвания през 2008 г. открито селище от римската епоха.

Двете разкрити структури са пострадали сериозно от иманярска намеса. Предвид тези нарушения, компрометирали културния контекст, не бе приложен чл. 12, ал. 1 от Наредба № Н-00-0001 от 14.02.2011 г. за извършване на теренни археологически проучвания. В хода на изкопните дейности не бяха разкрити други археологически ситуации или структури.

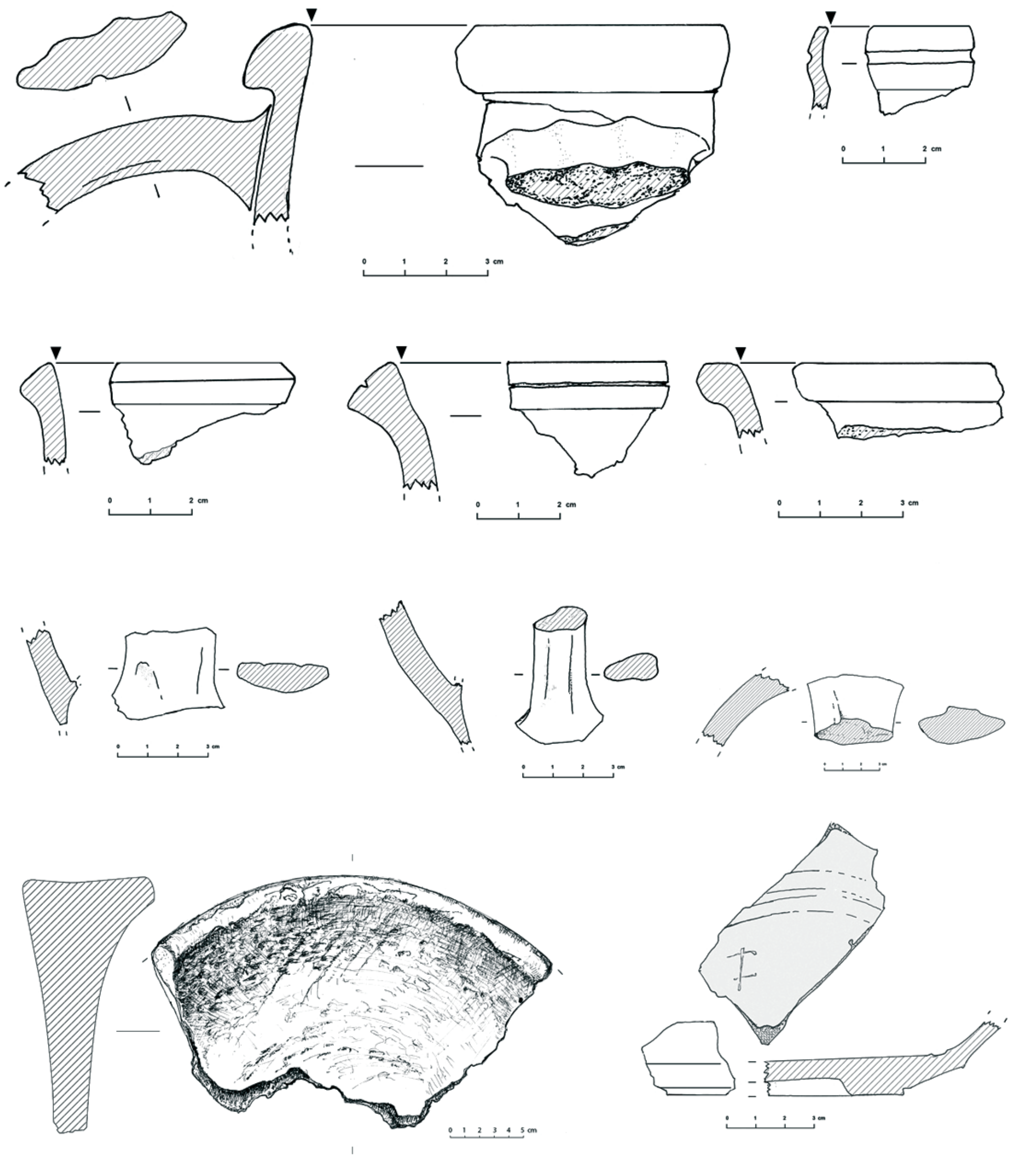

Обр. 2. Материали от контекста на Структура 1 и Структура 2.

Fig. 2. Archaeological materials from Structure 1 and Structure 2.

Литература

Илиев, Цветкова 2009: С. Илиев, Ю. Цветкова. Теренни археологически обходи на територията на община Любимец. – Археологически открития и разкопки през 2008 г., 2009 г., 782–785.

ARCHAEOLOGICAL MONITORING ON THE TERRITORY OF ORYAHOVO AND VASKOVO VILLAGES, MUNICIPALITY OF LUYBIMETS, HASKOVO REGION

Stanislav Iliev

During the monitoring two structures were discovered, dated by materials to the 2nd – 4th c. AD. Although most of the structures was destroyed by treasure hunters, it can be assumed that they represent dwellings or farm houses, part of small open settlement or a farm localised here in 2008 (fig. 2).

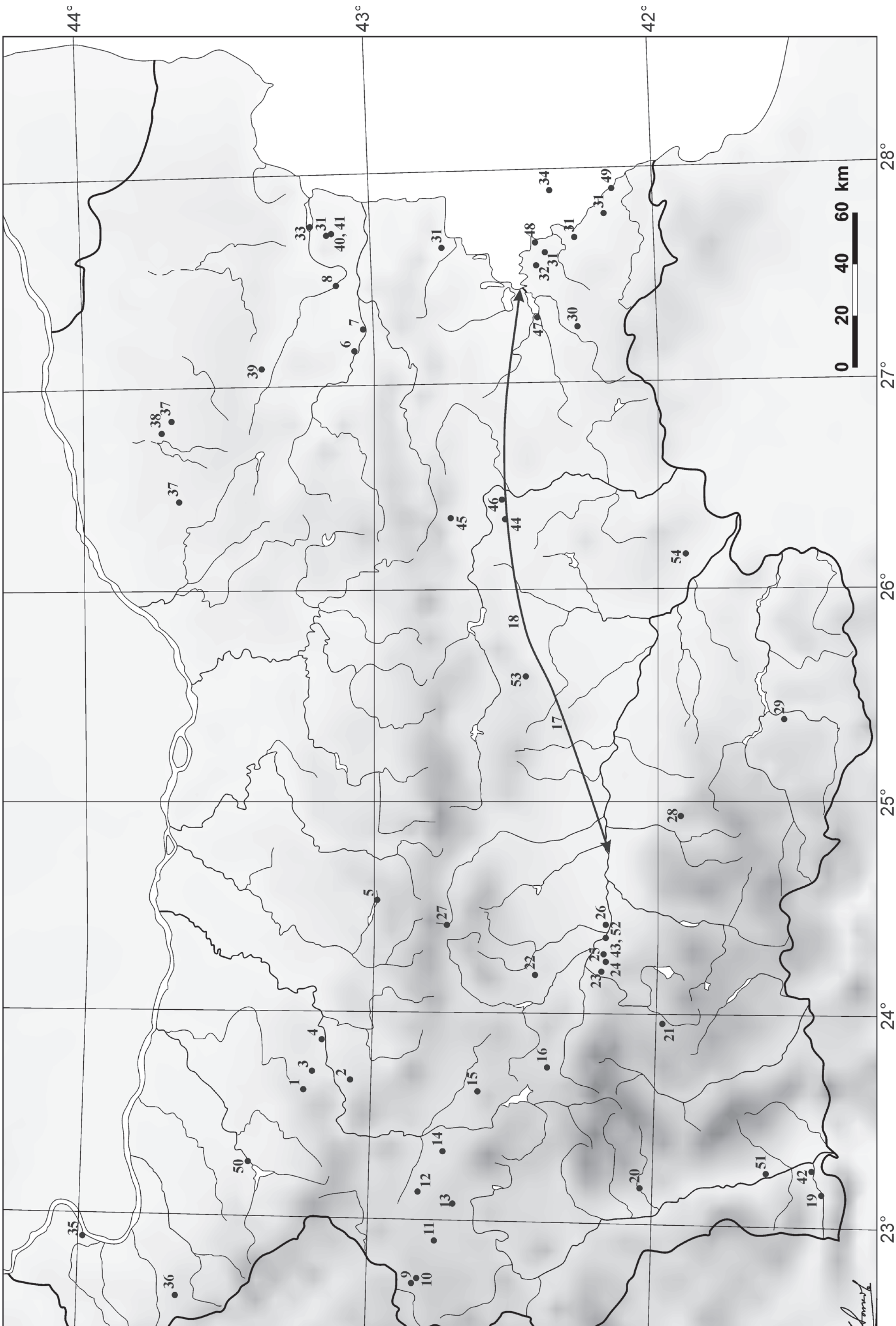

Карта 5. Раздел V. Проведени издирвания на археологически обекти

Map 5. Section V. Archaeological field surveys

VI. ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

АНТРОПОЛОГИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ ПРЕЗ 2016 г.

Виктория Русева, Надежда Атанасова, Борислава Гълъбова

В статията са обобощени предварителните резултати от антропологични анализи върху човешки останки, извършени от авторите през 2016 г. (Обр. 1). Изследванията са представени хронологически, като са отделени некрополите на Аполония и Месамбрия, т.к. в тях са разкрити гробни съоръжения с различна датировка.

Праистория. През 2016 г. некрополът в с. Каменово, късен халколит, представи цялостно съхранен скелет на мъж, ок. 30-40 години в гроб № 8. Страдал е от напреднала загуба на зъби, спондилозни и артрозни изменения. На двете теменни и тилната му кости се установяват дефекти за сега с неясен произход. Останалите гробове представиха силно фрагментирани скелети на деца.

От негативна структура, контекст 1000, селищна могила Юнаците произхождат фрагменти, групирани в непълни черепни покриви на поне пет индивида. Отаналите кости е възможно да произхождат от установените по черепен покрив, освен бедрена кост на дете на 1 ½-2 години.

В пещерата Харамийска дупка в Триградското ждрело е разкрита ниша с урна, в която са идентифицирани и костни останки от човешки фетус на 9,5 лунарни месеца.

От Козарева могила се разкри черепна рондела, изработена от теменна кост (трети случай), с близка форма и размери на откритите до момента. С нея артефактите от този тип от обекта достигат шест.

Тракийска археология. От Ранната бронзова епоха са проучени два некропола: Обект № 7, с. Маленово и Кангалова могила, с. Траяново.

Разкритите скелети от два индивида в м. Речка, с. Бенковски са в лошо състояние. Част от тях не са в артикулация. Върху запазените костни останки не са идентифицирани следи от посичане.

Античност. В източния сектор от некропола на Августа Траяна са разкрити четири гробни съоръжения, в които са идентифицирани 17 индивиди. В гроб №1 е погребано дете на 12-13 години. В гроб № 2 се откриват останки от индивид във втора детска възраст и от шест израснали. В гроб №3 са разкрити скелети на жена (20-25 години) с много висок ръст и на млад мъж (22-24 години). В гробното съоръжение са идентифицирани препогребани останки от седем индивида – юноша от мъжки пол и шест израснали. При един от погребаните е регистрирано вродено костно заболяване, както и фрактура на лявата подбедрица, получена в детска възраст.

На обект Античен керамичен център край гр. Павликени е открит гроб. Антропологичните останки принадлежат на 9-10 годишно дете и не са в анатомичен порядък.

Скелет на бебе е разкрит в яма под антични деструкции в античен производствен център (II-IV в.) в землището на гр. Брезник.

Аполония Понтика. От античния некропол на Аполония Понтика от м. Буджака, в двата комплекса с кремации се разпознават фрагменти, характеризиращи мъжки пол на погребания, в единия е възможно наличие и на втори индивид, в детска възраст. От останалите гробове, с останки от инхумации, само в един случай скелетът е относително пълно представен. Установяват се разнородни възрасти и двата пола, вкл. доносено новородено. От некропола в м. Месарите са изследвани кости от три гроба с инхумация и един с кремация. В кремация та е погребан мъж на 20-24 години. От късноантичния некропол на о. Св. Кирик се проучи гроб № 85, жена, ок. 50-60 години, и два комплекса с единични кости в неанатомичен порядък, единият с останки от два индивида. От некропол на средновековната популация на града, на н. Скамни, от 2016 г. се проучиха костни останки от 23 комплекса. Идентифицират се 31 индивида, някои от които по единични кости. Двама от израсналите са имали инвалидизация. Три от скелетите на деца показват по-малка възраст по дължина на кости на крайниците в сравнение с определената по съзъбие, възможно следствие на забавяне на растежа.

Месамбрия. В некропола са проучени 69 гроба, в които са идентифицирани общо 77 погребани.

От средновековната серия са изследвани останки от 58 индивида. Наблюдава се висока смъртност при децата от 0-6 години, която рязко намалава във втора детска възраст и отново се покачва при израс-

ОБЕКТ	Антропологично изследване	♦Археологическо изследване		Infans I	Infans . II	Juvenis 14-18 (20)	Adultus 20-40		Maturus 40-60		Senilis 60+		Ad+	Об.
							♂	♀	♂	♀	♂	♀	Об.	
Козарева могила	В. Русева	П. Георгиева	2016 бр.	1?										1
			2016 An бр.	1			1	1						3
			Об. An бр.											
Каменово	В. Русева	Я. Бояджиев Д. Чернаков	2016 бр.	4			1							5
			Об. бр.	4		2	1	3+1?		1			1	14
Юнаците	В. Русева	Я. Бояджиев К. Бояджиев	Бр.	1		3?			2					6
Харамийска дупка	Н. Атанасова	Б. Бориславов Х. Вълчанова	Бр.	fetus										1
Кангалова могила, с. Трояново	Н. Атанасова Б. Гълъбова	С. Александров	Бр.			2♂,1♀?	1		1					5
Обект 7, с. Маленово, Ямболско	Б. Гълъбова Н. Атанасова	А. Божкова С. Александров	Бр.	1	1		1				1			4
			Об. бр.	1	1	1	2				1			6
			Об. %	16,67	16,67	16,67	33,32				16,67			
м. Речка, с. Бенковски	Н. Атанасова Б. Гълъбова	Л. Лещаков Я. Димитрова	Бр.					1					1	2
Крепост Залдапа	Н. Атанасова	Г. Атанасов В. Йотов	Бр.	1									1	2
Августа Траяна	Н. Атанасова	М. Камишева Ат. Атанасов	Бр.		2	1♂	1	1	2	2	1		7	17
Античен керамичен център, Павликени	Н. Атанасова	К. Чакъров	Бр.		1									1
Античен производствен център, Брезник	Н. Атанасова	В. Паунова	Бр.	1										1
Созопол, Калпака-Буджака	В. Русева	Т. Богданова М. Попова	Бр.	1	2		3+1?	1	1					9
Созопол, Св. Кирик	В. Русева	К. Панайотова	Бр.		1					2			1	3(4)
Созопол, н. Скамни	В. Русева	К. Панайотова	Бр.	8	4	2	5	2	5	2			3	28 (31)
			Об. бр.	8	4	2	5	3	7	2	1		3	32 (35)
			Об. %	25,00	12,50	6,25	15,63	9,38	21,88	6,25	3,13		8,57*	
Созопол, м. Месарите	Б. Гълъбова Н. Атанасова	К. Панайотова	Бр.				1		1?	2?				4
			Об. бр.	1		1	1	2	2?	1+2?		1	5	11 (16)
			Об. %	9,09		9,09	9,09	18,18	18,18	27,28		9,09	31,25*	

Античен некропол Месамбрия (УПИ XXXIII)	Б. Гълъбова	А.Божкова	Ср.бр.	12	2	1	4+1?	6	7	3	1	1	13	38(51)
			%	31,58	5,26	2,63	13,16	15,79	18,42	7,89	2,63	2,63	25,49	
			КР бр.	2										2
			КЕ.бр.							1			4	1(5)
			КК бр.	2										2
			С гл. И					1+1?	1	1			7	4(11)
			Неясна дат.	1			1?					1?	3	3(6)
Глухите камъни	В. Русева	Д. Грозданов	Бр.				1							1
Кабиле – Бозалъка	В. Русева	Р. Миков	Бр.	3	4	3	2	3	3				3	18 (21)
			%	16,67	22,22	16,67	11,11	16,67	16,67	0			14,29*	
Св. Георги, Трудовец	В. Русева	Ф. Петрунов	Бр.						2					2
Лютица	В. Русева	Ф. Петрунов	Бр.	6	2	1?	3	2	3				5	17 (22)
			%	35,29	11,76	5,88	17,65	11,76	17,65				22,73*	
Дворцов център-изток, НИАР Плиска	Н. Атанасова	В. Григоров	Бр.				1							1
Пловдив, ул. „Преслав“ № 7	Н. Атанасова Б. Гълъбова	Р. Миткова	Бр.										1♂	1
„Траянови врата“, м. Капията, общ. Костенец	Н. Атанасова	Г. Кабакчиева	Бр.	8	1	1	1		4				4	15 (19)
			%	42,11	5,26	5,26	5,26		21,05				21,05*	
Оряхово, кв. 17	Н. Атанасова	Е. Найденова	Бр.		1		1	1						3
София, “Света неделя – север”	Н. Атанасова	В. Кацарова С. Горянова А. Станев	2016			1♀			1				1♀?	3
			Об.										3	6
Мария Магдалина, Бухово	В. Русева	С. Горянова	2016	1	3	3		1	1	1				10
			Об.	11	6	4	3	9	7	7	2	2	3	51 (54)
			Об. %	21,57	11,76	7,84	5,88	17,65	13,73	13,73	3,92	3,92	5,56*	
Силистра, ул. Одесос	В. Русева	Д. Драгоев	Бр.	1		1	13		6				2	21 (23)
			%	4,76		4,76	61,90		28,57				8,70*	

*Обр. 1. Полово-възрастово разпределение на индивидите. Бр. – брой на установените индивиди; % – от полово-възрастово определените; Об. – общо антропологично изследвани индивиди от обекта, с предходни години; (31) – общо установени индивиди с включени полово-възрастово неопределени; * – процент от общо установени индивиди с полово-възрастово неопределените; ; Ad.+ – израснали, над 20 г. ♦ за използваното в настоящата статия хронологично и културно отнасяна на материала вж съответния автор в настоящия сборник. An – антична серия, некропола на Козарева могила; Ср. – средновековна серия от античния некропол на Месамбрия (АНМ); КР – къснoримска серия от АНМ; КЕ – късноелинистическа сериа от АНМ; КК – къснокласическа серия от АНМ*

*Fig. 1. Age and sex distribution of the individuals. ♦ Archaeological investigations. For cultural and chronology data see the cited authors in the present book. Бр. – number of dentified individuals; % – from age-sex identified; Об. – total number of anthropologically studied individuals from the site, with included results from previous excavation seasons; (31) – total number of individuals, including age and sex unidentified; * – percent from total number of individuals, including age and sex unidentified; An – antique series, necropolis of Kosareva Burrow; Ad+ – adults, over 20 years of age; Ср. medieval series of Ancient Necropolis of Mesambria (ANM); КР – Late Roman series of AHM; КЕ – Late Hellenistic series of AHM; КК – Late Classical series of AHM*

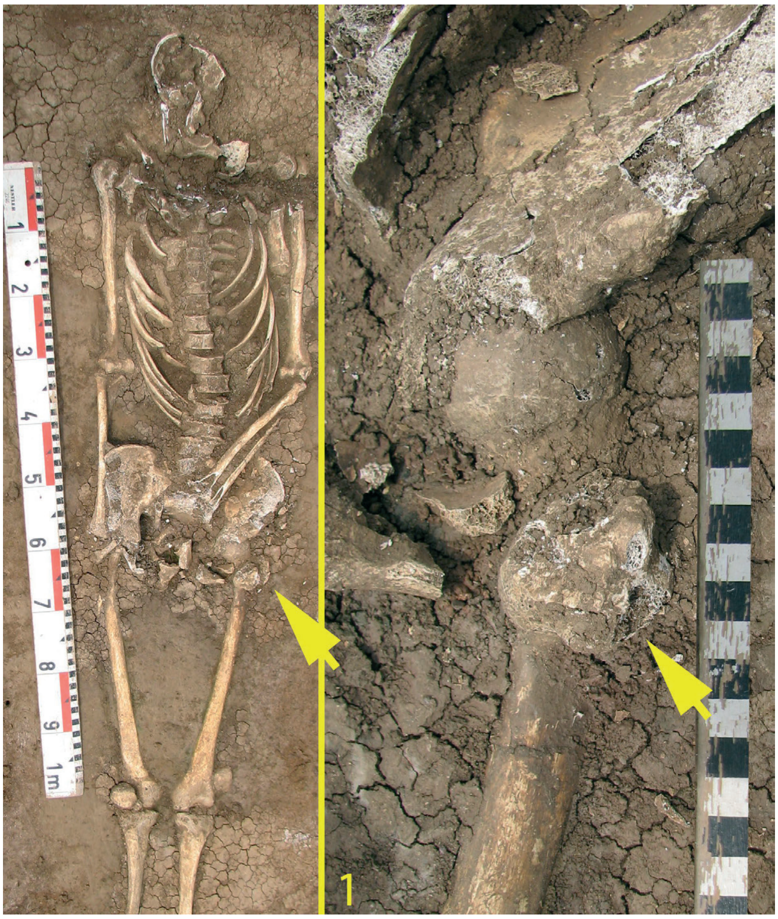

Обр. 2. Гроб № 1, Кабиле, м. Бозалъка, теренна ситуация, детайл. Стрелка – костно нарастване на лява бедрена кост.

Fig. 2. Grave N 1, Kabile, Bozalaka, field situation, detail. Arrow – bone formation on the left femur.

Обр. 3. „Св. Неделя – север", гр. София, Гроб №4 – скелет на девойка (вероятно криминален акт или акт на насилие)

Fig. 3. St. Nedelya – north, Sofia, grave No. 4 skeletal remains of female juvenile pointing to criminal event or punishment act.

налите и при тези в зряла възраст. При жените смъртта е настъвала между 20-40 години, докато при мъжете – между 40-50 години. Установенен е висок процент зъбна и челюстна патология, като преобладава зъбният кариес и загубата на зъби приживе. При юноша на 19-20 години е регистрирана тежка форма на спина бифида, засегнала всички кръстцови прешлени.

От Късноелинистическия период са изследвани пет гроба – два с инхумация и три с кремация. От късноклаcическата серия са идентифицирани останките на фетус в 10 лунарен месец и на дете на възраст около 1,5 години.

Средновековно българско население. При проучванията на Дворцов център-изток в НИАР Плиска е открит печенежки гроб на млад мъж с добре развита костна система, висок ръст и телесна маса с патологични изменения върху основния скелет – осифициращ миозит и ентезопатии.

От некропола в м. Бозалъка, Кабиле се проучиха материалите от 20 комплекса. Възрастовото разпределение показва липса на старческа възраст и новородени. От трите индивида в юношеска възраст, два са от мъжки пол. Мъжът от гр. № 1, на 40-50 години е имал тежко инвалидизиращо състояние (Обр. 2). В некропола на крепостта Лютица, Ивайловград, се наблюдава честата през средновековието практика за преизползване на гробните ями. От некропола от храма „Св. Георги", с. Трудовец по-пълно представени са скелетите от гробове № 3 и 5, жени, 25-35 г. и 20-25 г.

Османска епоха и Възраждане. Новопроучените комплекси от некропола при манастира „Св. Мария Магдалина", Бухово потвърдиха интенционалната намеса върху целостта на скелетите в някои гробове и високата смъртност при жените в юношеска възраст. Костният материал от християнския некропол в м. Капията, общ. Костенец включва останки от 19 индивида открити в 15 гроба. Преобладават погребаните в първа детска възраст, от които четири бебета (вкл. един фетус). На този етап от проучванията на мюсюлмански некропол в кв. 17, гр. Оряхово са разкрити общо три

гроба. Погребенията са извършвани чрез трупополагане по гръб с изпънати горни и долни крайници. При разкопките на площад „Св. Неделя“, София са разкрити човешки останки от общо 3 индивиди. Единият скелет бе разкрит в анатомичен порядък от нередовно погребение (вероятно криминално), останалите кости са от вторично нарушени гробове (Обр. 3).

Некрополът от ул. Одеса, Силистра от периода на Руско-турските войни представи 23 мъже в млада възраст (66,67 % под 40 години) с изключение на дете в ранна възраст (6 м – 1 г.).

ANTHROPOLOGICAL INVESTIGATIONS DURING ARCHAEOLOGICAL SEASON 2016

Victoria Russeva, Nadezhda Atanassova, Borislava Galabova

Field anthropological investigations aimed analysis, documentation and preservation of human remains in studied archeological contexts. Preliminary results give data about age and sex of individuals. Some pathological changes are registered, in one case is supposed incomplete trepanation. Chalcolithic layer of Kozareva mogila provides one more roundel. Grave dated in Ottoman period provided situation of skeletal remains pointing to criminal event or punishment act.

ЕПИГРАФСКИ ОТКРИТИЯ ПРЕЗ 2016 г.

Николай Шаранков

I. Аполония, надгробни надписи от класическата и ранноелинистическата епоха.

1. Надгробните стели с надписи са обичайни находки за некропола на Аполония, но сред откритите през 2016 г. прави впечатление наличието на многобройни редки имена. Най-голям брой надписи, 7, са открити в семейна гробница от III в. пр. Хр. (разкопки на Т. Богданова), като повечето са от класическия период и са били преизползвани при изграждането ѝ. Сред имената заслужават да бъдат отбелязани Πάντα (в целия античен свят има само още един, по-късен пример от Тракийския Херсонес) и нейният съпруг Ἡγησίδημος (засвидетелствано в Аполония в надгробен надпис и като име на монетен магистрат); женското име Ἡγοῦς (с още три примера от Аполония и един от Олбия); Ἀψίνθιος (познато досега само от още един надпис, също от Аполония); Ἄρχις; Πρήϋχος (срещащо се в тази форма само в надпис от VI в. пр. Хр. от Ефес). В две стели от V в. пр. Хр., преизползвани в цистов гроб, се срещат редките имена Δηΐλοχος (с още четири примера в античния свят) и Ἀνθεστηρίς (известно само от още един надпис, също от Аполония).

II. Филипопол, почетен надпис и афиш за гладиаторски игри.

2. През 2005 г. бе публикуван фрагмент от горна дясна част на почетен надпис от театъра на Филипопол, като беше отбелязано, че останалата част най-вероятно е преизползвана в късноантичното стълбище при източния парод (Sharankov 2005, 55–58, № 1).[1] Поради това в проучванията на театъра през 2016 г. (ръководител М. Мартинова) бе включено и стълбището, в чийто градеж беше видима задната част на база за статуя, съответстваща по материал (розова мраморна брекча), размери и оформление на обнародвания през 2005 г. фрагмент. Разкриването ѝ потвърди, че става дума за същия паметник, и позволи цялостния прочит на 14-редовия гръцки почетен надпис (загубени са само по няколко букви в десния край на редове 10-13). Началните осем реда на надписа, които вече бяха частично известни от по-рано открития фрагмент,[2] изброяват длъжности в провинция Тракия и Филипопол, заемани от почетения:

Τὸν̣ [ἀ]π̣ὸ̣ π̣ρογόνων πρῶτον
τῆς ἐπα̣[ρχεί]ας καὶ ἐνάρε-
τον ἄνδρα [ἀ]ρ̣χιερέα τε τρὶς τῆς
Θρᾳ̣κῶν ἐπαρχείας καὶ τῶν ἐ-
ν αὐτῇ πόλεων καὶ ἔγδικον τῆς
μητροπόλεως κα̣ὶ ἐργεπιστάτην

[1] При разкопките на театъра, проведени през 1968–1983 г. от Л. Ботушарова, проучването на стълбището не е било довършено.
[2] Повечето допълнения, предложени за тези редове в публикацията от 2005 г., се оказаха уместни.

Обр. 1. Августа Траяна. База за статуя на неокора Флавий Никий, открита през 2016 г.

Fig. 1. Augusta Traiana. Statue-base for the neokoros Flavius Nikias, found in 2016.

διά τε τοῦ πρῶτον [ἄρ]ξαι τόπον με-
γάλοις ἔργοις τὴν πόλ[ιν κε]κ̣οσμηκότα...

„От предците си първенец в провинцията и доблестен мъж, три пъти първожрец на провинция Тракия и на градовете в нея, съдебен представител на метрополията и отговорник за строежите, който през управлението си като първи архонт украси града със значителни сгради...“

Текстът продължава с още титли и длъжности като демофилет („любимец на народа“) и пожизнен жрец на Асклепий, след които идва името на почетения, Тит Флавий Котис, син на [Реску?]порис, от трибата Квирина. Надписът, който според палеографията, просопографските и историческите данни може да бъде датиран в 90-те години на I в., потвърждава съществуването на театъра по това време, както и ранната дата на създаването на тракийския койнон и въздигането на Филипопол в ранг на метрополия (най-вероятно по времето на император Домициан). Текстът съдържа и най-ранните сведения за административното устройство на римския Филипопол.

3. При спасителни проучвания на ул. Драган Цанков № 13 (ръководител Е. Кесякова) бяха открити фрагменти от афиш за ловни и гладиаторски игри с надпис и релефни изображения. Запазени са части от две мраморни плочи, които очевидно са били вградени в стена, тъй като ръбовете им са сравнително грубо оформени и със следи от хоросан. Надписът е започвал с обичайната формула „за здравето *и пр.* на императора“, но цялостното му съдържание е трудно да се възстанови, тъй като по-големи части са запазени само от последните два реда: в предпоследния виждаме титлата на Филипопол [λ]α̣μπροτάτης μητροπόλε̣[ως] „най-блестяща метрополия (на провинция Тракия)“ (в родителен падеж, т.е. вероятно предшествана от име на длъжност), а в последния – длъжността на един от организаторите на игрите, [θρα̣κάρ]χης καὶ ἀρχιερεύς, „тракарх и архиерелус“, и името на друг организатор Θεόδωρος (Теодор) с незапазен патроним. В долното поле са запазени три релефни изображения: 1) бестиарий, носен от друг човек, се опитва да прескочи бик[1]; 2) двойка тежковъоръжени гладиатори; 3) пантера, изненадващо нападаща в гръб гладиатор (вероятно вдясно е имало и втори гладиатор). Според палеографията надписът се датира около началото на III в., най-вероятно по времето на император Септимий Север, чието прозвище Ἀρα̣[βικός] би могло да се възстанови в един от фрагментите; датата едва ли е по-късна от едикта на Каракала от 212 г. за даване на римско гражданство на свободните жители на империята, тъй като споменатият Теодор няма имена на римски гражданин. Наличието на пантера, както и големите

[1] Може би своеобразен вариант на известната от други паметници в Тракия таврокатапсия, при която обаче бестиарият язди кон (срв. Вагалински 2009, 82, 84).

размери и отличната изработка на паметника свидетелстват за мащабността на игрите, може би свързани и с императорско посещение в града.

III. Августа Траяна, надписи свързани с религиозния живот

При проучвания на т урска баня в имот на ул. Железни врата № 12 (разкопки на П. Калчев) бяха открити три преизползвани антични надписа, два от които съдържат важна информация за организацията на религиозния живот в града[2].

4. База за статуя на служител на императорския култ от III в. (обр. 1):

Ἀγαθῆι τύχηι.
Φλ(άβιον) Νεικίαν Πο-
πλίου νεωκόρον
κατὰ δόγμα τῆς
γλυκυτάτης πα-
τρίδος οἱ ἀδελ-
φοὶ αὐτοῦ. εὐτ[υχῶς].

„На добър час! (Статуя на) Флавий Никий, син на Публий, неокор, издигнаха по решение на най-скъпата му родина неговите братя. Щастливо".

Обр. 2. Августа Траяна. База за статуя на архиереуса Флавий Публий, открита през 19 в. и пренесена в с. Сърнево, където е послужила за поставка на олтарна маса.

Fig. 2. Augusta Traiana. Statue-base for the archiereus Flavius Publius, found in the 19th c. and transferred to the village of Sarnevo for re-use as altar-table.

Флавий Никий е вторият известен неокор от Августа Траяна. Името Никий е рядко за периода, затова той би могъл да е идентичен с поета Никий, автор на мимове, който освен заниманията с поезия е заемал и обществени длъжности (IGBulg III.2, 1578). Бащата на Флавий Никий, Флавий Публий, е бил първожрец на императорския култ (архиереус). Той е известен от надпис върху база за статуя (IGBulg III.2, 1575; срв. Sharankov 2016, 330), пренесена през 19 в. от Стара Загора в с. Сърнево, където служи за основа на олтарна маса (обр. 2):

Ἀγαθῆι τύχηι.
Φλ(άβιον) Πόπλιον Πο̣-
λ̣υκράτους ἀρ-
χιερέα κατὰ δό-
γμα τῆς γλυκυ-
τάτης πατρίδος
οἱ παῖδες αὐτοῦ.
εὐτυχῶς.

„На добър час! (Статуя на) Флавий Публий, син на Поликрат, архиереус, издигнаха по решение на най-скъпата му родина неговите синове. Щастливо".

Двете бази са идентични като оформление и палеография, със сходни размери и текст; били са поставени едновременно и от едни и същи лица. Статуите вероятно са били издигнати до храм на императорския култ или в някакво значимо обществено пространство. Съвместното изпълнение на жречески функции в императорския култ от баща и син е рядко явление и може би следва характерния за периода модел на съвместно управление на баща и син императори.

5. Мраморна плоча, вероятно от интериора на сграда с култово предназначение, съдържаща част от списък на религиозна колегия. Участниците са бащи и синове; сред тях виждаме „знаменосе-

[2] Третият надпис е горна част от база за императорска статуя.

ца“ (σημιαφόρος, т.е. лице, носещо знаме с образа на божеството, най-вече при мистериални култове) Монтан и сина му Теодор; жреца на Херакъл и член на градския съвет Юлий Никомед (Ἰούλ. Νεικομήδης ἱερεὺς Ἡρακλέως βουλευτής), може би с малоазийски произход, и сина му, чието лично име не е запазено; в надписа би могло да се възстанови названието на редкия ритуал тавроболий ([ταυρο?]βολίου, в родителен падеж): специфично жертвоприношение на бик в мистериите на Кибела. Според формите на буквите надписът може да се датира около 180–210 г., преди едикта на Каракала заради наличието на участници без римско гражданство.

IV. Состра, милиарна колона на Филип Араб.

6. При проучване на пространството пред портата на кастела Состра (разкопки на Ив. Христов) е открита in situ милиарна колона, издигната по указание на провинциалния управител Прастина Месалин в чест на император Филип Араб и сина му Филип Цезар. Надписът се датира във втората половина на 244 г., скоро след възкачването на Филип Араб на престола, тъй като императорът е без консулска титла (първото му консулство е през 245 г.) и носи неофициалните прозвища Persicus maximus и Parthicus maximus, които не се използват след 244 г.; Филип Млади е с титлата nobilissimus Caesar, която е получил официално в края на юли или първата половина на август 244 г. Повод за издигането на колоната може да е било преминаването на Филип през Балканите на път за Рим или обявяването на Филип Млади за Цезар. Впоследствие имената на Филип Араб и Филип Цезар са подложени на damnatio memoriae.

ЛИТЕРАТУРА

Вагалински 2009: Л. Вагалински. Кръв и зрелища. Спортни и гладиаторски игри в елинистическа и римска Тракия. София, 2009.

Sharankov 2005: N. Sharankov. Statue-bases with honorific inscriptions from Philippopolis. – Archaeologia Bulgarica, 2, 2005, 55–71.

Sharankov 2016: N. Sharankov. Notes on Greek inscriptions from Bulgaria. – Studia Classica Serdicensia, 5, 2016, 305–361.

EPIGRAPHIC DISCOVERIES IN 2016

Nicolay Sharankov

I. Apollonia.

1. Funerary stelae of Classical and Early Hellenistic dates.

II. Philippopolis.

2. Honorary inscription from the 90s AD for T. Flavius Cotys, son of [Rhescu?]poris, who held important posts in the province of Thrace and its *metropolis*. This is the earliest piece of evidence about the Thracian *koinon* and the administrative structure of early Roman Philippopolis.

3. Fragments of an invitation for gladiatorial games with inscription and reliefs. The games were organised by a *thrakarches* and *archiereus*, most probably under Septimius Severus.

III. Augusta Traiana.

4. Statue base from the first half of the 3rd c. AD with an honorary inscription for the *neokoros* Flavius Nikias (fig. 1). It was erected together with a previously known statue base for his father, the *archiereus* Flavius Publius son of Polykrates (fig. 2).

5. Partially preserved list of a cult society, mentioning *semiaphoros*, priest of Herakles, and possibly *taurobolium*.

IV. Sostra.

6. Milestone for Philip the Arab and Philip Caesar, erected at the request of the governor of *Moesia inferior* Prastina Messalinus. The emperor’s titles set the date to the second half of AD 244.

АРХЕОБОТАНИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ ПРЕЗ 2016 г.

Цветана Попова, Елена Маринова

През 2016 г. бе извършен анализ на археоботанични останки на редица археологически обекти, обхващи различни периоди: обект Слатина, гр. София, обектите Илинденци и Дамяница в Струмската долина, Бресто, край Разлог, селищна могила Юнаците; обект № 7 в землището на с. Маленово, обл. Ямбол; обект „Форумът на Сердика" – пл. „Света Неделя", гр. София; Западна порта, гр. София; гр. Якоруда, м. Химитлията; Плиска; Дебелт; Лютица; обекти в околностите на гр. Созопол – местност Месарите, спасителни разкопки при строеж на супермаркет „Лидъл"– гр. Созопол и др.

В последните години находките от хляб или каша започнаха да се увеличават и това вероятно се дължи на по-прецизна и ефикасна методика – флотиране на по-големи количества проби. Изследваните на археоботаничните останки дава възможност да се установят какви растения са използвани, както и тяхното значение в определени контексти – домашни или ритуални.

Археоботаничните останки от селищната могила Юнаците дават информация за различни стопански дейности. В контекст 301, (кв. О5) е установено съдържание на смес от силно раздробени зърна от ечемик и еднозърнеста пшеница. Общата картина на изследваният материал в селищната могила на този етап доказва доминиращо участие на ечемика, установен във всички контексти, независимо от малките количества. Ечемикът е бил предпочитан в селището, тъй като и през бронзовата епоха той се среща в големи количества.

Информация за по-ранната история на плодове, ползвани по нашите земи, предоставя анализът на къснонеолитният обект Дамяница. В 3 проби бяха намерени останки от смокиня, елемент от средиземноморската и субтропическа растителност. Находки от смокиня са познати от ранния неолит в Илинденци и Мурсалево. В Дамяница те показват допълнително значението на това растение за неолита на региона. В две от изследваните проби от същия обект бяха намерени семена от грозде, в една от тях (сонд. 48, кв. 795, стр. 3, колективна находка) бе установена концентрация на семена от грозде, което предполага интенционално събиране и съхранение на плодовете (Обр. № 1.1). Наред с по-ранната подобна находка от Мурсалево, настоящата потвърждава значението на това растение за неолита по нашите земи.

Информация за находки от хляб/каша се откриват в обекта при с. Маленово в някои от негативните структури (яма №№ 23, 30, 72). Растителните останки от този обект показват широк спектър от отглеждани растения. На първо място се установява присъствие на просо, следвано от няколко вида житни курлтури – еднозърнеста пшеница, меко/сбита и ечемик. Просото е едно от най-често срещаните растения през Античността и през цялата римска епоха. Вероятно откритите фрагменти от хляб/каша биха могли да бъдат от него.

В гр. Созопол – м. Месарите изследваните археоботанични останки са от няколко помещения и гробове (№ 16, 13, 14, 15, 11). В помещение № 1 са идентифицирани два вида пшеница, ечемик. В него са открити и няколко фрагменти, наподобяващи спечена маса, вероятно каша или хляб, които биха могли да бъдат евентуално ритуална храна.

Открити са някои нови видове, доказващи импорт, каквито са находките от обект „Форумът на Сердика– гр. София": плодове от хинап (яма № 6) и нар (помещение, кв. 19, Обр. № 1.2). Те са пренесени от Източна Азия. Яма № 6 показва разнообразие от различни плодни дървета: сливи, джанки, праскова, дрян, хинап, грозде. В същата яма са открити и семки от нар, както и в пом. № 5.

Хинап е открит и при изследването на материали от обект при с. Изворово – м. „Йорговите могили от централното съоръжение (Обр. № 1.3). Освен него бяха идентифицирани многобройни минерализирани, отчасти фосилизирани костилки от *Celtis australis* – южна копривка. Тя е Средиземноморско растение и има редица приложения. Корените се използват в народната медицина при епилепсия. Плодовете са ядливи. Плодовете на копривката са доста рядко срещани в археоботаничните находки, но все пак има данни – в Asikli плодовете са били интензивно използвани. Плодове от копривка са били намерени в Tel Rehov, Beth-Shean Valley, Израел, датирани от желязната епоха (XI – IX в. пр. Хр.), (Simhoni, Kislev, 2011), както и някои находки в Jerf el Ahmar, Сирия (Willcox 2002), and Tell ed-De¯r, Ирак (van Zeist 1984). В тази връзка откритите находки от това растение доказват за първи път присъствието и употреба от населението по нашите земи.

Особен интерес представляват археоботаничните останки открити в обект „Лидъл" – до гр. Созопол. Археоботаничните останки са събрани от гробно съоръжение (3 в. пр. Хр.), от огнище № 3.

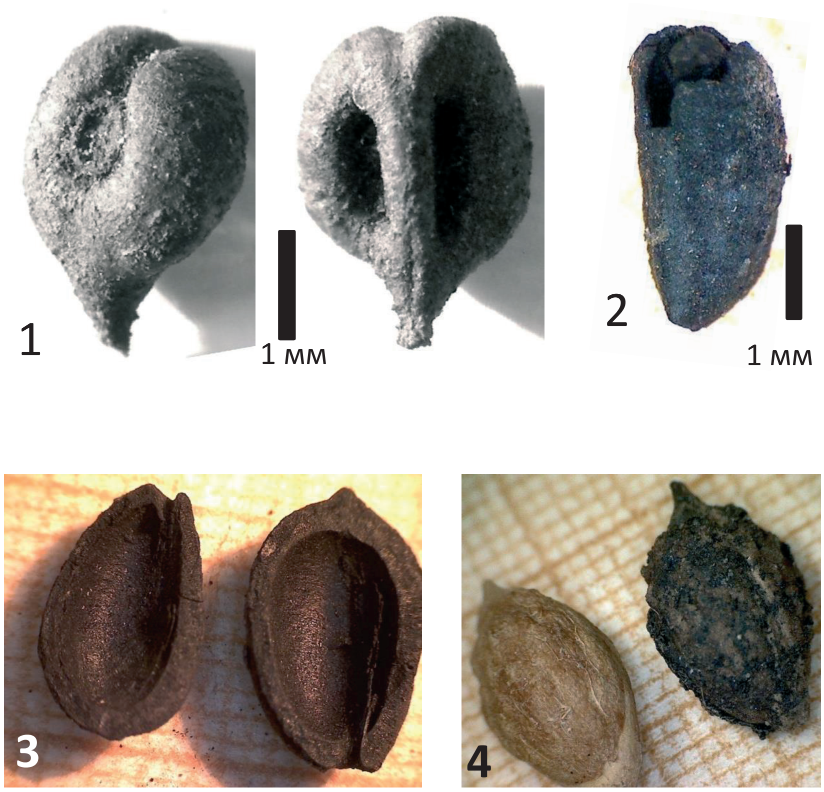

Обр. № 1.1 Грозде (Vitis vinifera ssp. sylvestris) – Дамяница 2016, сонд. 48, кв. 795, стр. 3, колективна находка. Обр. № 1.2 Нар (Punica granatum) – помещение, кв. 19, обект „Форумът на Сердика– гр. София. Обр. № 1.3 Съвременна (ляво) и овъглена (дясно) костилка от хинап (Ziziphus vulgaris) – с. Изворово. Обр. № 1.4 Овъглени костилки от маслина – обект „Лидъл“ – гр. Созопол.

Fig. 1.1. Grape (Vitis vinifera ssp. sylvestris) – Damjanitsa 2016, trench 48, sq. 795, structure 3. Fig. 1.2. Pomegranate (Punica granatum) – building, sq. 19, "the Forum of Serdica" – Sofia. Fig. 1.3. Recent (left) and charred fossil (right) stone of Jujube (Ziziphus vulgaris) – Izvorovo. Fig. 1.4. Charred olive stones – site "Lidl" – Sozopol.

В него са открити многобройни по количество и видов състав фрагменти от лешници, бадеми, праскова, слива, но най-голям интерес представляват голямото количество костилки от маслина (Обр. № 1.4). Маслината в археологическите контексти се среща изключително рядко, досега е открита в два археологически обекта, единият от които е в околностите на гр. Созопол. Очевидно е, че в III в. пр. Хр. тя вече е била обект на импорт и наред с другите импортни видове – като пинията, фурмата е присъствала в ритуалните действия при погребалните обреди.

Изследваната дървесина в повечето от обектите доказва използването на дъб, какъвто е случаят с подовете на мазетата (мазе № 2 и № 3 от обект „Форумът на Сердика“), те са изработени от дъбова дървесина, но в обект до м. Химитлията – гр. Якоруда присъствието на борова дървесина е логично, тъй като борът е бил събиран от повисоките части на планините.

В резултат на археоботаничните материали от 2016 г. са установени няколко нови растения, които са били оценени и използвани – хинап, южна копривка, нар, както и ранната поява на маслината, като импорт.

В рамките на проекта за сътрудничество с фламандския фонд: „Поминък, прехрана и използване на земята през късната бронзова епоха, желязната епоха и римския период (1600 г. пр. Хр. – 400 г. сл. Хр.) в района на съвременна Югоизточна България: археологически перспективи“ през 2016 година Цветана Попова, Елена Маринова и Иванка Славова реализираха различни етапи от предвидената по това направление работа. Направен е пълен квантитативен анализ на колекции от Васково, Овчарци-Солджака, Глухите камъни и допълнителни анализи на Ада тепе и Куш кая. До този момент по проекта са обработени около 650 проби от различни археологически обекти, включени в базата-данни на проекта. За 10 обекта се разполага с пълна квантитативна информация, което позволява прецизна и детайлна оценка на растителната икономика (земеделието) и по-нататъшен статистически анализ. За останалите пет обекта разполагаме със семи-квантитативна информация и от тях бяха изолирани 25 проби за анализ на стабилни изотопи.

ЛИТЕРАТУРА

Simhoni, Kislev 2011: F, Simhoni, M. Kislev: 2011 Early finds of *Celtis australis* in the southern Levant. Vegetation History and Archaeobotany 20(4), July 2011, DOI: 10.1007/s00334-011-0290-6, 2011, 267-271

van Zeist, Vynckier 1984: W.van Zeist, J. Vynckier Palaeobotanical Investigations of Tell ed-Der. – In: Tell ed-Der IV, ed. Leon de Meyer, Leuven: Uitgeverij Peeters. Iraq//Tell ed-Der//2M, 1984, 119-143

Willcox 2002: G. Willcox Charred plant remains from a 10th millennium B. P. kitchen at Jerf el Ahmar (Syria)", VHA 11, 2002, 55-60.

ARCHAEOBOTANICAL STUDIES DURING 2016

Tzvetana Popova, Elena Marinova

During 2016 archaeobotanical remains from 14 sites dated in different periods were analysed. The Late Neolithic site near Damjanitsa produces data for analysis for earlier periods of fruits used in our lands. In some of the samples remains of fig were analysed. Finds of fig are known from the Early Neolithic sites Ilindentsi and Mursalevo villages. A concentration of grape seeds was found in one of the samples, which gives the assumption that the fruits were intentionally collected. During the last years the finds of bread/gruel have started to increase. Such data is found in the site Malenovo village; in Sozopol town, Mesarite locality. Some new imported species were discovered from site Serdica Forum: jujube and pomegranate. Jujube has been also found in the site near Izvorovo. Another sub-Mediterranean plant is found on the same site – nettle tree. From the site "Lidl" in Sozopol town, in a funerary context (3rd c. BC), a great diversity of charred fruits was found, but the olive stones are of a great interest. The olive is a very rare find in archaeological contexts. It is obvious that in 3rd c. BC the olive was imported and used in ritual activities.

ГЕОФИЗИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ ПРЕЗ 2016 г.

Никола Тонков, Кирил Велковски

В настоящия том на Археологически открития и разкопки са включени геофизичните проучвания на общо 15 обекта. Като се има предвид, че такива има отчетени в други секции, включени в разрешенията за археологически проучвания, броят им вероятно е над 20. Въпреки, че изглеждат много, количествената тенденция е по-скоро отрицателна. Както и при броя на проучваните с археологически разкопки обекти през 2016 г., отчетливо се чувства липсата на големите инфраструктурни проекти.

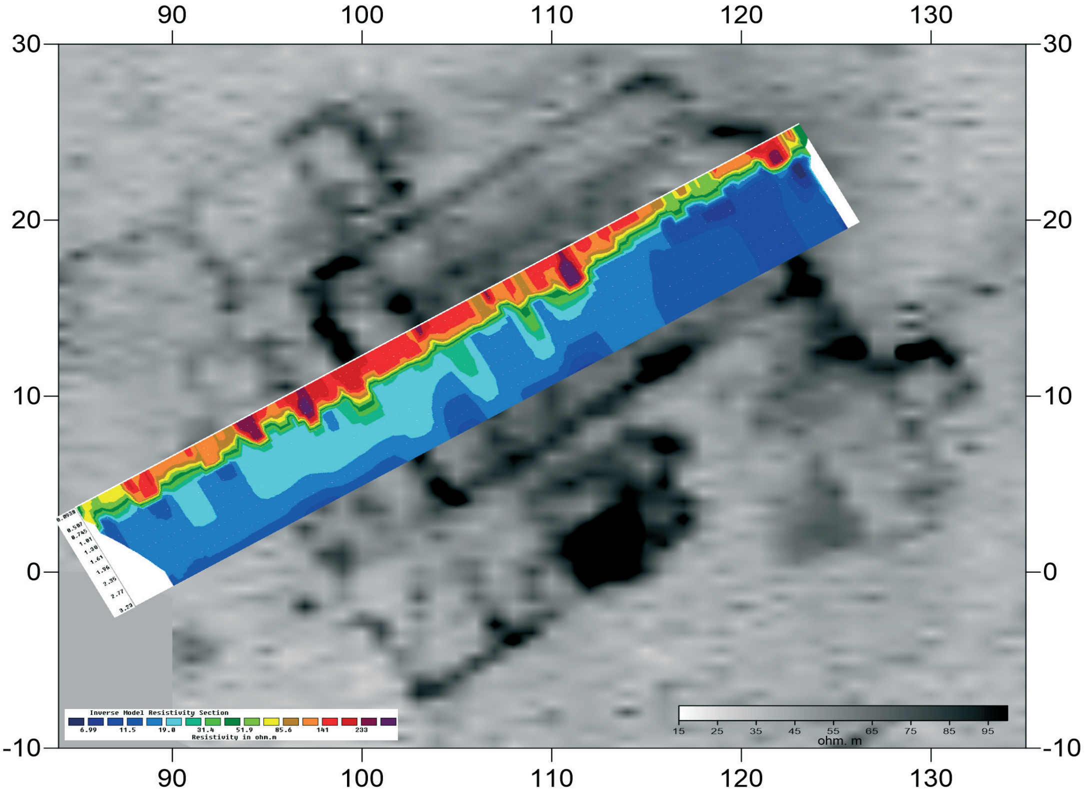

Обр. 1. Кермен. Инверсионен модел на съпротивлението по профил през средата на базиликата.

Fig. 1. Kermen. Inverse resistivity model along a traverse through the middle of basilica.

През изминалия сезон е приложен целият комплекс от най-широко използваните в археологията геофизични техники: геомагнитно и електросъпротивително картиране, електросъпротивителна томография (ЕСТ) и георадар. Отсъстват само нискочестотните електромагнитни методи, но те са рядкост и в световен мащаб.

Съвсем естествено лъвският пай се пада на геомагнитното картиране – близо 1000 дка (при над 1500 дка през предходната). Съвременните флуксгейт и оптично-абсорбционни градиометри са с много бързо площно покритие и много висока чувствителност спрямо най-разнообразни археологически структури.

Преобладаващата обем от проучванията са извършени с многосензорни флуксгейт конфигура-

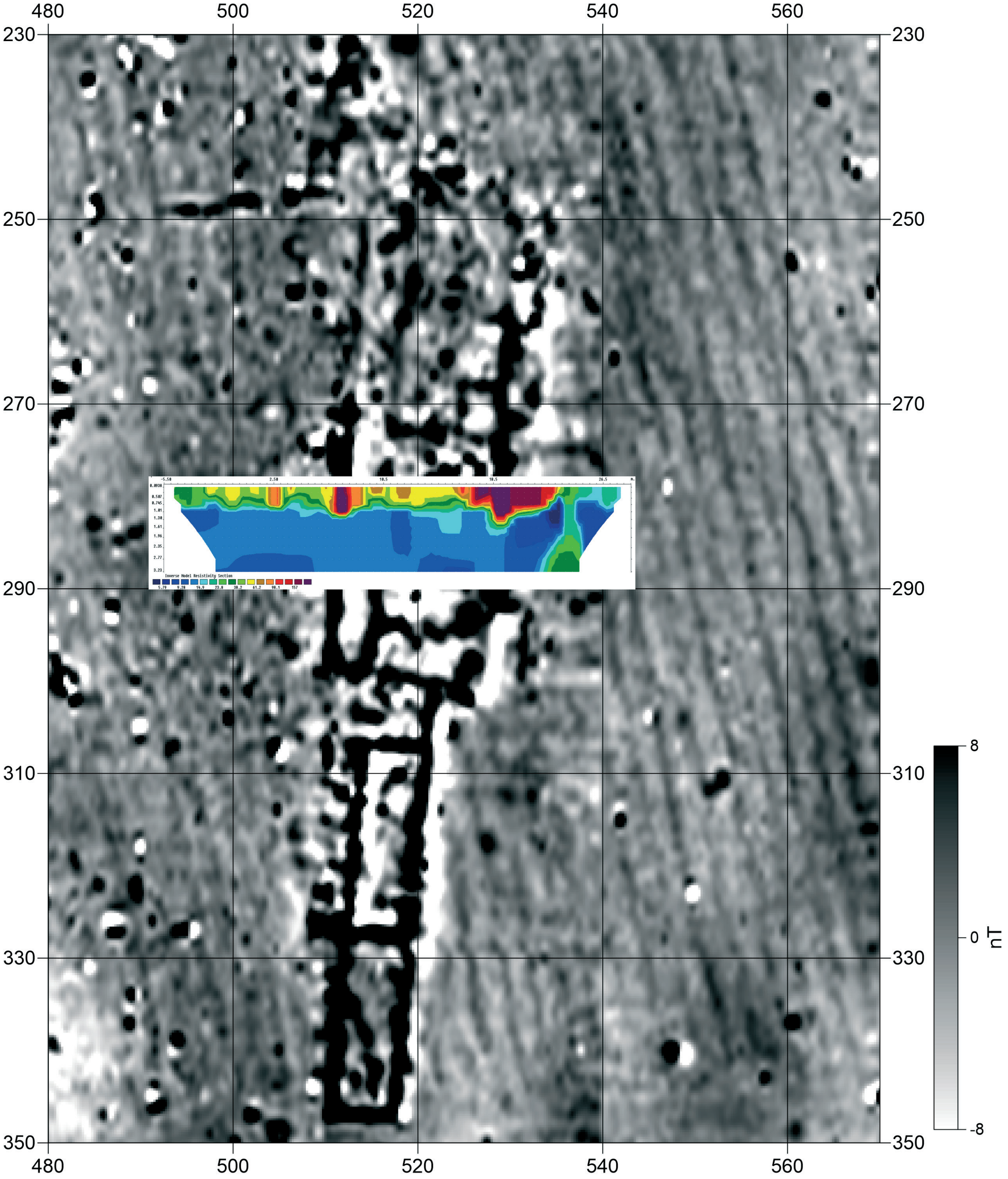

Обр. 2. Скобелево. Инверсионен модел на съпротивлението по профил над римската вила.

Fig. 2. Skobelevo. Inverse resistivity model along a traverse crossing the Roman villa.

ции: приблизително по равно на Германския археологически институт-Берлин и на Института Лудвиг Болцман-Виена. Сътрудничеството с тези институции трябва да бъде приветствано и насърчавано, тъй като те са сред водещите в прилагането на геофизиката в световен мащаб. Едно много положително явление е напускането на „територията" на праисторията и навлизането в КЖЕ, античността и средновековието.

Като начало, трябва да отдадем заслуженото на геомагнитното картиране извършено в района на Гинина могила от източния могилен некропол на Свещари. Резултатите очертават множество линейни структури с различна форма, „индикиращи наличието на околомогилни съоръжения". Резултатите показват, че освен самите могили е нужно проучването и на около- и междумогилните пространства на тракийските некрополи, нещо което се обсъжда от години.

Геомагнитното картиране в района на Плиска осъществено от Института Лудвиг Болцман регистрира множество линейни, точкови и площни аномалии, които изследователите интерпретират като останки от оградни траншеи и стени, ями, полуземлянки и масивни сгради.

Флуксгейт градиометрията, извършена от екип на Германския археологически институт, покрива цялата площ на известното от литературата антично укрепление (пътна станция) в м. Юртлука в землището на с. Царевци, община Аврен. Регистрирано е солидно външно укрепление с правоъгълна форма, в СИ част на което се очертава вътрешна крепост. Източно от ЮИ ъгъл на укреплението са регистрирани следи от две правоъгълни постройки, които изследователите датират в средновековието. Резултатите от геомагнитното картиране, както и теренната ситуация, подсказват, че едно бъдещо електросъпротивително картиране би дало много добри резултати за прецизното очертаване на останките от сгради, особено във вътрешността на крепостта.

Проучванията в района на гр. Кермен демонстрират преимуществата на електропроучването пред магнитометрията в условията на слаб контраст в магнитните свойства на археологическите структури и вместващата среда. Електросъпротивителното картиране със схема twin-probe array ясно очертава два архитектурни комплекса: представителен вилен комплекс (вероятно II–IV в. сл. Хр.) разположен в ограден двор, заемащ площ от над 8 дка, по периферията на който се разполагат различни постройки (вероятно със стопанска функция – хореуми и др.); трикорабна базилика с ясно изразени контури на екзонартекс, нартекс, както и на баптистерий от югоизточната страна на комплекса. Въз основа на 2D ECT е установено, че архитектурните останки са запазени до 1-1,5 м в дълбочина (обр. 1). Аналогично е състоянието на останките от сгради от вилния комплекс при с. Скобелево, регистриран при геомагнитното проучване от 2015 г. (обр. 2).

През изминалата година се увеличи броят на обектите, на които бяха извършени проучвания с по-рядко прилагани методи – георадарни, сонарни, капаметрия, орто-фотограметрия .

В района на НАР Кабиле е приложен геофизичен комплекс от геомагнитни, георадарни, електросъпротивителни изследвания и фотограметрично заснемане. Проучената площ обща е около 120 дка като допълнително са заснети 1 168 дка орто-фотограметрия. Получени резултати допълват представите за архитектурния план и границите на града (обр.3) и дават много добра представа в детайл за множество структури. Особено добри резултати са получени от магнитните и георадарни проучвания.

Геофизичните проучвания в гр. Ахтопол имат за цел търсене и локализирането на археологически обекти. Проучени са 8000 м^2 разпределени в 7 участъка с георадар и 460 дка орто-фото заснемане. Разкрити са множество структурни аномалии като в два от

Обр. 3. Кабиле. GPR времеви срез.

Fig. 3. Kabyle. GPR timeslice.

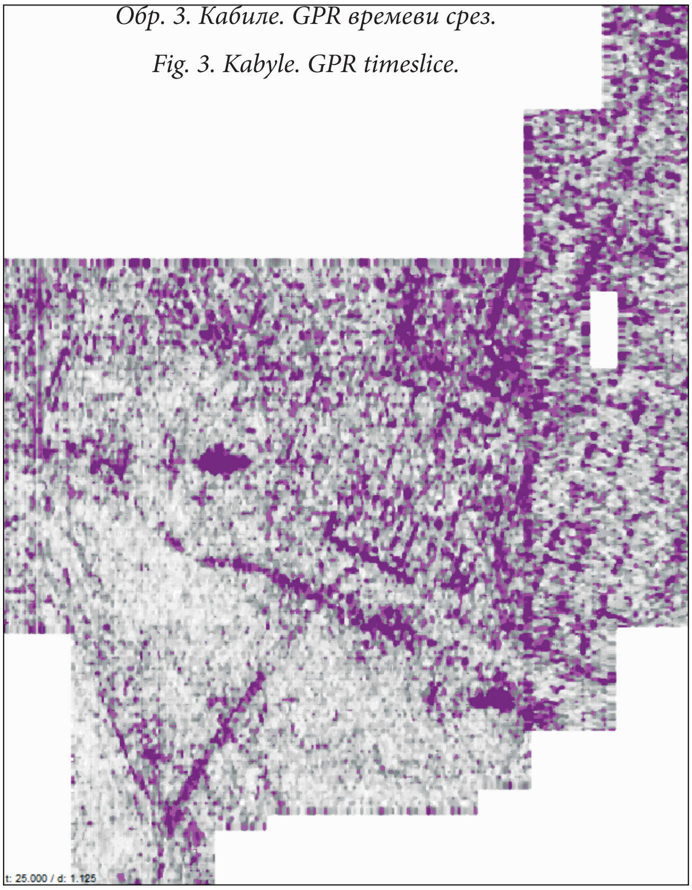

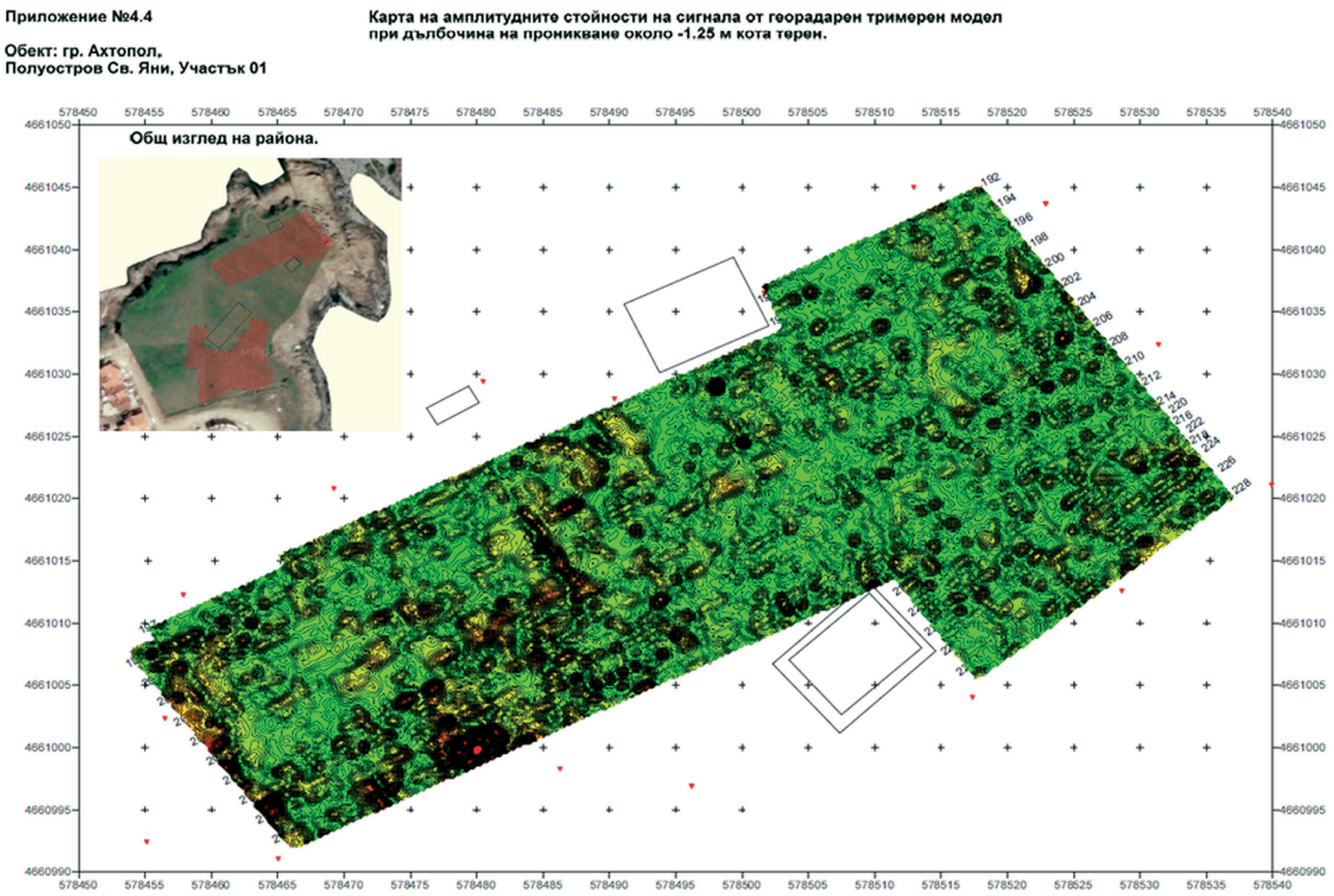

Обр. 4. Ахтопол, полуостров св. Яни, площ 1. Карта на амплитудата на георадарния сигнал за ниво -1.70, кота терен с разкрити структурни аномалии.

Fig. 4. Ahtopol. St. Yani peninsula, area 1. Map of the magnitude of GPR signal at terrain level -1.70 with the structural anomalies discovered.

проучените участъка бяха заложени разкопки и разкритите от геофизиката структури бяха доказани. Особен интерес предизвикаха разкритите аномалии в района на полуостров св. Яни имащи много добра корелация със структури на базилика и съпътстващ комплекс (обр. 4).

В рамките на студентски геофизичен лагер „Созопол 2016" в района на праисторически обект Буджака, гр. Созопол са извършени георадарни, геомагнитни, електросъпротивителни и капаметрични изследвания, орто-фотографско заснемане. Общата площ на проучване възлиза на 2.5 дка при свръх детайлни условия на заснемане.

На обект „Античен град Хераклея Синтика", м. Рупите, с. Рупите е използвано гео-радарно проучване, като преди това има проведено гео-магнитно проучване на част от определения район от Петър Зидаров. Общо е проучена площ от 7140 кв.м. в това число и магнитка. Резултатите разкриват слоестост на обектите и множество потенциални структури.

При проучванията на обект „Римска пътна станция" в м. Анище, землище на с. Граничак, общ. Белоградчик е използван комплекс от георадар, геомагнитна градиентометрия и капаметрия. Обектът е заснет с дрон. Изследванията са съсредоточени основно в рамките на контур очертан от външната стена на съоръжението. Георадарни и геомагнитни методи възлизат на площ от 1,2 дка. В допълнение са извършени 225 измервания капаметрия на магнитната възприемчивост на материалите.

Проучванията на обект „Антична Бонония", кв. Калето, гр. Видин са концентрирани в рамките на площ с размери 70x50 m непосредствено до замъка Баба Вида. Цел на проучването е локализиране и обследване на кула №.9 от крепостта „Бонония". Използване е комплекс от георадарни и електросъпротивителни методи. Гео-електриката е изпълнена в профили и недвусмислено локализира разпространението на крепостната стена и местоположението на кулата.

На обекта от III хил. пр. Хр. – I хил. сл. Хр. в землището на с. Сотиря, община Сливен са изготвени геомагнитни проучвания по успоредни профили в правоъгълна мрежа на площ от 3,43 дка. Изпълнени са 2 електросъпротивителни профила с обща дължина 115 метра. В проучената площ са разкрити останки от структури както и са определени ограждащите стени.

На римска колония Деултум, край с. Дебелт са проучени общо 5 участъка в района на крепостта с цел локализиране и разкриване на стените на селището. Проучването е изпълнено с георадар на обща площ от 6.1 дка и 6 линейни профила с обща дължина около 760 м. Във всички участъци са разкрити структури проследени в тримерен вид. Получените данни са интегрирани и комбинирани с по-ранни резултати от проучвания в периода 1989 - 1992 г.

В рамките на теренно издирване в акваторията на Канал № 2, свързващ Варненско с Белославското езеро е използван комплекс от звукови дистанционни методи, като е изработена прецизна батиметрична и странично сканиращ сонар снимка на обща площ от 896 дка. Проучването е разширено и са обхванати площи около острова и езерото покрай с. Страшимирово с цел теренен модел оценка вероятността от запазени части от разкритите в миналото селищни могили. В допълнение са направени водолазни огледи на отделени цели с цел потвърждаване или отхвърляне на теза за антропогенен произход.

Направеният кратък обзор показва, че геофизичните проучвания имат своето утвърдено място в българската археология.

GEOPHYSICAL SURVEYS 2016

Nikola Tonkov, Kiril Velkovski

Geophysical surveys performed in 2016 included, alone or together, all the principal techniques applied in archaeology – magnetic and resistivity mapping, resistivity tomography (ERT) in two- and three-dimensional mode and georadar (GPR).

The lion's share falls, fully expectedly, on the magnetic mapping. The main volume of work has been performed by the multisensor fluxgate configurations under the joint contracts with the German Archaeological Institute and Ludwig Boltzmann Institute. A very positive phenomenon, in this respect, is the leaving the "field" of prehistory and entering the Late Iron Age, Late Antiquity and Medieval period. The examples coming from the Hellenistic mound necropolis at Sveshtari, the first medieval Bulgarian capital at Pliska and the Late Antiquity fortification at the village of Tsarevtsi show excellent results and very promising prospects.

Geophysical survey at the town of Kermen demonstrates the advantages of electroresistivity against magnetometry in areas with low magnetic contrast between the archaeological structures and the host medium. The wide range

resistivity mapping with twin-probe array reveals the detailed plans of two large complexes – a Roman villa, probably of the 2nd–4th c. AD, and a three-nave basilica.

In 2016 we witnessed the extended application of some more rarely used techniques – georadar, sonar, magnetic susceptibility, orthophotogrametry, etc.

The integration of various remote sensing methods at *Cabyle* showed their complementarity and heuristic potential under most challenging conditions. In particular, GPR appeared to be the most successful technique in outlining the plan of an important part of the Roman town.

The integrated magnetic and GPR survey have detected unknown built structures in the still unexcavated part of the Roman road station at Granichak.

At the Roman colony of *Deultum* 5 sectors have been studied with GPR. In all sectors structures traced in 3D view have been revealed up to 5 m depth.

At *Heraclea Sintica* 152 GPR cross-sections have been made. More or less clear archaeological structures have been revealed up to 5 m depth, which should belong to the *forum* of the ancient city.

The GPR survey at Ahtopol and, especially at St. Yani peninsula, reveals several structural anomalies having very good correlation with structures of basilica and a concomitant complex.

The last examples show that GPR has its place in archaeological prospection and, applied in favorable conditions, can give valuable results.

НАБЛЮДЕНИЯ И РАЗКОПКИ БЕЗ КОНСТАТИРАНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОСТАНКИ
MONITORING AND EXCAVATIONS WITH NO ARCHAEOLOGICAL REMAINS ATTESTED

Андрей Аладжов. Археологическо наблюдение на строителни дейности в ПИ 00878.501.80 по кад. план на гр. Ахтопол, об-на Царево, обл. Бургас.

Андрей Аладжов. Археологическо наблюдение на строителни дейности в ПИ 00878.501.311, УПИ III, кв. 26 по кад. план на гр. Ахтопол, об-на Царево, обл. Бургас.

Антон Карабашев. Археологическо наблюдение по време на изкопни работи в ПИ с идентификатор 57491.16.613 в м. Кротиря в териториалния обхват на Античен некропол на Улпия Анхиало, гр. Поморие, обл. Бургас.

Атанас Атанасов. Археологическо наблюдение в УПИ I–училище, кв.170, бул. „Цар Симеон Велики“ №107 по плана на гр. Стара Загора, зона А на АР „Августа Траяна–Верея–Стара Загора“.

Боян Трантеев. Археологическо наблюдение по време на изкопни работи на обект „Високоетажна жил. сграда с подземни гаражи“ в УПИ XII–4, кв. 138, Зона Б–3, район Възраждане, гр. София.

Боян Трантеев. Археологическо наблюдение по време на изкопни работи на обект „Уличен водопровод и уличен канал по тупикова улица“ от о.т.187А през о.т. 187Б до о.т. 187В, район Подуене, кв. 5, м. Хаджи Димитър, гр. София.

Валери Йотов, Александър Минчев. Спасителни археологически разкопки на обект в границите на ААР „Одесос-Варна“, ул. „Панагюрище“ № 14, УПИ VII-364, кв. 92 по плана на 7-ми м.р. с идентификатор 10135.1506.575 по КК на гр. Варна

Валери Йотов, Мария Манолова. Спасителни археологически разкопки на територията на АР „Одесос-Варна“, поземлен имот, кв. 62, парцел II-2, индентификатор 10135.1506.547, площ 357 кв. М, ул. „Дебър“ № 19, гр. Варна

Васил Тенекеджиев. Археологическо наблюдение на строителни дейности на територията на УПИ I–638, кв. 384, пл. „Лаврентий“ № 3, 10-ти м.р. гр. Варна.

Владимир Петков. Археологическо наблюдение на изкопни дейности на обект в УПИ XIII–1344, кв. 78, ул. „Серес“ №3, гр. Сандански, обл. Благоевград.

Владимир Славчев. Археологическо наблюдение на обект УПИ V–13, кв. 203, по плана на 12-ти м.р., ул. „Иван Рилски“ №5, гр. Варна.

Владислав Тодоров. Археологическо наблюдение на обект Кремиковски манастир „Св. Георги Победоносец“, землище на район Кремиковци, гр. София.

Вяра Петрова. Археологическо наблюдение на строителни дейности в границите на об. 3 по трасето на ЛОТ 1 на жп линията Септември–Пловдив, в землището на гр. Пазарджик.

Вяра Петрова. Археологическо наблюдение на строителни дейности по трасето на ЛОТ 1 на жп линията Септември–Пловдив, в землищата на гр. Септември и гр. Пазарджик.

Георги Атанасов. Археологическо наблюдение на изкопни работи при изграждане на „Жилищна сграда“ на ул. „Ген. Скобелев“ №15, в зона за наблюдение към НААР „Дуросторум–Дръстър–Силистра“.

Георги Атанасов. Археологическо наблюдение на изкопни работи при изграждане на „Горивно стопанство за нафта и котелно помещение“ на ул. „Цар Шишман“ №5, зона Б на НААР „Дуросторум–Дръстър–Силистра“.

Георги Атанасов. Археологическо наблюдение на изкопни работи при изграждане на „Газоразпределителна мрежа на гр. Силистра–2016–етап 2 ТТР 25С 2.2016“ в зона за наблюдение към НААР „Дуросторум–Дръстър–Силистра“.

Георги Нехризов. Археологическо наблюдение в границите на обект №4, по трасето на участък Пазарджик–Стамболийски от жп линията Септември–Пловдив.

Георги Нехризов. Археологическо наблюдение в границите на обект №5, по трасето на участък Пазарджик–Стамболийски от жп линията Септември–Пловдив.

Деян Драгоев. Спасително археологическо проучване на територията на античния некропол на Улпия Анхиало в ПИ с идентификатор 57491.509.16, кв. 222 по регулационнияплан на гр. Поморие, ул. „Чайка“ № 13

Дойчин Грозданов. Археологическо наблюдение на изкопни дейности на обект №10, по трасето на ЛОТ 3.3 на новоизграждащото се трасе на АМ Струма, землище на с. Илинденци, об-на Струмяни, обл. Благоевград.

Жени Танкова. Археологическо наблюдение на изкопни дейности в УПИ IX–519.501, кв. 425, бул. „Шести Септември" №178, гр. Пловдив.

Жени Танкова. Археологическо наблюдение на изкопни дейности в УПИ VII–1998, кв. 71, ул. „Патриарх Евтимий" №21, гр. Пловдив.

Жени Танкова. Археологическо наблюдение на изкопни дейности в УПИ VIII–523.2161, кв. 134, ул. „Раковски" №21, гр. Пловдив.

Иво Чолаков. Археологическо наблюдение на изкопни дейности на обект №11, Илинденци 2 от ЛОТ 3.3 на трасето на АМ Струма, землище на с. Илинденци, об-на Струмяни, обл. Благоевград.

Иво Чолаков. Археологическо наблюдение на строителни дейности по дължина на трасето на жп линията Пловдив–Септември, ЛОТ 3, в землищата на гр. Пловдив и гр. Стамболийски.

Игор Лазаренко, Преслав Пеев. Спасително археологическо проучване на територията на УПИ XXI-176, кв. 406, ул. „Братя Шкорпол" № 23, 4-ти м. Р., гр. Варна

Игор Лазаренко. Археологическо наблюдение на строителни дейности на територията на УПИ XVIII–361, кв. 92, ул. „Цар Симеон" №11, 7-ми м.р. гр. Варна.

Игор Лазаренко. Археологическо наблюдение на строителни дейности на територията на УПИ III–1014, кв. 72, ул. „Хан Омуртаг" №22, 8-ми м.р. гр. Варна.

Игор Лазаренко. Археологическо наблюдение на строителни дейности на територията на УПИ XXII–118 (идентификатор 10135.1507.118), кв. 22, ул. „Марко Балабанов" №39, 8-ми м.р. гр. Варна.

Игор Лазаренко. Спасително археологическо проучване на територията на УПИ IX-733, ПИ с идентификатор № 10135.1506.733, кв. 84, ул. „Охрид" № 18, 7-ми м. Р., гр. Варна

Красимира Костова, Димитър Недев. Спасително археологическо проучване на обект в УПИ XII-6.762 с идентификатор по КК 67800.6.762 в м. Буджака, землището на гр. Созопол

Любка Тодорова. Археологическо наблюдение на строителни дейности по трасето на ЛОТ 2 на участък Пазарджик–Стамболийски от жп линията Септември–Пловдив, в землищата на гр. Пазарджик и гр. Стамболийски.

Маргарита Попова. Археологическо наблюдение на изкопни дейности с цел прокарване на кабел за ел. захранване на обект „Вилна сграда и тенис корт", м. Буджака, ул. Виа Понтика 163. ПИ 67800.8.1028, гр. Созопол.

Мария Манолова-Войкова. Археологическо наблюдение на строителни дейности в УПИ XI-1506.185 /стар 213/, кв. 118, по плана на 7 м.р., ул. „Кавала" №15, гр. Варна.

Мария Манолова-Войкова. Археологическо наблюдение на строителни дейности в УПИ XXI–452 (идентиф. 10135.1507.452), кв. 28, по плана на VIII м.р., ул. „Стефан Стамболов" №9, гр. Варна.

Мая Мартинова-Кютова. Археологическо наблюдение по време на изкопни дейности на обект „Обществено-обслужваща сграда" в УПИ I–518.1771, кв. 27 по плана на ЦГЧ, ул. „Бетовен" 1-2, гр. Пловдив.

Мирослав Класнаков, Константин Господинов. Спасително археологическо проучване в УПИ VII-2894, кв. 225, ПИ с идентификатор № 57594.509.45 – блок B и блок D, ул. „Княз Борис I" № 215 б, гр. Поморие

Михаела Занева. Археологическо наблюдение на реставрационна и консервационна дейност на крепост Койчово кале разположена на територията на Асарел–Медет АД, гр. Панагюрище, обл. Пазарджик.

Надежда Кечева. Археологическо наблюдение в границите на обект №1, землище на гр. Септември ЛОТ 1 на трасето на жп линията Септември–Пловдив.

Петър Калчев. Археологическо наблюдение на изкопни дейности в УПИ XI–одо, кв. 44, ул. „Димитър Наумов" № 93, ПИ 68850.514.143 по КК на гр. Стара Загора.

Пламен Георгиев. Археологическо наблюдение на строителни дейности на обект „Доизграждане на надлез на път II–18 при Казичене от км 32+240 до 32+680, дясно платно" на територията на район Панчарево, гр. София.

Румен Спасов. Археологическо наблюдение на изкопни дейности в ПИ с идентиф. № 41112.503.1110 по КК на гр. Кюстендил.

Румен Спасов. Археологическо наблюдение на изкопни дейности в ПИ с идентиф. № 65365.601.36 по КК на гр. Сапарева баня.

Светлана Ганчева. Археологическо наблюдение на изкопни работи на обект „Търговска сграда", УПИ VIII–1149, кв. 100 по плана на гр. Силистра.

Сергей Торбатов, Биляна Иванова. Спасителни археологически разкопки в УПИ VII, ПИ с идентификатор 57491.16.713, кв. 222, в границите на античен некропол на Улпия Анхиало, гр. Поморие, бургаска област

Сергей Торбатов, Биляна Иванова. Спасителни археологически разкопки в УПИ VIII-714, кв. 222, ПИ с идентификатор 57491.16.714, кв. 222, в границите на античен некропол на Улпия Анхиало, гр. Поморие, бургаска област

Сирма Александрова-Сивилова. Археологическо наблюдение на строителни дейности на обект в охранителна зона „В“ на Археологическия резерват „Античен и средновековен град Деултум–Девелт“, в УПИ III кв.11, пл № 122, по плана на с. Дебелт, община Средец, обл. Бургас.

София Христева. Археологическо наблюдение на изкопни работи в УПИ XI–711, кв. 80-нов, ул. „Май“ № 1-Б, по плана на ЦГЧ на гр. Пловдив.

София Христева. Археологическо наблюдение на изкопни работи в УПИ XII–519.1121, кв. 127, ул. „П.Р.Славейков“ № 2, Старинна градска част на гр. Пловдив.

София Христева. Археологическо наблюдение на изкопни работи в УПИ XI–1376, ул. „Софроний Врачански“ №24, Централна градска част на гр. Пловдив.

Стефан Бакарджиев, Илия Илиев. Спасително археологическо проучване на обект в УПИ LII-8053 с идентификатор по КК 67800.8.53 в м. Буджака в землището на гр. Созопол.

Стефан Бакърджиев, Я. Русев. Спасително археологическо проучване на обект в УПИ V-6580 с идентификатор по КК 67800.6.583 в м. Буджака, землище на гр. Созопол

Филип Петрунов, Виолина Кирякова. Археологическо проучване с недеструктивни методи на територията на ДКИ КЦ Двореца, град Балчик.

Христо Кузов. Археологическо наблюдение на изкопни дейности на обект УПИ IV–6580, с идентификатор по КК 67800.6.582, в м. Буджака, гр. Созопол, обл. Бургас.

СПИСЪК НА АВТОРИТЕ
LIST OF CONTRIBUTORS

Агниешка Томас	Agnieszka Tomas	agnieszka_tomas@wp.pl
Адриана Божкова	Adriana Bojkova	adriana_experanca@abv.bg
Александра Петрова	Alexandra Petrova	aleksandrapp@abv.bg
Александър Баралис	Alexandre Baralis	alexandre.baralis@louvre.fr
Александър Минчев	Alexander Minchev	al_minchev@abv.bg
Александър Чохаджиев	Alexander Chohadzhiev	alcho_2000@yahoo.com
Алексанър Манев	Alexander Manev	aleman@abv.bg
Алексей Гоцев	Alexey Gotsev	alexaim@abv.bg
Алета Гуадели	Aleta Guadelli	aleta.guadelli@gmail.com
Анджей Биернацки	Andrzej Biernacki	abbiernacki@yahoo.com
Андрей Аладжов	Andrey Aladzhov	alajov@gmail.com
Анелия Божкова	Anelia Bozkova	aneliabozkova@yahoo.com
Асен Салкин	Asen Salkin	salkinasen@abv.bg
Атанас Атанасов	Atanas Atanasov	nasko56320@abv.bg
Богдан Атанасов	Bogdan Athanassov	bo.atana@nbu.bg
Борис Борисов	Boris Borisov	bdborisov@abv.bg
Борислав Бориславов	Borislav Borislavov	b_borislavov@hotmail.com
Боян Иванов	Boyan Ivanov	b_totev@abv.bg
Валентин Плетньов	Valentin Pletnyov	valplet@abv.bg
Валери Григоров	Valeri Grigorov	valerig@abv.bg
Валери Йотов	Valeri Yotov	valeri.yotov@gmail.com
Васил Николов	Vassil Nikolov	vassil.nikolov@abv.bg
Васил Тенекеджиев	Vassil Tenekedjiev	v.tenekedjiev@gmail.com
Василка Паунова	Vasilka Paunova	vasder@gmail.com
Венета Ханджийска	Veneta Handzhiyska	venetta@mail.bg
Венцислав Динчев	Ventzislav Dintchev	vdintchev@abv.bg
Веселка Кацарова	Veselka Katsarova	vesi_kazarova@yahoo.com
Виктория Петрова	Viktoriya Petrova	viki5rova@yahoo.com
Владимир Баряков	Vladimir Baryakov	vlbaryakov@mail.bg
Владимир Петков	Vladimir Petkov	museum_sandanski@mail.bg
Владимир Славчев	Vladimir Slavchev	vladosl@yahoo.com
Върбин Върбанов	Varbin Varbanov	ramonearhaeology@abv.bg
Вяра Петрова	Vyara Petrova	vp_m@abv.bg
Гавраил Лазов	Gavrail Lazov	
Галена Радославова	Galena Radoslavova	abritus_rz@hotmail.com
Георги Атанасов	Georgi Atanasov	geoatal@abv.bg
Георги Ганецовски	Georgi Ganetzovski	ganecovski_ar@abv.bg
Георги Иванов	Georgi Ivanov	ivanov.georgi@yahoo.com
Георги Нехризов	Georgi Nekhrizov	nehrizov@gmail.com
Гергана Кабакчиева	Gergana Kabakchieva	gkabakchieva@abv.bg
Даниел Пантов	Daniel Pantov	danielpantov@abv.bg
Даниела Агре	Daniela Agre	daniela.agre@abv.bg
Деян Дичев	Dejan Dichev	deian.dichev@abv.bg
Деян Драгоев	Deyan Dragoev	dragoev78@yahoo.com
Деян Рабовянов	Deyan Rabovyanov	rabovyanov@gmail.com
Диана Гергова	Diana Gergova	dianagergova@abv.bg

Диана Димитрова	Diana Dimitrova	kittemp@abv.bg
Димчо Момчилов	Dimcho Momchilov	istoricheskimuzey@abv.bg
Дойчин Грозданов	Doychin Grozdanov	doichyn_eg@abv.bg
Евгени Дерменджиев	Evgeni Dermendzhiev	e_dermendgiev@abv.bg
Евгения Генчева	Evgenia Gencheva	evgencheva@abv.bg
Евгения Найденова	Evgenia Naydenova	evgenia_ar@abv.bg
Елена Божинова	Elena Bozhinova	elena.bozhinova@gmail.com
Елена Василева	Elena Vasileva	helengnom@yahoo.com
Елена Кесякова	Elena Kesiakova	ekesiakova@abv.bg
Елена Пенчева	Elena Pencheva	e_pencheva@mail.bg
Жени Танкова	Jeni Tankova	RAM.Plovdiv@gmail.com
Живко Узунов	Zhivko Uzunov	zhuzunov@nbu.bg
Запрянка Кръстева	Zapryanka Krasteva	asmuseum@abv.bg
Здравка Коркутова	Zdravka Korkutova	zdravka_p@abv.bg
Здравко Димитров	ZdravkoDimitrov	zdravkodimitrov@abv.bg
Здравко Димитров	Zdravko Dimitrov	zdravkodimitrov74@gmail.com
Иван Вайсов	Ivan Vajsov	ivanvajsov@gmail.com
Иван Джамбов	Ivan Djambov	djambov@uni-plovdiv.bg
Иван Христов	Ivan Hristov	ivchristov70@abv.bg
Иван Църов	Ivan Tsarov	tsarov@abv.bg
Иво Д. Чолаков	Ivo D. Cholakov	ivocholakov@gmail.com
Иво Топалилов	Ivo Topalilov	itopalilov@yahoo.com
Игор Лазаренко	Igor Lazarenko	lazarenko@mail.bg
Илиана Борисова-Кацарова	Iliana Borisova-Katsarova	ilianabo@yahoo.com
Илиян Петракиев	Iliyan Petrakiev	petrakiev23@gmail.com
Йордан Анастасов	Jordan Anastassov	jordan.anastassov@unige.ch
Казимир Попконстантинов	Kazimir Popkonstantinov	popkonstantinov@yahoo.com
Калин Димитров	Kalin Dimitrov	kalin.d@abv.bg
Калина Петкова	Kalina Petkova	kalina.petkova@gmail.com
Калин Чакъров	Kalin Chakarov	kalinsbicke@abv.bg
Камен Бояджиев	Kamen Boyadzhiev	kamenyb@abv.bg
Константин Тотев	Konstantin Totev	konstantin_totev@abv.bg
Костадин Кисьов	Kostadin Kisyov	kostadin_kissiov@abv.bg
Костадин Рабаджиев	Kostadin Rabadzhiev	rabadjiev@gmail.com
Красимир Лещаков	Krassimir Leshtakov	leshtakov@abv.bg
Красимир Ников	Krasimir Nikov	k_nikov29@yahoo.com
Красимира Костова	KrasimiraKostova	kr.kostova@mail.bg
Крум Бъчваров	Krum Bacvarov	krum.bacvarov@gmail.com
Кръстина Панайотова	Krastina Panayotova	krispanayotova@gmail.com
Кръстина Панайотова	Krastina Panayotova	kpanayotova@abv.bg
Кръстю Чукалев	Krastyu Chukalev	chukalev@naim.bg
Любен Лещаков	Lyuben Leshtakov	l_leschtakow@abv.bg
Людмил Вагалински	Lyudmil Vagalinski	lvagalin@techno-link.com
Малгожата Гребска-Кулов	Małgorzata Grębska-Kulow	malgorzata.kulowa@gmail.com
Маргарит Дамянов	Margarit Damyanov	mmdamyanov@gmail.com
Маргарита Ваклинова	Margarita Vaklinova	mvaklinova@abv.bg
Маргарита Попова	Margarita Popova	margarita_po@abv.bg
Мариела Инкова	Mariela Inkova	inkovam@mail.bg
Мария Гюрова	Maria Gurova	gurovam@yahoo.fr

Мария Камишева	Mariya Kamisheva	maria.ivanowa@gmail.com
Мария Николаева	Maria Nikolaeva	miyabg@yahoo.com
Мартин Христов	Martin Hristov	martohristov@yahoo.com
Мая Мартинова-Кютова	Maya Martinova-Kyutova	maya_martinova@abv.bg
Милен Николов	Milen Nikolov	m_kotlenski@abv.bg
Милена Тонкова	Milena Tonkova	milenatonkova@hotmail.com
Мирослав Класнаков	Miroslav Klasnakov	miro.klasnakov@gmail.com
Мирослав Марков	Miroslav Markov	tribalia@abv.bg
Митко Маджаров	Mitko Madzharov	m_madjarov@abv.bg
Михаела Занева	Mihaela Zaneva	mvz6@abv.bg
Михаил Христов	Mihail Hristov	misho.hristov@abv.bg
Надежда Ботева	Nadezhda Boteva	nadejda_boteva@abv.bg
Надежда Кечева	Nadezhda Kecheva	n.kecheva@gmail.com
Найден Прахов	Nayden Prahov	naydenprahov@yahoo.com
Нарцис Торбов	Narcis Torbov	natorbov@abv.bg
Наталия Иванова	Nataliya Ivanova	nusha02@gbg.bg
Недко Еленски	Nedko Elenski	diviat@abv.bg
Никола Тонков	Nikola Tonkov	tonkov_n@hotmail.com
Николай Овчаров	Nikolay Ovcharov	aia_ira@abv.bg
Николай Сираков	Nikolay Sirakov	nikolaysirakov@gmail.com
Николай Шаранков	Nicolay Sharankov	nsharankov@yahoo.com
Олег Александров	Oleg Alexandrov	oleg_alexandrov@abv.bg
Павел Георгиев	Pavel Georgiev	pavel_g@gbg.bg
Павлина Владкова	Pavlina Vladkova	pavlina_v@hotmail.com
Петър Балабанов	Petar Balabanov	p_balabanov@abv.bg
Петър Димитров	Petar Dimitrov	p_d_dimitrov@abv.bg
Петър Зидаров	Petar Zidarov	petar.zidarov@gmail.com
Петър Калчев	Petar Kalchev	kalchevp@abv.bg
Петър Лещаков	Petar Leshtakov	junior_1_bg@yahoo.com
Петя Георгиева	Petya Georgieva	petyageorg@gmail.com
Пьотр Дичек	Piotr Dyczek	novae@uw.edu.pl
Радостина Георгиева	Radostina Georgieva	radost79gh@abv.bg
Росица Миткова	Rositsa Mitkova	rosi.mitkova@gmail.com
Румен Миков	Rumen Mikov	rumen_mikov@mail.bg
Румяна Колева	Rumyana Koleva	rukoleva@gmail.com
Светла Петрова	Svetla Petrova	svetlapetrova57@abv.bg
Светлана Венелинова	Svetlana Venelinova	lihnida_sv@abv.bg
Сергей Торбатов	Sergey Torbatov	torbatov@abv.bg
Сирма Александрова	Sirma Alexandrova	sirma_alexandrova@abv.bg
Снежана Горянова	Snezhana Goryanova	sgoryanova@abv.bg
София Христева	Sophia Hristeva	sophiahristeva@gmail.com
Станимира Танева	Stanimira Taneva	stanimira_taneva@abv.bg
Станислав Илиев	Stanislav Ilie	utah1912@gmail.com
Станислав Станилов	Stanislav Stanilov	bat_slavko@abv.bg
Стефан Александров	Stefan Alexandrov	stefanalexandrov@mail.bg
Стефан Бакърджиев	Stefan Bakardzhiev	st_bakardjiev@abv.bg
Стефан Чохаджиев	Stefan Chohadzhiev	s_choha@abv.bg
Таня Христова	Tanya Hristova	tnaidenova@abv.bg
Татяна Борисова	Tatyana Borisova	museum_pr@abv.bg

Теодора Богданова	Teodora Bogdanova	vorbog@yahoo.com
Тодор Марваков	Todor Marvakov	tmarvakov@abv.bg
Тотко Стоянов	Totko Stoyanov	totko.stoyanov@gmail.com
Филип Михайлов	Philip Mihaylov	philip.mihaylov@gmail.com
Хитко Вачев	Hitko Vachev	h.vachev@mail.bg
Христина Стоянова	Hristina Stoyanova	hstoyanova@abv.bg
Христо Попов	Hristo Popov	popovhristo@yahoo.co.uk
Христо Прешленов	Hristo Preshlenov	hristo.preshlenov@abv.bg
Цветана Комитова	Tsvetana Komitova	komitova@abv.bg
Юниан Мешеков	Iunian Meshekov	meshekov@abv.bg
Явор Бояджиев	Yavor Boyadzhiev	yavordb@abv.bg
Яна Мутафчиева	Yana Mutafchieva	yanamutafchieva@yahoo.com
Янко Димитров	Yanko Dimitrov	yanko_aim@mail.bg